Deo gratias agimus —

THEOLOGIA

MORALIS UNIVERSA

AD MENTEM S. ALPHONSI M. DE LIGORIO

PIO IX. PONTIFICI M.

DICATA

AUCTORE

CANONICO PETRO SCAVINI

NOVARIENSIS ECCLESIÆ CATHEDRALIS PRÆPOSITO

Editio quarta Neapolitana
post septimam Mediolanensem, ultimam ab Auctore omnino expolitam et auctam

ADDITAMENTIS JURI ECCLESIASTICO ET CIVILI
UTRIUSQUE SICILIÆ REGNI CONGRUENTIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO SACERDOTIS G. S.

ACCEDIT COLLATIO CODICUM CIVILIUM
PEDEMONTANI, AUSTRIACI, GALLIARUM, PARMENSIS, STATUS ECCLESIASTICI, MUTINENSIS ATQUE ETRURIÆ

TOMUS PRIMUS

De Actibus humanis et de Conscientia; de Legibus, de Obligationibus ac de Peccatis.

NEAPOLI
EX TYPIS PASCHALIS ANDROSII
in via *Banchi nuovi* 13 p. p.

1860

EPISTOLA REGNANTIS PONTIFICIS MAXIMI
AD AUCTOREM

PIUS PP. IX.

Dilecte Fili, salutem et Apostolicam Benedictionem.

Dilectus Filius Religiosus Vir Joannes Carolus Magni , *Minister Generalis Fratrum Ordinis Minorum Conventualium, Nobis tuo nomine obtulit Opus latine a te conscriptum, tribusque Voluminibus in lucem semel atque iterum editum, cui titulus* Theologia Moral is Universa in usum Clericorum Dioecesis Novariensis. *Quod quidem Opus benevolo, libentique animo excepimus, tibique vehementer gratulamur, quod in hisce Theologicis Institutionibus conficiendis nihil antiquius habueris, quam salutares* Sanctissimi ac Doctissimi Viri Alphonsi Mariae De Ligorio *doctrinas magis magisque propagare, iisque Ecclesiasticae praesertim Juventutis animos imbuere. Itaque susceptum a te consilium summopere commendamus, teque in Domino hortamur, ut pro eo quo polles ingenio atque doctrina, sacras disciplinas ad fidelium utilitatem, et aedificationem alacriori usque studio excolere, atque illustrare pergas.*

Jam vero dum pro munere gratias agimus, enixis tuis votis libenter annuimus, tibique veniam facimus, ut tertiam ejusdem tui Operis editionem Nobis dedicare possis. Ex quo vel facile intelliges, qua te praecipua be-

nevolentia prosequamur, cujus etiam pignus esse volumus Apostolicam Benedictionem quam toto cordis affectu tibi, Dilecte Fili, amanter impertimur.

Datum Romae apud S. Mariam Majorem
Die 7 Aprilis, Anno 1847
Pontificatus Nostri Anno Primo

Pius PP. IX.

Foris

Dilecto Filio
PETRO SCAVINI Canonico Praeposito
Ecclesiae Cathedralis Novariensis.
Novariam.

PIO IX

PONTIFICI MAXIMO

RESTITUTORI FELICIUM SÆCULORUM

PETRUS SCAVINUS

Duodecimus annus est, Pater Sanctissime, ex quo Institutiones exaravi Theologiae Moralis universae, ut epheborum commodis consulerem, qui apud sacra Novariensis Dioeceseos Seminaria in spem christiani nominis adolescunt. Quo in opere conscribendo eo praesertim spectabam, ut auream doctriman Alphonsi De Ligorio, planiori quo fieri posset ratione concinnatam, sacrorum alumnis proponerem. Hic enim media via insistens, a severiori tetricaque disciplina, quae mortales a pietate deterret, non secus atque a laxiore, quae Religionis fundamenta convellit, mihi sapientissime recedere visus est. Quemadmodum vero Vir doctissimus, veterum haereticorum erroribus refutatis, scripta sua ad leges atque instituta Ecclesiae Romanae diligentissime exegit; ita ego ipsius vestigiis ingressus, pravas illorum opiniones refellendo, qui post Ligorii tempora christianam sapientiam pervertere conati sunt, singula Romanorum Pontificum in hanc rem decreta, et Sacrorum Consiliorum responsa subtexui, quae ad praxim potissimum pertinerent.

Ceterum, quum exemplaria hujusce operis, jam semel atque iterum typis evulgati, nunc penitus desiderarentur, tertiam hanc editionem adornandam suscepi. Et quo gratior legentibus accideret, doctrinarum perversitatem pro opportunitate etiam notavi quae nostrae aetatis mores praesertim inficiunt, quasque in celeberrima Encyclica Tua Qui pluribus *ad omnes Patriarchas, Primates, Archiepiscopos et Episcopos* tam paterno animo, tantaque sententiarum altitudine lamentaris.

Sed omnium maxime hanc editionem commendat amplissimum Nomen Tuum, quo ipsam decorari pro singulari Tua humanitate passus es, Pater Sanctissime. Quo immortali beneficio ita sum affectus, ut plura omnino videar consecutus, quam homini fas esset optare; praesertim quum non minus praeclare mecum actum esse videam, quam cum Ligorio ipso, quem in lucubratione mea ducem sum secutus. Si enim Vir Ille sanctissimus Benedictum XIV nactus est, cujus nomen libro suo inscriberet, is mihi Pontifex contigit, qui ita principatum est auspicatus, ut universi orbis terrarum, nedum christianae reipublicae, admirationem sibi conciliaret.

Hic mihi liceat, Pater Sanctissime, felicissimum illum diem memorare, quo Pontifex Maximus, omnibus plaudentibus, renunciatus, bonum omen dedisti populo Romano. Siquidem Tu nomen a Pietate mutuatus, in hominum memoriam revocasti et ingentia molimina, quae Pium VI olim illustraverant, et invictam inter tot calamitates mansuetudinem, qua Pius VII memoria nostra enituerat. Quumque non parvam Tui expectationem concitasses,

incredibile prorsus memoratu est, quanta gloria illam sustineas et tuearis. Quod quidem testantur civiles motus oblivione deleti, sumptus praecisi, publicus census auctus, leges religioni, optimis disciplinis, agrorum cultui et commerciis fovendis opportunae, viri excellentis ingenii et spectatae virtutis ad publica munera admoti, aut in provincias legati ad regni necessitates inspiciendas, atque alia complura, ex quibus patet apertissime, Te decem jam menses sic regnare, ut Romana gens imperio Tuo recreata jam supra ceteras caput extollere et nova quasi luce in omnium oculis nitescere videatur. Quae omnia tam commode ceciderunt, ut si antea dubitatum fuisset, utrum Pontifices casu, an Deo afflante crearentur, id profecto nunc desiisset dubitari.

Verum hic finis jam sit. Neque enim minus mihi videndum quid modestia Tua pati possit, quam quid meritis Tuis debeatur. Quapropter testatus, me nihil magis cupere, quam facta dictaque mea Tibi probari, Deum immortalem precor, ut omnia consilia Tua sic velit fortunare, ut catholici nominis amplitudo virtutibus Tuis aucta in dies propagetur.

Dabam Novariae in Insubribus, v Cal. Majas.
Anno post Christum M. DCCC XLVII.

AUCTORIS PRELOQUIUM

Mirari ne velis, Lector benevole, si inter tot ac ferme sine numero libros, quos ubique aetate nostra videre est de rebus moralibus pertractantes novam hanc meam tuis sub oculis exhiberi, et publicam subire lucem conspicias *Theologiam Moralem universam.* Nam praeterquamquod, Augustino docente, *utile est plures a pluribus fieri* (libros) *diverso stylo, non diversa fide, etiam de quaestionibus iisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat, ad alios sic, ad alios autem sic* (1); non habes hic aliam, nisi Theologiam omnibus notissimam et unanimi jam fere Doctorum plausu in Catholica Ecclesia exceptam et commendatam, Theologiam, inquam, S. Alphonsi Mariae De Ligorio Fundatoris Congregationis SS. Redemptoris, ac olim Episcopi S. Agatae Gothorum, de quo *illud imprimis notatu dignum est*, ut verbis utar sanctae memoriae Pontificis Gregorii XVI, *quod licet copiosissime scripserit, ejusdem tamen Opera inoffenso prorsus pede percurri a fidelibus posse post diligens institutum examen perspectum est* (2).

En tota nunc studii ac laboris mei ratio: cum nempe comperissem Opus Ligorianum tot laudibus ubique gentium efferri, utpote quod tam difficilem et simul tam ab omnibus exoptatam inter opiniones nimis rigidas et nimis benignas mediam indicet viam: imo, ipso Pontificio Oraculo probante, in eo *nil censura dignum* fuisse repertum (3), adeo ut *opiniones quas in sua Theologia Morali profitetur b. Alphonsus, sequi tuto possimus ac profiteri* (4); illud cito mihi in votis fuit, ut Clericorum nostrorum Theologiae Moralis studio proludentium usui posset facile accommodari, et prae manibus ad pensum quotidianum ipsis exhiberi. Sed quid? annorum complurium experientia, et virorum praestantium auctoritas aperte me docuit id feliciter obtineri non posse, si iisdem Auctoris Nostri textus, qualis est, traderetur; tum ob nimiam rerum copiam; tum ob methodi ac ordinis in iis evolvendis desiderium. Adde tam ingentem illum citationum quasi cumulum, qui si Theologo jam in scientia versato gratus esse solet ac utilis, non item tyroni. Adde tot illas opinionum diversitates fusiori calamo exaratas, quas facillime juvenes fastidiunt. Adde tandem defectum definitionum complurium, divisionum, dogmatum et scholasticorum principiorum, quae licet apud omnes in confesso sint; nondum tamen studiosae juventuti innotescunt.

Neque magis ad rem facere videntur *Compendia* illa, quae ex toto suo Opere Auctor ipse confecit (5), vel ab aliis confecta sunt (6); idem enim in iis plus minusve occurit desiderium, ut legenti pate-

(1) L. I. *de Trin.* c. 2.

(2) Bulla Canonizz. § 7.

(3) Ex Decreto Sacrae Rituum Congregationis confirmato a Pio VII 18 maii 1805.

(4) Ita Sacrae Poenitentiariae responsum confirmatum a Gregorio XVI, julii 1831 — V. Gousset, jampridem Vicarius Generalis, nunc Archiep. Cardin., *Giustificazione della Teologia Morale del b. Alfonso M. de Liguori.* Monza, Tip. Corbetta, 1833.

(5) *1 Istruzione e pratica per li Confessori—2 Homo Apostolicus — 3 Il Confessore per la gente di campagna — 4 Pratica del Confessore — 5 Praxis Confessarii.*

(6) Nobis innotescunt: — 1 *Excerpta ex libro cui titulus, Homo instructus in sua vocatione ad audiendas Confessiones, auctore s. Alphonso M. De Ligorio, seu sensa ejusdem.* Vesuntione, et Novariae—2 Galãni, *B. Alphonsi Theologia Moralis in compendium redacta.* Bassani, 1821—3 *Compendium Theologiae Moralis s. Alphonsi, sive Medulla* Hermanni Busembaum, Iriae 1840 —4 Neyraguet, *Compendium Theologiae Moralis s. Alphonsi M. De Ligorio complectens tum Operis Moralis, tum Operis cui tit. Homo Apost. substantiam, solamque Auctoris doctrinam* etc. Lugduni 1841 — 5 Panzuti, *Theologia Moralis*

bit. Hoc ipsum jampridem judicium tulerant et votum expresserant eximii Romani Censores Theologi, P. Michaël Dominicus Zecchinelli S. J.; et P. Joachim Ventura Theatinus Juris Pub. Eccl. Professor. Primus ille post datas Theologiae Ligorianae promeritas laudes, affirmat *optandum . . . , ut res tam ampla et multiplex in eam doctrinae formam redigeretur, quae junioribus praesertim Clericis ad rem moralem tenendam aptior esset; et cujus usus instruendis maxime ad excipiendas fidelium Confessiones Sacerdotibus facilior fieret et expeditior*. Alter vero sic habet: *optandum procul dubio erat ut Moralis Doctrina b. Alphonsi Mariae de Ligorio, pro qua singulare illud extat et plane gravissimum Sanctissimae Apostolicae Sedis suffragium, quod nempe in ea* nihil censura dignum *invenitur, ad usum Ecclesiasticae juventutis rei moralis potissimum studiosae in commodiorem formam redigeretur* (3). Quapropter si quid est in me ingenii, quod sentio quam sit exiguum;aut si qua exercitatio in rebus scholasticis, in quibus me non inficior mediocriter esse versatum; id omne a me in tantum opus esse conferendum existimavi. Et lubenti sane animo collocatum est, ita ut, Ipso sancto Alphonso e coelis certe opitulante, suum jam finem attigerit.

Vides ergo, amice Lector, tum opus ipsum, tum ejus finem et metam, tum denique auctoris mentem et scopum. Singulorum hic tibi Tractatuum exhibetur more stricte scholastico distributio:datae suo loco scholasticae definitiones ac divisiones singulae materiei ad sedem propriam revocate: constitutae ac suis argumentis firmatae dogmaticae theses: varii praecipui nominis Auctores in unaquaque materia graviori laudati.In singulis tamen scrupulose semper exhibita ipsius Sancti Alphonsi doctrina, inspecto tum fusiori *Opere Theologiae Moralis*, tum etiam aliis ejusdem *Opusculis Moralibus* praecitatis in quibus (ut Auctor ipse fatetur in praefatione) alia habentur adjecta, alia vero clarius explanata.

Opportuna sic etiam occasio facta est Decisiones S. Apostolicae Sedis recentiores tradendi: ipsas Leges Civiles ubicumque opus fuerit in medium proferendi: demum Constitutiones Synodales Novarienses (4) suis locis adnotandi. Uno verbo id unum curavit tenuitas mea, ut Studiosis Juvenibus,qui mihi semper cordi fuerunt, nihil deesset ad eorum instructionem atque profectum. Huic desiderio non omnino me defuisse (5), opusque meum haud ingrate fuisse exceptum, vel ex eo patet, ni fallor, quod brevissimo tempore sex editionum e emplaria omnia elapsa sint, licet plurima; quin tamen interea cessent expostulari quotidie (6).

s. Alphonsi in Institutiones redacta ad usum studiosae juventutis ... Neapoli, *tertio edita* 1840 — 6 Gousset, *Théologie Morale à l' usage des Curès et des Confesseurs*. Paris, 1845 — 7 Moullet, *Compendium Theol. Moralis*, Preti 1846 — 8 *Lexicon Theologiae Moralis ex Operibus s. Alphonsi M. De Ligorio*, Vercellis, 1846 — 9 Gury, *Compendium Theologiae Moralis* — 10 Grassi *Universa Theologia moralis juxta doctrinam s. Alphonsi de Ligorio*. Æsii 1852.

(3) V. in citato Opere *Blasii Panzuti* haec Romanorum Censorum vota.

(4) Quas quidem sapientes Constitutiones a felicis memoriae Eminentissimo Cardinali Morozzo Novariensi Episcopo editas et nostris et alienis putamus posse congruere. Et revera plurimi habentur etiam apud exteros Dioeceses, nec raro cum laude citari solent — *Vide* Abrate, *Lo spirito del Parroco*. Roma 1840.

(5) Plura etiam vulgata sunt sapientum judicia, qui Opus hoc laudibus exornare non dubitarunt — V. Il Cattolico, *Giornale Rel. Lett.* Lugano, vol. xxv, p. 21; xxvi, p. 105 — L' Amico Cattolico, *Gior. Rel.* Milano, vol. xi, p. 297 — Courrier des Alpes, *Journal de la Savoie et des États Sardes*, 19 févr. 1846, n. 22 — Ami de la Religion, Paris vol. cxxxi, pag. 797, 31 décembre 1846 — *Annali delle Scienze Religiose*, vol. v, fascic. 13. Roma 1847 — *Civiltà Cattolica*, vol. vi, pag. 580 1851. — *L' université Catholique, recueil religiaux* ecc, an. 1855, n. 118. Paris — L'*Armonia*, *anno* 1856, 23 agost. n. 195, Torino.

Accedit quod, cum obtulissem unum Operis hujus Exemplar tunc Regnanti Pontifici Gregorio XVI, is mihi scribere dignatus est sub die 9 maji 1846, se illud *lubentissimo animo excepisse, meque vehementer in Domino commendare, quod in Ecclesiasticae juventutis utilitate procuranda studuerim*. Sed omnium vicit expectationem singularis humanitas Regnantis Pontificis Maximi Pii IX, qui non solum scopum et laborem meum *summopere commendavit*; sed mihi veniam fecit, ut tertiam hujus Operis editionem suo Amplissimo Nomine decorare potuerim.

(6) Praeter editiones, quae in Belgio, in Gallia, in regno Siciliae, in Hetruria, et alibi excusae fuerunt.

Novam iccirco editionem libenter aggredior bonam in spem elatus fore, ut hanc quoque, quae nova quasi veste induta in medium prodit, benigne sint excepturi Christianae Ethices amatores. Etenim non solum in ea habentur alia clarius explicata, alia in melius reformata: maculae quae irrepserant abstersae, menda quae effugerant castigata; sed plura inveniuntur de novo disputata, notae plurimae ad praxim maxime spectantia adjectae, demum novae leges, nova decreta, ac praecipue monita preclarissima, quae Immortalis ac Feliciter Regnans Pontifex suis Encyclicis dabat, locis propriis diligenter exhibita. Quod quidem in ceteris quoque editionibus me facturum polliceor quoad Deus dederit; sacer est enim mihi Magni Pii hortatus, ut nempe pergam quo caepi animo atque labore.

Aliud accedit: cum nempe compererim Opus hoc meum in finitimas etiam Ditiones fuisse diffusum, ea de causa non abs re esse duxi, si ad singulos quos proferre opus erit articulos Codicis Albertini *maxime Civilis*, fiat simul (ubi res tulerit) collatio respondentium articulorum etiam Codicis Civilis Generalis Austriaci, Galliae (1), Siciliarum, Parmae,, Status Ecclesiastici, Mutinae atque Hetruriae (2). Dixi *maxime civilis*; quando enim res postulaverit, Codicis etiam tum *Paenalis* tum *Commercii* tum *Procedurae*, ut dicunt, ratio habebitur.

Sed praefari plura quid prodest? Lubenti ergo animo accipe, benevole Lector, qualecumque opus hoc meum, quod comitati tuae commendo. Sed potissimum omnia et singula in eo contenta Supremo Sanctae Apostolicae Sedis Judicio humillime et ex praecordiis submitto probans quae Ipsa probaverit, et ab Ipsa reprobata condemnans.

Iam igitur sit:

(1) Jus Gallicanum a paucis annis apud plures gentes acceptum est magna ex parte, ut in Belgio, in Regno Neapolitano, Pedemontano, in Republica Ticinensi, in provinciis Rheno adjacentibus, in Polonia, Ducatu Parmae ac Lucae.

Codex generalis Austriacus civilis, qui caepit obligare ab anno 1816, citabitur sub literis *C.A. civ.*;—2 Galliarum Codex, qui perfectus fuit 1804, sub literis *C. G.* — 3 Codex Duarum Siciliarum, qui caepit obligare 1 sept. 1819, sub literis *C. S.* — 4 Codex Parmensis, qui obligare caepit die 10 julii 1820, sub literis *C. P.*;—5 Praescriptio civilis status Romani, seu Ecclesiastici, quae caepit obligare 1835 sub literis *C.R.* — 6 Codex Mutinensis, qui obligare caepit anno 1852, sub literis *C.M.*;—7 Leges Status Etruriae ab anno 1814 ad 1844 promulgatae, sub literis *C. H.*

QUESTIO PROLEGOMENA

AC

TOTIUS OPERIS PARTITIO

Q. 1. *Quid est Thelogia Moralis?*

R. Theologia Moralis, si ipsum per se vocabolum inspiciamus, est illa Theologiae pars, quae circa mores versatur (1): quemadmodum enim ea, quae disputat circa Fidei dogmata, *Theologia Dogmatica* appellatur, et qui illi vacant, *Dogmatici*; ita haec quae hominum mores considerat, *Theologia Moralis*, et qui illi dant operam *Moralistae* vocantur. Ipsa vero moralis Theologia ratione rei definiri potest: *illa disciplinae Theologicae pars, quae humanas actiones ad morum honestatem dirigit in ordinem ad vitam aeternam.*

Dicitur 1: *quae humanas actiones ad morum honestatem dirigit.* Quibus verbis habetur objectum Theologiae nostrae, tum *materiale*, circa quod nempe ipsa versatur et sunt actiones humanae in se spectatae; tum *formale*, nempe ratio sub qua ipsum materiale objectum attingit, et est ipsarum actionum dirigibilitas ad honestatem. Dirigit autem mediis tutissimis ac sibi propriis, quae sunt: — 1 *Scriptura*, in ea enim Dei verbum continetur falli ac fallere nescium; — 2 *Sancti Ecclesiae Patres*, qui nobis dati sunt *ad consummationem Sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem Corporis Christi* (2); — 3 *Decreta summorum Pontificum*, qui sunt *totius Ecclesiae caput, et omnium Christianorum Patres, atque Doctores* (3); — 4 *Concilia*, quorum auctoritas patet ex illis Domini verbis; *ubi sunt duo, vel tres congregati in Nomine meo, ibi sum in medio eorum* (4); — 5 *traditio constans et firma*, cum error stabilitatem nesciat (5); — 6 *jus tum canonicum tum civile*; cum ideo lata fuerint, ut essent totidem morum atque judiciorum regulae; 7 — *auctoritas Theologorum*; nam in quacumque arte peritis credendum est; — 8 demum *ratio*, tam prout a natura nobis indita est, et dicitur *naturalis* (6); quam prout est principiis Theologicis imbuta, et dicitur *Theologica*. Utriusque vero magna auctoritas est, si debito modo sumatur; cum ipsius rei viscera quodammodo scrutetur (7). Haec sunt loca Moralis Theologiae: ne tamen in iis interpretandis occurrat abusus, tyro-

(1) Notum est praeter generales Theologiae divisiones tum in naturalem et supernaturalem; tum in dogmaticam seu speculativam, et moralem seu practicam; tum in positivam et scholasticam; tum in polemicam seu disceptatricem, alias speciales adsignari ab accuratioribus tractatoribus, habita ratione objecti specialis, quod suscipitur investigandum. Sic distinguitur Theologia *mystica, ascetica, exegetica, patristica, casuistica, symbolica, liturgica, synodica, homilitica, catechetica, historica:* prout vel dona mysteriosa et supernaturalia; vel perfectionis exercitium et media edocet: vel Scripturae sensum investigat; vel ex scriptis Patrum argumenta eruit; vel Casuistarum rationem sequitur; vel symbola aut liturgiam aut concilia evolvit; vel de homilia, aut catechesi, aut historia tractat — V. Muzzarelli, *Buon uso della logica*, Opus. IV: *teologia*. V. Bouvier, *Institutiones Theol.* ad prolegomena, ubi historiam quoque totius Theologiae pressius enarrat — Perrone, *Praelectiones Theologiae* ... in compendium ab eodem redactae: V. 1: historiae Theologicae cum philosophia comparatae synopsis.

(2) Ephes. 4.

(3) Concilium Gener. Florentinum.

(4) Matth. 18.

(5) Huc revocatur sacra Liturgia, quae traditionis et Ecclesiae fidei testis est: V. Knoll, *Institutiones theologiae theoreticae*, v. 1: introductio — Bouix, *De Jure liturgico*.

(6) Hac utitur singulari modo d. Thomas. V. *Commentarius apologeticus de usu philosophiae in Theologicis d. Thomae Operibus* Fr. D. Th. Valfredi. Genuae 1777.

(7) V. Amico Cattolico, *Giornale Religioso*. Mi-

nos nostros mittimus ad eruditissimum P. Zachariam S. J. in sua *Dissertatione prolegomena* (1) — Quae media cum illis quidem convenire videntur, quibus ceterae Theologiae partes utuntur; re tamen discrepant, cum aliae credenda, nostra vero quae sunt agenda, respiciat (2).

Dicitur 2: *in ordinem ad vitam aeternam;* haec enim omnium rerum consummatio est. Unde si finis *proximus* disciplinae nostrae est honestas in mores inducenda; finis *ultimus* erit ipsa consecutio felicitatis aeternae. Qui enim *se per bona opera exercet*, dicente s. Gregorio, *restat ut quisquis ille est, spe ad supernam patriam tendat; et nequaquam se a vitiis pro hujus mundi honestate contineat* (3).

Q. 2. *Quomodo universa Moralis Theologia dividitur?*

R. Cum tota Theologia Moralis versetur circa actus humanos, cumque in omni actu humano considerandae se nobis offerant: *causae*, quae ipsum efficiunt et constituunt: *regulae*, quae ipsum dirigunt demum *motiva*, quae ad ipsum movent atque alliciunt; iccirco divisio haec divisionem suppeditat totius nostrae Theologiae Moralis.

Primo a *causis* incipiendo, quae actum humanum vere constituunt in suo esse tum physico tum morali, nobis occurrunt *intellectus* et *voluntas*, ad quam accedit *libertas* et *moralitas* —Et en prima Disputatio, quam tamen cum aliis inscribimus: *De actibus humanis.*

Secundo progrediendo ad *regulas*, quae humanum actum moderantur, illae nobis suppeditant Disputationem *De conoscientia* tanquam regula prima humanorum actuum directrice. Sicque habetur 1us Tractatus: *De Actibus humanis ac de Conscientia* — Regula proxima et interna ad remotam et externam cito nos ducit, quae *lex* est; ideoque sequitur 2us Tractatus: *De legibus*, cui quidem disputationi sponte quasi sua accedit altera: *De praeceptis Ecclesiae*, quibus speciatim Christianorum mores informantur — iam vero iam a conscientiae dictamine, quam a legibus peculiaria quaedam officia oriri videmus, quibus Christianus in quolibet statu obstringitur. Ex quo prodit 3us Tractatus: *De obbligationibus particularibus.*

Tertio ad *motiva* pervenientes, quae actum humanum provocant et alliciunt, agendum est primo de iis motivis, quae actum provocant ad malum, et sunt vitia et peccata. Sicque erit 4us Tractatus: *De peccatis*, cui adjungetur Disputatio de poenis, quibus quaedam peccata graviora ab Ecclesia puniri solent, nempe *de Censuris*. Secundo agendum est de iis, quae actum humanum provocant ad bonum.

Sed cum bonum duplicis sit ordinis: naturalis et supernaturalis, tractandum prius de iis, quae provocant ad bonum in *ordine naturali*: et sunt virtutes morales, praesertim Religio ac Justitia. Erit igitur 5us Tractatus: *De Virtute Religionis;* et 6us *De Virtute Justitiae*, cui addimus 7m, *De Restitutione*, quae ex ipsius justitiae violatione oritur. Ne quid autem desiderandum remaneat, brevem ibi adstruemus Appendicem, *De Justitiae Filiabus, ac ceteris Virtutibus Cardinalibus.* Inquirendo autem motiva, quae actum alliciunt ad bonum in *ordine supernaturali*, occurrunt virtutes Theologicae ac Sacramenta. Erit ergo 8us Tractatus: *De Virtutibus Theologicis;* et Tractatibus 9°, 10°, 11°, et 12°, materiam omnem *de Sacramentis* tum *in genere*, tum *in specie* complectemur. Atque sic tandem, Deo opitulante, Theologiae Nostrae dabimus finem.

Q. 3. *Quanta est Moralis theologiae necessitas, et quae praecipuae ejus dotes in studioso?*

R. Non omnes Ecclesiasticos oportet esse magnos oratores, praeclaros doctores, eruditos historicos; omnes tamen morali

lano, tom. XI, Art. *Dell'uso della ragione in matera di religione* — Bergier — *Dizionario* V. Ragione — Riccardi, *Andiamo alla fede colla ragione* — *Annali Relig.* Ser. 2, vol. IX.

(1) Extat sub initio Theologiae s. Alphonsi, Edit. Taurinensi, typ. Marietti, qui aliam nunc Editionem confecit, quae est omnium accuratior continens quidquid Sanctus in ceteris addidit, reformavit, vel explicavit (*Edit. Stereotyp.*, 2 tomus).

(2) V. Zacharia supra laudatus—Stapf, *Theologia Moralis in Compendium redacta*, ed. sexta, OEniponti, tom. I, *Indoles Theologiae Moralis.*

(3) Hom. 13 in Evangel.

Theologia valde instructi esse debent, cum haec ars Ecclesiasticorum omnium sit: secus quomodo poterunt rite Sacramenta ministrare, et salutis scientiam edocere? hinc doctus Mabilionius: *moralis Theologiae studium prae aliis excolendum ... huic quandiu vivitur, omnino danda erit opera* (1). — In studioso autem, ne inaniter laboret, requiritur praecipue *rectus finis*, nempe ut quaerat quae sunt Dei, non quae sua sunt: *vehemens studii amor*, hic enim est vehiculum scientiarum omnium; *frequens oratio ad Deum*, a quo omnis scientia est. Hinc s. Nilus ajebat: *si es theologus, vere orabis; si vere oraveris, theologus vere eris* (2).

MONITUM PRIMUM

Ne quis inter Tyrones nostros animo perturbetur ad quasdam voces scholasticas quae saepius occurrent, juverit sub initio una vice pro omnibus animadvertere, quod sicuti in Philosophia, in Jurisprudentia, in Medicina, ceterisque scientiis omnibus, ita et in Theologia quaedam fuere jampridem inducta breviora vocabula, quae ex tacita quadam Auctorum conventione vim habent significandi, et communi eorum consensu adhibita sunt ad evitandas longiores verborum circumlocutiones: *thecnica (id est propria alicujus scientiae vel artis)* a Graecis appellantur. Cum porro eorum usus in Scholis sit antiquissimus, cum scriptorum et doctorum omnium auctoritate innitantur, cum denique ubi semel fuerint bene percepta, in proprium finem mirifice inserviant; injustus profecto esset et irrationalis quicumque vellet eadem rejicere et aspernari. Ita igitur habenda sunt, ut valeant erosorum nummorum instar, nempe explicari debent ubi sit opus; rejici tamen non debent unquam.

Novitatum amatores in *Thecnologia Scholastica* audiant celeberrimum Canum (1. 2, de Loc. Theol.): *Scholae propria verba peculiaresque loquendi formas submovere non audeo; nam etsi disputare cupio ornatius, quam solent nostri; at non debeo tamen labores duos afferre theologis, unum in rerum, alterum in verborum intelligentia* — Vid. E. Avogadro, *Saggio intorno al socialismo* ecc. vol II, Torino tip. Speirani 1854.

Thecnicorum vocabulorum vim explicant passim AA. — Sic quoad vocabula maxime liturgica V. Macri *Notizia dei vocabili ecclesiastici* — Quoad nomina in Theologicis disputationibus a veteribus, et praecipue a d. Thoma consecrata, V. Zama Mellini, *Lessico peripatetico*. Item *Lexicon philosophiae peripateticae* auctore Nuntio Signoriello. Neapoli 1855 —Quoad verborum significationem in re canonica atque civili V. Vicat, *Vocabolarium juris utriusque* — Quoad voces a graeca lingua mutuatas V. Marco Aurelio Marchi, *Dizionario Tecnico-Etimologico-Filologico*—Quoad proverbia quae sunt in usu, V. *Adagia quaecumque, Pauli Manutii studio* etc.; labor a Tridentinis Patribus Manutio mandatus. Hic etiam non parum inservit tum Opus, *Bergier, Dizionario enciclopedico della Teologia, della Storia della Chiesa* etc. etc.: tum Opus, *Lucii Ferraris Prompta Bibliotheca canonica, juridica, moralis*, etc. quod studio RR. PP. Montis Cassini a mendis expurgatum, atque additionibus adauctum nuper impressum est; tum opus, *Dizionario delle origini, invenzioni, scoperte* etc. Milano, Livorno.

MONITUM SECUNDUM

Adnotationes quae magis ad ornatum pertinent, atque casus singulares respiciunt, et hodiernam maxime praxim, in fine cujuslibet Tractatus sub totidem alphabeti literis ponimus, ut ita Doctrina nostra majori gaudeat unitate et sub uno veluti obtutu facilius tota conspiciatur. Quod si plures citamus Auctores, id non est ad vanam ostentationem, sed ut purissimos fontes indicemus iis, qui cupiunt materiam aliquam undequaque excutere, ac pensitare.

(1) *De studiis monas*, p. III, c. 2.

(2) V. Riccardi, *Pratica de'buoni studi*.

TRACTATUS PRIMUS

DE ACTIBUS HUMANIS ET DE CONSCIENTIA

DISPUTATIO PRIMA

De actibus humanis.

Q. 1. *Quid est actus generatim et quotuplex ?*

R. Ad 1 : actus generatim acceptus nihil est aliud , quam *animi motus*. Homo nempe vi quadam motrice sibi propria aliquos efficit motus tum internos et in se ipso, tum externos et in corpore, quorum principium est semper ejusdem anima. Hinc d. Augustinus actum charitatis vocat *motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se atque proximo propter Deum* (1).

R. Ad 2 : actus qui ab homine fiunt, triplicis generis distinguuntur , inspecto triplici modo, quo fieri possunt — Alii videlicet fiunt ab homine mere naturaliter, quatenus nempe est animal simpliciter, uti est respiratio. Et isti dicuntur *actus mere naturales* , seu *organici ;* suntque homini cum belluis communes: unde per se nullo modo ad mores pertinent—Alii fiunt quidem ab homine, quatenus est animal rationale , non tamen ab eo fiunt agente modo rationali , id est per intellectum et voluntatem , ut est actus , quo quis sine ulla mentis advertentia ridet , loquitur, vel frontem sibi palpat (2). Et isti dicuntur *actus hominis*,*actus indeliberati*, vel etiam *actus* aut *motus primo-primi :* qui pariter nihil referunt ad mores—Alii denique fiunt ab homine agente ut homo est, seu prout a brutis distinguitur, cum debita nempe advertentia mentis et voluntatis deliberatione. Quia vero isti soli actus libere et determinate producuntur , et soli capaces sunt bonitatis vel malitiae, ac digni praemio vel poena, idcirco ii soli *a Theologis in Schola* , duce Angelico Praeceptore, nuncupantur *actus humani*; ad rem enim habet: *actionum,quae ab homine aguntur,illae solae proprie dicuntur* humanae , *quae sunt propriae hominis in quantum est homo. Differt autem homo ab aliis irrationalibus creaturis in hoc , quod est suorum actuum dominus. Unde illae solae actiones proprie vocantur* humanae, *quarum homo est dominus. Est autem homo dominus suorum actuum per rationem et voluntatem : unde liberum arbitrium esse dicitur facultas voluntatis et rationis. Illae ergo actiones proprie* humanae *dicuntur* , *quae ex voluntate deliberata procedunt:si quae autem aliae actiones homini conveniant , possunt dici quidem* hominis actiones , *sed non proprie* humanae ; *cum non sint hominis in quantum est homo* (3).

Diximus *a Theologis in Schola* ; nam actus humanus, si philosophice ac generatim spectetur, definiri potest: *actus ab homine procedens ex intellectus cognitione, et voluntatis motu*.Ponimus *voluntatis motu*, ut indicemus actum humanum in genere haberi quocumque modo voluntas moveatur,etiamsi necessario. Hoc sensu et actus visionis beatificae et actus quo quis suam in genere beatitudinem prosequitur, licet necessarii, sunt actus humani;cum orian-

(1) L. 3, *de Doct. Christ.* cap. 10.

(2) Huc spectant actus illorum , qui rationis usu vel exercitio carent , u pueri , dormientes , deliri. Item actus illorum, qui subito irae impetu trahuntur, non advertendo.

(3) 1, 2 q. 1, a. 1.

tur ab illis facultatibus, quibus homo a belluis distinguitur, id est praelucente intellectu, et appetente voluntate.

Verum cum hic a nobis non considerentur humanae actiones, nisi prout legi directivae subjectae sunt, atque ad mores pertinent; ideo merito uti tales eas tantum habemus, quae a voluntatis consilio ac deliberatione procedunt, sive a libero nostro arbitrio, quod quidem fundamentum est imputabilitatis. Hinc illud d. Thomae: *ibi incipit genus moris ubi primo dominium voluntatis invenitur* (1); et iterum: *idem sunt actus humani et morales* (2). Et sub hoc respectu, ait Antoine: *sunt quasi synonimae voces* humani, morales, liberi. Ex quo patet ad actum humanum tria requiri, intellectum voluntatem et libertatem.

Q. 2. *Quotuplex est actus humanus proprie dictus ?*

R. Actus humanus proprie dictus dividitur: — 1 *in interiorem* qui nullo signo externo patescit, et in *exteriorem* qui aliquo modo panditur: etiam exterius (3); —2 in *bonum* et *meritorium* in *malum* et *demeritorium*. Bonus et meritorius consonat cum recta ratione et lege. Malus et demeritorius ab iisdem discordat.

Actus bonus et meritorius duplex enumeratur: *naturalis* et *supernaturalis* — Primus est qui poni potest solis etiam naturae viribus, et ideo aliquod praemium temporale mereri: uti est in ipsis infidelibus amor parentum, miserorum commiseratio etc. Hinc *bene fecit Deus obstetricibus* Ægyptiacis, quae naturali misericordia motae conservabant ma.es Hebraeorum contra iniquum regis praeceptum (4) — Alter totus innititur auxilio divinae gratiae, et praemium meretur supernaturale, uti sunt actus fidei, spei et charitatis theologicae.

Iterum actus bonus meritorius duplex distinguitur, *meritorius* nempe *de condigno*, cui merces debetur ex justitia; et *meritorius de congruo*, cui non debetur merces, nisi ex quadam decentia. Sic v. g. militi strenue bellanti stipendium debitum est de condigno; aliquod vero praemium, nonnisi de congruo.

Q. 3. *Quaenam et quot sunt principia actuum humanorum ?*

R. Principia actuum humanorum dicuntur ea veluti elementa, ex quibus actus ipsi conflantur, et in natura sua constituuntur. Jam vero in quolibet actu humano tria consideranda se se nobis exhibent, nempe *causae*, *regulae*, atque *motiva*. Patet idcirco tria esse actuum humanorum principia: 1 *efficientia*, et sunt intellectus (5) et voluntas, quibus necessario conjunguntur libertas uti fundamentum, et moralitas uti effectus; 2 *dirigentia*, et sunt conscientia et lex; 3 *allicientia*, et sunt vitia atque virtutes.

CAPUT PRIMUM

De voluntate ejusque actibus et impedimentis.

Q. 1. *Quid est voluntas ?*

R. Voluntas definiri potest: *illa animi nostri facultas, quae propositum ab intellectu bonum sectatur, vel malum aversatur.* Ut perspicue haec definitio intelligi possit, sciendum est duplicem in homine esse facultatem, unam nempe *cognoscentem*, alteram *appetentem*. Facultas cognoscens appellatur *mens* vel *intellectus*, et ejus officium est res, ut in se sunt, percipere atque cognoscere. Facultas vero, appetens, dicitur *voluntas*, et officium ejus est exhibitum sibi a mente seu ab intellectu bonum appetere, et malum aversari — Clarius res explicabitur si dicatur: unus idemque hominis animus, prout rem nude et simpliciter percipit, *intellectus* nomine designatur prout in eam tamquam sibi bonam inclinat, vel ab ea tamquam sibi mala refugit, dicitur *vo.*

(1) In 2, D. 24, q. 3, a. 2.

(2) 1, 2, q. 2, a 6.

(3) « Gli atti *interni* così vengono appellati, finchè rimangono dentro di noi: tali sono i nostri pensieri, i nostri desiderii, i nostri affetti, i nostri giudizii avanti che sieno manifestati col discorso, o con qualche altro segno. Gli atti *esterni* sono quelli che si producono di fuori, come i nostri discorsi i nostri andamenti, e in generale tutte quelle fra le nostre azioni, dove il nostro corpo ha qualche parte. Importante è pel Canonista questa distinzione, imperocchè gli atti che sono solamente interni, per quanto sieno delittuosi, non vanno soggetti alle pene ecclesiastiche: *de internis non judicat Ecclesia.* » Ita Gousset, *Teologia Morale per uso de' parrochi e confessori*, Vol. 1, n. 2.

(4) Exodi 1.

(5) De intellectu disputant philosophi.

luntas. Cum vero nihil appeti possit aut amari uti bonum, nihil abominari aut odio haberi uti malum, nisi idem prius sit cognitum, quia ex vulgari adagio *voluntas non fertur in incognitum*, et *ignoti nulla cupido*; idcirco in voluntatis definitione fit mentio intellectus, tamquam illius facultatis, quae bonum vel malum voluntati ipsi proponit *(A)* (1).

Duplex autem distinguitur actus voluntatis: unus qui perficitur a voluntate ipsa absque adminiculo alterius facultatis, ut est odium, amor, volitiones et nolitiones pure internae,et dicitur actus *elicitus* seu *immediatus*. Alter qui procedit quidem a voluntate, sed complementum non habet nisi per ministerium facultatis alterius, dependenter tamen ab ipsa voluntate,ut est meditatio, ambulatio, et dicitur actus *imperatus* seu *mediatus*; quia nempe perficitur quidam a voluntate, sed, mediante alia facultate sive interiori, uti sunt intellectus, phantasia, memoria; sive exteriori uti sunt membra corporis,atque sensuum organa: sic meditatio provenit a potentia interiori, id est intellectu; deambulatio vero a potentia, anteriori, id est a potentia motrice corporis *(B)*.

Q. 2. *Quid est voluntarium ?*

R. Quilibet motus voluntatis in rem aliquam per intellectum praecognitam, voluntarii nomine designatur. Sed Thelogis communiter cum Angelico illa semper arrisit voluntarii definitio, quam tradidit Aristoteles: *voluntarium est id,quod procedit a principio intrinseco cognoscente singula, in quibus est actio* (2). Dicitur 1 *a principio intrinseco*, idest ab intellectu et voluntate; haec enim sunt principia interiora hominis agentis; 2 *cognoscente singula in quibus est actio*, nempe objectum, finem et circumstantias, quae actionem comitantur; nam voluntas non fertur in incognitum. Hinc si quae actionis circumstantia ab agente prorsus ignoretur, actio relate ad circumstantiam illam non erit voluntaria, hoc ipso quia non cognita. Sic si quis percutiat hominem ignorans eum esse Sacerdotem, reus quidem erit injustitiae, non sacrilegi, quia sacram illam Sacerdotis qualitatem in homine percus ignorabat.

Ex hac definitione patet voluntarium differre a naturali, spontaneo et volito; —1 a *naturali*, quia licet naturale sit a principio intrinseco; est tamen sine praevia cognitione. Sic naturalis est sanguinis circultio;—2 a *spontaneo*, quia spontaneum est quidem a principio intrinseco et cum aliqua cognitione finis; sed materiali, imperfecta, et sine advertentia ad media illa, quibus finis ipse obtinetur. Sic ebrio spontanea est vini potatio, cujus finis ipsi aliquatenus quidem innotescit, non tamen uti talis; cum caeco quodam impetu tendat in vinum (3); — 3 a *volito* denique, quia volitum est voluntatis objectum, quod tamen a nullo omnino voluntatis ipsius influxu procedit. Sic v. g. pluvia est volita ab agricola, nec tamen dici potest eidem voluntaria; cum ea non sit in illius potestate.

Q. 3. *Quotuplex est voluntarium ?*

R. Sex modis praecipue distinguitur voluntarium:

1. Aliud est *volontarium necessarium*; et aliud *voluntarium liberum*, seu *contingens* — Primum est illud, quod sic a voluntate proficiscitur, ut positis omnibus ad agendum praeponendis, non possit non agere. Sic beati in coelo Deum necessario diligunt: sic homo in terris necessario proseguitur felicitatem —Secundum vero est illud, quod sic procedit a voluntate, ut positis etiam ad agendum praeponendis, adhuc tamen possit non agere, si ita ei libuerit. Sic adolescens post parata omnia ad ludendum paranda, potest adhuc a ludo se abstinere, si velit (4).

2. Aliud est *voluntarium perfectum*, et

(1) Diligentissime cavendum est, ne duae hominis facultates,intellectus nempe atque voluntas simul una confundantur;sunt enim omnino diversae et essentialiter a se invicem discriminatae: *Hegel unificò la volontà umana coll' intelletto*, e così *tolse libertà, merito e demerito nelle umane azioni*. V. *Saggio intorno al Socialismo, ed alle dottrine e tendenze socialistiche*. Torino 1851.

(2) L. 3, *Ethic.* — Et s. Thomas, 1. 2, q. 6, a. 1 et seqq.

(3) Ad tuendum dogma catholicum de hominis libertate contra Lutheranorum, Calvinistarum et Jansenistarum errores attente et diligentissime retinere oportet differentiam quae est *spontaneitatem* inter et *libertatem* neque putandum sermonem hic esse de verbis, cum ex adverso quaestio sit de re et doctrina momenti gravissimi.

(4) Ratio voluntarii perfectius reperitur in actibus necessariis, quam in liberis; quo enim fortior est amor, eo major propensio est. Unde s.

illud est *voluntarium imperfectum*—Voluntarium perfectum est illud, quod procedit a voluntate cum perfecta cognitione, qua rationes boni et mali innotescant: sive quod fit ex plena cognitione rei. Uti si quis perfecte sciens et volens carnes manducet die vetito — Voluntarium imperfectum est illud, quod a voluntate procedit cum cognitione imperfecta, qua nempe clare non innotescant boni et mali rationes ad usum libertatis perfectum, sed imperfecte tantummodo. Tales sunt actiones hominis non perfecte vigilis, sed semidormientis.

3. Aliud est voluntarium *actuale* (seu *formale et explicitum*); aliud *virtuale et implicitum*; aliud *habituale;* aliud *interpretativum* — Voluntarium actuale est illud, in quod immediate ac directe voluntas hic et nunc fertur. Sic voluntaria actualiter mihi est, v. g. haec mea responsio ad quaesitum propositum — Virtuale et implicitum est actus voluntatis jam quidem praeteritus, qui tamen in aliqua re, quae humano modo fiat, moraliter perseverare censetur tamquam in suo effectu (1). Sic v. g. in viatore, qui *cupit optatam cursu contingere metam*, passus singuli quos movet ad illam, sunt ipsi virtualiter et implicite voluntarii, etiamsi ad singulos non attendat, imo iter agens de rebus omnino diversis cogitet. Ratio est, quia passus illi proficiscuntur a voluntatis actu, quo viator ab initio voluit iter ad metam illam suscipere—Habituale est actus voluntatis praeteritus, qui tamen non perseverat in aliquo sui effectu, qui fiat humano modo. Sic Principi etiam dormienti voluntaria hoc sensu est pugna, quam vigilans militibus indixit, si mandatum non retractaverit.—Demum interpretativum est, ut ita dicam, quasi inclusus et delitescens consensus: sive est actus voluntatis, qui nec est nec fuit, sed esset utique si haberetur aliqua cognitio, quae hic et nunc deest. Sic si ego quid tollam de facultatibus amici mei animo restituendi probe sciens, si ipso adesset, certe mihi commodaturum quod sumo, haec acceptio esset amico meo voluntaria interpretative (2).

4. Aliud est *voluntarium simpliciter*, aliud vero est *voluntarium secundum quid* — Voluntarium simpliciter, quod dicitur etiam *plenum*, procedit a plena voluntatis inclinatione sine ulla repugnantia. Sic v. g. actu sempliciter voluntario adolescens ad animi sui solatium vult ludum; cum possit etiam aliud solatii genus sibi eligere, v. g. deambulationem—Voluntarium secundum quid, seu non plenum provenit quidem a voluntatis consensu, sed conjunctam semper habet aliquam ipsius voluntatis repugnantiam. Sic v. g. actu voluntario secundum quid nauta, urgente periculo naufragii, projicit merces suas in mare: actus iste ex una parte est voluntarius, quia nauta ita se gerit ad salvandam vitam; sed ex alia parte repugnantiam aliquam includit, quia si posset, merces servaret sibi libenter.

5. Aliud est *voluntarium expressum*, aliud *tacitum*; aliud *directum* seu *positivum*, aliud *indirectum* seu *negativum*—Expressum est quod distincte declaratur: ut si quis interrogetur an velit, et respondeat *volo*; tacitum est quod ex facto aliquo, vel ex facti omissione colligitur: ut si rogem te, ut meum munus accipias, et ipse taceas: tuum silentium pro tacita assensione habetur (3). — Directum est a voluntate aliquid vere agente; indirectum est a voluntate simpliciter permittente. Vel clarius cum Gousset: « il volontario è *diretto* quando l'atto è volontario in sè stesso; quando la volontà conducesi diretta-

Thomas q. 22. de verit. 2, a. 5 ait: *non pertinet ad impotentiam voluntatis, si naturali inclinatione de necessitate in aliquid feratur, sed ad ejus virtutem; sicut grave tanto est virtuosius, quanto majori necessitate deorsum fertur; pertineret autem ad ejus infirmitatem, si ab alio cogeretur... Necessitas naturalis non repugnat dignitati voluntatis, sed sola necessitas coactionis.* Voluntarium tamen in Scholis regulariter sumitur pro libero.

(1) Voluntarium actuale dicitur *voluntarium in actu signato*; voluntarium vero virtuale *voluntarium in actu exercito*. V. Basaeus, *Florum Theologiae practicae Compend.*

(2) Ex quo patet, voluntarium interpretativum non esse vere nominis voluntarium.

(3) Hinc regula juris in 6, n. 43: *qui tacet, consentire videtur.* Hoc tamen intelligendum de iis, in quibus dissentire tenemur; secus valet alia regula: *is qui tacet, non fatetur.* « Il silenzio p. e. che si serba udendo maldicenze o bestemmie, non sempre debb'essere preso per un segno di approvazione: spesse volte in simili casi si tace per prudenza, o per evitare un mal maggiore. «Gousset.

mente, senza intermediario ad un tal atto: tal è p. e. l'omicidio in un uomo che volendo la morte del proprio nemico, gli ha dato di sua mano o gli ha fatto dare il colpo mortale. Il volontario è *indiretto*, quando l'atto non è volontario che nella sua cagione: il che ha luogo ogni volta che si prevede dover il tale o tal effetto risultare dall'atto che l'uomo si propone di fare, da un andamento, o da un'occasione che si fa volontariamente. Questo effetto per essere stato preveduto, diviene indirettamente volontario per chi opera, o chi si astiene dall'operare, quando sarebbe obbligato di agire. Così a mo' d'esempio, la bestemmia, le ingiurie proferite in uno stato d'ebrietà, sono volontarie d'un volontario indiretto in chi si è ubbriacato volontariamente, senza sorpresa, risovvenendosi più o meno distintamente che è soggetto a bestemmiare, o a lasciarsi vincere dall'ira, quando è preso dal vino. »

Q. 4. *Quid requiritur, ut actio vel omissio sit voluntaria?*

R. Ut actio vel omissio sit voluntaria, sufficit ut aliquomodo a voluntate profluat: idest sufficit, ut aliquid sit voluntati propositum, ac illud voluntas velit vel respuat. Hinc deducitur ad omissionem vel actionem voluntariam praecise sumptam non requiri, ut res praecepta sit, praeceptum enim actus voluntarios dirigit, non efficit: v. g. occurrente mihi auditione Missae feriali die, si eam omittam ut studio vacem, vel audiam, illius omissio vel auditio voluntaria mihi est, quin tamen sit praecepta vel prohibita.

Quid vero (quaeres) *requiritur, ut actio vel omissio sit etiam culpabilis?* Ut actio vel omissio sit non solum voluntaria, sed etiam culpabilis, riquiritur:— 1 ut quis agere potuerit vel ab actione se abstinere: *quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest?* (1) — 2 ut debuerit agere vel se abstinere ab actione nullum enim peccatum est, quod non sit contra legem aliquam juxta illud: *ubi enim non est lex, nec praevaricatio* (2). Sic in supra allato exemplo, si Missam libere omittam festo die, ejus omissio est etiam culpabilis; cum sit contra praeceptum. Sicut est culpabilis mea actio, si festo die sine legitima causa operibus servilibus vacem, cum id ecclesiastica lege vetitum sit.

Q. 5. *Quid requiritur, ut effectus ex actione vel omissione proveniens sit voluntarius?*

R. Ut sit nobis voluntarius effectus alicujus actionis satis est, ut sit vel in se intentus, vel ut cognoscatur ex propria actione directe procedere; ubi enim quis vult causam, censetur etiam velle effectum, quem ex ea causa scit esse secuturum, licet eum non intendat. Sic qui longum et asperum iter pedibus aggreditur, est ei voluntaria defatigatio, etsi eam haud intenderit; cum haec sit naturalis illius itineris effectus.

Ut vero sit voluntarius effectus omissionis requiritur insuper, ut sit obbligatio illum impediendi, prout communius docent cum Billuart (3); quia nulla adsignari potest ratio, cur in voluntatem tamquam in causam refundatur effectus omissionis sine tali obligatione; cum simplex negatio in actionem non influat—Hinc Deo voluntaria non sunt peccata hominis; quia licet possit, non tamen tenetur ea impedire. Et quamvis omissio illa sit volontaria, non inde tamen est voluntarius ille omissionis effectus; cum nulla sit inter utrumque necessaria connexio. Neque enim peccata a voluntate Dei proveniunt, ut a principio intrinseco; sed ab hominum perversitate — Hinc dum ego v. g. omitto sepa-

(1) S. Augustinus l, 3, *de lib. arb.*, c. 18, n. 30.

(2) Rom. 4.

(3) Excipe, nisi forte omissio ordinetur per modum medii ad hunc effectum; quia tunc manifestum est, quod talis effectus esset directe intentus et volitus: consequenter directe et positive voluntarius: ut si quis eo fine, ut patiatur frigus mortificationis causa, omittat accedere ad ignem; frigus est ipsi positive voluntarium, quia per se intentum et volitum.

Uno verbo hic non agitur de omissione directe voluntaria, quando nempe actu omittens vult actu positive omittere. Sed de omissione indirecte voluntaria, quando scilicet aliquis advertens ponit actum incompossibilem cum actu qui omittitur: esset si quis v. g. audiat Missam mox esse celebrandam et possit eam audire (sed non teneatur). eligit tamen manere domi vel ludere; at absque eo, quod dicat *volo omittere Missam*. Billuart. Haec tamen argumentatio aliis non placet, et contendunt obbligationem impediendi requiri tantum ad faciendos effectus omissionis culpabiles; non vero simpliciter voluntarios, qui satis enascuntur ex voluntate simpliciter permittente.

rare duos rixantes, occisio inde secuta neque a mea voluntate neque a mea omissione causatur, sed a gladio occisoris — Item quando nauta omittit gubernare navim, neque ejus voluntas, neque ejus omissio submergit navim, sed tempestas. Ut ergo talis effectus refundatur in voluntatem ut in causam, et dicatur interpretative voluntarius, debet adsignari aliquid quo fit, ut pertineat aliquo modo ad voluntatem: at aliud adsignari non potest, nisi praeceptum effectum illum impediendi; ergo sine tali praecepto non erit nobis voluntarius effectus ex omissione nostra proveniens.

Quid (quaeres) *requiritur, ut actus ex actione, vel omissione proveniens sit etiam culpabilis in causa, seu voluntarius moraliter ?*

Ut actus ex actione vel omissione proveniens sit non tantum voluntarius, sed etiam culpabilis, tria haec requiruntur:

1 Ut agens teneatur causam illam auferre vel omittere; *ubi enim non est lex, nec praevaricatio* (1). Nemo autem tenetur causam auferre, cum illius ponendae jus habet repositum in necessitate vel utilitate, quia *prosequenti jus suum non imputatur effectus praeter intentionem secutus*. Sic nulla culpa est in illo qui dum ob propriam et aliorum utilitatem studet materiis sexti Decalogi praecepti, turpes quasdam patitur sui corporis perturbationes, dummodo illas voluntate sua aversetur, neque prudens adsit periculum eas approbandi; istis enim in casibus potius habetur passio, quam actio.

2 Ut agens talem effectum impedire possit; *quis enim peccat in eo quod nullo modo caveri potest ?* (2) neque *ad impossibilia datur obbligatio* — Quod vel ipsa civili lege firmatur: hinc in Codice civili Regni Sabaudiae, licet quisque teneatur de damnis latis a sibi subjectis, quia tamen difficulter liber homo coërceri potest; ideo si valeat probare, se damnum impedire non potuisse, ab onere liberatur (3).

3 Ut qui ponit vel omittit causam, advertat saltem in confuso talem effectum ex causa illa secuturum esse; quia *nil volitum, quin aliquo modo sit praecognitum* (4). Nempe requiritur ex Angelico, ut eventus sequens sit *praecogitatus* (5), sive *praevisus et intentus*, ut ipse se explicat (6); tunc vero ait Sylvius, effectus censetur intentus non solum quando ex proposito intenditur, sed etiam quando sic praevidetur secuturus, ut potuerit ac debuerit impediri; tunc enim est indirecte voluntarius. Hinc si non imputatur Noëmo ebrietas, quia vehementissimam vini vim haud sciebat, ideoque nec poterat illam advertere; imputatur tamen Davidi scandalum ex ejus peccato profectum; fuit enim ab eo indirecte volitum, cum utique sciret omnium oculos in regem esse conjectos — In foro tamen externo, cum animus inspici a judice non possit, res tota resolvitur ex communiter contingentibus; quae enim communiter contingunt, praevisa censentur. Hinc ex citato Codice proprietarius alicujus animalis tenetur absolute de damnis ab illo illatis; cum enim animalia caeco ductu ferantur, quisque scire debet ipsis esse continuo invigilandum (7).

Q. 5: *Quaenam sunt voluntarii impedimenta ?*

R. Ea omnia, quae voluntatis motus vel impediunt vel minuunt vel quomodocumque laedunt, dicuntur voluntarii impedimenta, quatenus voluntatis actibus adversantur; eaque involuntarium constituunt. Porro involuntarium *proprie loquendo* definitur: *id quod est aliquo modo contra inclinationem voluntatis*. Sic v. g. homini in carcere detento involuntaria est poena illa, qua sua libertate privatur.

Diximus *proprie loquendo*; nam aliqui hoc nomen late accipientes confundunt involuntarium cum *non voluntario*: quae duo si stricte loqui velimus, omnino differunt inter se. Quia *non voluntarium* est id, quod voluntas simpliciter non vult, licet propriae inclinationi non repugnet: sic v. g. nolumus solem in coelo cursum suum suspendere. *Involuntarium* autem

(1) Rom 4.
(2) S. Augustinus, L. 3 *de lib. arb. c. 18 n. 50.*
(3) Art. *1502* — C. A civ. *1514* — C. G. *1583* — C. S. *1338* — C. M. *1595.*
(4) V. S. Alphonsus, *Opus Morale*, l. *5*, *Tract., praeambulus*, n. x.
(5) *1*, *2*, q. *25*, a. *1*.
(6) Q. *73*, a. *8*.
(7) Art. *1503* — C. A. civ. *1520* etc. — C. G. *1585* — C. S. *1339* — C. M. *1596*.

includit aliquam veram repugnantiam ipsimet voluntati: sic. v. g. nolumus in carcerem trahi — Illud vocant *involuntarium negativum*, istud *involuntarium positivum;* et hoc quidem duplex est, aliud nempe est tale *simpliciter*, uti Scholae loquuntur, et aliud *secundum quid.*

Involuntarium simpliciter est illud, *quod voluntati totaliter opponitur sive actuali sive interpretativae.* Sic. v. g. mors, quae homini infertur, est eidem involuntaria simpliciter, quia ejus voluntati totaliter adversatur: actuali quidem, si invitus et pro viribus reluctans occidatur: interpretativae vero, si dormiens vita privetur.

Involuntarium vero secundum quid illud est, *quod repugnat quidem voluntati sub quodam respectu, dependenter nempe ab aliqua circumstantia; sed non repugnat totaliter.* Sic. v. g. viator, qui metu mortis dat latroni crumenam, ponit actum involuntarium secundum quid; vellet enim secundum se pecuniam servare, sed sub alio respectu, et attenta alia circumstantia, vitae nempe sibi suae servandae, magis et efficaciter vult crumena illa privari. Sic martyres veram violentiam passi non sunt; quia si absolute voluissent, tormenta effugere potuissent jactura fidei. Illa tamen cruenta mors fuit illis *involuntaria secundum quid*; quia erat, natura repugnante, a principio extrinseco, ac contra rationalem voluntatem.

Q. 6. *Quot sunt involuntarii causae?*

R. Involuntarii quatuor sunt causae praecipuae, quarum duae propensioni voluntatis opponuntur, et sunt *violentia* et *metus;* duae opponuntur intellectus cognitioni, nempe *ignorantia* et *concupiscentia.*

Art. I. — De violentia et metu.

Q. 1. *Quid est violentia?*

R. Violentia, seu vis et coactio [1] definitur: *id quod est a principio extrinseco, repugnante omnino eo, qui vim patitur.* Ex quo patet ad violentiam duo requiri: — 1 ut ea sit *a principio extrinseco,* quia nemo proprie dici potest sibi ipsi violentiam inferre; — 2 ut patiens repugnet *pro viribus,* id est omni conatu. Diximus *omni conatu;* nam si quis *secundum passionem* se habeat, scilicet cum voluntate patiendi ab alio, non conferret quidem ad violentiam agendo, sed conferret *volendo pati,* uti ait Angelicus [2]; unde tunc non potest dici vera violentia, aut nonnisi imperfecta.

Q. 2. *An voluntas quoad actus suos violentiam pati possit?*

R. Vel agitur de actibus imperatis, vel de elicitis tantum:

Si de imperatis, clare patet voluntatem posse violentiam pati seu posse impediri in suo exercitio; sane actus imperati sive interni sive externi a voluntate ipsa exercentur ministerio alterius potentiae, quae quidem aliquando esse potest contra voluntatis inclinationem. Esset. v. g si voluntas imperaret intellectui ut aliquid speciale consideret, sed intellectus aliis sit distractus: vel si imperaret motum pedibus, qui tamen catenis obstricti moveri nequeant.

Si verò agitur de actibus elicitis, tunc dicimus voluntatem non posse violentiam pati; nam si voluntas in actibus elicitis violentiam pati posset, idem simul esset et non esset, quod est impossibile. Voluntas nempe vellet simul et nollet: *vellet* quidem hoc ipso quia actum ponit, *nollet* autem quia ipsa sibi violenti repugnaret; nam violentia contra voluntatem in actibus elicitis non potest provenire, nisi ab ipsa voluntate [3]. Hinc d. Anselmus ait: *invitus nemo potest velle; quia non potest velle nolens velle* [4] Et Seneca ipse gentilis ajebat: *corpora obnoxia sunt dominis, mens sui juris est* [5] (C).

Q. 3. *An violentia tollat voluntarium?*

R. Violentia *proprie dicta* tollit utique omne voluntarium in ea, quae ponitur, actione; quando enim patientis voluntas resistit agenti extrinseco pro viribus, et potentia tam interna quam externa, tunc opus agentis extrinseci nullo modo volitum est a patiente; ac proinde eidem est involuntarium simpliciter et absolute, et nullimode imputabile. — Hinc d. Augustinus excusat a peccato foeminas illas, quae, Roma a Gholis capta, vim barbare passae sunt; quia pro totis viribus repu-

1 Stricte loquendo *involuntarium coactum*, ac *violentum* in hoc differunt, quod *primum* dicitur de solo agente rationali; *secundum* de solis rebus animatis, sive ratione praeditis, sive non; *tertium* vero dicitur etiam de rebus inanimatis, imo magis proprie de ipsis tantummodo.

2 I, 2. q. 6. a. 5.

3 Quod si aliquando videatur voluntas a tentatione cogi ad peccatum, hoc non est vera violentia; sed illecebra est et incitamentum, nam voluntas semper est quae peccat.

4 *De lib. arb.* c. 6.

5 V. *De consolat.* c. xi.

gnaverant [1]. Hinc etiam excusatur mulier illa, cognomento Bona, quae a marito ad idolis sacrificandum per vim trahebatur, aliis tenentibus ejus manus: *non ego feci*, merito clamabat, *vos fecistis* [2].

Diximus *proprie dicta;* si enim violentia non sit secundum se tota, non tollit sed minuit dumtaxat voluntarium. Nam ubi voluntas non resistit quantum potest, ubi remanet in parte aliqua ratio voluntarii; et secundum majorem vel minorem resistentiam, actio erit magis vel minus voluntaria et culpabilis [3].

Q. 4. *Quid est metus, et quotuplex?*

R. Ad 1: Metus, seu timor, definire potest: *mentis trepidatio ex repraesentatione mali vel futuri vel impendentis.* A quibusdam autem brevius definitur: *instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio.* Metus differt vi seu violentia, quod haec sit semper et solummodo a principio extrinseco; ille vero proveniat tam a principio intrinseco, qualis est v. g. metus mortis proveniens ex morbo; quam a principio extrinseco, qualis est v. g. metus naufragii, metus inferni et poenarum. Item in eo differt, quod vis corpori, metus animo inferatur.

R. Ad 2: Quadrupliciter potest metus considerari juxta illud,

Causa, modusque ineunt, tempus, natura timorem.

1. Nempe ratione causae, a qua incutitur: quae causa vel est *nturalis intrinseca*, v. g. infirmitas; vel *naturalis extrinseca*, v. g. naufragium; vel *supernaturalis*, v. g. terribile Dei judicium; vel *libera*, v. g. homo minitans; vel demum *necessaria*, v. g. coelum tonans.

2. Ratione modi, quo incutitur: et tunc metus est vel *justus* vel *injustus*, prout juste vel injuste incutitur.

3. Ratione temporis, quo incutitur: et alius est metus *antecedens*, qui movet ad agendum, ita ut actio dicatur posita ex metu; alius concomitans, ita ut actio dicatur posita cum metu. Quae duo sunt omnino diversa; nam metus *antecedens* habetur, cum ipse dat causam actioni. Sic v. g. viator, qui in grassatione dat latroni crumenam, agit metu antecedenti; quia timet mortem, et hoc timore pro morte vitanda movetur ad crumenam tradendam. Metus autem *concomitans* habetur quando non ipse quidem dat causam actioni, sed eam tantummodo comitatur. Sic in allato exemplo latro, qui crumena viatorem expoliat, agit metu concomitanti; nam etiam hic timet, ne scilicet deprehendatur; non tamen ab hoc timore, bene vero a divitiarum cupiditate ad furandum movetur.

4. Ratione suae naturae: et metus vel est gravis, vel levis. *Levis* (qui et vanus dicitur) est ille, quo timetur malum leve; vel etiam grave, sed ex levi causa, aut quod facile averti possit, aut quod rationabiliter non immineat: ut si sereno coelo timeas fulmen. *Gravis* autem (qui probabilis etiam dicitur et cadens in virum constantem) est ille, quo malum grave reformabitur ex causa valde gravi et probabili. Hujusmodi est metus mortis, exilii, diuturni carceris, mutilationis membrorum, servitutis, verberum enormium, amissionis bonorum ingentium, etc. [4] — Cum vero malum quod reformabitur, possit esse grave vel absolute et in se, vel respective ad personam timentem, ita et metus ex ejus mali repraesentatione productus potest esse gravis vel absolute vel respective. *Absolute* quidem, si malum sit absolute grave, ut carcer, bonorum privatio, mors et similia, quibus etiam viri fortes solent vehementissime commoveri. *Respective* autem, si malum sit tantum respective grave, quo nempe non movetur quidem vir fortis; movetur tamen meticulosus, uti est puer, senex, aut foemina.

Huc revocatur *metus reverentialis*, timor nempe, quo quis veretur resistere ei, cui subjicitur. Hic erit gravis vel levis, habita ratione personae reverendae ac per-

[1] L. I, *de Civ. Dei*, c. 16.

[2] S. Cyprianus, *Epist.* 18.

[3] Aliquando non requiritur resistentia omnino absoluta, continua et externa illatae coactioni, scilicet ubi ex una parte inutilis foret, et ex alia parte non indicat consensum, neque est de necessitate ad scandalum vel religionis injuriam avertendam. Sic martyres ducti ad templa paganorum non peccabant quamvis propriis pedibus ambularent.

[4] Notandum diligenter est, ad metum gravem requiri praeter gravitatem mali, quod timetur, haec tria: — 1 ut prudenter, sive ex gravi motivo malum imminere credatur: nam si ab eo immineat, qui aut nequeat aut non soleat malum inferre, hujus apprehensio, utpote inanis, gravem metum minime efficiet; — 2 ut malum impendens nequeat tam facile averti: non enim adeo timemus quod facile cavere possumus; — 3 ut malum illi immineat qui timere turbatur, aut iis qui vinculo vel necessitudinis arctissimo vel propinquitatis ad quartum gradum conjunguntur cum eo, qui metum patitur; nam quod nostris fit, nobis fieri censemus.

sonae reverendis.[1] Quanquam bene observat Pontius, quod hic metus sine apprehensione alterius mali, non tam est metus, quam simplex reverentia, quae non inducit metum alicujus mali, sed tantum quandam erubescentiam [2].

Q. 5. *An metus tollat, vel minuat voluntarium?*

R. Si metus levis sit, nulli dubium est quod nec tollit nec minuit voluntarium. Hinc illud juris, *vani timoris justa excusatio non est* [3]. Sane metus levis nec intellectus cognitionem nec voluntatis electionem laedit; parum enim pro nihilo reputatur.

Imo neque per metum gravem voluntarium absolute tollitur, si casum particularem excipias, quo ita sit gravis, ut mentem e suo statu dojiciat; quia non tollitur neque intellectus cognitio, neque voluntatis propensio, quamvis haec minuatur. Hinc d. Bonaventura ajebat: *coacta voluntas, voluntas est.* Hoc patet exemplo mercatoris projicientis merces in mare, quod profecto non ageret, si ea sibi absque vitae periculo servare posset; in illis tamen circumstantiis id voluntate facit. Unde Augustinus: *Si subtilius advertamus, etiam quod quisque invitus facere dicitur, si facit, voluntate facit* [4]. Hinc colligitur, civiles contractus, qui ex metu fiunt licet gravi, de jure naturae validos esse utpote simpliciter voluntarios; quamvis ob injuriam illatam merito rescindi possint [5].

Q. 6 *An metus gravis excuset a culpa?*

R. Distinguendo: vel quae metu gravi fiunt, intrinsece et per se mala non sunt, ut esset manducatio carnis; vel sunt per se et intrinsece mala, uti esset apostasia a fide.

Si 1, *ordinarie loquendo*, a tota culpa metus gravis excusat; quia lex quaelibet positiva obligare non solet cum gravi incommodo juxta communem ac receptam sententiam — Diximus *ordinarie loquendo*; quia si quis metu gravi compelleretur ad legem aliquam positivam violandam in contemptum legitimae potestatis aut Religionis, vel cum gravi scandalo publico, gravis metus tunc non excusaret a culpa transgressionis; plus enim refert Religionem et potestatem legitimam non contemni, et scandalum omitti, quam evitari damnum privati. Unde ad rem Apostolus: *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem* [6].

Si 2, certum est, metum utcumque gravem (dummodo talis non sit, ut usum adimat rationis) numquam excusare a tota culpa; haec enim cum includant intrinsecam et essentialem malitiam, si fiant voluntarie, numquam culpa carere possunt. Exemplum est in Christiano illo, qui metu mortis fidem Christi negaret, de quo ad rem d. Bernardus: *Cogebatur christianus negare Christum et quidem dolens, non tamen nisi volens* [7]. Cum vero metus hujusmodi voluntarium valde laedat, idcirco licet totam culpam non tollat, minuit tamen; et in jure Canonico dicitur *culpam extenuare* [8]. Attamen *ordinarie loquendo* culpa non ita minuitur, ut ex mortali fiat venialis; quia per se loquendo metus gravis talem adhuc relinquit cognitionem eorum, quae fiunt, ut sufficiat ad peccatum mortale.

Dixi *ordinarie loquendo;* quia si metus ille tantam in aliquo produceret mentis perturbationem, ut eam dumtaxat relinqueret cognitionem, quae in semidormientibus invenitur, tunc peccatum ex mortali fieret veniale, defectu nempe sufficientis deliberationis.

Art. II. — De ignorantia et concupiscentia.

Q. 1. *Quid est ignorantia et quotuplex?*

R. Ad 1: Ignorantia generatim sumpta, ait Billuart, est carentia scientiae in subjecto capaci; sive ut ait d. Thomas, *ignorantia importat scientiae privationem*,

1 Ultra proprium patrem, Episcopum atque magistratum, dicit Sanchez cum aliis, dari etiam metum reverentialem respectu soceri, avi, tutoris, et matris, si tamen sit austera et minas exequi soleat; et etiam fratris majoris aut patrui, si cum eis habitetur et alimenta ab eis praebeantur.

2 *V.* Liguori. *Opus Mor.* l. 3, n. 717; *et* l. 6, n. 1056 — *Homo Apostolicus*, Tract. III, n. 16.

3 Reg. 184, ff. de reg. jur.

4 *De sp. et litt.* c. 31.

5 Sed nota, solum quae fiunt ex metu naturali, esse voluntaria tantum *secundum quid*, ut patet mercatoris exemplo; non autem quae fiunt ex metu supernaturali, v. g. gehennae et terribilium judiciorum Dei, quae quidem sunt *voluntaria simpliciter*. Qui enim ex hoc metu operatur, potest cum perfecta voluntatis inclinatione a peccato abstinere, et divina mandata observare; quia haec divinae legis observantia est bona tum per se, tum abstrahendo ab illa gehennae et terribilium Dei judiciorum consideratione. Ex adverso vero projectio mercium in mare est quidem hic et nunc bonum mercatoris, qui alioquin naufragium esset passurus; sed in se malum est illi.

6 1. Corinth. 8.

7 *De grat. et lib. arbit.* c. 12.

8 *C. Sacris* 5, *de his quae vi.*

dum scilicet alicui deest scientia eorum, quae aptus natus est scire[1]: seu quorum quis fuisset capax pro tali tempore et statu, uti si adultus ignoret ea, quae noscere potuisset[2] — Differt ignorantia tum a *nescientia*, quae indicat simplicem negationem scientiae; tum ab *errore*, qui est positiva probatio falsi; tum ab *inadvertentia*, quae est carentia actualis cognitionis; tum ab *inconsideratione*, quae est privatio debitae inspectionis; tum demum ab *oblivione*, quae est privatio recordationis rei alias jam notae.

R. Ad 2: Multiplex est ignorantia:

1. Ex parte objecti alia *est juris*, alia *facti* — Ignorantia *juris* in eo locum habet, qui nescit a lege divina vel humana quidpiam praecipi aut prohiberi. Sic qui perfecte quidem noscit hodie esse diem veneris, et cibum sibi oblatum esse carnem, sed ignorat carnis esum tali die esse prohibitum, laborat ignorantia juris— Ignorantia *facti* est in eo, qui legem quidem compertam habet, sed nescit hoc factum legi esse contrarium. Sic qui novit quidem legem carnis esum vetantem die veneris, sed nescit cibum in mensa sibi appositum esse carnem, iste versatur in ignorantia facti.

2. Ex parte voluntatis alia est *antecedens*, alia *consequens*, alia *concomitans*— *Antecedens* ea est, quae assensum voluntatis antecedit, neque ullo modo volita est; causa tamen est volendi id, quod quis non vellet, si sciret. Uti si quis interficiat hominem putans esse feram, non interfecturus, si sciret esse hominem — *Consequens* est illa, quae a libera voluntate procedit, ac directe vel indirecte volita est. Uti si quis ideo omittat consilium petere, ne forte audiat illicitum esse id, quod ipse vult perpatrare — *Concomitans* vero est illa, qua quis ignorat quod agit, sed adhuc ageret, licet non ignoraret. Talis est illius ignorantia, qui v. g. percutit Titium putans esse Cajum, adhuc tamen percussurus, si sciret illum esse Titium.

3. Ex parte intellectus alia est *invincibilis* alia *vincibilis* — *Invincibilis* illa est, quae communi adhibita diligentia vinci non potest, cum nulla cogitatio nec erroris dubium veniat in mentem operantis, nec etiam in confuso, dum operatur, vel cum actionis causam ponit; ac proinde independens est a voluntatis consensu — *Vincibilis* vero ea est, quae morali ac communi adhibita diligentia debet et potest vinci ab operante, vel quia errorem jam advertit, vel saltem dubitat de errore, advertitque simul ad obligationem illum vincendi, sed negligit illum vincere.

4 Ipsa ignorantia vincibilis subdividitur in *affectatam*, *crassam* et *pure vincibilem* — *Affectata* ea est, quam quis dato studio vult: ut si velit apposite ignorare legis praecepta, vel ut excusationem habeat peccati commissi, vel ne a peccato committendo retrahatur, juxta illud: *noluit intelligere, ut bene ageret*[3]. Haec ignorantia est in illis, qui data opera neque conciones neque catecheses adeunt, ne a malo a proposito deterreantur — *Crassa* est in eo, qui licet ignorantiam studiose non quaerat, nullam tamen diligentiam adhibet in veritate indaganda: haec dicitur etiam *supina*, quia grassi et pingues et qui supini jacent, desides esse solent—Denique *pure vincibilis* dicitur, cum quis adhibet aliquam diligentiam in veritate indaganda, sed valde modicam, inspecta rei gravitate[4].

Q. 2. *Utrum ignorantia tollat, vel minuat voluntarium?*

R. Discurrendo per praecipuas ignorantiae species. Igitur:

1. *Ignorantia antecedens* tollit omnino voluntarium; cum sit a voluntatis consensu omnino independens: imo contra totalem inclinationem voluntatis.

2. *Ignorantia concomitans* non causat neque voluntarium, neque involuntarium; quia neque conducit ad volendum, neque ad non volendum: sed per accidens se habet ad opus quod agitur, nihilque in illud influit.

3. *Ignorantia consequens*, si pure vincibilis (quod valet cum proportione etiam de crassa) non tollit quidem voluntarium, quia est saltem indirecte volita in sua causa, idest in negligentia discendi; sed illud minuit, quia minuit aliquantulum intellectus cognitionem. Si vero sit affectata, non minuit voluntarium, imo est indicium voluntarii valde intensi, sub quo respectu et peccatum auget: *Cum ergo aliquis directe vult ignorare*, ait Angelicus, *ut a peccato per scientiam non retrahatur, talis ignorantia non excusat pec-*

1 1. 2. q. 76. a. 2.

2 V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5, n. XVI. In moralibus autem error et ignorantia promiscue usurpantur.

3 Psal. 35

4 *V.* Liguori, *Opus Mor.* l. 1. nn. 3, 26 et 168.

catum nec in toto nec in parte, sed magis auget; ex magno enim amore peccandi videtur contingere, quod aliquis detrimentum scientiae pati velit ad hoc, quod libere peccato adhaereat [1].

Q. 3. *Quid est concupiscentia?*

R. Concupiscentia communiter definitur: *motus appetitus sensitivi*, seu motus, qui operatur non tantum in anima, sed etiam in aliqua sensibili corporis parte, saltem in corde, illud nempe intensius movens ad bonum reale vel apparens, aut ab eo quod repraesentatur uti malum, intensius retrahens. Hoc ut plenius intelligatur, sciendum est, saepe nos incorpore nostro quasdam commotiones pati, quae ad aliquid nos vehementer impellunt et excitant: hae porro *passiones* dicuntur, quae absit, ut in se malae sint; sunt enim ab auctore naturae, et esse possunt incitamenta virtutum: sic v. g. miles desiderio verae gloriae excitatus fortius dimicat — Quia tamen in praesenti naturae corruptae statu plerumque homines ultra limites, intra quos stat virtus, abripiunt; ideo passiones vulgari sensu uti malae motiones habentur, quas quidem Theologi sub nomine *concupiscentiae*, seu *fomitis peccati* designant. Unde nomine concupiscentiae hic intelligimus quemdam motum appetitus sensitivi adversus spiritum rebellantis, qui tendit in bonum delectabile: et hoc sensu ab Angelico definitur concupiscentia [2]: *pronitas ad inordinate appetendum* [3]. *(D)*.

Concupiscentia duplex est: altera *antecedens*, quae omnem voluntatis actum antevertit, et in eundem influit: sic v. g. viso inimico, statim excitatur appetitus vindictae. *Consequens* altera, quae ex praecedenti voluntatis actu consequitur: uti si quis libros abscoenos legeret ad libidinem excitandam—Utraque autem vel gravis est vel gravissima: illa rationis usum turbat aliquantisper; haec eundem penitus extinguit.

Q. 4. *An concupiscentia tollat, vel minuat voluntarium?*

R. Si agitur de concupiscentia gravissima, patet per eam voluntarium tolli omnino et extingui: cum enim haec auferat ipsum rationis usum, nullum potest amplius superesse voluntarium—Si autem agitur de concupiscentia gravi, distinguendum est: vel haec gravis concupiscentia est *antecedens*, vel est *consequens*.

1. Si sit antecedens, *ordinarie loquendo*, voluntarium sub aliquo respectu auget, sub alio vero minuit. Auget ratione objecti, quod voluntatem inflammat, efficitque, ut in objectum illud majori cum inclinatione feratur. Minuit autem ratione circumstantiarum; quia minuit cognitionem eorum, in quibus est actio; et impedit quominus mens rapta ab objecto illo delectabili, in quod tendit, perpendere valeat turpitudinem actus, offensam Dei, salutis perniciem, etc.—Diximus *ordinarie loquendo;* quia fieri quandoque potest, ut qui agit ea concupiscentia, agat cum aliqua repugnantia. Sic. v. g. ageret avarus, libidinosus, qui ad seducendam mulierem deberet ingentem summam profundere: haec tamen repugnantia non oriretur a concupiscentia ipsa, sed ex alia circumstantia, nempe illius hominis tenacitate.

2. Si vero sit consequens, ea aliquantulum quidem minuit voluntarium ex parte cognitionis, quia agentem excaecat; sed illud auget ex parte propensionis, quia agentem facit in actionem suam magis propensum. Cum autem praedicta voluntarii imminutio ex parte cognitionis oriatur a voluntate ipsius agentis; hinc concupiscentia consequens proprie non minuit, sed magis auget peccatum. Ideo Angelicus: *Passio consequens non diminuit peccatum, sed magis auget vel potius est signum magnitudinis ejus, in quantum scilicet demonstrat intentionem voluntatis ad actum peccati. Et sic verum est, quod quanto aliquis majore libidine vel concupiscentia peccat, tanto magis peccat* [4].

Q. 5. *An liceat se negative habere circa motus indeliberatos concupiscentiae, neque illis positive resistendo, neque illis consentiendo?*

R. Certum est, motus indeliberatos concupiscentiae non esse imputabiles; cum nullus eis accedat voluntatis consensus. Hinc *Tridentinum* docet, concupiscentiam non posse nocere non consentientibus, imo coronatum iri qui legitime certaverit [5]. Quia tamen illi actus ad peccatum inducunt et cor subvertunt, ideo recta ratio vult, ut illis positive resistatur, saltem per aliquem simplicem disp licentiao

1 Q. 3, *de malo*, a. 7.

2 *De malo*, q. 4, a. 2. *V*. Liguori. *Op. Mor*. l. 5, n. xxiii.

3 « La concupiscenza in generale è un desiderio ardente, un movimento interiore, un' inclinazione che ne tira più o meno fortemente verso un oggetto sensibile e aggradevole alla natura. » Gousset.

4 1. 2, q. 77, a. 6.

5 Ses. v. c. 5.

actum. Excipe nisi quis ex positiva resistentia didicerit eos fieri majores : tunc melius est, ut se ad alia convertat.

Sed (quaeres) *graviterne*, *an leviter peccat qui positive non resistit, sed negative se habet ad motum appetitus sensitivi circa objectum sub mortali prohibitum, quando ex positiva resistentia non timet illum fieri majorem?* Certum est, esse mortale motum illum permittere, si inde timeatur periculum consensus; nam eadem obligatione, qua quis tenetur vitare peccatum, tenetur etiam vitare periculum peccandi. Hoc autem periculum judicabitur adesse, tum ex qualitatibus poenitentis, si v. g. sit tenuis virtutis, qui jam alias consenserit; tum ex materia delectationis, sit multum sit periculosa in se, ut communiter censetur, si superveniat delectatio venerea.

Hoc tamen consentiendi periculo praecluso, vera sententia docet cum Angelico, non esse mortale, sed veniale tantum motibus illicitis positive non resistere. Ait enim: peccatum mortale non potest esse in sensualitate, sed solum in ratione; quia consensus ad graviter peccandum non provenit ex appetitu, sed ex voluntate, quae cum non consentit positive, non committit mortale [1]. Committitur tamen veniale, in quantum homo cavere debet, ne appetitus malus turbet vel leviter, atque trahat post se voluntatem [2].

Quod de concupiscentia dictum est, valet etiam de *habitu*, qui est *quaedam agendi facilitas*, *ac promptitudo iteratis actibus comparata*. Hac qui tenentur, absit ut a peccatis excusentur : imo potius gravius peccant, quia propensius in malum feruntur. Hinc monet Bouvier: *Discant juvenes libidines suas coërcere; experientia enim constat, eas in teneris annis non aegre refraenari: tunc facilis et jucunda est perseverantia. Qui vero liberius eis indulgent, graves sibi imponunt catenas, quas postea difficile solvent.*

1 2, 2, q. 74, a. 4.

2 V. Liguori, *Op. Mor.* l. V, n. 6.

3 *De Grat. et lib. Arbitrio.*

4 *Coactio* enim est vis externa contra voluntatis inclinationem illata; uti si quis nolens detrudatur in carcerem. Unde libertas a coactione importat dumtaxat immunitatem a tali vi, et dicitur etiam *spontaneitas.*

CAPUT SECUNDUM

De libertate.

Q. 1. *Quid est libertas?*

R. Libertas in genere est *immunitas a servitute et subjectione:* unde totuplex libertas, quotuplex servitus. Triplex autem praecipue adsignari solet: *triplex nobis* (ait s. Bernardus) *proposita est libertas: a necessitate, a peccato, a miseria. Primam contulit nobis Deus in conditione naturae: in secundam restauramur a gratia; tertia nobis reservatur in patria* [3]. Agendo autem do actibus humanis, duplicem libertatem distinguunt Moralistae, unam *a coactione*, alteram *a necessitate*. Prima est immunitas ab omni violentia seu omni principio extrinseco ad aliquid determinante contra voluntatis propensionem; sive est libertas qua quis sponte et libenter agit, etsi agat ex necessitate suae naturae: talis est libertas qua Deus seipsum diligit, qua beatus Deum amat, qua homo prosequitur bonum generatim [4]. Secunda est immunitas ab omni principio seu causa sive exteriori sive interiori necessario determinante ad unum, licet ea determinatio sit juxta voluntatis inclinationem [5]; sive est libertas qua voluntas non solum sponte ac libenter agit, sed etiam cum tali suorum actuum dominio, ut possit aeque non agere seu eligere vel non eligere: et haec sola est, quae proprie libertatis nomen sibi vindicat et liberum arbitrium nuncupatur [6]. Definitur autem *vis electiva, seu facultas eligendi vel non eligendi pro libitu.*

Eligere autem duos saltem terminos comparationis exigit, alioquin optio seu facultas eligendi non haberetur; qui enim determinatus ad unum est, non habet objectum, in quod electio cadat. Termini autem comparationis, circa quos voluntas se exercere valet, multiplices sunt: vo-

5 *Necessitas* hic est ineluctabilis determinatio ad unum juxta inclinationem voluntatis orta ex naturali instinctu. Unde libertas a necessitate importat immunitatem ab hac quoque determinatione, quae est juxta voluntatis inclinationem, et dicitur etiam *electionis*, *indifferentiae* et *arbitrii*.

6 D. Thomas. 2, d. 24, q. 1, a. 1, ad 2.

luntas enim vel unum eligit e duobus contradictoriis quidem, sed non pugnantibus inter se, uti sunt amor et non amor: et dicitur *libertas contradictionis*, et etiam *exercitii*, quia per eam homo potest actum exercere, aut non. Vel ad unum per electionem se determinat ex duobus omnino contrariis, et pugnantibus inter se, uti sunt amor et odium: dicitur *libertas contrarietatis*. Vel denique se determinat per electionem ad unum ex pluribus specie diversis, uti sunt oratio, studium, ludus: et dicitur *libertas specificationis* vel *disparitatis*.

Q. 2. *Utrum potentia peccandi sit de ratione liberi arbitrii?*

R. Potentia peccandi non est de ratione liberi arbitrii, imo est liberi arbitrii imperfectio. Sane quod suam habet originem a sola debilitate cognitionis et amoris, illud est liberi arbitrii imperfectio; atqui talis est potentia peccandi. Cur enim peccamus? nisi quia Deum nec perspicue et perfecte cognoscimus, nec diligimus quantum diligere debemus. Hinc in coelo, ubi Deum videbimus *facie ad faciem*, cessabit peccandi facultas, nec tamen cessabit liberum arbitrium. *Quid erit liberius*, inquit d. Augustinus, *libero arbitrio, quando non poterit servire peccato*[1]. Et s. Anselmus ait: *Si posse peccare esset pars liberi arbitrii, Deus et Angeli liberum arbitrium non haberent, quod est absurdum*[2] Merito ergo Apostolus: *ubi autem spiritus Domini, ibi libertas*[3].

Quoties igitur libertas describitur potens ad bonum ac malum, non illius essentia proprie attingitur, quae solum sistit *in vi eligendi*; sed consideratur prout nunc est in hominibus viatoribus. (*E*)

Art. I. — De liberi arbitrii essentia et existentia.

† Q. 1. *In quonam verae libertatis seu liberi arbitrii essentia sita est?*

R. Bucerus, Bajus, Jansenius, aliique post *Tridentinum* haeretici docuerunt ad liberi arbitrii essentiam requiri immunitatem *a coactione*, non vero *a necessitate*. Sed hoc falsum omnino; essentia enim verae libertatis est reponenda in facultate eligendi vel non eligendi, sive in immunitate ab omni necessitate.

Prob. 1 *ex PP.*: s. Gregorius Nazianzenus ait: *Arbitrii libertas parem in utramque partem motum habet*[4]. Et s. Io. Damascenus: *Arbitraria ac nobis libera sunt quae in utramque partem aeque contingere possunt, veluti moveri et non moveri, appetere et non appetere*[5].

2. *Ex definitionibus summorum Pontificum:* s. Pius V, et Gregorius XIII diris devoverunt has Baji propositiones: — 1ª est: *quod voluntate fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fit;* — 2ª est: *sola violentia repugnat libertati hominis naturali*[6].

3. *Ex Tridentino: si quis*, ait, *liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesiam, anathema sit*[7]. Atqui liberum arbitrium, sublata potentia agendi et non agendi, res esset de solo titulo, imo titulus sine re.

4. *Ex Theologorum auctoritate:* instar omnium sit illo Theologiae Catholicae sol fulgidissimus s. Thomas qui scribit: *Dominium autem quod habet voluntas supra suos actus, per quod in ejus est potestate velle vel non velle, excludit determinationem virtutis ad unum, et violentiam causae exterius agentis*[8].

5. *Ex ratione*: liberum arbitrium, ipsa docente ratione, est vis electiva, id est potentia se se determinandi ad unum per electionem; atqui potentia haec omnem excludit necessitatem intrinsecam antecedentem: *eligi* enim proprie non dicitur, nisi quod potest tam fieri quam non fieri, tam poni quam omitti. Adde: liberum arbitrium et voluntarium stricte differunt; sed non differunt nisi, quod liberum superaddat voluntatis immunitatem ab omni necessitate simplici.

Q. 2. *An admittenda sit in homine etiam post Adae peccatum libertas a necessitate seu liberum arbitrium?*

R. Etsi quilibet homo suo in animo invictissima gerat argumenta verae libertatis, quam *cantant et in montibus pastores, et in theatris poetae, et indocti in circulis, et docti in bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacris locis et in orbe terrarum genus humanum*[9]; non defuere tamen qui in eam de medio tol-

1 *De Corrept. et Grat.* c. 11.
2 *De lib. Arb.* c. 1. *De libertate Angelorum*; vid. Gazzaniga, ubi *de Libertate Christi*.
3 Cor. 3.
4 In *Apolog.*
5 L. II. Ort. fidei c. 58.
6 Nn. 39 et 66.
7 Sess. 6, c. 5.
8 L. 1 con. Gent. c. 68.
9 Augustinus, *De duab. Animab.* c. 11.

lendam icto quasi foedere conjuraverint. Tales fuere: 1—Stoici, qui ferream necessitatem admittebant; — 2 Manichaei, qui homines ad bonum aut ad malum a principio summe bono, vel summe malo impelli docuerunt; — 3 Astrologi sic dicti *judiciarii*, qui in diversos siderum influxus humanas refundebant actiones; — 4 Lutherani et Calvinistae, qui pronuntiare non erubescunt hominem ad bonum per Dei gratiam, ad malum autem per concupiscentiam protrudi vi quadam ineluctabili; — 5 omnes ferme hodiernae incredulitatis magistri, uti Collinius, Hobbesius, Hlvetius, Spinosa, aliique; — 6 et maxime Jansenistae, qui Jansenii magistri vestigiis inhaerentes docent per Adami peccatum liberum arbitrium extinctum fuisse; ideoque in praesenti statu naturae lapsae homini inesse solam libertatem a coactione.

Sed cum in Lutheranis et Calvinistis errorem hunc jam proscripsisset *Tridentinum*, quid Janseniani versipelles semper et falsi? Ut fucum facerent et simpliciores deciperent, verba adhibuerunt apparenter catholica, sed in se prorsus haeretica. Concedunt nimirum, dari adhuc in hoc statu naturae lapsae liberum arbitrium; sed simul volunt eo nomine indicari solam libertatem *a coactione* vel *a necessitate invariabili*. Nempe concedunt libertatem variare quidem, quatenus modo ad bonum, modo ad malum inclinat; sed eorum mens est, hominem aut ad unum aut ad aliud insuperabiliter inclinari [1]. Contendunt autem hanc libertatem in statu naturae lapsae ad merendum vel demerendum sufficere. Quao omnia eo semper natura sua tendunt, ut liberum arbitrium omnino tollant, atque omnibus vitiis latam viam aperiant (*F*). Sit ergo:

PROPOSITIO PRIMA

De fide est, in praesenti statu naturae lapsae, hominem habere libertatem a qualibet necessitate intrinseca, antecedente, etiam voluntaria et variabili ad sensum Jansenistarum.

Prob. 1 *Ex Scripturis*: in *Deuteronomio* sic Moyses Dei nomine Israelitas, utique in statu naturae lapsae constitutos, alloquitur: *Testes invoco hodie coelum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem: elige ergo vitam, ut et tu vivas et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus* [2]. Jam vero si Israelitae caruissent libertate ab omni necessitate etiam voluntaria et variabili, ad sensum Jansenistarum, exhortatio illa fuisset nugatoria ac ridicula; cum vita vel mors non ab eorum electione, sed vel a gratia, vel a concupiscentia semper esset repetenda. Et Josue ad Judaeos conversus ait: *Si malum vobis videtur, ut Domino serviatis, optio vobis datur: eligite hodie quod placet* [3].

Ex Patribus: s. Augustinus scribit: *Quis nostrum dicat, quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere* [4]*?* Et sanctus Athanasius inquit: *Anima libera est et sui arbitrii; potest enim ut ad bona se inclinare, ita bona quoque aversari* [5].

3 *Ex auctoritate ss. Pontificum*; enim vero s. Pius V, Gregorius XIII, Urbanus VIII, Innocentius X toto semper pectore adversus Jansenii et Jansenistarum doctrinas pugnavere Bullis et Constitutionibus Apostolicis, uti erudite probat Canonicus Mozzi [6].

4 *Ex Tridentino*: *si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesiam, anathema sit* [7]. Iterum: *si quis dixerit non esse in potestatem hominis vias suas malas facere.... anathema sit* [8].

5. *Ex ratione ipsa*. Sane si homo lapsus careret libertate, de qua dicimus: — 1 Homo teneretur ad impossibile: teneretur nempe observare praecepta divina, quae tamen necessario frangeret, quoties ea non servaret, utpote a majori concupiscentia victus insuperabiliter; — 2 Homines scelesti justam haberent excusationem suorum criminum, videlicet in necessitate antecedenti peccandi. Viri autem probi frustra conatum adhiberent ad vir-

1 Quare in eorum sententia quidquid a nobis fit sive bonum sive malum, illud est ex *necessitate intrinseca, antecedente insuperabili*; quia gratiae divinae delectatio major seu intensior movet *insuperabiliter* voluntatem ad bonum, antecedenter ab omni ejus libero actu: delectatio vero major concupiscentiae movet *insuperabiliter* voluntatem ad malum.

2 Deut. 30.

3 Ios. 24.

4 L. 1 ad Bonif. c. 2.

5 *Orat. contra Idola*.

6 Compendio storico cronologico de' più importanti giudizi portati dalla Santa Sede Apostolica sopra il *Baianismo*, *Giansenismo e Quesnellismo*.

7 Sess. 6. c. 5.

8 Ibid. can. 6.

tutem colendam, nec magis laude digni forent, quam improbi: siquidem utrique facerent quod non possent non facere; — 3 Tandem homo in statu naturae lapsae non amplius mereretur et demereretur, cum sine libertate ab omni necessitate intrinseca antecedenti dari nequeat neque meritum neque demeritum [1]

PROPOSITIO SECUNDA

De fide est ad merendum vel demerendum, in statu naturae lapsae, non sufficere libertatem a coactione, sed requiri libertatem a necessitate.

Prob. 1. *Ex Scripturis:* ex *Ecclesiastico* solus ille meretur gloriam et mercedem aeternam, *qui potuit transgredi et non est trasgressus, facere mala et non fecit* [2] Sic ex Apostolo ille solus meritum consequitur et laude dignus est, qui *non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, judicavit in corde suo servare virginem suam* [3].

2. *Ex ss. Patribus:* s. Hieronymus ait: *Ubi necessitas est, nec corona est* [4]. Sed audiendus s. Augustinus, quem tanto obsequio se prosequi affectant Jansenistae: *Dicere animas et esse malas et nihil peccare, plenum est dementiae. Dicere autem peccare sine voluntate, magnum deliramentum est: et peccati reum tenere quemquam, quia non fecit quod facere non potuit, summae iniquitatis est et insaniae. Quamobrem illae animae quidquid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum eorum tenere non possumus* [5]. Hoc testimonium decretorium est contra Jansenistas; cum indicet distinctionem libertatis a necesssitate et libertatis a coactione, atque expresse teneat *magnum esse deliramentum* in eo, qui asserit animum nostrum peccare *sine voluntate*, id est *sino libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi.* Quod certe dicendum esset, si ad merendum vel demerendum in statu naturae lapsae non riquiritur libertas ab omni necessitate — Augustini sententiam fidelissime sectatur Angelicus sic dicens: *Quidam posuerunt, quod voluntas hominis ex necessitate movetur ad aliquid eligendum, nec tamen ponebant, quod voluntas cogeretur.... Haec autem opinio est haeretica; tollit enim rationem meriti et demeriti in humanis actibus* [6].

3. *Ex communi hominum consensu:* cur enim quidquid bene vel male agunt amentes et furiosi, nullo modo iisdem tribuitur laudi vel culpae, licet sponte et voluntarie agant? profecto quia constans est et universalis omnium gentium non excaeoatarum consensus, homines ideo tantum esse laude aut vituperatione, praemio aut poena dignos, quia in iis quae agunt, immunes sunt ab omni necessitate. Hinc merito uti haereticam Innocentius X damnavit thesim contrariam a Jansenio inventam: *Ad merendum vel demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione* — Insuper s. Pius V, Gregorius XIII et Urbanus VIII unanimiter proscripserunt alteram Baji propositionem; nempe: *Homo peccat etiam damnabiliter in eo, quod necessario facit* [7].

Sed (dices) *si ita est, in quonam ergo liberum hominis arbitrium per Adae peccatum dicitur laesum, et viribus attenuatum?*

Dicitur laesum et viribus attenuatum non solum, quia per Adae peccatum voluntas hominis expoliata fuit dono justitiae originalis et speciali illa providen-

1 Hic plura solent opponi tum ex Patribus, tum ex *Scriptura*: quae omnia facillime solvuntur, si hoc maxime advertatur:

Nempe Patres a toto contextu sunt dijudicandi; cum enim eorum temporibus exorta nondum esset haec quaestio, non ita rigoruse sunt locuti. Hinc aliquando *voluntarium* ac *spontaneum* pro *libero* sumunt: item *necessitatem* cum *vi* et *coactione* confundunt.

Scriptura vero, quando videtur hominibus electionem denegare, vel loquitur de motu indeliberato, ut Rom. 7: *non enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio.* Vel loquitur de voluntate efficaci, ut Matth. 7: *non potest arbor bona malos fructus facere;* nempe homo habens voluntatem efficacem, quamdiu illam habet, non potest malum agere. Vel tantum vult innuere, hominem propriis viribus nihil posse in ordine salutis; quo sensu iterum Rom. 9: non *volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* — V. Billuart — It. Bergier, *Dizionario*, Ved. Libero arbitrio.

2 Cap. 31.

3 I Cor. 7.

4 L. II. Contra Jovin.

5 L. *de duab. Animab.* c. 2.

6 Ques. 6, *de malo.* a. 1.

7 Non absolute requiritur ad merendum vel demerendum libertas *contrarietatis*; adhuc enim vera libertas a necessitate habetur in eo, qui actum potest ponere aut non ponere, vel unum eligere ex duobus specie diversis: ideoque sufficit libertas *contradictionis* et *specificationis*. Ita Sancti qui fuerunt in gratia confirmati, vere liberi erant ac merebantur, quamvis essent impeccabiles, et malum agere non possent.

tia, quae sic regebat hominem, ut sua in potestate teneret omnes corporis et animi motus; sed maxime quia propter ignorantiam, propter vitiatum corporis temperamentum, et effrenatam concupiscentiam indesinenter ad malum impellentem, voluntas nostra bonum honestum ita fastidit, ut nihil salutare velle et agere possit sine auxilio gratiae potentioris ea, qua indiguerit Adam in statu innocentiae. Imo sine gratia homo lapsus ne potest quidem actus honestos mere naturales arduos exercere, quos tamen cum ordinario Dei concursu actuali elicere potuisset in statu innocentiae. Hinc ad rem d. Augustinus[1]: *Libertas periit per peccatum, sed illa quae in paradiso fuit*[2]

Art. II. — De libertatis subjecto, objecto et impedimento.

Q. 1. *Quodnam est subjectum et objectum libertatis?*

R. Ad 1. subjectum libertatis aliud est *immediatum*, et est facultas illa, quae dicitur libera; aliud *mediatum* seu *denominationis*, et est natura seu suppositum, cui libertas convenit. Hoc posito dicimus: libertatis subjectum immediatum est sola voluntas: quia libertas est vis electiva, eligere autem solius est voluntatis—Subjectum vero mediatum est omnis et sola natura intellectualis: nam omnis et sola natura intellectualis cognoscit finem et media, uti media ad finem conducentia; et ipsa sola potest unum prae alio eligere.

Etiam animalia bruta (inquit Angelicus) quaedam agunt judicio, sed non libero: quia non ratiocinatione, sed ex naturali instinctu hoc judicant. Sed homo agit judicio, et judicium istud non est ex naturali instinctu in particulari operabili, sed ex collatione qualibet rationis: ideoque agit libero judicio potens in diversa ferri[3].

R. Ad 2: objectum libertatis dicimus illud omne, circa quod humanae voluntatis libertas potest exerceri. Jam vero finis ultimus ut talis consideratus, seu bonum in comuni, non potest esse objectum et exercitium humanae libertatis: felices enim omnes esse volumus non ex electione, sed ex naturae ipsius impulsu — Illud ergo constituemus in omnibus bonis particolaribus, sive veris sive apparentibus; bona enim particularia sive vera sive apparentia nobis exhibentur cum admixtione alicujus mali sive veri sive apparentis, aut saltem uti finita, defectibilia et insufficientia. Ea itaque possunt a nobis eligi vel non eligi, retineri vel respui: et sub hoc sensu dicuntur constituere objectum et exercitium libertatis humanae[4].

Q. 2. *Quodnam est libertatis impedimentum?*

R. Quod adversatur libero, dicitur libertatis impedimentum. Hoc autem est *necessarium*, quod generice definitur: *ad unum determinatio*. Quae quidem determinatio seu necessitas multiplex est:

1. Alia est *physica*, alia *moralis*—Illa est, cui nullimode potest resisti —Haec, cui resisti potest absolute, sed difficulter.

2. Alia est *exercitii*, alia *contrarietatis*. —Illa determinat ad actum, quin potestatem relinquat ab eo abstinendi. Hac necessitate se ipse amat Deus; neque enim potest abstinere ab amore sui—Haec vero determinat ad unam actus speciem sine potestate ad oppositum: hac necessitate Christus ferebatur in bonum, ita ut non posset agere malum.

3. Alia est *antecedens*, alia *consequens*—Antecedens (seu absoluta) est quae antecedit usum rationis ac voluntatis; ut contingit in motibus primo-primis — Consequens (seu hypothetica) est, quae sequitur liberum voluntatis consensum ac determinationem: sic necesse est velle studere, cum quis se determinavit ad studendum.

4. Tradem alia est *coactionis*, et haec idem est ac violentia, quae oritur a principio extrinseco, et est determinatio ad

1 Ad Bonif. contra Pelag.

2 Nempe, ut proprie loquamur cum doctissimo Perrone (*Praelect. Theol. Compendium*. vol. I), dum homo per peccatum excidit e statu originalis justitiae, nihil amisit ex essentialibus naturae suae, sed solum dona eidem naturae gratuito ex pura Dei liberalitate superaddita: seu, quod idem est, si statum peccati excipias, homo nunc nascitur prout a Deo costitui poterat sine gratia, sine immortalitate, sine immunitate a concupiscentiae lucta. En mens *Tridentini concilii* dum definit: *si quis non confitetur... totum Adam per illam praevaricationis offensam secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse, anathema sit* (sess. 5, Decret. *de pec. orig.*). Idest laesus fuit homo per lapsum tum in supernaturalibus, tum in naturalibus gratuitis, non vero in naturalibus essentialibus et naturae humanae propriis. Hinc patet ignorantiam, concupiscentiam aliaque incommoda, quibus urgemur, non alio sensu vocari posse laesiones seu vulnera naturae, quam habito respectu ad statum primaevum protoparentum, minime vero absolute et in se.

3 V. Tullius, L. I *De offic*. c. 4—Et Bossuet, *Traité de la Connaissance de Dieu et de soi-même.*

4 V. S. Thomas 1, 2, q. 10, a. 2.

aliquid contra propriam inclinationem, ut cum quis nolens in carcerem truditur—Alia est *inclinationis* seu *naturalis*, quae nempe sita est in quadam determinatione, seu propensione voluntatis insita ab ipsa natura: uti est necessitas beatitudinis [1]. Hac necessitate beati Deum diligunt.

CAPUT TERTIUM

De moralitate ejusque fontibus

Q. 1. *Quid est actuum humanorum moralitas?*

R. Omnes cum d. Thoma Theologi in quolibet actu humano duplicem quasi naturam sive esse distinguunt, nempo *physicum* et *morale*. Actus humanus spectatus secundum suum *esse phisicum* sive in genere naturae est actus, qui a libera hominis voluntate proficiscitur. Actus vero humanus secundum suum *esse morale* sive in genere moris, est ipse actus prout congruit vel repugnat regulis morum; ideoque actum humanorum moralitas in genere est *eorum convenientia cum regulis morum*, *vel ab iisdem discrepantia*. Hinc tritum illud: *actionem humanam fieri vel moraliter bonam*, *si cum morum regulis congruit; vel moraliter malam*, *si ab iisdem discordat.*

Q. 2. *Quaenam sunt regulae morum*, *et in quo constituendae?*

R. Conveniunt Auctores, quod morum regulae debeant esse rectae, certae et obligatoriae. *Rectae*, secus non essent laudandae nec tenendae. *Certae* quoad praxim, alioquin homo se committeret errandi periculo. *Obligatoriae*, ut valeant homines obstringere—Sed in quonam praecise constituendae sint, non omnes conveniunt: nos, omissis obscuris quibusdam scholarum loquendi formulis, cum Continuatore Tournely aliisque communiter dicimus, morum regulas esse constituendas *in recta ratione*, ita ut bonitas moralis actus humani sita sit in conformitate et convenientia actus liberi cum recta ratione; malitia autem consistat in ejus discrepantia seu difformitate a recta ratione [2]. *Rectum factum nullo modo esse potest* (inquiebat s. Augustinus), *quod non a recta ratione proficiscitur* [3].

Cum autem recta ratio duplex distinguatur, una increata quae in mente divina existit, et lex aeterna dicitur; altera creata quae est lumen a Deo creaturae rationali impressum, seu ipsa legis aeternae cognitio: ideo nil mirum, si vulgo etiam duae adsignentur morum regulae, nempe ratio humana tanquam regula proxima, et lex aeterna tanquam regula remota juxta illud d. Thomae [4]: *Regula voluntatis humanae est duplex: una propinqua et homogenia*, *scilicet ipsa ratio humana*; *alia vero est prima regula*, *scilicet lex aeterna*, *quae est quasi ratio Dei* [5]. Utramque regulam probant *Scripturae*; de ista legitur: *Beati immaculati in via qui ambulant in lege Domini* [6]. De illa habetur: *In omni opere tuo crede ex fide animae tuae; hoc est enim conservatio mandatorum* [7]. Hinc collige:

1. Morum regulam non constitui a libertate, licet et ipsa concurrere debeat; quia liber concipitur actus, antequam sit moralis; — 2 neque ipsam pariter esse collocandam in solo utili ac delectabili; si enim quod placet, illud semper prosequi et amplecti liceret, omnia passim perverterentur, propria cupiditas modum non haberet, et quanto quis esset audacior, tanto esset honestior, quod rectae rationi repugnat. Consentientes habemus philosophos morales, uti sunt Genuensis [8], Muratori [9], Galluppi [10], Olivieri [11], Cardella [12], Liberatore [13].

Q. 3. *Quot sunt moralitatis species?*

R. Duae solent moralitatis species ab omnibus indicari: *bonitas* nempe et *malitia*. Bonitas consistit in ipsa conformitate actionis humanae cum morum re-

1 Ex his patet, violentiam, metum atque concupiscentiam (de quibus dictum est supra) esse itidem libertatis impedimenta, licet non eodem modo ac ratione.

2 V. Liguori, *Op. Mor.* I. V, *Tract. praeamb.* num. 34.

3 *De util. creden.* c. 12.

4 1. 2. q. 71. a. 6.

5 Ex quo patet, rationem creatam hanc regulam constituere non quidem per se, sed prout substat legi aeternae. Hinc Angelicus 1. 2. q. 19. a. 4. ait: *quod ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua ejus bonitas mensuretur, habet ex lege aeterna, quae est ratio divina, unde in Psal. 4 dicitur:* multi dicunt, quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen voltus tui, Domine; *quasi diceret. lumen rationis quod in nobis est. in tantum potest nobis ostendere bona et nostram voluntatem regulare, in quantum est lumen vultus tui, id est a vultu tuo derivatum.*

6 *Ps.* 118.

7 Eccli. 31.

8 *De principiis legis naturae.*.

9 *Philos. moral.* c. 23.

10 *Filosof. morale*, ecc.

11 *Filosof. morale.*

12 *Trattato d'Etica.*

13 *Elem. di Filos.*

gulis; malitia in ejusdem conformitatis defectu.

Disputant utrum etiam tertia species sit admittenda, nempe *indifferentia*, seu illud esse, quod ex se et natura sua non habet, quod sit vel bonum vel malum moraliter; ideoque quod sit conforme vel difforme cum morum regulis — Alii cum Alasia affirmant; hi enim sumunt indifferentiam incomplete seu in abstracto et in se, non autem in individuo: quo sensu actus bene potest dici indifferens secundum speciem; quia ex specie sua non habet ut sit bonus vel malus, sed capax alterutrius, uti est deambulatio — Alii negant cum Gonet: nam, inquiunt, omnis species moralitatis necessario terminari debet in aliquo individuo; at res quaelibet in individuo spectata, si cum deliberatione fit, debet necessario congruere vel opponi morum regulis; si congruit, bona est: si non congruit, mala; non est ergo tertia species admittenda.

Sub duplici autem respectu considerari potest bonitas vel malitia moralis, *objective* et *subjective* — Objective spectata, est ipsa actionis conformitas vel discrepantia in se, et in ipso objecto considerata independenter ab agentis voluntate; haec dicitur bonitas, vel malitia materialis — Subjective vero accepta, ea est, quae in ipsa voluntate agentis consideratur, et libere ab eo volita est: atque bonitas, vel malitia formalis solet in scholis appellari.

Q. 4. *Quid sunt fontes moralitatis?*

R. Fontes moralitatis dicuntur ea omnia, quorum vi actus humanus evadit moraliter bonus, vel malus — Tres solent enumerari, *objectum* nempe, *finis* et *circumstantiae*: nam ex his tribus habet actus, ut sit bonus vel malus, melior vel pejor.

Art. I. — De morali actionis objecto et fine.

Q. 1. *Quodnam est morale actionis objectum?*

R. Morale actionis objectum est id, circa quod immediate versatur actus moralis: quare *objecti* nomine non intelligimus illud omne quod voluntati exhibetur in ordine ad mores; tunc enim complecteretur et finem et circumstantias. Sed sumitur stricte pro omni re ac persona, quae primo et per se attingitur ab actu: sic v. g. res aliena est objectum furti; persona humana est objectum homicidii [1]. Porro certum est, actum humanum ab objecto suam moralitatem sumere, et quidem primariam. Ita Angelicus, aliique communiter.

1 *Actus humanus sumit suam moralitatem ab objecto.* Sane actio ab eo sumit suam moralitatem, a quo habet, ut sit bona aut mala; atqui ab objecto habet actio, ut bona sit vel mala. Unde legimus de peccatoribus: *Facti sunt abominabiles sicut ea, quae dilexerunt* [2]. Et d. Augustinus: *talis quisque est, qualis est ejus dilectio: terram diligis? terra es; Deum diligis? quid dicam? quasi Deus es* [3].

2. *Sumit moralitatem primariam.* Illa moralitas primaria dici debet quae actui ante aliam quamcumque convenit, et quae etiamsi aliae mutentur, semper tamen eadem ipsa remanet; atqui moralitas ab objecto sumpta ante aliam quamcumque actui convenit, cum actus sine ea concipi non possit, bene vero sine aliis; et aliae mutari possint, ista vero nunquam mutetur. Sic furtum, quod quis in ecclesia committit ad se inebriandum, primario concipitur malum ratione objecti, quatenus nempe est ablatio rei alienae invito rationabiliter domino: quae quidem injustitia furto inhaeret, etiam mutato fine qui est ebrietas, et circumstantia, scilicet loci sacri.

Q. 2. *Quidnam requiritur, ut actus humanus bonitatem vel malitiam ab objecto desumat?*

R. Ut actus humanus sumat bonitatem ab objecto, non sufficit, quod ista bonitas sit cognita; sed requiritur insuper, ut directe et explicite sit volita. Quare? *quia*,

1 Animadvertendum est, tale objectum non accipi *physice*, et secundum naturalem suam entitatem, sub quo respectu semper est bonum *bonitate naturae*, ut ajunt, *et entis*, et potest dare speciem tam actui bono, quam malo: sic v. g., pecunia potest esse objectum materiale tam furti, quam restitutionis; tam avaritiae, quam eleemosynae. Sed considerari *moraliter* quatenus convenit cum recta ratione et morum regulis, vel ab iisdem discordat: si convenit intrinsece et ex natura sua, uti amor Dei, erit immutabiliter bonum; si extrinsece tantum et vi legis positivae, uti jejunium, poterit esse aliquando bonum, aliquando malum, ex fine nempe et circumstantiis. Hinc alii volentes strictiori loquendi formula uti, dicunt, actum humanum desumere suam moralitatem non ab ipso objecto, sed a modo tendendi in illud sive rationi consono sive dissono. Et hoc modo explicant odium Dei quod habet objectum optimum, et tamen est moraliter pessimum; quia voluntas fertur in Deum omni amore prosequendum modo rationi maxime dissono, scilicet odio habendo (ita Continuator Tournely.)

2 Oseae 9.

3 Tract. 2 in Ioann.

inquit Angelicus, *ad hoc, ut sit voluntas bona, requiritur quod sit bona sub ratione boni, hoc est quod velit bonum, et propter bonum* [1]. Hinc qui jejunat, ut parcat sumptibus, nihil apud Deum meretur; quia bonum non intendit prout bonum est; nam bonum nonnisi ex integra causa. Ceterum necesse non est, ut operans *in actu signato*, ut ajunt, seu *reflexe* bonitatem actus intendat, v. g. ut dicat secum: *Volo id agere quia bonum est;* hoc enim esset onus importabile. Sed sufficit, ut eam intendat *in actu exercito*, nempe ut velit actum qua ratione bonus est: uti v. g. si in eleemosyna intendat sublevare pauperem; jam etiam vult bonum sub ratione boni.

Ut autem actus humanus malitiam desumat ab objecto, sufficit, ut ista sit cognita ac volita implicite ot indirecte; agit enim contra rectam rationem quicumque aliquid appetit, cum quo percipit conjunctam esse malitiam, licet haec secundum se ipsi non placeat. Nec refert, quod, agendo de bonitate actus, ipsa bonitas directe appetenda sit: disparitas in eo est, quod bonitas moralis sive honestas est appetibilis secundum se, et ideo secundum se seu directe appetenda est: malitia vero exigit non solum quovis tempore ac loco, et quavis persona fugi; sed etiam quovis modo, ac ideo etiam indirecte et implicite: secus non omni modo vitaretur. Hinc qui se inebriat, licet non velit directe privationem rationis et ipsam ebrietatis malitiam, sed solam intendat delectationem quam percipit ex potu, turpiter tamen agit et peccat.

Q. 3. *Quid est fines?*

R. Finis definiri solet: *illud, cujus gratia aliquid fit.* Hic finis in agente dicitur etiam ejusdem intentio — Trifaria est finis diviso: [2]. in finem operis, et finem operantis; 2 in finem primarium, et finem secundarium; 3 in finem intermedium, et finem ultimam [3].

Finis operis est ille, ad quem opus ex natura sua, et independenter ab arbitrio et voluntate operantis dirigitur: qui inde dicitur finis proprius et intrinsecus. Sic levamen pauperis est finis eleemosynae—*Finis operantis* est ille, qui ab ipsius operantis arbitrio eligitur et intenditur, et dicitur finis extrinsecus, qui in re morali maxime attenditur. Sic finis medici medicinam suppeditantis potest esse vel aegroti sanitas, vel pecuniae aut gloriae consecutio.

Finis primarius dicitur ille, qui influit in actum uti causa efficiens, ita ut sine illo actus non fieret — *Secundarius* dicitur ille, qui allicit tantum ad agendum, quin tamen sit actionis causa efficiens [3].

Finis vero *ultimus* est ille, ad quem omnia referuntur. Est porro felicitas, in quam homo necessario fertur — *Finis* demum *intermedius* est qui ad alium refertur, et in quo ultimo non quiescimus [4].

Certum est autem, hominem libere agentem aliquem semper finem sibi proponere, ideoque semper agere debere propter finem aliquem. Nam agere libere est aliquid eligere: eligere vero est aliquid sibi proponere: hoc autem quid est aliud, quam agere propter finem? Finis autem duo refert: *causam* quae impellit ad operandum; ac *terminum*, quia, obtento fine, agens quiescit. Est porro finis ultimus in executione, licet sit primus in intentione; quia ut finis obtineatur, debeut certo praeire media [5].

Q. 4. *An actus humanus bonitatem et malitiam sumat ad fine?*

R. Affirmative: actus humanus bonitatem et malitiam sumit a fine; inquit enim *Scriptura*: *si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit* [6]. Oculi autem nomine *intentionem* seu *finem* designari, sic aperte tradit s. Augustinus: *Oculum hic accipere debemus ipsam intentionem, qua facimus quidquid facimus: quae si munda fuerit et recta, et illud as-*

1 1, 2, q. 19, a. 7.

2 Finis solet etiam dividi in finem *cujus gratia*, et in finem *cui:* prior est res, cui obtinendae agens dat operam: secundus est persona seu objectum, cui appetitur *finis gratia*. Sic in medico sanitas est finis *cujus gratia*, aegrotus est finis *cui*.

Item in finem *qui*, et finem *quo:* ille est quem consequi intendimus: iste est ipsius finis possessio. Sic Deus est finis *qui* hominis; visio beatifica finis *quo* seu formalis. Haec divisio non est in duos fines, sed in duas res unum finem integrantes.

3 *Sic* Canonicus interessendo choro, primario intendit cultum, secundario stipendium.

4 Sic media, quibus studet avarus ad augendam suam peccatum, in qua collocat suam beatitudinem seu ultimum finem dici possunt tondem *fines intermedii*. Ubi notamus hos fines plures esse posse, non tamen dari plures fines ultimos totales. Sane finis ultimus est, ad quem omnia referuntur: at si duo essent isti fines, non omnia dici possent ad ipsos referri, neque super omnia appeti et amari; quia amor esset divisus inter duos. Huc facit illud Matth. 6; *Nemo potest duobus dominis servire.*

5 S. Thomas, 1, 2, q. 1, a. 2.

6 Matth. 6.

piciens quod aspiciendum est, omnia opera nostra quae secundum eam operamur, necesse est bona sint: quae omnia opera totum corpus appellavit [1]. Idem adducens exemplum Catilinae, qui uti Apostoli, frigus, sitim, famem ferebat, ait: *Unde ergo discernitur parricida iste ab Apostolis nostris, nisi fine illo, quem diversissimum sequebatur* [2]?

Finis autem efficit actum humanum:— 1 ex indifferente bonum vel malum, uti patet v. g. deambulatione, quae bona vel mala intentione suscipitur; — 2 ex bono meliorem, uti patet v. g. in eo, qui eleemosynam erogat, ut gratiam obtineat juste, caste, et temperate vivendi; — 3 ex bono malum, uti patet v. g. in eo, qui dat puellae eleemosynam ad eam seducendam; — 4 ex malo pejorem, uti patet v. g. in eo, qui furatur ad se inebriandum; — 5 denique ex malo bonum quoad operantem, uti patet v.g. in eo, qui facit actum materialiter malum, sed fine bono.

Quid (quaeres) *dicendum si objectum sit bonum, sed malus finis: aut viceversa bonus sit finis, sed objectum malum*?

R. Ad 1: si finis est malus, totus actus malus erit juxta illud: *si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*. Qui enim malo fine agit, vult bonum, sed sub ratione mali: ideo prout est volitum ab ipso, malum est [3]; nam *bonum ex integro*. Sane ratio improbat, ut eligatur bonum ob finem malum: hinc Deo displicuerunt dona Cajni licet pinguia, quia a malo fine proveniebant.

R. Ad 2: si actus est objective atque in se malus, non potest fieri bonus ob bonum finem; tum quia *bonum ex integra causa*, ut ait Dionysius, vel quis alius [4]; tum quia eos damnat Apostolus, qui dicunt: *Faciamus mala, ut veniant bona* [5]. Hinc d. Thomas: *Non est actio bona simpliciter, nisi omnes bonitates concurrant, quia quilibet singularis defectus causat malum* [6]. Neque obstat illud: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit* [7]; quia non potest esse oculus simplex, nisi intentio fuerit recta; nec recta intentio, nisi bonus finis bene intendatur; nec bene intendi, nisi per media bona. Idem dicendum de illo Augustini: *bonum opus intentio facit* [8], et de aliis similibus. — Non tamen negandum, bonum finem minuere malitiam actus mali; qui enim sic agit, minori affectu fertur in peccatum, et plerumque ignorantia aliqua iste laborat.

Q. 5. *An in eodem actu possit esse duplex bonitas vel malitia?*

R. Affirmative: in eodem actu potest esse duplex bonitas vel malitia; potest enim idem actus congruere vel pugnare cum sua regula duplici ex capite. Quo in casu duplex habebitur bonitas vel malitia, ob exercitium videlicet aut violationem duarum virtutum distinctarum. Hinc qui furatur rem sacram, peccat et contra justitiam, quae vult ut nemo laedatur; et contra religionem, quae vult ut res sacrae non distrahantur. Hinc qui jejunat ex praecepto, magis meretur, quam qui id facit ex sola devotione; quia ille duarum virtutum intuitu movetur ad bene agendum, obedientiae et temperantiae. Ita Angelicus [9].

Ex his etiam infertur pro praxi:—1 quod Confessarius poenitentem, qui se accusat v. g. de furto, debet interrogare circa finem ab ipso intentum; nam si hoc furto intenderit pecuniam sibi comparare ad se inebriandum, nova esset in eo malitia. Ita si detraxerit proximo, quaerat an fortasse hac ratione intenderit impedire cum a lucro vel aliqua dignitate consequenda; — 2 quod valde praestat, ut bonum faciens plures sibi proponat fines, quoad res ipsa dederit, v. g. si eleemosynam tribuat, intendat fratrem sublevare, Deum colere, pro peccatis satisfacere, etc. ita ut multiplicatis bonis intentionibus multiplicentur et merita.

Q. 6. *Quid si actus habeat duplicem finem, unum nempe bonum, alterum vero malum?*

R. Si actus habet duplicem finem, unum bonum, alterum vero malum, videndum est, utrum finis malus sit secundarius, an primarius nempe utrum haec circumstantia mali finis superveniat actioni jam bonae; an vero haec circumstantia antecedenter se habeat, et influat in totum operis corpus, ipsum causando.

Si 1, bonitas actionis imminuitur quidem aliquantisper, sed non tollitur substantialiter; quia finis malus se habet tantum concomitanter; quin in ipsam actio-

1 L. II *de Serm. Domini*.
2 *De moribus Manich.* l. 11, c. 13, n. 23.
3 S. Thomas, 1, 2, q. 19, a. 7.
4 *De divinis nominibus*.
5 Rom. 3.
6 *De malo*, q. 2.
7 Matth. 6.
8 In Ps. 31.
9 *Cont. gent.* c. 138.

nis substantiam influat: ut est quaedam vanagloria in eo qui opus bonum exercet. Si secus esset, ait Billuart, vix ullus vel in ipsis Sanctis reperiretur actus bonus, cum tam facile opus quodlibet bonam circumstantia aliqua leviter mala infici contingat.

Si 2. actus erit totaliter malus, quia tunc ideo actus ille eligitur, ut sit instrumentum ad malum, quod recta ratio improbat. *Cum aliquis*, ad rem Angelicus, *vult dare eleemosynam propter inanem gloriam, hic est unus actus voluntatis, et hic actus totus est malus, licet non ab eo omni quod in eo est, malitiam habeat*[1]: Hoc sensu ait Apostolus: *Modicum fermentum totam massam corrumpit*[2]. Erit autem actus malus leviter vel graviter pro levitate vel gravitate finis; cum ipse sit regulariter tota ratio malitiae[3].

Art. II. — De circumstantiis.

Q. 1. *Quid est circumstantia?*

R. Circumstantia sic dicta quasi *actum circumstans*, definiri potest: *accidens quoddam moraliter afficiens actum humanum jam constitutum in suo esse tum physico tum morali*. Duo requiruntur ad circumstantiam: — 1 ut non tribuat actui primam essentiam, quia ipsa est aliquid entitati actus extrinsecum, ita ut sine illa et concipi et subsistere possit. Talis est in furto circumstantia loci sacri; — 2. ut aliquam moralitatem in actum referat. Sic v.g. sicuti in furtum refert, quod in loco sacro patratum fuerit; ita nihil interest, quod manu dextra vel laeva illud commissum sit.

Quod autem actus humanus sumat bonitatem et malitiam a circumstantiis, patet — 1 ex *Evangelio*: mulier laudatur quae duas tantum monetulas misit in gazophylacium; imo divitibus ipsis plus offerentibus fuit a Christo praelata ob circumstantias tam illius paupertatis, quam boni desiderii amplius tribuendi[4]; — 2 ex *Tridentino*, quod definivit jure divino in Confessione declarandas esse circumstantias peccati speciem mutantes[5]: quod frustra praeceptum esset, si circumstantia malitiam actui non tribuet; — 3 ex ratione, quae dictat ex circumstantiis revera actum saepius evadere pejorem, ut si quis percuteret proprium patrem, ageret non solum contra justitiam, sed etiam contra pietatem.

Q. 2. *Quomodo circumstantiae distinguuntur?*

R. Circumstantiae sunt triplicis generis. Aliae mutant speciem: aliae non mutant, sed dumtaxat novam addunt speciem; aliae denique bonitatem vel malitiam augent, vel minuunt intra eandem speciem.

1. Circumstantiae, quae *mutant speciem*, illae sunt, quae actum humanum vel ex una specie trahunt ad aliam, v. g. ex indifferente eum reddunt bonum vel malum: sic deambulatio, quae fit ob corporis sanitatem, transit in actum bonum ex indifferentia, quam habet ex natura sua. Vel primam speciem ita praefocant, ut impediant quominus se prodere valeat: sic eleemosyna data primario ob vanamgloriam mala est, et ita mala, ut bonitas ex objecto omnino evanescat.

2. Circumstantiae, quae *addunt speciem*, sunt illae, quae bonitati vel malitiae objectivae novam bonitatem vel malitiam addunt. Sic v. g. bonitati eleemosynae, si haec fiat ad obtinendam a Deo gratiam juste et pie vivendi, talis intentionis circumstantia addit novam bonitatem. Sic item malitiae furti, quod committitur in loco sacro, illa circumstantia loci addit novam malitiam.

3. Circumstantiae, quae tantummodo *bonitatem* vel *malitiam augent*, aut *minuunt intra eandem speciem*, sunt illae, quae bonitatem ipsam, vel malitiam actus humani faciunt tantum majorem aut minorem. Sic major vel minor pecuniae quantitas in eleemosyna facit majorem vel minorem eleemosynae bonitatem: item major vel minor pecuniae quantitas furto sublata facit majorem vel minorem furti malitiam. Istae dicuntur etiam circumstantiae *aggravantes* vel *attenuantes*.

Id autem duplici modo contingere potest: graviter, seu ut ajunt, *notabiliter*, et leviter, seu *non notabiliter*. Circumstantia notabiliter augens in materia quantitatis, seu quae sita est in numero, pondere et mensura, tunc censetur, quando seorsim sumpta et disjuncta ab ipso actu sufficit ad constituendum peccatum mortale: v.g. si supponamus libellas tres in furto constituere materiam gravem, in furto liganter pro more suo. B. Liguori, *Opus Morale*, l. IV, num. 270 et 683; ac l. V, Tract. praeamb. num. 38.

1 In 2. d. 38, q. 1, a. 4 ad 4.
2 I Cor. 5.
3 V. Contenson, *Theol. cordis*, ubi hac de re ele-
4 Marc. 12.
5 Sess. 14, c. 5.

bellarum sex erit circumstantia graviter augens quantitatem trium libellarum — In aliis vero materiis censetur adesse circumstantia notabiliter augens, quando excedit modum ordinarium peccandi: v. g. si quis per mensem, vel per annum integrum perseveret in odio; vel si quis totam noctem transigeret peccando cum muliere; vel inimicum occideret ipsum membratim concidendo — Si horum nihil occurrat, circumstantia censetur leviter augens: ut si quis furaretur quatuor libellas; vel si post gravem rixam aliquantulum temporis permanserit in odio [1].

Q. 3. *Quot numerantur circumstantiae?*

R. Septem numerantur circumstantiae notissimo illo Tullii versiculo:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando [2]?

Quis indicat qualitatem et conditionem personae operantis: v. g. ecclesiastici ne an laici, liberi ne an conjugati? *Quid* designat quantitatem, et qualitatem objecti; v. g. utrum res ablata sit sacra necne, gravis ne an levis? *Ubi* denotat qualitatem loci, in quo peccatum commissum est; v. g. an in templo Dei, an extra? *Quibus auxiliis* denotat media, et instrumenta operandi: v. g. an ope daemonis aut maleficii amorem quis impurum inspiraverit? *Cur* exprimit finem extrinsecum operantis; v. g. utrum quis ad sacram Synaxim accedat pietatis, an vanaegloriae, causa? *Quomodo* indicat modum actionis accidentalem: v. g. intensene, an remisse, an cum plena an semiplena advertentia? *Quando* denotat tam qualitatem temporis accidentalem; v. g. an frequentaverit popinas die festo? quam temporis ejusdem durationem: v. g. an odium et detractio longo tempore perduraverit?

Notandum autem, quod actus humanus potest esse alio melior vel pejor intra eandem speciem; et quidem *essentialiter*, *intensive* et *extensive*. Melior est vel pejor essentialiter, id est ex fine, si ex perfectiori vel pejori motivo fiat. Intensive, id est ex circumstantiis, si fiat cum majori conatu, ardore ac vehementia. Extensive, nempe ex parte objecti, si ad complura objecta bona vel mala se extendat; ut si quis alicui uno actu plura desideret bona vel mala.

Q. 4. *An actus externus addat bonitatem vel malitiam actui interno?*

R. Affirmant Scotistae, quia externe operari bonum vel malum est certe aliquid majus, quam illud tantum concupiscere [3]. Attamen Thomistae cum communiori negant docentes, actum externum *per se* nullam addere actui interno bonitatem, vel malitiam moralem [4]. Constat ex *Scripturis*, ubi voluntas efficax pro facto reputatur; ait enim Deus Abrahamo: *Quia non pepercisti filio tuo* [5], et tamen pepercit. Ratio autem est, quia actus externus nullam habet imputabilitatem propriam et distinctam ab imputabilitate actus interni, quamvis sit illius veluti consummatio. Unde in solatium piorum, qui desideriis bonis flagrant, quin ea implere possint, ait d. Thomas: *Tantum meretur qui habet voluntatem perfectam aliquod bonum faciendi, quantum si faceret illud* [6]. Diximus *per se*, quia per accidens actus externus bonitatem vel malitiam saepius addit actui interno atque ita in praxi Thomistae consonant cum Scotistis. Sic Angelicus postquam dixisset, actum externum nullam actui interno bonitatem vel mali-

1 Ceterum hic diligenter advertendum est, quod circumstantia quae peccatum transfert de veniali in mortale, licet speciem *moralem* non mutet, mutat tamen speciem *theologicam*, ut vocant, et *demeritoriam*. Sic v. g. furtum libellae unius *specie morali* non differt a furto libellarum mille; nam utrumque virtuti justitiae eadem ratione opponitur. Sed differt *specie theologica*, quatenus furtum leve non meretur gratiae et gloriae privationem, ut furtum grave.

2 Alii inter circumstantias numerant etiam *quoties*; non tamen ad rem per se loquendo, ut observat Alasia; nam hoc adverbium nihil novi actui superaddit, sed indicat dumtaxat multiplicationem ejusdem actus aequaliter contingentem.

Dixi *per se loquendo*; quia per accidens multiplicatio potest esse circumstantia, quatenus inducit majorem inclinationem, et intentionem ad actum. De circumstantiis vid. Suarez *De poenitentia*, Disp. 22, sect. 6.

3 V. Ligouri *Op. Mor.* l. V. Tract. praeamb. n. 40.

4 Hic minime agitur de iis actibus, quibus ex divina institutione quaedam gratia particularis alligata est, uti sunt v. g. Sacramenta quae gratiam producunt *ex opere operato*, uti Scholae loquuntur. Certum enim est, non aequalem gratiam recipere eum qui se Sacramentis reficere desiderat, quam qui reapse reficitur; cum gratia Sacramentorum sit a Christo promissa actu eadem suscipientibus.

5 Gen. 22.

6 In 2 *d.* 40, q. 1. a. 3. Attamen docet idem s. Doctor ex bono actu exteriori provenire aliquod praemium, non quidem essentiale, sed accidentale. Sic Martyres qui facto pro Christo passi sunt, habent praemium accidentale, seu quandam veluti *aureolam* super illos, qui martyrium quidem exoptarunt, sed revera non potuerunt eodem coronari, licet aequali amoris fervore in Christo mortui sint. De aureola G. Ferraris *Bibliotheca*, etc. V. martyrium. — Liguori, *Dissertazioni teologico-morali*, diss. 9, § 7.

tiam tribuere, excepit: *Nisi contingat ipsam voluntatem* (per actum exteriorem) *secundum se fieri meliorem in bonis, vel pejorem in malis* [1]. Porro regulariter ita evenit: et sane quoties contingit actum externum esse causam et occasionem ob quam actus internus pejor evadat, vel quia actus ipse internus multiplicatur, donec per exteriorem obtineat executionem suam; vel quia majorem habet durationem, cum statim actus exterior perfici nequeat.

Praeterea nonne per actum exteriorem magis hebetantur sensus et proniores fiunt ad malum potentiae ipsae exteriores? scandala interdum nascuntur? contrahuntur censurae? oritur obligatio restituendi? Ideo quia regulariter aliquid ex his accidit, bene ait Habert, cum qui externe operatur peccatum, majus malum committere, quam qui illud tantum concupiscit— Adde: actus externus est interioris complementum, et ex toto unus exurgit actus moralis, ideoque semper est in confessione aperiendus. Merito ergo haec propositio ad Alexandro VII damnata est sub n. 25: *Qui habuit copulam, satisfacit Confessionis praecepto dicens: commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.*

Q. 5. *An extent actus humani indifferentes* [2]*?*

R. 1: Certum de fide est, non omnes actus humanos esse indifferentes in se secundum suam speciem, seu objectum; cum quidam sint de se boni, ut v. g. actus Fidei, Spei et Charitatis: quidam de se mali, uti v. g. fornicatio, odium Dei. Ratio, quia sunt quaedam objecta de se rationi consona, et quaedam dissona.

R. 2: Etsi non de fide, attamen certum est, dari actus quosdam in specie et in abstracto prorsus indifferentes; actus enim humanus consideratus in sua tantum specie et in abstracto, est ejusdem naturae, cujus est objectum. Atqui varia dantur objecta, quae ex se et intrinsece neque bona sunt neque mala, sed plane indifferentia ad bonitatem vel malitiam, ut sunt ambulare, flores colligere, etc. Ergo dantur etiam actus humani indifferentes in specie. Huc facit illud d. Hieronymi: *Bonum est continentia, malum est luxuria, inter utrumque indifferens ambulare* [3].

R. 3: Tota quaestio est, an dentur aut dari possint actus indifferentes in individuo agente cum deliberatione — Affirmant Scotistae sic argumentantes: actus, qui nec bonitatem nec malitiam contrahunt ex objecto, fine et circumstantiis, sunt indifferentes in individuo; atqui dantur hujusmodi actus: ut esset v. g. ambulare, spuere, ad ignem accedere. Nulla sane est obligatio haec ponendi, nec qui ea ponit, intendit finem positive honestum; ergo istae actiones in individuo ipso sunt omnino indifferentes quoad mores.

Verum probabilius docent Thomistae cum Bellarmino, Suarez, Valentia, etc. nullos omnino dari actus humanos indifferentes in individuo, scilicet *quoad bonitatem vel malitiam moralem in ordine naturali. Omne verbum otiosum*, ait Christus, *quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii* [4]: est autem *otiosum verbum* (interprete Gregorio M.) *quod aut ratione justae necessitatis, aut intentione piae utilitatis caret* [5]. Omnis ergo hominum sermo, qui non habeat talem necessitatem vel intentionem, habet insitum vitium; ergo nulla vel minima res in individuo indifferens esse potest. Et Angelicus sic nervose argumentatur: *Oportet, quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam, per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a ratione deliberativa procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi et habet rationem mali; si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis, unde habet rationem boni. Necesse est autem, quod vel ordinetur vel non ordinetur ad debitum finem: unde necesse est, omnem actum hominis a deliberativa ratione procedentem in individuo consideratum bonum esse vel malum* [6].

Diximus *quoad bonitatem vel malitiam in ordine naturali:* nam quoad meritum vel demeritum in ordine ad vitam aeternam, utique dantur actus indifferentes in individuo. Sic actus fidei et spei, quibus

1 1. 2. q. 20. a. 4.

2 Actus humanus potest considerari vel in propria tantum specie, uti loquuntur Scholastici, et in abstracto; vel in individuo et in concreto. In specie et in abstracto est actus consideratus in ordine ad solum objectum, ad quod extenditur, uti deambulatio in se abstrahendo a quolibet deambulationis fine, et a circumstantiis quibuscumque. In individuo ut in concreto est actus consideratus non solum in ordine ad objectum, sed etiam ad agentis finem et circumstantias—*V.* Liguori, *H. Ap*, Tract. 3, n. 21.

3 Epist. 89.

4 Matth. 12.

5 L. VIII. *Moral.* cap. 17.

6 I, 2, q. 18, a. 9,

impii divina gratia excitati tendunt ad justitiam, nec merentur salutem aeternam, quia impii gratia sanctificante sunt destituti; nec digni sunt morte, quia illi actus sunt dona Dei ac Spiritus Sancti impulsus, non quidem habitantis, sed moventis [1]. Hinc in Concilio Constantiensi hoc sensu damnata fuit haec Joannis Hus propositio: *Nulla sunt opera indifferentia, sed haec est divisio immediata humanorum operum, quod sunt virtuosa vel vitiosa.*

Q. 6. *An omnes actiones humanae ad Deum sint referendae* [2] *?*

R. *Si agatur de relatione naturali*, commune est atque tenendum omnes actus deliberatos ad Deum esse referendos; Deus enim est ultimus hominis finis et ut talis super omnia diligendus: porro haec intelligi nequeunt absqe debita operum nostrorum in Deum relatione. *Virtualiter omnia referre in Deum cadit sub praecepto charitatis, quam hoc nihil aliud sit. quam habere Deum finem ultimum:* ita Angelicus [3]. Sed facilis est haec naturalis relatio actionum ad Deum: etenim eo ipso quod quis a pravo fine abstinet, non obstante naturae in malum proclivitate, actum suum ad Deum tanquam principium omnis recti ordinis implicite referre censetur. Unde propter Deum agere facile possumus, quin semper de Deo cogitemus. Sic operarius nonne tota die operatur mercedis amore, licet tota die nequeat de ipsa cogitare? Sic nonne peregrinus qui iter agit patriam suam versus, semper dicitur ad patriam suam tendere, licet non semper de ea cogitet? Quare temetsi aliquis accedens ad mensam non cogitet actu de vitae conservatione, sed solum de fame sedanda, non ideo peccare dicendus est; qui enim vult famem explere, saltem virtualiter et implicite id vult propter ipsam conservationem, sicque cibum non appetit inordinate [4].

Si vero agatur de relatione supernaturali, seu ex motivo fidei apprehensa, disputant: sed videtur affirmandum dari praeceptum omnes humanas actiones ad Deum supernaturali relatione referendi, non quidem actualiter, quod est impossibile, nam in hac vita *non est possibile*, ut dicit d. Thomas, *quod de Deo semper cogitetur* [5]; sed virtualiter, idest vi intentionis prius elicitae: et ideo valde congruit, ut saepius in die, saltem mane, generaliter Deo offerantur omnes actus nostri, ut ita omnis actus etiam indifferens in specie fiat bonus et virtuosus in individuo. Audiatur Gousset: «Questa questione non è decisa; ma l' affermativa ci sembra assai fondata per ciò che riguarda i cristiani. Secondo l'Apostolo dobbiamo far tutto per gloria di Dio: *Omnia in gloriam Dei facite* [6]. Ora ci sembra che un cristiano non possa operare per la gloria di Dio, se non operi in nome di Gesù Cristo, o in unione con lui, conformemente a quest' altro precetto promulgato dallo stesso Apostolo: *Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi* [7].... Quest'obbligazione non è troppo rigorosa pel cristiano: egli non dura maggior fatica l' operare in modo conforme all'ultimo suo fine che è un fine soprannaturale, di quello che il riferire le proprie azioni per un motivo puramente naturale: *Sembra anche quasi impossibile che un cristiano faccia un'opera buona, senza che ci abbiano parte i motivi suggeritigli dalla fede* [8] ». (G).

1 V. *Tridentinum*, sess. 6, c. 6: et sess. 14, c. 4. —Quamquam nonnisi improprie tales actus indifferentes dicuntur; cum non tantum deliberate fiant, sed etiam ad aliquod consequendum nos moveant.
2 *V.* Gonnet. Clypeus Theol. *de Grat.*, disp. 1, a. 3—Gury, *De Act.* c. 3, a. 2.
3 Q. 2. de carit. a. 2. ad 3.
4 *V.* Liguori, *Opus Mor.* I. V. Tract. praeamb. un. 41 et seqq.
5 Q. unic. *de carit.* q. 11.
6 I Cor. 10.
7 Coloss. 3.
8 Bergier, *Dizionario.* V. *Atti umani.*

DISPUTATIO SECUNDA

De conscientia

CAPUT PRIMUM

DE CONSCIENTIAE NATURA ET OBLIGATIONE.

Q. 1. *Quid est conscientia?*

R. Conscientia, si nominis etymologia spectetur, idem sonat ac *cordis scientia*, quasi nempe sit scientia earum, quae in animo nostro sita sunt: ita d. Bernardus— Vel ex s. Antonino sic dicitur a *conclusione* et *scientia*, quasi idem sit ac *concludens scientia* — Vel demum sic dicitur, quia importat ordinem scientiae ad aliquid, ita ut idem sit ac *cum alio scientia*, ut juxta magis propriam significationem docet Angelicus, qui proinde conscientiam definit *applicationem scientiae ad opus aliquod particulare* [1].

Sed moraliter spectata conscientia communiter definitur: *judicium rationis practicum dictans ex principiis morum generalibus, quid in particulari hic et nunc agendum et honestum et bonum; quid vero fugiendum ut inhonestum et malum* — Brevius autem sic definiri potest conscientia: *actus intellectus, dictans quid hic et nunc amplectendum sit, aut fugiendum.* Dicitur *actus*, non potentia vel habitus; cum conscientia sit applicatio scientiae ad ea, quae agimus. Dicitur *actus intellectus;* nam conscientia est judicium de agendis, quod pertinet ad intellectum. Dicitur *dictans quid*, etc.: unde patet conscientiam, ut est regula actuum humanorum, versari praecipue circa actus futuros, licet aliquando versetur etiam circa praeteritos judicando, utrum illi ponendi essent uti boni et honesti, an fugiendi ut inhonesti et mali. In primo casu illos approbat et laude coronat, uti contingit in justis et beatis, qui cum Apostolo jure merito dicere possunt: *Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae* nostrae [2]. In secundo vero casu eos redarguit atque vituperat, uti contingit in peccatoribus et in damnatis in inferno, ubi *vermis eorum*, dicente *Scriptura* [3], *non moritur* [4].

Ex hac conscientiae definitione patet etiam discrimen inter *conscientiam* atque *synderesim* — Synderesis (sic dicta a verbo greco Συντηρεῖν quod idem sonat ac *conservare*) est *judicium habituale speculativum* principiorum generatim, v. g. *peccatum esse vitandum, virtutem esse diligendam*, etc. Conscientia vero est *judicium actuale practicum*, quo principium generale applicatur actioni peculiari, v. g. *non debeo condiscipulum meum hac injuria lacessere : debeo hac in re superioribus meis tanquam Deo ipsi obtemperare*, etc. [5]. (*H*).

Q. 2. *An coscientia habeat vim obligandi, et undenam?*

R. Ad 1. Certum est, conscientiam habere vim obligandi quam maximam: ratio est, quia agere contra conscientiam praecipientem aliquid faciendum vel omittendum, semper includit voluntatem peccandi; cum hoc nihil sit aliud, quam agere id, quod prohibitum judicamus. Hinc Angelicus: *Secundum hoc enim ligare conscientia dicitur, quod aliquis, nisi conscientiam impleat, peccatum incurrit* [6]. Sane si res ita non esset, cccur voluisset Deus quemlibet hominum conscientia esse praeditum? cccur jussisset mortales singulos veracem, incorruptum et inexorabilem hunc *nocte dieque suum gestare in pectore testem?* Conscientiae vim sentiebant et aperte fatebantur ipsi gentiles: *magna vis est conscientiae, Judices* (inquiebat Tullius pro Milone in Senatu), *et magna in utramque partem, ut neque timeant qui nihil commiserint, et*

1 1, p. q. 79, a 13; et q. 17 *de verit.* a. 2.
2 II Cor. 1.
3 Marc. 9.
4 Remorsus conscientiae inter praecipua Dei beneficia numerari debent; etenim poenam atque vindictam praeseferunt, ast vere paternam, et qua nulla datur salubrior; ostendunt nimirum hominem quidem a Deo, sed Deum nondum discessisse ab homine.

5 Qui tum rationem practicam, tum moralem sensum sedulo excolit, ac ejusdem dictamen prompto animo exequi consuevit, illum sibi habitum comparat, *conscientiositatem* dicimus» Stapf. *Theol.* § 77.
6 Q. 17 *de verit.* a. 4.

poenam semper ante oculos versari putent qui peccarint.

R. Ad 2. Hujus autem obligationis radicem sic explanat d. Bonaventura: *Conscientia est sicut praeco Dei et nuntius; et quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco cum divulgat edictum regis: et hinc est, quod conscientia habet virtutem ligandi*[1]. Et Chrysostomus ait[2]: *hoc tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quod divinum est, et a Deo cervicibus nostris impositum* (*I*) — E contrario autem nullus est actus moralis sine conscientia; nam repugnat, ut actio alicui ad bonum vel ad malum imputetur, si nullimodo de ea sibi sit conscius: at *conscire sibi* conscientia est (*J*).

Q. 3. *An plus obliget conscientia, quam superioris praeceptum?*

R. Affirmative: plus obligat conscientia, quam superioris praeceptum. *Conscientia*, ait Angelicus, *non ligat, nisi vi praecepti divini...; comparare igitur ligamen, conscientiae ad ligamen, quod est ex praecepto praelati, non est aliud quam comparare ligamen praecepti divini ad ligamen praecepti praelati. Unde cum praeceptum divinum obliget contra praeceptum praelati, et magis obliget quam praeceptum praelati, conscientiae ligamen erit majus, quam ligamen praelati*[3]. Hinc in *Scriptura* dicitur: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*[4]. Et d. Petrus ad Judaeorum principes iniqua eidem praecipientes ajebat: *Si justum est in cospectu Dei vos potius audire, quam Deum, judicate*[5].

CAPUT SECUNDUM

DE CONSCIENTIAE DIVISIONE.

Conscientia potest considerari: 1 ratione temporis, quo judicium illud practicum exercetur: 2 ratione obiecti, circa quod idem versatur; 3 ratione obligationis legis, quam respicit; 4 ratione assensus in ipso agente.

Ratione temporis, vel istud actionem praecedit vel eam subsequitur: si 1 dicitur *conscientia antecedens*, et refertur ad actus futuros; si 2. dicitur *conscientia consequens*, et refertur ad actus praeteritos—Ipsa conscientia consequens vel accusans est et remordens, vel excusans et tranquilla: illa *remorsus*, ista *testimonium bonae conscientiae* nuncupatur.

Ratione obligationis, conscientia est *praecipiens*, *prohibens*, *consulens*, *permittens*. Cum iste duplex respectus nullam gravem exhibeat controversiam, agemus tantum de conscientia ratione objecti et assensus—Porro ratione objecti conscientia alia est *vera*, alia *erronea*, seu *falsa*, alia *perplexa*; ratione assensus, alia est *scrupulosa*, et *laxa*, alia *certa* et *dubia*, alia *probabilis* et *improbabilis*.

Art. I. — De conscientia vera, falsa atque perplexa.

Q. 1. *Quid est conscientia vera?*

R. Conscientia vera ea est, *quae ex veris principiis recte concludit aliquid esse licitum vel illicitum, quod revera tale sit*. Hanc sequi tenemur; nam ipsa Deum nobis repraesentat vere praecipientem vel vetantem aliquid; ergo qui conscientiae verae obedire recusat, recusat obedire ipsimet Deo. Hinc Apostolus ajebat: *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est*[6]. Et Innocentius III addit: *Quidquid fit contra conscientiam, aedificat ad gehennam*[7].

Conscientia autem vera, *stricte loquendo*, non eadem est ac conscientia recta, quamvis nonnunquam promiscue usurpentur; nam *verum* dicitur juxta quod est, *rectum* autem juxta quod apprehenditur. Nempe *verum* est illud, quod revera in se tale est; *rectum* vero est illud, quod fit juxta prudentiae regulas. Unde conscientia recta praedicari potest etiam de eo, qui laborat conscientia falsa invincibiliter; nam iste prudenter operatur, cum operetur ex intima persuasione insuperabili. Et ideo ejus conscientia est recta: « ut liquet, inquiunt Salmanticenses, « exemplo Jacob accedentis ad Liam, qui « tunc sibi hunc discursum vel formali« ter vel virtualiter efformavit: *Licitum est « accedere ad propriam uxorem; sed « haec est mea uxor, ut prudenter judi« care debeo; ergo mihi licitum est nunc « ad eam accedere*[8] ».

1 In 2, d. 39, a. 1, q. 3.
2 Hom. ad pop. Anth.
3 Q. 17 *de verit.* a. 5.
4 Act. 5.
5 Act. 4.
6 Rom. 14.
7 C. *Litteras* de rest. spol.
8 Tract. 20 *de princ. Mor.* c. 3, pun. 2.

Q. 2. *Quid et quotuplex est conscientia erronea ?*

R. Conscientia erronea (seu falsa) ea est, *quae dictat tamquam verum et licitum, quod tamen in se et falsum est et illicitum.*

Duplex distinguitur conscientia erronea: *invincibilis* et *vincibilis*. Invincibilis ea est, quae moraliter vinci non potest; cum nulla cogitatio neque dubium erroris ne in confuso quidem veniat in mentem operantis dum ponit actionem vel ejus causam. — Vincibilis vero ea est, quam operans potest quidem et debet vincere, quia errorem jam advertit, vel saltem de eo dubitat, atque simul advertit ad obligationem illam vincendi; attamen vincere negligit. Haec autem subdividitur pro ratione ignorantiae, a qua oritur, in *affectatam*, in *crassam* sive *supinam*, et in *pure vincibilem.*

Q. 3. *An peccet qui sequitur conscientiam erroneam ?*

R. Vel conscientia est erronea vincibiliter, vel invincibiliter:

Si 1, qui agit, semper peccat, sive juxta sive contra conscientiam operetur; nam si agit *juxta*, cum eam deponere possit et debeat, temere operatur eam non deponendo; si vero agit *contra*, eligit quod judicat esse malum, et hoc profecto peccatum est. Verum gravius ordinarie peccat qui agit *contra*, quia magis explicitum demonstrat affectum suum ad peccatum; quam ille, qui *secundum* illam operatur: cum iste agat ex ignorantia quae minuit peccatum. Exemplum esset, ajunt Salmanticenses, in illo qui vincibiliter credit sibi mentiendum esse ad tuendam vitam proximi. Aliquando tamen gravius peccat qui *secundum* illam operatur, ut si conscientia vincibilis ei dictet, quod debeat furari ad elargiendam eleemosynam— Aliquando yero aequaliter peccat sive agat *juxta* sive *contra*, uti esset si quis erronee judicaret, sibi dari praeceptum obligans ex justitia ad furandum, ut creditori faciat satis. Ratio istorum est, quod gravitas violationis sumitur ex gravitate praecepti, quod violari creditur.

Si 2. conscientia sic errans sequenda est; nam licet illa actio, quam dictat conscientia, recta non sit in se, est tamen recta juxta conscientiam agentis: ita ut quotiescumque conscientia ei suggerit sic agendum, teneatur juxta illam operari, et peccat contra agendo; nam *quod non est ex fide, peccatum est*[1]. Nempe quod non est ex intima persuasione quod sit licitum, peccatum est, ut interpetrantur communiter Patres apud Estium[2], et patet ex contextu — Imo sic operans probabilius acquirit sibi meritum, uti recte docent Cuniliati, Sanchez et alii communissime[3]. Ut enim aliquis actus dicatur non solum bonus (saltem inadaequate), sed etiam meritorius, sufficit et per rationis et prudentiae dictamen bene dirigatur; atqui actus operantis juxta conscientiam invincibiliter errantem bene dirigitur juxta dictamen rationis et prudentiae, ut patet. Ergo non solum erit bonus, sed etiam meritorius: non quidem in se ipso, et ratione naturae suae, cum haec semper remaneat qualis est in se mala; sed ratione personae agentis bona animi fide.

Sic subditus, qui ex recta intentione praelato suo obtemperat, meritorie operatur ex d. Bernardo, quamvis materialiter erret contra legem: *Nec plane*, ait, *condigna remuneratione fraudabitur in opere quoque non bono ipsa bona voluntas*[4]. In hanc sententiam consentit ipse Angelicus[5]: *actus*, inquit, *humanus judicatur virtuosus vel vitiosus secundum bonum apprehensum, in quod per se voluntas fertur ; et non secundum materiale objectum actus*[6].

1 Rom. 14.

2 Chrysostomus. Theophilactus, Patres Concili Lateranensis iv, c. 41, etc.

3 Hic tres habemus sententias principales. *Prima* docet nullum meritum oriri ex actione illa utpote in se ipsa mala; neque error etiam invincibilis in agente valet mutare naturam rei—*Secunda* tenet ex tali actione utique meritum oriri, cum ea sit bona operanti, qui, quantum in se est, agit juxta morum regulas—*Tertia* autem, in quam consentimus, docet operantem mereri, non quidem ratione objecti, quod est malum: sed ratione finis, qui est bonus. Nempe qui hac ignorantia laborat, duo efformat quasi judicia: unum generale, quo vult bonum: alterum particulare, quo scilicet ponit hoc medium ad bonum illud obtinendum. Primum porro judicium est meritorium, non vero secundum. Sic in eo qui invincibiliter credit sibi esse mentiendum ad salvandam vitam proximi, duo habentur judicia, unum universale et antecedens, quo vult salvare vitam proximi, et hoc bonum est et meritorium, cum procedat a charitate et verum sit: alterum particulare, determinatum et subsequens, quo putat sibi esse mentiendum ad proximum salvandum, et hoc in se meritorium non est, cum in se malum sit, quamvis excusetur per ignorantiam invincibilem—Alasia.

4 *De praecept. et dict.* c. 12 et 17.

5 Quodl. 3. a. 27.

6 Quae autem opponuntur testimonia, sunt intelligenda de bono absoluto, et simpliciter sumpto: non autem de bono respective et per accidens, prout a conscientia invincibiliter apprehensum est—Liguori, *Opus Mor.* l. 1, n. 6.

Q. 4. *Quodnam peccatum est agere contra conscientiam errantem?*

R. Peccatum illius, qui contra conscientiam errantem operatur, habet eandem speciem et gravitatem, quam quis putat suae actioni vel omissioni inhaerere, quia iste vult interpretative talem malitiam ac gravitatem, qualem in objecto apprehendit. *Actus*, inquit Angelicus *judicantur secundum voluntatem agentium*[1]: et d. Bernardus: *tantum malum, quantum crediderit.* Sic qui falso existimat tali die esse obligationem jejunii, et non jejunat, peccat mortaliter contra legem jejunii. Unde patet in praxi teneri poenitentem in confessione aperire, si egerit contra conscientiam erroneam.

Agens tamen contra conscientiam vincibiliter erroneam non incurrit poenas latas contra transgressores illius legis, contra quam ex errore putat se agere; quia poenae influguntur transgressoribus legis verae, non putativae: sic v. g. qui percutit laicum putans illum esse clericum non incurrit excommunicationem. Aliunde poenae respiciunt actum formalem externum, et stricte accipiendae sunt.

Q. 5. *Quid agere debet laborans conscientia vincibiliter errante?*

R. 1. Qui laborat conscientia vincibiliter errante debet eam deponere non temere, sed prudenter. *Temere* eam deponunt qui ejus judicium contemnunt, ut liberius peccent; qui Doctores quaerunt loquentes *sibi placentia*[2]; quia ratiunculis quibuscumque, modo libertati faveant, cito acquiescunt. *Prudenter* autem eam deponunt qui Deum orant, ut det illis *intellectum ad scrutandam legem suam*[3]; qui sincero veritatis detegendae studio consilium petunt a prudentibus et piis. Non tamen necesse est, ut multi consulantur Doctores, sed sufficit ut unus vel alter interrogetur, ratione materiae gravitatis. Imo regulariter sufficit pro illiteratis et maxime pro scrupulosis judicium sui confessarii, vel superioris.

R. 2. Si conscientia erronea hic et nunc deponi non possit, et adsit agendi necessitas, tunc habita intentione sese instruendi suo tempore, erit illa pars seligenda, *in qua minus mali appareat.* Sic ulteriori culpae non imputabitur, sed error ex vincibili fiet invincibilis; cum actu deponi nequeat, et ejus causa fuerit retractata. Si tamen proximo illatum sit damnum, debet resarciri; nam subsequens retractatio culpae per actum contritionis non facit, ut primitus libere ac peccaminose posita non fuerit causa efficax damni; neque ut damnum non sit ex ea secutum. Damnum enim non tam est considerandum tempore quo fit, quam tempore quo ponitur efficax ejus causa: unde sola contritio non sufficit ad illud avertendum, sed de facto impediendum est, efficacitatem causae auferendo, vel resarciendum.

Diximus: *in qua minus mali appareat*; nam si agens elegerit id quod sibi majus malum videtur, peccat juxta excessum mali apprehensi; cum libere hunc excessum is eligat.

Conscientiam autem sui poenitentis invincibiliter errantem judicare poterit confessarius;—1 si res ignorata non sit circa prima principia moralia, vel circa conclusiones iis proxime connexas; haec enim a natura ipsa in omnium cordibus insculpta sunt: hinc si quis fateatur, se in anteacta vita inhonesta perpetrasse, sed illa non habuisse uti peccata, ne facile ei credas;—2 si non sit circa obligationes proprii status: alloquin esset ignorantia culpabilis in causa: hic docet s. Thomas non excusari judicem qui in sententia ferenda errat, propterea quod leges ignorat, quas didicisse tenebatur ratione sui officii[4];—si poenitens satis diligens sit et accuratus in iis adimplendis, quae ab aliis hominibus ejusdem conditionis peragi solent; vel si advertens, se per ignorantiam violasse praeceptum, doleat atque tristetur: per haec enim recte praesumitur illius bona fides. Quae si desint, merito judicabitur poenitens errare vincibiliter.

Q. 6 *Quid est conscientia perplexa?*

R. Conscientia perplexa dicitur ea, *qua quis putat se peccare tum si hanc, quam si illam contradictionis partem elegerit.* Talis conscientia esset v. g. in illo, qui assistens infirmo, putat se peccaturum esse tam si infirmum deserat, ut missae intersit, quam si ex adverso Missam omittat, ut in cura infirmi domi moretur — Qui laborat conscientia perplexa, si potest actionem suam sine gravi suo damno suspendere, tenetur illam suspendere, quo-

1 Lectio 2 in c. 11, Epist. ad Rom.
2 Is. 38.
3 Psalm. 118.
4 Opusc. *de consc.* q 17, a. 3.

usque peritos consuluerit; nam quisque vitare debet illud, quo putat Deum offendi. Si vero actionem suam suspendere non potest, tenetur minus malum eligere; alioquin peccat in excessu, quia in eo liber est.

Quid (inquies) *si laborans conscientia perplexa nesciat discernere quodnam sit minus malum?* In hoc casu quamlibet partem eligat, non peccat; quia est quidem liber physice ratione actus, liber tamen non est moraliter ratione peccati: neque sane peccatum esse potest *in eo quod nullo modo caveri potest* [1].

Art. II. — De Conscientia scrupulosa et laxa.

Q. 1. *Quid scrupulus, ac conscientia scrupulosa?*

R. A s. Antonino scrupulus [2] definitur: *Vacillatio quaedam consurgens cum formidine ex aliquibus conjecturis debilibus et incertis*. Conscienta ergo scrupulosa ea erit, *quae levibus fundamentis innixa formidat*: seu potius *judicat esse peccatum quod non est, vel esse peccatum grave quod tantum est leve*. Ex is patet, quis sit homo vere scrupulosus; errant enim toto coelo qui scrupulosum vocant christianum illum, qui salutis suae sollicitus et filiali in Deum suum amore perductus scrutatus *omnia opera sua* [3], ne forte in aliquo Deum ipsum offendat: iste non scrupulosus, sed timoratus appellandus est [4].

Complurima mala atque incommoda scrupuli causant: — 1. animi pacem extingunnt; — 2. mentem excruciant; — 3 hominem ineptum faciunt ad pietatis officia: — 4. sensum Divinae bonitatis imminuunt; 5. nonnunquam gravibus vulneribus animam sauciant, quando videlicet tot anxietatibus victus scrupulosus efformat conscientiam gravis peccati, et operatur; — 6. In graves etiam corporis morbos, in amentiam, aut in disperationem aliquando scrupulosum adducunt. Huc faciunt hi versus:

Pace caret, mentem excruciat; fit ineptus et æger.
Æterno exosus, peccans, spe nudus et amens.

Q.2. *Quaenam sunt signa, et characteres conscientiae scrupulosae?*

R. Characteres et signa scrupulosi haec praecipua sunt: — 1. si quis putet se peccare in eo, in quo pii homines nullum omnino peccatum inveniunt; — 2. si confessario vel alteri viro pio docto asserenti nullum ibi esse peccatum, aut non credat, aut ita credat, ut magno semper concutiatur timore eos, aliosque sine fine interrogans; — 3. si excutiendae conscientiae non faciat finem, et minutissima explicet, et confessiones diligenter actas ex toto vel ex parte repetat: — 4. si preces suas maxima cum animi anxietate et semper trepidans de peccato recitet, easque continuo de novo ordiatnr; — 5. si signis ridiculis, gestibus, aliisque similibus utatur ad tentationes pellendas: v. g. oculos subito claudere, contrahere supercilia, annuere vel renuere capite, secum mussitare: *nolo*; *recede*, *diabole*. Hinc versus

Errat, non credit, timet, excutit, anxius orat;
Ridiculis gestit signis, simillimus illi est,
Lambere qui turpes prohibet sua prandia muscas.

Q. 3. *Quaenam scrupulorum causae?*

R. Nomine causae non intelligitur impellens ineluctabiliter, sed moralis et occasionalis; nemo enim ad agendum proprie adstringitur. Porro causae istae aliae sunt intrinsecae, aliae extrinsecae.

Scrupulorum causae intrinsecae sunt: — 1. naturalis corporis constitutio admodum disposita ad suspiciones et timores, uti est indoles melancholica; — 2. infirma capitis valetudo praesertim in mulieribus; — 3. ignorantia, qua quis Dei et Ecclesiae praecepta non bene percipit; — 4. superbia occulta, qua quis nimis proprio fit judicio; — 6. nimia abstinentia, et vigiliae immoderatae, quibus, capite debilitato, facile conturbatur animus. Hinc versus:

1 S. Augustinus. L. III, *de lib. Arbitr* c. 18, n. 50.

2 Sic dictus a parvis lapillis, latine *scrupis*, qui viatorum quandoque se pedibus ingerunt et fastidium generant valde molestum.

3 Job. 9.

4 « Conscientia tenera ac timorata cum scrupulis confundi non debet, prout hominibus profanis usitatum est, qui eos quos magna conscientiae religione duci, et ab ipsis etiam, ut ita dicam, peccatillis abhorrere conspiciunt, mox ut scrupulosos rident ». Ita *Ambrosius Stapf.* §78 — Et § 196 increpat profanum vulgus, quod hominem pium rideat, ideo quia aliqua scrupolositate laborat: « etiamsi tenerrimus flos iste hinc inde spinis scrupulorum sepiatur, scrupuli quidem materiam commiserationis praebent, sed flos ipse admirationem meretur.

Indotis et capitis status, mens turgida, inersque;
Si nimis abstineas, si vigiles nimium.

Extrinsecae vero scrupulorum causae sunt:—1. Deus, qui scrupulos permittit *in justis*, ut sic purgati magis proficiant; *intepidis* ut christianae pietatis officia ferventius obeant; *in poenitentibus*; ut praeteritorum peccatorum poenam luant. A Deo scrupuli esse censentur, si iis exagitati meliores evadant; — 2. daemon qui, *Deo permittente, movere potest melancholicos humores in homine, per quos imaginatio vel errare potest vel turbari ad timorem inordinatum*[1]. Scrupuli a daemone provenire existimantur, si scrupulosus ad teporem adduci, a virtute retrahi, et praecipue ad desperationem inclinari se sentiat; — 3. societas scrupulosorum, praesertim si horum conciliis scrupulosi segantur et frequenter de rebus spiritualibus cum iis confabulentur: quibus enim sociamur, hos imitamur facillime; — 4. lectio librorum, qui nimis rigidi sunt, *statuentes duriora praecepta, quae non possit humana conditio sustinere*[2]; sensim enim sine sensu iis assentimur opinionibus, quibus studemus. Hinc versus:

Sunt Deus et daemon, socii, volumina lecta.

Q. 4. *Quibus mediis uti debet scrupulosus ad scrupulos pellendos?*

R. Precipua media ad scrupulos pellendos

Sunt Deus et Sancti, scrupulis sua pharmaca, Rector.

1. Nempe instanter ac confidenter se Deo commendare, *qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*[3]; 2. protectorem invocare aliquem Sanctum, qui in vita scrupulis fuerit agitatus, et fuit inter ceteros s. Ignatius primis suae conversionis annis; *similitudo* enim *mireriae* homines magis movet[4]; 3. scrupulorum causas destruere, ut illorum pravus effectus cesset. Superbus ergo suae prudentiae non innitatur; pertinax frangat suum judicium; rudis instruatur; otiosus operetur, timidus Dei bonitatem meditetur, melancholicus capiat etc.; — 4. proprii directoris judicio se totum committere; nam scriptum est: *vir obediens loquetur victoriam*[5], Imo hoc unicum dici potest scrupulorum remedium, quod summopere commendant s. Bernardus, s. Antoninus, s. Franciscus Salesius, s. Philippus Nerius, s. Theresia, beatus Dionysius Carthusianus, ven. pater Avila, s. Alphonsus noster, aliique sine numero. Sane cum scrupulosorum ratio plane impotens sit, aliud non restat, nisi ut illi per rationem alienam gubernentur. In hoc nullum temperamentum admittatur.

Q. 5. *Quomodo se gerere debet confessarius cum scrupuloso?*

R. Ante omnia oportet, ut confessarius cum scrupulosis

Sit patiens, sit discretus, prudensque, brevisque.

1. Patiens ac caritate plenus, cum scrupulosorum cura longa sit et ardua, ac miserrima eorum conditio; — 2. discretus, adeo ut rite cognoscat quaenam sit in poenitente scrupulorum origo: et an sit scrupulosus in omnibus, an in uno tantum, ut malis congruenter mederi valeat; — 3. prudens, in regulis videlicet praescribendis, quae quidem generales sint oportet; regulis enim particularibus scrupolosi fere nunquam se valent accommodare, quia eas sibi applicare nequeunt. Imo semper dubitant, utrum casus fuerit satis bene explicatus utquo perceptus, utrum regula sibi praescripta causui illi sit bene accomodata; — 4 Brevis et dictatorius in suis responsis; et omnia, quoad potest, prompte definiat, ac firmiter; secus poenitens auctoritate ipsius confessarii in sua anxietate confirmaretur[6].

Specialim confessarius advertat, ut plurimum scrupulos circa tria versari: — 1. quod malae cuicumque cogitationi, quae menti obversatur (v. g. contra fidem, castitatem, charitatem) praebeatur assensus; — 2. quod confessiones praeteritae

1 S. Antoninus, 1 p.. l. 3, c. 10.
2. S. Ambrosius, *in Ps.* 118
3 II Cor. 1.
4 Augustinus, serm. 9, ex 40 noviss.
5 Prov. 24.
6 Scrupulositas in Confessario valde noxia est; quod enim quis sit scrupulosus cum se ipso, *infirmitas* est; quod sit cum aliis scrupulosus, *contagio* est: cum id esse non possit sine ministerii irrisione, ac desseratione poenitentium. Caveat ergo toto coelo Confessarius a scrupulis, si velit utiliter muneris sui partes exercere: unde *si* illi proveniant ex ignorantia, studiis vacet; *si* ex nimia subtilitate, ne plus sapiat quam necesse est, sciens, se non mathematicum agere, sed moralistam; *si* vero ex quadam, ut ita dicam, pervicacia, qua vult ut omnes idipsum sentiant quod ipse, sciat unumquemque suum donum habere, et alium quipem *sic*, alium vero *sic*, et ideo quaerat quod justum est, non quod suum est.

Ita liber a s. Alphonso, ac Benedicto XIV laudatus. *Istruzione per i novelli confessori*, *Opera di un Missionario divisa in due parti.*

nullae fuerint, aut etiam sacrilegae vel ob defectum integritatis, vel ob doloris imperfectionem;—3. quod in omni actione peccatum vel peccati periculum videatur inesse. Jam vero:

1. Si confessarius viderit suum poenitentem ex iis esse, qui timent se *malae cogitationi* praebuisse consensum, eidem imperet ut timores hujusmodi omnino despiciat, eumque doceat non pravas cogitationes, sed pravos consensus esse peccata. Illam semper habeat prae oculis regulam a Doctoribus sapientissime traditam, nempe eos qui sunt timoratae conscientiae, judicandos esse ab omni culpa immunes, nisi certo sciant, se peccato gravi consensisse: *nam*, ut ait p. Alvarez, *impossibile est peccatum intrare in animam, quae vehementer ab illo abhorreat, quin ab ipsa clare et cito percipiatur*. Quare saepe etiam expedit scrupulosis imponere, ut a confessione hujusmodi cogitationum se penitus abstineant, nisi ita certo sciant jurare in illas consensisse, ut illico queant jurare [1].

2. Si agatur de poenitente, qui de *praeteritis confessionibus* anxius est, si generalem jam alias confessionem exploverit, aut per aliquod notabile tempus ad Poenitentiam diligenter et pie accedere consueverit, huic imponat, ut non amplius de culpis praeteritis cogitet, neque ullum amplius de iis verbum faciat, nisi jurare possit se certo peccata illa mortalia perpetrasse, et illa nunquam in confessione deposuisse. Quod si post confessionem rite peractam redeat, tunc confessarius inauditum dimittat ei praecipiens, ut accedat ad Communionem [2].

3. Si sit sermo de scrupulosis, qui in omni actione *se peccare formidant*, iis Confessarius imponat, ut libere agant et scrupulos despiciant: imo contra eos operentur, quoties evidens peccatum non appareat; quia generatim loquendo isti ob rationem ex nimio illo timore perturbatam, putant esse peccatum ubi non est [3]. Unde oportet iis praeceptum injungere, ut scrupulos vincant, ne inutiles tam sibi quam aliis evadant; atque ut postea de talibus actionibus se minime in Confessione accusent. Qua in re animadvertendum est, quod etiamsi contingere possit, ut aliquando errent materialiter sic agendo, non peccabunt tamen formaliter ratione obedientiae, quam Confessario praestant; quia non homini tunc obediunt, sed Deo dicenti: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit* [4].

Neque refert, quod ipse eum actuali timore peccandi operetur; nam ex vera sententia scrupulosus ita agens minime peccat. Quia conscientia scrupulosa, seu dictamen mentis ex scrupulis ortum, non potest auferre assensum de actionis honestate prius efformatum ex Confessarii judicio, vel alio modo: *Scrupuli enim* ait Concina, *sunt quaedam animi nubeculae, quae obscurare aliquantulum possunt judicium intellectus, nullo tamen modo illud praefocare valent* [5].

Q. 6. *Quid conscientia laxa, quae causae, effectus et remedia?*

R. Ad 1: Conscientia laxa est, *qua quis ex motivis levissimis judicat esse licitum quod est illicitum, vel esse malum leve quod est grave.* Huc revocatur tum conscientia *pharisaica*, quae magna parvi et parva magni facit (dicta a conscientia Pharisaeorum culicem scrupulose excolantium, sed camelum deglutientium [6]); tum conscientia *cauteriata*, quae judicat bonum malum, et malum bonum sine remorsu [7].

1 Addat argumentum valde urgens: quod nempe in gravi Theologorum sententia scrupulosi non teneantur ad integritatem materialem confessionis cum gravi damno, ut esset, si ea semper confiteri deberent quae menti occurrunt. Ita communiter.

2 Ita se gessit s. Bernardus qui sacerdoti cuidam prae scrupulis a Missae celebratione se abstinere volenti, dixisse fertur: *vade et in fide mea celebres*, et liberatus fuit. Neque dicas: utinam qui ita loquitur, esset alter Bernardus! *quisquis ita dicis*, ait s. Antoninus ex Gersone, *erras; non enim commisisti te in manibus hominis, quia literatus, quia pius: sed quia tibi est praepositus* – Liguori. *Opus Mor.* l. 1. n. 12.

Scrupulosus, et timoratus de praeteritis Confessionibus anxius sic interrogandus: 1 eratne de proposito peccatum grave? 2 proponebasne peccata tacere? Si negative respondeat, valida judicanda confessio. *Gury*.

3 Hac in re *V.* 1 s. Alphonsi Opuscula. *Quiete per le anime scrupulose nell'ubbidire al loro Direttore. Consigli di sollievo e confidenza per un'anima desolata*—2 Quadrupani, *Documenti* ecc.—3 p. Michele, *Nuovo combattimento spirituale* — 4 Pinamonti, *Il direttore*, c. 8 — 5 Segneri, *Il penitente istruito*, c. ult. — 6 *L'anima desolata confortata* ecc.—*L'anima timorosa istruita e confortata*— 8 Lombez. *Dell'allegrezza dell'anima cristiana*; It. *Della pace interiore.*

4 Luc. 10.

5 Ait etiam Stapf. § 78: « contra conscientiam agere absolute nulli hominum licet; verum persuasio scrupulosorum non est dictamen conscientiae, sed merus tumultus phantasiae, per quem vox rationis supprimitur, ut audiri nequeat ».

6 Matth. 23.

7 1 Tim. 2.—Cauterium est a greco *caiò*, *ardere.*

R. Ad 2: conscientiae laxae causae sunt: — 1 vita mollis, quae enervat; — 2 neglectus orationis, qui nos omnino dejicit; — 3 nimia temporalium sollicitudo, quae nos terrenos facit; — 4 peccandi consuetudo, quae tollit peccati horrorem; — 5 familiaritas cum hominibus vitio deditis, quibus assuescimus; — luxuria, quae impedit, quominus christianus ad spiritualia tendat. Hinc versus:

Mollities, missaeque preces, nimis anxia mundi
Cura, frequens lapsus, sociique, cupidinis arcus.

R. Ad 3: effectus laxitatis sunt: — 1 caeca animi tranquillitas post peccatum; — 2 insensibilitas ad pia monita. — 3 irrisio piarum exercitationum; — 4 *impoenitens cor thesaurizans sibi iram in die irae* [1]. Haec in laxitatis amatore videre est: hinc versus:

Caecutiens, durum, pia spernens, neque dolens cor.

R. Ad 4: Praecipua sunt laxitatis remedia — 1 dierum aliquot secessus, quo animus Deo et sibi vacet, dicente *Scriptura: ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus* [2]; — 2 frequens et humilis oratio cum novissimorum meditatione juxta illud: *Memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis* [3]; — 3 quotidiana conscientiae discussio quoad omnia, quae per diem acta sunt, secundum illud: *redite, praevaricatores, ad cor* [4]; — 4 optimorum librorum lectio; nam in lectione nos alloquitur Deus, sicuti nos in oratione alloquimur Deum; — 5 promptum confugium post peccatum ad Poenitentiae Sacramentum, ne animae vulnus incrudescat; — 6 malorum fuga et conversatio cum bonis; nam *qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficitur* [5]. Hinc ad rem sequentes versus:

Secessus, prex, examen, pia lectio, crebra
Sit confessio, sit fuga, sint haec pharmaca laxo.

Art. III. — De Conscientia certa et dubia.

Q. 1. *Quid est conscientia certa?*

R. Conscientia certa ea est, *qua quis prudenter et absque rationabili errandi formidine judicat, aliquid in particulari esse bonum vel malum, licitum vel illicitum.* Seu exactius: *est prudens ac firmum judicium congruentiae vel disconvenientiae cum morum regulis de actu, quem ponere hic et nunc, vel praetermittere meditamur.* Ex quo patet discrimen inter conscientiam *veram* et *certam*; veritas enim respicit objectum, ita ut tale in se revera sit, quale judicatum fuerit: certitudo autem respicit subjectum, quatenus quis prudenter judicat rem illam ita esse, licet forsan in se talis non sit [6].

Q. 2. *Quotuplex a Theologis distinguitur certitudo moralis?*

R. Duplex distinguitur certitudo moralis: directa et reflexa. *Directa* oritur ex principiis propriis et intrinsecis rem ipsam afficientibus. Sic v. g. judex hac certitudine innititur, quando condemnat reum, eo quod processus causae subministret certissima criminis argumenta. *Reflexa* e contrario petitur a principiis generalibus rem ipsam afficientibus tantum extrinsece, ex quibus tamen recte arguitur licitum esse in praxi illud, quod in se et directe non potest demonstrari licitum. Sic judex ex rationibus intrinsecis causam immediate afficientibus dubius est, an Titius sit absolvendus, an vero condemnandus; sed ex illo principio reflexo atque generali: *in dubio favendum est reo*, concludit Titium esse absolvendum [7].

Sed (dices) *principium reflexum non potest facere plus quam principium directum; atqui in hypothesi principium directum non parit certitudinem moralem; ergo neque reflexum.*

Distinguo majorem: principium reflexum non potest facere plusquam principium directum, si sermo sit de veritate opinionis, *concedo;* si sermo sit de ejusdem usu, *nego.* Oportet nempe attente distinguere veritatem opinionis ab usu ejusdem; aliud enim est quaerere, utrum haec opinio vera sit objective, an non: et aliud est quaerere, utrum licet hac opinione uti in praxi, licet sit dubia? Jam vero quando disputatur de ipsa opinionis veritate,

1 Rom. 3.
2 Os. 2. *V.* Liguori. epist. *Sull'utilità degli esercizi in solitudine;* it. *Meditazione per otto giorni* — Bellecio *Exercitia s. Ignatii:* haec elegantissime italice donavit p. Bresciani e S. I. — Cattaneo, Maffei, Petitdier, Diertins etc. *Exercitia.*
3 Eccli. 7.
4 Is. 46.
5 Prov. 13.

6 Hinc est, quod conscientia potest esse certa, quin tamen sit vera uti est conscientia invincibiliter errans: certa videlicet *subjective*; non tamen vera *objective*.
7 Ista principia dicuntur *reflexa* eo quod a proprio, immediato et directo eorum objecto ad aliud per ratiocinationem quasi *flectantur*, ut per ea possit recte definiri pro praxi proposita controversia.

certe apparet, non posse majorem effectum producere principium reflexum, quam principium directum. Sed res ita non est, quando disputatur de opinionis ejusdem usu; tunc enim potest contingere, ut principium directum opinionem relinquat in statu dubii quoad veritatem objectivam, id est in se, et principium reflexum eam constituat in statu certitudinis quoad honestatem subjectivam, id est in subjecto agente. Uti patet in milite, qui dubius est de justitia belli quod gerit, et concludit sibi fas esse nihilominus pugnare in bello ipso, innixus videlicet illo principio utique reflexo: *In dubio possidet praeceptum superioris; ideo illi obediendum est.*

Sed (inquies) *ex hoc sequeretur absurdum quod nempe de eodem objecto haberi posset dubium simul et certitudo. Nego* sequelam; dubium enim et certitudo in hoc casu non sunt de eodem objecto. Videlicet dubium respicit *veritatem* opinionis in se, certitudo respicit *honestatem* actionis in illo, qui tali utitur opinione. Sic nonne posset miles esse dubius, an bellum sit injustum, et simul esse certus moraliter, quod licitum sibi sit illud inire ex principio reflexo jam declarato, quod constituit certitudinem honestatis moralis?

Q. 3. *Quid est conscientia dubia?*

R. *Conscientia dubia est suspensio judicii circa bonitatem vel malitiam alicujus actus in particulari.* Id nempe evenit, quando conscientia assensum suum suspendit pro utraque parte dubii, et remanet anceps et haesitans circa actionis suae moralitatem. Cum porro conscientia sit judicium rationis practicum, et hic non habeatur nisi judicii suspensio, patet, conscientiam dubiam non esse conscientiam veri nominis, sed improprie tantum et usu Scholarum acceptam[1].

Q. 4. *Quotuplex dividitur dubium?*

R. Dubium dividitur:

1. In positivum et negativum — *Positivum* est quando pro utraque parte stant rationes aequales, aut ferme aequales — *Negativum* est cum ex neutra parte suppetunt rationes, vel non suppetunt nisi admodum leves. Sicut statera stat in suspenso sive in aequilibrio tam si nulla, quam si aequalia in utraque lanco pondera ponantur[2]: a pari homo dubius haeret in sua inquisitione, tam si nullas habeat hinc inde rationes, quam si habeat aequales pro duplici contraria opinione.

2. In dubium juris, et dubium facti — *Dubium juris* est quando dubitatur vel de lege, vel de ejus obligatione, vel de legitima legislatoris potestate: v. g. an jejunium tali die revera in lege praeceptum sit? an lex jejunii in tali casu obliget, necne? an legislator possit in tali casu jejunium praescribere? — *Dubium facti* est quando dubitatur circa aliquod factum, v. g. an medicina quam sumpturus sum, sit salutaris an venefica; an qui latet in sylva, si homo an fera?

3. Ipsum dubium juris dividitur in speculativum, et in practicum — *Speculativum* est quando dubitatur de bonitate vel malitia actionis in se, abstrahendo a praesentibus circumstantiis: v. g. an pingere dio festo sit opus servile, necne? an tale bellum sit justum, an vero injustum? — *Practicum* est quando dubitatur, an actio singularis cum circumstantiis suis et in ordino ad finem agentis sit licita, an illicita? v. g. an liceat mihi in his circumstantiis constituto facere opus servile die festo? an liceat mihi servo hac in re domino meo praecipienti obtemperare? Quare inter utrumque dubium intercedit discrimen, quod intercedit sane latissimum inter verum et licitum. Dubium nempe *speculativum*, licet in obliquo et secundario seu consequenter respiciat etiam licitum, in recto tamen et principaliter respicit verum. Dubium vero *practicum* respicit directe, immediate et primario ipsum licitum[3].

Pro duplici hac dubii specie etiam ipsa conscientia dubia potest, imo debet

1 Unde aliis sic placet conscientiam dubiam definire, ut sit: *Status animi, qui sibi conscius est, se non habere sufficientes rationes, ut certo judicet sibique persuadeat, se cognoscere moralitatem specialis actus, de quo quaeritur.*

2 Haec similitudo est s. Basilii, *Ep.* cciv (*edit. Maur.*) *ad Neocaesarenses.*

3 Oportet, ut tyrones nostri bene penitusque percipiant praedictam differentiam inter dubium speculativum et dubium practicum, si multos velint in quaestionibus de conscientia dubia errores praecavere. Audiant itaque auctorem libri cui titulus: *Dottrine di s. Alfonso difese*, ecc. Monza 1830, pag. 58. ediz. terza: « dubbio speculativo è quello, che ci lie« ne indecisi sulla questione considerata assoluta« mente in sè medesima, quale sarebbe a cagione di » esempio: *vi ha o non vi ha ingiustizia nell'esige« re il lucro sulla semplice pecunia?* Che se rima« nendo dubbia per me una tale questione, mi fo que« st'altra: *intanto finchè resta incerta la questio« ne, nè la legittima autorità mi toglie il dubbio, « posso io lecitamente esigere il lucro?* questo è il « dubbio pratico. Il quale non verte come il primo « sulla natura della cosa in sè considerata, ma in or« dine all' attuale mia operazione nello stato pre« sente ».

cum s. Alphonso dupliciter dividi, nempe in conscientiam *dubiam speculative*, et in conscientiam *dubiam practice*.

Q. 5. *Utrum, stante dubio speculativo, possit haberi moralis certitudo de honestate actionis?*

R. Affirmative: stante dubio speculativo, potest haberi moralis certitudo de honestate actionis, Dubium enim speculativum non excludit practicam hanc moralem certitudinem; nam aliae sunt rationes, quibus judicamus *de rei veritate*, sive de dubietato alicujus opinionis, v. g. an bellum quod geritur, sic justum necne? et aliae sunt rationes quibus judicamus *de honestate actionis*, v.g. an in bello praedicto liceat subditis, sic imperante Principe, praeliari?

Res clarius patebit exemplo judicis qui ex rationibus intrinsecis et directis dubius est, num Titius v. g. sit reus, an non? attamen ex illo principio reflexo ac generali, nempe *in dubio favendum esse reo*, Titium absolvit. Judex videlicet laborat quidem dubio speculativo, quia, spectatis rationibus intrinsecis, dubius haeret, an reus sit absolvendus necne; sed tali dubio non obstante, efformat sibi conscientiam moraliter certam de honestate suae actionis in reo absolvendo, illud amplexus principium: *In dubio favendum est reo*. Ex his patet quomodo actio, cujus honestat speculative et absolute dubia est, possit in praxi et relate ad operantem evadere moraliter certa, et practice tuta.

Q. 6. *An, stante dubio practico de honestate actionis, liceat agere?*

R. Stante dubio practico de honestate actionis, nefas est agere, sed prius dubium deponere debet [1]; nam *Scriptura* aperte dicit: *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est* [2]; sive quod non est ex intima persuasione, quod sit licitum, peccatum est. Atqui illud, quod fit in dubio practico de honestate actionis, nequit conjugi cum intima persuasione, quod sit licitum.

Accedit, quod ille qui se exponit periculo peccandi, jam peccat, dicente *Ecclesiastico: qui amat periculum, in illo peribit* [3]; atqui agens in dubio practico de honestate actionis se exponit periculo peccandi: ergo jam peccat — Peccat autem peccato ejusdem speciei, cujus est peccatum de quo dubitatur. Hinc qui dubitat actionem suam esse furtum, furto peccat; cum talis se committat illius discrimini.

Sed quid (dices) *si quis apprehendat quidem id quod agit esse peccatum, sed non advertat mortale ne sit, an veniale?* Si homo sit timoratae conscientiae, qui neque in confuso advertat ad periculum graviter peccandi, neque ad obligationem rem examinandi, nec objectum sit ex se mortale, probabilius non peccat nisi venialiter; ex his enim merito infertur non apprehendi peccatum uti mortale. Mortale tamen erit, si secus esset; *quia*, uti ait s. Antoninus ex s. Thoma, *periculo se exponit mortalis* qui operatur in eo dubio [4].

Q. 7. *Quomodo practice dubitans de honestate suae actionis se gerere debet, ut conscientiam practice certam sibi valeat efformare?*

R. Si dubium est inane, illud despiciendo deponat; nulla enim obligatio inducitur sine rationabili fundamento. Si e contrario dubium grave est, tunc si dubitans sit rudis, consulat peritos; cum ex se sibi non valeat conscientiam certam efformare: si vero excultus sit, rem examinet ad dubium vincendum; quod si perduret, illud deponat inquirendo principium aliquod reflexum de honestate actionis, et juxta illud operetur. Si tamen non valeat hic et nunc illud sibi efformare judicium, neque habeat a quibus consilium petat, et velit agere, eam debet partem eligere, quae ab omni periculo peccati removet, alioquin peccaret in eo quod se committeret discrimini [5].

Q. 8. *Quaenam sunt principia, quibus*

1 Si tamen dubium nequeat deponi et aliunde agendum sit, tunc vide supra ubi de *conscientia perplexa*.

2 Rom. 14.

3 Cap. 3. 4 2 p., t. 3, c. 10.

5 Haec resolutio prae oculis semper habenda est in omnibus materiis dubiis, de quibus erit in totius Operis nostri decursu. Et mirum sane, quod nonnulli nos imprudentiae accusent, quasi mens nostra sit, nunc dubium illico contemnendum esse, et nullo praemisso examine, ac quasi occlusis oculis, nos tunc tuto posse, quod favet libertati, sequi. Hoc quidem imprudentissimum esset: at quis unquam docuit tale?

Nos semper loquimur de dubio, quod tale permanet, etiam post adhibitam pro rei gravitate diligentiam ad illud resolvendum tum illud intimius rimando, tum utriusque partis argumenta sedulo pensitando, vel doctos pro temporis opportunitate consulendo. Eo casu, quo quis valet aliquo principio reflexo practicam conscientiam efformare de honestate suae actionis, dubium vincendo. Quod una vice pro omnibus dictum esse volumus.

innixa conscientia evadere potest practice certa de actionis suae honestate aut malitia?

R. Principium primum et caeterorum principalissimum, cui innixa conscientia evadere potest practice certa de actione, est quod *lex dubia non potest inducere obligationem certam*. Ad rem ait Benedictus XIV: *non si debbono porre legami certi, quando non vi è una chiara legge, che gl'imponga*[1]. Ex hoc autem enascitur aliud principium, quod nempo *in dubio melior est conditio possidentis*. Hinc in dubio morali videndum est, utrum possideat lex, an vero libertas hominis? Nos dicimus aliquando possidere legem, aliquando hominis libertatem: et sic quando possidet lex, semper pro ea standum erit; quando autem possidet libertas, stari poterit etiam pro libertate, maxime si charitas et prudentia suggesserit. Ita ut qui hoc in casu adhuc voluerit legem implere, laudandus sit; si vero egerit contra, non sit damnandus uti reus peccati.

Porro ad dignoscendum pro qua parte in dubio morali stet possessio, videndum erit pro qua stet praesumptio[2]. Praesumptio autem stat semper pro ea parte, quae non tenetur per se ipsam factum probare, sed onus probandi transfert in partem alteram; *factum* nempe *non praesumitur nisi probetur*: quod est *tertium principium* nobis traditum ab ipsa lege *de probationibus*; idcirco in dubio factum nunquam praesumitur, sed semper probandum est. Quod si factum ipsum sit certum, v. g. si matrimonium certe initum sit, et solum dubitetur, utrum rite initum fuerit an non, tunc aliud recurrit principium, quod *quarto loco* adsignari potest hisce verbis contentum: *In dubio omne factum praesumitur recte factum*, sive *praesumitur factum quod de jure faciendum erat*, videlicet tunc *standum est pro valore actus*[3].

Sed (dices) *principia, ex quibus regula desumitur circa honestatem actionis, debent esse moraliter certa, ut certa conclusio deducatur; atqui, talia non sunt dicta principia, cum plures ea negent.*

R. Dicta principia certa sunt in se, et ab omnibus admittuntur, ac leguntur passim in utroque jure; discrepantia est tantum in illorum applicatione: porro nos utpote generalia, ea ad omnia applicare merito non dubitamus — Neque ullam sufficientem causam adducere possunt adversarii, cur ea ad particularia velint restringere, ut patet discurrendo de singulis: quod satis est ut tuti esse possimus. Neque enim in contingentibus certitudo physica requiritur, sed sufficit moralis; alioquin rigorismus induceretur.

Adde neque probabilioristarum principia inconcussa in se esse ineluctabiliter et ex omni parte; quantumcumque enim certi simus nos bene agere, tamen evenire potest, ut in se, re cognita, aliter sit agendum; nam res subjective certa potest esse objective falsa. Sic v. g. si tu dubitas, an voveris Deo aliquid, puta calicem, in sententia probabilioristarum teneris de voto; sed quid si jam reddito voto, certo cognoscas te revera non novisse? nonne

1 *Notificazione* XIII.—Vide etiam dicenda de *Legibus*, ubi *de obligatione*.

2 Praesumptio est suppositio, quae fit, vel fieri debet, suadente causa; seu est judicium de aliquo particulari ignoto per aliud generale notum, ac ordinarie contingens: ideo praesumptio dicitur nasci *ex communiter contingentibus* Hoc ipsa natura dictat: sic cum homo sit natura sua bonus, ideo omnis homo in dubio bonus praesumitur; ac tunc tantum uti malus habetur, quando id clare dignoscitur; quo in casu cessat suppositum, et praedicatur verum: inde natum est axioma: *praesumptio cedit veritati*.

3 Clarius patebit doctrina haec, si ad praxim reducatur exemplis:

1.° Titius v. g. incolit domum, et ideo praesumitur habere jus in illam, et eam possidere; sed quid? insurgit Sempronius, qui ipsum vult exturbare. Cujusnam erit onus probandi? profecto Sempronii, et sufficit Titio, si dicat se fuisse atque adhuc esse dominum domus illius: est in possessione.

2.° Dubitatur v. g. an lex condita sit, necne? ex primo principio, cum *lex dubia neque at parere obligationem certam*, clare deducitur nos non teneri legem illam implere — Si vero dubitetur, an lex jam certe condita et promulgata, fuerit abrogata, necne, tunc tenebimur legem implere; quia tunc lex possidet ex altero principio: *in dubio melior est conditio possidentis*.

3.° Dubitatur v. g. an lex sit justa an injusta? lex ista vim suam habet ob quartum principium, quod nempe *in dubio praesumatur factum quod de jure faciendum erat*: Legislator enim de jure tenebatur condere legem justam; tenendum ergo Legislaturem egisse quod ab eo jure agendum erat.

4.° Dubitatur v. g. an ad jejunium teneatur adolescens, de quo incertum est, an expleverit annum aetatis suae 21? item dubitatur de sene, an pervenerit ad annum 60. quo completo in multorum sententia a jejunii lege liberatur? Ex statis principiis patet responsio, nempe adolescentem non teneri ad jejunium, quia tunc possidet ejusdem libertas, ex adverso teneri senem, quia possidet praeceptum jejunii.—Idem dicendum v. g. de eo qui est in sabbato, et dubitet utrum pervenerit hora mediae noctis an non? is non potest manducare carnem, quia adhuc possidet praeceptum abstinentiae. E contrario autem, si quis de hora mediae noctis serio dubitet in feria quinta, tunc poterit carnem manducare, quia adhuc possidet ipsius libertas.

Alia exempla vid. apud s. Alphonsum, *Opus Mor.* l. II, nn. 27 et. 93.

laborasses falso supposito? nonne reddidisses quod non debueras? Unde patet nulla esse reflexa principia, quae radicitus quaestionem solvant atque in se; attamen liberant a formali peccato, quatenus nempe tum probabilistae tum probabilioristae illorum principiorum usu efformant practicum judicium de honestate actionis.

Art. IV. — De Conscientia probabili et improbabili [1].

Cum conscientia probabilis tota fundetur in opinione probabili, de hac idcirco dicendum est.

Q. 1. *Quid est probabilitas, et quotuplex?*

R. Cum Antoine; *Probabilitas est motivum grave, sed absolute fallibile, reddens opinionem verisimilem.* Quadruplex autem est probabilitas; alia intrinseca, et alia extrinseca; alia facti, et alia juris— *Intrinseca* est quae innitiur rationum momentis desumptis ab ipsa natura rerum, de quibus agitur. *Extrinseca* est quae, praetermissis rationibus intrinsecis, tota fundatur in auctoritate Doctorum.—*Probabilitas facti* est quae versatur circa rei veritatem sive substantiam: uti cum queritur, an Baptismus collatus cum lixivio sit validus, an nullus?—*Probabilitas* demum *juris* est quae versatur circa honestatem actionis, v. g. an liceat Babtismum ministrare cum lixivio?

Q. 2. *Quid est opinio?*

R. Opinio, *proprio et stricte* accepta, est nihil aliud quam *actus intellectus, qui fertur in unam partem contradictionis cum formidine alterius* [2]: id est cum timore, ne altera pars sit vera, et ea in quam fertur, sit falsa. Sic v. g. dux militiae pendens incertus inter duos modos aggrediendi hostem, perpensis omnibus circumstantiis, unum eligit, cum formidine tamen, ne modus electus sit falsus, et alter non electus sit verus. Ex quo patet, talem assensum intellectus nostri esse imperfectum; nequit enim intellectus noster perfecte assentiri illi parti, quam formidat esse falsam.

Diximus *proprie et stricte;* nam saepe occurrit hoc nomen et penes ss. Patres et veteres Scholasticos acceptum late et improprie, ad significandum videlicet levem quamcumque credulitatem et propensionem apparentem, nullisque sat gravibus argumentis innixam. Ex hoc autem patet quomodo opinio differat a dubio, errore et scientia:—1 differt a dubio, quia dubium est suspensio assensus cujuslibet in quamcumque partem;—2 ab erroro tum *materiali*, quia iste est id, quod est vere falsum; tum *formali*, quia iste est assensus mentis scienter approbantis verum pro falso, vel falsum pro vero; — 3 a scientia: nam opinio semper conjungitur cum formidine oppositi; scientia vero formidinem istam prorsus excludit, ita ut adhaerere scientiae sit sequi certum; adhaerere autem opinioni sit sequi tantum probabile. Audiatur Angelicus: *Assentit intellectus alicui dupliciter: uno modo, quia ad hoc movetur ab ipso...; alio modo intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab objecto proprio, sed per quandam electionem voluntarie declinans in unam partem magis, quam in aliam. Et si quidem hoc sit cum dubitatione et formidine alterius partis, erit opinio; si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit fides* [3].

Q. 3. *Quid est opinio probabilis, et conscientia probabilis?*

R. Opinio probabilis in genere morum est *ille actus intellectus nostri, quo gravi quidem, sed fallibili fundamento innixi, et cum formidine oppositi, judicamus aliquid esse in se licitum vel illicitum.* Conscientia vero probabilis est *illa per quam aliquis opinione probabili format sibi dictamen practicum suae rationis ex certis principiis reflexis sive concomitantibus, ad licite operandum* [4].

1 *Probabile* juxta vim nominis est id, quod probari potest. Olim sumebatur pro eo, quod erat unice certum: hoc sensu Nazianzenus doctrinam de necessitate Fidei in J. C. probabilem dixit (*Orat.* 22). In sacra *Scriptura* probabile sumitur pro eo, quod est adprobatione dignum juxta illud II Tim. 2: *sollicite cura te ipsum probabilem exhibere Deo.* Nunc Theologorum usu *probabile* dicitur quod absolute certum non est, gravibus tamen innitur fundamentis—*V.* Bergier, *Dizionario.* V. Probabile.

2 S. Thomas, 1 p., q. 79 a 9.

3 2, 2. q 1 a. 4.

4 Ex dictis eruitur; 1° opinionem probabilem a conscientia probabili differre in hoc, quod *illa* opinando judicet esse bonum vel malum, licitum vel illicitum abstrahendo a praxi, sive ab actuali exercitio et ultimo dictamine practico; *haec* vero judicet actum ipsum in praxi, seu in exercitio actuali, id est cum suis omnibus circumstantiis atque hic et nunc ponendum, illumque declaret uti bonum vel malum, licitum vel illicitum per ultimum dictamen practicum. Sic si miles, qui pergit ad bellum, non habeat nisi fallibile fundamentum (ideoque adhuc dubitatio sit) de belli justitia, laborat conscientia probabili. Nihilominus licite ad bellum ire potest formando sibi practicum rationis dictamen ab illo principio reflexo: *semper obtemperandum est superiori, quamdiu certo non probetur rem esse malam.*

Duplici autem modo considerari potest quaelibet opinio probabilis, nempe vel in se ipsa et in sua probabilitate propria, vel respective et comparate ad opinionem aliam. *Opinio probabilis*, ait Staïdel in *notis ad Theologiam Moralem Antoine*, *considerari potest vel solitarie*, *et extra concursum alterius probabilis oppositae*; *vel conjunctive, et in concursu alterius*[1].

§. I. — *De Opinione probabili considerata in se ipsa et in sua probabilitate propria.*

Q. 1. *An usus opinionis probabilis in se, et in sua probabilitate consideratae, sit licitus?*

R. Certum est, nunquam licere in re morali opiniones illius usum, quam in Scholis appellant leviter et tenuiter probabilem,quae nempe innititur quidem aliquo fundamento, sed non tam forti, ut possit ad se pertrahere assensum viri prudentis; in his enim *parum pro nihilo reputatur*. Accedit, quod Innocentius XI damnavit hanc sub n. 3 propositionem: *Generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca quantumvis tenui*, *modo a probabilitatis finibus non exeatur*, *confisi aliquid agimus*, *semper prudenter agimus*. Quare tota quaestio reducitur ad usum opinionis, quae vere, solide ed satis graviter probabilis sit.

Non defuerunt Doctores (*rigoristae* ideo dicti) qui tradiderunt esse prorsus illicitum in moralibus usum opinionis probabilis cujuscumque, imo etiam probabilissimae. Ab istorum officina prodiit notissima illa propositio ab Alexandro VIII sub n. 3 damnata contra Sinnichium 1690: *Non licet sequi opinionem inter probabiles probabilissimam*. Verum illos refellit Angelicus inquiens[2]: *Certitudo non est similiter quaerenda in omni materia: in actibus enim humanis*, *super quibus constituuntur judicia et exiguntur testimonia*, *non potest haberi certitudo demonstrativa; eo quod sunt circa contingentia et variabilia. Et ideo sufficit probabilis certitudo*, *quae ut in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus a veritate deficiat*[3]. Sane cum opinio est vere probabilis, gravi nititur fundamento et assensum meretur viri prudentis; prudenter igitur agit qui eam sequitur. Hinc ipse Tullius: *Nos sequimur probabilia, nec ultra quam id quod verisimile occurrerit*[4].

Dices: *Ad honestatem actionis necessaria est certitudo moralis de honestate ipsa; atqui ille qui agit cum opinione tantum probabili*, *etsi solida et satis gravi*, *non habet hanc certitudinem. Opinio enim probabilis*, *quantacumque sit ejus probabilitas*, *semper conjuncta est cum formidine oppositi*, *ideoque cum ipso dubio*. Ergo.

R. 1: *Indirecte*. Si quid hoc argumentum valeret, rejiciendus esset etiam usus opinionis probabilissimae contra definitionem Alexandri VIII; nam ista semper conjuncta est cum aliqua formidine oppositi.

R. 2: *Directe* negando minorem; qui enim agit cum opinione vere et graviter probabili, efformat sibi dictamen moraliter certum de honestate actionis suae ex principiis reflexis, ut patet exemplo judicis jam supra allato. Ad probationem distinguo: opinio probabilis semper conjuncta est cum formidine oppositi speculativa, ideoque cum ipso dubio speculativo *concedo;* conjuncta est cum formidine et dubio practico, *nego*, [5]. Haec porro duo omnino differunt inter se, ita ut cum prima agere quidem liceat, tametsi nefas sit agere cum secunda. Unde sic opinari pertinet ad prudentiam, ut ait Angelicus, qui dicit, *prudentiam esse in opinativa parte animae*, *et versari circa operabilia contingentia*, quae nempe possunt sese aliter habere.

Ergo (subjunges) *si ita est, qui probabi-*

2° Inter opinionem et conscientiam probabilem, ac opinionem et conscientiam laxam adesse discrimen latissimum. Quia conscientia et opinio probabilis habet pro suo fundamento argumenta satis gravia, quae vel legi superioris vel libertati hominis faventi; conscientia vero et opinio laxa non habet nisi argumenta levissima, quae favent cupiditatibus.

1 *Tract. de Consc.* c. 4. 2 2, 2. q. 20. a. 2.

3 Hoc argumentum facile extendi potest etiam ad usum opinionis vere et graviter probabilis, sive legi faveat sive libertati. Si in actibus humanis ex d. Thoma non requiritur certitudo demonstrativa; ergo vera et gravis probabilitas sufficiens erit. Sane licitus dici debet usus illius opinionis, quae per se difformis non est rectae rationi; atqui talis est opinio vere graviterque probabilis. Nam si foret difformis, non fulciretur motivo gravi, neque moveret animum viri sapientis.

Denique fas est uti opinione, quae excludit omne dubium practicum in agente: atqui talis est opinio vere graviterque probabilis. Ubi enim adest contra legem argumentum solidum et grave, jam illa evadit incerta et dubia; lex autem incerta et dubia non obligat: sic liberum restat agenti illam sequi vel non,

4 Lib. 1. *Tusc. quaest.*

5 Hoc uno principio omnia adversariorum objecta de facili solvi possunt; ac proinde fastidiosum nobis est pluribus ea prosequi. Attamen id tyronibus nostris utile est, qui ex modo diverso, quo adversarii proprias adstruunt rationes, nonnumquam in responsione haerent, licet facile sit eas dissolvere, si bene ediscant evolvere hoc cardinale principium.

liter agit, prudenter agit; atqui hoc consequens falsum est; ergo et antecedens—Distinguo: consequens falsum est, si nostra actio moralis innitatur sola probabilitate, *concedo*; secus, *nego*. Nemo quidem potest opinionem aliquam sequi eo quod sit vere et satis graviter probabilis [1]; cum ad licite operandum non sufficiat dictamen probabile, sed requiratur dictamen certum, seu certitudo moralis de honestate actionis: at eam opinionem libere quilibet sequi potest, etsi contra legem, quia (en ratio, quam nunquam satis repetere possumus, quaeque semper prae oculis habenda est diligenter) quia agens in tali casu recte judicat legem esse dubiam, et idcirco sibi nullam ex ea oriri obligationem: cum lex dubia ex communi Theologorum et Juristarum sententia non obliget. Et hoc modo de honestate actionis suae non habet dictamen tantum probabile, sed vere moraliter certum (*K*).

Q. 2. *An probabilitas extrinseca constituat opinionem vere et satis graviter probabilem?*

R. Affirmative: probabilitas extrinseca constituit opinionem vere, et satis graviter probabilem, adeo ut liceat agere.

Prob. 1 *ex Scripturis*; sic nempe legitur in *Proverbiis: inclina aurem tuam, et audi verba sapientum* [2]; at vocabulum *inclina* significat profecto *audi cum humilitate, atque sapientum judicio magis defer, quam tuo proprio*. Et iterum [3]: *ne innitaris prudentiae tuae*; ille autem dicitur non inniti prudentiae suae, qui auctoritati sapientum ita defert, ut ob illam aliquando operetur etiam contra id, quod sibi videtur, dicens secum ipse: *In verbo autem tuo laxabo rete* [4].

2. *Ex Patribus: nulli dubium est*, inquit d. Augustinus, *gemino pondere nos impelli ad discendum, auctoritatis atque rationis* [5].

Et d. Thomas clarius [6]: *Auditor diversorum magistrorum tenentium contrarias opiniones potest sequi quam velit, nisi aliter determinetur esse contra Fidem, et Ecclesiam* [7].

3. *Ex ratione:* probabilitas extrinseca, si bene et in se perpendatur, resolvitur in probabilitatem intrinsecam; adest enim certa praesumptio, quod Doctores cum opinionem aliquam tradiderunt, bene penitusque perspexerint rei veritatem in se; quis enim audeat cogitare eos temere fuisse locutos? *Aliquis parvae scientiae*, ait Angelicus, *magis certificatur de eo, quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo quod sibi secundum suam rationem videtur* [8]. Hinc s. Poenitentiaria anno 1831 interrogata, an esset inquietandus Confessarius, qui in Poenitentiae tribunali sequitur doctrinam s. Alphonsi, non perpendens momenta et rationes, quibus innituntur variae ipsius opiniones, sed ob solam tanti nominis auctoritatem, respondit *negative*: quod responsum a Gregorio XVI fuit confirmatum die 5 Iulii an. 1831. Hoc autem stare non posset, nisi probabilitas extrinseca aliquando constitueret probabilitatem veram et proprie dictam.

Sed (dices) *argumentum pessimi turba est*, ex Seneca — Respondeo: *Utilissimum est* ex d. Augustino *(maxime multitudini) excellentissimae auctoritati credere, et secundum hoc agere*. Videlicet turba quidem populi indocti certe non prodest ad mores honestandos, sed prodest profecto auctoritas Doctorum gravium ac piorum. Ipsa ratio clamat, ubi veritas certa non apparet, pro illa parte esse praesumendum, pro qua stat major numerus sapientum. Accedit: Si auctoritas haec esset contra fi-

1 Haec verba: *qui probabiliter agit, prudenter agit*, vel vera vel falsa esse possunt, nempe sub diverso respectu. *Falsa*, si ideo tantum actio ponatur, quia est probabilis ejus honestas; nam ad agendum requiritur moralis certitudo. Et eo, quo sensu s. Alphonsus noster dicere potuit in quadam sua Dissertatione: «taluni mi tacciano, dicendo, ch'io sono probabilista; io di nuovo mi dichiaro in questa breve Operetta, che io non sono probabilista, nè seguito il probabilismo, anzi lo riprovo». *Vera*, si accipiantur hoc sensu, quatenus probabilitas in causa est, ut per discursum ad aliquod principium deveniamus certum ac firmum. Unde qui ad nauseam usque nobis opponunt hoc effatum, et magno eloquio ejus impromptitudinem adstruunt, aërem verberant. Item notandum, quod aliquando Theologi moralistae (et ipse Angelicus) brevitatis ergo sententiam quam amplectuntur, probabilem simpliciter appellant: quod quidem non est velle agere cum formidine; illud enim *probabile* (si alia ratione non destruatur) in eorum sententia dicit certitudinem, per illum nempe discursum, quem subintelligunt, et supra innuimus. Hoc autem et in praesenti Opere nostro notetur.

2 Prov. 22.

3 Cap. 3.

4 Luc. 5.

5 L. III contra Academ. c. 20.

6 Tabula aurea.

7 Nec juvat proferre illa ejusdem verba (Quodl. 3. a. 10): *Non possumus sequi opinionem alicujus Doctoris*; nam ibidem immediate subjungit: *contra manifestum Scripturae testimonium, vel contra id quod publice tenetur secundum Ecclesiae auctoritatem*. Hoc s. Bonaventura tradit iisdem pene verbis. Ergo juxta istos possumus sequi opinionem *alicujus magistri*, quotiescumque haec manifeste non adversatur *Scripturae*, vel Ecclesiae.

8 2, 2, q. 1, a. 8.

dem vel bonos mores, Ecclesia neque toleraret neque sileret: *Quae sunt*, inquit Augustinus, *contra fidem aut bonam vitam, Ecclesia nec approbat tacet nec facit*[1].

Q. 3. *Quid de auctoritate Theologorum in re morali?*

R. Ex iis quae fusius tradit Melchior Canus[2], nobis sufficiat tria haec adnotare dumtaxat:

1. Constantem et unanimam Theologorum sententiam, quae docet aliquid esse licitum, talis et tantae auctoritatis existimari debere, ut appropinquare ad haeresim dicendus esset qui vellet ab ea discedere. Cum enim sive qui conciones habent, sive qui confessiones audiunt, sive qui consilium dant, id tradant quod universim tenent Theologi, si isti errarent et Ecclesia tota profecto erraret, communem nempe errorem dissimulando.

2. Testimonium multorum, si alii viri docti contra sentiant, non pluris esse faciendum, quam vel ratio ipsorum vel gravior etiam auctoritas persuaserit; cum enim eo in casu numerus numero compensetur, pondere est judicandum. Inter ipsos autem auctores ii sunt praeferendi qui ex professo rem pertractarunt; censetur enim rationes diligentius perpendisse: item ii qui doctrinam quam tradunt, experientia probarunt; experientia enim optima rerum magistra est. Demum ii qui omni passione posthabita, atque solius veritatis amore scripserunt, ut sunt Auctores sancti *(L)*.

3. Reijciendam esse uti irrationabilem illam quorundam opinionem, qua summo quidem obsequio prosequi se profitentur Theologos veteres, sed recentiores flocci faciunt; non minus enim recentiores, quam veteres, ingenio, diligentia, studio, eruditione et pietatis laude scimus excelluisse quamplurimos; nec minus in *Scripturis* sanctis, in Patrum Operibus, in Pontificum oraculis, in Conciliorum definitionibus elaborasse. Imo recentiores maximo evolvendi sunt, utpote qui soli referre possunt decisiones noviter datas *(M)*.

An (quaeres) *auctor unus et solus sufficiat, ut aliqua opinio dicatur vere et satis graviter probabilis probabilitate extrinseca?* — Vel agitur de auctore cujuscumque notae; vel agitur de auctore gravi, magni in Ecclesia nominis, et omni exceptione majori, uti essent v. g. s. Thomas, s. Bonaventura, s. Antoninus, etc.

Si 1, non sufficit auctor ille, ut ejus opinio habeat gravem probabilitatem extrinsecam; cum ab Alexandro VII damnata sit haec sub n. 27 propositio: *Si liber sit alicujus junioris et moderni* (quae verba utpote generalia ex Viva intelligi debent de auctore quocumque, etiam humilis notae), *debet opinio censeri probabilis, dum non constet rejectam esse a sede Apostolica tamquam improbabilem.* Sane cum nulla fere sit laxa sententia, quam auctor aliquis non tradiderit, jam eam sequi liceret, generali illa propositione semel admissa.

Si 2, modo nihil sit contra *Scripturam* vel communem Ecclesiae sensum, recte possumus sequi Doctoris illius opinionem, sic dicente Angelico: *Aliquis parvae scientiae magis certificatur de eo, quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo, quod sibi secundum suam rationem videtur.* Sane si ego, v. g. teneo sententiam d. Thomae, etiam contra aliquod argumentum, quod mihi videatur probabilius, quis neget me prudenter agere, cum, mea opinione posthabita, tantae auctoritati me totum defero[3]?

§ 2. — *De opinione probabili considerata respective et comparate ad opinionem contrariam.*

Q. 1. *Quotuplex opinio probabilis considerata comparate ad aliam?*

R. Opinio probabilis comparate ad opinionem aliam potest esse: 1. *Minus probabilis*, *aeque probabilis*, *probabilior*, *probabilissima*; 2. *minus communis*, *communis*, *communior* et *communissima*; 3. denique *minus tuta* et *tutior*.

Primo erit opinio *minus probabilis*, si nitatur levioribus rationum momentis, quam opinio opposita: *Aeque probabilis*

1 Ep. 119.

2 *De locis Theol.* l. VIII, c. 4.

3 Ceterum regula generalis est, ut non unus, sed plures auctores graves volvantur: et quoad hoc regolatur cathalogus in fine bujusce tractatus. Pro praxi notamus: — 1 Illa opinio est viro docto certe probabilis, quam ipse scit se diligenter excussisse, et persuasum habet se illam absque inordinato affectu, ob rationes graves, ut veram tueri. — 2. Mediocriter doctus judicare potest de extrinseca opinionis probabilitate, si statum quaestionis rite intelligens, hanc inveniat assertam ab auctoribus hujus temporis omni exceptione majoribus, id est inter Theologos omnino probatos; — 3. rudis audiens a viro, quem existimat probum, prudentem et doctum, opinionem aliquam esse certo probabilem, potest eam ut talem habere; non enim per se expendere valet nec aliud medium ipsi suppetit probabilitatem extrinsecam cognoscendi.

si momentis aequalibus: *probabilior*, si gravioribus: *probabilissima* demum, si nitatur argumentis gravissimis, ita ut opposita censeatur vel tenuiter vel dubie probabilis [1].

Secundo erit opinio *communis* si multos; *communior*, si multo plures; *minus communis*, si pauciores; denique *communissima*, si fere omnes moraliter pro se habeat auctores.

Tertio erit opinio *minus tuta*, quae materialiter minus recedit a peccandi periculo; *tutior*, quae recedit magis a dicto periculo. Opinio *tutior* dicitur favere legi; quia in dato casu tenet extare legem, quae aliquid praecipiat aut vetet. *Minus tuta* dicitur favere hominis libertati; quia in dato casu negat extare legem, sed tenet hominem libere tunc agere posse pro suo arbitrio [2].

Ex his omnibus haectenus enucleatis triplex (quae maxime pertinet ad morum doctrinam) potest hypothesis exoriri, videlicet in conflictu duarum opinionum possunt saepesaepius contingere tria haec:

1. Ut una sit minus tuta simul et minus probabilis; altera vero tutior et probabilior. Sic opinio, quae docet mercatores ex professo gabellas fraudantes non teneri ad restitutionem, per se est minus tuta, quia non stat pro lege, et minus etiam probabilis in nostra sententia, quia per se loquendo est minus fundata in ratione. Unde contraria opinio, quae docet mercatores fraudantes peccare et teneri de restitutione, est tutior et nobis probabilior.

2. Ut una sit minus tuta, sed magis probabilis; altera tutior, sed minus probabilis. Sic opinio, quae docet beneficiatum habentem bona patrimonialia ex hisce vivere debere, non vero ex ecclesiasticis reditibus, tutior est; quia qui eam sequitur, nullo omnino, ne ipsi quidem materiali peccandi periculo se exponit, cum supponat et teneat strictam illam legem: est tamen certo certius minus probabilis, quia minus est fundata opinione contraria, quae docet beneficiatum ad id non obligari.

3. Ut ambae sint aeque probabiles, sed una minus tuta, et favens hominis libertati, altera magis tuta et favens legi. Sic opinio, quae docet ecclesiasticum, qui de reditibus alicujus beneficii accipit pensionem, non teneri ex justitia ad eroganda pauperibus superflua suae pensionis, est nobis fere aeque probabilis ac contraria, quae docet talem obligationem adesse, quia utraque satis est ac fere aeque fundata. Sed prima illa est minus tuta, quia liberando a tali justitiae lege favet libertati; e contrario haec secunda tutior est, quia stat pro hac ipsa lege, eam supponens [3]. — His positis, videamus quid in hac opinionum diversitate resolvendum pro praxi, juxta s. Alphonsum.

Q. 2. *An liceat sequi opinionem minus tutam, et minus probabilem in concursu tutioris et simul etiam certe probabilioris?* [4].

R. Negative. Prob. 1. *Scripturis*, ubi legitur: *Ante omnia opera tua verbum verax praecedat te, et ante omnem actum consilium stabile* [5]. Ergo ad bene agendum necessarium est determinatum judicium intellectus quo prudenter quis putet se licite agere. Atqui tali judicium habere nequit qui eligit opinionem minus tutam et minus probabilem in concursu tutioris et simul etiam certe probabilioris; cum ex hypothesi momenta quae stant pro lege, superent momenta quae stant pro hominis libertate; — 2. Auctoritate

1 Errant qui opinionem probabilissimam sumunt pro opinione moraliter certa: opinio nempe moraliter certa excludit prudentem errandi formidinem; opinio autem probabilissima, tametsi inter probabiles habent primum locum, fines tamen probabilitatis minime excedit: et ideo non excludit omnem omnino errandi formidinem. Quare opinio moraliter certa nonnisi improprie opinio dicitur; hoc enim ipso, quod omnem errandi formidinem excludit, egreditur e finibus opinionis stricte talis, et evadit scientia, ita ut contraria reputetur omnino improbabilis.

2 Hinc patet, quod opinio minus tuta et minus probabilis, sicut et tutior ac probabilior, multum differunt inter *se*: nam major vel minor securitas alicujus opinionis desumitur a majori vel minori ejusdem distantia a peccato: cum ex adverso major vel minor probabilitas desumatur a majori vel minori veritatis apparentia.

3 Hic juverit notare cum S. Alphonso ad doctrinam nostram plenius intelligendam: *Cum aliquam opinionem* unice probabiliorem *appello*, *non ideo contraria dicere probabilem intelligo — Sicut pariter*, *cum dico de aliqua opinione* non audeo damnare, sive improbabilem dicere, *non ideo admitto ut probabilem*; *sed de ejus probabilitate dubito — Item cum aliquam sententiam* veriorem voco, *intelligo oppositam non solida probabilitate mihi pollere*, *licet omnino non reprobem*—*Opus Mor.* l. V. n. 76.

4 Saeculo XVI id plures docuerunt, et *probabilistae* vulgo appellati sunt. Primus hujus doctrinae scholasticis terminis expositae patronus fuisse dicitur anno 1577 P. Medina Ordinis Praedicatorum; anno vero 1584 ejusdem Ordinis pater Dominicus Bannez s. Thereslae confessor doctrinam ipsam aperte amplexus est, ut tradunt historici. Unde patet falsum esse et historicae veritati contrarium, quod toties a quibusdam fuit proclamatum, Patres nempe Societatis Jesu primos fuisse probabilismi inventores.

5 Eccli. 37.

Clementis III, qui eam sententiam tenendam declarat, *quae meliori et subtiliori nititur ratione* [1]: porro ubi major est probabilitas, ibi est melior et subtilior ratio; — 3. *Ratione*; ad licite operandum debemus veritatem inquirere et eam sequi; ac proinde ubi veritas clare nequeat inveniri, tenemur saltem amplecti opinionem illam, quae propius ad veritatem accedit; atqui talis est opinio certe probabilior: unde vulgare illud effatum, *id sequimur in obscuris quod est verosimilius*: sane vir prudens praefert momenta graviora levioribus; et hoc evenit in nostro casu. Denique quando opinio, quae stat pro lege, est *certe probabilior*, tunc mens nostra ex quadam vi suae naturae inclinari se sentit ad eandem amplectendam, uti quilibet experitur. Quare contraria opinio, licet adhuc in Scholis defendi possit, cum nullibi sit proscripta, a nobis tamen probari non potest [2].

Diximus *certe probabilior*, id est sine ulla haesitatione, ideoque solide et notabiliter ; nam parvus excessus ac tenuis praeponderantia in moralibus non ita facile percipi potest. Hinc idem Angelicus habet: *Quod autem parum est, quasi nihil accipit ratio* [3].

Q. 3. *An liceat sequi opinionem minus tutam, sed magis probabilem in concursu tutioris, sed minus probabilis?*

R. Affirmative *ordinarie loquendo*. Est contra Jansenistas, qui veterem pharisaeorum rigiditatem renovantes, et importunum affectantes Evangelicae veritatis studium docuerunt semper tutiora esse sequenda (A). Probatur I ex Angelico: *Certitudo*, ait, *non est similiter quaerenda in omni materia; in actibus enim humanis super quibus constituuntur judicia et exiguntur testimonia, non potest haberi certitudo demonstrativa eo quod sunt circa contingentia et variabilia. Et ideo sufficit probabilis certitudo, quae ut in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus a veritate deficiat* [4]; —2. auctoritate Alexandri VIII, qui hanc damnavit sub n.3 propositionem: *Non licet sequi opinionem inter probabiles probabilissimam.* Si enim ad agendum requireretur certitudo absoluta, vel talis evidentia veritatis, quae excludat omnem errandi formidinem, tunc ne opinionem quidem probabilissimam tenere possemus; quia opinio haec licet inter probabiles habeat primum locum, fines tamen probabilitatis non excedit, et ideo omnem errandi formidinem non excludit; — 3. ratione; nam, ista dictante, qui in concursu opinionis tutioris quidem, sed minus probabilis, amplectitur opinionem minus quidem tutam, sed probabiliorem, praefert argumenta graviora levioribus; ergo prudenter agit et licite.

Diximus: *ordinarie loquendo*, nempe ubi de solo licito vel illicite agatur; nam iis in casibus in quibus non agitur jam de honestate actionis, aut de simplici jure ac persuasione nostra; sed de facto et veritate rei alicujus, non licet sequi opinionem probabiliorem, sed tutior est tenenda: *Ratio est*, ait Luraschi, *quia in his casibus, si forte opinioni quamvis probabiliori subsit error, perdita sunt omnia* [6]. neque enim major probabilitas immutat rerum naturam. — Sunt autem casus:

1. Quando agitur de periculo damni proximi, v. g. venator, qui probabiliter judicat objectum in sylva latitans esse hominem, non potest ferire, licet probabilius putet esse feram. Nam ex una parte proximus habet jus certum vitae suae; ex altera major probabilitas non facit, ut si revera sit homo, ictu non pereat [7].

2. Quando agitur de fine, quem absolute curare tenemur, et ad quem major probabilitas non conducit: ita est in iis, quae sunt necessaria necessitate medii ad salutem, ubi factum unice attenditur.

3. Quando agitur de iis, quae requiruntur ad valorem Sacramentorum; quia Sa-

1 C. *Capellanus*, de feriis.

2 Liguori, *Dissert. de usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris.*

3 1, 2, q. 14, a. 4.

4 2. 2. q. 70, a. 2.

5 2. 2, q. 70, a. 2.

6 Quamquam in his facti speciebus, si strictius loqui velimus, nedum major, imo nulla adest vera probabilitas; cum et ratio et Doctorum consensus contrarium doceant; siquidem nullus discursus valet removere malum quod potest evenire, si aliter agatur. Unde quod iis in casibus sit tenendum quod securius est, est etiam magis probabile, imo practice certum; *tunc enim* (ad rem Ambr. Jos. Stapf. in *Mor. Theol.* Oeniponti 1846, edit. 6 *status quaestionis jam non est dubius, sed plane certus efficitur.* Quare si hos casus excipiendo ponimus, est ut morem generamus Theologorum. — Hic. vid. cl. Fedelini s. Theologiae moralis in seminar. Veronensi professor. Opuscul. *S. Alphonsus de Ligorio seipsum vindicans.* Veronae 1852.

7 Hanc rationem sic lucide exponit s. Alphonsus: *Il pericolo di peccare dipende dal dettame della coscienza dell'operante, e il pericolo del danno dipende dal fatto della stessa opera.* — *Apolog. e confutazione* vol. 1, pag. 251. Monza 1821.

cramenta non pendent ab hominis opinione, sed ab institutione divina, et ideo non habentur, nisi reapse ponantur ea, quae Deus ad Sacramentum praescripsit [1]. Hinc Innocentius XI die 2 martii 1679 sequentem n. 1 damnavit propositionem: *Non est illicitum in Sacramentis conficiendis sequi opinionem probabilem de valore Sacramentorum, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio aut periculum gravis damni incurrendi* [2].

4. Quando agitur de illo, qui ad tutiora adhibenda tenetur vel ex conventione tacita aut expressa, vel voto, vel praecepto superioris; quia pacta, promissiones et praecepta servari omnia jura clamant. Hi casus sequenti versiculo exprimuntur:

Si damnum, finisque, valor, et tutius urget.

Q. 4. *An liceat sequi opinionem minus tutam in concursu opinionis tutioris aeque, vel fere aeque probabilis* [3]?

R. Theologi in duas partes scinduntur — Alii volunt partem tutiorem esse eligendam, eam videlicet quae favet legi, quando adsit concursus opinionis aeque vel fere aeque probabilis, quae faveat hominum libertati: hi *Probabilioristae* dicuntur, seu *tutioristae*—Alii vero dicunt, eligi etiam posse partem minus tutam seu faventem hominis libertati; et licet fateantur perfectius se gerere qui primam sequitur partem, docent tamen nullatenus peccare qui tenet secundam. Doctrina haec nuncupatur in Scholis *Systema morale probabilismi moderati*, et consequenter *Probabilistae moderati*, vel *Æquiprobabilistae* vocantur qui illud tuentur (0). Probabilismi moderati usum tam firmiter, tam aperte, tam constanter et copiose propugnavit sanctus Alphonsus De Ligorio episcopus in Regno Neapolitano, et fundator venerandae Congregationis Sanctissimi Redemptoris, ut ipse ejusdem quasi pater et auctor habeatur.

Hic tamen juvat advertere, quod Sanctus noster: — 1. Aperte negat, eas opiniones vero probabiles remanere, quae concurrunt cum aliis certe et notabiliter probabilioribus et tutioribus; ideoque negat fas esse illas in praxi tenere; —2. fatetur in dubio practico de honitate vel malitia actionis aut ab actione esse prorsus abstinendum, aut tenendam partem tutiorem [4]; — 3. consentit non licere sequi partem minus tutam, etiamsi probabiliorem, relicta tutiori etsi minus probabili, in casibus supra numeratis, ubi agitur de aliquo facto, a quo non possit amoveri periculum, nisi per media tutiora.

Hisce sic stantibus, nos (facta cuilibet facultate sentiendi quod sibi magis arriserit, et quin ullo modo audeamus diversimode tradentes reprehendere aut parvifacere) non dubitamus aperte tueri expositum *Systema Ligorianum*. Sit igitur:

THESIS

Inter duas opiniones aeque vel fere aeque probabiles potest homo sine peccato eligere et tenere partem minus tutam, relicta tutiori [5].

PRIMUM ARGUMENTUM DESUMITUR EX NATURA LEGIS.

Talis est natura legis cujuscumque, ut cum dubia est, minime obliget; atqui in concursu duarum opinionum aeque probabilium, quarum una stat pro libertate, altera vero pro lege, lex dubia est.

Minor clare patet: dubium enim ex An-

1. Excipe 1 nisi defectus suppleatur ab Ecclesia; aliquando enim ipsa potest et censetur supplere id quod desideratum ad valorem Sacramenti. Hoc evenit tum in Sacramento Poenitentiae, in quo Ecclesia aliquando supplet jurisdictionem Confessarii, si forte desit; tum in Sacramento Matrimonii, quod aliquando convalidat, si invalide contractum est ob impedimentum ecclesiasticum, quod quidem supplendo aufert.

Excipe 2. nisi urgeat casus necessitatis; quia cum Sacramenta sint propter homines, homini in gravi periculo vitae ea ministranda sunt meliori, quo potest, modo. Ad salvandam autem Sacramenti reverentiam, ipsum conferatur sub conditione — *V*. Liguori, *Op. Mor.* l. I. nn. 49 et 50.

2. Cum propositio loquatur tantum de Sacramentorum confectione, ideo concedunt Sanchez, Vasquez, etc. adhuc licitum esse uti opinione probabili in illorum susceptione. Verum nos censemus non recedendum a sententia Cardenas, La-Croix, etc. qui docent et conficientem et suscipientem, non posse ex damnata propositione sequi opinionem probabilem, relicta tutiore; cum una facti species sit virtualiter inclusa in alia, et quoad potest vitandum sit frustrationis Sacramentorum periculum. Saltem haec secunda sententia est tenenda; quia prima fere nunquam poterit deduci in praxim a suscipientibus sine propriae animae detrimento—*V*. s. Alphonsus, *Op. Mor.* l. 1. n. 51.

3. Gravissimi momenti est haec controversia, a cujus solutione pendet etiam solutio aliarum sine numero quaestionum in toto moralis Theologiae cursu.

4. *V*. Liguori, *Opus Morale*; *Homo Apostolicus*: *Dissertationes quatuor pro uso moderato opinionis probabilis*; *Breve dissertazione dell'uso etc. con Apologie italiane*.

5. Hic prae oculis attente habenda est *Nota*, quae incipit: *Haec resolutio* etc. V. supra cap. 3, art. 11, § 2, ad quaest. 7.

gelico est contrariarum rationum aequalitas: *Dubitatio*, ait, *siquat motum rationis supra utraque parte contradictionis cum formidine determinandi alteram*[1]. Major autem probatur: lex non obligat nisi fuerit sufficienter nobis notificata; nam cum ipsa sit regula et mensura actuum humanorum, debet profecto innotescere; alioquin eos nullo modo dirigere posset; atqui lex, quae post maturum examen remanet dubia, non est sufficienter nobis notificata. Quomodo etenim dici potest lex sufficienter nobis notificata, si de illius existentia ita disceptatur, ut aequalia sint argumenta hinc et illinc? ergo tunc tute nos pronunciamus, eam non obligare[2]. Confirmatur auctoritate ipsius Angelici, qui scribit: *Ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent: talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur*[3]. Idem sic habet: *Nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti, et ideo ille, qui non est capax notitiae, praecepto non ligatur ... Sicut autem in corporalibus agens corporale non agit, nisi per contactum; ita in spiritualibus praeceptum non ligat, nisi per scientiam*[4].

Sed (dices) *in concursu duarum opinionum aeque probabilium habetur notitia saltem probabilis legis; ideoque sufficiens ad prudentem hominis assensum sibi conciliandum* — Negamus: quomodo enim probabilis haberi poterit notio legis alicujus, ubi argumenta quae illius construunt existentiam, eliduntur omnino ab argumentis, quae militant pro existentia libertatis? Ergo in concursu duarum opinionum aeque probabilium non alia potest haberi notitia, quam notitia et scientia dubii legis; non vero notitia et scientia legis ipsius qualis requiritur, ut lex valeat obligare. Accedit argumentum a pari: scilicet in pari dubio, utrum aliquid sit revelatum necne, non tenemur credere, illud esse revelatum. Ergo a pari in aequali probabilitate, utrum illa actio licita sit necne, non tenebitur illam ponere vel ab illa nos abstinere. Ita ratiocinatur s. Antoninus cum Gersone[5].

At (repones) *principium laudatum non est generale, ut debet esse omne principium, quod sit mensura morum; siquidem illud* lex non obligat *quosdam excipit casus* — Verum, si recte loqui velimus, nullus in opinione nostra casus excipitur, ac ideo principium nostrum adaequatum est. Nam si intimius rem consideremus, ideo casus nonnulli excipiuntur, quia in illis lex non amplius habetur dubia; adest enim jam in antecedens lex certa et generalis charitatis vel justitiae, quae clamat vitandum esse damnum proprium vel alienum. Quae quidem lex ideo omne dubium vincit; quia apud omnes omnino in confesso est illius praeexistentia[6].

Saltem (inquies) *principium*: lex dubia non obligat, *non poterit extendi ad dubia illa, quae sunt de lege naturali?* — Negamus antecedens; nam s. Thomas, cujus verba retulimus, loquitur profecto etiam de lege naturali, teste s. Alphonso sic dicente in eundem locum: *Ivi parla* (l'Angelico) *non solo delle leggi umane, ma anche delle divine e naturali*[7]. Et sane eadem est ratio.

At (dices) *saltem illum principium non obtinet quando agitur de dubio mali intrinseci.* — R. Negando: quod enim obtinet in dubio de lege naturali, id obtinet etiam in dubio de malo intrinseco: cum sit una et eadem omnino res. Nam conceptus, vel idea *boni* aut *mali intrinseci* ita inhaeret conceptui vel ideae legis anturalis (primum quidem praecipientis, alterum autem vetantis), ut nullo modo a se invicem separari queant. Quid, quaeso, vetat lex naturalis? *lex naturalis*, ait

1 In 3 sent. d. 17, a. 4.

2 Haec conclusio nostra mire firmatur hisce verbis Apostoli, 1 Cor. 14.: *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aëra loquentes.* Quid porro est lex dubia, nisi tuba illa, quae dat incertam vocem? nisi illa lingua quae dat, sed non manifestum sermonem? Lex igitur dubia, sit aliquo sensu lex, sed non dat vocem certam, non dat manifestum sermonem; non ergo debeo me parare ad bellandum contra meam libertatem, quia lex illa in aëra loquitur. Porro si in dubio legis esset tenendum quod tutius est, et legi illi inhaerendum, non bene locutus fuisset Apostolus, qui ad obediendum manifestum superioris sermonem requirit. Recta est ergo, ac in ipsa *Scriptura* fundata regula illa: *Contra eum, qui legem dicere potuit apertius, est interpetratio facienda:* iterum; *quidquid adstringendae obligationis causa dictum, id, nisi palam exprimatur, amissum esse intelligendum est* — *V*. Bolgeni, *Il possesso, principio fondamentale per decidere i casi morali*, cap. 11.

3 1. 2. q. 90. a. 4.

4 De verit. q. 17. a. 3.

5 1 p. 1. 3.

6 Ut satis notat Liguori. *Homo ap.* Tr. 1. n. 21.

7 S. Alphonsus, *Apolog. et Confut.* vol. 2, ubi

Antoine, *nil vetat nisi id, quod per se malum ac inhonestum est*, id est quod intrinsece malum et inhonestum est. Ergo ignorantia vel cognitio certa mali intrinseci erit ignorantia vel cognitio certa legis naturalis: dubium vero de malo intrinseco erit dubium de lege naturali. Atqui principium nostrum *lex dubia non obligat* ex dictis extenditur ad dubia legis naturalis; ergo etiam ad dubia mali intrinseci. Malum enim proprie dictum sive intrinsecum sit, sive extrinsecum (id est peccatum) non oritur, nisi a violatione legis: *Peccatum non cognovit nisi per legem*, habet Apostolus [1]; errant ergo pauci illi, in quorum sententia in actibus intrinsice malis conceptus malitiae habetur sine conceptu legis prohibentis. Hoc est contra laudatum Apostolum, qui aperte dixit: *Peccatum non novi, nisi per legem.*

Sed (addes) *haec propositio* : lex dubia non obligat, *acquivalet huic alteri :* lex dubia licitam relinquit actionem. *Ergo necesse est, ut antecedenter ad omnem legem ego sciam illam actionem esse licitam; sed in dubio id non potest verificari. Ergo principium illud* lex dubia non obligat, *minime valet in dubio de intrinseca actionis liceitate, seu de malo intrinseco.* R. Dist. ant. *Lex dubia licitam relinquit actionem* in ordine ad conscientiam illius, qui eam ponit, concedo; *relinquit licitam actionem* in se, nego. Si lex, quae dubia est, realiter subsistit, utique actio in se ipsa et abstractive illicita est, neque incertitudo mea illam potest mutare, sive de intrinseca, sive de extrinseca liceitate agatur. At diversa omnino res est, quod actio in se ipsa sit illicita, et quod sit illicita operanti. Ut enim quis teneatur se abstinere ab operando, necesse est, ut sibi nota sit lex prohibens, qua actio illa sibi sit illicita. Quando porro quis dubitat de lege, ipsi deest etiam necessaria cognitio illicitatis actionis suae, cum haec ab ipsa lege exurgat; ergo illam libere ponere potest, quidquid tandem sit de actione ipsa in se.

Verum (addes) *ideo dicimus possidere libertatem, quia haec potest agere licite; sed agere licite quid alius est, nisi ponere actionem licitam? Supponitur itaque quod actio illa sit licita quoadusque a lege aliqua fiat illicita ; atqui suppositio ista habere nequit in dubio supra exposito. Ergo* etc. — R. Cum distinctione ad majorem: *Agere licite , est ponere actionem licitam* , quoad ipsum operantem , concedo ; quoad rem ipsam in se , nego. Semper redit quod supra : unde omnes ferme difficultates una distinctione solvuntur. Nempe adversarii duo inter se prorsus diversa judicia confundunt, judicium de honestate actionis absolutae et in se consideratae sine relatione ad operantem , et judicium de actuali liceitate quoad operantem ipsum.

Instabis: *Quando lex est dubia, saltem quoad suam extensionem ad casum particularem , tunc dubia pariter dicenda erit libertas et ejus possessio quoad casum illum; ae proinde tunc semper remanebit dubium practicum, quo stante, fatentur omnes nefas esse operari contra legem.* — Nego anteced. Quando lex est dubia quoad suam extensionem ad casum particularem, remanet quoad illum certa et firma in sua possessione libertas hominis, quippe quae lege.n , seu (melius dicam) legis scientiam certe praecedit. Quomodo enim ligatur libertas hominis ? dicente s. Thoma , non alio modo , quam *per scientiam alicujus praecepti: nullus ligatur* (numquam satis repeti possunt haec verba decretoria) *nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti.* Jam vero Philosophi omnes cum laudato Angelico docent discrimen opinionem inter atque scientiam in eo consistere, quod *opinio* denotet cognitionem dubiam aut probabilem alicujus veritatis, *scientia* autem significet cognitionem certam atque patentem. Sed lex dubia non parit cognitionem certam atque patentem , ergo neque scientiam praecepti; ideo quamdiu talis , non poterit ligare libertatem hominis.

SECUNDUM ARGUMENTUM SUMITUR EX DOCTRINA SANCTORUM.

Sanctorum ferme omnium firmissima doctrina haec est , *in dubiis licere partem sequi benigniorem*—S. Joannes Chry-

subdit : *In altro luogo insegna più espressamente l'Angelico , che i precetti divini o sieno positivi , o naturali , allorchè sono dubbi, non obbligano:* 1. 2. q. 19. a. 10. Quare toto errare coelo dicendi sunt qui in hac quaestione contendunt s. Alphonsum posuisse discrimen circa illud principium *lex dubia non obligat* inter legem positivam et legem naturalem.

[1] Ad Rom. c. 7, v. 7.

sostomus inquit aperte: *Melius est errare in misericordia, quam in severitate; ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Vis apparere sanctus? cu ea vitam tuam esto austerus, circa alienam autem esto benignus*[1] — Praeceptor Angelicus habet ad rem: *Melius excusamur apud Deum propter multam misericordiam, quam per nimiam severitatem*[2] — S. Bernardinus Senensis scribit: *Quando diversae sunt opiniones, caeteris paribus, humanior est praeferenda*[3] — S. Antoninus *Angelus consiliorum* appellatus monet confessarium, quod *si non potest clare percipere, utrum sit mortale, non videtur praecipitanda sententia, ut deneget propter hoc absolutionem, et faciunt illi conscientiam de mortali; cum promptiora sint jura ad solvendum, quam ad ligandum*[4]. Clarius Gregorius Nazianzenus: res erat cum quodam Novatiano, qui secundas nuptias damnabat; ipsum porro sic insectatur s. Pater[5]: *Quo argumento id confirmas? aut rem ita se habere, proba: aut si nequis, ne condemnes: quod si lex dubia est, vincat humanitas et facilitas*[6]. — Neque aliter sensere s. Bernardus, s. Philippus Nerius, s. Franciscus Salesius, b. Leonardus aliique, qui profecto laxitatis nequeunt esse suspecti. Paucis: omnes ferè Sancti erga se tenentes Chrysostomi regulam *circa vitam tuam esto austerus*, erga proximum usi sunt illo juris adagio: *Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt.*

Dices: *Extat generale praeceptum in jure naturae fundatum, scilicet sequendi in dubiis viam tutiorem. Hoc agnoverunt, et declaraverunt Pontifices Maximi, qui tamquam principium suarum decisionum illud posuerunt effatum:* in dubiis via est eligenda tutior, ita *Innocentius III*[7]. In dubiis semitam debemus eligere tutiorem, ita *Clemens III*[8]. In his quae dubia sunt, quod certius existimamus, tenere debemus; ita *Eugenius III*[9]. Ergo etc.

R. 1: Extant in jure aliae regulae contrariae omnino, ut illa: *In dubio favores sunt ampliandi, et odia restringenda.* Iterum: *in obscuris, quod minimum est, tenendum.* Et iterum: *Nisi de mandato certus extiteris, exequi non cogeris quod mandatur.* Ergo ne dicamus jus sibi contradicere, ea verba explicanda sunt.

R. 2: Si in quolibet dubio teneremur semper sequi partem tutiorem faventem legi, eccur tot Sancti (supra recensiti) tradiderunt in dubiis fas esse partem sequi benigniorem? numquid dicendi contra RR. Pontifices sensisse? absit. Summi Pontifices declarantes Sanctorum doctrinam immunem esse ab omni censura satis superque innuunt, eam propriis decretis et decisionibus minime adversari. Urgetur magis haec nostra animadversio, vel in ipso dubio legis naturalis, ex jure canonico[10], ubi Summus Pontifex uni conjugi dubitanti de propria coëundi potentia, expresse permisit, ut queat ad triennium petere (etiam alteram partem cogendo), et reddere debitum conjugale: et haec est norma, praxis, atque judicium omnium Tribunalium[11]. Qua in re nemo dixerit, Coelestinum III tenuisse viam tutiorem, cum apertissime tutius sit in tali casu abstinere ab usu conjugii: evenire enim potest, ut impotentia nullis probationibus vincatur, et ideo perpetua judicetur. Quo in casu certum esset, jam primitus matrimonium illud nullum fuisse, ideoque copulam habitam esse inter solutos[12].

1 Hom. 49 in Matt.
2 Opus 63 *De Offic. Sacerd.*
3 Serm. 3, fer. 2 post Quinq.
4 *V.* Liguori. *Op. Mor.* l. 1, n. 78.
5 Orat. 39.
6 Quibus verbis nil clarius. Unde si quando Patres videntur rigorosius loqui, ne dicamus eos sibi contradicere. Dicendum eos loqui de casu, in quo nostra probabilitas oratum non averiat; vel agatur de dubio practico, ut patet Opera ipsorum evolvendo.
7 Cap. *Illud Dominus, de Cler. excom. depos. etc.*
8 Cap. *Ad Audientiam de homic.*
9 Cap. *Juvenis* art. 3 *de desponsalibus.*
10 Decr. Greg. l. IV, t. 15 *de frigid. et malef*, c. 5 *Laudabilem.*
11 Datur triennium ad tentandam copulam, eo quod in comuni sapientum aestimationem cognoscatur sufficiens ad dignoscendum, num impotentia sit perpetua vel temporanea. Sunt autem alii casus in jure hanc ipsam veritatem probantes, quos refert Bolgeni in Opere, *Il possesso*, c. 12.
12 Errant, vel alios in errorem pertrahere nituntur ii qui asserunt s. Alphonsum allato cap. *Laudabilem* usum fuisse per *transennam*, ut ajunt, et mere accidentaliter: non vero ad probandam legis dubiae extensionem etiam ad dubia quae sunt de lege naturali, Nam septies ab ipso adducitur in rem et inculcatur; scilicet dissert. 1, object. 2, pag. 37, edit Modoetiae: diss. 2, n. 30; diss. 3, n. 20; dissert. 4, n. 33; diss. It. *Dell'uso moderato* etc. c. 3, n. 18 et brevi dissertatione, § *Aggiungiamo* p. 413: item: apol. 4, § *Inoltre scrissi*, pag. 176, ecc. ecc.
V. Fidelini, *S. Alphonsum a Ligorio se ipsum vindicans*, Veronae 1852. Item *Difesa della Dissertazione s. Alphonsum se ipsum* etc, Venezia 1852.

Neque valet dicere : — 1. quod in supra memorato ac singulari casu Deus experimentum copulae permisit ; hoc enim gratis asseritur:— 2. quod experimentum copulae tunc licet in bonum conjugii, atque ad veritatem matrimonii dignoscendam ; quis enim dixerit intentanda esse mala sub incerta spe boni?— 3. quod copula illa permittitur ad majus malum vitandum , ne forsan fiat contra jus alterius ; nam majus malum est se periculo exponere faciendi contra jus naturae: — 4. quod excusari possunt conjuges , quia copulam habent affectu maritali; nam sola intentio non excusat a malo opere: neque intentio dubium excludit, imo potius a dubio ipsa excluditur intentio bona: — 5. quod eo casu possidet contractus matrimonii bona fide initus; nam esto possideat ante experimentum copulae, sed cognita impotentia , statim dubium exurgit circa illius validitatem ; potest enim impotentia esse absoluta ac perpetua, ut revera non raro contingit [1]. Unde si esset servanda regula ab adversariis universim tradita, quod nempe lex (saltem naturalis) antecedit humanam libertatem , ac ideo in dubio quod tutius est praeferendum , nullo modo in supra citato casu (concludit s. Alphonsus) posset copula tentari ; quia nullo modo potest dici matrimonium adversus divinam legem possidere. Quare totum hoc unico argumento salvatur , nempe *in dubio meliorem esse conditionem possidentis;* cum igitur in nostro casu matrimonium bona fide initum existat, illud possidet, non obstante quocumque superveniente dubio : quod quidem, quoadusque triennali copulae usu non vincatur , per principium reflexum contrahentes jus habent insistendi in inito matrimonio, etsi invalidum esse possit.

Quomodo ergo (quaeres) *accipienda sunt objecta testimonia?* Objecta testimonia accipienda sunt vel de solis dubiis practicis , vel de iis tantummodo dubiis facti , quae conjunctum habent proprii , aut alterius damni periculum : non vero extendenda ad dubia etiam juris, in quibus agitur dumtaxat de licitate vel illicitate alicujus actionis. Et revera in casibus relatis dubia erant practica et facti , nec haberi poterat principium aliquod certum, directum aut reflexum, quo excusaretur qui non esset secutus partem tutiorem , propter scandala aliaque mala , quae in iis casibus vitanda erant — Sane primus casus erat de quodam Episcopo , qui non obstante fama publica de sui excommunicatione, adhuc de ea dubitans temere celebrabat. Innocentius III juste illum depositione punivit; nam persistente dubio de excommunicatione , ob scandalum a Missa abstinere debebat — Secundus casus erat de quodam Sacerdote, qui intulit cuidam viro vulnus , ex quo vita decessit; deinde dubitabatur, an ille ob illud vulnus mortuus esset. Clemens III decrevit convenire, ut Sacerdos a sacrificando desisteret ; idque sapienter , nam facti veritas nondum erat explorata , ut habet textus. Adde Pontificem loqui de convenientia, non de praecepto: sane conveniens erat , ut Sacerdos a celebrando abstineret , ne si deinde constaret ipsum fuisse revera homicidam , populo esset scandalo eum celebrantem conspicere — Tandem tertius casus erat de quodam juvene, qui septennis puellam quandam duxit , qua mortua postea cum consobrina illius alias nuptias contraxit. Orto dubio, an primum conjugium esset validum ob aetatem, Eugenius III praecepit, ut vir a praefata consobrina separaretur : et merito , tum quia agebatur de Sacramento , tum quia possessio stabat pro valore primi matrimonii. Hinc non dixit *quod tutius*, sed *quod certius existimamus*; quia utique certius erat judicium de separatione imponenda , cum dubietas de valore primi matrimonii vinci non posset *(P)*.

TERTIUM ARGUMENTUM DESUMITUR EX RATIONE.

Adversus possessionem legitimam sola certitudo praevalet. Conveniunt in hoc le-

1 « Ad una delle due (dia in libro *Dottrine di s. Alfonso de Liguori difese* , ecc. 2. edizione Bologna 1850) bisogna venire ; o si ha da negare. che l'uso cum *non sua* (uxore) sia intrinsecamente male. nè però contro la legge naturale ; o si ha da dire , che in dubbio la Chiesa ritiene , che la legge naturale non obbliga. Imperocchè dove si ammetta che l'azione sia intrinsecamente mala, e si ammetta insieme che il dubbio in cose di tal natura lascia la natural legge in tutto il suo vigore , che autorità ha la Chiesa di *rallentare*, di *rilasciare* , di *dispensare ? Numquid Ecclesia in lege naturali poterit dispensare ?* (Liguori , *Dissertazione dell'uso moderato dell'opinione probabile* . — Ma la Chiesa realmente concede , che durante il dubbio non si tenga conto della legge naturale , come se non ci fosse; dunque la Chiesa ha per vero che la legge dubbia benchè naturale non obbliga ; dunque la Chiesa ritiene , che in questo caso un principio riflesso giovi a formarsi un dettame certo ».

ges omnes canonicae ac civiles, et decisiones omnium orbis tribunalium, ac demum totius generis humani sensus. Unde natum est vulgatissimum illud: *In dubiis melior est conditio possidentis*.

Porro antecedenter ad omnem legem quisque suam libertatem possidet; cum prius concipiendus sit homo liber; indeque lex, quae imponatur illi [1]. Et vero cuinam secus imponeretur? nisi quis prius concipiat *tibi et alteri*, quomodo concepire vel sola mente poterit illam legem: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*? Sane cum sit absurdum jussa dare alicui, qui liber non sit ad obediendum; item non minus absurdum est hominem, cui lex imponitur, non prius concipere liberum. Ergo ut contra certam hominis libertatem praevaleat lex, non sufficit aequiprobabilitas; sed ejus certitudo moralis requiritur, ut vim libertatis infringere valeat.

Verum (dices) *effatum illud*: in dubiis melior est conditio possidentis, *locum dumtaxat habet in materia justitiae. Aliunde etiam dato, quod obtineat in ceteris rebus, cum ex alio effato* regula sit prior regulato, *lex autem sit veluti regula et libertas veluti regulatum; ideo lex est illa, quae prius possidet, non libertas.*

R. Ad 1: Nulla ratio assignari potest, cur possessio in materia justitiae locum habeat non in aliis materiis. Aliter docuit s. Alphonsus, cujus hac de re assertio iterum atque iterum a s. Coagregatione examinata, semper praedicata fuit *ut nulla censura digna*. Aliter et ratio suadet, cum per se ipsa possessio tribuat jus, quatenus nempe recte creditur cum fundamento inchoata; si secus esset, possessio in nullo foro vim probationis obtinere posset. Ad rem Bolgeni: *Il giusto avanti agli uomini e nel foro esterno è forse differente dal giusto avanti a Dio e nel foro della coscienza. La giustizia umana sarà dunque difforme dalla giustizia divina? gli uomini mi comanderanno giustamente una cosa, che Iddio mi proibisce? Qual uom di senno può mai ammettere una assurdità sì palpabile* [2]?

R. Ad 2: iterum Bolgeni: *Quel detto* regula est prior regulato, *si verifica quando si vuol dare l' esistenza a qualche cosa materiale: per esempio, quando si vuol fare una fabbrica, piantare un giardino* ecc. *Allora si concepisce in mente l'idea della cosa, che si vuol fare, e se ne forma il disegno: questo disegno è la regola anteriormente formata, a tenor della quale si dà l' esistenza reale della cosa. Ma quando si tratta di* leggi, *queste non sono nè possono esser regole e disegni, secondo i quali si dia l' esistenza all'uomo, e si fornisca la libertà* [3]. Nimirum hae leges aptari debent hominibus, ut ipsi valeant eas observare.

Instabis: *Qui se exponit periculo peccandi, peccat*: qui amat periculum in illo peribit [4]; *atqui sequens opinionem faventem libertati, relicta tutiori aeque probabili favente legi, exponit se tali periculo.*

R. Nego minorem Sacer hic textus non facit ad rem; ibi enim agitur de eo, qui protrahit ad mortem usque conversionem suam: *Cor durum* (ait) *habebit male in novissimo, et qui amat periculum in illo peribit*. Iste profecto peccat graviter, quia occasionem proximam peccandi usque ad mortem retinens in periculum se conjicit damnationis aeternae. Imo neque si textus de eo accipiatur, qui se exponit periculo peccandi, facit ad rem; nam in casu nostro agens operatur practice certus de honestate actionis suae; ita ut si de facto existat legis transgressio, haec non sit, nisi materialis; non vero formalis, et imputabilis [5] Nonne etiam qui sequitur opi-

1 « L'uomo è in possesso della sua libertà fisica, e quindi può, secondo quella, liberamente operare; finchè però la ragione regolatrice della libertà morale col rappresentargli la legge vietante non gli restringa l'anteriore libertà fisica di poter fare tutto il fattibile, a più angusti termini del giusto e dell'onesto Posto poi che l'uomo è in possesso della sua libertà fisica di eleggere quel che può fare, la rappresentazione della legge affinchè sia sufficiente a circoscrivere e limitare la libertà naturale, dee farsi con giudizio certo, e non basta che sia fatto con giudizio dubbio, qual nasce dal concorso di due opinioni, perchè allora la ragione regolatrice non già gli rappresenta la legge, ma il solo dubbio della legge il quale non è legge». — Ita Liguori, *Dell'uso moderato dell'opinione probabile*, c. 4 § 1.

2 *V. il possesso*, etc. c. 12, num. 95. — Nil etiam prohibet, quominus in dubio quaedam quasi lis dicatur institui ac moveri inter legem et libertatem. Ego certus sum libertate mea: surgit lex quae vult illam exturbare; quid ergo? quamdiu lex certa non proferat argumenta, jus habeo insistendi in illa meae libertatis possessione.

Utique tale judicatum corrigendum est, quando res dignoscantur se aliter habere (ideoque injure dicitur judicium illud *momentaneum*, *praeparatorium* ac *summarium*); at quoadusque id certo moraliter non dignoscitur, judicium illud rectum est et subsistens. Nullum est enim principium reflexum vel ab ipsis probabilioristis admissum, quod rem resolvat in se seu objective.

3 L. c. cap. 1. n. 4.

4 Eccli. 3. v. 27. — Liguori, *Op. Mor*. l. I. n. 68.

5 En verba s. Alphonsi: *Onde se mai vi fosse la*

nionem probabiliorem, imo probabilissimam, se exponit periculo errandi? utique quia opinio licet probabilior, imo licet probabilissima, non excludit omnem erroris formidinem. Attamen probabilioristae non attendunt ad hoc erroris periculum, utpote materiale, siquidem in praxi operantur ex recto conscientiae dictamine. En casus noster; res eadem est pro utroque systemate.

Sed (regeres) *in dubiis melior est conditio possidentis ; atqui legis aeternae possessio anterior est possessione libertatis humanae: ergo in dubio de existentia legis vel libertatis melior est conditio legis;ac proinde potius pro lege standum est* — R. Utique lex aeterna praecedit libertatem hominis *prioritate temporis*, nam Deus semper velle debuit ordinem naturalem servari ; sed hominis libertatem non praecedit *prioritate rationis* seu *ordinis*, sive *obligationis*, in particularibus. Sane prius est concipere subditos, ac postea iis leges imponere, eosque obligare: quo sensu potest dici respectu hominis legem aeternam non esse legem proprie dictam, quoadusque nempe ipsi per certam notitiam non applicetur. Scilicet lex aeterna habet quidem in se aptitudinem ligandi hominem, et hoc sensu dicitur obligare *in actu primo*; sed illam suam aptitudinem exercere non potest *actualiter*, id est *in actu secundo* , nisi quando homini promulgatur: porro, ut habet Angelicus, *ex parte creaturae non potest esse promulgatio aeterna* [1] — Unde homo semper quidem in generali dispositus esse debet ad obediendum Deo , sed de facto ejus voluntati obsequi non tenetur , nisi quando illam cognoverit: *In particulari nescimus quid Deus velit , et quantum ad hoc non tenemur conformare voluntatem nostram divinae voluntati* , ait idem sanctus Doctor [2].

Ergo (addes) *fas est tenere sententiam probabilem faventem libertati , etiam in concursu sententiae probabilioris, faventis legi; nam adhuc lex non est omnino firma, licet sit probabilior; atqui hoc est falsum* — Nego sequelam majoris ; nam quando sententia, quae favet legi, est certo et ideo notabiliter probabilior, lex ipsa habetur veluti satis promulgata saltem moraliter; et ideo vim suam exercere debet. Sed quando utraque sententia et favens legi et favens libertati est aeque vel fere hinc inde probabilis, tunc lex nullo modo dici potest promulgata, et idcirco nullo item modo dici potest obligare. Deinde cum sententia favens legi est notabiliter probabilior, assensus mentis in eam naturaliter inclinat; sed quando est aeque (vel fore) probabilis ad sententia favens libertati, assensus remanet in suspenso. Adde in actionibus humanis saepe haberi non posse omnimodam certitudinem: unde sufficit certitudo quaedam resultans ex conjecturis probabilibus , quae licet absolute loquendo certitudo non sit , respective tamen et quoad agendum ut talis habetur [3]

Oppones ultimo: *Decreto S. R. Inquisitionis 1761 quilibet usus opinionis probabilis fuit proscriptus: ergo non amplius licitus est* [4].

R. Verum est , quod proscriptum fuit folium continens plures propositiones , quarum quaedam justos excesserant fines quaedam catholicum probabilissimum tuebantur; sed non fuere proscriptae omnes propositiones in particulari ac divisim. Revera cum de hoc ipso s. Alphonsus noster scripsisset Poenitentiario Majori eum rogans, ut suo nomine responsum requireret a proprio Pontificis ore , dictus Poenitentiarius postquam Clementem XIII fuit allocutus , respondit non fuisse damnatas omnes folii propositiones; sed aliquas tantum in illo contentas. Neque damnatam fuisse aliquam propositionem illarum, quae disceptantur in Scholis catholicis. Et signanter non fuisse damnatam suam , quam defendebat sententiam.[5]

Imo Pius VII die 18 maii anno 1803

legge, operandosi il contrario, non si opererebbe allora formalmente contro quella, ma solo materialmente e così il peccato sarebbe solamente materiale, per cui il Signore non condanna l'uomo; mentre il peccato materiale non è altro che un'azione, che sarebbe materia del peccato, se vi fosse la cognizione della legge - V. Apolog. e confut. vol. 1, p. 207.

Sed nonne (dices) periculum etiam peccati materialis vitandum erit? Cui respondet Sanctus noster negative, inquiens (cit. loc.): *Nè può dirsi, che siam tenuti ad evitare il pericolo di ogni peccato anche materiale, perchè, se fosse ciò vero, non potrebbe seguirsi neppure l'opinione più probabile, anzi neppure la probabilissima, giacchè nell'uso della probabilissima anche vi è il pericolo del peccato materiale.*

1 1. 2 q. 90. a. 1. 2 1, 2, q. 19, a. 10.

3 Ita Angelicus, 2, 2, q. 70, a. 2.

4 Unde haec proscriptio valde differt ab aliarum propositionum proscriptione per Alexandrum VII, aliosque Pontifices; nam istae damnatae fuerunt *omnes et unaquaeque ipsarum;* at supra objectae tantum *in globo et respective*, uti merebantur ut damnarentur.

5 Adde: si folium objectum quoad omnes et sin-

expresse confirmavit Decretum s. Rituum Congregationis declarantis, omnibus b. Alphonsi Operibus tam typis editis, quam manuscriptis ex Apostolicae Sedis disciplina ad severam trutinam revocatis *nihil* in iis *censura dignum* fuisse repertum [1]. Ergo ea nihil continent *contra fidem, vel bonos mores: nihil novi vel peregrini, atque a comuni sensu Ecclesiae et consuetudine alienum: non noxa et inutilia: non Scripturis divinis aut Patribus adversantia*, si credere est Benedicto XIV [2], qui sic laudata verba *nil censura dignum* explicat [3].

Quid plura ? Rogata Sacra Poenitentiaria a Cardinali De-Rohan Archiepiscopo Vesuntinensi, atque consulta super his dubiis: — 1. *An sacrae Theologiae Professor opiniones, quas in sua Theologia Morali profitetur sanctus Alphonsus a Ligorio, sequi tuto possit ac profiteri?*—2. *an sit inquietandus Confessarius, qui omnes s. Alphonsi a Ligorio sequitur opiniones in praxi sacri Poenitentiae Tribunalis hac sola ratione, quod a s. Sede Apostolica nihil in Operibus ejus censura dignum repertum fuerit cum adnotatione* (quae sane est gravissimi ponderis), *quod nempe Confessarius iste non legit Opera beati Doctoris, nisi ad cognoscendam accurate ejus doctrinam, non perpendens momenta rationesque, quibus variae nituntur opiniones; sed existimans se tuto agere eo ipso, quod doctrinam, quae nihil censura dignum continet, prudenter judicare queat sanam esse ac tutam, nec ullatenus sanctitati Evangelicae contrariam?*

Die 5 julii 1831 respondit: *ad* 1 affirmative, *quin tamen inde reprehendendi censeantur qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequuntur. Ad* 2. *vero* negative, *habita ratione mentis sanctae Sedis circa approbationem scriptorum Servorum Dei ad effectum canonizationis* — Accedit, quod praedictus cardinalis De-Rohan die 22 julii ejusdem anni eam s. Poenitentiariae responsionem tunc regnanti Gregorio XVI exhibuit, qui ipsam confirmavit. Imo laudavit propositum Eminentissimi eandem publicandi in sua Dioecesi, et apposita pastorali Instructione ad Clerum suum commendandi.

Ex quibus omnibus evidenter apparet, Systema morale s. Alphonsi posse quidem impugnari si placet et delerinqui; sed non posse damnari uti veritati Evangelicae contrarium, et animarum saluti perniciosum. *Doctrina*, ait Benedictus XIV [4], *debita cum reverentia potest citra ullam temeritatis notam impugnari, si* (nota) *modesta impugnatio bonis rationibus innixa sit, etiam postquam Dei Servus qui scripsit, inter Beatos aut Sanctos fuerit relatus. Celebris est responsio Nicolai Monachi in Epistola ad Petrum Cellensem, quae est in lib. 9 inter epist. Petri Cellensis*; « Sanctus ille Bernardus, quem dicis me debita exuere veneratione . . . quondam Sanctorum catalogo adscriptus, nuper est in Ecclesia canonizatus, et ab humano judicio exemptus : exemptus inquam est, ne de gloria ejus dubitemus, sed non ut minus de ejus dictis disputemus ». Non ergo se bene gerunt qui ideo nos aspernantur; quia cum illis non sentimus.

gulas propositiones esset proscriptum, jam vel ipse probabiliorismus esset damnatus; uam hic quoque sub initio in eodem continetur—*V. Theol. Moralis s. Alphonsi* Edit Stereotyp. typ. Marietti, Taurini, 1846, t. 1, n. 55. pag. 85.

1 Quod ut melius intelligatur, adnotamus: Theologi triplicem distinguunt approbationem. Alia est *definitiva*, si nempe Ecclesia aliquam doctrinam certam ac sequendam ab omnibus declaret, adeo ut qui contra sentiat, contra Ecclesiam sentiat. Alia est *electiva* seu *positiva*, si nempe doctrina ab Ecclesia extollatur et commendetur, uti quae tuto in praxi teneri potest, quin tamen sint reprehendendi qui contrariam sequuntur. Alia est *permissiva*, si nempe Ecclesia doctrinam ab omni censura immunem declaret, quin tamen de ipsa aliquid positive decernat, vel eam laudet.

Porro *tertiam* approbationem convenire Operibus s. Alphonsi constat ex istorum Operum revisione, in qua ab *omni censura* dicta sunt immunia. *Secundam* vero convenire patet tum ex Decreto de ejus virtutibus, tum ex Bulla beatificationis et canonizationis, ubi illius scripta quam maxime laudantur. *Prima* autem approbatio utique non convenit—*V. Riflessioni sopra la esimia santità e saluberrima dottrina del Vescovo Alfonso M. Liguori*, Torino—Feller. *Supplemento al Dizionario* V. Liguori—*L'Ami de la Religion*, t. xxi. n. 528.

2 De Canon. SS. l. II, c. 21 et 28.

3 Merito ergo Leo XII Brevi 19 febr. anno 1825 laudavit typographum Hyacinthum Marietti Taurinensem, affirmans eundem de Religione optime meritum *Opera sanctissimi et doctissimi Alphonsi De Ligorio colligendo et in lucem edendo*. Etiam Pius Papa IX suis literis 12 jul. 1847 eundem typographum ideo maxime laudat.

4 *Loc. cit.* Et hoc sensu S. C. I. 18 sept. 1828 respondit card. Morozzo.

APPENDIX

Animadversionis nonnullae generales tam extrinsecae quam intrinsecae circa s. Alphonsum Liguori et ejus Opera Moralia [1].

Animadversiones extrinsecae.

1. S. Alphonsus *ingenio* plane singulari praeditus erat, ut omnes fatentur; *memoria* vero, *studia* ac *diligentia* vero incredibili, adeo ut sexdecim vix annos natus juris utriusque laurea in patria universitate, Principe eum dispensante, summa cum laude decorari meruerit.

2. *Eruditione* inter fusiores et recentiores Moralistas praestantissimus fuit. Declarat se per annos multos quamplurima Auctorum Classicorum volumina evolvisse, ac solertissime eorum doctrinas ponderasse: qua in re hoc maximo allicere debet, quod nempe Auctor in quacumque controversia solet exhibere clare et simpliciter omnes hinc inde Doctorum sententias et rationum momenta, quibus singulae innituntur, in medium sincere proferens cathalogum scriptorum melioris notae, qui stant tam pro una quam pro altera — Ex quo haec duo valde utilia consequuntur: *primum* quod studiosi habeant quasi sub uno oculo Theologos et Canonistas sine numero quos possint libito suo consulere atque considerare, quin fiant quasi servi unius libris: *secundum*, quod ii qui tenent opiniones tanti Auctoris, certi et tuti sint se tenere opiniones Theologorum complurium tam doctrina, quam nominis celebritate praestantium [2].

3. *Sanctitate* fuit valde praeclarus [3]; *haec* enim, ut legitur in Decreto de illius virtutibus in gradu heroico a Pio VII approbato, *refulsit in Verbi Dei ministerio apud rudem derelictam plebem*, *dum ham praeceptionibus divinae legis imbuebat*; *in cathedra morum apud conscientiarum moderatores, dum doctrinae copiam effundebat*; *in pastorali officio apud commissum sibi gregem*, *dum vigili custodia illum salutaribus pascuis enutriebat*, etc. — Nil ergo mirum si eminentissimus cardinalis Morozzo (cujus memoria in benedictione est), omnia Opera s. Alphonsi universo Clero novarionsi enixe commondaverit vel ab ipso suao Curae Pastoralis exordio [4].

4. A praeconceptis et systematicis, ut dicunt, scholarum opinionibus fuit prorsus *alienus*. Imo ut sententiam veriorem in quaestione quacumque seligeret, orare plurimum solebat, laboribus non parcere, auctores tam *pro* quam *contra* sentientes evolvere omnes, doctrinas s. Thomae et Benedicti XIV praesertim adnotare. Academias, Professores et Theologos magis doctos, pios et bonae famae praeconiis aetate sua illustriores consulere.

5. *Doctrinae sedis Apostolicae* erat addictissimus, charitatis christianae et humilitatis speculum fulgidissimum: de qui-

1 V. Gaume *Manuel des Confessurs* (in praef.) Paris 1842. De hoc tamen opere V. animadversiones ab. Marinoni apud De Luca *Annali Relig.* T. XIX. p. 66, Roma, 1844.

2 Sunt qui in s. Alphonso distinguunt *sanctitatem* quam heroicam dicunt; *doctrinam*, quam irreprehensibilem appellant; et *scientiam* quam scilicet reponunt in eruditionis copia, in criticae regulis, in profunditate ac firmitate ratiocinationis, aliisque dotibus *scientificis*, ut ajunt: hanc porro Sancto nostro denegant, et ideo Apostolum dicunt, non doctum. Ex dictis supra neque haec scientia de facili potest illi negari. Verum quidquid sit, ad nos quod attinet, satis est, quod illius doctrina sit in suis conclusionibus irreprehensibilis, ut tuto eam sequi possimus.

3 *At sanctitas*, ajunt, *non arguit doctrinae veritatem*; *quia et Sanctus potest errare*. Ita sit: attamen nemo negaverit, sanctitatem alicujus scriptoris jam esse non leve argumentum veritatis suae doctrinae, potissimum cum agitur de christiana ethica. In Sanctis enim minimum possunt concitati atque inordinati animi affectus, in quibus maximus reperitur istiusmodi errorum fons. Deinde non parvum argumento pondus accedit ex considerata indole seu charactere ejus sanctitatis, quae in s. Alphonso refulsit; nam perspicuum fit ex historia ejusdem vitae et ex scriptis suis, sanctum hunc Virum seipsum sanctificasse potissimum in promovenda per Apostolicum ministerium proximi salute, et in aliis efformandis ministris, qui huic eidem operi vacarent: haec fuit divina ex s. Alphonsi vocatio — Verba sunt sapientissima Episcopi Derthonensis, Epistola ad Clerum 13 dec. 1846.

4 Lettera Pastorale con cui S. E. Rev. il sig. Cardinale Giuseppe Morozzo Arciv. Vescovo di Novara ecc. ecc. accompagna il *Manuale Ecclesiastico*.

bus item virtutibus declaratum fuit constare *in gradu heroico*.

6. Non interrupto *triginta annorum spatio* doctrinas suas in sacrarum Missionum ministerio diligentissime probavit, atque innumeras, admirandas ac constantes peccatorum conversiones, Dei utique opitulante gratia, peregit, uti legenti ejus vitam omnino patebit [1].

7. Tandem quoad vixit et post mortem *ss. Pontificibus fuit acceptissimus*; nam Benedictus XIV eum valde commendavit, adhuc Sacerdotem *prudentis auctoris* nomine insignivit atque alios pro consilio in quaestionibus ad eum mittebat, dicens: *Voi avete il vostro Ligorio, consigliateri a lui* — Clemens XIII eum reluctantem ad Episcopatum evexit, illa proferens verba: *Mi basta la sua ombra per essere di giovamento alla sua Diocesi*— Clemens XIV eum in Episcopatu manere coëgit, cum ob infirmam valetudinem renuntiare vellet, sic dicens: *Mi contento che governiate la Chiesa di sopra il letto* — Pius VI declaravit se eum semper admiratione et amore prosecutum esse — Pius VII eum *sanctissimum Antistitem nuncuparit* — Leo XII *virum sanctissimum itemque doctissimum* —Pius VIII *illustre Episcopalis Ordinis decus* — Gregorius XVI eum in albo Sanctorum connumerando, illius Opera omnia *inoffenso prorsus pede decurri posse* solemniter decrevit — Tandem regnans Pius Papa IX Opus hoc meum benevolo relibentique animo excipiens, mihi vehementer gratulatur: *Quod in hisce theologicis institutionibus conficiendis nihil antiquius habuerim, quam salutares sanctissimi ac doctissimi viri Alphonsi Mariae De Ligorio doctrinas magis magisque propagare, iisque Ecclesiasticae praesertim juventutis animos imbuere* [2].

Animadversiones extrinsecae.

1. Opera ista moralia *Juventutem maxime Clericalem* in re Theologico morali instruendam praecipue respiciunt, ut Auctor ipse profitetur

2. Post plurimorum *annorum studium* et effusas ad Deum *preces*, piissimus Auctor eadem edidit in hunc finem, ut nempe *viam mediam* inter tot diversas et secum pugnantes sententias edoceret [3].

3. Quaestiones, quae pertinent *ad praxim*, et quas diligenti annorum plurimorum exercitio didicerat, in iis continentur.

4. Ibi inveniuntur etiam textus juris tam *Canonici* quam *Civilis Communis* ad rem pertinentes. Extant propositiones damnatae a Sede Apostolica. Et quod majus est recentiora etiam Decreta ss. Pontificum ad Theologiam Moralem, atque ad casus conscientiae practicos spectantia.

5. *Episcopi innumeri* Opera haec Parochis, animarum Rectoribus et Confessariis propriae Dioecesis expresse proposuerunt et enixe commendarunt. Et ideo factum est, ut *moralis* ejusdem *Theologia* sine numero editionibus in Europa apud Italos, Gallos, Hyspanos, Germanos; Polonos; in Asia apud Indos orientales, in America apud Messicanos; uno verbo per totum catholicum orbem evulgata summopere praedicetur.

1 V. Giattini, *Vita del Liguori*.

Et notatu digna sunt haec verba card. Gousset, *Giustificazione* ecc. « Pubblico (*il b. Liguori*) il corso di Teologia Morale. Opera meglio che da' libri, copiata dal cuor dell'uomo e composta, a dir così, nel confessionale anzichè nel silenzio della cella. Stesa con ammirevole semplicità, contiene Essa tutto quello, che una lunga pratica, nutrita da un profondo studio ne' Padri e ne' Teologi, avea appreso a un Ministro di Dio di coscienza estremamente delicata e pronto a far sacrificio di tutto, ancur della vita, per la salvezza di un'anima sola. Le regole da lui lasciate sono quelle stesse, ch'ei mise in pratica, e con qual successo già notammo (cap. 1).

Un anticipato giudizio si è questo, a parer nostro, abbastanza legittimo in favor di un Opera; e noi chiederemmo volentieri, come si possa senza un sentimento di venerazione aprire un libro, che rinchiude i secreti di un sì abile Operajo Evangelico ».

2 V. Circolare di monsignor Artico Vescovo d'Asti e principe ecc. al suo Clero, 6 luglio 1843: praefixa est Operi, *Homo Apostolicus* etc. quod edidit Marietti, 1844—Hic autem praestat legere Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa in tutte le classi di persone*, cap. 7; Il. *introduzione agli studi Ecclesiastici*, cap. 4.

Ex Suis, mihi datis *Litteris* 7 apr. 1847, ut videre est in initio hujus Voluminis. Si Pontifex gratum habet, ut hac doctrina juvenes praesertim imbuantur, absit, ut eos approbemus, qui decretorie contrarium pronuntiant, quasi nempe juvenibus haec doctrina noxia esse possit: cum tamen ei pro ipsis Sanctus praecipue scripserit.

4 Hoc aureum medium commendat Benedictus XIV, *De Syn.* l. 12, c. 6. ubi monet Episcopos, ut in collationibus moralibus quae identidem non sine maximo profectu haberi solent, Theologorum quaestiones haud definiant. *hoc tamen*, subjungit, *studiose curando, ut in praedictis collationibus moralibus eorum Theologorum sententia vinceret, qui media via inter rigorem et laxitatem incedere norunt*.

Ad rem ergo concludebat cardinalis Monico circa Ligorianam doctrinam: « Piacesse a Dio, che questo fosse il punto di riunione, in cui si accordassero tutti i Direttori di anime; e cessassero così una volta per sempre tante controversie, che non fanno altro che dividere gli amici con pregiudizio del Clero e del popolo! »

CONCLUSIO

Q. *Quid in tanta Theologorum controversia prae oculis habendum quoad regimen animarum in foro praesertim Poenitentiae ?*

R. In tanta Theologorum controversia illud maxime prae oculis habendum est in foro praesertim Poenitentiae, ut declinetur *indulgentia nimia et nimius rigor*; cum utrumque sit animabus maxime noxium. *Cavenda est*, inquit s. Bonaventura, *conscientia nimis larga et nimis stricta, nam prima generat praesumptionem, secunda desperationem* [1]. — Haec erat firmissima s. Alphonsi sententia: *Protestor* (inquit), *quod sicut Confessarios illos non approbo, qui nimiae austeritati adhaerentes facile damnant usam plurium opinionum, quae gravi nituntur fundamento; ita contra neque approbare possum eos, qui de facili opiniones sine fundamento tamquam probabiles acclamant... Ubi agitur de amovendo poenitente a periculo peccati formalis, Confessarius generaliter loquendo, et in quantum christiana prudentia suggerit, benignis opinionibus debet uti; ubi vero opiniones benignae proximum reddunt periculum formalis peccati . . . , dico quod ipse ut medicus animarum teneatur uti opinionibus, tutioribus, quae poenitentes ad se servandos in gratia conducunt* [2].

Haec si diligenter attenderentur, sane nemo unus Sanctum nostrum de nimia indulgentia incusare posset. Utinam omnes hac agendi ratione contenti essent, neque in praxi ultra progrederentur qui tutiora sequenda docent ! Ceterum absit ut eos, qui contra nos sentiunt, vel minimum reprehendere audeamus, quos neque Ecclesia sancta reprehendit: diversa via est, utraque tamen eos ad vitam perducens, qui ex dictamine conscientiae operantur—Unde materiam totam *de opinione probabili et improbabili* concludimus his verbis Bernardi Claramontensis *: Ex qui opiniones sunt inter magnos, et Ecclesia non determinavit aliqnam partem, teneat quisquam voluerit.* Duas tantum conditiones jure exigimus, et sunt : — 1. Ut quilibet paratus sincero animo sit obedire definitionibus sanctae Sedis Apostolicae omnium Ecclesiarum Matris atque Magistrae, quando ac si forte prodibunt; — 2. ut numquam ab eorum corde et oculis elabatur illud d. Augustini oraculum praeclarissimum: *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas.*

Et ne his verbis fucum facere alicui videamur, subnectimus hic *catalogum Auctorum*, quos utraque sententia habuit patronos praestantiores, ut sic quisque valeat, si velit, pro suo arbitrio et ingenio eos per se legere, attente perpendere et perscrutari — Escludimus tamen quos *taxos vel laxistas* appellant, ut sunt praecipui *Antonius a S.S., Caramuel laxorum facile princeps, Leander, Martinus a s. Josepho. Pasqualigus, Sancius Joannes, Zanardi* et alii, qui licet probi, satis docti ac fine bono perducti; incaute tamen in opinionibus compluribus communiter censetur benignitati nimium indulsisse. Quarum quidem opinionum catalogum videre quis poterit penes Gonet [4].

Si autem Auctores complures *laudis honore* nuncupamus, non ideo ceteros minoris facimus. Hic id unum nostrae curae fuit, eos tantum referre titulos, quos vel reperimus in operibus Auctoris nostri, vel scimus passim praedicari [5].

A

Auctores, qui in dubio stant (plus vel minus) pro sententia* favente legi.

Alasia, Commentaria Theologiae Moralis (inter recentiores omnibus valde notus et celebris claritate, ordine, stylo et rerum copia merito sane praestantissi-

1 Commeodatus Derthonensis Episcopus doctrinam s. Alphonsi laudans utpote quae media incedit via, sic laxitatis atque rigoris mala aperit.

Laxitas praecepta de medio tollit, inordinatos appetitus sophismatibus cohonestat, malum excusat, a proximis occasionibus non removet, pravos habitus non repugnat, ad absolutionem rite non disponit. *Severitas* magis noxia est: consilia praecipit, levia in gravia traducit, nullum illi satis ut Sacramenta permittat; conscientias aggravat; homines anxietatibus vexat, quibus fit ut ipsi animo concidant; a Sacramentis abstineant, de salute desperent, fidem amittant, religionem exuant. Accedit et aliud damnum gravissimum: non enim fideles dumtaxat, sed ipsos torquet Confessarios nimius rigor; cum tempe jam ex se hocce ministerium totum hominem requirat, qui severioribus principiis sunt imbuti ac boni sunt ministri, continuo anguntur magnopere timentes, ne suo muneri unquam faciant satis, sicque tandem ab hoc Sacramento ministrando deterrentur, abhorrent, alieni fiunt (V. et *Il Sacerdote Santificato* ecc. ecc. *Lett.* 2).

2 *Compendium Theologiae veritatis*, l. II, c. 23.

3 *De opin. prob.* a. 3.

4 V. De Sarasa, *De arte semper gaudendi* — Bonacina, *Theol. Mor.* T. III. — La Croix, in initio *Theol.* — Bergier, *Dizionario Enciclop. Ed. Mediol.* typ. Pirotta; Ad calcem Appendicis — Gury, *Compendium Theolog. Mor.* in fine.

5 V. *Opus Morale*, l. I, n. 77.

mus) — *Antoine Gabriel* Societatis Jesu, *Theologia Moralis universa* (Benedictus XIV gratum habuit, ut ejus Opera Moralia a selectis viris perlustrata et nobis praedita praelegeruntur studiosae juventuti Collegii Urbani *De Propaganda*, et in usum Missionariorum adhiberentur: hodie tamen ibi traditur *Theologia Moralis* Edmundi Voit, qui brevi doctrinam traditam totidem casibus ad praxim deducit) — *Armilla*, qui dicitur alio nomine *Funus* (e familia Dominicanorum)— *Bailly* (prohibitus *donec corrigatur* decreto 7 decembr. 1852) — *Ballerini* (*Petrus* et *Antonius* fratres — *Berti* e familia Augustinianorum (valde doctus)—*Besombes* — *Billuart* e Dominicanorum familia (perspicuitate, soliditate et eruditione merito praedicatus) — *Blanchus*— *Cabassutius* (perdoctus) — *Cajetanus*— *Camargo* — *Canus Melchior* (perelegans scriptor, Dominicanus et Episcopus Canariensis) — *Collet* (doctissimus, et ex rigidioribus non ultimus) — *Comitolus* — *Concina* (Dominicanus perrigidus, et doctus)— *Contensonius* Dominicanus (valde commendatur etiam Verbi Divini praeconibus ob singularem oratoriae facundiam) — Continuatur *Tournely* (alio nomine *Collet*) — *Cuniliati* Dominicanus— *Delamet* — *Dens* — *De Prado* — *Dettori* (recentissimus in Regio ipso Taurinensi Athaeneo Theologiae Moralis professor: ingenii acritate, styli elegantia, et eruditionis copia celebratus) —*Esclapezius*— *Estius* (doctor fundatissimus a Benedicto XIV nuncupatus) — *Fagnanus* (probabilioristarum facile princeps) — *Franzoja* (vel ipso Concina nonnunquam rigidior) — *Fromageau* —*Furno*—*Gazzanica*— *Genetus* — *Gonetus* Dominicanus (doctus) — *Gonzales Thyrsus* (Praepositus Generalis Societatis Jesu) — *Gotti* (Cardinalis) – *Habert* — (Doctor Sorbonicus)— *Hennus* — *Juvenintus* (in indicem librorum prohibitorum relatus Decreto 25 septembris anno 1708, *donec corrigatur*)— *Le Tombeur*—*Liebermann*—*Luraschi*— *Michael de Elizalde*—*Merbesius*—*Mercorus* Dominicanus — *Merenda* — *Montazet* (Episcopus Lugdunensis: prohibitus Decreto 17 decembris anno 1792) — *Natalis Alexander* Dominicanus (eruditionis copia jure meritoque celeberrimus)— *Panormitanus* — *Parato* — *Patutius* (ex rigidioribus, e familia Dominicarum) — *Petra* (Cardinalis) — *Petrocorensis* —*Piselli* — *Pontassus* — *Pramaggiore*—*Rebellus* (doctus) — *Ricci Flavianus*—*Rulfus* (ejus manuscripta extant in Bibliotheca Seminarii Novariensis) — *Sainte Beuve* Doctor Sorbonicus — *Scarpazza* — *Schram* — *Sylvester* — *Speroni* —*Staidel* — *Stuardi* (qui Commentaria clarissimi Alasia contraxit, aliquid addendo de suo) — *Tournely* (Doctor Sorbonicus et Theologiae professor, valde ac merito ubique gentium laudatus — *Vatolus* — *Victoria*, qui est e familia Dominicanorum — *Vigand*, etc. etc. etc.

B

Auctores qui in dubio stant (plus vel minus) pro libertate.

Abelly (Episc. doctiss.)—*Albertus Magnus* Dominicanus (Episc.)—*Alvarez* Dominicanus (Archiep.)— *Amort* (valde doctus, commendatus a Bened. XIV) — *Anacletus* — *Andreucci* (quem multi habet Bened. XIV — *Anglius* (Episcop.) — *Anguirre* (Card.) — *S. Antoninus*, Angelus consiliorum salutatus (Archiep.) — *Arsdek* — *Aversa* — *Azorius* (valde celebratus a Bossueto) — *Bannez* Dominicanus (Confessor s. Theresiae) — *Barbosa* (Episc) — *Becanus* (doctus ac pius, et quem commendat Dupin) — *Bernardus* Claramontensis — *Bissus Bern.* (valde doctus: nomine Acad. Cassin. scripsit contra Thyrsum Gonsalez) — *Bolgeni* — *Bonaccina* (Episc.) — *S. Bonaventura* Doctor Seraphicus (Card. Episc.) — *Bossius* — *Bouvier* (Episc.) — *Busembaum Hermannus* (illius normam ac methodum secutus est s. Alphonsus: idem a Croix, Zacharia et Franzoja commentariis est donatus) — *Candida* — *Cardenas*—*Castelvetere* (doctus)— *Charmes* — *Coninkius* —*Cornejo* - *Covarruvias* (Episc.)— *Croix* (quem Benedictus XIV amplissimis laudibus cumulavit) — *Dearraga* — *Del Bene* — *De Lugo* (Card. doctiss.) — *De Horca*— *Diana*— *Duval* (Prof. Sorb.)— *Ægidius* Romanus Doctor fundatissimus (Archiep.) — *Elbel* (doctus) — *Escobarius* — *Fagundez* — *Faure* (ejus doctrinam multi faciebat Pius VI) — *Ferraris Lucius* — *Fillincius* — *Gallego* — *Gammacheus* — *Gaume* — *Gomez* — *Gousset* (Arch. Card.) — *Graffius* (Abbas Cassinensis) — *Granadus* — *Gravina*—*Grassi* — *Gury* — *Holzman* — *Isambertus*—

A. Jeremia P. Franciscus (qui sententiam suam methodo mathem. demonstrare aggressus est) — *Layman* (doct.) — *Leander* — *Ledesma* (Episc.) — *Lessius* (a d. Salesio laudatus) — *Liguori* Episc. (vir doctissimus ex Card. Gerdil; vir prudens ex Benedicto XIV; sanctiss. et doctissimus ex Leone XII et Pio IX) — *Lopez* — *Lupus Christianus* — *Macadus*— *Malderus* (Ep.) — *Mannhart* *Martinez* Dominicanus — *Mazzotta* — *Medina* Dominicanus (Ep. doctiss.)—*Moya*— *Molina* — *Montesinus* — *Navarrus* — *Nider* — *Palaus* — *Pallavicini* (Card.)— *Paludanus* — *Perez* — *Pesserinius*— *Pighler* — *Pontius* — *Potestas Felix* (perspicuitate commendatus) — *Reginaldus* (a d. Salesio valde laudatus)—*Roncaglia* (optimus consiliarius)—*Sa Emmanuel* – *Salmanticenses* (TT.Collegii Salmanticae in Hispania, qui universam Theologiam pro suis multo studio ediderunt) — *Sanchez* (sapientiss. ac piiss.) — *Schilder* — *Segneri* senior — *Serra* — *Sfrondatus* (Card.) — *Sylvius* (doctiss.) — *Sporer*— *Stapf* — *Suarez* (a Paulo V et Bened. XIV doctor eximius et a Bossueto totius Scholae modernae repraesentator nuncupatus) — *Taberna* — *Tamburini* — *Talento* — *Tanner* — *Tapia* (Episc.)—*Taseda* — *Tertullus* (pro sua sententia notat biscentum AA. a se lectos)—*Toletanus*— *Toletus* (Card. quem proponit Salesius)— *Tudescus* (Archiep.) — *Umbertus* Dominicanus — *Valentia* — *Vasquez* (a Mabillonio valde laudatus, imo clarissimum lumen ex Benedicto XIV) — *Vira* (eximiae sapientiae vir ex Benedicto XIV)— *Voit* — *Zerola* (Episc.) etc.

ADNOTATIONES

(A) Pag. 13.

Quicumque intimum animi sui sensum attente consideravit, facile percipiet ad actum humanum concurrere voluntatem transcurrendo per quosdam veluti gradus: nempe — 1 occurit praevia *intellectus cognitio* alicujus finis animum allicientis, quia voluntas non fertur in incognitum — 2 finis cognitionem subsequitur quaedam *simplex volitio*, quae est primus actus, quo voluntas finem jam cognitum uti in se bonum et amabilem respicit; — 3 succedit *deliberatio efficax* finis illius attingendi;— 4 deliberationem statim comitatur *mentis conversio* ad media pro fine illo obtinendo. Haec media vel nondum in promptu sunt et incerta; vel sunt incerta et jam in oculis parata. In primo casu accedit *consilium*, discursus nempe quidam interior in intellectu consistens qui media haec attente perquirit ac perpendit. In secundo cito accedit *voluntatis consensus*; — 5 venit *fruitio*, ille videlicet actus, quo voluntas nostra in fine jam consecuto quiescit. et de eo secum delectatur.

(B) Pag. 13.

Duplex haec distinctio clarius patebit aliquo exemplo practico. Quapropter supponamus hominem gravi injuria ab alio lacessitum, et malo vindictae amore succensum. Hujus porro voluntas eum imprimis, a quo injuria sibi irrogata est, odio prosequitur et vindictam contra eundem determinat: jam vero duplicem hic habemus voluntatis actum: *primum*, quo voluntas odit contumeliosum illum; *alterum*, quo vindictam in ipsum determinat. Uterque erit elicitus: quare? quia uterque in sola ipsa voluntate perficitur, neque ullus adest alterius facultatis sive interioris sive exterioris concursus. Sed ubi semel vindicta fuerit determinata, vindicatoris voluntas adhuc procreditur: imperat nempe *phanthasiae*, ut acceptae injuriae magnitudinem contempletur: imperat *memoriae*, ut ejusdem minime obliviscatur: imperat *intellectui*, ut circa vindictae circumstantias occupetur, et perpendat tum media eam peragendi, tum etiam bona (juxta suum conceptum) inde obventura: imperat denique *toti corpori*, ut in illam vindictam perficiendam concurrat facultatibus suis omnimus, *oculis* nempe attente contumeliosum secernendo, *manibus* ferrum arripiendo, et *pedibus* in hostem incurrendo. Multos hic habemus actus, et omnes imperatos, quia omnes proveniunt quidem *originaliter* a voluntate; sed perficiuntur ope diversarum facultatum, quae ad ipsius voluntatis imperium moventur et agunt.

Ex quibus constat: — 1 quanta sit voluntatis nostrae efficacia, et quanti facienda sit excusatio illorum, qui ut ducant in bonis dies suos, resipiscendi impossibilitatem adstruunt;

volenti enim nil impossibile: neque Deus in necessaris deest:— 2. quare actus humanus dicatur voluntarius, non intellectualis, licet intellectus primo concurrat, est nempe ratione dominii, quod voluntas in facultates omnes exercet.

(C) *pag 17.*

Sed (dices) *nonne potest Deus voluntatem hominis immutare?* Deus potest voluntatem hominis immutare, id est eam ex nolente facere volentem per gratiam suam agendo modo libertatis proprio, *concedo*: potest eam immutare, id est eam quoad actus elicitos cogere, *nego*. Certe nemo dixerit, Deum qui voluntates humanas creavit liberas, eas in cunctis actibus gubernare non posse quin earundem libertati noceat. Ad conciliandum supremum Dei dominium in actiones hominum cum ipsorum libertate, non una est sententia. *Molinistae* tuentur, quod Deus voluntatem non movet, nec determinat, nec ad actum applicat; sed tantum juvat, atque cum illa ad quemlibet actum perficiendum concurrit *Vid.* Bossuet, *Troité du libre arbitre*.

Congruistae, duce Suarez, dicunt Deum naturam mentis ejusque propensiones perfectae noscentem, eam per circumstantias opportunas (quas juxta beneplacitum suum disponit), quo vult inclinare, et tamen libertati ejus non nocere; quia moralibus tantum utitur mediis.

Thomistae contendunt, quod non tantum in actiones, sed in ipsas determinationes nostras Deus positive influere debet, ut nihil sit positivum et reale, quod ab ipso non proveniat. Unde volunt concursum Dei esse tum praevium, non quidem tempore, sed natura et ratione, ut causa prior est effectu; tum physicum, id est efficaciter producentem quidquid est entis et perfectionis in actibus nostris liberis. Quod tamen non officit libertati; quia expedita potestas ad oppositum semper remanet in agentibus — Sed hoc ad Dogmaticum. (V. Liguori, *Opera dommatica contro gli eretici*, sess. V. n. 100 et seqq.)

(D) *Pag. 21.*

Gall doctor germanus, qui Parisiis obiit 1828, cum adverteret homines nasci, unumquemque cum propensionibus specialibus, earum rationem in cerebri conformatione quaesivit; tot autem in cerebro destinguebat organa, quot sunt in homine inclinationes; et inclinationem dominantem exterius per specialem cranii protuberationem innotescere contendebat. Haec scientia dicitur *Cranioscopia*, *Croniologia*, *Frenologia*, etc.

Plures ex celebrioribus medicis hanc doctrinam oppugnarunt, ac multa congesserunt facta dicto systemati contraria; sed aliqui aliud admiserunt. Imo nonnulli eo abusi sunt ad libertatem labefactandam, inaniter tamen; illis enim inclinationibus ac passionibus non obstantibus, quilibet se sensit suorum actuum dominum — *V.* Bergier *Dizionar. Encicloped.* etc. Edit. Mediol. ad Append. V. Frenologia — *Pensieri di* un *Cattolico credente* ecc. Milano.

(E) *Pag. 23.*

Patet ergo quid sentiendum sit de illis, qui naturam libertatis collocant in licentia opinandi, in voluntate legem transgrediendi, in facultate religionem quamcumque eligendi, in potentia omnia ad libitum agendi, divina et humana aeque subvertendo et conculcando. *Io mi rido* (audiant vel ipsum Rousseau in *Contr. Soc.*) *di quei popoli avviliti, che lasciandosi sollevare da una razza di faziosi osano parlare di libertà senza pur averne l'idea, ed avendo il cuore pieno di tutti i vizi degli schiavi, s'immaginano, che per esser liberi, bisogna essere sediziosi* — La libertà, come ben rispose Alcuino, è l'*innocenza*, e lungi dal consistere nell'emanciparsi l'uomo dalla legge, e nel crearsela, consiste nell'eseguirla — » Fatevi beffe (ad rem, Guicciardini) di quelli che predicano libertà, non dico di tutti, ma ne eccettuo ben pochi; ognuno di questi tali che sperasse aver più bene in uno stato stretto che in un libero, vi correrebbe per le poste ».

V. *Collez. de'buoni libri*. Torino, passim— *Saggio elementare di diritto pubbl. ecclesiastico*, vol. 1— *Le opinioni che agitano il nostro secolo*, Trattenim. Lugano 1850— Orioli, *Della libertà ed eguaglianza civile*. Roma 1850— *Soggio intorno al socialismo*, passim.

(F) *Pag. 24.*

Quod Jansenistae vitiis latam aperiant viam, sic perbelle describitur in libro per integrum legendo: *La lega della Teologia moderna colla filosofia* ecc.; ubi Jansenista sic loquens inducitur:

«La grazia necessitante ella è, miei signori, un maraviglioso calmante dei rimorsi della coscienza. È un segreto specialissimo per vestire la indifferenza su tutto ciò che concerne la Religion rivelata. È un oppio potentissimo, che legando in sopore le potenze dell'anima, per ciò che risguarda le opere della grazia, le ravviva, e conforta a tutte le operazioni della natura. Ognuno, per quanto idiota si voglia supporre, presto ne cava per sè la nitida conseguenza. O il Signore mi concede la grazia ne-

cessitante al bene, e allora necessariamente e volentieri opererò bene. O il Signore a me la nega con tutti i miei sforzi necessariamente, e volentieri opererò male, e dovrò peccare: questa conseguenza ognuno la sente, e sa applicarla facilmente a se stesso. Quindi Dorindo dice divotamente a Cammilla: Noi siamo necessitati ad amarci. Che abbiamo a farci? I gradi della nostra terrena concupiscenza superano i gradi della celeste, onde necessariamente e dolcemente ci è forza di seguire le leggi fisiche di questa mutua attrazione terrena. Se avverrà che la grazia trionfatrice faccia crescere in noi i gradi della celeste dilettazione, allora necessariamente, e con piacere seguiremo amendue le leggi della forza repulsiva; voi a oriente, io a ponente. Ma fintanto che ella discenda sopra di noi, Dorindo deve essere di Cammilla, e Cammilla di Dorindo.

« Se qualche volta Cammilla turbata e inquietata da qualche lassa Moralista raccomandasse a Dorindo di pregare Dio, di gemere, di sospirare a lui per ottenere questa forza di ripulsione: Ah! questo istesso pregare, le risponde Dorindo in tuon divoto, è una grazia, è un dono che Dio nega all'uno, e concede all'altro. In questo stato nè io, nè voi abbiam libera la lingua all'orazione, e conviene riposare in seno alla nostra attrazione terrena, e ne'profondi arcani imperscrutabili della Predestinazione.

« Vedete, miei Signori, dove va finalmente a colpire la nostra dottrina? Ella va a mandare tutta in fumo la rigidissima morale già da noi predicata, e di cui ci vestiamo come di un mantello per venire sconosciuti all'attacco del fondamento di tutta la morale. Eccovi sotto il velo, e col favore di un dogma di fede cattolica, introdotto quel tanto da voi favorito fatalismo, che la vostra filosofia fin qui con tutte le vostre speculazioni non potè giungere a persuaderlo ».

(G) *Pag. 34.*

Circa modum quo implere possumus praeceptum omnia opera nostra in Deum referendi, non una sententia est. Alii dicunt actus ab homine susceptos ob honestum finem implicite jam in finem ultimum seu Deum referri. Alii cum Augustiniana Schola contendunt actuali intentione vel virtuali explicita, profecta ex actuali antecedente quae adhuc perseveret et in actum influat, omnia opera nostra in Deum referenda esse. Thomistae demum volunt praeceptum relationis operum nostrorum in Deum non distingui a praecepto charitatis in Deum super omnia, adeo ut urgente charitatis praecepto, omnia opera nostra relatione saltem virtuali explicita teneamur in Deum referre tanquam in finem ultimum: quoties vero charitatis praeceptum non urget, sufficere ut opus ex objecto bonum sit, nulloque pravo fine aut prava circumstantia vitietur, illudque ab homine suscipiatur honesto fine, et hac ratione actiones nostrae virtualiter, et implicite referuntur in Deum, ut ultimum finem.

Quidquid sit, optime se geret animarum pastor, si fideles hortetur, ut quolibet primo mane, ubi de lecto surrexerint, se et sua opera totius diei Deo offerant, et egregiam hanc devotam praxim repetant, quum novum aliquod opus aggrediuntur, vel illa verba usurpando: *Sanctificetur Nomen tuum*, vel nomen Jesu ex corde proferendo, vel se crucis signo muniendo, vel quid simile peragendo, quod divinae charitatis ignem in eis accendet, et eorum opera fortunabit ac perficiet. —Talento.

Omnibus autem valde est commendandum, ut frequenter illam solatio et coelesti jucunditate plenissimam d. Ignatii a Lojola orationem secum in animo devote recitent: *Suscipe, Domine, universam meam libertatem, Suscipe memoriam, intellectum atque voluntatem omnem. Quidquid habeo vel possideo, tu mihi largitus es, id tibi totum restituo; ac tuae prorsus voluntati trado gubernandum. Amorem tui solum cum gratia tua mihi dones, et dives sum satis, nec aliud quidquam ultra posco.*

(H) *Pag. 35.*

Injuriam Theologis generatim atque Philosophis ipsis ii faciunt, qui contendunt absque errore non posse conscientiam appellari *judicium practicum*, contendentes eam dicendam esse *judicium speculativum semper praecedens judicium practicum*. Plato, Aristoteles, Laertius et omnes post eos Graecorum Scholae scientias partiebantur in *speculativas* et *practicas*, et *practica* vocabant judicia illa quae versarentur circa actiones humanas: horum exemplum secuti sunt Itali tum Philosophi tum Theologi et Litterati omnes. Sed *scientia* (dices) rerum pertinet ad ordinem idearum; *praxis* vere ad facta realia. Futilis difficultas et puerilis! Nam *scientia speculativa* dici utique poterit ad ideas et earum ordinem; sed *scientia practica* semper dicenda erit pertinere ad facta realia, saltem in sensu communi, quo *scientiae practicae* vocabulum fuit hactenus in Scholis omnibus usurpatum.

Q. *An conscientia distinguatur a sensu intimo?* — R. Licet conscientia lato sensu dici possit *sensus intimus*, quatenus per eam anima fit conscia praesentis suae affectionis, v. g. doloris aut gaudii; proprie tamen et stricte lo-

quendo, conscientia maxime differt a sensu intimo, ideoque caute est praecavendum, ne simul duo haec confundantur. Etenim sensus intimus est illa perceptio, qua mens de praesenti suo statu admonetur, quin tamen intercedat ullum judicium *practicum* de licitate vel illicitate actionis, id est quin ulla intercedat comparatio inter actionem, quae ponitur, et legem moralem, ut judicari possit an actio illa bona sit, an mala; cum ex adverso conscientia proprie accepta sit actus ille, quo intellectus noster judicium exercet circa moralitatem actionis quae ponitur, quodam veluti syllogismo innixus, cujus *major* propositio est lex; *minor* est opus, quod ponitur; *conclusio* est sententia, quae affirmat opus illud licere, vel non: sic. v. g. adolescens qui disciplinam aspernatur, facile sibi se peccare probabit, si dicat: *Disciplinam aspernari peccatum est*; *cum scriptum sit*: filii, diligite disciplinam et nolite abjicere eam; *atqui talem actum ponendo disciplinam aspernor, quia ipse disciplinae adversatur*; *ergo eum ponendo pecco*.

(I) Pag. 36.

Ad rem Audisio *Introduzioni agli studi Ecclesiastici*, l. III, c. 7: « Le scuole avendo sin qui concordemente insegnato, a ciò che l'uomo dicasi operare umanamente e moralmente, essere indispensabile l'intervento della coscienza nell'individuo operante, ossia la consapevolezza morale di quel che si fa; pare quindi uno scostarsi dal parlare teologico: 1. il dire umana una qualche azione posta senza il precedente giudizio della coscienza; 2. il riconoscere una moralità nelle azioni, generata senza l'intervento e l'opera della coscienza; 3. l'ammettere due specie di moralità, una *deliberata* e l'altra *indeliberata*. Sarebbe anche troppo arduo a concepire come l'uomo possa essere principio libero e signor delle sue azioni, senza averne coscienza o consapevolezza.

« I Maestri di teologia, formolando il senso comune dell'umanità, per coscienza intendono quel *dettame dell'intelletto che pronuncia sulla bontà o reità dell'azione in particolare*. Il qual dettame proclama alla natura ragionevole la volontà divina; epperò, se la volontà ossia la legge divina è la regola rimota delle azioni umane, la coscienza ne è la prossima, cioè l'applicazione. Onde lucidamente e nervosamente dice il Detturi, *Illa itaque* (lex) *quaedam veluti norma ac libella, haec* (conscientia) *normae libellaeque applicatio; illa index, haec praeco*. Questo banditore o monitore divino, che è la coscienza, non solo è mandato ai sapienti o alle culte e incivilite nazioni, ma a tutti gl'individui dell'umanità che sono giunti all'uso della ragione: perchè la ragione è partecipazione della legge eterna fatta all'individuo, affinchè le applichi incontanente quand'egli ha conseguito una capacità morale, e con essa misuri e componga le suo azioni. Rettamente il Billuart comincia il trattato della coscienza: *Omnes, docti et indocti conscientiam clamant*. »

(J) Pag. 36.

Ex conscientiae vi et obligatione deducitur, quantum deploranda *illa conscientiae libertas*, quam aetate nostra tantopere jactitant: quantumque deceat Moralistas omnes icto foedere hanc pestem fidei exitiosam strenue aggredi.

Ad rem auctor laudati Operis, *Saggio intorno al Socialismo e alle dottrine e tendenze socialistiche* (Torino 1854. Tip. Speirani e Tortone part. III, c. 8): « Si dice volersi libertà di coscienza: chi può negare alla coscienza d'essere libera di fatti, e d'essere la regola prossima delle azioni dell'individuo? Ma se è *coscienza*, cioè la scienza intima dell'uomo che sa ciò che si fa nell'operare moralmente, è necessario che ella consideri l'atto morale, e ne giudichi, e conosca nelle sue relazioni colla legge, senza di cui l'atto morale non sarebbe più morale: la coscienza non può essere libera se non di scegliere fra il bene ed il male, o fra beni di diversa natura; una coscienza informe è quasi coscienza nulla. Per lo che è necessario che ella, che è la regola prossima dell'uomo, abbia una regola rimota per l'uomo, ma prossima per lei, che le somministri gli elementi ed il criterio dei suoi giudizi, la qual regola è la legge di cui ella non sia legislatrice a sè stessa. Quanto pertanto si dice coscienza libera, che cosa si vuol dire? Forse coscienza irresponsabile, eslege? Non è più coscienza. Forse coscienza che si fa la legge da sè? Non è questa più legge. Spesso sotto quell'equivoco si intende solo libertà dalle leggi positive dei poteri umani, e dalla legge cristiana in quanto ha del positivo; ma poichè queste leggi ed autorità si incarnano nel diritto naturale, e la obbedienza a queste finisce per essere una forma d'obbedienza a Dio, si ritorna a negarla coscienza stessa col volerla far libera. È adunque più che equivoca la espressione. Così si suol dire che *gli uomini devono essere uguali in faccia alla legge*, specialmente alla civile; si capirebbe se si dicesse che *le leggi devono essere uguali per tutti* (il che però è un errore. Dove non c'è uguaglianza naturale, nè vi è, nè fu nè sarà mai legislazione che non tenga conto di tali differenze); ma dire gli uomini

sono eguali in faccia alla legge, in faccia a Dio, ecc. sono parole che non hanno senso alcuno preciso, o inducono facilmente ad errore nell'applicazione. Si potrebbe fare una collezione numerosa di detti assiomatici siffatti, che in sostanza sono enimmi, o spropositi, e nondimeno compongono il più ricco capitale dei pensatori odierni. »

(*K*) *Pag. 48.*

En quomodo hac de re, ad dubium omne tollendum, se ipsum explicet Sanctus noster (Apol. 5, n. 1, 3, 4): *Taluni mi tacciano dicendo* che io sono probabilista... io non sono nè probabilista nè equiprobabilista *in modo* (notentur verba) *che io dica essere per se lecito il seguire l' opinione equiprobabile: dico non però... quando vi sono due opinioni egualmente probabili, benchè l'opinione meno tuta per se non possa seguirsi, mentre* (siccome ho detto) *la sola probabilità non da fondamento bastante a lecitamente operare; nulladimeno quando l'opinione, che sta per la libertà, è di egual peso di ragioni, che l'opposta che sta per la legge (ho detto di egual peso, perchè quando forse meno probabile, già si è detto di sopra. che allora dee seguirsi l' opinione che sta per la legge, la quale benchè in qualche modo anche sia dubbia, il dubbio nondimeno è largo) allora entra il dubbio stretto e rigoroso, che fa sospendere affatto il giudizio della mente, se la legge vi sia, o non sia; onde s'ignora allora l' esistenza della legge che proibisca l'azione. E perciò in tal caso la legge non si può dire sufficientemente promulgata: allora solo è sufficientemente promulgato il dubbio, se vi è o non vi è la legge, ma non è promulgata la legge; e pertanto non essendo allora promulgata la legge, non può ella indurre obbligo certo di osservarla.* »

Ab usu opinionis probabilis (dices) *ortae sunt tot sententiae in Theologia Morali valde laxae et moribus noxiae. Tot etiam prodierunt propositiones a summis Pontificibus condemnatae. Ergo* etc.

R. Ad 1: Falsum est ab usu opinionis vere graviterque probabilis ortum habuisse sententias laxas in Theologia Morali; opinio enim vere et graviter probabilis innititur vero et gravi fundamento, etsi possit esse falsa; sententia autem laxa omni vero et gravi fundamento caret; ergo hanc ab illa, uti effectum a causa, derivare repugnat — Morum autem corruptela oritur quidem ab usu sententiae laxae, huc ipso quia caret vero et gravi fundamento; non vero ab usu oritur opinionis vere et graviter probabilis, ob rationem contrariam (V. Bergier, *Dizionario*, V. Probabilismo).

R. Ad 2: Falsum pariter et consequenter est, ab usu dictae opinionis ortas esse propositiones condemnatas. Istae originem habuere vel a mentium humanarum imbecillitate, vel a nimia ingeniorum quorundam audacia atque effraenata licentia: quae duo locum habere possunt tam in iis, qui tenent opiniones probabiles, quam in iis, qui eas despiciunt. Sane si Pontifices existimassent usum illius opinionis esse fontem tot malorum, quomodo fieri potuit, ut de rivulis obtruncandis curam haberent, fontem autem nunquam extinguere voluerint· quud uno decretorio judicio tam facile potuissent efficere?

An (quaeres) *usus opinionis vere graviterque probabilis in rebus moralibus sit novus, et majoribus nostris inauditus*?

R. Sunt utique nonnulli, qui clamitant usum opinionis probabilis in rebus moralibus esse novum. Sed falsum est; nam Petrus Antonius Terillus scriptor Anglus in suo celebrato Opere *De probabilitate* clare demonstrat, tam sanctos Patres quam Scholasticos antiquos omnes vel fere omnes fuisse pro usu opinionis probabilis in rebus moralibus: et sententiam contrariam non fuisse auditam in Scholis, nisi aetate Cornelii Jansenii et sectatorum ejus.

Sane: si usus sententiae cujuscumque probabilis fuisset prorsus novus non quoad terminos tantum, sed etiam quoad rem et substantiam, quomodo tanta et tam subita mutatio posset explicari? quanto temporis spatio non opus fuisset ad convellendam sententiam contrariam, quae in adversariorum hypothesi per tot saecula in Ecclesia Catholica tam profundas egisset radices? Quidquid igitur nonnulli dicant, semper verum erit, quod hac de re nobis tradit celeberrimus Segneri, veteres nempe nostros eam semper tenuisse regulam in agendo, ut: — 1. legi firmiter adhaererent, quin amplius daretur vel minimus disputationi locus, quando habebatur tanquam certa; — 2. quando lex habebatur tanquam dubia, dubietatem deponere conarentur, consulendo Doctores, si aderant; vel rem in natura sua per se ipsos perpendendo, si non aderant; — 3. quando opiniones Doctorum hinc inde bene perpensae, aequalibus rationum momentis adhuc inter se differrent, tunc unicuique fas esset amplecti illam, quae sibis magis placeret, deposita omni et quacumque peccandi formidine.

Si attente consulatur historia Theologiae catholicae, clare patebit tam inexorabilem et tam immitem quorundam rabiem contra usum cujuscumque opinionis probabilis in rebus moralibus tunc solum exortam esse, cum primum in Ecclesia audita est scandalosa illa, et tamquam haeretica damnata Jansenii pru-

positio: *Aliqua Dei praecepta sunt impossibilia; deest quoque gratia, qua possibilia fiant.* Videlicet quia usus opinionis graviter probabilis facilem ac securam adaperiebat viam ad praecepta adimplenda, quia possibilia fiebant quammaxime, ideo a talibus contra hujusmodi usum acriter insurgendum fuisse nemo non videt. Id probatur etiam ex eo, quod ipsi contrariae sententiae patroni fateantur, statim ac pater Medina expressis verbis tradidit usum sententiae probabilis, eam opinionem cito fuisse communissime amplexatam non solum a Scholasticis privatis, sed etiam ab ipsis celebrioribus studiorum Universitatibus ferme omnibus, ab innumeris Religiosis institutis, a gravissimis doctissimisque Episcopis atque Praelatis: imo a quibusdam etiam summis Pontificibus in aliquibus casibus, in quibus sic jubere videretur prudentia et charitas; eorumque resolutiones jugis norma ac regula fuerunt. Ut videre est *Cap.* Ex conquestione x, *de restitut. spol.* l. II, Decret. It. *Cap.* Literas tuas. XIII, *eod. tit* — It. *Cap.* Inquisitioni tuae XXIV *des excomm.* lib. v, Decret. Ubi non quod tutius, sed quod in se vere probabile erat, tuta conscientia secuti sunt RR. Pontifices.

(*L*) *Pag. 49.*

Hoc evenit in disciplina nostra, quod in *dogmatica* et *canonica*, ut prae ceteris nonnulli emineant in aliqua illarum tractationum parte, adeo at in illa parte communi Doctorum sensu magni habeantur.

Sic quoad dogmaticam principes sunt inter Patres. s. Augustinus *in* materia gratiae et praedestinationis; ss. Hilarius et Athanasius in mysterio Trinitatis; s. Leo M. in mysterio Incarnationis, ect. — Inter TT. vero, de Trinitate Vitassios; de Gratia, Tournely; de Incarnatione, Le-Grand; de Homine, Billuart; de Novissimis, Deus —De B. V. M. generatim, Mazzola— De M. Virginis Conceptione immaculata ejusque definitione, Perrone, Cerri, Gual atque Passaglia.

Sic in re canonica caeteros antecellunt de Beneficiis, Garcias; de Parochis, Barbosa; de Canonicis, Scarfantonius; de Legatis, De-Luca; de Reservationibus, Rigantius; de Dispensationibus, Pirrus Corradus.

Ita in disciplina nostra praedicantur Bonacina, de Censuris; Continuator Tournely, de Obligationibus; Lugo et Lessius, de Jostitia et Jure; Suarez et Alasia, de Legibus; Sanchez, de Matrimonio; item *Troctatus de Sponsalibus et Matrimonio*, quem dictabat cl. Gorrini in Seminario Novariensi olim professor; Moneta, de Distributionibus.

Huc facit opus plurimis tomis distributum, *Theologiae cursus completus ex tractatibus omnium perfectissimis ubique habitis, et a magna parte Episcoporum, necnon Theologorum Europae catholicae universim ad hoc interrogatorum designatis unice conflatus* etc. Parisiis, Migne 1830—It. *Thesaurus Theologicus*, Venetiis 1762 — It. *Thesaurus Patrum*, vol. 1: ubi notantur qui Patres prae ceteris consulendi in *Scripturae* explanatione, in morum doctrina, in fidei dogmatibus, etc.

(*M*) *Pag. 49.*

Casuistarum nomine illi solent aetate nostra indicari Theologi Moralistae et Tractatores, qui in usu habent res morales praesertim graviores, post tradita principia, illustrare quibusdam dubiis vel exemplis, vel casibus practicis aut veris aut imaginatione compositis: hoc modo tyrones instruunt in Morali Theologia, ut recte valeant in Tribunali Poenitentiae doctrinas sibi in Scholis traditas ad casus particulares in praxi occurrentes applicare, practicas quaestiones dissolvere, et poenitentes optime dirigere in viam salutis aeternae.

Non una methodo Casuistae quaestiones morales resolvunt. Aliqui enim sunt qui alphabetico ordine eas disponunt atque pertractant, ut Pontas, Berchorius, Scarpazza; item *Summa Sylvestrina*, *Thomisticus Ecclesiastes*, etc.

Plures vero totidem casibus particularibus ideo confictis eas edocent, ut Pontas, et Scarpazza laudati, Gobat, Potestas, Spernni, Vigandt, Voit — Item Facciola, *Resolutio casuum Dioecesis Novariensis. Casus Conscientiae* sub auspiciis card. Lambertini. *La Casistica*, Venezia, quae collectio optandum, ut latino sermone esset exarata. Panzuti, *Casus conscientiae.* It Clericatus, Moullet, aliique plures.

Caeteri tandem, qui innumeri sunt, per varios Tractatus, materiam universam dividunt, atque scholastico ordine pertractant, probant et concludunt, quaestiones tamen singulas diversis practicis deductionibus illustrando.

V. Abelly, *Declaratio librorum et opinionum Casuistarum.* Dissertatio P. Zacchariae, *De Casuistarum origine, progressu ac praestantia*, p. 1. c. 6, et p. 2, c. 14, Bergier, *Dizionario Enciclopedico*, V. Casisti. Christianus Lupus, *in suis Operibus.* Audisio, *Introduzione agli studi Ecclesiastici conforme ai bisogni religiosi e civili.* Qui cap. 13, l. 3 ait: « I gentili ebbero i loro Casisti; e son tali Panezio il giovane, e Cicerone nel libro degli *Uffizi*, perchè arrivando essi a quistioni difficili suppon-

gono casi, e ne dànno la soluzione. Le *Pandette* di Giustiniano, per la lucida e precisa esposizione de' casi, saranno sempre un modello, e una fonte agli studiosi della sapienza civile. Puffendurff nel suo *Trattato dell'uomo e del cittadino*, può dirsi un Casista de' Protestanti. Dunque ragionevole è il metodo de' Casisti, e nella loro professione non troveresti nulla da oscurare un'appellazione illustre » — *Et post alia multa concludit*: « Essa (la filosofia) si convinca in questi due fatti solenni, e di cui la storia le è mallevadrice: *fatto* 1. Niun lettore e studioso diligente de' Casisti divenne mai libertino; *fatto* 2. Niun libertino divenne mai tale per essere stato alla scuola dei Casisti. » Absit ergo, ut nos pudeat inter Casuistas enumerari.

Notatu hic dignum est s. Ignatium de Lojola in suo opere *Exercitiorum spiritualium* inter caetera media, quibus recte sentire volumus cum matre nostra s. Ecclesia catholica, praescripsisse ut magni a nobis fiant Doctores quorum principem vocant Angelicum, et rationem affert ex eo quod ipsi dogmata *ad salutem necessaria exactius tradere* (solent) *atque definire... ad errores haeresum confutandos*.

Sed (dices) *in re morali satis est principia substantialia et generalia tradere, quibus tota dein scientia magnificenter erigatur.*

R. Nihil profecto esset facilius, quam universam Theologiam Moralem brevissimis principiis concludere, si tota deberet solis principiis niti. Quid brevius, v. g. si eam duobus illis praeceptis restringas: *declina a malo, et fac bonum*? At nemo sanus putaverit recte sic tradi posse Theologiam Moralem, scientiam tam magnam, tam gravem, tamque praestantem — Imo major difficultas in hoc consistit, ut principia generalia ad casus particulares bene ac diversimode applicentur, prout diversae occurrunt circumstantiae. Hoc porro est, in quo Casuistae laborant plura dubia effingendo et tot quaestiones practicas enucleando; non enim Theologia Moralis in Ecclesia Catholica esse debet similis Theologiae Morali Protestantium, qui Confessionem auricularem rejiciunt; quique proinde conscientiarum tranquillitati, securitati ac innocentiae haud student, sinentes, ut quisquis pro libitu vivat.

Instabis: *Si libri evolvendi sunt pro Theologia Morali addiscenda, extant libri sacrae Scripturae tam veteris quam novi Testamenti; extant Opera ss. Patrum, extant disciplinares conciliorum canones et fidei Oracula. Quid ergo opus est in libris insudare Casuistarum?*

R. 1. Indirecte: non ignoramus extare qui ita loquuntur; sed non ita loquitur s. Carolus in sua *Instructione ad Confessarios*, ubi illos enixe praemonet, ut legant ac sedulo meditentur *auctores casus conscientiae pertractantes*. Non ita loquitur Salesius, qui Confessarios hortatur, ut perlegant Casuistas, et signanter nominat Toletum et Reginaldum. Non ita loquitur Benedictus XIV in Bulla *Vix pervenit*, ubi monet in quaestionibus morum non *unum*, sed *plures scriptores* examinandos esse, qui moralem scientiam pertractaverint, *et magis inter ceteros praedicantur*.

R. 2. Directe: utinam in libris *Scripturae*, Patrum, Canonum atque Conciliorum definitas inveniremus quaestiones morales! Sed primo quis ignorat ex ipsis, ut plurimum, *Scripturae* verbis (utpote obscuris [1]) quaestiones hujusmodi exortas esse? — Sancti autem Patres, cum aetate sua haereses multae in Ecclesia ebullirent, in id fere intendebant, ut res Fidei elucidarent. Scripserunt quidem etiam de moribus, sed vel in concionibus, vel in aliis circumstantiis tam modice, tam incidenter, ut non raro, ne in errorem labamur, alios legere oporteat, qui eos exponant — Canones conciliorum disciplinares pariter modica statuerunt circa mores, et in his maxima veneratione a nobis proferuntur uti regulae tutissimae; et multo minus Concilia ediderunt morales resolutiones in suis oraculis; quia praecipuus eorum scopus fuit extirpare schismata et haereses profligare.

Sed si res ita est (urgebis) *quomodo se gerebant Confessarii prioribus saeculis ante inductam casuisticam Theologiam?* — Jam tum praeter Scripturas ac Patres, Pontificum responsa ad casus particulares una cum Patrum sententiis ac Conciliorum decretis, extabant: item Ritualia et Collectiones canonum poenitentialium sine numero, quos ideo *poenitentiales* dicebant; quia per diversa et specifica peccata discurrendo propriam cuique poenam adsignabant— Deo autem opitulante, orta est saeculo XIII Theologia *Scholastica* et *Methodica*: et inde etiam nata est *Moralis* in usum Confessariorum, seu *Casuistica*. Hujus generis opus imprimis celebre fuit *Summa de casibus poenitentialibus* concinnata a s. Raymundo, cui accessit *Confessionale* s. Bonaventurae, quorum exemplum ceteri secuti sunt. Praestat valde hujusmodi libros legere, ut inde peccatorum gravitas dignoscatur, uti monet s. Carolus. At cum variata sit disciplina, non amplius praestat sequi: et qui eos sequi vellet, *non solum*, ait (De Sinodo, l. 1. c. 7) Benedictus XIV, *rigidissimae ethices sectatorem se ostenderet, sed rem plane impossibilem teneret*. Imo recte ait Francolinus (in egregio Opere, *Clericus Romanus contra nimium rigorem munitus*) *veteres libros poenitentiales magnificare, ut prae-*

[1] II Petr. 9

sentis Ecclesiae disciplinam reprehendas, impium est ac detestandum : adde et *jansenisticum*.

(*N*) *Pag. 51.*

Tametsi Jansenistarum doctrinae vigesies et amplius a s. Sede jampridem diris devotae fuerint, tametsi eorum dogmata sint evidentissime ferrea et homines in desperationem barbare trobant; adhuc tamen, eheu dolor! mutato etiam nomine asseclas habent aetate nostra non paucos, sententias ipsas vel suis in principiis, vel in consectariis tenere non erubescunt et fidelibus evulgare — V. Bergier, *Dizionario*, V. Giansennio.

Tale ac tantum erroris monstrum vivide contundit Gloriosus ac feliciter Regnans Pius Papa IX (quem Deus O. M. Ecclesiae universalis amori, votis et bono diutissime servet incolumen) in sua prima Encyclica *Qui pluribus*, die 9 nov. anno 1846, ubi inter praecipuas inimicorum machinationes, a quibus saeculo nostro Dominicum Gregem praestat attente tueri, recenset etiam tenebricosissimas eorum insidias, *qui in vestibus ovium*, *cum intus sint lupi rapaces*, *mentita ac fraudolenta purioris pietatis et severioris virtutis ac disciplinae specie*, *humiliter irrepunt*, *blande capiunt*, *molliter ligant*, *latenter occidunt*; *hominesque ab omni religionis cultu absterrent*, *et dominicas oves mactant atque discerpunt*. Hos ad vivum pinxit Monti (Canto 3 della *Baswilliana*):

Dell'Ipocrito d'Ipri ei son gli schiavi
Settator tristi; per via biera e storta
Con Cesare e del par con Dio cattivi:
Si crudo è il Nome di costor, si morta,
Si ripiena d'orror del Ciel la strada,
Che a creder nulla, e a disperar ne porta.
Di lor empia fucina uscì la prima
Favilla che segreta il casto seno
Della Donna di Pietro incende e lima.
(*Di tolem terris avertite pestem!*)

Ved. Giansenio d' Ipri, Opera Dom. Gualco Vic. gener. ecc. Genova 1844 — Muzzarelli, *Lettera a Sofia intorno alla setta dominante del nostro tempo* — Bolgeni *Problema, se i Giansenisti siano Giacobbini*, Roma 1594 — *La lega della Teologia moderna colla filosofia a' danni della Chiesa di G. C. svelata* ecc. Novara, Tipogr. Miglio, 1851, pag. 37, et seqq. — Valsecchi, *Fondam. della Relig.* c. VI — Liguori, *Storia delle eresie* ecc.

Quanta autem sit hujus infamis, toties a Sede apostolica damnatae Sectae calliditas nefanda simul et impia suis in erroribus defendendis et evulgandis, nullibi clarius videri potest, quam in opere Crescimbeni, *Le provinciali all' Italiana*. Lugano 1829. Itemque in libro valde jucundo, cui tit. *Avventure d' una Dama e d' un Abbate, ossia Storia della Congregazione dell' Infanzia* del sig. Abb. Reboulet. Monza 1852— Item *La realtà del progetto di Borgo Fontana*. Monza 1852: « Borgofontana è una Certosa distante da Parigi 16 o 17 leghe: ivi circa l anno 1621 si radunarono i capi del giansenismo e vi formarono tutta l'idea della loro ribellione »: Inter quos unus erat Camus Episcopus, auctor plurium romaniensium librorum et etiam Operis, *Lo spirito di s. Francesco di Sales*. Nil mirum si diu latere potuit et cum sancto Salesio familiariter uti; ille jansenista erat. Haec Opus laud. *Avventure* ecc.

(*O*) *Pag. 52.*

Ut omnis quaestio circa probabile plenius dignoscatur, diversas hac de re sententias catholicorum ob oculos ponamus. Quatuor sunt:

Prima docet in aequali opinionum probabilitate, idest in dubio, eligendam esse quae stat pro lege: v. g. dubitas aeque probabilibus hinc inde rationibus, num votum emiseris? teneris de voto; quia illud servare tutius est. Ita Antoine, Alasia, etc.

Secunda sententia tenet, eo in casu eligi posse opinionem, quae favet libertati; ideo nullam praedicti voti adesse obligationem. Ita Alphonsus noster.

Tertia sententia probat licitum esse sequi partem minus tutam, quae scilicet stat pro libertate, modo tamen sit vere probabilis: licet contraria opinio pro lege sit aeque probabilis, imo probabilior. Unde non teneris in allato exemplo ad votum, si sit probabile quod non voveris, licet appareat probabilius ex alia parte quod voveris. Ita Voit, innumerique alii: quorum tamen fere omnes nobiscum conveniunt in re, etsi non in verbis; ut enim patet eorum Opera volvendo, non ita facile excludunt opinionem probabiliorem, si ae talis sit, quam nos exposuimus, nempe *certe, sine ulla haesitatione et notabiliter probabilior*. Si enim nonnisi levis sit praeponderantia neque a nobis attenditur: et en, quo sensu s. Alphonsus in suis Dissertationibus de usu probabili tuetur, licitum *esse sequi opinionem probabilem in concursu probabilioris, modo illa gravi motivo nitatur sive intrinseco scilicet ratione, sive extrinseco ex autoritate Doctorum*.

Quarta demum sententia distinguit inter legem positivam et legem naturalem, ubi agitur de malo intrinseco: si dubium hinc inde aequale versetur circa legem positivam, annuit Ligorio nostro dicenti: *Lex dubia non obligat;* non ita vero si dubium illud sit circa legem

naturalem. Hanc opinionem primus induxit auctor libri ipsa s. Alphonsi aetate Neapoli edi̇ti cum titulo : *Dissertazioni sul dritto naturale*, tom. II, Dissertazione 6, n. 6. Sed Sanctus noster non probat ullo modo eam distinctionem, ut patet ex pluribus sui Operis locis, in quibus suum principium universim defendit tam pro lege naturali , quam pro lege positiva. *Vid.* lib. III, n. 172 , 177, 187, 224, 226, 368, 374, 408, 430 , 441, 478, 520, 562, 569, 570, 579 , 620, 629 , 700, 703, 705, 760, 770 , 790, 817, 829, 862, 968, 980; — Lib. IV, n. 216, 232, 270, 274— L. V, n. 76, 77—L. VI, n. 905, 906, 909, 940, 941, 950, ecc. V. Fedelini, *S. Alphonsus a Ligorio se ipsum vindicans, Dissertatio.* Veronae — Item legendus E. Avogadro, *Saggio sul Socialismo* ecc. tomo II. pagina 401.

(*P*) *Pag. 59.*

Etiam concedendo quod contendunt adversarii, non tamen id facile est demonstrare tutius esse obligationem imponere sequendi partem tutiorem faventem legi , quam obligationem hujusmodi relaxare; qui enim hanc imponit obligationem, exponit hominem periculo peccati formalis,quia docet experientia contingere saepius , ut miseri homines, hac audita doctrina, credant vel saltem dubitent inesse culpam mortalem ubi non est : sicque rerum difficultate victi, ex erronea conscientia *mortaliter* peccent et damnentur. Quapropter celeberrimus card. Pallavicini sic scribit : *Si induceretur opinio, quod semper teneremur facere actionem, quae securior est etiam a transgressione materiali, haec opinio non esset tutior, sed maxime exposita periculo subsequentis transgressionis formalis: quare tutior est opposita.* Unde en responsio ad difficultatem : *Multa sunt quae tutius est facere, sed simul etiam tutius est non se credere obligatum ad ea facienda , nisi moraliter constet de tali obligatione.*

Brevius rem solvit noster Auctor sit inquiens : *Ma per abbreviarla diamo la risposta conveniente , che chiude la bocca ad ognuno : Dimando: che dice in somma la regola de' Canoni?* in dubiis pars tutior eligenda est. *Bene: dunque semprechè la coscienza sta nel dubbio* (in dubiis), *non può operare senza rimorso e senza peccato. Ma che conta la suddetta regola , quando l'uomo con qualche principio riflesso formasi il dettame pratico moralmente certo? allora esce già dalla dubbietà, e da' termini, co' quali parla il testo, e non può dirsi più , che sia* in dubiis (V. Apolog. e Confut. vol. 1).

TRACTATUS SECUNDUS

DE LEGIBUS GENERATIM ET ECCLESIÆ PRÆCEPTIS

DISPUTATIO PRIMA

De legibus generatim

CAPUT PRIMUM

DE LEGIS NATURA GENERATIM ET EJUS DIVISIONE

Q. 1. *Quid est lex generatim accepta*[1]?

R. Lex generatim accepta suum, ut sensit Angelicus, nomen habet a *ligando*; quia proprium munus est legis cujuscumque subditos quasi ligari atque obstringere ad aliquid faciendum vel omittendum. Augustinus vero cum Tullio eam ab *eligendo* appellari voluit, eo quod unicuique ostendat quid eligendum sit [2]. Potest autem lex definiri: *Regula agendorum*, vel *omittendorum*. Sed melius cum s. Thoma: *Quaedam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata* [3].

Dicitur 1. *ordinatio*, id est praescriptio, et in hoc differt lex a consilio; — 2. *rationis*, quia haec ordinatio debet rectae rationi congruere: alioquin non esset homine digna, utpote deficiens a rectitudine; — 3. *ad bonum commune* tamquam ad suum objectum; quia lex intuetur in societatis conservationem, in pacem publicam, in delictorum coërcitionem, in litium et controversiarum extinctionem, et in alia similia quibus bonum commune continetur; — 4. *ab eo, qui curam communitatis habet;* cum enim leges ferre sit actus jurisdictionis ac superioritatis, illae dari non possunt nisi ab eo, qui tali auctoritate potitur, seu a communitatis superiore [4]; — 5. *promulgata*, quia promulgatio pertinet ad legis naturam, vel saltem est ejus necessaria conditio: secus frustra constitueretur, cum impleri non possit quod nullimode innotescit.

Leges, ut consequantur finem suum, oportet ut sint: — 1. *stabiles* quoad potest; nihil sane magis societatem ac judicia perturbat, quam incertae ac continuo novae editae leges, maxime si unae aliis contrariae sint; — 2. *paucae*, cum enim nulla sit lex, quae ansam cavillandi non praebeat: quo plures leges, eo plures cavilli; hinc Plato: *Ubi plurimae leges, ibi lites et mores improbi*; — 3. *perspicuae*, ut nempe ambiguitatibus careant et controversias celerrime solvant.

Q. 2. *An et in quonam differant lex et praeceptum?*

R. Lex et praeceptum differunt sicut genus a specie; nam omnis lex est etiam praeceptum, sed non omne praeceptum est lex. Quadruplici autem modo lex differt a praecepto, seu mandato:

1 Legis nomen varie sumitur, modo pro inclinatione ad aliquid juxta illud *Rom. 7: video aliam legem in membris meis;* modo pro termino alicujus rei juxta illud *Prov. 8: quando certa lege...vallabat abyssos;* modo pro conditione alicui adjecta, ut cum dicitur: *paciscor tecum ea lege, ut* etc.; modo pro opere a lege praescripto juxta illud *Joann. 7: nemo ex vobis facit legem*; modo pro libro legem continente: sic dicitur *lex vetus*, *lex nova*. Sed proprie sumitur pro ordinatione ac norma humanarum actionum.

2 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. II, n. 1.

3 1, 2, q. 90, a 4.

4 Duplex communitas distinguitur, perfecta et imperfecta. *Perfecta* est quae sibi sufficit ad finem suum obtinendum, quia libere uti potest omnibus mediis necessariis etiam coactivis ad illum consequendum; talia sunt regna, respublicae, Ecclesia, et singulae dioeceses, etc. *Imperfecta* est quae ad finem suum per se non sufficit, sed ad hoc alterius communitatis praesidio indiget: ut sunt collegia, familiae, paroeciae. Porro lex proprie dicta nonnisi de communitate perfecta esse potest.

1. Lex fertur a persona publica in totam communitatem. Praeceptum vero a persona quidem superiore, sed *vel* privata in personas privatas, uti dominus cum servo; *vel* etiam publica, sed agente cum persona privata et singulari, uti Princeps cum aliquo e suis subditis.

2. Lex etiam ad futuros extenditur, praeceptum e contrario non complectitur, nisi praesentes. Ratio est: lex lata est pro communitate, quae semper durat, licet membra ejus varientur; unde patet etiam futuros homines obligare, nempe statim ac incipiunt esse partes communitatis. At cum praeceptum adhaereat personae singulariter determinate, persona extincta, et praeceptum extingui debet.

3. Lex per se perpetua est, et vivit etiam legislatore suo defuncto; praeceptum vero expirat ipsa morte praecipientis: v. g. si superior alicui particulari prohibuisset egredi sine licentia e Dioecesi, superiore mortuo, cessaret in posterum haec contra illum lata prohibitio. E contrario, si per legem generalem id omnibus subditis prohibuisset, etiam superiore mortuo, lex in suo robore permaneret.

4. Denique lex immediate afficit territorium, in quo promulgatur, mediate vero personas in eo degentes; praeceptum ex adverso afficit immediate ipsas personas, iisque firmiter inhaeret. Ita si Sacerdos v. g fuerit a suo Superiore suspensus, haec poena eum comitatur etiam in aliena Dioecesi, neque potest in ea celebrare. E contrario v. g. si per edictum generale in sua Synodo Episcopus suo Clero prohibuisset ingredi liquorum officinas (vulgo *caffè*) sub poena excommunicationis latae sententiae, hanc poenam non incurreret Clericus, qui eas ingrediatur extra Dioecesim suam [1].

Q. 3. *Quaenam sunt legis causae, actus et effectus?*

R. Ad 1. Causa legis multiplex est: efficiens, materialis, formalis et finalis. Causa legis *efficiens* est qui communitati praeestet; *materialis* est quidquid a lege praecipitur; *formalis* sunt verba legis, quibus nempe ea exprimitur; demum causa *finalis* est bonum commune [2], ob quod fertur ipsa lex: *finis legis est bonos homine facere*, ait Angelicus ex Aristotele [3].

R. Ad: 2. legis actus quadruplex est, qui hoc versu continetur:

Praecipit ac prohibet, permittit, denique punit.

Nempe vel actus est ex suo genere bonus, et lex *imperat*; vel ex suo genere malus, et *prohibet*; vel indifferens, et *permittit* [4]. Ut autem sibi obediatur, lex poenam saucit non obtemperantibus, et ideo ponitur illud *punit* — Alii quintum actum recensent, qui est praemio afficere; sed illud excludit Angelicus, quia hoc *potest ad quemlibet pertinere; sed punire non pertinet nisi ad ministrum legis* [5], gravi nempe poena, quae a criminibus retrahere efficaciter valeat.

R. Ad 3: legis effectus est duplex, obligatio subditorum et eorum bonitas: 1. subditorum obligatio; cum concipi nequeat jus imperandi in superiore sine necessitate obligationis in subdito. Hinc illud: *decretum necessitatem facit* [6]; 2. subditorum bonitas, si enim subditus fideliter sectetur quae lege continentur, esse nequit quin et ipse conducat ad bonum societatis et bonus civis evadat.

Omne legis praeceptum vel affirmativum est, vel negativum: 1. obligat ad actum bonum eliciendum, v. g. ad eliciendum actum amoris in Deum; 2. obligat ad omittendum actum malum, v. g. ad omittendum actum odii in Deum — Praeceptum affirmativum dicitur *obligare semper*; quia actus praeceptus eliciendus est quoties advenerit tempus statu-

1 Notandum:—1. Nonnunquam nomina *legis* atque *praecepti* promiscuae usurpari. Quo in casu non a nomine, sed a praefatis regulis attendenda erit differentia; neque enim nomina rebus, sed res nominibus vim tribuunt; —2. legem humanam pluribus aliis donari nominibus: vocatur. *jus, constituo, statutum, sanctio, edictum, decrementum, rescriptum, mandatum, epistola, literae, motusproprius, praescriptio*, etc.—3. communi usu inductum esse, ut Episcoporum ordinationes datae extra Synodum, nisi ipsi Episcopi aliud expresse declarent, hinc tantum ut verae leges habeantur, cum omnes suos Dioecesanos et Clericos et laicos adstringunt: secus nonnisi ut praecepta reputentur. Diximus *extra Synodum;* nam quae in Synodo sunt ordinationes, ut verae leges habentur de se perpetuo duraturae, etsi unum tantummodo personarum caetum respiciant; cum in Codice legislativo contineantur. Diximus *nisi aliud Episcopi expresse declarent;* nam semper ipsis liberum est etiam extra Synodum leges pro uno caetu tantum condere. Verum si de hoc clare non constet, illae non leges, sed praecepta habentur ex recepta communi consuetudine.—Videatur Benedictus XIV, *De Sin. Dioec.* l. XII, c. 5, n. 1.

2 Vid. Suarez. *de legibus* hic.

3 1, q. 92. a. 2.

4 Quae quidem permissio est virtualiter praeceptiva, quatenus nempe praecipit, ne actus impediatur fieri.

5 1, 2. q. 92. a. 2.

6 Gratianus, *Dist*. 4, c. 6, Decr. I. pars.

tum: sed non dicitur *obligare pro semper;* quia actus ille quamvis eliciendus sit temporibus statutis, non tamen eliciendus est tempore omni; cum sit onus importabile, quod homo semper agat. E contrario, praeceptum negativum dicitur *obligare semper, et pro semper*; quia actus malus nunquam est faciendus, imo tempore omni est omittendus, quod utique fieri potest [1].

Q. 4. *Quomodo dividitur lex ?*

R. Prima et generalis legis divisio est in legem *aeternam, naturalem, divinam, positivam* et *humanam*. Quod sic explicatur: duplex est hominis societas; una cum Deo O. M. a quo conditus est; altera cum hominibus quibuscum dies et vitam agit. Ad utramque porro conservandam et fovendam quadruplex illa necessaria lex est: — 1. *aeterna* in ipso Deo, qua velit hominem numquam ab ordine deflectere; — 2. *naturalis* in homine, qua ipsi intimetur et nota fiat illa Dei voluntas; — 3. *divina positiva*, qua homo ad finem supernaturalem, ad quem conditus est, certo dirigatur; — 4. *humana*, qua procuretur ordo, quo pax humana et publicus ordo conservari valeat et promoveri: simulque avertatur quidquid pacem illam queat perturbare et illum ordinem subvertere [2].

CAPUT SECUNDUM

DE LEGE AETERNA, NATURALI ATQUE DIVINA POSITIVA.

Q. 1. *Quid est lex aeterna ?*

R. Divo. Augustino sic placuit legem, aeternam definire: *Lex aeterna est ratio divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans*[3]. Nempe Deus a tota aeternitate vidit et statuit ordinem, quem unaquaeque res suae naturae consentaneum requirebat: at Deus ex Apostolo *negare seipsum non potest* [4]; et ideo ordo ab aeterno constitutus velle debet, ut perpetuo immutabilis conservetur.

Legis aeternae existentiae, mentem vix convertendo in praecipua Dei attributa, demonstratur. Si enim Deus est *summa Bonitas*, necessario debet bonum diligere et malum aversari. Si est *summa Justitia*, non potest non probare quae aequa sunt, et non improbare quae sunt iniqua. Si est *summa Veritas*, necessario veritatem amore, mendacium odio prosequi debebit. Uno verbo, si est *summa Sapientia*, ordinem ex vi suae naturae in deliciis habere; perturbationem vero detestari tenetur. Haec autem omnia Deus respueret, nisi lex aeterna admittetur; cum non sit lex aeterna, nisi ipsa *Dei voluntas ordinem naturalem conservari jubens, et perturbari vetans.*

Ergo si haec in Deo voluntas non admitteretur, ipse jam esset dicendus nec bonum diligere, nec malum aversari, nec probare quae aequa sunt, nec improbare quae sunt iniqua, nec veritatem amore, nec mendacium odio prosequi; uno verbo, nec ordinem in deliciis habere, nec detestari ejusdem perturbationem: quae de Deo pronuntiare animus noster horret. Hoc idem agnovit vel ipse Tullius ajens: *Legem aeternam ortam esse simul cum mente divina* [5].

Quatuor autem sunt praecipuae legis aeternae proprietates:

Prima, quod lex aeterna plus vel minus ab hominibus sit cognita, non quidem in se ipsa, sed in ejus effectibus; sicut si quis ipsum non videat solem, sed ejus splendorem in cacumine montis [6]. Et sane omnes cognoscunt aliqua eorum, quae sunt participationes legis aeternae, ad minimum quantum ad principia communia honestatis.

Secunda, quod omnia, quae in mundo sunt, eidem prorsum subjiciantur; sive sint creaturae inanimes et irrationales,

1 Omnia fere legis praecepta etsi secundum expositionem videantur esse vel tantum affirmativa vel tantum negativa, prout vel aliquid praecipiunt simpliciter, vel prohibent; attamen in se includunt utrumque. Sic praeceptum dilectionis proximi secundum formam affirmativum est, implicat tamen etiam negativum praeceptum: ut affirmativum obligat ad proximum amandum, et ei succurrendum juxta illud Joann. I, c. 3: *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate;* ubi negativum vetat odium ceterosque actus amori benevolentiae contrarios, juxta regulam a Deo Tobiae datam (c. 4): *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias*—V. A. Gorilla et Charmes.

2 Neque dicas haec omnia jam a lege naturali satis praescribi; nam omnia haec lex naturalis singulariter non praescribit; quae autem praescribit, non omnia praescribit modo evidenti et qui ab omnibus facile percipi possit. Adde nihil obstare, quod vinculo vinculum addatur. Adde sic efficacius homines impelli ad observantiam mandatorum, videlicet temporalibus poenis, quas lex humana adnexas habet.

3 Ep. 22 contra Faust. c. 29.

4 II Tim. 2.

5 L. II de legib.

6 *V.* Thomas, 1, 2, q. 93, a. 2.

sive intelligentes et ratione praeditae:—1. quidem intelligentes et ratione praeditae, tam si bene quam si male agant;nam si bene, obtemperant legi aeternae et ordinem nanciscuntus divinae bonitatis praemia largientis; si male, contemnunt utique et declinant divinam bonitatem, sed incidunt in divinam justitiam poenas infligentem; — 2. inanimes et irrationales juxta illud : *Fundasti terram, et permanet . . .; ordinatione tua perseverat dies; quoniam omnia serviunt tibi* [1].

Tertia, quod ceterae leges ab ea dimanent: Naturalis quidem; quia haec non est,nisi ipsius *legis aeternae in hominum mente facta transcriptio* Divina positiva; quia ex Angelico *oportet, ut altiori modo dirigatur homo in ultimum finem supernaturalem: et ideo superadditur lex divinitus data per quam lex aeterna participatur altiori modo* [2].Humana demum, tum quia nihil justi in humanis legibus esse potest, nihil firmi quod ab aeterna non derivetur; tub quia ab aeterna lege Principes habent potestatem justa decernendi juxta illud [3]:*Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt* [4]. Errant ergo toto coelo politici illi, qui humanas leges atheas esse debere contendunt.

Quarta, quod ipsa sit prima et sola actionum humanarum regula. Et sane extra Deum nulla est aut concipi potest norma, ad quam perpensae humanae actiones bonae sint et honestae; cum solus Deus sit radix et fundamentum totius bonitatis et honestatis. Si enim, dicente Augustino, lex aeterna est *ipsa voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens et perturbari vetans*, nulla alia lex certo adsignari potest super hanc voluntatem Dei .

Poterit adsignari (inquies) *ratio illa ipsa, ob quam voluntas Dei jubet ordinem naturalem conservari et hunc perturbari vetat, idest ipsa natura boni et mali prout est in se, et Dei voluntatem praecedens.* — R. Negando; nam (praeterquamquod ex vulgari Juristarum adagio *ratio legis non est lex*) ratio divinae sapientiae, in qua existit lex aeterna, habet ex d. Thoma [5] rationem artis vel exemplaris vel ideae eorum omnium, quae creata sunt; adeoque in ipsa praeexistit ratio eorum quae agenda sunt. Jam vero quidquid malum est, suapte natura tale est, quia natura sua ordini repugnat; ordo ergo intelligitur esse prior ipso malo. Omnis autem ordo praeexistit in ratione divinae sapientiae; igitur nihil est malum, nisi quatenus rationi divinae sapientiae repugnat; et quod suapte natura malum a Deo agnoscitur, tale ab ipso agnoscitur, quia id videt Deus suis perfectionibus, suaeque sapientiae [6] secundum quam omnia sunt ordinata, repugnare. Non est igitur lex aeterna libera quaedam Dei voluntas... sed ipsa incommutabilis ratio divinae sapientiae, prout omnia dirigit ac movet ad debitum finem, ut ait idem s. Doctor, qui propterea eidem difficultati sapientissime occurrit his verbis : *Dicendum quod cum dicitur, quod non omne peccatum ideo est malum quia est prohibitum, intelligitur de prohibitione facta per jus positivum. Si autem referatur ad jus naturale, quod continetur primo quidem in lege aeterna, secundario vero in judicatorio rationis humanae, tune omne peccatum est malum, quia prohibitum* [7].

Q. 2. *Quid est lex naturalis?*

R. Legem naturalem sic cum Angelico definimus, ut sit *participatio legis aeternae in rationali creatura, dictans* [8] *praescribens illud esse agendum quo est intrinsece bonum, et illud fugiendum quod est intrinsece malum* [9]. Dicitur—1: *Participatio legis aeternae;* quia lex naturalis a lege aeterna dimanat, et idem utraque jubet et vetat: utraque jubet quae sunt ordinatissima, et vetat quidquid ab ordine immutando deflectit. Naturalis nuncupatur, quia ipsam hominis naturam afficit, et videtur a Deo naturae auctore manu quasi sua cordibus nostris insculpta; et ita inhaeret, ut homo sine illa nequeat omnino concipi, dicente Psalmista: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine; dedisti laetitiam in corde*

1 Ps. 118, 2 1, 2, 91, a. 4.
3 Prov. 8.
4 Triplici autem modo a lege aeterna leges ceterae dimanant: — 1. Uti ab exemplari; cum nulla lex justa sit, nisi suum quasi exemplar imitetur aeternum, eique plane conformetur; —2. uti a causa aut efficiente, quatenus omnia potestas inferioribus legislatoribus non datur, nisi per legem aeternam; —3. quatenus lex aeterna, mediante lumine rationis vel fidei, praecepit ut aliquae leges fiant, eaeque tales et talea pro diversitate temporum, locorum et personarum.
5 *V.* Thomas, 1, 2, q. 19, a. 4.
6 1, 2, q. 93, a. 1.
7 1, 2, q. 71, a, 6.
8 Ita Em. Gerdil. contra l'Herminier, *Theol. Mor.* l. IV, *de pecc.* p. 1.
9 2 q. 91, a. 2; et q, 93, a 1.

meo [1]; — 2. *In rationali creatura*, et ita distinguitur a lege generali, qua omnia creata reguntur; — 3. *Dictans et praescribens illud esse agendum quod est intrinsece bonum, et illud fugiendum quod est intrinsece malum*: illud autem est intrinsece bonum quod est conforme, et illud intrinsece malum quod est difforme legi aeternae; adeo ut sine hac lege nihil esset bonum, vel malum secundum se [2].

Lex naturalis nobis necessaria est. Nos intellectu et appetitu rationali constamus: ut verum a falso, bonum a malo secernamus, intellectum habemus; ut autem quae honesta sunt et aequa sectemur, habemus appetitum rationalem. At quomodo recte ac semper utrumque praestare possemus, si perpetua aliqua nobis ratio non adesset a firmissimis naturae judiciis deducta? Si id ab hominum placitis penderet, nihil esset stabile: ac frustra quis hominem in homine quaereret. *Si populorum jussi* (ait Tullius), *si principum decretis, si sententiis judicum jura constituerentur, jus esset latrocinari, jus adulterare, jus testamenta falsa supponere: si haec suffragiis aut scitis multitudinis probarentur* [3].

Q. 3. *An lex naturalis certa sit et existat?*

R. Legis naturalis existentiam vel ipsi perditi homines admittant necesse est; cum nemo possit negare se ipsum. Quisquis enim ad se paullulum attendat, illico sibi inesse intelligit (etiam post Adae peccatum) principia quaedam, quae ineluctabiliter assensum ad bonum extorquent: *Justitiae tanta vis est, ut ne illi quidem* (ait Tullius), *qui maleficio aut scelere pascuntur, possint sine ulla justitiae particula vivere* [4]. Hinc Apostolus: *Cum... gentes naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt..., ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum* [5].

Ex his patet, quam gravis sit legis naturalis transgressio; qui enim ipsam violat, insurgit *contra* conscientiam suam, quae fortiter pulsat; *contra* Deum, quem ignorare non potest illius esse auctorem. Unde ex eodem Apostolo transgressores dicuntur *digni morte* [6]: et in hac morte potest dici positam esse legis naturalis *sanctionem* [7]. Hujus autem legis praecepta exhibet Decalogus, qui solet definiri: *Lex naturalis et divina, in decem praecepta distributa, digito Dei in duabus tabulis inscripta, et per manus Moysis Hebraico populo data.* Additur et *divina*; quia legem illam hominum moribus deturpatam iterum positive instauravit Deus per Moysen (Exodi 20), ut sic cito ab omnibus et sine errore cognosceretur. Ergo merito Tridentinum anathemate percussit Lutherum, qui docuit *decem praecepta nihil pertinere ad christianos* [8]. Nam praeterquamquod Christus ea confirmavit [9], omnibus convenire debent; cum in hominis ipsius natura fundata sint, si una excipiatur determinatio diei sabbati quoad sanctificationem festorum.

Haec exhibent hi versus:

Unum cole Deum. Nec jures vana per Ipsum.
Sabbata sanctifices. Habeasque in honores parentes.
Nec sis occisor; moechus; fur; testis iniquus (tes.
Non cupias nuptam. Nou rem cupias alienam.

Sed (quaeres) *an lex naturalis praecedat libertatem, an potius eam subsequatur?* — Lex naturalis duplici ratione potest considerari: tum ratione suae originis, quam habet a Deo, tum ratione suae obligationis, qua refertur ad hominem.

1 Ps. 4.

2 Dices: « Se il dritto risultante dalla natura non induce vera obbligazione, ma tutta la nostra obbligazione dipende dalla volontà di Dio, dunque non vi sono più azioni morali intrinsecamente virtuose o viziose: ma tutte son tali perchè comandate e proibite dall'arbitraria volontà di Dio. Ma rispondiamo, che le azioni comandate o vietate dalla legge divina naturale sono intrinsecamente buone o male: perchè sono comandate o vietate necessariamente da Dio » — Ita Liguori. *Apol.* 5 *ad Append.*

3 L. I de Leg. 15 — *V.* Gerdil. *Principes metaphysiques de la Morale chrétienne* l. III; it. *Dell'origine del senso Morale*, § 3 — Genuensis. *De lege naturae*, diss. 2—S. Thomas, *Contra gentes*, c. 129.

4 De Offic. l. III, c, 9.

5 Rom. 2, 6 Rom. 1.

7 Sanctio legis, seu constitutio poenae in transgressores, est de omni lege; nam lex imponendo necessitatem virtutis, consequenter facit, ut ejus trasgressores poena sint digni, saltem apud Deum — V. Suarez, De Legibus ac Deo Legislatore l. 1. c. 16 — It. Alasia *De Legib. Dissert.* II, c. 11, art. 5.

8 Sess. VI, can. 19.

9 *Matth.* 19. Decalogus dicitur a greco *deca* decem, et *logos* sermo, quasi decem sermones Dei contineat. Cum autem Deum et proximum respiciant, ideo recte Christus (*Matth.* XXII) totam Decalogi substantiam ad Dei ac proximi amorem reduxit s. Thomas (1. 2. q. 100. a. 3) exponit quomodo omnia praecepta naturalia in Decalogo continentur. De hisce erit a nobis agendum; de primo praecepto, secundo et tertio aget Tract. De Virtute Religionis; de quarto et octavo erit De Obligationibus; de quinto et septimo erit De Restitutione; de sexto, nono et decimo erit De Peccatis.

Si 1, certe lex naturalis est anterior libertate hominis, eamque praecedit, quatenus nempe ab aeterno fuit constituta. Si 2. lex naturalis est in tempore posterior libertate hominis eamque subsequitur, quatenus nempe haec lex non promulgatur, sive non significatur in sua vi et in suis praeceptis, nisi homini jam condito in propria libertate secundum illud: *Deus ab initio constituit hominem et reliquit illum in manu consilii sui, adjecit mandata et praecepta; si volueris mandata servare, conservabunt te* [1]. Ergo prius homo fuit constitutus in *manu consilii sui*, et postea eidem *adjecta* fuere praecepta Dei; et sane prius est *esse*, quam *esse tale*.

Quod dictum est de lege naturali, idem valet de lege aeterna, de qua lex naturalis participat. Nempe lex aeterna praecedit quidem libertatem hominis *prioritate temporis*, non vero *prioritate ordinis* seu *applicatione*: licet enim in Deo non adsit neque prius neque posterius ratione temporum, quia temporis successio in ipso admitti non potest; adest tamen saltem juxta nostrum concipiendi modum ratione ordinis in decretis divinis. Sic *prius* esse debuit ratione ordinis in Deo praevidisse in propria sapientia hominis lapsum, et *Posterius* in propria misericordia determinasse ejus redemptionem. Haec porro ordinis ratio habetur etiam in casu nostro: *prius* nempe dici debet Deus sibi proposuisse hominem conditum et liberum quocumque vinculo legis, *posterius* vero sibi proposuisse legem ipsi tradendam. Quod clare innuunt citata verba Ecclesiastici, quibus aperte declaratur, hominem *ab initio* fuisse constitutum a Deo, atque relictum in *manu consilii sui*; deinde vero ei *adjecta mandata (A)*.

Q. 4. *An lex naturalis obliget omnes omnino homines?*

R. Affirmative: legem naturalem obligare omnes homines, etiam pueros rationis usu pollentes, patet ex eo, quod omnibus, nemine excepto, ea lex a Deo insculpta sit, et in ipsa hominis essentia suum habeat fundamentum. Hinc gravissime erravit Machiavellus, quando sic Principem suum allocutus est [2]: *Saepe res et publicum bonum te cogunt fidem laedere, charitatem et humanitatem cum Religione negligere.* Numquid enim bonum publicum separari unquam poterit a legis justitia, a charitate, ab humanitate, a Religione? Haec vero obligatio legis naturalis est cum quocumque damno et incommodo; haec enim lex non praecipit aut prohibet, nisi quod est intrinsece bonum vel malum, quod proinde in se semper est idem.

Obligat autem independenter a lege divina scripta seu revelata; inquit enim Apostolus: *Quicumque sine lege* (scripta) *peccaverunt, sine lege peribunt* [3], id est peribunt propter peccata contra legem naturalem patrata: ergo lex naturalis obligat indipendenter a lege divina scripta. Si aliter esset, homines in statu legis naturae sine legis ullius obligatione remansissent, saltem usque ad cognitam legis scriptae promulgationem per Moysen factam: quod quidem dicere est absurdum.

Si ita est, eccur (inquies) *Deus per Moysen praecepta Decalogi promulgavit?* — Audiatur s. Alphonsus [4]: « È vero, che anche i precetti naturali furono pubblicati da Mosè colla legge scritta del Decalogo; ma prima di questa legge scritta vi era già per gli uomini nello stato della legge di natura la legge naturale divina, scritta (come dice s. Paolo) nei cuori degli uomini, colla quale ben potevano conoscere quel che per sè era male o bene. Ma poichè trascuravano essi d'indagare questa legge (acciocchè non si lamentassero, dice s. Agostino, che mancasse loro qualche cosa per ben conoscere quel che dovevano fare o evitare), Iddio diè a Mosè in due tavole scritta col suo medesimo dito divino quella legge, che stava già scritta ne' loro cuori ». Ideo qui violat legem naturae per Decalogum cognitam, gravius quidem peccat, quia graviorem Dei injuriam irrogat; sed non committit duo peccata.

Sed (quaeres) *legis naturalis obligatio oriturne ab ipsa rerum, vel entium natura indipendenter a Deo Creatore et Legislatore?*

R. Fuit olim opinio alicujus auctoris naturam ipsam rationalem esse primam moralis honestatis regulam per se et in-

1 Eccli. 15.
2 Lib. *Princeps*. cap. 18.
3 Rom. 2.
4 *V. Apolog.* ccc.
5 Iste est p. Vasquez, teste s. Alphonso dicente: *Questa opinione fu tenuta prima dal p. Vasquez, fuori del quale non ho potuto ritrovare altro autore, che l'avesse insegnata:* Apol. et confut. v. 2, pag. 13.

dependenter a Deo Legislatore, ita ut ex conformitate vel difformitate ad illam tota desumenda esset honestas et pravitas humanarum actionum, absque ullo respectu ad voluntatem Dei Creatoris et Legislatoris. Sed hanc sententiam Suarez et Du-Hamel [1] cum aliis communissime declaraverunt omnino falsam et alienam ab omnibus theologis atque philosophis. Doctrina est Angelici, leges omnes (et ideo earum obligationem) non aliunde oriri, quam a lege aeterna Dei: lex autem aeterna Dei ex Augustino *est ipsa ratio divina et voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans* [2]. Hinc ipse s. Doctor sit peccatum definivit: *Dictum vel factum vel concupitum* (non contra naturam entium rationalem, sed) *contra legem aeternam Dei.* Quae vocabula perpendens Angelicus ait: *S. Augustinus in definitione peccati posuit duo: unum quod pertinet ab substantiam actus humani, quod est quasi materiale in peccato, cum dixit:* dictum vel factum vel concupitum; *aliud autem quod pertinet ad rationem mali, quod est quasi formale in peccato, cum dixit:* Contra legem aeternam [3]. Ex quo sic concludebat Alphonsus noster: *Dunque tutta la ragione del peccato non nasce dalla natura stessa; ma nasce dall'esser contrario alla legge eterna. Non è la natura che forma la legge e la misura dell'onestà; ma è quella legge che Iddio ha data a' subbietti di ciascuna natura. La legge naturale non nasce dalle stesse nature degli enti ragionevoli, come suppongono certi autori, ma nasce dalla legge eterna* [4].

Si ita est (inquies), *qui violat legem naturalem absque ullo respectu ad Deum Legislatorem ejusque contrariam voluntatem, nullo modo peccat?* — R. Utique, si suppositum admitti posset: *Si posset esset conversio ad bonum commutabile* (inquiebat Angelicus) *sine aversione a Deo, quamvis esset inordinata, non esset tamen peccatum mortale* [5]. Sed haec hypothesis a ss. PP. atque Theologis habetur uti absurda et impossibilis. *Ego rectam rationem nego* (ait p. Berti), *quae non sit cum participatione legis aeternae; et cum participatione legis aeternae nego posse dari invincibilem Dei ignorationem* [6]. Hinc s. Alphonsus: *Non può comprendersi, che una cosa sia conforme o contraria alla retta ragione, se non si comprende quella ragione come procedente da Dio. Io per me considerando il peccato come offesa di Dio, che è somma bontà e mio Signore, che mi ha creato, redento, e da cui ho ricevuto tutto, col suo aiuto ben posso concepirne un vero pentimento; all'incontro non saprei concepire questo vero pentimento, considerandolo come mera offesa della natura che non è mia signora, nè mi ha creata, nè redento, e da cui non ho ricevuto alcun bene, mentre quanto ho, tutto lo riconosco da Dio.* (*B*)

Q. 3. *An lex naturalis ita perspicua sit, ut ignorari non possit?*

Ut haec questio plenius intelligatur, praemittendum est legis naturalis praecepta alia esse *primaria*, alia *secundaria*, alia *remota*. Praecepta primaria sunt quae primo intuitu et sola quasi verborum expositione innotescunt; et sunt eadem apud omnes *et secundum rectitudinem* (verba sunt Angelici), *et secundum notitiam*: v. g. *alteri ne feceris, quod tibi fieri nolis: Deus est diligendus, et tus amanda* [7]. Secundaria vero dicuntur, quae a primariis immediate et evidenter deducuntur, quemadmodum certe sunt Decalogi praecepta. Remota, quae ope ratiocinationis a principiis primariis deducuntur, ut sunt plurimae quaestiones morales hinc inde disputatae. — Quo posito:

R. 1: Consentiunt Theologi non dari ignorantiam invincibilem circa legis naturalis praecepta primaria, et secundaria *in semetipsis spectata* (nisi forsan aliquando in rudibus omnino ad breve tempus). Nam, uti ait Suarez, *natura ipsa ac conscientia ita pulsat in actibus eorum, ut non permittat ea inculpabiliter ignorari* —Diximus in *semetipsis spectata*; quia si cum quibusdam circumstantiis conjungantur apparenter a peccato excusantibus, ignorari poterunt etiam invin-

1 *Theol.* l. 1, l. 1. de leg. c. I,
2 Contr. Faust. l. XII, c. 27.
3 1, 2, q. 71, a. 6.
4 *V. Apologia e confut.* v. 2. Ubi notamus, quod decipiuntur vel decipere volunt qui dicunt hanc fuisse quaestionem quae tantopere agitata fuit inter Sanctum nostrum et p. Patuzzi: iste imo expresse cum illo hac super re omnino consentit inquiens: *Falsa est sententia patris Vasquez asserentis naturam ipsam rationalem esse primam moralis honestatis regulam, ita ut ex conformitate vel difformitate ad illam tota desumatur honestas et pravitas humanarum actionum: haec, inquam, sententia falsa est* (*Th. Mor.* t. 1, l. de Legib. c. 3. n. 3)
5 2. 2. q. 20. a 3.
6 *Theol.* l. 4. l. XXI, c. 9.
7 1, 2, q. 94, a. 4.

cibiliter. Sic v. g. invincibiliter ignorari non potest furtum in se spectatum esse illicitum; sed contingere potest, ut quis bona fide sibi persuadeat illud esse licitum, quando agitur de egeno hic et nunc sublevando, qui non sit in extrema necessitate.

R. 2: Si vero agatur de praeceptis remotis, unanimis sententia est cum d. Thoma, ignorantiam invincibilem circa eadem dari posse: *necesse est*, ait *quod omnia praecepta moralia pertineant ad legem naturae, sed diversimode. Quaedam enim sunt, quae statim per se ratio naturalis cujuslibet hominis dijudicat esse facienda, vel non facienda.... Quaedam vero sunt, quae subtiliori consideratione rationis a sapientibus judicantur esse observanda, et ista sic sunt de lege naturae, ut tamen indigeant disciplina, qua minores a sapientibus instruantur* [1]. Rudes ergo indigent instructione, ut praecepta juris naturae remota addiscant; ergo ea possunt invincibiliter ignorare. Imo haec ignorantia dari potest in viris doctis et piis: argumento sit controversia qua Angelicus Doctor s. Thomas, et Doctor Seraphicus s. Bonaventura disputant, an judex damnare possit reum convictum, quem tamen scientia privata certo scit esse innocentem? Affirmat primus; inficiatur secundus. Alteruter errat profecto: uterque tamen dicendus est omnia fecisse adveritatem agnoscendam [2].

Quando autem ignorantia (licet sit juris naturalis) est invincibilis, est etiam inculpabilis; nam, dicente Augustino, *quis peccat in eo, quod nullo modo caveri potest* ? [3] Hinc haec Baji propositio sub n. 2. damnata est ab Alexandro VIII: *tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali*. Neque haec ignorantia nobis est in Adamo voluntaria et culpabilis, ut falso autumant Lutherani; Calvinistae,[4] Bajanistae et Jensenistae; nam per gratiam regenerationis ex Tridentino *tollitur totum id, quod veram et propriam peccati rationem habet* [5]; quod tamen verum non esset si adhuc ignorantia illa esset culpabilis [5].

An (quaeres) *detur ignorantia invincibilis in obligationibus proprii status vel officii?* Negative, quandoquidem qui cuipiam statui se mancipat v. g. ecclesiastico, vel religioso, vel qui aliquod munus suscipit obeundum uti judicis, medici, notarii, advocati, magistri, ducis, principis, confessarii, episcopi, etc. tenetur illius status aut officii obligationes callere, vel in iis instrui; et qui eas ignorat, negligens instrui aut ne deinceps teneatur eas observare aut ob voluntariam negligentiam, ejus ignorantia culpabilis semper erit, atque omnes errores quos talis negligentia deinde patraverit, omnes culpabilo serunt, etiamsi in iis patrandis actualem eorum malitiae advertentiam non habeat; eo enim ipso quod talem statum suscipit, ad obligationem se instruendi jam satis advertit [6].

Q. 6. *An lex naturalis sit universalis et indelebilis?*

R. Ad 1 Utique lex naturalis universalitate pollet, quantum scilicet ad prima principia communia. Hoc patet ex consensu omnium populorum, qui licet barbari, inculti, corrupti, tamen prima rationis principia omnes semper uno ore professi sunt. Ad rem Augustinus: *Numquid lex naturalis non erat in populo Israël? erat plane, quoniam et ipsi homines erant: sine lege autem naturali essent, si praeter naturam humani generis esse potuissent* [7].

R. Ad 2. Quod dicitur de universalitate, idem valet de indelebilitate legis naturalis: *quantum ergo* (ait Angelicus) *ad principia communia lex naturalis nullo modo potest a cordibus hominum deleri in universali; deletur tamen in particulari operabili, secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile propter concupiscentiam, vel aliquam aliam passionem* [8]. Ratio autem est: cum lex naturae sit hominibus ingenita et innata, non po-

1 1, 2, q. 100, a. 1.
2 *V. Dissertatio* s. Alphonsi De Liguori in *Op. Mor.* l. 1, nn. 170 et seqq. ubi scite pro more suo quaestionem resolvit auctor eruditissimus.
3 *De lib. arb.* l. III, c. 18, n. 30.
4 Sess. 5. can. 3.
5 *V.* Bouvier. *De actiqus humanis.* cap. 1, sess. 3 — Sed prae ceteris eximius liber *De peccatis ignorantiae, sive quaestio Theologica, an insuperabilis ignorantia juris naturae liberet a peccato.* Auctore Christiano Alethino, Coloniae 1681.
6 *V.* Liguori *Op, Mor.* l. I, n. 170 — Si quis tamen in suo munere sufficienter se curaverit instrui, et nihilominus in re quapiam erraverit quae munus suum respiciat, non ob negligentiam, sed ob invincibilem ignorantiam vel inadvertentiam, a culpa liber erit.
7 In Ps. 118, Serm. 25.
8 1, 2, q. 94, a. 6.

test funditus deleri, quin ipsa hominum natura deleatur. Hinc d. Augustinus sic Deum alloquitur: *Lex tua scripta est in cordibus hominum, quam nec ulla quidem delet iniquitas* [1]. Quod est conforme sacrae *Scripturae*, quae legem naturalem vocat *foedus sempiternum* [2].

Q. 7. *An in legem naturalem contingat mutatio vel dispensatio?*

R. *Stricte loquendo*, ne divina quidem auctoritate, potest in juris naturalis praecepta contingere mutatio aut dispensatio:

Non 1. mutatio: haec enim esse non potest, nisi vel abrogatione per quam lex obliteretur atque tollatur, vel derogatione per quam ipsi quidpiam detrahatur; atqui neutrum in lege naturae admitti potest. Ut enim in ea admittatur abrogatio vel derogatio, oportet illa, quae ipsa praecipit, in toto aut in parte fieri vel noxia vel inhonesta, vel saltem minus utilia; illa autem quae prohibet, evadere vel bona vel minus mala vel indifferentia: atqui id nunquam contingere potest. Sane lex naturae non praecipit, nisi quod est intrinsece honestum et bonum; nec prohibet nisi quod est intrinsece inhonestum et malum, quodque tamdiu erit malum in omni sua parte, quamdiu perdurabit ipsa ratio Sapientiae aeternae; ergo lex naturalis omnem respuit tam abrogationem, quam derogationem, ac proinde mutationem [3].

Neque 2. contingere potest dispensatio: etenim quid aliud est dispensare in lege, quam aliquem liberare ab obligatione legis ejusdem, manentibus tamen omnibus circumstantiis, sub quibus lex viget et obligat? atqui in lege naturali ne Deus quidem id agere potest. Absit enim ut dicamus posse Deum permittere, ut quis agat quod est intrinsece malum et inhonestum, v. g. ut quis Deum ipsum odio atque blasphemiis prosequatur; vel ut quis omittat quod ex natura rei necessarium est ad morum honestatem, et cujus omissio dedecet naturam rationalem, v. g. ut quis omittat Deum amare et eundem colere. De hac lege perbelle ait Tullius: *Nec erit alia Romae, alia Athenis; alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes, et omni tempore una lex et sempiterna et immortalis continebit, unusque erit quasi magister et imperator omnium Deus. Ille legis hujus inventor, disceptator, lator; cui, qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur* [4].

Diximus *stricte loquendo;* quia divina auctoritas in iis, quae ejusdem subjiciuntur imperio neque in rerum essentiis fundantur; potest, justa interveniente causa, circumstantias mutare, sicque efficere, ut obligatio ante existens evanescat et relaxetur. Quod esset quidem in legis naturalis praeceptis aliquo modo dispensare, sed improprie prorsus et indirecte — Sic v. g. cum Deus sit supremus rerum omnium Conditor ac vitae hominum eorumque bonorum Dominus, potuit praecipere Abrahamo, ut filium sibi suum sacrificio immolaret: permittere Hebraeis, ut vasa Aegyptiorum mutuo accepta non amplius restituerent, in ipsos nempe transferendo dominium [5].

Q. 8. *Quid est lex divina positiva?*

R. Lex divina positiva definiri potest: *Lex exterius data a Deo hominem dirigens ad finem supernaturalem.* Dicitur—1. *lex exterius data*, ut distinguatur a lege naturali; haec enim datur interius per lumen rationis; illa vero manifestatur exterius per sacras *Scripturas* et per divinas Traditiones: ideo appellatur etiam *positiva*, quasi exterius sub oculis posita; — 2. *a Deo*, ut distinguatur a lege humana, quae fertur ab homine; — 3. *hominem dirigens ad finem supernaturalem*, quia sicuti lex naturalis ducit hominem ad finem naturalem; ita lex divina positiva eundem ducit ad finem supernaturalem, atque hominem trahit ad felicitatem aeternam.

Lex divina positiva est in rebus moralibus necessaria: — 1. relate ad ordinem supernaturalem; quia homo ad hunc ordinem conditus, indiget lege eidem proportionata. Neque enim ad illum potest pervenire solius legis naturalis auxilio; cum sit altioris ordinis et facultates naturales excedat; — 2. relate ad ordinem ipsum naturalem; quia *propter incertitudinem humani judicii* verba sunt Docto-

1 L. 11 Conf. c. 4. 2 Isa 24.

3 *V.* d. Thomas, 1, 2, q. 100, a. 8.

4 Lib. III, de Rep.

5 Hoc modo sustinentur etiam relaxatione a ss. Pontificibus tributae circa vota, juramenta, etc.; quae tamen essent de jure naturae servanda. Nempe Pontifex divinae interpres voluntatis declarat, hanc vel illam causam sufficientem esse, ut a Deo remittatur contracta obligatio; hanc vel illam causam ita rem immutare, ut honestum evadat quod prius deforme erat.

Seu, ut ait s. Thomas, *determinat quid sit Deo acceptum* in ea speciali circumstantia (2, 2, q. 88, a. 12).

ris Angelici) *praecipuae de rebus, contingentibus et particularibus,contingit de actibus humanis diversorumesse diversa judicia,ex quibus etiam diversae et contrariae leges procedunt. Ut ergo homo absque omni dubitatione scire possit quid ei sit agendum et quid vitandum, necessarium fuit, ut in actibus propriis dirigeretur per legem divinitus datam, de qua constat, quod non potest errare* [1].Sic Deum esse colendum naturalis ratio sat omnibus ostendit: verum circa modum hujusmodi cultus, quot sententiae ethnicorum! Hinc de illis Apostolus: *Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt* [2]. Necesse ergo erat, ut lex divina falli ac fallere nescia per revelationem id nobis panderet.Pandit autem:*multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio* [3].

Duplex est legis divinae positivae divisio:

1. Alia dicitur *pure positiva*, alia *non pure positiva*—Illa praecipit vel prohibet quae a lege naturali neque praecipiuntur neque prohibentur.Tale erat praeceptum Judaeis datum, qui vetabantur manducare carnes nonnullorum animalium— Ista vero praecipit vel prohibet quae a lege naturali praecepta jam sunt,vel prohibita. Talia sunt v. g. singula Decalogi praecepta, si Sabbati determinatio excipiatur.

2. Alia dicitur *lex vetus*, alia *nova* — Lex vetus a Deo lata est in veteri Testamento, et populo Israëlitico per Moysen promulgata versus annum 2518 a constitutione mundi.Quae quidem quamvis bona esset, *immaculata, convertens animas,* [4]. cum tamen ea non esset nisi novae Legis figura; ideo quoad praecepta caeremonialia ac judicialia ex se cessare debuit, ista adveniente, juxta illud [5]: *umbram fugat veritas* [6]. — Lex nova a Christo fuit indicta, et per ejus praecones Apostolos per totum orbem disseminata. Haec perdurabit usque ad finem saeculorum juxta illud Christi ad Apostolos eorumque successores: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi* [7]. Triplicis autem generis documenta continet, nempe praecepta *moralia* circa virtutes; praecepta *caeremonialia* circa Sacramenta ac Missae sacrificium; tandem mera *consilia*,sed magno praemio digna.

Caepit autem lex nova obligare Judaeos saltem die Pentecostes, quo eis solemniter promulgata est coram ingenti multitudine [8]; alios autem non incepit obligare, nisi pedetentim ac successive, ut docet Deus, prout nempe promulgatio illa ad varias nationes humano modo potuit pervenire [9]. Quanta vero sit hujus divinae legis obligatio, patet tum ex illius necessitate; tum ex hisce Christi verbis: *Mandata mea servate* [10]; *si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea* [11]. Hinc definivit Tridentinum: *Si quis dixerit, Christum Jesum a Deo hominibus datum fuisse ut Redemptorem cui fidant,non etiam ut Legislatorem cui obediant, anathema sit* [12].

CAPUT TERTIUM

DE LEGIS HUMANAE NATURA ET AUCTORE

Q. 1. *Quid est lex humana, et quotuplex?*

R.Lex humana illa est,quam *rector humanae societatis suis praescribit subditis in ordine ad bonum commune.* Dividitur autem tum ratione originis, a qua procedit; tum ratione modi, quo praecipit:—1. ratione originis, dividitur in ecclesiasticam et civilem; quia duplex est humana societas, ecclesiastica et civilis: illa ab Ecclesiae rectoribus dimanat, haec procedit a rectoribus societatis civilis; — 2. ratione modi, quo praecipit, lex dividi-

1 1. 2, q. 91,a. 4—*Vid. Liguori, Riflessioni sulla verità della divina rivelazione.*

2 Rom. 1.

3 Hebr. 1.

4 Ps. 18.

5 Ecclesiam, *In hymn. Missae Corp. Dom.*

6 Praecepta tamen *moralia*, quae nempe spectant mores informandos, semper permanserunt non quidem vi legis positivae; sed legis naturalis, utpote immutabilis. Imo neque ipsa praecepta *caeremonialia*, quae nempe referebantur ad Dei cultum seu caeremonias; neque *judicialia*, quae ad rectam populi gubernationem spectabant, illico cessarunt a lege nova sed pedentim; *decebat enim* (ait Angelicus 1. 2, q. 103, a 4), *ut Synagoga cum honore sepeliretur.*

Communis opinio est, legem veterem omnino cessasse, ac mortiferam evasisse tempore Hierosolymitani excidii, quo fuit funditus eversa et destructa Synagoga, idest circa annum quadragesimum post mortem Salvatoris. Et eo etiam tempore Legem novam pro universo orbe sufficienter promulgatam fuisse, communiter docent.

7 Matth. 28. 8 Act, 2.

9 *V.* Bouvier, *Instit.* t. 4, *De Legib.* c. 3.

10 Joann. 14.

11 Joann. 15.

12 Sess. 6, can. 21,

tur in praeceptivam, poenalem, atque irritantem.

Lex praeceptiva, quae ab aliquibus etiam moralis dicitur, est quae praecipit vel prohibet, quin poenam in transgressores infligat.

Lex poenalis est quae poenam habet conjunctam. Porro vel poenam solam imponit, quin praecipiat quidpiam aut prohibeat: si dicat v. g. *qui certam frumenti quantitatem importaverit, persolvet poenam scutorum tringinta*. Vel poenam imponit, aliquid simul praecipiendo aut prohibendo: si dicat v. g. *prohibetur omnis frumenti importatio sub poena scutorum triginta*. In primo casu dicitur pure *poenalis*: in secundo vero casu dicitur lex *poenalis mixta* [1].

Lex irritans est, quae actum nullum, et invalidum esse decernit: v. g. si personam ad eum actum inhabilem reddat, vel si solemnitatem in eo praescribat, qua omissa, actus sit nullus.

Q. 2. *An jus gentium sit lex humana*?

R. Affirmative, jus gentium *stricte acceptum* est lex humana; nam illud est ex Justiniano, *quod, usu exigente et humanis necessitatibus, gentes sibi constituerunt*, non quidem consensu expresso, sed tacito et pedetentim. Hoc autem jus, quod moderni *internationale* appellant; universalius patet, quam aliae humanae leges; cum omnium fere gentium consensione firmetur. Hinc etiam fortius obligat, adeo ut transgressores habeantur ab omnibus uti publicae tranquillitatis et humanae societatis hostes infensi [2].

Diximus *stricte accep'um*; nam improprie etiam jus naturale jus gentium dici solet. At discrepat quam maxime; quia jus gentium constituitur ab hominibus, jus autem naturale cum iisdem innascitur.

Q. 3. *An leges humanae sint necessariae*?

R. Attenta hominum pervicacia, certum est leges humanas esse necessarias; historia enim et constans experientia docent, nullam societatem, imperium nullum, nullamque rempublicam diu posse consistere sine legibus. Hinc omnes gentes, etiam quae rudiores videbantur et efferae, proprias semper habuerunt constitutiones et leges, quibus tum mores componerent, tum scelera punirent, tum scelestos in officio continerent, tum denique communi patriae saluti, singulorumque incolumitati prospicerent. Quo sensu inquiebat Tullius: *Constat profecto ad salutem civium civitatumque incolumitatem, vitamque hominum et quietam et beatam, inventas esse leges* [3].

Art. I.—De auctore legis ecclesiasticae.

Q. 1. *An Ecclesia habeat potestatem ferendi leges*?

R. Lutherus atque Calvinus Waldensium et Wiclephitarum vestigiis inhaerentes omnem potestatem Ecclesiae denegarunt leges ferendi, quibus fidelium conscientiae obstringerentur — Sed eam posse leges ferre, *quae ad res spirituales et religiosas pertinent*:

Prob. 1. *ex Scripturis*, ubi Apostoli in primo Concilio congregati sic fideles alloquebantur: *Visum est Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum et sanguine et suffocato* [4]. Duo in his verbis certa sunt; 1. quod vocabulum *imponere* legem proprio dictam importat; 2. quod hujus legis objectum, abstinentia nempe a sanguine et suffocato, in lege naturali aut divina positiva minime fundatur: ac proinde constituit materiam legis puro humanae. Ergo admittenda est in Ecclesia legislativa potestas — *Et Paulus perambulabat Syriam et Ciliciam confirmans Ecclesias, praecipiens custodire praecepta Apostolorum et Seniorum* [5].

2. *Ex traditione*: quid sibi volunt antiquissimae illae Canonum collectiones, de quibus in Juris Canonici Institutionibus agi solet, nisi antiquissimam in Ecclesia potestatem ferendi leges?—Profecto Concilia Æcumenica (a Nicaeno 1, anno 325, usque ad Tridentinum anno 1564) leges positivas ediderunt, quas omnes omnium temporum omniumque locorum Christiani venerari sunt.

3. Denique *ex ipsa ratione naturali*: in omni bene constituta republica et so-

1 Usus invaluit, ut prima donetur tantummodo nomine poenalis, alia nomine mixtae.

2 Varia sunt de jure gentium; v. g, recipiendi sunt legati etiam inimicorum: libertas concedenda est contractus ineundi: foedera pacis ac induciarum non sunt neganda, servitutis poenae justo bello capti non sunt subjiciendi, etc. — *V. Del concetto di nazione. Saggio di dritto internazionale*, etc. Verratti. *Memorie modenesi*, t. v. serie 3.

3 L. II, de legib.

4 Act. 15.

5 *Loc. cit.*

cietate necessaria omnino est potestas, ut vocant, legislativa, qua ea praecipiantur, quae publicum sibi bonum expostulat. Atqui Ecclesia est respublica et societas bene constituta; cum fundatorem habuerit sapientissimum in Christo Domino. Ergo etc. [1].

Consulto diximus posse Ecclesiam ferre leges, *quae ad res spirituales et religiosas pertinent*; leges enim civiles atque politicas ferre nequit, nisi pro iis Provinciis, quae suae ditioni etiam politicae subjiciuntur. Æquitas nempe postulat, ut unaquaeque potestas intra limites suos sistat; siquidem unaquaeque portat gladium suum *(C)*.

Q. 2. *Quinam in Ecclesia habent potestatem ferendi leges?*

R. Habent hanc potestatem Ecclesiae Rectores hoc ordine [2]:

1. *Summus Pontifex* pro toto Orbe Catholico; quia ex definitione Concilii Æcumenici Florentini celebrati anno **1439**, ipse est *successor divi Petri Principis Apostolorum et verus Christi Vicarius, totiusque Ecclesiae Caput et omnium Christianorum Pater et Doctor, et ipsi in beato Petro pascendi, regendi et gubernandi universam Ecclesiam a D. N. J. C. plena potestas tradita est.* Haec autem legislativa suprema potestas in Pontifices Maximos non derivat ab Ecclesia; sed a Christo immediate, qui eam tradidit d. Petro notissimis illis verbis [3]: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.... tibi dabo claves Regni Coelorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in Coelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in Coelis.* Unde merito contra nefariam illam pseudosynodum Pistoriensem damnata fuit a Pio VI (1794 Bulla *Auctorem Fidei*) tamquam *haeretica* ea n.3 propositio, qua statuebatur *Romanum Pontificem esse Caput Ecclesiae ministeriale*, quatenus ipse non a Christo in persona s. Petri, sed ab Ecclesia potestatem ministerii accipiat (*D*).

2. *Concilia Æcumenica* pro tota etiam Ecclesia; *nationalia* pro Natione; *Provincialia* pro Provincia [4]; *Dioecesana* pro dioecesi. Sane unumquodque Concilium suam respective Ecclesiam repraesentat.

3. *Legatus Apostolicus* pro loco suae Legationis; hoc enim a jure ipsi tributum est [5]. *Cardinalis* autem potest ratione suae dignitatis in Ecclesia sui Tituli leges ferre ex eodem jure [6].

4. *Episcopus* pro suis subditis (et quidem tam intra quam extra Synodum; cum haec diversitas per se non respiciat, nisi formam ac modum). Sive enim habeat immediato a s. Pontifice suam jurisdictionem, sive tantum mediate statim ac Episcopus tanta celsitudine donatur, ex vi sui muneris ei competit leges ferre; cum a Spiritu Sancto positus sit *regere Ecclesiam Dei* [7]: porro regimen hanc legis condendae potestatem de necessitate includit — Hoc autem jus habitu accipit Episcopus sua canonica institutione; ut tamen illud actu exerceat, necesse est tum ut literae Apostolicae electionis expeditae sint atque iis exhibitae, quibus sunt exibendae de jure [8]: tum ut realis possessio capta sit [9] *(E)*.

5. *Capitulum Cathedrale*, Sede vacante; jure enim succedit in jurisdictionem Episcopi [10]. Hanc tamen ex Tridentino intra octidum ab accepta vacationis notitia in unum transferre debet [11].

6. *Abbates* et *Praelati esempti* pro suo territorio, ubi quasi Episcopalem exercent jurisdictionem; jurisdictioni enim adnexa est legislativa potestas — Non tamen possunt Abbatissae proprias leges ferre; cum foemina non sit capax jurisdictionis spiritualis exercendae. Quae tamen probabilius possunt uti ministrae exigere in conscientia obedientiam per votum promissam circa res praeceptas, vel circa ea quae ad profectum Monialium

1 *V.* Tassoni, *La Religione dimostrata e difesa*, t. III. p. 2. c. 40.

2 *V.* Liguori. *Opus Morale*, l. 1. n. 104.

3 Matth. 16 — *V.* Velth, *Richerii systema confutatum* — *Duval. De suprema Pontificis potestate* — Zaccaria, *Antiphebronius, etc.* — Muzzarelli *Il buon uso della logica in materia di religione*, opuscul. 20; *L'eresia dei due capi.*

4 Ipsi autem Archiepiscopi, Primates, et Patriarchae non possunt ferre leges in provinciis aut nationibus suffraganeorum, nisi ex consuetudine id habeant, vel ex concessione Pontificis. Ita Caus. 9, q. 3, c. 7. *Nullus Primas*; et c. 8. *Conquestus*; et ex Decret. Greg. L. 11. xxxi, de offic. jud. ordinarii: *Duo simul.*

5 C. ult. *de off. Legati.*

6 C. *His quae de maj. et obed.*, et c. *quaerel. de elect.* Collegium Cardinalium vero, Sede romana vacante, si necessitas non urgeat, non potest leges ferre; sed nominationi alterius Pontificis debet statim incumbere *ex Clement.* 11, tit. 3, cap. 2.

7 Actor. 20.

8 Ex Extrav. 1, *Injunctae de elect.*

9 V. Ferraris, *Bibl.* V. Vic, Capitularis—Idque usu etiam inductum est.

10 Cap: *His quae*, et cap. *Cum olim, de major, et obedient.*

11 Sess. 21 c. 16 de ref.

juxta regulas conducunt; id enim necessarium est ad sustinendam observantiam, et talis est praxis universalis [1].

7. *Ordines* denique *Religiosi* in Capitulo Generali vi jurisdictionis a Papa concessae; non autem vi voti, quod cum personale sit, non dat nisi potestatem imponendi praecepta, non vero vim legis condendae. Ceterum consulenda sunt Statuta uniuscujusque Ordinis [2].

Q. 3. *An in Ecclesia praeter legislativam adsit alia potestas?*

R. Affirmative: in Ecclesia praeter legislativam adest etiam potestas judiciaria et coërcitiva per penas tum spirituales tum corporales.

1. Adest potestas judiciaria, ea scilicet quae in foro externo exercetur, et est legitima facultas actiones subditorum examinandi et de earum bonitate vel malitia, merito vel culpa authenticum judicium ferendi. Christus enim ait, quod refractarius, si correctiones fraternae irritae sint, denunciandus est Ecclesiae [3]; quod esset inutile, si Ecclesia illum judicare non posset. Apostoli hanc exercuerunt: sic Petrus judicium tulit de Anania et Saphira [4]. Et Paulus dum scribit [5]: *quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare?* clare manifestat. se judicare posse de iis, qui intus, idest in Ecclesia sunt *(F)*.

Potestas coërcitiva, per poenas nempe spirituales; nam legitur: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* [6]. Notum est autem quod apud Judaeos ille sic habebatur, qui a communione civili, et religiosa excludebatur [7]. Paulus hanc potestatem exercuit cum incestuosum Corinthium tradidit Satanae: porro tradere Satanae nihil aliud est, quam aliquem ab Ecclesiae societate segregare, omnibus ejusdem bonis ita privando, ut et anima et corpus diaboli potestati relinquatur [8].

Potestas coërcitiva per poenas etiam corporales: Christus ipse hac usus est, qui *cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo* [9]. Et hac etiam causa factum est, ut Ananias et Saphira, quos Petrus poena dignos pronuntiavit, proecoci morte abriperentur. Et Paulus scribit [10]: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis?* ubi vides virgam, rigorem videlicet et poenas. Iterum ait: *Haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi* [11]: ubi vides hanc puniendi potestatem ei tributam non a populo, non a principe; sed a Deo. Idque semper fuit in usu in Ecclesia (ut probat Mamachi [12]), quae sua semper habuit *tribunalia*, suosque *carceres*, ubi recludebantur pervicaces; suas *virgas*, de quibus loquuntur Augustinus, Cyprianus, Gregorius M.; *mulctas pecuniarias*, de quibus ipse Augustinus et Concilium Carthaginense V, Benedictus XIV et Tridentinum; *poenam exilii*, de qua loquitur s. Gregorius, Concilium CP. tertium, et Concilium Romanum anno 503. inc merito tum Joannes XXII anno 1327, Constitutione *Dudum volentes* [13], tum Benedictus XIV anno 1757 Brevi *Ad assiduas*, tum Pius VI anno 1794 Bulla *Auctorem fidei* propositione 4 et 5, tum Pius IX anno 1851 Brevi *Ad Apostolicae Sedis*, contrariam doctrinam damnarunt. Sane id esse debet de omni bene constituta ac perfecta societate, ut argumentatur ipse Romagnosi, quae si habet jus imperandi et agendi, debeat etiam habere jus removendi quae eidem opponuntur, et transgressores poenis terrendo ac puniendo. Id ipsum fatentur vel ipsi Protestantes, ut Leibnitius et Guizot, qui ultimus et approbat et commendat et pro exemplo ponit poenitentiale Ecclesiae nostrae systhema [14] *(G)*.

Neque dicas, *non esse opus vi et injuria, quia religio cogi non potest.*

R. Cum Angelico: utique non sunt cogendi ad religionem amplectendam infideles; quia credere est voluntatis, non necessitatis: quo sensu sic scripserat Lactantius [15]. Sed bene cogi possunt etiam

1 V. Liguori, *Opus Mor.* l. IV, n. 52.

2 V. Liguori, *Opus Moral.* l. I, nn. 43 et seqq.— Suarez. *De statu religioso* etc.

3 Matth. 18. 4 Act. 5.

5 I Corinth. 5. 6 Matth. 18.

7 I Esdr. 10; Jos. 22. 12, 24.

8 V. dicenda *De censuris*. cap. 2.

9 Io. 2. 10 I Corinth. 4.

11 II Corinth. 13.

12 *Del diritto libero della Chiesa*. lib. II.

13 Joannes XXII hac dogmatica Bulla ait: *Ad fidei catholicae fundamentum de fratrum nostrorum consilio, Dei nomine invocato, articulos praedictos, quod Papa vel tota Ecclesia simul sumpta nullum hominem quantuncumque sceleratum potest punire punitione coactiva, nisi imperator det eis auctoritatem, velut s. Scripturae contrarios, et fidei catholicae inimicos, haereticos seu haereticales... sententialiter declaramus.*

14 *Corso di Storia moderna*. Lez. 6.—*V. Annali religiosi*, t. VIII, pag. 98: et tom. XX, art. *sull'origine dei tribunali Ecclesiastici.*

15 *De divin. Inst.* l. V.

corporali poena haeretici et apostatae ad fidem tenendam, quam amplexati sunt; nam si voluntatis est religionem suscipere, necessitatis est eam semel susceptam tenere. Ita liberum quidem est votum emittere, at semel emissum non est amplius voluntatis propriae illud violare: et hoc plano sensu s. Augustinus scribit Epistola 185 ad Bonifacium [1]. Idque eo maxime, quia haeretici illorum moribus pravis alios ad malum vehementer nimis inducunt.

Q. 4. *Ubinam continentur leges Ecclesiasticae generales* [2]?

R. Vel sermo est de Jure Ecclesiastico quod vocant *novum*, quod a saeculo XII extenditur usque ad saeculum XVI; idest usque ad Tridentinum. Vel sermo est de *Jure novissimo*, quod extenditur a Tridentino usque ad aetatem nostram: 1. continetur in Corpore Juris Canonici; — 2. in ipso Tridentino, in Bullis, Brevibus et Rescriptis ss. Pontificum, in Declarationibus Congregationum, atque in Regulis Cancellariae Apostolicae [3].

Juri tamen scripto non scriptum addendum est, quod nempe traditione et consuetudine comprehenditur — Traditio est mandatum quod viva voce populis nunciatum est, atque ad nos usque vivens pervenit et durat. Quod quidem obligatorium esse nemo dubitat; cum illud referat superioris ordinationem nobis satis manifestatam [4] — Consuetudo vero est jus inductum moribus hominum, liberis, uniformibus, diuturnis. Hoc aliquando tantam vim habet, ut in omnium sensu obtineat vel contra ipsam posteriorem legem contrariam, nisi nominatim declaretur consuetudinem illam nihil obstare [5].

Q. 5. *Quid est Corpus Juris Canonici*?

R. Corpus Juris Canonici est complexus Legum Ecclesiasticarum in quinque Codicibus. Horum autem — 1. est *Decretum Gratiani*; 2. *Decretales Gregorii IX*; — 3. *Liber sextus Decretalium Bonifacii VIII*; — 4. *Clementinae Clementis V*: — 5. *Extravagantes Joannis XXII, atque Communes*. Integrum porro Juris Canonici Corpus diligentissime emendatum Romae edendum curavit Gregorius XIII Bulla *Cum pro munere pastorali* [6].

Certum est librum septimum Decretalium, ac Institutiones Lancellotti, quae in fine Canonici juris habentur appositae, non habere vim; cum privatorum sint leges nulla Pontificia confirmatione donatae. Pariter Decretum Gratiani, licet pluries emendatum; tamen *inter omnes receptum est*, ait ipse Benedictus XIV, *quidquid in ipso continetur, tantum auctoritatis habere, quantum ex se habuisset, si nunquam in Gratiani collectione insertum foret* [7]. Ceterae autem partes juris Canonici universim obligant, nisi contraria lege, vel consuetudine abrogatae sint.

Quid (quaeres) *sentiendum est de rubricis titulorum, de superinscriptionibus et summariis capitulorum, de notis et glossis, quae in Canonico ipso jure habentur* [8]?

R. *Rubrica* a rubris litteris, quibus scribebatur dicta, est inscriptio indicans materiam tituli. In libris authenticis magnae est auctoritatis; cum libri isti una cum rubricis probati sint; et ideo valet argumentum a rubro ad nigrum, hoc est a rubrica ad textum capituli, dummodo textus non dissonet: unde tunc rubrica potest allegari per modum regulae generalis — *Superinscriptiones* sunt illa verba, quae indicant unde textus capituli desumptus sit, vel ad quem directus. In libris authenticis sunt authenticae, et ex illis validum est argumentari—*Summaria* sunt verba,

1 *V.* Bianchi, *Della podestà e polizia della Chiesa*. vol. V. p. 2 — *Civiltà cattolica*. vol. VII, pag. 586: et *Seria* 2, vol. I, VII e VIII — Margotti, *Processo Nuiz*. art. VII, et seqq. — Balmes. *Saggio di diritto pubblico* ecc. — Suarez, *De haeresi* — Devoti, *Instit. canonicae*, lib. III, t. I — Bouix, *De Judiciis*, pars. 1, ubi fuse — La Motta, *Teoria del matrimonio*, l. I, c. 12 — Tapparelli, *Saggio* ecc. n. 1483.

2 Diximus *generales*, quae nempe omnes spectant, quoad speciales enim videnda sunt propriae Dioecesis vel Ordinis statuta, atque legitimae consuetudines.

3 Hic quaestio non instituitur de Jure *antiquo*, quod nempe ab Apostolorum aetate usque ad saec. XII extenditur; cum illius aetatis leges vel apocriphae habeantur, vel si quae erant genuinae et vi praeditae, fuerint in Corpore Juris Canonici insertae. Tales sunt inter ceteras *Canones Apostolorum* 85 apud graecos. 50 apud latinos; item octo libri *Apostolicarum Constitutionum* sub nomine Clementis Romani Pontificis; et *Isidoriana collectio*, ob quam tot turbae ortae sunt. — V. Bouix, *Jus Can. De principiis* — *Amico cattolico*, vol. XV — Muzzarelli, *Buon uso della Logica*, opusc. X, § 3.

4 V. Devoti, *Instit. Canon. Proleg.*, c. 4.

5 Cap. I. *de Const.* in 6.

6 In duo satis ingentia volumina dividitur. quorum 1. continet totam Collectionem Gratianaeam; 2. Collectiones ceteras - Per modum autem Appendicis in fine apponitur tum septimus liber *Decretalium* Petri Matthaei, tum *Institutiones* Pauli Lancellotti.

7 De Syn. Dioec. l. VII, c. 15, n. 6.

8 V. Mascal, *Prolegom. Jur. Can.*

quibus privati doctores capitula summarunt; ideo non sunt authentica, sed tantum inserviunt ad majorem legentium commoditatem — *Glossa* est uberior explanatio canonum ab auctoribus facta. Auctores vero praecipui sunt Accursius, Bernardus, Tancredus, Joannes Andreas (filius): his accedunt veteres interpretes Innocentius IV (antea dictus Sinibaldus), Hostiensis, Speculator seu Guilelmus Durandus, Panormitanus et alii, quos refert Barbosa ac Fagnanus. Glossa non facit jus, licet reverenter audienda sit ob excellentem doctrinam glossatoris — *Nota* tandem est brevior illustratio, explicatio vel additio citationum: haec habet auctoritatem, sed pro auctoritate auctoris, qui eam confecit [1].

Q. 6. *Quid de Concilio Tridentino ut fonte legum Ecclesiasticarum?*

R. Ad leges Ecclesiasticas, quae veniunt nomine *Juris novissimi*, referri debet imprimis quidquid in Tridentino sancitum est. Nullum enim Concilium generale est, in quo tot quaestiones tamque scite fuerint examinatae et enucleatae: in quo tot lata sint fidei dogmata, totque disciplinae et reformationis capita fuerint statuta, ut merito veluti quoddam doctrinae Christi compendium et disciplinae ecclesiasticae codex irrefragabilis ab omnibus habeatur. A Paulo III indictum fuit anno 1542 Bulla *Initio*. Tridentum Pontifex elegit civitatem, quae in finibus Venetorum, in extrema scilicet Italiae ora Germaniam versus, amaenissimo loco sita est. Inceptum anno 1545, variis de causis suspensum, translatum et interruptum, tandem absolutum est sub Pio IV anno 1564, ut patet Bulla *Benedictus Deus*. Concilio interfuerunt ex toto orbe Catholico, praetor Cardinales atque Legatos, Patriarchae 3, Archiepiscopi 25, Episcopi 168, et Procuratores absentium 39.

Convocatum fuit tum ad vindicandam fidem catholicam adversus Lutherum aliosque reformatores; tum ad restituendam Ecclesiae disciplinam per haeresim et bella plurimum labefactatam; tum ad firmandam pacem et concordiam inter principes christianos (*II*).

Q. 7. *Quid de Bullis, Brevibus et Rescriptis Pontificiis?*

R. Ad 1: Bullarum nomine veniunt quaedam Romanorum Pontificum Constitutiones sic dictae a sigillo vel plumbeo vel aureo, exhibente hinc ss. Apostolorum Petri et Pauli imagines, illinc vero nomen Pontificis: inhaeret sigillum funiculo serico vel canapis. Graviora, ut plurimum, negotia respiciunt et expediuntur in Cancelleria Apostolica, membranis subfuscis et crassioribus, charactere Longobardico seu Theutonico exaratae. Etiam *Encyclicae* dicuntur [2] — Bullae aliae sunt *gratiosae*, quae gratiae collationem continent. Aliae *justitiae*, quae justitiae administrationem respiciunt. Aliae *concistoriales*, quae in Cardinalium Concistorio expediuntur. Aliae *dimidiae*, quae feruntur a Pontifice nondum consecrato, et in sigillo non exhibent ejusdem nomen. Citantur autem prolato primo, quo incipiunt, vocabulo. Bullarum collectiones dicuntur *Bullaria* [3].

R. Ad 2: nomine Brevium intelliguntur Pontificiae Constitutiones, quae per Secretarium Brevium expediuntur in membranis albis atque subtilibus pro negotiis, ut plurimum, non ita gravioribus ac universalibus. Latino eoque nitido charactere conscriptae sunt: et sigillum habent cerae rubrae, in quo impressa est imago divi Petri piscationem agentis, ideo dicuntur expediri *sub anulo Piscatoris*.

R. Ad 3: Rescripta non aliud sunt, quam rogatorum Pontificum Responsa. Duplex eorum genus, alia nempe feruntur instar epistolarum familiarium; alia instar decretorum. Prima dare solent Pontifices Maximi, cum rogantur ab iis, quibuscum habent peculiarem amicitiae relationem, vel cum rogantur de consilio ut viri docti et pii. Secunda ferunt Pontifices tamquam d. Petri Successores in Cathedra Apostolica, et Ecclesiae Universalis Pastores atque Magistri. — Rescriptis primi generis non inest vis obligandi; cum den-

1 Cum veneratione adhuc citari solent *Capitularia Caroli Magni*, etsi nullo hodie per se fruantur robore — V. Guillon, *Corso di eloquenza sacra*, vol. XXIV — Riccard, et Giraud, *Dizionario*, ecc. V. Capitulari.

2 Encyclica greca vox est, ab *en* in, et *cyclos* ciclo (Circolare).

3 Magnum Bullarium per Hieronymum Mainardum editum est a Leone M. usque ad Benedictum XIV in 16 vol.; at in eo nonnullae desiderantur Constitutiones. Majoris habetur quod per Carolum Cocquelines editum fuit in vol. 24 anno 1738. Quod hodie per adv. Barberi Romae ad nostra tempora continuator, non ita tamen accurate.

Constitutionum Apostolicarum Epitomen exhibent variis locis distributum Guerra et Quaranta. In iisdem autem Constitutionibus inter ceteros Commentaria edidit merito celebrata card. Petra, scilicet a Leone M. ad Sixtum IV, in 5 tom.

tur magis ex animi comitate, quam ex vera auctoritate. Aliis inest vis maxima; quia per eadem exercetur jus Pontificium et suprema Ecclesiae jurisdictio. De istis locutus est Augustinus contra Pelagium, quando dixit: *Per Papae Rescriptum causa Pelagianorum finita est.*

Bulla, Brevia et Rescripta, quae sunt ad instar Decretorum, ex sensu Catholicae fidei et totius Christianae antiquitatis debent venerabiliter suscipi, summoque in pretio haberi; ut enim legitur in Jure: *Omnes Apostolicae Sedis sanctiones accipiendae sunt tamquam ipsius divini Petri voce firmatae sint*[1]. Quantam sana iisdem vim, quantumque robur inesse putaret antiquitas Catholica, ipsa indicat anthonomastica vox *Auctoritatis* et *Decretalium*, qua omnes Pontificum Constitutiones denotare consuevere majores nostri: quid enim sonat vox *Auctoritatis*, nisi imperium Legislatoris? quid vox *Decretalium*, nisi *Decreta spectabilia?* Et merito id constitutum est; est enim R. Pontifex omnium Christianorum pater ac magister a Christo Domino constitutus. Unde haec est gloria nostra ipsi totis adhaerere viribus *(I)*.

Q. 8. *Quid de Sacris Congregationibus Romanis?*

R. Sacrae Congregationes Romanae sunt Coetus Cardinalium, quibus Summus Pontifex certa tradit negotia perpendenda, declaranda ac definienda; earumque decreta vel declarationes efferri ordinarie non solent, nisi prius consulto Pontifice. En Congregationes praecipuae:

Prima est *Congregatio Concilii*. (nempe Tridentini). Pro Tridentini observantia a Pio V primum instituta; deinde a Sixto V donata est potestate Concilii decreta etiam interpretandi in iis, quae aut morum aut disciplinae reformationem respiciunt, si dubium aliquod praeseferre interdum videantur. Tota ex Cardinalibus coalescit, qui *Patres sacrosancti Concilii Tridentini Interpretes* nuncupantur, et eorum unus Praefecti Congregationis titulo insignitur — Secunda est *Congregatio Episcoporum et Regularium*, quae tota pariter ex cardinalibus constat, atque in bonam Dioeceseon Episcopalium totius Orbis Catholici administrationem intendit. Ad sacrorum Canonum tramites etiam Regularium utriusque sexus controversias suscipit cognoscendas et dirimendas — Tertia est *Congratio de Propaganda* (fide): tota ex Cardinalibus conflata, cujus est munus in propagationem Catholicae Fidei procurandam incumbere, ut nomen indicat[2]. Ad eam pertinet Collegium Romae fondatum ab Urbano VII dictum de *propaganda fide*, in quo ad Missionariorum officia in terris infidelium exergenda alumni ex diversis mundi partibus instituuntur — Quarta est *Congregatio sacrorum Rituum*: in ea locum habent praeter Cardinales etiam Consultores Praelati vel Regulares — Munus ejusdem est Liturgiam sacram, et illa quae ad eam pertinent, negotia definire et ordinare: Beatificatio, ut vocant, atque Canonizatio Sanctorum inter officia hujus Congregationis referuntur — Quinta est *Congregatio Indicis* (librorum prohibitorum): haec curam gerit librorum, qui publicam inter lucem eduntur, ne quid per eos contra religionem et bonos mores inter Christi fideles propagari valeat in praejudicium catholicae fidei, et hominum pietatis[3] — Sexta est *Congregatio Sancti Officii*[4], et dicitur Suprema. Hujus autem officium est cognoscere de haeresi, de haeresis suspicione, et aliis irrilegiositatibus — Septima est *Congregatio Indulgentiarum*, cujus est dirimere quaestiones omnes, quae circa hanc materiam contingere possunt[5] — Octava est *Congregatio Immunitatis*, nempe ecclesiasticae realis, personalis et localis. Ejus inspectio est cognitio causarum hac de re[6] *(J)*.

An (quaeres) *obligent declarationes ss. Congregationum*[7]? Distinguendum est: vel agitur de casu particulari, pro quo illae declarationes eduntur; vel de alio simili — Si 1. obligant, uti constat ex Const. *Immensa* Sixti V. a quo talis facultas fuit illis tributa. Imo loquendo speciatim de decretis S. C. Rituum. Sixtus illa tanti fecit, ut semel ac a Cardinali Praefecto si-

1 Ex D. 19, c. 2.

2 V. Bergier *Dizionario Enciclop.* V. Missioni straniere — De Maistre, *Del Papa*, con annotazioni di Giov. Marchetti. lib. III, c. 1.

3 Si haeresim sapiant, libri prohibentur etiam tum in Congregatione s. Officii tum immediate a Pontifice peculiaribus *Brevibus* ac *dogmaticis Constitutionibus*.

4 Hodie tamen in pluribus hujus Congregationis partes agere solent ipsi Locorum Ordinarii tamquam Sedis apostolicae delegati, qui cum viciniores sint, citius malo occurrere valent — V. dicenda de Haeresi, tract. *de Virtutibus Theologicis*.

5 V. Scotti, *Teoremi*, pars. 2.

6 V. *Scotti*, loc. cit., pars. 4.

7 Plura ss. Congregationum decreta habentur in fine vol. *App.* 2.

gnata sunt, ipsam Capellam Pontificiam iisdem subjecerit — Si 2. multi probabiliter dicunt illas adhuc obligare, si munitae sint sigillo Praefecti atque subscriptione, et datae consulto Pontifice; quia haec potestas est ab ipso Papa tributa Cardinalibus. Sed multi alii item probabiliter dicunt eas, licet sint maximae auctoritatis, tamen non obligare omnes, nisi sint emanatae de mandato Pontificis et editae pro tota Ecclesia; quia habentur uti novae leges, quae proinde nova indigent promulgatione in universam Ecclesiam. Haec tamen promulgatio fieri potest tum de speciali mandato, tum per plurium annorum usum, vel relationem auctorum eas communiter referentium, ut passim fit [1].

Q. 9. *Quid de regulis cancellariae statuendum est?*

R. Regulae Cancellariae sic dictae a Cancellario Romanae Curiae, qui iis sicut firmis regulis uti debet, sunt certae Pontificum ordinationes, quae maxime respiciunt causas beneficiales et judiciales: et sunt numero 72. Sede suprema vacante, nullius habentur roboris; sed Sede plena, illico confirmantur et illico obligant, cum sint verae leges, nisi iis per Concordata vel consuetudinem derogatum sit [2].

Q. 10. *An deceat Moralistam versatum esse in Jure Canonico?*

R. Utique decet Moralistam versatum esse in jure canonico; nam *Theologis, qui Pontificum Canones ignorant, nimis multa desunt ad usus Theologiae necessaria*, inquit Melchior Canus [3]. *Licet autem praecepta vivendi ex parte in Scriptura tradantur; tamen* (ait cardinalis Turrecremata) *doctrina morum in specie secundum gradus singulos et ordines officium Ecclesiae sine Juris Ecclesiastici cognitione non habetur* [4]. Hinc Jurisprudentia Canonica nuncupatur etiam *Theologia directrix et practica*. Hinc Caelestinus Papa scribebat: *Nulli Sacerdotum liceat Canones ignorare* [5].

Scholium. — *De temporali R. Pontificis potestate.*

Haud possumus eos non redarguere, qui R. Pontificem omni civilis sui imperii honore ac dignitate spoliare cupiunt, ut sic melius Ecclesiae studeat: cum potius singulari prorsus divinae Providentiae consilio factum sit, ut civilem Principatum hac de causa haberet, ut ad ipsam Ecclesiam tuendam plena potiretur libertate. *Namque omnibus compertum est* (ait Pius P. IX *Allocutione 20 apr. 1849*), *fideles populos, gentes, regna nunquam plenam fiduciam et observantiam esse praestitura R. Pontifici, si illum alicujus Principis vel Gubernii Dominio subjectum ac minime liberum esse conspicerent. Siquidem fideles populi et regna vehementer suspicari ac vereri nunquam desinerent, ne Pontifex idem suo actu ad illius Principis vel Gubernii, in cujus ditione versaretur, voluntatem conformaret, atque idcirco actis illis hoc praetextu saepius refragari non dubitarent. Et quidem dicant vel ipsi hostes civilis Principatus Apostolicae Sedis, quanam fiducia et observantia ipsi essent excepturi hortationes, monita, mandata, constitutiones Summi Pontificis; cum illum cujusvis Principis aut Gubernii imperio subditum esse cognoscerent, praesertim vero si cui subesset Principi, inter quem et Romanam Ditionem diuturnum aliquod ageretur bellum?*

1. Hoc adeo verum est, ut vel ipse Napoleon, qui aliquando Ecclesiae civilem Principatum usurpaverat, id ultro libenterque fassus sit hisce verbis [6]: « Il Papa, custode dell'unità cattolica, è una mirabile istituzione. Rimproverasi a questo Capo di essere un Sovrano straniero: egli è straniero, ma bisogna ringraziare il cielo ch'egli sia tale. Sarebbe mai sì forte la sua autorità in paese non suo, e davanti al poter dello Stato? Il Papa è fuori di Parigi; e questo è un bene: noi ne veneriamo l'autorità spirituale, appunto perchè egli non è nè a Madrid nè a Vienna; a Vienna e Madrid si dice lo stesso. È un bene universale, ch'egli non risieda presso di noi, nè presso i nostri rivali; ma nell'antica Roma, lungi dalle mani degli imperatori alemanni, lungi da quelle dei re di Francia e dei re di Spagna, tenendo la bilancia fra i sovrani cattolici, inclinando un poco verso il più forte, e rialzandosi tosto contro di esso, quand'egli diventi oppressore. Questa è opera dei secoli, ed i secoli l'hanno fatta bene. Questa è instituzione la più savia e benefica che si possa immaginare nel governo delle anime ».

2. Si tantopere expedit publico bono vel ex ipsa politicorum confessione, ut Pontifex jus istud suum conservet et exerceat, ut quid adhuc non-

1 Quanto sint in honore habendae DD. Congregationum declarationes fassus est vel ipse haereticus Leibnitius, qui habet: *Utile esset discere quae Romae decernantur in Congregationibus, veluti Rituum, Inquisitionis, Indicis*, etc.; *nam talia a me minime spernuntur*: Opp. ed Dutens tom. II — V. Bergier. *Dizionario*, V. Congregazione — Benedictus XIV. *Notificazione* x, n. 6 — Bouix. *De principiis Juris* etc.

2 Quoad Cancellariae regulas notandum: Regulae Cancellariae, quoad iu respiciunt expeditionem Pontificiarum literarum, etsi utiles evadant Pontificia Sede vacante; adhuc sunt tres regulae, quae ubique ita receptae sunt, ut habeantur tanquam leges Regni, et vacante Sede, non cadunt: tales sunt regulae *de verosimili notitia* mortis beneficiati); *de infirmis resignantibus*, circa quos semper valent dictae regulae; et *de idiomate*, id est de illis, qui ignorant idioma regionis, ad cujus curam deputantur.

3 *De loc. Th.* l. VIII, c. 6.

4 *Summa de Ecclesia.*

5 Cap. *Nulli*. dist. 38.

6 Thiers. *Histoire du Consulat et de l'Emp.* Livr. du Concordat.

nulli tanto impetu adoriuntur temporalem Papae dominationem? Haec enim nulli juri repugnat — Non repugnat juri humano, cum certe nullum hac de re jus prohibens allegari possit: dein quodnam jus humanum Pontifice superius, ut ejus vi politica eidem administratio vetetur? — Non repugnat juri divino: imo in veteri Testamento plura occurrunt exempla quae nobis favent: sic Moyses, Deo auctore, et princeps temporalis et summus Pontifex erat [1]; Heli similiter fuit et Pontifex et judex politicus [2]; idem de Machabaeis dicendum — Non demum repugnat juri naturali; sane potestas Ecclesiastica, ut argumentatur Cercià, et potestas politica non sunt contrariae; sed utraque bona, utraque a Deo, utraque laudabilis, et una alteri servit; ac proinde sine ulla principiorum pugnantia in eodem esse possunt. Imo, re per se inspecta, et ceteris paribus, multo melius in uno quam in duobus esse possunt; siquidem si sint in uno, facilius unitas servatur, et conspiratio duarum potestatum: et custoditur subordinatio potestatis temporalis ad spiritualem, ac vitatur lucta et conflictus qui inter utramque oboriri possit [3]. Nonne in lege naturae Sancti multi extiterunt, qui simul reges et Pontifices fuere? Melchisedech fuit rex et pontifex [4]; Noe, Abraham, Isaac, et Jacob praefuerunt suis tum in religione tum in vita politica; imo olim semper primogenitus et rex et Pontifex erat [5].

3. Dominatio temporalis R. Pontificis legitimis titulis innititur; cum ei donata fuerit a Pipino, Carolo Magno, atque a spontanea populorum deditione. Qua in re audiendus cl. Peraldi [6]: « Trasferita la sovranità di questi Stati nei Pontefici Romani non solo per le donazioni dei Principi che li conquistarono, ma per la formale volontaria dedizione dei popoli, confermata e ratificata per il consenso di oltre a mille e cento anni; le generazioni posteriori e presenti trovano già in mano de' Papi questa sovranità, di cui non possono ripeterne l'esercizio, perchè legittimamente fatto di altrui diritto. « *Oh! la sovranità* (non cessano di proclamare) *è attributo prescrittibile del popolo; la crea il popolo, risiede in esso; dunque è sempre di diritto del popolo stesso, perchè inalienabile, e può riassumerla, quando più gli piace*. Fatela finita con questa giovanile confusione di idee, cotanto oggi in voga, base erronea del diritto pubblico foggiatosi da certe nazioni, sparciate seriamente o furbamente dai loro filosofi. . . . Checchessia della massima, cioè che il popolo abbia originariamente cotesto diritto di politicamente costituirsi e di esercitare gli attributi della sovranità [7]; appunto perchè originariamente del popolo dite questo diritto, egli ha facoltà di trasmetterlo in altri e di chiamar chi gli piace a governarlo. E quindi, quando il popolo lo ha ceduto per il fatto suo proprio della dedizione, non gli appartiene più, per legge naturale derivata da cotesto atto spontaneo, da allora è appartenente alla persona morale o individua, a cui fu trasmesso e ceduto: come appunto, se una nazione cede ad un'altra una parte del suo territorio, o emancipa le sue colonie, il possesso e la proprietà da quel punto passa nel cessionario; l'indipendenza negli emancipati, per irrevocabile diritto di legge naturale. I contratti non obbligano per rigorosa legge di natura?.... Ma non è questo quanto avviene rapporto alla civile sovranità dei Pontefici Romani? » (*K*).

Art. II. — De auctore legis civilis.

Q. 1. *An Principes potestatem habeant ferendi leges?*

R. Certum est Principes saeculares habere potestatem ferendi leges proprie dictas *circa res temporales atque civiles*. Id probamus:

1. *Ex Scripturis*: Apostolus Petrus scribit: ***Subjecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum, sive Regi quasi praecellenti, sive Ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum; quia sic est voluntas Dei*** [8] — Et Paulus ait: ***Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*** [9]. At si Principes potestatem habent imperandi; ergo et leges ferendi (*L*).

2. *Ex traditione*: omnes enim Ecclesiae Patres atque Doctores constantissime docuerunt Principum legibus omnino esse obtemperandum; atqui fallax esset, imo ridicula doctrina haec, si Principes non haberent veram potestatem ferendi leges.

3. *Ex ratione*: Principes saeculares tenent a Deo potestatem regendi subditos juxta illud: *Per me Reges regnant, per me Principes imperant* [10]; atqui nec Re-

1 Exod. 18

2 1 Reg. 1 et 4.

3 Cercià, *Tract. de R. Pontif.* Append.

4 Gen. 14 et Hebr. 7.

5 D. Hieronymus. *In quaest. hebraic.*

6 Mons. Peraldi, *Del civile principato della Chiesa Romana*; it aliud Opus ejusd. auctoris. *Memoria sulla inviolabilità delle istituzioni politiche del Governo Pontificio.*

7 Hoc tamen auctor negat; sic enim ad rem distinguit: « Altro è la sovranità, altro il diritto di esercitarla. La sovranità non la crea il popolo nè altri, perchè è il fondamento dell'ordine, che costituisce la civile società. Non si dà politica aggregazione senza ordine; l'ordine consiste nella retta direzione del corpo sociale: non può esistere cotesta direzione senza il potere di regolarlo; non si regola senza leggi: quindi non si può dirigerlo senza il potere di fare coteste leggi, e dall'altro lato senza l'obbligo di osservarle; vale a dire, senza autorità o senza obbedienza; senza impero e senza soggezione. Quest'impero è la *sovranità*; essa è dunque non una creazione del popolo, non una prerogativa della nazione; ma nasce essenzialmente dalla natura del civile convivere. La sovranità dunque è da *sè*, non dal popolo: esso le si assoggetta col determinarsi a convivere civilmente. Il popolo non fa la sovranità; ma la trova nella vita politica che cerca » — Unde populus a principio liber quidem erit in eligenda sui guberni forma; at illa semel electa, suo vinculo ligatur.

8 Ep. 1. c. 2.

9 Rom. 13.

10 Prov. 8

ges regnare, nec Principes imperare dici possent, si non possent ferre leges. Ergo etc.

Merito diximus *circa res temporales atque civiles*; quia sicuti Ecclesia leges civiles condere non potest, ita nec Princeps saecularis leges Ecclesiasticas; quia nemo potest exercere jurisdictionem, nisi circa res suo regimini subjectas. Neque Principibus, sed Apostolis eorumque Successoribus commissum fuit depositum fidei nostrae, iisque solis dixit Christus: *Qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit*, ut ait Gregorius XVI Encyclica, *Commissum*, anno 1835[1].

Sed (quaeres) *quinam sunt Principes, quibus haec legum ferendarum potestas inhaeret?* — Sunt qui suprema gaudent auctoritate, uti Imperator pro suo Imperio; Rex pro suo Regno, Respublica pro suis subditis, et civitates quae ab aliena jurisdictione dicuntur exemptae, pro suo territorio. Ratio generalis est, quod praepositi communitatis perfectae, quae nempe sibi sufficit, ex natura proprii officii legislativam potestatem habere debent, utpote necessariam ad recte ac convenienter communitatem ipsam regendam — Hac de re pro Regno Sabaudiae statutum est: *Il potere legislativo sarà collettivamente esercitato dal re e da due camere, il senato e quella dei deputati*[2].

Q. 2. *Quid de Corpore Juris civilis?*

R. Corpus Juris civilis est complexus omnium Legum, quas Justinianus imperator saeculo VI, opera praesertim Triboniani Jurisconsulti celeberrimi, in unum Corpus collegit et edidit pro imperii sui utilitate et recto regimine: et constat tomis duobus satis amplis[4].

Primus continet 1. *Institutiones*, seu Elementa Juris universi in quatuor libros distributa; 2. Leges collectas ex praeclarissimis veterum Jurisconsultorum scriptis, et haec collectio appellatur *Digestum*, quasi nempe auctor in ordinem ibi *digesserit* universa, quae pertinent ad Jus civile, et ad Jurisprudentiam universalem. A Graecis nuncupatur *Pandecta* (a graeco *pan* omne, et *dechomai* continere), quasi nempe omnia complectens, quae Jurisprudentiam spectant — Secundus tomus continet alteram collectionem decisionum et legum, quas postea edidit ipse Imperator, eamque voluit appellari nomine *Codicis*. Codici accedunt Constitutiones recentiores, quas vocant *Authenticas*, et etiam *Novellas*; quia quasi de novo editae sunt. Hae leges omnes dicuntur *Leges Romanae*, vel *Jus civile Romanum*.

Olim in Regno Sabaudiae post Regias Constitutiones, locorum Statuta ac Decisiones supremorum Magistratuum sua pollebat auctoritate jus commune[6], quod constat ex jure tum ecclesiastico tum romano[7]. Sed hodie eidem magna ex parte vis adempta est hisce verbis Codicis Albertini: *In tutte le materie che formano l' oggetto del presente Codice, le leggi Romane e gli Statuti sì generali, che locali cesseranno di aver forza di legge*[8] — Item et novi Statuti ratio habenda est; unde jus Romanum in iis, quae Codicis Albertini, vel novi Statuti objectum non constituunt, adhuc auctoritatem habet.

Q. 3. *An deceat Moralistam pollere scientia Juris civilis?*

R. Tam fere decet Theologum praesertim Moralistam versatum esse in scientia Juris civilis, quam decet eum esse versatum in scientia Juris canonici. Licet

1 Qua in re juvat prae oculis semper habere, quod Osius Cordubensis Episcopus Apostolica libertate ad Constantium Imperatorem scribebat: *Ne te rebus misceas Ecclesiasticis, neque nobis his de rebus praecepta mandes; sed a nobis potius haec ediscas: tibi Deus imperium tradidit, nobis Ecclesiastica concredidit: metue, ne si ad te Ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus fias* — V. Pallavicini, *Storia del Conc. di Trento*, 19, § 14 — Torricelli, *Dissertazioni*, ecc. vol. II, diss. 2. n. 28.

2 In Gubernils tamen *Repraesentativis* potestas legislativa ad solum Regem non pertinet; sed etiam ad legatos tam a populo, quam ab ipso Rege electos.

3 *Statuto* 4 martii 1848.

4 Edit. Taurin., anno 1782.

5 V. Gravina, *De orig. Juris civilis*.

6 RR. Consit. l. III, t. XXII, § 15.

7 Dicitur *jus commune*, quia vim fere ubique obtinuit usque ad saeculum XVIII, et adhuc magna ex parte obtinet in Hetruria, et magno semper in honore habitum.

8 Art. 2415 — C. A. civ. 10 — C. P. *Decr.* 23 marti 1820 — C. R. § 1 — C. M. Edit. 24 oct. 1851 — C. H. *Lege* 1814

In Regno utriusque Siciliae auctoritate pollet *jus Novissimum, italico idiomate, Codice per lo Regno delle Due Sicilie*; quod ex jure Gallicano magna ex parte excerptum, et jussu Ferdinandi I Regis a die 1 Septembris 1819 (sub decreto 19 maji ejusdem anni edito), edicti perpetui vim obtinuit. — Dividitur in quinque partes; quarum 1 *Leges civiles*; 2 *Leges poenales*; 3 *Leges processus civilis*; 4 *Leges processus poenalis*; 5 *Leges exceptionis pro mercatoribus*, continet. His adduntur *jura specialia*, idest *Codices speciales Municipiorum, Militum, Administrationum*, etc. — Adsunt etiam *Regia Decreta* et *Regia Rescripta*; quorum illa apud omnes et ubique, ista in aliqua peculiari re vim legis habent.

Si quid inciderit controversiae, quod tempora ante promulgationem praedicti Codicis respiciat, tunc quaestio dijudicanda ex *Jure Romano*, ex *Statutis patriis*, ex *pragmaticis Sanctionibus* et ex consuetudine tunc temporis vigente.

enim haec duo Jura sint ex natura sua valde diversa ratione objectorum, cum 1m respiciat res hominum temporales; 2m vero res sacras et religiosas: amice tamen in usibus humanae vitae consociantur veluti duo ejusdem luminis radii, et mutuo quasi obsequio adjuvantur atque supplentur. Hinc Lucius III (saeculo XII) *sicuti leges non dedignantur sacros Canones imitari, ita et sacrorum Statuta Canonum Principum constitutionibus adjuvantur* [1].

Haec de jure civili communi: quid dicemus de jure civili patrio? quantum aliqualis ejus scientia necessaria Confessariis et animarum Rectoribus, facile patebit si animadvertatur, innumeras in fidelibus occurrere factorum species, in quibus directione egent ad bene agendum, etiam in rebus civilibus, in ipso foro conscientiae: uti si sermo sit de testamento faciendo, de legatis fundandis vel exequendis, de contractibus ineundis, de haereditate adipiscenda, etc.

Unde leges civiles a Moralis Theologiae tractatoribus utiliter citantur. Utique haec citatio tanta esse non debet, ut sacra scientia profana fiat: item, ex Benedicto XIV, neque illarum civilium legum ratio habenda est, quae a canonico jure fuere expresse correctae. At *si*, addit idem Benedictus, *etiam leges civiles ecclesiasticis constitutionibus robur et firmitatem adjiciant, puta quia in illarum contemptores et refractarios severis poenis animadvertunt, et eae pariter utpote faventes ecclesiasticam disciplinam perutiliter allegantur* [2]. Et in jure habetur, *quod Sancta Ecclesia saecularium non respuat famulatum, quae aequitatis et justitiae vestigia imitantur* [3].

CAPUT QUARTUM

DE LEGIS HUMANAE MATERIA ATQUE SUBJECTO.

Q. 1. *Quidnam constituit materiam legis humanae?*

R. Omnes actus, qui possunt ab humana lege praecipi vel prohiberi, dicuntur constituere materiam legis humanae. Quod ut bene cognoscatur, oportet imprimis inquirere, quid ab humana lege possit, quid vero non possit juberi ac vetari. Atque illud prae ceteris certum est a lege humana nihil juberi posse, quod sit contra legem naturalem et divinam positivam; nam potestas humana est subordinata potestati ac voluntati Dei, et inferior derogare non potest auctoritati superioris. Hinc s. Thomas loquens de legibus humanis, quae sunt contra legem divinam, ait quod *tales leges nullo modo licet observare; quia sicut dicitur Actorum* V: « *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* [4]. »

Q. 2. *An lex humana possit praescribere virtutum actus heroicos?*

Nota. Virtutes ratione hexercitii distinguuntur in communes et in eroicas: — *Communes* eae sunt, quae ab hominibus exercentur secundum illam rationem, quam solent servare plerique eorum, qui virtutem profitentur—*Heroicae* vero illae sunt, quae, habita ratione circumstantiarum, admirationem pariunt, arduitatem includunt, promptitudinem exigunt [5]: esset si puer jejunaret. Hoc posito:

R. Lex humana non potest praescribere virtutum actus heroicos; nam lex humana debet accommodari communi hominum conditioni et esse moraliter possibilis toti communitati vel majori saltem ejusdem parti; atqui exercere quoslibet virtutum actus etiam heroicos non est, nisi paucorum [6]. Pariter neque lex humana potest omnia omnino vitia vetare etiam levia in generali; quia non est omnium, sed perfectorum, ideoque nonnisi paucorum ea vitare: at lex debet accommodari toti vel saltem majori parti communitatis, quae certe perfectioni non studet. Unde concludimus: Lex humana potest generatim illos *externos licet occultos* virtutum actus praecipere, qui communi bono expediunt, et ordinariae facultati commu-

1 Adde: leges Romanae a piissimis Imperatoribus latae Jurisprudentiam sacram illustrant quammaxime. Quod quantum haberent in animo Canonistae omnium temporum, patet ex eorum studio saepius conjungendi Jus Ecclesiasticum cum Civili, uti constat ex iis collectionibus, quas *Nomocanones* nuncupant (a graeco *nóme* distributio et *canón* regula). *Num*, ait Canus, *justitiae et aequitatis in foro etiam conscientiae rectus arbiter esse poterit* (Theologus Moralista), *nisi multa a Jureconsultis et civili prudentia mutuetur?* (*De Loc. Theol.* l. X, c. 8).

2 *De Syn. Dioec.* l. IX, c. 14.

3 Cap. *super specula* de privil.

4 1, 2. q. 96. a. 4.

5 V. Benedictus XIV. *De Canoniz. ss.* l. III, c. 21.

6 Hoc tamen non debet intelligi de legibus iis, quae feruntur ex data hypothesi alicujus status peculiaris, in quem subditus se voluntarie conjecerit, quem propterea *hypotheticum* vocant *adventitium*, sive *electivum*. Sic Ecclesia praecipit Monialibus perpetuam clausuram. Sic etiam hominibus gravissimi criminis reis poenae item gravissimae possunt imponi: ipsis enim liberum erat se subtrahere aliter operando.

nitatis sunt accommodati; cum hic totus sit legis finis. Item eos *externos licet occultos* vitiorum actus prohibere, qui communi bono sunt noxii, et communiter declinari queunt.

Diximus 1. *externos*; lex enim humana versatur circa externam politiam ac gubernationem, quae ut prospere cedat, satis est regulariter, ut exterius homines valeat regere ac cohibere; — 2. *licet occultos*, nam uti ait Angelicus, *omnes actus exteriores etiam occulti, licet per accidens non cadant sub judicio, cadunt tamen sub lege* [1]; lex enim non attendit quod fortuito evenit. Hinc sub excommunicatione est prohibita haeresis externa, etsi occulta.

Q. 3. *An lex humana possit praecipere vel prohibere actus internos?*

Nota. Duplici modo actus internus praecipi potest vel prohiberi: directe sive in se, uti Scholae loquuntur: et indirecte seu ratione actuum externorum, quibus ipse necessario conjungitur. Potest autem actio interna cum externa conjungi vel tamquam forma constituens actum ipsum externum: talis est consensus in matrimonio; vel tamquam causa effectum suum producens: talis est voluntas occidendi in homicidio voluntario — His praemissis:

R. Si sermo est de illis internis actibus, qui cum externis necessario conjunguntur, certum est legislatorem humanum praecipere et proibere posse indirecte actus internos, quatenus nempe per se conjuncti sunt cum actibus ipsis externis vel tamquam forma vel tamquam causa vel tamquam conditio necessaria; uti est v. g. animi consensus in venditione, cordis contritio in Confessione. Sane si legislator humanus cogere potest ad actum externum legitimum et validum, v. g. ad validum contractum, ad validam Confessionem, cur item obligare non poterit ad ea, quae cum validitate illa necessario conjuncta sunt, et quibus omissis, actio externa frustra praeciperetur? Qui enim praecipere potest ut valide facias, potest etiam praecipere ut voluntate facias; cum non aliter, quam voluntate tua illud valide facturus sis.

Si vero sermo est de iis internis actibus, qui cum externis necessario non conjunguntur, tunc *quoad legislatorem civilem* consentiunt omnes, eundem non posse praecipere, vel prohibere ullo modo in se actus internos. Quare? quia etiam sine his obtinet finem suum, qui est quies et tranquillitas Reipublicae, quae facile habetur, si actus externi qui praecepti sunt, bene fiant, et diligenter evitentur qui sunt prohibiti. Si qui solvit tributum, etiamsi invitus, modo solvat, sufficit — Diximus: *Quoad legislatorem civilem*, quin de legislatore Ecclesiastico disputant. Alii affirmant ipsum utique posse tales internos actus praecipere et prohibere; quia ipse tuetur bonum animarum et illimitatam a Christo accepit potestatem. Verum probabilius ac communius docent cum Benedicto XIV [2], ipsum quoque minime posse. Cum enim Ecclesia actus mere internos cognoscere non possit, neque judicialiter eorum potest urgere executionem, vel omissionem punire; ergo neque illos praecipere vel vetare; nam de ratione verae societatis est, ut quos imperat actus, ipsa per se cognoscere valeat. Sic argumentatur Angelicus [3].

Unde quod homo debeat actus etiam mere internos ad salutem suam ponere, est de ordinatione Dei, non de potestate legislativa Ecclesiae, quae bonum qui dem respicit animarum, sed mediante honestate actuum externorum [4].

Q. 4. *An lex se extendat ad actus praeteritos?*

R. Negative: lex non se extendit ad actus praeteritos, neque ratione culpae, cum non sit praevaricatio ubi non est lex: neque ratione verae poenae, cum haec tantum lata sit in culpae vindictam: neque ratione rescissionis, nisi in aliquo casu a lege expresso. Unde vulgare est, quod *lex non respicit retro* — Consonat Codex civilis Albertinus: *La legge non dispone, che per l'avvenire; essa non ha effetto retroattivo* [5]. Et recte; magna enim conturbatio esset, si actus per veterem legem ge-

1 V. Liguori *Opus Morale*, l. 1, n. 100. q. 3.
2 *De Syn.* l. IX, c. 4.
3 1. 2, q. 100, a. 9.
4 1. 2. q. 100, a. 9.—De hac quaestione fusius agit Castropalaus. Hic notanda: — 1 Confessarius, cum ipsum Christum ita propius repraesentet, et divinae ejus potestatis in peccata delendo fiat particeps, ideo et actus mere internos injungere potest poenitenti, uti internas aspirationes, etc. *Voit*;—2 cum consuetum non sit nec consultum, ut praelati sub peccato praecipiant suis religiosis actus internos; probabile tamen est fieri posse; quia verisimile est, quod aliqui religiosi ad id se obligare intendant, cum se quasi olocaustum Deo tradant. *Busembaum* —V. Liguori, *Op. M.* l. 1, n. 100; l. IV. n. 43.
5 Art. 11=C. A. civ. § 5=C. G. art. 2 — C. P. 7 — C. M. 5.

sti per novam sine causa pro libito mutarentur.

Q. 5. *Quosnam est subjectum legis humanae?*

R. *Omnes et solos subditos rationis usum habentes* vi sua complectitur lex humana:

1. *Omnes subditos:* hoc est contra quosdam qui vel christianos vel justos excludebant; Apostolus enim neminem excludit, cum ait: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* [1]. Unde quando ait: *Lex justo non est posita* [2], id solum innuit, justum non agere ex timore legis, sed ex legis amore.

2. *Solos subditos*; quia potestas legislativa in iis, ad quos se extendit, subjectionem importat; subjectio autem non datur, nisi in subditis. — Hinc non baptizati tenentur quidem praeceptis Evangelicis ubi primum sufficientem Evangelii notitiam adepti fuerint, quia subditi sunt Deo, qui legem Evangelicam omnibus gentibus indici praecepit [3]; sed non tenentur legibus Ecclesiasticis, quia Ecclesiae minime subjiciuntur juxta illud Apostoli: *Quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare* [4]? Quapropter non peccaret qui, secluso scandalo et legis Ecclesiasticae contemptu, carnes die vetito iisdem suppeditaret; quia nullius peccati ne materialis quidem causa esset.

3. *Rationis usum habentes*, et merito; lex enim non imponitur nisi subditis, qui obedientiae capaces sint atque directionis. Hinc perpetuo amentes ob defectum rationis non obligantur praeceptis; quod *regulariter* tenet etiam de pueris ante septennium, sed statim ac ipsum compleverint, iis adstringuntur, si quaedam excipiantur, quorum materia non adhuc ipsis congruit, ut communio Paschalis ac jejunium — Diximus *regulariter;* quaestio enim est, an ipsi teneantur legibus, si ante septennium usum rationis consequantur. Alii negant non improbabiliter cum Angelico [5], quia hoc eveniret per accidens; lex autem non respicit, nisi quod communiter contingit [6]. Alii multi cum Bosco, Salmanticensibus, Suarez, etc. valde probabiliter affirmant, quia per usum rationis homo jam fit subjectum capax; leges autem ordinarie non septennium, sed discretionem notant [7]. Et hoc congruens videtur [8].

Quid vero (inquies) *de ebriis, et de iis qui delirant tantum ad tempus?* Hi legibus humanis obligantur; quia sunt in statu habitualis rationis usus, licet per accidens ad tempus aliquod impediti. Quare si (scandalo et legis contemptu seclusis) fas est carnes ad manducandum ministrare pueris et perpetuo amentibus, id agere erit prorsum illicitum cum ebriis et ad datum temporis intervallum delirantibus. Ratio est, quia *primi* sunt omnino exleges, non item *secundi.*

Circa subjectum legis civilis ita animadvertenda sunt ex Codice Albertino: — 1. *Le leggi di polizia e di sicurezza pubblica obbligano tutti quelli, che dimorano nel territorio dello Stato;* — 2. *i beni immobili, tuttochè posseduti da stranieri, sono retti dalle leggi dello Stato;* — 3. *le leggi concernenti allo stato ed alla capacità delle persone reggono i sudditi ancorchè residenti in paesi stranieri* [9]. Sic subditus qui annum 21 compleverit, reputabitur major, etsi in alia regione moretur, in qua ad majorem aetatem requiruntur 25 anni [10].

Q. 6. *An legislator suis ipse legibus ligari dicendus sit?*

R. Si regimen, in quo vivit legislator, est vel Aristocraticum in quo summa potestas est penes Optimates, vel Democraticum in quo ea est penes populum, vel Repraesentativum seu constitutionale, ut a[li]unt in quo potestas ferendi leges est penes regem ac simul penes suos et populi delegatos, utique legislator legibus propriis ligatur. Ratio est, quia singuli sunt inferiores ipsa communitate, a qua leges feruntur. Sic Ordinum Religiosorum Generales legibus in generali Capitulo latis utique subjiciuntur *(M)*.

Si vero regimen sit Monarchicum, in quo summa potestas penes unum residet

Concordat jus civile Neapolitanum art. 2.

1 Rom. 13. 2 1 Tim. 1. 3 Matth. 28, v. 19.
4 1 Cor. 5. 5 2. 2. q. 147. a. 4.
6 Ex L. *Nam ad ea ff. de Leg.*
7 V. Liguori. *H. Ap.* tr. 2. n. 37; *Op, Mor.* l. I, n. 155; l. III, n. 270 et 1012.
8 Omnes tamen admittunt, pueros ante septennium non incurrere poenas transgressoribus impositas, nisi id expresse declaretur.
9 Art. 12—C. A. civ. § 4 —C. G. art. 3 — C. P. 5 — C. M. 10.
10 Item ex jure civile Neapolitano, quod sic exprimitur art. 5. 6 et 7: *Le leggi obbligano tutti coloro che dimorano nel territorio del Regno, sieno cittadini, sieno stranieri domiciliati, o di passaggio — I Nazionali del Regno delle Due Sicilie, ancorchè residenti in paese straniero, sono soggetti alle leggi che riguardano lo stato e la capacità delle persone.* Sic etiam, v.g. pro aetate majori requiruntur anni 21 completi — *Le leggi che interessano l'ordine pubblico o il buon costume, non possono essere derogate da particolari convenzioni.*

regem, tunc vel legum materia talis est ut ad legislatorem Monarcham (uti est Rex in Regno, Pontifex in Ecclesia) nullo modo pertineat; vel talis est, ut ipsi quoque conveniat. In primo casu legibus iis minime ligatur; aliter ejus dignitas laederetur: sic nemo dixerit regem ligari legibus, quae armorum vetant gestationem. In secundo vero casu, legibus suis Rex in conscientia tenetur; tum quia recta ratio jubet, ut caput, quo magis fieri potest, membris suis conformetur; *si enim*, ait Augustinus, *turpis est omnis pars suo universo non congruens, quanto magis caput?*[1] tum quia ipse vi officii sui legum observantiam promovere tenetur; atqui nihil est ad hunc finem conducibilius, quam proprium illius exemplum. Unde d. Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem scribebat: *Quodcumque praescripsisti aliis, praescripsisti tibi*[2]. Quare graviter peccare dicendus esset, v. g. Episcopus, qui contra graves Synodi suae Dioecesanae Constitutiones cauponas ad manducandum, atque bibendum ingrederetur extra casum necessitatis.

Quid (quaeres) *si legislator in materia gravi contra propriam legem delinquat; sed occulte, absque alterius scandalo et injuria?*

Tunc probabiliter alii cum Lessio eum a mortali liberant, si revera absit scandalum, neque agatur de materia justitiae, in qua oportet servare aequalitatem. Quia (inquiunt) non vi propriae legis tenetur, cum sibi ipsi nequeat imperare; sed tantum ex naturali quadam decentia, quae ex se non videtur tam stricte graviterque obligare— Non desunt tamen qui eum cum Laymano mortaliter peccare contendunt; cum semper sit agere contra aequitatem naturalem ac proprium officium in re gravi, ut supponimus.

Legislator publice delinquens (addes) *ultra peccatum quod admittit, incurritne poenam, quam ipse transgressoribus imposuit?*

Negative; ut enim ait Angelicus, *nullus proprie cogitur a seipso: lex autem non habet vim coactivam; nisi ex Principis potestate. Sic igitur Princeps dicitur esse solutus a lege, quia nullus in ipsum potest judicium condemnationis ferre, si contra legem agat. Unde super illud* Ps. 50: tibi soli peccavi, *dicit Glossa*, quod Rex non habet hominem, qui sua facta dijudicet[3]. Ex hoc consequitur, quod si Episcopus, qui sub poena suspensionis ipso facto incurrendae prohibuit, ne Clerici sui cauponas ingrediantur; ipse eas ingrediatur, suspensionem non incurrit — Hic tamen cum communi excipiendus est casus, quo lex contractus respiciat; justitia enim postulat, ut in iis cum reliquis legislator pari conditione utatur[4].

Q. 7. *An Clerici legibus civilibus obligentur?*

R. Affirmative: Clerici legibus civilibus obligantur, si de iis legibus agatur, quae non adversantur immunitatibus illis, quas Tridentinum appellat *Dei ordinatione, et canonicis sanctionibus constitutas*. Omnes enim partes communitatis politicae legibus politicis obligantur; atqui Clerici sunt partes communitatis politicae. Hinc Apostolus sine ullo personarum discrimine inquit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*[5]. *Dicit: omnis anima*, ait hic Chrysostomus: *Ergo etsi Apostolus esses, etsi Evangelista, etsi Propheta, etsi quivis alius; neque enim haec subjectio subvertit pietatem* (N).

Imo praestat, ut Clerici obediendo aliis sint diligentiores: *Fidelitatis exemplum*, ait Bouvier, *paebeamus populis, et verbo ac opere reddamus quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo*[6].

Q. 8. *An peregrini, advenae et vagi teneantur legibus patriis?*

Nota. *Peregrinus* dicitur qui extra proprium territorium per aliquot dies, vel ad summum per minorem anni partem versatur animo ad sua redeundi, ut sunt viatores et mercatores excurrentes — *Advena* qui extra proprium territorium posuit domicilium suum vel quasi-domicilium. Porro communiter docent, quod ille statim domicilium acquirit, qui habitat alicubi animo perpetuo manendi: qui animus in foro externo praesumitur, si habitatio sit decennalis, vel si ibi domus sit aedificata aut major pars bonorum asportata.[7] Quasi-domicilium

1 L. III, Confess. c. 8. 2 Ep. 21.
3 1. 2. q. 96, a. 5. ad. 3
4 V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 154.
5 Rom. 13.
6 V. Bulla, *Speculatores* – Liguori, *Homo Apost.* tr. 12, n. 40.

7 Quoad negotia Ecclesiastica Regni Neapolitani, ex *jure Canonico* in primis desumitur regula. Excipe quae in Concordato inter Pium VII et Ferdinandum I. habito an. 1818, inveniuntur. Iis adjiciendi sunt ex conventione inter piissimum Ferdinandum II et Gregorium XVI articuli quinque, qui quaedam

vero acquirit qui alicubi manet per majorem anni partem: tales sunt famuli, et scholastici [1]. Advena porro aequiparatur loci incolae — *Vagus* denique est qui nullibi fixum ac determinatum domicilium habet, sed de uno in alium se locum transfert. Hoc posito:

Si sermo est de praeceptis, quae nempe personas immediate afficiunt et leges personales appellantur, certo est ea obligare peregrinos, advenas et vagos ubicumque, hoc ipso quod non eorum territorio et patriae, sed eorum personis tenaciter haereant. Hinc Sacerdos v. g. in sua Dioecesi suspensus a muniis Sacerdotalibus, non potest nec in dioecesi aliena Missam celebrare.

Si vero sermo est de illis legibus, quae afficiunt loca, et dicuntur locales, tunc sententia communissima docet cum Lessio, Palao et Salmanticensibus, eos minime ligari, nisi *fictione juris*, uti loquuntur Scolastici, *in proprio territorio adhuc censeantur*. Ratio est, quia legislatoris jurisdictio ita est proprio territorio affixa, ut extra illud se extendere non possit [2]. Hinc qui moratur in loco ubi lex jejunii non est, potest licite comedere, quamvis in patria jejunium indictum sit. Quod valet etsi lex jejunii sit de jure communi, sed abrogata ubi nunc ipse commoratur; quisque enim potest se conformare loco, ubi est Divinus *nisi fictione juris in proprio territorio adhuc esse censeantur*. Sic. v. g. siquis extra proprium territorium rem suam venderet in eodem extantem, servare teneretur ejusdem leges in tali venditione. Sic etiam beneficiatus, qui non residet omissionem patrare censetur in proprio territorio, et poenas ibidem latas contra non residentes incurrit. Ibi enim res consummari censetur ubi fieri debuisset: unde delinquens habetur, uti moraliter praesens.

Quid (dices) *si peregrinus e proprio territorio ideo egrodiatur ut se a legis obligatione subducat* [3]?

Alii contendunt cum Antoine, Collet, Concina, etc. peregrinum illum proprii adhuc territorii legibus teneri. Quare? quia: 1. leges eam semper habent adnexam conditionem, ut subditis sine causa non liceat earum effugere vim et obligationem; 2. ex juris adagio: *nemini sua fraus debet patrocinari*; 3. Sacra Concilii Congregatio illegitimum declaravit matrimonium illius, qui solo animo illud clandestine contrahendi recessit e loco, ubi Tridentinum fuit promulgatum, et se contulit ubi promulgationem non habuit—Alii tamen cum Azorio, Bonacina, Filliucio, Palao, Salmanticensibus, Sanchez, etc. contra sentiunt. Et sane peregrinus ille utitur jure suo; lex enim non prohibet exire e proprio territorio, sed prohibet tantum praecepta sua violari abiis, qui sunt in territorio suo; ideoque non fraus et dolus, sed loci conditio peregrino illi favet: *Nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur*, clamat jus [4].

circa *realem ac personalem immunitatem* respiciunt. V. Concord. art. XXXII in fine Tom. III. hujusce Operis.

Pro Siculis Provinciis adest etiam *Apostolica Legatio* (vulgo dicta *Tribunal Monarchiae*), quae in negotiis ecclesiasticis ex constitutione Benedicti XIII incip. *fideli ac prudenti*, normas sumit.

Adsunt etiam aliae concessiones factae a Religiosissimo Rege nostro Ferdinando, sub decretis dierum 18 et 27 Maji 1857, quae personas et res Ecclesiasticas respiciunt, uti in Appendice vel hujus Operis videri potest.

1 In civile jurisprudentia nulla mentio est quasi-domicilii; quoad domicilium autem haec praecipuo notanda in Codice civili Albertino: 1. *Il domicilio di ogni suddito, per quanto riguarda l'esercizio dei suoi diritti civili, è il luogo ove egli ha il suo principale stabilimento* (art. 66);—2. *l'abitazione reale stabilita in un altro luogo con intenzione di fissare in questo il principale stabilimento, produrrà cangiamento di domicilio* (art. 67);—3. *il suddito chiamato a pubblico impiego conserverà il primiero suo domicilio, quando non abbia manifestata un'intenzione contraria* (art. 70): — 4. *la donna maritata non ha altro domicilio che quello del marito, salvochè sia legittimamente separata di corpo e di abitazione. Il figlio minore non emancipato ha il domicilio del padre. Il minore non abitato, ed il maggiore interdetto quella del tutore* (art. 71):—5. *il maggiore d'età, che serve a lavora abitualmente in casa altrui, avrà lo stesso domicilio della persona, a cui serve, o in casa della quale lavora, quando abiterà con essa nella medesima casa* (art. 72).

C. A. civ. §§ 28, etc.—C. G. art. 102—C. P. 14—C. M. 31.

Idem legitur in jure civili Neapolitano, art. 107, 108, 111, 113, 114.

2 Constat etiam ex c. *Ut animarum*, de *Const.* in 6.

3 V. Liguori, *Op. Moral.* l. 1, n. 156; et *Homo Apostol.* tract. II, cap. 4, nn. 39 et 40.—Gousset, Gury, Voit.

4 Pater autem ex hac responsione quomodo refellatur tam 1, quam etiam 2, contrariae sententiae argumentum.

Quod vero desumitur ex declaratione s. Congregationis, ad rem non facit; nam qui discedit a proprio territorio et se confert in locum, in quo Tridentinum non est promulgatum, eo animo praecise ut ubi matrimonium clandestine contrahat, vere agit in fraudem legis, id est Constitutionis Urbani VIII, qui decretum Congregationis id prohibentis, imo annullantis probavit. Quod non currit in casu nostro, cum nulla adsit lex, quae id expresse prohibeat; quamdiu igitur non sit facta prohibitio, jure nostro uti merito possumus. Et sane si res v. g. Taurini, sit minoris taxata, quid prohibet, quominus me

Sed addes) *qui discedit e proprio territorio ubi lex viget, teneturne ante discessum eam implere , si eo venturus est ubi illa non viget ?*

Alii affirmant ipsum teneri, si eam implere commode possit ; quia praeceptum actu obligans actu impleri debet,si postea non potest. Sed alii negant, *nisi lex continuatim obliget*: unde non tenetur v. g. quis mane audire Missam die festo,si ante prandium venturus est in locum, ubi non adest illud Missam audiendi praeceptum. Si enim domi mansisset, legis implementum differre poterat usque ad illud temporis punctum, quo discessit: cum autem pervenit ad alium locum desinit obligari [1]. Si tamen ibidem unum tantum esset Sacrum ac celebraretur ante illius discessum, teneretur illud audire ; quia tunc tempore habili esset consummata obligatio — Licet prima sententia non appareat probabilior , suaderi tamen poterit uti pia [2].

Diximus *nisi lex continuatim obliget* ; si enim lex proprii territorii omnibus momentis urget, omnibus momentis implenda est. Sic si in tua Paroecia speciale jejunium indictum sit, non potes illud frangere, quandiu in ea manes. Nec excusat privilegium loci , quo venturus est ; quia eo nondum venisti.

Saltem (dices ultimo) *peregrini eruntne obligandi legibus loci, in quo morantur, ne dicantur sine lege vagari*? — Obligantur 1 . cum agitur de talibus rerum circumstantiis, ut periculum scandali sit, si peregrinus a legis obligatione subduceretur; nam scriptum est: *Vae homini illi, per quem scandalum venit* [3];—2. cum agitur de legibus Juris communis , a quibus per privilegium peregrinus suo in territorio esset exemptus; nam per discessum privilegium illud prorsus amitteret, cum loco affixum sit. Hinc v.g. si tu manesis in loco, ubi ex privilegio non jejunatur , potest ibidem vesci carnibus; sed cum pervenis in locum,ubi de jure communi viget jejunii lex , teneris jejunare. Quod videtur probabilius tenendum , etiamsi in loco privilegiato duplicem jam sumpsisses refectionem ; quia redeundo in territorium legis communis,statim hac ligaris et juberis conformari aliis subditis jejunantibus; —3. cum agitur tam de contractibus, quia in iis quisque sortitur forum loci, ubi contrahit : et merito , ut omnis confusio evitetur ; quam de delictis , quia deliquens sortitur forum ubi deliquit; aequum est enim,ut scelera puniantur ubique.

Hisce casibus exceptis,disputant utrum peregrini teneantur legibus loci in quo versantur — Affirmant multi satis probabiliter cum Antoine et Collet; ajunt etiam: *Qui sentit commodum, sentire debet etiam incommodum*,uti fert adagium. Addunt illud Ambrosii: *Cum Romam venio, sabbato jejuno; cum Mediolani sum, non jejuno:sic ad quamcumque Ecclesiam veneris, ejus mores serva, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi* [4]. — Alii sic distinguunt cum Suarez : si peregrinus illuc advenerit tamquam ad terminum itineris sui, tunc ipse tenebitur ad omnes leges illius loci, quia fit quasi subditus; si vero illac tantum pertransit, non tenetur ad praecepta positiva , cum haec tantum obligent incolas,utpote permanentes;sed tenetur ad praecepta negativa, quae cum obligent semper et pro semper, urgent etiam simpliciter transeuntes— Tandem alii probabilius ac communius indistincte negant cum s. Antonino, Laymano, Sanchez, Toleto, etc.quia leges non obligant nisi subditos ; atqui peregrini (quod valet etiam de vagis)non sunt subditi. Nam ex jure [5] nemo subditur alterius potestati, nisi ratione vel delicti vel contractus vel domicilii aut quasi-domicilii, vel ratione rei sitae in territorio, vel demum ratione originis.

Ad textum vero d. Ambrosii respondent s. Doctorem expresso loqui de lege communi ac scandalo vitando , cum addat : *Si cuiquam non vis esse scandalo*, *nec quemquam sibi*. Neque dicas tunc peregrinos et maxime vagos esse exleges; nam constringuntur legibus communibus: imo et particularibus , si adsit scandalum , vel si agatur de delicto aut contractibus, ex dictis.

illuc conferam, ut rem illam minoris emam? nempe lex haec praeceptum est et lex,afficiens et locum et personam.

1 Neque obest,quod prævidens impedimentum tenetur illud praevenire ; quia tunc id habet locum , cum, manente vi praecepti, quis praevidet se ab illius observantia impeditum iri: non vero cum quis a praecepti obligatione futurus est liber.

2 V. Liguori, *Op. Mor*. l. I, n. 156.

3 Matth. 18.

4 Ep. 181.

5 C. ult. *de foro comp.*

CAPUT QUINTUM

DE LEGIS HUMANAE VI ET OBLIGATIONE

Q. 1. *Utrum leges humanae obligent in conscientia* ?

R. Doctrina est haereticorum ferme omnium legislatores humanos sive civiles sive ecclesiasticos nullam habere potestatem Christianorum conscientias per se obligandi, nisi forte illas definiendo et determinando circumstantias, in quibus obligat lex divina vel naturalis. Sed nos dicimus, leges humanas obligare per se in conscientia: imo hoc de fide est quoad leges ecclesiasticas a Tridentino ita definitum: *Si quis dixerit baptizatos liberos esse ab omnibus sanctae Ecclesiae praeceptis, quae vel scripta vel tradita sunt, ita ut ea observare non teneatur, nisi se sua sponte illis submittere voluerint; anathema sit* [1].

Prob. 1. *Scripturis*. Apostolus sit ait: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas, nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.... Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam* [2]. Ex quibus *patet praeceptum potestati ipsi obediendi a nemine unquam citra piaculum posse violari, nisi forte aliquid imperetur, quod Dei et Ecclesiae legibus adversetur*, ut verbis utar, quibus Gloriosissimus Pontifex Pius IX Episcopos hortatur, ut debitam erga Principes et Potestates obedientiam, ac subjectionem christiano populo inculcare satagant [3].

2. *Sanctorum doctrina*. S. Bernardus sic scribit: *Sive Deus sive homo Dei vicarius mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum; ubi tamen Deo contraria non praecipit homo* [4]. Et s. Thomas habet, quod leges humanae, *si justae sint, habent vim obligandi in foro conscientiae* [5].

3. *Ratione*. Per Deum *legum conditores justa decernunt*, id est vi legis aeternae; atqui lex aeterna obligat in conscientia. Adde: potestas ferendi leges necessaria est *a priori*, uti ajunt, in qualibet societate ad bonum regimen; atqui ea esset prorsus inutilis, si leges non haberent vim per se obligandi etiam in conscientia. Subditi enim in hoc casu impune legem violarent, quotiescumque violatio illa posset occultari: quod frequentissime sane occurreret [6].

Q. 2. *An leges tyranni* [7] *obligent in conscientia*?

NOTA. Tyrannus talis est vel administratione vel titulo: *Administratione*, qui male administrat Rempublicam, nec bonum commune curat: *titulo*, qui regnandi titulum non habet: et iste vel pacifice usurpatum imperium possidet, vel nondum pacifice. His praemissis:

R. Si tyrannus talis est administratione, ipsi profecto obtemperandum est, clamante d. Petro: *Subditi estote in omni timore dominis non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis* [8]. Id tamen intelligitur, si non praecipiantur ea, quae honeste praestari non queunt; alioquin Martyres imitari tenemur, qui mortem potius passi sunt, quam tyrannorum iniqua praecipientium voluntati parere — Item si tyrannus talis est titulo, et jam pacificus imperii usurpati possessor, adhuc tenemur ejus legibus bonum publicum et honestum promoventibus obtemperare ad vitanda incommoda et mala gravissima, quae aliter orirentur; neque enim diu sine legibus potest stare societas: unde ad hoc ipsa censetur facultatem tribuere. Si vero tyrannus titulo nondum pacifice imperium possidet, non est ei obtemperandi obligatio; cum nondum sit verus superior. *(O)*.

1 Sess. 7 Can. 8, de Bapt.

2 Rom. 13 — Hinc patet, quam sit absurdum eorum commentum, qui discrimen civilem inter et ecclesiasticam potestatem sic statuunt, ut una corporibus, altera animis dumtaxat debeat imperare. Utique una curat res civiles ac temporalem hominum felicitatem; altera res sacras atque animarum salutem. Sed cum utraque toti homini sit data, totum hominem sub diversa ratione ligare omnino debet — V. Diacr. *De Eccl. potestat.* Romae editam 1774 — Sed nullibi melius de finibus utriusque potestatis, quam in Bulla *Unam sanctam* Bonifacii VIII.

3 Encycl. *Qui pluribus*.

4 L. IV de Consc. c. 9.

5 1, 2, q. 96, a. 4.

6 Unde lex ad aliquid semper obligat in conscientia, nempe ad id, quod legislator intendit; secus esset consilium, non lex. Sic lex praeceptiva obligat ad actum; prohibitiva ad actus omissionem; mere poenalis ad poenam acceptandam; copulative mixta ad utrumque; disjunctive mixta ad alterutrum. Nec requiritur ut superior id explicite indicet; nam eo ipso, quo intendit uti legislativa potestate, sufficienter intendit obligare sub peccato propter essentialem connexionem usus potestatis a Deo derivatae, et obligationis sub culpa.

7 Sic dicitur a graeco *tryō* vexare, cruciare, etc.

8 Ep. 1. c. 2 — V. Balmes, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo*, c. 56.

Q. 3. *An lex dubia obliget?*

R. Si post adhibitam sufficientem diligentiam ad veritatem inquirendam (libros volvendo, doctos consulendo, vel aliud pro subjecta materia agendo), et praeciso scandalo vel alio notabili inconvenienti, adhuc dubium est, an lex existat, non obligat. Patet: 1. ex Scripturis: *Peccatum non cognovi, nisi per legem*, inquit Apostolus [1]. Ergo Apostolus ad peccatum requirit legis cognitionem; atqui nulla est cognitio, ubi lex ipsa est dubia; — 2. ex Patribus, quorum unus sufficiat Nanzianzenus, qui ait: *Si res dubia est, vincat humanitas et facilitas* [2]; — 3. ex jure canonico, ubi sic legimus: *Nisi de mandato Sedis Apostolicae certus extiteris, exequi non cogeris quod mandatur* [3]. Item ex jure civili, ubi habetur: *In dubio nullus praesumitur obligatus* [4];—4. ex Scholarum consensu, quem ita exponit Angelicus: *Nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti* [5]; — 5. ex ratione; nam in dubio legis possidet libertas. Unde in dubio, *an* lex extendatur ad aliquid, vel *an* incoeperit ejus obligatio, vel *an* sit jam promulgata, uno verbo *an* adsit lex aliquid vetans, tunc lex ipsa erit probanda; quia antecedenter libertatis nostrae certi sumus. Hinc merito ajebat Benedictus XIV: *Non si debbono porre legami certi, quando non vi è una chiara legge, che gl' imponga* [6]; certo autem lex clara non est, quamdiu dubia est.

Quid (dices) *si dubitetur, utrum lex in aliqua sui parte praecipiat an suadeat tantummodo?* — In tali dubio lex quoad illam sui partem non obligat, vel obligat tantum sub levi, ut docet Croix, Navarrus, Sanchez, et fuse probat Gobat [7]. Ratio quia libertas est in possessione, et *in obscuris minimum est sequendum* [8]; atque *semper in dubiis benigniora praeferenda sunt* [9]. Idem dicatur, si post diligentem veritatis inquisitionem dubium sit, an lex obliget sub gravi; nam est Sanctorum doctrina declarari non debere quidpiam uti mortale, nisi constet ex certa vel *Scripturae*, vel Traditionis, vel Ecclesiae auctoritate, aut saltem ex ratione manifesta.

Quid (addes) *si dubitetur, an res sub praecepto expressa licita sit necne?* Verior sententia et communis affirmat tunc subditum teneri dubium deponere et superiori obtemperare, *nisi res praecepta esset valde difficilis, molesta et periculosa, prudentum judicio*. Dubium autem deponet, si vix consulat rationem et auctoritatem:

1. Rationem; tum quia ipsa praecipit, ut superior legitime existens in possessione imperandi, eadem non debeat expoliari, nisi aperte constet rem imperatam esse illicitam; tum quia clare patet nullam hominum societatem consistere posse, si semel subditis concederetur facultas sese eximendi ab obedientia, quotiescumque dubium occurreret de honestate actionis a superiore imperatae.

2. Auctoritatem; quia clamat Deus: *Si difficile, et ambiguum apud te judicium esse perspexeris..., facies quodcumque dixerint qui praesunt loco, quem elegerit Dominus* [10] Clamat jus canonicum, obediendum esse, *si quod jubetur, vel non esse contra Dei praeceptum, certum est; vel utrum sit, certum non est*. Clamat jus civile, *obediendum in omnibus, quae non sunt contraria animae et regulae*. Clamant omnes praeclariores Theologiae mysticae Magistri, quorum unum appellamus, nempe sanctum Ignatium, qui ait [11] *Obediendum in omnibus ubi peccatum non cernitur, id est ubi nullum manifestum est peccatum* [12].

Diximus: *Nisi res praecepta esset valde difficilis, molesta et periculosa*, v. g. si personam exponeret certo periculo gravis damni subeundi in vita, fama, honore et fortuna. Nam tunc subditus non tenetur se privare suo jure certo, quod jam possidet circa talia bona magni momenti. Neque lex humana per se obligat cum gravi incommodo; eo igitur in casu

1 Rom. 7.

2 *Orat.* 39—V. sopra tract. 1 ubi de nostro systemate.

3 C. *Cum. in jure* de off. et potest. jud. del.

4 Aut quib. mod. § natura.

5 De verit. q. 17, a. 3.

6 Notificazione 13.

7 Neque obstat, quod si lex tantum consuleret, non esset lex, cum lex non sit consilium sed praeceptum; nam satis jam ipsa sustinetur in ea parte, qua praecipit. Quod si universim videretur consulere, rediret quod supra, quod nempe obligaret dumtaxat sub levi, idest ad minus; obligaret tamen.

8 Reg. 30 de reg. jur. in 6.

9 Reg. 56; ff. de reg. juris.

10 Deut. 17.

11 V. *Cattolico Giorn. Relig.* Lugano, tom xxiii, pag. 28.

12 Idem dicendum si dubitetur, an superior sit legitimus, modo communiter ut talis habeatur, vel an imperando excedat suam potestatem; cum sit in possessione.

praeceptum est certe exorbitans [1]. Ita communiter Billuart, Dens, Salmanticenses, Sanchez, etc. [2].

Q. 4 *An lex humana obliget cum gravi damno?*

R. *Ordinarie loquendo* lex humana non obligat cum gravi damno. Patet ex constanti Ecclesiae praxi, per quam praeceptum jejunandi, recitandi Horas, etc. non obligat cum gravi incommodo. Leges enim cum latae sint pro omnibus generatim, debent esse possibiles secundum ordinariam hominum capacitatem, cujusmodi non est lex praeseferens magnam difficultatem. Hinc d. Antoninus habet: *Impossibile est quod vix possibile est, ut, puta, nimiam habens difficultatem* [3] — Imo leges ipsae divinae pure positivae cum hoc gravi incommodo minime obligant, uti patet ex Christo approbante factum Davidis, qui in necessitate gravi constitutus comederat panes Propositionis, quorum usus lege illa laicis erat prohibitus; ergo multo minus humanae [4]. Hinc in jure infirmus declaratur immunis a lege jejunii; *cum non subjaceat legi necessitas* [5].

Diximus *ordinarie loquendo*; sunt enim casus, in quibus lex humana cum quovis damno (ipsius etiam vitae) potest obligare, — 1. quando id postulat bonum publicum, cui bonum privatum cedere debet. Sic miles excubias agens mori potius debet, quam silere, hoste adventante; — 2. quando legis violatio cederet in contemptum Dei, religionis, Ecclesiae aut Ecclesiae potestatis, vel etiam in proximi scandalum; haec enim plus refert tueri, quam privatum bonum [6]. Sic Eleazarus legitur mori potius elegisse, quam carnem porcinam manducare; cum ad id cogeretur in contemptum legis [7]. Hinc si in contemptum vel in laesionem potestatis Ecclesiasticae tu compellaris communicare cum vitandis, laborare die Festo, celebrare in loco profano, te sistere coram judice laico, vel tali libro tibi graviter vetito studere et similia, etiam cum tuo gravi damno renuere debes. Ratio patet, ait Billuart; quia contemptus Ecclesiae vel religionis redundat in ipsum Deum, et ideo tunc lex humana convenit cum lege divina naturali.

Q. 5. *Quale peccatum est legis contemptus?*

Nota. Duplex est legis contemptus. Unus materialis, formalis alter: primus in eo est, qui legem violat, ut suis indulgeat cupiditatibus; alter in eo, qui legem violat, quia vel illam expresse contemnit, vel ejus auctorem, qua superior est, aspernatur. Hisce positis:

R. Contemptus materialis (seu late sumptus [8]) est mortalis vel venialis pro modo materiae; cum aliud nequeat adsignari, unde specialem malitiam sortiatur. Quod quidem valet, ait Angelicus, *etiamsi ex eadem causa vel alia simili peccatum iteretur* [9]. Rationem addit: *Quia diuturnitas non est circumstantia trahens actum in aliam speciem; similiter nec frequentia vel assiduitas, nisi forte per accidens ex aliquo supervenienti* [10]. Frequentia tamen peccandi dispositive inducit ad contemptum secundum illud Proverbiorum: *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit* [11].

Contemptus vero formalis est semper per se mortalis; quia contemnitur directe ipsa praecipientis auctoritas, et proinde

1 V. Liguori, *Opus Morale*, l. 1, n. 99; et l. III, n. 617.

2 *Sed* (dices) *si in dubio de existentia legis, possidet libertas; cur non etiam in dubio de illius justitia?* Latum est discrimen; nam in 1° casu, cum dubium sit an lex existat, possidet utique libertas, quae anterior est. Non item in 2°; cum enim quaeratur de legis justitia, jam supponitur ipsa praeexistere; ideo ipsa possidet, nostrumque propterea est illius inhonestatem certo probare.

Eadem ratione possidet lex, si dubitetur *an* cessaverit, *an* abrogata, *an* ierit in desuetudinem, *an* acceptata, *an* eam impleveris — Liguori, *Op. Mor.* l. 1, nn. 97, etc.

3 Grave, id est nullum ponderabile esse debet incommodum ad hoc, ut lex humana non obliget; secus actum esset de omnibus fere legibus, de illis maxime, quae ex sui natura incommodum et quidem non ita leve includunt, uti est vigens lex tributorum, jejunii, etc.

4 Matth. 12.

5 Cap. 2 *de obs. jejun.*

6 His tamen in casibus non lex humana vel divina pure positiva per se obligare dici potest; sed potius vi legis naturalis quacum tunc conjungitur. Siquidem est de ratione legis naturalis, ut pars se objiciat pro bono totius, et minus cedat majori.

7 II *Machab.* 6—Quod si non excusaris eo in casu a peccato, ideo neque a censura si in contraventores lata sit. Si secus, actum est de legibus Ecclesiae, semel ac potentes saeculi illis adversantur; cum ad eas violandas omni molestiarum genere inducere soleant. Est ergo fortiter etiam cum proprii officii ac status detrimento obsistendum, quando e violatione scandalum oritur, vel aperta potestatis religiosae laesio.

8 Qui in omnibus violationibus reperitur: nam qui violat legem, aliquomodo facit contra legis auctorem. De quo etiam intelligendi sunt plerumque disserere concionatores.

9 2, 2, q. 186, a. 9.

10 1, 2, q. 88, a. 5.

11 Prov. 18.

ipse Deus, a quo auctoritas dimanat juxta illud Christi ad Superiores: *Quis vos spernit, me spernit* [1]. Excipo: 1. si contemnatur res ipsa praecepta quatenus parvi fiat, vel si contemptus superioris non sit quatenus est superior, sed quatenus singularis persona contemptibilis; quia v. g. imprudens, vilis, idiota, rudis, indocta [2]: tunc contemptus non caderet in legem vel superiorem, nisi indirecte; — 2. si actus, quo praeceptum contemnitur, perfectus non sit, si nempe non contingat perfecte ad rationem actus moralis; quia non est deliberatus, sed subitus. Hinc ajunt Lessius, Sanchez, etc. raro contingere peccatum mortale ratione contemptus.

Q. 6. *Quaenam excusant a trasgressione legis?*

R. Excusant a trasgressione legis, *ipsa manente lege*: 1. ignorantia invincibilis: voluntas enim non fertur in incognitum; 2. timor gravis: lex enim humana ex se cum gravi incommodo non obligat; 3. vera impotentia: nam impossibilium nulla est obligatio.

Diximus *ipsa mente lege*; etenim tanto magis excusabimus, sublata lege; cum tunc omne fundamentum obligationis tollatur [3].

Art. I.—De vi et obligatione legis poenalis et mixtae.

Q. 1. *An dari possint leges poenales, quae obligant ad solam poenam?*

R. Nequit dari lex poenalis hoc sensu, ut nullo modo obliget in conscientia; quia praeceptum superioris, si nullimodo obligaret, non esset verum praeceptum. Potest tamen dari lex pure ac mere poenalis, quae nempe obliget in conscientia non quidem ad aliquid faciendum vel omittendum, sed tantum ad poenam acceptandam et solvendam, si lex violata fuit, et poena fuit applicata. Eo quo sensu dicimus dari leges pure poenales. Sane tota obligatio legis pendet a voluntate legislatoris: hinc si ipse legislator intendit obligare tantum ad poenam, dantur profecto leges hujusmodi — Quare merito docet Angelicus, *quod non omnia quae continentur in lege traduntur per modum praecepti, sed quaedam proponuntur per modum ordinationis cujusdam vel statuti obligantis ad certam poenam* [4]. Tales habentur communiter leges prohibentes sub poena coesiones lignorum, herbarum; leges vetantes piscationem, venationem, etc. [5]. Imo censet Suarez, si per verba legis poenalis non satis declaratur praeceptum, praesumendum esse pro lege pure poenali, nisi poena illi intrinsece supponat culpam theologicam, uti est excommunicationis poena.

Tribus maxime modis cognoscere possumus legislatoris voluntatem esse tantummodo ad poenam: — 1. si id ipse per se legislator expresserit, uti communiter agere solent Superiores regulares in suis Constitutionibus; — 2. si poena non feratur per modum praecepti ac prohibitionis, sed pure et simpliciter: v. g. *Qui frumentum e regno transtulerit, solvet centum libellas* Vel si feratur particula disjunctiva: v. g. *Nemo frumentum a regno transferat, vel si transtulerit, solvet libellas centum*; — 3, si talem eam existimaverit communis sapientum interpretatio, a quibus in moralibus res est metienda. Si secus, lex erit mixta [6].

Q. 2. *An omnes Religiosorum regulae sint pure poenales?*

R. Cum Suarez: Regula religiosa collective sumpta est quaedam vivendi norma secundum perfectionem Evangelicam regens animos et dirigens eorum actus ad illam acquirendam. Si in regula distincte exponatur, Religionis mentem esse velle obligare vi praecepti, qualis videtur esse regula s. Francisci, tunc obligat graviter vel leviter pro ratione materiae ac verborum.

Si vero expresse ponatur in regula eam non obligare in conscientia ad culpam, ut habet regula Fratrum Praedicatorum, Societatis Jesu, aliarumque nonnullarum Communitatum, tunc de se ad nullam culpam obligabit, sed solum obligabit in conscientia ad poenam sustinendam, seu ad parendum superiori poenam imponenti pro transgressione [7] — Haec per se;

1 Luc. 10.

2 Esset tamen hoc adhuc mortale, si tale judicium, quod sic efformatur de persona illa, esset graviter temerarium, ut patet — V. Liguori, *Op. Mor*, l. 1, n. 142.

3 V. Liguori, *Homo Apost*. tr. II, nn. 43, et seqq.

4 2, 2, q. 186, a. 9.

5 V. Liguori, *Op. Mor*. l. I, n. 143—Unde magna ex parte videtur iis de nomine negare hujus legis existentiam: certe possibilitas haud potest negari.

6 V. Liguori, *Op. Mor*. l. 1, n. 144.

7 Hic non loquimur de substantialibus Status religiosi, quae nulli dubium est semper et omnes religiosos obligare.

nam ad praxim quod attinet, quamvis regula ad nullam culpam obligaret, vix tamen potest violari sine aliquo peccato levi ob defectum motivi et finis honesti. Sed fere semper adest culpa ratione negligentiae, concupiscentiae, scandali, etc. [1].

Q. 3. *An leges mixtae obligent etiam sub culpa* [2]?

R. Sunt qui tenent cum Gomez, Imola et Mencada leges mixtas non obligare sub culpa, sed tantummodo ad poenam; tum quia has leges sic interpretatur consuetudo; tum quia per solam poenam jam satis coërcentur homines — Sed alii probabilius et verius cum Bonacina, Diana, Sanchez, Suarez, Valenzia, etc. docent has leges obligare et sub poena et sub culpa; alioquin nulla esset differentia inter leges poenales mixtas et pure poenales, quae obligant ad solam poenam. Adde: leges hujusmodi sunt praeceptivae simul atque poenales; ergo prout poenales ad poenam, prout praeceptivae obligant ad culpam. Neque poena ex se praeceptum tollit, sed illud magis confirmat.

Poena autem quae lege continetur: — 1. alia est *activa*, quae nequit executione donari sine aliqua delinquentis actione: uti esset v. g. pecuniae solutio. Alia *privativa*, quae consistit in mera privatione alicujus rei: uti esset v. g. suspensio quae Sacerdotem privat facultate munia Sacra obeundi; — 2. alia est *latae sententiae*, et est quae *ipso facto*, uti Scolae loquuntur, id est sola criminis patratione incurritur per legis verba; alia *ferendae sententiae*, nempe quam lex non infligit, sed infligendam decernit per judicis sententiam; — 3. alia est *contemnatoria*, per quam reus certa poena mulctatur; alia *declaratoria*, per quam judex declarat aliquem in illud incidisse crimen, propter quod poena a lege statuta ipso facto incurritur; — 4. tandem alia est *conditionalis*, si privat aliquo jure sub data conditione; alia *inhabilitans*, si inhabilem reddit ad aliquid obtinendum.

Q. 4. *An lex poenalis obliget ad subeundam poenam ante sententiam?*

R. Si agatur de poena ferendae sententiae, lex non obligat ad poenam subeundam ante illam sententiam; quia tunc lex poenam ipsa per se non infligit, sed tantum decernit eam per judicem infligendam. Verum si agatur de poena latae sententiae, distinguendum: vel poena est conditionalis, aut inhabilitans, aut privativa; vel est activa.

Si poena est conditionalis, aut inhabilitans, aut privativa, erit subeunda ante sententiam — 1. Si est conditionalis; cum enim lex non tribuat jus, nisi sub tali conditione, ea deficiente, et omne jus deficere debet. Hinc Clericus, qui beneficium curatum obtinuit, si non ordinetur Sacerdos infra annum, eo ipso illo privatur; quia sub ea tantum conditione fuit ipsi collatum [3]. — 2. Si est inhabilitans; cum nemo possit acquirere id, ad quod nullum habet jus: ut ergo eo expolietur, nulla requiritur sententia. Unde electio haeretici ad beneficium est nulla; quia haereticus jure est inhabilis — 3. Idem *ordinarie* currit si poena sit privativa simpliciter, ut patet ex usu et consuetudine ubique recepta de censuris ac poenis similibus Hinc absque alia sententia conjuges incestuosi privantur jure petendi [4]: ac merito; cum enim incestus fere semper occultus sit, poena redderetur inutilis, si ille esset probandus, ac si sententia requireretur. Diximus *ordinarie*; nam excipiunt, si reus nequeat poenam exequi sine infamia; cum hoc esset nimis durum.

Si vero poena est activa et gravis: ut siquis se debeat positive privare jure jam acquisito, puta beneficio, tunc invaluit usus, ut non incurratur ante declarationem juridicam, si non poenae, saltem criminis, licet dicatur: *Nulla declaratione secuta*. Confirmatur ipso canonico jure, ubi haeretici, etsi priventur ipso facto bonis suis, tamen ex eodem jure non tenentur se iis expoliare ante sententiam [5]. Sane nimis ardua et inexorabilis lex esset, si homo deberet gravem poenam active exequi in semetipsum: quae ratio ipsi Concinae *valde congrua* visa est [6]. — At post sententiam tenetur reus in conscientia poenam exequi, si ea nihil contineat inhumani aut inhonesti, nec sit directa sui occisio; nam justo praecepto Superioris obediendum est: sic qui poena capitis damnatus est, tenetur manus et collum praebere carnifici, scalam conscendere et

1 V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 10—11. *La vera Sposa di G. C.* c. 4 et 7.
2 V. *Civiltà Cattolica*, V. art. 10: la mitezza del moderni tempi.
3 C. *Commissa*, § 7. de elect. in 5.
4 Ex c. *Si quis* de eo qui cognov.
5 Ex c. *Cum secundum* de haer. in 6.
6 V. Liguori. *Op. Mor.* l. I, n. 147.

similia praestare. Sed non tenetur ipse in se mortem inferre, v. g. venenum sumendo, pugionem sibi in ventrem cojiciendo; quia hoc esset prorsus ab hominum moribus alienum, et naturae nimium repugnans. Imo neque id posset agere, cum sit se directe interimere.

Quid (dices) *de poena conventionali apposita in contractibus*?

Alii affirmant poenam conventionalem esse solvendam ante sententiam; quia quisque tenetur stare pactis ante sententiam quamcumque. Sed negant alii; quia nemo censetur sibi imponere poenam, nisi secundum dispositionem juris circa leges poenarum: hae porro non contrahuntur nisi post sententiam [1].

Q. 5. *An ignorantia excuset a poena lege statuta?*

R. Si ignorantia talis sit, ut excuset ab omni culpa, aut saltem a gravi, excusat etiam ab omni poena aut saltem a poena gravi; quia nemo debet puniri, nisi in eo quod peccaverit.

Si vero ignorantia non sit talis, ut excuset ab omni culpa, aut saltem a gravi, tunc neque excusat a poena proportionata, licet poena haec invincibiliter ignoretur; quia omnis legis transgressio juste punitur poena aliqua sive a lege sive a judice definita. Sic qui culpabiliter legem violat, et violationi adnexa sit pecuniae solutio, in poenam illam incurrit, etsi eam invincibiliter ignoraverit.

Excipe: 1. si poena sit improportionata, si nempe gravissima, meritum criminis excedens; —2. si ea sit censura aliqua ecclesiastica quam qui eam invincibiliter ignorat, minime incurrit [2]; — 3. si Superior ad contrahendam poenam requirat dolum, contumaciam, ausum, aut temeritatem. Eo enim in casu non excusat quidem ignorantia affectata, sed excusat ignorantia crassa et supina; cum prima tantummodo scientiae aequiparetur, non vero aliae [3].

Art. II. — De vi et obligatione legis irritantis.

Irritatio est abolitio actus qui alioquin esset validus. Irritatio duplex est: poenalis et legalis. Prima est, qua actus aliquis irritatur in poenam peccati: sic v. g. irritatur consecutio fructuum Beneficii ab eo facta, qui Horas omittit. Altera est, qua actus aliquis irritatur ob bonum commune: sic v. g. irritatur matrimonium inter consanguineos et affines ob decentiam, et matrimonium clandestinum irritatur ob periculum fraudis.

Q. 1. *An lex inhabilitans sortiatur effectum ante sententiam?*

R. Certum est, *vel ipsam legem humanam inhabilitantem, saltem in foro externo*, effectum suum sortiri ante sententiam, nisi aliter ferat peculiaris consuetudo; secus sententia frustra esset data. Sic v. g. qui secundum Beneficium adipiscitur incompatibile cum primo, inhabilis ad illud possidendum ipse efficitur, nisi huic renuntiet.

Diximus 1: *vel ipsum legem humanam*; id enim multo magis currit de lege naturali, si actum prohibeat ob vitium inhaerens ipsius actus substantiae; quia natura rei destructa, destruitur necessario res ipsa. Hinc collatio Beneficii ob pecuniam non solum illicita, sed suapte natura est invalida; cum vendatur res ex se invendibilis.

2. *Legem inhabilitantem*: si enim lex prohibeat tantum, actus esset quidem irritandus, non vero ex se irritus, nisi alio modo intentio legislatoris manifestetur. Hinc de legibus Ecclesiasticis legitur: *Multa fieri prohibentur, quae si facta fuerint, obtinent roboris firmitatem* [4]. Idem statuitur de lege civili: sic Codex Pedemontanus prohibet quidem contractus fieri per vim, dolum ac errorem; si tamen initi sint, eos declarat posse rescindi: quod probat eos per se valere [5]— Porro ajunt in civili tunc esse actus irritos, si lex dicat *nulli di pieno diritto*; irritandos, si dicat simpliciter *non si potrà*, uti declaratum fuit de Codice Galliarum, cui ceteri Codices adeo conformes sunt [6].

3. *Saltem in foro externo* illico effectum sortiri; utrum enim etiam in conscientia lex inhabilitans ante sententiam obtineat, id certum est de lege Ecclesiastica; cum haec directe respiciat bonum

1 V. *De Contractibus* ubi de eorum solutione.
2 Ex c. 2. de Const. in 6.
3 V. Liguori, *Op. Mor.* l. I, n. 169; et l. VII, nn. 47 et 48.
4 Cap. *Ad Apost.* 16 de regular.
5 Art. 1203, etc. — C. A. civ. §§ 871, — C. G. art. 1117—C. S. 1071—C. P. 1082—C. M. 1150.
6 V. Dizionarietto popolare spiegativo del Cod. civ. ecc. Torino —Avv. Albini, *Degli atti nulli rescindibili in generale* ecc. *con una nota sull'effetto della legge che vieta agli Ebrei l'acquisto dei beni stabili.* Novara, Merati 1844.

animarum. At de civili lege disputant. Alii negant, quia lex inhabilitans est odiosa: unde dici potest quod aufert tantum obligationem civilem, ut nempe neget effectus civiles; sed adhuc firma est obligatio conscientiae seu naturalis. Alii vero affirmant ipsam quoque in conscientia obligare ante sententiam; quia lex irritans fundatur in praesumptione periculi fraudis, quod semper adest. Lata igitur est ob bonum publicum; ad consulendum plurium infirmitati, atque ad scelera plurima avertenda. Haec secunda sententia est certo probabilis, imo forte probabilior, sed quia adhuc est satis probabilis prima, ideo in praxi est praeferendus qui est in possessione, cum possessio tribuat jus certum [1].

Q. 2. *An ignorantia invincibilis legis irritantis impediat ipsam legis irritationem?*

R. Cum distinctione: vel irritatio data est in poenam, vel non: sive agitur de irritatione vel poenali, vel legali.

Si 1. ignorantia invincibilis et quaelibet alia causa excusans a culpa, ipsam irritationem impedit; quia poena proprie dicta statuta est ob culpam, et hanc necessario supponit — Si 2, eam non impedit ignorantia invincibilis; quia haec irritatio nullam supponit culpam, sed fundatur in praesumptione periculi fraudis et incommodorum complurium, quae semper comitantur actus patratos contra legem legaliter irritantem.

Sic si quis inculpate omitteret Horas, faceret adhuc fructus suos; quia irritatio legis, qua prohibetur eorum acquisitio in iis, qui Officium omittunt, est mere poenalis. Si qui vero laborans ignorantia invincibili matrimonium clandestine contraheret, operaretur invalide; quia irritatio legis, qua talis matrimonii celebratio vetatur, est legalis.

CAPUT SEXTUM

DE CONDITIONIBUS AD LEGIS VIM.

Q. *Quaenam conditiones ad legis vim et obligationem?*

R. Conditiones ad legis vim necessariae aliae sunt extrinsecae, nempe ex parte causae, quae legem fert. Et sunt: — 1. ut a voluntate superioris lex feratur, juxta tamen ordinationem rationis. Hinc Angelicus habet: *Voluntas de his, quae imperantur, ad hoc quod legis rationem habeat, oportet quod sit aliqua ratione regulata: et hoc modo intelligitur, quod voluntas Principis habet vigorem legis* [2]; — 2. ut ad aliquem feratur juxta illud: *Scimus... quoniam quaecumque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur* [3]; — 3. ut pro bono communitatis feratur; cum ideo haec legum potestas data sit.

Conditiones aliae sunt intrinsecae, quae respiciunt ipsum actum imperatum: nempe — 1. ut lex sit justa: hinc Augustinus ait: *Quod fit injuste, nec jure fieri potest* [4]; —2. ut sit possibilis: impossibile enim non potest cadere sub libertatem, ideo neque sub legem; — 3. ut sit proportionata viribus multitudinis: alioquin non esset in bonum, sed ingravamen subditorum; — 4. ut sit clara et manifestata: clara, ne captionem contineat; manifestata, nam quandiu latet, non potest impleri. Hic erit de praecipuis conditionibus.

Art. I. — De materiae capacitate, superioris intentione et legis justitia.

Q. 1. *An vis obligationis debeat rei praeceptae accommodari?*

R. Cum humani legislatoris potestas in aedificationem ipsi sit tributa, utique imposita obligatio aptari debet capacitati materiae. Quare in re, quae undequaque levis est, nequit superior obligare sub gravi; ne dicatur obligare contra rectam rationem, atque contra bonum commune.

Censetur autem gravis materia, quoties finis, qui per legem proxime intenditur, magni momenti: et id quod per legem statuitur, ad finem illum valde confert, etsi in se sit quidpiam etiam leve. Sic v. g. abstinentia a pomo in Paradiso terrestri erat quidem in se res admodum levis, sed ex circumstantia finis, ad quem conferebat, erat res gravissimi momenti; per eam enim homo suam a Deo dependentiam profitebatur. Item ratione scandali nonnulli Episcopi sub gravi prohibuere Clericis vel solum ingressum in popinas. Et jus civile sub capitis poena prohibet quandoque mi-

1 V. *De Contractibus ac Testamenti*, ubi erit de *Solemnitatibus*.
2 1, 2, q. 90, 1.
3 Rom. 3.
4 *De civ. Dei*, l. XXIX. c. 21.

litibus levia furta, ratione nempe gravium damnorum, quae aliunde sequerentur [1].

Q. 2. *An in legis obligatione sit inquirenda Superioris intentio?*

R. Affirmative; cum enim potest obligandi quoad usum sit in libera legislatoris voluntate, *per se loquendo* poterit legislator obligare vel sub gravi vel sub levi pro voluntate Unde probabilius ipse poterit obligare sub levi etiam in materia gravi, *tum* quia id aliquando expedit ad melius bonum, ne nimium graventur conscientiae; *tum* quia materia gravis etiam minoris obligationis capax est, ut docent Antoine, Bouvier, Collet, Suarez aliique. *Diximus per se loquendo*; non enim posset obligare sub gravi in materia ex omni parte levi, cum minus non contineat quod majus est, et nulla sit proportio ac causa cohonestans.

Mens autem superioris cognosci potest: —1. ex materiae gravitate, si nempe sit gravis vel ratione quantitatis, ut esset unus aureus in furto: vel ratione qualitatis, ut esset hostia consecrata: vel ratione alterius circumstantiae gravis. Et sane legislator merito censetur obligationem pro rei capacitate atque circumstantiarum imposuisse, si aliter mentem suam non aperuerit; — 2. Ex gravitate verborum, quibus legislator usus est: ut si praecipiat aut vetet *sub indignatione Dei*, *sub minatione divini judicii*, *in virtute sanctae obedientiae*, *ex tota potestate*, etc.;— 3. ex gravitate poenae transgressoribus legis mixtae impositae; cum poena culpae proportionetur. Esset v. g. poena exilii perpetui, excommunicationis, intelige si sit latae sententiae: nam aliter dicendum probabilius, si sit tantum ferendae in materia non gravi, cum ex una parte non sit tam magna illa poena, quae illico non incurritur; ex alia vero materia, quae levis supponitur, id per se non ferat; — 4. ex communi prudentum judicio ac probata consuetudine, quae quidem est *optima legum interpres* [2].

Q. 3. *An lex debeat esse justa, ut habeat vim obligandi?*

R. Affirmative: lex debet esse justa ad hoc ut obliget; lex enim humana nequit obligare, quin sit conformis legi aeternae Dei, a qua quidem omnis lex suam derivationem ac vim habet. At quomodo ei conformabitur lex quae injustitiam praeseferat? Justa autem esse debet tum justitia legali in eo posita, ut publicam promoveat utilitatem; tum justitia commutativa in eo sita, ut legislator suae jurisdictionis limites non excedat; tum justitia distributiva, quae in eo collocatur, quod onera et praemia conferantur in subditos et distribuantur, proportione servata. *Secus leges*, Ex Angelico, *magis sunt violentiae quam leges; quia, sicut Augustinus dicit: lex esse non videtur, quae justa non fuerit* [3]. — Duo tamen advorto:

1. Non omnem proportionis excessum sufficere ad legis nullitatem; sed talem requiri, quae cedat in detrimentum communne, et in grave ac injustam onus plurium. Nam si lex sit de se justa, et tamen quidam subditi plus aequo graventur, lex adhuc erit valida et obligabit alios. Illi vero qui injuste gravantur, non obligabuntur quoad excessum, nisi per accidens, ratione scilicet scandali vel perturbationis, ad quae vitanda quisque debet propriis etiam juribus cedere.

2. Non licere contra Principes injusta praecipientes insurgere; nam praeter hallucinationem quae timetur, hoc semel admisso principio, quot et quantae orirentur perturbationes et mala? Quapropter omnia patienter toleranda sunt exemplo primorum Christianorum, potius quam contra Principes hujusmodi ad rebellionem insurgere: ac imitandus est Christus [4], qui *tradebat judicanti se injuste (P)*.

Q. 4. *An lex, quae fundamentum habet in aliqua praesumptione, obliget in conscientia?*

Nota. Praesumptio definire potest: *Judicium probabile, quo ex aliquibus indiciis seu circumstantiis judicatur aliquod esse verum, vel aliquod factum intervenisse*. Duplex distinguitur praesumptio: alia *facti* seu *praesuppositionis*; alia *juris* seu *periculi*— Prima est qua legislator praesumit aliquod factum intervenisse, super quo proinde disponit. Secunda vero est qua legislator ex communiter contingentibus prudenter judicat generaliter adesse periculum mali, v. g. doli et fraudis; ideoque non attendit factum, sed habet pro ratione periculum generale alicujus mali. Quibus positis:

R. Si praesumptio, in qua lex funda-

1 V. Benedictus XIV. *de Syn. Dioec*, l. X, c 3 — Et Codex *poen. milit. Albert.*

2 V. Liguori, *Opus Mor*. l. I, n. 146; et l. VII, n. 313. *Scavini Vol. I.*

3 1, 2; q. 96, a 4.

4 1 Petri 2 — V. Liguori, *Hom. Ap.* tr. VII, n, 13.

tur, est *facti*, et factum non subsistat, lex illa non obligat; nam tota ratio obligationis in solo facto fundatur; cum igitur hoc minime subsistat, Superior obligare non intendit. Tunc autem valet axioma: *Praesumptio cedit veritati*. Unde v. g. mulier, quae certo scit se invalide contraxisse cum viro, non tenetur parere judici etiam sub poenis praecipienti, ut debitum reddat: quia jussio praesumit factum, nempe validum matrimonium: quod tamen non adest— Sic si in judicio falso probatum fuerit, tuum animal intulisse damnum, non teneris solvere poenam: et lata sententia ut solvas, licet externe (ut vitetur scandalum, ac judiciorum perturbatio) tenearis solvere; tamen potes tibi occulto compensare.

Si vero praesumptio, in qua fundatur lex, est *juris*, lex obligat in conscientia, lemetsi malum quod timetur, in aliquo casu peculiari non eveniat; alioquin fraus legi quam facile fieri posset! unusquisque enim illico diceret respectu sui nullum adesse periculum, et sic ferme inutilis lex evaderet. Adde periculum generale semper adesse; lex autem hoc spectat. Quare matrimonia absque praesentia Parochi, et testium celebrata nulla omnino sunt et invalida, etiam in casu, quo constaret nullas fuisse fraudes, nullumque doli periculum — Sic si tuum animal certe fuerit causa damni, sed falsa est praesumptio, quod id acciderit tua culpa, teneris solvere poenam post sententiam; quia hujus legis finis non solum est punire, sed etiam reddere homines diligentiores ad vitanda damna aliorum [1].

Hoc ipsum firmatum habemus lege Pedemontana civili, saltem quoad forum externum, circa initas conventiones [2].

Art. II. — De legis promulgatione.

Q. 1. *Quid de legis promulgatione?*

R. Promulgatio legis sic recte definiri solet, ut sit *publica legis denuntiatio facta auctoritate Superioris in loco publico sive voce praeconis, sive quavis alia publica solemnitate*. Hinc promulgatio differt a divulgatione, quae est illius veluti applicatio ad aures facta per privatos fide dignos iis, qui promulgationem ignorant.

Divulgatio non est necessaria ad legis valorem; nam si aliter esset, vix ulla haberetur lex humana obligandi vi praedita; cum ferme semper sint aliqui, ad quos legis notitia minime pervenit, nisi post tempus longissimum ab ejus promulgatione.

Promulgatio tamen est absolute necessaria ad communitatem obligandam; nam cum lex sit regula publica, cui debet communitas suis in actibus se conformare, minime poterit habere vim obligandi, nisi ei innotescat: *Lex*, inquit Angelicus, *imponitur aliis per modum regulae et mensurae; regula autem et mensura imponitur per hoc, quod applicatur his, quae regulantur et mensurantur. Unde ad hoc ut lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur, hominibus, qui secundum eam regulari debent. Talis autem applicatio fit per hoc, quod in eorum notitiam deducitur ex ipsa promulgatione*: *unde promulgatio ipsa necessaria est ad hoc, quod lex habeat suam virtutem* [3] —Quare siquis v. g. sciret legem utique jam esse conditam et mox promulgandam, non teneretur eam implere, nisi postquam revera promulgata esset: *Leges instituuntur, cum promulgantur*, clamat Gratianus [4].

Q. 2. *Quinam esse debet modus promulgationis legis?*

R. 1. *Jure naturae* nullus est modus promulgationis hujusmodi; sed sufficit, quod lex ita publice proponatur, ut facile possit ad subditorum notitiam pervenire, quocumque modo fiat; nam id unum requiritur, ut lex subditis proponatur. Hinc satis erit, si lex publice denuntietur in Curia, sive in civitate in qua residet Princeps; nam ibi denuntiata facile ad subditorum notitiam potest pervenire ob frequentem illorum ad Sedem Principis concursum.

Diximus *jure naturae*; nam in omnibus fere locis suae sunt regulae speciales hac de re, quae quidem sunt observandae [5].

1 V. Liguori, *Op. Mor.* l. II, n. 100; *Hom. Ap.* tr. II, n. 26.
2 Art. 1463—C. G. 1249—C. S. 1303—C. P. 1313—C. M. 2391.
3 1. 2, q. 90, a. 4.
4 In dist. 4. c. *In istis*.
5 C. A. civ. § 3—C. G. art. 1—C. P. 1—C. M. 1.

In Regno Neapolitano promulgatio fit juxta verba Juris civilis: Art. 1. *Le leggi obbligano in tutto il territorio del Regno delle Due Sicilie in forza della promulgazione fattane dal Re, e dal momento in cui la promulgazione è legalmente a notizia di ciascun comune. La promulgazione è legalmente a notizia 1. del comune in cui è stata*

Ita pro Regno Sabaudiae lege 23 jun. 1854 statutum est,art.3: *Le leggi sono esecutorie in virtù della promulgazione che ne è fatta dal re prima dell'apertura della sessione parlamentare immediatamente successiva a quella in cui furono votate, salvo che nella legge medesima sia stabilito un altro termine di promulgazione.* Art.4: *Le leggi promulgate saranno immediatamente inserite nella raccolta degli atti del governo* (in qua insertione tota nunc consistit promulgatio). *Esse saranno senz' altro osservate in tutti gli Stati di terra-ferma il decimo giorno, e nelle isole di Sardegna e di Capraia il decimoquinto giorno dopo la loro inserzione, salvochè nella stessa legge promulgata sia altrimenti disposto* [1].

Q. 3. *An leges Pontificiae debeant singulis in Provinciis promulgari?*

R. Affirmant plures auctores graves cum Becano, Collet et Cabassutio; nimis enim durum esset obligare totius christiani orbis fideles ad leges Romae tantum promulgatas. Excipiunt tamen Bullas jam insertas in Bullario, quia hae jam sunt corpus legum; item Constitutiones in materia fidei et morum, quae statim obligant ac innotescunt, cum repugnet contrarium asserere — Verum communis et probabilior sententia cum Benedicto XIV docet satis esse, quod leges Pontificiae Romae locis et modis ibi destinatis promulgentur, ut vim habeant obligandi singulos, ad quos leges illae spectant [2]. Ratio est ipsa auctoritas Pontificium, qui sic obligare possunt et volunt: *possunt*, quia modus promulgationis juxta omnes pendet ab arbitrio legislatoris: *volunt*, quia saepe suis in Constitutionibus clausulam apponunt, qua declarant se intendere eas *sic publicatas ab omnibus*, *ad quos spectant, perinde habendas esse ac si unicuique illorum personaliter intimatae fuissent vel exhibitae.* Addo: Apostolica Sedes casu quo nolit aliquam legem obligare, nisi post promulgationem in singulis provinciis, id expresse declarat. Addo: ex jure canonico, ut quis ad legis pontificiae observantiam teneatur, satis esse quod noverit *eam solemniter editam aut publice promulgatam* [3]. Quae promulgationis notitia peractae de facili haberi potest ob eo recurrentium copiam [4].

Sed nonne(inquies)*Roma est, uti vocant Politici, territorium externum relate ad provincias et regiones, quae extra Ditionem Romanam sitae sunt? Ergo, ne ipso quidem volente Pontifice, leges Romae promulgatae pro dictis provinciis et regionibus valere possunt, nisi in ipsis quoque debita donentur promulgatione.*

R. Distinguendo ant. Roma est *territorium externum relate* etc. in rebus politicis atque civilibus, *concedo;* in rebus religiosis et sacris, *nego.* Nos hic loquimur de legibus ad Religionem spectantibus et datis ad orbem catholicum. Hoc autem sensu absolute negamus Romam esse, vel dice posse territorium externum; nemo enim ignorat hoc regnum et territorium non esse aliud, nisi mundum ipsum universum, a solis ortu usque ad occasum, juxta illud Christi ad praecones suos Apostolos: *Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae* [5]. At hujus regni seu territorii centrum, sive urbs, Roma est uti residentia Pontificis Maximi, visibilis Christi Vicarii ac Supremi Legislatoris pro toto dicto territorio et regno, in rebus utique religiosis et sacris. Ergo sicuti repugnat ac dedecet Romanum Pontificem (*verum Christi Vicarium totiusque Ecclesiae Caput et omnium Christianorum Patrem et Doctorem*, ut Concilia loquuntur et Patres) Principis exteri nomine nuncupare relata ad eos fideles, extra fines Ditionis Romanae morantur; dedecet pariter et repugnat, quando agitur do legibus Pontificiis ad

fatta la promulgazione il di seguente; 2. de' comuni della stessa provincia, altrettanti giorni dopo il di seguente alla promulgazione. quante sono le venti miglia di distanza dal comune della promulgazione; 3. dei capiluoghi delle provincie al di quà, e delle valli al di là del Faro, il di seguente alla promulgazione, con la giunta di altrettanti giorni, per quante venti miglia sono distanti dal comune della promulgazione; 4. e finalmente degli altri comuni delle provincie e delle valli, colla giunta di altrettanti giorni per quante venti miglia sono distanti dai capiluoghi.

1 Addit lex: *il governo provvederà tuttavia acciò si continui ad affiggere pubblicamente in tutti i capiluoghi di comune un esemplare della legge* — Quae dispositiones *sono anche applicabili* (iterum lex) *ai decreti e regolamenti emanati dal re, necessari per l'esecuzione delle leggi, e che interessano la generalità dello Stato.*

2 *De Syn.* l. XIII. c. 4—Fusius eam sententiam tuetur Sanctus noster in *Op. Mor.* l. I. n. 96; et in *Hom. Apost.* tr. II. nn. 6, et seqq.

3 Cap. 1 *Ad haec de post. prael.*

4 Item si diaria referant novam aliquam Bullam, sicut semper fit a multo tempore, et nulla oriatur de authenticitate dubitatio aut reclamatio et quidam de Clero adeundo Episcopum vel Nuntium didicerint eos recepisse exemplaria authentica, et sic spargatur notitia in universos, erit testimonium sufficiens. *Bouix.*

5 Marc. 16.

omnes Christianos Romae datis, Romam ipsam territorii exteri vocabulo appellare [1], cum totius unitatis catholicae ea sit centrum *(Q)*.

Q. 4. *Quodnam tempus affluere debet a legis promulgatione?*

R. Si Legislator tempus illud determinavit, patet, quod lex non obligat, nisi tempus illud effluxerit: cum enim lex pendeat a voluntate legislatoris, ipsius est modum et tempus obligationis definire. Si autem tempus legislator non determinavit, tale requiritur quod sufficiat, ut legis notitia ad omnes moraliter perveniat: quod comuni prudentum judicio censetur bimestre, nisi agatur de regionibus adeo remotis, ut intra illud nequeat legis notitia ad illas pervenire, ut sunt trasmarinae in Asia, in Africa, et America regiones — Loquendo speciatim dicimus, quod de jure ordinario leges pontificiae obligant a bimestre promulgationis [2]; leges vero Episcoporum, receptum est, ut obligent statim a promulgatione [3]; tandem quod pertinet ad leges civiles videatur quid in unoquoque regno statutum est [4].

Semel autem facta promulgatione, ad hoc ut lex obliget, non requiritur populi acceptatio, sed jam tenentur subditi in conscientia legem justam acceptare sive civilem sive ecclesiasticam. Patet: — 1. *Ex Scripturis*, dicente Apostolo: *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit* [5]: atqui non acceptare legem justam Superioris est *resistere potestati;* — 2. ex damnatione facta ab Alexandro VII illius n. 28 propositionis: *Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam:* — 3. ex ratione: si haec populi acceptatio requireretur, quaelibet legislatorum auctoritas omnino desineret. Ipsi enim plus non possent ovincere, quam vellent, subditi; quod esset non regere, sed regi.

Hoc autem quoad leges Pontificias est omnino indubitatum, ut contraria quorumdam opinio non possit componi cum fide, uti ait cum Suarez Benedictus XIV [6]; nam R. Pontifex non a populo, sed a Christo immediate accepit potestatem legislativam per ea verba: *Pasce agnos meos .... pasce oves meas* [7] — Quod valet etiam de legibus Episcoporum; qui ab eodem Domino vel immediate vel mediate per R. Pontificem potestatem habent ex illis verbis: *Posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei* [8]. Imo idem probabilius tenemus de lege civili; nam obligatio legis non oritur ex acceptatione populi, sed ex potestate, quam Princeps habet a Deo independenter a populo, uti legitur in *Scripturis* [9].

Q. 5. *An lex naturalis egeat promulgatione, quomodo fiat et quando?*

R. Ad 1: non est dubium, quin etiam lex naturalis indigeat promulgatione, ut habeat vim obligandi. Hoc enim est proprium naturae cujusque legis absque ulla exceptione, ut non valeat obligare, nisi innotescat: innotescere autem non potest, nisi per promulgationem.

R. Ad 2: de modo, quo legis naturalis promulgatio contingit, audiatur s. Thomas: *Dicendum quod promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam* [10]. Videlicet non contingit quidem per modum humanum, id est signis externis v. g. edictis, vel proclamatione vocali; bene vero per lumen naturae, quod Deus mentibus nostris propria quasi manu inseruit, et quo pedetentim legem ipsam cognoscimus.

R. Ad 3: quoad tempus promulgationis dicimus cum Theologis celebrioribus: promulgatio haec vel consideratur in habitu, vel in actu (aliqui dicunt in actu primo, vel secundo), Promulgatur in habitu, cum primum Deus eandem inserit

1 Notandum est cum Soarez, nempe quod leges illae Ecclesiasticae, quae infirmant contractum natura sua validum, aut jurisdictionem auferunt jam existentem in foro Sacramentali, possunt benigna donari interpetratione et sic intelligi, ut non censeatur esse mens R. Pontificis illas obligare, nisi in singulis Provinciis promulgentur. Alioquin ipsae redundarent in detrimentum fere commune.

2 V. Liguori, *Hom. apost.* tr. II. n. 8.

3 Ita Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. XIII. c. 4.

4 Apud nos lex 25 jun. 1854 — C. A. 3 — C. G. 1 — C. S. 1 — G. M. 1.

5 Rom. 13.

6 *De Syn. Dioec.* l. XIII, c. 4.

7 Joann. 21.

8 Act. 20.

9 Limitant hanc sententiam: — 1. Si lex per decennium non fuerit acceptata, ratione contrariae consuetudinis; — 2. si sanior et major pars legem non observet; et ex circumstantiis merito praesumatur, principem non instando pro observantia nec transgressores puniendo, nolle obligare quemlibet: tunc etsi desuetudo non adhuc sit praescripta, et primi legem non acceptando peccaverint, alii postea ob dictam praesumptionem liberi sunt: — 3. si lex sit contraria consuetudini vigenti, valde difficilis, et tales insuper sint circumstantiae, ut si a principe praecognitae essent, sine dubio legem non tulisset. Haec pro foro conscientiae: in foro externo nullus auditur, sed transgressores omnes puniuntur — V. Liguori, *Hom. Ap.* tr. II, nn. 11 et seqq.

10 1, 2, q. 90, a. 4

mentibus nostris naturaliter suo tempore pedetentim cognoscendam. Promulgatur in actu, quando unusquisque nostrum cognitionem illam acquirit, quae eidem dictat quid juxta rationem naturalem agendum, quid vero fugiendum. Ad rem Joannes Malderus Theologus Lovaniensis valde celebris et Episcopus praeclarissimus: *Habitu promulgatur* (lex naturalis) *ab initio nativitatis, actu autem initio rationis: ut si quis v. g. in tenebris litteras Principis aliquod jubentis accipiat, quibus tunc demum teneatur parere, quando eas legere poterit* [1].

An (quaeres) *ad legis naturalis obligationem sufficiat ejus promulgatio habitualis?* — R. Ad inducendam legis naturalis obligationem minime sufficere ejus promulgationem habitualem, sed requiri promulgationem actualem: per hanc enim solummodo venit homo in cognitionem praecepti; quia, docente s. Thoma, *ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, oportet quod applicetur: talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum* (hominum) *deducitur ex ipsa promulgatione*; atqui nemo in hanc notitiam deduci potest per promulgationem habitualem: ergo prorsus requiritur actualis [2].

CAPUT SEPTIMUM

DE LEGIS OBSERVANTIA ET EXECUTIONE

Q. 1. *An praecepto faciat satis qui illud implet in mortali existens?*

R. Si agatur de illo legis implemento, quod statum gratiae necessario supponit, ut est v. g. praeceptum Paschalis communionis, utique status gratiae requiritur; alioquin ipsum praeceptum non impleretur, cum positum sit in illo actu virtutis. Secus autem si pure et simpliciter actus praecipiatur: tunc nullimodo requiritur status gratiae; nam ponendo opus, jam totum ponitur quod a legislatore praecipitur, sive illud ponatur in statu gratiae, sive non. Hinc a Pio V damnata fuit haec r. 16 Baji propositio: *Non est vera legis obedientia, quae fit sine charitate.* Unde qui in peccato recitat Horas, vel jejunat, vel Sacrum audit, satisfacit praecepto [3].

Sed dices) *illud est in praecepto, quod maxime legislator intendit*; *atqui legislator sua lege principaliter intendit homines virtuosos facere. Ergo de necessitate praeceptum in statu gratiae impleri debet ac fine bono, ut juxta mentem legislatoris sit capax virtutis ac meriti.*

Respondeo cum Billuart: Intentio legislatoris est de duobus, de uno quidem quod non intendit praecipere, sed ad quod intendit per praeceptum legis inducere; et hoc est virtus, quae est finis legis. Aliud est, de quo intendit praeceptum ferre: et hoc est quod tanquam medium inducit vel disponit ad virtutem — Secundae porro intentioni oportet satisfieri, ut lex impleatur, non primae; *non enim*, ait Angelicus, *idem est finis praecepti, et id de quo praeceptum datur: sicuti neque in aliis rebus idem est finis, et quod est ad finem*, seu quod est medium ad finem [4]. Atque ex hoc natum est illud ab omnibus receptum axioma: *Finis praecepti non cadit sub praecepto.* Hinc qui modo pure naturali rem alienam domino restituit, vel pauperculo eleemosynam elargitur cum vanagloria, is satisfacit praeceptis de restitutione, vel de eleemosyna facienda: licet aliunde peccet contra virtutem, cui finis ille opponitur.

Q. 2. *An ad legem implendam requiratur intentio satisfaciendi?*

R. Negative: ad legem implendam non requiritur intentio satisfaciendi ipsi legi: nam praecepta non obligant ad obedientiam formalem, hoc est ut res fiat, quia praecipitur; sed dumtaxat ad materialem, hoc est ut fiat quod praecipitur. Sic qui devote die festo Missae interest ignorans esse diem festum, satisfacit praecepto, nec tenetur ad aliam Missam; omne enim jam egit quod lex constituit.

Imo adhuc adimpletur lex (uti sapienter docent Antoine, Croix, Lessius, Tournely et Suarez cum aliis communissime) si ille, qui praestat opus a lege praeceptum, non solum careat intentione satisfaciendi, sed habeat intentionem etiam expresse contrariam non satisfaciendi. Esset si quis die festo Missam audiat summo mane expresse intendens illam audire ex mera devotione, et item expresse volens praeceptis satisfactionem trasferre

1 Breviter sic idem expressit doctissimus Sylvius: *Actualiter tunc* (lex naturalis) *unicuique promulgatur, quando cognitionem a Deo accipit dictantem, quid juxta rectam rationem sit amplectendum, quid vero fugiendum.*

2 S. Alphonsus, *Apologie*, vol. 2, pag. 86 et 87.

3 V. Liguori, *Homo Apost.*, tr. II, n. 28.

4 1, 2, q. 100, a. 9 ad 2.

ad Missam celebrandam circa meridiem, quam tamen audire postea negligit. Ratio est, quia lex non obligat, nisi ad substantiam operis injuncti: hoc ergo semel posito, non amplius est in potestate operantis, ut lex dicatur non impleri [1].

Q. 3. *An ad satisfaciendum praecepto requiratur, ut res praecepta ponatur humano modo, id est cum advertentia illius quod agitur?*

R. Si agatur de praeceptis negativis, satisfaciendum non requiritur attentio ad id, quod praeceptum est: seu quod idem est, non requiritur ut res praecepta ponatur cum advertentia; sed sufficit simplex et mera omissio actus prohibiti, cum ita jam totum undequaque ponatur quod est in paecepto. Sic qui tota die dormierit sine esu et sine potu, dici non potest legem jejunii violasse — Si vero agatur de praeceptis positivis, dicimus illam profecto requiri advertentiam; quia cum lex praecipit hominibus positivum actum, profecto requirit actum humanum: porro actus humanus non est, nisi fiat scienter, voluntarie et libere, id est advertenter. Hinc recitans Horas eo fine ut discat, non satisfacit praecepto; quia praeceptum est de orando, non de addiscondo; qui autem ad discendum attendit, non orat. A fortiori non poterit dici satisfecisse praecepto de audienda Missa qui Missae ebrius aut dormiens interfuit.

Quid (dices) *de servo vel discipulo, qui metu domini vel magistri Sacrum devote audit; quod tamen, eo cessante metu, sic non audiret?* — Licet iste peccet illa mala voluntate, satisfacit tamen praecepto: quia talis metus utpote solummodo reverentialis non tollit libertatem. Aliter esset, si omnino coactus fuerit per metum gravem: tunc actio non esset humana defectu voluntatis.

Q. 4. *An diversis legibus possit satisfieri per unum actum?*

R. Affirmative: diversis legibus potest satisfieri per unum actum, si illo unico actu totum ponatur quod per diversas leges praecipitur, nec alia sit legislatoris mens. Sic v. g. si festum aliquod occurrat in Dominica, satis est semel Sacro adesse. Sic Subdiaconus beneficiatus una Ilorarum recitatione satisfacit oneri Beneficii et Ordinis.

Tunc vero per unum actum censetur impleri totum quod praecipitur, quando praecepta cadunt in eandem materiam ob idem motivum; neque agatur de materia justitiae in qua attenditur aequalitas rei ad rem, ideoque quando multiplicatur materia et solutio multiplicanda est. Hinc si Cajo debeas centum ex contractu, quae voveas restituere, et ad quae restituenda te obligavit etiam Confessarius, centum tantum uno actu restituendo satisfacis tribus illis obligationibus, nempe justitiae, voti et praecepti; cum obligationes diversae unam respiciant materiam ac unum motivum. E contrario, si Cajo debeas centum ex mutuo, centum ex emptione, non satisfacis centum tantummodo reddendo, quia illae obligationes habent diversa justitiae motiva.

Mens legislatoris colligi potest ex natura operis praecepti, ex circumstantiis, consuetudine, communi piorum sensu, etc. Hinc etsi ille qui tenetur jejunare ex voto, aut ex poenitentia, non satisfaciat jejunando in vigilia, cum haec praecepta habeant motiva diversa; bene tamen satisfaceret, si illud jejunium ex voto vel poenitentia statutum esset per mensem, in quo incidit vigilia: quia in ea facti specie talis censetur imponentis voluntas. Unde non teneretur alia die curare compensationem [2].

Quid (dices) *si duo actus diversi ponantur, sub eodem tempore? poteritne per eosdem actus satisfieri duplici praecepto?*

Affirmative: potest duobus actibus diversis satisfieri duplici praecepto sub eodem tempore, modo actus praecepti non sint intor se imcompatibiles, et tempus diversum a lege non exigatur. Ratio quia tunc totum praestatur quod praecipitur. Sic qui festo die audit Sacrum, et simul orationes voto aut poenitentia debitas vel Horas recitat, duplici praecepto satisfacit uno tempore; neque enim unus actus

1 Neque obstat qood actus non operetor ultra intentiooem agentis; nam id procedit solum in iis, quae pendent a potestate operantis, uti sunt vota. Verum in nostro casu opus praeceptum non pendet a potestate operantis, sed a voluntate legislatoris. Imo adhue in iilis, quae procedunt a propria potestate, operans satisfaceret sine dicta intentiono (modo opus suum alteri fini particulari praecise non destinaverit); nam quilibet ex generali intentione prius intendit dobito satisfacere, quam iis quae sibi libera sua voluntate imposuit. Et hoc valet etiam, paritate rationis, de sacramantali satisfactione, si nempe agat opus a confessario impositum, non tamen intendens poenitentiam implere. Ita docent Suarez, Azorius, Roncaglia, Lessius, Layman, etc.

2 V. Liguori, *Homo Apost.*, tract. II, nn. 30 et seqq.

alium excludit: et talis revera est praxis. E contrario, in sententia nostra non satisfaceret Missae qui tunc temporis confessionem faceret: cum confessio excludat attentionem necessariam ad Sacrificium.

Q. 5. *Quonam tempore servandae sunt leges?*

R. Si leges ipsae tempus, diem, et horam implementi determinant, uti sunt eae, quae praecipiunt abstinentiam ab esu carnium, et Horarum recitationem, ipsae servandae sunt tempore definito, uti patet. Secus impleri debent ut primum commode poterunt: alioquin nesciremus quando praecise tempus obligationis inciperet et quando cessaret. Et ita legis implementum de die in diem posset differri, atque tandem omitti; quod est absurdum. Quod si eodem tempore duo occurrant praecepta aeque urgentia, quin simul impleri valeant, eo in casu praeceptum gravius observandum est, cum hoc praevaleat minus gravi. Hinc: —1. praeceptum negativum obligans semper et pro semper praeferendum est praecepto affirmativo, quod obligat quidem semper, sed non pro semper. Sic non licet furari ad subveniendum pauperibus; — 2. praeceptum naturale preferendum est praecepto positivo etiam divino; praeceptum vero positivum divinum praecepto humano. Sic omittendum est Sacrum die festo, ne graviter aegrotans solus deseratur: — 3. lex Superioris praeferenda est legi inferioris: v. g. lex Papae praeferenda est legi Episcopi; — 4. *ceteris paribus*, lex innixa virtuti strictiori praeferenda est legi innixae virtuti minus strictae: v. g. qui non potest et eleemosynam facere et debitum solvere, tenetur eleemosynam omittere.

Diximus *ceteris paribus*; quia semper est habenda ratio aliarum circumstantiarum, quae forte ordinem invertere praecipiunt: sic v. g. si pauper sit in extrema necessitate prius ipsi succurrendum est. Imo ratio circumstantiarum in aliis quoque praeceptis attendenda est, nam ipsae mutatae et casum mutare possunt.

Q. 6. *An peccet qui legis humanae implemento ponit obstaculum?*

Praemittendum: aliud est non obligari a lege, id est subtrahi ab ejus obligatione: et aliud est excusari a transgressione legis, sub ejusdem tamen vi et obligatione manendo. Unde duplici modo potest quis impediri a legis observantia: — 1. apponendo causam, qua subtrahatur ab ejus obligatione: v. g. subditus discedat ab eo loco, in quo est praeceptum audiendi Missam, et se transferat in alium, in quo tale praeceptum non extat; — 2. efficiendo opus, quod licet eum impediat a legis observantia, ab illius tamen obligatione eum non eximit; v. g. si quis die festo discedat a loco Sacri, et se conferat eo, ubi Sacrum audire non potest, sed ubi lex Sacri audiendi adhuc sit viva [1]. Hoc posito:

R. Licitum est apponere aliquam causam directe, qua quis totaliter subtrahatur a legis humanae obligatione, si aliud speciale non obstat [2]. Hoc enim est jure suo uti: hinc non vetaris te conferre die festo in locum, ubi non sit dies festus, neque Missae praeceptum [3]. Sed non licet sine justa causa apponere circumstantiam deobligantem aliquem a lege ipsa, eundem vero ab ipsius vi minime subtrahentem; secus eluderetur lex. Sic peccat qui se inebriat, vel somno tradit tempore audiendi Sacrum; quia hoc praeceptum jam tunc ipsum obligat. Neque per illam actionem subtrahitur a legis vi; cum adhuc ipse in eo maneat loco, ubi lex viget.

Haec est sententia d. Thomae [4], quam nos sequimur cum Laymano, Mazzotta, Palao et Sanchez, qui eam communem appellat [5].

Q. 7. *An qui uno actu violat plura praecepta a diversis legibus edita super eadem materia, committat plura peccata?*

R. Distinguendo: vel praecepta illa habent idem motivum formale et versantur circa eandem materiam tum numero tum circumstantiis, ita ut eorum diversitas inter se non sit, nisi materialis. Vel sunt diversa formaliter; quia nempe habent

1 Unde patet, quod haec distinctio non potest habere locum in lege naturali aut divina; cum istae omnes ubique ac semper obligent.

2 Sic lex vetat illo ire in *fraudem reservationis peccatorum*, vel ad *matrimonium clandestine contrahendum*, etsi eo in loco quo venitur, nec reservatio sit, nec praeceptum Tridentini, quo solo illud matrimonium prohibetur. *Vide* de Poenit, ubi de *reservatione*; ac de Matrim. ubi de *clandestinitate*.

3 V. quae supra tradita sunt de peregrinis.

4 1. 2. q. 71, a. 5.

5 V. Liguori, *Op. Mor.* l. I, n. 152; et *Homo Ap.*, tract. II, n. 20

motiva proxima specie distincta, et versantur circa materiam diversam numero et circumstantiis. Si 1, unum tantummodo committit peccatum; quia non adsunt neque obligationes, neque malitiae diversae: si 2., qui plura praecepta violat, committit peccata plura ob rationem contrariam — Tunc autem dignoscitur leges conditas esse ob diversos fines, quando leges ipsae trahunt actum ad specialem aliam virtutem.

Responsionem illustremus exemplis. Qui non jejunavit die vigiliae incidentis in Quadragesimam, etsi duplex violet praeceptum, vigiliae scilicet et Quadragesimae, non committit tamen nisi unum peccatum; quia in utroque praecepto unica est ratio formalis et motivum proximum, nempe maceratio carnis. Et ideo satis est, ut in confessione se accuset de uno jejunio violato — Item qui Sacrum audire neglexit in die festo incidente in dominicam, violat utique duplex praeceptum, unum de Sacro audiendo in illo die festo, alterum de Sacro audiendo in die dominico; et tamen committit unum dumtaxat peccatum, quia unica est ratio formalis, et unicum est motivum proximum praecepti utriusque, scilicet cultus Dei. Et ideo sufficit, ut in confessione seipsum accuset de uno Sacro omisso [1].

E contrario, violans votum et juramentum, vel votum et praeceptum Ecclesiae de eadem re, duplex committit peccatum; quia duplicem committit malitiam, cum duplex habeatur ratio formalis omnino diversa in duplici praecepto sic violato. Voti enim observatio praecipitur, ut servetur fides Deo debita; observatio autem juramenti, ut Deus vocetur in justum testem — Item qui percutit Clericum, dupliciter peccat, contra justitiam ex praecepto Dei, et contra religionem ex praecepto Ecclesiae, quae ex religionis motivo id prohibuit [2].

Q. 8. *An qui totum praeceptum implere non potest, teneatur saltem implere partem illam quam potest?*

R. Si illa praecepti materia indivisibilis est, qui non potest servare totum non obligatur ad partem; quia nulla in parte ac servatur ratio legis, nec ipse censetur legislator velle obligare. Sic qui voto adstrictus est Romam petendi ad visitanda limina Apostolorum, et certo scit se eo pervenire non posse, non tenetur ne in parte quidem suscipere iter; quia nec finis nec ratio legis servatur.

Si vero materia praecepti est divisibilis, tunc dicimus eum, qui non potest totum implere praeceptum, saltem teneri ad partem, si haec notabilis sit; in ea enim aliquo adhuc modo servatur ratio praecepti, ac proinde ad illam implendam censetur legislator obligare: et sicut *utile per inutile non vitiatur*, ita neque *pars possibilis per impossibilem*. Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 54 propositionem: *Qui non potest recitare Matutinum cum Laudibus, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia major pars trahit ad se minorem* [3]. Ita qui non potest abstinere a pluribus refectionibus in Quadragesima, debet abstinere a carnibus, nisi adsit indultum: item qui non potest omnibus diebus jejunare, id debet iis diebus, quibus potest — Haec tamen nostra resolutio diversa esset si ambiguum et incertum sit, num adsit potentia etiam quoad illam praecepti partem; « Sicuti v. g. (ait ad rem nostram Billuart) in infirmis, in quibus vix aut ne « vix determinari potest, quid possunt, u- « sque quo possunt, et non ultra. Unde si « dum non possunt totam legem implere, « tenerentur ad partem, foret locus gravis- « simis scrupulis, et continua perplexitas « in determinanda parte, ad quam teneren- « tur. Et ideo jure praesumitur de mente « aequi legislatoris, quod non velit in si- « milibus casibus obligare ad partem: ita « graves Theologi [4] ».

Q. 9. *Quid si lex ecclesiastica et civilis inter se pugnent?*

R. Cum utraque potestas ecclesiastica et civilis sit suprema in genere suo, et una ab altera in sui juris exercitio minime pendeat [5], dicente Gelasio Papa ad

1 Item qui committeret homicidium sub poena etiam ab Episcopo prohibitum, unum peccatum committeret; quia tam Deus, quam Episcopus habuerunt unum tantum motivum justitiae — Item Sacerdos beneficiatus omittens Officium (quoties vellet restituere fructus) unum peccatum perpetrat; quia una religionis causa et beneficiato et in Sacris ordinato illud oneris impositum est.

2 V. Liguori, *Op. Mor.*, l. IV, n. 145; l. V, n. 35: et *Hom. Ap.* tr. II, n. 32.

3 Hoc nempe axioma non valet, nisi quando partes ita connexae sunt, ut eadem sit ratio partis utriusque, quod in praesentiarum non currit. Hic enim ratio excusans a toto est impotentia; sed impotentia certe supponitur non amplius adesse in parte.

4 *De Legib.* Dissert. IV. art. 7.

5 V. Scotti, *Teoremi*, pars II, Teor. IV — Jamin, *Pensées Theologiques*, cap. 8 *De la distinction des deux puissances*. Nota: lex civilis aliquando fit ca-

Anasthasium Imperatorem: *Duae sunt, quibus mundus hic regitur, auctoritas sacra Pontificum et regalis potestas*; contingere nequit, ut illae inter se pugnent, nisi alterutra potestas in lege ferenda limites suos excesserit. Quando id porro contingat, attendendum imprimis est utrum agatur de materia religiosa, an civili. In primo casu praevalet lex ecclesiastica; in secundo vero casu lex praevalet civilis: *Potestas spiritualis et temporalis*, inquit Angelicus, *utraque deducitur a potestate divina; et ideo in tantum saecularis potestas est sub spirituali, in quantum est ei a Deo supposita, scilicet in his quae ad salutem animae pertinent: et ideo in his magis est obediendum potestati spirituali, quam saeculari. In his autem, quae ad bonum civile pertinent, est magis obediendum potestati saeculari, quam spirituali*[1].

Si autem res dubia sit, videantur Concordata, interrogetur consuetudo.

Quod si, omnibus rite perpensis, dubitetur adhuc, consulenda erit suprema auctoritas Ecclesiastica, quae doctrinali judicio rem totam definiet; cum ad eam uti nobiliorem pertineat leges omnes tam naturales, quam positivas certo ac finaliter interpretari, quo sensu dicitur *jure canonico jus reformari civile*[2]. Saltem amicabiliter mutuis consultationibus res tota, quae est controversa, finiatur: ajebat Cocaeus: *Tot sunt paces, quot sunt pacta*. Neque sane ullo modo illis subscribere possumus, *qui Ecclesiam* (verba sunt Gregorii XVI, Encycl. *Mirari vos*, 15 aug. 1832) *a Regno separari, mutuamque Imperii cum Sacerdotio concordiam abrumpi discupiunt. Constat quippe, pertimesci ab impudentissimae libertatis amatoribus concordiam illam, quae semper rei et sacrae et civili fausta extitit et salutaris*[3] (R).

Non debemus praetermittere quae habentur initio Codicis Albertini: — 1. *la Religione Cattolica Apostolica Romana è la sola Religione dello Stato; — 2. il Re si gloria di essere protettore della Chiesa, e di promuovere l'osservanza delle leggi di essa; — 3. i Magistrati Supremi veglieranno a che si mantenga il migliore accordo tra la Chiesa e lo Stato*[4] — Et in novo Statuto licet ipsa guberuii natura immutata sit (4 mart. 1848), id tamen verbis non fuit immutatum; legitur enim art. 1: *la Religione Cattolica Apostolica e Romana è la sola Religione dello Stato.* In quae verba audiatur Episcopus Parisis: « E chi non vede che importi questo vocabolo *Religione dello Stato?* Importa, che i precetti di lei sieno guida e norma alle leggi dello Stato; importa che le dottrine di lei sieno dal civile potere protette, perchè tenute da questo in conto di vere, in quella guisa medesima, che il privato crede alla Religione che professa; importa, che tale Religione abbia sullo Stato, sul civile potere quel dominio, che sulla privata condotta di ciascuno ha quella religiosa credenza, alla quale ha dato il nome[5] ».

Q. 10. *An possit quis renuntiare legibus in sui favorem latis?*

R. Si leges primario latae sint in bonum communitatis, nemo potest illis renuntiare; quia bonum communitatis semper est firmum. Hinc Clericus nequit renuntiare privilegio fori, ubi vigeat; cum id inductum sit in decus totius Ordinis Clericalis.

Si vero leges respiciant primario bonum privati, hic utique potest legibus illis renuntiare: sane si contra voluntatem iis subjici deberet, non esset illi favere, sed onus imponere. Hinc haeres ordinarie renuntiare potest haereditatem sibi delatam.

CAPUT OCTAVUM

DE LEGIS INTERPRETATIONE ET MUTATIONE

Q. 1. *Quid est legis interpretatio?*

R. Interpretatio legis nihil est aliud, quam *declaratio sensus, qui in lege continetur*. Per se loquendo, ea locum habet in omni lege humana; nam quantumcumque lex clara sit, impossibile tamen est,

nonica, si nempe ab Ecclesia adoptetur: et lex canonica civilis, si adoptetur a Principe.

1 In 4, d. 44, q. 2.

2 V. Liguori. *Op. Mor.* l. I, n. 106. ubi exempla.

3 « Egli è impossibile (ad rem Bautin, *La religione e la libertà*, Confer. 1, che il potere spirituale in onesto modo non abbia dei rapporti frequenti ed intimi col potere temporale, ed io mi sono del bel numero di quelli che professano altamente che la separazione assoluta della Chiesa dallo Stato è una chimera, ed un assurdità. La Chiesa è fatta all'imagine dell'uomo, e l'uomo non è uno spirito puro, una pura intelligenza, un angelo: l'uomo è un'anima ed un corpo, una sostanza spirituale ed una sostanza fisica, unite pei legami della vita e costituenti, colla loro unione, senza giammai confondersi, l'individualità d'una stessa persona » — *V. Memorie di religione, di morale, di letterat.* Modena, ser. 3, vol. II: Considerazioni storico-giuridiche sulle relazioni della Chiesa collo Stato ecc. — *Cattolico Giorn.* vol XIII. pag. 2 — *Annali Religiosi*, vol. XV. pag. 35 — Mergotti, *La separazione della Chiesa dallo Stato* — La-Motta *Erroneità e pericoli di alcune teorie ed ipotesi*, ecc. Torino 1855.

4 Art. 1. 2. — *Vid.* etiam percelebre *Concordatum Austriacum*.

5 *Casi di coscienza*, quesito II.

ut omnes omnino casus comprehendat — Imo et in ipsa lege naturali, ubi tamen actio possit ex circumstantiis malitia denudari. Sic v. g. negamus ensem domino, qui illo sit abusurus, licet de jure naturae res clamet ad dominum [1].

Duplex est legis interpretatio: una, quae dicitur *simplex*: altera, quae dicitur *per epickiam*. Prima est pura, et quasi literalis expositio terminorum legis, qui obscuritatem vel ambiguitatem aliquam pati videntur. Altera est benigna ac rationalis declaratio, qua casus particularis ob particulares circumstantias statuitur comprehendi sub lege, etsi legis verba sint generalia et perspicua — Ipsa interpretatio simplex subdividitur tum ratione modi, tum ratione causae.

Ratione modi: 1. alia est *declaratoria*, quae verba legis obscura declarat; 2. alia *ampliativa*, quae legem ad similes casus extendit; 3. alia *restrictiva*, quae legem restringit ad designatos casus, quamvis ipsa generalis videatur.

Ratione vero causae, quae maxime attenditur, alia est *authentica*, alia *usualis*, alia *doctrinalis* seu *didascalica*: — 1ª est illa, quae fit ab ipso legislatore, vel superiore illius aut successore: habetque vim legis, si debite promulgetur; cum ab ipso procedat, a quo lex suam habet vim [2]; —2ª est illa, quae petitur ex consuetudine: quae quidem, cum *optima sit legum interpres*, utique obligat; — 3ª est illa, quae fit per Doctorum explicationem et Jurisperitorum oracula. Haec nullam quidem habet vim legis, cum non procedat a facultate legislativa; magnam tamen habet probabilitatem. Imo si universali muniatur Doctorum consensu, temeritatis notam non effugeret qui eam sperneret; cum magna sit vis consensionis [3].

Q. 2. *An authentica interpretatio indigeat nova promulgatione?*

Nota. Oportet distinguere inter puram legis declarationem, et inter meram interpretationem ejusdem. Est pura legis declaratio, quando explicatur aliquis sensus, qui jam ab initio erat in lege imbibitus: uti v. g. si dubium sit, an sub vocabulo *filii* intelligatur solus filius legitimus, an etiam spurius: et legislator declaret intelligi etiam spurium. Mera autem legis interpretatio, quae etiam dicitur declaratio non pure talis, est quando explicatur sensus, qui in lege non erat imbibitus: v. g. si legislator declaret, quod sub nomine *patris* veniat etiam avus — Hoc autem posito:

R. Si agitur de pura legis declaratione, tunc declaratio illa obligat statim omnes, qui eam cognoverint, neque requiritur promulgatio, nisi fiat a successore [4]; quia non est nova lex — Si vero agitur de mera legis interpretatione, tunc promulgatio est necessaria; cum nova constituatur obligatio. Quo ultimo sensu inquit Codex Albertinus: *L'interpretazione, che il Re stimerà di dare ad una legge, emanerà, e sarà pubblicata nel modo e colle forme prescritte per le leggi* [5].

Q. 3. *Quaenam sunt regulae ad doctrinalem interpretationem?*

R. Ad doctrinalem interpretationem regulae receptae sunt:

1. In legis interpretatione sequi oportet naturalem verborum proprietatem, nisi sic agendo sensus fieret absurdus, aut lex ipsa prorsus inutilis. Cum enim lex debeat esse clara, presumendus est legislator eo loqui sensu, quem verba in communi hominum acceptione referunt.

2. Lex generaliter loquens omnia significata propria complectitur: sane ubi *lex non distinguit, neque nos distinguere debemus* [6]. Quod si verba legis sint aequivoca, eorum significatio sumenda est ex antecedentibus et consequentibus, ac praesertim ex fine legis: cum finis sit quasi prima ratio operis. In dubio autem fit interpretatio pro valore actus.

3. In legis interpretatione prae oculis semper habendum est vulgatum illud: *Odia restringi, favores convenit ampliari.*

1 V. Liguori. *Op. Mor.* l. I. no. 200 et seqq.

2 De hac en Codex Albert. art. 16: *Al Sovrano spetta l'interpetrare la legge in modo per tutti obbligatorio; quolora i Magistrati Supremi credono necessoria siffatta interpretazione, potranno fare al Re le opportune rappresentazioni*—C. A. civ. § 8. In novo autem *Statuto fondamentale* haec leguntur ad rem § 73: *l'interpretazione della legge in modo per tutti obbligatorio spetta esclusivamente al potere legislativo.*

3 Hic observamus, Pium IV Bulla *Benedictus Deus* doctrinalem ac privatam Tridentini interpretationem ex professo faciam, et typis mandatam Praelatis prohibuisse sub poena interdicti ab ingressu Ecclesiae; omnibus autem sub poena excommunicationis *ipso facto* et reservatae. Et merito, ut sic vitetur perversio et confusio, quae de facili oriri potest in iis tanti ponderis sanctionibus.

4 Diximus *nisi fiat a successore*, cum enim mens legislatoris successori non ita sit cognita; ideo tunc ad declarandum sensum etiam imbibitum in lege, recurrere est ad argumenta et interpretationes, quae cum novam quasi legem inducant, nova indigent promulgatione.

5 Art. 16.

6 Reg. 8, de public. in rem act.

Quare in odiosis stricta. In favorabilibus lata interpretatio adhibenda — Idem tenendum est quando lex exhibet duplicem sensum, unum naturalem, alterum civilem: sic v. g. vocabulum *mortis* ex communi acceptione tribuitur morti naturali, sed ex jure accommodatur etiam exilio et professioni religiosae [1]. Sic pariter nomen *filii* ex communi intelligentia refertur ad filium naturalem, sed ex beneficio legis accommodatur etiam filio adoptivo [2] (*S*).

Ex Codice Albertino hic ordo tenendus: — 1. ut attendatur diligenter verbum et sensus naturalis legis scriptae; — 2. ut si ex legis scriptae verbo et sensu naturali nequeat controversia dissolvi, tunc recurratur ad casus aequales (si qui possunt haberi) jam a lege ipsa definitos, vel ad principia legum aliarum ad illam materiam pertinentium. Dicitur *jam a lege ipsa definitos*; nam definitiones Magistratuum etiam Supremorum nullam habent vim legis; — 3. ut si adhuc casus remaneat indefinitus, consulantur principia generalia juris, bene perpensis singulis circumstantiis. Porro generalia juris principia inveniuntur potissimum in jure communi [3].

Q. *An lex de casu ad casum extendi debeat?*

R. Ordinarie loquendo lex non debet de casu ad casum extendi, etsi eadem ratio currat. Quia non ratio legis, sed legislatoris voluntas subditis rite intimata vim legis habet et obligat; potest enim legislator de uno disponere, et non de alio [4].—Diximus *ordinarie loquendo*; nam commune est legem extendi de casu ad casum, quando non solum eadem, sed eadem et adaequata simul ratio currit, adeo ut si non extenderetur, legislator argui posset de imprudentia, vel de injustitia. Unde tunc valet illud juris: *Ubi eadem est ratio, ibi eadem currit legis dispositio.* Id autem evenit:

1. In *correlativis*: jure etenim sancitur, ut *dispositum in uno correlativo censeatur dispositum etiam in alio*. Sic lex, quae eximit maritum ab obligatione reddendi debitum uxori adulterae, censetur item eximere uxorem ab eodem officio erga adulterum maritum; quia maritus et uxor sunt correlata; — 2. in *aequiparatis*: sic cum electio, postulatio et praesentatio in Beneficiis inter se aequiparentur a jure, quod lex decernit circa unum, idem decernere censetur circa illud in his, in quibus aequiparantur. Sic ova et lacticinia aequiparantur ratione abstinentiae, et quod dicitur de primis, intelligi etiam debet de secundis; — 3. in *connexis*: sic iis, quibus lex permittit concedere testamentum, etiam notas testamentarias permittere censenda est; — 4. in *contentis*: sic si lex decernat aliquid causa frequentioris usus, etiam casum minus frequentem continet. Unde Pius V. permittens e monasterio egressum ob incendium aut epidemiam, censetur etiam id concedere ob inundationem, et hostium invasionem [5].

In his conveniunt omnes, licet agatur de lege poenali. Neque tunc valet regula: *Odia restringenda, favores convenit ampliari*; nam id procedit tantum cum dispositio legis extenditur ex interpretatione *congruitatis*, non cum debet extendi ex interpretatione *necessitatis*, quae non tam debet dici extensio, quam nuda comprehensio [6].

Q. 5. *Quid de epickeja?*

R. Epickeja (seu epickia) *est exceptio casus ob circumstantias, ex quibus certum vel saltem probabiliter judicatur legislatorem noluisse illum casum sub lege sua comprehendi*: graeca vox est, quae idem sonat ac *aequitas*. Sane ad aequitatem pertinet ut legislator censeatur relaxare de sua lege, gravi interveniente causa. Ut tamen detur locus epickejae non solum debet lex cessare in casu particulari negative, quatenus deficit tunc finis legis; sed debet cessare contrarie, nempe quod lex reddatur vel damnosa vel onerosa nimis. *Damnosa*: hinc v. g. possunt cives arma capere et pugnare contra hostes civitatem invadentes, licet lex generatim armorum gestationem prohibeat.

1 In poenalibus sensus naturalis semper teneatur; civilis sensus in favorabilibus.

2 V. Liguori, *Homo Apostol.* tract. II, nn. 76 et seqq.

3 Art. 15, 17 — Concordat. C. A. civ. 7 et 12 — C. M. 7.

Pro Regno utriusque Siciliae vide quod dictum est in nota 8, pag. 87.

4 Hinc illud; *Ratio legis non est lex.*

5 V. Liguori. *Op. Mor.* l. I, n. 200.

6 Nempe, ut ait Suarez, extensio legis alia est necessaria, alia congruentialis: illa est omnino requisita ad justitiam vel rectitudinem; haec vero non ita; sed tantum est voluntaria, quia licet possit lex multa alia juste comprehendere, tamen minor comprehensio sufficit ad justitiam legis et proprietatem verborum cum ratione etiam legis servandam — Porro generalis regula de non ampliando leges poenales intelligi debet de interpretatione voluntaria, id est sine qua potest adhuc conservari prudens dispositio et justitia legis; non de necessaria extensione legis, quae requiritur, ut servetur justitia, vel aequitas.

Onerosa nimis et dura: hinc v. g. excusatur ab auditione Sacri qui timet ideo notabilem jacturam bonorum [1].

Q. 6. *An leges humanae mutari possint?*

R. Licet summopere deceat legibus humanis majorem, quae potest, stabilitatem inesse, ne confusio inducatur ac judiciorum, et ipsius reipublicae ordo pervertatur; attamen ad discrimen legis naturalis, cujus est attributum, ut nullam mutationem admittat, leges humanae possunt utique aliquando juste mutari duplici de causa: 1. quia ad naturalem rationem cui leges humanae innituntur, profecto pertinet, ut gradatim ab imperfecto ad perfectum progrediantur; 2. quia cum leges humanae hominum conditiones regant, et conditiones istae saepe numero mutationem subeant, hinc leges ipsae mutari possunt ut hominum conditionibus sese juste valeant accommodare [2]. Id autem contingit. 1. per *dispensationem;* 2. per *derogationem;* 3. per *abrogationem;* 4. per *cessationem;* 5. per *privilegium;* 6. denique per *consuetudinem* — Si nihil horum interveniat, lex semper durat, etiam ipso legislatore mortuo; nam perpetuitas est de natura legis, ut recte probat Suarez.

Art. I. — De legis dispensatione, derogatione, abrogatione, et cessatione.

Q. 1. *Quid est legis dispensatio?*

R. Legis dispensatio est *legitima legis relaxatio pro aliquo casu particulari.* Differt a legis irritatione, abrogatione et cessatione, quia in hisce lex pro omnibus extinguitur; in dispensatione vero vinculum legis relaxatur tantum pro particulari persona. Differt a licentia, nam in hac non relaxatur, uti in dispensatione, legis obligatio; sed solum apponitur conditio, qua posita, lex non amplius locum habet. Differt a privilegio, quia hoc est facultas permanens; dispensatio autem est actus transiens.

Dispensatio alia est *totalis*, alia *partialis*, prout a toto vel aparte legis dispensat. Alia *tacita* alia *expressa*, prout vel ab aliquo facto deducitur, vel verbis expressis declaratur. Alia *necessaria*, alia *libera*, prout in jure a Superiore decernitur tribuenda, tali extante causa, vel ejus voluntati libera relinquitur.

Hinc duo notanda: — 1. cum dispensatio sit odiosa, ac veluti vulnus legis cui derogat, scricte accipienda est. Excipe cum communi nisi sit vel debita, vel ex motu proprio, vel inserta in corpore juris, vel nisi concedatur communitati, vel ob bonum commune; cum iis in casibus dispensatio illa habeatur uti favor et gratia [3]; — 2. dispensatio a quovis, etiam pro invito et ignorante, *valide obtineri* potest; cum id jure sit statutum [4]. Excipit Marcus Leo in sua praxi quod a s. Poenitentiaria obtinetur; ut hoc enim valeat, postulandum est vel a Confessario vel a poenitente vel a consanguineis ad 4. gradum [5].

Diximus *valide obtineri*; ut enim consummetur dispensatio, debet acceptari, nisi in aliquo peculiari casu aliter cautum sit.

Q. 2. *Quinam habent potestatem dispensandi a lege?*

Nota. Duplex est dispensandi potestas: ordinaria et delegata. Ordinaria est quae alicui competit ex vi officii sui, qualem habet legislator in lege propria. Delegata est quae competit inferiori ex concessione illius, qui habet primam: quod si haec concedatur ab ipso jure, aequiparatur ordinariae, utpote officio et dignitati adnexa; si vero tota sit a superiore, dicitur pure delegata. Hoc posito:

R. Quilibet legislator ejusque successor potest auctoritate ordinaria dispensare cum suis subditis in lege propria vel praedecessorum suorum; quia *res, per quas causas nascitur, per easdem dissolvitur.* Accedit etiam quod legem ferre, et legis relaxare obligationem est actus ejusdem jurisdictionis. Quod autem dicitur de legislatore et ejus successore, a fortiori dicendum erit de superiore; cum enim superior possit leges inferioris abrogare, quanto magis poterit in iis etiam

1 V. Liguori. *Homo Ap.* tr. II, n. 7; et *Opus Mor.* l. 1, n. 201—Juxta Salmanticenses epickeja locum habere potest etiam in lege naturali et divina positiva, si actio possit ex circumstantiis a malitia denudari. Sic de lege naturali res suo domino reddi debet, et tamen negari potest gladius depositus domino, si illo sit abusurus: sic de lege divina positiva *panes Propositionis* non dabantur laicis, et tamen summus Sacerdos recte judicavit se illos Davidi prae lassitudine deficienti dare potuisse.

2 S. Thomas, 1, 2. q 97, a. 10.

3 Item potestas alicui tributa dispensandi large accipitur ac favorabiliter, cum sit gratia facultativa, et hoc maxime si sit generaliter concessa.

4 V. Liguori, *Op. Mor.* l. I, nn. 178 et seqq.

5 Sext. Decr. l. III. t. IV, *Si motu proprio*, cap. 23, de praeb. et dignitat.

dispensare? Excipe casum, in quo lex transierit in contractum; nam pacta ab omnibus convenit observari. Ex iis deducitur:

1. Quod Papa dispensare queat in omni jure ecclesiastico tam universali tam particulari: Imo in iis etiam Apostolicis Constitutionibus, quas constat ab Apostolis ipsis fuisse editas, prout erant Ecclesiae Praesides. Tales sunt v. g. quae jejunium Quadragesimae respiciunt et observantiam diei Dominicae, ac similia [1].

2. Quod Episcopus potestate officii sui, ideoque ordinaria queat dispensare in omnibus Statutis sive Episcopalibus sive Synodalibus [2], independenter a Capitulo et a Clero. Neque obstat, quod Synodus ab Apostolica Sede fuerit approbata; ista enim approbatio non est specifica et absoluta, ut singula examinentur, cognoscantur ac motu proprio et certa scientia probentur. *Sed est ordinario communis et conditionalis, si juste, si canonice*, etc.: quod quidem nihil novi juris tribuit, ut cum Fagnano docet Benedictus XIV [3].

3. Quod a Statutis Episcopalibus et Sinodalibus valeat dispensare etiam Capitulum Cathedrale, Sede vacante; cum succedat in locum Episcopi — Id tamen nequit Generalis Episcopi Vicarius sine speciali delegatione; cum id non habeat de suo jure ordinario.

An (quaeres) *superior possit in suo territorio legitime dispensare cum iis, qui non sunt sui subditi?* — Cum dispensatio sit actus jurisdictionis, qui nonnisi in subditos potest explicari, patet eos tantum posse dispensari, qui subditi sunt legislatori. Certum est tamen vagos posse dispensari a superioribus loci, in quo hic et nunc resident: si secus esset, isti forenses non haberent a quibus dispensarentur a communibus, quibus ligantur legibus. Item advenae possunt dispensari a superioribus loci ubi sunt; cum advenae per domicilium vel quasi-domicilium sint eorum subditi.

Sed magna quaestio est de peregrinis: an v. g. Episcopus vel ab eo delegatus possit dispensare cum illis in votis, juramentis, jejuniis, festis circa opera servilia, ac ceteris quae sunt de jure communi? Sententia communissima, cui subscribimus cum Croix, Laymano, Salmanticensibus, Sporer, Suarez, etc. negat hac valida ratione: quia peregrinantes non habentes animum contrahendi quasi-domicilium, non sunt subditi [4].

Q. 3. *An legislator possit in sua lege secum dispensare?*

R. In quorundam sententia legislator non potest quidem proprie et stricte loquendo secum in suis legibus dispensare: non enim suis legibus ipse ligatur. Sed potest improprie, explicando nempe casus, in quibus vi legis naturalis non tenetur se conformare membris communitatis in servanda lege, quam ipse tulit.

Nos vero cum s. Thoma dicimus, ipsum posse secum dispensare etiam proprie, directo nempe et immediate. Ratio est, quia dispensatio est jurisdictio pure voluntaria, quae etiam erga seipsum exerceri potest: quod autem legislator suis non teneatur legibus, falsum est; turpe enim est quod caput suis membris non congruat. Hinc bene sibi dispensare potest in jejunio atque in aliis, in quibus ipse cum aliis potest [5]. Quod pariter dicendum est cum communi Doctorum de illo, qui obtinuit facultatem universalem dispensandi cum aliis; iste enim potest etiam cum se ipso dispensare.

Q. 4. *An inferior possit dispensare in lege sui Superioris?*

R. *Per se loquendo* inferior non potest dispensare in lege sui Superioris, *nisi ab ipso superiore facultatem obtinuerit*: ratio est, quia dispensatio est actus jurisdictionis; atqui inferior non habet jurisdictionem in foro Superioris. Hinc Clemens VIII ait: *Lex superioris per inferiorem tolli non potest.* Neque necesse est, ut superior dispensandi facultatem sibi reservet, cum jam sit de natura rei, ut inferior nihil possit in lege superioris absque illius licentia. Ex hoc deducitur: — 1. nullum hominem dispensare posse in lege divina. Hinc damnata est a Clemente XI Bulla *Unigenitus* haec Quesnelli propositio: *Homo ob sui conservationem potest sese dispensare ab ea lege, quam*

1 Non tamen in canonibus iis, quos Apostoli a Christo ipso acceptos tanquam Ecclesiae ministri, promulgarunt et tradiderunt. Talia sunt in nostra sententia ea, quae formam respiciunt et materiam Sacramentorum.

2 Unum excipe ex dicendis art. seq.

3 Imo Episcopus potest dispensare in sua Dioecesi a legibus latis in Concilio Provinciali, modo non agatur de legibus, quarum dispensationem Concilium sibi specialiter reservaverit. Hoc enim valde expedit ad bonum subditorum fidelium regimen — V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. XIII. c. 5.

4 V. Liguori, *Op. Mor.* l. I, n. 158; l. III, nn. 262 et 332.

5 2, 2, q. 18, a. 8.

Deus condidit propter ejus utilitatem; — 2. Episcopum dispensare non posse in lege Pontificis, nec Parochum in lege Episcopi, uno verbo nullum inferiorem in lege Superioris.

Diximus 1. *per se loquendo*; nam poterit utique dispensare inferior, si vel communi Doctorum sensu, vel consuetudine id ipsi permittatur — Sic Parochi propter consuetudinem possunt dispensare cum suis subditis in particulari, etiam presente Episcopo, in necessitatibus frequentibus circa jejunium, et in abstinentia a laboribus diebus festivis — Sic usu inductum est, ut Confessarii omnes solvant a censuris [1] (praesertim ab excommunicatione), si non sint reservatae: — Sic Praelati regulares possunt dispensare in regulis particularibus, sic hoc eis non sit expresse vetitum in aliqua materia—Sic etiam Episcopo communiter tribuunt potestatem dispensandi in legibus Pontificiis: 1. si in canonicis statutis adsit clausula: *donec dispensetur*, absque alio addito; 2. quando vel expresse in jure potestas haec continetur, vel in privilegio consuetudinis legitime praescripte; 3. quando *vel* urget dispensandi necessitas, *vel* magna saltem utilitas, nec facile recurri potest ad Papam, *vel* in mora est periculum alicujus gravis incommodi; 4. in casibus frequenter occurrentibus et particularibus v. g. in jejuniis ab Ecclesia indictis, in observantia dierum festorum, etc.; 5. tandem quando dubium est, an casus indigeat dispensatione; tunc enim Episcopus potest declarare casum dispensatione illa non indigere, vel ad cautelam ipse per se dispensare [2]. In quibus omnibus Episcopus potest aliis quoque dispensationem delegare; cum haec potestas aequivaleat ordinariae, utpote perpetuo adnexa illius dignitati [3].

Diximus 2. *nisi ab ipso superiore facultatem obtinuerit*; nam certum est ex jure, quod ille qui facultate ordinaria dispensat, potest alteri etiam delegare facultatem dispensandi [4]: quae tamen delegatio, ut valida sit, debet ab ipso delegato vel ejus nuntio acceptari; sicuti eidem intimari debet delegationis revocatio, ut ipsa cesset, si sine limitatione data fuerit: cum enim res sit inter duos, amborum voluntates uniri debent, ut suum consequantur effectum.

Utrum autem delegatio expiret morte delegantis, si ea absolute data fuerit, distinguendum est: si ea data sit per modum *gratiae factae*, quod evenit cum commissionario seu delegato imponitur praeceptum exequendi mandatum, si preces veritate nitantur, uti ordinarie contingit in dispensationibus matrimonialibus, tunc non perit, quamtumvis res sit adhuc integra [5]. Si vero data sit per modum *gratiae faciendae*, quod evenit quando gratia non est perfecte concessa, seu quando non praecipitur delegato eam exequi, sed sola exequendae gratiae licentia datur, si vera sint exposita, et nunc delegatio expirat morte, concedentis, re integra; secus re non integra. Dicitur autem res non integra, si delegatus primum actum exercere caepit, ut si caepit vocare partem ad cognoscendum de precum veritate [6].

An (quaeres) *delegatus alium possit subdelegare?* — Negative, generatim loquendo, quia haec facultas per se non includitur in concessione superioris, nisi expressa sit. Excipe, 1. si quis esset delegatus a Principe; casu tamen quo delegatio facta sit tanquam per officium, non vero si eligatur persona propter suam peritiam, aut si ei committatur alicujus causae executio [7]; — 2. si quis esset delegatus ad universitatem causarum, etsi non a principe: hinc viceparochi universim deputati in locum parochi absentis vel mortui, possunt alium subdelegare [8]. Haec tamen subdelegatio non potest esse ad totam, sed ad unam vel alteram causam tantummodo, ut communne est cum d. Thoma: *Vicarius non potest totam suam potestatem communicare, sed potest partem* [9]. Quod autem dictum est de delegatione facta a Principe, valet magis de delegatione facta a Papa.

Q. 5. *Quaenam sunt justae a lege dispensandi causae?*

1 V. Dicenda *De censuris*.

2 Quoad dispensationes *ad cautelam* haec notat Benedictus XIV, *Notif*. 101: *Diana sapienter advertit concedi a s Paenitentiaria vel Dataria dispensationes ejusmodi non tanquam necessarias; sed ut omni scrupolo, animique sollicitudine fideles eripiantur.*

3 V. Liguori, *Homo Ap*. tr. II, nn. 55 et seqq.; tr. xx, n. 32.

4 Ex l. More ff. de jurisd. omnium judicum.

5 Ex Reg. 16 juris. in 6.

6 Ex c. 1, § 1, de Filiis Presbyt. — V. Sanchez, *De matrim*. l. VII. disp. 28.

7 C. fin. § 1, De off. et potest. deleg.

8 L. 1, § *An ab. eo*, *ff. Quis*—V. Liguori, *Op. Mor*. l. 1. n. 193; l. VI, 566.

9 *Quod*. l. XII, a. 31 — Lig., *Homo Ap*, tr. xvi, n. 82.

R. Causae justae dispensandi ad duas revocantur et sunt: — 1. *necessitas*, quo nomine non mera impotentia accipienda est, quia tunc lex per se cessaret; sed incommodum respective grave. Sic dispensatur a jejunio qui nequit jejunare sine gravi capitis dolore; — 2. *utilitas*: sic dispensatur a voto qui in magno castitatis periculo versatur. Ratio est bonum commune, et charitas in proximum.

Ceterum Superioris semper est judicare, an causa dispensandi justa sit; inferior vero, modo bona fide causam exposuerit, judicium Superioris expectare, reverenter recipere et illi acquiescere. Juvat tamen hic animadvertere, non bene se gerere qui illico, obiter nempe ad causam attendentes, dispensationem a lege petunt; sicut enim superior non debet eam elargiri sine debita ac proportionata causa, ita nec inferior eam expostulare.

Sed (quaeres) *an superior, justa extante causa, teneatur dispensare?* — Si justa causa sit talis, ut tantum reddat convenientem dispensationem, non tenetur superior dispensare; nam est mera gratia, ideo libera — Sed e contrario dispensare tenetur, si dispensatio sit necessaria ad grave damnum avertendum, vel bonum commune procurandum; ideo enim ipsi potestas data fuit. Denegata tamen dispensatione, subditus nequit agere contra legem, cum adhuc sub ipsa sit: excipe, nisi causa adeo urgeat, ut eum a lege omnino subducat; nam *quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum* [1].

Quid (addes) *si dubitetur, an causa extans justa sit ac sufficiens?* — Eo in casu Superior poterit dispensare in lege humana: quia possidet illius potestas, et causa extans praesumitur legitima. Secus si dubitetur, an quis habeat potestatem, vel an adsit causa: tunc ipsa remanet probanda (nisi tamen dubitetur post factum; nam *praesumitur recte factum quod erat de jure faciendum*).

In dubio autem sive positivo sive negativo, an aliquis casus indigeat dispensatione, licet satius sit adire superiorem, saltem ad majorem tranquillitatem, ut ipse casum declaret vel dispenset, poterit tamen subditus uti sua libertate; quia idem est ac dubitare, an casus ille sit inclusus in lege. Excipe dispensationes matrimoniales ratione sacramenti, ne illud frustrationis exponatur periculo [2].

Quid (subjunges) *si causa dispensationis sit certe injusta?* — R.: Quaestio est vel de dispensationis licitate, vel de dispensationis validitate:

1. Quod pertinet ad licitatem, certum est dispensationem sine causa esse illicitam utpote bono communi contrariam. Unde Tridentinum ait: *Sciant universi sacratissimos Canones exacte ab omnibus et quoad ejus fieri poterit, indistincte observandos. Quod si urgens, justaque ratio, et major quandoque utilitas postulaverint cum aliquibus dispensandum esse, id, causa cognita ac summa maturitate, atque gratis a quibuscumque, ad quos dispensatio pertinebit, erit praestandum* [3]. Potestas enim haec non est data ad destructionem, bene vero ad aedificationem; atqui ea ad destructionem uteretur qui dispensaret sine justa causa. Iste enim pacem perturbaret, quietam legis possessionem subverteret, latam trasgressionibus viam aperiret, et superiores facillime exponeret inferiorum contemptui. Quare licet in communi sententia excusetur a peccato gravi, et probabiliter etiam a levi qui, praecluso scandalo, utitur dispensatione sine causa obtenta, cum non amplius sit sub lege; certum est tamen tum concedentem tum petentem peccare, quia unus alteri cooperatur in violatione legis naturalis, quae dictat partem debere conformari toti [4].

2. Ad valorem quod spectat dispensationis sine justa causa concessae, distinguendum. Qui sic dispensat vel superior est, ita ut lex sit ab ipso lata, aut a praedecessore ejus; vel est inferior. Si superior, valide agit, quia legis obligatio totaliter pendet ab illius voluntate: unde, cessante hac superioris voluntate, legis obligatio cessat. Si vero inferior, tunc invalida erit dispensatio; non enim superior praesumi potest dedisse inferiori potestatem imprudenter dispensandi in lege propria; cum non sit praesumendus velle peccare.

An (quaeres) *valeat legis dispensatio extorta per metum, vel tacita de praesenti, vel praesumpta de futuro?* — R. Dispensatio extorta per metum etiam inju-

1 Cap. 4, de reg. juris.
2 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. II, n. 51.
3 Sess. 25, c. 18, de Ref.
4 Porro peccant in aliquorum quidem opinione mortaliter; in aliorum vero (et quidem satis probabili) opinione tantummodo venialiter, prout levem vel gravem censent esse deformitatem — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, nn. 178 et seqq.

stum valet, si non constet omnino defuisse in superiore animum dispensandi; quia metus non tollit voluntarium — Item valet dispensatio tacita, modo possit juste praesumi consensus de praesenti; tunc enim aequivalet expressae. Hinc si superior videat suam legem negligi, et taceat, cum possit facile ac sine incommodo corrigere, nec monendo majus malum timeat, juste praesumitur dispensare; ne dicatur superior peccare — Non tamen valet dispensatio praesumpta de futuro; nam praesumptio indicat tantum dispositionem ad dispensandum, non actualem et veram dispensationem [1].

Q. 6. *An valida sit dispensatio obreptitia et subreptitia* [2] *?*

R. Hic audiendus Salzano [3]: «Dispensa surrettizia è quella, in cui si tace il vero: orettizia è quella, in cui si espone il falso. Quando ambedue sono nulle, ciò non avviene per difetto del principio da cui parte la dispensa, potendo il superiore, anche senza motivo, se non lecitamente, almen validamente dispensare; ma bensì per difetto d'intenzione nel Superiore stesso, il quale non intende dispensare se si tace la tale verità, o se si dica il tale falso. Acciocchè poi si decida quando cosiffatte dispense si debbano risguardar per nulle; è necessario prima distinguere altra essere la causa principale e finale, senza la quale il Superiore non avrebbe dispensato: altra essere la causa impulsiva e meno principale, senza la quale il Superiore avrebbe dispensato, ma non tanto facilmente. — Ciò posto, diciamo che se la orrezione o surrezione cada sulla causa principale della dispensa, questa si dee considerar come nulla, o che vi sia o no espressa nel rescritto della concessione la nota clausula: *Si preces veritate nitantur*. Tanto ci vien suggerito dall'immortale Pontefice Innocenzo III, e ci vien confermato dalla ragion naturale. Imperocchè il Superiore non intende dispensare, se non che pel motivo, senza il quale non avrebbe accordato la dispensa, sicchè il motivo non sussistendo, la dispensa nulla è — Che se la orrezione o surrezione non cada sulla causa principale, ma sulla impulsiva e meno principale, fa d'uopo soddistinguere; giacchè se è avvenuto per malizia del postulante, la dispensa è nulla; se poi per semplicità e ignoranza, dee considerarsi per valida: tanto decide Innocenzo III [4]. »

Si autem dubitetur, an causa non recte allegata sit finalis an impulsiva, vera an falsa, cum bona vel mala fide, dicunt Salmanticenses, Sanchez et alii, censendam esse validam dispensationem; quia in dubio standum est pro valore actus. Item valere eam dicunt, si plures causae sint expositae, aliae verae, aliae falsae, modo una ex illis sit vera et sufficiens; jam enim adesset causa finalis [5] — Ceterum quoad vitium sive extrinsecum quod consistit in defectu formae, sive intrinsecum quod sistit in causa narratione, attendendus est stylus Curiae ac usus; cum habeatur uti lex. Ita si erratum sit in nomine Dioecesis, iterum Romam mittatur rescriptum corrigendum. Hinc illud: ***Falsa latinitas vitiat rescriptum*** [6] (*T*).

Q. 7. *Quandonam cessat dispensatio legis ?*

R. Cessat dispensatio: — 1. per renuntiationem dispensati: potest enim quilibet cedere juri suo; sed praeter renuntiationem dispensati expressam vel tacitam, requiritur etiam acceptatio dispensantis; secus valor dispensantionis non cessat: v. g. Petrus obtinuit dispensationem ad contrahendum cum Lucia; si posthabita hac dispensatione, ducit Cajam, Caja mortua,

1 Nec refert, quod valeat licentia praesumpta; etenim dispensatio cum sit vulneratio legis, stricte est accipienda. Non item licentia, quae non aufert legis obligationem, sed tantum conditionem apponit, sub qua lex non obligat. Sic v. g. si agere aliquid prohibeatur sine licentia, qui licentiam illam obtinet a superiore, ut agat, non proprie in lege dispensatur. Imo potius operatur justa legem ipsam, quae vult ut in casibus occurrentibus licentia petatur.

2 In jure et usu promiscue plerumque usurpantur obreptio et subreptio.

3 *Lezione di diritto*, lez. xxvi — Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 283.

4 Ita legitur cap. 20 de rescript.; item jure civili, l. XXIX. ff. ad l. *Corn. de falsis*. Imo dicitur etiam graviter puniendus qui id egit. l. V, *cod. si contra jus*. Et ex *Pedemontanis Constitut*. l. II. t. II, c. 2, § 3 praeter compensationem damnorum imponitur decem etiam scutorum poena.

5 Hic nonnulla notanda pro praxi: — 1. Valet dispensatio alicui improbo concessa, quem dispensator probum putavit, et cognita improbitate, ipse certo non fuisset dispensaturus, quia probitas non reputatur nisi causa impulsiva; — 2. valet, etsi concedatur in mala fide, ut cum putat dispensatur causam non adesse, quae revera adest; nam valor non pendet a cogitatione, sed ab existentia causae. Item valet si causa finalis tempore petitionis sit falsa; sed vera fiat tempore concessionis: quia a concessione despensatio obtinet; — 3. valet dispensatio concessa a primario superiore, licet ab alio jam fuerit negata, etsi de negatione mentio non fiat. Imo probabiliter valet etsi a primario negata, fuerit a secundario superiore concessa; quia potestas inferioris non est restricta per negationem superioris, nisi hic expresse eam restringat — V. Liguori, *Hom Apost*. tr. II, n. 33.

6 V. *Examen raisonné* etc. Lyon, 1831.

Luciam sine nova dispensatione ducere potest; —2. per revocationem dispensantis; *per quas enim causas, res nascitur*, *per easdem dissolvitur*. Si revocatio sit facta a superiore in lege sua, valida est, etsi sine causa, quia obligatio, et deobligatio a legislatoris voluntate omnino pendet: peccat tamen qui sic revocat, qui agit inordinate. Si vero revocatio sit facta a superiore secundario, seu a delegato ab ipso legislatore, tunc ea et illicita est et invalida, si justa non adsit causa; siquidem facultas inferiores est specialiter limitata, id est ne male illa utatur. Ita Salas, Salmanticenses, Sanchez, Tapia, etc.; — 3. per totalem cessationem causae finalis, cum haec tota sit ratio illius: in dubio, an totaliter causa cessaverit, standum est pro dispensatione, quae possidet [1]. Ut autem intelligatur quando per cessationem causae finalis ipsa cesset dispensatio, plures hipotheses conficiendae sunt.

1. Si causa finalis cessaverit, quando superior literas concedit committens inferiori ut dispenset, tunc nulla evadit commissa facultas dispensandi: quia superior non intendit tale mandatum concedere, nisi ob causam hic et nunc subsistentem; ideo delegatus non potest amplius procedere ad dispensandum [2].

2. Si causa finalis cessaverit non quidem quando superior committit delegato ut dispenset, sed quando ipse delegatus vult dispensationem exequi et dare, adhuc cessat valere dispensationem; ille enim, cui literarum executio demandatur, muneri suo non potest satisfacere, nisi sub tacita conditione: *Si preces veritate nitantur*: quae conditio exigit, ut causa finalis persistat actu, quo dispensatio sortitur executionem [3]. Sic Titius petit dispensationem ab impedimento consanguinitatis exponens pro sola causa finali prolis jam a consanguinea susceptae legitimationem: obtinet dispensationem, et dispensatoriae literae jam sunt expeditae; sed antequam istae literae executione donentur, proles moritur: tunc dispensatio cessat.

3. Si causa finalis cessaverit non quidem antequam delegatus dispenset, sed antequam dispensatio ipsa legitime jam data sortiatur ultimum effectum suum: ut si obtenta sit, et rite jam tributa ob paupertatem dispensatio ad matrimonium contraendum, sed matrimonio nondum contracto, oratores divites evadunt, tunc adhuc cessat valere dispensationem, si ea concessa sit sub conditione expsessa vel tacita *si causa perdurat*, uti patet. Si autem ea sit absolute concessa, tunc satis probabiliter, etiam cessante causa finali, non cessat dispensatio; quia semel per dispensationem sublata legis obligatione, haec non redit, nisi iterum a superiore imponatur: unde oratores, de quibus hic, possunt matrimonium inire, etsi facti divites; quia tempore utili fuerunt absolute dispensati. Imo quando dispensatio est absolute concessa, non cessat per unum actum; v. g. obtinuisti dispensationem in voto castitatis ad contraendum matrimonium, mortua conjuge, perdurat dispensatio; nisi fuerit concessa pro speciali casu, v. g. ad ducendam a te defloratam.

Sed difficultas est, quandonam dispensatio censenda sit concessa absolute, et quando sub tacita conditione *si causa duret*. Resp.: si causa finalis judicatur perpetua, tunc dispensatio censetur absolute data, etsi postea causa per accidens cesset, secus non. Indicatur autem causa perpetua, si dispensatio uno veluti actu tota consummetur: ita si quis obtineat dispensationem ab irregularitate vel ob paupertatem parentum, vel ob morum honestatem, vel ob inopiam ministrorum, hae cause absolutae et perfectae habebuntur. Judicatur vero causa temporaria et ideo dispensatio nonnisi data sub conditione *si causa duret*, si dispensatio ipsa de se habeat tractum successivum; tunc enim virtute multiplex censetur, et singulis, ut ita dicam, diebus renovata; ita si quis sit dispensatus ab officio vel jejunio ob infirmitatem, dispensatio censetur temporaria, et cessat, ipsa finali infirmitatis causa cessante [1].

Q. 8. *Quid est legis derogatio et abrogatio?*

R. Licet derogatio, et abrogatio eundem sensum videantur exprimere differunt, tamen. *Derogatio* legis est legis adhuc vi-

1 Hinc si causa finalis v. g. dispensandi in impedimento matrimonii, sit et legitimatio prolis et reparatio scandali, vel damni; si proles moriatur, vel foetus ejectus fuit, adhuc sustinetur dispensatio ad scandalum reparandum vel damnum: quia, ut patet, causa finalis non cessat totaliter.

2 C. 9 *de rescript.*

3 C. 30 *de proeb.* l. VI.

1 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. II, n. 66; et *Op. Mor.* l. I, n. 196.

gentis quaedam quasi imminutio secundum aliquam ejusdem partem, seu brevius est abolitio partis legis. *Abrogatio* est abolitio legis totius.

Huc pertinent illa Codicis Albertini: *Non si può derogare con private convenzioni alle leggi che riguardano l'ordine pubblico ed i buoni costumi*.

Triplici autem modo abrogatio et derogatio legis haberi potest: — 1. per legislatoris vel superioris revocationem; etenim *res per quas causas nascitur, per eas dissolvitur*. Atqui lex tam in toto, quam in parte nascitur per legislatoris voluntatem; ergo per eandem tam in toto, quam in parte dissolvi potest [2]. Nequit tamen legislator sine causa legem *licite* revocare; nam potestas non est data superioribus in *destructionem*. At potest illam revocare *valide* etiam sine justa causa; cum tota vis legis pendeat ab illius arbitrio: — 2. per contrariae consuetudinis praescriptionem (ex dicendis); — 3. per legem posteriorem universalem priori legi *item universali* derogantem; alioquin foret inanis posterior lex. Diximus: *item universali*; nam jure statutum est speciali legi non derogari per generalem, nisi vel fiat specialis mentio, vel aliter constet esse mentem legislatoris, vel dicatur: *Nostra certa scientia*.

Q. 9. *Quid de legis cessatione?*

R. Legis cessatio *est pura et simplex legis per se ipsam extinctio*; lex porro extinguitur per se ipsam: — 1. si propter materiae, vel circumstantiarum mutationem facta est injusta, vel inutilis bono communi; nam lex debet esse ex vi naturae suae justa et bono communi utilis; — 2. si respectu communitatis cessat totaliter ejus causa finalis adaequata; tunc valet adagium: *Cessante causa, cessat etiam effectus:* et lex evadit inutilis. Ita S. Thomas cum communi [3]. Si vero lex lata sit ob plures causas, et una tantum earum cesset, adhuc viget illius obligatio, si adhuc revera sufficiens causa sit.

Sed quid (quaeres) *si finis adaequatus, nempe totalis legis, cesset tantum in casu particulari?* — Oportet distinguere: si finis totalis seu adaequatus cesset *contrarie*, nimirum si lex reddatur nociva eo in casu, aut saltem valde difficilis, tunc communis est sententia, eam in dicto casu non obligare. Si vero finis adaequatus in particulari cesset tantum *privative*, nempe si lex pro illo casu particulari, aut illa persona esset inutilis, non ita conveniunt. Attamen communius est, quod lex illa adhuc obligat; quia quamvis cesset finis legis in particulari, non cessat tamen in communi: ideo est periculum hallucinationis qua quisque in casu proprio faciliter decipi potest. Unde tunc evadit lex fundata in praesumptione juris, quae utique semper obligat [4]. Ita d. Thomas [5].

Art. II. — De privilegio [6] et consuetudine.

Q. 1. *Quid est privilegium?*

R. Privilegium (sic dictum quasi *pri-*

1 Art. 13 — C. A. civ. 878 — C. G. 6 — C. P. 8 — C. M. 11.

In Jure civili Neapolitano, art. 7, haec similiae notantur: *Le leggi che interessano l'ordine pubblico e il buon costume, non possono essere derogate da particolari convenzioni.*

2 Quaeres: *An Episcopi possint extra Synodum Dioecesanam abrogare leges ipsas Synodales, et novas condere contrarias?* — Affirmative, sive leges a se sive a suis antecessoribus factae fuerint, quibus in omnibus succedunt; nam per quas causas res nascitur, per eas dissolvitur. Unum excipe; nempe non possunt Episcopi dispensare in lege Synodali taxativa congruae pro Ordinandis, quae est lex scripta; nec in non scripta, scilicet consuetudine regionis. Ratio est Bulla Innocentii XII, *Speculatores* (quam refert Croix, n. 2166), edita anno 1696: statuit enim ut *beneficium ejus sit reditus, ut ad congruam vitae sustentationem, sive juxta taxam synodalem, sive, ea deficiente, juxta morem regionis pro promovendis ad ss. Ordines, detractis oneribus, per se sufficiat, illudque ab ordinando pacifice possideatur*. Unde Pontifex implicite adimit Episcopo facultatem dispensandi, seu potius arbitrandi, aut faciendi supputationem suo modo, licet pro illa vice tantum Ita resolvit Lib. *Praxis Secretariae Tribunalis Cardinalis Urbis Vicarii*, auctore Romualdo Honorante. Romae 1662, cap. 8.

3 1, 2, q. 103, a. 4.

4 2, 2, q. 154; a. 2.

5 *Sed oppositum tenent*, ait Alphonsus noster, *plures graves Doctores, nimirum Cajetanus, Sylvester, Panormitanus, Angelus, Valentia, Sa, Cardenas, Ledesma, Granado, Henriquez, Hurtadus et Tamburini cum Navarro, Abate et Comitolo; et Salmanticenses ac Viva vocant etiam satis probabile dicentes, quod sicut cessante fine in communi, cessat lex pro omnibus: ita cessante fine in particulari, cessat lex in particulari; cum aeque in ambobus casibus lex reddatur inutilis. Et quemadmodum cessante in uno tempore, cessat lex pro illo, licet non cesset pro alio tempore; ita cessante fine in uno casu, cessat lex pro eo, licet non pro aliis. Et ideo dicunt communiter admitti, legem fraternae correctionis non obligare ubi non speratur fructus — Et ut haec sententia locum habeat, semper sic intelligenda est, dummodo certe in illo casu nullum subsit periculum hallucinationis, quod quidem semper inest in casu allato a s. Thoma, fornicationis, nempe, de qua dumtaxat loquitur loco citato — Homo Apost.* tract. II, n. 69.

His tamen non obstantibus, ait idem Sanctus in *Op. Mor.* l. 1, n. 199, *magis mihi arridet prior sententia, eo quod fere nunquam communiter loquendo in particulari cessat omnino periculum hallucinationis.*

6 Fusius de privilegiis s. Alphonsus, *Op. Mor.* l. I, App. 2; et *Homo Ap.* tract. XX, nn. 18, etc. nempe Ecclesiasticorum, Episcoporum ac Regularium — Privilegia nonnulli damnant; attamen extra aequi-

vata lex, vel *privans lege*) definitur: *Lex privata speciale aliquod alicui concedens beneficium* — Appellatur *lex privata*, non quidem respectu personae privilegiatae, cui nulla imponitur lex, imo gratia confertur; sed respectu communitatis cui imponitur obligatio non impediendi privilegii usum. Ex quo sequitur privilegium non concedi, nisi ab eo qui legem condit: item acquiritur consuetudine legitime praescripta, cum haec vim legis obtineat — Differt privilegium a licentia; quia haec conceditur tantum ad determinatos actus, et singularibus personis.

Privilegium est interpretandum eo modo, ut non sit inutile privilegiato; cum sit gratia. Quod si interpretatio prohibeatur, id intelligitur de sola juridica et authentica; vel de ea, quae fit ex professo: non vero de doctrinali, quae interdum necessaria est — Est porro regula generalis, privilegium large accipiendum esse, maxime si sit reale, vel insertum in corpore juris ob illius perpetuitatem; item de se non extingui per mortem concedentis, cum sit gratia facta in favorem ejus qui privilegium obtinuit, non vero simplex delegatio ad gratiam faciendam: at concessam gratiam decet esse mansuram. Hinc qui obtinuerunt indulta v.g. absolvendi a reservatis, dispensandi a casibus, recipiendi Ordines sacros extra tempora, benedicendi coronas, habendi oratorium privatum celebrandi ante auroram, deferendi aliquem ornatum v. g. cappam magnam, crucem, etc., hisce facultatibus uti possunt, etiam post obitum concedentis, si concessio absolute facta sit [2].

Q. 2. *Quomodo dividitur privilegium?*

R. Tripliciter praecipue dividitur privilegium: 1. in *reale* et *personale*; 2. in *gratiosum* et *remuneratorium*; 3. in *favorabile* et *odiosum*.

1. Privilegium reale est, quod directe et immediate conceditur alicui rei, v. g. loco, dignitati, muneri, statui. Hoc transit ad haeredes et successores in eadem re, cum rei ipsi privilegium inhaereat. Sed qui illud habent, nequeunt eodem uti extra territorium concedentis; quia censetur locale. Personale vero est quod conceditur immediate personae ratione sui ipsius, v.g. ob scientiam, sanctitatem, etc. Hoc extinguitur cum eadem persona: et qui illud habent, possunt eodem uti in quemcumque pergant locum; quia personam allicit, eamque sequitur quocumque — Privilegium censetur personale, si exprimatur nomen personae, cui conceditur v. g. *concedimus Francisco Archiepiscopo Taurinensi*. Si autem sola exprimatur dignitas, *concedimus Archiepiscopo Taurinensi* erit reale. In dubio, si odiosum, habetur uti personale; secus uti reale. Ratio autem est, quia *odia sunt restringenda, favores ampliandi*.

2. Privilegium gratiosum datur gratis, nempe sine ratione sive privilegiati, sive aliorum: hoc sine causa revocare licet — Remuneratorium e contrario illud est, quod alicui conceditur ratione meritorum ipsius vel alterius. Hoc revocari non potest, nisi ex justa et gravi causa, atque cum ablati privilegii compensatione; nam erat quasi merces laboris.

3. Privilegium favorabile est quod privilegiato confert commodum, et nemini affert incommodum: tale est privilegium vescendi carnibus in Quadragesima. Hoc semper est ampla interpretatione explanandum; quia *beneficium Principis late accipiendum est* [3] — Odiosum vero est illud, quod uni confert commodum, alteri praejudicium. Dicitur *odiosum* respectu aliorum: talis est, v.g. exemptio a solvendis tributis, quae gravant alios. Et ideo semper est strictae interpretationis (quia *odia sunt restringenda*), licet sit a Prin-

tatem: etsi enim privatis concedantur, semper in publicum bonum cedunt, ubi rite tributa sint: cum ideo plurimum alliciantur homines ad praeclara intentanda; quod quidem ad communem utilitatem inservit.

1 Ex cap. *olim. 6. de verb. signif.*; et *ex Lege ult. ff. de Const. Princip.*

2 Aliter esset si concessio a superiore sit facta sub clausula *quamdiu vixero*. Quod si privilegium datum sit sub clausula *donec voluero*, alii dicunt expirare morte concedentis ad modum dispensationis; quia voluntas morte finitur. Alii probabiliter negant, quia privilegium ut potu favorabile cujusmodi non est dispensatio, utpote vulnus legis ut extinguatur, debet concurrere actus positivus; cum per se favores sint ampliandi. Ceterum tradit et Alasia, *nostris in regionibus* (in Regno Pedemontano) *usu et praxi receptum esse, omnia officia et gratias, quae alicui conceduntur a Principe durante ipsius beneplacito, per illius obitum non extingui.*

3 C. 8. *de privil.*

Aliae sunt privilegiorum species — Sic est privilegium *contra jus*, si juri communi deroget: et *praeter jus* si ejus actus a jure non attendatur — Est privilegium *motu proprio* datum et ita censetur si profert illam clausulam: secus censetur datum *ad instantiam*. Est privilegium *ad instar* si quae uni sunt concessa, alteri communicentur accessorie: atque *paiformiter*, si quae uni data sunt, alteri communicentur aeque principaliter. Illud extinguitur, minuitur, augetur prout extinguitur, minuitur vel augetur privilegium principalis; non item istud, quod non dependet ab alio, etc.

cipe concessum; *nam supremus imperans praesumitur semper justitia plenus . . . ideoque omnia, provisiones, Rescripta, et mandata Principum insitam conditionem habent, etiamsi non apponatur, nempe : dummodo tertio non praejudicet* [1].

Q. 3. *Quot modis privilegium amittitur ?*

R. Sex modis privilegium amitti potest:

1. Lapsu temporis praescripti: aut cessante causa, propter quam fuit concessum: aut non servata conditione, sub qua fuit concessum. Nam privilegium non durat ultra intentionem concedentis; atqui concedens noluit privilegium tribuere, nisi ad tale tempus et sub tali causa et cum tali conditione. Ergo etc.

2. Per voluntariam et liberam renuntiationem factam a privilegiato et acceptatam a privilegiante. Quia *liberum est unicuique juri suo renuntiare* [2], si tamen hoc jus favorabile proxime non respiciat bonum communitatis [3].

3. Per non usum spatio temporis ad praescriptionem sufficienti, si privilegium sit odiosum, *et se obtulerit occasio illo utendi*; quia in hoc casu censetur adesse tacita illius renuntiatio [4]. Si non sit odiosum, non amittitur per praescriptionem; quia nemo est qui habeat jus querelam de eo movendi — Diximus *et se obtulerit occasio illo utendi*; nam secus privilegium non amittitur. Sic qui usus non est privilegio ducendi aquam de fundo alieno in fundum proprium, quia fons exaurit, privilegium amisisse dici non poterit [5].

4. Per usum, privilegio formaliter contrarium, si privilegium sit odiosum, ob praesumptam nempe privilegii renuntiationem: sic qui habet privilegium non solvendi decimas et eas tamen solvit scienter et libere, privilegium amittit [6]; si vero non sit odiosum, illud non amittitur ob contrariam rationem. Sic qui habet privilegium non jejunandi tempore Quadragesimae et tamen jejunat, privilegium suum non amittit; quia jejunare praesumitur tantum ex devotione, non vero ex voluntate privilegio renuntiandi [7].

5. Per abusum; quia privilegium meretur amittere qui eo abutitur. Ad id tamen requiritur sententia declaratoria nisi privilegium datum sit sub conditione illud ipso facto amittendi per abusum [8].

6. Denique per revocationem concedentis, aut ejus successoris privilegiato significatam. Porro privilegium regulariter intelligitur revocatum per novam legem, quamvis non adsit clausula revocatoria, quando aliter non potest nova lex suum effectum sortiri; neque enim dici debet condita fuisse legem inutilem. — Ad revocationem autem ordinarie sufficit clausola generalis: *Non obstantibus privilegiis*, nisi sint justitiae, vel qualificata, vel inserta in jure. Si vero dicatur : *Ex certa scientia, ex motu proprio, de plenitudine potestatis*, vel si certo constet de mente legislatoris, tunc revocatur quodcumque privilegium, exceptis onerosis, nempe concessis ob pretium acceptum, vel ob onus privilegiato impositum [9].

Q. 4. *Quid est consuetudo, prout habet vim legis ?*

R. Consuetudo prout vim legis habet definitur *jus quoddam actibus uniformibus, diuturnis ac liberis inductum*. Obligat in conscientia, si debitis fulciatur conditionibus: constat tum ex utroque jure [10]; tum ex ratione; nam, consuetudine semel inducta, lex non amplius confert ad bonum publicum : *Tunc manifestatur per consuetudinem*, ait Angelicus, *quod lex ulterius non est utilis, sicut etiam manifestaretur, si lex contraria verbo promulgaretur* [11].

Consuetudo alia est universalis, quae in toto Regno, vel in tota Ecclesia viget; alia particularis, quae non viget nisi in aliqua parte, v. g. in Provincia vel Dioecesi— Item alia dicitur juxta legem, alia praeter legem, alia contra legem; 1. legi conformis est, et eum magis explicat; hinc consuetudo dicitur *optima legum interpres* 2. inducit novum jus, quod antea non existebat; 3. abrogat legem ipsam jam latam (haec suo nomine dicitur *desuetudo*). Et en consuetudinis effectus. Sex autem communiter requiruntur, ut consuetudo fiat lex:

1 V. Oldradus, *De literis et mandatis Principum*.
2 Cap. 6 de priv., l. XXIX. cod de pact.
3 Cap. 8 de const.; cap. 22 de praeb., arg l. XLVII. ff. de re judicata.
4 Cap. 6 de priv.
5 L. XXXIV. Cons ex sociis, § ult.
6 Arg. cap. cum accessissent, 1 de const.
7 Arg. l. II, ff. de via publ.
8 Cap. 24 de priv.
9 Cap. 1 de const. in 6. — V. Liguori, *Homo Ap.* tr. xx. nn. 11 et seqq.
10 Ex cap *In his* d. xi; et variis titul. *de consuet.*; l. *de quibus ff. de Legibus*; et l. *praeses c. Quae sit longa consuet.*
11 1, 2, q. 97, a. 3 — V. Liguori, *Opus Mor.* l. 1, nn. 107 et seqq.

1. Ut non introducatur a persona particulari, sed saltem a majori parte communitatis, alioquin novae leges novis continuo locum darent, cum privatum instabilem reddat mala sua cupiditas. Communitas autem consuetudinem inducens debet esse talis, ut sit capax ferendi legem ex consensu superioris; nam consuetudo est vera lex. Non tamen ut omnes omnino e communitate eam inducant necesse est; ab omnibus enim moraliter factum censetur quod fit a parte majori.

2. Ut sit rationalis, non quidem in eo sensu, quod non sit peccaminosa; nam ordinarie peccant qui eam primitus inducunt contra legem. Sed eo sensu quod sit de materia, quae possit per legem humanam imperari. Hinc non datur consuetudo neque contra legem naturalem; haec enim respicit honestatem, quae imprescriptibilis est: neque contra legem divinam, quam voluit Christus perduraturam ad mundi finem independenter a populo; *Christus enim*, ait d. Augustinus, *se legem, non consuetudinem dixit*. Unde ea datur tantum contra humanam. Hic autem est animadvertendum, in consuetudine non requiri bonam fidem; nam etiam peccando consuetudo potest induci, ut merito docent Antoine; fortior enim vis legitimae consuetudinis in eo est, ut lex passim non servetur, quod occurrit servanda [1].

3. Ut actus, quibus ea inducitur, *sint liberi*, alioquin deficeret ejus causa efficiens quae est populi consensus: hinc consuetudinem non inducunt actus positi per vim, vel ignorantiam, puta si populus falso crederet adesse legem, quae revera non adest; neque enim populus potest adstringi novae obligationi, nisi certe intendat illam voluisse sibi imponere: hinc si observaret jejunium falso putans se aliqua lege ad id teneri, consuetudinem non induceret; *frequentes et uniformes*, ut rite colligatur communitatis consensus; *notorii* saltem notorietate facti; nam consuetudo cum vim legis habeat, non minus quam lex debet esse voluntaria et promulgata; tandem *continui*, nam si interrumpantur etiam per actum unicum a majori parte communitatis, vel si interim Princeps reclamet et puniat consuetudinis introductores, consuetudo illa minime praescribet. Nomine autem *actuum*, hic intelligimus etiam actus negativos, seu omissiones contingentes eo tempore, quo lex suam urgeret obligationem [2].

4. Ut adsit intentio se obligandi, vel consuetudinem introducendi, quia consuetudo non habet vim legis nisi ex populi voluntate, accedente superioris consensu: nulla ergo evadit consuetudo, si populus aut major ejusdem pars aliquid ex devotione agat, uti est consuetudo Salutationem Angelicam ter in die recitandi, tres Missas in die Nativitatis audiendi, in ingressu templi aquam benedictam sumendi, etc. Intentio se obligandi cognoscitur ex circumstantiis, nempe *si* consuetudo a longo tempore constanter observetur, *si* observetur etiam cum incommodo satis gravi, *si* ita sentiant homines pii [3]: hac ratione dicimus consuetudinem regularium et monialium recitandi divinum officium sub gravi tenendam esse.

5. Ut adsit consensus Principis personalis vel legalis; quia lex prodit a superiore, ideoque non sine illius consensu [4]. Princeps consentit personaliter, cum vel per se et immediate consentit ut inducatur consuetudo obligatoria, vel eam tacite aut expresse approbat, vel illi non resistit; scire enim debet eam passim introduci ubique: unde continuo ipsi invigilandum est, si velit, ut sua lex firma existat — Consentit legaliter, quando ipse aut ejus praedecessores leges vel tulerint vel receperint, quibus approbantur consuetudines rationabiles atque legitime praescriptae.

6. Tandem requiritur tempus diuturnum. Verum hic distinguendum est: vel consuetudo inducitur via conniventiae, legislatore nempe sciente et connivente; quod evenit, quando legislator scit legem non recipi, et dissimulat, cum possit faci le urgere observantiam. Vel inducitur ordinaria via praescriptionis, legislatore ignorante — Si 1, docet Benedictus XIV,

1 Triplicem in consuetudine veluti temporis statum distinguunt Salmanticenses: *Initium*, *progressum* et *finem*. Initio introducentes consuetudinem contra legem omnes peccant; quia adhuc obtinet lex. In progressu non peccant qui ea jam a majoribus inducta utuntur bona fide, sed adhuc possunt a Principe puniri; quia nondum ea est legitimata. In fine neque peccant, neque amplius puniri possunt; cum jam sit vera lex.

2 Hoc modo cessavit obligatio audiendi Missam parochialem in die festo; quia nempe a fidelibus omissa est eo tempore, quo vigebat.

3 In dubio an consuetudo sit ex obligatione necne, sub gravi an sub levi, ad culpam an poenam tantum, benignior pars erit tenenda; nam quisque censetur minus quoad potest se obligare.

4 S. Thomas, 1, 2. q. 97, a. 3.

nullum temporis spatium esse necessarium . . . Tunc quippe post paucos actus a superiore toleratos praesumitur, quod idem per hanc ipsam conniventiam suam legem tacite revocet; nolitque ea obstringere communitatem, cui displicet [1]. —Si [2], alii dicunt temporis diuturnitatem relinquendam esse arbitrio prudentum, qui juxta repetitionem actuum, negotiorumque qualitatem pronuntiabunt; alii decem annos sufficere docent contra leges civiles, quia hoc tempus in jure dicitur longum [3]: sed contra leges ecclesiasticas requirunt 40 annos, quia hoc tempus necessarium est ad praescribendum contra Ecclesiam [4]. Alii demum plures cum Ferraris, Lessio, Lugo, Navarro, et Sa (in quorum sententiam evidenter inclinat laudatus Pontifex) rationabiliter dicunt sufficere 10 annos pro utraque lege; cum nulla in jure habeatur facta legis distinctio, et textus contrarii loquantur tantummodo de juribus, atque de bonis Ecclesiae immobilibus [5].

Q. 5. *An consuetudo possit abrogari per subsequentem legem?*

R. Affirmative: consuetudo potest abrogari per sequentem legem; consuetudo enim suam habet vim obligandi ab ipsa Principis auctoritate; ergo eadem auctoritate poterit illam amittere.

Commune tamen est, non abrogari consuetudinem particularem ob generalem legem contrariam, nisi recte praesumatur Princeps eam nosse saltem confuse, et voluisse eam abrogare. [H]inc particularis consuetudo unius Provinciae non abrogatur per generalem totius Ecclesiae vel Regni, nisi in lege illa fiat specialis ejusdem mentio, vel per clausulam generalem dicatur: *Non obstante quacumque consuetudine*. Aliter praesumitur Princeps ignorare eam consuetudinem particularem, et ideo eandem abrogare noluisse — Excipiunt Salmanticenses leges ab Episcopi sancitas; cum Episcopi praesumantur omnium consuetudinum contrariarum habere notitiam.

Ex adverso, quia consuetudines universales praesumuntur Principi esse notae, eo ipso abrogari dicendae erunt, quod Princeps fert legem contrariam, etsi desit clausula generalis derogatoria—Consuetudo autem immemorialis, cum majorem habeat vim, non revocatur, si ea non exprimatur in lege; ut S. C. C. declaravit [6].

Q. 6. *An expediat inductas consuetudines evellere?*

R. Si consuetudo sit contra fidem ac mores, utique curandum, ut quoad potest cito evellatur; cum nulla dari possit hac de re legitima praescriptio; imo non tam esset consuetudo, quam corruptela. Item praestat, ut evellatur quae inutilis est atque minus ad pietatem fovendam conducit: cum Superioris esse debeat bonum subditorum curare [6]. Hic tamen magna prudentia opus est, et habenda ratio temporis, loci ac personarum; nam non raro, ubi observat Augustinus [7], *ipsa mutatio consuetudinis, etiam quae adjuvat utilitate, novitate perturbat*: oportet nempe, ut neque desides simus, neque plus aequo solliciti. Quod si cujusmodi sunt superiores, ejusmodi plerumque esse solet et populus, hoc maxime nostrum esse debet, ut operum nostrorum exemplo subditos amoveamus a malo, firmemus in bonum, atque ad meliora pertrahamus—Si tandem consuetudinis sunt laudabiles, quammaxime fovendae sunt, uti patet: *Si tamen aliquorum infirmita[s] non ita impedit, ut amplius detrimentum sint*, ut ait idem Doctor [8]. (*U*).

Q. 7. *Quid circa desuetudinem speciatim notandum est?*

R. Duo sunt notanda praecipua quoad desuetudinem: unum respicit conditiones necessarias, alterum effectus inde provenientes: — 1. desuetudinis conditiones sunt, ut ea sit tum rationabilis, nimirum ut non sit contra jus divinum; tum legitime praescripta: —2. effectus desuetudinis est legi derogare, etiamsi in lege apposita sit clausula: *Non obstante quacumque consuetudine*; talis enim clausula praeteritas tantum respicit consuetudines [9].

Sed notandum est, quod ut desuetudo

1 *De Syn. Dioec.* l. VIII, c. 5.
2 L. ult. c. de praescript.
3 C. de quarta: et cap. Ad aures de praescript.
4 V. Liguori, *Op. Mor.* l. I, nu. 107 e 159; *Homo Apost.* tr. II, n. 11.
5 Fagnanus. in cap. ad haec, n. 34 de rel. domib.
6 Nonnullae *reprobatae* consuetudines vid. tum penes Zamboni, *Collect. declarationum C. Concilii*, V. Consuetudo; tum penes Alasia, *De Legibus*, diss. v, cap. 2, a. 2, qui eas refert, prout ab Ubaldo Giraldi, tum penes Filalete, *Prolegomeni di Teologia*.
7 Ep. 2 ad Jan. c. 5.
8 S. Augustinus, *Epist.* 55 *ad Januar.* c. 19. Hoc maxime notent Parochi: vid. tractatus *De Obligationibus*, ubi *de moribus Parochorum*; et *App.* x, in fine.
9 V. Liguori, *Opus Mor.* l. I, n. 107; et l. III, n. 290.

legi deroget, non sufficit intentio legem transgrediendi: sed expresse intentio requiritur legem delendi. Nihilominus si lex in bona fide, nempo ex legis ignorantia non observetur, ait Layman cum Suarez, Azorio, Glossa, etc. quod decennio ipsa praescribitur, etiam ignorante Principe: praesumitur enim Princeps, qui positive non obstat, approbare quemlibet usum, qui legitime praescriptus est. Dicunt autem Salmanticenses cum Granada, Salas aliisque sufficere dictum eximii doctoris etiam moderni, asserentis legem abrogatam esse, ut a lege deobligemur. Bene tamen advertit Mazzota, quod in dubio de consuetudine possidet praeceptum [1].

De consuetudine haec habet Codex Albertinus: *In tutte le materie, che formano l' oggetto del presente Codice... cesseranno di aver forza di legge i regolamenti, usi, consuetudini, e qualunque altra disposizione legislativa, salvo nei soli casi, in cui il Codice stesso vi si riferisce* [2]. Controvertitur, an hodie futurae consuetudines induci possint quae hoc vel aliud dicti Codicis caput interpretetur vel abroget. Communior jurisperitorum sententia negat, tum quia legislator inter varias interpretationis fontes non amplius enumerat consuetudines, tum quia cum Princeps in prooemio declaret se inducere unicam, certam et universalem legislationem pro toto Regno, videtur omnes prohibuisse consuetudines etiam futuras. Saltem haec est praxis civilium tribunalium.

1 V. LigVori, *Homo Ap.* tr. II. nn. 80 et seqq. Quod si revera lex intelligat derogare consuetudini futurae, id intelligunt probabilius de illa quae contraria foret legi divinae naturali vel positivae, ait idem s. Alphonsus in libro, *Il Confessore diretto per le confessioni delle genti di campagna*, c. 2. n. 27: et *Op. Mor.* l. I, n. 108.

2 Art. ult.—C. A. civ. § 10—C. S. *Lege* 21 martii 1819 — C. P. *Decr.* 23 mar. 1820 — C. N. § 1 — C. M. *Decr.* 25 oct. 1831 — C. N. *Lege* 13 novembr. 1811.

DISPUTATIO SECUNDA

De praeceptis ecclesiae

Sex numerantur Ecclesiae praecepta, quae hisce versiculis includuntur:
Festa colas praesens Sacro; Jejunia serves;
Annua sit Confessio; sit Communio Pascha;
Solvantur Decimae; vetito ne tempore nubas.
Hic agemus de 1, 2 et 3 — De 3 erit in Tractatu de *Poenitentia*; — de 4 in Tractatu de *Eucharistia*; — de 6 in Tractatu de *Matrimonio*.

CAPUT PRIMUM

DE PRIMO PRAECEPTO SEU MISSÆ AUDITIONE [1].

Q. 1. *Quosnam obligat praeceptum Missam audiendi Festo die?*

R. Omnes fideles rationis usum habentes qui moraliter advertere possunt ad Missam, cujuscumque sint status, aetatis et conditionis, etiam Sacerdotes non celebrantes, generali illo praecepto sub gravi ligantur. Id probat universalis Ecclesiae praxis et sensus, atque juris praescriptio [2]. Ideo tenentur etiam caeci, at surdi tantummodo; quia Sacrificio moraliter praesentes esse possunt: illi quidem *audiendo*, isti autem *videndo* Sacerdotem sacrificantem, vel saltem (si non possunt Sacerdotem videre) multitudini Missam audienti se conjungendo. Idem valet de surdo-mutis, cum videant. Qui vero sunt caeci simul et surdi, hoc praecepto non tenentur; quia eorum praesentia non potest esse, nisi physica, et materialis.

Q. 2. *Quaenam praesentia Missae auditionem requiritur?*

R. Talis requiritur praesentia ad Missae auditionem, quae sufficiat, ut quis Sacrificio interesse, et cum aliis audientibus moraliter conjungi dicatur: ita theologi communiter. Et sane haec est actio moralis.

Hinc 1. commune est eum satisfacere, qui Missam audit in choro post altare, vel post templi fenestras altare respicientes. Imo et post parietem sive columnas, vel

1 Hoc praeceptum antiquissimum est, ac illius meminit saeculo secundo s. Justinus martyr, *Apolog.* n. 67.

2 Can. 62 et 64 de cons. dist. 1.

per fenestram, quae fert in templum (etiamsi Sacerdos celebrans non conspiciatur): dummodo moralis cum aliis unio ex communi hominum judicio censeatur adesse.

2. Item commune est et illos satisfacere, qui ad breve tempus recedunt ab Ecclesia, ut sumant vinum, thus, etc.: vel ut pulsent campanas; cum talis recessus ordinetur ad sacrificium.

3. Docent etiam non improbabiliter, tum illum satisfacere, qui Missam audit ex finestra domus, licet via intermediet, modo prospiciatur altare et parva sit distantia, ut censeatur adhuc moraliter assistere; tum illum, qui in magna Basilica in aliqua capella distantissima moratur, si possit celebrantem respicere et videre quid agat [1].

Q. 3. *In quanam Ecclesia Missa audienda est ad satisfaciendum?*

R. In qualibet Ecclesia publica, etiamsi non sit parochialis, Missa ad satisfaciendum praecepto audiri potest, ut hodie certum est. *Integrum hodie*, ait immortalis gloriae Pontifex Benedictus XIV, *omnibus esse in qualibet Ecclesia, modo non sit capella seu oratorium privatum, sacris Mysteriis interesse (quia contraria consuetudine in toto orbe recepta derogatum est praecepto audiendi Missam parochialem) docent Silvester, Navarrus, Trullenchus, Barbosa: addentes insuper, non posse hodie Episcopum praecipere suis subditis, ut se sistant Missae parochiali; quia non potest delere consuetudinem, quae cum vigeat in toto orbe, jam induit naturam juris communis. Enim vero non praecepto adigendam, sed hortationibus ad id alliciendam plebem statuit Tridentinum, sess.* XXII, *in Decreto* de observandis et evitandis *in celebratione Missae* [2].

Hac de re haec habet Synodus Novariensis:

« Dominicis ceterisque Festis diebus unam tantum Missam in Oratoriis campestribus ab Ecclesia Parochiali valde dissitis celebrari permittimus circa ortum solis. In reliquis autem Ecclesiis Dioecesis, praecipue Confraternitatum, Sacra fiant multo ante vel post Missam Parochialem, ita tamen ut ubi plures sunt Sacerdotes, communis commodi ratio habeatur, prout Parochus censuerit — Sed ut id omne amoveatur, quo populus a frequentanda Parochiali Missa abduceretur, volumus atque edicimus, ut dato ejusdem primo signo, nemo sive in Parochiali, sive in aliis Ecclesiis aut Oratoriis (praevio praesertim campanae signo) Sacrum faciat, donec absoluta sit Parochialis Missa [3] ».

An (quaeres) *praecepto satisfaciat Missam audiens in Oratorio privato?*

Ex Brevibus concessionis habetur non satisfacere praecepto qui Missam audiunt in Oratoriis privatis, nisi vel sint domini aut eorum conjuncti, qui habitent in eadem domo eorumque expensis vivant; vel sint servi, qui a dominis alantur, et quidem familiares necessarii. Imo et pro istis festa principaliora [4] excipiuntur, nisi concessio facta sit causa infirmitatis — Non tamen ut privata Oratoria sunt habenda:

1. Oratoria benedicta et designata ad usus sacros, licet erecta in domibus privatis, si tamen ingressus pateat etiam a via publica.

2. Oratoria erecta in seminariis, conservatoriis, hospitalibus, et domibus religiosorum; sic enim habet praxis, nec sunt privatae domus.

3. Oratoria erecta in palatiis Episcoporum ac Cardinalium ex S. C. Congregat.: imo Episcopi possunt celebrare vel celebrare facere, se praesentibus, in omnibus domibus (etiam extra Dioecesim), ubi reperiuntur causa visitationis, aut itineris, aut morae extra Dioecesim a jure vel a sancta Sede ob aliquam causam peculiarem permissae. Ita Bulla *Apostolicis muneris* Innocentii XIII confirmata a Benedicto XIII [5].

Q. 4. *Quomodo Missa audienda est?*

1 V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, nn. 312, etc.; et *Homo Apost.* tr. VI, n. 35.

2 *De Sac. Miss. App.* 12.—It. v. quae habet *Notificationibus* XLIV et CV, Quod clarius tuetur idem Summus Pontifex, *De Syn. Dioec.* l. XI, c. 14.

Cum plurimum conveniat ut populus Missae Parochiali assistat, tum ut oves suum agnoscant pastorem, tum ut verbum Dei audiant, unum adhoc poterit Episcopus, uti declaravit S. Congregatio 25 maji 1552, disponere, *ut diebus festis Missae celebrari non debeant in aliis Ecclesiis, nisi celebrata Missa in Ecclesia Parochiali*. Et d. Carolus gravibus ac per viscera misericordiae J. C. omnes adhortatur et obsecrat, ut ad parochiam festis diebus conveniant (*Act. Eccl. Med.* p. 1. p. 302).

3 *De Sacrif. Missae*, p. 102.

4 Festa haec principaliora ex S. R. C. 17 nov. 1607 sunt Pascha Resurrectionis, Feria V in Coena Domini, Ascensio, Pentecostes, Nativitas, Epiphania; Annunciatio et Assumptio B. V., Festum Apostolorum Petri et Pauli, et Omnium Sanctorum.

Merito autem docent Pasqualigus, Gallico et alii, quod dominus tenetur pro se et suis uti privilegio Oratorii privati in festis, si non possit adire Ecclesiam, non quidem ex vi privilegii, quia privilegium liberum est uti tale, et mero tenetur eo uti; sed ex vi praecepti, quod obligat ad Missam audiendam illos omnes, qui illud sine gravi incommodo implere valent.

5 V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, no. 318 et seqq.; It. *Homo Ap.* tr. VI, nn. 57 et seqq.—V. etiam De Bonis, *De Oratoriis publicis et privatis*, Mediol. 1761.

R. Ad satisfaciendum praecepto, Missa ab uno Sacerdote, integra, atque uti actio sacra audienda est.

Diximus 1. *ab uno Sacerdote*. Id patet ex eo, quod ab Innocentio XI diris devota sit illa n. 53 propositio: *Satisfacit praecepto Ecclesiae de audiendo Sacro, qui duas ejus partes, imo quatuor simul a diversis Sacerdotibus audit* Neque etiam (in longe probabiliori sententia) satisfaceret is, qui duas Missae medietates successive a duobus Sacerdotibus audiret, si nempe ab uno audiat usque ad Consecrationem inclusive, ab alio reliquam partem: nam Ecclesia praecipit auditionem Missae, quae sit unum et integrum Sacrificium; atqui hoc non constituunt duae duorum Sacerdotum medietates [1].

Diximus 2. *integra*; nam ab Ecclesia praecipitur auditio Missae non quoad sacrificium tantum, sed quoad totam liturgiam [2]; et talis est praxis fideliúm. Hinc communius et probabilius docent: — 1. eum graviter peccare, qui omittit Missae initium ad Evangelium inclusive, licet non pauci velint eum tantum venialiter peccare, prout illam habent vel non habent uti partem notabilem: — 2. graviter item eum peccare, qui Missae non interest tempore Consecrationis etiam unius speciei (licet cetera audiat); quia illa est pars praecipua, et probabilius pars essentialis Sacrificii. Idem dicendum de Communione Sacerdotis, quae profecto vel pertinet ad Sacrificii naturam vel certe ad substantiale ejusdem complementum. Si vero quis omnia praetermitteret, quae Sacerdotis Communionem subsequuntur, est commune cum Suarez [3], quod non peccaret mortaliter, licet omiserit etiam omnia, quae praecedunt Epistolam; cum ad essentiam non pertineant [4].

Diximus 3. *uti actio sacra*, nempe necessaria est intentio Missam audiendi uti actionem religiosam, uti sic dici possit actus humanus in ordine ad id quod praecipitur: hinc qui ex mera curiositate Sacro interesset, non faceret actum religiosum, neque prohinde praeceptum impleret — Cum tamen opus jam sufficienter praestetur non requiritur intentio explicita, sed sufficit implicita. Intentionem explicitam habere dicitur qui intendit audire Sacrum, vel praecise vult satisfacere praecepto Ecclesiae de Missa audienda. Implicitam vero intentionem habent illi: 1. qui templum petunt volentes implere officium Christiani; 2. qui Missae intersunt generatim tanquam rei sacrae, ad cultum divinum pertinenti [5].

Q. 3. *An requiratur attentio in Missa audienda?*

R. Praeter intentionem ex parte voluntatis in Missa audienda requiritur etiam attentio ex parte intellectus ad validitatem. Ecclesia enim praecipit Missae auditionem tanquam actum, qui pertinet ad cultum divinum; atqui cultus plus exigit certe, quam solum praesentiam physicam et materialem. Unde mortaliter peccare et praecepto non satisfacere dicendi sunt qui per notabile temporis spatium [7] vel voluntarie dormiunt, vel cum aliis fabulantur, vel penitus distracti imagines, picturas, aliaque templi ornamenta perlustrent, vel sensibus abrepti sunt. Non tamen probabilius qui extasim patiuntur, quia tunc adest attentio ad Deum perfectior, et libertas in extasi non amittitur ex sancto Thoma [8]: sane si in ea

1 Ceterum probabilis est sententia Layman, Navarri, Sa, Soti et aliorum, qui docent praecepto satisfieri, si quis unam v.g. Missam audiat ab uno Sacerdote usque ad Consecrationem exclusive alteram vero ab altero a Consecratione usque ad finem. Nam jam audiret quod est de essentia Missae ab uno Sacerdote. Conveniunt tamen, quod ille, qui duas sic dimidiatas Missas audiret, nullo modo excusari posset a peccato saltem veniali ob quandam inordinationem — Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 310

2 Ex qua parte non videtur quomodo facile possit a gravi excusari qui in die Palmarum intrat Ecclesiam, postquam *Passio* jam lecta est, etsi Evangelium audiat; nam etsi *Passio* non pertineat ad Sacrificii substantiam, est tamen juxta communem hominum aestimationem pars notabilis liturgiae Missae, quae est in praecepto.

3 Parochum post Evangelium concionaturum statim deserunt, templo quasi columbario exeunt, ac nonnisi finita concione, revertuntur. Abusus est eliminandus; sic enim agentes si Missae non deficiunt, deficiunt instructioni, cujus quidem nulla major necessitas. Hujusmodi homines ulim a Concilio Carthaginense IV excommunicabantur: quot hac tempestate hanc poenam incurrerent!

4 Ceterum qui intrat Ecclesiam post Consecrationem ultimae Missae, reliqua audire tenetur; nam satis adhuc est probabile (quamvis contrarium sit probabilius) essentiam Sacrificii in sola sumptione consistere: unde qui non potest certo, tenetur saltem probabiliter praeceptum implere — V. Liguori, *Hom. Ap.* tr. vi. n. 33.

5 Hic autem notamus unicam Missam integram sufficere etiam Nativitatis die, cum nullibi aliter inveniatur praescriptum. Est unanimis sententia, ait Bouvier.

6 V. Carlo Filip. da Poirino, *Trattenimenti morali intorno ai riti ed alle cerimonie della s. Messa, coll'aggiunta di un metodo per udirla con frutto* — Gaume, *Catechismo di perseveranza*, ecc. ecc.

7 Tempus notabile illud est, quod respondet parti notabili Missae.

8 1. 2, q. 113, a. 3, ad 2 — Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 313.

libertas animae amitteretur, nihil mereretur homo in exstasi; sed si hoc esset, raptus non esset gratia singularis, ut argumentatur Continuator Tournely.

Quaeres: *Qualis attentio requiritur in Missa audienda?* — Duplex est attentio: interna, et externa. *Interna* ea est, qua quis advertit et animum applicat vel ad verba et actiones Sacerdotis ex fine bono; vel ad sensum et mysteria, quae per actiones et verba significantur; vel ad Deum precibus ac meditatione adorandum, laudandum, colendum. *Externa* vero in eo consistit, quod qui Sacrum audit, non ponat actionem externam impedientem mentis suae applicationem.

Jam vero certum est necessarium esse *attentionem externam*; cum illius defectus impediat Missae attendere humano modo. Hinc non satisfacit qui tempore Missae scribit, pingit, legit libros profanos, imo etiam sacros, si sint historiam, et legat vel sola eruditionis vel curiositatis vel studii causa. Item nec satisfacit qui per notabile tempus aut de re seria confabulatur, aut imagines attente considerat ut res artis, aut inscriptiones legit, aut scientias meditatur aut dormit etiam involuntarie. Dormitans tamen interdum inter Sacrum satisfacit, aut saltem non graviter delinquit, modo advertat ad id quod fit, ita ut rationem sibi reddere possit quod reapse Sacro assistat, etsi vexatus a somno non satis attendat ad significationem.

Quod vero pertinet ad *internam attentionem*, sententia communior, probabilior et consulenda cum s. Thoma [1], Billuart, Elbel, Salmanticensibus, aliisque recentioribus praesertim docet ipsam quoque requiri, saltem virtualem et confusam, ita nempe ut aliquo saltem modo advertatur quid fiat [2]. Nam licet Ecclesia directe non praecipiat actus internos; eos tamen praecipit indirecte, in quantum videlicet actio interna necessaria est, ut actio illa externa bene et rite fiat, sive ut Missae Sacrificium pio et religioso modo audiatur [3].

Ceterum ad levamen fidelium praestat animadvertere: — 1. ut dicatur quis praecepto de Missa audienda minime satisfecisse, requiritur non solum, ut voluntarie se distrahat per notabile tempus: sed etiam ut plene advertat se in Missa audienda distrahi, et tamen adhuc in illa mentis divagatione moretur. Si secus, locus sexcentis anxietatibus foret; — 2. satisfaciunt collectores eleemosynae, cantores, musici, attollentes folles, etc. si aliquo modo attendere studeant. Ratio: tales actiones Sacrificio inserviunt, et ad Dei cultum referuntur [4].

An (quaeres) *praecepto satisfaciat qui Missae tempore ad Confessionem se praeparat, vel illam actu conficit?*

R. Ad illum quod pertinet, qui Missae tempore ad Confessionem se praeparat, dicendus est per se loquendo sufficienter Missam audire, quia sufficienter adhuc potest piis illis actionibus intendere.

Quoad illum vero qui eo tempore persolvendae Confessioni per notabile intervallum incumbit, multi adhuc affirmant dicentes quod per Confessionem honoratur Deus. Nos tamen cum Collet, Lugo aliisque communiter negamus, quia tunc ne praestaretur quidem attentio externa. Aliunde fidelis confitens adesset ut reus, non vero ut offerens Sacrificium cum Sacerdote [5]. Excipiunt Lessius et Croix, si agatur de famulis, qui aliter non confiterentur; *tunc enim*, prout ipsi ajunt, *saltem praesumitur, quod Ecclesia consentiat.*

Q. 6. *Quomodo dirigendus scrupulosus circa Missae auditionem?*

R. En regulas ad dirigendum scrupulosum circa Missam:

1. Poenitens ne sit anxie sollicitus circa intentionem, sufficit enim intentio implicita assistendi Missae tamquam rei sacrae. Hanc autem habet quicumque templum petit volens facere officium hominis baptizati, vel quod faciunt alii fideles [6].

1 In 4, d. 15, q. 4. a. 2.

2 Unde sufficit una ex descriptis; nam ita sufficienter applicatur mens ad divinum cultum; nec plerumque a rudibus perfecta applicatio attendi potest — Item nec requiritur illa oratio vocalis; nam assistentia religiosa etiam sine illa haberi potest; tamen in praxi rudibus maxime suadendum, ut orationes aliquas recitent, imprimis orationes consuetas pro Missa vel Rosarium, ne nimis distractionibus exponantur.

3 Sunt autem multi, qui cum Croix, Lessio, Medina, Suarez, etc. tradunt sufficere externam et moralem praesentiam cum generali intentione colendi Deum: quod minime judicatur a nobis improbabile, saltem extrinsece. Et Gury censet hanc sententiam parum discrepare a prima: cum etiam secunda haec plum animi motum requirat.

4 Sentit etiam probabilius Zaccaria et Croix, Sacerdotem posse Missam alienam audire, dum ipse celebrat; quia dum celebrat, jam orat.

5 Quod probat neque ipsum Sacerdotem, qui Confessionem excipit, Missam audire; quia adesset non uti auditor, sed uti judex — V. Liguori, *Op. Mor.* l. II, n. 314.

6 Imo sufficit intentio Deum per Sacrificium honorandi, gratias eidem agendi, beneficia alia impe-

2. Ne item sit anxie sollicitus circa attentionem tam externam, quam internam; utraque enim facillime obtinetur: — *Externa*, si modeste se gerat, et omittat quod est incompossibile cum attentione interna. — *Interna* autem juxta omnes habetur, siquis externe ita se gerat, ut possit rationem reddere eorum, quae in altari geruntur [1].

3. Caveat Confessarius, ne scrupuloso permittat Sacrum illud audire in eum finem, ut scrupulo suo satisfaciat de Missa jam audita. Sed eundem certo satisfecisse, neque plus ab eo Ecclesiam requirere dicat; constat enim experientia istos ab angoribus minime liberari, etsi post secundum Missam audiant tertiam et quartam.

Q. 7. *Quaenam sunt causae ab auditione Missae excusantes?*

R. Regula generalis est, eum non teneri praecepto humano, qui illud non potest implere sine gravi incommodo. Idem est, si adest contrarius ac legitimus usus: dispensationem autem supponimus. Hinc citra dispensationem, ex communi aestimatione, quatuor notantur causae excusantes: impotentia, charitas, officium et consuetudo.

1. *Impotentia* tum phisica, tum spiritualis, tum moralis; Ecclesia enim instar piae matris non vult filios suos cum gravi ipsorum detrimento obligare.—1. Ex *impotentia physica*, excusantur qui gravi morbo laborant, aut a morbo ipso convalescunt, quando prudenter timent vel grave damnum, vel notabilem moram ad convalescendum, vel gravamen capitis exeundo domo, vel virium lassitudinem. Et si dubitetur, an tale damnum sit satis grave, standum erit judicio vel medici vel superioris vel Parrochi vel Confessarii vel alterius viri prudentis: et etiam proprio, si quis prudenter valeat judicare. Quod si adhuc petito judicio, dubium perduret, tunc valde probabile est piam matrem Ecclesiam in tali casu non obligare, ut dicunt Croix, Gobat, Lugo, Salmanticenses, etc. Et in tali dubio praevalet jus naturale conservandi salutem, tanto magis quia jam possidebat morbus; — 2. excusantur ex *impotentia spirituali* excomunicati interdicti, quibus proinde prohibetur Sacris interesse. Hi tamen, si facile possunt, probabilius tenentur sub gravi curare, ut absolvantur; nam qui ad legem tenentur, tenentur et ad removendos legis exequendae obices, cum commode possunt, si maneant sub ejus influxu. Sane qui tenetur ad finem, tenetur quoque ad media maxime faciliora; — 3. ex *impotentia morali* excusantur qui timent notabile damnum, si domo exeant, tam in bonis honoris, quam vitae et fortunae. Hinc probabiliter liberantur qui timent carcerari: item muliones, rhedarii, molitores, si grave damnum subituri sint.

Huc revocatur illa controversia, an scilicet amissio lucri notabilis et transitorii excuset a Sacro audiendo?—Contra multos multi probabiliter affirmant: et *quidem merito*, ait Bouvier; *alioquin dicendum foret legem Ecclesiae cum magno obligare posse incommodo* [2]. Demum doctrina haec convenit etiam tum uxori, quae ex accessu ad Ecclesiam timeret mariti indignationem; tum famulis, quorum ministerium est communiter necessarium et omitti non potest sine gravi incommodo dominorum (debent tamen hujusmodi servi procurare, si possunt, ut adsint Sacro cum aliquo incommodo, v. g. auferendo aliquid a somno, citius foras egrediendo); tum demum qui notabiliter distant a templo, habita ratione loci, personae, ac temporis [3].

2. *Charitas*: sic excusatur qui nequit

irandi, implendi Ecclesiae Pracepta in genere, satisfaciendi pro peccatis—Imo sufficit, etiamsi non possit indicare ullam causam, ob quam templum ingressus est, dummodo aperte non constet de causa mala.

1 Hinc fatentur communiter hanc ordinarie stare posse cum distractione involuntaria, imo etiam cum voluntaria (nisi positive et plene quis advertat se distrahi, et quidem ab attentione ad Missam, et velit nihilominus se distrahere). Alioquin onus nimis grave fragilitati hominum imponeretur: cum ferme sit impossibile mentis nostrae volubilitatem ita cohibere, ut unum opus valeamus perficere absque ulla vagatione.

2 V. *Inst. Theol.* tom. v—It. Liguori, *Homo Ap.* tract. vi, nn. 22 et 43.

3 *Regulariter* (ait s. Alphonsus, *Homo Apost.* tr. vi, n. 41) *putant Suarez, Castropalaus, Filliucius, Salmanticenses, Trullenc, Croix, Mazzola et alii excusare distantium trium milliariorum, aut iter pedestre unius horae cum quadrante; et minus si plueret, aut ningeret, aut adesse tria causa excusans.*

Auditur etiam Bouvier, qui loc. supra cit. habet: *Habenda est ratio personarum, loci, temporis et consuetudinis; spatium enim unius milliarii potest esse nimis molestum respectu nobilis puellae, et pro nihilo reputatur a forti rusticano. Iter unius leucae* (trium milliariorum) *non est grave pro plerisque, dum tempus est serenum et via sicca, est vero incommodum, si gradiendum sit nocte, in nive, in aqua, in coeno, sub pluvia, aut frigore,* etc.—*Haec igitur pensanda, et ex aequo et bono judicanda sunt.*

Missam audire, quin deserat infirmum, qui ab illo relictus gravem turbationem patiatur. Et hoc etiamsi adesset alius assistens; sed infirmus putaret non sibi hujus assistentiam sufficere, et alias gravem pateretur tristitiam—Item excusantur qui aliter non possunt impedire blasphemias, rixas, furta, etc, ut ait Elbel — Item ii, qui in incendio, exundatione, hostium vastatione, messis deperditione, etc. alios adjuvant. In concursu enim duarum legum potior vincere debet: et auditio Missae est de praecepto Ecclesiae, officium vero charitatis est de praecepto naturae.

3. *Officium*: sic excusantur *milites* in custodiis positi, vel si toto fere tempore matutino militaribus exercitiis etiam sine causa ab impiis ducibus occupentur; *pastores* gregum; *laborantes* in fusoriis, quando labor ante diem festum incaeptus interrumpi nequit; *matres*, *nutrices* et similes, quae assistunt infantibus vel pueris, si eos domi relinquere non possint, et in templo quietos et sine aliorum perturbatione continere nequeant [1]. Audiatur Ægidius de Coninck: *Omnino consulendum parentibus, ut pueros statim ac rationis usus in iis elucet, assuescant Sacra pie frequentare, etsi nondum ad id obligentur; hoc enim christianam pietatem omnino decet. Quamdiu tamen ita parvi sunt, ut neque res divinas ullo modo apprehendere, neque in templo quieti decenterque contineri possint, praestat eos domi manere; quia aliossaepe graviter turbant, et iis qui ipsos ducunt, impedimento sunt, quominus orare possint.*

4. *Consuetudo*, usus nempe rationalis et sufficienter approbatus. Sic alicubi usu receptum est, ut excusentur viduae tempore luctus (quod mensem non excedat ex d. Carolo [2]); et puerperae per aliquod tempus, at non ultra hebdomadas sex. Illae tamen personae, quae domo jam exeunt, non possunt his causis excusari.

Quid (quaeres) *dicendum de mulieribus non habentibus vestes convenientes?*— Mulieres quae non habent vestes decentes juxta conditionem suam et statum, vel etiam non habentes famulam vel sociam, sine quibus magno rubore suffunderentur, bene excusantur a Sacro audiendo, si non possint eidem interesse vel summo mane vel in Ecclesia remota, quo populus minime concurrat. Ita docent Bouvier, Elbel, Mazzotta, Salmanticenses et Suarez. Quod etiam communiter dicunt cum Laymano, ac Tournely, de puella inhoneste praegnante. Ratio est: dum quis in eo statu est, jure comparatur ei, qui vinculis est alligatus [3], qui profecto Sacro non potest interesse.

Alii excusant etiam puellam, si una tantum esset Missa, et in ea proclamationes fiant illius nuptiarum. Sed hoc non potest admitti, nisi iis in locis, ubi talis est usus; aut nisi forte puella magno rubore suffunderetur, quod in nostra sententia nonnisi raro potest evenire.

Q. 8. *An qui ab audienda Missa legitime excusatur, alium religionis actum in compensationem elicere teneatur?*

R. Audiatur Bouvier: « Certum est eos ad nullum teneri vi praecepti Ecclesistici, quo Missae assistentia praecipitur et nihil ultra. At notat Billuart, cum ex praecepto naturali aliquando divinis vacare debeamus, aliquam hujusmodi compensationem Deo praestare debent; non tamen die Dominica, potius quam altera die; quia praeceptum naturale non determinat tempus. Qui ergo preces matutinas et serotinas recitat, Missam infra hebdomadam audit loco Dominicae, huic naturali praecepto plene satisfacit ».

CAPUT SECUNDUM

DE SECUNDO PRÆCEPTO SEU JEJUNIO ECCLESIASTICO

Bellarminus quadruplex jejunium distinguit: aliud *spirituale*, quod est abstinentia a peccatis, et obligat omnes semper et pro semper. Aliud *naturale*, quod est abstinentia a quocumque cibo ac potu, et obligat sanos in Eucharistiae sumptione. Aliud *morale*, quod est parsimonia in cibo et potu ad temperantiae regulas. Aliud *ecclesiasticum*, quod certis nempe temporibus ab Ecclesia affixum est sub datis limitationibus obligans (*V*).

Q. 1. *An Ecclesia possit jejunia praescribere?*

Saepe rationes non absolute sufficiunt, et tamen personas ex bona fide agentes, si non a toto, saltem a tanto; id est a mortali peccato excusant.

1 Nisi huic providere possit sistendo ad januam ipsius Ecclesiae, ut aliqui dicunt. Quidquid tamen sit, si id fieri non possit absque Sacerdotis et adstantium perturbatione, omnino domi manendum est; at curandum, quoad potest, ut aliae atque aliae substituantur mulieres, ne eaedem semper cogantur a Missa atque Verbo Dei abesse.

2 In Concil. Mediol. I.

3 Ex L. eodem causs. ff. ex qualib. causis.

R. Affirmative: est contra Lutheranos et Calvinistas; si enim potuit Synagoga, nulla est ratio cur id Ecclesiae nostrae denegetur: et revera ea potestate semper usa est, et eam agnoverunt Patres atque fideles. Praeterea si jejunium sit res bona, et ad fines bonos conducens, poterit praecipi ab Ecclesia; atqui tale est jejunium: *res bona est*, cum illud Deus in veteri lege praescripserit, ac Christus in nova exemplo suo commendaverit: *ad fines bonos conducit*, nam daemones expellit, Deum placat, concupiscentias refraenat, etc. [1].

Imo jejunium, prout aliquam carnis mortificationem importat, *cadit in communi sub praecepto legis naturae*, ut ait Angelicus [2]. Cum enim illud mirifice inserviat hominum bono, et Deus jejunio in nobis *vitia comprimat, mentem elevet, virtutem largitur et praemia* [3]; ideo unusquisque ex naturali ratione tenetur tantum jejunio uti, quantum sibi necessarium est ad praedictos effectus. Hinc merito Ecclesia temperat quidem, at non omnino jejunii legem abrogat, etsi non pauci ejus violatores notentur; neque ipso excusantur, quia multi sunt contemptores; sed venit potius usurpandum illud Augustini: *vae flumini humani moris!* — Huc facit illud:

Dum caro pinguescit, vitiae destructio crescit;
Dum caro macrescit, tentatio prava quiescit.

Jejunia Ecclesiastica nunc generatim usitata reducuntur: — 1. ad quadragesimam, quae est institutionis Apostolicae ad nos usque trasmissa; nam in omnibus saeculis eam observatam videmus [4]; — 2. ad quatuor tempora, quae pariter ab Apostolis initium sumere tradit Eusebius [5]. Ideo autem haec tempora sunt instituta, tum ut pro acceptis beneficiis Deo agamus gratias; tum ut nostra crimina expiemus; tum ut novam gratiam efflagitemus; tum demum ut bonos altaris ministros impetremus; — 3. ad vigilias. Vigiliae erant nocturni caetus, quos primi Christiani in Ecclesia habebant ante solemnem aliquam diem, in quibus et oratione et jejunio se ad solemnitatem praeparabant. Justa de causa sublatis vigiliis [6], una excepta vigilia Nativitatis Domini, remanserunt jejunia in pervigilio quarundam solemnitatum [7].

Q. 2. *Quosnam obligat jejunium Ecclesiae et ad quid obligat?*

R. Ad 1: Generalis jejunii lex lata est ab Ecclesia absque ulla distinctione; ideo omnes obligat baptizatos rationis compotes, nisi speciali aliqua causa, aut praescripta consuetudine eximantur — Imo ita areta est lex ista, ut qui causam habent v. g. aetatis, dispensati utique censeantur a parte jejunii, non a toto; adeo ut ipsis permissae sint plures refectiones, sed non omnes cibi, nempe carnes [8]. Hoc autem praeceptum obligat sub gravi, cum sit opus virtutis in suo genere grave. Hinc merito damnata est ab Alexandro VII haec n. 23 propositio: *Frangens jejunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inobedientia hoc faciat, puta quia non vult se subjicere praecepto* [9].

R. Ad 2: Ex praescriptione Ecclesiae, ex sensu Doctorum atque fidelium jejunii Ecclesiastici praeceptum obligat sub gravi — 1. *ad abstinentiam a carnibus*, et quandoque etiam lacticiniis, ceterisque, quae semen et originem habent a carnibus, uti sunt caseus, lac, ova et similia; — *ad unicam refectionem* per vigintiqua-

1 Jer. 35; Matth. 27; Ps. 34 — V. S. Basilius. *Hom. de jejunio.*

2 2. 2. q. 147, a. 3.

3 *Praef. Quadrag.*

4 Testes: Canon Apostolorum 68; S. Hieronymus *ad Marcellam*; S. Leo M. *Sermo 6 de Quadr.*, S. Ignatius, *ad Philippenses*; S. Iraeneus. *Ep. ad Victorem*; S. Athanasius, *Ep. ad Horthodoxos*; etc. — Unde si quae hac in re opponitur diversitas, est tantum circa accidentalia v. g. quoad rigorem: sic alicubi nonnisi semel post biduum vel triduum sumebatur cibus: alicubi etiam, ut apud Graecos, sabbatis non jejunabatur, sed una addebatur hebdomada. Unde non est dubitandum, quod jejunium Paschale semper fuerit quadragenarium; non vero paucorum dierum, ut falso omnino nonnulli adstruunt.

5 *Hist.* l. V, c. 23.

6 Antiquae vigiliae aliis noviter inductis locum cessere; sed illae erant ad pietatem fovendam: hae ad solatium dumtaxat insumuntur. Has porro suis temporibus inolescentes graviter insectabatur P. Segneri junior; sic enim fit ut tardius mane a lecto surgendo pluribus pietatis operibus valedicatur. — Muzzarelli, *Delle cause dei mali presenti e del timore dei mali futuri, e suoi rimedi.* Venezia 1836, p. 99 et seqq.

7 V. Devoti. *Instit. Canon.* tom. 2, l. II. tit. 6 — In aliquibus regionibus, uti in Regno Sabaudiae, nonnullis suppressis festivitatibus, jejunium inductum fuit tempore Adventus, bis videlicet in hebdomada (Brevi Pii VII. 9 nov. 1811) — *De Adventu et Novendialibus* tunc temporis in usu videndus Benedictus XIV. *Notificatione* xi.

8 Si tamen Indultum est vescendi carnibus pro unica refectione, tunc dispensati a jejunio toties quoties carnibus vesci possunt, ut videre est in fine vol. *App. tertia*, n. 1.

9 V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, nn. 101 et seqq. *Homo Ap.* tract. xii, n. 2 et seqq.

minor horarum spatium : quae quidem est primaria jejunii conditio. Sed admittitur, ex Ecclesiae indulgentia et legitima consuetudine, vespertina collatiuncula; — 3. *ad certum refectionis tempus*. Haec sequens continet versiculus:

Quid, quoties, quando: tribus his jejunia servas.

Articulus I. — De abstinentia a carnibus et lacticiniis.

Q. 1. *An convenienter sit praescripta in Ecclesiae jejunio abstinentia a carne, ovis et lacticiniis?*

R. Affirmative: *jejunium*, ait s. Thomas, *ab Ecclesia est institutum ad reprimendas concupiscentias carnis;... et ideo illos cibos Ecclesia jejunantibus interdixit, qui et in comedendo maxime habent delectationem, et iterum maxime hominem ad venerea provocant. Hujusmodi autem sunt carnes animalium in terra nascentium et respirantium, et quae ab eis procedunt, sicut lacticinia ex gressibilibus, et ova ex avibus. Quia enim hujusmodi magis conformantur humano corpori, plus delectant, et magis conferunt ad humani corporis nutrimentum.*[1] Haec autem tum a carnibus tum ab ovis et lacticiniis abstinentia antiquitate commendatur. Illius enim meminit inter alios saeculo IV s. Basilius[2], et saeculo VI s. Gregorius M.[3]

Q. 2. *Quorum animalium carnes in jejunio prohibeantur?*

R. S. Thomas docet in jejunio prohiberi carnes omnium animalium in terra nascentium et respirantium. Alii vero communiter dicunt ea animalia prohiberi, quae carnes, non pisces usu habentur: ad quod discernendum non leve judicium est attendere, an diu extra aquam vivant. Magis tamen inspicienda est aestimatio communis fidelium ac peritorum et consuetudo legitima. Hinc cum nutriantur uti pisces, et vix sanguinem habeant et frigidum, communiter non censentur prohibitae *locustae, limacae, testudines, cammari, cancri, ranae* et *conchae*. Idem dicendum de *lutris, castoribus, fibris*, et aliis quae piscibus comparantur. Ad aves vero quod attinet, licet aliquae nutriantur in aquis uti *fulices, anates ferae* (*anitre salvatiche*) *et corvi marini*; inter carnes tamen adnumerantur — In dubio autem videndum, an animal sit simile an dissimile iis, quorum esus interdictus est: et an illius carnes humanum corpus validius nutriant. Et si adhuc res nequeat resolvi, ea ad Sedem Apostolicam est deferenda ex Benedicto XIV[4].

Quid (quaeres) *sentiendum est de larido et sagimine?* — Non est dubitandum, laridum et sagimen veras esse carnes, quia vere de substantia carnis participant: ideo iis non licere uti diebus esurialibus, salva consuetudine diversa, si alicubi vigeat. Sed quoad pauperes nimis dura videtur illorum sententia, qui eos damnant, qui oleo carentes frustulum saginiminis aut laridi adhibent ad herbas temperandas, si carentia esset per tempus notabile, v. g. per hebdomadam. Saltem in tali necessitate probabiliorem censemus sententiam Alensis, Elbel et Layman, qui laridum pauperibus permittunt.

Q. 3. *An dispensati ad carnes adhuc teneantur ad jejunium?*

R. Affirmative: dispensati ad carnes adhuc jejunare tenentur. Probatur ex praescriptione Benedicti XIV Bulla *In suprema*, anno 1741; et clarius Bulla *Libentissime* anno 1745, cui quidem inserta est Epistola *Fraternitas* data ad Archiepiscopum Compostellae. In qua iste Pontifex declaravit haec quinque sub gravi observanda esse ab iis omnibus, qui jejunii tempore ad carnes edendas obtinuerint dispensationem[5] — 1. ut adhuc habeantur obstricti lege, quae unicam in die comestionem praecipit, et epularum vetat permixtionem; — 2. ut nequeant carnibus uti in vespertina refectiuncula; sed eos tantum cibos assumant, et ea mensura, quibus utuntur jejunantes probae conscientiae; — 3. ut horam jejunantibus praescriptam in comestione observent; — 4. ut sciant epulas sibi licitas esse carnes, epulas autem interdictas esse pisces; ideoque non posse et illas et istos in eadem comestione simul assumere et manducare. Pisces tamen iis non prohibentur, qui habent tantum facultatem super ova et lacticinia; —

1 2, 2, q. 147. a. 8.
2 Hom. de jejun.
3 Relatus can. *denique* 6. d. 4.
4 *De Syn.* l. XI, c. 5 — Circa jejunium v. alia Opera hujus doctissimi Pontificis, praeter Bullas. De jejunio quatuor temporum agit *Notificatione* IV — De jejunio quadragesimae *Notificatione* XV — De abstinentia a carnibus, ejusque dispensatione *Notificatione* XVI — De abstinentia ab ovis et lacticiniis, eorumque relaxatione *Notificatione* L.
5 Si dispensetur a carnibus universali morbo ingruente v. g. cholera, si currant jejunii dies, prohibitum est miscere carnes et pisces; non item in aliis diebus: S. Poenitentiaria.

5. ut praeceptum de utroque epularum genere non permiscendo intelligatur extendi etiam ad dies dominicos Quadragesimae, et ad ceteros pro jejunio designatos extra Quadragesimam Verum haec non urgent illos, qui Bullae *Cruciatae* diplomate gaudent [1].

Dispensati ad carnes communissimum est, quod possunt comedere etiam carnes non salubres, nempe porcinas et similes, quae olim prohibebantur expresse: ubi enim non fit restrictio, res late accipienda est. Item dispensati ad carnes sunt dispensati eo ipso ad ova et lacticinia; quia cui conceditur plus, conceditur etiam minus in eodem genere, ut ait Billuart. Item dispensati ad lacticinia censentur eo ipso dispensati etiam pro ovis, nisi in dispensatione aliud clare exprimatur; haec enim ex consuetudine aequiparantur.

Q. 4. *An abstinentia a carnibus, ovis et lacticiniis graviter obliget?*

R. 1: Ad carnes quod attinet, certum est ex consuetudine et praxi fidelium, atque ex Pontificum decretis illarum abstinentiam obligare sua gravi omnes baptizatos ratione utentes, non solum in omnibus jejuniis;sed qualibet sexta feria et singulis sabbatis [3]. Excipitur ex privilegio Honorii III (pro iis, qui nec *voto nec regulari observantia jejunio obstricti sunt*) Nativitas Domini, si illis diebus contingat.

R. 2: Quoad ova et lacticinia distinguendum est: vel agitur de jejunio in Quadragesima; vel de jejunio extra Quadragesimam.

Si 1, certum est abstinentiam ab ovis et lacticiniis obligare sub gravi; tum quia ab Alexandro VII proscripta est haec n. 32. propositio: *Non est evidens,quod consuetudo non comedendi ova et lacticinia in Quadragesima obliget* [4]; tum quia id expresse colligitur ex jure canonico [5]. Imo quamvis non defuerint docentes hanc obligationem non esse pro diebus dominicis in Quadragesima, attamen contrarium tenendum; nam in eodem jure absque ulla distinctione praecipitur abstinentia in diebus quadragesimalibus: atqui etiam dies dominici in Quadragesima pertinent ad dies quadragesimales [6].

Si 2, sententia communis docet non vetari lacticinia et ova *de jure communi*;nam id nullibi expresse prohibitum invenitur — Diximus *de jure communi*; quia contingere potest, ut adsit aliqua lex peculiaris vel peculiaris consuetudo pro peculiari Ecclesia ac regione: quo in casu est observanda sub gravi, cum materia gravis sit.

Ad Novariensem Dioecesim quod attinet, nulla est extra Quadragesimam Istis consuetudo obligans, vel lex: imo in ipsa Quadragesima ibidem alicubi privilegium est, alicubi est consuetudo vescendi ovis et lacticiniis. Sunt tamen nonnulla loca in Dioecesi, in quibus, adveniente Quadragesima, usus invaluit, ut haec consuetudo vescendi ovis et lacticiniis cohonestetur facultate prius petita a proprio superiore, Episcopo vel Parocho, qui semper eam ultro libenterque concedunt. Id porro praestat observari, saltem in signum subditantiae. Audiatur hac ipsa de re Episcopus Bouvier: *In Dioecesibus, ubi quotannis Episcopus a prohibitione manducandi ova dispensare solet, si ex inadvertentia hanc dispensationem concedere negligeret, fideles manducantes juxta morem consuetum peccati mortalis accusare nollem; tum quia dispensationem praesumere possent,tum quia consuetudo legi derogans sat firma videtur, ut excuset a tanto si non a toto.*

Quinam (quaeres) *excusatur ab abstinentia a carnibus, ovis et lacticiniis?* — R. Probabile nobis videtur cum Croix, Salmanticensibus. Sanchez, etc. eum, qui in longa inedia est per plures dies (ubi aliud haberi non possit quam panis) posse utique vesci non solum ovis et lacticiniis, verum etiam carnibus. Idem affirmandum quoad ova et lacticinia de pauperibus, qui non possunt aliud sibi comparare ad

1 Est diploma S. Cruciatae Bulla primitus 1509 a Julio II. ab aliis dein Pontificibus concessa Hyspanis ob infidelium expugnationem. Haec aliis justa de causa applicari solet. Continet autem multa privilegia, indulta et gratias. ideo *Cruciata* dicta est; cum non parum assimiletur iis gratiis, et indulgentiis, quas 1095 Urbanus II concessit militantibus pro recuperatione Terrae Sanctae— Hanc fusius exponunt Salmanticenses et Croix. Item Pavone in Op. *La luce fra le tenebre:* Napoli 1838, *Dissert.* x.

2 V. Liguori. *Homo Apost.* tract. xix, n. 8

3 Sabbatum in aliquibus regionibus dispensatum est. non certe tamen in Italia nostra: unde evellendus nonnullorum abusus qui sexta Feria legem servantes,eam Sabbati die floccifaciunt,quasi illud non sit ejusdem gravitatis, ejusdemque Matris praeceptum firmum atque solemne.—V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. xi, c. 5.

4 Vocabulum *obliget* hic communiter accipitur pro gravi obligatione; et sane agitur de re et objecto per se gravi.

5 D. 4. c. denique.

6 Quod firmatur magis ex Rescripto Benedicti XIV ad Archiepiscopum Compostellae, ubi etiam diebus dominicis prohibetur promiscuitas epularum. Et id quidem congruentius; hoc enim jejunium ceteris solemnius est. *Tum* quia observatur ad imitationem Christi. *Tum* quia sic disponimur ad Redemptionis nostrae Mysteria devote recolenda. Ita Angelicus. 2, 2. q. 147, a. 8.—V. Liguori, *Homo Ap.* tr. xi, nn. 3 et seqq.

alendum se et familias suas; lex enim humana nequit obligare cum gravi incommodo. Docent nonnulli id esse tenendum etiam de iis, qui per plures dies carerent piscibus: hoc Roncaglia probabilius asserit de illis, qui piscibus sunt assueti; sed non de rusticis, qui pane et herbis, aut leguminibus ordinarie aluntur. Hi tamen probabiliter ab unica comestione eximuntur, eo quod tales cibi parum sustentent.

Art. II — De unica refectione et quando sumenda

Q. 1. *Quamdiu durare potest unica refectio in jejunio?*

R. Si quis refectionem notabiliter continuaret, jejunii legem frangeret; quia Ecclesia unam quidem refectionem permittit, sed uni ex ordinariis circiter respondentem. Quae autem sit notabilis protractio, alii unam horam, alii duas, alii plus vel minus assignant. Res est resolvenda ex usu regionum, et timoratorum judicio.

Non tamen contra jejunium faceret qui nimium comederet, sed tantum contra temperantiam; cum nullibi quantitatem ciborum in una refectione Ecclesia taxaverit.

Q. 2. *An liceat refectionem interrumpere sine laesione jejunii?*

R. Si justa adest causa interrumpendi, certum est interruptionem jejunium non violare; quia tunc nova refectio habetur tamquam refectionis prioris complementum. Neque praesumi potest Ecclesiam velle, ut quis semipransus maneat — Si vero nulla adest justa interrumpendi causa, casu quo interruptio sit notabilis, certum est jejunium violari; quia tunc habentur refectiones multiplicatae.

Quanta autem esse debeat et qualis haec interruptio ad jejunii violationem, non tam facile potest definiri. Profecto si interruptio duret per integrum horae spatium sine causa, consentiunt omnes non posse refectionem resumi sine jejunii violatione; habetur enim communiter uti notabilis — Idem sunt qui dicunt de dimidia hora; nam per hanc quoque, cum stomachus de novo praeparetur ad cibos recipiendos, eluderetur jejunii lex.

Q. 3. *An peccat mortaliter qui saepius in die parum cibi suscipit?*

R. Affirmative: qui sine gravi causa saepius in die parum cibi suscipit tempore jejunii, peccat mortaliter. Quia parvae illae cibi portiones pedetentim in die susceptae coalescunt profecto in aliquod grave quoad se reficiendum: quod quidem jejunio adversatur. Hinc Alexander VII damnavit hanc n. 29 propositionem: *In die jejunii qui saepius modicum quid comedit (etsi notabilem quantitatem in finem comederit), non frangit jejunium.*

Excusantur tamen qui aliquid sumunt, puta unciam, ne corporis viribus deficiant: si prandium v. g. multum differri contingat ultra horam consuetam, quemadmodum solet evenire Religiosis mensae ministrantibus, lectoribus et famulis. Verum aliquid sumere ne potus noceat, vix semel atque iterum potest permitti in die.

Quoties (quaeres) *peccat qui saepe in eodem die jejunium culpabiliter frangit sumendo cibos in notabili quantitate?*

Nota. Notabilis quantitas ex Roncaglia, Salmanticensibus, etc. quoad carnes est quantitas excedens octavam circiter partem unciae, cum nimium nutriant; sed ratio habenda est diversitatis mensurarum. In ceteris vero cibis communibus probabiliter censet Diana cum aliis non esse notabilem, nisi materiam illam, quae excedat uncias duas. Sunt tamen qui non tantum requirunt pro ovis et lacticiniis; cum adeo carnibus assimilentur. Hoc posito:

R. Cum distinctione: *vel* iste jejunium frangit saepius in die sumendo carnes, aut ova et lacticinia; *vel* jejunium frangit plures tantum agendo comestiones, in iis nempe semper sumendo cibos esuriales. Si 1, certum est eum toties peccare quoties manducat; praeceptum enim abstinendi a carnibus, ovis et lacticiniis est negativum; ideoque obligat semper et pro semper, id est toto jejunii tempore. Si 2, ex communi unum dumtaxat mortale committit; quia jejunii natura in ea unica comestione consistit ex d. Thoma [3]. Ideo-

1 V. Benedictus XIV, *Notificatione* xv, n. 13.

2 Haec tamen omnia moraliter accipienda sunt. Unde merito probabile est, quod ille qui jam surrexit e mensa animo non amplius comedendi, sine peccato poterit iterum ad comedendum redire, si aliud ferculum apponatur quod ille ignorabat, vel si convivae adhuc comedant; quia moraliter censetur durare idem prandium.

Imo Tamburini, Elbel, Filliucius concedunt generaliter posse cibum adhuc sumi post sesquiquadrantem, nempe post vigintiduo horae momenta (*minuti*).

3 2, 2, q. 147 — V. Liguori, *Homo Apost.* tr. xii, n. 20,

quae semel destructa formaliter ejus essentia, cessat jejunium, neque aliqua amplius superesse potest illius obligatio.

Hinc poenitens si peccavit primo modo, debet explicare quoties id egerit; cum tot sint peccata, quot comestiones. Non autem si comederit cibos communes: quia post primam vicem remanet deobligatus. Ita communiter tenent Azorius, Cajetanus, Suarez, etc.

Quid (dices) *si quis inculpabiliter bis jam in die comederit? tenebiturne se abstinere a tertia refectione?* — Sunt qui negant probabiliter; qui essentia jejunii jam destructa est: sed sententia probabilior contrarium docet; nam qui jejunium fregit bis comedendo sine advertentia et ideo sine culpa, fregit quidem materialiter; sed non formaliter. Unde cum primum advertit, legem tenetur servare et curare, ut ab ejus formali violatione abstineat.

Q. 4. *An liceat cauponi in die jejunii omnibus indiscriminatim petentibus praebere cibos et carnes?*

R. Sunt qui absolute negant id licitum esse; quia esset concurrere ad malum alterius, et hoc peccatum est. Sed probabilius nobis videtur affirmandum cum Billuart, Bouvier, Gousset, Mazzota, Navarro, Sanchez, Sporer, Tournely, Viva, et aliis satis communiter, etiamsi caupo certo sciat personas cauponam ingredientes carere dispensatione pro manducandis carnibus; si tamen grave ac notabile omnino damnum timeat [1]. Nam ad permittendum grave peccatum proximi, quod ille paratus est committere occasione a nobis praestita, sufficit gravis causa, quae nos deobliget a praecepto charitatis. Billuart id confirmat illis Angelici verbis: *Licite possumus uti malitia alterius, vel etiam materiam qua abuteretur, non subtrahere, sed praebere, scilicet pro aliquo incommodo vitando* [2].

Urgenda tamen esset, ad omne scandalum vitandum, lex merito alicubi indicta, quae scilicet taliter comedentes vult separatim ab illis collocandos esse — Item observamus, quod non ita facile posset excusari caupo oppiduli, hac ratione quasi urgeat periculum diminutionis concurrentium; siquidem apud omnes caupones similium locorum sacrum est, ut esse debet, uti cibi vetiti nulli apponantur: atque concurrentes probe sciunt eos omnes idipsum agere.

Q. 5. *An electuaria frangant jejunium?*

R. Electuaria (vulgo *conserve*) sunt ea liquida, quae rei de se nutritivae, sed dilutae substantiam continent. Conficiuntur ex electis rebus v. g. saccharo et cedro, vel anipero, etc. De his habet Angelicus: *Electuaria etiamsi aliquo modo nutriant, non tamen principaliter assumuntur ad nutrimentum, sed ad digestionem ciborum* [3]. *Unde non solvunt jejunium, sicut nec aliarum medicinarum assumptio, nisi forte aliquis in fraudem electuaria in magna quantitate assumat per modum cibi* [4]. Quod si quis in parva quantitate ea sumat ob delectationem, jejunium venialiter tantum violabit ex quantitate materiae.

Ad ceteras vero potiones, *quae in usu sunt uti simplices potiones* v. g. aqua mixta saccharo et succo mali citrini, coffea

1 « Si pecca mortalmente, ait Gousset, *Teol. Mor.* n. 304, allorchè non ostante il divieto della Chiesa si fa mangiar carne ai propri figliuoli, ai propri familiari, o ai propri operai; il che per mala sorte troppo spesso accade. Si debbe scusare una moglie, un figlio, una cuciniera che imbandiscono carne, allorchè il marito, il padre, il padrone della casa, lo vogliono assolutamente. La Chiesa li dispensa dal resistere a motivo degli inconvenienti che da un rifiuto potrebbero risultare. Quanto ai figli di famiglia se non hanno cibi magri, possono mangiar carne; perchè troppo duro sarebbe il condannarli a non mangiar che pane. Lo stesso è dei servitori e degli operai, a cui non si appresta che cibi grassi, se non possono lasciare il loro padrone senza gravi inconvenienti. Ma i figliuoli, i servitori e gli operai, per quanto lo permette la prudenza, debbono reclamare contro questa violazione delle leggi della Chiesa. »

Ad *Viatores* quod attinet, si isti praeter cibos vetitos nihil in cauponis reperiunt, neque alio divertere possunt, eos licite sumunt, si indigeant cibo; serio tamen et instanter cibos licitos petere tenentur, et sola ratio itineris eos non eximit a lege abstinentiae, etsi a jejunio ob nimiam defatigationem eximeret. Insuper sciant eos non excusari ob humanum timorem, ob metum displicendi sociis, ob irrisiones, aliasque hujus generis difficultates; secus fere omnes agentes iter ab hac lege eximerentur. *Gury.*

2 « Si sit dubium, iterum Billuart, an hospites habeant jus coenandi, debent hac de re interrogari, si decore fieri possit: sin minus propter eorum reverentiam, possunt praesumi posse; quia nemo debet reputari malus, nisi probetur....

« Tibi a jejunio exempto non licet urbanitatis causa invitare ad coenam tecum eum, quem scis jejunio teneri, quamvis paratum domi suae cenare. Ita Lessius, Loth. Azor et alii contra Navarrum. Ratio est, quia si sola urbanitas non sit causa sufficiens, ut licite praebeas occasionem aut materia peccandi, a fortiori ut invites ad id, quod sine peccato hic et nunc fieri non potes » — V. Liguori, *Opus. Mor.* l II, n. 69. l. III, n. 1030.

3 Item rationabiliter sumuntur ad confortandum stomachum, ad oris foetorem tollendum, ad vocem conservandam, ad sitim sedandam, etc.

4 2, 2, q. 147, a. 6t

(*caffè*), theum (*thè*),[1]. salviata, decocta, etc., docet communis sententia illas jejunium non frangere; cum potius inductae sint ad sitim sedandam atque ad simplex corporis refrigerium, non ad nutritionem. Neque obstat, si ministrentur congelatae (vulgo *sorbetti*); congelatio enim naturam non mutat.

Diximus *quae in usu sunt* etc.; aliter enim esset de sumptione lactis, jusculi, succi pomorum (vulgo *melloni*), et aliorum fructuum, item uvarum confectarum (*zibeb*), aut tunc dentibus pressarum, licet postea expuantur. Nam haec omnia censentur habere rationem cibi; et potius ad nutritionem, quam ad cibi vehiculum referuntur — Imo quoad potiones lacte mixtas adest expressa prohibitio Clementis XIII, Bulla *Appetentes sacro*, anno 1759 [2].

Sed (dices) *quid statuendum de vino, cerrisia et chocolate*?

Quoad vinum, commune est inter Doctores, imo *unanimes declararerunt*, ait Benedictus XIV [3], illud jejunium non frangere. Quod valet etsi quis illud sumat ad sedandam famem; cum ad id ordinatum non sit: Porro *statutum positivae legis non attendit intentionem observantis, sed ipsum actum, eo quod modus virtutis non cadit in praecepto, sed est finis praecepti* [4]. Unde hodie obsolevit vetus praeceptum contrarium — Hoc pariter dicendum est de cervisia seu birra, quae conficitur ex aqua hordeacea et aliis ingredientibus; haec enim pro vero, ac simplici potu accipitur ab omnibus.

Ad chocolatem autem quod pertinet, docent alii ejus potionem jejunium frangere; quia non habet rationem potus, sed magis cibi et alimenti ad instar lactis et jusculi. Alii tamen negant, modo illius usus sit moderatus, et non sumatur instar densae pultis et in magna quantitate. Pro ratione proferunt universalem consuetudinem [5], quam sciunt nec reprobant Ecclesiae Praelati: *Ex hoc ipso* (inquit Angelicus in re simili) *quod Praelati dissimulant, videntur, annuere*. Huic sententiae favet Benedictus XIV [6]; eamque et nos tenemus, modo toties non sumatur in die, quoties libuerit; sed semel tantum. Et relate ad quantitatem, attendatur consuetudo recepta apud viros probatos, ut nempe sumatur unus ciathus ordinarius.

Q. 6. *Quandonam refectio sumenda est in jejunio Ecclesiastico?*

R. Hora refectionem sumendi primitus quoad jejunium Quadragesimae erat post occasum solis; quoad alia vero jejunia erat hora nona: sed a saeculo XIV sensim sine sensu quoad omnia jejunia hora anteacta est ad meridiem. Hora autem haec ita obligat in nostra sententia, ut qui *eam anticipat notabiliter sine causa*, mortaliter peccet; cum jejunium solvat. Probatur tum ex jure canonico, ubi anticipantes *nullatenus jejunare credendi sunt* [7]; tum ex Angelico, qui ait: *Qui nimis notabiliter anticipat, jejunium solvit* [8]; tum ex ratione: anticipando enim notabiliter violatur praeceptum in re gravi; cum hora multum pertineat ad rationem abstinentiae.

Diximus; — 1. *qui anticipat*, non enim peccaret quis posticipando; nam magis accederet ad antiquam consuetudinem, quae quidem ad jejunii finem melius conducit — 2. *Notabiliter*; etenim, ut ait idem Angelicus, *ad jejunium requiritur hora determinata non secundum subtilem examinationem, sed secundum grossam aestimationem* [9]. Est autem probabilius integram horam constituere tempus notabile — *Sine causa*; causa enim facit licitum in jure, quod non est licitum. Porro causa levis a levi, causa gravis gravi anticipatione excusat: imo si admodum gravis, a jejunio liberat, uti patet [10].

1 Excipe. nisi tanta copia sacchari admisceatur, ut sit potius pulmentum, quam potus.

2 Aliter dicendum de *sero* lactis proprie dicto, nempe ultima operatione habito: cum hoc habeatur uti simplex potio, vel potius uti medicina. Adde illud nihil amplius de vera substantia lactis retinere. Unde sicut liceret jusculum sumere, si, operatione chimica, omnis carnea substantia subtraheretur; ita licet sumere serum, a quo per ultimam operationem lac extractum fuit. Neque sane serum dici potest lac verum, sed aqua ei lacte. — At sunt qui jejunii die non permittunt serum, nisi ex consuetudine, aut nisi quando sumitur uti medicina; cum censeant illud adhuc aliquid de vera substantia lactis habere. Non autem liceret lac sumere in coenula seu collatiuncula, quia per privilegium licet caseum, ideo quia caseum est de lacte; nam in hac re non valet argumentatio.

3 *Notificatione* xv.

4 S. Thomas, in 4, d. 15, q. 3, a. 4.

5 Consuetudo est *in multis locis recepta in Italia, in Hispania, in Portugallia*, etc. — *Haec autem in Galliam non viget*, Bouvier.

6 *Notificatione* xv.

7 C. Solent. de cons. d. 1.

8 In 4 d. 15, q. 3, a. 4.

9 2. 2. q. 147, a. 7.

10 V. Liguori, *Homo Apost*. tr. xii, nn. 17 et 21.

§ unicus — *De Collatiuncula vespertina.*

Q. *Quid notandum quoad collatiunculam vespertinam in jejunio?*

R. Collatiuncula vespertina a monachis aliquomodo caepit, qui in jejuniis a propria regula indictis, ante vel post sacra colloquia (*collationes* dicta seu *conferentias*) aliquos aquae haustus, vel alterius potionis ad vires refocillandas sumebant — Morem hunc amplexati sunt fideles in Ecclesiae jejuniis [1]: qui mos eo venit, ut hodie coena habeatur tametsi parvula, quam quidem legitimam esse probat ubique locorum recepta consuetudo [2]. Circa hanc veniunt notanda:

1. Hora a consuetudine determinata sumendi refectiunculam ea videtur esse, qua jejunans solebat sumere coenam, vel sub vesperam. Non ergo erit sine justa causa tempus et hora ejusdem commutanda: quod tamen si fiat, non excedet veniale; quia justa iter, officium, negotium, studium, etc.

2. Duo in collatiuncula praesertim spectanda, cibi quantitas et qualitas. In quibus dicimus generatim essotenendam probatam locorum consuetudinem, et piorum doctorum que praxim; quae his in rebus pluris aestimanda sunt, quam quaedam subtilioris ratiocinationis argumenta. Usus enim, qui coenulam induxit, illam moderari poterit.

3. Ad quantitatem speciatim quod attinet, quantitas octo unciarum nemini deneganda videtur; major autem concedenda iis, quibus haec non sufficeret [3]. Omnes autem conveniunt excessum duarum unciarum ultra permissas esse materiam levem; quinam vero sit gravis excessus, non conveniunt: alii requirunt excessum supra coenulam alteri dimidiae coenulae aequivalentem; alii cum Billuart requirunt excessum, qui seorsim sumptus coenulae integrae aequivaleat [4].

4. Quod respicit qualitatem, certum est excludi carnes, ova et lacticinia [5]: item dulciaria ovis confecta; nam ovorum substantia non deperditur, eo quod farina misceatur—Cibi autem hodie permissi sunt panis, olera, poma, pyra, ficus, uvae, nuces, castaneae, amygdalae, etc. Ad pisces quod attinet, multi merito dicunt juxta hodiernam consuetudinem cibum sumi posse de piscibus etiam recentibus et magnis: atque id nunc etiam in communitatibus religiosis passim obtinere asserit doctus Episcopus Milante.

Sed (quaeres) *an liceat sumere octo uncias panis in aqua simul cum oleo decocto* (*vulgo* pannata pancotto)?

R. Nonnulli admittunt; sed hacc opinio jure merito ab aliis communiter refellitur, quia panis per conctionem et fermentationem in aqua diversam materiam acquirit; nam ita consubstantiatur cum aqua, ut non amplius possit separari: unde esset quid et magis nutriens et excedens quantitatem — Vix ergo poterit permitti cum Tamburini panem in vinum aut aquam infundere, et illico illum sumere;

1 Primitus enim ita jejunium (maxime quadragesimale) rigorosum erat, ut nihil omnino extra unicam refectionem sumeretur in die, prout testantur S. Athanasius, *De Virginitate*; S. Basilius, *Orat. 1 de jej.*; S. Epiphanius *adv. haereses* in fine; S. Ambrosius, *Serm. 3 in* Ps. 118; d. Hieronymus *ad Eustoch*, etc.

2 *Qui ex refectione prandii satis est confortatus, aut qui vespere non esurit; nihilominus collatiunculam juxta morem receptum sumere potest, tum propter consuetudinem existentem; tum propter anxietates ex contraria doctrina continuo obventuras. Ita Azor et Cozza apud Deus, qui eos citat et approbat.* Bouvier.

3 « Ci sembra che non si possa dar qui veruna regola fissa e generale: debbesi aver riguardo alla maggiore o minore forza del temperamento che non è uguale per tutti... Conviene anche aver riguardo alla continuità del digiuno; la colezione delle vigilie o delle quattro tempora debb'essere meno abbondante di quella della quaresima, perchè è più facile di sostenerne il rigore. Perciò in ordine alla colezione le persone tenute al digiuno prenderanno tanto cibo quanto giudicheranno necessario per evitare una indisposizione che impedirebbe loro di adempire convenientemente i propri offici, avuto riguardo alla forza o alla debolezza della loro complessione, alle fatiche che sostengono o alle obbligazioni cui sono tenute d'attendere. Un paroco p. e. incaricato d'una parrocchia considerevole può certamente, senza essere dispensato dal digiuno, prendere più di nutrimento d'un altro che fatica meno, in parità di circostanze » — Gousset, *Teol. Mor.* n. 297.

Quod currit de aliquibus juvenibus studio indefesso vacantibus: attamen cavendum est, ne coenula de facili convertatur in coenam.

4 *In vigilia Nativitatis communiter admittitur collatiuncula duplo major, nempe sexdecim unciarum, ratione talis Solemnitatis; etiamsi talis vigilia incidat in sabbato quatuor temporum... Si quis autem vellet in eadem vigilia anticipare collatiunculam in mane, ut coenet vesperi, rationabiliter advertit Sanchez contra id, quod sentiunt alii, non posse excedere octo uncias; quia tunc non adhuc incepit Festivitas, quae incipit a vesperis.* Liguori, *Homo Ap.* tr. xii, n. 16.

5 Quoad lacticinia excipiuntur loca, ubi ea sumendi *etiam sero* consuetudo, vel privilegium est. Diximus *etiam sero*; non ideo enim licerent, quia in unica refectione sunt permissa. Hinc interrogata S. Poenitentiaria sub Benedicto XIV, an liceat sero parum casei sumere dispensatis ad lacticinia, *optime conscia mentis Sanctitatis Suae, imo de ea approbante, respondit negative.*

quia tunc non intervenit fermentatio [1]. Aut cum Roncaglia permitti possunt quatuor, vel cum Salmanticensibus ad summum quinque unciae panis aridi decocti in aqua. Et idem fortius videtur posse dici de leguminibus coctis seu aqua elixatis, quae quidem minoris sunt nutrimenti.

Probabiliter autem Azorius, Bonacina, Laymanus, Leander, Mazzotta, Palaus, Salmanticenses et Viva permittunt vesci jusculo ex herbis coctis cum oleo, aqua, aceto, aut vino decocto. Sed advertendum cum Viva, quod oleum et acetum computanda sunt in pondus octo unciarum, dum haec non habent rationem potus [2].

Art. III. — De causis a jejunii praecepto excusantibus.

Ab ecclesiastico jejunio excusant: 1. superioris dispensatio; 2. impotentia tum physica tum moralis; 3. labor; 4. pietas. Humana enim lex vel contraria lege interveniente vel legitima dispensatione, vel gravi in ea observanda incommodo, cessat habere vim.

De his porro sersim et accurate censeo disserendum, cum sunt res omnes pertinentes ad praxim, et scitu necessariae. Sedulo curavi super hoc puncto quamplures auctores observare, eo quod doctorum auctoritas in hoc redundet in probabilitatem intrinsecam; cum agatur de re, quae valde pendet ab aestimatione prudentum. Ita s. Alphonsus noster [3].

Q. 1. *Quinam a jejunii peaecepto dispensare possunt?*

R. Possunt dispensare: 1. Summus Pontifex in Ecclesia universa, et quidem valide, etiamsi non adsit causa; cum dispenset in lege sua—2. Episcopus in sua Dioecesi, sed cum causa, cum suis subditis, et tantum pro casu particulari vel uno aut altero Dioecesis loco; non enim potest dispensare pro tota Dioecesi sine Pontificis venia, neque in solo esu carnium: ita ei limitatur dispensandi facultas; cum jejunium sit lex superioris (X); —3. Consuetudo et tacita Episcoporum permissio induxit, ut etiam Parochi in tota Paroecia, ipso praesente Episcopo, cum subditis particularibus hac gaudeant potestate, quam valent exercere tum per se tum opera Sacerdotum et Clericorum. Sed caveant ne utantur ancilla, quod maxime dedecet, nisi utantur simpliciter uti nuntia. Et idem possunt Vicarii Parochorum, qui exercent actus parochiales, si Parochus non repugnet, uti docent Sanchez, Salmanticenses aliique.

Quid (dices) *de Confessariis et Medicis?* —Satis omnibus notum, quod neque a jure, neque a consuetudine Confessarii potestatem habent dispensandi in jejunio proprie loquendo. Sed declarare utique possunt in foro conscientiae, poenitentes suos in data circumstantia ad jejunii praeceptum minime obligari; tunc enim quasi pro tribunali doctores, ac judices sedent — Multo minus Medici proprie dictam potestatem habent dispensandi; cum non sint jurisdictione Ecclesiastica praediti. Ad ipsos non pertinet, nisi declarare (conscientiose tamen, ne aliorum peccatis graventur) quaenam sit causa vere sufficiens.

Benedictus XIV, Bulla *Prodiit* ad dispensandum cum particulari in esu carnium, ovorum et lacticiniorum requirit *utriusque medici consilium* [4] id est tum spiritualis (confessarii nempe, vel parochi), tum physici seu medici corporum

Sed (quaeres) *an subditus semper debeat petere dispensationem?* — En verba s. Alphonsi: *ait s. Thomas* [5], *quod si causa, quae a jejunio eximit, fuerit evidens, potest subditus a se eximi; praesertim cum sibi non esset facile superiorem adire* (*hoc intelligitur ob suae conscientiae majorem quietem*). *Sed si causa est dubia, debet tunc subditus sine dubio ad Praelatum confugere* [6].

1 Idem valet de castaneis vino madefactis, quae difficilius licet decoctae intumescunt.

2 V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n. 1209; *Homo Ap.* tr. XII. n. 18.

3 V. *Op. Mor.* l. I. n. 1032 — Hic etiam videri potest in huc voluminis Appendix 3: *Sanctae Apostolicae Sedis responsa quaedam recentiora circa jejunium.*

4 Synodus Novariensis, pag. 72, pro esu carnium requirit medici judicium scriptis Parocho exhibendum. Ubi notandum: simpliciter dispensati jejunio non ideo intelliguntur dispensati in esu carnium. Jejunium est divisibile: et sic communiter accipitur dispensatio, ut valeat in reliquis, non in esu carnium, nisi specialiter nominentur carnes.

Praestat hic etiam audire laud. Archiep. Gousset « Assai generalmente i fedeli si credono dispensati dal digiuno e dall'astinenza senza ricorrere al parroco, allorchè a motivo di qualche indisposizione, il medico consiglia loro di mangiar grasso, o non digiunare. Noi pensiamo che non si debba inquietarli a questo riguardo, si perchè sono in buona fede, si perchè hanno una certa consuetudine in lor favore. Un parroco non istà mallevadore degli abusi, che risultano dalla troppo grande facilità dei medici, in materia di digiuno e di astinenza.

5 2, 2, q. 147, a. 4.

6 V. *Homo Apost.* tr. XII, n. 22 — Huc ultimum tamen currit, praecisa alia circumstantia, uti merito notant Salmanticenses (*De leg.* c. 2, n. 111), et constat ex hactenus dictis. Nam non esset de necessitate dispensatio obtinenda, si una simul cum

Q. 2. *Quinam a jejunio excusantur ratione impotentiae ?*

R. 1. Ratione impotentiae phisycae excusantur:—1. infirmi, quibus jejunium graviter obesse posset; vel ita debiles, qui uno prandio male se haberent, uti convalescentes ;—2. mulieres foetum utero gerentes vel prolem lacte nutrientes ; quia ipsae indigent alimentis copiosioribus. Imo consuetudo permittit eis etiam carnium usum, si proles aegrotet, aut mater sit valde debilis;—3. pauperes, de quibus haec scribit divus Thomas: *Dicendum quod pauperes qui possunt sufficienter habere quod eis sufficiat ad unam comestionem, non excusantur propter paupertatem a jejunio Ecclesiae; a quo tamen excusari videntur illi qui frustatim eleemosynas mendicant , qui non possunt simul habere quod eis ad victum sufficiat* [2].

R. 2. Ratione impotentiae moralis excusantur a jejunio:

1 *Ii, quibus jejunium affert grave incommodum*, v. g. gravem capitis dolorem, vigilias diuturnas, etc ; nam leges Ecclesiae non obligant, cum incommodo gravi; obligant tamen cum aliqua difficultate : secus actum esset de omnibus Ecclesiae legibus quae certo passionibus obstant ; et maxime de jejunio quod eas mortificat. Utrum autem, si grave incommodum possit praecaveri prandium differendo ad vesperas et mane collatiunculam sumendo , ad hoc teneantur, probabiliter negat Viva cum aliis; quia hoc esset remedium extraordinarium et durum omnino: et ob hanc difficultatem veteri disciplinae derogatum est.

2. *Milites* sive in castris, sive in hospitiis: ita communiter, tum quia statis horis non possunt comedere; tum quia congruum non habent cibum pro jejunio. Adde consuetudinem — Imo fere ubique dispensantur ab abstinentia a carnibus , nonnullis tamen diebus exceptis [3].

3 *Uxores* , quibus a maritis jejunium interdicitur (nisi interdicitur in contemptum Religionis vel Ecclesiae) , et quae jejunantes paterentur gravem maritorum indignationem—Item *mariti* qui jejunantes nequeunt debitum uxoribus solvere, ut cum Laymano, Lessio, Salmanticensibus, Viva et aliis merito docet P. Concina [4]. Ratio est, quia praeceptum naturale justitiae, scilicet reddendi debitum, praevalet humano jejunandi utpote inferiori [5].

4. *Adolescentes* usque ad annum 21 completum; nam ipsi crebriori indigent alimento, tum ad incrementum naturae, tum ad virium robur. Hoc autem est certum e. consuetudine universali: quod quidem locum habet, etsi aliquis adolescens esset robustus; quia hic ex communi attenditur quod ordinarie contingit — Ita Angelicus [6], subjungens nihilominus expedire, ut juvenes sese je unio exerceant, tum ut culpas cohibeant, tum ut ad spiritualia eleventur [7].

5 *Senes*, qui ob virium imbecillitatem sine gravi incommodo jejunare non possunt, uti patet — Quoad illos vero, qui sunt viribus satis validi, utrum excusentur, non una est Doctorum sententia. Illos a jejunio liberatos esse negant Bonacina, Layman et Filliucius; nam tunc non reputantur uti senes. Sed probabiliter af

dubio de illa jejunii lege , daretur dubium de alia lege superioris: uti siquis dubitans, an ratione necessitatis eximatur a jejunio, recte etiam dubitaret, an jejunium nocivum esset graviter saluti; quia cum obligatio legis superioris sit potior. si detur dubium de utraque, jam patet legi superioris obtemperandum esse.

Idem ad tollendas omnes apparentes contradictiones, cum iisdem DD. notandum est, aliud esse dubitare num talis casus indigeat dispensatione; et aliud, num talis causa sit sufficiens ad te dispensandum — Nam in prima facti specie dubitatur , num casus sit inclusus in lege et cadat sub ejus influxu, ita ut dispensandus sit; et tunc possidet libertas — in secunda vero facti specie non jam dubitatur de influxu legis, cum jam supponatur eam influere, sed tantummodo , an talis causa sit sufficiens ad te liberandum ab illo influxu; ideoque possidet lex. alia circumstantia praecisa.

Tandem advertunt, non bene se gerere Praelatos illos, qui in dubio ad se confugientes inferiores pro dispensatione, suae conscientiae relinquunt; nam sic conscientiae tranquillitati non providetur. Consultius erit, si valeant dispensare in tali dubio, ut aperte dispensent, vel saltem ut aperte dispensationem denegent.

1 Huc revocantur illi, qui nisi bis reficientur, notabilem ex vacuitate stomachi capitis vertiginem patiuntur. *Gury*.

2 2. 2. q. 147. a. 4.

3 V. *Pregi e difetti dei cappellani militari*, ecc. Torino 1855—*Manuale del soldato cristiano*. Marietti, Torino 1855.

4 *Sed censet* (Concina) *teneri virum prius precibus hortari conjugem, ut a petendo desistat. Si tamen hoc omiserit, non putarem eum peccare saltem mortaliter*. Ita S. Alphonsus in *Op. Mor.* l. III, n. 1034.

5 Aliter esset: 1 Si conjux redderetur tantum minus potens ad reddendum: quia non teneretur cum spirituali jactura *illud plus* curare, cum aliunde opus jam sufficienter praestet: 2. si tantum redderetur impotens ad petendum; petere enim non est necessitatis: excipe nisi ex charitate teneatur petere, v. g. ad vitandum incontinentiae periculum.

6 2, 2, q. 147. a. 4.

7 Hic quoque notandum juvenem, qui v. g. hora tertia annum 21 complevit, probabilius teneri ad jejunandum reliqua die; nam praeceptum statim obligat ac illius tempus advenit, et jejunium respicit totam diem.

firmant multi de illis, qui 60 annum habent, etsi nondum completum; nam in favorabilibus annus incaeptus habetur pro completo. Ratio est ipsa universalis consuetudo, quam testantur communius Doctores apud Roncaglia [1]. Sed ratio potior est, quia hujusmodi senes ob defectum caloris naturalis nequeunt semel alimentum sufficiens sumere, egentque cibo frequentiori: unde si quod est salutis robur ea aetate, apparens potius est et instabile, quam reale et constans, ut pro certo docet ipse Galenus [2]. Adde: difficilis est et anxietatum plenissima inquisitio, an sexagenarius aliquis sit satis robustus, necne ad ferendum jejunium [3]. Quod si ex una parte urget positiva jejunii lex, non minus urget ex altera parte jus et naturalis obligatio propriam valetudinem servandi.

Quidquid sit, semper adest periculum moraliter certum gravis diminutionis virium quae semel amissae nunquam reparantur [4].

Hic juverit Synodi Novariensis consilium: *Qui jejunii abstinentiaeque disciplinam ex infirmitate seu virium imbecillitate ferre nequeunt, aliis pietatis officiis et charitatis operibus jejunium et abstinentiam redimere studeant* [5].

Q. 3. *Quinam labor a jejunii observantia excusat?*

R. A jejunii observantia labor tunc liberat, cum sit talis, ut sine notabili corporis defatigatione exerceri non possit. Hinc communiter ratione laboris inter operarios excusantur a jejunio *fossores, agricolae, lapicidae, figuli, textores lanarii, fullones, bajuli, aurigae, nautae, remigantes, fabrilignarii, ferrarii* atque *murarii* — Item *percurrentes urbem* ad merces vendendas, *ornantes templa scalas circumferendo, magna horologia conficientes*, ac similiter *laborantes per magnam diei partem* — Item *cursores, sutores, furnarii, pistores, coqui* dapes complures compluribus praeparantes, si per totum fere diem labore cogantur — Item *typographi* praelum versantes, non vero typos tantum componentes [6] — Denique *famuli*, qui tota die magis incumbunt laboribus [7].

Non vero excusantur *ancillae* lanam vel linum fuso torquentes, aut munia similia exercentes. Neque *barbitonsores, sartores, pictores, notarii, molitores, sculptores*, nisi ob virium debilitatem vel ob laborem particolarem artem suam exercere non valeant. Hac in re haec n. 30 propositio ab Alexandro VII merito damnata est, utpote nimis generalis: *Omnes officiales, qui in republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii, nec debent se certificare, an labor sit compatibilis cum die jejunii.*

Quid (dices) *de itinerantibus?* Distinguendum est: vel itinerantes agunt iter breve et expeditum; vel longum agunt iter et asperum. Si 1, quomodocumque illud iter agant, a jejunii lege non liberantur; cum non sit gravis incommodi. Si 2, liberantur modo pedibus illud conficiant, nempe ob grave incommodum: si vero illud conficiunt curru vel equo, praecepto *ordinarie* adhuc ligantur ob rationem contrariam. Hinc ab Alexandro VII damnata fuit haec n. 31 propositio: *Excusantur absolute a lege jejunii omnes illi, qui iter agunt equitando, utcumque iter*

1 Nempe pro Italia Viva, Roncaglia, Naldus, Elbel, Mazzota, etc. Pro Hispania Salmanticenses, Sanchez, Azor, Palaus. Pro Lusitania Sa. Pro Germania Busembaum. Gousset Cardinalis, Archiepiscopus Gallicanus, id pro certo admittit pro septuagenariis — « Sporer rapporte en faveur de ce sentiment que S. Pie V a déclaré lui-même de vive voix, que les sexagénaire ne sont plus tenus au jeûne ecclésiastique; il cite un auteur, Jérôme Lamas, qui atteste avoir été témoin de cette déclaration». — Ita lib. *Examen Raisonné ou Decisions théologiques* etc.

2 L. 5, *de sanitate tuenda.*

3 Hic audiendus card. Cajetanus, qui floruit saec. XVI, et quem laxitatis nota nemo incusat. Ait enim de jejunio: «Excusantur senes, quia senectus morbus est incurabilis. Sed aetas, qua incipit senectus, non est determinata; quia naturaliter aliqui trigesimo anno senescunt, aliqui quadragesimo, alii quinquagesimo, prout habent naturaliter diversas aetates. Communiter tamen qui sunt sexaginta annorum senes sunt, quia scriptum est: *Dies annorum nostrorum septuaginta anni*. Unde in hac aetate, nisi evidenter constet ex robustiore complexione posse absque laesione jejunare, non tenetur ad jejunia: quia ex quo de aetate constat et de robore est ambiguum, non est expectandus casus amplior virtutis, quae quum manifeste deficere incipit irreparabilis est ».

4 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. XII, n. 25.

5 P. 1, c. 12, pag. 73.

6 Excusamus cum quibusdam vel ipsos typos componentes: quia hic labor omnium et corpus et stomachum et caput defatigat maxime in correctione, si expertis credere est.

7 Etsi autem speculative loquendo videatur probabilius quod isti omnes jejunare teneantur, si sint adeo robusti, ut id sat facile possint; in praxi tamen vix reperietur unus, qui ex illis laboribus non graviter relaxetur: aliunde lex non respicit quod per accidens evenit — Item neque de jejunio tenentur illo uno vel altero die, quo labores intermittunt ratione reficiendae lassitudinis, et virium servandarum ad proximos labores: excipe nisi illis diebus manifeste jejunare valeant sine incommodo gravi.

agant; etiamsi iter unius diei conficiant.

Diximus *ordinarie:* nam recte ajunt excusari, qui etiam equo aut curru iter agit ad plures dies cum incommodo; vel si iter sic agendum sit cum magna defatigatione, ut evenit cursoribus; vel si equitans sit debilis, et iter arduum aut extraordinarium [1].

Sed (quaeres) *quid dicendum de studio vacantibus?* — Quod dicitur de artifice, illud dicendum est etiam de iis, qui studiis operam navant. Videlicet si ratione debilitatis modicis ac crebis refectionibus ad laborem sustinendum indigeant, a jejunio excusabuntur; nihil enim refert utrum labor corporis sit, an mentis.

An (quaeres) *opifices divites qui ex officio artes laboriosas exercent, teneantur die jejunii a laboribus se suis abstinere?*

Alii affirmant probabiliter cum Angelico, ad hoc teneri opifices divites, ut valeant jejunare; cum abstinere possint sine jactura gravi. Verum sententia communis negat, et pro ea habetur expressa declaratio Eugenii IV, anno 1440, quam nunquam audebo, quamdiu non constabit, apocripham dicere (ut aliqui contendunt) postquam tot classici AA. communiter pro vera illam tuentur. Ratio autem est quod Reipublicae plurimum interesse videtur, ne artifices hujusmodi suos intermittant labores jejunando. Et ita fert etiam consuetudo et praxis quotidiana ab Ecclesiae Praelatis non improbata.

Quid (dices) *de eo, qui ideo laborem suscipit a jejunio liberetur?*—R. Non est dubitandum, quin iste a jejunio sit liber, postquam, labore suscepto, graviter defaticatum se sensit; cum evaserit moraliter impos. Attamen peccavit operando in fraudem legis; quia omnis lex obligat etiam, ut nemo sine gravi causa, cum manet *sub legis influxu* [2], data opera quidquam agat, quo ejus elidantur praecepta. Ita docet s. Thomas, qui damnat de omissione Sacri fidelem, qui talibus *se occupat, quibus ab eundo in Ecclesiam impediatur* [3].

Q. 4. *Quinam excusantur a lege jejunii causa pietatis?*

R. Excusantur a jejunio causa pietatis qui praestant talia pietatis opera quae praestantiora sint et Deo gratiora, quam ipsum jejunium, quocum moraliter conjungi non possunt, idest sine notabili ac gravi incommodo. — Ejus generis sunt Opera misericordiae tam spiritualia quam temporalia, atque etiam opera religionis; *etiamsi haec opera*; ait Bouvier, *non ex officio vel obedientia, sed sponte suscipiant, si justa sit causa ea suscipiendi, et differri non possint. Ita s. Thomas, et cum illo multi Theologi.* Sane, ait idem Angelicus, *non videtur fuisse intentio Ecclesiae statuentis jejunia, ut per hoc impediret alias pias et magis necessarias causas* [4]. Cum enim Ecclesia praecipiat jejunium uti promotivum ad bonum, non intendit obligare ad illud, uti est impeditivum majoris boni [5].

Hinc a jejunio liberantur *concionatores*, qui quotidie vel frequenter per hebdomadam in Quadragesima tota concionem habent, ut communiter docent Cajetanus, Navarrus, Salmanticenses, Toletus et Wigandt; nam actio sic concionandi est valde laboriosa [6]. Idque valet, uti dicunt Lessius, Sanchez, Sporer, etc. quamvis concio fiat cum lucro; est enim justum stipendium laboris: neque ex tali intentione impeditur utilitas audientium — An vero idem dicendum sit de illis, qui ter vel quater in hebdomada aliquando per annum concionantur, pendet a majori vel minori mentis fervore, studio, labore et corporis agitatione, quae illos faciant jejunio inhabiles [7].

Multi excusant *Cantores*, qui jejunando vocem amitterent; et *lectores* scientiarum (Sanchez addit et magistros grammaticae), qui magno studio et labore indigent, non vero qui dictant lectiones jamprius ordinatas et saepius repetitas —

1 Hic unlauda sunt verba S. Thomae: *Si peregrinatio commode differri potest* (intellige eam, quae fit intra territorium ubi lex jejunii viget ex dictis supra cap. 7, quaest. 6) *non sunt propter hoc Ecclesiae jejunia praetermittenda:* 2, 2, q. 147, a. 7. Et sane quilibet tenetur communia impedimenta amóvere, ut legem impleat, quoadusque manet sub ejus influxu; secus vix ulla esset lex obligans.

2 Id est, quando adhuc est eo in loco, ubi lex ipsa viget—*Vid.* quae jam tradita sunt tum *de peregrinis*, c. 5, quaest. 3, tum *de impedimento legis*, c. 7, q. 6.

3 2, 2, q. 147, a. 4.

4 2, 2, q. 147, a. 4.

5 Hoc tamen semper intelligitur, si opus majoris boni non possit commode differri: ut esset si illud praestandi et tempus et circumstantiae praesentes se se propriae offerant. Secus valeret illud adagium: *Unum facere, sed aliud non omittere.*

6 Quod etiam currit pro Missionariis, qui vehementiori corporis et animi agitatione per aliquod temporis quotidie praedicant: ita communiter cum Cajetano, Navarro, etc.

7 Cum vero sacri Oratores et exemplo et verbis debeant praedicare, idcirco tenentur pro viribus eniti, ut jejunium servent.

Et idem dicunt de *judicibus*, *medicis*, *advocatis* ac similibus, qui animum valde intentum habere debent studiis, ut muneri suo satisfaciant; nam isti ob spirituum consummationem opus habent cibo, sin majori, saltem frequentiori — Idem currit pro iis, qui *hospitalibus inserviunt*, sive id agant ex officio, sive ex obedientia, sive causa temporalis utilitatis — Item Roncaglia, Sanchez, Sporer, Viva et alii excusant *Confessarios*, qui tamen extraordinarium laborem subeant, nempe si confessiones audiant fere per totum diem, puta per septem vel octo horas.

Sed hic omnino advertendum, quod cantores, professores, judices, medici, advocati, hospitalibus inservientes, confessarii et similes non per se, sed tantum per accidens a jejunio excusari possunt, nempe si aliter non valeant suis muneribus satisfacere. Quod semper prae oculis habendum; nam ubi labor per se excusat, in dubio praesumptio stat pro exemptione jejunii: e converso ubi labor non per se, sed per accidens nempe ob aliquam circumstantiam debilitatis personae vel gravitatis laboris excusat, in dubio praesumptio stat pro obligatione jejunii [1].

CAPUT TERTIUM

DE ULTIMO PRAECEPTO SEU DE DECIMIS [2]

Q. 1. *Quid sunt decimae, et quotuplicis generis?*

R. *Decimae* nomen non semper incidat decimam portionem fructuum; sed plerumque duodecimam, quintadecimam, imo alicubi etiam vigesimam, trigesimamve [3] — Triplex autem est decimarum genus: *Praediales*, *personales et mixtae*.

Praediales penduntur ex fructibus vel proventibus praediorum, sive urbana ipsa sint, sive rustica. Cum hoc discrimine, quod quae de grano, vino, foeno aliisque fructibus majoribus exhibentur, *majores*; quae ex leguminibus et oleribus, *minores*; quae ex praediis vero recens excultis, *novales* nuncupantur. *Personales* persolvuntur ex rebus, quas sibi quisque opera et industria sua acquirit, v. g. negotiatione *Mixtae* oriuntur quidem ex rebus, sed fructum exhibentibus sola industria hominum, uti foetus pecorum, lac, lana [4].

Q. 2. *Quonam jure decimae sunt persolvendae?*

R. Vel decimae spectantur materialiter, quatenus nempe sunt Ecclesiae stipendium suis Ministris debitum ad honestam eorum sustentationem; vel spectantur formaliter, quatenus nempe constant certa ac determinata fructuum terrae quantitate.

Si 1, persolvendae sunt tam jure divino positivo; quia, dicente Apostolo: *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere* [5]; quam jure naturali; quia, clamante Christo ipso, *dignus est operarius mercede sua* [6]. Addimus jus humanum; nam ex Tridentino qui eas subtrahunt vel impediunt, sunt excomunicandi [7].

Si 2. tunc decimae non sunt persolvendae, nisi Jure Ecclesiastico [8]; nam in lege nova nullum adest praeceptum divinum de solvenda ulla fructuum quantitate. Quod autem in lege veteri aderat, fatentur omnes illud utpote judiciale una cum lege ipsa expirasse, sola remanente naturali ratione Ministros alendi. Hoc autem jus non obligat, nisi iis in locis, in quibus adhuc viget consuetudo decimas persolvendi: innumerae enim sunt provinciae, praesertim in Regno Pedemontano, ubi decimae amplius non existunt; quia vel lege sublatae, vel pactis conventis alio modo sunt compensatae [9].

Decimae olim Episcopo solvebantur, qui eas Ministris distribuebat; sed, facta bonorum divisione, de jure communi ad Parochum pertinent; praediales quidem Parochi sunt, in cujus territorio praedia existunt; personales vero Parochi, a quo Sacramenta recipiuntur [10].

Q. 3. *Quomodo peccant qui decimas debitas defraudant?*

1 Insuper advertunt, quod si quis non haberet causam sufficientem, qua excusari possit a jejunio quadragesimali; sed contra ipse in bona fide putaret justam causam habere praecepto satisfaciendi ter, vel quater tantum in hebdomada jejunando, non debet Confessarius hunc obligare, ut quotidie jejunet: cum adsit periculum, ne postea omne omittat jejunium. — V. Liguori, *Homo Apost.* tr. xiv, n. 34.

2 V. Liguori *Opus Mor*, l. iii, n. 12; et *Homo Ap.* tr. xx, nn. 85 et seqq.

3 Decimarum originem ab ipso veteri foedere repetendam esse, notum est omnibus.

4 V. De Nicolis, *Adnotationes Theorico-practicae* ad tr. De decimis Petri-Monetae.

5 I Corinth. 9.

6 Luc. 10.

7 Sess. 25. c. 12 de Ref.

8 Ex cap 4 et seqq. *de decimis*.

9 V. Canestri, *Giurisprudenza canonica-civile del Piemonte* Aless. 1841. c. 3.

10 Ita saeculo XII, Lucius III cap. xx *de decimis*.

R. Qui decimas fraudant, peccant contra religionem et justitiam.

1. Contra religionem; quia decimas praecepit Ecclesia etiam *in signum universalis dominii* [1], quod habet Deus; consequenter in Dei cultum. Imo censent Elbel, Lessius, et Sporer decimas non solvere etiam sacrilegium esse; quia illae sacrae sunt, cum sint bona Ecclesiae. Verum negant Croix, Lalaus et Tamburini hoc esse proprie sacrilegium; quia illae donec ab Ecclesia non possidentur, sacrae non sunt.

2. Contra justitiam; quia decimae sunt justum stipendium debitum Ministris Ecclesiae, juxta illud: *Quis militat suis stipendiis unquam? dignus est operarius mercede sua* [2]. Non ergo sunt purae eleemosynae; et ideo debentur etiam Ministris divitibus, etiam improbis, cum officio suo rite funguntur. Hinc merito damnata est a Martino V. in Concilio Constantiensi celebrato anno 1418 propositio: *Decimae sunt purae eleemosynae, et possunt parochiani propter peccata suorum Praelatorum ad libitum suum eas auferre* [3].

SCHOLIUM — *De Primitiis et Oblationibus.*

Q. 1. *Quid de primitiis?*

R. Primitiae sunt primi illi rerum fructus, qui primaeva aetate *tum* ad cognoscendum Creatorem, *tum* ad sustentandos ministros a fidelibus dabantur. De his meminit et Origenes l. VIII contra Celsum, et Irenaeus l. IV contra haereses c. 15, aliique — Sed post saeculum V ulla vix occurrit de primitiis mentio [4]. Aliquod tantum vestigium remansit in quibusdam montanis regionibus, in quibus incolae aliquas offerunt Parocho vel Ecclesiae aut ex obligatione, aut boni animi ergo.

Q. 2. *Quid de oblationibus?*

R. Oblationes munera sunt sponte Deo atque Ecclesiae a fidelibus oblata. Ab *agapis* seu sacris conviviis, quae Apostoli instituerunt, repetendae sunt; in illis enim singuli fideles panem ac vinum, aliaque afferebant ad Ecclesiam [5]: porro panis vinique parte consecrata, reliquum in commune convivium conferebatur. Et huc spectat illud Pauli: *Unusquisque suam coenam praesumit ad manducandum, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est* [6].

Inde natae oblationes; quarum aliae ad altare fiebant ad Sacrificium peragendum, et quod reliquum erat, cedebat Clericis et indigentibus. Dein cepit offerri pecunia, et sic tandem venit honorarium Missarum [7]. Aliae pro arbitrio in Ecclesia deponebantur in ipsius Ecclesiae usum aut in Clericorum et pauperum alimoniam: ad hoc autem arca erat parata quae *corbona* hebraice dicebatur, cui postea suffectum est *gazophylacium*, seu locus ad recipiendas oblationes electus. Aliae pro uniuscujusque pietate dabantur, quando suscipiebantur Sacramenta, vel alia sacra officia peragebantur. Cum vero istae darentur non tamquam pretium rerum sacrarum, sed in praemium laboris et tamen alimenta, quae jus divinum Ecclesiae ministris tribui vult; ideo anno 1215 Concilium Lateranense IV statuit, ut fideles eas oblationes praestarent; quas consueverant, et recusantes poenis possent cogi ab Episcopo [8].

Cum videantur fideles oblationes facere propter curam animarum, hinc, si aliud non obstat, illae cedunt Parocho loci [9].

Quid (quaeres) *de oblationibus in Oratorio rurali?* — De oblationibus in Ora-

1 Cap. *Tua nos* 26 *de decim.*

2 1 Cor. 9. Luc. 10.

3 V. s. Thomas. *Quodlibet* q. v. a. 10: et 2, 2. q. 87. a. 3—Ad rem Pontificale Romanum tit. *de Ecclesiae dedicatione seu consecratione*, § 13 contra decimarum usurpatores illud profert d. Augustini (vel Caesarii Arelatensis juxta alios): *Si decimas dederis, non solum abundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem corporis et animae consequeris: non igitur Dominus Deus praemium postulat, sed honorem: Deus enim noster qui dignatus est totum dare, decimam a nobis dignatus est recipere, non sibi sed nobis sine dubio profuturum. Sed si tardius dare peccatum est, quanto pejus est non dedisse?... Cum enim decimas dando e terrena et coelestia possis praemia promereri, quare per avaritiam duplici benedictione defraudaris? Haec est enim Dei justissima consuetudo ut si tu illi decimas non dederis, tu ad decimam revoceris: dabis impio militi quod non vis dare Sacerdoti; et hoc tollit fiscus quod non accepit Christus.*

4 V. *Institutionem Canonicorum libri quatuor* cl. Episcopi Devoti omnium acclamatione excepti, quibus expletissimae adnotationes additae sunt doctissimi discipuli, qui postea fuit Pius VIII, ut legere est in lib. *Memorie di Religione, morale e letteratura.* Modena v. xv, pag. 212.

5 De agapis *vid.* Tomassinus, *Veterae et Nov. Ec. discipl.* p. 3. l. III, c. 47.

6 1 Cor. 11.

7 V. De Bertendis, *Dissert. de oblat.* — Sala, *In not. Rerum Liturg Bonae.*

8 Cap. 40 de simonia.

9 V. Benedictus XIV, *Notificatione* LXXII. Idem Benedictus, *De Syn.* l. V. c. 8. Barbosa, *De Off. Parochorum.* Fagnanus. *In c.* 9 *de his, quae fiunt*, n. 14. Canestri, *Giurisprud. canonica*, ecc. c. 6, tit. 6.

torio rurali B. Mariae vel alterius Sancti factis nulla portio debetur Parocho, uti declaravit S. C. Congregatio 24 apr. anno 1719. Si vero ex usu, vel aliquo signo pateat hujusmodi oblationes ad celebrandas ibi Missas esse destinatas, Parochi est invigilare, ut Missae secundum regulas stipendia taxantes celebrentur vel per se vel per alios, nempe in loco designato [1].

Monitum gravissimum: ad omnem malae administrationis suspicionem cavendam, ne pigeat Parochos de iis, quae Ecclesiis offerentur, testes habere et rationem reddere: *Metus deponant*, ad rem Benedictus XIV, *ne virtutis opinionem apud popolum amittant, quae profecto nunquam magis concitari in animis solet, quamsi de congestis eleemosynis aperta fronte ratio persolvatur, ut palam constet, eas parochorum commodo nequaquam tribui*; *sed piis operibus insumi, quemadmodum offerentes exigunt* [2]. Et Concilium Calcedonense, quod memorat Gratianus [3], decernit, *ut nec sine testibus sit Ecclesiae ministratio, nec ideo res ejus dissipentur, et probrum ac dedecus Sacerdotio inuratur.*

1 Cerei autem in honorem Ss. Sacramenti, Beatae Mariae Virginis, vel alicujus Sancti oblati, accendi et cremari debent; et eorum reliquiae, si quae supersint, non in beneficium Parochi, sed in fabricae Ecclesiae utilitatem cedere debent. Unde neque sunt extinguendi, neque sunt sibi a Pastore arrogandi: cum talis offerentium non sit mens. Secus pastor et contra justitiam et contra pietatem peccaret.

V. Bouvier. *Inst Theol.* tit. de oblationibus.

2 Notificatione LXXII cit.

3 Dist 89. Gratianea collectio, etsi de se privata tantum si compilatio, ex dictis; ex usu tamen et acceptione generali vim magnam obtinet et quasi publicae auctoritatis est. *Boix.*

ADNOTATIONES

(*A*) *Pag. 75.*

Nonne ita se gerit quilibet legislator, ut nempe *prius* mente sua concipiat subditos, ac *postea* intendat animum in leges iisdem imponendas pro publico bono?

' Neque dicas: *si ita est*; *ergo homo nascitur a Deo plane independens*, *quod est absurdum.* — Responsionem praebet s. Alphonsus: « Rispondiamo, e per ispiegarci più chiaramente avvagliamoci di un esempio triviale: un Moro è venduto schiavo ad un cristiano; il Moro è tenuto ad ubbidire al padrone in quelle cose che egli comanda; ma se il padrone non gli dichiara quello che vuole, ma lo tiene occolto nella sua mente, è tenuto lo schiavo ad eseguirlo? Questo è il caso nostro: noi diciamo che l'uomo non già nasce libero ed esente da ogni legge: nasce subordinato a Dio suo creatore ed obbligato ad obbedirlo in tutti que' precetti che vuole imporgli; ma finchè Iddio non gli fa conoscere i suoi voleri, come può essere tenuto l'uomo ad eseguirli? » (*V. Apolog. e Confutaz.* Mooza, vol. 1, p. 52) — Deinde subjungit: « Egli (l'uomo) nasce suddito, dipendente ed obbligato ad obbedire a tutti i precetti, che Iddio gl'impone; ma acciocchè tali precetti li leghino, debbono essergli applicati colla promulgazione formale del precetto, la quale si fa appunto, quando il precetto gli è manifesto per mezzo del lume della ragione: ma sintantochè il precetto non gli è fatto noto, l'uomo possiede la sua libertà donatagli da Dio, la quale essendo certa, non resta legata se non da un precetto certo (ibid. pag. 215) ».

Saltem (addes) *negari non poterit humanam libertatem praecedi ab ipsa ratione hominis naturali.* — Difficultatem dissolvit s. Alphonsus: « Per vedere se la ragione preceda o no la libertà, bisogna vedere che cosa intendasi sotto nome di ragione: se s'intende il raziocinio, ossia la facoltà che ha l'uomo, quando giunge all'uso di ragione, di saper discernere le cose vere dalle false, concediamo che questa sorta di ragione precede la libertà e la volontà, ma questa ragione nulla toglie alla libertà dell'uomo. Se poi per ragione s'intende l'attuale discernimento retto della verità, allora neghiamo, che tal ragione possieda prima della libertà, perchè tal ragione non lega la libertà, se non dopo che gli è manifestata colla di lei cognizione. Ed in tal senso solo diciamo che

l' uomo anche dotato di ragione, ma secondo il primo senso, nella mente divina è stato contemplata antecedentemente alla legge » (*loco cit.*).

(*B*) *Pag.* 79.

« Perchè l' uomo (inquit. cl. Auctor, *Saggio intorno al Socialismo ed alle dottrine e tendenze socialistiche*) si dica oprar *moralmente*, non basta che concepisca un ente; ma conviene che abbia l' idea precedente di una legge. Chi non ha concepito precedentemente al suo operare una legge, non può formarsi il giudizio pratico della sua azione; cioè se dessa sia conforme o difforme alla legge pria concepita e conosciuta, e così non potrà mai dirsi oprar *moralmente*: il concetto dell' entità dell' ente percepito astraendo dall'idea di una legge non basta a formar quel giudizio pratico che chiamasi *coscienza*. L' esigenza degli enti percepiti non è una legge, è un fatto soggettivo e nulla più; l'entità dell' ente percepito non è, nè può essere mai la norma del giusto e dell' ingiusto ».

La morale, dicono i nostri filosofi increduli, deve essere fondata sulla natura stessa dell' uomo e non sulla volontà di Dio. V. apud Bergier, *Dizionario*, V. Morale, Bene e malo morale — Sed respondet laudatus Auctor: « Noi crediamo che come non avremo mai morale cristiana, se non per quanto è conosciuto il Dio de' Cristiani, così non avremo nemmeno la rozza morale dei barbari, se almeno in confuso non è nello spirito l' idea del grande Spirito o altro simile concetto indicante un essere superiore all' uomo ed imperante ».

(*C*) *Pag.* 84.

Patet, quam turpiter errent protestantes, qui ut Ecclesiae denegent facultatem ferendi leges, eam esse dicunt instar collegii in republica, et ab ipsa indistinctam; utriusque enim potestatis duae sunt partes: una nempe curat civium commoda, altera res sacras atque divinas. Unde falsum quoque, quod sit status in statu; cum duo sint status, uterque diversi generis, uterque cum sua provincia, uterque suos habens fines. Sive melius: Ecclesia est in statu non quasi res status, sed ut dirigat qui in statu sunt; status autem est in Ecclesia, ut legibus Ecclesiae subdatur — V. Riccardi, *Gemiti* etc. *Convers.* IV— Audisio, *Introd. agli studi*, ecc. lib. VI. — *Civiltà catt.* vol. I. — Lib. cui titulus *De l' autorité des deux Puissances — Della Pace tra la Chiesa e gli Stati*, per mons. Clemente Augusto Sibour, Parigi 1844, de quo plura referunt *Annali religiosi*, Serie 2a, vol 1, pag. 94.

(*D*) *Pag.* 84.

Jansenistarum vestigiis inhaerere videntur auctores illi, qui Pontificem Maximum solent appellare *primum Christi Vicarium* in terris. Praeiverat nempe tali vocabulo Quesnellus in sua fidei professione: subsecuta est Schismatica Ecclesia Ultrajectensis in suo quodam Conciliabulo: hanc demum imitatus est Pistoriensis Episcopus Ricci auctor damnatae Pseudo-Synodi omnibus notissimae (Encycl. 31 julii anno 1786). Non ea sane usus est voce inter ceteros sanctus Bernardus, a quo Summus Pontifex appellatur *unus Christi Vicarius*; *Pastor unus ovium et Pastor omnium*: *Tu es* (sic ipse alloquebatur Eugenium PP. III) *cui claves traditae, cui oves creditae sunt. Sunt quidem et alii Coeli Janitores et gregum Pastores; sed tu tanto gloriosius quanto et differentius utrumque prae ceteris nomen haereditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos: Tibi universi crediti, uni unus. Non modo ovium, sed et Pastorum unus omnium Pastor* — V. Dizionario Ricciano ed Antiricciano, V. *Primo vicario*, et V. *Vicario*.

(*E*) *Pag.* 84.

Ad praxim parum refert haec quaestio, quae in Tridentino agitata fuit, nec tamen decisa; etiam enim dato, quod a Deo immediate sit Episcopis data potestas jurisdictionis, nil id detrahit monarchico Ecclesiae imperio, quoniam ea subjecta est R. Pontifici, a quo arctari, amplificari, ac tolli etiam potest — V. Devoti, *Instit. Canonic. Prolegom.* c. 3, § 20 — Liguori, *Opus Mor.* l. 1, n. 104 — Salzano, *Lezioni di diritto pubblico* ecc. Vol. 2, pag. 134 — Muzzarelli, *Buon uso della logica in materia di religione*, Opusc. XXI.

Nihil autem potest Episcopus in lege superioris, cum inferior in superiorem non habeat jurisdictionem. Hinc a Pio VI in cit. Bulla damnata est illa n. 8 propositio, quae docebat Episcopum posse *ex juribus sibi originalibus et suadente bono Ecclesiae suae, statuere aliquid contra leges superioris* — Monet autem Benedictus XIV cum Fagnano, ne ab Episcopo in Synodo decidantur quaestiones inter DD. catholicos controversae, et a S. Sede non definitae, nisi totius controversiae cardo unice versetur circa jus commune, quo solo inspecto, de liceitate rei disputetur (*De Syn. Dioeces.* l. VII, c. 1, et 5). Casus esset, v. g. si quid esset quidem a jure communi prohibitum, sed disputetur, an illa prohibitio in desuetudinem abierit: poterit illud Episcopus absolute prohibere, ac illicitum declarare.

(F) Pag. 85.

Et antiquitati ignota et Ecclesiae injuriosa et ejus potestati laesiva est illorum politicorum doctrina, qui volunt Ecclesiae leges esse regio placito jure submittendas, ut vim habeant suam. Hanc limitationem non imposuit Christus rectoribus ac pastoribus suae Ecclesiae, neque laicales potestates judices ecclesiasticarum constituit — V. Margotti, *Processo di Nuitz — Civiltà Cattolica*, vol. 8, pag. 40 — Sed maxime P. Tarquini e S. C.; ejusque doctissima Dissertatio hac de re integra est legenda (*V. Annali Religiosi*. Roma 1852, Serie 2, vol. 10); in ea invictissime probat: *Egli è un errore non comportabile annoverare fra i regii diritti la facoltà di assoggettare al così detto* exequatur *le Bolle e i Brevi pontificii, e qualsivoglia atto appartenente al governo della Chiesa.*

Ad labefactandam Pontificiam auctoritatem falsi juristae argumenta desumunt maxime ex Operibus Van-Espen Canonistae Lovaniensis (✝ 1728), ac Justini Febronii, qui vero nomine est Joann. Hontheim Treveritanus, Episcopus *in partibus* (✝ 1790). Nil mirum, si tot falsa proferant! arbor mala non potest bonos fructus facere — « Il più grande propugnatore del *placet* (ait de illo primo cl. Tarquini citatus) è Bernardo Van-Espen, vecchio giansenista, morto nello scisma; cui la setta pose in altissimo grido di sapere, e la bonarietà di alcuni vi presta ancor fede, e lo studia e lo cita *honoris causa*: uomo, che ove trattisi di oppugnare i diritti pontificii, lo trovi sempre in prima fila, non ha visiera alzata, chè le regole della setta nol comporterebbero, ma coperto a più mani d' infingimento; architetto di frandi e di lacciuoli li più fini; grande raccoglitore di antichi monumenti, e di cui gliene dànno gran lode, e non sanno che degli antichi monumenti è impudente adulteratore. Egli è il peggiore de' Canonisti ».

De alio scribit Feller, *Dizionario Storico* ecc. V. Hontheim: « Ciò che Bergier vi dice delle contraddizioni di Febronio e della sua confutazione per sè stesso (se ipsum enim retractavērat, sed ita ut suos errores confirmare videatur), è vero al punto che passa ogni rassomiglianza per chiunque non ebbe il tempo di annoiarsi svolgendo la pesante rapsodia. Incontrasi ad ogni pagina il *si* ed il *no* pronunciato nel modo più decisivo. Il lettore attento che vede tutto ciò, non sa che pensare; teme l' illusione e diffida dei proprii occhi; finisce col deplorare l' accecamento, in cui le passioni precipitano lo spirito umano » — *Ut quid ergo adeo a nonnullis celebratur?* Questo fenomeno (addit Feller) non ha nulla di sorprendente per quelli che conoscono come si fanno le riputazioni, e che il miglior mezzo di farsene una sicuramente e prontamente è di attaccarsi a qualche fazione potente ed esaltata. Ora è ciò che fece Febronio adolando la numerosa coorte dei nemici della santa Sede, e particolarmente i Giansenisti ».

(G) Pag. 85.

Sunt pauci aliqui, qui ultro quidem fatentur idque tenent uti de fide, Ecclesiam habere vim coactivam; et volunt eam coactionem intelligendam esse de solis spiritualibus poenis v. g. excommunicatione, suspensione, interdicto, depositione a clericali officio, beneficii privatione et in clericos degradationis sententia. Coërcere autem posse Ecclesiam jure proprio per temporales poenas et corporales v. g. per carcerem, flagellationem, mulctas, exilium, etc. non admittunt.

Verum, atteotis a nobis adductis Pontificum definitionibus in textu, non videtur, quod possit uti probabilis sustineri haec opinio, imo videtur ad minus erronea dicenda et temeraria. Attamen non videtur ipsi inuri posse notam haereseos, quamvis Suarcsius contrariam doctrinam dicat de fide; nam in praelatis definitionibus declaratur quidem Ecclesiae competere potestatem *externe et exteriori judicio et salubribus poenis coërcendi atque cogendi*, non tamen expressis verbis additur *per corporales et temporales poenas*. Et quamvis aptissime sensus ille in dictis definitionibus includatur, cum propriis terminis non exprimatur, uno saltem syllogismo opus est ad eum deducendum. Verum si non haereticus, temerarius utique erit dicendus qui id teneret, ex dictis. *Bouix.*

(H) Pag. 87.

Italis primum Tridentinum promulgatum est, ab iisque lubentissime acceptum: ac primo a Venetis, Neapolitanis atque Siculis — Item in Elvetia (*vid. Cattolico*, vol. VIII, pag. 265) — Item fere statim acceptatum fuit in Hispania, Lusitania, Belgio et Polonia — In Germania item promulgatum fuit, sed renuentibus protestantibus. Quoad Galliam autem audiatur Cabassutius (*Notitia Eccl. saec. XVI*): *Edictum confirmationis sacrosancti Concilii publicatum Romae 7 kalend. febr.* 1564, *universus Clerus Gallicanus in Provincialibus, quae passim in tota Gallia postea coacta sunt, Conciliis, atque in generalibus sacri Cleri Comitiis, sacrosanctae hujus Synodi Decreta ita complexus est, ut nefas sit ei refragari*. Similia profert alter insignis inter Gallos scriptor, ut ait Billuart,

nempe Puntas, V. *Beneficier*. Hoc porro in aliis quoque regionibus (ubi primum non fuerat acceptatum Concilium) contigisse, opera nempe Episcoporum per Synodales Constitutiones, opinio est DD. — V. Baldassari, *Istoria compendiosa de' Concilii Ecumenici*. Venezia 1713 — Et maxime, *Storia del ricevimento del Conc. di Trento nei diversi Stati cattolici, con documenti giustificativi*. Amsterdam e Parigi 1752.

Concilium Tridentinum constat sessionibus vigintiquinque, ut unaquaeque ferme sessio duas habet partes: — 1a Canones 130 complectitur, quibus damnantur haereses et Chatholicum Dogma contra Protestantes firmatur: — 2a continet plura Decreta, quae disciplinam respiciunt et morum regulas, ac proinde inscribitur de Reformatione: quod in citandis Concilii oraculis diligenter prae oculis tenere debemus. Ejus historiam accurate, docte et elegantissime italico idiomate conscripsit cardinalis Sforza Pallavicini, cujus Opus innumeris ubique laudibus merito celebratur; maxime quia a putidis fabellis turpibusque mendaciis Pauli Sarpi Concilium vindicavit. Hoc autem Opus contraxit paucis s. Alphonsus noster libro, *Opera dogmatica contro gli eretici pretesi riformati* — De Paolo Sarpi sic scribit clariss Bossuet: *Sotto la cocolla Sarpi nascondeva un cuor d' Ugonotto... si adoprava segretamente a far abolire la Messa, benchè la celebrasse ogni dì*. En auctor ille, ille inquam, cui nostra etiam aetate solent Janseniani thus adolere suum!

An Tridentinum obliget iis in locis ubi non fuit promulgatum? — Certum est: 1. Obligare quoad fidem et mores; cum et fidei et morum una sit regula, ac omnibus necessaria. Certum est: 2, non obligare quoad decretum latum circa clandestina matrimonia; decernit enim Concilium, sess. 24, cap. 1, de Ref. *ut hujusmodi decretum in unoquoque parochia suum robur post triginta dies habere incipiat a die primae publicationis in eadem parochia factae numerandos*. Tota quaestio est circa alia decreta, quae disciplinam respiciunt; quaeritur, an videlicet obligent in iis Dioecesibus, ubi Tridentinum non fuit promulgatum?

Negandum est in sententia Cabassutii, Berardi et aliorum, qui contendunt leges pontificias ut omnes obligent, promulgari debere non solum Romae, sed etiam in singulis provinciis. Affirmandum autem in communi sententia Suaresii, Laymani, etc. qui docent, quod leges Romae promulgatae, quocumque tandem modo id fiat, si sint sub clausula quod statim debeant totum orbem obligare, illico obligant absque nova promulgatione aliis in locis: porro Bulla quae determinat diem quo incipit Tridentinum obligare, ad totum orbem data est. Verum alii cum Roncaglia tuentur Bullas tunc omnes omnino obligare, quando Romae promulgantur locisque solitis affiguntur, non solum sub praecepto quod omnes obliget, sed etiam cum hac clausula: *Ut autem praesentes literae ad omnium notitiam facilius deveniant et nemo illarum ignorantiam allegare valeat, volumus illas ad valvas* etc. *affigi et publicari, sicque publicatas omnes et singulos quos illae concernunt, perinde arctare et afficere, ac si unicuique earum personaliter intimatae fuissent*. Vel alia clausula: *Volumus autem, ut praesentium literarum transumptis, etiam impressis, manu alicujus notarii publici subscriptis et sigillo personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, eadem prorsus tam in judicio, quam extra illud ubique adhibeatur observantia, ac si unicuique forent exhibitae vel ostensae*. Hae clausolae satis ostendunt (ait s. Alphonsus, in *Op. Mor.* l. 1, tract. II, n. 96) mentem Pontificis esse, velle omnes fideles obstringere ad talia statuta independenter ab eorum publicatione in singulis provinciis. Bullae vero, ubi illae vel aliae similes clausulae desunt, non obligant ante dictam promulgationem, ne dicatur clausulas illas esse superfluas, quod de legibus dicendum non est.

Juxta haac sententiam quid de Tridentini obligatione pro iis locis, ubi illud promulgatum non fuit? — Non conveniunt: alii tenent Concilium non obligare; quia illae clausulae nullimode habentur in Bulla, quae statuit diem obligationis pro toto orbe. Verum alii nihilominus pro obligatione certant; tum quia Bolla confirmationis hac clausulae leguntur: porro in hac Bolla statuitur quod Concilium ab omnibus sit observandum; tum quia esto quod Bulla non designat obligationis diem, non continent dictas clausulas, at constat eas observatas fuisse, siquidem dicta Bulla fuit solitis modis ac locis publicata, prout fidem fecit Magister Cursor — Quoad hoc punctum et ecclesiasticam disciplinam V. Zaccharia, *De varia Ecclesiae, praesertim latinae, in promulgandis sacris constitutionibus disciplina* — Lib. cui titulus, *Lasciamo stare le cose come stanno, ossia dissertazione sulla mutabilità poca intesa dei più della disciplina ecclesiastica* — Item *Comandi chi può, ubbidisce chi dee, ossia dissertazione della forza obbligatoria della disciplina ecclesiastica*. Roma 1836 — Muzzarelli, *Il buon uso della logica in materia di religione*, Opuscul. V. *disciplina ecclesiastica* — *Analecta juris Pontificii*. Romae (Joillet 1856, pag. 2308) — Item vide dicenda *de promulgatione legis*.

(*I*) *Pog. 88.*

Pontificis jura fuse prosequitur Salzano, *Lezioni di diritto pubbl.* ecc. V. 2. Lez. III, etc. — It. *vid* Passaglia, *Commentarius de proerogativis b. Petri Apostolorum Principis auctoritate divinarum literarum comprobatis.* Ratisbonae 1850 — Barruel, *Sul Papo e suoi diritti religiosi*, p. 2 et 3 — Liguori, *Dissertatio de infalli ilitate Papoe. Op. Mor.* l. I. nn. 110 et seqq. — Muzzarelli, *il buon uso della logico*, Opusc. 3 et 14. Nobis satis sit cum s. Francisco Salesio (*Delle regole della Fede*), adnotare nomina praecipua, quibus R. Pontifex a tota antiquitate donatus fuit. Vocatur:

Petri cathedra, Ecclesia principolis, exordium unitatis sacerdotalis, vinculum unitatis, Ecclesia in quo est potentior principolitos, apostolico culmine sublimatns, aignitate Aaron a s. Cypriano; *Socerdotii sublime fostigium* a s. Iraeneo; *Ecclesioe radix et matrix* a s. Anacleto; *Sedes super quom Dominus universom construxit Ecclesiom* a s. Damaso; *cardo et caput omnium Ecclesiarum* a Marcellino I; *Episcoporum refugium* a Synodo Alexandrina; *Summo Sedes Apostolico* a s. Athanasio; *caput pastorolis honoris, principolis apostolici Sacerdotii dignitas, caput omnium Ecclesiorum, prima Sedes omnium* a s. Prospero; *caput orbis et mundi religionis, Sacerdos magnus* ab. Imper. Valentiniano; *ceteris praelata Ecclesia* a Victori Uticensi; *Ecclesia praesidens* ab Imper. Justiniano; *prima Sedes a nemine judicanda, universolis patriarcha* a s. Leone Magno; *tutissimus communionis catholicoe portus* a Synodo Romana; *fons apostolicus* a s. Ignatio; *sanctissimus Ecclesioe catholicoe Episcopus, sonctiss. oc beatiss. patriarcha* a Synodo Sinuessana; *caput orbis Ecclesiae* ab Innocentio; *apostolicae cathedrae principatus, beatissimus Dominus* a s. Augustino; *poter patrum, summus omnium praesulum pontifex, summus Socerdos, princeps Episcoporum, ordine Melchisedech* a Concil. Chalcedon.; *rector domus Domini et vineoe custos dominicae, Christi vicarius et fratrum confirmatio* a Concil. Carthag.; *princeps Sacerdotum* a s. Stephano; *patriarcatu Abroham* a s. Ambrosio; *director discipulorum, conservator clavium regni Dei* a s. Cyrillo; *os discipulorum, animo Ecclesiae, fidei basis, fundamentum confessionis Christi* a s. Chrysostomo; *hoeres Apostolorum, primatu Abel, auctoritate Moyses, judicatu Somuel, potestote Petrus, unctione Christus, ovilis dominici postor, cloviger Domus Domini, postor pastorum omnium, in plenitudine potestotis vocatus* a d. Bernardo; ec.

Quid nunc dicendum est de catholicis illis (forsan etiam Ecclesiasticis) qui certo ut R. Pontificis auctoritatem infirment, et quae ei debetur reverentia et amor, ad nauseam usque vel ipsis laicis bominibus insinuare non desinunt, nihil humani a RR. Pontificibus alienum fuisse, saepe etiam de pastoribus in lupos mutatis? — Audiant isti sacrilegi atque animarum fidelium interfectores clarissimum Tullium Dandolo, qui in Opere, *Ricordi inediti di Girolamo Morone Gron-Concelliere dell'ultima Duca di Milano sul decennio dal* 1520 *al* 1530 ecc. Milano tip. Pogliani, 1855, pag. 35, ait ad rem: « Rimproveriam pure all' uomo le colpe dell' uomo; ma rifiutiamoci ad imputare a' Papi nella lor qualità di sommi Pontefici ciò che non ha correlazione con siffatto augusto carattere; confortati e fidenti che il Redentore non derelisse in balìa della fralezza umana l' eterno suo Vero. I pochi Papi, che la storia pinge uomini malvagi, nemmen essi fourviarono in fatto di dottrina: e sì che nel pervertimento delle dottrine avrebbono di leggieri (come fecero i Patriarchi Costantinopolitani) potuto cercare assoluzione e giustificazione dei pervertiti costumi. Sono soli otto i nomi messi comunemente fuori a disonor della Tiara: Sergio III, Giovanni XI, Giovanni XII, Benedetto IX, Sisto IV Innocenzo V, ed Alessandro VI. (sunt qui addunt Bonifacium VIII, cum Doellinger; sed *vid.* card. Wiseman *Difeso di vari punti della vita di Bonifacio VIII*; Tosti, *Bonifacio VIII*). Potremmo a buon dritto escludere dal brutto elenco que' due primi, che la storia ha omai rimondi dalle calunnie di Luitprando; anco su qualcuno degli ultimi ci avremmo a dire; meniam buono, nonostante, quel numero ogli avversari del Papato; considerando che i Romani Pontefici sommano dugentosessantuno, avvertiremo che per un tristo contaronsene dunque trentadue buoni, mentre nel consesso medesimo degli Apostoli v' ebbe un traditore su dodici. Annoteremo in appresso che il rapporto della bontà alla malvagità avanza appo i Papi del decuplo il riscontrabile in qualsivoglia miglior dinastia di principi antica o moderna; son calcoli d'una statistica storico-morale accessibili a chiunque ».

(*J*) *Pag 88.*

1. Mira sane institutio Congregatio de *Propaganda*! mirum Catholicae veracitatis praesidium et decus! quo ex universo, quo late patet orbe, selecti juvenes excolendi confluunt. Unde veluti a salutifero fonte puritas Doctrinae, erga Apostolicam Sedem observantia, studium Regni Dei plenius et securius hauriuntur;

ubi quod, stupentibus omnibus, infra Octavam Epiphaniae quadraginta et amplius idiomatum quotannis exhibetur specimen, illud Actorum II in mentem revocat: *Quomodo nos oudivimus, unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Porthi et Medi et Ælamitae et qui habitant Mesopotamiom, Judaeam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam, Pamphyliom, Egyptum et partes Libyae, . . . Judaei quoque et proselythi, Cretes et Arabes?* Qui percelebris hujusce institutionis genesim, indolem, statuta aliquantenus dignoscere cupit, adeat *Vita del giovane Egiziano Abulcher Bisciarai alunno del Collegio Urbano di propaganda, scritta dal P. Antonio Bresciani.* Modena, anno 1830 — Ad imitationem Propagandae aliae in subsidium Scholae habentur Parisiis, Mediolani et Jenoae.

2. Quoad Congregationem *S. Officii*, contra quam adeo iniqui debacchantur, vide inter ceteros Bouvier, *Inst. Theol*, t. 4, *de legib.* p. 2, c. 3 — *Annoli religiosi*, Roma, t. 20 — Maistre, *Del Papa — Saggio elementare di diritto pubblico ecclesiastico* — Bergier, *Dizionario*, V. Inqoisizioone — Balmes, *Il protestantismo* ecc. cap. 36. — Margotti, *Processo di Nuytz* — Muzzarelli, *Buon uso della logica*. Opusc. XVI: inquisizione. — Hic satis sit referre verba Lacordaire: *La Congregazione Romana del S. Officio, tribunale il più mite che fosse mai; il solo che in trecento anni di durata non abbia versato una goccia di sangue* (Mèmoire pour le rètablissement des Frères Prêcheurs). Attamen perditi homines quot contra ipsam confixerunt, notat Opus percel. *La Civiltà Cattolica*, vol. 12, pag. 409 — Albini, *Risposta all' Istoria dell' inquis. di Poolo Sorpi* — Marsallier *Histoire de l' Inquisition* — Nicolas, *del Protestantismo paragonato al Cattolicismo ne' suoi ropporti coll' incivilimento.*

Quae contra Romanam inquisitionem objiciunt, non illi, sed demagogiae conveniunt: V. *Fatti atroci dello spirito demagogico negli Stati Romaui.* Racconto estratto dai processi originali. Firenze 1853 — Balleydier, *Storia della Rivoluzione di Roma dol 1846 al 1850*, Livorno 1851 — *Id. Histoire des Rivolutions d'Autriche* 1853 D'Arlincourt, *L' Italia Rossa*, 1851.

3. Concilii Congregationis Decreta exhibet liber, *Thesaurus resolutionum s. Congregationis Concilii* (plorimis tomis), Romae editus. Has resolutiones contraxit octo voluminibus Jo. Zamboni in libro, *Collectio Declarationum s. Congregationis Cardinalium sacri Concilii Tridentini.* Vieonae, 1812, typis. PP. Mechitaristarum.

4. SS. Rituum Congregationis decreta sub hortatu et auspiciis Card. de Somalia, regnantibus Pio VII et Leone XII, immenso labore et patientia fideliter conscripsit ejusdem Congregationis assessor Aloysius Gardellini — Ex qua collectione cuilibet Ecclesiastico magis utilia selegit P. Barthol. a Clantio Capucc. in Opere, *Manuale Ecclesiasticorum*, etc. Tanrini (et Romae tertio edito); de quo V. *Annali di Relig.* tom. 14, pag. 358. — V. plura in fine vol. *App.* 2.

Romae alii sunt Conventus pro bono totius Christianitatis laudabiliter sane instituti — Est inter alios Sacra *Rota*, tribunal, ubi materiae maxime beneficiales discutiuntur: V. De Luca, *Theatrum veritatis et justitiae*, tom. 15 — Est *Fabrica*, ita dicta *s. Petri*, cui committitur cognitio onerum ac reductio Missarum: V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.*, l. XIII, c. ult. — Est *Dataria*, ubi tribuuntur gratiae pro foro externo: V. Amyden, *Tractotus de officio et jurisd. Datarii* — Est *Poenitentiaria*, ubi expediuntur gratiae ac dispensationes pro foro conscientiae: V. Constitutiones Benedicti XIV, *Quamvis*; it. *In Apostolicae*; et maxime *Pastor bonus* (it. V. dicenda *de matrimonio.*

(*K*) *Pag. 90.*

Huc etiam faciunt verba Archiep. Hughes ad popolom 18 (Vid. *Civiltà Cattolica*, vol. v. pag. 163); « Iddio mai non permise, che i Sommi Pontefici adempissero i doveri della alta loro dignità sotto il sospetto di essersi forzati dall' autorità umana. Rimirateli nei primi 250 anni dell' èra cristiana: pressochè tutti furono martiri, e in questo tempo, non osando appellarsi al paganesimo ed ai suoi sacrileghi giudici, ove cercavano essi la libertà? nelle catacombe di Roma, ne' monti, nelle solitudioi; ma avunque mantennero la libertà... Non dico, che la sua dignità e il suo officio dipendano dall' essere egli capo dello Stato: anche ramingo sogli Appennini, i fedeli lo riconosceranno sempre come Sommo Pontefice. Ma è necessario alla Cristianità, ch' egli sia indipendente, e se non v' ha stato di mezzo tra il suddito e il sovrano, allora io dico, è d' uopo ch' ei sia sovrano. »

Id pluribus tuentur: *Civiltà Cattolica*, Serie I, vol 2 et 4. Serie II, vol. 11; *gli ommodernatori dello stato Pontificio — Il Papa Re.* Torino 1849 — De Maistre, *Del Papa*, l. III, c. 6 — Salzano, *Storia Eccles.* l. XI — Balmes, *Il Protestontismo comparato al Cattolic.* c. 67 — *La questione Romana discussa nell' assemblea francese iu ottobre* 1849 — Id. vel ipse Foscolo tuetur: *vid.* Cantù *Storia*

di cento anni, vol. 3, pag. 502 — Orsi, *Del Dominio e della Sovranità de RR. Pontefici* — Borgia, *Storia del dominio della Santa Sede* — Mamachi *Del diritto libero della Chiesa* ecc. — Zaccaria, *De rebus ad hist. et antiq. eccl. pertinentibus* — Muzzarelli, *Buon uso della Logica*, Opusc. XVII *Del Dominio temporale del Papa* — Margotti, *Processo di Nepomuceno Nytz* — *Risposta a Tommaseo* ecc. ecc.

(*L*) *Pag. 90.*

Potestas Ecclesiastica, ait A Lapide in cap. 13 *ad Rom.* est immediate a Deo; quia Christus expresse praeposuit Petrum, Apostolos et sic successive: et regnum Ecclesiae monarchicum est, quia summa potestas uni Petro, ejusque successoribus tributa fuit — Sunt qui cum Bellarmino tuentur Ecclesiae monarchiam aristocratia aliquatenus temperatam esse; quod tamen alii negant cum Salzano *Lezioni del diritto*, ecc. vol. 1, l. VII.

Etiam saecularis potestas a Deo procedit, quia natura et recta ratio suadet hominibus, ut proponantur magistratus, quibus ipsi gubernentur. Sed mediate tantum; Deus enim dedit principia justitiae et ordinis politi sed immedite non praestabilivit gubernii formam, neque personas gubernantium; reliquit ut id determinaretur facto aliquo societatis, ex libera hominis voluntate, nempe vel per popularum electionem, vel per successionem haereditariam, quae quidem a principio fundamentum habuit in aliquo expresso vel tacito societatis pacto. Hoc semel praestabilito, accedit Dei auctoritas, quae pactum illud firmat electo auctoritatem tribuens: sane auctoritas liberis hominibus praesidendi nonnisi a Deo esse potest, a quo omne dominatum est. Hinc illud Danielis ad Nabuchodonosor: *Deus tibi dedit regnum, fortitudinem et imperium.* Hinc illud Pauli; *Non est potestas nisi a Deo*: in quem locum ait Chrysostomus: *Quid dicis? ergo omnis Princeps a Deo constitutus est? Istud non dico; non enim de quovis Principe mihi sermo est, sed de re ipsa, id est de ipsa potestate: quod enim Principatus sint, quodque non simpliciter et temere cuncta ferantur, divinae sapientiae opus esse dico. Propterea non dicit*: non est potestas, nisi a Deo — V. *La repubblica italiana del* 1849, *suo processo.* Torino 1850, cap. 26 — Balmes, *Il protestantismo comparato al cattolicismo*, cap. 48. Origine del potere — Salzano, *Elementi di Storia antica*, lib. 2, § 6 — *Civiltà Cattolica*, Serie II, t. 1, pag. 320; e Ser. III, t. 1, pag. 57.

(*M*) *Pag. 90.*

Ut quaestio de legis subjecto diversis regnis aptari possit, non abs re erit referre, quae habet Bouvier, *De divisione societatis politicae*, Institutiones Philosophicae Parisiis 1844.

« *Monarchia* (a duobus verbis graecis *monos*, *solus*; et *arco*, *dominatio*, *principatus* sic dicta) est societas, in qua unus totam habet auctoritatem, et vocatur rex, imperator, princeps, dux, comes; etc. — Duplex est monarchia, absoluta et temperata. *Absoluta* ea est, in qua sola Monarchae voluntas vim legis habet, et subditos tenet obstrictos. *Temperata*, quando Monarchae voluntas intra quosdam limites determinatos coërcetur (ut nunc Sabaudiae). Rex enim plenam non possidet auctoritatem condendi leges, tributa exigendi, etc.; sed insuper requiritur consensus per majoritatem suffragiorum expressus, utriusque conventus, scilicet conventus *Parium regni* et conventus *Delegatorum populi* (vulgo *la chambre des Paris, et la chambre de Députés*), Haec monarchia gallice appellatur *gouvernement representatif*... (V. Taparolli, *Gli ordini rappresentativi* — *Civiltà Cattolica*, Ser. I, vol. 4 e 5 ecc.; Ser II, vol. 1. *Di un'apologia cattolica degli ordini rappresentativi*),

« *Aristocratia* (a vocibus *aristos*, *optimus*; et *cratos*, *potestas*) est societas in qua primates supremam auctoritatem habent sive nobilitate sive opibus sive capacitate ceteris praecellant. Tale diu fuit gubernium Venetiarum — Si in hoc regimine quidam irrepant abusus, v. g. si primates pupulum opprimant, si dignos vel incapaces admittant, tunc gubernium istud vocatur *oligarchia* a vocibus, *oligos*, *pauci*; et *arco*, *potestas*.

Democratia, quae etiam in usu vulgari appellatur *Respublica*, illa est societas, in qua suprema auctoritas penes generalia populi comitia residet. Nomen accipit a verbo *demos*, *populus*; et *cratos*, *potestas*. Hac gubernii forma usi sunt Lacedaemones, Athenienses, Romani, etc. — Guberoium democraticum male constitutum, in quo plebs infima praevalet, dicitur *ochlografia* a vocibus *oclos*, *multitudo*; et *crotos*, *potestas*.

Sunt adhuc gubernia, quae vocantur *foederata*, et coalescunt ex pluribus societatibus a se divisis, aliquo tamen vinculo unitatis inter se conjunctis, et sub hoc respectu unicam societatem politicam constituentibus. Talia sunt foedera inter respublicas Helvetiorum, inter Principes Germaniae, inter provincias Americae (*les États-Unis*) etc. » — Porro si unum excipias *Monarcham absolutum*, ceteri omnes legislatores (etiam regnorum foederatorum in

iis in quibus simul haec regna consociantur) suis legibus tenentur; quia iis in societatibus legislator non est homo singularis, sed communitas — V. Gerdil, *Della sovranità, del Sovrano e dei sudditi*. Scritto inedito. Genova 1853 — Della Margherita, *Avvedimenti politici*, c. 3: forme diverse di governo.

(N) *Pag. .95*

Quod Ecclesiastici jure divino exempti sint a potestate saeculari quoad materias spirituales vel mere ecclesiasticas, ut sunt ordinationes, electiones praelatorum, etc: est certum; siquidem Ecclesiae, non saecularibus, haec fuit tributa potestas. Quoad loca vero atque personas Ecclesiasticas, utrum exemptio a certis oneribus sit non tantum de jure humano, sed divino, quaestio est: multi affirmant cum Suarez, Azorio, Laymano, etc. — Quidquid sit, negari non potest naturali aequitati, et per consequens divinae ordinationi consentaneum esse, ut qui sacris Mysteriis sunt deputati, non omnino in omnibus ceteris aequiparentur hominibus; quos enim in omnibus pares habemos, eos non tanti facimus, neque etiam eorum officium.

Verum enim vero vel in ipsa Respublica ejus repraesentator pluribus gaudet supra ceteros; idque merito, nam illius dignitas vilesceret, si ab aliis non distingueretur. Nonne apud ipsos gentiles eorum Sacerdotes semper magno in honore habebantur? Romae ipsi erant a juramento liberi, in Aegypto a tributis soluti, in Graecia negotiorum consultores, in Asia praesides judiciorum, in Gallia praeceptorum magistri, ecc. — V. Liguori, *Hom. Apost.* tr. xx, n. 18.

« Mentre non è punto vero (ad rem, *Saggio intorno al Socialismo* ecc. tom. 2), ciò che per rincalzare le sue teorie si condusse a dire il Gioberti, che *la morale Evangelica è essenzialmente democratica, perchè fondata nel domma dell'uguaglianza naturale* (Apol. del Ges. Mod., cap. 1) e mentre anzi il Vangelo mette nella società spirituale, sola che egli costituisca, le più ricise disuguaglianze tra clero e laicato, tra corpo docente e corpo discente; non entra però a consigliare nelle società umane un ordine a preferenza di altro, nessuna forma a preferenza di un'altra, non dà nè toglie a veruno un diritto di comando e di proprietà altrimenti da ciò che gli competa pei suoi titoli legittimi che fondano le disuguaglianze naturali e civili, senza delle quali non può esistere società pubblica. La morale Evangelica data per compiere le leggi divine anteriori di tempo, e per ristorare la natura scaduta, e essenzialmente conservativa di tutti i diritti, e di tutti i loro limiti, come natura e giustizia li prefinisce, o come la legge umana con legittima ragione li distribuisce, ordina e scomparte. »

Et in nota haec addit: « Se l'Evangelio fosse *essenzialmente democratico*, ripugnerebbe alla condizione del genere umano, che è sulla terra *essenzialmente gerarchico*. Gerarchico nella divisione dei sessi e nella propagazione dei figli; gerarchico nella successione delle generazioni, che ereditano dai maggiori beni spirituali, e dottrine di ogni maniera; gerarchico nelle differenze di età, di attitudini, e capacità fra gli individui, e nelle gradazioni d'ingegno. Tutti questi lineamenti o elementi di gerarchia, che svariatissimamente sottordinano in diversi rispetti gli uomini gli uni agli altri, il Vangelo o li accrebbe e sublimò creando tutta nuova la gerarchia sagra nella società religiosa, santificando l'unione socievole dei sessi, così che la santità del matrimonio rende sacra per la donna l'autorità del marito, suo capo, come Cristo lo è della Chiesa, e sacra fa l'autorità dei genitori sui figli: o li sanzionò ordinando rispetto ed onore ad ogni podestà e autorità legittima, a ogni titolo rispettabile di scienza, di età, e ad ogni diritto; così che ove molti uomini si trovassero assieme non classificati osservando colla virtù e luce evangelica la ragione della natura si classificherebbero tosto da sè. Epperciò, a vero dire, la democrazia assoluta è impossibile in natura: fra uomini ragionevoli e retti *non durò mai*, come scriveva Giovanni Müller, *cinque minuti*; di fatti nelle repubbliche stesse le più democratiche per poco che sieno ordinate a ragione, soltanto alla superficie, *secundum quid*, e ancora in poche cose regna il principio democratico e la gerarchia artificiale che è nato a produrre, mentre la vita sociale si aggira sempre come sul suo perno più stabile sulla gerarchia naturale, che penetra colla forza della autorità tutta l'umana famiglia e limita tutte le libertà, ringagliardita poi soavemente nelle nazioni cattoliche dalla gerarchia religiosa. »

V. Thomassin, *De nova et veteri Ecclesiae disciplina*, tom. III, lib. 1 — De Héricourt, *Compendium Thomassin* — Bingam, *Origines et antiquitates Eccl.* tom. II, l. 5 — Natalis Alexander, *Hist. Eccl.* saec. IV et V — Vandet, *Des changements opèrés dans l'administration de l'Empir*, tom. II, c. 2 — Dupues, *Traité de la Jurisp. crim.* — Bergier *Dizionario*. V. Immunità — Mozzarelli. *Il buon uso della Logica* ecc. Dissertaz. *Sulle immunità eccles.* — Tandem: *Dell'origine delle immunità del Clero cattolico*, e d'ogni altro sa-

cerdozio creduto dagli uomini legittimo e santo. Libri due, Cesena 1791.

(O) *Pag. 98.*

Quid (quaores)*si regni usurpator illico obedientiam, fidelitatem, etc. exigat*?

R. Hac in re pro norma sit *Instructio* data a Pio VII, 22 maji 1809, suis subditis in civili R. Ecclesiae Principatus invasione: « Con essa Instruzione » (ita refert Bercastel, *Storia Ecclesiastica*, Continuaz. vol, XXXVI ed ult,), « si regolavano principalmente tre oggetti: 1. « il giuramente di fedeltà,ch'esigeva il gover- « no intruso; 2.l'accettazione d'impieghi; 3.il « canto del *Te Deum* comandato dalle autorità « laiche per festeggiare lo stabilimento del « nuovo governo.

« Quanto al giuramento.Il Pontefice dichia- « rava illeciti i giuramenti illimitati, implican- « do infedeltà e fellonia verso il legittimo go- « verno. Assentiva poi, che fosse dato ne'li- « miti di obbedienza passiva; ben inteso, che « questa di lui permissione non si potesse « giammai interpretare per un'abdicazione del- « la sovranità temporale. Prescriveva la formo- « la del giuramento ne'termini seguenti: *Io « prometto e giuro di non prender parte in « nessuna cospirazione, complotto,o sedizione « contro il governo attuale: siccome oltresì di « esser sommesso ed obbediente in tutto* ciò , « *che non sarà punto contrario alle leggi di « Dio e della Chiesa.*

« Non permetteva poi, che si esercitassero, « nè si accettassero impieghi,dai quali ne na- « scesse il riconoscimento dell'usurpazione: « anzi avea stabilito, che coloro che ne accet « tassero di tal fatta, incorressero nelle censu- « re. Quanto agli impieghi, che non portasse- « ro riconoscimento, acconsentiva il Pontefice, « che fossero accettati sempre per altro con « dispensa del Diocesano.

« Finalmente vietava a'Vescovi e ad altri « Pastori Ecclesiastici di prestarsi al canto « dell'Inno ambrosiano, il quale per le circo- « stanze dei tempi diveniva più un insulto a « Dio, che un atto religioso. »

(P) *Pag. 105.*

Ad rem quoad populorum insurrectionem haec leguntur in libro, *La repubblica italiana del* 1849, cap. 43: « A parlar propriamente, niuno è ovrano sulla terra,e la parola dell'Alfieri suona vera e solenne: *Innanzi a Dio chi Re*? La sola giustizia è sovrana: la sua luce è la norma dei diritti e dei doveri, la sua spada lampeggia sui popoli e sui troni, al suo giudizio converranno i principi e le nazioni. Ma frattanto prima che venga quel dì della giustizia,chi chiamerà a sindaco i principi prevaricatori di quella giustizia, al danno dei popoli? Ecco la questione che agita la Francia, l'Italia, l'Alemagna ed il mondo. Cerchiamo la soluzione.

« Ad ogni accusato vuolsi concedere un tribunale competente, un processo e una deliberata sentenza. Ad un privato non si torce un capello senza un giudizio ponderato e legale;fra le nazioni più libere il giudizio è più maturato ed autentico. Or dunque dov' è il tribunale, dove la legge, dove i giudici che sentenzino i sovrani? Il medio-evo collocava quel tribunale nel Pontefico e negli assessori della Chiesa cattolica, e il gran Leibnitz ne fu rapito di maraviglia, perchè in quello i principi avevano un freno. e una guarentigia i popoli; e durando quella dittatura, fondata nelle pure ragioni della moralità e della giustizia, l'umanità sarebbe stata libera dai due sommi flagelli, che sono le guerre e le rivoluzioni, nelle quali si fa combattimento, come dalle fiere, di agilità e di forza, non di giustizia nè di ragioni. Sciogliere i popoli dal giuramento di fedeltà,per esempio al quarto e all'ottavo Enrico, non era una guarentigia di libertà contro la tirannide?

« Ma quella giurisprudenza , quantunque spontaneamente suggellata dai principi e dai popoli, quasi lampo di suprema civiltà nella suprema barbarie, non era inerente alla Chiesa: era un patto accidentale di quel tempo, ed è passata. Resta però il principio che detta , ogni membro dell'umanità, epperò anche i sovrani , volersi giudicare competentemente e conforme al diritto, e non alla violenza. Ripeto adunque: dov'è quel tribunale autentico, che giudichi i sovrani? — Si risponde: Questo tribunale è la nazione.

« Sia: perchè se v'ha sulla terra un consiglio , al quale debba comparire un sovrano , questo è certo la nazione, essendo egli Sovrano, per la grazia di Dio e della nazione. Ma le società segrete, ma le turbe faziose e rivoluzionarie non sono la nazione, che anzi oppugnano il pensiero della nazione , e coi raggiri la seducono , o la trascinano colla violenza : dunque si ritirino questi giudici incompetenti e corrotti, e lascino, prima d'insorgere, che la nazione con tranquilla e libera discussione pronunci il suo giudizio alla luce del sole. È questo il procedere dei cospiratori? Rispettano essi la sovranità della nazione: O piuttosto non sono essi i neri demoni che giran nelle tenebre e non prorompono , se non quando hanno già soffiato l'incendio che invade le na-

zioni? I socialisti di Francia, o dell' Europa tutta avevano consultata la nazione prima di lanciarla nel golfo apparecchiato dalla rivoluzione? Essi sono come il sasso della montagna, che si sfrana e precipitando schiaccia gli alberi e le case, i pastori e le greggie. Direste allora che le greggie ed i pastori, le case e gli alberi furono consultati e schiacciati liberamente? Tale è l'opera delle insurrezioni: esse schiacciano le nazioni, ma in quanto al fare le rivoluzioni, le nazioni non vi entrano quasi per nulla: l'urto di pochi le trasporta, e non sanno dove. Qui è la storia di pressochè tutte le insurrezioni.

« Insistiamo ancora su questo tribunale della nazione. Quale sarebbe il delitto per cui la nazione potrebbe esautorare il sovrano, e levarsi in arme contro di lui e di chi ne sostiene le parti? Perchè, oltre le ragioni del diritto, qui si hanno da bilanciar le conseguenze d'una lotta civile fra chi sostiene e chi ripudia il principe; non essendo le menti d'un qualche Stato sì facilmente accordabili come furono i sensi della piccola Roma nella cacciata del piccolo re Tarquinio; nè potendo le politiche fantasie trovare quell'accordo di spiriti, in cui vennero i Romani contro quella superba e disonesta famiglia... Per qual colpa del principe sarà dunque giusto e conveniente alla nazione l'insorgere a mano armata contro di lui, e precipitar sè stessa negli orrori d'una guerra cittadina? Qui impallidiscono i publicisti; e quegli stessi che propugnano la sovranità del popolo, discendendo dalle loro speculazioni, si accordano coi propugnatori del diritto divino dei princìpi, negando nella pratica l'onestà e la convenienza delle armate insurrezioni.

« S. Tommaso, il Bellarmino, e Suarez consentono all'intera nazione il diritto di ritirarsi dall'obbedire al principe, che viola sostanzialmente il patto fondamentale dello stato ed esercita la tirannide; ma nè essi nè alcun teologo di valore tiene per lecite le armate insurrezioni. Suarez, interpretando il Bellarmino, consente al popolo il diritto della difesa negli estremi casi e non mai dell'offesa (Suarez, *defens. fidei*, lib. III, c. 3). E s. Tommaso concede pure che per nazionale decreto si destituisca il tiranno, e ricorda Tarquinio il Superbo e Domiziano, i cui atti furono anche rescissi dal senato; ma non consente tale diritto se non nella dichiarata tirannide, alla sola nazione, e non agl' individui nè alle fazioni. Avvisa che le lagnanze si portino legalmente da l'inferiore al superiore, come gli Ebrei deferirono ad Augusto i gravami di Archelao imitatore della paterna scelleratezza. E se ciò non si possa o non sia il caso, nè giovi la giustizia umana, s. Tommaso, lungi dall'antenticar l'uso delle armi, ci consiglia di ricorrere al Re dei regi, nelle cui mani è il cuore dei principi. Egli piegò a mansuetudine la crudeltà di Assuero; egli cacciò dal trono e dal consorzio degli uomini il superbo Nabucco; egli vide nell' Egitto i guai del suo popolo, e inghiottì nelle acque del mare Faraone e l'esercito suo; e la mano di lui non è abbreviata. Dio manda i cattivi principi a castigo dei popoli; si tolga dunque la colpa dei popoli; perchè cessi la piaga dei tiranni. Così argomenta e conchiude s. Tommaso, *De Regim. Princ.* l. I, c. 6.

« Nè altro insegnamento ha la Chiesa di Cristo, il quale stabiliva i due vertici sociali in Cesare e in Dio. S. Pietro comanda l'obbedienza al principe *propter Deum*; s. Paolo *propter conscientiam*, e pure ai cattivi, dove il comando non sia cattivo. L'autore delle *Costituzioni apostoliche* chiama questa la legge di Dio: *haec enim est Dei lex.* Tertulliano, lampeggiando sui cristiani la spada dei tiranni scriveva a Scapola: « Il cristiano non è nemico di nessuno, e neppure dell' imperatore, il quale sapendo essergli costituito dal suo Dio, gli è forza d'amarlo, riverirlo, onorarlo e pregare che sia salvo.

« Ma da niuno meglio che dal grande Agostino ci venne ritratta la condotta sublime dei primi cristiani, e la sapienza che la inspirava: « Giuliano, egli dice, fu un imperatore infedele, fu apostata, iniquo, idolatra. Ora i militi cristiani obbedivano all'imperatore infedele; ma nel culto di Cristo non altro imperatore conoscevano, se non quello che è in cielo. Quando venivasi agli idoli, all'imperatore anteponevano Dio. Quando poi diceva: Schieratevi, combattete, essi obbedivano: cioè distinguevano l'eterno Signore dal signor temporale e per cagione del Signor eterno obbedivano e soggiacevano al signor temporale; *Distinguebant Dominum aeternum a domino temporali, et tamen subditi erant propter Dominum aeternum domino temporali* « (*De Civ. Dei*, *l.* XVIII, 53). Eccovi la dottrina e la pratica del Cristianesimo, esposta dal più grande ingegno che illustrasse la filosofia ed il Vangelo: obbedire nel bene, tollerare il male ».

(Q) Pag. 108.

Roma (inquit Fenelonius) è *la patria comune di tutt'i cristiani: tutti sono concittadini di Roma: ciascun cattolico è Romano.*

« Gli uomini politici (ad rem episcopus Parisis. *Della Chiesa e dello Stato*) accoglievano

generalmente con favore quella parola, che tanto ferisce i nostri cuori cattolici, essere il Papa *un sovrano straniero*. Ab no, no! il Papa non è per noi, non sarà mai un sovrano *straniero;* gli è anzi il sovrano di ciascheduno di noi in tutto quanto abbiamo di più personale, di più intimo; poichè comanda alle nostre menti colla sua parola, comanda alle nostre coscienze colla sua volontà — Cotale sovranità il Papa la esercita sempre o sopra tutto, sia per sè medesimo, sia per l' intermezzo dei Pastori, dei quali egli domina tutta la gerarchia. Quella sovranità si estende non meno sui cristiani dispersi ne'paesi idolatri, che sui fedeli agglomerati nelle cattoliche contrade; poichè tutti malgrado ogni distanza ed ostacolo, malgrado ogni discredenza de' costumi e la rivalità delle nazioni, tutti qualunque lingua parlino, a qualsiasi sociale classificazione appartengano, sono egualmente i membri di uno stesso corpo, i cittadini di una stessa patria, i sudditi di uno stesso Capo visibile, preposto al governo di una società medesima, la quale, spirituale nel suo oggetto, è nullameno partecipe necessariamente nella sua esistenza di tutte le condizioni delle umane società ».

(*R*) *Pag. 113.*

Concordata nihil aliud sunt, *quam conventiones*, *ac quaedam veluti foedera contracta inter potestatem civilem, et potestatem ecclesiasticam.* Licet enim discrimen utriusque innitatur jure naturali et divino positivo; non potuerunt tamen fines proprii ita unicuique adsignari, ut nullae unquam orirentur peculiares factorum circumstantiae, in quibus ad tollendum quodcumque discordiae periculum non oporteret aliquando res *ex bono et aequo* componere. Huc igitur pertinent foedera illa, quae ubi rite percussa sint, *Concordatorum* nomine nuncupamus, et partes secum contrahentes ita obligant, ut eorum violatio sit contra ipsum jus naturale praecipiens *pacta legitime inita semper esse religiose servanda.* Effemerides Gallicae, quibus erat titulus l'*Avenir*, cum anno 1833 ausae fuissent docere Concordata non esse *obligatoria*, S. Pontifex Gregorius XVI eam cito doctrinam aperte reprobavit et diris devovit — *V. Della natura e carattere essenziale de' Concordati.* Parigi, Didot 1850 — Audisio, *Introduzione agli studi eccl.* l. IV. — *Civiltà catt.* Serie 2, vol. 11 e 12, *Concordato Austriaco* — Wiseman, *Conferenze sui Concordati.* Milano 1856.

Si res mutuo finienda, reprobandae appellationes sic dictae *ab abusu*, quas nonnulli juristae tuentur cum Natali Alexandro (*Hist.* ad *saec.* IV). Has tunc dari asserunt, quando in causa Ecclesiastica fit appellatio ad principem saecularem ob putatum abusum potestatis Ecclesiasticae. Quas tamen venerandae antiquitati ignotas, omnium perturbationum fontem, vexationum in Clerum scaturiginem, ac manifestam jurium Ecclesiae usurpationem appellavit Leo XII Epist. ad Galliae Regem, die 14 junii 1824. Vel ipse Fleury in hac re omnino suspectus ajebat: *Les appellations comme d'abus ont acheve de ruiner la jurisdiction ecclèsiastique* — V. Salzano, *Corso di Storia Eccl.* l. IV, n. 7. — It. *Animadversio in Natalem Alexandrum.* loc. cit. *Civiltà Cattolica*, vol. 7. pag. 586 — *Processo di Nuitz*, ubi inter cetera haec habentur: « Basta un po'di buon senso per rilevare tutto il ridicolo d'una dottrina che erige il potere civile a giudice d'una materia, che non conosce. Può egli lo Stato definire i limiti della potestà ecclesiastica?... e come dunque potrà sentenziare che questi limiti vennero trapassati?... Noi rimettiamo i lettori all'opera di mons. Affre intitolata: *Dell'a pello come di abuso, sua origine, suoi progressi e suo stato presente...* Tuttavia qui giova riferire un breve squarcio della letteratura ufficiale scritta il 18 agosto 1803 da Sua Eminenza il Cardinale Caprara al signor di Talleyrand per essere presentata al Governo Francese. Si sa che Napoleone aveva aggiunto al Concordato conchiuso col Papa nel 1801 per appendice una serie di articoli conosciuti sotto il nome di *articoli organici.* Il 6 di questi articoli dicea: « Si avrà ricorso al Consiglio di Stato per tutti i casi di abuso ». Il Cardinale, a nome del Papa, rigettando tale articolo, scrivea: « Quali sono questi casi? L'articolo non li specifica che d' una maniera generica ed indeterminata. Si dice, per esempio, che uno dei casi d'abuso è l'usurpazione o l'eccesso di potere. Ma in materia di giurisdizione spirituale, la sola Chiesa è giudice. Non ispetta che a lei dichiarare in che cosa siasi ecceduto o abusato de'poteri che sola essa può conferire. La potestà temporale non può conoscere dell'abuso eccessivo d'una cosa, che essa non può accordare. Un secondo caso di abuso è la contravvenzione alle leggi e regolamenti della repubblica. Ma se queste leggi, se questi regolamenti sono in opposizione colla dottrina cristiana, bisognerà, che il prete li osservi piuttosto che la legge di Gesù Cristo? Tale non fu mai l'intenzione del governo. Si mette eziandio nella classe degli abusi *l'infrazione delle regole consacrate in Francia dai santi canoni.* Ma queste regole dovettero emanare dalla Chiesa, e tocca a lei sola pronunziare sulla loro infra-

zione; perchè essa sola ne conosce lo spirito e le disposizioni. Si dice infine che v' ha luogo ad *oppello come di abuso* per tutto ciò che tende a compromettere l'onore dei cittadini, a turbare la loro coscienza e che degenera contro di loro in oppressione, ingiuria o scandalo. Ma se un cotale reo di divorzio o eretico, e conosciuto pubblicamente si presenta per ricevere i Sacramenti, e che se gli rifiutino, pretenderà che gli sia stata recata ingiuria, griderà allo scandalo, muoverà lagnanze, la legge lo assisterà; eppure il prete accusato non avrà eseguito che il suo dovere, perchè i Sacramenti non debbano mai essere amministrati a persone notoriamente indegne » — V. *Mem. Moden.* vol. 1, pag. 107 — *Civiltà Cattolica*, Ser. II, vol. 11 pag. 329.

Agendo de suprema Ecclesiae potestate quaestio recurrit adeo vehementer agitata olim, at ferme semper imperfecte discussa; quid nempe sentiendum sit de anteactis saeculis, in quibus Pontifices nonnunquam res ipsas civiles exterorum moderabantur? Nostrum non est hic immorari, id unum scire satis sit, veritatem suos hodie habuisse vindices, atque adeo, ut vel ex ipsis protestantibus nemo sit cui, vix a limine genuina historia salutata, palmare non sit, illa temporum iniquitate SS. Pontifices haud fines suos excessisse, sed ipsos ea esse potestate usos, quam eis tribuebat universalis consensus.

V. Bouvier. *Instit. Theol.* t. 1, *De vera Eccl.* sub finem — De-Maistre, *Du Pope*, t. 2, c. 9 et seqq. — *Pouvoir du Pope, sur les souverains au moyen âge* vol un. in 8.°—Hurter, *Storia di Papa Innocenzo* III, *e de' suoi contemporanei.* Milano 1841. — Voigt. *Storia di Papa Gregorio XII e de' suoi contemporanei, preceduta da un'Introduzione del Can. Jager.* Milano, tip. Pirotta 1840, etc: — P. Salzano, *Corso di Storia Ecclesiastica.* Napoli 1848, vol. 4, 1. XIII. — *Il Cattolico*, vol. 4, pag. 64 — Bianchi, *La Polizia della Chiesa* — Audisio, *La Reale Basilica di Soperga*, 1. IV, c. 2 etc ubi haec ad rem: « Vi recherò in mezzo il pensiero di quel supremo intelletto che fu il Leibnitz: e appunto perchè supremo, il meno protestante che vi abbiate. Accennando egli al tribunale imaginato dal Saint-Pierre pel mantenimento della pace universale, ecco quel che ne afferma: » Per me, io l' innalzerei a Roma quel tribunale, e ne vorrei presidente il Papa, come quegli che in realtà già altre volte esercitava l'ufficio di giudice tra i principi cristiani... Vedi progetto che avrà riuscimento pari a quello dell'abate di San Pietro: ma poichè non ci son vietate le finzioni, perchè non faremo quella che ci ricondurrebbe l'età dell'oro? » Così pensava il gran Leibnitz di quello spirito di conciliazione e di pace, per la tranquillità europea, già adoperato dai Pontefici di Roma. Dopo lui, sprecherei tempo e fatica nel citar altri nomi.

(S) *Pag. 115.*

Quoad mortem civilem haec pro nostris temporibus habeto, ut notat *Giurisprudenza degli Stati Sardi*, Genova 1651, disp. VII:

« 1. Io nessun paese d'Europa la morte civile trovasi stabilita nelle condizioni, alle quali esiste in Francia. Fra le nazioni, presso le quali essa era stata introdotta col Codice civile Francese, il Belgio (art. 13 della Costit.), ed i Paesi-Bassi (art. 4 del Cod. civ.) l'hanno formalmente abolita — Nelle due Sicilie (art. 28 e segg. Cod. civ.), e nel Regno di Sardegna (art. 43 e segg. Cod. civ.) non fu conservata, che con diverse modificazioni. Così p. e. negli Stati Sardi la morte civile non esercita alcuna influenza sul matrimonio (come contratto) del condannato — Il nuovo Codice penale del Gran Ducato di Baden (§ 17) abrogò implicitamente la morte civile — La Baviera è l'unico stato Germanico, che abbia ammesso la morte civile, ponendola come conseguenza della pena dei ferri (Cod. pen. del 1813) — In Inghilterra e nel resto dell' Europa la morte civile non si conosce.

2. Che la morte civile sia uguale alla naturale, non è esatto.... Finchè vive il condannato, gli può sempre sorridere la speranza di una grazia o di un avvenimento qualunque, che lo ridoni al godimento dei perduti diritti civili... Una eccezione unica comandata del pari dai più elementari principii di diritto, che dalla equità dev'essere ammessa circa gli effetti dell'amnistia, l'eccezione cioè nascente dai diritti legalmente acquistati dai terzi i quali devono conservarsi inalterati ed illesi ».

(T) *Pag. 120.*

Quoad dispensationes haec perutilia sint cum Auctore libri, *Examen Roisonné* etc.— « Les rescrits qu'on prétend avoir été expédiés à Rome sont censés nuls, quand il y a quelque erreur manifeste dans les termes ou dans la construction: *falsa latinitas vitiat rescriptum*, disent les canonistes, fondés sur la décision du Pape Lucius III: *Quibus literis, quoniam manifestum continent in constructione peccatum, fidem te nolumus adhibere.* Cap. 2 de Rescript. Ici se présentent plusieurs questions, que nous allons brièvement examiner.

« 1. *Lorsque dans le supplique on s'est*

trompè sur les noms et prénoms des suppliants, sur les noms de leur paroisse et de leur diocèse, la dispense est-elle nulle ou du moins suspecte de nullité? — Si l'erreur ne tombe que sur les noms et prénoms des suppliants, et même sur le nom de leur paroisse, et qu'elle soit réparé par des circonstances qui fassent suffisamment connaître la personne des impétrants, elle n'est qu'accidentelle et n'annule point la dispense, puisqu'elle ne change pas la volonté du superieur par rapport à la grâce qu'il a accordé. *Sic communiter.* Cependant, pour procéder juridiquement, l'official est obligé de faire constater par témoins les circonstances qui rectifient l'erreur; et en enterinant le bref, il doit reodre raison du changement qu'il fait dans le nom. *Collet*— Si l'erreur tombe sur le nom du propre diocèse, Collet, Pontius et quelques autres croient qu'elle n'est encore qui accidentelle ; mais Sanchez, Corradus et plusieurs autres théologiens regardent avec plus de probabilité cette erreur comme essentielle, et la dispense obtenue en conséquence, nulle: en effet, la dispense vient de Rome en forme commissoire; par conséquent, pour l'entériner, il faut être délégué du Saint-Siége. Or quel sera l'official qui sera déléqué dans ce cas? ce ne sera pas l'official du diocèse dont le bref porte le nom, puisque l'intention du Souverain Pontife est de ne déléguer que l'official de la personne impètrante; ce ne sera pas non plus celui-ci, puisque, pour être délégué et acquérir une juridiction, il faut non-seulement que le supérieur venille communiquer son pouvoir, mais encore qu'il manifeste sa volontè en particulier, et comme le Pape ne désigne point dans le bref l'official de la personne impètrante, il suit qu'il n'est nullement délégué: donc, etc.

« 2. *Quond on demande une dispense qui a déjà èté refusée, doit-on faire mention de ce refus?* — Si l'on s'adresse au même supérieur ou à son successeur, cela n'est point nécessaire; ni le droit, ni le style de la cour de Rome, ni la coutume n'exigent qu'on fasse mention de ce refus ; le supérieur est parfaitement libre d'examiner la nature des motifs qu'on propose. Mais si l'on s'adresse à l'inferieur, par exemple, au gran-vicaire, après que l'évêque a refusè la dispense, plusieurs thèologiens croint qu'il est nécessaire de faire mention du refus du supérieur, et que l'inferieur ne peut point accorder la dispense. Nous croyons néanmoins avec de savants canonistes, comme plus probable, qu'en ce cas même on n'est pas obligé de faire mention du refus et que l'inferieur peut dispenser (nous supposons que la dispense n'est point réservé au Pape : la raison est que le superieur, par un simple refus fait à un particulier, ne restreint pas le pouvoir de dispenser qu'il a accordé à son inférieur; car pour le restreiodre il fraudrait qu'il le voulût expressement et qu'il manifestât sa volonté à son inferieur puisque la juridiction ne se donne et ne s'ôte que par une volonté expresse et notifiée.

« 3. *Toutes les fois qu'oyont obtenu une dispense on en demande une secunde, est-on tenu de foire mention de la premiere?* — Si la première dispense obtenue a un rapport avec la seconde, et qu'elle la rende plus difficile, d'après le droit on est strictement obligè d'en faire mention: ainsi, par exemple, si un mari, après s'être dèfait de sa première femme, avait encore tuè celle qu'on lui avait permis d'épouser, et qu'il demandât une secunde dispense, il serait tenu de faire mention de la premiere, autrement la secunde dispense serait oulle. Mais si la première dispense n'a aucun rapport avec la seconde, et qu'elle ne la rende nullement plus difficile à obtenir, il n'y à point de obligation de faire mention de la première : si quelqu'un, par exemple, était dispensè pour une autre parente, et que le mariage ne se conclût point, il pourrait demander une semblable dispense pour une autre parente, sans faire mention de la première qu'il avait obtenue ».

(U) Pog. 126.

Circa prudentiam in evellenda consuetudine audiendus inter ceteros Benedictus XIV, qui Constitutione *Paternae charitatis*, quoad mercatus, qui festis diebus alicubi agebantur, ait : Quia malum universale est, ac alte radices egit, opus est prudentia et maturitate, ne fructu careat medela, ac vulnus exasperet : *quod possumus, exigendum est, non quod optamus.* Admonitionibus proinde uti satius videtur, quam minis : et si minae quandoque intententur, servandum est exacte monitum sapientissimum, s. Augustini, *Epist.* xxii ad Aurelium Carthaginensem Episcopum, qui agens de auferenda conviviorum licentia totam passim Africam foede occupante, sub inani obtentu honorandi festa Martyrum, scripsit : *Non ospere quantum existimo, non duriter; non modo imperioso ista tolluntur* ; *magis docendo quom jubendo*; *magis monendo quam minondo* ; *sic enim agendum est cum multitudine*: *severitas autem exercenda est in peccota poueorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictom futurorum, ne nos ipsi in nostra potestote, sed Deus in nostro sermone timeotur* ».

Neque etiam hic extra rem esse putamus

genuinam ideam signare *tollerantiae* et *intollerantiae*, de qua hodie tot verba faciunt politici, ut nempe licita ab illicitis secernamus. De hac porro praestat proferre verba praeclarissimi Balmes in celeberrimo suo Opere, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo nelle sue relazioni colla civiltà Europea*, ubi cap. 35 haec notat: « L'intolleranza religiosa o teologica consiste in quel convincimento dei Cattolici, l'unica religione verace essere la Cattolica. L'intolleranza civile consiste nel respingere dallo Stato le religioni tutte, che non sono la Cattolica. Queste definizioni devono bastare a chi non è destituito del senso comune a persuadersi che le due specie d'intolleranza non sono inseparabili, sendo certamente possibile che uomini fermamente convinti della Cattolica verità soffrano coloro che hanno diversa religione, o che pur anche non ne professano alcuna. L'intolleranza religiosa è un atto dell'intelletto inseparabile dalla fede, perciocchè chi crede fermamente esser vera la propria religione, deve di necessità ritenere che solo essa è vera, essendo necessariamente una la verità— L'intolleranza civile è un atto della volontà, che ributta gli uomini, i quali professano una religione diversa, e produce vario risultato, secondo che s'alligna nell'individuo o nel governo. Al contrario la tolleranza religiosa è la credenza che tutte le religioni son vere; il che, ben inteso, viene a dire non esserne alcuna che lo sia; non essendo possibile che sian vere al tempo stesso cose che si contraddicono — La tolleranza civile è il consentire che vivano in pace uomini di religione diversa; e, al pari dell'intolleranza, ha vario effetto secondo che si ritrovi o nell'individuo o nel governo » — V. etiam Nicolas, *Studi filosofici intorno al Cristianesimo*, p. 2, l. II — It. Tractatu, *De Virtutibus theologicis*, ubi de fidei impedimenti.

(V) *Pag. 132.*

De jejunio Ecclesiastico inter ceteros poterit videri Natalis, Alexander, *Hist Eccl.* II, diss. 4 — Bellarminus, *Controv. de bonis operib.* I. II, c. 14 — Concina, *De jejunio*, diss. 7, c. 1 — Bergier, *Dizionario* etc. V. Quaresima, Astinenza — Scotti, *Teoremi*, par. 4, teor. 8; id *Omelie*, t. I, *Dom. 1 di Quares*: id. *Catech. medico* — Belli, *Sul digiuno e le astinenze*. Roma, 1842 — Virting Medicus, *De jejunio et abstinentia medico-ecclesiasticis* — Gaume, *Catechismo di perseveranza*, par. 4, lez. 33 — Dottor Pistelli, *Commentario fisico sull' astinenza e il digiuno*. Lucca 1841 — Righetti, *Lettere sul Digiuno e la Quaresima* — *Civiltà Catt.* Ser. 2ª vol. 5: *storia del Digiuno*. — Praestat hic referre quae leguntur in Diario, *l'Armonia* n. 25 1852 *supplem.*: « In tutte le pratiche del Cattolicismo si avvera quel detto di Montesquieu: « Far esso la nostra felicità quaggiù, mentre non ha per iscopo che il bene dell' uomo nell'altra vita ».

« I Santi Padri ebbero in costume d' insistere anche su questo punto, che il digiuno è vantaggioso alla salute ed ha pure le sue delizie. Il digiuno, dicevano, è la sanità del corpo, la robustezza delle membra, la diuturnità della vita, cresce il gusto dei conviti, è il condimento dei cibi, perchè è più soave il mangiare quanto miglior l'appetito....

« Tutti gli esempi di longevità vanno sempre uniti ad una soverchia sobrietà nel vitto. Ricordiamo i più celebri monaci dei deserti: Antonio, Romualdo, Saba, Pafnuzio, Arsenio, Eutimio, Giovanni il Solitario. Ebbene tutti costoro, macerandosi con continui digiuni, oltrepassarono il secolo. Si sa che dai Certosini non si fa uso delle carni neppure nelle più gravi malattie. Quando la Sede Romana trovavasi in Avignone, uno di que' Papi mandò a dire al priore della Gran Certosa di Parigi, che licenziasse i suoi cenobiti ad usare le carni in occasione di malattia. Quella licenza fu sentita con tale dispiacere, che i monaci decretarono una deputazione da mandarsi al Papa, per pregarlo a permettere loro che mantenessero nelle proprie costituzioni un precetto tanto antico. La deputazione era composta di ventisette monaci, e il più giovane contava ottant'anni, e ve ne erano parecchi che ne aveano novantacinque. Come il Pontefice li vide in quell'età gravissima, così paffuti e bene atanti, non insistè più, e rimandolli a continuare la loro vita mortificata.

« Se gli esempi de' frati non fossero bene accetti, ne abbiamo in egual copia di medici, che praticando l' astinenza menarono vita lunghissima. Ippocrate morì di centonove anni; Galeno, comechè di temperamento gracilissimo, finì decrepito, perchè avea in costume di non soddisfare mai totalmente l'appetito; Hecquet oltrepassò i settantasei anni mangiando sempre di magro, e non bevendo che acqua; e settanta ed ottant' anni contarono Stahal, Santorio, Cirillo, Sacco ed altri moltissimi vissuti sempre nell'astinenza » — It. *Vide Armonia* anno 1855, n. 55 anno 1856, n. 44.

(X) *Pag. 140.*

Quoad dispensationem in jejunio habemus tres Bullas Benedicti XIV: Bulla *Non ambigi-*

mus ait dispensare cum integra civitate, populo vel communitate circa qualitatem ciborum Sedi Apostolicae reservatum esse—Bulla *Prodiit jamdudum* ait, esse *communiorem et magis in ratione fundatam* opinionem quae docet Episcopum non posse neque pro particulari causa, neque una vice pro tota communitate *vel* dispensare *vel* mutare jejunium, quamvis periculum sic quod non observetur. Si tamen jejunium caderet in festum Patroni, tunc dicit jejunium esse transferendum in praecedentem diem —Tandem Bulla *Libentissime* docet Episcopum petere non debere ab Apostolica Sede dispensationem circa qualitatem ciborum, nisi gravissima et urgente necessitate, et toties quoties. Nec valere quod sit usus eam impetrandi etiam a pluribus annis; aut quod pisces vel ova caro pretio vendantur; aut quod milites permanentes abstinentiam non servent; aut quod deficiant oleum et pisces, si ova et lacticinia haberi possint. Sed esse causam sufficientem morbum universalem, vel deficientiam earum rerum, sine quibus jejunium observari nequit.

In Literis concessionis, quae ad Ordinarium mittuntur per Congregationem S. Officii, facta nonnullorum dierum reservatione, additur: *Si compiacerà di dichiarare il potere avutone dalla S. Sede, inculcare a' suoi Diocesani l'esatta osservanza del Quadragesimale digiuno, ed esortarli a compensare l'Indulto medesimo con altre pie opere; fra le quali piacerebbe a S. Santità, che Ella ingiungesse la visita in ogni settimana di qualche Chiesa designata da Lei.* Hanc autem visitationem injungunt Episcopi, alii declarantes eam sub levi tantum obligare, ut legere est in Epistola Pastorali Episcopi Montis-Regalensis, anno 1844; alii vero eam simpliciter imponunt nihil declarando, uti passim fit Hic non abs re erit, si notemus haec duo Opuscula. 1. *Breve Istruzione sopra il digiuno Quadragesimale.* Venezia tip. Tondelli; 2. *Orazioni per la Visita settimanale da farsi in una Chiesa nel corso della Quaresima.* Venezia tip. Merlo.

Jejunium occurrens in diebus Festis Titularis vel Patroni vel nundinarum conceditur anticipari arbitrio Episcopi, uti in Papiensi, Mediolanensi, Cremonensi, Dertbonensi, in Hibernia, 27 junii 1644, 21 julii 1535, 3 dec. 1672 2 apr. 1677, 6 sept. 1698, 26 aug. 1713, 7 julii 1742. Sed tamen recurrendum primum pro casibus particularibus: ita S. C. R. 7 sep. 1816.

TRACTATUS TERTIUS

DE OBLIGATIONIBUS

DISPUTATIO PRÆAMBULA

Q. *Quid est obligatio, et quomodo dividitur?*

R. Ad 1: Obligatio sic dicitur quasi *ligatio ob*, id est ob aliquam causam, justum nempe Superioris praeceptum. Potest autem definiri: *Vinculum accommodatum naturae intelligenti, validum et internum, quo adstringimur ad aliquid faciendum vel omittendum.* Dicitur: — 1. *Vinculum*, ut sic indicetur vis illa maxima, qua praedita est lex ad ligandos subditos *(A)*; — 2. *accommodatum naturae intelligenti.* Si enim creaturae irrationales ad actum trahuntur pulsu exteriori et per impressiones corporeas, naturae intelligentes et rationales trahi debent modo sibi convenienti, videlicet rationabili superioris ordinatione;— 3. *validum*, quod nempe gravibus ac certis rationum momentis innitatur, ut valeat nos determinare; —4. *internum*, quo nempe ipsa conscientia afficiatur: — 5. *quo adstringimur* etc; obligatio enim ita moraliter agit in homine, ut clare ipse perspiciat se debere aliquid facere vel omittere, ne cogatur se reprehendere et poenis dignum judicare, si renuat.

R. Ad 2: Homo quilibet duplici sub respectu hic a nobis consideratur, vel quatenus est membrum Ecclesiae, vel quate-

nus est membrum Reipublicae. In quacumque vero societate homo sit, non debet certe ignorare quae sui muneris sunt: *Unusquisque*, ait s. Augustinus, *scire tenetur legem et statum, quem profitetur*[1]. Unde Apostolus: *Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas*[2]. Hoc posito, dicimus obligationem generatim acceptam, aliam ligare hominem in societate Religiosa; aliam eum ligare in societate civili.

1 De fid. et oper. l. 1.

2 Coloss. 4.

DISPUTATIO PRIMA

De obligationibus in societate religiosa.

Cum obligatio afficiat ipsas hominum personas, patet tot ejusdem esse genera distinguenda in societate religiosa, quot in ipsa distinguuntur genera personarum; at in ipsa duo distinguuntur genera personarum, nempe *Laici* et *Clerici*: Clerici autem vel sunt saeculares, et *Clerici* simpliciter dicuntur; vel regulares, et *Religiosi* appellantur.

CAPUT PRIMUM

DE OBLIGATIONIBUS LAICORUM

Q. *Quaenam sunt Laicorum obligationes in societate religiosa?*

R. Omnes Laicorum obligationes in societate religiosa eo reducuntur, ut praecepta Dei et Ecclesiae fideliter observent, si velint ad societatis ipsius scopum pervenire, qui est salus aeterna.

Primo praecepta Dei, quae quidem Decalogo continentur; Christus enim cuidam ab eo sciscitanti quid agendo vitam aeternam haberet, hoc dedit responsum: *Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata*[1]. Nomine autem *mandatorum* vocabantur praecepta Dei — Secundo praecepta Ecclesiae; aperta enim sunt illa Christi verba ad Ecclesiae Antistites: *Qui vos spernit, me spernit*[2]. Et iterum: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*[3]. Et Tridentinum definivit: *Si quis dixerit hominem... non teneri ad observantiam mandatorum Dei et Ecclesiae...; anathema sit*[4]. Unde ad rem Augustinus: *Nec habebit Deum Patrem qui Ecclesiam noluerit habere matrem*[5].

Qui autem Christi Ecclesiam vexare, ejus aspernari praecepta, ministros irridere, constitutiones proculcare, eique bellum intentare non erubescunt, audiant numquam satis laudata verba percelebris *Montalembert*[6]: « Permettetemi un paragone famigliare: quand' un uomo è condannato a lottare con una donna, se questa non sia l'ultima delle creature, essa può bravarlo impunemente colla fronte alta e dirgli: *Ferisci, ma tu ti disonori, e non mi vinci*. Ebbene la Chiesa non è una donna, essa è ben più che una donna, essa è madre. Sì, essa è madre! È madre dell'Europa, è madre della società moderna, è madre della moderna umanità. Un figlio può esserle ingrato, snaturato, ribelle; ma sempre gli resterà figlio; e viene il momento, in cui questa lotta parricida contro la Chiesa diventa insopportabile al genere umano, e chi la ha provocata, cade schiacciato, annientato, sia per la disfatta, sia per la riprovazione concorde dell'umanità (*B*) ».

CAPUT SECUNDUM

DE OBLIGATIONIBUS CLERICORUM

Q. 1. *Unde oriuntur et ubi continentur Clericorum obligationes?*

R. Ad 1: Duo sunt fontes, ex quibus obligationes hauriuntur *Clericis peculiariter impositae*; — 1. excellentia status, quem profitentur; unusquisque enim, naturali jure clamante, tenetur ea peragere, quae propria sunt sui status: status autem Clericalis est status perfectionis juxta illud Hieronymi ad Nepotianum:

1 Matth. 19. 2 Luc. 10.
3 Matth. 18. 4 Sess. 6, can. 20.
5 *De Sym. ad catech.* c. 1. Quod habet et Cyprianus—V. Righetti, *Sul digiuno*, Lett. 13. § 2 — *Collez. Scavini Vol. I.* *zione de' buoni libri*, Torino: *Fedele osservanza del precetti della Chiesa*.
6 V. *La questione Romana discussa nell'Assemblea francese* ott. 1849.

Propterea Clerici dicuntur, quod de sorte Domini sint, vel quia Dominus sors, id est pars Clericorum est [1]; — 2. ratio boni exempli laicis exhibendi ex illo Apostoli ad Titum: *In omnibus praebe te ipsum exemplum bonorum operum* [2].

Diximus *Clericis peculiariter impositae*; nam per has Clerici non liberantur a mandatis unicuique christiano communibus, si haec ipsis conveniant. Neque enim qua Clerici, christiani esse desinunt: imo fortius obligantur ex eodem duplici memorato capite.

R. Ad 2. Obligationes Clericorum continentur: — 1. implicite in jure naturae et publico, quatenus utrumque praecipit, ut omnes proprii status officia fideliter impleant; — 2. explicite praeter quam in Scriptura et Traditione, continentur in Corpore Juris Canonici, in Bullis Pontificum, in Conciliis generalibus, et maxime in Tridentino. Item in Synodis Provincialibus et Dioecesanis, quae ideo praecipue conditae sunt. Uno verbo, in omnibus superiorum statutis, atque in ipsa consuetudine legitime praescripta.

Clericorum autem obligationes aliae sunt generales et communes; aliae sunt speciales et propriae. Quilibet sane Clericus dupliciter accipi potest, vel prout est saltem per primam tonsuram generali et communi Clericatus nota insignitus: et sic generalibus et communibus ligatur obligationibus; vel prout et speciali munere donatus in ordine Hierarchico: et sic nanciscitur obligationes speciales et proprias. In his autem omnibus sita est illa *vita et honesta Clericorum*, de qua sacri Canones tam gravia verba faciunt.

Q. 2. *Cujus est Clericorum vitae et honestati generatim invigilare?*

R. Cura Clericorum vitae et honestati invigilandi Episcopis incumbit, ut tradit Tridentinum: *Statuit sancta Synodus, ut quae alias a Summis Pontificibus et a sacris Conciliis de Clericorum vita, honestate, cultu doctrinaque retinenda; ac simul de luxu, comessationibus, choreis, aleis, ludibus ac quibuscumque criminibus, necnon saecularibus negotiis fugiendis copiose ac salubriter sancita fuerint, eadem in posterum iisdem poenis vel majoribus arbitrio Ordinarii imponendis observentur. Nec appellatio executionem hanc, quae ad morum correctionem pertinet, suspendat. Si quae vero ex his in desuetudinem abiisse compererint; ea quamprimum in usum revocari, et ab omnibus accurate custodiri studeant, non obstantibus consuetudinibus quibuscumque, ne subditorum neglectae emendationis ipsi condignas, Deo vindice, poenas persolvant* [3].

Qua in re decretoria quoque sunt verba Pii Papae IX anno 1846 Encycl. *Qui pluribus* ad omnes Episcopos, ubi item ait: *Summa cura et studio Ipsis esse elaborandum, ut in Clero morum gravitas, vitae integritas, sanctitas atque doctrina eluceat, et Ecclesiastica disciplina ex Sacrorum Canonum praescripto diligentissime servetur, et ubi collapsa fuerit, in pristinum splendorem restituatur* [4].

Articulus I. — De obligationibus clericorum communibus [5]

In duas quasi classes dividuntur communes Clericorum obligationes: 1. videlicet respicit quae generaliter praescribuntur: et haec revocantur *ad sanctitatem animi; ad exercitium ministerii et Ecclesiae cultum; ad exterius sese gerendi methodum; tandem ad habitum clericalem*; 2. respicit quae generatim prohibentur: et sunt *actiones, artes et officia*. Actiones autem praecipue prohibitae sunt *armorum gestatio, habitatio cum mulieribus, choreae, comediae, tabernae, ludus, venatio* et *negotiatio*.

§ I. — *De iis, quae Clericis generatim ac communiter psaescripta sunt.*

Q. 1. *An Clerici teneantur ad vitae Sanctitatem?*

R. Affirmative: Clerici tenentur ad vitae sanctitatem:

Prob. *Scripturis*: — In veteri Testamento Dominus de suis Ipse Ministris inquiebat: *Sancti erunt Deo suo, et non polluent Nomen ejus; incensum enim Domini et panes Dei sui offerunt, et ideo sancti erunt* [6]. Jam vero, innuit Bellarminus [7], si tanta vitae sanctitas requirebatur in illis, qui sacrificabant boves et o-

1 *Clerici* nomen est a greca voce *cleros*, quae sortem significat.

2 Caput 2.

3 Sess. 22, c. 1, de R. — V. *Concordatum Austriae*, art. xi.

4 Ex quibus constat, quam dura et atrox sit injustitia eorum, qui Episcopos debitis poenis Clericos malos plectentes nimiae severitatis audent in simulare. *Vid.* Benedictus XIV. Notificatione cit.

5 V. *Specchio del Clero coll'aggiunta di un esame sui principali doveri degli Ecclesiastici*. Mil. Pogliani 1850 - Et *Appendix* in fine volum. *Avvisi al Clero*.

6 Lev. 21.

7 Ps. 10, v. 9.

ves,quid requiretur in iis, qui sacrificant Divinum Agnum? — Ex novo autem Testamento sufficiat gravissimum illud monitum Apostoli ad Timotheum: *Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis*, id est non ante exercitium virtutis et experimentum sanctitatis, ut exponunt Patres et Interpretes, et ratio suadet.

2. *Patribus*: Hieronymus majorem in Clerico sanctitatem requirit, quam in simplici religioso: scribit ad Rusticum: *Sic vive in monasterio, ut Clericus esse merearis*. Sane status religiosus est status ad perfectionem; at status Clericalis est status pesfectionis — Augustinus habet: *Clericus duo professus est, sanctitatem et clericatum* [2] — Et d. Thomas: *Ad idoneam executionem non sufficit bonitas qualiscumque, sed requiritur bonitas excellens: ut sicut illi qui Ordinem suscipiunt, super plebem constituuntur gradu Ordinis; ita et superiores sint merito sanctitatis* [3].

3. *Conciliis*: sufficiat Tridentinum, cujus hoc est decretum gravissimum ab omnibus alta mente tenendum: *Sic decet omnino Clericos in sortem Domini vocatos vitam moresque suos omnes componere, ut habitu, gestu, incessu, sermone, aliisque omnibus rebus nihil, nisi grave, moderatum ac religione plenum praeseferant* [4].

4. *Ratione*: cur in Ecclesia Ministri sunt constituti? teste Evangelio, non alia sane de causa, quam ut sint *sal terrae* et *lux mundi*; atqui talis esse non possunt sine insigni et praeclara morum sanctitate — Deinde Ecclesiastici sunt *Doctores pietatis*, ut eos vocat Chrysostomus: sunt *Salvatores mundi*, ut eos vocat Hieronymus: *sunt januae populis Civitatis aeternae*, ut eos vocat s. Prosper. Sed tales esse non poterunt, si sancti non sint. Unde merito concludere possumus cum d. Hieronymo [5]: *Clamat vestis, clamat status, clamat professio animi sanctitatem* [6].

Clericorum sanctitas sic est: — 1. in peccatorum etiam venialium fuga; quomodo sane dici poterit filius perfecte diligere patrem, si a gravibus tantum, non vero a levibus injuriis ei irrogandis se abstineat? Adde tam excellentem esse Ecclesiasticorum electionem, *ut* (verba sunt Leonis M.) *quae in aliis Ecclesiae membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita*; — 2. in virtutum exercitio, praesertim vero castitatis; magna sane cordis mundities in eo requiritur, qui minister est Agni immaculati, qui *pascitur inter lilia* [7] humilitatis, quia dicente s. Bernardo *tanto quisque debet esse humilior, quanto est sublimior* [8]; obedientiae, quia hac decet illum esse praeditum, qui Sacerdotio perfungitur pro Christo Jesu, qui *est factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* [9]; patientiae, quia Ecclesiasticus verus est Minister illius, *qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur* [10]; denique charitatis: in Deum quidem, ita ut possint indesinenter Clerici omnes clamare: *Quid enim mihi est in coelo? et a te quid volui super terram* [11]? In proximum vere; quia Clerici supremum illum Pastorem debent imitari, qui *in charitate perpetua dilexit nos* [12].

Media autem ad vitae sanctitatem in Clerico praecipua sunt:

1. Frequens ad Deum oratio, a quo omnis perfectio dimanat: *Invocavi, et venit in me spiritus sapientiae* [13].

2. Quotidiana rerum spiritualium ac coelestium meditatio: haec, dicente s. Bernardo, *regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus* [14].

3. Quotidiana lectio spiritualis; ait enim idem Bernardus [15]: *Per eam discimus quid facere, quid cavere, quo tendere debeamus*.

4. Quotidianum conscientiae examen, tum generale quo omnes, tum particulare, quo aliquem specialem defectum illa die commissum studiosius inquirimus ad

1 Ep. 1, c. 5. — 2 Serm. 85 de Div.
3 Sup. q. 35, a. 4.
4 Sess. 22, c. 1 de R. — Vide Stapf, § 58.
5 Ep. 58.
6 V. Liguori. *Selva di materie predicabili*, p. 7. c. 3 — Ciary. *Lo spirito del Sacerdozio Cristiano* — Savov. *Introduzione al Sacerdozio* etc. etc.
7 Cant. 6.
8 De 7° Dono S. S, c. 7.
9 Philip. 2. — 10 1 Petri 5.
11 Ps. 72. — 12 Jerem. 31.
13 Sap. 7 — V. Liguori, *Il gran mezzo della preghiera* etc.
14 De Cons l. 1, c. 17 — Huc optime faciunt, *Manuale Ecclesiastico proposto al Clero Novarese del* card. Morozzo — *Méditationes Ecclesiastiques* etc. Lyon 1836 — Croust. *Meditationes de praecipuis Fidei misteriis ad usum Clericorum*. Parisiis 1856.
15 Huc eminent Kempis. *De imitatione Christi* — Rodriguez. *Esercizio di perfezione* — Liguori. *Pratica di amor G. C.* — Riccardi, *Dei doveri e dello spirito Ecclesiastico* — Massillon, *Conferenze Ecclesiastiche* — *Pensieri Ecclesiastici con avvertimenti adattati ai bisogni del tempo raccolti da un Sacerdote*, Torino, Marietti 1849.

correctionem. Hujus exercitii utilitatem vel ipsi gentiles agnoverunt: *Hoc nos pessimos facit*, ait Seneca, *quod nemo iram suam respicit, nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum, nemo elatum.* Unde de se ipso ajebat: *Utor hac potestate et quotidie apud me causam dico: cum ablatum est lumen, totum diem meum scrutor, facta et dicta mea remetior* [1].

5. Sacramentorum frequentia: confessione enim peccatorum avertimur a creaturis et convertimur ad Deum. Per sacram vero Synaxim sumitur qui plenitudo est, fons et origo totius sanctitatis.

6. Custodia cordis et sensuum per cogitationem praesentiae Dei. *Dic mihi*, perbelle ait divus Chrysostomus, *si tibi semper prope principem standum esset, an non cum timore adstares? Adeoque quando comedis, cogita praesentem Deum; adest enim: quando dormiturus es, quando irasceris, quando delicias, et quidquid tandem feceris, cogita adesse Deum* [2].

7. Exercitia spiritualia (saltem singulo triennio), *quibus quidquid sordidum de mundano pulvere contractum est, commode detergitur, ecclesiasticus spiritus reparatur, mentis acies ad divinarum rerum contemplationem extollitur, recte sancteque vivendi norma vel instituitur vel comprobatur*: uti ait Clemens IX. Salutare hoc opus etiam urget immortalis Pontifex Pius IX, Encyclica, *Qui pluribus*. Hic autem notandum, omnes qui residentiae lege et chori servitio tenentur, semel in anno per id temporis, quo, Episcopo annuente, huic saluberrimo exercitio operam navant, ut praesentes esse censendos ex Encyclicis Clementis XI (1 febr. 1710), Benedicti XIV (2 dec. 1740), et Pii IV (25 dec. 1775) [3].

8. Denique pia ac fervens devotio in Beatam Mariam Apostolorum Reginam [4]: *In qua*, dicente s. Bernardo, *totius boni plenitudinem posuit Deus, ut proinde si quid spei nobis est, si quid gratiae, si quid salutis, ab ea noverimus redundare* [5] — Hinc versus:

Usque ora, meditare, leges, tua discute facta.
Sacra adeas, vigili prae fronte incede Tonantis,
Ad pia sece das, Divam venerare Parentem.

Q. 2. *Quaenam sunt Clericorum obligationes relate ad ministerii Clericalis exercitium, et Ecclesiae cultum?*

R. Obligationes Clericorum hac de re praecipuae sunt sequentes:

1. Ut singuli Ordinis proprii munia recte cognoscant et exerceant: ne dicantur inaniter ordinati.

Ut Ecclesiae, cui addicti sunt, ex animo inserviant. Et operam praestent assiduam tum in doctrina Christiana explananda, tum in ceteris functionibus (die praesertim festo) celebrandis; nam turpe esset lucrosa quidem officia libenter obire, cetera vero praetermittere — Nemo autem, ex Constit. *Ex quo*, Benedicti XIV, sine licentia Episcopi potest Ecclesiam derelinquere, cujus servitio fuerit addictus: *Quid si locum, inconsulto Episcopo, deseruit, ei Sacrorum exercitium interdicatur*, ait Tridentinum [6].

3. Ut in sacris ipsis functionibus, praeter talarem vestem, induant etiam mundum et decens superpelliceum; et praediti sint Clericali birreto, ut rite ac decenter munere suo fungantur [7].

4. Ut sacros ritus ac caeremonias ediscant, et adamussim observent; atque in Ecclesiae cantu sese exerceant. Teste experientia, summa reverentia Mysteriis sanctis hoc modo conciliatur [8] *(C)*.

5. Ut in scientiarum studia sibi et populis profutura summa ope nitantur. Hoc ipsius officii ratio suadet; Clerici enim super ceteros constituuntur, ut eos viam salutis edoceant: at quomodo edocebunt quod nesciunt? quomodo scient quod non ediscunt? Hinc Deus habet: *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi* [9]. Et Concilium Toletanum IV: *Nullus ad sacra Mysteria veniat indoctus,*

1 V. Trouson, *Serie di esami particolari proposti agli Ecclesiastici*. Milano.

2 Hom. 8 in Phil. 2.

3 Haec tamen permissio ab Episcopo *nullatenus concedenda erit Adventus et Quadragesimae tempore, ac in solemnioribus festivitatibus. Nec unquam omnibus simul. Canonicis, aliisque Choro inservientibus; sed adhibito modo, ut Chori servitium nequaquam intermittatur. Et quoad Parochos, idoneis prius Æconomis ab ipsomet Ordinario approbandis relictis, qui animarum curam laudabiliter administrent:* sunt verba Clementis XI — *Vid.* etiam *Synodus Novariensis*, pag. 165.

4 Righetti. *Il mese di Maria proposto agli Ecclesiastici* (sub initio — Savoy, *Doveri Ecclesiastici*, vol. 4.

5 Serm. *Dom. infra Oct. Assumpt.*

6 Sess. 23. de R. c. 16.

7 De birreto v. Raynaudus, *Tract. De pileo et ceteris capitis tegminibus* — Macrus. *Lexicon* V. Cametaucium — L. Ferraris, *Bibliotheca* etc. V. Pileolus.

8 Fornici. *Institutiones liturgicae ad usum Seminarii Romani* — *Trattato delle sacre cerimonie proposto dal* card. Morozzo Novara.

9 Oseae 4.

sed solus accedat, quem morem innocentia et literarum splendor reddunt illustrum. Aliter ordinaturis et ordinandis imminet in posterum Dei et Ecclesia vindicta. Hic etiam valde increpanda est eorum agendi ratio, qui studiis vacant in Clericatu; sed vix ad Sacerdotium evecti illis valedicunt, atque obiter munus suum obeuntes reliquum tempus inutilibus terunt nugis. Sic otio torpescunt, quod quidem est malorum fons [1]. Sic et illa pauca amittunt, quae dedicerunt clerici; nam nos non aliud scimus nisi quod recordamur, nec recordamur nisi quod saepe repetimus. Sic perpetuo ignorant alia plurima, quae continuo occurrunt addiscenda in salebroso ministerio: et hoc quidem non sine maxima animarum pernicie. Sic tandem et se ipsos et proprium munus penes saeculares contemptibile reddunt (*D*) — Hinc versus:

Fungere muneribus, templo famulare libenter,
Congrua sint vestis, ritus, doctrina Levitae.

Q. 3. *Quaenam Clericorum obligationes relate ad methodum sese exterius gerendi, ad spiritualem fidelium aedificationem?*

R. Obligationes Clericorum quoad methodum sese exterius gerendi ad spiritualem fidelium aedificationem sunt:

1. Ut interiorem animi pietatem exteriori agendi ratione exprimant Clerici; nam *ex visu cognoscitur vir* [2]. Huc praecipue spectant illa Tridentini verba: *Nihil est, quod alios magis ad pietatem et Dei cultum assidue instruat, quam eorum vita et exemplum, qui se divino ministerio dedicarunt. Cum enim a rebus saeculi in altiorem sublati locum conspiciuntur, in eos tamquam in speculum reliqui oculos conjiciunt, ex iis quesumunt quod imitentur* [3].

Unde perbelle ait Synodus Turritana (anno 1537): *Liber laicorum vita Clericorum.*

2. Ut sese abstineant Clerici ab iis, quae malum vel mali speciem aliis ingerere valeant, juxta illud Apostoli: *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum* [4]. Et pro nobis facit illud d. Bernardi effatum: *Sicut non omne quod libet, licet; sic non omne quod licet, expedit* [5].

Q. 4. *Quaenam sunt Clericorum obligationes relate ad habitum* [6]?

R. Clericorum obligationes relate ad habitum sunt:

1. Ut proprius Clericorum habitus (excepta itineris causa, aut cum quis rure versatur) censeatur vestis talaris nigri coloris zona vel globulis sit clausa, ut pars nulla vestium interior conspici valeat, addito superpelliceo in sacris functionibus peragendis

2. Ut nemo in publicum prodeat sine decenti collari, quod linea taenia obductum sit [7]. Item vestes omnes, quibus Clerici publice incedunt, debent esse coloris nigri, et vix itineris causa tolerantur subobscurae vel nigricantes. Pileum triangulare praescribitur. Etiam femoralia genu praetergredientia hominis potius militaris et laici propria, Clericis penitus interdicuntur.

3. Ut tonsuram singuli Ordini suo congruentem habeant [8]: et anulum non deferant, nisi vel honoris gradum in Academia sint consecuti, vel officii ratio postulet, illumque deponant in Missae sacrificio [9].

4. Ut in omni vestis genere neque appareat elegantia studiosius quaesita, neque conspiciantur sordes et incuria; sed in omnibus elucescat modesta quaedam simplicitas, quae Clerici animum indicet ab omni prorsus saeculari vanitate alienum. Quis non irrideat, quos interdum videre est, *cincinnatulos, calamistratos, et amasiunculos* Clericos, contra quos sacra ira abreptus d. Hieronymus exclamabat (Epist. ad Nepotianum): *Omnis eorum cura de vestibus est, si bene oleant, si pes laxa pelle non folleat, et ne plantas humidior via spargat, vix imprimunt summa vestigia.... tales cum videris, sponsos magis existimato, quam Clericos* [10] — Hinc versus:

Vestis, collare, et pileum, tonsuraque sunto
Longa, lino obductum, triangulare, patens.

1 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. VII, n. 52.
2 Eccli. 19.
3 Sess. 22. c. 1, de Ref.
4 II Cor. 6.
5 Epist. 25.
6 V. Gregorius M. *Dial.* l. IV, c. 40; Benedictus XIV, *De Syn.* l. XI, c. 8, *Concil. Med. Provinc.* 1, p. 2. Tit. *de vestibus cler.*
7 Animadvertendum collaria *artificiose elaborata* fuisse jampridem ab invictissimo illo Ecclesiasticae disciplinae restauratore d. Carolo Borromeo reprobata.
8 V. Thomasius, *De Eccl. discip.* p. 1. l. II. c. 39.
9 De anulo. Benedictus XIV, Notificatione XXXIV — Clericatus. *Decisiones.*
10 Eidem eleganter concinebat d. Bernardus: *Cernitur in nonnullis Sacerdotibus vestium cultus plurimus, virtutum aut nullus aut exiguus..., muliebra potius noscuntur insignia, quae utique cu-*

Sed (dices) *haec levioris sunt momenti; quia ex vulgari adagio habitus non facit Monachum.* — Respondet Tridentinum: *Etsi habitus non faciat Monachum; oportet tamen Clericos vestes proprio congruentes ordini semper deferre, ut per decentiam habitus extrinsecei morum honestatem intrinsecam ostendant*[1]. Jam vero: vel dicendum est Tridentinum, quod universam exhibebat Ecclesiam, de rebus egisse levioris momenti; vel lege ad Clericorum habitum pertinentes gravis esse ponderis. Rationem innuit laudatum Concilium: nempe Clerici tenentur ita se exterius exhibere, ut intrinsecam animi pietatem et cordis compositionem ostendant, sicque spiritualiter fideles aedificent. Atqui id per ipsum etiam Clericalem habitum obtinetur; nam ex Scriptura: *Amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis annuntiant de illo*[3] (*E*).

Q. 5. *An peccent Clerici non deferentes habitum Clericalem?*

R. 1. Certum est Clericos beneficiatos aut in Sacris mortaliter peccare, si per notabile tempus Clericalem habitum non deferant; nam Tridentinum (Constitutionem Clementis V ea de re ampliando) ita de ipsis loquitur: *Tanta aliquorum inolevit temeritas religionisque contemptus, ut propriam dignitatem et honorem Clericalem parvipendentes, vestes etiam deferant publice laicales; pedes in diversis ponentes, unum in divinis, alterum in carnalibus. Propterea omnes ecclesiasticae personae quantumcumque exemptae, quae aut in Sacris fuerint, aut Dignitates aut Personatus, Officia aut Beneficia qualiacumque ecclesiastica obtinuerint, si postquam ab Episcopo suo etiam per publicum edictum monitae fuerint, honestum habitum claritatem illorum ordini et dignitati congruentem, et juxta ipsius Episcopi ordinationem et mandatum non detulerint, per suspensionem ab ordinibus ac officio, et beneficio, ac fructibus, redditibus et proventibus ipsorum beneficiorum; nec non, si semel correptae denuo in hoc deliquerint, etiam per privationem officiorum et beneficiorum coërceri debeant*[4]. Quae sane loquendi ratio arguit peccatum grave. Imo addunt communiter, peccare graviter Clericos hujusmodi, si ad breve etiam tempus habitum clericalem dimittant aut occultent ad malum finem[5].

R. 2. Communius docent cum Holzman, Navarro, Soto, etc., simplices Clericos, qui scilicet neque beneficium possident, neque in Sacris sunt constituti, *per se loquendo*, non peccare, si clericalem habitum non deferant, cum haec gravis obligatio Clericis in Sacris, ac beneficiatis tantum sit imposita[6]. — Diximus autem *per se loquendo;* hodie enim suis in Synodis Episcopi id Clericis omnibus imponunt[7]. Neque enim sine scandalo esse potest, quod ipsi suo statui non se conforment.

Q. 6. *An peccent Clerici, si non deferant Tonsuram?*

R. Quidam damnant de peccato mortali Clericos, qui non deferant tonsuram, ad modum quo eos damnant, si non deferant habitum clericalem, quia Lateranense Concilium sub Leone X statuit: *Clerici in Sacris constituti nec barbam nec comam nutriant: sed tonsuram deferant. Siquis contra fecerit, excommunicationem incurrat*[8]. Verum bene ait Croix, facilius peccare mortaliter qui habitum non defert, quam qui non defert tonsuram; cum in illo sit longe major inordinatio fidelibus scandalum praebens. Unde

riosius et sumptuosius illae sibi praeparare consueverunt, cogitantes nimirum quae sunt mundi, quomodo placeant viris. Verum tu, Sacerdos Dei Altissimi, cui ex his placere gestis, mundo an Deo? Si mundo, cur Sacerdos? Si Deo, cur qualis populus, talis et Sacerdos? Nam si placere vis mundo, quid tibi prodest Sacerdotium? (De vita et morib. Episc.).

1 Sess. 14. c. 6 de Ref.

2 Eccli. 19. *Quae omnia urget Conc. Prov.* Vercell. habitum, 18 nov. 1819.

3 Hanc ipsam veritatem sic philosophice explicat s. Bernardus: *Ex cordis thesauro sine dubio procedit quidquid foris apparet vitiorum: vanum cor vanitatis notam ingerit corpori, et exterior superfluitas interioris vanitatis indicium est: mollia indumenta animi mollitiem indicant: non tanto curaretur corporis cultus, nisi prius neglecta fuisset mens inculta virtutibus.* Apologia ad Guill. Ab. c. 10. Et d. Ambrosius noluit in Clerum suum recipere juvenem, eo quod gestus ejus non esset decorus; noluit alterum sibi unquam praeire, quia erat insolentis incessus: nec fefellit eum sententia: nam alter arianae haeresi nomen dedit: alter pecuniae studio ae clericum esse negavit (Lib. *De Offic.* l. 1, c. 18).

4 Loco cit.

5 Si tamen Clerici pergant in regiones, in quibus Ecclesiastici viri clericalibus non soleant vestibus induti in publicum prodire, excusantur si tali usui se conforment; casu saltem, quo periculum adsit, ne ideo gravibus se exponant probris, etc. Quod non currit de illis, qui cum se itineri committunt, de facile habitum dimittunt, quocumque loco, quia hodie in omni loco irridentur Clerici.

6 V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 188; et l. VI, nn. 825 et seqq.

7 Et in Novariensi, pag. 165.

8 Sess. 9.

praefatus auctor nec Sacerdotem tonsuram per sex aut octo hebdomadas non deferentem damnat de mortali [1]. — Non est vero certum ibi Concilium (nomine *tonsurae*) loquutum fuisse de simplici corona hodierna ; sed potius videtur locutum de abrasione comae , quae proprie venit tonsurae nomine, quaeque tunc temporis erat in usu [2].

Quid (dices) *de coma suppositiția seu adscititia, vulgo* parrucca ?

Certum est non posse Sacerdotes Missam celebrare cum coma supposititia sine dispensatione Summi Pontificis. Cum enim Urbanus VIII, testante Benedicto XIV, praeceperit *ut nemo audeat uti pileolo in celebratione Missarum sine expressa licentia Sedis Apostolicae* , *non obstante quacumque contraria consuetudine*, quaesitum est a sancta Congregatione , utrum *pileoli* nomine comprehendatur etiam coma supposititia , etsi decens ac modesta? Responsum fuit *utique comprehendi*. In hujus decreti sequelam Innocentius XII per Apostolicos Nuntios jussit Episcopus admoneri , ne quemquam permitterent sine Apostolicae Sedis privilegio Missam cum tali coma peragere — Extra Sacrificium autem,et quoad ceteros etiam Clericos plerisque Episcopis *coma* haec semper visa est valde indecora , ita ut propriis in Synodis (ut in Novariensi, p. 166) illam graviter Clero suo universo ipsi prohibuerint. « Sane quid indecorum magis ac vanitosum, ait Benedictus XIV, quam ut extraneam comam capiti superinducant, qui sacrae militiae nonnisi per comae propriae abscissionem adscribuntur [3] » ?

Q. 7. *Quae poenae in non deferentes habitum ac tonsuram* ?

R. Clericus in Sacris vel beneficiatus non deferens habitum neque tonsuram, si tertio admonitus ab Episcopo , neque emendetur, amittit privilegium fori et canonis [4]. Si vero clericus sit in minoribus, et clericalem habitum ac tonsuram non deferat, nec alicui Ecclesiae de mandato Episcopi inserviat, vel in Seminario aut alia schola de ejus licentia non versetur, privilegium fori amittit absque ulla monitione [5]. Requiritur tamen sententia judicis declaratoria ; cum agatur de juris acquisiti amissione [6]; excipe nisi Clericus habitum ita dimittat , ut satis appareat animum clericandi dimisisse ; tunc sine ulla declaratione forum amittitur. Iste tamen Clericus non ideo amittit simul privilegium canonis, aut competentiae , uti a S. Concilii C. declaratum est [7].

§ II. — *De iis , quae Clericis generaliter et communiter prohibentur.*

Q. 1. *Quid de armorum gestatione quoad Clericos* ?

R. Arma offensiva et defensiva gestare extra necessitatem Clericis prohibentur ; tum quia dedecet illorum characterem , qui ad Christi exemplum debent esse mites corde, tum quia arma Clericorum debent esse spiritualia ; cum eorum sit militare contra potestates tenebrarum: *Clerici arma portantes*, ita in jure, *et usurarii excommunicentur* [8]. Hinc et consequenter *extra necessitatem ipsi per se pugnare eodem canonico jure prohibentur* ; cum eis potius competat proprium ,

1 V. Liguori, *Hom. Apost. App.* 3,n. 50; *Op. Mor.* l. VI. n. 826.

2 Tonsurae ex Concilio Provinciali Mediolanensi V. pro singulis gradibus ista describitur furma. Pro Minoristis in orbem ducta circa periferiam pateat unciis duabus. Pro subdiaconis duabus cum dimidia. Pro Diaconis tribus. Pro Sacerdotibus demum quatuor unciis. Uncia tamen illa aliquantulum minor est hac nostra.

3 *De Syn. Dioec.* l. XI, c.9: et *Notificatione* xxiv, n. 14—Sunt qui irrident hanc prohibitionem, sicut et ceteras, quae prima fronte videntur esse parvi momenti. Illi tamen novi sunt; qui enim experientia sunt magistri, hoc summopere laudant : nam a minimis incipiunt qui in maxima proruunt.—V. Bovicelli *Storia delle parrucche*. Mil. 1720, ubi etiam de almutia, birreto, etc. Communiter docent grave esse celebrare cum coma seu capillitio ficto , sine permissione sedis Apostolicae: alium autem sit etiam mortale, celebrare cum pileolo vulgo *calotta* . alii affirmant cum Armilla quia gravem irreverentiam includit; alii negant cum Ledesma; quia non pareret tantam admirationem; sed alii tenent probabiliter cum Quarti, Layman, Sylvio, Croix etc., id esse graviter illicitum, si fiat per totam Missam; at grave non esse. Imo posse sine peccato et sine dispensatione celebrare cum pileolo (*calotta*), excepto canone, et praecluso scandalo, uti si fiat in loco privato vel si causa ita celebrandi adstantibus sit manifesta, puta ob senectutem Sacerdotis vel loci frigus, adeo ut non aliter fieri possit sine gravi incommodo—Liguori. *Op. Mor.* l. VI, n. 397.

4 Ex C. *contingit 45 de sent. excomm.* — V. Liguori *Op. Mor.* l. VI. n. 827.

5 Tridentinum, Sess. 23, c. 6—V. Liguori, *Hom. Ap.* tr. 20, n. 19.

6 In Regno Sardiniae iis locis, ubi viget § 13 *Instruct. Benedictinae*. Clerici qui expuncti sint a tabella quae in Sacristia Cathedralis apponi debet referens omnes Clericos Dioecesis , jam jure privati existunt omnibus privilegiis.

7 Glossa in Cap. 23. q. 5. *Miles*; et cap. *Qui malos*, habet· *Clericus immiscendo se enormitatibus amittit privilegium Canonis*; Si quis suadente..Competentem—*V. Il Cattolico* Giorn. di Genova 1852, nn. 900, 914 et 916—Benedictus XIV, *De Synod.* l. XII, c. 2 et 3.

8 Decr. Greg. l. 1. l. III *de vita et honest. Cleric*, cap. 2.

quam aliorum sanguinem effundere, uti notat Angelicus [1] — Adde bellica exercitia maximas habere inquietudines, quae a spiritualibus avertunt. Unde unanimiter docent cum Benedicto XIV, clericos in majoribus constitutos mortaliter peccare, si militiam amplectantur [2].

Diximus: 1. *extra necessitatem*; nam necessitas legem non habet;—2. *ipsi per se*; constat enim ex variis juris capitibus eos bellum justum posse suadere, ad strenue pugnandum hortari, et si temporalem habeant jurisdictionem, bellum indicere, exercitum conscribere, arma praebere; tamen personaliter Ducis officio fungi;— 3. *eodem canonico jure*; id etiam juri divino non repugnat. Hinc etiam sacerdotes pugnabant in lege veteri [3] (*F*).

Q. 2. *Quid de Clericorum habitatione cum mulieribus?*

R. Quoad Clericorum habitationem cum mulieribus notatu digna sunt quae in Nicaeno I (anno 325) leguntur: ***Vetuit omnino Synodus, ne liceat Episcopo, neve Praesbytero, nec Diacono, nec uni penitus eorum qui sunt in Clero, introductam [4] habere mulierem, praeterquam utique matrem vel sororem, vel amictam, vel eas solas personas, quae omnem suspicionem effugiunt*** [5]. Hinc fere omnes Episcopi sapienter [6] praescripserunt, ut Clericis propriis cum iis tantum mulieribus cohabitare fas sit, quae primo aut secundo consanguinitatis vel affinitatis gradu junctae sunt; et modo nullam occasionem praebent scandalosae suspicioni: secus et ipsae demittendae sunt, et demittere renuentes ab Episcopo ***poenis a sacris canonibus vel statutis Ecclesiarum impositis puniantur*** [7].— Quod si consanguineis nulla suspicio, videant Clerici ne suspicio de iis habeatur, quae consanguineas invisunt: hinc Augustinus: ***Nec cum sorore habitare consensit dicens: quae cum sorore mea sunt, sorores meae non sunt*** [8].

Ad famulas vero quod attinet, voluerunt eas compertae omnino probitatis: debent ergo esse aetate graves, morigeratae, honesto loco ortae, ac illius cui inserviunt, pietatis religionisque emulatores. Imo nonnulli etiam aetatem in iis praescripserunt, annorum nempe 40 completorum: ita in Synodo Novariensi, ubi mulcta 40 libellarum in usus pios impendenda controventoribus imponitur [9]. Cujus quidem pergravis praecepti sapientiam nemo non videt: ***In medio mulierum noli commorari***, ait Scriptura, ***de vestimentis enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri*** [10]. Neque in praeterita castitate quis confidat; monet Augustinus apud s. Thomam: ***Magnos praelatos Ecclesiae sub hac specie corruisse reperi, de quorum casu non magis praesumebam, quam Hieronymi et Ambrosii*** [11]. Et d. Bernardus scribit: ***Cum foemina semper esse et non peccare cum foemina plus est, quam mortuum suscitare*** [12]. In hac re nulla cautela, nulla vigilantia satis, siquidem sub omni lapide scorpius dor_

1 2. 2, q. 49. a. 2.

2 Notificatione ci.

3 I Macab. 10.

4 Id est, *extraneam*, uti legitur in aliis versionibus—V. Pavone, *Spicilegio* etc n. 214 — Tridentinum. Sess. 25. c. 14 de R.—Benedictus XIV, *De Synodo* l. XI, c. 4—Bouix, *De Parocho*, part. 5.

5 Can. 3.

6 Ita Synodus Novariensis, pag. 167, ubi etiam haec leguntur: *Sacerdotes et Clerici nostri districte vetentur foeminas per vias deducere; aut quod indignius esset porrecto brachio, incedentes regere, aut sese comites illis et asseclas in deambulationis et itineribus adjungere, nisi vere rationabilis hujus comitatus ratio aliquando appareret.*

7 Tridentinum. Sess. 25 de R. c. 14.

8 Possidius, *Vita s. August.* c. 86.

9 V. Benedictus XIV, *Notificatione* 82 et 83—Synodus Novariensis. pag. 167; et Literae ad Clerum 13 nov. 1851. Praestat etiam, ut singulis annis famulae salarium usque ad assem persolvatur, ne ipsa in superbiam efferatur, aut ne (mortuo Clerico ab heredibus, ut evenit, mercede sua injuste fraudetur.

10 Eccli. 42—*Id est*, explicat A-Lapide, *sicut tibi nihil tale volenti nascitur tinea; ita nihil tale volenti nascitur a foemina desiderium.* Sit ergo, monet Augustinus in Ps. 50, *cum foeminis sermo brevis et rigidus*, ac sola necessitate cogente — Christum omnes imitemur, cui adeo insolitum erat cum mulieribus sermocinari, ut Apostoli mirati sint quadam die, qua ipsum viderunt cum Samaritana loquentem (*Joh.* 4). Quod utique fecit ad instructionem nostram; neque enim illi aliquid timendum erat ex tali collocutione.

Dices: *Foemina illa est vetula ac deformis*. Sed time: *diabolus pingens*, ait Cyprianus, *speciosum efficit quidquid horridum fuerit: et omnia pulchra videntur amori;* caveat ergo ne te illi familiarem quoquomodo exhibeas, vel per jocum etiam ei manum contingas, etc. Dices: *mihi est consanguinitate conjuncta*. Sed adhuc time: *diabolus enim*, ait s. Philippus Neri, *optimus laicus abstrahit a propinquitate, foeminam solam relinquens*. Dices: *Sancta est*. Sed iterum time; nam mulieres *quo sanctiores, eo magis alliciunt*, ait divus Augustinus, *et sub praetextu blandi sermonis immiscet se viscus impiissimae libidinis:* unde de facili spiritualis dilectio in carnalem convertitur. Dices *vilis est:* sed time: *ancillas tibi scias esse in insidiis, quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior est ruina*, ut ait d. Hieronymus ad Nepotianum: *periculose tibi ministrat, cujus, vultum frequenter attendis*—V. Liguori. *Selva*, ecc. Parte 2. Istruzione. 3 — Mocchetti, *Esami pratici per gli Ecclesiastici*.

11 De modo confit. a. 2.

12 Serm. 63 in Cant.

mit: *Prima tentamenta sunt Clericorum foeminarum frequentes accessus*, scribebat ad Oceanum d. Hieronymus; *quid tibi cum foeminis qui ad altare cum Domino fabularis? te cuncti in publico et in agro... graviter lacerabunt, si contra depositum fidei cum foeminis habitare contendas.* Per gloriam ergo Dei, aeternamque eorum salutem cunctos adjuramus Ecclesiasticos, ut Conciliorum statutis, Patrum monitis, ac Episcoporum Ordinationibus semper obtemperantes, juniores mulieres apud se nunquam detineant, eas non visitent, cum eis familiariter non loquantur, multo minus eas amplectantur aut in cubiculum suum introducant. Heu quot inde prodiere mala! quot religioni opprobria.

Q. 3 *Quid de Clericorum interessentia choreis et comoediis?*

R. Choreis tam publicis quam privatis, et publicis spectaculis interesse Clericos passim sub obedientiae praecepto prohibent post Tridentinum [1]. Synodi omnes, ut notat Benedictus XIV, tum propter gravissimum damnum et status Clericalis dedecus, quod inde solet exoriri; tum ob periculum, cui exponitur Clericalis vitae sanctitas [2]. Imo nonnulli Episcopi suis in Synodis eo usque merito pervenerunt, ut poenam suspensionis ipso facto incurrendae et reservatae inflixerint illis, qui in Sacris constituti, *vel* comoedias agere *vel* in choreis publicis saltare, *vel* deposito habitu Clericali per vias personali incedere praesumpserint. Ita in Synodo Novariensi (pag. 168): ubi etiam quoad inferiores Clericos decernitur a statu Clericali dejectio.

Hoc tamen non prohibet, quominus honestae recreationis et exercitationis causa Clerici agant vel intersint (uti fert usus) iis repraesentationibus, quae in communitatibus habentur, servatis tamen modestiae ac temperantiae regulis, et ceteris servandis. Cum enim res sit ex se indifferens, nil prohibet quominus illa in bonum finem dirigatur [3].

Quaeres: *Quomodo se gerere debeant clerici in rebus publicis, quae inconditos clamores et strepitum in populo excitant?* — R. Id 15 jan. 1848 declaravit s. Congregatio Episcoporum et Regularium sic inquiens: *Sebbene il Clero debba godere ed esultare per le instituzioni utili e savie, che si recano nell' amministrazione della cosa pubblica; tuttavia non conviene agli Ecclesiastici il prendere parte nelle clamorose dimostrazioni popolari che ne conseguitano, e molto meno estendere queste fin dentro al Santuario destinato alla preghiera ed all' esercizio delle sagre funzioni.*

Q. 4. *Quid de Clericorum ingressu in popinas atque tabernas?*

R. Ingressus in popinas et tabernas extra necessitatem Clericis omnino vetatur; ita ex Concilio Lateranensi IV: *Tabernas prorsus evitent, nisi forte causa necessitatis in itinere constituti.* Id vel ipse prohibuit Apostata Julianus falsorum numinum ministris: *Sacerdotem*, scribit ad Ursacium, *hortare, ne accedat ad spectacula, neve in taberna bibat.... et qui tibi in his resistunt, expellito* [4]. Et sane hoc nimium opponitur Clericali modestiae et gravitati [5].

An (quaeres) *ludus alearum Clericis sit prohibitus* [6]? — Ludus alearum Clericis saltem beneficiatis et in Sacris constitutis [7] sic expresse prohibetur in Lateranensi IV: *Clerici ad aleas, et taxillos non lu-*

1 Sess. 22, c. 1 de R.

2 *De Synod.* l. XI, c. 10 — Addit hic Synodus Novariensis. *nec ea spectare audeant, aut in Ecclesiasticis aedibus fieri permittant quamvis propinquorum laicorum nomine agerentur. sub poena suspensionis.*

3 Quaedam etiam sunt publica spectacula, quae Clericos dedecere non videntur, ut cursus equorum, ferarum septa, gesticulatorum praestigia, extraordinarii conventus musici, etc. Hic res tota est dijudicanda ex motivo determinante, ex usu regionis, ex loco, periculo, scandalo, ex frequentia se qualitate personae et similibus. Hic satis sit haec Synodi Novariensis verba proferre: *Absit, ut in plateis immoretur, mimos mimasve eorumque lascivos cantus audiendi, aut indecoros gestus spectandi causa, aut noctu fidibus canendo canentesve comitando vagentur* (pag. 168).

4 Epist. 49 — Iis etiam Synodus Novariensis, pagina 619.

5 Item si proprii officii ratio aliter non expostulat, congruentius est ut Ecclesiasticus, quoad potest, ab omnibus saecularibus, conventibus abstineat, ne illud sibi contigat: *Quoties inter homines fui, minor homo redii* (Kempis, l. 1, c. 28) — Quod vero speciatim pertinet ad saecularia convivia, scribit Hieronymus ad Nepotianum: *Nunquam petentes, raro accipiamus rogati: facile contemnitur Clericus qui saepe vocatus ad prandium, non recusat.* Vide *Conc. Agat. in Conc.* 19. dist. 34, *Conc. Laodic.* can. 33. can. *Non liceat* 42. dist. 44.

6 Ludus alearum proprie dictus, uti docent latinae linguae magistri, totus situs est in pura sorte. Unde illius exitus pendet a simplici casu, quin ullam in eo partem habeat ars et industria ludentis. Talis est ludus taxillorum, vulgo *dadi* etc. Juxta s. Isidorum *alea inventa est a Graecis in otio Trojani belli a quodam milite nomine Alea, a quo et ars nomen accepit* — V. Rosignoli, *il giuoco di fortuna.*

7 Quoad inferiores Clericos communiter dicunt Lugo, Sanchez, etc. id non prohiberi; quia quoad

dant, nec hujusmodi ludis intersint [1]. Et Cyprianus multis argumentis probat, quod *indignum est, ut manus quae Sacramenta consumant, aleas tractent* [2]. Jam vero si agatur de aleatore publico, consentiunt omnes eum peccare graviter, si in magna quantitate aleis ludat; aut in modica, sed frequenter; quia id graviter dedecet statum Clericalem, et nimium animus avocatur a divinis. Si vero non agatur, nisi de Clerico qui ludat raro, moderate et privatim sine scandalo, putamus cum Laymano, Sporer et aliis hunc peccare solum venialiter. Imo probabiliter ne venialiter quidem, si ludat recreationis causa, ubi non tam rigide observetur praedictus Canon; cum non videtur ex se gravis inordinatio [3]. Excipe Religiosum et Episcopum, qui etiam semel tantum ludentes ludo aleatorio, nobis videntur difficulter excusari posse a peccato gravi, quia difficulter possunt excusari a gravi scandalo. Quod etiam dicendum quoad alios ludos, etsi non omnino fortuitos, si frequenter in iis religiosi vel Episcopi versentur; cum hoc ipsis nimis indecens videatur [4].

Quid (dices) *de ludo chartarum*? — Chartarum ludus, si sit purae sortis et omnino aleatorius (ut v. g. vulgo *bassetta*, *primiera*) jam patet de eo idem esse dicendum quod supra de aleis. Si vero sit mixtus, qui nempe pendet partim a sorte, partim ab arte, scientia et industria ludentis (uti sunt v.g. vulgo *tarocchi*) tunc dicimus Clericos sic ludentes non peccare mortaliter, nisi alicubi esset specialis prohibitio aut grave scandalum, et modo propria ministeria non negligantur. Imo ne venialiter quidem, si id agantur mera recreationis causa absque scandalo: moderate ac parvam exponendo summam, et privata in domo: uti fert hodierna universalis consuetudo.

In Synodo Novariensi postrema, praeter taxam libellarum 15 monetae novae Pedemontanae Parochiali Ecclesiae applicandam, indicitur etiam poena suspensionis ipso facto incurrendae et reservatae iis omnibus Ecclesiasticis, qui sive in cauponis quibuslibet, sive in liquorum seu potationum officinis (vulgo *caffè*, *bottiglierie*) ad easque pertinentibus diversoriis, tam in urbe quam extra tabulis lusoriis (vulgo *carte*, *tarocchi*) Vel taxillis ludentes (vulgo *ai dadi*), vel digitis micantes (vulgo *alla mora*) commorari ausi fuerint (pag. 168).

Q. 5. *Quid de venatione quoad Clericos?*

R. Venatio vel clamorosa est, uti Scholae loquuntur, quae nempe exercetur magno clamore et apparatu armorum, canum, accipitrum, ut majores ferae capiantur, v. g. cervi. Vel est quieta, quae nempe nullum importat clamorem, et exercetur laqueis, retibus et similibus, vel etiam armis ex Benedicto XIV [5], sed paucis adhibitis canibus, et sine ullo strepitu, ad occidendas minores feras, v. g. lepores. Clamorosa venatio Clericis absolute prohibetur, et de eo communiter accipiunt verba Concilii generalis Lateranensis IV: *Venationem et aucupationem universis Clericis interdicimus, unde nec canes nec aves habere praesumant* [6]. Quieta tamen venatio hodie permittitur, uti fert usus [7]: modo (*quod caute perpendendum*) mentem a Deo non distrahat, neque a studio, ab oratione, a lectione spirituali et ab operibus charitatis. Hujus periculi causa venatio indiscriminatim in Synodo Novariensi (pag. 170) prohibita fuit [8].

Hic non loquimur de piscatione; cum commune sit eam licitam esse utpotequae natura sua sit omnino quieta, nec ullibi legatur proscripta, quamquam non desunt qui eam comparant venationi.

Q. 6. *Quid de Clericorum negotiatione?*

R. *Negotiatio proprie dicta* habetur, quando aliquid emitur animo illud idem non mutatum carioris vendendi. Sub gravi vetatur Religiosis et Clericis Alexandri III decreto: *Secundum instituta Praedecessorum Nostrorum sub interminatione a-*

ipsos saltem ex consuetudine canones contrarii derogati sunt.

1 *Can.* 10 — V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 893.

2 *De aleatoribus.*

3 Imo in ipsis communitatibus certis anni temporibus ludi, qui sunt purae sortis, (ut sunt ludi vulgo *all oca*, *alla tombola* publice permittuntur, si sint moderati.

4 Ex allato Canone patet Clericos prohiberi etiam interesse hisce ludis. Attamen hodie communiter docent assistentes non peccare graviter; cum ex se non videatur inordinatio gravis Excipe nisi fortasse sint causa ludi mortalis: vel negligerent ludentes corrigere: vel nisi de tali ludo uti mortali sibi ipsi complacerent: vel nisi agatur de Episcopis, qui ex proposito et frequenter assistant; cum isti a gravi scandalo vix quidem valeant excusari — V. Benedictus XIV, *Notificatione* 37.

5 *De Syn. Dioeces.* l. XI, c. 20.

6 *Can* 15 — V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 191.

7 Quod omnis venatio sit prohibita est antiquo juri conformior; cum in eo nulla habeatur distinctio inter clamurosam ac quietam Sed cum hodie inter DD haec distinctio sit recepta, ideo merito illius habetur ratio in quaestionis resolutione — V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. XI, c. 10.

8 Hoc tamen pericolo praecluso, hodie ab omnibus venatio quieta et in Novariensi Dioecesi habetur permissa, ipso superiore connivente.

nathematis prohibemus, ne Monachi vel Clerici causa lucri negotientur [1]. Benedictus vero XIV Bulla *Apostolicae* constituit poenas inflictas adversus Clericos negotiatores extendi etiam debere ad *Clericos illicite sub alieno laici nomine quomodolibet negotiantes, perinde ac si per se ipsos, ac proprio eorum nomine negotia ipsa illicita exercerent.* Tandem Clemens XIII Bulla *Cum primum* rursus prohibuit Clericis, ne per personas interpositas negotientur; ac praesertim ne cambium activum per alios contrahant; addens quod si adsit familiae necessitas vel si negotium obveniat aliquo titulo a laicis, Clericus adhuc negotiari non possit sine Sedis Apostolicae in Italia, extra vero sine Episcopi licentia.

Juxta plures graviter peccat qui frequenter negotiatur, licet praeciso scandalo, neque in materia gravi; *tum quia negotiatio nimis implicat animum saecularibus curis*; *tum quia est ordinata ad terrenum lucrum, cujus Clerici esse debent contemptores* [2]. Qui tamen bis vel ter in levi, vel semel in gravi materia negotintur, ajunt illum peccare venialiter; quin jura vetantia videntur indicare habitum — Poenae in negotiatores sunt excommunicatio, suspensio ab officio ac depositio a gradu et ordine; omnes tamen ferendae sententiae [3].

Diximus *negotiatio proprie dicta*, seu lucrativa; solet enim distingui etiam *aeconomica*, qua emuntur necessaria ad sustentationem et superflua venduntur; et *artificialis*, qua aliquid emitur, ut per industriam mutatum vendatur. Harum neutra prohibita est; — non 1ª, idest oeconomica; eam enim prudentia ac necessitas suggerit, et si quid inde lucretur, id per accidens evenit; — non 2ª; idest artificialis; quia, ut ait s. Thomas, sic agere non *est proprie negotiatori, sed praemium laboris accipere* [4]. Et Apostolus hoc modo victum sibi comparabat [5]: unde non est verus negotiator qui emit colores, ut vendat picturas; lanas, ut vendat pannum, modo non conducat alios operarios ad hoc efficiendum; qui proprios agros colit, ut fructus vendat; qui emit animalia et ea suis in praediis alit, et foetu, lana, lacte pecuniam conficiat, aut sagina vendat. Sed agros vel praedia aliena conducere in hunc finem a saeculo V prohibuit Concilium Chalcedonense; licet vera negotiatio non sit [6].

Synodus Novariensis haec habet ad rem: « Caveant Ecclesiastici viri, ne ullum mercaturae aut negotiationis genus sive per se sive interpositas personas exerceant; unde nec laicorum praedia reditusve lucri causa conducant aut societatem cum conductoribus ineant, nec aliena negotia procuratoris, institorisve officio agant, aut per nundinas vel mercatus discurrant non sine gravis decoris sui detrimento. Haec omnia Sacerdotibus singulis districte vetamus, nisi forte in gratiam propinquae alicujus personae ob evidentem ejus indigentiam, vel aliam justam rationabilemque causam fiant, cujus recognitionem semper exigemus, Nobisque reservamus (pag. 170) ».

Q. 7 *Quaenam artes Clericis prohibentur?*

R. Prohibetur Clericis in Sacris ac Monachis ars Medicorum et Chirurgorum ubi opus sit incisione, amputatione vel adustione, nec adsit necessitas: et quidem sub irregularitate si inde mutilatio vel mors sequatur [7]; id enim opponitur lenitati, quam jugiter omnes habere debent Clerici. Si tamen peritus non adsit et casus urgeat, Clericus sine peccato, proinde sine poenae aut irregularitatis periculo incisionem vel adustionem agere poterit. Item Ecclesiastici aliis praesto esse possunt optimis artis salutaris consiliis [8] — Omnibus autem Clericis eodem canonico jure prohibentur ars quaelibet, quae status Clericalis honestati generatim contraria censetur: uti ars macellariorum, tabernariorum, joculatorum, etc. [9].

1 Decr. Greg. l. III, t. 50. *Ne Cler. vel mon.* c. 6.

2 Angelicus, 2, 2. q. 77, a. 4 — Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 831.

3 Hic nomine Clerici intelligitur tantum beneficiatus vel in Sacris, uti communiter dicunt Continuator Tournely, Habert, Cuniliati ex Cap. *Placuit*, 3. *q.* Item negotiatio licet Clericis si una cum fratribus in negotium patris succedant; his enim notat Alasia usus et consuetudo negotiari permittunt, modo per se negotium non exerceant.

4 2. 2. q. 77.

5 *Act.* 18 — V. Liguori, *Homo Apost.* tr. 10, n. 192 — Pavone, *La luce fra le tenebre*, Dissert. 6 — Et *Append.* 2. in fine hujusce voluminis.

6 Decr. 2. pars, Dist. 86. c. ult.

7 Cap. *Sententiam*, *Ne Clerici vel Monachi* — Verius dicunt Tournely, Pontas, etc. quod id non currit de beneficiatis, quia in textu de illis non fit mentio.

8 V. Opus a Leone XII benigne exceptum, *Il Parroco istruito nella Medicina del* dott. Barsaletti. Milano — Antonacci. *Catechismo medico ragionato a complemento del Manuale di medicina, chirurgia e farmacia publicato già per comodo spezialmente delle missioni straniere* — Roma 1854 — Aquistapace. *Memoria diretta ad un Parroco sul bene, che può fare nelle malattie de' suoi parrocchiani.* Milano 1841 — Debreyne *Etude de la mort*; n. *La Physiologie et la Médicine dans son accord avec la Théologie.* Paris.

9 V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 189, l. VII, n. 384 — Pavone, *Spicilegio*, n. 217.

Q. 8. *Quaenam officia Clericis prohibentur* [1].

R. Cum nemo militans Deo implicare se debeat negotiis saecularibus, hinc Clerici beneficiati vel in Sacris passim jure canonico prohibentur sequentia officia exercere:— 1. Tutoris, Curatoris, aut Procuratoris, [2] minorum, et quodcumque aliud, quod sit ministerii publici, quodque eos obliget ad reddendas rationes de justitia vel de bonis administratis, excepto casu quo pupilli seu minores sint proximi Clericorum propinqui: — 2. Judicis in causa sanguinis; item Militis; item Advocatorum, Procuratorum et Notariorum in Curiis saecularibus, excepto casu, quo Clericus agat causam *vel* suam *vel* suae Ecclesiae *vel* egeni *vel* personae sibi in quarto gradu conjunctae; — 3. administratoris bonorum personae laicae privatae non miserabilis cum obligatione reddendi administratae substantiae rationes. Ceterum non auderem damnare de mortali Clericum, qui ob talem procurationem sua ministeria non negligeret; maxime si id non faceret avaritiae causa, sed ad decentius statum suum et familiae conservandum; jus enim loquitur tantum de eo qui ita se immergeret in hujusmodi procurationibus, ut sua ministeria cogeretur negligere [3].

Synodus Novariensis habet: *Ecclesiasticorum nemini fas sit in occupatione vili, aut in curanda re familiari, aut domus gubernatione famulari, vel in aliqua arte saeculari, praesertim inhonesta, aut sordida versari; vel forensi causarum, litiumve patrocinio se dedere. Quoties vero honestum aliquod officium in laicorum domo suscipere valuerint, licentiam ab Episcopo obtineant* [4] (G).

Art. II. — De obligationibus Clericorum in ordine hierarchico.

Obligationes Clericorum speciales in ordine Hierarchico tot sunt, quot in ipso sunt Clericorum gradus. Nostrum non est de omnibus agere; sed nonnullis traditis de Episcopis, erit de ceteris tantum.

§ 1. — *De Episcopis ac Vicariis Generalibus.*

Q. 1. *Quaenam sunt Episcopi obligationes?*

R. Plurimae ac gravissimae sunt Episcopi obligationes; cum ipsi commissa sit gubernatio totius Dioecesis [5]. Unde merito ajebat d. Augustinus: *Episcopatus nomen est oneris, non honoris* [6]. Nos praecipuas (hisce versibus) indicabimus obligationes ex s. Alphonso [7], quem Pius VII appellabat *illustre Episcopalis ordinis decus:*

Sanctorum ad Sancta, ad Curas, socrumque Tribunal
Delige promeritos, expellas fortiter audi,
Vise Dioecesim, incolito, sal esto jubarque,

1. Oportet ut Episcopus ad altaris ministerium dignos dumtaxat eligat, qui sint bonitate positiva prediti ac debita scientia instructi. *Accurate investigandum*, ait Angelicus *num videlicet Dei causa tantum, aut potius suae commoditatis gratia ad Ordines capessendos aspirent quaerentes quae sua sunt, non quae Jesu Christi, Sacris inhiantes, et honores ab hominibus expetentes: quisquis talis est non Dei filius, nec ovilis Christi idoneus pastor futurus, sed mercenarius est* [8]. « Vobis summopere cavendum (ita Epi-

1 V. Liguori. *Op. Mor.* l. III. n. 838, l. IV, n. 193 — Lucius Ferraris, *Bibliotheca canonica* etc. Ved. Clericus. art. 3 — Sed maxime Bouix, *De Judiciis* vol. I, ubi accurate omnia discutit tum ex jure antiquo, tum ex novo jure.

2 Et ob hanc causam Clericus (quoadusque deposita administratione, idoneam fidejussionem de suis gestis praebeat) fit irregularis ex C. unic *de obl. ad ratien.* At si Clericus suscipiat administrationem post ordinationem, etsi peccet, non tamen incurrit irregularitatem; cum haec non inveniatur expressa in jure. Incurrit tamen suspensionem ab officio sed non nisi ferendae sententiae ex citato C *sed nec.* 4 *ne Cler. vel mon.*: a qua adhuc ex eodem textu excusat ignorantia crassa.

3 C *sed nec* 4 *ne Cler vel mon.*

4 Pag. 170 V Marinum. *Speculum asceticum.* Salamo, *Regula Cleri* — Abelly, *Sacerdotalium meditationum sylva.* Paris 1837.

5 V. Opus a Benedicto XIV commendatum, *Jenografia, ossia piano o pianta della vita e de' doveri del Vescovo* — Clary, *Lo spirito dell' Episcopato cristiano, e principali doveri.* Napoli — Abelly, *Episcopalis sollicitudinis Enchiridion* — Bolgeni, *L' Episcopato* — Maraviglia Episcopus Novariensis. *De legibus prudentiae Episcopalis.*

6 L. XIX de *Civ. Dei* c. 19 — V. Salzano, *Lezioni di diritto* etc. vol. II.

7 *Hom. Ap.* tr. 7, nn. 47 et seqq. — It. *Riflessioni ai Vescovi per la pratica di ben governare le Chiese.*

8 2, 2. q 189, a. 1 — Dices: *Qui Episcopus potest certior fieri de recta candidatorum intentione, deque eorumque in bono perseverantia?* R. Sanctus Alphonsus Liguori, (*Opuscolo, Degli abusi nel prendere le Messe* ecc. n. 41). « In questa terra di tenebre ognuno sa, che dagli uomini non può operarsi, che a modo umano. Della detta buona intenzione non potrà aversi sicurtà fisica; ma ben può aversi la morale, e questa basta per quietare la coscienza dei Vescovi. Lo stesso dicasi della perseveranza ».

scopos alloquitur Pius IX sua prima Encyclica *Qui pluribus* 9 nov. 1846) ne cuipiam juxta Apostoli praeceptum cito manus imponatis (Tim. 5); sed eos tantum Sacris initietis Ordinibus ac sanctis tractandis admoveatis Mysteriis, qui accurate exquisiteque explorati, ac virtutum omnium ornatu et sapientiae laude spectati, vestris Dioecesibus usui et ornamento esse possint; utque ab iis omnibus declinantes, quae Clericis vetita; et attendentes lectioni, exhortationi, doctrinae, et *exemplum sint fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide*[1], *in castitate* (I Tim. 4); cunctisque alferant venerationem, et populum ad christianae Religionis institutionem fingant, exciteut, atque inflamment; *melius enim profecto est* ut sapientissime monet immortalis memoriae Benedictus XIV (Bulla *Ubi primum*), *pauciores habere ministros, sed probos, sed idoneos atque utiles; quam plures qui in aedificationem Corporis Christi, quod est Ecclesia, nequidquam sint valituri* ».

2. Ut bonos Confessarios et Parochos eligat, ipsis continuo invigilando: *Unus Confessarius, qui sit ignarus aut moribus pravis, potest totam regionem perditam facere*, ait d. Alphonsus: quod magis currit de Parochis, ut patet. Loquendo autem de eorum electione affirmat: *Pro certo habendum Parochum prol,um uno mense utiliorem esse populo, quam Parochus doctior, sed minus probus toto anno.*

3. Ut omni sollicitudine vigilando in custodia gregis Christi oves proprias a venenatis pascuis avertere satagat; et quoniam hac in re *tacere* (ex s. Hilario Pictaviensi) *diffidentiae signum est, non modestiae ratio*; *et veritas cum minime defenditur, opprimitur* (ex s. Felici)[2], murum aeneum, et columnam ferream se se constituat pro domo Dei contra vaniloquos et seductores.[3]

4. Ut continuo meminerit, se pro bono Dioecesis, non pro se positum Episcopum, nempe omnium patrem atque magistrum. Ideoque *accessum ad se patentem assidue tenere debet subditis*; verba sunt s. Alphonsi; *et praecipue Parochis et Vicariis Foraneis, quos statim ad sui praesentiam admittere tenetur.* Item et ceterorum de Clero sollicitam curam gerere, ne verificetur illud d. Bernardi: *Insolentiae Clericorum mater est negligentia Episcoporum*[4]. Ipsis autem Episcopi provideant *non coacte; sed spontanee secundum Deum...; neque ut dominantes in Cleris, sed forma facti gregis ex animo*[5]. Hinc d. Hieronymus ad Nepotianum, postquam sic Clericum est allocutus *esto, subjectus Pontifici tuo et quasi animae parentem suscipe*, addit: *illud etiam dico, quod Episcopi Sacerdotes se esse noverint, non dominos; honorent Clericos, quasi Clericos, ut et ipsis a Clericis, quasi Episcopis, honor deferatur.*

5. Ut totius Dioecesis visitationem frequentius quoad poterit, et cum debita diligentia persolvat, prout districte praecipit Tridentinum[6]: *O quot perturbationibus occurritur a Praelato circumeundo, et propriis oculis res inspiciendo*[6]; et personaliter oves suas cognoscendo, pascendo, corrigendo, ad fervorem excitando; earumque necessitatibus auctoritate, consiliis, et eleemosynis prospiciendo!

6. Ut in Dioecesi resideat; secus quomodo poterit recte gregi suo providere? Et hoc quidem strictius debet ipso Parocho, cum sit pastor principalis: hinc in ejus ordinatione ipsi consignatur anulus, ut illum gerendo consideret, se non esse amplius sui juris, sed Ecclesiae suae sponsae, cui perpetuo assistere debet: quod quidem adeo solemne est, ut ipse sine justa causa ac Pontificis venia nequeat Episcopatum deserere et renuntiare, neque etiam ad religionem ingrediendam[7]. Tridentinum tamen Episcopis concedit, posse quolibet anno abesse tres menses a Dioecesi, ex causa tamen aequa, ait Concilium; *erga animi levitas, oblectationum cupiditas, aliaeque futiles causae excluduntur*, uti declarat Benedictus XIV Bulla *Ad universae*[8].

7. Ut cunctis in omnium vi tutum ge-

1 *Exhort. ad certand. pro fide* n. 1.
2 S. Felix III, dist. 83. Decr, 1, p. 1.
3 Pius IX, Brevi 22 aug. 1851.
4 Ep 152.
5 Sess. 24, c. 3. de R.
6 Liguori, *Homo Ap.* tr. 7, n. 60 et 64— V. Gavanti, *Episcopus Institutus* – Crispino, *La visita Pastorale*—Plasecius, *Praxis Episcopalis*.
7 V. Liguori *Op. Mor.* l. IV, n. 76.

8 Episcopi temporibus a Tridentino praescriptis, scilicet adventus, Quadragesimae, Nativitatis. Resurrectionis Domini, Pentecostes, item et Corporis Christi diebus tenentur quidem apud suam Cathedralem Ecclesiam residere, ita ut aliter suae obligationi non satisfaciant, nisi munia Episcopalia in sua Dioecesi eos alio vocent. Ceterum non incidunt in poenas a s. Synodo (c. 1 sess. 6 etc; c. 1, sess. 23 de R.) Episcopis non residentibus inflictas Sic de-

nere bonum exemplum praebeat; *Episcopus enim*, ex s. Alphonso, *est illa lucerna a Deo super candelabro posita, ut luceat omnibus qui sunt in domo Domini.*

Q. 2 *Quomodo se gerere debet Episcopus cum suo Clerico, qui declaret se ad aliquod religiosum Institutum vocari?*

R. Certum est, Episcopum non posse impedire suum Clericum a religione approbata ingredienda, et etiam contradicente Episcopo Clericum Religiosum fieri posse: quod intelligitur non tantum de religione vitae contemplativae, sed etiam activae. Hoc jure definitum est [1]; et fuso probatur a Benedicto XIV Bulla *Ex quo*, 14 jan. 1747; *sane obligatio voti perpetui praefertur omni aliae obligationi*, ut ait Angelicus [2]. Attamen si Clericus habet curam animarum, antequam regimen Ecclesiae dimittat, debet Episcopo consilium suum ejusque capiendi rationes, quantum natura fert, aperire: in quo non tum officio et honestati, quam naturalis legis praecepto satisfaciet. Quoad alios vero Clericos et beneficiatos pertinet, etsi ipsi quoque ex officio et honestate teneantur Episcopum certiorare; non peccant tamen si id omittunt ob metum reverentialem, ne forte ab ejus desiderii implemento revocentur.

Sed dices: *Si omnes se coaversint, quis saeculares homines lucrifaciet?* Respondet divus Hieronymus ad Vigilantium: *Rara est virtus, nec a pluribus appetitur.* Adde: Episcopus ex ipso Benedicto XIV potest revocare suum Clericum a Religione etiam post professionem, si inde grave detrimentum obveniat Ecclesiae cui erat addictus [3]. Insuper statuit laudatus Pontifex, beneficium illius qui religionem est ingressus, non vacare nisi post professionem; et interim beneficiatum fructus illius lucrari, ac si legitimo impedimento detineretur (non vero distributiones, si beneficium sit chorale): quin imo siquis forte Religionem ingressurus beneficium dimitteret, vel etiam si tempore novitiatus ejus dimissionem expleret, nihilominus omnia in suspenso remanere deberent, neque posset Episcopus ad beneficii sic dimissi collationem devenire, nisi post factam a dimittente solemnem professionem [4].

Q. 3. *Quid de Vicario Generali Episcopi?*

R. Vicarius Generali Episcopi, qui et Officialis vocari solet [5], in iis quae jurisdictionis sunt, censetur una persona cum Episcopo. Unde in arbitrio quidem est Episcopi illum sibi non constituere; sed semel ab ipso constitutus Vicarius, *per se loquendo*, habet a jure ordinariam, et liberam potestatem gerendi quae potest ipse Praelatus, et alios etiam delegandi. Hinc dispensat in proclamationibus matrimonii, fert censuras, approbat ad Confessionem, absolvit percussorem Clerici, etc.

Diximus *per se loquendo*; nam excipiuntur ea, quae peculiare mandatum postulant, et quae uni Episcopo jure servantur. Hinc non potest sine speciali mandato cognoscere causas criminales, in quibus gravius in reum est animadvertendum [6]; nec conferre beneficia [7], neque in iis permutandis, uniendis, erigendis consensum praebere [8]: sed instituit praesentatos a patronis, et judicat causas beneficiarias de jurepatronatu, et ejus quasi possessione [9]. Non visitat Dioecesim, neque Synodum cogit [10]; non indicit collegium Canonicorum [11]; non absolvit a ca-

clarasse s, Congregationem C. refert Fagnanus l. III. Decr. in c. quam. q. de Cler. non resid. n. 39. »—Ita Ferraris. *Bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica, ascetica*, etc. etc. V. Episcopus. a. 3.

1 C. *Duae sunt leges causa.* 19. *quaes.* 2; *Conc. Toletanum.* n. 633 etc.

2 2. 2. q. 189. V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV. n. 71.

3 Addit Card. Gousset, *Teol. Mor.* n. 538: « quanto si è detto non si applica che ai Cherici, i quali vogliono entrare in Ordine religioso. Ciò non ostante, attesochè è importantissimo il sostenere e alimentare le congregazioni secolari debitamente approvate, i cui soggetti sono ordinati alle missioni straniere o alla direzione de' Seminari o all'educazione della gioventù, un Vescovo si esporrebbe al pericolo di contrariare i disegni della divina Provvidenza, mettendo impedimenti alla vocazione d'un prete che desiderasse di entrare in una di queste congregazioni, se questo prete fosse d'altra parte giudicato degno e capace. L'Episcopato è mallevadore di tutto ciò che interessa alla Chiesa. »

4 Sententia communiter recepta docet, vota simplicia quae emittuntur in societate Jesu post biennium novitiatus non inducere per se beneficiorum vacationem; quia tamen ex Statutis ejusdem societatis antequam ista vota emittantur, ecclesiastica beneficia sunt dimittenda, ideo si minus propter professionem, at propter renuntiationem vacare intelliguntur. V. Rigantius, *Comment. in regulas Cancellariae Ap. Reg.* 16.

5 Officialis proprie est qui habet jurisdictionem contentiosam

6 Cap. 2 *de Offic. Cic.* in 6.

7 Cap. 3 *de Offic. Cic.* in 6.

8 Cap. 5 *de rer. perm.*

9 Cap 3 *de Inst.*

10 S. C. C. 3 dec. 1655. Hoc tamen potest Vicarius Romani Pontificis ex Benedicto XIV, *De Syn.* l. 11, c. 3.

11 Triden. sess. 25, c. 6 de R.

sibus quae a jure uni Episcopo reservantur [1]: neque tollit irregularitates ex delicto occulto [2]; non concedit literas dimissorias, nisi Episcopus diu in loginquo versetur [3]; non dispensat in juramentis, nec in votis; item neque in statutis Episcopalibus et Synodalibus; quia ut communiter dicunt, in generali commissione non includitur facultas dispensandi, nisi specialiter committatur [4]. Demum nihil potest, uti patet, eorum quae sunt ordinis Episcopalis.

Q. 4. *Quid de Vicario Generali Capitulari?*

R. Vacante Sede Episcopali, nativo et proprio jure ad Capitulum Ecclesiae Cathedralis [5] venit ordinaria Episcopi jurisdictio atque ejus est judicare, condemnare, leges ferre ac cetera agere, quae ordinariae sunt jurisdictionis. Sed Capitulum tenetur intra octiduum eligere Vicarium Capitularem [6]: et recte eligitur etiam extraneus a Capitulo, si nemo ex Canonicis habeatur aptus. Semel autem electus amplius dimoveri non potest, nisi a Congregatione Episcoporum, probata causa; totamque ordinariam Episcopi jurisdictionem accipit (cujus nullam omnino partem sibi Capitulum reservare potest [7]). Hinc ipse solus judicat causas matrimoniales, cognoscit de haeresi, absolvit a censuris, concursus indicit, vota ac juramenta dispensat, visitat Dioecesim elapso anno ab ultima visitatione, et celebrat Synodum Dioecesanam post annum luctus, etc. [8].

Quamvis vero jurisdictio Vicarii Capitularis latius pateat jurisdictione Vicarii Generalis Episcopi, attamen multa et ipsa Capitularis non potest vel quod non habet potestatem, vel quod ei sacri canones modum constituerunt. Hinc non visitat Monasteria exempla [9]; non confert beneficia, quae uni Episcopo reservata sunt [10]; non concedit non arctatis dimissorias, nisi post annum luctus [11]: non dat Indulgentias [12]; neque potest facere quae sunt ordinis Episcopalis, etsi ad ea gerenda vocare possit exteros Episcopos. Item prohibetur aliquid innovare; ideo non potest aliquid de juribus Ecclesiae detrahere, bona ecclesiastica permutare, dividere, alienare [13]. Tandem tenetur Vicarius futuro Episcopo de sua administratione rationem reddere, et si deliquerit, potest ab ipso puniri [14] *(H)*.

§ II. — *De obligationibus Canonicorum.*

Q. 1. *Quaenam sunt Canonicorum obligationes?*

R. Canonicorum obligationes tres sunt praecipuae:

1. Ut resideant in propriis Ecclesiis, cum revera talis sit canonicalium beneficiorum natura. *Non liceat*, ait Tridentinum, *vigore cujuslibet statuti aut consuetudinis ultra tres menses ab iisdem Ecclesiis quolibet anno abesse, salvis nihilominus earum Ecclesiarum constitutionibus, quae longius servitii tempus requirunt* [15]: et postea in non residentes poenas decernit [16]. Ubi notandum non omnes simul Canonicos abesse posse, diebus permissis, sed tantum tertiam partem; nam vacationes conceduntur Canonicis, non vero Capitulo: unde Ecclesia convenienti servitio nunquam est destituenda.

2. Ut Missam unam quotidie celebrent

1 Cap. *de poen. et rem.* in 6.
2 Trident. sess. 24. c. 6 de R.
3 Cap 3 *de temp. ordin.* in 6.
4 V. Lignori, *Hom. Ap.* tr. 11, n. 37; et tr. v. n. 42: et Benedictus XIV, *De Syn.* l. 11. c. 3.
5 Hoc etiam habet Capitulum Cathedrale, ut sit senatus Episcopi, quem proinde adjuvare tenetur, quoad potest, tum opere, tum sermone. Imo jure nonnulla sunt, ad quae agenda de necessitate Episcopus Capituli modo consensum, modo consilium habere debet: sic requiritur Capituli consensus, cum agitur de alienatione bonorum Ecclesiae, vel beneficiorum unione; requiritur vero ejusdem tantummodo consilium, si agatur de electione examinatorum prosynodalium, de Seminarii administratione, etc.
6 Trident. sess. 24, c. 16 de R. — Si tamen Episcopo datus sit ab Apostolica Sede Vicarius, is, etiam illo mortuo, officium retinet: *v.* De Petra, *Const. Apost. ad Const.* 2 Leonis IX, sect. 5, n. 42.
7 Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. 11, c. 9.
8 V. Ventriglia, *Praxis rerum notabilium praesertim fori Ecclesiastici* = Marchetti, *Praxis Vicarii Capitularis*—Ferraris, *Bibliot. Can.* V. Vicarius Capitularis.
9 Trident. Sess. 25 *de Regul* c, 9.
10 Cap. *Illa* 2 ne sede vac.
11 Cap. *cum nullus 3 de temp. ord.*—Ceterum V. *De Ordine* c. 4. a. 2. n. 17.
12 Benedictus XIV, *l. cit.*
13 Innocentius III, c. *Novit. ille 1. Ne sede.*
14 Tridentinum. Sess. 24. c. 16 de R.
15 Sess. 24. c. 12 de R.
16 Hinc a Laurentin. Lottario. Pickler, etc. residentia definitur: *Praesentia personae seu commoratio assidua in loco beneficii, seu apud Ecclesiam ad affectum illi personaliter deserviendi.* Quod quidem est ipsi Tridentino conformius; supra enim citatis verbis duo videntur absolute Canonicis praescribi, et residentia in loco et interessantia choro. Sunt tamen qui cum Scarfantonio tenent Canonicos curam animarum non habentes posse diu noctuque moram trahere extra locum proprii beneficii, modo horis congruis accedant ad Ecclesiam pro servitio. Et Zambonì hac de re refert declarationem S. C. C. 28 febr. 1795.

pro fundatoribus et Ecclesiae benefactoribus in genere, a qua quidem neque immemorabilis consuetudo excusat: idque sane sub gravi praeceptum est, cum res gravis sit. Ita Benedictus XIV Constitutione *Cum semper*. Ita pluries sacra Congregatio statuit; ac ultimo Leo XII a Capitulo Cenomanensi consultus eo sensu respondendum esse jussit. Missae porro omnes Canonici interesse debent [1].

3. Ut omnes choro intersint ad psallendum, statutis horis: *Omnes compellantur*, inquit Tridentinum, *in choro ad psallendum instituto hymnis et canticis Dei nomen reverenter, distincte devoteque laudare* [2]. Unde in sententia veriori mortaliter peccant qui absunt notabiliter ultra dies permissos; nam assistentia est de primaria institutione beneficii ipsius: errant ergo Canonici illi, qui se tutos in conscientia putant, quia si ad libitum adsunt a choro, distributiones etiam amittunt; obligatio enim chori est a distributione ipsa independens: est tamen commune, tres vel quatuor dies non constituere materiam gravem. Canonici vero, qui sine justa et gravi causa non intersunt choro, distributiones lucrari non possunt, etiamsi consocii eas iisdem condonent: hanc poenam expresse statuit Tridentinum (*I*).

Insuper in delinquentem statuit: *Primo anno privetur unusquisque dimidia parte fructuum, quos ratione etiam praebendae ac residentiae fecit suos. Quod si iterum eadem usus fuerit negligentia, privetur omnibus fructibus, quos eodem anno lucratus fuerit. Crescente vero contumacia, contra eos juxta sacrorum Canonum Constitutiones procedatur*, nempe expolientur tertio anno ipsis beneficiis. Ubi notandum, esse quidem poenale, quod debeant privari dimidiis vel omnibus fructibus, et ideo non ante sententiam solvendis; sed distributiones, et fructus absentiae respondentes, statim amittuntur; nam residentia est conditio, sine qua nemo illa facit sua [3].

Q. 2. *Quaenam sunt justae causae, quae excusant a choro?*

R. Praeter menses unicuique Canonico a Tridentino vel consuetudine permissos, tres sunt constitutae causae a Bonifacio VIII [4], quae excusant a chori assistentia, quin fructus amittantur aut distributiones.

1ª *Infirmitas*, si nempe sit gravis vel gravis fieri possit per accessum ad Ecclesiam: — 2ª *rationabilis corporis necessitas*, sub qua intelligitur timor, sed prudens, gravis damni in vita, honore, vel bonis; — *Ecclesiae utilitas*, modo sit gravis judicio Episcopi vel Capituli, et sit Ecclesiae propriae vel universalis, aut totius Dioecesis. Hinc communiter habentur uti praesentes Vicarius Capitularis; item Canonicus Curatus, dum tamen in Paroeciae cura versatur; item Poenitentiarius, dum in sua Ecclesia confessiones audit: item Theologus die, quo fidelibus sacram Scripturam exponit; cujus quidem expositionis necessitas hodie maxime percrebuit ad retundendam malorum audaciam: *qui* (dicendo Pio IX Encyclica *Qui-bus quantisque* (20 aprile 1849) *haereticorum hominum vestigiis inhaerentes, suprema auctoritate omnino despecta, plane non dubitant sacrarum Scripturarum verba, testimonia, sententias privato proprio pravoque sensu invocare, interpretari, invertere, detorquere*.

An (quaeres) *suae obligationi faciant satis Canonici, qui choro quidem intersunt, sed minime canentes, vel canentes voce tantum submissa?* — Canonici qui cum aliis non psallunt, etsi recitent Psalmos submisse, non satisfaciunt choro, nec lucrantur distributiones neque fructus praebendae respondentes. Servitium enim chori in eo consistit, ut Clerici conveniant simul ad psallendum [5]. Idque definitum est a Benedicto XIV, 1744, Bulla *Cum semper*; et 1748 alio Brevi declaravit, contrariam consuetudinem abusum et corruptelam [7] — Aliter esset, ut docent valde probabiliter et communius Concina, Lessius, Salmanticenses, Sanchez, Suarez, etc., siquis choro non addictus suam partem submisse recitaret, alteram partem canentem audiendo. Quia

1 V. Liguori, *Opus. Mor.* l. VI, n. 314.

2 Sess. 24, c. 12, de R. Quoad absentes V. de non residente Parocho.

3 V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n. 675; et l. IV, n. 129. Et *H. Ap.* tr. 13 n. 51.

4 Cap. *unic. de Cler.* non resident in 6.

5 Hac in re sunt etiam inspicienda uniuscujusque loci statuta, consuetudines, vel privilegia — V. Benedictus XIV. *De Syn.* l. XIII, c. 9; et *Notif.* 107 — Pavone, *Spicilegio* ecc. nn. 113 et 226 — L. Ferraris; *Bibliot.* ecc. V. Canonicatus, Canonicus, a. 9 — Et Appendix 2. in fine vol. V. *Canonicus*.

6 Clement. l. III, t. IV *de cel. Missae*, c. 1. Et Trident., Sess. 21, c. 3, et 22, c. 3 *de R.*

7 V. Synodos Novariensis pag. 175 et seqq. quoad speciales obligationes.

loquendo in generali, non requiritur ut recitantes in uno choro audiant voces omnium recitantium in altero; cum jam per se una pars unum corpus cum altera constituat, et sic invicem omnes communicent, neque adsit positiva lex contraria.

§ III.—*De Vicariis Foraneis et Parochis.*

Q. 1. *Quinam dicuntur Vicarii Foranei?*

R. Vicarii Foranei sunt Presbyteri illi, quos in oppidis Dioecesis Episcopi solent constituere ad certos actus, certasque vices pro bono Dioecesis regimine. *Foranei* autem dicti sunt, quasi *foris* constituti. De iis d. Carolus haec habet: *Ut Episcopus in urbe etiam externum gregem facilius quasi praesens intueri et curare possit, deligat aliquot probatos Sacerdotes, quibus singulis, imposito Vicarii Foranei nomine, tribuat certas regiones Dioecesis suae* [1] — Ex actis Ecclesiae Mediolanensis, ex Conciliis Provincialibus, ex Synodis Dioecesanis atque ex natura rei ipsius obligationes Vicariorum Foraneorum praecipuae sunt:

1. Et diligenter in omnes Clericos Vicariatus inquirant, utrum ea quae de vita et honestate Clericorum praescripta sunt, observentur? Utrum Parochi muneri suo satisfaciant? Utrum altaria et Ecclesiae rite ac decore ubique teneantur? Bona Ecclesiastica, beneficia et legata bene administrentur, et onera impleantur? etc. Quotannis vero (omni posthabito respectu) Episcopum certiorem faciant de omnibus.

2. Ut delinquentes, siquos invenerint, admoneant et corrigant; ac si de re gravi agatur, neque monitiones et correctiones profuerint, Episcopo vel ejus Vicario Generali rem totam significent.

3. Ut Sacerdotes ac Clericos inferiores Vicariatus fato functos Curiae Episcopali denuncient. Et ubi Parochus aliquis supremum diem expleverit, cito Vicarius Foraneus in eam Paroeciam se conferat; ejus curam committat idoneo Sacerdoti audiendis Confessionibus approbato, donec rei certior efficiatur Episcopus. Dein inventarium bonorum ac rerum Ecclesiae mobilium rite conficiat; scripturas, libros et alia ad Paroeciam pertinentia in tuto reponat.

4. Ut dissidia, si quae sint in Vicariatu, maxime si inter viros Ecclesiasticos, componere studeant, si possint. Si vero nequeant, judicis personam agant, servatis tamen in jure dicendo limitibus, quibus coërcetur eorum potestas [2].

Ut suo tempore Congregationes indicant, iis praesint, atque omnia praescripta adimpleant, *tum* quoad functiones celebrandas, *tum* quoad casus resolvendos, *tum* quoad refectionem sumendam, etc.

6. Denique ut cum ad octiduum abesse voluerint a Vicariatu, si animarum curam gerant, discessum et assentiam Pro-Vicario, vel antiquiori Vicariatus Parocho significent.

Q. 2. *Quot sunt Parochorum obligationes* [3] ?

R. Parochorum obligationes si enumerantur et viduntur, ut aliquae respiciant proprios et personales eorum mores, aliae residentiam in paroecia servandam, aliae referantur ad Ecclesiam parochialem et functiones sacras, aliae tandem ad populum et gregem ipsis commissum—De Parochis sic Episcopos omnes alloquitur Pius P. IX Encicliea *Qui pluribus*: « Neque » vero ignoratis majori diligentia Vobis » in illorum praecipue mores et scientiam » esse inquirendum, quibus animarum cura et regimen committitur, ut ipsi tamquam fideles multiformis gratiae Dei » dispensatores plebem sibi concreditam » Sacramentorum administratione, divini » Verbi praedicatione ac bonorum operum exemplo continenter pascere, juvare, eamque ad omnia religionis instituta ac documenta informare, atque ad » salutis semitam perducere studeant. Intelligitis nimirum, Parochis officii sui » ignaris vel negligentibus, continuo et » populorum mores prolabi et christianam » laxari disciplinam et Religionis cultum

1 Acta Med. Eccl. p. 1, b. 1.—Et Synodus Novariensis, p. 181 etc.

2 Ubi notandum ex C. 3 *de appell.* in 6° a Vicario Foraneo ad Episcopum dare appellationem, cum sit alitud tribunal, at *ordinarie* non datur appellatio Vicario Generali. Diximus *ordinarie*, nam aliquando potest etiam Vicarius Generalis Episcopi recusari ob aliquam specialem qualitatem illi inhaerentem, ob quam videatur suspectus, et tunc causa probanda est coram Episcopo, ex cap. *Si contra de offic. deleg.* in 6—V. Sanchez, *Consilia moralia*, l. VI. c. 8, dub. 3.

3 Quod disputatur de Parochis, idem fere valet de aliis omnibus in cura animarum; ut de vicariis perpetuis, seu coadjutoribus titularibus, qui utique animarum habent curam, cum dependentia tamen Parocho.

» exsolvi atque convelli, ac vitia omnia » et corruptelas in Ecclesiam facile in» vehi. »

Ex quibus patet, tantum onus a nemine inconsiderate sumendum, quippe quod tot scateat obligationibus, totque consectariis: ne tauro se oneret qui non potest portare capellam; ne quis majora conetur, quam patitur sua facultas [1]. Etsi tamen Parochorum officium salebrosum sit; non ideo eos nimium terrere debet, qui recta intentione, sufficienter instructi ac superiorum consilio illud suscipiunt. Et putamus aeque culpandam et illorum temeritatem, qui indebite ad hoc munus se accingunt; et illorum nimiam timiditatem, qui satis apti prudentum judicio, pedem subducunt: qui ergo sunt Dei, animum addant; dabit enim virtutem qui imposuit onus. Neque sane Christus illos deserere vult, qui ita proprius ejus personam gerunt, et diu noctuque insudant in dominico campo, tot adversa in Dei gloriam continuo sustinentes (*J*).

N. I.—*De Parochi moribus et residentia.*

Q. 1. *Quaenam sunt Parochi obligationes relate ad mores proprios?*

R. Parochi obligationes quoad personales ejus mores colligimus ab *Actis Ecclesiae Mediolanensis*, et ex ipsa officii natura. Sunt:

1. Ut Parochus secum quotidie in animo reputet, se onus sustinere Angelicis humeris formidandum. Nec tamen animo concidat; sed Deo se totum subnittat eique placere studeat, ab oculos sibi proponens mercedem, quam pastoribus laboriosis pollicetur Pastor pastorum Christus Dominus, qui sic inquiebat: *Siquis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus, qui est in coelis* [2].

2. Ut sciat, se boni Rectoris officio haud posse satisfacere, si quam aliis inculcat pietatem, ipse non exprimat in se factus *forma gregis ex animo* [3]. Observat enim Concilium Vercellense: *Magis oculis quam auribus credunt homines*. Et d. Thomas: *Cujus vita despicitur, restat ut ejus praedicatio contemnatur, et omnia spiritualia ab eo exhibita*[4]. Et d.Bernardus habet: *Bonus si fuerit qui tibi praeest, nutritor tuus est; si malus fuerit, tentator* [5].

3. Ut constantem studiis sacris operam impendat, ne errare contingat cum tanto ovium suarum detrimento. Item Congregationibus a Vicario Foraneo indictis semper intersit: atque in sua etiam Paroecia, si quatuor saltem sint Sacerdotes, eas teneat de rerum sacrarum studiis exercitationes, de quibus tam gravis sermo est in *Actis Ecclesiae Mediolanensis*. Istae enim mirifice inserviunt (si rite habeantur) ad mutuam in Domino charitatem fovendam, ad fervorem augendum, abusus tollendos et disciplinam incorrupte servandam; aedificationi populo sunt, ipsis Ecclesiasticis maximo profectui [6].

4. Ut in omni agendi ratione maximam prudentiam praeseferat, sciens non omnia semper expedire, quae licent et in se bona sunt. Unde sit cautus ac modum servet, *tum* in abusibus evellendis, ne eos volens auferre, augeat [7]; *tum* in propriis juribus defendendis, ne dum minimum curat, quod est majus et substantiale deserat ac pessumdet; *tum* in novis atque extraordinariis pietatis operibus inducendis, si promovendo quod perfectius est, certo periculo exponat quod est de necessitate — Item maxima cautela opus habet in re sua familiari; cum enim in eum sint omnium oculi, rem suam domesticam instituat, ut nec tenacitatis nec prodigalitatis, vel incuriae accusari queat: caveat, ne nimia sollicitudine erga suos prematur, adeo ut magis videatur temporalem nepotum, quam spiritualem populorum curam habere, mercatus indecore frequentando, et lucra diu noctuque honestis inhonestisque modis quaeritando. Domesticis (praesertim si mulieres sint, quae adeo sunt loquaces) ne fidat, nec cum illis familiariter utatur.

5. De nullo sinistro loquatur; sed omnibus bene velit: omnes sine ulla acceptione divites ac pauperes paterne audiat, patienter sustineat, cum iisque, quoad res tulerit, leniter agat [8]. Caveat toto coelo, ne suum antecessorem quo quo-

1 V. Riccardi, *Dei doveri e dello spirito degli Eccl.* c. 2: necessita di una vocazione speciale per entrare nel ministero pastorale — Segneri, *Il Parroco istr.* c. 4.

2 Joann. 12.

3 I Petr. 5.

4 Suppl. q. 33, a. 4.

5 Serm. 71 in Cant.

6 S. Alphonsus id quoque valde commedat, *Homo Apostolicus*, tr. VIII. n. 57—V. Benedictus XIV, *Notificatione* XXXII, et cit. Et Synodus Novar. p. 35.

7 V. de consuet. evellenda, tract. *De legibus* in fine.

8 V. Binet, *Dell'arte di governare; qual è il go-*

modo incuset vel nolet; nemo enim magis contemnitur quam qui contemnit: omnes Ecclesiasticos (etiam sibi subditos), ac civiles potestates, Clerum universum, ac maxime viciniores Parochos plurimi faciat: honoret et honorabitur. Sic demum fiet, ut sibi omnes conciliet animos, adeo ut liberrime potsmodum valeat bono Paroeciae providere (*K*).

6. Ut continuo recordetur eorum, quae agit, consectaria; etenim neque bonus neque malus Parochus, ubi ex hac vita decedit, totus moritur; sed ejusdem opera quasi viva quaedam semina in novos semper multiplicatosque fructus conscendunt. Haec modo non curantur; ast ultima judicii die omnia coram omnibus aperta erunt: hinc qui Parochus non intime commovetur, dum tanti spectaculi quod certe impendet, attente meminerit [1] ? — En versus:

Impiger atque pius, studiis incumbe, tuorum
Prudens, detrahe nunquam, post tua facta coruscа.

Q. 2. *An Parochi teneantur ad residentiam?*

R. Affirmative: Parochi tenentur ad residentiam, et quidem sub gravi. Constat apertissime ex Tridentino; postquam enim definiit residentiam esse graviter Episcopis praescriptam, declarat idem esse affirmandum *de Curatis inferioribus et aliis quibuscumque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum curam animarum habens obtinent* [2]. Adde: Parochus eo ipso, quod spirituale Parochiae regimen in se suscepit, strictam contraxit obligationem per se ipsum incumbendi in salutem animarum, quae sibi commissae sunt: quod assequi non valet sine personali residentia. Quare ex pluribus decretis S. C. C. uno ore definiunt Canonistae, Parochum teneri ad residentiam, etiamsi haberet Paroeciam tenuem; et quamvis tres tantum, vel quatuor remanerent incolae. Imo neque abesse posse ob intemperiem, vel aëris insalubritatem; neque ut gramaticam doceat in civitate, licet aliunde idoneum relinquat Vicarium [3].

Quamvis adsint qui dicunt Parochos ad residentiam obligari dumtaxat de jure Ecclesiastico; nos tamen dicimus cum communi Parochos obligari etiam de jure naturali et divino. Satis constat ex Tridentino, in quo si non expresse definiium, suppositum tamen videtur uti certum his verbis: *Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbique divini praedicatione, Sacramentorum administratione, ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et in cetera pastoralia munia incumbere (quae omnia ab iis nequaquam praestari et imp'eri possunt, qui gregi suo non invigilant neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt); sacrosancta Synodus eos admonet et hortatur, ut divinorum praeceptorum memores, factique forma gregis, in judicio et veritate pascant et regant* [4] — Huc facit illud d Petri: *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei* [5]. Idque clarius declaravit Benedicus XIV Bulla *Ubi primum*, in qua ait residentiam *vi muneris* esse servandam.

Sub qua poena (quaeres) *tenentur Parochi ad residentiam*? — Praeter peccatum mortale, quo Parochi contra residentiae legem graviter delinquentes coinquinantur, amittunt etiam ipso facto, et absque praevia judicis sententia omnes fructus, qui irregulari eorum absentiae respondent. Hos porro fructus Tridentinum erogari jussit vel fabricae Ecclesiae propriae, vel pauperibus loci; fructus enim beneficiorum dantur vi pacti impliciti Parochos inter et Ecclesiam, atque sub tacita conditione residentiae, qua non impleta, illi nequeunt ullo modo eos sibi vindicare [6] — Crescente vero Parochi contumacia (Garcias vult ad sex menses), *liberum erit ' rdinariis* (verba Tridentini) *per censuras ecclesiasticas et sequestra-*

verno migliore, se il severo o il dolce! Op. tradotta dal P. Bresciani. Torino tip. Marietti 1843.

1 V. Stapf. *Th. Mor.* t. I, § 152.

2 Sess. 23; c. 1 de R.

3 V. Ferraris, *Bibl. can.* V. Parochus — Benedictus XIV, *Notificatione XVII*.

4 Loc. cit.

5 Ep. 1, c. 5 — V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 121.

6. *Sess.* 23, c. 1 *de* R. Et S.C. Congregatio ait quod haec restitutio fieri debet *alia declaratione non secuta*, ac quacumque *compositione remota*. Hic duo notanda sunt: — 1. est differentia inter restitutionem faciendam ob omissionem Horarum, et ob omissionem residentiae; nam illa potest fieri quibuscumque pauperibus et in fabricam domus beneficii, sive in emendis aut meliorandis agris beneficii ex Bulla Pii V; ob omissionem autem residentiae restitutio fieri omnino debet in fabricam Ecclesiae, vel in pauperes loci illius ex Tridentino; — 2. non satisfacit pastor non resideos applicando restitutionem in Missis vel aliis suffragiis pro animabus Purgatorii illius loci, quia revera istae animae non amplius dici possunt pauperes illius loci — V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 128.

tionem et subtractionem fructuum, etiam usque ad privationem compellere[1]. Poena autem privationis olim obtinebat ipso facto; sed post Tridentinum fieri debet per sententiam, ut delinquentis contumacia convincatur. Itaque contumax Parochus citandus est vel per edictum ad januas parochialis Ecclesiae adfixum, vel personaliter, arbitrio Episcopi; sufficit autem unum edictum, nec postea expectandum est per sex menses; sed sufficit expectare ut elabatur assignatus terminus, sicut quando citatio fit personaliter. Hoc totum eruitur ex Concilio[2].

Quid vero (inquies) *si contumax ille Parochus sit simul etiam Canonicus?*—Cum nempe contra Canonicos non residentes ita ex jure sit procedendum, ut citatio fiat personaliter, si locus domicilii non ignoretur etsi penes Indos (dummodo facilis habere possit accessus): ac primo anno privandus medietate fructuum, secundo sequatur privatio alterius, nec ipsa tandem canonicatus possessio tollatur, nisi tertio anno completo[3]; nonne erit eadem indulgentia procedendum etiam contra Parocum contumacem, si iste sit simul Canonicus? Nobis videtur contra hunc procedendum esse perinde ac si esset simpliciter Parochus, nulla habita ratione Canonicatus adnexi, dummodo Canonicatus non distinguatur ab ipsa praebenda parochiali; sed sit unum et idem cum ea. Ratio potens est, quia Tridentinum non loquitur tantummodo de Parochis simpliciter, sed loquitur etiam de illis omnibus, *qui beneficium aliquod ecclesiasticum curam animarum habens obtinet*; est enim idem officium et eadem obligationis natura, sive beneficium parochiale sit etiam canonicale, sive non; ergo sub eadem juris dispositione censeri debet: *Nec jus divinum et naturale* (inquit ad rem laudatus Garcias) *attendit subtilitates, sed effectum et substantiam*[4].

Q. 3. *Ad quamnam residentiam Parochi tenentur?*

R. Parochus ex natura sui officii, et s. Concilii Congregatione, debet habitare in domo suae Ecclesiae, si ibi adest; si non adest, debet residere in alia domo, quae sit intra limites Paroeciae, et ita propinqua Ecclesiae parochiali, ut commode ei possit inservire, et parochiani facile possint ad ipsum recurrere[5]. Ex quo deducitur:

1. Vi hujusmodi residentiae, uti communiter docent, teneri Parochum, quoad potest, per se ipsum exercere munera principaliora, uti sunt praedicatio verbi Dei et administratio Sacramentorum; ideo enim ex Tridentino ad personalem obligatur residentiam. Potest quidem pro meliori Parochialium officiorum inplemento (non autem pro majori sua commoditate et libertate) unum aut plures habere Vicarios seu Coadjutores, quibus munera magis laboriosa committat, uti esset v. g. divinorum officiorum celebratio in Oratoriis. Sed legitimo cessante impedimento, omnia principaliora, quoad potest, debet praestare per se ipsum — Quoties vero nominatim atque rationabiliter a Parochianis vocetur, statim ire tenetur; cum ipse sit eorum rector. Secus si ei sufficit, quod per alium laboret, sufficere quoque debet, quod per alium manducet: *Qui per Vicarium servit, per Vicarium remunerabitur*, ait ad rem s. Bernardus[6]. Sentit Hurtadus non esse tutum in conscientiam Parochum, qui degens in Paroecia per duos menses Sacramenta per seipsum non ministraret, nisi in ea constitutus esset alius Vicarius perpetuus, ut dicunt Salmanticenses cum Barbosa et Garcias.

2. Parochum illum graviter peccare, ac teneri ad fructuum restitutionem, perinde ac si non resideret, qui resideret quidem in Parochia, sed inutiliter atque otiose; nam ei fructus non dantur, nisi sub conditione residentiae utilis et fructuosae ipsimet Ecclesiae. Adde: ipsum Tridentinum postquam declaravit Parochos ad personalem residentiam teneri, sic ait: *Ubi injuncto sibi officio fungi teneantur*; ergo si injuncto sibi officio minime funguntur, non censentur implere residentiam praescriptam, ideo nec facere fructus suos;

1 In sententia Garciae (*de Benef.* p. 3, c. 2, n. 139 potest Episcopus pro arbitrio procedere, etiam posthabitis censuris, ad sequestrationem et subtractionem fructuum; servato tamen ordine juris.

2 V. Fagnanus, in cap. *Ex tuae, de Cleric. non residentib.* n. 31 — Buuix, *De parochis*, pars 5, c. 2.

3 Tridentinum, *Sess.* 21. c. 12 *De Ref.*

4 De Beneficiis. p. 3, c. 2, n. 161.

5 V. Appendix 2 in fine volum. V. *Residentia*. Ceterum quacumque domo habitet Parochus ratione vel circumstantiarum vel legitimae consuetudinis, semper curare debet, ut parochiani facilem ad se accessum habeant. Sciat autem ipsos aegre ferre petulantiam domesticorum, qui curiosius inquirunt, notant, scrutantur omnes ad Parochum accedentes.

6 Epist. 4 — V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 127, dub. 2.

cum non de materiali residentia Concilium sit allocutum, bene vero de formali, quae nempe cum proprii muneris implemento jungatur. Adde: Benedictus XIV, Bulla *Grave*, aperte declaravit non esse veram et proprie dictam residentiam, nisi ea sit formalis seu utilis.

An (quaeres) *qui non residet, vel materialiter tantum, teneatur ad integram fructuum parochialium restitutionem absentiae respondentium, etiamsi alia munia implere curet?* — R. Qui non residet, aut nonnisi residet materialiter, teneri ad integram fructuum restitutionem, si alia munia impleat, probabiliter negant Barbosa, Bonacina, et Viva cum communi,ut hic asserit. Nam fructus non dantur pro solo residentiae onere: sed etiam ob alia, neiope ob Horas, Missam, etc. Unde videtur juri naturali consentaneum, quod qui duplici onere gravatus est, non debeat privari mercede utrique adsignata, eo quod unum omisit; si tamen aliud adimplevit. Neque sane Tridentinum clare contrarium expressit: unde est benigna interpretatione donandum.

Q. 4. *Quaenam causae excusant a residentia?*

R. Tridentinum ob quamlibet *honestam causam* Parochis omnibus liberam facultatem facit discedendi a propria Paroecia duorum mensium spatio, his adnexis conditionibus et quidem sub gravi, cum agatur de praecepto gravi: 1. ut causa discessus ab Episcopo cognoscatur et approbetur; 2. ut Vicarius idoneus ab ipso Ordinario approbandus cum debita mercedis assignatione relinquatur— Si tamen gravis occurrat causa quae dilationem non patiatur, Parochus (relicto semper Vicario illo idoneo) discedere poterit etiam absque Episcopi licentia, quia *necessitas non habet legem*. Sed quam primum fieri poterit, illius rei certiorem faciet Episcopum, nisi brevi temporis intervallo sit reversurus. Ita definiit sancta Congregatio Concilii.

Item excusari poterit Parochus saltem a mortali ex parvitate materiae, si inconsulto Episcopo, discedat per modicum tempus, v. g. per unam hebdomadam, et juxta alios etiam per duas; modo tamen non relinquat infirmos in articulo mortis, et Vicarium substituat. Episcopi tamen complures in Synodis (ut in Novariensi pag. 185) consuevere praescribere, ut Parochus ultra triduum abesse nequeat absque licentia Vicarii Foranei, semper autem idoneo Sacerdote relicto. Vicarius vero Foraneus ultra octiduum non poterit licentiam hanc elargiri, sed ea erit ab Episcopo vel Vicario Generali in scriptis impetranda [3]— Audiendus hic Eminentissimus Card. Gousset: *Non basta essere nella Parrocchia nei giorni di domenica e di festa di precetto; è d' uopo esserri tutti i giorni moralmente parlando, perchè tutti i giorni vi è qualche cosa da fare pei parrocchiani: tutti i giorni il ministero del Prete può essere necessario a qualche fedele. Non basta neppure il passarvi la notte, e una parte della mattina: chi senza motivo legittimo si allontana tutti i giorni, o quasi tutti i giorni, o tre o quattro volte la settimana, partendo la mattina per non ritornare che la sera, non può essere sicuro in coscienza: oltre il pericolo di lasciar morire gl' infermi senza Sacramenti, perde il tempo, si mette fuori di stato di adempire esattamente i suoi doveri e scandalizzare i popoli. Una vita così dissipata è incompatibile con lo spirito ecclesiastico, con l'amore del ritiro, della preghiera e dello studio necessario a qualunque Prete, e specialmente a quelli che sono incaricati della direzione delle anime.*

An (quaeres) *sint legitimae causae, quibus ex Episcopali licentia Parochus abesse possit a Paroecia ultra bimestre?* — Tridentinum statuit, Parochos non posse abesse ultra bimestre, nisi *ex gravi causa, et cum Episcopi licentia* [4], et quidem *licentia expressa*, ut ait Sacra

1 Est sane naturae consentaneum, ut quilibet munere aliquo donatus animum aliquando relaxet, ac suas ferias habeat, ut sic vires resumat. Neque ideo violatur jus divinum residentiae: residere enim est praeceptum affirmativum, quod ideo non obligat semper et pro semper, ut observat Benedictus XIV, *Notificatione* xxxiv, n. 13.

2 Invaluit usus ut quandoque concedatur viva voce, et haec concessio sufficit, modo de voluntate Episcopi constet. Ferraris, Reiffestuel. aliique notant non sufficere, ut licentia fuerit petita, nisi sit obtenta: atque Episcopo eam negante, ad superiorem est recurrendum, vel residentia tenenda. Coninchius vero cum aliis dicit, sufficere licentiam tacitam, saltem si talia occurrant signa, ut constet Episcopum actu revera consentire.

3 *Teol. Mor.*, Dell'Ordine n. 725.

4 Qui ultra bimestre abest etiam cum causa sed ea non sit ab Episcopo approbata, adhuc habetur uti transgressores a Tridentino et Benedicto XIV, qui inde non *facit fructus suos*, ut ajunt. Ceterum nescirem condemnare Parochum qui ex causa evidenter justa discederet, et aeconomum idoneum alias jam approbatum ad Episcopo, et qui actu jam reperiretur, in Parochiae servitio relinqueret. Ita ait S. Alphonsus, *Homo Ap.* tr. VII. n. 21.

Concilii Congregatio. Pro causa a Concilio adsignatur: — 1. *charitas christiana*, uti si agatur de componendis litibus, praesertim inter potentes; aut de liberando aliam Ecclesiam ab haeresi, vel ab aliis enormibus sceleribus; — 2. *necessitas urgens*, nempe ipsiusmet Parochi: v. g. si immineat periculum mortis, sed particu re illius; vel si ab inimicis vexetur, quo casu S. C. Congregatio concedit sex menses; — 3 *obedientia debita*, si v. g. Parochus ab Episcopo vocetur ob gravem causam in casu aliquo particolari. Declaravit tamen s. Concilii Congregatio, quod Episcopus non potest uti opera Parochi in visitatione, vel in alio servitio suae dioecesis, nisi pro tempore illi permisso duorum mensium: unde nec potest illum sumere in Vicarium Generalem, praesertim si Parochia extra civitatem sit; — 4. *evidens Ecclesiae vel reipublicae utilitas*, si nempe contingat abesse vel ut Synodo assistat, vel ut s. Scripturam, Theologiam aut Jus Canonicum doceat, prout probabiliter tenent Barbosa, Gonzales, Roncaglia, etc.; vel ut se aut suos aut Ecclesiam in negotio gravi apud Regium Tribunal defendat. Attamen Benedictus XIV Bulla *Ad Universae* anno 1746 dicit, si agatur de lite propriae familiae, non esse concedendos, nisi *menses conciliares*, nempe duos tantum.

Quid (dices) *de tempore pestis*? — Cum aetate Gregorii XIII nonnulli docuissent Parachos tempore pestis excusari a residentia, tum quia sane Parochos fugerent, tum quia etiam Parochi omnes morerentur, facta hujus doctrinae relatione ad Pontificem Maximum, ipse decrevit (6 dec. 1574): *Parochos tempore pestis omnino teneri residere in suis Ecclesiis: et si non resederint, contra eos procedendum, serrata forma Tridentini* [3]. Quae verba, uti notat Benedictus XIV, de formali residentia, sive utili sunt accipienda [3]. Sane tunc maxime suarum ovium urget necessitas: unde omni modo eniti debent Parochi, ut ipsae visitationem Dei patienter, ac salubriter sustineant [4]. Dic autem 18 idem Gregorius declaravit: *Decretum factum in Parochis multo magis procedere in Episcopis, qui magis obligati sunt; tamen posse Episcopos in locis tutioribus* (Dioecesis) *manere, et inde providere*. Et sane Episcopi se habent uti causae universales, qui *per* substitutos, scilicet Parochos operantur [5] (*L*).

Q. 5. *Quale absentiae tempus requiritur in Parocho ad inducendam gravem restitutionis obligationem?*

R. Si Parochus abest sine causa, communiter Doctores (ex quibus in moralibus res est resolvenda) censent absentiam ultra 15 vel 20 dies materiam gravem constituere; ideoque tunc obligationem adesse restitutionis sub gravi. Si vero Parochus abest cum causa, sed absque Episcopi consensu, tunc censet Viva, quod si tantum abest per duos menses a Tridentino concessos, ad nullam ipse teneatur restitutionem fructuum. Id non videtur nobis improbabile omnino; quia Concilium jus naturale interpretando illud temporis spatium non reputat grave cum causa: cum ad id revera non requirat causam gravem [6].

N. II. — *De Parochi studio relate ad Parochialem Ecclesiam, ac functiones sacras.*

Q. 1. *Quae Parochi obligationes relate ad Ecclesiam Parochialem?*

R. Quoad Ecclesiam suam Parochi haec maxime debent:

1. Ut decorem domus Dei (*quam decet omnis sanctitudo in longitudinem dierum* [7]) impense curent; ideo efficiant, ut templum, altaria, supellectilia, et cetera ad usum sacrum congruo decore niteant; ac reparentur quae reparatione indigent. Quod quidem de omnibus Oratoriis ac Capellis quae in Paroecia sunt, dicendum. De novo autem sine Episcopi licentia

1 S. Thomas. 2. 2. q. 185, a. 5.

2 *Sess.* 23. c. 1 *de R.*

3 *De Syn. Dioec.* l. XIII, c. 19. Tanta utique obligatio non urget pro Vice Parochis; at probrosum sane, se ipsi fugerent, vel Sacramenta ministrare renuerent; charitas urget omnes, maxime illos, qui deputati sunt. Episcopus hosce, sicut et omnes beneficiatos potest obligare (etsi non sint in cura animarum), ut tempore pestis, contagii, vel epidemiae resideant, si generatim jam residere teneantur; quia tunc maxime urget ratio. Imo et ceteros Ecclesiasticos adstringere potest, si necessitas urgeat; sane eo in casu jam ipsi obligantur residere ratione charitatis: porro quando necessitas sit vel non sit impellens maxime est Episcopi judicare.

4 V. Liguori *Discorsi da farsi in occasione dei flagelli* — Riccardi, *I flagelli di Dio*; id *Sentimenti di pietà pel buon uso dei flagelli di Dio*. Lugano Velad. 1844 — Muratori, *Del governo della peste, e della maniera di guardarsene* — *Raccolta di vari mezzi e preghiere per essere preservati dal serpeggiante colera-morbus*. Torino.

5 V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 233.

6 V. Liguori, *Opus. Moral.* l. IV, nn. 123 et 127.

7 Ps 92 — V. Benedictus XIV, *Notificatione* c. — Synodus Novariensis, p. 208

non permittant excitari; item curent, ut erecta decenter et juxta Ecclesiae regulas depingantur.

2. Ut inventarium bonorum ad Paroeciam pertinentium conficiant. Libros, instrumenta omnia, Reliquias sacras, Indulgentiarum literas, Superiorum decreta, et similia in apposito archivio clave munito conservent. Id enim multum interest Ecclesiae ac communi bono.

3. Ut bona et jura suae Paroeciae diligenter tueantur; sciant enim etiam hac de causa in beneficii consecutione juramentum emisisse. Neque aegre ferant, si ideo aliquas ex pensas debeant; id enim est de natura rerum humanarum, ut identidem vel hominum vel temporum injuria deficiant [2]. Unde si expensae prudenti judicio extraordinariae non sint, non ideo videtur onerum Paroeciae postulanda imminutio; sicuti neque onera augeri solent, etsi augeantur proventus [3].

4. Ut curent, quantum in illis est, eligere Ecclesiarum administratores seu aedituos (vulgo *fabbricieri*) qui sunt probi ac providi viri, qui utiliter negotia gerent. Praescriptam regularitatem in omni administrationis officio, attente ac sollicite servent; opportunas habeant convocationes; et invigilent, ut nihil de bonis Ecclesiae distrahetur, et maxime ut thesaurarius fideliter reditus notet, atque custodiat [4].

Quae omnia Synodus Novariensis confirmat addens haec specialiter: — 1 ut novae imagines in Ecclesia etiam Regularium publicae venerationi non proponantur sine Episcopi licentia, et nisi praemissa consueta benedictione; — 2 ne quid novi operis vel aedificationis sine ea licentia in sacris aedibus fiat. Quae item permissio requiritur, si quae proveniant Ecclesiae bona, ut de illis utiliter disponatur; — 3. ne in templum segetes, ligna, aut res aliae sacris usibus non addictae inferantur item ne ibidem, aut in atrio vel portico ulli fiant profani coetus: nec res venales exponantur, licet nomine Ecclesiae vendantur; — 4. ut viri seorsim a mulieribus, quantum fieri potest, ex antiqua consuetudine in templo consistant; — 5 ut scamna seu subsellia in Ecclesiis non collocentur, non obtenta facultate ab Episcopo; — 6 ut excepta nocte Nativitatis ac Commemorationis Defunctorum, conventus nocturni in Ecclesia penitus interdicantur. Sed fores (ex ipsa S. C. Congregatione) claudantur desmente die, nec mane aperiantur nisi lucescente ipsa aurora; — 7. ut identidem Parochi sermonem habeant fidelibus de cultu locis sacris exhibendo, minas in profanatores alte memorantes [5].

Q. 2. *Quanta esse debet Parochi cura quoad functiones sacras?*

R. Si cupit Parochus populum suum sanctis functionibus ad salutaria excitari, haec maxime curare debet:

1. In omni Ecclesiae supellectili decentiam; *nimis enim videtur absurdum in sacris sordes negligere, quae dedecerent etiam in profanis* [6]; et quomodo ea potest populus revereri, quae non Sacerdos? Neque inopiam suae Ecclesiae accuset Parochus: *Nos*, ait Benedictus XIV Constitutione *Annus*, die 19 feb. 1749, *decentiam et munditiam desideramus, quas nemini detrectare licet, quia etiam cum paupertate bene conveniri et componi possunt.*

2. In cantu religiosam observantiam; hic enim in divinis officiis semper fuit in usu [7]; illiusque efficaciam vel ipse fassus est Plutarchus, dum ait: *Canere pium est, et praecipuum hominum munus erga Deos* [8] — *Nequaquam igitur mirandum*, ait d. Gregorius, *si sanctissima Dei Ecclesia hoc quoque adjumento a natura ipsa commendata, et divinitus instituto, filiorum suorum animos ad Dei ministerium cum voluptate peragendum excitare voluerit* [9] — *Cantus*, addit d. Bernardus, *in Ecclesia mentes hominum laetificat, fastidiosos oblectat, pigros sollecitat, peccatores ad lamenta invitat; nam*

1 V. Bulla *Cum primum* Pii V anno 1566; Bulla *Provida* Sixti V. anno 1587; et Instructio Benedicti XIII *in appendice Concilii Romani* — Laurcoius, *Forum beneficiale*, p. 1, q. 446.

2 Probrosum, si Parochus diligens esset in temporalibus defendendis, deses in spiritualibus studendo. V. Segneri, *Prediche al Palazzo Apostolico*, Pred. xi.

3 Quoad restaurationem Ecclesiae et domus parochialis *vid.* Tridentinum. *Sess.* 27. c. 27 — Benedictus XIV, *Notificatione* c — Barbosa, *De officio Parochi* etc.

4 Ut omnem suspicionis notam a se avertant Parochi, ne sint faciles apud se Ecclesiae proventus custodire; sed Paulum imitentur, qui collectas eleemosynas (II Corinth. 8) ab aliis retineri voluit. Pro Regno Pedemontano notetur articulus 3 Reg. Decreti 7 ottobre 1848: *Soggiacciono all'esame annuale del Comune i bilanci, ed i conti delle Fabbricerie e delle altre amministrazioni, ogni volta che il pubblico dee supperire all'insufficienza delle loro rendite* (V. De legibus ubi *de oblationibus*).

5 Pag. 61 et 210 etc. Nihil prohibet quominus in sacrariis vel Ecclesiis hominum benemeritorum collocentur effigies, modo fiat ad modum monumentorum, non vero sacrarum imaginum cultui expositarum: ita Romae fit.

6 Cap. *Reliqui 2 de cust.* Eucharistia.

7 Exod. 15, nn. 21; Jud. 4. 15; 1 Reg. 17; Ps. 12 et 26. etc. V. Gaume, *Catechismo di perseveranza* p. 4, lez. 10.

8 Lib. *de Music.*

9 *In Isagog. liturg.* c. 13.

quantumvis dura sint corda saecularium hominum, statim ac dulcedinem Psalmorum audierint, ad amorem pietatis convertuntur [1]. Neque officit, quod non omnes intelligant quae cantantur: « intelligunt tamen, *ait Angelicus* [2], propter « quid cantantur, scilicet ad laudem Dei: « et hoc sufficit ad devotionem excitan« dam. ».

3. In omnibus caeremoniis diligentiam; his enim rite peractis, *quasi signis*, ait Bona [3], *excitatur animus ad rerum sacrarum venerationem, mens ad superna elevatur, nutritur pietas, fovetur charitas, crescit fides, devotio roboratur, instruuntur simpliciores*, etc. [4].

4. Parocho cordi esse debent etiam religiosae laicorum Sodalitates, earum zelum excitando, concordiam fovendo, illasque patienter sustinendo; per eas enim mirifice Dei cultus augetur et propagatur. *In esse*, ad rem Scotti, *si rafforza quel vincolo di fraternità, che è tanto raccomandato ai Cristiani. Si fanno le orazioni in comune, che hanno una maggiore efficacia a movere il cuor di Dio; e tutti unanimamente con una bocca lodano il Signore, il che riesce a sua maggior gloria, ed a nostra maggiore utilità. Si eccitano vicendevolmente i fedeli alla frequenza de' Sacramenti prescritta ordinariamente dalle regole. Si desta quella santa emulazione, che contribuisce a fomentar la pietà. Si danno e si ricevono continuamente esempi di probità, di modestia, di carità; ed è ben noto, che coll'esempio si apprenda la disciplina* [5]. Hinc nil mirum si Concilia eas ubique erigendas curaverint, si eas Ss. Pontifices indulgentiis cumulaverint: imo si vel ipsa civilis auctoritas eas defendendas susceperit (*M*).

Hac de re haec specialius ait Synodus Novaciensis: — 1. Ne in sodalium numerum referantur fidei rudimentorum nescii, notorie criminosi aut infames: item neque qui est de aliena Paroecia sine venia Episcopi; item neque adolescentes nondum decennes. Ante 16 autem annum nemini sit jus ferendi suffragia in comitiis. Habitum de ritu benedictum, praesente Parocho vel alio Sacerdote ab illo deputato, accipiat candidatus solitis precibus; — 2. sine Episcopi facultate nullus Sacerdos Cappellani munus assumat apud quamcumque confraternitatem. Semel autem ac legitime electus, ne benedictiones aliasque functiones Parochiales exerceat sine Parochi licentia; item funus ne comitetur licet Confratrum ad sepulchrum cum stola; — 3. quae exercitationes in propriis Oratoriis ne habeantur tempore quo functiones Parochiales habentur. Quod si in Parochiali Ecclesia convenire soleant confratres, sine cantu Officium persolvant, si inde perturbentur confessiones excipientes, aut Sacrum agentes: et hac de re contumax 15 libellas monetae novae Pedemontanae Parochiali Ecclesiae solvere compellatur. Sacras functiones rite peragant, ac processionibus sexdecim saltem confratres cum habitu intersint, non computatis qui sexdecim annis minores sunt; — 4. in electione Officialium, Priorum, et Administratorum ut assistat Parochus ab Episcopo jam delegatus est, si alteri expresse hoc munus non sit commissum. Item in Dioecesi proprius Parochus est specialiter deputatus, ut administratorum bonorum rationes arripiat, ac cognoscat (pag. 204, 371, 375, 389).

Q. 3. *An Parocho liceat in templum inducere vexilla profana, ibique celebrare solemnitates clamorosas ad solum finem celebrandi festa saecularia, atque in rebus politicis?*

R. S. Congregatio Episcoporum et Regularium respondit *negative* (15 jan. 1848) ad Vicarium Capitularem Januensem, eundemque admonuit, ut prudenter suis Ecclesiasticis persuasum faceret: *Quando disconvenga alla santità del Tempio di Dio il darvi luogo a feste clamorose pel solo oggetto di solennizzare avvenimenti nel reggimento politico, introducendovi ed apponendovi profane bandiere, dove fin qui non sono state allogate se non quelle conquistate a' nemici della Chiesa in segno di ringraziamento all' Altissimo.*

Quomodo (quaeres) *se gerere debet Parochus circa preces ab auctoritate civili praescriptas* (v. g. Te Deum, processiones solemnes, *et similia*) *ob habitam a Principe victoriam, vel aliam publicam popularis laetitiae causam?* — R. Benedictus XIV Bulla *Quemadmodum* 1743, expresse prohibuit, ne iis per Parochum fiat locus sine Episcopi consensu, declarans nullius ponderis hac in re Magistratuum Civilium ordinationes; quia Deus *imperium Principi commisit*, *Epi-*

1 *Ad Soror. de modo bene vivendi*, c. 52, n. 122.
2 2, 2. q. 91. a 2.
3 In div. Psalmod. c. 19, n. 1, § 4.
4 V. De Sacram. ubi *de caeremoniis*.
5 *Teoremi*, pag. 4, tom. 7—Vid. Bassus, *Tract. de Sodalitiis*. Romae 1767—L. Ferraris, *Bibliotheca Canonica* etc. V. Confraternitas—Canestri. *Giurisprudenza Canonica e civile dei Parrochi del Piemonte*, tit. 7—*Concilium Provinciale Mediolan.* V. — Et Appendix 2 in fine hujusce volum. V. *Confraternitas*.

scopis autem quae sunt Ecclesiae, concredidit [1].

Hic duo ex Synodo Novariensi notanda: — 1. ne Parochi novas supplicationes sine licentia Episcopi agant: nunquam eas habeant noctu, nec longiores sine causa, neque extra Paroeciae limites; — 2. ne aliquem eremitarum habitum induere permittant sine Ordinarii licentiae quotannis, vel quaestoris eleemosynarum exercere munus, maxime si fiat musicis concentibus (pag. 192).

N. III. — *De Parochi cura relate ad populum* [2].

Q. 1. *An debeat Parochus oves suas cognoscere?*

R. Tenetur utique Parochus vi praecepti divini oves suas agnoscere, nempe indolem, statum ac necessitatem, si velit illud sibi accommodari: *Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas* (Jo. 20). Patet ex verbis Tridentini: *Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere*, etc. Sane quomodo ipsis poterit providere, si eas nesciat? Quare Parochus debet cum suis parochianis paterno affectu colloqui, patres ac matresfamilias prudenter interrogare circa liberos, servos, ancillas, operarios; ac videre utrum singuli praecepto paschali satisfaciant et diem festum sanctificent, etc. Caveat tamen, ne audiat ancillarum dicteria, et fastidiosas aliarum foeminarum loquacitates; sed ita se gerat, ut omnes oves suas perfecte agnoscat, quin ullam vel temeritatis vel imprudentiae notam incurrat (*N*).

Q. 2. *Quanta est obligatio in Parochis praedicandi Verbi Dei?*

R. Maxima profecto est obligatio in Parochis praedicandi Verbi Dei, quemadmodum deducitur ex Tridentino: *Mandat s. Synodus pastoribus et singulis curam animarum gerentibus, ut frequenter inter Missarum celebrationem vel per se vel per alios ex iis quae in Missa leguntur, aliquid exponant; atque inter cetera sanctissimi hujus Sacrificii mysterium aliquod declarent, diebus praesertim dominicis et festis* [3]. Et merito sane: *fides ex auditu* [4]. Unde Apostolus Timotheum suum monebat [5]: *Praedica verbum, insta opportune, importune.* Hinc commune est atque receptum a mortali non excusari:

1. Qui per tres menses etiam discontinuatos vel per se vel per alios non praedicant. Imo rationabiliter dicunt Barbosa, Roncaglia et Salmanticenses, eum quoque graviter peccare, qui per integrum mensem non concionatur [6]: imo etiam minus temporis spatium sufficit profecto ad constituendum mortale, si populus praedicatione graviter egeat. Ex quo patet quam absurda sit et Canonum dispositioni contraria illa quorundam consuetudo, qui ferias sibi sumunt certa anni parte (vulgo *vacanze*) etiam a praedicatione verbi Dei [7].

2. Qui praedicationem agunt capacitati audientium minime proportionatam, adhibendo nempe conciones ita ornatas, ut major audientium pars eas non valeat intelligere. Hinc Tridentinum Parochis expresse praecipit, ut plebes pascant *pro earum capacitate*. Hinc Regnans Pontifex Pius IX Encyclica *Qui pluribus* 1846, die 9 novembris, *ne Dei sermo*, qui vivus et efficax et penetrabilior omni gladio an-

1 Episcopi Provinciae Vercellensis Litt. 18 nov. 1849 monenda censuerunt hac de re: «1. Non licere Parochis quidpiam ad res ecclesiasticas non pertinens publice populo in Ecclesia denunciare absque Episcopi venia, exceptis casibus extraordinariis, in quibus ejusdem impetrandae tempus non suppetat, quod prudenti Parochorum judicio tunc relinquitur; — 2. nec posse illos ob causas mere civiles religiosa officia extraordinaria celebrare absque impetrata simili venia, nisi forte de solemnibus officii agatur, quae ob eandem causam jam fuerint in Ecclesia Cathedrali celebrata; — 3 nec etiam posse indulgere, ut in Ecclesiis Parochialibus aliisve in quibus SS. Eucharistiae Sacramentum asservatur, qualescumque civiles conventus congregentur sine praevia Ordinarii facultate. Sacri tamen Praesules congregati iisdem annuere permittunt ob gravem et urgentem causam si agatur de illis Ecclesiis et Oratoriis, dummodo cum primum licuerit totius rei certiorem Episcopum faciant».

2 Obligationes praecipuas sequens exhibet versus:

Corripe, nosce, doce, solare, precare, ministra.

3 *Sess.* 22, c. 8 — Hoc iterum exprimitur *sess.* 24, c. 4 *de R.* ubi habetur praedicandum esse etiam tempore Quadragesimae et Adventus, si ita oportere duxerit Episcopos. De concionatoribus Quadragesimalibus *vid.* Benedictus XIV, *Notif.* XXVII; et *Synodus Novariensis* pag. 52 et seqq.

4 Rom. 10.

5 I Tim. 2. *V.* Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 269.

6 Si Parochus transitorie infirmatur, excusari potest. Si vero infirmitas videatur perpetua, officio cedere, vel coadjutorem ab Episcopo petere debet. Habenda est ratio majoris vel minoris necessitatis juxta omnium vel quorundam ignorantiam, aut vitia; at ubi non reperiuntur qui in tali sint spirituali indigentia?

7 Synodus Novariensis Parochum prohibet accedere ad solemnitatem, si inde concio vel catechisis omittenda sit. Hac de re nullam feriam permittit: p. 102 et 42. Et notat Gury, Parochum, qui pias lectiones habet, non obire munus suum; quia lectio non est praedicatio, nisi aliter facere non possit. Tunc vero identidem per alium debet populo sermones habere, vel Episcopum de impedimento monere

cipiti [1] *ad animarum salutem est institutus, hoc vitio infructuosus evadat*, vult ut omnes divini Verbi praecones iterum atque iterum commoneantur. Hac de re quot damnabuntur Parochi! Hos Avila proditores vocat animarum, qui se ipsos praedicant [2], et quorum praedicatio non pascit fidem [3].

3. Qui nullam aut fere nullam praeparationem praemittentes ita loquuntur, ut omnia sine ordine, multa inutilia, alia falsa proferentes in auditoribus fastidium, in sanctum ministerium contemptum excitent. « De his ut plurium verificatur, ait « Acquensis Episcopus, quod quidam de « suo Parocho ajebat, referente perdocto « Riccardi: Curatus noster, dum super « ambonem ascendit, nescit quid erit di- « cturus; dum dicit, nescit quid dicat; et « finita oratione, ignorat quid dixerit [4]. « Sane requiritur magnus labor in con- « cionibus efformandis, ut perspicuitatem, « ordinem et Evangelicam simplicitatem « valeant praeseferre ac fructus facere [5]. « Eleganter dotes praedicatoris nume- « rat Augustinus: Oportet igitur elo- « quentem ecclesiasticum quando suadet « aliquid quod agendum est, non solum « docere, ut instruat, et declarare ut te- « neat, verum etiam flectere ut vincat [6]; « et d. Bernardus vult ut praedicatio no- « stra sit delitiosa ad saporem, solida ad « nutrimentum, efficax ad medicinam [7].

Q. 3. An Parochi teneantur sub gravi catechizare?

R. Affirmative: « Parochi omnes sub gra- « vi tenentur catechizare. Habet Triden- « tinum: Archipresbyteri quoque, Pleba- « ni, et quicumque Parochiales vel alias « curam animarum habentes Ecclesias « quocumque modo obtinent per se vel « per alios idoneos (si legitime impediti « fuerint) diebus saltem dominicis et fe- « stis solemnibus plebes sibi commissas « pro sui et earum capacitate pascant sa- « lutaribus verbis, docendo ea quae om- « nibus scire necessarium est ad salutem, « annuntiando quoque eis cum brevitate « et facilitate sermonis vitia, quae eos « declinare; et virtutes quas sectari opor- « tet, ut poenam aeternam evadere et coe- « lestem gloriam consequi valeant [8]. Si- « gnanter quoad puerorum instructionem « habet, quod Episcopi saltem diebus do- « minicis et aliis festis diebus pueros in « singulis Parochiis fidei rudimenta et o- « bedientiam erga Deum et parentes dili- « genter ab iis, ad quos spectabit, doceri « curabunt; et si opus fuerit, etiam per cen- « suras ecclesiasticas compellent, non ob- « stantibus privilegiis et consuetudinibus [9].

Imo hoc munere Parochis omnibus nil sanctius, nil inviolabilius esse potest: semel enim hoc despecto, nulli in Paroecia mores, nulla religio, nulla fides; cum sine tali instructione neque ipsa christiana vita institui possit. Illud *opus sanctissimum* appellat s. Pius V. Const. *Ex debito*; et Benedictus XIV Const. *Etsi nemine* 7 febr. 1742 vocat opus *maximi momenti*, *maxime necessarium*, requirens *omnem curam et diligentiam*. Tandem Pius Papa IX Encyclica *Nostis* 8 dec. 1849, ut impiorum fraudes, quibus vel ipsam catholicam fidem funditus evertere conantur, in irritum cadant, hoc praecipue inter cetera commendat et praecipit, ut omnes Ecclesiastici, illi praesertim qui sunt in cura animarum, *majori usque alacritate, prout temporum ratio postulat, in christianae plebis instructionem incumbant* — Huic ergo assidue insistendum est, maxime quia fidei veritates et multae et intellectu difficiles sunt, quae nisi saepissime inculcentur, repetantur, satis animo non imprimuntur. Quilibet ergo Parochus illud Pauli sibi aptare debet: *Necessitas enim mihi incumbit; vae enim mihi est, si non evangelizavero* [10]! (O).

Neque instructionis locum tenet concio

1 Hebr. 4.

2 V. Liguori, *Istruzione sulla predica*.

3 V. Muratori, *l'Eloquenza popolare* — Mullois. *Corso di Sacra Eloquenza popolare, ossia sul modo di parlare al popolo*. Torino 1855.

4 Haec habet in *Encyclica praefixa kalendario* anni 1847.

5 V. Audisio, *Lezioni di sacra eloquenza* — Avvisi interessanti sulla predicazione della parola di Dio. Roma 1843, *Tip. della Propag.* — Lezioni di sacra predicazione per la scuola del Seminario di Oristano. *Cagliari 1841*. — Segneri, *Il Parroco istruito*.

6 De Doctr. Christ. l. IV, c. 13.

7 Serm. 67 in Cantica.

8 *Sess. 5, cap. 2 de R.* Dicente Concilio, *si legitime impediti fuerint*, docet cl. Alasia, curam animarum habentem teneri per se ipsum ad explicandam Doctrinam christianam, et solo legitimo impedimentum superveniente excusari. Quid ait non ita rigorose currere de explicatione Evangelii; nam de hac Concilium simpliciter dicit *per se, vel per alios*.

9 *Sess. 24. c. 4 de R.* Proprie loquendo, triplex est Parochorum obligatio circa verbum Dei: una praedicandi, nempe divinam legem populis enunciandi; altera pueros instruendi; tertia fideles in christiana Doctrina erudiendi. De prima loquitur Tridentinum, *sess. 22, c. 8.*; de secunda, *sess. 24, c. 4 de R.*, de tertia, *sess. 5, c. 2 de R.* — *V. Specchio del Clero* p. 344.

10 I Corinth. 9.

matutina; sunt enim diversa munera, ac *duo potissima onera a Tridentina Synodo Curatoribus animarum imposita festis diebus*, uti ait laudatus Benedictus. Adde: concionem jam supponere fidelem primis fidei rudimentis informatum; cum haec nonnisi leviter atque cursim in conciono attingantur — Neque ab hoc gravissimo munere Parochus liberatur ob exiguum numerum audientium, qui plerumque ox Rectorum negligentia dimanat; etsi unus tantum ex suis audiat, Parochus imitetur Christum, qui pro una Samaritana sermonem habuit [1] — Neque excusatur ideo, quia alii supplent; nam ipse ordinarie tenetur qui est Parochus. Neque valet proferri immemorabilis consuetudo contraria, quae enim sunt de necessitate salutis, non praescribuntur: hinc summi Pontifices hanc non sane consuetudinem, sed corruptelam et abusum dixerunt eliminandum omnino. Ita citatus Benedictus XIV [2].

Hinc patet gravissime peccare Parochum, si notabiliter negligens sit in pueris catechizandis, in scholis visitandis [3], in rudibus instruendis; vel si munere catechizandi aut concionandi aliis justa do causa commisso, non vigilet, an omnia convenienti modo fiant [4]. Imo catechizandi necessitas tanta est, ut si Parochus advertat parentes aut dominos non curare, ut filii aut famuli catechesibus intersint, teneatur cum Episcopo ex ipso Tridentino do opportuno remedio consilium capere [5] —Tanta est, ut non solum Curatores animarum, sed ipsi Clerici, ac simplices Sacerdotes hac in re operam suam Parochis commodare teneantur: quod si neglexerint, puniendi — Imo tanta est, ut siqui parochiani ob longam loci distantiam ad Parochiam convenire nequeant in festis, teneatur Sacerdos in illorum Oratoriis celebraturus christianae Doctrinae summam illis tradere [6].

Quid (dices) *si adsint rudes, qui nequeant Ecclesiam adire, quia custodiunt domum aut greges, si in gravi necessitate spirituali reperiuntur*? — Si Parocho maximae molestiae futurum foret eo adire ob talium rudium multiplicitatem, curet saltem eos instruere tempore praecepti paschalis, aut cum accedunt ad confirmationem, aut matrimonium.

Quid (subjunges) *si parochus habeat in paroecia surdos-mutos* — Parochus tenetur ipsis providere, imo quo miserior est illorum conditio, eo industrior sit oportet pastoris charitas et industria. Ad rem Careno: « Il parroco è obbligato a pigliarsene cura: però deve studiare alla meglio il modo di faro loro concepiro l'idea delle verità principali da credersi rapporto agli articoli di necessità di mezzo. Così pure sui precetti del Decalogo; ma in materia di sesto precetto, bisogna procedere colla più gelosa circospeziono per non inserire malizia. Informarsi dai loro genitori, o domestici in quali peccati cadono, onde avere un dato verosimile, che regoli l'accusa da farsi da loro in Confessione per via di segni [7]. Se sono femmine, confessarle in qualche stanza attigua alla sacristia, o nella sacristia stessa, ma ad uscio aperto; allontanando le persone, in modo da non potere però non essere veduti, e molto più se la femmina fosse di fresca età. Se possiamo poi assicurarci, che distinguono bene la Particola consacrata dal pane naturale, non dobbiamo avoro difficoltà di ammetterli alla Comunione, informandoci dapprimo, se siено digiuni [8] » (P).

Q. 4. *An praestet, ut Parochus interdum sanctas Missiones accersat*?

R. Praestat sane, ut Parochus interdum Missionarios vocet: ad spiritualo enim fidelium bonum magnopere conferunt sacrae Missiones; nam vix dici potest, quam fructuosa sit assidua Verbi Dei praedica-

1 Joann. 4.

2 *Notificatione* IX et X.

3 Cum etiam parva Paroecia totum Parochum occupet, ipse non debet magistri munus exercere sine Episcopi licentia. Ita *Synod*. Novariensis, p 186.

4 V. Liguori, *Homo ap*. tr. VII, nn. 35 et 33.

5 Sess. 24, c. 4 de R.

6 Benedictus XIV Constitut. *Etsi*.—It. Instructio Clementis. XI ad Episcopos. Et haec omnia iterum atque iterum urget Novariensis Episcopus. *Lit. 13* Julii 1852. Quaesitum fuit a S. Congregatione Concilii: *1. An Clericos tam minorum, quam majorum Ordinum ad officium ludimagistri exercendum a communitatibus conductos Episcopos cogere possit, ut pueros rudesque scholares Doctrinam christianam edoceant: 2. an idem cogere possit ludimagistras laicos itidem a communitatibus conductos; 3. an ad idem cogere possit magistros sive Clericos, sive laicos a nemine conductos; 4. qua poena praefatos ludimagistros cogere possit?*—S. C. C. 17 julii 1688 respondit: *Posse prius hortando, postea praecipiendo*.

7 Ad rem Alphonsus noster. *Homo Apost*. tract. ult. n. 44: cum (confessarius) aliquod jam perceperit ejus (nempe muti et surdi) particulare peccatum, cum signo doloris, illum debet absolvere; sed ego semper eum sub conditione absolverem, nisi quandam moralem certitudinem haberem de sua dispositione: quae quidem certitudo de facili haberi potest, si surdus-mutus instructus sit in aliquo ex tot institutis quae ideo aperta sunt: quod quidem curandum est.

8 *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti*, Esame XX.

tio, frequentes ad Ecclesiam conventus, tot preces in quas universus populus erumpit, ad divinam gratiam efflagitandam, ad mores in melius commutandos ac scandala extirpanda. Imo *cum in regione reperiuntur*, ait Alphonsus noster[1], *notabiles morum dissolutiones, quibus nullum occurrit remedium, Parochus tenetur curare, ut Missio eo adveniat. Ille Parochus qui Missionem non curat, suspicionem ingerit suorum morum*—Merito ergo a Pio VI Bulla, *Auctorum fidei*, *propositio* n. 65 Synodi Pistoriensis *enuntians irregularem strepitum novarum institutionum quae dictae sunt Exercitia vel Missiones... forte nunquam aut saltem per raro eo pertingere, ut absolutam conversionem operentur*; *et exteriores illos commotionis actus qui apparuere, nil aliud fuisse quam transeuntia naturalis concussionis fulgura*, damnata fuit *ut temeraria, malesonans, perniciosa*, *mori pio salutariter per Ecclesiam frequentato et in Verbo Dei fundato injuriosa* (*Q*).

Q. 5. *Quid de Parochorum obligatione corrigendi oves suas?*

R. Parochi tenentur sub gravi corrigere oves suas in peccato mortali, vel in proximo ejusdem periculo existentes, etiam cum discrimine vitae propriae: et non solum in extrema sed in gravi quoque earum necessitate spirituali si quae absit spes emendationis, juxta illud: *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis*[2]. Qui in hoc deficit Parochus, timeat illam Domini exprobationem: *Si non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua*; *ipse impius in iniquitate sua morietur*; *sanguinem autem ejus de manu tua requiram*[3]. Haec autem gravissima obligatio oritur tum ex officio quo Parochi praediti sunt; tum ex stipendio quod recipiunt, ideoque est obligatio justitiae. Ita communissime; unde negligentes tenentur de restitutione. Neque tantum obligantur ad impedienda gravia, quae vident peccata; sed etiam ad inquirendum, num aliquis in iis versetur. Parocho enim commissa est salus uniuscujusque ovis: «Illud, quod debetur alicui « determinatae et certae personae sive « sit bonum corporale sive spirituale, oportet quod ei impendamus, non expe« ctantes quod nobis occurrat; sed debi« tam sollicitudinem habentes ut eum in« quiramus. Unde sicut ille, qui debet « pecuniam creditori, debet eam requiro« re, cum tempus fuerit, ut ei debitum « reddat; ita qui habet specialiter curam « alicujus, debet eum quaerere ad hoc, « quod eum corrigat de peccato: *ita Angelicus cum communi*[4]. ».

Si quis vero sit incorrigibilis, et pravo suo exemplo sit aliis occasio ruinae spiritualis, Parochus talem non ideo corripere desistat: *Dixisti semel et non audivit?* ait Chrysostomus[5], *dic bis et ter et toties donec persuaseris*. Saltem inserviet correctio ad hoc, ne Parochus ab aliis subditis male audiat; cum videant scandalum durare et pastorem obdormiscere. Ex quo etiam evenire potest, ut alii quoque in peccata inducantur, cum scient se id posse impune —Quod si Parochus videat, se nihil proficere, et malum sit grande, contumaces Episcopo indicet (ut etiam monet Synodus Novariensis[6]); nihil enim intentatum relinqui debet ad bonum animae curandum. Neque valet dicere id fieri plerumque inutiliter, cum nequeat Episcopus malo occurrere; id namque nostrum non est tam facile judicare: plures etenim illi suppetunt corrigendi modi, et quod subito non potest, poterit agero tempore opportuno; saltem haec notitia inserviet Episcopo pro regimine Ecclesiae suae et ipsi Parocho inserviet pro consilio ac securitate.

Haec autem Parochi obligatio extenditur maxime ad Sacerdotes, si quos habeat in Paroecia. Circa eorum mores videlicet tenetur attente invigilare, et si quem viderit minus recte se gerere, eum cito debet corripere in spiritu primum lenitatis; quod si monitiones non prosint, ne communicet peccatis alienis et graves Heli aerumnas incurrat, eundem Episcopo denuntiabit[7]. Nemo enim ita in Ecclesia sancta Dei nocet, ut mali Ecclesiastici, qui exemplo suo alios ad malum trahunt. *Quidquid feceris*, ait d. Hieronymus ad Heliodorum Ecclesiasticum, *id sibi omnes faciendum putant*. Quod si tanto malo radicitus occurrere velint Parochi, invigilent quammaxime in omnes, qui sunt in Paroecia, Clericos: per gloriam Dei, ac suam populorumque salutem caveant,

1 *Homo Ap.* tr. VII, n. 31
2 Joann. 10.
3 Ezech. 33—V. *Metodo per la direzione delle anime*, art. Avvertimenti.
4 2, 2, q. 33, a. 2 ad 4.
5 *Homil.* XXI *in Matth.*
6 Pag. 189.
7 Est etiam grave Synodi Novariensis monitum. pag. 189.

ne boni testimonii fidem pro Ordinibus faciant iis, quos nec graviter nec honeste vitam agere deprehendunt; eosque in antecessum moneant, ut videant quid agant, ne postea inaniter conquerantur rejecti. *Maximo, quo possumus, studio* (ad rem Benedictus XIV) *Vicarios Foraneos, ac Parochos, hortamur, ne testimonia ordinandis temere impertiant; ut Deum solum, non hominum gratiam, ac benevolentiam sibi ante oculos ponant, cum de virtute illorum testantur... Rei gravitas ac magnitudo, Sacerdotis dignitas, qua ipsi praediti sunt, munus quo funguntur, et jusjurandum, quo fidem polliciti sunt Episcopo ordinanti ac ceteris in ejus locum subrogandis, id postulare omnino videntur*[1].

Q 6. *Quaenam Parochorum obligationes quoad Sacramenta?*

R. Parochi tenentur Sacramenta sub gravi ovibus suis administrare: 1. quoties urget commune praeceptum illa suscipiendi; 2. quando idipsum exigit privata alicujus necessitas, vel utilitas; ideo enim Parochi constituti sunt, ut prospiciant bono spirituali, saluti ac profectui suarum ovium. Quod quidem melius assequi non valent, quam sanctissimis Ecclesiae Sacramentis, *per quae* (ex Tridentino) *omnis vera justitia vel incipit, vel coepta augetur, vel amissa reparatur*[2].

Hic specialim loquendo de Poenitentia, dicimus, quod Parochus tenetur illam ministrare toties quoties poenitentes confiteri etiam ex devotione petunt, nisi intempestivo et nimis frequenter vellent audiri; aut nisi essent alii Confessarii, et ipse esset legitime impeditus — Quoad Communionem pariter commune est, Parochum teneri ad illam ministrandam quoties rationabiliter et opportune postulatur; dum pastor non solum debet prospicere, ut ejus oves praecepta impleant, sed etiam ut in virtute ac robore proficiant. Hinc ex Decreto Sacrae C. C. 1679 approbato ab Innocentio XI pastores ob justas causas possunt quidem Communionem taxare alicui subdito in particulari, non tamen praescribere dies Communionis pro omnibus generatim. Quare patet delinquere Parochum illum, qui aegre fert, si qui intra hebdomadam velint communicari, et die eos expectare facit, sicque a sacra mensa sensim sine sensu avertit[3].

Sed (quaeres) *an Parochus teneatur omnia Sacramenta administrare suis parochianis tempore pestis?* — Rogante d.

1 *Notificatione* LXXXII. Audiendum etiam gravissimum monitum S. Alphonsi *Homo Apost.* tr. VII, n. 33: « Debet Parochus apud Episcopum impedire, ne habitus clericalis conferatur adolescentulis aut pueris, qui suis moribus non sunt aliis exemplo; aut saltem indolem ecclesiasticam non praeseferunt. Nam si ipsi taceat, et sinunt eos induere habitum clericalem, illi postea adolescerent in otio, et exui habitu erubescentes, per fas et nefas quamquam vitiis onusti niterentur ordinari, et Religioni magnae essent perniciei, cui in principio facile Parochus potuisset occurrere; post vero desperabitur remedium». Vello enim eos postmodum corrigere, esset lapidem verberare, in aqua scribere, aquam e cribro haurire, apud fimum aromata spargere, dormienti loqui, surdo canere, aethiopem lavare, flagellare mortuum. Si lupi sunt, mutabunt pilum, non mentem — « Quid miserius, iterum S. Alphonsus, esse potest, quam cernere Clericos, qui vix bis aut ter in anno confessi sunt et communicaverunt, Parochi fides audacter praesentare qualibet hebdomada aut bis in mense fuisse confessos et communicatos! De hujusmodi Parochi dicendum est defecisse a fide; eam certe de omnibus flagitiis, quae committunt isti sic sine Dei vocatione promoti, et de omnibus iis, quorum ipsi aliis causa sunt, Parochus sibi Deum vindicem faciet. Quare, ut securius in sacris Ordinationibus procedat Episcopus, monet Sanctus, ut praeter attestationes Parochorum, alias habeat a pluribus personis fide dignis: *vid.* infra ubi de *Dotibus inferiorum Clericorum*.

Hic etiam monendi Parochi, quoad proclamationes quae pro Ordinibus fiunt, ut eas nempe non agant perfunctorie; sed de gravitate rei semper fideles praemoneant, deque obligatione strictissima, qua quisque obstringitur, ut si quid grave sciat contra ordinandos, id in Domino manifestet. V. *de Ordine*, ubi de ordinandorum probitate.

2 Sess. 17.

3 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. VII. n. 24 et seqq.; l. IV, n. 58 *Opus Morale* — Tunc subditi rationabiliter petunt extra necessitatis casum vel praecepti: 1. Si periculum aliquod praevideant; vel in tentatione versentur, et gratia Sacramenti opus habeant; 2. si festum notabile per susceptionem Poenitentiae et Eucharistiae colere, Indulgentiam lucrari, aut devotionem statui suo congruentem exercere vellet. Merito etiam observat Gury, peccare graviter pastores non tantum sine ratione ministerium suum denegantes; sed etiam qui se morosos ac difficiles saepe praebent: quia tali modo fideles a Sacramentis deterrentur, idemque est in praxi, ac si Sacramenta ipsis denegarent. V. Carceo, *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti stese in esami pratici*. Esam. XIX, *Della ss. Eucaristia*, sapienter scribit: « Per agevolare la frequenza dei Sacramenti voi, o Parrochi, coadiutori e anche se eplici confessori, siate pronti al confessionale anche nei giorni feriali. Non vi fate pregare, non lasciate languire i penitenti al confessionale. Nelle feste poi al primo farsi del giorno siato nel confessionale. Se non vi sono penitenti, recitate il vostro Uffizio divino, e aspettateli. È troppo giusto e conveniente alla vostra carità e al vostro zelo, che voi aspettiamo i penitenti, anzi che i penitenti aspettino voi. Gesù Cristo aspettò la Samaritana al pozzo di Sicar (*Joann.* IV 5). Queste persone vedendo il comodo di potersi confessare si determineranno ad accostarsi al Sacramento della Penitenza. Sacerdoti, che non siete confessori, siate pronti da mezz'ora in mezz'ora a distribuire la santissima Comunione; e lasciate il Parroco ed i confessori nel confessionale, etc. »

Carolo, S. C. C. respondit: *Parochus suis parochianis peste laborantibus teneri administrare dumtaxat duo Sacramenta, nempe Baptismum et Poenitentiam; posse autem ministrare vel per se vel per alium idoneum, ut Parochus possit audire Confessiones sanorum, quia alias eum reformidarent, si viderent ipsum accedere ad pestilentes*. Hanc responsionem confirmavit Gregorius XIII, die 12 octobris anno 1576. Imo ipsa Congregatio declaravit mentem Pontificis fuisse prohibendi, ne Parochi per se ipsos etiam volentes dicta Baptismi et Poenitentiae Sacramenta ministrarent, idque ad commodum et favore Parochianorum, qui adhuc sani extarent[1].

Verum est opinio valde gravis complurium, Parochum per se vel per alium teneri tempore pestis, etiam extra casum absolutae ac particularis necessitatis, etiam cum vitae periculo, non solum Baptismum et Poenitentiam, sed ipsum Viaticum et Extremam Unctionem suis Parochianis administrare; cum ob periculum corporis non videantur tanto bono privandae animae. Adde scandalum oriri, si in his Parochus renuat: hinc merito notant, quod in citati Decreti renovatione loco *dumtaxat*, appositum fuit *omnino*; ne scilicet viderentur cetera Sacramenta excludi[2]. Imo censet Benedictus XIV cum Ballerini supradictum s. Congregationis responsum nequaquam fuisse transmissum, cum nullum extet hac de re indicium; frustra ergo illud ab adversariis citatur — Unum excipiunt casum, si nempe Parochus sit solus, et sani Baptismi et Poenitentiae Sacramentis omnino indigerent, neque inveniri posset qui ipsis ea ministraret. In hoc siquidem tenore rescriptum fuisse ajunt Vicario Apostolico Algerino.

Q. 7. *Quid de Parochi obligatione orandi pro ovibus suis?*

R. 1. Certum est, teneri Parochos pro ovibus suis orare frequenter, ut supremae benedictionis effusio in illas pro cujusque necessitate descendat: *Neque*, ait Apostolus, *qui plantat est aliquid neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus*[3]. Imo expedit summopere, ut Parochus cum suis Parochianis simul publico oret in Ecclesia; tum illud obtinebitur, ut fideles discant quomodo orandum; tum quia ubi plures sunt in Christi nomine congregati Christus est *in medio eorum*[4]. *Sane modus orationis communis praestantior est*, ut scribit s. Cyprianus, *et efficacior particulari; quia majori innititur charitati, et unioni amoris cum omnibus proximis*[5]. *Eximus in coetum*, habet Tertullianus, *ut Deum quasi manu facta precationibus ambiamus, Deum orantes: haec vis Deo grata est*[6]. *Multi animi*, ait d. Ambrosius, *dum congregantur unanimes, magni fiunt, et multorum preces impossibile est contemni*[7].

R. 2. Speciatim vi praecepti divini, ut Tridentinum docet, qui curam animarum habent, tenentur pro populo Sacrificium offerre: *Omnis namque pontifex.... pro hominibus constituitur in iis, quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis*[8]. Quoties vero id debeant, controversiam definivit Benedictus XIV Bulla *Cum semper*, 19 aug. anno 1744, ubi sancitum est omnes Parochos sive saeculares sive regulares, etsi deputati sint ad tempus (Vice-Parochi), teneri applicare Missam pro populo saltem dominicis ac ceteris festis de praecepto, *licet* congruis redditibus destituantur *licet*, adsit immemorabilis consuetudo contraria; imo *licet* ipsis diebus permissum sit opera servilia exercere[9]. Unde regula nata est: *Toties tenetur Parochus applicare, quoties tenetur populus audire* — Verum tunc temporis praeter eos, qui nunc celebrantur dies, alii festi erant, qui postea a Pio VI, 1786, et Pio VII, 1814 suppressi fuerunt[10]. Hinc quaestio, an adhuc pro iis festis *reductis* vigeat obligatio Missam populo applicandi. Pluries interrogata S.C. C., pluries respondit nostris et alienis (ultimo Episcopo Novariensi) obligationem adhuc vigere, facta gratia a Pontifice, ut pro praeteritis omissis celebretur ab unoquoque una Missa, supplente ipso Pontifice de thesauro Ecclesiae pro ceteris. Quae quidem certissima obligatio ex ipsis reductionis Brevibus colligitur; cum in iis

1 Sic refert Fagnanus, l. 3 in c. *Clericos de Cler. non resid.*

2 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VI, n. 233—Benedictus XIV, *de Syn.* l. XIII, c. 19.

3 I Cor. 3.

4 Matth. 18.

5 L. V. *de cant. et allet.* c. q.

6 De Orat. Dom.

7 De Poenit.

8 Hebr. 5.

9 Etiam Episcopus, et quidem plusquam Parochus, tenetur in festis pro totius Dioecesis ovibus Missam applicare. V. Liguori, *Homo Apost.* tr. VII, n. 65.

10 Quinam isti sint, notantur in Kalendario Dioecesis Novariensis hoc signo +: v. etiam Appendix VII in fine vol.

habeatur, nihil quoad cetera esse innovandum uti eadem s. Concilii Congregatio a Pontifice specialiter deputata declaravit, signanter 18 octobris 1818 (*R*).

Quid (quaeres) *si Parochus infirmetur, et nequeat per se Missam pro populo in festis celebrare; tenebiturne per alium?* — Nos censemus affirmandum; nam ista obligatio applicandi populo Missae fructum, est simul personalis (quia si potest per se, nequit celebrare per alium, cum sit ipse Parochus): et realis, cum sit una ex suis obligationibus a Tridentino indicatis. Sicut ergo Parochus impeditus praedicare vel Sacramenta administrare per se, tenetur haec agere per alium; ita impeditus Missam per se ipsum applicare, tenetur per alium (et quidem praescripta die) applicare Sacrificii fructum, qui est pabulum utilius, quod fideles juvare potest [1].

Quid (addes) *si Parocho exhibeatur eleemosyna pro Missae applicatione in festo?* — Si Parochus ita pauper est, ut congruos ad sustentationem fructus non habeat, potest cum episcopi consensu eleemosynam acceptare, celebrando pro populo in hebdomada (et tunc etiam anticipando, cum jam sit dispensata dies). Ita citata Encyclica Benedicti XIV, et Rescriptum S. C. C. 28 nov. 1761.

Q. 8. *Quae Parochi obligationes erga pauperes et infirmos?*

R. Ad I: Ex Tridentino parochus debet *pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere* [2]; necesse ergo est (monet sanctus Carolus), ut *inquirat studiose de pauperibus suae Paroeciae, praesertim puellis, aegrotis, senio confectis aliisque personis temporali, vel etiam spirituali misericordia indigentibus, quibus ipse pro viribus opitulari, et alios suo exemplo et hortatu ad id officium incitare studeat* [3]. Sed maximam curam gerere debet eorum, qui mendicare rubore impediunt: alioquin non erit pater pauperum. Videat ne illud Gregorii M. verificetur: *Mirandum sane, si is qui vestes habet, argentum habet, cellaria habet, quod pauperibus debeat dare, non habet* [4]. Vix autem dici potest, quam Parocho noceat nota tenacitatis.

R. Ad II: Nullibi potest splendidius probari Pastoris charitas et sollicitudo, quam ubi quis e suis infirmetur [5]; dicit enim Rituale, hanc esse praecipuam ejus munerum partem: quare vult, ut etiam non accersitus infirmum adeat. Neque semel, sed crebro infirmum debet invisere [6]; benevolis suasionibus consolari; piis etiam, quoad potest, eleemosynis recreare; tempestive Sacramentis munire; ceterisque ufficiis juvare, idque eo magis, quo ingravescit morbus, ac periculum mortis imminet [7]; nam tempore mortis, a qua salus aeterna pendet, infirmi vires debiliores sunt, inferni vero fortiores; tunc venit *diabolus habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet* [8]. Si quod autem in Paroecia hospitale sit, non pigeat Parochum crebrius visitare infirmos qui in eo morantur, ut videat si quid eis desit, ac quoad potest, provideat. Tenerrime erga illos charitatis viscera induat, sciens, fortasse non unum adesse, qui consoletur illos ex omnibus caris eorum et forte qui eis subveniunt, ad id non christiana charitate ductos esse, sed sola mercede temporali (*S*).

Quoad funera in Novariensi Synodo haec habentur (pag. 218 et seqq):—1. Ante solis ortum et post occasum ne mortuus efferatur, inconsulto Episcopo. In defuncto autem ducendo via procedatur, quae recta et brevior sit, nisi forsan admodum brevior; tunc enim jussu concessuve Parochi licebit paulo longiori via funus ducere; — 2. si defuncti aedes procul ab Ecclesia distent, et asperis aut aquosis itineribus sit incedendum, non tenetur Parochus eo ire: si aedes plus milliarii dimidio ab Ecclesia dissitae sint, cadaver ad aliquod Oratorium deferatur: vel ad alium non incongruum locum juxta consuetudinem, ubi defunctus levetur; — 3 Ecclesiastici ad funus acciti veste talari et superpelliceo sint induti, nec super illud pallium gerant, nisi forte frigus aut pluvia id cohonestet, tunc ipsi pro bireto galerum adhibeant. E templo autem nemo degrediatur, aut sibi oblatum cereum extinguat, nisi exequiis solutis; —4. Caveat Parochus sub gravibus poenis ab Episcopo ei infligendis, ne funus deneget vel differat ob dilatam eleemosynae solutionem aut praecognitam illius obtinendae difficultatem. Defuncti autem pauperes sine sumptibus, duabus saltem candelis, et gratis omnino sepeliantur, nisi usus sit, aut aliqua societas pro ipsis solvat; — 5. siquis in villa, ad quam rusticandi causa se contu-

1 V. Bergier. *Dizionario* Appen. V. Messa — Liguori, *Op. Mor.* l. VI, n. 325.

2 Sess. 23, c. 1 de R.

3 *In Act. Eccl. Mediol.* p. 1.

4 L. IV, ep. 30.

5 Praestat, ut Parochus (maxime si alius non sit in Paroecia Sacerdos) sula indicet quo circiter pergit dum exit domo: ut in necessitate, statim vocari possit. Alicubi uno vel altero campanae ictu vocatur.

6 V. *Syn. Novar.* pag. 190.

7 V. Liguori, Opuscul. *Il Sacerdote provveduto per l'assistenza ai moribondi*—Careno, *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti;* Esame XXIV: Regole cogli *infermi, moribondi e morti.*

8 Apoc. XII.

lit, moritur, ibidem tumuletur; si autem ex accidentali seu repente in aliena Paroecia occubuerit, poterit ad domum propriam transferri, quin aliquod emolumentum solvatur. Quod si in Parochia, ubi sic mortuus est, sit sepeliendus, proprio Parocho dimidium emolumenti tradatur: qui tamen si funeri intersit, jus stolae non habet. Attentis vero hodiernis moribus, si aliqua Sacramenta in Paroecia ubi decessit, defunctus receperit, tunc non potest transferri illius cadaver, nisi funus utroque Parocho comitante et divisione spolii peracta. Defuncti autem Parochi funeribus praesit Vicarius Foraneus, eoque absente, Provicarius: ubi tamen sunt Parochus et Coadjutor Titularis, is qui superstes fuerit, id munus obire poterit. Omnes illios Vicariatus Parochi ad hoc funus conveniant, nihilque exigant: — 6. infantes sine Babtismate defuncti in loco profano ideo parato sepeliantur; at pueri baptizati septennio nondum expleto in communi coemeterio, sed speciali in loco: in utero vero matris obeuntes infantes, idem cum ea, cujus sunt partes, sortiantur sepulchrum, quo nec privandi sunt ii, de quorum Baptismi valore dubitari contingat; — 7. siquis a legitima auctoritate obtineat, ut in Ecclesia sepeliatur [1], haec cautio adhibeatur, ut os sepulchrale ab altaris scabello tribus saltem cubitis distet duplici integro solidoque lapide, qui strato bene cohaereat, claudatur, calce etiam ad rimas adhibita obstruatur: — 8. sine Episcopi licentia, ne fiat funebris laudatio in Ecclesia: neque in ea vel coemeterio ponatur monumentum, vel inscriptio [2]. — 9. Parochi tum ipsi se, tum oves suas saepius excitent, atque accendant ad orandum pro defunctis: hoc enim sanctum et salubre est [3] (*T*).

SCHOLIUM. — *De Parochorum Coadjutoribus, de Vice-Parochis, Oeconomis Parochialibus, et Cappellanis militum.*

Q. 1. *Quid de Parochorum Coadjutoribus?*

R. Duplicis sunt generis Parochorum Coadjutores: — 1. Qui vel ex beneficii fundatione, vel alio nomine habent, ut Parochos coadjuvent, quin curam animarum habeant: et dicuntur etiam *Capellani*. Hos praeter ea quae Ecclesiasticis omnibus sunt communia, residentiae lege merito adstrictos vult Synodus Novariensis [4]; ut sic Coadjutoris munere rite fungi possint; — 2. qui etiam animarum curam habent, licet tota in uno Parocho sit ministerii principalitas, ideoque et tota ratio reddenda in casibus occurrentibus. Isti appellantur *Coadjutores Titulares*, qui generatim iisdem, quibus ipsi Parochi, obligationibus tenentur; et insuper reverentiam et obedientiam suis principalibus praestare.

Titularium Coadjutorum officia sic exponit ultima Synodus Novariensis (pag. 360): — 1. Quod pertinet ad animarum curam, obligantur in solidum una cum Parocho, a cujus nutu omnino pendent. Eadem residentiae lege tenentur, neque possunt vel una die abesse, quin moneant principalem; — 2. in absentia Parochi absque alio mandato, jure proprio omnia munia valide et licite exercere possunt et debent; semper tamen una excepta Matrimonii celebratione, et Missae applicatione pro popolo. Poterit tamen Parochus alium vocare Sacerdotem; sed absque lesione aliorum jurium Coadjutoris. Etiam Parocho aequiparantur in Congregationibus, excepto insigni diverso; — 3. Coadjutores concurrere debent in tertiam partem impensarum visitationis Episcopalis: sed gaudent tertia parte emolumentorum a Baptismis, funeribus, officiis aliorumque e stola provenientium. Si tamen plures sint Coadjutores, dimidium erit Parochi; dimidium inter ipsos Titulares dividendum. Hic quoque excipiuntur quae titulo matrimonii proveniunt vel attestationum vel aliarum functionum, quae uni Parocho cedunt, cum obligatione tamen libros Parochiales procurandi. Ceterum compartibus liberum est quoad haec emolumenta et onera temporalia secum una convenire [5].

Q. 2. *Quinam dicuntur Vice-Parochi*.

R. Vicarii Parochorum, seu OEconomi-Parochiales dicuntur Presbyteri illi, qui Parochorum vices in Paroeciis gerunt, isti vel ab ipsis Parochis constituuntur de sui voluntate; cum nempe officia per se sua non valentes implere, Coadjutorem sibi ipsi adsciscunt, Ordinario consentiente et approbante; et *mercenarii* appellantur ex pacta mercede. Vel constituuntur ab ordinario, et *Vice-Parochi* dicuntur — De Vicaris Parochialibus priori sensu acceptis hoc dicendum occurrit, et Parochos ad eos sibi adjungendos teneri, si per se non valeant omnia munia implere [6]; et ipsos adjunctos teneri sub

1 *Regulae pro loco sepulturae V. in Synodo.* p. 387; et taxa pro funeribus in civitate et suburbiis, pag. 379.

2 Ne permittantur inscriptiones, quas aliquando videre est, sive in parvulis capellis, sive in coemeteriis, quae risum movent aut etiam scandalum. Sed eae sint ad artis atque veritatis regulas compositae et ab ecclesiastico Superiore approbatae—*vid.* Notari, *Trattato dell'Epigrafia latina ed italiana*,

3 Praestat porro, ut qua par est reverentia ac gravitate, defunctorum Officia persolvantur: si enim praecipitanter, distracte ac negligenter, nedum suffragio sint, fidelium contemptum provocant ac Dei maledictionem—Quoad funera *vid.* Benedictus XIV, *Notificatione* xxxvi et xxx—Ferraris, *Bibl. Canon.* V. *Sepultura*.

4 Tit. *de Par*,

5 Si Parochus moritur, non ideo Coadjutor in ipsam ordinariam Parochi jurisdictionem succedit; neque enim per alterius mortem natura ejus beneficii mutatur; sed Episcopi delegatione opus habet.

6 V. Devoti, *Inst. Canon.* par. 1.

7 Tridentinum, Sess. 21, c. 4 de R.—*vid.* Benedictus XIV, *Notificatione* xxxv.

gravi,et ex justitia Parochos juvare in iis, de quibus conventum est; cum ideo ipsi stipendio conducti sint.

Duplici modo Vice-Parochi ab Episcopo constituuntur: 1. Si Parochi imperiti cognoscantur, vel si ob vitae turpitudinem et scandala potius destruere, quam aedificare aperte judicentur, tunc Ordinarii etiam tamquam Sedis Apostolicae delegati, illis Vicarios deputant, qui officia Parochialia impleant, et de Praebendae Parochialis reditibus vivant: ita Tridentinum ;2. vacante quocumque modo Ecclesia Parochiali, debet Ordinarius ex eodem Tridentino, vix nuntio vacationis accepto, idoneum in ea *Vicarium cum congrua ejus arbitrio fructuum portionis assignatione constituere, qui onera ipsius Ecclesiae sustineat, donec ei de Rectore provideatur* [2]. Officia autem omnium Vicariorum Parochialium sunt pene omnia quae jam supra de Parochis explanata fuerunt, cum eorum vices gerant. Hoc insuper qui vices tenent defuncti Parochi advertant: caveant ne proprio nomini potius quam Religionis bono studeant; ne ut sibi populum benevolum faciant et ideo propriam causam agant, vel cum eo indecore consocientur, vel ei nimium indulgeant, vel nova ac eidem placentia tentent: maxime caveant, ne de ipso Parocho venturo parum reverenter loquantur : nam inde divisiones, contentiones et schismata. Vae illis, per quos tantum scandalum venit!

Si Paroeciae vacatio contingat ob Parochi obitum, Vicarius Parochialis ex Synodo Novariensi: — 1. indicere debet preces fundendas ab universo populo, ut Deus beatam requiem defuncto elargiatur, et alium fidelem Pastorem mittat: — 2. die quo pro novo Parocho eligendo habebitur concursus, tenetur exponere SS. Sacramentum, et populum hortari ad preces coram eodem fundendas (pag. 184).

Ipsi Capellani militum seu castrenses variis pro officio suo recto implendo ligantur obligationibus, quas omnes luculentissime exponit Eminentissimus Card. Costa Archiep. Taurinensis in suo Edicto ad omnes exercituum Capellanos, die 16 aug. 1794: ad eumque omnes mittimus qui hoc salebroso officio donati sunt (*U*).

§ IV.— *De Praesbyteris simplicibus ac ceteris Clericis.*

Qui titulo patrimonii ad Presbyteratum promoti nullum possident Beneficium, quo munus peculiare iisdem imponatur, dicuntur *simplices Presbyteri*. Qui nondum Sacerdotes sunt, *Clerici inferiores*. His praeter generales obligationes, et proprio Ordini congruentes, aliae specialius inhaerent [3].

Q. 1. *An simplices Presbyteri teneantur Ecclesiae, cui addicti sunt, inserrire, atque ad salutem fidelium incumbere?*

R. Tenentur certissime, idque probatur:

1. *Ex Scriptura*: Apostolus scribit: *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in iis, quae sunt ad Deum, ut offerat donaet sacrificia pro peccatis : qui condolere possit iis, qui ignorant et errant* [4]. Christus ipse de Sacerdotibus omnibus ait indiscriminatim: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* [5]. Ergo si Sacerdotes constituuntur a Deo, ut ad gloriam ipsius, et ad salutem animarum incumbant; si a Christo missi sunt, ut succedant in ejus officium, certum hanc eis obligationem inhaerere.

2 *Ex Tridentino*, quod declarat Sacerdotes non ordinari, nisi propter Ecclesiae necessitatem atque utilitatem [6]. Atqui nullam prorsus utilitatem Ecclesia perciperet a Sacerdotibus, nisi tenerentur gloriae Dei et animarum saluti operam dare unusquisque pro modo sibi convenienti: nempe praedicando, Sacramenta ministrando, Confessiones excipiendo, fideles instruendo, corrigendo, pro iis orando, etc.

3 *Ex peculiaribus cujuscumque Dioecesis Statutis:* cum nullus sit Episcopus, qui suis Ecclesiasticis districte non prae-

1 Sess. 21, c. 6. de R.
2 Sess. 24, c. 18 de R.
3 V. Liguori. *Regolamento di vita per un Sacerdote secolare:* il. *Regole di spirito per un Sacerdote che attende alla perfezione* — Perrodin, *Essai sur les caractères ecclésiastiques*, etc. Lyon, 1839 — *La vita del Sacerdote, vita di fede.* Torino 1844. Enim Synodus Novariensis bis omnibus sua munia aperit atque urget: districte praecipit, ut omnes Sacramenta frequentent — Mentali orationi incumbant — Studiis vacent — Ecclesiae, cui addicti, sedulo inserviant, maxime vero in doctrina fidei pueris tradenda — Ne publicam concionem habeant sine Episcopi licentia, si nondum sint diaconi — Ne in vili occupatione versentur: sed ab omnibus caveant, quae eorum statum dedecent — Vid. pag. 42, 52, 161 et seqq.
4 Hebr. 5.
5 Joann. 20.
6 Sess. 23 *De Sacramento Ordinis.*

cipiat, ut utiliter in operibus ministerii occupentur. Si autem omnes fideles Episcopalia mandata revereri debent, quanto magis Sacerdos? Hinc s. Ignatius genuina Epistola ad Smyrnaeos ait: *Omnes Episcopum sequimini ut Jesus Christus Patrem.... Sine Episcopo nemo quidquam faciat eorum quae ad Ecclesiam spectant .. Ubi comparuerit Episcopus, ibi et multitudo sit....; quodcumque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum.... Qui honorat Episcopum, a Deo honoratus est: qui contra Episcopum aliquid agit, diabolo praestat obsequium.* Et Cyprianus ad Jursenses: *Revereamur omnes Episcopum ut Jesum Christum.*

4 *Ex lege charitatis*; sane spiritualis populi indigentia hisce maxime tempor bus percrebuit, et universalis est. Adde scandalum in fidelibus, si Sacerdotes desides viderint, aut parum curantes quae sunt Dei. Ne simus ex iis, quibus, ut ait d. Bernardus, magis placet quies propria, quam utilitas aliena [1]; nos enim sumus ad alios (*V*).

Q. 2. *An simplex Sacerdos teneatur se aptum reddere ad excipiendas Sacramentales fidelium Confessiones?*

R. Non est dubium, quin etiam simplex Sacerdos teneatur se aptare ad Confessiones, si in loco versetur, ubi incolae gravi laborent necessitate spirituali, ut fere ubique laborant, hodie praesertim, cum Religiosorum Instituta temporum iniquitate minorata sint; cur enim Sacerdotes duplicem illam potestatem et sacrificandi et a peccatis absolvendi in Ordinatione consequuntur, nisi ut et Eucharistiae et Poenitentiae Sacramenta ministrent [2]? Ergo, ne dicantur *in vacuum gratiam* Dei recepisse, in gravi saltem populorum necessitate (qualis aetate nostra ubique invenitur) se habiles reddere tenentur ad hanc quoque potestatem exercendam.

Hinc non videmus quomodo Sacerdotes, qui ob desidiam ab hoc onere se subtrahunt, possit esse tuti in conscientia, et excusari ab exprobatione Domini, et a supplicio inflicto servo illi otioso, qui talentum abscondit [3]: *Notent hoc*, inquit A-Lapide, *qui ingenio, doctrina aliisque dotibus sibi a Deo datis non utuntur ad suam aliorumque salutem ob desidiam vel metum peccandi; ab his enim rationem reposcet Christus in die judicii.* Et Benedictus XIV aperte docet: *Non esse immunem a gravi culpa eum Sacerdotem, qui semel probatus ad Sacramentum Poenitentiae, deinde (postquam desiit facultatis acceptae designatum tempus) recusat Confessarii munus exercere, ne cogatur ad novum examen accedere* [4] (*X*).

Q. 3. *An simplex Sacerdos debeat sub gravi Missam celebrare?*

R. Sunt qui negant teneri simplicem Sacerdotem ad celebrandum, praeciso scandalo, vel alia necessitate [5]; cum nullum adsit hac de re positivum praeceptum neque divinum neque humanum. Sed s. Thomas affirmat: *Quia unusquisque tenetur uti gratia sibi data, cum fuerit opportunum juxta illud Apostoli* I *Cor. 6: exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis* [6]. Confirmatur illis Christi verbis: *Hoc facite in meam commemorationem* [7]: quae verba Tridentinum declarat verum continere praeceptum [8]. Nos huic sententiae uti longe communiori et tutiori subscribimus; maxime cum evenire non possit, ut Sacerdos negligens Missae celebrationem in anno, non det aetatis nostrae fidelibus grave scandalum.

Quoties vero in anno Sacerdos simplex teneatur celebrare, Benedictus XIV ait, dari obligationem sub peccato singulis dominicis ac festis celebrandi; sed non vult definire, an sit sub veniali, vel mortali [9]. At Ligorius noster habet multo probabiliorem sententiam docentem, Sacerdotem *per se loquendo* non teneri sub mortali pluries, quam ter aut quater in anno, id est in solemnioribus festis celebrare: at nesciret a culpa levi excusare Sacerdotem, qui quotidie celebrare posset (aliquo forsan die excepto ob reverentiam), tamen sine justa causa (nempe tantum ob desidiam) abstineret; Sacerdos enim non tantum pro se celebrat, sed etiam pro bono totius Ecclesiae et populi christiani, cujus minister et intercessor

1 Epistola ad Ogerium, cujus quidem improbat abdicationem curae pastoralis, etsi plae quietis amore factam.
2 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VI, n. 625—Careno, *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti*, Esame XVIII.
3 Matth. 25.
4 *Notificazione* XCIV.
5 V. Benedictus XIV, *Notificatione* XCIV circa finem. 6 3 p. q. 82, a. 10.
7 Luc. 22.
8 Sess. 22. c. 1—Liguori. *Op. Mor.* l. II, n. 313.
9 *De Sacr. Miss.* l. VI, c. 1, n. 9.

est constitutus—Juverit duo hic proferre decreta S. C. C. [1]: primum latum mense nov. anno 1696 habet, mortaliter peccare et ab Episcopo posse puniri, qui saltem ter vel quater in toto anno non celebraverit: aliud latum mense feb. anno 1717 dicit, Episcopum non posse obligare Sacerdotem ad celebrandum omnibus diebus dominicis et festis solemnioribus, alia ratione praeclusa.

Q. 4. *Quid maxime curandum est, ut Ecclesiastici omnes in suo munere utiliter laborent?*

R. Ut susceptae pro Ecclesia curae secundissimos habeant exitus, summa extet concordia opus est, consensusque animorum inter omnes de Clero: praestat sane, ut quos una simul in defensione sui Nominis adunavit Deus, unam colant et fidem mentium et pietatem actionum, scilicet *eandem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam* [2]. Etenim *frat r. qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma* [3]. Qui ergo quaerit quae sunt Christi, non quae sua sunt, ceteris se consociat, cum agitur de divina gloria tuenda, neque pertinaciter suum sequitur, qui debet sanctam unitatem curare: quomodo stabit populorum religio, si ejus ministri se invicem mordent? De primis ipsis Ecclesiae temporibus s. Chrysostomus ajebat: *Si dissensio fuisset in discipulis illis, omnia peritura erant* [4]. At quia conjuncti fuerunt, notum est *veteres illos catholicae fidei propugnatores* (ut verbis utamur Pii Papae IX, die 9 dec. 1854 in Concistorio habitis, allocutione *Singulari*) *de pertinacissimis haeresibus retulisse victoriam, quum scilicet una secum et cum Apostolica sede tanquam cum Duce suo conjuncti milites firmo animo erectoque in certamen descendissent* (Y).

Q. 5. *Quaenam sunt praecipuae dotes inferiorum Clericorum?*

R. Duo praecipua Clerici inferiores praeseferre debent ut Sacris Ordinibus digni habeantur, scientiam nempe et bonitatem [5]: — 1. *scientiam*: ignorantia enim in Ecclesiasticis non solum sibi, sed aliis etiam nocet: et huic quidem nullum remedium, ait Salesius, si tales ignorantes Clerici fiant Sacerdotes; nam, accepto Sacerdotio, difficulter cogi poterunt ad studendum. Experientia testis est. Neque doctrinam potest supplere pietas: *Zelus absque scientia*, ait d. Bernardus, *dum prodesse festinat, invenitur obesse* [6];—2. *bonitatem*: ubi notamus, quod Episcopus non debet tantum acquiescere soli bonitati negativae, nempe quod nihil sciat mali de Clerico; sed oportet ut ejus bonitatem positivam cognoscat. Hinc Tridentinum ait eos tantum debere assumi ad sacros Ordines, *quorum probata vita senectus sit*, nempe qui sint senes in virtute [7]. Quae bonitas sita est in frequentia Sacramentorum, in zelo Religionis, in fervore devotionis: sed maxime in cordis munditie ac castitate juxta illud Bernardi: *Nullus ad ministerium altaris accedere debet, nisi cujus castitas ante susceptum Ordinem fuerit approbata* [8]. Et illud Gregorii M.: *Ne unquam ii, qui ordinati sunt, pereant; prius aspiciatur, si vita eorum continens ab annis plurimis fuit* [9].

Ad quae quidem consequenda opportunum remedium, ne dicam (hac temporum calamitate) necessarium, sunt ecclesiastica Seminaria. Sane cum omni tempore *adolescentium aetas, nisi recte instituatur, prona sit ad mundi voluptates sequendas; et nisi a teneris annis ad pietatem et Religionem informetur (antequam vitiorum habitus totos homines possideat) nunquam perfecte, ac sine maxi-*

1 V. Monacelli, p. 1, t. 5, fer. 9, n. 15.
2 Philip. 2.
3 Prov. 18.
4 *Hom. 82 in Joann.*
5 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. VII, n. 48.
6 *De Conv. ad Cler.* n. 38.
7 Sess. 23. c. 12. *Circa spiritum et mores*, ait d. Alphonsus loco cit. *parum tutus est ille Episcopus, qui attestationibus Parochorum confidit: hae plerumque fiunt ob humanos respectus. Propterea Episcopi zelantes non firmare solent supplices libellos, nisi prius secreto certi facti fuerint de eorum probitate a pluribus personis fide dignis, quae nos, sunt subjectum. Advertatur hoc attente, quia hoc est medium valde efficax, imo necessarium Episcopo, ut tutam faciat suam conscientiam in Ordinationibus quas habet. Ex his enim secretis cognitionibus Episcopus potest certus fieri non solum si clericus ludis, insolentiis, pravis consuetudinibus sit aliis scandalo; sed etiam si positive vitam spiritualem agit, Ecclesias, orationem, Sacramenta frequentando, si solitarie vivit, aut saltem cum bonis sociis comitetur, si studio dat operam, si modesto habitu et sermone incedit et hujusmodi. Et si forsan notitiam habeat de scandalo positivo alicujus, tunc non debet sibi satis esse ordinariam probationem exigere, sed multorum annorum resipiscentiam observare debet; cum suspicio rationabilis tunc suboriatur, quod omne ab eo simulatione fiat, ut Ordines assequatur* — V. Specchio del clero, etc., pag. 558.
8 *De Conv. ad Cler.* c. 21.
9 Epistola 42.

mo ac singulari propemodum Dei omnipotentis auxilio in disciplina Ecclesiastica perseveret[1], quid hac nostra tempestate dicendum foret, in qua tot tantaque sunt ad malum incitamenta, si juvenes Clerici sibi ipsis relicti essent? nonne mundus totus in maligno positus est? Recte ergo Pius Papa IX hortatur Episcopos: *Pergite igitur, Venerabiles Fratres, omnem impendere industriam atque operam, quo sacrae militiae tyrones a teneris annis, quoad fieri poterit, in ecclesiastica Seminaria recipiantur: atque inibi, tamquam novellae plantationes succrescentes in circuitu tabernaculi Domini, ad vitae innocentiam, religionem, modestiam et ecclesiasticum spiritum conformentur; simulque literas, et minores majoresque disciplinas, praesertim sacras, addiscant a selectissimis magistris, qui scilicet doctrinam sectentur ab omni cujusque erroris periculo alienam*[2]. Hinc male de illis Clericis ominari cogimur, qui Seminarium habent uti terram devorantem habitatores suos, regulas aspernantur, atque in terra Sanctorum iniqua agentes infinitos praetextus congerunt, ut a Moderatorum suorum oculis se subducant (*Z*).

Q. ultimo. *Quomodo se gerere debet Confessarius cum Clerico in occultis peccatis lasciviae habituato*[3], *qui ad sacros Ordines aspirat, quin prius sufficiens exhibuerit emendationis experimentum?*

R. Ex comuni sententia Clerico in peccatis luxuriae habituato *regulariter loquendo* absolutio deneganda est (licet aliunde ad Confessionem sit dispositus per cordis dolorem ac propositi firmitatem), si velit ordinari ante sufficientem probationem. Quare? quia clamat recta ratio, clamat Pontificum ac peritorum auctoritas, quod Clericus iste non tantum a culpa mortali debet esse immunis, sed etiam bonitatem vitae excellentem et habitualem praeseferre; atqui talem bonitatem non habet poenitens, qui pravo illo habitu etiam post absolutionem irretitus existit. Ergo absolutionis ejusdem prorsus est judicandus indignus, si tali sit animo comparatus, ut velit ad sacros Ordines ascendere, quin prius sufficienti probetur experimento — Aliud profecto est magnam possidere bonitatem, aliud simpliciter esse in statu gratiae: magna videlicet illa vitae bonitas haberi non potest, nisi longo temporis spatio juxta illud vulgare proverbium: *Nemo repente fit summus.* Adde prudentem timorem, ne is se iterum peccato commaculet; cum adeo illum habitus proclivem fecerit, cujus quidem ratio omnino habenda est in re tanti momenti.

Diximus *regulariter loquendo*; quia potest casus contingere, in quo talis Clericus tanta compunctionis gratia a Deo donetur, ut dignus statim sacri Ordinis existimetur; nam gratia non ligatur tempore. Tempus enim ideo creditur signum sufficiens, quia creditur signum firmae voluntatis: at Deus unico instanti voluntatem nostram libere mutare potest omnipotenti gratia sua, atque de sui abundantia supplere bonitatem, quae Clerico deest. Hoc tamen non ita facile credendum est: sed potius est praesumendum Deum gratiam suam conferre modo ordinario; unde si quod citatur exemplum, ex d. Bernardo, *non tam exemplum dicendum est, quam miraculum* — Quare concludimus quoad praxim, quod magna semper cautela est adhibenda in istis Clericis absolvendis, quorum frequenter malus exitus deploratur cum maximo Ecclesiae detrimento. Ideoque cum ipsis potius rigorosius est agendum[4]: et sane deliberandum est diu quidquid statuendum est semel. *Utinam qui continere non valent*, ad rem d. Bernardus, *perfectionem temere profiteri aut coelibatui dare nomina vererentur: sumptuosa siquidem turris est, et verbum grande, quod non omnes capere possunt. Esset autem sine dubio melius nubere quam uri; et salvaris in humili gradu fidelis populi, quam in Cleri sublimitate et deterius vivere et districtius judicari*[5].

Sed (inquies) *quanto temporis spatio extra casum extraordinarium prolandi sunt recidivi?*

Non una regula est, uti notat Benedictus XIV[6]: id quippe a multis pendet cir-

1 Verba Tridentini. sess. 23 cap. 18 de Ref. de erect Seminar.

2 *Encycl.* ad Italiae Archiep. Ep. 8 dec. 1849; et 9 nov. 1856.

3 Ponimus, quod talis habitus sit occultus; si enim publicus est, Clericus esset omnino repellendus ob publicum scandalum, ex supra dictis a s. Alphonso.

4 V. Liguori. *Dissertatio ac de re* (a Benedicto XIV commendata *De Syn.* l. XI, c. 2 et 3) *in Opere Morali* l. VI. nn. 63 et seqq. — Rulfus, *Male assueti congruo virtutis experimento nondum probati ad ss. Ordines, et Clericalem militiam inepti, Dissertatio.* Taurini 1787.

5 De conversione ad Clericos, cap. 20.

6 *De Syn.* l. XI, c. 2.

cumstantiis, a frequentia relapsus, ab inclinatione, indole, a conatibus, etc. Sanctus noster generatim requirit *longi temporis, saltem plurium mensium*, *probationem* [1]. B. Leonardus, de rigore minime suspectus, requirit *unius anni*, *vel duorum* spatium [2]. Imo quoad illum, qui in secretas incontinentias secum ipse quandoque relabitur sive in Seminario sive tempore feriarum, etiamsi antea non adeo inveteratam relabendi consuetudinem habuerit, sunt qui arbitrantur spatium duorum annorum perfectae continentiae communius nimium non esse; infausta enim experientia constat juvenes peccato incontinentiae olim habituatos, in illud facillime iterum atque iterum prolabi, etiam post notabilia intervalla [3]. Quidquid tandem sit, Clericum qui sacris proximum Ordinibus in impudicitias relabitur, non satis emendari sentio: de eo dubitarem, an bonus futurus sit saecularis; quomodo igitur bonus erit Clericus, Sacerdos, Parochus? Utinam vero Confessarius pio severus illi aperte ac fortiter non diceret: *Non licet tibi* Sed proh dolor! Clerici hujusmodi quaerunt et nanciscuntur Confessarios loquentes sibi placentia, qui ad sacros ipsos Ordines admittunt sub spe futurae emendationis; at nonne dixerim cum certitudine pejoris depravationis? ita est, luctuosissima experientia teste.

An (addes) *quod dicitur de vitio turpi, idem sit affirmandum de aliis vitiis sanctitati clericali oppositis* ?

Affirmative, servata proportione; nam et per alia vitia semper illa positiva bonitas excluditur, quae Ordinibus praerequiritur. Juvenes igitur ebriosi, superbi, elati, iracundi, leves, rebus externis dediti, raro bene recollecti, circa pietatem indifferentes, in studiis negligentes, scientias ecclesiasticas fastidientes, libros profanos magis amantes, saepe moniti et non emendati, nunquam sancti erunt Sacerdotes: ab Ordinibus maneant exclusi. Ideo Seminariorum Directores enixe a Deo petere debent auxilium, quo in re tanti momenti recte judicent: item fortitudinem, qua indignos perseveranter repellant, eos in antecessum praemonentes, ut sibi opportune ac tempestive provideant. Ne cedant verbis, quae transeunt; sed inquirant facta, quae permanent: en peritorum consilium; credant ergo expertis, et falsa eos pietas non decipiat cum tanto catholicae Ecclesiae damno.

CAPUT TERTIUM

DE OBLIGATIONIBUS RELIGIOSORUM [4]

Monachi et Regulares non hic considerantur prout Clericali sunt insigniti dignitate; sed prout ipsa Monachorum qualitate sunt praediti. Unde sit:

Art. I. — De natura, origine et praestantia Status Religiosi.

Q. 1. *Quid est Status Religiosus* ?

R. Status Religiosus si in natura sua generatim accipiatur, non aliud indicat, quam illum quemcumque vivendi modum, in quo homines voluntarie se offerunt divino cultui, se ipsos nempe erga Deum obligando ad aliquam consiliorum observationem. Sic nomen istud complectitur eos omnes fideles, qui ex aliqua tantum parte, v. g. per solum castitatis, Dei servitio specialiter consecrantur. Usus tamen invaluit, ut hoc ipso nomine stricte sumpto (quasi per *antonomasiam*) indicaretur solum illud « stabile vitae institutum ab « Ecclesia approbatum pro suis iis fideli- « bus utriusque sexus, qui certa sub re- « gula, sub proprio superiore, et in data « communitate tendere volunt ad perfectio- « nem christianam per tria vota perpetua, « paupertatis, castitatis et obedientiae. » His verbis continetur status Religiosi definitio strictiori sensu.

1 *Homo Ap.* tract. ul. n. 16.

2 V. Discorso mistico, morale, ecc., n. 6. ubi de istis habituatis habet: *Prima di essere promosso al Suddiaconato, e molto più se foste Diacono, prima di ricevere il carattere Sacerdotale, provatevi un anno e due a viver casto...Sentitemi bene: se non vi dà l'animo di viver casti, la vita ecclesiastica non è per voi: e quel collarino che portate al collo, sarà per voi un collarino di ferro infocato per tutta l'eternità nell' Inferno: pensatevi bene!*

3 *De hoc praeciso casu* haec scribet cardinalis Gousset (*De l'Ordre* n. 658): *si le sujet n'est retombè qu'une fois ou deux plutôt par faiblesse que de propos délibéré, et qu'il soit vivement touché de sa faute, nous pensons que l'espace de six mois entre la dernière rechute et le Sousdiaconat peut absolument suffrire, Mais généralment, il faudrait au moins un an, s'il était retombé facilment, sans avoir fait d'effort pour resister* — Diximus *de hoc praeciso casu*, si enim agitur de eo, qui inveteratam habet consuetudinem relabendi, et maxime si cum aliis peccata luxuriae consummavit, vel omnino eum a sacro ministerio excludit, vel non admitti nisi post longissimam probationem omni exceptione majorem.

4 V. Rotarius. *Theol. Moralis Regularium* — Hyac. Donato, *Rerum Regularium praxis resolutoria*, 1691 — Liguori, *De statu Religioso*, in *Op. Mor.* l. IV, nn. 1 et seq. — Suarez, *De statu Religioso*, etc. — Nardi, *Elementi di diritto ecclesiastico* § 301 et seqq. Padova 1846.

Dicitur 1. *Stabile vitae institutum*, ut indicetur illa animi constantia, quae iis necessaria est, qui vivere volunt in statu perfectionis; — 2. *ab Ecclesia approbatum*; status enim Religiosus est sacra quaedam communitas, in qua debet esse jurisdictio spiritualis: hanc porro sola Ecclesia tribuit. Licet autem haec approbatio olim concederetur ab ipsis Episcopis pro Dioecesi propria, nunc non potest nisi a R. Pontifice obtineri, ut statutum est in Lateranensi Concilio sub Innocentio III; — 3. *pro fidelibus utriusque sexus*; nam tam ipsos viros, quam ipsas foeminas complectitur; — 4. « certa sub « regula, sub proprio superiore, et in data « communitate: » secus non haberetur status ille specialis qui a se existit; — 5. « tendere volunt ad perfectionem christia« nam per tria vota: » quibus verbis et finis et medium habetur peculiare, quo fideles utuntur in illo statu. Ex quibus colligitur tria haec requiri: 1. *vota praedicta*; neque refert quod sint simplicia, quia adhuc homo per illa potest se Deo perpetuo mancipare. Hinc Gregorius XIII Bulla *Ascendente* declaravit veros Religiosos in Societate Jesu etiam illos, qui haec vota solum emittunt[1]; — 2. « Ecclesiae « approbationem »; unde qui vovent tantum coram Confessario vel Episcopo stricto sensu non erunt religiosi; — 3. « tra« ditionem suo superiori factam, qui eam « acceptaverit; » sic enim habetur perfectus contractus.

Q. 2. *Quaenam origo Status Religiosi?*

R. Cum distinctione: vel Status Religiosus accipitur generatim pro quocumque vivendi modo, quo homines Dei speciali ter se offerunt obsequio: vel stricte pro vero coetu ac stabili instituto peculiari — Si 1, sententia est omnium Catholicorum, uti ait Suarez, illum fuisse ab ipso Christo immediate traditum; patet enim ipsum non semel ad tria illa vota exhortatum esse[2]. Unde sub hoc respectu status ille est a divino jure (non quidem praecipiente, sed consulente): et ab ipsa Apostolorum aetate viguisse tradunt eruditi—Si 2, varias quasi illius aetates nobis pandit historia: primo videmus *Ascetas* sic dictos a graeca voce *asceò*, quae indicat *exercitationem*, quia durioribus regulis exercebantur.

Ab istis Monachorum origo deducta est: ipsis enim fideles non pauci adhaerendo a civium societate se subducere coeperunt, et vitam agere solitariam sub certa regula ac superiore in coelestibus occupati, quibus porro « Anachoritarum « Haeremitarum, Monachorum et Coeno« bitarum », nomina adheserunt[3]: fuerunt praecipui auctores, Paulus, Pacomius, Macarius, Antonius, Hilarion, etc. in Syria praesertim ac Palaestina, quos omnes jampridem Ecclesia venerata est. S. Basilius Monachorum institutum a mera contemplatione ad ministeria spiritualia fidelibus impendenda traduxit — S. Athanasius ab Oriente in Occidentem invexit saeculo IV: et sic in totam Italiam, ceterasque Nationes permeavit: sicque pedcentim venere *Benedictini* a s. Benedicto, *Dominicani* a s. Dominico, *Franciscani* a s. Francisco, etc. — Demum temporum decursu factum est ut Religiosi, qui prius extra urbes et oppida morabantur, in ipsa loca frequentiora inducerentur, quod quidem ob fidelium bonum tradit evenisse Doctor Seraphicus[4]: « Sedes Apostolica, *ait*, vocavit nos in ad« jutorium tam Cleri quam populi, ut per « officium praedicationis et Confessionis « subveniamus animabus, et onus pasto« rum sublevando alleviemus. »

Origo autem Monialium cum ipso Religiosorum ortu conjuncta est. Et constat ex primis Ecclesiae saeculis fuisse Vir-

1 Hodie in Gallia Monialium vota non habentur ut solemnia, prout respondit s. Poenitentiaria ad Episcopum Bouvier 2 jan. 1838. Sic voluit Ecclesia ob occurrentes perturbationes. Hoc tamen non currit quoad viros, qui adhuc possunt in illo regno vota solemnia emittere: neque obstat civilis lex, qua omnes cives sunt habiles ad possidendum; lex enim civilis non potest per se solemnitati votorum obstare. Sic a Gregorio XVI. vid. *Ami de la Relig.* 7 sept. 1840) vota Religiosorum a s. Benedicto ibi fuerunt declarata solemnia.

2 Haec notata habentur apud Matthaeum: *Vade, vende quae habes* (c. 19)—*Sunt eunuchi qui se castraverunt propter regnum coelorum* (ibid.) — *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et sequatur me* (c. 16).

3 Anachorita est a graeco *anachòreò*, separari: Haeremita a graeco *hèremos*, solitudo: Monachus a *monos*, solus et *echò* habere, quasi solus vitam habeat: Coenobita vero a *coinos* commune; ac *bios* vita.

4 In *Opusculis*— Unusquisque autem Ordo locum elegit justa propriae vocationis indolem. Hinc illud:

Bernardus valles, colles Benedictus amabat,
Oppida Franciscus, magnas Ignatius urbes.

Religiosi proprium Ordinem opere teneant, ceteros charitate: *Quid ad vos de aliis servis?* ait d. Bernardus contra derogantes aliis Ordinibus (*Apolog* ad Guill. Abbat.) *suo domino stant aut cadunt: quis vos constituit judices super eos?...qui in Regula gloriamini, cur contra Regulam detrahitis?* etc.

gines, quae se Deo consecrabant per consiliorum executionem, quaeque Sanctimoniales antonomastice dici coeperunt [1].

Q. 3. *Quaenam est Status Religiosi praestantia atque utilitas?*

R. Quanta sit, vel ab ipso fine patet Status Religiosi: «Monasteria, *ad rem ait* « *Sapf* (Theol. § 554 et 555), non tantum « hominibus, qui se ad sublimiora voca« tos sentiunt, certum perfugium prae« bent...; sed etiam mundo viva identi« dem vitae sanctioris exempla proponu« nt, atque suis tum precibus tum sacris « functionibus publicae saluti insignem « plane operam navant. Ne quid de illis « dicam, quorum praecipuus labor est « erudiri juventutem, assistere infirmis, « aliisque tum spiritualibus tum corpo« ralibus operibus misericordiae insuda« re. Ipsi adversarii negare nequeunt, « quam praeclaro Monachi .... de poste« ritate meruerint [2], utpote quorum inde« fessis conatibus non tantum christianam « Religionem, sacras aeque ac profanas « scientias, artes liberales; sed ipsam quo« que terrae fertilitatem debemus, ut adeo « ipso opere comprobaverint quod Apo« stolus inquit: pietas ad omnis utilis est, « promissionem habens vitae quae nunc « est e futurae (I Tim. 4). Est ergo pessi« ma eorum illatio, qui dum unum alte« rumve Monachum degenerem vident, « totum mox collegium, vel omnino uni« versum Regularium statum contemnen« dum ducunt » — Probrosum sane, ut Catholici nonnulli a protestante Leibnitio veritatem ediscant; ait enim: « Fateor « mihi semper religiosos Ordines qui in « sola catholica Ecclesia reperiuntur, mi« re probatos fuisse ». Hinc nil mirum, si contra nefanda pseudo-philosophorum et politicorum improperia, quibus in religiosos debacchati sunt, innumeri apologiam invincibiliter texerint (*A.A.*).

Q. 4. *Quid de eo, qui alium abstrahit a Statu Religioso?*

R. Distinctione opus est: vel quis alium a statu Religioso abstrahit vi, fraude et dolo; vel dumtaxat precibus ac consiliis.

Si 1, peccat graviter contra justitiam, *tum* in seductum, quia illum injuste privat magno bono; ideoque sub gravi tenebitur, et ex justitia vim, fraudem et dolum tollere, et in pristinam libertatem illum reponere (qui si renuat, ipsi imputandum) *tum* in Religionem, et quidem non solum si sermo sit de professo (cum tum jus jam acquisisset Religio), sed probabilius etiamsi agatur de simplici novitio; nam quisque jus habet, ne vi aut dolo impediatur a consecutione boni: ideoque impediens etiam Religioni damnum resarcire debet juxta extimationem commodi, quod inde Religio percepisset [3].

Si 2, qui id facit absque causa, quamvis non sit obstrictus onere restitutionis, quia tunc alter sciens ac volens Religioni renuntiat; attamen peccat mortaliter, cum charitas id prohibeat. Imo Tridentinum eos excommunicationi merito subjicit, *qui sanctam virginum, vel aliarum mulierum voluntatem veli accipiendi vel voti emittendi quoquomodo sine justa causa impedierint* [4]. Qui vero id facit cum causa, neque peccare, neque ad ullam restitutionem teneri dicendus est: imo rem laudabilem facit. Erit justa causa: — 1. Si illius parentes graviter indigeant: ipsa enim natura impellit ad eis subveniendum; — 2. si matrimonii promissione obligetur et defloratio contingat: tunc enim ipsa persona remanet obstricta; — 3. si in Religione, ad quam aspirat, disciplina recta non vigeat, in qua videlicet nedum augeatur Christi Jesu charitas, perfectionis vinculum, foveatur potius amor saeculi, externorum appetitus, vel inanis gloriae cupiditas, provocationis ac invidiarum scaturigo: item si optimum sit Institutum, sed non habeat aptas vires ad illud aspirans; — 4. si tales habeat vitae mores, ut Religioni detrimento potius, quam decori et utilitati futurus esse rationabiliter praevideatur. Idem dicatur, si abductus credebatur aptus, sed talis non sit; nam praesumptio cedit veritati; unde in hoc casu retrahens licet peccaverit ex malo, quem

1 V. Scotti. *Teoremi* p. 2 *Riflessioni in favore delle Monache* — Bergier, *Dizionario* V. *Religiosa* — Benedictus XIV, *Notificatione* xxiv, ubi de origine Monialium, ac puellarum educatione in monasteriis.

2 V. *Lettres de Sheffanacher Docteur Alemand à un gentilhomme et à un magistrat protestant, augmentées de plus savantes dissertations sur toutes les utiles controverses* par A. B. Caillau Chanoine du Mans et de Cahors — *Vid* etiam *Annali Religiosi di Roma* t. xv fasc. 44 — *Memorie di Religione*. Modena. vol. 1. 3. 5. 11, etc.

3 Non tamen ad damnum compensandum tenetur se vel alium adducere ad Religionem; hac enim in re est attendenda ratio vocationis, non compensationis. Adde id non haberi uti medium ordinatum ad restitutionem.

4 Sess. 25, c. 18 de R. — Quoad eos autem qui impediunt viros, V. Bulla Julii II *Inter ceteros* 1512; Leonis X *Etsi a summo* 1513; Clementis VII *Exponi nobis* 1524; ii. *Religionis zelus*, Sixti V. *Pontifex Romanus* 1586 etc.

gessit, affectu; non tamen teneretur ad restitutionem.

Q. 5. *Quid de iis, qui alios ad Religionem inducunt?*

R. Cum Angelico Doctore: « Inducentes alios ad Religionem non solum non peccant, sed magnum praemium merentur..., Danielis XII dicitur, quod *qui ad justitiam erudiunt plurimos, erunt quasi stellae in perpetuas aeternitates.* Posset tamen contingere circa hujusmodi inductionem triplex inordinatio: Primo quidem, si violenter aliquis alium ad Religionem cogeret: quod prohibetur in Decr. XX, q. 3 (cap. *Praesens*). Secundo, si aliquis simoniace alium ad Religionem trahat, muneribus datis, ut prohibetur in Decr. ibidem, q. 2 (cap. *Quam pios*) Nec tamen ad hoc pertinet, si aliquis alicui pauperi necessaria subministret in saeculo nutriens eum ad Religionem; vel si sine pacto aliqua munuscula tribuat ad familiaritatem captandam. Tertio, si mendaciis eum alliciat; imminet enim sic inducto periculum, ne cum se deceptum invenerit, retrocedat; et sic fiant *novissima illius hominis pejora prioribus*, ut dicitur Lucae, XI, 26 »[1].

Art. II. — De vocatione et novitiatu.

Q. 1. *An detur ad Statum Religiosum vocatio?*

R. Certum est dari vocationem Dei ad statum Religiosum plerumque per internas inspirationes, aliquando etiam exterius, quomodo Christus vocavit adolescentem illum divitem in Evangelio: *Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes et da pauperibus*[2]. Sane constat omnia in ordine naturali a Deo gubernari modo singulis entibus proprio; ergo a fortiori in ordine supernaturali. Imo sancti censent, vocationem istam semper esse a Deo: *Religionis propositum* (ait Seraphicus) *nec carne nec sanguine suggeritur, sed ab illo inspiratur, de quo dicit Joannes: non potest homo accipere quidpiam, nisi datum fuerit ei de Coelo.* Accedit ratio: haec vocatio non est a natura, cum abhorreat a castigatione carnis; non a daemone, cum neminem ad bonum ex bono fine inducat: Restat ergo, ut sit a Deo.

Ordinaria signa vocationis haec sunt praecipua. Primum signum consistit in fine; *Primum signum* (ait s Bernardinus Senensis) *est voluntas bona*[3]. Secundum in aptitudine, quae sita est in indole recta, in animo obedientiae jugo submisso, in scientia relative sufficienti, et in carentia defectuum, qui Instituto eligendo repugnent. Tertium in inclinatione naturali, constanti ac recta, ut patet: non tamen obstaret aliqua titubantia praeterita ex daemone, vel naturae repugnantia orta — Alia signa sunt a posteriori, effectus nempe vocationis ipsius: v. g. jucunditas mentis ex consideratione Religionis, propositum cavendi a circumstantiis peccatorum, Sacramentorum frequentia, etc.; sunt enim veluti praeludia illius status. Imo et occasio mala potest esse, aliquo sensu, vocationis inductivum, ut dehonoratio, egestas quaesita, etc.; Deus enim scit ex malis bona facere. Ita plurium Sanctorum vocatione contigisse legimus: « Saepe eveni, *ait Macarius*[4], ut Deus tribulationibus hominem exagitet, ita ut si qui omnia sibi infeliciter procedere videt, ita secum ratiocinari incipiat, quandoquidem in mundo consequi non possum quae volebam, ecce mundum relinquo et ad Deum accedo[5].

«Quid (quaeres) si vocatio dubia sit?» — Si dubium circa vocationem sit grave, est diutius examinandum, ferventius orandum, ac donec majus lumen effulgeat, expectandum; nemo enim ad statum superiorem temere ascendere debet. Diximus, si dubium sit grave; secus despiciendum est, ut docet Angelicus[6].

Q. 2. *Quid de ingressu in Religionem?*

R. Religionem ingredi alii prohibentur, alii tenentur. Prohibentur indigni, non vocati, qui non sunt sui juris, ut conjuges matrimonio consummato, servi domini servitio mancipati[7]. Tenentur vero qui

1 2, 2, q. 189, a. 2 — Liguori, *Opus Mor.* l. III. n. 662.

2 *Matth.* 19.

3 Finis hujusmodi duplex: unus generalis, qui est fuga a mundi illecebris, desiderium sanctitatis. Alter particularis, idest proportionatus ordini qui eligitur. Ordines videlicet distinguuntur in *activis*, *contemplativis*, ac *mixtis*: in primis eminet charitas ac studium in proximus; in secundis amor solitudinis; in aliis complexus utriusque. In omnibus tamen semper est amor Dei — Iniquum Tamburinistarum systema quoad Instituta Religiosa fuit damnatum Bulla *Auctorem Fidei* sub n. 80 et seqq.

4 Hom. 32.

5 V. De Oblig. filiorum.

6 2, 2. q. ult. a. 10.

7 V. quoad Parochos et Episcopos, c. 2, a. 2, § 1 — Quoad illos *disp. seq.* c. 2, § 1 et 2.

sunt vocati, secus frustra daretur vocatio; item qui Religionem voverunt, ut promissa impleant.

« An (quaeres) peccet qui vocatus ad « Religionem vocationem negligit? — Distingue: vel iste persuasum habet fore ut si contemnat vocationem, de qua est moraliter certus, damnationem incurrat tam ob cognitam fragilitatem, quam ob carentiam mediorum peculiarium; vel credit se aeque ferme posse in saeculo salutem assequi. Si 1, non poterit a mortali excusari; cum scienter salutem suam in tantum periculum conjiciat. Si 2, dicimus eo in casu vocationem negligere non esse per se peccatum, cum consilia non obligent ad culpam: ratione tamen periculi aeternae salutis, cui ille se exponit negligendo divinum beneplacitum, videtur non posse excusari ab omni culpa. Quod autem ejus discrimini se committat, non videtur nobis dubitandum; quia in saeculo non habebit illa peculiaria auxilia, quae in Religione praeparaverat illi Deus: verum non audemus absolutum proferre judicium quoad peccati gravitatem [1].

Q. 3. *An debitis gravatus possit Religionem ingredi?*

R. Quoad praxim, ait Patuzzi, omnium fere Religiosorum Ordinum lex est, ut nullus ad habitum recipiatur, qui vel sit obnoxius rationi reddendae, vel aere alieno obstrictus; idque merito ad evitanda plura incommoda. Excipiunt, ut pro certo docent cum Suarez, si debita, quibus quis gravatur, sint incerta quoad personam, ita ut restitutio fieri debeat pauperibus; nam etiam dato quod incerta debeantur pauperibus de jure naturali praesumpto, res aequivalenter obtinet ad mentem dominorum, si ea remittantur, ut quis possit Religionem ingredi; cum semper dentur ad pias causas: nihil sane adeo pium est, quam se suaque omnia Deo perpetuo dicare [2]. Quod communiter adhuc concedunt, saltem pro foro interno, si debita sint ex contractu pure liberali; quia in hoc semper subintelligitur conditio: *Nisi meliorem statum elegero.*

Si agatur de debitis ex contractu oneroso, et res resolvatur ex Theologorum principiis, utrum debitis gravatus possit Religionem ingredi, tres habemus sententias — Prima absolute negat cum Valentia, Alasia et aliis, debitorem Religionem ingredi posse; quia est contra naturale praeceptum justitiae lucrum spirituale quaerere cum damno creditoris ac consilium curare, et sic praeceptum negligere — Secunda absolute affirmat, licet solutio fuerit juramento promissa, uti ait s. Antoninus. Hanc ipse Angelicus docet, qui habet: « Persona liberi hominis superat « omnem aestimationem pecuniae; unde « licite potest, exhibitis rebus suis, Re- « ligionem intrare; nec tenetur in saeculo « remanere, ut procuret unde debitum reddat » (2.2, q.189, a.6) — Tertia sententia probabilior cum Patuzzi, Sanchez, Salmanticensibus, Navarro, Azorio, etc. affirmat posse debitorem ingredi, casu quo aliunde diu debeat in saeculo manere; nam tunc solutio haberetur uti moraliter impossibilis. Neque quis etiam in contractu oneroso censetur se cum onere tam exorbitanti velle obligare, ut debeat negligere statum suum; habentur enim circumstantiae nimium immutatae. Si vero possit brevi debita solvere, puta intra biennium vel triennium, tunc vel brevi illo temporis spatio nullum eidem imminet probabile periculum incidendi in peccata mortalia aut suam amittendi vocationem, vel imminet aliquod periculum hujuscemodi. Si 1, debet per id tempus in saeculo manere et debitis satisfacere; cum in hoc casu talis solutio non solum sit ei moraliter possibilis, sed etiam facilis. Si 2, potest *cito* petere Religionem ad animae detrimentum et aeternae salutis jacturam evitandam, quippe quae cuilibet rei semper est praeferenda; neque creditor potest esse in hoc casu rationabiliter invitus. Haec quoad jus naturale.

Hac tamen de re, ad omnes abusus praecavendos, sciendum est, Sixtum V Bulla *Cum de omnibus* 1587 declarasse ad Religionem non esse idoneos debitores illos, qui bona sua dilapidaverint, vel qui deponere debeant rationes, antequam debita solverint aut rationes ipsas reddiderint. Clemens vero VIII Const. *Suprema* 1600 sustulit quidem inhabilitatem illam, sed reliquit prohibitionem. Haec tamen sunt intelligenda:—1. de iis qui in saeculo manentes possunt creditoribus satisfacere; secus inutiliter morarentur — 2. de iis qui *magnis* debitis sunt gravati, ex *propria culpa*; quia Bulla loquitur « de ingenti « aere gravatis, qui dilapidaverint bona

1 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. XIII, n. 26.

2 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. XIII, n. 27.

sua — 3. ad Moniales non est Bulla extendenda, neque ad gravatos debitis incertis; siquidem *in odiosis stricta* interpretatio semper est adhibenda, ac testantur alio Decreto ita declarasse Sixtum V — 4 denique praeceptum intelligendum est de reddendis rationibus valde litigiosis, intricatis, fraudulentis et causam litibus praestituris; nam de his tantum Pontifex loquitur. V. Liguori, *Opus Mor.* l. IV, n. 71, et seqq.

Q. 4. *Ad quid tenetur qui Religionem vorit?*

R. Tripliciter potest quis Religionem vovere: vel in genere, id est quamcumque Religionem, vel in specie; v. g. religionem Praedicatorum: vel in individuo, v. g. tale Monasterium in particulari: — 1. qui vovit Religionem in genere, tenetur diligenter aliquam inquirere, in qua vigeat disciplina, ut *rota sua Domino reddat* [2]. Quod si inventa, ab ea rejiciatur, probabilius aliam inquirere debet mediocrem adhibendo diligentiam, si spem habeat quod recipiatur; quia votum illius est generale de aliqua Religione ex approbatis assumenda; — 2. qui vovit Religionem in specie, aliquam illius Ordinis tenetur ingredi; et ubi ab una repellatur, alias domus tentare debet, quamdiu spes aliqua effulgeat, et agatur (uti communiter dicunt) de monasterio sito in propria natione vel provincia [1]; tunc enim non est exorbitans et extraordinarium illuc petere; porro qui aliquid promisit, tenetur mediis ordinariis curare promissum; — 3. qui eam vovit in individuo ita determinando locum, ut alium non intendat, si in domum praefixam non posset admitti, liber esset; quia sub hac tantum conditione se ligavit [3].

« Sed (*quaeres*) an vovens Religionem » peccet graviter, si post ingressum egre- » diatur? ». — Affirmative, si non habeat gravem causam (quod probabilius valet, licet animum profitendi non habuerit): nam votum Religionis non tam respicit ingressum, quam professionem; haec enim est illius complementum, illius vera ratio. Si vero a Religione ejiciatur uti ineptus, v. g. ob inscitiam, infirmitatem, tunc si adhibet sufficientem diligentiam, ut se reddat habilem, eum probabilius liberant ab omni obligatione (sed mediocrem diligentiam adhibere debet, juxta quod supra dictum est, in alia Religione inquirenda), eo enim in casu fit votum impossibile.

Q. 5. *Quid de probatione ante professionem?*

R. Audiatur Tridentinum: « In qua- » cumque Religione tam virorum quam » mulierum professio non fiat ante deci- » mum sextum annum expletum; nec qui » minore tempore, quam per annum post » susceptum habitum in probatione stete- » rit, ad professionem admittatur; profes- » sio autem ante facta sit, nullamque in- » ducat obligationem [4] ». Haec autem probatio *Novitiatus* nomine appellatur, qui incipere solet ab eo puncto, quo quis in statu novitiorum admittitur ad probationem; tunc enim celebratur quidam veluti contractus inter futurum religiosum et ipsam Religionem, per quem mutuo conveniunt de sumendo experimento de se invicem — Communiter sentiunt Novitiatum inchoari posse ante annum aetatis 15: quod obiter Tridentinum videtur insinuasse, cum professio debeat esse continua ac conjuncta cum probatione.

Haec quoad viros: quoad mulieres vero ex declaratione S. C. statutum est, ut ipsae habitum non suscipiant ante annum 12 completum [5].

1 Si agatur de foemina sic vovente, docent ipsi esse extraordinarium, quod debeat quaerere monasterium extra patriam longe a suis: ita Palaus, Tuletus Salmanticenses, Garcias, etc.

2 Ps. 115.

3 V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 72

4 Sess. 25, c. 15.

5 Attente hic recolatur Constitutio *Sacrae Congregationis Regular.* sic inscripta: *Decreto della Sagra Congregazione sopra lo stato de' Regolari risguardante l'ammissione dei Novizi all'abito e la professione, promulgato per comando di S. Santità il nostro Pontefice Pio IX, Dat. in Roma 25 genn. 1848:* ubi videre erit leges sapientissimas — *V. Il Cattolico, giornale Religioso Morale.* Lugano 1848, tom. 30, pag. 232 et 233 — It. *Amico Cattolico.* Mil. vol. XVI, pag. 17 et 158.

Hic satis sit adnotare praecipua: — 1. in quocumque Ordine, Congregatione, Monasterio, Instituto, etc. etsi non emittantur vota solemnia, nemo ad habitum est admittendus absque testimonialibus Ordinarii tum originis, tum loci, in quo Postulans post expletum 15 annum aetatis ultra annum moratus fuerit. Testimoniales literae erunt de aetate, moribus, vita, fama, educatione, scientia, etc. — 2. qui duplici scrutinio, modo praestabilito agendo, non fuerit probatus, ad habitum nullo prorsus modo admittatur in quocumque Ordine, Congregatione, etc. — 3. Superior religionis quolibet semestri ad Sacram Congregationem super statu regularium referat de singulis Novitiis ad habitum receptis, de aetate, patria, moribus, necnon de actis confectis pro receptione, etc. — 4. prope terminum cujuscumque trimestris, Novitiatus magister Novitiorum Provinciali agendi rationem cujusque Novitii scripto referat; — 5. duobus mensibus ante professionem Provincialis Novitii voluntatem diligenter exploret: et per secreta suffragia interroget ceteros de domo, an ad professionem admitti possit; hanc que relationem examinatoribus communicet, ut et illorum suffragia

Quaeres: « Qualis esse debet annus probationis? » — Uti certa tenenda est sententia quae requirit annum integrum ac continuum. Licet enim Tridentinum has particulas non posuerit in suo decreto, putandum est tamen fuisse locutum juxta jura antiqua; atqui jura loquuntur de anno integro, atque continuo[1].

Art. III. — De professione religiosa et effectibus.

Q. 1. *Quid est professio religiosa?*

R. Novitiatum rite completum sequitur professio, quae definiri potest: « Promissio libere facta et legitime acceptata, « qua quis in debita aetate constitutus, « tempore probationis expleto, sese perpetuo adstringit certae Religioni ab Ecclesia probatae cum solemni votorum « emissione ». Conditiones praecipuae ad valorem professionis ex Tridentino et jure Canonico sunt: — 1. *Aptitudo viventis*; nempe ut sit baptizatus; nam cum Religio sit Ecclesiae pars, nemo ei potest incorporari, si non sit istius membrum; ut non sit alterius juris, secus non posset se Religioni tradere; ut compleverit annum 16, et per annum integrum cum habitu religioso in probatione fuerit: ut nullo impedimento ligetur, quod Ordini substantialiter opponatur; ut verum habeat profitendi animum; — 2. *libertas*; nemo enim invitus perpetuis et gravibus obligationibus adstringendus; —3. *consensus*, id est acceptatio expressa vel tacita Superioris Ordinis juxta statuta; ita enim perfectus habetur atque firmatus contractus[2].

Professus potest reclamare de nullitate suae professionis, sed debet intra quinquennium reclamare: quo elapso, non amplius auditur, nisi a S. Sede Apostolica restituatur, ut ajunt, *in integrum*[3].

Q. 2. *Quinam sunt religiosae professionis effectus?*

R. Effectus hujusmodi plures sunt: aliis *gratiosi*, alii *onerosi*. Inter gratiosos adnumeratur: 1. remissio peccatorum quoad poenam, si professus sit in gratia; nam hic est actus se totum divinis obsequiis mancipandi, qui excedit omne genus satisfactionis[4]; 2. extinctio votorum ante emissorum[5]; 3. cessatio irregularitatis ex defectu natalium[6]; 4. solutio sponsalium, ac matrimonii[7]; 5. et quidem praecipue numeratur exemptionis privilegium[8] — Inter onerosos effectus praecipuus est obligatio tendendi ad perfectionem.

habeat. Quae omnia sicut et cetera in praedicto Decreto praescripta sub poena gravi sunt observanda.

Ad rem Concilium Provinciale Vercellense, habitum 18 nov. 1859. § 3: «Testimoniales literas, quas SS. D. N. Pius PP. IX Decreto diei 25 jan elapsi anni ab aspirantibus ad religiosam professionem impetrandas praescripsit, Praesules summa cum circumspectione elargiendas esse censent. Ea propter ad uniformitatem servandam constituunt, ut una saltem proclamatio in cujusque Paroecia praecedat, periculum vero super scientia in scriptis simul ac verbis exigatur, et literae ipsae expediantur juxta formam, quam hisce actis adjectam communi calculo probaverunt ».

Quoad Instituta illa, in quibus fieri solent vota solemnia, Summus Pontifex Pius P. IX. sub die 19 martii anni 1857, per s. Congregat. Regularium praecepit haec duo (non obstantibus quibuscumque in contrarium et accurate observatis Decretis diei 25 januarii anni 1848):

1° Finito il tempo di prova ed il noviziato secondo le prescrizioni del S. Concilio di Trento, le Apostol. Costituzioni e le Regole dell'ordine approvate dalla S. Sede, i Novizi dopo di avere compiuti gli anni sedici stabiliti dal medesimo Concilio di Trento, facciano i voti semplici: i Laici ed i conversi li facciano quando giunti all'età prescritta nella Costituzione di Clemente VIII. che incomincia *In supremo*.

2° I professi dopo tre anni da computarsi dal giorno, in cui avranno fatto i voti semplici, siano ammessi, quando trovati degni, ai voti solenni, seppure per alcuni luoghi, come fu concesso a qualche Istituti, la professione di voti semplici non fosse più ammessa a tempo più lungo. Il Superiore generale può ed anche il Provinciale potranno per giuste e ragionevoli cause differire la professione de' voti solenni, non tuttavia però oltre a venticinque anni compiuti. Se poi nell'Ordine o nell'Istituto non vi sono Provinciali, vien data la facoltà di differire la professione de' voti solenni anche al Superiore della casa del Noviziato, col consenso però del Maestro de' novizi e di due Religiosi forniti di qualche grado nell'Istituto. Vid. Epistol. sub die supra cit. firmato *A. Arcivescovo dei Filippi Segret.* ecc.)

1 Accedit consuetudo, et ratio tum legalis, tum philosophica: *Legalis*, quia commune est inter jurisperitos, quod quando lex taxat vel tempus vel pretium vel quidquam aliud hujusmodi, censetur constituere talem mensuram praecise ac sine divisione. *Philosophica*, quia etiam philosophi volunt mensuram consistere debere in indivisibili.

2 Quoad mulieres declaravit insuper S. C. ut nemini detur habitus ante 12 annos: item ut antequam suscipiatur habitus et antequam emittatur professio, debeat Episcopus aut ejus delegatus voluntatem uniuscujusque puellae explorare: secus graviter peccaretur, etsi professio esset valida — V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV. n. 1.

3 Processus autem fieri debet a Praelato locali simul et ab Ordinario Diocesis cum assistentia defensoris professionis: professus autem licet habeat in sui favorem primam sententiam, non ideo potest egredi; sed expectare debet appellationem faciendam a defensore. quod si jam fugam arripuerit, a judicio repellitur, donec resumat habitum. In Benedictus XIV Bulla *Si datam hominibus*.

4 S. Thom. 2, 2, q. 189, a. 3.

5 Decr. l. III, t. 31. c. 4 etc.

6 V. *De irregul.*

7 *V. De matrimonio.*

8 V. Pavone *Spicilegio* ecc. nn. 182 et seqq. — Liguori. *Op. Mor.* l. IV, nn. 60 etc. — Gury, *De Statibus partic.* c. 4.

Quid (dices) *de privilegio exemptionis*? — Hoc privilegium in eo consistit, quod Regulares a jurisdictione Episcoporum sint exempti, et Sedi Apostolicae immediate subjecti. Hoc jure factum esse nemo Catholicus inficiari potest; nam habent quidem Episcopi completam in propria Dioecesi jurisdictionem, sed R. Pontifici subordinatam [1]. Ceterum animadvertere est quae Tridentinum praescripsit [2], pro quibuscumque abusibus praecavendis; quos tamen buccina ac sesquipedalibus verbis canonistae nonnulli e schola Wanespeniana exagerant more suo: 1. ut Episcopus tamquam Sedis Apostolicae delegatus Monachos extra claustra visitet, corrigat si deliquerint. et ubi opus sit, puniat; 2. ut Sacramentorum administrationem, curam animarum et alia id genus, quae regulares habent cum exteris, Episcopus dirigat; 3. ut neque in suis sine Episcopi benedictione, neque in aliis Ecclesiis sine Episcopi licentia ad populum praedicent Verbum Dei; 4. ut in censuris evulgandis, servandis festis, et eorum ritibus custodiendis, ceterisque ad publicam divini cultus politiam spectantibus Episcopo Dioecesano Regulares omnes omnino pareant — Sed hic de *Ordinibus et Confessionibus* excipiendis specialim dicendum est.

Q. 3. *A quonam Episcopo licite ordinantur Regulares?*

R. Regulares debent suscipere Ordines ab Episcopo, in cujus Dioecesi situm est Monasterium, ubi commorantur. Id constat ex Bulla Benedicti XIII *In suprema*, ubi contrarii privilegii revocatio jampridem facta a Gregorio XV, et a Clemente VIII espresse confirmatur. Imo notandum s. Congregationem de mandato Clementis VIII jussisse, ut si Episcopus loci non habeat Ordinationem, Superior possit quidem dare literas dimissorias ad alium Episcopum; sed cavere debeat, ne ex industria ideo differat subditorum suorum Ordinationes. Attamen Benedictus XIV duas addidit conditiones: — 1. ut in tali casu nequeat Religiosus ab alio ordinari, nisi praeseferat attestationem Vicarii Generalis vel Cancellarii vel Secretarii ejusdem Episcopi de impedimento. Alias ordinatus incurrit poenas in ordinantes sine dimissoriis; — 2. ut talis Regularis examinari debeat ad Episcopo ordinante. Si tamen Monasterium sint in loco nullius Dioecesis, poterunt ejusdem Religiosi ordinari ab Episcopo viciniori; contraria enim lex utpote odiosa de casu ad casum non est extendenda [3].

Quoad novitios autem Regularium, Suarez tenet eos ordinandos esse ab Episcopo originis vel domicilii; cum nondum dici possint veri regulares et subditi, quippe qui adhuc possunt ad saeculum transire. Alii autem cum Fagnano putant eos posse utique ab ipso novitiatus Episcopo ordinari; cum novitii ibi degentes jam habeant animum perpetuo manendi. Utraque sententia est probabilis [4].

« An (*quaeres*) Abbates possint tonsu« ram et minores Ordines conferre? » — Tridentinum sustulit, quam antea habebant sive saeculares sive regulares Abbates, generalem hac de re facultatem [5]: solummodo permisit regularibus, ut ipsi ea utantur pro solis suis subditis. Si tamen eam adhuc in alienos exercerent, esset valida, licet illicita; nam talis potestas concessa est in corpore juris: per prohibitionem autem non videtur haec radicaliter ipsis sublata, sed tantum illius exercitium interdictum. Sic S. C. C. ex Benedicto XIV [6].

Q. 4. *Quid de facultate absolvendi quoad Regulares?*

Plura hac de re Canonico jure, a variis Pontificum Constitutionibus ac consuetudine constituta sunt [7]. Praecipua adnotabimus: 1. Regulares ad excipiendas Confessiones saecularium indigent Episcopi loci approbatione; non vero ad excipiendas Confessiones suorum religiosorum vel illorum saecularium, qui sunt de familia in suis monasteriis et continui commensales: ad id sufficit approbatio Praelati regularis; — 2. Superiores Regularium, vel ab ipsis delegati, possunt absolvere suos subditos ab omnibus casibus et censuris non reservatis Pontifici:

1 S. Thomassinus, *Dis. Eccl.* t. III, p. 1 — Ughellus. *Italia sacra*, t. 4.

2 Sess. 7. de R. — V. Lig *Op. Mor.* l. IV, n. 56 etc.

3 V. Benedictus XIV. *Notif.* XXIII — Liguori, *Opus Mor.* l. IV, nn. 764 et 768.

4 Secundae sententiae duas addimus conditiones: 1. ut novitius per notabile tempus jam manserit in novitiatu: 2 ut juramentum praestet se animum habere ibidem quantum in se est manendi perpetuo; tunc enim videtur verificari conditio domicilii.

5 Sess. 23, c. 10.

6 De Synodo Dioec. Lib. X — Quoad diversas Abbatum species *Vid.* Salzano. *Lezioni di diritto* ecc.

7 V. L. Ferraris *Bibliot. Canon.* V. Approbatio — Liguori, *Op. Mor.* l. VI, n. 575 et 599: et maxime l. 1 de privilegiis nn. 93 et seqq.; it. *Homo Apost.* tract. XX, n. 95 etc.

et quod currit de professis subditis, valet etiam de novitiis, ita ut isti absolvi possint a casibus ab Episcopo reservatis etiam *ab homine* incursis velante ingressum in Religionem: — 3. Praelati religionum possunt sibi reservare casus, si cupiunt, sed uti decrevit Clemens VIII 29 maji 1593 tantum undecim, et non ultra sine consensu Capituli generalis pro tota religione, aut provincialis pro provincia. Casus determinati sunt: 1. Apostasia; 2. egressio nocturna et furtiva a monasterio; 3. sortilegium; 4. peccatum mortale contra paupertatem; 5. furtum mortale de bonis monasterii; 6. peccatum carnale opere consummatum; 7. perjurium in judicio; 8. cooperatio in abortum foetus animati, etiam effectu non secuto: 9. occisio vel gravis percussio; 10. falsificatio manus vel sigilli Officialium monasterii; 11. malitiosum impedimendum, retardatio aut apertio literarum superiorum ad inferiores, vel contra. Superiores autem locales a reservatis non valent absolvere; sed Generales tantum et Provinciales, ab iisque deputati: ita S. C. C 13 martii 1601 : — 4. olim Mendicante gaudebant privilegio, quo poterant absolvere saeculares ab omnibus casibus et censuris reservatis tam a Pontifice quam ab Episcopis. Sed Decreto Clementis VIII 1602, confirmato a Paulo V 1617, et Urbano VIII 1627 limitata fuit dicta potestas, et statutum fuit, ne Regulares existentes extra Romam et intra Italiam possint absolvere saeculares nec a casibus Bullae *Coenae*, nec a percussione Clerici, nec a duello, nec a violatione immunitatis, nec a violatione clausurae monasteriorum monialium ad malum finem, nec a simonia confidentiali in beneficiis, nec denique ab omnibus casibus, quos specialiter sibi reservant Episcopi: ita etiam ex Bulla Gregorii XIII *Cum a Sacra* et ex propositione 12 damnata ab Alexandro VII; — 5. Religiosi peregrinantes, si habeant socium sui Ordinis de necessitate debent ipsi confiteri, si socius ille sit Confessarius; si vero nec talem habeant socium, nec alium confessarium idoneum sui Ordinis, bene possunt confiteri etiam alteri Sacerdoti idoneo sive regulari sive saeculari: et in hoc omnes conveniunt. Advertit tamen Busembaum cum Laymano et Rodriquez, quod hoc non procedit quoad peccata in Ordine illo reservata, quae taliter assumptus Confessarius nequit absolvere ; — 6. Regulares alioque personae exemptae non incurrunt episcopalem reservationem; nam Episcopus non potest suam reservandi peccata potestatem exercere nisi in subditos; quare regularis isto qui ex superioris sui licentia vel ex privilegio a jure concesso sua peccata confitetur sacerdoti saeculari dioecesano, poterit absolvi a reservatis Episcopo, etsi talis confessarius non sit approbatus pro reservatis. Esto quod reservatio directe afficiat confessarium; quod enim nihilominus valeat absolvi Regularis, privilegium est. Ubi tamen Regularis in iis delinqueret, in quibus Episcopo subditur et casus Episcopi reservatus esset, tunc nequiret absolvi, nisi ab habente per Episcopum facultatem in reservata, ut declaravit Gregorius XV, Bulla *Inscrutabili*.

Q. 5. *Quantonam est obligatio perfectionis in Religioso?*

R. Etsi Religiosus vi professionis non teneatur actu esse perfectus; tenetur tamen actu ad perfectionem tendere per media ipsi in sua religione ordinarie exhibita, cum teneatur servare statum suum, qui status est tendentium ad perfectionem. Hinc graviter peccat qui de ea nullo modo curat, multo magis si suo exemplo alios religiosos inducit ad disciplinae relaxationem. Quod si ita animo sit affectus, ut intendat quidem servare mandata sub gravi obligantia, sed non alia, licet communius ac probabilius eum a gravi excusent si sola attendatur obligatio tendendi ad perfectionem (nam sic jam videtur satis tendere posse ad illam); difficulter tamen videtur posse excusari ex alio capite, prout scite ait Sanchez, nempe ratione periculi labendi in gravia, ratione scandali et hujusmodi. Quidquid sit, merito a gravi non excusant Superiorem, qui negligit corrigere defectus leves in suis subditis, si complures sint et tales, qui disciplinam in communitate relaxare valeant pedetentim; licet enim quilibet Religiosus non deficiat in gravi violando regulam levem, deficit utique Superior, cum inde relaxetur disciplina — Quod etiam dicendum est de Superioribus aliarum communitatum [2].

1 Item declaravit 7 julii 1617. Praelatos non posse infligere censuram super alio casu hic non contento, licet eum non reservent; quia hoc esset Decretum Pontificum eludere.

2 V. Liguori, *La Monaca santa – Istruzioni pratiche intorno ai principali doveri degli Ordini religiosi* — Rodriguez, *Esercizio di cristiana perfezione*.

Cum perfectionis media praecipua sint tria illa vota, quae ipsius professionis naturam constituunt, ideo hic erit de singulis. Fatendum autem est tria vota paupertatis, obedientiae et castitatis congruentissime a Christo adsignata fuisse pro constituenda status religiosi essentia; persona enim hominis tria principaliter habet, ad quae omnia ad ipsam pertinentia referuntur, animam, corpus et bona externa; atqui haec tria perfecte consecrat per vota *(BB)*.

§ I. — *Votum Paupertatis.*

Q. *Quid de voto Paupertatis?*

R. Religiosus ex voto paupertatis ad hoc obligatur, ut nihil habeat *proprii in in particulari ad disponendum ex bonis temporalibus* sive mobilibus sive immobilibus. Ait enim Tridentinum [1]: « Nemini « Regularium tam virorum quam mulie- « rum liceat bona immobilia vel mobilia « cujuscumque qualitatis fuerint etiam « quovis modo ab eis acquisita tanquam « propria, aut etiam nomine conventus « possidere vel tenere [2]».

Diximus 1. *proprii*; nam voto paupertatis non repugnat, quod Religiosus possit Ordinis nomine ad Superioris nutum bona administrare; — 2. *in particulari*; nam ex Tridentino [3] Ordines possidere possunt in communi, exceptis Franciscanis, Minoribus Observantibus ac Cappuccinis, quos insuper contendunt neque earum rerum habere dominium, quae usu consumuntur; sed illud esse penes Sedem Apostolicam, quatenus nempe illud Pontifex revocare valet pro nutu ; — 3. *ad disponendum*; nam de essentia voti non est, ut dominium abjiciatur; sic ex Bulla *Ascendente* Religiosi S. Jesu post emissa vota simplicia vere sunt religiosi, et tamen retinent et acquirere possunt dominium radicale bonorum temporalium, quoadusque emittant vota solemnia ac publica. Tantum non habent jus actuale de illis pro arbitrio disponendi et utendi: atque in hac abdicatione proprie sita est essentia paupertatis religiosae [4]; — 4 *Ex bonis temporalibus*, quia bonorum spiritualium, v. g. famae, honoris religiosi dominium retinent. Idem dicunt de Reliquiis sacris. Idem de manuscriptis, tum quia sunt partes ingenii licet alieni, ideo quid spirituale; tum quia pertinent ad scientiam, quam non respicit paupertas; tum quia ita fert consuetudo ubique recepta [5]. *(CC)*.

« An (quaeres) Religiosus possit ali- « quid possidere de licentia Superioris ? » Ad praescriptum Tridentini, non potest [6], siquidem nulla datur licentia ea de re. Sed contraria consuetudo ferme ubique viget; unde odie probabilius existimamus rigorem Tridentini [7] temperatum fuisse: atque ideo vi hujus consuetudinis (ubi adest) posse Religiosum de Superioris consensu peculium habere, ut sibi provideat ad usus necessarios vel honestos; sub conditione tamen, quod paratus sit bona haec ad nutum Superioris abdicare [8]. — Hic etiam notandum, quod tale votum comitatur etiam assumptum ad Episcopatum, uti tenent communiter, adeo ut Episcopus Regularis testari non possit; cum usum, non proprietatem bonorum

1 Sess. 25, c. 2 *de Regul.*

2 Sess. 25, c. 3 *de Regul.*

3 C. *Exiit qui sem.* 2. *de verb. sign.* V. Continuator Tournely, Salmanticenses, etc.

4 Aliter est, si res spectetur juxta Jus civile et externum: *Vid.* ubi *De testatore.*

5 V. Liguori, *Hom. Ap.* tr. XIII, n. 7.

6 Sess. 25 c. 2 *de Regularib.*

7 Id confirmari posse videtur ex Brevi Benedicti XIII *Postulat.* ubi de Religiosis ad dignitatem promotis ait: *Quod omnia mobilia seu immobilia cujuscumque generis, quae eos tempore suae promotionis penes se vel alios habere contigerit, exceptis dumtaxat manuscriptis propriis Superiori locali resignare teneantur.*

8 Haec adnotamus praecipua quoad proxim: — 1 permittunt communiter, ut religiosus possit elargiri cui voluerit suas *pietansias*, quae limitate ei praebentur, ut ova, carnes, etc., nisi Superior id expresse vetet; — 2. facit contra paupertatem qui accipit ab extraneo pecuniam ad libitum impendendam in opera pia, quia esset actus proprietatis sic agere. Secus est, si jam opera pia sint, determinata a donatore; tunc religiosus non esset nisi canalis donatoris; — 3. Monasteria mediocriter opulenta communiter dominis privatis sat opulentis aequiparantur. Unde haec ratio habenda est in computanda gravitate, si nempe furtum fiat de bonis Monasterii; — 4. generatim non peccat graviter religiosus etiam accipiens rem aliquam a sua communitate v. g. librum ad usum proprium, non tamen in perpetuum; quia Praelatus censetur tantum invitus quoad modum; — 5. sine Praelati licentia generatim non peccat graviter religiosus res ad usum vel etiam ad non usum suum extraneis mutuando, modo sit tutus de restitutione facienda, nec tali mutuo grave damnum inferat communitati; — 6. peccat contra paupertatem, qui sine facultate, saltem praesumpta Superioris, aliquid emit etiam pro communitate; quia agit ut proprietarius. Non est peccatum sub conditione licentiae obtinendae aliquid accipere, vel donare, modo res recuperari et dari possit, si licentia negatur; quia actus reapse est suspensus; — 7 si habeat licentiam dandi aliquid Paulo et det Petro, non peccat religiosus, nisi Superior dederit licentiam pro Paulo, ob peculiarem circumstantiam, alioquin negaturus. V. Croix, Lugo, Suarez, Sanchez, Sylvius, S. Antoninus, etc.

habeat [1]. Unde s. Thomas ait: « Religio« sus, qui fit Episcopus, sicut non absol« vitur a voto continentiae, ita nec a vo« to paupertatis, quia nihil debet habere « tamquam proprium, sed sicut dispen« sator communium bonorum Ecclesiae: « similiter etiam non absolvitur a voto « obedientiae; sed per accidens obedire « non tenetur, si Superiorem non habeat [2] ». Ratio est, quia vota personalia comitantur personam; quare quae talis acquirit, ea non sibi, sed suae Ecclesiae acquirit.

« An (addes) Religiosus possit accipere « vel daro sub licentia praesumpta ? »

Affirmative, si licentia revera praesumi possit de praesenti, et causa sit; nam tunc religiosus in virtute vera cum dependentia agit. Idem dicunt de licentia interpretativa, quae etsi non ei sufficiat ad valide contrahendum; sufficit tamen ad hoc, ut proprio non agat suo nomine, ideoque ut non peccet contra paupertatis votum. Imo sine Superioris licentia, et etiam contra ipsam potest accipere vel dare, si periculum non patiatur moram; *quia necessitas non subditur legi* [3].

§ 11. — *Votum Castitatis ac Clausura.*

Q. 1. *Quid de voto Castitatis et Clausura ?*

R. Ad 1: Ex voto castitatis religiosus obligatur ad se abstinendum ob omni voluntaria delectatione venerea tam interna quam externa; ac proinde si contra fecerit, duo peccata committit, luxuriae ac sacrilegii. Et probabilissimo etiam peccat contra commune bonum, si periculum sit, ne ideo infametur religio.

Ad 2: Lex clausurae, quae tam viros quam mulieres (licet diversimode) respicit, duplex quasi est: una, quae religiosorum egressum e claustris; altera, quae estraneorum ingressum in claustra intuetur.

Q. 3. *An liceat religiosis e claustris egredi ?*

R. Vel agitur de religiosis viris, vel de religiosis mulieribus:

1. Quoad viros habet Constitutione « Nul« lus Clemens VIII; nemo religiosorum « audeat egredi e conventu, nisi ex causa « et cum socio et de licentia singulis vici« bus impetrata a Superiore, qui non ali« ter eam concedat, nisi causa probata, « sociumque exituro adjungat non poten« tis rogatu, sed arbitrio suo, neque eum« dem saepius: licentiae vero generales « exeundi nulli concedantur ». Saurez censet grave sine licentia in omni casu egredi, quia consuetudo est, ut talis egressus graviter puniatur. Sed communiter ac rationabiliter alii tenent id, si fiat semel aut iterum, seclusa scandalo ac contemptu, nec fiat noctu, non esse nisi leve; quia id ex se profecto leve est, nec aliunde de gravitate constat.

2. Quoad Sanctimoniales arctissima est haec lex, quam tulit Tridentinum: « Ne« mini Sanctimonialium liceat post pro« fessionem exire e monasterio etiam per « breve tempus quocumque praetextu, nisi « ex aliqua legitima causa ab Episcopo « probanda, indultis quibuscumque et pri« vilegiis non obstantibus [4] » — Imo neque id licet etiam causa translationis ad aliud monasterium ejusdem ordinis, vel alterius strictioris observantiae sine licentiae Sedis Apostolicae, uti declaravit S. C. [5]. Pius vero V excommunicationem papalem inflixit in Moniales clausuram violantes [6], et in receptatores vel adjuvantes. Statuit legitime non licere, « Nisi ex « causa magni Incendii aut infirmitatis « leprae aut epidemiae a monasteriis e« xire; sed neque in praedictis casibus « extra illa, nisi ad necessarium tempus, « stare, licebit ». Ad incendium commu- aiter revocatur bellum imminens, inundatio fluminis, ruina aedificii.

Q. 3. *An exteri claustra ingredi possint ?*

R. Vel agitur de claustris virorum vel de claustris monialium:

Si 1, generatim nunquam vetitum fuit admittere in claustra religiosorum *viros* etiam laicos. Verum etsi regula nihil injungat, munus erit superioris, ut non omnes et ita frequenter laici admittantur; quia esse non potest sine quietis ac pacis turbatione — Diximus *viros*; mulieres enim ea ingredi (si excipiantur Reginae ac fundatrices) sub poena excomunicaica-

1 Est autem probabilissimum Episcopum Regularem non teneri regulis sui Ordinis, ut eruitur ex C. *Statutum*, caus. 18, q. 1; ajunt tamen probabilius, ad omnia teneri illum Regularem, qui ad parochiam tantum sit promotus, ubi non dispensetur.

2 2, 2, q. 88, a. 11.

3 S. Thomas, 1, 2, q. 96. a. 6.

4 *Sess.* 25 c. 5 *de Regul.*

5 V. Suarez, *De oblig. et st. relig.* l. I et VIII.

6 Non datur parvitas materiae, etsi egressus fiat uno passu tantum. Ita communiter et merito Theologi—V. Liguori, *Opus Mor.* l. IV, n. 37.

tionis ipso facto ac reservatae prohibuit Pius V tum Constit. *Decet*, tum Const. *Regularium*. Ipso vero religiosi, qui eas admittere praesumunt, ipso facto poenam privationis officiorum, inhabilitatis et suspensionis a divinis incurrunt.

Si 2, Tridentinum Monialium septa ingredi omnibus indiscriminatim prohibuit *sine Episcopi vel superioris licentia in scriptis obtenta sub excommunicatione ipso facto incurrenda* [1]. Quae tunc erit reservata, si ingressus sit ad *finem malum* (id est libidinosum in sententia nostra [2]) ex S. C. sub Clemente VIII. Haec licentia tantum in vera necessitate est danda ex eodem Tridentino, et quidem in necessitate monasterii; nam id permittitur ob illius utilitatem tantum. Est autem haec necessitas late accipienda, pro qualibet nempe rationabili causa; in stricta enim necessitate, lex humana jam cessat per se, si alia adjuncta non sint.

§ III. — *Votum Obedientiae*.

Q. 1. *Quid de voto Obedientiae*.

R. Tali voto religiosus obligatur ad omnia quae praecepit Superior *secundum regulas ac constitutiones*, sive praecipiat directe et explicite, ut sunt ea quae expressa habentur in regula, v. g. silentium, abstinentia tali tempore; sive praecipiat indirecte et implicite, quae nempe in regulis satis continentur, ut poena in transgressores statuta ad earum observantiam legitime condita, et quidquid pertinet ad officia communitatis rite obeunda. Ratio est, quia religiosus se obligando ad constitutiones,se implicite etiam obligavit ad ea, quae ad hunc finem conducunt. Ordinarie tamen peccata contra obedientiam non habentur ut mortalia, nisi agatur de re gravi vel de gravi scandalo, vel nisi praecipiat Superior *in virtute sanctae obedientiae*, *in nomine Domini* etc.

Diximus « secundum regulas ac con« stitutiones »; non enim obligatur iis, quae sunt vel contra regulam (nisi adsit legitima dispensatio); cum debeat esse rationabile illis obsequium: vel supra regulam, uti essent magnae macerationes; nam id non esset fragilitati humanae satis attemperatum. Quod autem regulae jubeant obedire in omnibus, id praecise non est de obligatione voti, sed de obedientiae perfectione [3].

« Quid (*quaeres*) si Superior praeci« piat assistentia peste infectis [4]? — Tenentur Religiosi obedire, si infecti sint ejusdem ordinis; quia pertinent ad bonum commune, ut sibi invicem membra subveniant. Secus si agatur de aliis, qui non sint in necessitate (semper intellige, si constitutiones id non praecipiant; nam nulla adest ratio, cui tam gravis obligatio innitatur [4].

SCHOLIUM.—*De Religiosis ejectis et fugitivis*. [5].

Q. *Quid de ejectione, apostasia, et fuga a Religione?*

R. Ejectionis nomine intelligitur « perpetua separatio Religiosi a suo ordine « facta auctoritate judicis ». Ad extremum hoc remedium veniendum est tantum in extremis [6]: esset 1. si religiosus in gravi ac pernicioso crimine existens notorio incorrigibilis aestimetur etiam post longam saltem unius anni poenitentiam in jejunio et carcere; 2. si diu tolerari non possit sine ordinis infamia; 3. si in admissione impedimentum essentiale, velvalde grave reticuerit, v. g. lepram [7] — Apostata a Religione est qui post emissam professionem deserit ordinem, excusso jugo regularis disciplinae — Fugitivus vero ille dicitur, qui recedit a claustro vel timens saevitiam praelati, vel sibi vivere volens.

Ejecti obligantur ad votum castitatis: quoad paupertatem, ejus quod acquirunt, habent usum: quoad obedientiam ac ceteras regulas, liberi sunt; nam istae non respiciunt, nisi regulariter viventes, a quorum porro consortio ipsi juridice avulsi sunt — E contrario, apostata ac fugitivus omnibus legibus obligantur; cum adhuc sint et esse debeant de familia. Ita communiter.

Synodus Novariensis pag. 198 et seqq. de religiosis ac monialibus quaedam specialia habet, atque eis injungit.

1 Loc. cit.
2 V. Liguori. *Op. Mor.* l. VII, nn. 221 et seqq.
3 Quoad obedientiam *coecam*, ut vocant, *vid. De Rest.* Append. *de obed.*
4 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. XIII, nn. 18 et seqq.
5 V. Raynandus. *De Apostasia a religiosis Ordinibus*. Roma 1648.
6 Urbanus VIII 1644 declaravit neminem (excepto e Societate Jesu) posse expelli, nisi sit incorrigibilis, sed tantum posse puniri jejuniis et carcere. Quod semper observandum est cum Monialibus incorrigibilibus—Liguori, *Hom. Ap.* tr. XIII, n. 4; it. *Op. M.* l. IV, n. 79.
7 Ejecti Episcopo subduntur, qui eos tamen ad Ordines promovere non potest—V. Ferraris, *Bibl. Canon.* etc. V. Ejicere.

DISPUTATIO SECUNDA

De obligationibus in societate civili.

Homo in civili societate constitutus, vel aliquo munere publico insignitus est ad publicum bonum: vel vitam agit privatam. Ex duplici hac conditione duplex obligationum species in societate civili: aliae, quae hominem ligant publico munere in ipsa donatum, et obligationes publicas nuncupamus; aliae, quae ligant eum in vita privata easque appellamus obligationes privatas.

Obligationes publicae exhibent: 1. Obligationes Principum et Subditorum; 2. obligationes personarum ad Forum spectantium, quae publicam justitiae administrationem habent; 3. obligationes Medicorum, Chirurgorum et Pharmacopolarum, qui munia exercent publicum bonum proxime afficientia—Item obligationes privatas in tres species dividimus, cum tres sint species privatarum societatum: est *paterna*, quae exhibet obligationes parentum ac filiorum; cum vero tutores ac magistri habeantur uti patres respectu minorum ac discipulorum, ideo istorum obligationes huc revocamus—*Conjugalis*, quae exhibet obligationes mariti et uxoris. *Herilis*, quae tandem exhibet obligationes dominorum ac famulorum.

CAPUT PRIMUM

DE OBLIGATIONIBUS PUBLICIS

Art. I. — De obligationibus Principum et Subditorum.

Q. I. *Quaenam sunt Principis obligationes?*

R. Obligationes Principis praecipuas hi versus habent:

> *Justam, felicem, tutam tibi perfice gentem,*
> *Sponsae adsis Christi, dignos arcesse ministros.*

1. Nempe Princeps bonum exemplum quoad mores ac Religionem subditis praebeat; experientia constat subditos ad imitandum Regis exemplum in iis praesertim, quae favent cupiditatibus, maxime ferri. Ex quo vulgare illud: « Regis ad « exemplum totus componitur orbis».

2. Publicae felicitati prospiciat mediis justis et convenientibus et opportunis: « Aufer impietatem de vultu Regis, et fir« mabitur justitia thronus ejus [1] » Ex hoc capite graviter peccaret, si rei publicae ignaros, imperitosque praeficeret, si subditos plus aequo gravaret, etc.

3. Subditos ab hostibus, et ab injustis vexatoribus omnimode tueatur; quia bonus Princeps esse debet veluti pater vigilantissimus respectu totius populi sui; ideo enim constitutus est Rex.

4. Quod omnium caput est, Catholicae Ecclesiae potenti patrocinio suo adsit, et omnia tam spiritualia, quam temporalia ejus jura tueatur [2]: «Non enim sine cau« sa (Princeps) gladium portat: Dei « enim minister est [3].» Neque, posthabita Religione, prosperabitur regnum; nam historia nos docet, « ex depressa saepius « sacrorum Antistitum auctoritate, et ex « crescente in dies multorum contumacia « in divinis et ecclesiasticis praeceptis « impune violandis, factum fuisse, ut mi« nueretur pariter populi obsequium erga « civilem potestatem [4]. » Sane: qui Deo malus est, cui bonus [5]? Hinc Leo M. scribit: « Regiam potestatem non solum ad « mundi regimen, sed maxime ad Eccle« siae praesidium esse collatam. *Ipse Tullius ait*: omnia Religione moventur [6].»

5. Tandem suos sibi ministros et consiliarios eligat, qui tum scientia tum pietate praestent: « Consilium impiorum « longe sit *ab eo* [7]; quis enim, *ait d. Ambrosius*, in coeno fontem requirat? quis « de turbida aqua potum petat? Itaque « ubi luxuria, ubi intemperantia, ubi vi-

---

1 Prov. 25.

2 V. Liguori. *Mezzi per indurre i sudditi ad essere obbedienti a Dio* ecc.; It. *Aggiunta di alcune massime concernenti il buon governo del regno*— Mendo, *il Principe perfetto* — Scotti, *Teoremi di politica cristiana*; per totum—Stapf. § 506 — *Pontificale R.* de consecratione Regum.

3 Rom. 13—*Civiltà Catt.* V. x, p. 248.

4 Pius IX, *Encyclica* 1849.

5 V. Balmes, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo*, cap. 68.

6 Oratio 5 in Verrem.

7 Job. 21—Et Prov. 11: *salus autem, ubi multa consilia:* It. Prov. 12.

« tiorum confusio, quis inde sibi aliquid « hauriendum existimet? . . . . An eum « idoneum putabo, quis mihi det consi- « lium, quod non dedit sibi? et mihi eum « vacare credam, qui sibi non vacat [1]? » Experientia teste, mala consilia Reges ac regna pervertunt (*DD*).

Q. 2. *Quaenam obligationes Subditorum?*

R. Obligationes subditorum sunt sequentes praecipuae:—1. ut Principibus eorumque repraesentantibus exhibeant tum honorem juxta illud: *Deum timete, Regem honorate* [2]; tum obedientiam: nullum sane in Principibus esse potest jus imperandi, quin etiam sit in subditos obligatio obediendi; — 2. ut fidelitatem erga eosdem servent; si enim Principes tenentur subditos omni via tueri, aequitas exigit, ut subditi ex parte propria fideles se eisdem exhibeant; — 3. ut justa tributa persolvant [3], quia haec Regibus necessaria sunt, ut valeant Magistratus instituere, milites alere, et alia praestare ad publicam utilitatem [4]. Hinc ille versus:

Regibus obsequere, esto fidelis, solve tributa.

Art. II. — De personis ad Forum spectantibus.

§ 1. — *De obligationibus Accusatoris et Rei.*

Q. 1. *Quisnam accusare in judicio tenetur?*

R. Accusatos dicitur qui crimen superiori uti judici defert, ut reus puniatur, cum obligatione probandi delictum, et poenam incurrendi nisi probet. Accusatio fieri debet in scriptis exprimendo nomen accusatoris, rei, delicti; item tempus, horam, locum, etc. Accusatio differt a denuntiatione tam juridica, quae est delatio facta superiori uti judici, sed absque obligatione delictum probandi; quam evangelica sive paterna, quae fit superiori uti patri, nempe ad emendationem simpliciter. Hoc posito, accusare tenentur in judicio: — 1. Fiscales, custodes agrorum, et alii qui a Republica, vel a dominis ideo stipendium accipiunt: qui si negligant, tenentur compensare damna ex eorum negligentia Reipublicae vel dominis obvenientia; — 2. quilibet privatus, quando agitur de communi damno vitando, et crimen probari potest; unusquisque enim uti pars communitatis tenetur illius bonum pro viribus tueri etiam cum suo damno [5]; « Si crimen, *ait d. Thomas*, fuerit tale, quod vergat in detrimentum Reipublicae, tenetur homo ad accusationem, dummodo sufficienter possit probare, quod pertinet ad officium accusatoris: puta cum peccatum alicujus vergit in multitudinis corruptelam corporalem seu spiritualem [6] ».

Diximus: 1. quando agitur *de communi damno*; nam raro tenemur, si res sit de damno privato, tum quia accusatio sine gravi incommodo esse non potest; tum quia alioquin tribunalia essent plena accusatoribus cum Reipublicae perturbatione. Diximus 2. quando *et crimen probari potest.* aliter sufficit rei denuntiatio, ut ita judex monitus vigilet. Imo communiter videntur concludere satis nunc esse delictum denuntiare; ne metu poenae incurrendae, si illud sufficienter non probetur, deterreantur homines a criminum manifestatione [7].

Animadvertendum ex Synodo Novariensi esse reservatam *juratam falsi in judicio depositionem, aut veri reticentiam factam ab accusatore vel teste: item inductionem falsi testis jurati in judicium* [8].

An (quaeres) *possit Clericus accusare coram Judice laico malefactores?*

R. Cum Dei ministros non oporteat litigare; ideo generatim a jure Canonico

1 *De Offic.* l. 11 — Puffendorff de ministris habet: *Cauti sint et circumspecti; inania a solidis, vera a fabulosis discernere callidi, secretorum tenacissimi; adversus quaslibet corruptiones obstinati* — V. Solaro Della Margherita, *Memorandum Storico-Politico*, c. 17; ed *Avvedimenti politici*.

2 1 Petr. 2.

3 De Tributis erit tract. *De Rest.* disp. 1, c. 1.

4 V. Liguori, Opuscol. *La fedeltà dei vassalli verso Dio li rende fedeli anche al loro Principe* — Gualeo, *L'autorità sovrana*. Genova 1840.

5 *V. Civiltà Cattolica*, Ser. I, v. XI, art., Il denunciatore e la spia.

6 2. 2 q. 68. a. 1 — Contra bonum commune sunt haeresis, rebellio, monetarum falsificatio, homicidia, et furta ab assassinis ac grassatoribus: aliqui addunt suffragiorum subordinationem in cathedris et in aliis electionibus.

7 V. Liguori, *Op. Mor.* t. IV, n. 237—Si delictum redundat in damnum solius delinquentis, debet praemitti correctio juxta Evangelium. *Homo Ap.*, tract. XIII, n. 74— Jure Canonico generatim illi accusare nequeunt qui arcentur a testimonio ferendo: *Vide* Schmalzgrueber, In tit. 1. lib. V Decretal. Quinam autem repellantur in jure civili vide *Cod. civilis procedurae civilis et criminalis.*

8 Pag. 132 — *Cod. poenalis Alb.* art. 309 et seqq. in istos quoque animadvertit.

Consonat Jus poenale Neapolitanum, art. 187.

prohibentur Clerici ac Religiosi accusare [1]. Excipiunt tamen, si accuseut reum ad hoc ut proprium damnum praecaveant, vel ut sibi resarciatur; tunc potest Clericus ac Religiosus malefactorem accusare etiam coram Judice laico. Hinc Bonifacius VIII: « Si Praelati, aut Clerici propter metum hujusmodi (quia judex ad poenam sanguinis posset procedere) de suis malefactoribus taliter conqueri non auderent, daretur plerisque materia trucidandi eosdem, et ipsorum bona libere depraedandi. Quod licet non solum in causa propria, sed etiam propriae Ecclesiae, vel cognatorum ad quartum gradum, vel etiam domesticorum [2]. — Debet tamen Clericus et Religiosus ad vitandum irregularitatis periculum praemittere coram Judice protestatiunem, se non agere ad vindictam, neque ad poenam sanguinis; bene vero ad solam sui, vel suorum defensionem et justitiae triumphum [3]. Quae protestatio si omittitur, etsi per oblivionem inculpabilem, adhuc irregularitas incurritur; quia oblivio excusat a culpa, non ab hac irregularitate, quae inducta est lenitatis causa [4].

Q. 2. An reus Judici interroganti teneatur crimen confiteri?

R. Reus in civilibus a re, quae petitur; in criminalibus, qui crimen admisit, appellatur. Porro reus judici legitime et juridice interroganti tenetur utique sub mortali respondere veritatem candido aperiendo (nisi agatur de crimine capitali, aut alio valde gravi); Judex enim habet jus veritatem hanc a reo petendi: ergo repugnat esse simul in reo jus eam negandi. Hinc Benedictus XIV Const. *Paterna charitas* anno 1749 generatim docet negandam esse absolutionem reis renuentibus; cum multum, ac semper pertineat ad commune bonum, ut dignoscantur et puniantur. Quod saltem de praesenti casu est accipiendum, maxime si poena, quae timetur, sit ecclesiastica; quia haec est medicinalis.

« Quid (dices) si sit sermo de crimine « capitali, aut alio valde gravi? teneatur « ne in coscientia reus legitime interro« gatus illud confiteri? » — Tunc est distinguondum: vel bonum publicum aliquam in illa veritatis inquisitione partem habet, v. g. si agatur de crimine perduellionis: vel habet nullam, v. g. si agatur de cognoscendo auctore mortis alicujus personae privatae et vilis, quae sit sine consectariis. Si 1, tenetur reus veritatem dicere; quia bonum publicum bono cujuscumque privati semper est praeferendum; et idem dicendum, si non sit spes poenam evadendi; cum cesset ratio delictum celandi. Si 2, satis probabile est etiam intrinsece (quamvis contrarium ex dicta ratione habeamus uti probabilius) reum ad criminis confessionem minime teneri. Quia dura omnino esset lex, qua quis, cessante causa boni publici, teneretur sub peccato, seipsum ad mortem vel aliam poenam gravissimam condemnare, crimen suum ex se manifestando, quod tamen alias plane maneret occultum [5].

« Quid (*quaeres*) si Judex non inter« roget legitime neć juridice? — » Hoc in casu, ait d. Thomas, non tenetur ei accusatus respondere; sed potest vel appellatione vel aliter licite subterfugere: mendacium tamen dicere non licet [6]; Judex enim non habet auctoritatem nisi quando et legitime et juridice interrogat. Sic non interrogaret legitime, puta si pro eo casu non sit a principe deputatus; non interrogaret juridice, si v. g: aliqua semiplena probatio non praecesserit, neque extet infamia, aut aliud manifestum criminis indicium, quod loco sit accusationis virtualis — Imo si agatur de re gravi, et rationabiliter reus dubitet, an interrogetur legitime ac juridice, non tenetur respondere, ut absolute docent Layman, Lessius, Lugo, Navarrus, Salmanticenses, Sanchez aliique; quia ipse possidet vitam et famam suam: ac proinde jus habet utramque sibi conservandi, donec sibi constet de legitima interrogatione.

« An (*inquires*) reus teneatur revelare « socios sui criminis? » — Si bonum com-

1 Can. *Sicut*, causae 2, p. 7.

2 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII, q. 468

3 *C. Praelatis de hom.* in 6.

4 Non incurritur irregularitas, si protestatio fiat post accusationem tamen, ante sententiam; item valet si ficte sit posita, nam lex non respicit animum internus, sed factum externum. Ita Concina, Filliucius, Suarez, etc.

5 Nec dicas, ipsum bonum publicum semper et in quolibet casu vim suam habere; tunc enim dicendum esset, reum ne posse quidem e carcere fugam arripere; cum aequalis sit ratio utriusque casus. Omnes tamen conveniunt, ubi par est quod si reus sit in bona fide, et difficile inducatur ad crimen fatendum, Confessarius eum relinquere debet in sua bona fide ad vitandum formale peccatum.

6 2. 2, q. 69, a. 1 — Liguori, *Opus Morale*, l. IV, n. 197.

muno revelationem expostulat, reus ad illam tenetur; quia bonum commune semper est praeferendum bono privato: item est de bono gravi alicujus innocentis: quia in pari causa ejus conditio melior est. Si vero neque bonum commune, neque bonum grave innocentis id postulet, tunc si socii sunt omnino occulti, ita ut nullis nec indiciis nec testimoniis cognosci et convinci possit, reus non tenetur eos revelare; quia in hoc casu adhuc ipsi retinent jus ad propriam famam. Secus si non sint omnino occulti: erunt revelandi ob rationem oppositam, cum Judex tunc legitime interroget (*EE*).

Q. 3. *An reus, qui vere deliquit, possit a carcere fugere?*

R. Si carcer reo jam est per sententiam adsignatus ad poenam, nefas videtur fugam arripere, quia in executione sententiae reus tenetur obedire. Quidam excipiunt, si ipse in carcere privetur necessariis ad sustentationem; vel si carcer sit saluti corporis nimis noxius, aut animae periculosus; quia tunc videtur supra vires aliquem obligari ad se minime liberandum, cum id possit sine vi — Si vero carcer non sit reo per sententiam adsignatus, tunc ipse poterit fugam arripere, modo id fiat sine corruptione ministrorum, sine damno alicujus, uno verbo, sine mediis per se malis: ratio est, quia ante Judicis sententiam nemo tenetur solvere poenam [1].

Ex codice poenali Albertino si fuga sit arrepta vel intentata, si id evenerit cum damno vel violentia, decernitur poena a sex mensibus ad annum. si etiam cum armis, poena est reclusionis [2].

§ II. — *De obligationibus Judicum [3] et Testium.*

Q. 1 *Quid requiritur in Judice, ut recte munere suo fungatur?*

R. Judex est persona publica legitima auctoritate constituta, ut secundum leges justitiam administret, atque in delinquentes poenas decernat. Sic dicitur vel quia jus, vel quia partium jura disceptat juxta legum praescripta. In eo requiritur:

1. *Scientia sufficiens* earum rerum, quae ad proprium officium pertinent, et sine quarum cognitione munus suum exercere recte non valet, uti est notitia juris communis et patrii, ac consuetudinum locorum: *Erudimini*, inquit R. Psaltes [4], *qui judicatis terram*—Ignarus Judex non potest absolvi nisi illico discat, aut officium paratus sit dimittere.

« 2. *Recta intentio et animi fortitudo*, ita ut nec odio nec amori nec promissionibus nec precibus nec minis cedat, sed solum conscientiae suae dictamen sequatur, clamante Ecclesiastico: « Noli quaerere fieri Judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in aequitate tua [5] ».

3. *Sollecitudo* in causis expediendis; hec enim et aequitati convenit et rigori [6]. Quare peccat mortaliter sententiam differendo sine justa causa per multum temporis spatium; et tenetur compensare damna, quorum per injustam illam dilationem est auctor [7].

4. *Sententiae prolatio* juxta legis praescripta; Judex enim non est dominus, sed executor legis: et « si in omnibus, maxime tamen in jure aequitas spectanda

1 Idem est, si quis fuerit damnatus ad mortem, vel ad aliam poenam gravissimam, modo illi ad poenam hanc non fuerit adsignatus carcer; quia sententia non damnat reum ad non fugiendum, sed ad non resistendum ministris cum sententiam exequuntur.

2 Ast. 250—*C. A poen.* p. 1, § 320.

In Jure poenali Neapolitano haec notantur, Art. 253 — *La fuga semplice dei condannati è punita coll'ottavo al quarto della pena residuale che ad essi rimane, purchè non ricada a più di due anni — La fuga da' luoghi di custodia o di pena eseguita con violenza o frottura violenta, verrà punita colla reclusione tanto nei prigioni che nei condannati. — Questa pena sarà cumulata nei prigioni alla pena, cui dovranno soggiacere per gli altri reati, se ne siano colpevoli; e sarà per i condannati cumulata alla pena dalla quale si sono sottratti: salve sempre le pene maggiori ne' casi di violenza pubblica, di attacco o di resistenza alla forza armata, o di altri mis fatti.*

3 Hic vid. *Civ. Catt.* v. x: pubblicità della discussione ne' giudizi.

4 Ps. 2.

5 Eccl. 7.

6 Cap. 2 *de sent. et re jud.*

7 *Lites interest reipublicae quanto citius finiri; etenim non solum consumuntur familiae in expensis et jurgiis, verum etiam in illis distenti, publicis muneribus vacare et aliorum hominum commodo deservire prohibentur.* Ita Roma Rom. Decr. Recent. 146, n. 6, p. 1. Et ipse Justinianus Imperator *L. properandum ff.: de judiciis* conquerebatur, quod *lites fierent pene perennes, et vitae hominum modum excederent.* Unde Tridentinum volens providere ait (Sess. 25, cap. 10 de Ref.): *Admonet S. Synodus tam ordinarios, quam alias quoscumque judices, ut terminandis causis, quanta fieri poterit brevitate, studeant* etc. — Muratori, *Dei difetti della Giurisprudenza*, cap. 14.

« est ».Quod etiam habetur in Codice tum civili [2], tum poenali Albertino [3] — Has obligationes sequens exhibet versus:

Juro sciens, purus, fortis, vigil efferot aequum.

« Ad quid (*quaeres*) tenetur Judex, qui injustam tulit sententiam ? » — Vel Judex injustam tulit sententiam aut dolo aut magna imperitia aut negligentia in causa discutienda ; vel id fecit per oblivionem inculpabilem etex humana fragilitate.Si 1,cum sit in culpa,patet damnum partis laesae ipsum in se transtulisse et teneri ad restitutionem ; nam tenetur ex quasi-contractu cum privatis ad munus suum rite adimplendum:unde si delinquat, violat non solum justitiam legalem , sed etiam commutativam. Si 2, non obligatur quidem in conscientia ad restitutionem in propriis, quia culpam non commisit ; sed tenetur in coscientia (si commode potest) errorem emendare, v. g. monendo partem laesam , ut per appellationem vel aliter sbi consulat ; alioquin ipsius error fieret voluntarius.

« Q. 2. An Judex possit condemnare « reum, quem privata scientia scit talem « revera esse; sed juridice probetur inno« cens? »

R. Non potest Judex eum damnare, qui juridice probatur innocens , etsi privata scientia eum reum esse cognoverit; quia Judex personam publicam agit , et ideo sequi debet scientiam publicam et procedere juxta publice allegata , et probata , praesertim in favorabilibus. Ita s.Thomas cum communi Doctorum [4] .

« Quid (*dices*) si Judex privata scien« tia certo sciat, reum esse innocentem , « qui tamen juridice probatur nocens?»— Si agitur de causa criminali et poena corporali , res non est ita certa. Alii dicunt cum d. Thoma, Alasia, Cajetano, Paludano, Sanchez, Soto et aliis, posse, imo debere a Judice reum illum condemnari, caso quo nulla supersit via eum liberandi, v. g. impediendo accusationem , suspendendo judicium, remittendo causam ad superiorem , etc. Nam judicii norma non pendet a privata Judicis scientia. Sed alli valde probabiliter id negant cum d. Bonaventura, Lessio , Navarro, Pontas , Stuardi, et fuse probat Holzman ; ratio , quia directe occidere innocentem est per se et intrinseco malum: unde contendunt eo in casu saltem esse desistendum a judicio — Si vero agatur de causa civili et poena pecuniaria, tunc Judex procul dubio judicare debet secundum allegata et probata , posquam alias vias tentaverit ad innocentiam detegendam. Ratio discriminis est, quod Respublica non habet dominium directum vitae et corporis subditorum, ideoque non potest directe occidere innocentem; habet tamen supremum dominium bonorum ideoque potest subditos suos iisdem privare, quando bonum publicum id requirat ad pacem et tranquillitatem regni, et ne forma publicorum judiciorum cum scandalo subvertatur.

An juratus (giudice del fatto) *dare possit votum contra accusatum,juridice quidem de crimine convictum, sed cujus innocentiam privata scientia certo cognoscit?* — Negat Gury: quia hoc videtur contra mentem legis [5] ; jurati enim pronunciare debent tantum circa factum, ac juxta intimam convinctionem , quam de ejus existentia habent: nec tenentur legalem reddere sententiae rationem ; ergo votum dare debent juxta quod in conscientia habent, non aliud inquirentes.

Quomodo (quaeres) *se gerere debet Judex in causa, in qua, perpensis omnibus, aequalis est probabilitas ex utraque parte?* — Si causa est criminalis, Judex debet semper judicare pro reo; quia est regula juris: *Nemo praesumitur malus, nisi probetur* : *et in dubio semper reo favendum est.* Si causa est civilis , tunc si una pars bona fide jam possidet rem , de qua est controversia , favendum est possidenti ; quia in dubio *melior est illius conditio*: si neutra pars rem possideat, res erit ex aequo dividenda, excluso quocumque Judicis arbitrio ; quia ipse non est rerum dominus, sed solum distributor ju-

1 L. 9 *de reg. jur.*

2 Art. 14—*C.A. civ.* § 6—C. S. art. 3—C. G. art. 4—C.M. 8.

3 Art. 4 - C. S. art. 4;V. etiam *Codex procedurae civilis et crimin.*

4 2 , 2, q. 67, a. 2—V. Liguori, *Homo Ap.* tr. XIII, nn. 67 et seqq.

5 Jurati sunt (vel esse debent) probi viri, qui ex quocumque coetu assumuntur ad pronunciandum, num in tali scripto, imagine, vel incisione aliquid contineatur contra mores,vel personas: juramentum emittunt de voto dando conscentiose. De his habent Lit.Pat.26 martii 1848 pro Regno Sabaudiae; art.68: *I Giudici del fatto non debbono trascorrere col pensiero all'applicazione della pena, alle conseguenze di essa....Essi non devono mirare ad altro scopo, se non a pronunziare nella loro coscienza, se credono o no l'accusato colpevole del reato che gli è imputato*—*V. Civiltà Cattolica*,v. 10, pag. 621, art. *Il giury.*

xta partium jura: jura autem hic aequalia sunt ex hipothesi.

Q. 3. *An liceat Judici dona accipere a litigantibus?*

R. Cum distinctione: vel agitur de donis gravis momenti, quae quidem aliquo modo saltem indirecte videntur exigi, aut in quibus videre est aliquod corruptionis periculum. Vel agitur de levibus tantum munusculis sponte omnino oblatis, in quibus nullum est corruptionis periculum, quaeque neque directe neque indirecte exiguntur.

Si 1. nefas est accipere sive pro sententia justa, quia ea jam proferri debet ex officio; sive pro injusta, quia haec non est profferenda: quo in casu etiam quo munera tribuit, peccat quia cooperatur injuste acceptioni — Si 2. non videtur id posse reprobari, maxime accedente consuetudine; cum enim ea ex sola urbanitate offerantur, quasi inurbane refutarentur. Probat jus Canonicum, ubi recipi posse dicitur *forsan esculentum vel poculentum mera liberalitate oblatum, quod paucis consumi possit diebus* [1]. Attamen pro praxi aperte dicimus, quo semper consultius erit, ut Judex nihil accipiat; tum quia partes non omnino sponte offerunt; tum *quia dona excaecant oculos judicum* [2], et iterum: *Qui odit munera, vivet* [3], habet scriptura.

Hinc merito in Codice penali Albertino Judici ac ceteris officialibus publicis quidquam accipere sub gravibus poenis prohibetur [4].

Quid (dices) *si Judex dona jam acceperit?*—Judex si dona pro sententia justa jam accepit, tenetur acceptum restituere; quia nullum habet titulum retinendi. Si pro sententia injusta accepit, est probabile eum teneri ad restitutionem; quia actio peccaminosa nullo pretio digna est: sed opinio probabilior et communis docet contrarium cum Cajetano, Croix, Lessio, Lugo, Salmanticensibus, Sanchez, Vasquez et Viva. Ratio potior haec videtur, quod nempe lex naturalis omnino velit ut in quocumque contractu oneroso: *do ut des, facio ut facias*, quando una pars opus suum praestiterit quod ex justitia praestare non tenebatur, teneatur omnino et altera praestare suum [5].

Quid (addes) *si Judex aliquid accipiat pro expedienda causa unius prae causa alterius?* — Verius tunc Judex tenetur ad restitutionem, cum id non sit pretio aestimabile; etenim ex justitia, id est vi officii sui, tenetur aequaliter causas expedire eorum, qui aequaliter jus habent. Excipe laborem extraordinarium praestitum, ad quem quidem ex munere suo non teneretur.

Q. 4. *Quid de Judicis inquisitione?*

R. Inquisitio judicialis definitur: *Actus judicis, ad detegendum, an aliqua persona aliquod delictum patraverit, ut si illud patraverit, puniatur tum ad publicam delicti vindictam, tum in exemplum aliorum.* Triplex distinguenda est inquisitio: alia *omnino generalis*, si nempe in genere inquiratur, an subditi servent leges, et crimina evitent, alia *omnino specialis*, qua de certa persona et de certo crimine quaeritur, v. g. an Petrus commiserit furtum; alia est *mixta*, quando vel solum crimen est speciale, vel sola persona, ut si quaeratur quis fecerit istud homicidium; vel an Petrus servet synodales constitutiones.

Potest Judex sine ulla causa et praecedenti occasione, sed sola ratione officii sui instituere *inquisitionem generalem*; quia ita exigit bonum Reipublicae, neque alicui irrogatur injuria [6]. Licet autem quorumdam detegantur delicta, id contingit per accidens ac praeter intentionem, cui incommodo praevalet bonum commune. Sed non potest instituere *inquisitionem specialem*, nisi praecesserit vel semiprobatio, vel infamia judicialiter contestata, vel clamorosa insinuatio, idest rumor multorum de crimine et de criminoso; sic enim exigit ordinis publici conservatio et fama subditorum [7]. Quoad *mixtam* autem distinguendum est: inquisitio generalis quoad personam, specialis vero quoad delictum, ut si quaeratur quis patraverit tale homicidium, licita est; nulli enim irrogatur injuria, et publico bono providetur. At inquisitio specialis quoad personam, generalis quoad delictum, v. g. an Titius aliqua crimina patraverit,

1 Bonifacius VIII, l. 1, t. 3, c. 11, § *insuper* in 6.
2 Eccli. 20.
3 Prov. 15.
4 Art. 292 et seqq. — *C. A. poen.* §§ 88 et seqq. V. jus poenale Neapolitanum, art. 196 et seqq.
5 Obstrictus tamen semper esset ad restituendum parti laese, casu quo causa movens, nempe donans non restitueret — V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n. 712.
6 Ex c. 1 *de offic. judic.*
7 Ex c. 21 et 23 *de accus.* — V. Novum *Statutum* pro Regno Sabaudiae § 26 et 27.

judiciali ter non potest fieri, cum hoc esset sine causa infamare [1].

Q. 5. *Quid de probationibus in judicio?*

R. Probatio est *rei dubiae seu controversae per legitima argumenta ostensio*: quae argumenta potissimum desumuntur ex locis extrinsecis, ut testibus, instrumentis. Probatio alia est *plena*, quae tantam fidem facit Judici, ut sufficiat ad decisionem causae: hanc faciunt testimonium duorum, instrumentum authenticum, Jusjurandum ad relationem partis praestitum, etc. Alia est, *semiplena*, quae facit Judici aliquam fidem, sed non sufficientem ad causae decisionem: hanc inducunt, v. g. unius testis depositio, scriptura privata non authentica, comparatio literarum, levis praesumptio, etc.; et haec dant locum juramento suppletorio et cum aliis admin culis faciunt plenam probationem [2].

Q. 6. *An Judicis sententia obliget?*

R. Si Judicis sententia est injusta, non obligat in foro conscientiae. Est commune cum s. Thoma; nam sententia eatenus obligat in conscientia, quatenus habet rationem justi judicii. Diximus: — 1. si est injusta; si enim justa est, obligat profecto; cum sit legitimum superioris praeceptum; — 2. si est injusta, non obligat in foro conscientiae; nam in foro externo servanda esset, si exterius uti juste prolata habeatur: idque ad plurima scandala cavenda atque incommoda [3].

Q. 7. *An Judex possit litem facere propriam per cessionem litigantis?*

R. Cum distinctione: vel agitur de lite et juribus litigiosis, quorum definitio non pertinet ad forum, ubi Judex munus suum exercet; vel de lite et juribus litigiosis, quae pertinent ad forum ipsius judicis — Si 1. utique judex potest litem facere propriam; cum nulla lex id prohibeat: ac quoad hoc ipse habeatur ut persona privata — Si 2. non potest; quia id vetat expresse Codex Civilis Albertinus: « I membri de' Magistrati e Tribunali, gli impiegati nel pubblico ministero, i Giudici, i Segretari ed Uscieri de' Tribunali, gli Avvocati, i Procuratori e Notai, non possono essere cessionari delle liti, diritti ed azioni litigiose, che sono di competenza del Tribunale, nella cui giurisdizione esercitano le loro funzioni, sotto pena di nullità e delle spese, danni ed interessi [4]. » Excipe, si ageretur de actionibus haereditariis inter cohaeredes, aut de cessionibus in solutionem crediti, vel etiam si ageretur de vindicatione bonorum, quae ab iis possiderentur.

Q. 8. *Quid de testibus dicendum occurrit [5]?*

R. Testes in genere sunt personae idoneae, quae ad fidem alicujus rei adstruendam adhibentur: praecipui alii sunt *testamentarii* qui in testamento, alii *instrumentarii* qui in instrumento, alii *judiciales* qui in judicio adhibentur. Necessario juramentum praerequiritur in depositione testium, adeo ut, in tertii praejudicium, nulla fides adhibeatur testi, qui non sit jurisjurandi religione coarctatus. Testes dicuntur *contestes*, si concorditer deponant super eodem facto; *singulares*, si ipsi in testimonio non concordent.

Ad testandum neque omnes, neque in omnibus rebus, neque eodem semper numero ordinarie assumuntur homines. *Non omnes*: sic excluduntur ex Codice poenali Albertino infames: et qui in materia civili falsum jurejurando deposuerunt [6]. *Non in omnibus rebus*: sic v. g. regulariter non admittuntur testes circa conventionem de re excedente libellarum 300 valorem [7]. « Non eodem semper numero; » nam aliquando unus testis suffi-

1 Si tamen inquisitio non sit ad poenitentiam sed ad simplicem emendationem, id est si inquisitio specialis sit paterna, non judicialis, licita est. Constat ex universali consuetudine: patet enim quod Episcopi eorumque visitatores in Dioecesis (quam ordinarie nonnisi paterne faciunt), de Parochis et aliis clericis in specie inquirere et indagare soleant, quomodo se gerant, an leges observent, etc. Quod valet etiam superioribus saecularibus. *Bouix*.

2 V. Maschardus, *De probationibus* = Maschat, *Jus Canon.* v. 1.1.XI.t.19.

3 V. Liguori. *Op. Mor.* 1.IV, n.215

4 Art. 1604 — C. A. 879 — C. P. 1402 — C. G. 1597 — C. M. 1483.

JusCivile Neapolitanum iisdem verbis utitur, Art. 1442.

5 V. Liguori, *Op. Mor.* 1.IV, nn.255 et seqq.

6 Art. 25 et 388 — *C. A. poen.* p. 2, §§ 366 et seqq.

Ex Jure poenali Neapolitano haec vel notanda, Art. 202: *A pena di nullità possono essere ommessi o deporre nella pubblica discussione 1° gli ascendenti, i discendenti, i fratelli e le sorelle di secondo grado, il marito e la moglie dell'accusato, o di uno degli accusati presenti e sottoposti alla medesima pubblica discussione; 2° il denunziante, la cui denunzia è pecuniariamente ricompensata dalla legge: i difensori delle parti su' fatti, la cui scienza dipende dalla fiducia che le parti stesse hanno riposto nel loro patrocinio.*

7 *Cod. civ. Albert.* art. 1454 = C. G. 1341.

In Jure Neapolitano non admittuntur testes circa conventionem de re excedente 50 *ducatorum* valorem. V. Art. 1295.

cit, uti si agatur vel de impediendo matrimonio illegitimo [1]; vel de levioribus infligendis poenis, uti cum mulctatur fur sylvarum; vel de perito in sua arte, id enim expedit bono publico. Aliquando autem plures testes requiruntur, ut contingit in testamentis. Verum ordinarie duo testes sufficiunt in omni causa; nam ex Angelico ad humanas actiones probandas sufficit certitudo moralis. Hinc illud: « Duorum « hominum testimonium verum est [2]. »

Tenetur quilibet testari: — 1. ex charitate, cum nempe id necessarium est ad avertendum grave vel proximi vel Reipublicae damnum; — 2. ex praecepto, cum judex legittime et juridice interrogat; praeceptum enim justum obligat; in conscentia. Porro judex censetur *legitime* interrogare, si de ea re interroget quae esse possit materia ejus judicii. Unde ex hoc capite non teneris respondere, si te interroget de auditis in Confessione, aut si deberes testificari in tui vel tuorum damnum; nam praeceptum humanum regulariter non obligat cum tanto incommodo. Censetur interrogatur *juridice*, cum adest testis de visu aut de auditu proprio, vel adest notorietas aut infamia criminis aut manifestum indicium, vel si accusator se offerat ad delictum pluribus testimoniis probandum [3].

« Sed (*quaeres*) an etiam Ecclesiasti« cus possit citari ut testis coram Judice « laico? » — Habita licentia a proprio superiore, ut ita salventur, si qui vigent Canones [4], utique Clericus potest citari ut testis coram judice laico [5]; ne scilicet in defectu pereat justitia. Hinc testimonium ferre munus publicum habetur. Juramentum autem de veritate dicenda emittet Ecclesiasticus non tactis Scripturis more laicorum, sed tacto sibi pectore more Sacerdotali. Ceterum hic animadvertendum est, quod si Clericus citetur uti testis in causa criminali (ad vitandum irregularitatis periculum) debet praemittere protestationem praescriptam a Bonifacio VIII, se nempe id non agere nec ad vindictam nec ad poenam sanguinis, sed tantum vel ad defensionem sui aut suorum: vel ad veritatis manifestationem ac justitiae publicae utilitatem.

Q. 9. *Quibus in casibus testis peccat in judicio?*

R. Peccat in judicio testis: 1. si affirmet quod ignorat; nam esset mendacium perniciosum: vel si veritatem aperiat quam celare deberet; haec enim imprudentia vergit in damnum alterius; 2. si pretium pro dicenda veritate acceptet; cum eam gratis dicere omni jure teneatur. Quod si testis cum damno alterius falsum deposuit, si id fecit ex ignorantia invincibili, est inadvertentia, aut oblivione inculpabili, tenetur, quod dixit retractare, ac damnum eo quo potest modo impedire, non vero illatum reparare, nec grave detrimentum subire ad tollendam causam inculpabiliter positam; cum nulla ratione peccaverit, neque aliquid sit consecutus. Si vero id fecit scienter, tenetur testis non solum reparare omnia damna, quae jam evenerunt; sed etiam damnosum testimonium ex justitia revocare cum pari suo damno: ergo etiam cum periculo vitae, si accusatus vi testimonii falsi ad mortem fuerit condamnatus. Ratio, quia in pari causa melior est conditio innocentis.

Hic notandum, tum Synodum Novariensem, tum Codicem Albertinum graviter ad animadvertere (ex dictis supra art. 1, § 1) *in falsos testes* [6].

Q. 10. *An teneatur ad restitutionem testis, qui Judici legitime interroganti veritatem celarit dicens*, se nihil scire?

R. Affirmant Salmanticenses, Sanchez, Sotus, aliique teneri ad restituendam cui venit damnum, testem qui in judicio veritatem celavit; quia ex justitia ob bonum publicum tenebatur veritatem fateri. Sed Lugo, Molina, Raynaudus cum aliis id negant, quod merito Lessius putat probabile; quia revera testis non tenetur veritatem deponere, nisi *vel* ex praecepto judicis, *vel* vi praestiti juramenti. Tacendo itaque veritatem non peccavit contra justitiam [7]; sed tantummodo contra obedientiam, vel

1 C. *Praeterea 2 de spons.*

2 *Joann.* 8. Canonico jure, tit. 20, lib. II. Decret. plures excluduntur a testimonio ferendo, ut furiosi, impuberes, caeci, poecunia corrupti, infames, criminosi, perjuri, excommunicati, viles, parentes, conjuges in invicem, famuli, foemina, socius criminis, etc.; quae tamen omnia habent suam exceptionem. Quoad jus Civile *vid.* exclusiones in Codice procedurae tum civilis tum criminalis.

3 Haec omnia aequivalent semiplenae probationi, qua interveniente, delictum non amplius dicitur secretum; ac proinde Judex habet jus, ut testis veritatem candide aperiat ad bonum publicum — V. Liguori. *Op. Mor.* l. IV. n. 265.

4 Ex Cap. *Nullus* 22, can. 22. q. 5.

5 V. Ferraris, *Bibliot. Concion.* etc. V. *Testis*, art. 1; et V. *Juramentum*. art. 2. n. 44.

6 Vid. Jus poenale Neapolitanum — Art. 188 et seqq.

7 Intellige commutativam; utique enim peccaret contra legalem; quia quilibet civis utpote pars societatis tenetur quantum in se est publico bono pro-

etiam contra religionem [1]. Quod valere dicunt probabilius, etsi testis juraverit se dicturum veritatem; nam jurando non intendit se ligare, nisi religionis vinculo. Imo hoc idem verius, ac communissime adhuc obtinere ajunt de eo, qui sine causa se occultat ante citationem. Imo communius et probabilius etiam post citationem, nam *ante* sola charitas, *post* etiam obedientia; in neutro tamen casu obligat commutativa justitia. Attamen in foro externo qui haec agit, tenetur de damnis, et carcere punitur; cum ideo justitia legalis impediatur [2].

Q. 11. *Quid* (dices) *de illo*, *qui scripturam, chirographum aut epocham supponit vel adulterat ad supplendos actus perditos*, *vel ad jus suum certum prosequendum?*

R. 1: Nullatenus iste peccat contra justitiam commutativam, et proinde ad nullam restitutionem tenetur ; cum ejus jus sit certum; 2. peccat saltem venialiter in omni casu, ratione mendacii; quia utcumque res se habeat, chirographum quod exhibetur, diversum ab illo est, quod in judicio fidem facere debet; 3. potest aliquando peccare graviter contra charitatem erga seipsum, se exponendo proximo periculo gravissimarum poenarum, si falsitas detegatur, quod facile evenire potest.

§ III. — *De Advocatis*, *Procuratoribus*, *Referentibus*, *Secretariis et Notariis.*

Q. 1. *Quaenam sunt Advocati obligationes?*

R. Advocatus vel causidicus ille est, qui suum litigantibus praebet auxilium vel consilio vel voce vel scripto.

In Advocatis, ex justitia tum legali erga societatem, tum commutativa erga litigantes, requiritur:—1. scientia sufficiens, ne se periculo exponant graviter nocendi; —2. justitia causae, nam injustum est injustitiam tueri;—3. vigilans ac diligentia, ideo enim conducti sunt, ut utiliter negotium gerant; — 4. pretium justum, nam excessus in omni re malus est. Unde si a lege sit taxatum, illud tenendum: sin autem, prudentem judicio et proborum consuetudini erit accomodandum. Qua in re hoc etiam observamus, quod ipse Advocatus aliquando teneatur gratis patrocinari, nempe in extrema cum gravi suo incommodo, in gravi vero necessitate proximi cum aliquali suo incommodo: ratio est lex charitatis. Hinc illud: *Qui trahuntur ad interitum*, *liberare necesses* [3]. Quamquam sapienter a lege suus pauperibus Advocatus designatus est. — Hinc illud:

Sit sapiens, justus, vigilans, pretio moderatus.

« Ad quid (*quaeres*) tenetur Advocatus « antequam causae patrocinium suscipiat? » —Advocatus antequam patrocinium suscipiat, tenetur accurate perpendere causae aequitatem et probabilitatem. *Æquitatem;* iniquum enim esset tueri injustitiam : *probabilitatem*, ne temere clientem ignarum periculo litis amittendae exponat. Quare concludimus, Advocatum teneri ad restitutionem, si cum falsa promissione vel inani victoriae spe sumptibus clientem involvit. Quod etiam dicendum, si statum causae, seu illius amittendae periculum ei indicare neglexerit, quo cognito, cliens non litigaret; deficeret tunc Advocatus in eo, ob quod stipendium accipit.

In ipsa vero causa tractanda haec agere debet Advocatus:

1. Debet illam adhibere curam, quam in simili negotio adhiberent viri prudentes ejusdem conditionis absque ulla personarum distinctione. Hinc si differat causae expeditionem cum clientis sui praejudicio, vel plures acceptet quam possit expedire, peccat profecto, et tenetur ad restitutionem. Nam ex stricto justitiae praecepto debet clientis sui bono providere tempore et modo congruo.

2. Tenetur veritatem in omnibus sequi; nam mendacium semper peccatum

spicere: facit autem ad publicum bonum, ut impii puniantur. Imo vel contra ipsam commutativam justitiam peccaret, qui veritatem non deponeret, casu quo fuerit vocatus ad testificandum de contractu cujus fuit testis: tunc enim ipse assumendo testis officium, sese implicito pacto obligavit ad testificandum, quando ipsius testificatione contrahentes indigerent.

1 Dispar autem est conditio judicis a teste, judex enim ex quasi-contractu cum Republica initio tenetur ratione officii sui et ex justitiam justam sententiam ferre, et ideo si negligat, tenetur ad restitutionem. Testis vero non ex justitia commutativa, sed tantum ex obedientia et Religione tenetur ad illud officium, vel ex justitia legali. Neque suo mendacio aliquod positivum impedimentum posuit, sed simpliciter impedimendum non removit: quod damni non est vera ac positiva causa, sed negativa tantum.

2 *Cod. poenali Alb.* art. 233 — *C. A. poen.* p. 2. 279.

V. Jus poenale Neapolitanum, Art. 192.

3 Prov. 24.

est. Quare peccat si producat scripturas falsas, vel testes corruptos: item si falsas proferat leges, vel usu jam abrogatas, vel eas in falsos sensus detorqueat. S. Thomas tamen docet non peccare Advocatum, si adversario in causa manifeste justa aliquid prudenter occultet (dummodo nulla utatur falsitate, allegando v. g. falsa, vel mendacium proferendo); quia esset sincere, ut ipse se decipiat [1].

3. Tenetur rationes et fundamenta clientis, quem juste defendit et secreta causae adversario caute celare. Quod si ea patefecerit, et ideo cliens causam suam amiserit, alias eam victurus, teneretur ad restitutionem; quia contra officium fecisset.

« Sed (quaeres) an Advocatus in causa « dubia possit tam actoris, quam rei par- « tes suscipere? » — Si causa est civilis, potest utique tam actoris quam rei partes suscipere; uterque enim habet jus rationes suas in judicio proferendi; eccur ergo facultatem non habebit Advocatus eosdem patrocinandi? Si vero causa est criminalis, non licet ei partem tueri actoris contra reum; in dubio enim judex non potest decernere poenam adversus reum; ergo neque Advocatus eaudem prosequi: alioquin ad iniquam sententiam impelleret — Est autem communius cum Lorca, Lugo et Sanchez, quibus et nos adhaeremus, posse Advocatum causam etiam minus probabilem defendere; tum quia haec opinio potest in decursu disquisitionis judiciariae evadere probabilior, uti saepe contingit; tum quia multoties opinio, quae Advocato apparet minus probabilis, potest judici probabilior apparere (tenetur tamen Advocatus admonere clientem de minori suae causae probabilitate, si adhuc velit litem prosequi). Sed notandum, quod haec doctrina currit tantum, si probabilitas sit juris; nam in dubio facti, jam erit eo ipso certum jus rei, et per consequens non poterit contra illum Advocatus praestaro suum patrocinium [2]. Ceterum in causa criminali reum potest defendere, etsi ejus crimen certo cognoscat; sicut enim reas poenam quam meruit, tuta potest conscientia a se declinare, donec convincatur; ita licet Advocato quaerere media, ne convincatur, dummodo tamen neque mendacio neque aliis fraudibus utatur.

« Ad quid (quaeres) tenetur Advocatus, « qui causam injustam agit » ?

Statim ac Advocatus cognoscit injustitiam suae causae, debet clientem admonere et eum deserere, ne illius injustitiae conperetur: quo in casu neque potest compositionem suadere; cum ea non habeat locum, nisi in re dubia [3] — Atsi nihilominus causam injustam egerit, tenetur compensare damna omnia, quae inde utrique parti obveniunt; parti quidem contrariae restituere tenetur ex peccato commissionis; quia illi fuit causa positiva damni; suo autem clienti, si erat in bona fide, ex peccato omissionis: quia ex officio eum monere tenebatur de causae injustitia. Si tamen cliens sit in mala fide, tunc hic tenetur primum restituere uti mandans; et si non restituat, tenebitur Advocatus secundo loco, uti executor.

Q. 2. *Quaenam sunt obligationes Procuratorum?*

R. Procurator ille est, qui litigantis mandato et nomine causam in judicio prosequitur. In ipso (sicuti in Advocatis) requiritur « scientia, justitia, fidelitas, di- « ligentia et justum pretium ». Hinc maxime peccare dicendus est Procurator: — 1. si litem suscipiat injustam; vel plures causas procuret quam possit opportune expedire; vel si plus mercedis accipiat quam mereatur; — 2. si reo vel actori suadeat, ut veritatem neget, aut si incuria sua vel culpa causa perdatur; — 3. si tribunali vel foro sine legitimo impedimento non intersit, cum debet; vel litigantes inducat ad compositionem injustam; aut differat causam, vel judicem

[1] 2. 2. q 71 a. 3. Hic autem notandum, quod non ideo tenetur Advocatus restituere, quia fraudulenter egit: potest enim nihilominus causa sua esse justa. Quo in casu peccaret quidem fraudulenter agendo, et injuriam irrogaret reipublicae pervertendo ordinem judicii, sed nihil debet alteri parti, cum de facto pars contraria non fuisset injuste laesa.

[2] Duplex potest esse dubium in causa: facti et juris. Dubium facti est, si dubitetur v. g. an homo non fuisset compos, cum testamentum confecit; an Titius commiserit iste delictum, etc.; et pro hujusmodi dubiis sunt plures juris naturalis et positivi regulae observandae, v. g. in dubio favendum est reo potius quam actori. Dubium juris est, quando dubitatur quid praecipiat jus in tali casu: an lex extendatur necne ad casum ipsum; etc. — V. Liguori, *Opus Mor.* l. IV. n. 222 et seqq.

[3] Posset tamen compositionem suadere adversario, si Advocatus praevideat quod suus cliens ipsum erit vexaturus: esset enim ei suadere redemptionem ab injusta vexatione. Non tamen posset adversario injustitiam causae sui clientis aperire, ut docet Angelicus 2. 2. q. 71, a. 2. nisi forte adversarius capite plectendus esset, et cliens contra ipsum injustitiae procederet.

pervertat, vel terminos petat superfluos; — 4. si falsos testes adhibeat, etc. In his enim omnibus deficit in officio proprio; ideo tenetur de damnis. Hinc versus:

Injustus, mendax, deses, fraudator agendo.

Notandum: *Ex Codice civili Albertino*: « Gli Avvocati e Procuratori non potranno nè per loro nè per interposta persona stabilire coi loro clienti alcun patto, nè fare coi medesimi contratto alcuno di vendita, donazione, permuta o altro simile sulle cose comprese nelle cause, nelle quali prestano il loro patrocinio, sotto pena di nullità e delle spese, danni ed interessi [1] ». Imo Codex poenalis decernit in delinquentes suspensionem ab officio et mulctam [2]. Ita statutum est, ne detur locus fraudi, ne litis exacerbationi.

Q. 3. *Quaenam sunt obligationes Referentium in judicio?*

R. Referentes vel Ponentes ii sunt, quibus litis examen committitur, ut illam judicibus referant definiendam. Debent autem primo recte scire quae ad munus proprium pertinent: deinde necessariam adhibere diligentiam, ut iisdem faciant satis; alioquin ipsis merito imputabuntur, obventura damna, cum voluntarie tantum munus susceperint imperiti. Ponentes in his maxime deficiunt: — 1. si ex ignorantia male referant, aut quidquam ad causae substantiam in relatione praetermittant; — 2. si nitantur magis unius, quam alterius partis rationes explicare; vel si sententiam alterutri manifestent, antequam legitime edita sit, si inde oriantur damna.

Q. 4. *Quaenam sunt obligationes Secretariorum?*

R. Secretarius dicitur qui legitima auctoritate est deputatus, ut scripto referat testimonia, judicum sententias, ceteraque omnia quae in tribunalibus peraguntur; unde patet quantae prudentiae sit Secretarii munus: est enim ipse quasi dextera Judicis. Porro praeter scientiam muneri suo necessariam, tenetur Secretarius: — 1. inviolatum (ut ipsum nomen indicat) secretum servare, qua de causa et juramentum emittit; — 2. sine Judicis praecepto et processum litis et aliud quidquam, quod ad eundem pertineat, partibus non aperire; — 3. testium depositiones fideliter transcribere: et graviter peccaret, si quid in iis recipiendis ipse per se augeret, detraheret vel immutaret in re gravi ad causae substantiam pertinenti [4].

Q. 5. *Quaenam sunt obligationes Notarii, seu Tabellionis publici?*

R. Notarius dicitur qui legitime est institutus ad scribenda et notanda acta vel instrumenta quae sive in judicio sive extra fidem faciunt. Notarii munus gravissimum est; cum ei publica fides sit commissa. Huc autem praecipuae illius obligationes reducuntur:

Expertus, fidus, diligens Notarius esto.

1. *Expertus*: unde peccat graviter contra justitiam, si ex officii sui ignorantia vel negligentia solemnitate necessarias omittat, adeo ut actus nullus evadat; 2. *fidelis*: unde graviter item contra justitiam peccat, si juramentum violet vel secretum, si in depositione testium aliquid addat aut detrahat gravis momenti; 3. *diligens*: unde graviter peccat, et de restitutione tenetur, si acta negligenter custodiat, vel si differat absque justo impedimento causae expeditionem; vel si efficiat, ut processus et causa ad alios judices aut referentes deveniat, quam fori ordo expostulet — Haec enim omnia, quae ex publico et gravissimo officio suo cavere tenetur Notarius, contingere non possunt sine gravi aliorum detrimento. Quare si culpabiliter in his deficiat, tenetur per se sub gravi ad restitutionem ut injustus damnificator, aut cooperator.

« *Ex Synodo Novariensi Notariis id imponi-* « *tur*, ut legata pia et alias pias dispositiones te- « statorum intra sex menses a notitia obitus Epi- « scopo, vel Parocho ipsius defuncti, vel Recto- « ri Ecclesiae cui legata relicta sunt, vel legato- « rum piorum promotori manifestent. Sic huic « muneri culpabiliter non satisfecerint, incurrunt « in casum reservatum (*p.* 327) [5].

1 Art. 1604—C.A. 879—C.P. 1403—C.G. 1397—C. M. 1483.

Idem vel Jure civili Neapolitano, Art. 1442.

2 Art. 323 et seqq.

Hoc notandum vel ex Jure poenali Neapolitano, Art. 207. *L'avvocato o patrocinatore che patteggia in premio delle sue fatiche una parte dell'oggetto controverso, sarà punito con la interdizione del suo offizio da due a cinque anni, e con un'ammenda non minore di ducati cinquanta, nè maggiore di ducati dugento.*

3 V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 227.

4 Parisi. *Istruzioni per la gioventù impiegata nelle Segreterie.* Roma 1781.

5 Cod. poenalis Albertinus graves decernit poenas in publicos officiales, qui agunt fraudulenter; art. 274, 333 et seqq. — *C. A. poen.* pag. 1, §§ 85 et seqq.

Pro Regno Neapolitano, ex Decreto sub die 18 Maj. 1837, Notarii legata et alias pias dispositiones

Articulus III. — De Medicis et Pharmacopolis.

Q. 1. *Quaenam sunt Medicorum obligationes* [1] ?

R. Grave, nobile, ac delicatum munus medicis incumbit; cum ipsa hominum vita ejusque sospitas iis concredita sit. Quanta ergo scientia, probitate et charitate indigent, ut gravissimas sui officii partes rite impleant! Nempe sedulo Medici curare debent, *tum* ut morborum ac medicamentorum vim agnoscant; *tum* ut cum fastidiosis aegrotis patienter agant; *tum* ne arcanis suae fidei concreditis abutantur; *tum* ne Dei et Ecclesiae praecepta parvi faciant. *Medicus sit christianus*, en prima Medicorum obligatio ex celebri physico Hoffmann [2].

« Quandonam (quaeres) Medicus delin« quit in officio suo? » — Vel propter periculum gravis damni, vel propter illud quod infert plerumque irreparabile, Medicus gravissime peccat:

Doctrina, curaque, carens pietate, revelans.

1. Nempe peccat si absque sufficienti scientia gravis morbi curam suscipiat; vel si insolito morbo grave item et speciale studium non impendat; vel si medicamenta nondum probata ceteris jam probatis et probabiliter utilibus experimenti gratia praeferat; — 2. si cognito infirmi periculo, studiosa cura illi non adsit, aut Medicos alios vocari non sinat; — 3. si quid suadet Dei pietati contrarium, ut si sine necessitate jejunio liberet et vetitos cibos permittat; — 4. si morbos pudendos cum aegri infamia pandat sine causa, etc. [3].

Ex Codice poenali Albertino Medici et Chirurgi tenentur sub poena intra horas 24 denuntiare quos curaverint vulneratos. Item graviter puniuntur, si cuipiam, ut a publico liberetur officio, falsam fidem faciant [4].

Certum autem et commune est quando desperatur de infirmo: 1. Esse applicandum remedium probabiliter profuturum, si aliud certius non habeatur, ut infirmo, modo quo potest, provideatur; 2. si remedium sit dubie profuturum et certo non nociturum, adhuc applicandum esse; habetur enim tunc aliquid spei, nihil vero timoris. Quando autem dubitatur, an remedium profuturum sit, an nociturum, sententia quae nobis videtur satis probabilis, et fortasse etia probabilior, docet illud applicari posse (ad ejus tamen salutem curandam), casu quo agatur de infirmo sine spe. Nam conformius est prudentiae et voluntati ipsius infirmi applicare illi remedium dubium, quam illud omittere cum certitudine mortis [5]— Diximus *ad ejus salutem curandam;* non enim id fieri posset ad experimentum faciendum pro aliis infirmis: est illicitum quaerere experimentum in alterius vita.

Q. 2. *An Medicus debeat infirmum monere de Confessione?*

R. Si agitur de morbo mortali, utique Medicus tenetur vel ipso jure naturali infirmum monere de Confessione sacramentali peragenda; unusquisque enim tenetur, cum potest saltem sine gravi suo detrimento, periculum aeternae damnationis a proximo suo removere [6]. Imo etsi morbus hic et nunc non sit mortalis, attamen Concilium Lateranense IV sub Innocentio III celebratum anno 1215 praecipit districte (et ideo sub gravi) omnibus Medicis, ne infirmos in curam recipiant, nisi

Ordinariis Dioecesanis, immediate atque independenter ab aliis Auctoritatibus, manifestare tenentur. De reliquo observandum est quod Decreto sub die 4 Aprilis 1830 Notariis et Cameris Notarilibus praescriptum est.

1 Quod dicitur de medicis, id ipsum valet in sua arte de chirurgis.

2 V. Angeli. *Il medico giovane al letto dell'ammalato*—Scotti, *Catechismo medico*, p. 3, c. 9: It., *Omelie ai giovani studenti*—Sava, *Sui pregi e doveri del medico*. Milano 1843. Medici quo in sua arte sapientiores, eo sunt religiosiores. Ad rem celebris Medicus Broësiebes: *Tanta est inter Deum, Religionem et medicinam connexio, ut sine Deo et Religione nullus exactus Medicus esse queat*. Sane medicina a Deo est (Eccli. 36): ac ne duon materialismum inducat, imo Dei providentiam mirabiliter commendat, tum in herbarum virtute quam inquirit; tum in admiranda humani corporis structura, cui studet: unde quidam anatomiam Dei existentiae et sapientiae evidentem demonstrationem appellat —V. Moserus, *De Medicis sanctis*—Alberius, *De convenientia medicinae cum Theologia practica*—Matthias, *De habitu medicinae ad Religionem*—Chiappa, *Della vicendevole dipendenza tra la morale e la medicina* — Devay. *De la physiologie humaine et de la médicine dans leurs rapports avec la Religion chrétienne, la morale et la société*. Paris 1840.

3 Peccant item si jactent se peritos, cum non sint; vel curationem protrahant lucri causa; vel pauperem in periculo curare negligent.

4 Art. 236 et 393—C. A. poen. pag. 2, §§ 111 et seqq.

Idem tenet in jure poenali Neapolitano, Art. 392.

5 V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 46; et l. IV, n. 291.

6 V. *Continuazione delle Mem. di Religione*. Modena, tr. XVII, art.: Riflessioni del dott. Ermen. Pistelli sopra l'officio di far noto agli Infermi il pericolo di morte.

prius confiteantur [1]. S. Pius V Constitutione *Supra gregem* data anno 1566 confirmans tale praeceptum insuper jussit, ut Medici non antea infirmi curationem suscipiant, quam eum admonuerint de Confessione peragenda. Eis etiam prohibet, ne eum ultra tres dies invisant, nisi scripto Confessarii resciant, eum esse confessum. Statuit etiam, ut Medici antequam Doctoratus gradum consequantur, jurent se tale praeceptum esse observaturos.

Porro communior sententia, cui consentit Benedictus XIV [2], vult quod praefatum praeceptum, etsi non obliget in quocumque morbo levi (quod esset ridiculum ex Suarez) neque tamen intelligendum est urgere dumtaxat in morbis actualiter periculosis: sed etiam in illis, qui judicantur posse imposterum periculosi fieri. Nam Innocentius, uti se exprimit, hoc dedit praeceptum, ne infirmi si monerentur in morbo mortali, facilius mortis periculum incurrerent: ergo supponit esse monendos antequam morbus mortalis evadat. Adde in morbo jam nunc mortaliter periculoso talis obligatio oritur ab ipso jure naturae. Utinam autem Constitutio haec observaretur ab omnibus! quot infirmi, exclamat s. Alphonsus, damnationem vitarent, qui ob Medicorum oscitantiam Confessionem procrastinando inconfessi, aut male confessi decedunt [3]!

Sedulo est animadvertendum ad hujus praecepti implementum sufficere: — 1. si Medicus moneat infirmum per alios; jam enim totus finis obtinetur. Ita Mazzola, Suarez, Vega, Viva etc.; — 2. si habeat aliorum testimonium, qui sint fide digni, infirmum nempe confessum esse. Ita Barbosa, Diana, Sanchez, etc.; — 3. si moraliter certus sit infirmum esse in bono statu. Ita Fagnanus, Sylvius, aliique cum s. Antonino; nam tunc cessat periculum male moriendi. Si tamen infirmus, monitus de Confessione, nolit obstinate eam peragere, et esset in periculo, si a Medico desereretur, adhuc potest cura eidem exhiberi. Ratio, quia Pontificis decretum non adversatur charitati, quae favet etiam obstinatis quoad potest: et hoc esse commune docet Benedictus XIV.

Q. 3. *An infirmus teneatur Medicum vocare eique parere?*

R. Ad vitam, ejusque sospitatem tuendam ipsa natura nos impellit [4]. Ubi ergo sanitas nostra turbatur, ordinarie loquendo, satis non est morbum patienter ferre; sed casu, quo per remedia simpliciora morbus non pellatur, tenemur Medicum adhibere cum possumus, ejusque praescriptionibus obtemperare, si extraordinariam molestiam non importent. Hinc Scriptura: « Honora Medicum propter necessitatem; etenim illum creavit Altissimus... « Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhorrebit illa [5].

Diximus 1. « Ordinarie loquendo »; non enim peccaret (ut dicunt Cajetanus, Navarrus, Sanchez et Viva) qui medicinam respueret, si id faceret ad se mortificandum, neque adsit periculum mortis, neque ideo propria munia negligat; — 2. « Casu quo per remedia simpliciora morbus « non pellatur »; in pluribus enim natura ipsa per convenientem *diaetam*, ut dicunt, vel per remedia vulgaria [6] convalescit. Neque nos delicatulos, ac meticulosos esse decet; qui enim medice vivit, miserrime vivit; — 3. « Si extraordinariam « molestiam non importent »; nam nisi rationes speciales occurrant, tenemur tantum ad remedia quae communes vires non superant. Aliquando optimum esset usurpare illud Gagliuffi:

Quid pulsat? Medicus *Quid vis?* Tibi ferre salutem.
Cras, si me audieris convaluisse, redi.

1 C. *Cum infirmitas 3 de poen. et rem.*

2 *Notificatione* xxii. Haec sententia (notentur haec verba S. Alphonsi, *Praxis Conf.* n 57) mihi videtur vera. Hoc tamen non obstante, in contrarium est praxis Medicorum etiam timoratae conscientiae, qui non solent monere infirmos ad confitendum, nisi cum infirmitas probabiliter jam periculosa effecta est. Neque in hoc putant peccare adversus juramentum praestitum juxta Bullam inulxi doctrinae plurium auctorum sententium, quod praefatum juramentum non obligat, nisi pro illa parte, pro qua a consuetudine receptum est. Ceterum non dubitandum, quin moraliter peccent saltem Medici illi, qui omittunt monere infirmos (maxime spectatae dignitatis), cum jam infirmitas est periculosa. Nos porro vult Sanctus noster, ut Confessarius interroget ac moneat, *non obiter, sed cum calore; nam ex hoc pendet salus spiritualis Medici, et omnium infirmorum qui sub ejus cura erunt* — Imo ubi viget Concilium provinciale Romanum celebratum sub Benedicto XIII. lata est excommunicatio Episcopo reservata in Medicos, *si tertiam post infirmi visitationem ab infirmi cura non abstineant, usque dum infirmus ipse Poenitentiae non susceperit Sacramentum* (tit. 32, c. 1): non viget apud nos.

3. V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 182; et l. VI, n. 664.

4 Eph. v. 29.

5 *Eccli.* 38. Es. contra Anabaptistas, qui usum medicinae a Deo reprobatum docent. Vid. *A-Lapide* in hunc locum — Et Stapf, t. 2, § 284 — Liguori, *Op. Mor.* l. III, nn. 30, 372.

6 Cavendum ab illis pseudomedicis huc illuc cursitantibus, qui superstitiosa remedia vendunt, vel etiam sine pretio suppeditant, ac plebem insigniter decipiunt ejus integritati ac religioni insidiantes.

Q. 4. *Quandonam Pharmacopola peccet in officium suum?*

R. Pharmacopola, qui artem periculis plenam exercet, maxima cautela opus habet ex vi officii sui. Hinc patet ipsum peccare: — 1. Si absque scientia et diligentia medicamenta conficiat; vel si unum medicamentum pro alio cum gravis damni periculo porrigat; — 2. si medicamenta suppeditet ad procurandum abortum, aut vendat remedia inutilia; vel plus justo pro pharmacis exposcat [1]; etc

CAPUT SECUNDUM.

DE OBLIGATIONIBUS PRIVATIS.

Articulus I. — De obligationibus in societate paterna.

§ 1. — *De obligationibus parentum et filiorum.*

Parentes debent filiis suis amorem et educationem: 1. *Amorem* internum, efficacem et ordinatum, ita ut eos ex corde diligant, et eorum bonum curent; 2. *educationem* tum quoad corpus tum quoad animam. Ratio hujusce obligationis in ipsis naturae visceribus fundatur: sane quisque se diligere debet; ergo et parentes filios, qui sunt veluti aliquid sui, caro de carne sua [2].

Q. 1. *Quaenam obligationes parentum ad filios quoad corpus.*

R. Parentes tria debent filiis suis quoad corpus, nempe:

1. *Providentiam vitae*. Ex quo capite tenentur ab ipso conceptu sedulam prolis curam suscipere, illudque omne avertere, quod ejusdem vitae obesse possit. Hoc vel ipsa natura docet: *nam filius*, ut ait Angelicus, *est aliquid patris* [3]. Hinc peccant mulieres uterum gerentes, si nimis gravia ferant pondera, vel immoderato labori vacent; si currant vel saltent, si intemperanter bibant vel comedant, ita ut se periculo abortus exponant [4]. Peccant, si non caveant, ne quid mali quomodolibet filiis eveniat per aquam, ignem, bestias, ferrea instrumenta, vel nimium ploratum, etc.

2. *Providentiam victus*, nempe omnia pertinentia ad cibum, vestitum, habitationem, med cinam, etc.; qui enim dederunt *esse*, illud pro posse conservare tenentur [5]. Nec refert, quod proles sit spuria; de jure naturae est, ut pater alat filium quocunque modo genitum.

3. *Providentiam status*, nempe filiis de futuro statu providere, ita ut honeste juxta conditionem suam aliquando vivere possint. Patet ex allata ratione; « Nec enim « debent filii parentibus, *ait Apostolus*, « thesaurizare, sed parentes filiis [6]. » Quare dicendi sunt peccare parentes: 1. qui sine gravissima ac impellenti causa prolem exponunt locis piis [7], cum sit contra pietatem: vel extra domum ejiciunt, cum non possint adhuc sibi providere: vel cogunt ad mendicandum, aut vilem artem exercendam ipsis haud convenientem; 2. qui non adhibent diligentiam saltem mediocrem, ut acquirant bona quibus filii alantur; habeantque haereditatem sibi convenientem; 3. qui recusant constituere patrimonium filiis, qui ad Ordines promoveri cupiunt, aut filiabus absque justa causa congruam dotem denegant, v. g. quia Religionem ingredi vetint, vel quia ipsis invitis nupserint, etiam indignis, cum jam aetatem 25 annorum excesserint: si autem ante illam aetatem nupserint, diversae sunt opiniones: sed nobis probabilior videtur opinio Sanchez, et aliorum qui dicunt parentem teneri

1 Gregorius XIII Const. *Officii nostri* omnem vetuit societatem Pharmacopolas inter et medicos aut Chirurghos. Hic *vid*. Cod. Albertinus, tum militaris, art. 216; tum poenalis communis, art. 427 et 428 — C. A. poen. p. 2. §§ 100 et seqq.

Pro Regno Neapolitano vid. Art. 397 et seqq. Juris poenalis Neapolitani.

2 *V. La famiglia cristiana, ovvero ammaestramenti e regole del viver cristiano per ogni stato di persone secolari*, proposti da s. Carlo, dal b. Valfrè, dal v. Strambi, *diretti specialmente ai padri e madri di famiglia*. Novara Tip. Vescovile Miglio — Chassay. *I doveri delle donne nella famiglia*; item *Manuale della donna cristiana* — Fenoglio. *La vera madre di famiglia*. Milano Tip. Pogliani 1856.

3 1, 2. q. 100. a. 5.

4 Peccant etiam mariti, qui uxores percutiendo aliisque modis vexando, in abortus periculum impellunt.

5 Ex c. *de eo qui duxit* etc.

6 II *Cor*. 12. Si filios debita, ut vivere posset, contraxit, ea solvere pater tenetur. *Collet*. « Les parents, qui par un esprit d'avarice, nourissent et entretiennent leurs enfants avec trop d'épargne, ne commettent qu'une faute vénielle, si les enfants n'en souffrent pas notablement et que ce qui leur est absolument nécessaire pour vivre et être entretenus honnêtement selon leur état, leur soit accordé ». *Examen raisonné* etc. In procurando filiis vitae statu, maxime matrimoniali, multa attendere debent parentes, praesertim ut ejusdem temperamenti et aetatis (quantum potest) sint nupturi. Quot enim ex disparitate matrimonia infelicia, cum nempe robustus infirmum aut debilem; juvenis non juvenem ducit, praesertim si uxor senior sit! Hoc matribus per Confessarios singulariter inculcandum. *Gorilia*.

7 Ex Layman, et Salmanticensibus probabilior est juxta causa illegitimas prolis — V. Liguori, *Op. Mor*. l. III, nn. 336 et seqq.

saltem ministrare alimenta, licet illae indignis nupserint.

Hic duo ex Codice civili Albertino notanda occurrunt: 1. « I conjugi col solo » fatto del matrimonio contraggono unitamente l'obbligazione di nutrire, mantenere ed educare i loro figli; 2. le spese del mantenimento e dell'educazione » incombono principalmente al padre. Ove » questi non abbia mezzi a ciò sufficienti, » vi saranno tenuti la madre o l'avo paterno od ambidue, avuto riguardo alle rispettive facoltà ed alle particolari circostanze. In difetto vi saranno tenuti gli altri ascendenti paterni e quindi materni [1] ».

» An (*quaeres*) mater teneatur lacte » proprio prolem alere? » Affirmative, nisi habeat justam excusationis causam, v. g. infirmitatem, debilitatem; quia ad hoc natura evidenter impellit. Licet autem probabilius mater non teneatur nisi sub veniali prolem suam lacte proprio nutrire, cum ejus obligatio gravis huc respiciat, ut proles bene alatur; tenetur tamen semper sub mortali bonam ei nutricem quaerere, si hoc per se onus non sustineat; lactis enim qualitas plurimum confert ad salutem ac mores [2].

Q. 2 *Quaenam obligationes parentum ad filios quoad animam?*

R. Obligationes parentum ad filios quoad animam sunt:

1. Curare, ut filii vix nati Baptismatis gratia regenerentur: hoc primum est omnium spiritualium bonorum omnino necessarium; parvulorum autem vita variis periculis obnoxia est. Plures Synodi Dioecesanae prohibent illud differre ultra triduum sine Episcopi licentia, comminata etiam excommunicatione, si ultra octiduum differatur [3]. Item curare debent parentes, ut filios vix usu loquelae praeditos vel per se, vel per alios edoceant praecipua christianae Doctrinae capita, Dioecesis Catechismum adhibendo, ut instructio securior et uniformior sit (*FF*): « Parochi, *ait Benedictus* XIV, gravibus solidisque argumentis parentibus ostendant in manifesto perpetuae damnationis periculo versari, si liberos suos Religionis elementis erudire negligant [4]. » Item curare, ut a primis annis, a quibus ceteri pendent, non solum catecheses, sed etiam Sacramenta, et alias functiones frequentent: « Filii tibi sunt? erudi illos, et » curva illos a pueritia illorum [5]; nam » (pergrande consectarium!) adolescens » juxta viam suam, etiam cum senuerit, » non recedet ab ea [6]. » — Hinc peccant graviter parentes, qui ut sumptibus parcant, educationem spiritualem filiorum prorsus negligunt; qui pro famulatu pepes pravos dominos eos collocant, pluris facientes pecuniam quam animam [7]; qui eos mittunt ad scholas haereticorum, vel aliorum magistrorum, qui sint impii moribusque perditi: videant, quaeso, quam terribilem rationem sint Deo redditur, qui de manibus eorum animas filiorum repetet; neque enim ignoraro possunt quantum instituta exemplaque praeceptorum in adolescentium animos influant (*GG*).

2. Iisdem bono exemplo praeesse: « Mementote (en gravissima verba, quibus « monet parentes d. Hieronymus) mementote vos magis exemplo docere filios, « quam voce [8]. Plures Synodi, ut Novariensis, Reservant consensum dictis vel « factis a parentibus libere praestitum, « ut filia alteri copiam sui faciat, si haec « inde sequatur ».

3. Delinquentes corripere; nam: qui parcit virgae, odit filium suum [9]. » Cavere tamen debent, ne in corrigendo modum excedant [10], vel in blasphemias prorumpant, quod majoris essent nocumenti.

4. Eos a fallacibus mundi illecebris, pompis atque voluptatibus avertere; et praecipue a locis suspectis, a clandestinis

1 Art. 116 — C. A. 137 — C. P. 106 C. G. 205 — C. M. 145.

In Jure civili Neapolitano, Art. 193, haec vel notanda. *I conjugi contraggono col solo fatto del matrimonio l'obbligazione di nutrire, mantenere ed educare i loro figli. Però il padre è tenuto in primo luogo, quindi l'avo o proavo paterno, ed in sussidio la madre.*

2 Excusant etiam foeminam nobilem ob consuetudinem Salmanticenses, Navarrus, etc. *Vid.* Benedictus XIV, *De Synodo* l. XI, c. 7 — Conte Benveu. di S. Rafaele, *Ragionamento intorno all obbligo di allattare i propri figliuoli* — *Précis de physiologie humaine pour servir d'introduction aux études de la Philosophie et de la Théologie Morale, suivi d'un Code abrégé d'igiène pratique*, Ouvrage spécialement destiné au Clergé et aux Séminaires par Debreyene Docteur en médecine. Bruxelles 1845 — Roberti, *Opere* vol. 3.

3 Uti Novariensis, *pag.* 28.

4 *Notificatione* XIX.

5 Eccli. 7

6 Prov. 22.

7 « Quoique un enfant soit en service, ses parents conservent toujours sur lui leurs droit et l'obligation de veiller sur sa conduit ». *Examen raisonné* — V. Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, cap. XVII.

8 *Epist. ad Laetan.* — V. Muzzarelli, *Delle cause dei mali presenti*, p. 114.

9 Prov. 13, *Vid.* Eccli. 30.

10 Prohibetur ipso *Cod. poen. Albert.* art. 560.

conventiculis, a colloquiis amatoris atque periculosis, quae maxime haberi solent cum personis diversi sexus. Unde parentes monet Apostolus: « Educate illos (*fi* « *lios*) in disciplina et correptione Do- « mini [1] ».

5. Ipsis libertatem relinquere circa status electionem: « Non tenentur, *ait An-* « *gelicus*, nec servi Dominis nec filii pa- « rentibus obedire de matrimonio contra- « hendo, vel virginitate servanda [2]. » Ratio est: homo non hominum, sed Dei voluntatem sequi debet, qui in omnium corda diversi status semina jecit: dein quod liberum linquitur a Deo, uti est maxime consiliorum observatio, ab homine ligari non debet [3]. Hinc graviter peccant qui filios invitos cogunt etiam indirecte ad statum perpetuum, vel e contra injuste retrahunt, licet sine vi: peccant autem parentes tum contra pietatem, cum ex officio teneantur filiorum utilitati incumbere; tum contra charitatem, cum impediant alterius bonum. Ubi insuper notantum, quod ex Tridentino excommunicantur ipso facto (sed absque reservatione), tum qui cogunt mulieres ingredi monasterium et profiteri, tum « qui sanctam « virginum vel aliarum mulierum volun- « tatem veli accipiendi vel voti emittendi « quomodo sine justa causa impedie- « rint [4]. » Attamen non negamus, quod parentes complures e Religione filios suos avertentes valeant a mortali excusari, saltem ad aliquod breve tempus ratione ignorantiae vel inadvertentiae, quae facile in eis esse potest ob vehementem carnis affectionem erga suos [5] — Hinc versus·

nvitum natum haud cogas amplectere statum;
Exemplo et voce corripe, flecte, doce.

Q. 3. *Quaenam sunt obligationes filiorum erga parentes?*

R. Praecipuae filiorum obligationes erga suos parentes sunt *amor*, *reverentia* et *obedientia*, quae tria parentibus debentur, etsi hi sint sine merito ac virtute; nam ratio horum non est meritum aut virtus, sed pietas; amor nempe debetur ratione causae, reverentia ratione praeminentiae, obedientia ratione regiminis.

1. *Amor*: filii nempe tenentur parentes amore prosequi tam interno, hoc est bene iis velle; quam externo, omne nempe malum et injuriam ab iis propulsando, benevolentiae signa iisdem exhibendo, in necessitate tam spirituali quam corporali constitutis subveniendo. « Honora patrem « tuum, et gemitus matris tuae ne oblivi- « scaris: memento, quoniam nisi per illos « natus non fuisses, et retribue illis quo- « modo et illi tibi [6] » — Qui in his graviter deficit, graviter peccat: uti esset si parentibus aegrotantibus, indigentibus ac senio confectis opem non ferat; si eos male et irriverenter habeat, quia v. g. hebetes, amentes, prae aetate delirantes, vel ebrii sunt; si in mortis articulo constitutis, ut Sacramenta opportuno recipiant, non studeat; si jam defunctis exequias fieri juxta propriam conditionem haud curet; etc. « Qui affligit patrem et « fugat matrem, ignominiosus est et infe- « lix; fili, suscipe senectam patris tui et « non contristes eum in vita illius: et si « defecerit sensu, veniam da, et ne sper- « nas eum in virtute tua; eleemosyna e- « nim patris non erit in oblivione. . . pro « peccato matris restituetur tibi bonum, « *legitur in Scripturis* [7]. *Sane*: da paren- « tibus quidquid habes, *inquit divus Am-* « *brosius*, nondum das quod debes, quia « debes quod es [8].

2. *Reverentia*: filii nempe tenentur parentibus reverentiam profiteri tam internam, quam externam. Interna in eo consistit, ut filius parentes agnoscat tamquam superiores, et inde timorem reverentialem erga eos ex corde gerat. Externa consistit in manifestatione interioris per verba, signa et facta juxta illud: « In opero

1 *Ephes.* 6 — Contra tales parentes filiorum suorum peremptores vult S. Alphonsus, ut Confessarius sit *inflexibilis in eis deneganda absolutione*; vix enim dici potest quot inde mala! quibus si a principio non obstent, sero inutiliter medicinam parant—V. Liguori, *Homo Apost.* tract. ult. n.3; et *Append.* iv. n. 6.

Curent etiam parentes, quos libros eorum filii evolvant; nam corrumpunt bonos mores libri pravi. Neque illis omnia indulgeant in victu atque vestitu; secus eos delicatulos, difficiles, superbientes, atque pervicaces habebunt: experientiam interrogent. Hoc ad rem Quintilianus: *Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi nos perderemus! infantiam statim deliciis solvimus; mollis illa educatio; quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit.* «De combien de désordres cette mollesse, cet amour parricide des parents n'est-il pas cause! » *Examen raisonné.*

2 2. 2, q. 104, a. 5.

3 V. *Il Cattolico Giornale Religioso*, l. xxv, p. 217, anno 1845. Lugano.

4 Sess. 25, c. 18 de R.

5 V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n, 339; et l. VI, n. 850.

6 Eccli. 7.

7 Prov. 19; Eccl. 3.

8 L. 8 in Luc.

« et sermone et omni patientia honora « patrem tuum [1]; maledictus qui non « honorat patrem suum et matrem suam [2]». Contra hanc obligationem graviter vel leviter pro ratione materiae peccant filii : 1. *Verbo*, si asperis, et inurbanis verbis, si contumeliis et maledictionibus parentes afficiant;—2. *signo*, si iis illudant risu vel subsannatione, aut si torvis oculis eos aspiciant, ita ut videantur eos odio habere, etc. [3]; — 3. *facto*, si parentes deliberate et cum sufficienti advertentia etiam leviter verberent; vel etiamsi manum dumtaxat attollant, aut instrumentum sumant ad percutiendum. Imo quibusdam in Synodis peccatum hoc merito reservatur [4] (*III*).

3. *Obedientia:* filii nempe tenentur parentibus obedire in *omnibus rebus honestis*, ita ut omnis inobedientia contra expressa parentum mandata sit ex genere suo gravis. Hinc Apostolus sic filios alloquitur : « Filii, obedite parentibus per « omnia ; hoc enim placitum est in Do« mino [5]». Hinc gravitor peccant ; si in re gravi spectante ad mores, ad animae salutem et domus gubernationem, parentes audire nolint, nisi inconsideratio vel aetatis defectus eos excusent. Item si operam dare nolint literis aut artibus statui suo congruentibus, sicque tempus absumant et expensas dilapident, si domum paternam sine causa contra prohibitionem deserant. Item si quae ad bonum regimen pacemque familiae multum spectant, exequi recusent, vel si omnia nutu proprio administrare velint, spreta parentum auctoritate praesertim si arroganter respondeant : « Non faciam, « attende tibi; taedium et fastidium af« fers mihi [6], etc. — *Diximus* : In omni« bus rebus honestis »; siquidem enim pater inhonesta vel a lege prohibita, v. g. furtum, praecipere non potest; ita nec filius patri talia praecipienti potest obtemperare. Quia scriptum est: « Obedire oportet « Deo magis quam hominibus. *Iterum* : « qui amat patrem aut matrem plusquam « me, non est me dignus [7]. »

Regula pro Confessariis. Saepissime ex declaratione in tribunali non cognoscunt Confessarii quousque filii sint erga parentes rei, quia vage se accusant: unde fit quod saepe absolvantur quorum agendi ratio et loquendi modus horrorem incuteret, si videretur et agnosceretur. Noscenda ergo est ipsorum filiorum indoles et educatio, et praesertim interrogandi quid dixerint, quid fecerint, et quidem quomodo et quo spiritu. Experientia constat paucas esse materias praesenti difficiliores, saepissimeque post interrogata remanere dubium an mortaliter an venialiter solum peccaverint filii: en consequenter an absolvi possint, cum ordinarie haec peccata sint consuetudinis. Itaque ad gravitatem peccati odii, irriverentiae, injuriae in parentes mensurandam, non sufficit aestimare ipsum actum secundum se praecise ex natura sua, ex suo objecto et intentione agentis ; sed debet insuper attendi effectus, exacerbationis, contristationis in parentibus causatus, dumpraevisus fuerit [8]. Hinc

1 Eccli. 3.

2 Deut. 27.

3 Item si ad dignitatis locum evecti aut divites facti, parentes ex superbia vel despiciant, vel negligant, vel nosse recusent, vel erubescant, ut non raro evenit.

4 Imo graviter peccant, si parentes in judicio accusent de crimine licet vero, id enim refugit ipsa natura. Unde dicitur: *ne glorieris in contumelia patris tui* (Eccl. 3). Excipitur dumtaxat casus perduellionis in Deum per haeresim, vel in Principem per conjurationem aut proditionem, quando damnum non possit aliter impediri: nam publicum damnum est privato anteponendum — V. Liguori *Homo Apost.* tr. vii, n. 1.

5 Coloss. 3.

6 Non raro tamen in praxi a mortali excusari potest inobedientia filiorum ob animi levitatem, inadvertentiam, vel ob quamdam negligentiam humanam, et saepe ob materiae parvitatem, vel ob defectum rigorosi praecepti in ipsis parentibus. Audiatur Spoter: *Ex aliqua negligentia vel socordia fragilitatis humanae, juventutis praesertim, praeceptum paternum transgredi semel, iterum, aut saepius (non tamen saepissime et ordinarie; tunc enim accederet virtualis saltem contemptus et pertinacia) non censetur peccatum mortale inobedientiae. Cum obedientia paterna toti modo non censeatur tuedi graviter, quamvis etiam sic merito paternae punitioni subjacere debeant* etc.

7 Act. 5, et Matth. 10.

8 Bene, ait Roncaglia, non excusari a mortali qui matrem vocat *pazza, ubbriaca, bestia, strega, ladra* et similia; qui vero diceret tantum *vecchia, stordita, ignorante* et similia, puto non posse de se absoluto damnari de mortali, nisi parens ideo graviter offendatur — Filius autem clam maledicta aut convicia in parentes conjiciens, non peccat graviter; cum non adsit tunc neque irreverentia, siquidem absentes sunt. Excipe nisi filius eis malediceret animo malevolo aut cum magno contemptu, nempe si malediceret coram aliis eo fine, ut illi deinde parentibus deferant, vel forte saltem praesumendo quod deferrent — V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n. 334.

Ad rem etiam Cousset: *Per giudicare della natura del peccato, che si commette mancando di rispetto verso i genitori conviene por mente ai costumi, agli usi del paese, alla condizione dei padri e delle madri, ed alla educazione dei figliuoli. Un'educazione rozza può diminuire l'ingiuria fatta ai genitori, e per conseguenza la malizia del peccato.*

quandocumque filius vel filia sine justa causa deliberato aliquid agit vel omittit, etsi per se malum non sit; ex quo tamen scit parentes graviter offendendos aut forte etiam peccaturos nimia ira, indignatione, blasphemiis, etc. ipso facto peccat mortaliter contra amorem, reverentiam et obedientiam parentibus debitam. Etiam in dubio, an sit justa causa aliquid agendi ex quo parentes offendendi sint, tenetur filius abstinere, quia in tali dubio stat possessio et obligatio reverentiae. Quando tamen justa causa omnino urget aliquid agendi, et constat offensionem parentum ex mera eorum morositate, melancholia, vel etiam malitia irrationabili orituram, non peccant filii illud agentes, idque maxime in sequenda vocatione divina [1].

Q. 4. *An filii circa status electionem debeant parentes consulere?*

R. Quaestio est potissimum de statibus, qui fixi sunt et immobiles, ac maxime de statu conjugali, vel religioso eligendo.

1. Si agitur de *statu conjugali*, tres sunt sententiae principales: Prima sententia, quae etiam communior, docet filios teneri sub gravi consulere parentes et illorum consilium sequi; quia illi habent hac in re majorem experientiam, quam juvenes. Huc facit illud: « Judicium « patris audite, filii [2]: quare ipsos non consulere est contemnere et offendere in re ex se gravi. Secunda sententia tradit, teneri filios sub gravi consilium petere ex allata ratione, non tamen sequi; cum in hac electione filii sunt sui juris. Tertia tenet, quod filii, si contrahant inconsultis vel invitis parentibus, peccant dumtaxat leviter: nam obsequium, quod hac in re parentibus denegant, eos tempo non audiendo, gravem culpam non importat; cum eorum consiliis non adstringantur [3].

2. Si agitur de eligendo *statu religioso*, quamvis filii regulariter debeant parentum consensum humiliter expostulare, benedictionem impetrare, imo usque ad pubertatem expectare, ipsis renuentibus; ordinarie tamen loquendo, certum videtur eos neque teneri neque expedire, ut parentum suorum consilium interrogent, tum quia parentes plerumque hac in re nullam habent cognitionem et experientiam; tum quia parentes ob proprium commodum de facili mutantur in hostes [4]. Audiatur Angelicus [5]: « Dicitur « Proverbiorum 25 »: causam tuam tracta cum amico, et secretum extraneo non reveles; « propinqui autem carnis in hoc « proposito amici non sunt, sed potius « inimici secundum illud, quod habetur « Micheae 7: » inimici hominis domestici ejus. Hoc idem observat div. Bernardus dicens [6]: « Saepe parentes ita se in « hac re coecos exhibere, ut malint filios « suos cum seipsis perire, quam salvari « procul a se. Oh durum patrem! oh saevam matrem! (*II*) ».

« Sed (dices) quid si parentes sint in « necessitate. — Vel talis parentum necessitas communis est; vel est gravis. Si 1, tunc potest filius ingredi Religionem; quia non tenetur se privare gravi bono, ut tale afferat parentibus suis auxilium, sine quo ita vivere possunt, ut grave non patiantur incommodum — Si 2, tunc poterit filius eam ingredi, casu, quo in saeculo manens tali necessitati subvenire non possit; nam frustra detineretur in saeculo. Quod si potest subvenire, tunc audiatur d. Thomas: « Aut ipse qui habet « propositum intrandi Religionem, videt « in saeculo non posse vivere sine pecca- « to mortali; vel non do facili. Si timet « sibi periculum peccati mortalis, cum « magis teneatur saluti animae suae pro- « videre quam corporali necessitati pa- « rentum, non teuetur in saeculo remanere ». Secus, uti patet, tenetur in saeculo remanere.

Quaenam (dices) *gravis parentum necessitas filium retrahere valeat a Religione?* — Audiatur Angelicus: « Si sine « ejusobsequio parentes nullo modo vivere possunt, sic tenetur eis servire et

1 V. *Examen raisonné ou décisions Theologiques*. Lyon.

2 Eccli. 3.

3 V. Liguori *Op. Mor.* l. VI n. 849; et *Homo Ap. Iruct*, xviii. n. 10.

4 Concilium Toletanum X. c. ult.; et Tiburtinum, can. 24—Liguori, *Opus Mor*, l. III, n. 333. et l. IV, n. 68.

5 Opusc. 17. c. 10 — Hic notandum quod thesis Pseudosynodi Pistoriensis asserens *Sanctos Thomam et Bonaventuram sic io tuendis adversos summos homines mendicantium institutis versatos esse, ut in eorum defensionibus minor aestus et accuratio major desideranda fuisset* (sub n. 81 *proscripta est uti scandalosa, in sanctissimos Doctores iojuriosa, empiis damnatorum auctorum contumeliis favens.*

6 Ep. 3—V. Hallier; *De Sacris Ordinationibus*, ubi fusius in tomo 1.

7 Quodl. 10. a. 9 Liguori. *Opuscoli relativi allo stato religioso* — Leissius, *De statu vitae eligendo* —Pianamonti, *La vocazione vittoriosa*—Rosignoli. *La saggia elezione* — P. Natale, *Il Paradiso in terra* ecc.

« alia opera perfectionis praetermittere, « et peccaret eos dimittere. Si vero sine « ejus obsequio possunt aliqualiter su- « stentari, non autem honorifice, non « propter hoc tenetur opera perfectionis « dimittere ».

« Quid (addes) si filii jam sint professi, « tenenturne e Religione egredi ut paren- « tibus subveniant?»—Tenentur utique in extrema parentum necessitate, quae nullam agnoscit legem; et egressi ex Decreto Benedicti XIV 1745 subduntur Ordinario loci. Sed in gravi parentum necessitato probabilius non tenentur; de hac habet Angelicus: « Ille, qui jam est in Religione « professus, reputatur jam quasi mortuus « mundo: unde non debet occasione su- « stentationis parentum exire e claustro[1].

Q. 5. *Quid sibi invicem debent consanguinei collaterales et affines?*

R. Consanguinei collaterales et affines sibi mutuo debent amorem, honorem et in necessitate subsidium; idque lege non tantum charitatis, sed etiam pietatis, cum inter se speciali nexu aut carnis aut affinitatis cohaereant; etsi tamen unio ac dependentia inter illos non sit tanta, prout est inter parentes et liberos. Hinc colligit Henno praedictae cognationis circumstantiam, ut quae speciem mutat, aperiendam esse in Confessione, quoties agitur de gravi injuria, detractione, contumelia, odio, percussione et similibus. Hoc tamen restringit ad primum et secundum gradum, extra quos putat circumstantiam cognationis inducere peccatum solum veniale. Sicut si injuria fiat concivibus nostris, censent communiter talem circumstantiam non addere novam malitiam mortalem[2].

Q. 6. *Quae obligationes filiorum erga genitores ex Codice civili Albertino?*

R. Obligationes filiorum erga genitores ex Codice civili sont: — 1. ut ipsis exhibeant honorem et reverentiam[3]; — 2. ut iis et eorum ascendentibus, si indigeant, alimenta suppediteot[4]; — 3. ut matrimonium inire non audeant[5]; neque adoptionem acceptare sine eorum consensu, idque sub gravissimis poenis[6]; — 4. ut paternam domum non relinquant sine consensu patris sub his clausulis: « Il figlio soggetto alla patria potestà, che « non ha per anco l'età di anni 25 compiti, non « può abbandonare la casa paterna senza il per- « messo del padre, salvo per causa di volontario « arruolamento alle Regie Truppe».Quid si urgeat aliquando digressio filiorum? «Quando giuste cause « ne rendessero necessaria od evidentemente uti- « le la separazione di abitazione, il Prefetto del « Tribunale, prese senza formalità giudiziali le « opportune informazioni, darà sul fatto di tale « separazione quel provvedimento che crederà « più conveniente, senza esprimerne nel suo de- « creto i motivi[7]» — 5 si filii graviter erga parentes delinquant, dantur parentibus ipsis remedia, quae eo etiam pertingunt, ut filii in carcerem detrudantur[8].

§ 11. — *De obligationibus Tutorum et Minorum, Magistrorum et Discipulorum.*

Q. 1. *Quisnam venit nomine tutoris atque minoris?*

R. Olim impuberes cum desinebant esse sub potestate patris, appellabantur *pupilli*[9]. Facti puberes, *minores* dicebantur usque ad annum 20; quo completo, *majores* evadebant. Qui patris loco deputabatur ad tuendam pupilli personam et bona, dicebatur *Tutor*, *Curator*, cui cura committebatur bonorum et personae minoris. Hodie tamen jure civili communi, omni alia distinctione sublata, qui nondum complevit 21 annum, dicitur *minor*; tali autem aetate completa, *major*[10]; et cui cura minoris committitur, *tutor* appellatur.

Curator autem ex Codice civili Albertino non amplius deputatur, nisi quibusdam in casibus, v. g. absenti[11]; minori habilitato ad bona sua administranda[12]; haereditati jacenti[13]; filio mox nascituro[14].

Cum porro minorum tutela sit officium publicum ad publicum bonum conducens, sed pluribus gravissimis curis refertum, ex Albertino Codice, neque omnes eam respuere, neque omnes eam su-

1 2. 2. q. 101, a. 4.

2 Quod etiam extendunt ad patrinos; nam hodie vix ac ne vix quidem haec circumstantia particularis attenditur. Non tamen ad tutorem et minorem, cum adhuc in viridi sit mutua tutoris ac minoris obligatio erga se invicem—V. Liguori *Op. Mor.* l. III. n. 340.

3 Art. 210—C. A. 144—C. S. 287—C. P. 82—C. G. 371—C. M. 118.

4 Art. 118—C. A. 154—C. S. 195—C. P. 107—C. G. 205—C. M. 148.

5 Art. 106—C. A. 49—C. S. 163—C. P. 33, et Decr. 20 novembr. anno 1835—C. G. 147—C. M. 80 et 89.

6 Art. 188—C. A. 181—C. S. 270—C. P. 145.

7 Art. 212—Concord. C. A. 145—C. S. 288, 290—C. G. 374.

8 Art. 214 et seqq. Jus civ. Neap. art. 302 et seq.

9 Impubes dicitur qui minor est annis 14, si masculus; 12, si foemina. Qui vero minor est septennio dicitur infans, quasi *fandi impos*.

10 Cod. civ. Alb. art 244 et 367—C. A. 21—C. S. 311—C. P. 156—C. G. 388—C. R. 5—C. M. 192—C. H. art. 3 *Della tutela*.

11 Art. 76—C. A. 276—C. S. 119—C. P. 192—C. G. 112—C. M. 1016.

12 Art. 357—C. G. 480.

13 Art. 1035—C. S. 731—C. P. 935—C. G. 812.

14 Art. 251—C. A. 21—C. S. 315—C. P. 169—C. G. 395.

mere possunt vel tenentur. Sunt nempe alii, quibus illa de jure competit, et dicuntur *nati*: ut mater (quae tamen illum acceptare non tenetur; at si renuat, officium nihilominus sustinere debet, quoadusque tutor nominetur), ascendentes paterni et materni. his nemo melius bono filiorum potest providere. Alii sunt quibus ea interdicitur, cum illi juridice vel utiliter nequeant incumbere: uti religiosi professi, mulieres interdicti, minoris, infames, Alii, quibus ea libera relinquitur vel ob honorem, vel quia aliis curis sunt gravati, uti sunt ordinati in Sacris, militea in actuali servitio, equites as. Annuntiatae, Ministri Status, qui annum 65 compleverint, qui quinque filios legitimos habent, qui non est neque affinis neque consanguineus minoris, etc. Ceteri renuere non possunt absque probata causa [1]. In qualibet autem tutela protutor est etiam eligendus, cujus est vices tutoris supplere in defectu [2].

Cessat tutela ex eodem Codice: — 1. minoritate cessante, uti patet [3]; — 2. si moriatur tutor, vel removeatur, dispensetur aut renuntiet; vel juribus civilibus privetur; vel ultra annum carcere includatur. Vel si sit mater, ad alias nuptias transierit, non convocato consilio familiae, ut de tutela deliberet — 3. morte ipsius minoris. vel illius habilitatione; ad quam quidem deveniri potest, si ipse minor compleverit 18 annos, et capax habeatur [4].

Q. 2. *Quaenam sunt obligationes tutorem et minorum?*

R. Ad 1: Tutores imprimis tenentur in conscientia et vi quasi contractus earam gerere minoris, ejus personam tueri, imbuere bonis moribus, christiane educare vel per se vel per alios et omnem impendere operam suam, ut artem sibi convenientem ipse ediscat [5] — Bona vero ejusdem temporalia tenentur curare, fideliter diligenterque administrare uti bonus paterfamilias, cujus vices geront: et in tali administratione adamussim se conformare debent dispositionibus legum civilium eam in rem editarum. Hinc ad majorem securitatem juramentum praerequiritur a tutoribus emittendum coram judice de re fideliter administranda; inventario etiam omnium bonorum confectu intra decem dies a sua nominatione. Et tenentur de damnis, si quae ipsorum culpa in ea administratione obvenerint. Prohibentur cum minore contractum inire, vel illius nomina absque *auctorizatione* transigere. Finita tandem tutela, omnium actorum rationem reddere obstringuntur. Ita Codex Albertinus [6].

R. Ad 2: Com tutores vices agant parentum respectu minorum, satis est, si dicamus, minores erga tutores ligari ipsis obligationibus, non ita tamen strictis *amoris reverentiae* et *obedientiae*, quibus filii ligantur erga parentes. Id etiam praecipit Codex civilis Albertinus, adeo ut tutor possit petere minoris reclusionem, si in eum graviter delinquat [7].

Q. 3. *Quaenam sunt Magistrorum obligationes* [8]?

R. Qui nobile alios edocendi munus suscipiunt, tenentur gravi tum officii tum stipendii ratione:

1. Idoneam ad munus, quod suscipiunt, scientiam callere, ne ipsis errare contingat cum maximo discipulorum damno: « Discas quod possis docere, ne sis miles « priusquam tyro, et prius magister sis « quam discipulus, *ait d. Hieronymus* [9] ».

2. Doctrinam rectam discipulis tradere, idest s. Scripturae, Patrum traditioni, Pontificum oraculis et Conciliorum definitionibus consentaneam. Novas autem docendi methodos sequi poterunt magistri; sed in iis quae ad Religionis et morum doctrinam pertinent, debent ab omni novitate se prorsus abstinere. Unde ajebat Petrus Blessensis: « Non de corde tuo vaticinari « praesumas; sed juxta sacri eloquii doc« trinam universa discas, et doceas orans « cum Propheta: juxta eloquium tuum, « Domine, da mihi intellectum; (ubi nota), « non supra, non extra, non contra [10] « (*J.J.*) ».

3. Tenentur doctrinam tradere discipulorum intelligentiae accommodatam; et methodo convenienti eam exponere, ita ut eorum animi non obruantur, neque fastidio afficiantur. Secus ut quid verba facerent?

4. Tenentur semina christianarum virtutum teneris eorundem animis pedetentim insorere [11], et circa ipsorum mores attente invigilare [12]. Nam tam enim agitur penes nos de efformandis philosophis quam chri-

1 Art 286—V. Ferreco. *Dei consigli di famiglia* —C A. civ. 200—C S. 219.

2 Porro et tutoris et protutoris eligendi cura (si jam non sit a patre facta electio), et administrationi invigilandi, ac cetera omnia providendi ad bonum minoris, maxime spectat ad *consilium familiae*, quod est coetus constans quatuor saltem consanguineis minoris, auctoritate judicis ideo convocatus— C A. civ § 199 — C. S. art. 326 — C P. 204 — C. G. 393—C M. 297.

3 *Vid. Il giovane fuori di minorità*. Roma Tip. Salviucci 1845.

4 Art. 245—C. A. 196—C. S. 317 et 401 C. P. 269 —C G. 399—C. M 302.

5 V. Liguori. *Op. Mor* l. III, nn. 341 et 917.

6 Art. 311—C. A. 205—C. S. 373, 392—C. P. 272— C. G. 450—C. M. 303.

7 Art. 313-14—C. A. 217—C. S. 291 – C. G. 468.

8 V. Liguori. *Op. Mor*. l. III, n. 361.

9 Ep. ad Rusticum.

10 Ep. 111—Gaume. *Il Verme roditore delle società moderne, ovvero il paganesimo nell'educazione*. Torino 1856. Tip. Cerutti—Hinc omnes Doctores atque Magistri publici cujuscumque disciplinae ex mente Tridentini (*Sess*. 25. c. 2 de R.), et ex Constitutione *Sacrosancta* Pii IV, tenentur antequam comissum sibi docendi munus aggrediantur, fidei promissionem emittere juxta formulam ab ipso Pio praescriptam. Quae quidem professio, quantum aetate nostra adhuc sit necessaria, nemo est qui non videat Non tamen ubique est in usu

11 Ex Constitutione Benedicti XI *Etsi minime*. Quod si non agant, cogendi sunt, ut declaravit S C. C. 17 julii 1668.

12 Aliquando etiam coram lege civili tenentur de damnis suorum alumnorum—V. C. Alb. art. 1502—

stianis, qui cuncta proprii status officia recte implentes ad aeternam patriam perveniant. Cum autem hac praesertim in re praecipua persuadendi via sit exemplum, necesso ideo est, ut magistri in primis sint a vitiis alieni, et in virtutibus emineant: « Magister totus vocalis prodeat, gressus « et motus, vocalia sint universa, *ait s.* « *Hieronymus* [1] ».

Quae omnia etiam Synodus Novariensis (pag. 31 praecipit ac vult, « ut Ecclesiastici hoc mu« nus suscepturi bonum vitae testimonium exhi« beant. Item ut Parochi super ipsos sedulo invi« gilent » — Magistri obligationes paucis excipe;

Doctus, recte, apte doceat, bona semina mittat.

Q. 4 *Quaenam sunt obligationes discipulorum* [a]?

R. Discipuli obligantur tum sibi, tum praeceptoribus, tum Deo. Tria nempe discipuli debent:—1. Sibi studium et laborem assiduum; scientiae enim et artes non addiscuntur, nisi per magnos labores atque longam studiorum assiduitatem juxta illud vulgatissimum: « Gutta cavat la« pidem, non bis, sed saepe cadendo; »—2. Magistris reverentiam, docilitatem, gratitudinem. Hoc ipsis gentilibus erat officium ineluctabile: « Discipulos id unum « moneo, *ait Quintilianus*, ut praecepto« res suos non minus quam ipsa studia a« ment, et parentes non quidem corpo« rum, sed mentium esse credant; » — 3. Deo pietatem; scriptum est enim: « Ini« tium sapientiae timor Domini[3] ». Id nunquam satis juvenibus praedicabitur: nam tota moralis hominum existentia in hac vita et salus aeterna in altera, generatim pendet a primis adolescentiae annis juxta illud: « Bonum est viro cum portaverit ju« gum ab adolescentia sua [4]. Adolescens « juxta viam suam, etiam cum senuerit, « non recedet ab ea [5] (LL) ».

Articulus II. — De obligationibus in societate conjugali et herili.

Q. 1. *Quae sunt mariti et uxoris obligationes mutuae* [6]?

R. Conjux sibi mutuo debent societatem, amorem ac fidem:

1. *Societatem*, unde tenentur simul habitare juxta illud: « Dimittet homo patrem, « et matrem suam, et adhaerebit uxori « suae, et erunt duo in carne una [7] » electio vero domicilii pertinet ad maritum, cum familiae caput sit [8]. Hoc etiam civili lege sancitum est [9]; — *amorem*; dicit enim Apostolus: « Viri, diligite uxores ve« stras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, « et se ipsum tradidit pro ea [10] ». Et etiam mulieres hortatur, ut *viros suos ament* [11]. Hinc peccant si rixas, jurgia et odia in se invicem excitent, aut foveant; vel si conviciis atque maledictionibus se invicem afficient;—3. *fidem*; nempe conjugalem, juxta illud: « Mulier sui corporis pote« statem non habet, sed vir. Similiter « autem et vir sui corporis potestatem « non habet, sed mulier.. Nolite frau« dare invicem [12] ».

Haec porro officia iis imponit non solum natura societatis conjugalis et Sacramentum, sed etiam lex civilis « I coniugi hanno il dovere di reciproca « fedeltà, soccorso ed assistenza » Ita Codex Albertinus [13].

Q. 2. *Quaenam sunt speciales obligationes mariti et uxoris?*

R. Ad 1: Maritus tamquam caput tria uxoris suae curare debet, nempe animam, corpus et mores:

1. *Animam*: adeo ut peccet graviter si uxori permittat, ut legem Dei et Ecclesiae transgrediatur; tanto magis si impediat ab illius observantia. Non enim hoc esset ipsam diligere uti se ipsum; — 2. *corpus*: nempe tenetur uxorem secum retinere, et alere secundum statum suum, tum ex debito amoris conjugalis, tum ex officio capitis familiae, tum ex justitia ratione dotis, tum ex civili ipsa lege [14]; — 3. *mores*: tenetur nempe uxori invigilare, benigne compati, amicis suasionibus potius, quam rigidis verbis imperare. Etsi vero aliquando conveniat fortiter cum ipsa agere; semper tamen

[a] C. A. 1301 — C. G. 138 — C. S. 1334 — C. M. 1395.

1 V. *Le dodici virtù di un buon maestro*. Tip. Marietti, Torino—Riccardi. *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa—La scuola di filosofia e di religione. e modo di insegnarla* ecc. Roma 1822—*Amico Catt.* vol. 7: *sull'educazione*.

2 *Reg. patentibus 2 junii 1832* omnibus subditis Regni Sabaudiae prohibetur extra regnum studiorum causa abire sine Principis facultate expressa.

3 Ps. 110.

4 Jer. *Thr.* 3.

5 Prov. 22.

6 V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 351 et seqq.

7 Matth. 19.

8 V. *De matrimonio*, ubi de *effectibus*.

9 Art. 127—C. A. civ. 91—C. S. 201—C. P. 51—C. G. 214—C. M. 98.

10 Eph. 5.

11 Ad Tit.

12 1 Cor. 7.

13 Art. 125 — C. A. 90 — C. S. 193 — C. P. 50 — C. G. 212.

14 Art. 125 C. A. 90 — C. S. 193 C. P. 50 — C. G.

habeatur ratio illius Marci Aurelii: « Uxor monenda saepe, reprehendenda « raro, violentis manibus tractanda nun« quam ». Uno verbo, vir tenetur uxorem suam habere uti sociam, non vero uti ancillam; Deus enim dedit mulierem viro non in vile mancipium, sed « in adjuto« rium simile sibi [1] ». atque ideo eam traxit de latere, non de pede.

R. Ad 2: Uxor specialiter ad haec tenetur erga maritum suum [2]:

1. Ei ex corde obedire in iis, quae ad familiae administrationem pertinent et propriae conditioni conveniunt [3]; unde ait Apostolus: « Mulieres viris suis subdi« tae sint, sicut Domino, quoniam vir ca« put est mulieres, sicut Christus caput « est Ecclesiae [4] ». Non licet itaque mulieri agere expensas contra mariti voluntatem, quae communem foeminarum sui status consuetudinem excedant, nisi eas agat ex paraphernalibus bonis [5]; — 2. ei ex animo placere, sit mansueta, lenis, patiens: omnem garrulitatem, procacitatem et suspicionem circa fidem sedulo avertat. Ex his enim sensim sine sensu evenire solent mutuae aversiones, sine fine altercationes, fractio fidei, scandala, ac demum divortia [6]; — 3. ei indigenti de suo providere; hoc enim ad debitum conjugalis amoris pertinet. Quod etiam civili Codice praecipitur, ut nempe concurrat ad maritum alendum propriis bonis, si indigeat.

Q. 3. *Ad quid tenentur Domini erga famulos suos?*

R. Haec praecipue servare tenentur domini circa famulos suos:

1. Illos instruere, inquit enim Apostolus: *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior* [7]. Qui ergo dominus sollicitus non est, ut famuli rudimentis fidei imbuantur, nec tempus ad hoc conveniens concedit; qui eos ad catecheses et conciones sacras opportuno loco et tempore non mittit, iste profecto suorum domesticorum curam non habet — Sic etiam graviter peccat, si absque justa causa famulos impediat diebus festis a Missa audienda; si opera servilia iisdem imponat; si jubeat ea, quae sine gravi peccato praestare non possunt [8].

2. Illos corripere, si opus sit; domini enim vices gerunt parentum cum famulis et sunt caput totius familiae, quam debent recte dirigere. Unde peccant gravissime domini, qui non monent, vel incorrigibiles non dimittunt famulos irreligiosos, impios, blasphemantes, turpia loquentes et perversitatis praebentes exempla (maxime filiis ac filiabus, quorum aetati tanta reverentia debetur). Sed iis quidquid lubet indulgent, dummodo labores rite praestent; imo perversis principiis eos imbuunt, imo ipsorum conscientiae ac religiositati irrident, imo eos seducunt, vere animarum interfectores [9].

3. Illos amare, et quidem amore tam interno quam externo: ideoque eos benigne alloqui, convenienter alere, plus aequo non gravare laboribus, scientes eos confratres suos esse, unum omnium esse Dominum, spem atque metam; « Ex ei« sdem seminibus ortos, eodem frui coe-

212 — C. M. 100. Quod si ipsa a marito discesserit sponte sua et sine causa, cessabit in marito hoc onus. Item est si in adulterium lapsa sit, et aliunde habeat ut vivat.

1 Gen. cap. 2.

2 V. Mellini, *La donna forte*. Modena — Et S. Chrysostomus, *Homel. XXVI in I ad Cor.*

3 Hephes. 5 — Hinc illud Codicis Albertini art. 126: *il marito è in dovere di proteggere la moglie, la moglie di obbedire al marito.*

4 Haec voluntas ex *Codice civili Albertino* supponitur adesse in minutis expensis ad familiae victum; sic enim habet de uxore; *non può donare, alienare, ipotecare, acquistare a titolo sia gratuito sia oneroso, nè obbligarsi per tutti gli atti che eccedono la semplice amministrazione senza che il marito o personalmente od in iscritto presti a ciascun atto il suo assenso.* Imo pro certis contractibus, si uxor sit minor, requiritur etiam auctorizatio Tribunalis: art. 130 — Alii codices loc. cit.

5 Quare mulier nobilis ac dives cogi nequit ad officia famulae, uti esset verrere domum, cibos coquere, etc.

6 Confessarius non statim credat conjugi contra conjugem conquerenti, praesertim si uxor in maritum invehat, quia mulieres ordinarie sunt procaces: melius est, re dissimulata, ipsi commendare orationem, patientiam, mansuetudinem, et majorem sollicitudinem pro viro; sicque pluribus medetur malis. Taceat uxor, dum maritus est iratus vel ebrius: si monitio profutura videatur, id agat, dum maritus est bene affectus. Leniter autem agat semper: quod si non juvat et agatur de re gravi, curet, ut per Parochum vel alium virum prudentem maritus admoneatur. *Gury* — V. Augustinus, *Confess.* l. IX, c. 9.

7 I Tim. 5.

8 Sciant domini eo magis suos famulos fore in re domestica diligentes, quo magis erunt in Religione fideles. Sane qui Deo nequam est, cui bonus erit? Qui vero e contrario Deum diligit, ejus leges curat, quae debitam subjectionem erga majores luentur.

9 « Les domestiques étant placés comme sous la tutelle de leurs maîtres le péché que commettent ceux-ci en les portant aut mal est plus grave que s'ils y sollicitaient des étrangers ». *Examen raisonné* — Saepe in confessione hanc circumstantiam tacent heri, quae proinde petenda est.

« lo, aeque spirare, aeque vivere atque « mori ». *Unde ait Scriptura*: « Si est « tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima « tua, quasi fratrem sic eum tracta: noli « esse sicut leo in domo tua, evertens do- « mesticos tuos et opprimens subjectos ti- « bi [2] ».

4. Illos justo pretio nunquam fraudare, legitur enim: « Dignus est operarius mer- « cede sua [3]: Qui effundit sanguinem, et « qui fraudem facit mercenario, fratres « sunt [4] ». Pretium justum censetur quod communiter in illis locis dari solet, vel quod uno recusante, statim ab alio admittitur: hoc tamen habet latitudinem — Hinc versus:

Instrue, corripe, ama, mercedem pandito servis.

« Quid (quaeres) si famulus ad annum « conductus per mensem aegrotet, vel si- « ne causa ante annum discedat? » — In primo casu ex justitia ei integrum non debetur salarium, uti docet verior et communior sententia; cum non praestiterit servitium integrum: excipe, nisi aliter se habeat consuetudo [5]. Non tamen tenetur servus operas suas supplere; quia tota promissio tempori determinato affixa est — In alio casu, licet servus non recte agat, per se tamen aliquid ei debetur, ut communius dicunt; eum servitus exhibita mereatur utique mercedem suam: excipe adhuc, nisi ideo domino damnum obvenerit, vel aliter se habeat mutua conventio.

Q. 4. *Quaenam sunt obligationes famulorum erga dominos?*

R. Famuli tenentur dominis ea generatim praestare, quae filii parentibus, amorem nempe, reverentiam, obedientiam et fidelitatem.

1. *Amorem*; quia sibi sunt loco parentum: quo quidem sincero amore etiam dominorum filios prosequi tenentur — Hac in re delinquunt illae ancillae, quae vix ab oculis parentum subductae filios adhuc tenellos despiciunt, vexant, atque uti extraneos habent.

2. *Reverentiam*; clamat enim Apostolus: « Servi dominos suos omni honore « dignos arbitrentur [6] ». Hinc peccant graviter, si occultos ac graves dominorum defectus manifestent, si gravibus injuriis eos afficiant, v. g. diabolos, canes, etc. appellando [7]; vel si eos graviter irrideant, aspernentur atque sinant, ut in propria praesentia illorum honori graviter detrahatur.

3. *Obedientiam*; nam prima lex famuli est voluntas domini. Unde sic eos alloquitur Princeps Apostolorum: « Subditi esto- « te in omni timore dominis, non tamen « bonis et modesti, sed etiam discolis [8] ». Hinc plus minusve pro materiae qualitate peccant famuli, qui cum aliquid sibi non gratum praecipitur, obmurmurant, insolenter respondent, vel simulant se jam illud fecisse, etc.

4. *Fidelitatem* in servitio: ideo enim stipendio conducti sunt, ut fideliter serviant, strenue laborent, res domini curent, ac nihil surripiant; sed ea omnia studiose compleant, quae muneris sui sunt. Unde Apostolus vult « servos dominis suis sub- « ditos esse in omnibus placentes, non « contradicentes, non fraudantes; sed in « omnibus fidem bonam ostendentes [9] ». — Hinc versus:

Dilige, et obsequium, famulatum redde, fidemque.

« An (quaeres) possint absolvi famulae « cum heris peccantes, si jam aliis vici- « bus cum eis peccaverint? » — R. Si illae bis vel semel tantum peccaverint, et post admonitionem Confessarii occasionem tollere curaverint; tunc absolvi possunt; secus si occasionem removere neglexerint. Quare nunquam eas absolverem, si peccatum fuerit frequens, nisi exhibeant extraordinaria dispositionis signa, et aliunde sint in gravi necessitate, quatenus nempe sine gravi incommodo nequeant proprio statui alio modo providere: quamquam et in hoc casu ego experimentum quaererem [10] (*MM*).

1 Ita Seneca (Ep. 47, ubi laudat amicum Lucilium, quod cum servis familiariter agat vivatque. Et invehit in consuetudinem multorum, qui servos suos superbissime et crudelissime tractant.

2 Eccli 4 et 33.

3 I Tim. 5.

4 Eccli. 34.

5 Imo dominus ne tenetur quidem ad expensas infirmitatis, ut probabiliter tenet Lugo contra alios, modo famulus non sit in necessitate, nec aliter se habeat consuetudo. V. Liguori. *Op. Mor.* l. III, nn. 342 et seqq. II. n. 864. Hic tamen juverit proferre illud Plinii junioris ep. 19, al. 114): aegrotanti famulo *tanto major humanitas exhibenda est, quanto nunc illa magis eget*—V. Zacchia, *De salario, seu operarii mercede*. Roma 1658.

6 I Tim. 5.

7 Diana excusat a gravi peccato talem contumeliam, si ex ira et indeliberatione proferatur: et revera tunc hae voces non habentur communiter ut graves injuriae.

8 Ep. I. c. 2.

9 I Tim. 2. Quoad furta famulorum V. *de Restit.* c. ult.

10 V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 439.

SCHOLIUM. — *De obligationibus Superiorum et Inferiorum generatim erga se invicem.*

Q *Quaenam sunt speciales Inferiorum atque Superiorum obligationes ad invicem?*

R. Ad 1: In humana societate (praeter quos numeravimus) sunt qui aliis prestant vel potestatis, vel dignitatis, vel peculiaris alicujus muneris et officii, vel etiam solius aetatis nomine. His respective debetur *honor* ratione sublimitatis, *pietas* ratione propinquitatis, *reverentia* ratione aetatis, *observantia* ratione potestatis, *obedientia* ratione officii, *tributa* ratione stipendii. Hinc generatim dicitur in Scripturis sanctis: « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit...; reddite ergo omnibus debita ... cui timorem timorem, cui honorem honorem [1]. »

R. Ad 2: Vicissim superiores sive ecclesiastici sive saeculares tenentur inferiorum bonum curare; cum potestas sit in subditorum utilitatem ipsis a Deo tributa. Hinc Scriptura: « Rectorem te posuerunt? noli extolli; esto in illis quasi unus ex ipsis; curam illorum habe [2]. »

Hic tamen non est omittenda specialis illa obligatio, quae omnes laicos premit erga Clerum ac maxime Parochos suos, a quibus habent quidquid habent de bonis animae: — 1. Eis debent amorem: sunt enim spirituales ipsorum patres: « Per hos Christum induimus, et cum filio Dei sepelimur, *ad rem ait Chrysostomus* [3], et membra beati illius capitis efficimur; » — 2. obedientiam juxta illud Apostoli Pauli: « Obedite praepositis vestris, et subjacete eis; ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri [4]. » — 3. reverentiam, et quidem maximam, cum sit maxima pastorum dignitas; at quo major dignitas, eo major debet esse reverentia; — 4. subsidia: « Nam Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere [5] ».

Quae autem debet Clerus universus, ac maxime Parochus fidelibus, jam satis abunde docuimus in prima hujusce Tractatus parte.

1 Rom. 13.
2 Eccli. 42.
3 L. III *De sacerd.*
4 Hebr. 13.
5 I Cor. 9 « La réputation d'un prêtre d'un supérieur ecclésiastique est bien délicate: il est facile de la flétrir. Combien sont coupables ceux qui, par des railleries, des médisances, et quelque fois même pas des calomnies, dénigrent un pasteur et le rendent incapable de faire le bien qu'il pourrait faire! » *Examen raisonné — Nostro Signore*, ait Coussel, *comanda di obbedire anche ai preti che non hanno lo spirito del loro stato, quando non comandino nulla che sia contrario al Vangelo, e all'insegnamento della Chiesa; ecco quello che egli dice parlando degli Scribi e Farisei*: super cathedram Moysi sedent scribae et Pharisaei; omnia ergo quaecumque dixerint vobis facite; secundum vero opera eorum nolite facere; dicunt enim et non faciunt (*Matth.* 23).

ADNOTATIONES

(A) *Pag. 160.*

« Kant gran corifeo de' panteisti moderni... vedendo che la sua ragione teoretica non serviva a verun uso nella vita positiva, ricorse alla ragione pratica per trovarvi un *imperativo regolatore* delle azioni e del libero arbitrio conformemente alle idee di dovere e di diritto. La quale ragione pratica la pose su certe cognizioni pratiche a *priori*, che determinano per noi non *quel che è, ma quello che deve essere*, e formano la *legge morale* (l'obbligazione); la cui forza è autonoma, e non piega il soggetto alla obbedienza col pensiero di un essere e di una autorità e forza superiore, non col timore del male, o colla speranza della felicità; ma *col puro rispetto a quella legge*; sicchè in definitiva quella legge non è che una astrazione, una vana tendenza al sommo bene che non sa additarne nè dove sia nè quale sia nè per quali passi vi si giunga, e diviene poi un empirismo nella parte, in cui si tolgono per regola della vita reale, positiva, esterna quei precetti di ragione pratica che si formolano nella così detta *ragione giuridica*, cioè nelle leggi positive, religiose o sociali. Così dichiarata da Kant la ragione autonoma, cioè *legislatrice a sè medesima*, *dipendente dalle sole sue proprie leggi*, le scuole tedesche entrarono in questa rotaia, e quindi Fichte non considera il dovere (l'obbligazione) se non come *una legge, che l'Io impone a sè stesso*, *e questa legge consiste a*

rispettare il diritto altrui.—Per Hegel la moralità *è un'armonia dell'uomo colla natura , e la volontà è il morale fine a sè stessa o legge di moralità* — Quanto a Schelling, egli dice, *che se Dio esiste, esiste subito per conseguenza un mondo morale ;* ma soggiunge che *la virtù è uno stato, nel quale l'anima si conforma non alla legge posta fuori di lei, ma bensì come ad una necessità intera della natura sua»*.(Saggio intorno al Socialismo ecc. Vol.2).

Contra omnes nobis videtur jampridem exclamasse Sanctus noster : *La legge naturale non nasce dalle nature stesse degli enti ragionevoli, come suppongono certi autori ; ma nasce dalla legge eterna. La ragione divina è quella che crea l'ordine naturale di tutte le cose , e la divina volontà è quella che conserva quest'ordine — Non è la natura che forma la legge e la misura dell'onestà ; ma è quella legge che Iddio ha data a' subbietti di ogni natura* (Apolog. e Confut. v. 1, p. 14, 15 ecc.).

(B) Pag. 161.

Vel ipsos persecutores veritatis testes habemus ; etenim morti proximi illam matrem coguntur quaerere , cujus sinum dilaceraverunt. Illinc ajebat Zuinglius , se ad vivendum suam, ad moriendum catholicam Religionem eligere. Unde ad rem cuidam Protestanti ministro, qui catholicorum observantias aspernabatur, sapiens mulier respondit: *Fateor : huc usque per vos optima reformatio*: *Missam, confessionem, purgatorium,quadragesimam abstulistis; unum restat, destruite infernum , et vos libenter sequar.*

« Il timore della morte strappò due ritrattazioni da *Voltaire* , l'una del 30 marzo 1769 , l'altra del 2 marzo 1778. Si confessò in tempo di malattia nel 1724, nel 1735, nel 1750; e nel 1778 dichiarò, che si era confessato dall'ab. Gauthier e che domandava perdono a Dio ed alla Chiesa degli scandali che avesse potuto dare ecc. (*Mélanges de Philos.* l. xii. 1808). Ma addì 30 maggio 1778 Voltaire muore lacerato, straziato dalla memoria di quel Dio da lui bestemmiato , rugge e tra gli spasimi precursori d'inferno, torcesi , si divincola convulso, arrabbia col grido tremendo: *Je suis abandonné de Dieu et des hommes* : sì addenta , e dilaniate le braccia , le mani , le inzuppa nel vaso notturno e lordasi e s'imbratta , e divora il suo escremento! Lascio colorare questo quadro d'inferno allo spettatore medico Tronchin , il quale sebbene protestante, asseriva che *quello spettacolo sarebbe utile a tutti i giovani minacciati di perdere i mezzi preziosi della Religione; e che per vedere tutte le furie di Oreste non occorreva altro che trovarsi alla morte di Voltaire.*

« *Condorcet* si vanta di aver calmati gli spasimi di *D'Alembert* alla morte, e di avere impedita la sua ritrattazione — *Diderot* per nulla sicuro de' suoi sentimenti filosofici alla morte , col mezzo di un suo fidato cameriere , fa chiamare un Ecclesiastico e si trattiene con lui, avendo le migliori disposizioni, rese poi inutili dai suoi cattivi amici, che avvedutisene lo sottrassero con lusingarlo di sanità e trasportarlo alla campagna — *Elvezio* si ritratta per due volte.

« Le conversioni di *M.Laharpe*,di *Marmontel* , e così di molti altri fatte in piena sanità , sono troppo note per parlarne—*M.Charnois* celebre per li suoi scritti, alla vista della pazienza, rassegnazione, ed ilarità dei Preti Cattolici nella prigione dell'Abbadia ; ed al contrario della rabbia , delle grida e della disperazione de' Filosofi nella stessa prigione, si commuove, cerca di essere istruito, si converte, si confessa e muore nel comune assassinio.

« Il conte di *Boulainvilliers* morì dopo avere ricevuti i Sacramenti con molta cognizione e religione — *La-Mettrie* autore dell'*Uomo-Macchina*, empio libro arso per ordine dei Magistrati in Olanda, dalla quale fu cacciato, dopo essersi confessato pregava in morte (1751) Rossembert di invocare seco lui tutti i Santi, e di recitare la preghiera degli agonizzanti.

« *Du-Marsais*, che morì nel 1756, volle ricevere i Sacramenti , e fece un discorso commovente col sacerdote che glieli ministrava, di modo che Voltaire scrivendo a D'Alembert dice: *Io sono dolente per le smorfie di Du Marsais alla morte* — Lo stesso Voltaire nella medesima lettera si mostra afflitto, che *Deslandes* avesse ordinato, morendo, che fosse nell'istante abbruciato un suo libro — In altra lettera a D'Alembert dice: *Che ne dite voi di Maupertuis morto* (1751) *fra due cappuccini.*

« *Fontenelle*, che i filosofi contavano a loro favore , dimandò e ricevette nel 1757 i Sacramenti —Il troppo celebre Marchese *di Argens* incomincia nella sua lunga malattia a diffidare dei suoi sentimenti antichi , e dopo avere fatte serie conferenze sulla Religione , resta convinto, si pente e si confessa.

«*Buffon* si confessa al P. Ignazio Bongault cappuccino, riceve i Sacramenti in presenza di più persone , e la sua morte (1788) fu edificante. Egli , a dir vero , si mostrava sempre nemico degli increduli, sebbene gli abbia favoriti nelle sue opere — *Boulanger*, che supponesi autore del *Cristianesimo svelato* pieno di bestemmie e di raziocini tanto assurdi quanto stomachevoli contro la Religione di Gesù Cri-

sto (diatriba che fu però composta dal Barone d'Holbac), assicura nell'ultima sua malattia (1759) che non aveva giammai avuto che dei dubbi, che il solo dolore cui risentiva era quello di non poter bastantemente riparare al male che aveva fatto pel malvagio desiderio di farsi rinomanza.

« L'ab. *de Prodes*, morto nel 1782, nella sua ritrattazione 9 aprile 1754 dice, che non poteva avere vita bastante per piangere la sua condotta passata (*Barruel, Mém.* tom. v) — *Bouguer*, membro dell'Accademia delle scienze di Parigi, noto per opere erudite e per incredulità, dopo molte conferenze ragionate, compie cristianamente i rimanenti anni della sua vita e muore tale nel 1758 in età di 63 anni — *Montesquieu* nell'ultima sua malattia (1755) soddisfa con grande edificazione a tutti i suoi doveri di Cristiano, e dice che esso non fu nel suo cuore mai incredulo; ma che la vanità di essere conosciuto dalle peone del giorno, lo indusse a comparire tale.

» *Thomas* morì nel 1785 fra le braccia di Montazet Arcivescovo di Lione — L'Ab. *Galiani*, amico d'Elvezio, del Barone di Holbac e di tante madame scostumate filosofesse, e legato con una gran parte dei così detti *filosofi* dello scorso secolo, nelle ultime settimane della sua vita si riscuote dal suo letargo, si confessa con gran dolore dal suo Curato.

« *Thiébault* nel *Mes souvenirs de vingts ans à Berlin* racconta la morte penitente (1772) del celebre filosofo *Touissoint*, che fece una gran parlata energica, nell'atto di comunicarsi dal Sacerdote cattolico, alla moglie ed ai figli, e fra le tante cose che disse, chiedendo perdono a Dio ed agli uomini, confessò che tutta la sua incredulità nelle sue opere ed azioni, nei suoi scritti e discorsi famigliari era stato un effetto di vanità, di rispetto umano e per piacere a certe persone; ma che non era stato mai incredulo per convincimento.

« *Marmontel* ha impiegato gli ultimi anni di sua vita in ritiro ed in esercizi di virtù, terminandola con una morte cristiana nel 1799 — *Malesherbes*, che fu il più sincero consigliere dell'infelice Luigi XVI, di cui rimase altresì il più fido amico, pubblicamente abiurò i suoi principii filosofici gemendo per la mano data alla Rivoluzione — *M. de Langlet* nella lunga sua malattia che lo condusse alla morte nel 1807, si ravvede, si converte, si pente, pubblica il suo pentimento, chiede perdono.

« *M. Larcher*, morto nel 1812 in età di anni 86, molti anni prima della sua morte fu illuminato dai cattivi effetti della Rivoluzione e dai frutti di quella filosofia che la produsse. Nel giorno 5 maggio 1792 segnò una ritrattazione nella quale confessa sinceramente *ch'egli si era legato con alcuni dei pretesi filosofi, e che avea risoluto unitamente a loro di distruggere, per quanto avesse potuto, la Religione cristiana, e che quindi nelle sue note sopra Erodoto aveva avanzate massime e proposizioni tendenti alla sovversione di ogni Religione.*

« *M. Mercier*, famoso pel *Tableau de Paris*, pubblicato nel 1782, e per altri paradossi, si convertì molti anni prima di sua edificante morte (1314) con effusione di cuore, e si diede in braccio alla Religione — Così nel 1813 fece l'Abbé *Soulavie* autore delle *Memorie di Richelieu, di Aiquillon, di Massillon.* Come ancora Carlo *Pallissot* conservatore della biblioteca Mazzarina, che negli ultimi anni di sua vita si ravvide, chiese i Sacramenti con espressioni edificantissimi, e morì nel 1814 con sentimenti cristianissimi.

« A fronte di questi e di tanti altri anche dei presenti giorni, dei quali la soverchia prolissità non permette di far menzione, i nostri filosofi troveranno un solo Cattolico, diciamolo pure, anche dei corrotti costumi, che, fedele alla sua Religione in vita, l'abbia abiurata alla morte?» — Grillo, *Novelliere*, Genova 1850 — Lucbesini, *L'incredulità convinta da' suoi seguaci.* Lugano — Liguori, *Condotta ammirabile della divina Provvidenza*, c. 5: morte de' persecutori — Cavedoni, *Ritrattazione di alcuni increduli. V.* Collez. de' buoni libri, num. 144 — Frayssinous, *Difesa del Cristianesimo*, Confer.: l'incredulità dei giovani — *Dizionario degli apologisti involontari.* Parigi, 1853.

(C) *Pag. 164.*

In Gregoriano videlicet, vel Ambrosiano, juxta proprium Ecclesiae ritum: ille sic appellatur a Gregorio M. quia antiquum in Ecclesia Romana e istentem reformavit; hic noncupatur a divo Ambrosio, qui ipsum ex variis jam item existentium pro sua confecit Mediolanensi Ecclesia. *V.* Richard e Giraod, *Dizionario* ecc. V. Canto — Qui cantos ob ejus gravitatem valde confert Ecclesiasticis functionibus: cum autem sit et gravis et unius soni, ideo et *planus*, seu *simplex canendi modus* appellari consuevit (vulgo *canto-fermo*). Sicque discriminatur ab illo, qui varius est atque multisonus, et dicitur harmonicos seu musicus(vulgo *canto figurato*) Hunc etiam profanum appellant — *V.* Bergier, *Dizionario*, ecc. V. Canto Ecclesiastico — *Dizionario delle origini* ecc. V. Canto — *Cattolico* di Lugano, vol. xvi — *La scuola del Canto Gregoriono.* Novara — Thomassinus, *Vetus et Nova Ecc. disciplina*, lib.

2, c. 71 — *Civiltà Cattolica*, Serie III, vol. IV. musica religiosa.

Ipse harmonicus in Ecclesia cantus (ubi non sit more theatrali exercitus et modo fiat moderate) permitti potest; non tamen illum Ecclesiasticis commendari posse existimamus, ut nempe ipsi per se ei incumbant; cum ideo de facili propria munia negligant; et maxime quia occasionem inde soleant, ut plurimum, arripere et profanos musicales conventus frequentandi, et festis diebus potissimum solemnioribus, huc illucque quasi mimi cursitandi: quo fit, ut proprio decori et characteris gravitati, non sine maximo fidelium scandalo, deficiant— De cantu, motetis, atque organo, et musicia instrumentis *vid.* Benedictus XIV, Encyclica *Annus* 1749; et *De Sacram in genere*.

Huc faciunt pro nonnullis illa d. Bernardi: *Cantant, ut placeant populo, magis quam Deo; si sic cantas, ut ab aliis laudem quaeras, vocem tuom vendis et facis eam non tuam, sed suam. Habes in potestate vocem tuam, habeto et animum; francis vocem, france et voluntatem... cave ne sicut delectaris altitudine vocis, delecteris clatione mentis* (De interiori domo, cap. 51).

(D) Pag. 165.

Mirandum sane esset, imo lugendum maxime, si legis doctores atque custodes scientiarum studia negligerent *hac aetate, qua non solum laicos homines se ignorantiae incusari puderet, sed et debilis sexus hanc eandem notam male audiret in se jactam; inque nulla alia re tantum insudare videntur saeculo homines politiores, quom vel ab ipsis vulgi personis inscitiae caliginem depellere et ubique scientiae radios diffundere.* Ita sit Aquensis Episcopus Epist. Kalendario anni 1847 praefixa. Male pariter pronuntiandum est de illis, qui toti sunt in profanis studiis, ac quae sua sunt, floccifaciunt. Iatis aptari potest illud Tullii: *Etiamsi longa homini vita suppeteret, tempus parce dispensandum esset, ut sufficeret necessariis; nunc autem quae dementia est supervacanea discere in tanta egestate temporis?* — V. Frassinetti, *Riflessioni agli Ecclesiastici*— Marchetti, *Il Sacerdozio Cristiano*— Riccardi, tum *Pratica dei buoni studii*, cap. I et 2; tum maxime *Dei doveri e dello spirito degli Ecclesiastici*, c. 4 — Audisio, *Introduzione agli studi Ecclesiostici* — Salzano, *Lezioni di diritto* ecc., parte 2, lez. 8 studi.

Indefessi studii necessitas hodie maxime urget nos, tum ut valeamus occurrere tot malia, quae ob scientiae abusum ubique exundant; tum ut ignorantiae notam, quae nos insectantur, a nobis omnino avertamus, sed merito usurpare possumus illud d. Hieronymi (*De Scriptoribus Eccl.* in Prol) *Discant Celsus, Porphirius, Julianus, rabidi adversus Christum canes: discant eorum sectatores, qui putant Ecclesiam nullos philosophos et eloquentes, nullos habuisse doctores, quonti et quales viri Eam fundaverint, extruxerint et adornaverint. Et desinunt fidem nostram rusticae tantum simplicitatis arguere, suamque potius imperitiam agnoscant* — V. Cardin. Mai, *I meriti di Pio VII, e del clero verso la letteratura* — Fabriani, *Dei vantaggi apportati dagli ecclesiastici alle scienze, lettere ed arti* — *Memorie di Relig. e di morale.* Modena, vol. I, II, IX etc. — Chateaubriand, *Genio del Cristianesimo*, l. VI — Frayssinoua, *Difesa del Cristianesimo*, Confer.: gli uomini illuatri del Cristianesimo.

Si tamen modus in rebus; sunt enim qui ita studiis vacant, ut ceteras suas obligationes negligant, nec populorum salutem curent. Nos ex illis esse haud possumus qui scire volunt, ut sciant ipsi; sed ex illis qui scire volunt, ut alios edificent et salvent. « Abituato nel Seminario (ita sibi quidam Sacerdos contigisse narrat, cum fuerat electus Parochus), e poscia nella carriera dell'insegnamento a conversare perpetuamente co' libri, ebbi a smarrire, quando il volere del mio Vescovo mi addossò questa croce, e lo smarrirne appunto fu quello che mi fece accorto del pericolo; chè più d'una volta il mio Direttore di spirito in Seminario, vedendomi sì appassionato pei libri: *Guarda*, mi dicea, *bada bene! i grandi ingegni, gli spasimati pei libri, se diventano Parrochi, corrono grave rischio di trascurarne i doveri; e buon per noi, che nel Seminario non tutti sono aquile. Altrimenti chi si troverebbe che valesse andare a seppellire il suo ingegno all'ombra di un campanile? Ed applicando a questo il detto di s. Paolo*: Non multi sapientes, *soggiungeva*, non multi sapientes » — (*Civiltà Catt.* Ser. 2, vol. I, pag. 509).

(E) Pag. 166.

Usque ad saeculum VI nulla videtur fuisse distinctio quoad vestes inter laicos et Clericos extra functiones. Sed dicto saeculo illa distinctio coepit, postquam barbari usum brevioris vestis induxere; Clerici enim longam vestem nigri coloris retinuerunt gravitatis et modestiae causa. Postea vero idipsum in tercentis et amplius Conciliis constitutum est. Audiant haec Clerici vestium laicales amatores: *Nullus Clericus vestimenta vel calceamenta saecularia induere praesumat* (Concilium Agathense): *laicorum habitum non portent Clerici* (Elyberi-

tanum): *Nemo Clericorum indumenta laicalia induat* (Mediolanense). Porro Tridentinum Episcoporum quidem judicio reliquit definire formam babitus ecclesiastici, sed addita clausola, ut *Clericorum ordini et dignitati congruat* — Sixtus V vero Const. *Sacrosanctum*, et Benedictus XIII Const. *Catholicae Ecclesiae* quoad usum vestis talaris in sacrarum functionum exercitio omne Episcopis arbitrium sustulerunt; ideoque nemo amplius eam mutare potest praeter summum Pontificem.

Verus Ecclesiasticus suum habitum amat, ut miles sua insignia. Et quidem hic quantum faciat ad mores, res ipsa loquitur; est enim nobis inge incitamentum ad animum ecclesiastica virtute imbuendum. Unde sicuti qui mollibus vestiuntur molliter vivunt, ita et qui vestiunt sanctis vestibus, sancte vivunt. Sane qui sunt Clerici proprium habitum erubescentes? scrutare illos: sunt vanitosi, superbi, procaces, disciplinae impatientes, qui erubescunt proprium statum, illumque velare student ut libere commisceri possint saecularibus et omnibus profanis lusibus indulgere. Unde s. Bernardus *Apol. ad Guil.* c. 9: *mollia indumenta animi mollitiem indicant* — V. Bergier, *Dizionario* ecc. V. Abito — *Notificatio* LXXI, Benedicti XIV — Thomassinus, *Vet. et Nova Ecclesiae discipl.* I. II.

(*F*) *Pag. 168.*

Hic audiatur Parisis, *Quesiti di coscienza*: « V'hanno certi vantaggi che la Chiesa o fruisce o dimanda, i quali mentre sono indispensabili all'esistenza di lei, sono ostinatamente tenuti dal mondo in conto di privilegi accordati quasi a prova di benevoglienza. Tale è ad aversi l'esenzione dal servigio dell'armi per quei giovani che aspirano al Sacerdozio; tale è il diritto che hanno i Pontefici della Chiesa di assembrarsi nella forma da'canoni prescritta, onde intendersi sui comuni bisogni; tale la facoltà di raccogliere in iscuole cattoliche la cattolica gioventù, onde informarla a virtù ed a scienza, secondo i principii dell'ortodossia. No, non va in tutto ciò un privilegio, specialmente se tu mi parli di quegli Stati, dove a tali diritti partecipa ogni fatta di religiosa credenza: v'ha un diritto sì sacro, sì inviolabile, che questo conculcato in qualsivoglia paese, n'andrebbe presto con esso in bando ancora la Chiesa, sia per difetto di ministri, sia per manco di disciplina o di fede. Dunque è oppressore ingiusto quel Governo che disconosce tali diritti. Sia esso cattolico, nol sia, non sarà mai in facoltà sua l'opprimere la Chiesa di Dio ».

Speciatim quoad militiam, nulli dubium esse potest, Clericos exemptos esse habendos; secus quis huic longo curriculo studere vellet, sub periculo saeculari militiae nomen dandi? Clericorum autem numerus ab Episcopo est designandus; cum ipsius tantum sit Ecclesiam suam curare (*Tridentinum*, Sess. 21, cap. 2 de R.)

Quoad Regnum Sabaudiae *lege* 29 martii 1854, art. 98 dispensantur: 1. « Alcuni alunni cattolici in carriera ecclesiastica richiamati anteriormente alla estrazione dai Vescovi di loro Diocesi; — 2 aspiranti al ministero di alto culto in comunioni religiose tollerate nello Stato, richiamati come nel precedente numero dai superiori delle loro confessioni.

« Per la dispensa degli alunni contemplati nel n. 1, i Vescovi potranno richiamare un numero d'inscritti in proporzione di un alunno sopra una popolazione di ventimila abitanti delle rispettive loro Diocesi — Quando poi la popolazione della Diocesi o non ascenda a questo numero, o superando vi rimanga una frazione eccedente, basterà per richiamare l'alunno un numero anche minore d'abitanti, purchè questo oltrepassi i diecimila.

« Per la dispensa degli aspiranti contemplati nel n. 2, il numero verrà in ciascun anno determinato con decreto reale da emanare sulla proposta del Ministero dell'Interno, e dietro deliberazione del consiglio dei ministri.

« Art. 99. Gli individui, di cui al precedente art. 98, qualora designati non conseguissero uno degli Ordini maggiori, se alunni di cui all'art. 1, e la necessaria abilitazione all'esercizio del loro ministero, se aspiranti al n. 2, gli uni e gli altri prima di aver compita l'età di 26 anni, debbono assentarsi per la ferma determinata dall'art. 139, senza computare un'altra volta nel contingentes (*id est non amplius a militia dispensantur*).

Vid. etiam *Regolamento per l'esecuzione della legge sul reclutamento nell'Esercito, approvato* 31 marzo 1855, §§ 495 et seqq.

(*G*) *Pag. 172.*

Etsi praestet, ut Ecclesiastici generatim valedicant omnibus negotiis saecularibus, id tamen per se non impedit, ut justa interveniente causa etiam aliquod publicum munus ac politicum officium obire possint aliquando Clerici. Hinc Tridentinum, sess. 23, c. 1 de R. dum vult residere Praelatos, excipit inter cetera, *nisi eum absentia inciderit propter aliquod munus et Reipublicae officium.* Sane ex historia plane constat, rem civilem saepius prudentia Ecclesiasticorum, qui erant a publicis consiliis, stetisse. Adde id non parum conferre

ad Religionis tutelam, cum videlicet et consilio et voto injusta decernentibus efficaciter obstare valeant; melius autem profecto est prohibere ab initio, ne iniquae condantur leges, quam jam conditis mederi — V. *Ultimo discorso di Talleyrand all'Accademia delle scienze morali e politiche, in cui è dimostrata a meraviglia la superiorità de'teologi nella diplomazia e nella politica* — Peraldi *Del civile principato della Chiesa Romana*, pag. 3, cap. 72: l'aperta inabilità dei preti a reggere lo Stato è un'assurdità — Margotti, *Le vittorie della Chiesa nel 1° decennio del Pontificato di Pio IX.*

Verum pro praxi, quia id non de facili evenire potest sine proprii officii vel ministerii laesione, ne clerici publicum ac civile munus sumant proprio marte, sed audiant Provinciae Vercellensis Episcopos, qui Lit. 18 nov. 1849 *monendum Clerum censuerunt, non posse quemquam absque Episcopi venia civilia officia acceptare: quam veniam Ordinarii lubenter indulgebunt, ubi peculiaria rerum adjuncta suadeant.*

Hactenus traditas obligationes Clericorum quatuor monitis includimus, ut omnes sub uno intuitu conspiciantur.

MONITUM PRIMUM

Finem vocationis attingit, habitus gravitatem commendat, proprio Episcopo submissionem tenetur, tandem quae sint fugienda docet.

- **Habitum suscipe** — non ex: Levitate, Avaritia, Ambitione; — sed: Vocante Deo, Zelo tuae proximique salutis.
- **Incede in babitu** — Gravi, Modesto, Mundo, Canonico. (*Indues sanctis vestibus.* Exod. 40.)
- **Esto Episcopo** — Obediens in: Praeceptis, Decretis, Monitis; — Obsequens: Corde, Verbo, Opere.
- **Fuge** —
  - Domus suspectas — Consortium mulierum — Ludus — Choreas — Theatra — Venationes perstrepentes;
  - Contemptus, Susurrationes, Tumultus — in: Episcopum, Superiorem, Quemcumque;
  - Viles famulatus — Turpem avaritiam — Saecularia officia.

MONITUM SECUNDUM

Exteriorem in omni re sese gerendi methodum describit, ut sic omnibus per omnia placentes Clerici Dominici gregis sint exemplum et forma.

Exemplum esto fidelium in (1 Tim 4).

- **Scientia** — Divina, Ecclesiastica, Civili.
  Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi (Os. 4).
- **Prudentia in** — Consiliis, Judiciis, Imperiis.
  Dux indigens prudentia, multos opprimet (Prov. 28).
- **Modestia Gravitate in** — Indumentis, Sermonibus, Moribus.
  Amictus corporis et risus dentium, et ingressus hominis enunciant de illo (Eccl. 19).
- **Liberalitate erga** — Peregrinos, Pauperes, Templa.
  Quomodo potueris, ita esto misericors (Tob. 4).
- **Temperantia in** — Divitiis, Conviviis, Solatiis.
  Attendite autem vobis, ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitae (Luc. 21).
- **Integritate coram** — Deo, Hominibus, Te ipso.
  Custodi temetipsum et animam tuam sollicite (Deut 4).
- **Obedientia Obsequio Amore** — erga: Sanctam Ecclesiam, Summum Pontificem, Ejusque decreta.
  Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit (Luc. 10).

MONITUM TERTIUM

Dignitatem nostram attollit, ita ut illa celsitudine perculsi omnes in id intendamus quid agendum, quid fugiendum, ne illi nos degeneres exhibeamus.

- **Perpende muneris tui**
  - Dignitatem
    - Angelicis humeris formidandam
    - Regia celsitudine excelsiorem
    - Omnibus venerabilem;
  - Admirandam potestatem
    - In Corpus et Sanguinem Filii Dei
    - In remissionem peccatorum
    - In aëreos atque tartareos spiritus;
  - Strictam obligationem studendi
    - Angelicae puritati
    - Seraphico fervori
    - Incessanti progressui in virtutibus.
- **Per quod factus es**
  - Interpres et legatus Dei, aeterna decreta promulgans
  - Sacerdos in aeternum, immolans et offerens Filium aeterni Patris in victimam
  - Mediatur inter Deum et homines per oblationem sacrificii pacis, precumque fidelium
  - Dispensator Mysteriorum coelestium.
- **Cave itaque ne sis**
  - Sacrorum contemptor
  - Summi Pontificis auctoritati parum obsequens
  - Periculosae aut dubiae Doctrinae sectator
  - Rigidus et asper, aut remissus in poenitentes
  - Avarus — Immundus — Impudicus — Vinulentus — Turpis lucri cupidus. (1 *ad Tim.* 3-*ad Tit.* 1);
- **Sed esto**
  - Pius — Innocens — Sobrius — Impollutus — Segregatus a peccatoribus — Excelsior coelis factus (*ad Hebr.* 7).

Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos a ceteris populis, ut essetis mei (Lev. 20).

MONITUM QUARTUM

Media tutissima suggerit, quibus excellentissimae vocationi nostrae respondeamus digne deambulantes, ut vitam habeamus.

- ***Media*** **ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis** (*Eph.* 4).
  - Timor, Amor
    - Dei
  - Custodia
    - Cordis
    - Sensuum;
  - Sancta occupatio
    - Memoriae, Intellectus, Voluntatis — in iis, quae sunt proprii muneris;
  - Assidua frequentia
    - Collationis cum Confessario
    - Lectionis spiritualis
    - Orationis
      - vocalis
      - mentalis
      - jaculatoriae
    - Examinis conscientiae
    - Sacramentorum;
  - Devotio erga
    - Deum
    - B. Virginem Mariam
    - Sanctos;
  - Moderatio in
    - Conversationibus
    - Solatiis;
  - Fidelitas in
    - Servanda temporis oeconomia
    - Sanctificandis diebus Festis
    - Obeundis quotidianis pietatis exercitiis.

Haec meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus.... Hoc enim faciens et teipsum salvum facies et eos qui te audiunt (1 Tim. 4).

(H) Pag. 175.

Quaedam breviter ad rei complementum tum de visitatione Liminum ss. Apostolorum, tum de Vicariis ac Provicariis generalibus et Apostolicis.

1. Sixtus V Constitutione *Romanus Pontifex* omnibus praecipit Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis, Episcopis ut antequam consecrentur, pallium assequantur de una in aliam Ecclesiam transferantur, licet sint Cardinales, singuli jurent se statis temporibus Limina ss. Apostolorum personaliter visitaturos; et si impediti fuerint, hoc se impleturos esse per aliquem de sui Capituli gremio, vel per alium Ecclesiastica dignitate aut beneficio praeditum, qui interim faciet fructus suos. Quod pluribus commendatur; decet sane quod omnes orbis Episcopi Romam veniant, *tum* ut cineres ss. Apostolorum venerentur, *tum* ut omnium actorum rationem reddant; *tum* ut R. Pontifici submissionem profiteantur; *tum* ut Principem Sedem dignoscant, catholicae unitatis centrum, Episcopatus apicem, unde ipse Episcopatus ac tota ejusdem nominis auctoritas emersit, ab eaque Sede opem, auxilium, praesidiomque implorent— Habita tamen fuit ratio distantiae: sic *Itali* singulo triennio; *Galli* singulo quadriennio; *Asiae* vero et *Hiberniae* Episcopi satis est, ut Limina visitent singulo decennio, etc. Item hodie petita licentia passim benigne conceditur, ut Episcopi justo quolibet impedimento detenti, Limina visitent per procuratorem, etiam per Sacerdotem Romae degentem; qui tamen de rebus Ecclesiae et Dioecesis sit probe instructus — V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. XIII, c. 6.

2. In Vicario Generali Capitulari requiritur aetas 25 annorum incboatorum; talis enim, ex cap. *Cum in cunctis*, *de elect.* in 6, requiritur in iis quibus cura animarum imponitur; porro Vicarii Capitularis officio animarum cura inhaeret, cum penes illum resideat ordinaria et generalis jurisdictio. Insuper ex Tridentino requiritur, *ut saltem in jure Canonico sit doctor vel licentiatus vel alias quantum fieri poterit idoneus* — In Vicario generali Episcopi eadem requiritur aetas; et nullibi cautum est, ut talis Vicarius debeat esse *doctor*: Monacelli testatur esse de stylo S. C. Episcoporum mandandi Episcopo, ut habeat Vicarium doctorem: Ferraris dicit quod S. C. concedit etiam posse Episcopum tenere Vicarium non doctorem, si idoneum, praesertim dum ipse Episcopus jurista residet. Devoti, Salzano aliique admittunt etiam non doctorem; si aliunde viri peritia manifesto constet — V. Berardi, *Comment. in Jus Can. de Vicariis Episcoporum.*

3. De substituto Vicarii generalis qui in jure vocatur *Vicesgerens* (vulgo Provicarius) nil dicendum; si enim sit verus substitutus et non meros delegatus, eundem tribunal habet cum Vicario ipso generali, ac proinde etiam cum Episcopo: consequenter ab eo non datur neque ad Vicarium generalem neque ad Episcopum appellatio — V. Bouix, *Tractatus de judiciis*, tom. I, p. 2; et Laurenius, *De Vicariis, Episcoporum.*, c. 1, q. 3.

4. In *Thesauro Resolutionum. S. C. C.* tom. XXVIII ad annum 1764, 14 jan. in *Urbaniensi* legitur: «Quod Vicarius generalis Episcopi nequeat simul esse Parochus, praesertim si Parochia extra civitatem sit, Canonistae non contemnendi affirmant(Barbosa, *In summ coll. decis. verb.* Vicarius, n. 3). Id pluries decrevit S. Episcoporum Congregatio *in resolutionibus* quas refert *Nicol. in verb*, Vicarius, n. 37. Idipsum statuit sacra haec Congregatio in *Nullius* 12 maji. 1629. » *Vid.* Bouix, *De Judiciis*, tom. I, ubi de Vicario generali.

5. De Vicariis generalibus Monialium nulla quaestio; habentur uti simplices delegati ab homine; et proinde sunt inspiciendae demandatae Literae. *Vid.* Formolarium apud Salzano, *Lezioni di diritto* ecc. vol. IV, pag. 133.

6. Sont etiam Vicarii Apostolici, quos constituit Pontifex pro regimine alicujus Dioecesis, sive cum metus est ne diutius Ecclesia Pastore careat, sive cum dissidia fore perspicitur in Vicarii Capitularis electione, sive cum Episcopus aliqua de causa recte munus suum non potest implere. *Vid.* Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. II, c. 10.

(I) Pag. 176.

Distributiones quotidianae sunt certi redditus, qui dantur iis qui Choro intersunt. Habentur uti praemia, quae singulis diebus et horis adscripta sunt, ut facilius ac frequentius hac illecebra ducti ad chorum conveniant canonici. Tridentinum statuit, ut ab Episcopo constituantur, ubi nondum sunt receptae; atque ut amissae ab absentibus inter praesentes dividantur, si canonici habent communes redditus; vel fabricae Ecclesiae, aut alio loco pio, arbitrio Episcopi adscribantur, si absentes habent prebendam a communi mensa distinctam —Sess. 21, c. 3; et sess. 22, c. 3 *de Ref.* — Bouix, *Institutiones Juris Can.* de Capitulis.

Tridentinum etiam vult, ut absentes distributionibus careant, *quavis collusione, aut remissione exclusa*; unde Canonicus absens si eas accipiat, invalide accipit, ut declaravit Bonifacius VII. Est *collusio*, quando Choro adscripti invicem conveniunt de non notandis absentiis;

remissio, quando pars una sponte, et sine ulla conventione jus suum ad lucrandas distributiones illius qui abfuit, illi remittit. Adhuc tamen licita est *donatio*, quae tunc fit, cum canonicus distributiones jam perceptas et possessas non interessentibus donat, nullo omnino pacto praecedente.

(J) *Pag. 178.*

Parochia vel Paroecia vi nominis graeci idem est ac *partitio*, id est *partitio curae*. inde Parochus dicitur, cui cura illa committitur, vel etiam Curatus. De Parochis V. Liguori, *Opuscol. Avvertimenti ai Parochi;* it. *Homo Apost. tract.* VII, nn. 14 et seqq. ubi fusius agit Auctor peritissimus — Segneri, *Il Parroco istruito* — Abrate, *Lo spiritu del Parroco esposto ad un giovane Sacerdote chiamato alla cura delle anime.* Roma, vol. IV — *Metodo per la direzione delle anime... e pel buon governo delle Porrocchie*, 1ª traduzione dal francese. Milano, Boniardi 1847 — Abreu, *Institutio Parochi seu speculum Parochorum — Manuale ecclesiastico proposto al clero della Diocesi di Novara da S. E. il Card. Morozzo.* Novara 1834 — *Specchio del Clero* ecc.

Etsi magni habeamus Parochi dignitatem, absit tamen ut ejus institutionem dicamus de jure divino, ubi perperam demonstrare contendit inter alios Miotti in suo Opere, *Dei Parrochi santi*; hoc enim unum habet a Deo Parochus, Sacerdotium; sed hoc illi cum ceteris presbyteris est commune. Hinc in hierarchia Ecclesiae Catholicae divina ordinatione instituta nulla fit Parochi mentio (*Trident.* sess. 23, c. 3). Merito ergo d. Thomas ait, Parochum talem fieri per *simplicem injunctionem* Episcopi (2, 2, q. 184, a. 6). Neque ideo mirum, quod aliquibus in locis, uti in Gallia, Parochi sint amovibiles — V. Mario Lupi, *De Parochis ante annum Christi millesimum* Romae — Nardi, *Dei Parrochi.* Pesaro 1830, II vol. in-4, ubi solide id defenditur. Bouix, *De Parochis* pars 1, qui etiam fuse.

Sunt qui nimis audaces sine superioris venia volunt Parochi munus suscipere; et sunt nimis timidi, etiam superiore vocante, illud recusant, quasi de eorum salute actum sit, si semel animarum curam suscipiant. Contra *primos* qui si ad curam quam cupiunt non eliguntur, Episcopum de iniustitia incusant, audiant Riccardi: *Un sacerdote di spirito e di vero merito, non si crede mai degno della promozione al punto di lamentarsi dell esclusione: il superiore troppo sovente si trova esposto al risentimento del mondo per fare la volontà di Dio, che per vie nascos'e lo cunduce a secondare i suoi disegni.* Quoad *secundos*, sciant ex omni regione esse Parochos vitae sanctitate percelebres: Hollandia quatuor colit animarom curatores glorioso martyrio coronatos; Gallia habet *s. Ivonem* Carnotensem; Flandia *s. Valerium*; Venetiae *b. Joannem Olini*; Neapolis *b. Grimualdum*; Hetruria *b. Albertum*; Fossanum *b. Odinum*; et Novariensis Dioecesis humiles Dei servos *Giacobini* praepositum Varalli (✝ 1732), *Ponzone* archipresbyterum Aronae (✝ 1652), *Arista* parochum Castelletti ad Ticinum (✝ 1691), *Manini* parochum Pesonii (✝ 1653), *Migliacca* parochum Massiolae (✝ 1818) — V. Miotti, *Dei Parochi santi.* Opera, tip. Padova 1786: ubi quatuorcentum circiter enumerantur Parochi in sanctitatis odore defuncti, quorum quidem tercentum curam animarum actu gerebant, dum mortui sunt — Hic tamen nonnulla monita sint.

1. Optime Stapf, § 73: *Praesertim ab initio muneris pastoralis in causis dilicatioribus nullus nimium sibimet ipsi innitatur. Etiam praeclarissima theoria, ubi per sufficientem experientiam nondum subacta et firmata fuit, nos saepe vel inopes relinquit, vel subdolo quodam affectu inflecti solet.* Item nuperus Parochus urbanitatis leges servet erga illos, qui in auctoritate sunt constituti, iis primum suam electionem significans, ac dein eos invisens. In sua prima concione amorem et reverentiam sibi conciliet maximam, atque usibus Paroeciae studeat, ne quid insuetum a principio proponens animos avertat etc. — V. Soetler, *Monita ad Parochos ab Emin. Morozzo edita*, c. ult.

2. Cavere debet Parochus, ne se immisceat in privatarum familiarum negotiis, vel communitatis; cum hoc fieri non possit, quin a se multos avertat. Studeat tamen, quoad potest, suorum componere lites atque dissidia: ut monet P. Segneri, *Il Parroco istruito*, c. 10 — Si vero suboriantur lites inter Parochos et Communitatem vel Syndacum: curent Parochi rem pacifico ac privatim (non per literas) componere: quod non valeant, Episcopum certiorem faciant, neque ultra progrediantur. Ita Synodus Novariensis, pag. 411.

(K) *Pag. 179.*

Valde praestat, ut Ecclesiastici aliquam catholicam ephemeridem sibi procurent, tum ut sciant novas impiorum machinationes et se ac suos muniant; tum ut ad evulgandam sanam doctrinam cum ceteris concurrant (V. Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, c. 23: dei giornali) Audiatur Episcopus Parisis, *Quesiti di coscienza* ecc. « Ecco

la prima, la sovrana potenza sociale, il giornalismo! per mezzo di lui si propagano le idee, queste generano l'opinione, l'opinione governa il mondo! Ora v'ha ancora chi dubiti del bisogno, che corre di giornalismo cattolico? Dunque il grande, il nobile privilegio della parola si lasci a' nostri nemici; abbia l'errore tutto da sè il campo della stampa periodica, e la Chiesa che, secondo la sentenza di Paolo, deve levare la sua voce *opportune*, *importune*, la Chiesa taccia o si riduca a parlare a que' pochissimi, che ancora si stringono intorno alle sue cattedre; ometta la Chiesa questo nobilissimo genere di predicazione, il giornalismo; ed abbandoni a sè stessi quei figliuoli traviati, cui potrebbe farsi per tale guisa sentire! Oh folle consiglio, per mia fè!

« *Ma*, ci si dice, *i giornali cattolici peccano spesso, spesso la loro redazione è difettosa* — Sì, sia pure: ma di grazia, lasciando a parte le facili scuse, che porgono le difficoltà della professione, le colpe, gli errori personali varranno forse a diminuire i vantaggi, a togliere la necessità del giornalismo? Dunque sarà ad incolparsi il santo ministero sacerdotale, perchè il Sacerdote spesso nell' esercizio di lui pecca? Nè altri creda meno acconcio il paragone. Il giornalismo religioso agli occhi nostri è una specie di apostolato, un'opera indispensabile alla salute delle anime, e sebbene accada, che spesso chi vi mette mano non levi sì alto le sue mire, il suo oggetto però, le sue opere lo dimostrano a chiare note — Infatti il giornalismo cattolico ha per oggetto di combattere l'errore e difendere il vero, specialmente se vero divino. Quindi pare potersi volgere al giornalismo religioso quelle parole, che già dirigeva Iddio, avvegnachè in un ordine di cose più nobile e più vasto, ai suoi Profeti: *Ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipes, et aedifices et plantes* (Jer. 1, 10). Smascherare l'ingiustizia, distruggere abusi, infrenare prepotenze; poi promuovere, accrescere, invigorire ogni guisa di religiose istituzioni coll'autorità d'una parola religiosa, pubblica, infaticabile, e quel che più monta, verace, e tutto ciò non è oggetto e scopo di vero apostolato? » Huc etiam spectat *Encycl.* Pii IX ad Galliae Episcopos, 21 martii 1853.

II. *vid. Lettera di M. Vescovo di Saint-Claude ai signori Curati della sua Diocesi sul giornalismo religioso*, 18 marzo 1853: ubi haec ad rem: « Amiamo e vogliamo ciò che è necessario a tutti, la scienza ecclesiastica, che san Francesco di Sales non dubita di chiamare *l'ottavo Sacramento della Gerarchia Ecclesiastica*. Succhiamo nei nostri Seminarî i principii e gli elementi di questa preziosa scienza; la sviluppiamo poscia colla riflessione, coll'esperienza nell'esercizio delle nostre auguste funzioni, lorchè ciascun giorno, e ciascun'ora, siamo in faccia dei bisogni, delle debolezze, delle miserie, dei dolori della povera umanità. Quindi la completiamo osservando il movimento delle idee del secolo, studiando le manovre dell'errore, raccogliendo i fatti che pongono in miglior luce la verità, la bellezza, la fecondità del Cattolicismo. Per questi motivi ci è necessario un giornale; altrimenti ignoreremo, con danno della nostra scienza e del nostro ministero, una folla di cose che sapendole aumentano il nostro vigore per operare il bene» — Ad rem etiam Perrone: *Cum ea vivamus aetate in qua ingens est collectionum periodicarum ac ephemeridum usus, quae spectari possunt uti publica scientiarum opinionumque vehicula, non sine detrimento ea penitus negliget theologus poterit; earum enim ope cognoscet jugiter praesentem controversiarum statum, sicque facilius valebit de statione in stationem errorem dejicere: donec contritus ac dissipatus conticescat suique pudeat* (Praelect. Theol. Compendium, Tract. de locis theolog. in fine).

Ad rem autem faciunt optimorum librorum collectiones, quae in dies evulgantur, quarum quidem unam vel alteram quisque de Clero sine gravi dispendio vel etiam solummodo parcende inanibus ac superfluis sibi procurare potest. Sunt praecipuae: *La Civiltà Cattolica* — It. *Gli annali Religiosi* Roma — *Raccolta di scienza e fede*. Napoli — *Le Memorie di religione*. Modena — *Il vero amico*. Bologna — *La Propmalogia Cattolica*. Lucca — *L'amico cattolico*. Milano — *Società Toscana*. Firenze — *Nuova collezione di Opere religiose*. Venezia — *La Biblioteca Eccles*. Torino — (V. *Civiltà Catt*. Ser. I, v. XI, pag. 650 e 681; Ser. 2, v. I, pag. 210).

(L) Pag. 182.

En tessera, qua catholici pastores ab heterodoxis maxime discernuntur. Ad rem Orsini, *I fiori del Cielo*, c. 7: « I Vescovi cattolici d'Inghilterra vendevano perfino il loro unico cavallo per darne poi il danaro ai poveri, i vescovi protestanti, per confessione dei protestanti stessi, muoiono *vergognosamente ricchi*, e si allontanano con una edificante prudenza, allorchè il contagio fa strage del loro gregge. Noi lo chiederemmo arditamente ad un Turco quali sono i pastori? quali i mercenari? Evvi, dice un antico Padre della Chiesa, una cosa, che non ha potuto mai congiungersi colla eresia; questa cosa è la carità. » De ipso Luthero Audin in

ejus vita narrat: «La peste era a Wittemberga, e gli amici del dottore lo scongiuravano ad i-mitarli ed a fuggire *Fuggire?* disse frate Martino: *no! Per un monaco, il mondo non finirà; sono al mio posto; vi rimango per ubbidienza, sino a tanto che l' obbedienza m' imponga il dovere di allontanarmene : non già ch' abbia nessun timore della morte, chè non sono l' apostolo Paolo: ma il Signore mi libererà dalla paura.* Ecco il linguaggio di un prete cattolico. Allorchè Lutero, ne avrà spogliato l'abito, non parierà più in tal guisa; se la peste infierisce di nuovo nel suo gregge, egli respingerà le anime che verranno a ricoverarsi presso la tavola della comonione contro l' Angelo della morte. *Basta bene*, egli dirà, *che esse ricevano pubblicamente quattro volte all' anno il Corpo di Gesù: la Chiesa non è poi una schiava: amministrare il Sacramento a chiunque si avvicinasse alla sacra mensa, principalmente in tempo di peste, sarebbe un peso troppo grave pei ministri.*

« Credo inutile il rammentare i sublimi esempi di sagrificio e di eroismo dati nella Francia dall' ammirabile nostro Clero 1832 (quod de Clero catholico totius orbis dicendum, ut omnibus notum est), all invasion del colera. Or bene in quella occasione il Parlamento inglese nominò una giunta per determinare i soccorsi più opportuni a distribuire. I membri di quella dichiararono aver sempre trovato al capezzale dei moribondi un prete cattolico, un ministro protestante non mai A questo fatto così giuridicamente avverato fremè tutta Inghilterra : sicchè l' Arcivescovo anglicano di Dublino si vide costretto ad inviare al suo Clero una lettera pastorale per incitarlo, crederete voi, ad un' opera così santa? Mai no. per ricordare anzi al Clero esser suo debito il rammentare ai fedeli, che giusta la credenza dei protestanti, non è necessario al letto del moribondo un ministro; anzi essere vietato al morente sotto pena di peccato il chiamarlo ove egli muoia di morbo pestilenzioso. Ecco chi si vanta rappresentante e ministro di un Dio che ci amò sino a morire sulla croce per noi ! — V. *Un' occhiata all' Inghilterra.* Torino 1856 — *La croce e la spada* : *Racconti della guerra d' Oriente* nelle campagne del 1854 e 1855. Torino 1856.

(*M*) *Pag. 184.*

Illis, qui catholici cultus praestantiam floccifaciunt, aut parum curant, ipsorum protestantium testimonia citare possumus, quae liturgiam nostram laudant, commendant: — 1. Haeninghaus, *Resultat de mes excursions dans le champ de la littérature protestante* etc., ubi 1807 adversariorum confessiones habentur; — 2. *Réflexions d' un français professant la Religion chrétienne réformée.* Paris 1809 : libellus ad imperatorem, ut protestantium cultum ad normam catholici reformaret; — 3 Muller, *Des Beux Arts, et de la langue des signes dans le culte des Églises chrétiennes réformées.* Paris 1841, ubi auctor protestans proprium cultum impetit ac nostrum attollit, laudans ritus, caeremonias, pompam, venerationem Reliquiarum, usum aquae lustralis, imagines, processiones, vestes, adorationes, genuflexiones et cetera, quibus Ecclesia catholica utitur. Cujus quidem testimonia et aliorum plura per extensum refert eruditissimus ac nunquam satis laudatus liber cui titulus, *Considerazioni sul Protestantesimo, ossia Discorsi pronunciati nella Cattedrale di Pinerolo dal R. M. A. Charvaz ora Arcivescovo di Genova, all' occasione del ritorno alla cattolica fede di ventiquattro Valdesi.* Torino per Reviglio 1853 (cum notis et additamentis).

Inter ceteros Leiboitius (*Systhem. Theol.*, ait: «Dal canto mio io non so persuadermi che Iddio, come parecchi nella superlativa loro semplicità si piacciono d'immaginare, abbia a schifo le dolci armonie, i canti sublimi, l' incenso e il lieto suono delle campane, e in generale tutto ciò che un pio desiderio di religiosa espansione seppe inventare a gloria di Dio. » Et Menzel (*Geschicte der Deutschen*): « la Chiesa cattolica è in possesso di un culto sublime che s' impadronisce dell' anima, di un' estetica degna della Divinità nella quale si riflettono la vita, la civilizzazione, la prosperità di tutto un popolo. » Et Fitz-William (*Lettres d' Atticus*): « Quando io penso alla Chiesa Romana, alle sue immense conquiste, agli splendori del maestoso suo culto ; quando io contemplo gli edifizi magnifici ch' essa ha innalzato, e quella ammirabile disciplina che si direbbe instituita da una sapienza sopranaturale... « allora io resto maravigliato altamente, mi smarrisco e mi confondo. » Hinc ajebat Fridericus Rex : *I Luterani trattano il loro Dio come un eguale, i Riformati come un lor servitore ; e i Cattolici lo trattano come un Dio*— V. Feller, *Dizionario* ecc., V. Federico il Grande — V. etiam dicenda *de caeremoniis Sacramentorum*, tract. *de Sacramentis in genere*— Audisio, *Lezioni di eloquenza*, p. 1, lez. XI.

Negligentem Parochum describit *Manuale Ecclesiastico*, pag 199: « Entrate in una Curia, dove vi sia un uomo senza zelo a presiedere ; un uomo che attenda a tutti i suoi comodi; un Parroco, a dire in breve, trascurato. Date un'occhiata alla Chiesa parrocchiale,

e vedrete lo stato della Parrocchia: oh Dio! quanto è maltenuta cotal Chiesa per la colui negligenza, che ben può ad una stalla paragonarsi! Le mura ricoperte di polvere; le tele di ragno pendono da tutte le parti; il pavimento è sordido e puzzolente; i confessionali meritano di essere sospesi; la custodia dell'Olio Santo indecente, e non ben chiusa; l'altare del Santissimo con vettoglie sucide e lacere, gli ornamenti tutti male in ordine; la sagra Pisside colle Particole sagrosante dentro un tabernacolo polveroso, con un corporale annerito, con un conopeo che va in pezzi; le Particole stesse adorabili non rinnovate, se non che dopo lunghissimo tempo, fino al pericolo di corrompersi. Se entrate in sagrestia, tutto è confusione e sordidezza.... » V. Riccardi, *Dei doveri degli Ecclesiastici*, c. 6.

Hic non abs re pro Parochis notamus quoad sacras aediculas: Capellae et Imagines piae populi devotionem maxime fovent: unde ait s. Carolus Conc. Prov. VI: *Oratorio, ubi Missae sacrificium non fit, extruantur non in campis, sed in via publica, ut iter facientes eorum locorum prospectu pie commoti poullulum precando consistant.* Et d. Gregorius, Ep. 9: *quod legentibus scriptura hoc idiotis praestat pictura cernentibus; quia etiam in ipsa cernentes vident quod sequi debent, in ipsa legunt qui literas nesciunt.* Quamquam et literatos pictura movet: unde de quadam imagine Abrahae sacrificium ad vivum referente, ajebat Nissenus: *Vidi saepius inscriptionis imaginem et sine lacrymis transire non potui, cum tam efficaciter ob oculos ponat historiam* — V. Liguori, *Opera dogmatica*, Sez. XXV, § 4, p. 35: le sacre immagini.

(N) Pag. 185.

Facilius cognitionem ovium suarum Parochus consequetur, si quae a Conciliis Provincialibus et omnibus ferme Synodis Dioecesanis praescripta sunt, diligenter impleverit. Nempe: —1. Ut quotannis censum seu statum, ut vocant, animarum per singulas familias accuratissime describat; — 2 ut baptizatorum, confirmatorum, matrimonio junctorum ac mortuorum nomina in libris distinctis, de vice in vicem, absque mora, et nitide scribat iis verborum formulis, quae praescriptae sunt. S. Carolus jussit expresse, ut Parochi omnes exemplaria dictorum librorum singulis annis ad Curiam Episcopalem diligentissime transmitterent. Quam legem utpote Tridentino maxime conformem saepius et etiam recentissime confirmavit ejusdem Concilii Congregatio atque praecepit — *Vid.* pro Regno Sabaudiae, *Regolamento per la tenuta dei registri*, 20 giugno 1837 — Pro Regno Lombardo-Veneto, *Elementi di diritto Ecclesiastico, aggiuntevi le norme politiche e civili austriache in oggetti misti*, Dell'abate Nardi. Venezia — Pro Regno Siciliae, *Lezioni di diritto Canonico, pubblico e privato considerato in sè stesso, e secondo l'attual polizia del Regno delle Due Sicilie* del P. Salzano. Napoli.

(O) Pag. 186.

Expedit ut Parochus saepe in concionibus inculcet, uti ait s. Alphonsus *Homo Apost.* tr. VII, nn. 37 et seqq.

Inculcet, quod ad emendationem non sufficit peccatum fugere, sed etiam oportet fugere occasionem peccati — Adurgeat homines, ne tabernas adeant ob innumera peccata, quae inde eveniunt — Saepe declamet in vitium loquendi inhoneste in campis et in officinis. Quot inde depravantur juvenes! — Instet in eorum enormitatem, qui peccata reticent in Confessione. Hac de re expediens est, ut interdum vocet Confessarios exteros propter animas verecundas — Insinuet necessitatem doloris et propositi pro Confessione — Hortetur, ut in irae motu caveant a blasphemiis; sed bonis verbis assuescant — In horrorem ponat superstitiones— Inculcet, ut parentes sedulo in filios animadvertant, cum blasphemant, furantur, etc. — Hortetur auditores persaepe, ut arceant tentationes nominibus Jesu et Mariae, et si in mortale prolapsi, illico contritionem eliciant — Potissimum insinuet, ut orationi assuescant — Hortetur populum ad visitandum SS. Sacramentum, ac Beatam Virginem; ad Congregationes frequentandas, etc. — Tandem in fidelibus singulari studio foveant devotionem erga Virginem, ut Rosarium quotidie recitent, ut Novenas celebrent: *Felix ille Parochus*, concludit, *qui suas oves ferventes tenet erga devotionem SS. Mariae!* « vivus religionis sensus, filialis timor Dei, sanctaque morum integritas en magis viget, quo major viget devotio erga Beatam Virginem » addit Stapf § 252, in contestationem provectiores Parochos testes provocans Hinc laudanda est devotio quae, labente saeculo XVIII inducta, mirum in modum crevit, Virginem honorandi specialius singulis annis per mensem integrum maji — Quoad concionem et instructionem plura adhuc notanda sunt pro praxi.

1. Quoad Catechismum V. d. Augustinus, *De catechizandis rudibus* — Boudon, *L'obbligazione che hanno i Pastori d'anime d'insegnare, ed i popoli d'imparare la dottrina di G. C.* — Cecca, *Le veglie dei cittadini cri-*

stiani — Gaume, *Catechismo di perseveranza* — *Il Catechista istruito* Roma 1835 — M. Evêque Devie, *Divers essais pour enseigner les vérités fondamentales de la Religion aux personnes qui ne peuvent pas apprendre la lettre du catechisme, et surtout quand'elles ne sovent pas lire* Lyon 1843—Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, cap. 3: dell' importanza e insegnamento del catechismo — Audisio, *Lezioni d'eloquenza*, part. 2, lezione VIII et seqq. — Lignori, *Institutio cath. ad populum*: art. monitum ad Instructorem. Pro pueris informandis industrium modum edocet Careno, *Catechismo elementare dei fanciulli, che si fa nella Quaresima*. Milano 1842 — Couturier, *Catechismo dogmatico e morale*, vol VI. Cremona 1848 — Abrate, *Spirito del Parroco*, vol. II Roma —Sed prae ceteris *vid.* tum *Metodo per la direzione delle anime*. Mil. art. Catechismo; tum Marinoni, *Specchio del Clero*, art. Della vigilanza del Parroco sopra le scuole, e sopra i catechismi. Ubi praeclarissima hac de re — *Prime nozioni della Religione* del P. Girard. Torino 1856 — Pinaroli, *Alcuni saggi di un metodo pratico per ispiegare il catechismo ai fanciulli del popolo ed agli idioti*. Como 1855.

2. Boni pastores adnotatos tenent pueros, ut sciant quis eorum desit instructioni. Item valde confert inducere congregationes puellarum hac de re a sexdecim annis et infra. Tales enim collectiones causant bonum summum; nam si puellae quae illis interveniunt, postea nubent, facilius docebunt filios, sicque integrae familiae sanctificabuntur — Huc spectat Congregatio ita dicta s. Dorotheae, quae pluribus in locis non sine ingenti utilitate inducta est. V. *Annali della Opera di s. Dorotea per l'educazione cristiana delle giovinette del popolo*. Firenze 1844, ecc.

3 Quoad Verbi Praedicationem maxime cavendum est a prolixitate: *Sermonis quippe satietas non minus auribus inimica est, quam immodicus cibus corpori*, ut ait Nazianzenus, *Orat.* 40. «Domandò un giorno s. Vincenzo de Paoli (*in ejus vita*) ad un villano, se i Missionari che erano nel suo paese, facevano bene, ebbe in risposta: *Dicono delle cose grandi, ma son troppo lunghi*: *noi persone di campagna siamo come tante botti*; *quando siam pieni, tutto ciò che ei si versa di più, si perde e va male*». Ex tunc suos alumnos ad brevitatem sermonis Sanctus hortatus est — Et d. Thomas in Apostoli verba: *Perpaucis scripsi vobis*, ait: *sermones breves valde accepti sunt*, *quia si sunt boni, avidius audiantur*; *si vero mali parum gravant*. Id etiam habet s. Alphonsus ad suum Clerum in suis *Notificatio nibus*. Et Sales ait: *È meglio che la predica sia breve*; *purchè duri mezz'ora, non può essere troppo breve. Credetemi, vi parlo per esperienza e lunga esperienza*: *quanto più direte, tanto meno rimarrà in mente*; *meno direte e più si profitterà*; *a forza di sopraccaricare la memoria degli uditori, la si abbatte, come si spegne una lampada quando le si infonde soverchio olio, e si annegano le piante irrigandole oltre il dovere. Quando un discorso è troppo lungo, il fine fa dimenticare la metà, e la metà il principio. Sono sopportabili i predicatori mediocri, purchè brevi*; *gli eccellenti pesano, quando troppo diffusi* (Regola per i predicatori).

4. Cavendum etiam, ne verbis incautis populus offendatur, vel ne aspere illico objurgetor ob aliquod inconveniens; zelus enim non esset secundum charitatem. Multo magis cavendum, ne quis redarguatur expresse: quod Lateranense V. prohibet sub excommunicatione reservata — V. Ferraris, *Bibl* V. *Praedicatio*.

(P) Pag. 187.

« Sino dal secolo XVI un benedettino spagnuolo Pietro Ponce del monastero d'Ogna istruiva sordo-muti con un metodo pressochè simile a quello dell' Abate l' Epée; un secolo dopo l' ingegnoso gesuita Lana, ricordando i tentativi ed i felici successi del Benedettino spagnuolo, proponeva egli pure il metodo di un alfabeto pei muti. Si sa che s. Francesco di Sales, trovato un fanciullo muto, l' istruì pazientemente e con esito Le due fanciulle che determinarono l'Abate l'Epèe a consacrarsi a tal magistero, da un altro ecclesiastico, il dottrinario P. Famin, avean pur ottenuto, sebben senza metodo, qualche istruzione. A questi ecclesiastici così benemeriti unir si dovea il Sicard ecc. » (*Memorie di relig. di lett.* Modena, t. II: notizia biografica dell' Ab. Sicard) — Buffon, Bonald, Debreyne, Fabriani, Sicard aliique opinati sunt surdum et mutum a nativitate ex se, sine instructione, nullam ideam sibi efformare posse, sed quandam esse machinam semoventem, sine riflessione, sine discursu, ideoque quidquid ab ipso fit, fieri sine ulla idea boni vel mali moralis, et iden sine vera deliberatione et imputabilitate (V. *Memorie* cit. t IX; item Fabriani, *Sul benefizio della cristiana Religione nella istruzione dei sordo-muti*. Verum hoc communiter ac merito non admittitur.

Ad rem *Civiltà Cattolica*: « Il sordo-muto che non sia stolido e scimunito, che di tale non

intendiamo parlare nè ora nè appresso, nasce dotato delle facoltà intellettuali che son le medesime in tutti gli uomini, perchè egli nasce uomo siccome gli altri. Ora nell'uomo le operazioni appartengono essenzialmente al composto, nè possono compiersi senza il soccorso di ambedue le parti che lo costituiscono. Se dunque nel corpo del sordo-muto v'è solo il difetto di loquela e di udito, ne seguita che saranno nel sordo-muto impedite le facoltà di parlare e di ascoltare; ma da queste infuora niun'altra. Egli dunque siccome aiutato dal ministero degli organi che ha sani, vede, gusta, palpa, sente, si muove; così avendo intelletto integro nè da essenziale impedimento dell' organismo corporeo distarbato nelle sue operazioni, egli intuisce, egli giudica, egli sillogizza, egli ricorda: in breve egli usa appieno della sua ragione. Forse essa comincerà ad operare più tardi che negli altri fanciulletti. . . . La scintilla del lume divino, di cui essa partecipò, rimane sola a tutto il lavorio di quelle cognizioni che debbono rischiarare l'intelletto: con per questo se ne rimane inerte; essa esce per tempo nei propri ideali concetti, cui s'avvezza a poco a poco a distinguere dalle sensibili apprensioni e intrecciar poscia colle medesime. Egli sente gli effetti delle passioni, e degli atti della volontà: disgusto, collera, gioia, tristezza, desiderio, preghiera, consenso, rifiuto, risoluzione, aggradimento. Li sente in sè nelle passioni del suo corpo, li riconosce negli altri al viso, ai gesti, alle azioni. Dagli effetti senza saperlo sale alla causa, dalla quale si forma un concetto oscuro sì, ma proprio e vero . . . . Ora se nell' intelletto umano vi è di fatto astrazione e ragionamento, vi saranno di necessaria conseguenza le idee più semplici, e più universali del bene e del male; vi saranno oscure, confuse, indistinte, sfuggevoli, forse anco bene spesso erronee nelle loro applicazioni, ma non può negarsi che esse vi sieno ecc. ecc.

Hinc gravissima necessitas exascitur tum in parentibus tum in Parochis instruendi surdosmutos in iis saltem quae sunt necessitate finis, ne illorum animae detrimentum patiantur — V. *Civiltà catt.* cit. Ser. 3, vol. IV e V: dei sordo-muti quanto all' obbligo di educarli — Assarotti, *Sui sordo muti, sulla lara istruzione e sul lora numera.* Genova 1834—Pendola, *Della educazione dei sordo muti.* Siena 1855.

(Q) *Pag. 188.*

Episcopi, ait Lateranense IV, *viros idoneas ad sanctae praedicationis officium salubriter exequendum assumant, potentes in opere et sermone, qui plebes.... verbo aedificent et exemplo.* Hinc factum est, ut in omnibus fere Dioecesibus electorum Sacerdotum Congregationes erectae habeantur, quorum quidem id muneris est Exercitia et Missiones agere. Hi diu noctuque revera insudant; sed quid in tanta popolorum necessitate? Optimum ergo consilium, ut illis jungantur consortes et adjutores ceteri in Dioecesi Sacerdotes: Apostolicum ministerium est, quo fides et doceatur et propagatur et sustinetur; quos ergo superior judicat idoneos, si charitas Dei urget illos, si zelus domus Dei illos comedit, non dubitandum quin ejus desiderio sint responsuri, ac quidem non obiter, sed studio et oratione ad opus salutare se praeparando. Prooemium respondet labori: *qui ad justitiam erudiunt multas, quasi stellae in perpetuas aeternitates* (Dant. 12) — V. Riccardi., *Della predicazione più efficace*— Morozzo Cardinale Vescovo di Novara, *Lettera sulle Missioni*, 10 apr. 1835— Lignori, *Lettera sull'utilità delle ss. Missioni* — Segneri, *Il Parroco istruito*, c. 26 — Audisio, *Lezioni*, p. 2, Lez. 25— *Civ. Cattolica*, ser. 2.ª v. 1, art. gli esercizi spirituali e la civiltà moderna.

Hic ad rem *Specchio del Clero*, pag. 441: « Perchè mai le conversioni operate dalle sante Missioni o per altre occasioni straordinarie sono molte volte di sì corta durata? — R. 1. Perchè il medico che ha curato la malattia, più volte non può curare la convalescenza. Il penitente, abbandonato a sè medesimo o a chi non ne conosce appieno lo stato, non paventa quanto dovrebbe la sua infermità, si espone ai cimenti sproporzionati alle sue forze, crede di aver fatto coll'aver detestato il passato o al più allontanati quegli oggetti, il di cui distacco era indispensabile per avere l'assoluzione: d'altra parte in poco di tempo la salutare impressione che l'aveva mosso al pentimento, si dissipa o smarrisce; l'amor del bene e il sentimento del timor di Dio si trova fiacco a petto delle passioni che destate, ma non spente, risorgono; al cui rigoglio inaspettato l'uomo o cede senza contrasto, o cade dell'animo, sia che s'imagini di non essere uscito dallo stato di peccato, perchè ancor ne prova le tentazioni, sia che lo spaventi il pensiero d'una lotta, alla quale non era stato apparecchiato. Quanti dallo stato di conoscenza lassa, dormigliosa e stupida passano agli scrupoli, alle desolazioni, all'idea straziante d'un abbandono di Dio! 2. Perchè molti Confessori quanto sono solleciti dell' integrità ed efficacia della Confessione quant'è a sanare la malizia del passato, altrettanto sono trascu-

rati del premunire il penitente contro gli effetti delle passioni e dei mali abiti, che la Confessione non distrugge, d'ispirargli la diffidenza di sè medesimo, di persuaderlo che non ha fatto più che il primo passo della sua conversione, e se non vuole tantosto ricader nella primiera schiavitù, dee stare preparato ad una dura battaglia; che se daddovero ama la santità, di lunga e paziente cura abbisogna per togliere i principii della malattia; d'obbligarlo quindi ad uno che gli sia medico o scorta sollecita ecc. 3. Perchè molti confessori si persuadono che in tali circostanze il missionario o l'accidente abbia tutto fatto, e non resti a loro che di dare l'assoluzione; e quindi nè di far conoscere al penitente il vero suo stato morale nè di assicurarne la perseveranza, non credono esservi alcuna necessità. 4. Perchè i pastori o non lavorano a sostenere i buoni incominciamenti operati in tali circostanze o si contentano di declamare contro il presto raffreddamento e contro i disordini risorgenti, anzichè instruire, esortare, incoraggire, spaventare, e, quel che importa assaissimo, procacciare frequente comodità di diligenti e zelanti confessori, e possibilmente quegli stessi che posero il principio della santa opera».

Si Parochus velit fructus Missionum durare, curet ut populus assidue oret, Sacramenta frequentet, occasiones fugiat, et gravibus verbis interdum ostendat, quam grande malum sit gratia aboti, promissis deficere, ad vomitum redire. Item faciat, ut qoos tunc fideles didicerunt cantus, nunquam intermittant. *Piae et sanctae cantiones non modo haereticas, sed et impudicas exterminant; fit enim ut populus qui facile hac delectatione privari non potest, dum occupatur piis cantibus, contemnat et obliviscatur impios et vanos. Notat id accidisse in Indiis* V. Tercellinus in Vita s. Francisci Xaverii: *quippe*, inquit, *hic mos ita percrebuit, ut passim in scholis, in viis, in compitis, in tectis, in navibus pro ineptis et sordidis cantilenis, christianae disciplinae rudimenta jucundissime et audiantur et canantur.* Ita Beyerlick, *Magnum theatrum.* V. Cantus.

(R) Pag. 191.

Missae sacrificium a pastoribus animarum applicari debere pro populo ipsorum curae commisso, uti ex divino praecepto descendens, a Tridentino diserte exprimitur (sess. 23 c. 1 *de Ref.* per haec notabilia verba): *Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas cognoscere, pro iis sacrificium offerre.* Circa haec nulla unquam difficultas mota fuerat; dubium erat tantum, quoties ad id teneantur Parochi; in quo olim non una erat sententia. Alii docebant ad hoc toties teneri Parochos, quoties celebrant: alii omnibus festis diebus; alii diebus singulis, si divites essent (V. A-Montazo, *De Causis piis*, l. II, c. 4). Benedictus XIV Bulla *Cum semper* 19 maji 1774, omne dubium sustulit decretorie declarando, illud divinum praeceptum bene impleri applicando Sacrum omnibus, qui tunc erant, festis diebus; idque observandum mandavit — V. Lucius Ferraris, *Bibl. Concion.* V. Missae sacrificium, art. 3. Hisce praenotatis:

Dicimus quia populus in aliquo festo dispensator ab audiendo, non ideo etiam dispensari Parochum a Sacro applicando; neque enim haec duo sunt correlata, ut unum includatur in alio, et uno relaxato et aliud per se dispensatum sit; sane *praeceptum applicandi* est a Deo, qui illud reliquit determinandum ab Ecclesia; cum porro Ecclesia per Benedictum XIV declaraverit satis illud impleri per applicationem quae fit diebus festis (qui tunc erant de praecepto); ideo etiam nunc satis impletur per hujusmodi applicationem talibus diebus factam; non autem satis impleretur, si hodie nunc Parochorum applicatio se restringeret ad dies festos, qui nunc vigent. *Praeceptum vero audiendi* est immediate ab Ecclesia, quae illud protulit ad hoc, ut melios diem festum fideles sanctificarent, sive ad exhibendum Deo cultum debitum; cum vero alia media sint, quibus id possit a fidelibus praestari: ideo illud praeceptum suppressit, injungendo, uti apud nos, illa pietatis exercitia, jejunium scilicet tempore Adventus — Illud autem *toties tenetur Parochus applicare, quoties tenetur populus audire*, regula erat tunc merito sane inducta communi usu ac loquendi modo, cum tunc illi dies sibi essent correspondentes: hodie vero cum amplius non sibi correspondeat, sed aliter statutum sit a legitima auctoritate, vulgaris illa regula non amplius locum habere potest. Ergo Parochus tenetur Sacrum pro populo applicare etiam illis festis diebus qui post Benedictum XIV suppressi fuerunt, nam haec suppressio liberat tantum fideles ab audiendo. Et ita pluries pro variis orbis partibus declaravit s. Congregatio, specialiter ad id a Pontifice deputata, nempe 28 martii 1801: 10 sept. 1818, 18 maji et 27 aug. 1824; 14 junii 1841 — V. De Luca, *Annali*, tom. XIII, p. 104 — *Ami de la Religion* 1842 — Cardellini, *Decreta S. R. C.* sub num. 4404 — Talù, *Hierolexicon Decretorum*, V. *Missa* — Item Dissertatio hac de re Verhoeven Lovaniensis Professoris, qui quaestionem resolvit adversariorum objecta resolvens.

Hic unum citamus postulatum (prout refert

Gury) *R. P. Tomei S. J. in Collegio Romano professoris, circo obligationem celebrandi Missam* pro populo *in festis a Pio VI pro toto or be suppressis* — « *Eminenza Reverendissima:* Un confessore trovandosi nella necessità di sapere con certezza, se i Parrochi siano obbligati ad applicare la Messa *Pro populo* nelle feste levate, nelle quali i fedeli non sono obbligati ad ascoltarla, ricorre alla Eminenza vostra Reverendissima, affinchè voglia compiacersi di dichiarare: 1° Se al presente possa aver luogo la regola data da *Benedetto XIV (id est post Benedictum XIV)* cioè che i parrochi *toties tenentur applicare pro populo, quoties populus tenetur audire*? e quindi: 2° Se dopo la riduzione delle feste fatta da Pio VI sieno o non sieno obbligati i Parrochi ad applicare la Messa *Pro populo* in quelle feste levate, nelle quali il popolo non è obbligato ad ascoltarla? — S. Poenitentiaria, perpensis expositis, dilectissimo in Christo respondendum censuit, prout respondet juxta responsionem alias datam, nempe per Apostolicum Indultum super imminutione festorum dierum quibus sublatum est etiam praeceptum audiendi Missam, nihil derogatum fuisse obligationi Parochorum applicandi Missam *Pro populo*, etiam in iis festis diebus, prout alias a S. Congregatione Concilii derogatum fuit in *Camerinen* 28 martii 1801. Datum Romae in S. Poenitentiaria die 22 februarii 1848 ».

« Che tale sia (ita in *Dizionario di Teologia* dell'Ab. Bergier, Edizione di Milano 1854 cum additamentis, V. Messa) la dottrina del sommo Pontefice fa prova per ultimo l' aver egli nella sua risposta al Vescovo di Namur, rimesso tutte le Messe che pel corso di 4 anni si eran omesse di applicare pe' fedeli ne'giorni di festa aboliti; il che non avrebbe avuto luogo se non vi fosse stato obbligo reale. A buon diritto pertanto conchiude Verhoeven che nelle Diocesi, ove questa non fosse stata inculcata di nuovo, non correrebbe meno obbligo ai curati di osservarla. Essa sussiste, e non essendo stata abrogata, non ha mestieri d'altra promulgazione. Questa dottrina pare a noi irrepugnabile. Per esimersi da un siffatto obbligo, vuolsi una dispensa formale del sommo Pontefice. — L'Arcivescovo di Tours l'ha ottenuta per tre anni ».

Neque obstat, quod nonnulli Episcopi, quibus demandatum fuit Breve Pontificium pro festorum reductione ut illud publicarent, ab applicatione illa deobligaverint Parochos; cum evidenter dicendi sint non bene intellexisse et explanasse mentem Pontificis, utpote qui de sola festorum observantia loqueretur, ac dispensaret fideles a Sacro audiendo, sed ne verbum faceret de applicatione Parochis injuncta: imo expresse haberet nihil *quoad Chorum esse innovandum relate ad functiones ecclesiasticas*: quae verba hanc Parochorum obligationem includunt, ut ipsimet Pontifices declararunt per organum S. Congregationis Concilii. Hinc cum Episcopus Novariensis Romae quaereret, an Parochi suae Dioecesis ad hanc applicationem adhuc in festis suppressis tenerentur, humiliter exponebat ad R. Pontificem, *quod jamdudum in sua Dioecesi involuit opinio eos, qui curam habent animarum, non teneri Missam pro populo applicare diebus festorum, quae suppressa aut translata fuerunt vigore Indulti Apostolici Pii VI 1786 et Pii VII 1814. Eo magis proedicta opinio vim habuit, quod Cardinalis Costa Archiep. Taurinensis, cui executio primae reductionis commissa fuerat, aperte declaravit sub die 21 junii 1786 dictam obligationem in diebus festis suppressis in regno Pedemontano non vigere* — S. C. C. de expresso Pontificis mandato declaravit 9 junii 1848, Parochus ad illam applicationem teneri.

Sed cum ex mente multorum haec responsio non omnes difficultates de medio auferre videretur pro Novariensi Dioecesi, ut ipsorum votis annueret Episcopus, novo ad R. Sedem recursu exposuit: «1. Quod non pauci ex suis Parochis tenues habent redditus; 2 quod Episcopus antecessor Vict. Philippus Melano, Edict. 21 decembris 1793 notificando reductionem festorum, Apostolica Auctoritate qua se praeditum declarat, conceptis verbis ait, quod in festis, quibus populus dispensatur a Sacro audiendo, etiam Parochus remanet solutus ab eo applicando; 3. quod ab eo tempore, spatio annorum circiter quinquaginta, ea semper viguit in Parochis consuetudo, scilicet non applicandi, quin ullus reclamaverit Episcopus, vel dubium de obligatione in illis exurgeret; 4. quod in Novariensi Dioecesi nulla est obligatio audiendi Missam in festis suppressis; 5. quod die 9 nov. 1814, Sede Episcopali vacante, Vicarius Capitularis, publicans Breve Pii VII datum 9 nov. ejusdem anni quo scilicet nonnulla festa reducta in pristinum vigorem restituebantur, expresse declarat in iis festis restitutis de novo exurgere obligationem Sacrum applicandi pro populo; ergo pro adhuc suppressis ea obligatio non est. « Quid ad haec S. C.? — En responsum, cujus autographum est in Secretaria Episcopali datum 7 dec. 1849: « S. Congregatio Em. S. R. E. Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum, vigore facultatum a Ss. Domino Nostro ipsi specialiter tributarum Episcopi Oratoris precibus annuens facultatem Eidem impertita est, ut, firmo re-

« maneote Parochis ouere applicandi Missas « pro populo diebus festis de praecepto, onus « applicationis diebus festis reductia ad quatuor « tantum ia singulos anoos et pro iis Parochis « dumtaxat, quos congruae teouitate laborare « ceoauerit, per triennium proximum tantam « pro sao arbitrio et conscientia gratis reduce- « re possit et valeat — *Subscriptus* A. Card. « Majus Praefectus ».

Ultimo habemus respoasum S. C.C. datum io *Mechliniensi* 25 sept. 1847 : quaesitum fuit 1. an Parochi debeant sanctissiniom Missae sacrificium pro populo offerre diebua dominicis et in iis etiam festis diebus qui per Indultum Apostolicum 9 apr. 1802 suppressi aunt, licet hujus obligationia novae promulgatio ab Episcopo Dioeeesano non fiat : — 2. An consuetudo unquam legittima haberi possit, vi eujas Parochi uoa applieant pro populo Missae sacrificium aut dominicis aut saltem praedictia festis diebus suppressis? S. C. C. respondit ad 1. *affirmative*; ad 2. *negative* — V. Bouix *De Paroeho*, para 5.

Hic etiam notanda est responsio s. Rituum Congregationis data 22 julii 1848, in qua dicitur *posse quemlibet Parochum recedente justa et legitima causa adimplementum Missam pro populo applicandae alii Sacerdoti committere seu per alium Sacerdotem hanc Missae eelebrare facere*. Ubi advertendum, quod non omnes causae, etsi videantur tales, sunt habendae ut justae ac legitimae. Hinc s. Congregatio Cuocilii in Fesalana 26 jan. 1771 ad dubium : 1. *an Parochi in dominicis aliisque festis diebus, praesente cadavere, possint eelebrare Missam pro defuncto, et ad alium diem transferre Missam pro populo applicandum, in casu*, etc. Et quatenus negative; 2. *An saltem applicationi Missae pro populo supplere possint per alium Sacerdotem, in casu*, etc. — Respondit ad 1. *negative* : ad 2. *negative*: hoc tamen non est accipiendam absolute; nam Benedictus XIV, Indulto *Quod expensis* 26 aug. 1848 habet, quod *juxta hodiernam diseiplinam liceat praesbytero, relicta Missa de die, Missam pro defuncto, si praesens sit corpus, cum cantu eelebrare, nisi tanta fuerit diei solemnitas quae Missam pro defunetis omni modo excludat*. Unde responsio s. Congregationis videtur intelligenda de casa, quo Parochus Missam pro defuneto non possit per alium celebrare; si enim potest, Paroehus Missam pro populo applicet, et alio Sacerdoti Missam pro defuncto decantandam committat, cai quidem tribuat eleemosynam, quae solet pro manualibus, et aliquid amplius pro incommodo. Non eaim strieto jure totum quod accipit tenetur dare Parochos : cum et ipse gaudere posait privilegio ceterorum Beneficiatorum, dum Missas proprii beneficii alteri tribuunt celebrandas, ex dicendis *De sacrificio* ubi *de stipendio*.

Quaeres: *An etiam Capellani, Beneficiati*, etc. *qui ex lege fundationis tenentur applicare Missam diebus festis, debeant adhuc applicare in festis reduetis, uti Parochi?* — Alii negant, nisi in feudatione aliter cautum sit, vel aliud clarius eruatur; nam ratio diversa est: Parochi obligantur divino praecepto ad celebrandum, quud quidem non praescribitur, sed ab Ecclesia tantum explicatur; at Beneficiati obligaotur a fundatore, cujus mena est, ut celebrent ad hoc, ut populus praecepto Missae faciat satis: cum igitur noa amplius teneatur populus audire, ideo nec simplex beneficiatus celebrare. Sed alii merito affirmant, tum quia per auppressionem nihil est immutatam quoad officia in Ecclesia, et adhuc habentur festa suppressa uti de praecepto quoad res ecclesiasticas; tum quia in Brevibus reductionis expresse cautum est, ut omnia peragantur uti prius in liturgia : et hoc maxime currit de festis ultimo suppressis a Pio IX in Regno Sabaudiae 6 sept. 1853; nam conceptis verbis Pontifex declarat, omnia in futurum (quae ad sacram liturgiam pertinent) esse similiter agenda tum *quoad chori servitium et Missarum celebrationes, tum quoad alias functiones ecclesiasticas* — Huc facit sequens S. C. decretum: « Posita Constitutione Urbani VIII, soper observatione festorum anni 1642, qaaesitum fuit ab Ecclesia mediolanensi: 1. An Capellani tam titulares qaam mercenarii, quibus incumbit onus celebrandi Missam singulis diebus festis, sint exempti a celebratione diebus festis reductis; 2. an in illis diebus festis reductis qnae communitates ex eadem devotione servare volunt, Parochus teneatur Missam cantare, Vesperas et alia munia obire, sicut obibat ante publicationem Constitutionis praedictae; 3. in oomibus fere Collegiatis tam Civitatis quam Dioecesis Mediolaneosia diebus festis Canonici solent Missam caatare, feriatis aatem capellani; an in diebus festis reductis debeant cantare Canonici, an vero Capellani? S. R. C. respondit, Constitutionem praedictam nihil eirca praemissa innovare: 19 dec. 1643. » Tandem res resoluta naperrime fuit a S. C. C. per responsum datum Novariensi Episcopo : quaesitum nempe fuit: *Cum plura beneficia a fundatione onus habeant Missae in omnibus festis diebus applicandae, dubium emergit, utrum singuli beneficiati ad id obligentur etiam in festis hucusque ab Apostolica Sede suppressis*. Die 15 decembr. 1856 responsum fuit, *juxta resolu-*

tiones alias in similibus editas, teneri. Quod quidem, paritate rationis, videtur dicendum de Cappellanis et Legatariis; nam festa reducta semper habentur in Ecclesia ut festa de praecepto.

(*S*) *Pag. 191.*

Gravissimis de causis ex quadam veluti necessitate inductum est ut hospitalia a Parochorum jurisdictione eximerentur et capellanus quoad infirmos ceterosque ipsis inservientes proprius veluti Parochus constitueretur tum quoad Sacramenta, tum quoad funera; si enim adhuc jus permaneret Parochis, magna confusio esset, cum infirmi sint diversarum Paroeciarum. Excipe forte alicujus parvi oppidi hospitale. In quo nonnisi parvi unius Paroeciae infirmi admittentur, et in quo facile posset Parochus proxime degens, per se vel per vicarium, aegrotis praesto esse — V. Bouix, *De Parocho, Append. I.* — De-Luca *De Parochis Discursus* 23 — Laurenius, *Forum beneficiale*, p. 1.

Ad rem autem quoad infirmorum curam Balmes, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo* ecc. cap. 33: « Guai agli infelici, che non ricevono soccorso nelle miserie loro, che per mezzo della amministrazione civile senza intervento della cristiana Carità! Nelle relazioni, che si porgeranno al pubblico, la filantropia vanterà oltre misura le cure da essa prodigate all'infortunio; ma veramente non sarà stato così. L'amor de' nostri fratelli, se non è da principii religiosi, abbonda tanto di parole, quanto ha penuria di fatti. L'aspetto d'un povero, d'un infermo, d'un vecchio impotente è cosa troppo ingrata, perchè possiamo lungamente tollerarla, se motivi superiori non ce la impongano. Non è quindi sperabile che le cure penose, umilianti, continue, delle quali è bisogno al soccorso di questi infelici, possano essere qual si conviene, eccitate da un vago sentimento d'umanità. No, dove manca la carità cristiana, può essere puntualità, esattezza: è quanto abbiam diritto di pretendere da gente pagata per servire, se l'amministrazione dello stabilimento è buona; ma sempre una cosa mancherà cui nella supplisce, una cosa che non si paga, l'*amore*. Dunque, si dirà; voi non credete alla filantropia? No, perchè, come ha detto Chateaubriand, la filantropia è la falsa moneta della carità » — *V. Memorie di Modena*, vol. XIV e V: delle consolazioni e dei conforti, che la Religione di G. C. arreca in tutte le necessità.

Quaeres: *Quomodo ministranda Sacramenta peste infectis?* — Plura habet Muratori hac de re, libro *Del governo della peste*; et maxime Benedictus XIV, *De Synodo Dioec.* l. XIII, c. 19. En praecipua: — 1. Quoad *Baptismum* haec serventur ex d. Carolo: infans nuper natus peste laborans aut eo nomine suspectus, quia a matre pestifero morbo affecta ortus est, quamprimum ob instantia mortis periculum a Sacerdote peste laborantium curam gerente, infusioni rite baptizabitur, aliis omissis caeremoniis..... postea si superstes erit, et liber ab omni suspicione, Parocho offeretur ut suppleat caeremonias; — 2. quoad *Poenitentiam* ex dicendis de *Sacram. Poenitentiae* licet absolvere poenitentem peste laborantem, etiam non expleta integra Confessione, si Confessarius probabiliter vereatur ne et ipse peste contrahat vel ex nimio foetore vel ex diuturni mora cum aegroto. Monet d. Carolus in Coe. Mediol. V: et Confessionem audiens aliquantulum e lecto distet; et etiam ut in locum apertum aut ad fenestram, aut ostium, aut in porticum (si fieri possit) moretur; — 3. quoad *Viaticum* responsum fuit Viatico Apostolico Juliae Caesarae, quod si Sacerdotes deprehendisset alienos et abhorrentes a ministratione manibus peragenda, modum ipse statueret, audito prudentum consilio, et prae oculis habito decore in tanti Sacramenti administratione servando. Plures plura proponunt; sed omnium forsan melius Cajetanus tradit, quod Sacerdos deponat sacram Particulam in loco apto v. g. in patena vel alio vase mundo, et pretendat aegroto, qui ore admoto, illam sumat; — 4. quoad *Extremam Unctionem*, ad evitandum contagionis periculum, sufficit inungere organum illius sensus qui patentior se offert inunctioni, cum integra forma. Potest autem unctio peragi, adhibita oblonga virga, cujus extremae parti alligatus sit firmiterque adhaereat gossipii pugillus sacro imbutus Oleo.

(*T*) *Pag. 192.*

« Nel nostro Stato propriamente non si pubblicò alcuna legge universale su questo oggetto (semper de sepeliendo omnes juxta antiquam consuetudinem a Rituali commendatam, in publicis coemeteriis impensis communitatis construendis); ma le RR. Patenti del 25 nov. 1777, e la Lettera Pastorale di Mons. Arcivescovo dello stesso giorno, e il Manifesto Senatorio dell'11 successivo dicembre (coi quali furono abolite le sepolture familiari gentilizie nelle chiese di Torino, e si è ristretto la facoltà dell'elezione delle medesime ai feudatari nelle chiese de' loro feudi, ed ai patroni nelle chiese loro patronali, ed inibita ogni altra elezione), furono un eccitamento alle altre città e luoghi de'R. Stati, e diedero regola in

questa materia, talchè il reale Senato con Sent. 24 ottobre 1778 decise che pel solo fatto dello stabilimento del cimitero nella comunità di Sommariva del Bosco era tolto ai Padri Serviti il diritto di seppellire nelle loro chiese anche quelli, che ci avevano il sepolcro di famiglia, appoggiando la sentenza, che il luogo delle sepolture era un oggetto di salute pubblica, e perciò di competenza dell'autorità municipale ». Ita Canestri, *Giurisprudenza canon. civile dei Parrochi del Piemonte*, c. 6, tit. XI, (Pro Dioecesi Novariensi *vid. Lettera Circolare del Vicario Capit. Zucchi* 13 decembr. 1815 — *Lex civilis* 17 apr, 1848; et *Circularis* 8 apr. 1851.

Hic obiter notamos sapientissimam illam legem semper prae oculis habendam, quae omnium populorum fuit, ut scilicet definitum temporis intervallum scrupolose adsit inter mortem et sepolturam. Quia plurimi enarrantur casus eorum qui videbantur, nec tamen defuncti erant; sed celeriter sepulti morte teterrima obierunt. Hinc in Regno Pedemontano lex: « Non si darà sepoltura che dopo scorso almeno ventiquattr'ore dalla morte, e dopo quarant'otto se la medesima sia accaduta improvvisamente per causa interna: avuto riguardo in ogni caso ai regolamenti di polizia, e specialmente a quelli che vietano di seppellire coloro, i quali si sospetta essere periti di morte violenta, se non dopo che il giudice avrà eseguito gli atti, che gl' incombono ». V. *Regolamento per la tenuta de' registri destinato od accennare lo stato civile*, 20 giugno 1839, art. 21; et *Cod. Alb. civ.* art. 60 — C. S. 82 — C. P. 290 — C. G. 77.

(U) Pag. 193.

En *Edictum* Eminentissimi Card. Costa, ubi castrensium cappellanorum obligationes continentur (*dat. Taurini*, 16 *august.* 1794): « Essendosi degnata Sua Real Maestà di commettere a Noi come suo Gran Limosiniere la ispezione sopra i Cappellani de' Reggimenti e dei Presidii, stimiamo nostro dovere di significar loro colla presente Istruzione gli obblighi, ed i pesi che sono annessi al loro uffizio. Dovranno pertanto tutti i Cappellani delle Regie Truppe, e ciascheduno di essi attentamente leggerla, e minutamente osservarla qual guida, e scorta sicura nello esercizio del loro impiego. E seguiranno in tal guisa le pie intenzioni di S. R. M., che per procurare la felicità a'suoi Sudditi, non meno si reca a pregio di promuovere nelle sue Truppe la perfetta osservanza della Religione, che di mantenervi il buon ordine e l'esatta disciplina militare. Agli obblighi espressi in questa Istruzione uniranno l'adempimento di tutto ciò che verrà loro prescritto da'Vescovi, nelle cui Diocesi si ritrovano i loro Reggimenti e Presidii, tenendo ben fisso in mente, che in tempo di pace i Cappellani delle Regie Truppe dipendono dalla giurisdizione dei Vescovi sì per la loro condotta personale, che nell'amministrazione de'Sacramenti, e in altre funzioni del loro Ministero.

1. — *Osservanza de' sacri Canoni*

« La prima attenzione che devono avere i cappellani verso le Regie Truppe, si è di dar loro in ogni occasione buon esempio. Riflettano, che esposti sono alla pubblica vista e censora; che male si accoppiano gl' insegnamenti di osservanza e di esattezza, colla cattiva condotta del Maestro; e che più facilmente si prende per regola ciò che si vede praticare colle opere, che ciò che si prescrive colle parole. Adunque siano accurati in adempiere il prescritto de'sacri Canoni, nè si lusinghino vanamente di esservi meno astretti, che le altre persone del Clero. portino il consueto abito decente Ecclesiastico; s'astengano da' giuochi, e massime nei luoghi pubblici: non ammettano al loro servizio nelle proprie Camere persone di diverso sesso: sieno circospetti nel conversare onde non dieno occasione veruna di disprezzo del loro Ministero: usino civiltà verso le persone del loro Reggimento, senza però troppo rendersi familiari con esse, e ai dimostrino affettuosi ed amorevoli verso i Soldati, affine di acquistarsi con questo mezzo la lor confidenza.

2. — *Residenza.*

« Essendo i Cappellani de' Reggimenti incaricati della direzione spirituale delle Anime che li compongono, dovranno pertanto star a residenza nel luogo, in cui si trova di guarnigione il loro Reggimento, nè potranno indi assentarsi senza giusti motivi; e prima di partirne, dovranno chiedere ed ottenerne la permissione del Colonnello, o Comandante del Corpo, ed insieme surrogare una persona approvata che supplisca le lor veci mentre saranno assenti. Ove poi il Reggimento fosse ripartito in diversi Quartieri faranno la residenza in quello di essi che sarà più numeroso, e non tralasceranno intanto di trasferirsi a vicenda, o secondo le premure, massime nel tempo Pasquale, negli altri Quartieri.

3. — *Dipendenza dalla giurisdizione dei Vescovi.*

« Giunti alla residenza, sarà obbligo loro di presentarsi in persona al Vescovo, o Vicario generale di quella Diocesi, per ottenere da esso la facoltà di annunziare la Divina parola, di ricevere le Confessioni Sacramentali, dare la Comunione Pasquale, e fare altre funzioni Parrocchiali, se ciò sarà, come si spera, del suo gradimento, affine di agevolare i soccorsi spirituali alle Regie Truppe. Lo pregheranno altresì di assegnar loro una Chiesa (se si potrà) non Parrocchiale e comoda ai Quartieri, dove possano esercitare le lor funzioni. Se poi il luogo della residenza del Vescovo, o Vicario generale, fosse molto discosto, potranno supplire con lettere, ed ottenere con questo mezzo le facoltà succennate. Che se i Reggimenti fossero sparsi in più luoghi sotto diverse Diocesi, dovranno impetrare la facoltà da tutti i rispettivi Vescovi, o loro Vicarii generali.

« Presteranno poi i Cappellani la sommissione ed obbedienza dovuta ai Vescovi, o Vicari generali di essi, rispettandoli, come rispettarli devono, e riconoscere quai loro Superiori. Useranno altresì tutta l'attenzione per mantenere la buona unione co' Parrochi, nel cui distretto Parrocchiale si trovano ai Quartieri i loro Reggimenti.

4. — *Confessore e dire la Messa nelle feste colla spiegazione del Vangelo.*

« Ottenute le facoltà opportune, non le lasceranno oziose, ma se ne serviranno a benefizio delle anime affidate alla loro direzione; nè basterà di farle esercitare da altri Sacerdoti Secolari, o Regolari, ma le eserciteranno essi medesimi personalmente, come esige il dovere. Dovranno adunque i Cappellani sì di Cavalleria, che di Fanteria, ne' giorni festivi impiegarsi in ricevere le Confessioni Sacramentali, trattenendosi a questo fine alla mattina nel Tribunale della Penitenza. Saranno altresì tenuti di convocare in cadauna festa dell' anno tutto il Reggimento nella Chiesa che sarà loro assegnata; celebrarvi la santa Messa, annunziare le vigilie e feste comandate che occorreranno nella seguente settimana, e farvi, massime ne' giorni di Domenica, un discorso istruttivo sul Vangelo corrente. L'ora di quest' adunanza si prenderà di concerto col Comandante del Corpo, dal cui zelo e dalla cui Religione giova sperare, che verrà fissata quell' ora la quale sarà più propria e convenevole, perchè concorrano a tai funzioni non solo i Soldati nel maggior numero che sarà possibile, ma ancora gli Ufficiali che vi potranno intervenire, secondo la piissima mente del nostro Real Sovrano (*Viglietto* R. 27 novembre 1739). Procureranno poi ne' loro discorsi, non solo d' inveire contro i furti, i giuochi, le bestemmie, crapole o cattive compagnie, ma eziandio di raccomandare il rispetto alle Chiese, la santificazione delle Feste, la esatta ubbidienza che devono ai Superiori, o d' estendere qualche volta il ragionamento sopra l' obbligo strettissimo di attenzione, zelo e fedeltà con cui servir si dee S. R. M. per impegno non solo del proprio loro onore e del ben pubblico, ma ancora, e principalmente per lo mantenimento della promessa da loro fatta, quando si arrolarono nelle Regie Truppe.

Catechismo e Dottrina.

« Al dopo pranzo poi delle Domeniche raduneranno di bel nuovo quel numero di Soldati, che potrà concorrere alla Chiesa, e singolarmente le loro mogli e i figliuoli, e radunati che sieno, sarà obbligo dei Cappellani di far loro il Catechismo per istruirli dei Misteri della Religione, spiegar con un breve e pieno discorso qualche capo di Dottrina morale, poscia recitar ad alta voce gli atti di Fede, Speranza, Carità e Contrizione, indi il salmo *Exaudiat* etc, coll' orazione *Quaesumus*, e si terminerà la funzione con cantare le Litanie della Santissima Vergine.

« Daranno altresì un saggio sommamente lodevole del loro zelo, se si adopreranno in esortare, ed animare con dolci maniere i loro ascoltatori a ricevere almeno una volta al mese i santissimi Sacramenti, a udire la santa Messa anche ne' giorni feriali, ed a fare ogni giorno l'esercizio del Cristiano.

5. — *Istruzioni in tempo di Quaresima.*

« Nel tempo di Quaresima non basterà ai Cappellani di convocar il loro Reggimento nei dì festivi, ma sarà d'uopo inoltre fissare due giorni feriali in cadauna settimana, e radunati che sieno nella solita Chiesa, disporli con discorsi familiari ad una sincera e perfetta Confessione, ed insieme a prepararli alla santa Comunione pasquale. A queste radunanze inviteranno, oltre i Soldati, anche le mogli loro e i figliuoli e i servitori degli ufficiali, i quali, come ci lusinghiamo, non solo ordineranno loro d'intervenirvi, ma eziandio li animeranno qualche volta col loro esempio a non mancarvi.

6. — *La Pasqua.*

« Si userà poi da' Cappellani singolarissima attenzione, acciocchè da' loro Reggimenti si adempia il precetto Pasquale. Impiegheranno a questo fine insieme colla prudenza la mansuetudine e dolcezza opportuna, affine di condurre al suo dovere ciascuna delle anime alla loro direzione commesse. Terminato il tempo Pasquale raccorranno da cadauna persona del lor Reggimento, e non solo dai Soldati, ma anche dagli uffiziali, secondo la pia intenzione del nostro Real Sovrano (*Vigl. R.* 8 marzo 1738) il biglietto Pasquale; ed acciocchè talvolta non succeda, che se ne presenti da chi non abbia adempiuto questa sacrosanta Legge, faranno stampare biglietti diversi da quelli che si distribuiscono nelle vicine Parrocchie e dovranno distribuirli essi medesimi, o farli distribuire da persona fida, con avvertire per tempo, che si riputerà per trasgressore del precetto Pasquale chi non avrà ricevuto il mentovato biglietto.

7. — *Osservanza delle Feste.*

« Non permettano, che ne' giorni festivi e massime di Domenica, si faccia da' soldati veruna opera servile, o qualunque siasi lavoro manuale senza averne da essi prima impetrata la licenza; ed essi non la diano se non dopo averne ottenuta l'autorità opportuna, e senza prima riconosciuta la necessità.

8. — *Osservanza della Quaresima, e dell'astinenza dalle carni ne' giorni proibiti.*

« Veglieranno altresì attentamente sopra l'osservanza della legge Quaresimale, e sopra l'astinenza della carne ne' giorni di digiuno ed in quelli di Venerdì e di Sabbato. Nell'approssimarsi il tempo della Quaresima, abbisognando la dispensa dai cibi quaresimali a favore del loro Reggimento, ricorreranno al Vescovo, o Vicario generale, per ottenere la facoltà di concederla, ed ottenutala, la concederanno sotto quelle condizioni con cui l'avran ricevuta, e procureranno che nell' istessa forma e non altrimenti si osservi.

Distinzione di Camerata tra i Cattolici ed i Protestanti.

« Affinchè poi ne' Reggimenti misti di Cattolici e Protestanti si prevenga l'abuso di mangiare carne ne' giorni vietati dalla Chiesa, il che prudentemente si deve temere, qualor convivano nella medesima Camerata i Cattolici co' Protestanti, i quali, tuttochè tenuti alle leggi della Chiesa, poco si curano di osservarle, procureranno i Cappellani presso i comandanti del Corpo, che a tenore delle regie disposizioni si mettano i Cattolici in Camerate diverse, separate da quelle dei Protestanti (*Lettera al Barone di Falkemberg* 25 mar. 1644; *altra al commendator Barolo*, 26 dic. 1753).

9. — *Vegliar sopra i costumi de' soldati.*

« Sarà parimenti obbligo loro d'invigilare, che non si tengano sì nelle Camerate, che altrove, discorsi disonesti nè cattive pratiche, che non si cantino canzoni impudiche, che non si prorompa in giuramenti e bestemmie, e d'impedire, quanto sanno e possono, ogni disordine, e distintamente la ubbriachezza sorgente di molti gravissimi mali, e tanto più da temere, quanto meno se ne fa conto da' Soldati. Qualor succedano somiglianti sconcerti, dovranno i Cappellani avvertirne i Bassi-Uffiziali ed insieme caritatevolmente correggerne i delinquenti, ed ove fossero recidivi, ne daranno avviso a chi comanda affinchè si tolgano codesti vizi abbominevoli.

E degli Uffiziali.

« Impiegheranno pure il loro zelo prudente nell'osservare gli andamenti, e i costumi degli Uffiziali, se la loro condotta corrisponda alla santa Religione che professano, se massime ritengano, o leggano libri proibiti, o contrari alla Religione, alla Chiesa, o ai buoni costumi; ed ove talun di loro non conoscendoli ne avesse, lo avvertiranno amorevolmente di astenersi dal leggerli con esporgli i decreti e le pene prescritte dalla Chiesa contro chi li ritiene e li legge. Che se mai le loro persuasive fossero inutili, ovvero taluno degli Uffiziali, già conoscendone il male, ritenesse tuttavia tai libri, ne daranno avviso non solo al Comandante del Corpo, ma anche ai rispettivi Superiori Ecclesiastici, secondo le disposizioni de' Sacri Canoni, ed a Noi ancora, ove lo credano necessario, affinchè co' mezzi più dolci insieme, e più efficaci si metta riparo ai gravissimi disordini, che dalla lettura di codesti libri pur troppo provengono.

10. — *Accertarsi circa le mogli de' soldati.*

Quando verrà accettato nel loro Reggimento qualche soldato di recluta, il quale abbia seco una donna sotto nome di propria moglie, non permetteranno, che questa venga ammessa nel Quartiere, nè che conviva col soldato se prima

non costerà loro per debite fedi autentiche matrimoniali legalizzate da' rispettivi Vescovi, o Vicari, che dessa è qual si fa, moglie d' esso legittima.

Ed i Matrimoni de' soldati.

« Se qualche Soldato del lor Reggimento vorrà prender moglie, dovranno i Cappellani usare ogni attenzione in esaminare la convenienza di un tale matrimonio, avendo sempre avanti gli occhi la Sovrana Legge per importanti ragioni saviamente stabilita di non moltiplicare nei Reggimenti il numero delle femmine.

« Prenderanno pertanto esatte notizie sopra i costumi della futura Sposa, e richiesti della loro approvazione, non la daranno, se prima non sono ben accertati dell'onestà di essa e dello stato libero del Soldato, premettendo a questo fine nelle Messe festive le dinunzie ossia i proclami, se ciò sarà di buon volere e gradimento de' rispettivi Ordinari. Ottenuta poi la permissione dal Comandante del Corpo, dovrà il Soldato presentarla alla Curia Vescovile, nella cui giurisdizione si ritrova il di lui Quartiere, per indi riceverne le necessarie spedizioni. Celebrato il matrimonio, quantunque vi assista il Parroco e non il Cappellano, dovrà questi registrarlo nella medesima maniera, con cui registrarsi sogliono dai Parrochi.

Registrare i Battesimi, Matrimoni e Sepolture.

« Dovranno altresì i Cappellani tener un registro de' Battesimi e delle Sepolture delle persone dipendenti da'loro Reggimenti. A questo fine ordiniamo che si provveggano di tre libricciuoli, ne' quali descrivano separatamente, e coll'annotazione del luogo e del tempo i Battesimi, i Matrimoni e le Sepolture, che occorreranno nei loro rispettivi Reggimenti, e ne trasmettano a Noi al fine d' ogni anno una copia da essi sottoscritta.

11. — *Procurare camere separate per i soldati ammogliati.*

« Sarà loro cura di far in sorte, che i soldati ammogliati sieno provveduti d'una camera appartata, affine di evitare gli scandalosi sconcerti che nascono dal coabitare co' soldati non ammogliati. Si adopreranno altresì con paterne ammonizioni a mantener la pace fra i Coniugati; acciocchè le loro famiglie si allevino nel santo timor di Dio, e qualor nascesse tra di loro qualche dissapore procureranno di rimediarvi con dolci maniere, ed ove queste non giovino ricorreranno all'Uffiziale-Comandante, affinchè vi metta rimedio.

12. — *Visita degli Ospedali.*

« Sarà anche speciale obbligo loro di portarsi due volte al giorno a visitare e consolare gl' infermi del lor Reggimento. Nè pensino dover codesta visita consistere in passeggiare soltanto per gli Ospedali, o in noverare di letto in letto gli ammalati, ma vi assistano come è loro dovere, secondo il bisogno per lungo tempo, non solo di giorno, ma anche di notte: gli esortino a sopportare il male con pazienza, ed a rimettersi nelle mani di Dio pronti a fargli un sacrifizio della loro vita. Sarà pur bene, che facciano affiggere nelle Camere dell' Ospedale una immagine del Crocefisso avanti a cui si reciti qualche orazione vocale cogli Atti di Fede, Speranza, Carità e Contrizione.

Amministrazione de' Sagramenti agli infermi.

« Affinchè poi con maggiore esattezza adempier possano questa parte importantissima del loro impiego, procureranno di avere la loro abitazione, per quanto sarà possibile, vicino allo Ospedale, e dimanderanno ogni giorno al Chirurgo-Maggiore lo stato degl'infermi, per risapere quali persone abbiano maggior bisogno della loro assistenza. Non permettano che i febbricitanti stieno più di due giorni nello Ospedale, senzachè facciano la loro Confessione Sagramentale; aggravandosi la malattia, faccian loro amministrare la ss. Eucaristia, e stieno in attenzione che essi vengano muniti a tempo debito dell' Estrema Unzione. Raddoppieranno poi l'attenzione ed assistenza, aumentandosi il pericolo della malattia e massime nell'estrema agonia; saranno anzi tenuti d' assistere loro sino alla morte e finalmente farli provvedere di Ecclesiastica decente sepoltura.

Nota ed uso delle robe e danari de' defunti.

« Se in morendo un qualche soldato avrà lasciato dopo di sè danari o mobili, i Cappellani di concerto col Capitano, e coll' Uffiziale-Comandante ne faranno una nota esatta acciocchè non si smarrisca cosa alcuna, ma bensì se ne faccia quell' uso, che il defunto avrà ordinato. Che se non ne avrà fatto disposizione veruna, si consegnerà ogni cosa ai di lui paren-

ti. Si guarderanno poi singolarmente dal procacciarsi le esecuzioni testamentarie, ed ove ne vengano richiesti non accetteranno il peso, se non che in compagnia del Capitano del Trapassato.

« Osservino inoltre, se gl' infermi sieno provvisti del necessario sì nel nutrimento, che ne' medicamenti e nella assistenza, ed ove scuoprano qualche abuso, ne dieno notizia al Cerusico Maggiore, ed anche, ove fia d' uopo, all' Uffiziale Comandante.

13. — *Assistenza ai Soldati condannati a morte.*

« Con uguale studio, e pari zelo impiegarsi devono a beneficio di que' Soldati che saranno condannati a morte. Dal giorno, che verranno questi condotti alla prigione, non dovrà più il Cappellano abbandonarli sino al loro trapassamento; ed userà ogni industria, ed ogni arte per disporli alla Confessione generale. Intimata che sarà loro la Sentenza, li assisterà, consolandoli amorevolmente, con esporre loro quanto grave delitto sia la diserzione, quanto ingiurioso al Principe e pernicioso al bene pubblico ed esortarli ad offerire di buon animo al Signore la propria vita in isconto delle loro colpe; anzi a riconoscere nel castigo, che hanno a portare, un amorevole tratto della divina Misericordia verso di essi, che in tal maniera somministra loro i mezzi per disporsi ad una morte cristiana.

14. — *Visita de' Quartieri.*

« Dovranno altresì visitar sovente i Quartieri dei Soldati, e vegliare perchè non vi si introducono femmine di cattiva vita, ed avvertire, ove mai ne trovino, la guardia di prontamente cacciarle. Se poi, strada facendo, ritrovassero Soldati con codesta specie di femmine, per non esporsi al pericolo di qualche insulto, basterà che ne dieno pronto avviso al primo Uffiziale, che incontreranno, affinchè si impediscano sì fatti perniciosissimi disordini. Non tralasceranno intanto d' impiegare il loro zelo caritatevole per ricondurre al suo dovere con efficaci esortazioni il giovine traviato, ed in fine, ove queste riescano inutili, ne daranno raggoaglio al Comandante del Corpo.

15. — *Impedire le contese circa la Religione ed i libri cattivi.*

« I Cappellani de' Reggimenti misti di Cattolici e Protestanti, useranno tutta la loro diligenza per impedire che si eciti tra di loro veruna contesa sopra le materie di religione, che dai Protestanti si tengano discorsi pericolosi, o s' imprestino libri perniciosi e contrari alla Religione, alla Chiesa Cattolica, o a' buoni costumi. Che se con tutto il loro zelo prudente e per mezzo dell' Uffiziale Comandante non possono togliere codesti gravissimi abusi, ce ne daranno contezza affinchè vi si dieno le opportune ed efficaci provvidenze.

16. — *Benedizione de' cavalli.*

« I Cappellani de' Reggimenti di Cavalleria faranno, secondo il solito, nel giorno festivo di sant' Antonio abate la benedizione dei Cavalli del loro Reggimento, con Cotta e Stola alla porta della Chiesa destinata alle loro funzioni, ovvero portandosi alle Scuderie, ove non si possa fare altrimenti.

17. — *Custodia delle robe sacre.*

« Procureranno i Cappellani tutti di costodire con singolare diligenza e pulizia le Paramenta ed i Vasi sacri consegnati alla loro custodia, onde, venendone fatta la visita da chi sarà deputato, non incorrano la taccia di trascuratezza e negligenza. Se sarà d' uopo di sorrogarne de' nuovi, ce ne daranno avviso. Quando occorrerà loro, strada facendo il Reggimento, di celebrare la santa Messa, e non vi sarà veruna Chiesa vicina, avranno l' attenzione di situare l' Altare in luogo eminente ed insieme decente, e sicuro dagli impeti del vento e da ogni ingiuria del tempo.

18. — *I Cappellani de' forti*

« I Cappellani delle Fortezze adempiranno anch' essi gli obblighi fin qui descritti per quanto si potranno adattare alle circostanze in cui si ritrovano.

19. — *Informative frequenti al Gran-Limosiniere.*

« Saranno finalmente tenuti di comunicarci di quando in quando lo stato spirituale delle persone de' loro Reggimenti, e principalmente, finito il tempo Pasquale, ci significheranno se da tutti se ne sia adempiuto il precetto, con descrivere nominatamente i renitenti ove vi fossero. Se poi ritrovandosi in questa Capitale si presenteranno a Noi, li riceveremo con tutta cordialità ed amorevolezza, e daremo loro quei suggerimenti, che a parer Nostro saranno più confacevoli all' esercizio del

loro impiego, al vantaggio delle anime affidate alla loro direzione, ed alla gloria maggiore di quel Signore, che per eccellenza si chiama il *Dio degli Eserciti.* »

(V) *Pag 194.*

Ex his deducere est, quid de illis Presbyteris sit pronuntiandum, qui Breviarium recitandi ac Missam celebrandi contenti,in ceteris de operoganti Parocho respondent, se nullum obtinere Beneficium,qoo opem illam suppeditare cogantur: sicque otiose vitam agunt, inutilem aliis, ooxiam sibi; otium enim docet omnem malitiam. Si non Beneficiom, Ordinem habent, quem vacuum tenere probibentur;habent Dominicom praeceptum, quo mittont ad opos ministerii; habent universale praeceptum charitatis,quo unusquisque tenetur bonum proximi,maxime animae, curare. Hosce cum Juda Apostolo nuncopare fas est *nubes sine oqua,quae a ventis circumferuntur; arbores autumnales, infructuosas, bis mortuas, eradicatas; fluctus feri maris . . . . , sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in aeternum* — Sacerdos ne etiam obliviscatur solemnitatem promissionis io sui Ordinatione emissae ; ponens enim manus suas juoctas inter manus Episcopi dicentis: *Promittis mihi et successoribus meis reverentiam et obedientiam* ? respondit vix Communione refectus,vestibus sacris indutos, noviter Sacerdos, in templo Domini, in faciem Ecclesiae, coram Deo et hominibus: *promitto*. Quae porro Episcopo reverentia, si illum parvi faciat, atque apud ipsos saeculares homines dehonestet ? Qose obedientia, si infinitis studeat praetextibus, ne obtemperet ejus mandatis,cum ad excolendum Dominicom gregem mittitur ? *Ecce mundus totus sacerdotibus plenus, et tamen in messe Dei rarus valde invenitur operator*, ajebat d. Gregorios (*Hom.* 17). Videamos, ne ista de nobis etiam dici possint, qui ot ordinaremur promisimus, ordinati renuimus.

Ceterom hac nostra tempestate non parum juverit haec etiam verba referre cl. Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l' educaz. religiosa* c. 8: « La subordinazione che assicura la disciplina, che forma la gloria della Chiesa, comincia nei Preti verso i Parrochi; e segue nei Parrochi verso i Vicari Foranei; continua nei Preti, nei Parrochi e nei Vicari al Vescovo ; quindi dai Vescovi ai Metropolitani : ma non è perfetta, se non finisce nella sommessione di tutti al supremo Gerarca, al Vicario di Gesù Cristo, al Pontefice Romano. In qoesto capo risiede la vita di tutto il corpo del Sacerdozio, e da questo Capo parte lo spirito di tutte le Chiese ».

(X) *Pag. 178.*

Ad scieotiam Moralis Theologiae addiscendam retinendamqoe notum est plurimum conferre Congregationibus casuom conscientiae ioteresse. Hoc vel ex eo solum quisque intelliget, quod tunc Moralis Theolngiae scriptores volveodi sunt, pensitandi ac simol conferendi. Hioc *S. C. Congregatio censuit, Episcopum cogere posse ad iis interessendum Parochos tam soeculares,quam regulares*(3 sept. 1605); item *omnes sacerdotes saeculares confessarios, etiamsi sint Canonici* (15 martii 1692). Imo iterum interrogata (30 aug. 1732), an illis Congregationibos omnes Ecclesiastici tenerentur assistere et quidem sub aliqua poena pecuniaria, respondit: *Affirmative,praeterquamClericos non constitutos in sacris, qui non sunt cogendi (Thesaurus Resolutionum Sacrae C. C.* in Larinens. 30 aug. 1737) — Unde patet haec plorimi esse facienda. Ipsi Episcopi cum Romam petunt ad invisenda limina ss. Apostolorum, etiam hujusce rei rationem reddere debent; in tertio enim relationis capite (*Instructio S. C. C. super modo conficiendi relationem* etc. ad calcem libri *de Synodo. Dioec.* Benedicti XIV) sob n. 14 dicitur exponendom, *an hobeantur conferentiae Theologiae Moralis, seu casuum conscientiae, et etiam sacrorum rituum , et quot vicibus habeantur, et qui illis intersint, et quinom profectus ex illis hobeatur* ? — V. Beoedictos XIV, *Notificationibus* xxxii, ci et cii — Pavone, *Spicilegio* ecc. §§ 112 et 126

Qoanam methodo casus resolvendi sint,tradit Benedictus, ut nempe *media via inter rigorem et laxitatem* incedere curetur (*De Syn. Dioec* l. XII, cap. 6).

(Y) *Pag. 194.*

« Dove i Preti (ait ad rem Riccardi, *Doveri* ec.) sono in discordia, là v'è scompiglio e malvagità. Si biasimano, si abbandonano, si attraversano in tutti i disegni. Il servizio divino ne soffre: il Parroco stesso diventa la vittima delle loro discordie. Non può coltivare ono seoza disgustare gli altri. Non può prendere le difese di questo senza irritar quello. Se uno frequenta la di lui casa,gli altri si assentaoo — che se il mostro della discordia arriva a tanto di suscitare i Preti contro il Parroco, allora il male è al colmo. Si allontanano dalla sua persooa, strisciano sulla porta di tutti i secolari senza mai toccare qoella del Parroco. Frequentaoo certe case,dove noo possono parlare che d' interessi, o di vaoità secolari ; ma non fanno mai una visita al proprio Pastore,

col quale si possono avere tanti oggetti di conferenza per il privato e per il pubblico bene. Osano allegare, che non vi sono ben ricevuti. Col Parroco guardano tutto pel sottile, non così coi secolari.

« Questo non è che l' inizio dei dolori. Lo abbandonano ne' suoi maggiori bisogni: gioiscono di vederlo impegnato e sacrificato nei suoi doveri senza che possa arrivare a tutti. Lo contraddicono nelle stesse sagre funzioni: e fra i recinti del tempio, e negli atrii del Signore succedono talvolta scene, che svegliano il dolore e la maraviglia dei fedeli. Non basta ancora; come gli scribi ed i Sacerdoti della Sinagoga, si cacciano fra la plebe per incitarla a gridare ella stessa il *crucifige*. Una volta lo accusano, che non fa; un' altra volta che fa troppo, o che fa male. Non può intraprendere un' opera, che non sia soggetto delle loro critiche. L'adempiere ad un dovere fornisce spesso un motivo di accusa. Se protegge i poveri, gli suscitano contro i ricchi; se preferisce di stare coi ricchi, lo accusano presso i poveri. In luogo di entrare nelle sue circostanze, non lo guardano che colla vista delle proprie passioni. Il popolo osserva, e ne resta scandalezzato » — Hic audiendus Nazianzenus: *Quis orationem huic calamitati parem invenire queat? latrones, quos scelus inter se devinxit, pacem colunt . . . . . nos autem nullo concordiae foedere, ac vinculo constringi, nec unquam in unum coire possumus . . Cur qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? qui pacem, implacabile et inexpiabile bellum gerimus? qui angularem lapidem, diripimur et distrahimur? qui petram coneutimur? qui lucem caligamus? . . . . Prius nec supervacaneum aliquod verbum proloqui periculo carebat; nunc autem etiam summa pietate praeditos convitiis proscindimus..... Neque id solum: verum etiam ipsorum (profanorum) aures mutuis in nosmetipsos probris et contumeliis pascimus: ac ne illud quidem perspicere possumus, minime tutum esse arma hosti committere; nec ei qui Christianos odit, sermonem adversus Christianum. Nam quod hodie probro objicimus, idem nobis postero die objicietur . . . quae haec caligo est? qui hic nocturnus conflictus? quae haec tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro sunt? Quodque omnium gravissimum est, haec criminatio non in nobis consistit, verum ad magnum et venerandum nostrum ministerium transit* (Orat. 3 *De pace*).

« Gli empi (ita Frassinetti, *Riflessioni ecc.*) conobbero che il gran segreto della forza sta nell' unione: perciò formarono, quasi diremmo, una repubblica universale nella quale tutti i membri agiscono di concerto, fino all'estremità della terra; e affinchè l' unione fosse più forte e più animata, stabilirono ovunque conventicole . . . in cui raccolgonsi più spesso che possono, e per trovare e concertare ognor nuovi mezzi, coi quali mettere il mondo a soqquadro. Ma la disgrazia del buon partito è l' isolamento, scrisse un gran genio del nostro secolo ».

Concordia etiam cum ipsis Regularibus ac religiosis hominibus maxime facenda est, si velimus ut opus Dei progrediatur in domo Domini — V. Massillon, *Conferenze Ecclesiastiche* — Lanfredini, *Lettere pastorali al Clero* ecc. — Audisio, *Educazione morale e fisica del Clero*, lib. III, c. 9 — *Metodo per la direzione delle anime ecc.*

(Z) Pag. 196.

Audiendus s. Alphonsus, *Homo Apost.* tr. VII n. 53 quoad Seminaria:

1. « Seminarium sit optima directione constitutum, alioquin esset majori perniciei juventuti et Dioecesi. Qui Seminarium ingrediuntur (quantumvis diligentia adhibeatur) non erunt omnes Angeli; multi non afferunt eo spiritum, sed ibi acquirere debent illum. Igitur si Seminarium erit male directum eveniet quod etiam illi, qui ut Angeli ingrediuntur, paullo post daemones evadant . . . . Quare Episcopus si ob reddit/uum tenuitatem aut alium defectum non posset suum Seminarium de bonis ministris provvidere, tenetur illud penitus extinguere, nisi velit Deo tot criminum et scandalorum rationem reddere.

2. « Utendum est stricto rigore, miseratione omni postposita, cum incorrigibilibus et cum aliquo, qui scandalum positivum praebuerit, v. g. impuritatis, tumultuationis, furti, etc. Hujusmodi Seminarista vix prima vice tolerandus esset post diuturnam et exemplarem animadversionem; sed tutius consilium est cum statim e Seminario expellere; quia talis ovis contagione inquinata potens est totum Seminarium corrumpere.

3. « Oportet statuere, ne tempore feriarum Seminaristae domos adirent; nam tunc (praecipue tempore vindemiarum) isti intermittunt omnia exercitia spiritualia, et illo mense aut bimestre cum foris vivunt, quantum boni aquisiverunt, amittunt; et regrediuntur in Seminarium vitiis et peccatis onusti. « Revera S. C. Congregatio in hoc sensu semper respondet Episcopis, cum pergunt Romam Limina visitaturi. Et s. Carolus nullam suis clericis

ante pestem anni 1596 a literis vacationem concedebat. Et Gregorius XVI Eminen. Cardin. Jesepho Morozzo Novariensi Episcopo, qui in ea Dioecesi primo hunc morem induxit, vehementer est gratolatus Brevi 17 aug. 1831 *id in proecipuis studii pastoralis argumentis numerans*. Et sane de pluribus Clericis verificatur, quod de se ipse ajebat Augustinus, l. II, *Confess.* c. *3 : ubi... interposito otio, feriatur ab omni schola, cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum vepres libidinum, et non erat eradicans manus* — V. Tommasio, *Dell'utilità dei Seminari* — Thomassinus, *Vetus et Nov. Ecl. discipl.* pars. I, l. III, c. 2; et pars II, l. I, c. 92 — L. Ferraris, *Bibl. Can.* etc. V. Seminarium — Giovanni di Giovanni, *Storia dei Seminari Clericali*— Riccardi, *Dei mezzi per promuovere l'educazione relig.* c. 7 et 8 — Audisio, *Educazione fisica del Clero* — Theiner, *Il Seminario ecclesiastico* — Morozzo, *Lettere Pastorali ai Chierici del Ven. Seminario maggiore*, 1831 — *Notificatio* LIX Benedicti XIV.

Pro alumnorum directione *vid.* Sevoy *Doveri Ecclesiastici* — Tronson *Manuel du Séminariste* — Luigi Martini, *Il Seminarista* Meditazioni—Barabino *Il Seminarista diretto —Il Direttore Spirituale de' Seminarii secondo lo spirito di s. Carlo* ecc. — Liguori, *Regolamento pei Seminarii—Il Nepoziano*. Bergamo ecc.

(*AA*) *Pag. 199.*

« I politici moderni (ad rem hic vel ipse Gioberti) immemori dei beni passati, improvvidi dei bisogni futuri reputano beato un paese che non abbia frati. Non importa che l'egoismo trionfi, l'amor patrio si estingua, gli atei gli epicurei, le donne di perduto costume, i suicidi, gli infanticidi, e le altre enormezze si moltiplichino ogni anno a due tanti, purchè non vi siano frati. Povera gente ! Quando non avrete nè frati nè monache, farete forse meglio i fatti vostri ? sarete più giusti, più sobri, più timorati di Dio, insomma più virtuosi e felici? Leggete le storie, consultate l'esperienza, e troverete che oggi, e per l'addietro la maggior parte dei beneficii recati all'umanità si dee ai frati, e che niuno è atto quant'essi a gratificare eziandio coloro che li scherniscono e li detestano. » Non ergo nos ex eorum dispersione meliores, sed neque ex eorum bonis magis divites; cum sacrilegam rapinam haud benedicat Deus. *Comprobat experientia* (ipse fatetur Lutherus, *Symphosiae* c. 4) *eos qui ecclesiastica bona ad se traxerunt, ab eis tandem depauperari et mendicos fieri*. Nemo ab Ecclesia ita rapuit, ut Henricus VIII ; at nemo ita debitis gravatus decessit — V. Gobbet, *Storia della riforma protestante*.

Audiatur clariss. Tullius Dandolo, *Monachismo e Leggende*, schizzi storici. Mil. 1856. « Ecco un neonato gettato di nottetempo a perire su d'una via; ma l'Istituzione è lì che lo accoglie e lo salva — Ecco un bambino che sta per essere mutilato, acciò se sorvive, diventi mercè invece di maggior pregio; ma l'Istituzione è lì che lo riscatta da una morte probabile, da una infamia certa — Ecco una fanciulla, cui povertà e mala educazione danno a prostituirsi; ma l'Istituzione è lì che la attira a sè e la purifica — Ecco un adolescente cui procace svegliatezza sembra destinare a nobile arringo, da inopia ed abbandono inchiodato a terra; ma l'Istituzione è lì che se lo appropria e lo eleva — Ecco un giovine che sta per essere, e già fu trascinato da focose passioni: ebbrezza, rimorsi lo schiacciano; ma l'Istituzione è lì che lo discioglie e lo rialza — Ecco un uomo maturato dagli anni alla iniquità, una donna che il vizio ha cangrenata sino al midollo delle ossa; un guizzo di fulmine li ha spaventati, non intravedono liberazione che nel suicidio; ma l'istituzione è lì che lur fa accettare il pentimento — Ecco un dovizioso che s'invani, ecco un povero che si avvili, l'Istituzione d'entrambi s'impadronisce; abbassa l'uno, eleva l'altro, e quando li mira aver tocco lo stesso livello dice loro: abbracciatevi, siete uguali — Ecco un monarca divenuto arbitro d'Europa, padrone delle Americhe, il terrore dell'Asia e dell'Africa; forse ch'egli avrebbe subita la sorte di Nabuccodonosor, se la Istituzione non fosse stata lì a salvarlo: lo vestì d'una tunica sdruscita e gli fe' piantar cavoli — Ecco uno schiavo, che gli Algerini sono avviati a far morire sotto il bastone, perchè altiera ha l'anima, e testa che non sa curvarsi; ma l'Istituzione è lì che lo riscatta, onde torna alla patria, e vi muore autore di scritti immortali — Ecco un appestato, giacente sul limitare d'una casa che la moria ha resa vota, un coleroso che si contorce su d'un trivio, un idrofobo, le cui labbra si cuopron di spuma; chi passa, fugge spaventato; ma l'Istituzione è lì che soccorre quei miseri e addolcisce i loro supremi istanti — Ecco un mucchio di cadaveri, che il contagio rende doppiamente pericolosi; cani e corvi faranno ossa in brani, membra che furono la stanza di un spirito immortale che Dio abitò ? L'Istituzione è lì che s'impadronisce di quelle ributtanti reliquie, le seppellisce con rispetto, le benedice con amore, e prega per le anime a cui servirono d'inviluppo.

« Dalla culla alla tomba l'Istituzione è stata dunque prodiga agli uomini di tutti i soccorsi ch' erano resi urgenti da qualunque siasi maniera di lor malori fisici e morali . . . . Questa Istituzione è il monachismo; perchè lo sprezzate voi se siete savio ? Quando i Romani dell' Impero si arrotolarono nel fango dell'ateismo e dell'oscenità, l' Istituzione chiamò alle Tebaidi gli innocenti, i pentiti — Quando i barbari minacciarono d' eccidio le genti occidentali, l' Istituzione si collocò a foggia di baluardo fra gli sterminatori e le vittime — Quando le tenebre dell' ignoranza si allargarono sul mondo,ed ogni tradizione parve presso a spegnersi, la Istituzione conservò accesa la face del sapere in mezzo alle sabbie , tra boschi', nelle grotte, a riparo di mura cui la santità avea rese inviolabili — Quando la brutalità feudale tentò d' invadere l' Europa appena salva dal ferro degli Unni , de' Vandali , e la divina Sposa di Cristo si vide in forse di soccombere alla simonia, al concubinato, la Istituzione la munì di difensori , le fornì i salvatori — Quando orgoglio e impurità agitarono le loro torce sull' Alemagna e la fatale conflagrazione si dilatò per l' Europa , ella si fu l' Istituzione che prestò le armi, che fornì i soldati per combatterla, ch' elevò la diga dall' alto della quale essa le intimò (come Dio alle onde del mare): Non andrai più in là — Quando astuzia e ipocrisia s'insinuarono strisciando nell'ovile per mordervi le anime disattente, ella si fu l' Istituzione, che chiamò alle armi, che smascherò i traditori, che salvò il gregge — Non v' ebbero infedeli che la Istituzione non provvedesse di convertire; non sofferenti ch'ella non si mettesse in grado di confortare; non insomma, ripeteremo, piaga morale o fisica su cui ella non siasi sentita chiamata a versare un balsamo salutare. La storia n' è garante — Questa Istituzione è il Monachismo; perchè la odierete voi , se siete buono ? »

« La Svizzera (ait auctor libri, *Sui possedimenti ed Istituti Ecclesiastici*. Vercelli 1850) sente dolorosi i frutti delle usurpazioni dei radicali. Nel Cantone d'Argovia, che diede primo il pessimo esempio , dopo la rapina di 14 milioni alla Chiesa di G. C. , il Gran Consiglio dovette udire queste parole dal suo membro, il signor Schleunigher 6 mag. 1845: *Sono tristamente messi a nulla i beni dei conventi:.. Alla fine niente hanno i cattolici , niente i protestanti, , niente nessuno. La politica distruggitrice ci costò per lo meno tre milioni di franchi svizzeri , non compresi i beni dei conventi.* Gazzetta di Zurigo 20 mag. 1845. V. Solaro della Margherita , *Avvenimenti politici*, c. 12 — Peraldi , *Sugli Istituti ecclesiastici e loro possedimenti* Collezione dei buoni libri, Torino 1850 — Valsecchi, *Fondamenti della Religione* - Raynaudi, *Malevoli erga religiosos maledicti* — Tassoni , *La Religione dimostrata* — Spedaglieri , *I diritti dell'uomo* — Scotti , *Teoremi di politica cristiana* , Theor. 5 — Cauchy , *Considérations sur les Ordres Religieux*. Paris 1854 — Lenormant , *Des associations Religieuses dans les Catholicisme* — Muzzarelli , *Il buon uso della Logica*, Opusc. XII: i claustrali — Paolo Segneri , *Panegirico :* La causa dei Religiosi al foro dei laici —*Politicon ou choix des meilleurs discours sur tous les sujets de Politique traités dans le première assemblée* , etc. Paris 1792 — Riccardi , *Gemiti della Chiesa di Spagna* : Conversazione 1 — *Saggio intorno al Socialismo* ecc. p. 338 etc.

(BB) Pag. 206.

Audiatur Balmes quoad religiosa vota in libro, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo* ecc. c. 38: «Due parole del voto, che quasi sempre accompagna gli Istituti religiosi : e forse è questo tra le cagioni principali , che mantengono la forte antipatia del Protestantismo a questi Istituti. Il voto ferma, laddove il principio fondamentale del Protestantismo non vuole nè stabilità, nè fermezza; multiplo ed anarchico per essenza, respinge l'unità, distrugge la gerarchia; dissolvente per natura, non lascia che lo spirito si mantenga ad una fede, o si assoggetti ad una regola; la stessa virtù è un essere vago per lui che non ha luogo determinato, e che s' alimenta d' illusioni, nè può patire alcuna legge invariabile e costante. Questa santa necessità di far bene e camminare le vie di perfezione doveva riuscirgli incomprensibile e ributtante in sommo grado, doveva apparirgli nemica di libertà , quasi che l' uomo che s' obbliga col voto perda il suo libero arbitrio, e che la sanzione aggiunta ad un proposito dall' accompagnarvisi la promessa che ne vien fatta a Dio, sbassasse in nulla il merito di colui, che mostra la necessaria forza per adempire quello che ha voluto promettere. Coloro che hanno condannato questa necessità che l' uomo impone a sè stesso come contraria ai diritti di libertà, obbliarono certamente che questo sforzo per farsi schiavo del bene incatenandosi tutta sua vita , oltre all' essere una devozion sublime, è il più largo uso che far si possa della libertà. L' uomo dispone di tutta la sua vita in un atto, e compiendo i doveri che risultano da questo, compie altresì la propria volontà.

« *Ma*, direte, *l' uomo è tanto incostante....*

E appunto per impedire gli effetti di questa incostanza si lega col voto ; e misurando a un tratto gli eventi futuri ai rende a quelli superiore , anticipatamente li signoreggia — Soggiungerete: *il bene allora vien fatto per obbligo, vale a dire per una cotale necessità*; certamente: ma non sapete che la necessità di far bene è una felice necessità, la quale rende l'uomo in certo modo simile a Dio ? e non sapete che la bontà infinita non può far male, e che la santità infinita non può far nulla che non sia santo? non ricordate la dottrina ammirabile dei teologi che spiegando perchè la creatura sia peccabile, ne dà a conoscere quel profondo motivo , cioè che la creatura è uscita dal nulla? Quando l'uomo si sforza per quanto può a ben fare, e lega per tal modo la volontà, egli la nobilita, e più s'assomiglia a Dio, più approssimandosi alla condizione dei Beati, i quali non hanno la triste libertà di far male, hanno anzi la felice necessità di amare il sommo Bene.

« Si direbbe che la parola *libertà* dev'essere malamente compresa in tutte le sue applicazioni, allorchè se ne valgono i Protestanti e i falsi filosofi. Nell'ordine religioso, nel morale, nel sociale e nel politico è tanto vaga ed incerta, che ben si vede come abbiano essi faticato ad oscurarla e falsarla. Cicerone ci porse una ammirabile definizione della libertà dicendo , ch'ella è tutta nell'*essere lo schiavo della legge*. Così può dirsi, la libertà dell'intelletto consistere nell'essere lo schiavo del vero, la libertà del volere nell'essere lo schiavo della virtù. Rovesciate quest'ordine, e avrete spenta la libertà ; togliete la legge, e avrete in trono la forza; togliete la verità, e avrete in trono l'errore ; togliete la virtù e avrete in trono il vizio. Sciogliete il mondo dalla legge eterna, da quella legge che abbraccia l'uomo e la società , che s'estende ad ogni ordine e che non è altro che la ragionDivina applicata allo creature intelligenti ; cercate fuori di questo immenso circolo una libertà immaginaria , non altro rimane in società che il dominio della forza bruta, e nell'uomo l'impero delle passioni: tirannia in ambo i casi,e per conseguenza schiavitù»— V. liber, coi titulos *Quattro anni di esperienza della Religione cattolica*, cap. 2 —Lacordaire, *Per lo Stabilimento in Francia dell'Ordine de' frati predicatori*. Memoria.

(CC) Pag. 206.

Nonnullis modernae oeconomiae cultoribus probroaum est, quod Religiosi victom sibi comparent mendicando: qui enim non laborat, non manducat. Quos scite refellit clariss. vir Brignole-Sale: « Io risponderò in primo luogo , ammettendo che tutti in questo mondo siam tenuti a lavorare , ma che non tutti siamo obbligati a lavorare per procurarci o per procurare ad altri guadagni e ricchezze materiali : che ci sono anche degli interessi spirituali , i quali anzi aver debbono la primazia sui materiali, perchè riflettono all'anima, perchè intendono a far conoscere, amare e rispettare la Religione, unica base sicura della moralità e onoratezza ; come la moralità e l'onoratezza sono base sicura dell'ordine pubblico , senza il quale a nulla serve il lavoro, senza il quale vano è sperare di stabilire nella società la calma, di condurre una nazione alla prosperità. I frati al possidenti che mendicanti si danno al lavoro spirituale, ed ingiusto pertanto sarebbe riguardarli come inutili , molto più ancora come dannosi all'umano consorzio.

« Risponderò in secondo luogo che *la questua*, solo mezzo per loro di sussistenza, lungi dall'umiliarli , li onora ; chè la mendicità cui spontaneamente si sottomettono, è fondata sui consigli Evangelici; che contro il tozzo di pane, la scarsa misura di grano, di vino, di grossolani alimenti che van raccogliendo , e che loro si dànno volentieri dalle popolazioni (almeno con molto minore ripugnanza al certo di quello che non pagano esse al collettore dei pubblici tributi , le ognor crescenti tasse e sopratasse che da questo loro vengono chieste) i frati rendono ad esuberanza l'obolo sborsato col servizio permanente della Chiesa, con l'amministrazione de' Sagramenti , con la predicazione, con le preghiere, con l'assistenza agli infermi, con la pompa necessaria e ad esse popolazioni ordinariamente gradita delle religiose fuzioni. Quella questua adunque è ben lungi dal potersi paragonare alla mendicità dell'ozioso, del vagabondo; è una mendicità che onora, lo ripeto , altamente chi la pratica , e chi vi corrisponde ; è una forma di retribuzione ben moderata di un lavoro grandemente proficuo » (*Parlamento Subalpino. Senato* ; *Tornata* 5 maggio 1855).

(DD) Pag. 210.

Praeceptum probos eligendi (debita proportione) in gubernio constitutionali, ac republicano urget etiam omnes deputatorum electores: et aliis circumstantiis praeclusis, non solum peccant qui malis suffragium tribuunt, sed etiam qui non concurrendo in causa sunt, ut mali ab aliis eligantur; unusquisque enim, com potest, tenetur a republica malum avertere. Quot autem mala ab improbis deputatis tom Religioni tum civili societati obveniant, nemo ignorat; cum ipsis summa omnium rerum concredita sit, ne-

que tantum tribuant consilium sed ipsas leges cum aliis condant. Hinc Episcopi provinciae ecclesiasticae Taurinensis Clerum monent: *Ad electiones vero quod peculiariter attinet quum omnium prorsus officiorum Sacerdos sit commonstrator et vindex, nil certe vetat, imo necessarium est de hoc haud secus atque de aliis populum monere eumque docere ad jus voti ferendi obligationem respondere, quia unusquisque non raro adstringi posset, propterea que officio fallere qui obsque legitima causa ad danda suffragia non convenerit* etc. — V. *Armonia*, aa. 1853, *a.* 140 — *Amico Cattolico*, vol. IV: *alcune riflessioni sulla lezione dei deputati alla Camera.*

Quaeres: *an sine charitatis vel justitiae laesione candidatorum vitia possint publice aperiri?* — Audiatur Episcopus Parisis, *Casi di coscienza*: «Colui che esce dalla vita privata ed apta per qualche collegio elettorale, si sottomette tutto da sè al sindaco del pubblico: egli lo vuole e seco le sue conseguenze; non altrimenti che in un esame dei così detti concorsi, nei quali gli arbitri hanno il diritto della critica. Quindi le opinioni del candidato quanto a politica, a religione, a morale, il suo ingegno, la sua capacità, le guarentie che offre, i timori che inspira, tutto cade sotto il dominio del giornalismo, il quale, onde incontrare l'approvazione del giudizio recato, deve di necessità addurne le prove e i fatti che lo confermano. Vero è, che quindi può sminuire la stima in che sono certe persone, e può cagionare talvolta un danno grave; ma fino a tanto che il giornalista si è tenuto al vero, fino a tanto che è a' confini del pubblico bene, non recò onta veruna nè alla giustizia, perchè il candidato s'esponeva di proprio capo a questo danno; nè alla carità, perchè l'ordine di essa vuole che all'individuo si preferisca la comunità, il bene di cui vuoi religioso, vuoi sociale, esige che s'allontanino dalla cosa pubblica gli uomini incapaci o perversi, nè risulti pure pregiudizio per essi.»

Neque illico damnotus, qui acriter contra Ecclesiae inimicos scriptis pugnat; nam ex ipso Augustino etiam charitas habet aculeos suos — Ad rem cit. auctor: «Dovrà bandirsi dalla polemica ogni motto frizzante, ogni parola di sarcasmo? Mai no: l'Evangelio non proibì mai di prevalersene; le divine Scritture, modello dell'umana parola, riboccano di frasi ironiche, vale a dire della forma più pungente di linguaggio che v'abbia. Vero è, che i nostri avversarii vorrebbero che gli scritti dei cattolici non uscissero mai da una stucchevole serietà, e se accade che la sveatano alcuna volta, gridano all'astio, al difetto di carità, allo scandalo; mentre essi, gli ipocriti farisei, non sanno scrivere altrimenti che con penna tinta nel fiele. Ma tal sia di loro; noi non saremo al babbuassi da lasciare a parte un'arma sì acconcia, e da Dio permessa, sebbene non ci appiglieremo già a talune altre, che se essi maneggiano troppo a talento, sono però proibite per l'uomo di santa coscienza. Arma di questa fatta è, p. e., la menzogna, se nol sia, è molto in voga presso i nostri nemici; e perchè l'adoperano con franchezza e con costanza, ci recano spesso profonde ferite. Così va dicendo di altri mezzi ed iniqui ed efficaci. Noi siamo combattuti *per fas et nefas*, intantochè per difenderci dobbiamo stare a sola giustizia: ognun può scorgere quanto svantaggio già abbiamo.»

(*EE*) *Pag. 212.*

Ad delicta autem majora cohibenda mutua conventio inita est pro nonnullorum reorum consignatione de quinquennio in quinquennium doratura inter Regnum Pedemontanum et Austriacum 6 junii anno 1838; it. Ducatum Lucae 14 martii anno 1838; it. Gallicanum Regnum 3 augusti eodem anno (*V. Collezione celerifera di leggi* ecc.). Huc venit commendanda noviter instituta Societas a Rege Sabaudiae approbata die 21 nov. 1846; *Reale Società di patrimonio dei giovani liberati dal carcere.* Quae in id intendit, ut e carcere egressi juvenes in aliquo utiliter occupentur, a vitiis arceantur, ac honam indolem induentes periculum effugiant iterum in delicta prolabendi (*Gazzetta Piemont.* 1847, n. 49) — V. *Civiltà Catt.* Ser. 2, v. XII: *Delle case di correzioni.*

Quoad reorum fugientium indemnitatem V. *Civiltà Cattolica*, vol. II, ser. 2, art. L'asilo della rivoluzione — *Avvedimenti politici* del Conte Solaro della Margherita, cap. 18.

(*FF*) *Pag. 223.*

Curandum, ut cultus Dei intra domesticos parietes vigeat; *etenim*, uti observat pius Staph, § 223, *praeterquamquod exinde pius religionis sensus atque orandi studium plurimum fovere soleat, multae etiam morum corruptelae arceantur, et totus familiaris convictus intimior evadit.... Repeto quod innui, etiamsi Rosarium finito labore diurno plerumque multis cum distractionibus recitari soleat: iis tamen in aedibus, ubi haec devotio nullo die omittitur, plerumque plus probitatis invenies, quam ubi omnis cultus domesticus in desuetudinem abiit — Hunc cultum constituunt tum devotae comprecationes, tum pia lectio et colloquia ad*

aedificationem facientia. Praecipue mos ille commendari meretur, quo pater, vel mater familiae Doctrinam in Ecclesia exceptam cum suis repetit, atque eorum captui magis accommodare studet.

Ad rem Gaume, *Storia della famiglia*: « Ciò che la radice è all'albero, la sorgente al fiume, la base all'edifizio, è la famiglia allo stato e alla Chiesa: dalle mani della famiglia il primo riceve i suoi cittadini, la seconda i suoi figli. In un senso più intimo e per una ragione più profonda, la famiglia dev'essere chiamata la società più importante. Far l'uomo ciò che esso è, ciò che sarà, non è forse un preparare infallibilmente la gloria o la vergogna, la felicità o la sciagura del mondo? Tale è la terribile missione della famiglia . . . Associata alla stessa paternità del Creatore, la famiglia ha ricevuto la potestà di generare esseri capaci di partecipare un giorno alla natura divina: *Divinae consortes naturae* (II Petr. 1). Oh famiglia! società misteriosa e sacra! come sei grande agli occhi della ragione! come sei rispettabile agli occhi della fede! Comprendi la sublimità del tuo glorioso destino: qual santità deve presiedere alle tue parole, alle tue azioni! quali cure religiose non devi tu avere per quell'essere che va debitore a te della sua esistenza? quell'essere che Dio chiama *mio figlio*, e l'angelo *mio fratello*? »

(GG) Pag. 223.

« Vedonsi (ad rem auctor libri, *Saggio intorno al Socialismo*, Tom. II) certe scuole, in cui quasi per timore che il fanciullo divenga troppo religioso, appena se gli parla di cose cristiane per pochi e rari istanti, mentre turbe di maestri lo divertono colle scene più lusinghiere della natura e del mondo sensibile. Crederà egli dopo ciò il fanciullo, che la cosa più essenziale per lui è la Religione, la virtù e la morale del Vangelo, e ch'essa è la base della sua educazione come lo debb'essere della sua vita? — Ma ciò è poco ancora se di più, e troppo spesso, non si vedessero istillati i germi più sottili del sensualismo sansimoniastico fino negli infanti in certe scuole, in cui le loro prime considerazioni sono fissate sul proprio corpo e sulle varie parti, sui diletti di cui sono capaci; scuole in cui lunghe filze di nomenclature stolide, triviali, e spesso lubriche ancora, ammaestrano i ragazzi in tutti gli irritamenti della gola, lasciando più o meno oscuramente indovinare soddisfazioni più vili, di cui nelle classi bisessuali i miserelli hanno presenti gli oggetti proporzionati alla loro età. Oh! che pur troppo tali educatori non sanno che *la stoltezza è legata nel cuor del fanciullo*, come disse lo Spirito Santo; e nemmeno sanno ciò che disse un pagano: *Res sacra puer* » — V. Mons. Rendu, *A qual punto sia la rivoluzione*, Lettera, §§ 2 et 3. Genova 1857.

« Si è fatto un rimprovero (ad rem etiam Solaro Della Margherita, *Parlamento Sardo*, *Deputati; Tornata* 8 apr. 1854) ai Vescovi per aver lamentato la tendenza delle scuole, lor se n'è fatto un delitto, e il loro sentenziare supplichevole si giustifica con una proposta che ove fosse adottata, loro darebbe il diritto di altamente ripetere le stesse querele — Si dirà, lo prevedo, che sono organo del partito clericale, ma è tempo di togliere il fascino di questo talismano che s'adopra ad ogni tratto a difetto di ragioni. Il *partito clericale* è una parola d'ordine per indicare chi si serba fedele alle religiose tradizioni degli avi; è un anatema lanciato a chi io tempo di libertà non fa mercato delle sue opinioni; fra noi non ha pure il merito dell'invenzione. Fu un grido di setta in Francia, donde valicava le Alpi per essere fra noi ripetuto — Forte echeggiava il nome di *parti pretre* (partito presbiteriale) regnante Carlo X, sotto il ministero Martignac; si preparava allora l'usurpazione Orleanese; riprese voga negli ultimi anni di Luigi-Filippo; si preparava allora la Repubblica, anzi il socialismo. Non sono dunque organo di un partito che non esiste, quando chiedo che un'ombra di culto religioso rimanga nella categoria del bilancio dell'istruzione pubblica. Si scuotano coloro che indifferentemente guardano ogni attacco alla Religione; difenderne le ragioni in questi tempi, è combattere *pro aris et focis*; è un contrastare le speranze della fremente anarchia. A questa, nol volendo, apre la strada chi contro gl'interessi religiosi armeggia. »

Sed prae ceteris notatu digna sunt haec verba Diarii, *La Civiltà Cattolica*, ser. 2, vol. I, p. 677: « Non è vigilanza che basti nei Vescovi e superiori ecclesiastici, allorchè in questi tempi, in cui tanto si predica il Cattolicismo ammodernato, si tratta di certe novelle istituzioni, che hanno l'aspetto della carità e bene pubblico, ma per altri capi ingenerano sospizioni. È desiderevole certamente che gli istituti di beneficenza ordinati alla istruzione, al sollievo, al miglioramento delle classi più derelitte della società invigoriscono e sempre più crescano nella Chiesa, essendone essa stata in ogni tempo feconda. Bisogna che chiunque abbia zelo per la gloria di Dio e pel vantaggio del suo prossimo, concorra a promuoverle ed aiutarle di tutto suo potere. Ma per pietà badino quelli a cui corre debito del bene pubblico, che sotto pelle di agnelli non s'in-

trudano lupi, cui poi sia difficile, o tardi, o inutile il voler discacciare. Niuno a' illuda guardando alle sole parti buone che per avventura si mostrino; discernano tutto, esaminano tutto per ogni verso, affine di conoscere bene lo spirito che vi s'infonde e la natura dei frutti che se ne possono sperare: *Omnia probate; quod bonum est tenete* (Thess. 1, 21). Indizi certi di diffidare ogni persona accorta sarebbero, se una qualche istituzione d'indole morale si volesse governata dai soli laici, sottratta o poco sottomessa alla cura e inspezione dei Vescovi; se nell'insegnamento religioso si facesse uso di un nuovo catechismo diverso da quello approvato nella Diocesi; se vi si vedesse niuna o rara frequenza ai Sacramenti; niun uso di sacre imagini, o d'invocazione de' Santi; se nei libri d'istruzione si trovasse una certa novità di massime e di formole riguardo ai dommi o alla morale; se rado o non mai si nominasse la Chiesa o il suo magistero infallibile; se tutta la virtù si riducesse alla temperanza e alla beneficenza, dimenticando o toccando con negligenza il culto verso Dio, massimamente dove trattisi dell'esterno, e via discorrendo. Cosiffatto tenore ci farebbe segno che questa o quell'opera sarebbe intrapresa non per ispirazione cattolica, ma pagana, o che peggio è, settaria, e però non potrebbe tornare che a danno della Religione e dello Stato, e a somma sventura de' popoli » — It. *vid. Civiltà Catt.* Serie 2, vol. xi et xii: gli asili d'infanzia — *Memorie di religione*... di Modena, *Continuazione*, volume xviii, et Serie 3, *Memorie*, vol. iv.

Aliud etiam curandum est, ut nempe in instructione servetur modus, ratione habita personarum, quae non raro ob praeceptam doctrinam propriam conditionem fastidiunt, meliorem tentant: sed cum non possint mutare in melius statum suum, mutant in malum — *V. Civiltà catt.* Ser. 3; vol. i: Pedagogia popolare — Conte Solaro, *Avvedimenti politici*, c. 11 — Muzzarelli, *l'Emilio disingannato*, tom. ii, dial. 1 — Farini, *Il poco e il troppo nell'educazione*. Modena 1834 — Fontana, *Perchè spesso a' nostri tempi l'educazione non corrisponde alle premure che propongonsi in essa*. Modena.

(HH) Pag. 225.

Reverentiae parentibus debitae adversatur etiam nimia illa familiaritas, quam alicubi videre est, filiorum erga genitores suos, uti fert illud Italorum adagium: *La troppo confidenza fa perdere la riverenza*; et ideo nullo nobis modo arridet consuetudo illa (quae viget heu nimis!), ut filii tribuant patri ac matri pronomen secundum numeri singularis *tu, ti, te*: « Il voler agguagliare (ad rem Diarium, *Civ. Cattolica* ser. 2. t. VII, pag. 250) i figliuoli al padre ed alla madre non è secondo natura, checchè ci gridino cotesti filosofi zucche; ma è uno sconcio, come sarebbe l'appareggiare gli effetti alle cagioni, il rampollo alla pianta, il seme al frutto, il bocciolo al fiore. Non ha egli detto il Signore: *Onora il padre e la madre, acciocchè tu viva lungamente sopra la terra*? Il Signore ch'è autor della natura, sa ben egli, senza che Voltaire e Rousseau gli dian lezioni di pedagogia, quale sia il debito dei figliuoli verso i genitori; nè Dio disse mai, che i figliuoli sieno gli amici del padre, ma bensì inferiori e dipendenti ossequiosi. Or vedete, s'egli è savio allevare i figliuoli senza riverenza, ma colla libertà e familiarità d'amici! Cotesti filosofissimi, se ponno toglier di mezzo l'autorità paterna ch'è la più naturale e imperiosa all'uomo, non avvi più autorità di principi, di magistrati, di leggi, che vaglia un ette a rattenere il disfrenamento degli uomini » (*Ubaldo ed Irene*: la visita).

Notetur, quod cum filii parentum debitam rationem non habuerint, tenentur laesum honorem eis restituere, veniam ab eis postulando, etiam coram iis, in quorum aspectu filii peccarunt. Nonnulli autem Confessarii parum cauti in eo casu pro satisfactione imponunt filiis, ut cum domum pervenerint, pedes parentum deosculentur, et absolutos admittunt; sed illi postea hoc adimplere non curant, et novum peccatum admittunt. Satius est curare ut ante absolutionem hanc veniam poscant, quin eis imponatur: ut pedes, aut manus deosculentur; quia illi filii, quibus hoc faciendi consuetudo numquam fuit, difficillime hoc exequuntur. Si autem non possit commode hic actus ab illis exigi, ut veniam postulent ante absolutionem, non imponatur hoc sub gravi obligatione; sed potius ut consilium insinuetur, dum certe praesumuntur, saltem ut plurimum, parentes remittere filiis hanc obligationem, ne filii iterum in Dei offensam incurrant. A venia petenda heu nimium refugit amor proprius. Juverit saltem adolescentibus imponere, ut domum reversi parentibus dicant, se velle imposterum esse probos, dociles, etc. *oggi mi son confessato, adesso voglio essere più buono*. Haec enim parentes libenter accipiunt uti sufficientem satisfactionem — V. Liguori, *Praxis*, § 34 — P. Gaetano da Bergamo, *L'uomo Apostolico*, l. VII, c. 2, esortaz. 10, qui modum industrium docet.

(II) Pag. 206.

Ad tollendam omnem hallucinationem cir-

ca status religiosi electionem, dicimus propositum de religionis ingressu esse tale, ut haec diligenter perpendi requirat: — 1. An finis, quo movetur adolescens ad religionem ingrediendam, sit rectus, animae nempe salus et Dei gloria; intentio enim probat opus; — 2 an disciplina, observantia et fervor vigeat in illo instituto, ad quod ipse vocari se putat; secus enim difficillime poterit perfectionem sectari; — 3. an sit aptus officiis illius Instituti; aliter in sui et aliorum ruinam illud ingrederetur. His tribus rite perpensis, auxilio docti, prudentis ac pii consiliarii, potest religionem ingredi, qoin de magis diuturno examine sollicitus sit, sperans videlicet fore, ut perfectionis semitam tuto pede, Deo opitulante, percurrere possit. Status enim religionis talis est ex Doctore mellifluo, in quo homo *vivit purius, cadit rarius, surgit velocius, incedit cautius, irroratur frequentius, quiescit securius, moritur fidentius, purgatur citius, praemiatur copiosius.* Unde adolescentes majoris semper probationis cupidos sic alloquitur s. Thomas: *Diuturna deliberatio, et multorum consilia requiruntur in magnis dubiis... ingressus religionis est melius bonum, et qui de hoc dubitat, quantum in se est, derogat Christo, qui hoc consilium dedit* (2, 2, q. ult. a. 10). Idem docet d. Bernardus: *Quantos mundi sapientia maledicta supplantat; et conceptum eis extinquit spiritum, quem voluerat Deus vehementer accendi!. .. Cum a Deo verbum esse non dubitas, quid opus est deliberatione? Vocat magni consilii Angelus: quid aliena consilia praestolaris? quis enim fidelior, quisve sapientior illo?* (Serm. in Evang. *Ecce nos*).

Diversa res, si ageretur de statu Ecclesiastico, qui viros non probandos, sed probatos requirit. Verum in neutro casu ordinarie parentes audiendi, licet diversimode se gerant. A Religione filios abducunt, quia nihil accipere posse probe sciunt; cum Religiosus saeculo moriatur. Ad statum vero Ecclesiasticum eos cogunt invita minerva, ut ajunt; id est refragante ingenio, repugnante natura, non favente Coelo: cogunt, inquam, quia inde maria ac montes sperant; non enim filios suos Ecclesiae offerunt ut Anna filium Samuelem quae *commodavit eum Domino* (Reg. 1): bodie parentes non commodant, quia commodare est mutuum dare nihil inde sperantes; sed locant, ut pretium locationis accipiant: contractus videlicet, quem parentes inire contendunt, cum filiis Ecclesiasticum ministerium suadent, est: *do ut des.*

(JJ) Pag. 228.

Nulli dubium esse potest, quod in Clericorum Seminariis, *moderandis*, ut verbis utar Pii IX *allocutione* 9 decembris 1854, *non civilis potestatis, sed Episcoporum dumtaxat versari debet cura et industria* — V. Archiep. Drosde, *Della pace tra lo Chiesa e gli Stati*, cap. 9; i Seminari — *Collezione di buoni libri*, disp. IX — *Il Cattolico di Lugano*, vol. XVI et XVII: il vescovo può ammettere l' ispezione civile ne' suoi Seminari? — *Concordatum austriacum*, nuper editum, art. 5,6,7,8 et 17.

Quoad autem laicorum Scholas haec ejusdem Pontificis Pii IX verba sunt notatu dignissima, qui postquam docuit Episcoporum esse rite instituere Clericos, ad rem subjongit: *Quoniam... ceteros etiam ex laicorum ordine adolescentes ad pastoralem vestram sollicitudinem pertinere non est dubium, excubate insuper, venerabiles fratres, aliis omnibus publicis privatisque scholis, et quantum in vobis est omni ope atque industria admitimini, ut tota in illis studiorum ratio ad catholicae doctrinae normam exigatur... Eo autem in genere praecipuam vo'is, planeque liberom auctoritatem et curom vindicabilis super professoribus sacrarum disciplinarum, et in reliquis omnibus quae Religionis sunt, aut Religionem proxime attingunt. Advigilate, ut in tota quidem scholarum ratione, sed in iis maxime quae Religionis sunt, libri adhibeantur ab erroris cujuscumque suspicione immunes. Commonete animarum Curatores, ut seduli vobis adjutores sint in iis, quae scholas respiciunt infantium, et juvenum primae aetatis*, etc. *Encycl.* 8 dic. 1849 — V. Boulogne, *Istruzione sull' educazione cristiana* — Cetta, *Dell' unità e libertà d' insegnamento in Italia.* Torino 1849 — *La Repubblica Romana del 1849: Suo processo*, c. 32 — Riccardi, *I conti fatti al progresso*, v. 6 — *Civiltà Cattolica*, vol. I et II — Peyron, *Dell' Istruzione secondaria in Piemonte.* Torino 1851 — Rollin, *Sull' educazione* — Archiep. Droste, Opus cit. cap. 8: scuole, collegi, università — *Armonia*, anno 1856, num. 20 etc.

Non abs re erit praecipuos libros, qui bono juventutis conferre possunt, indicare tum ut ipsi juvenes, tum ut eorum directores habeant in tanta undique volantium et peccare docentium libellorum contagione, quibus tuto studere possunt. Sunt: Liguori, *Avvertimenti ai giovani studenti* — Scotti, *Omelie ai giovani studenti* — Foresti, *Il sentiero della Sapienza mostrata ai giovani studenti* — Coda, *Ricordi di un Maestro al suo allievo, che sta per entrare nella società.* Napoli 1821 — Bresciani, *Il Tionide*; *L' Ebreo di Verona*; *la*

Repubblica Romana ; *Il Lionello* ; *Ubalda ed Irene* ; *Lorenzo il coscritto* : *Don Giovanni* ; *Matilde* — Blancard , *Scuola de' costumi* — Collet, *Lo scolaro cristiano* Mil, 1845 — Gobinet , *Instruzioni alla gioventù* — Arciv. di Besanzone , *Istruziani cristiane* — Orsi , *La giaventù dabbene* — *Colleziani di buoni libri*. Torino — *Letture cananiche*. Torino — Fontana, *Guida infallibile per chi cerca la felicità*, etc. Smitb, *Racconti*, etc, etc.

(LL) Pag. 229.

Quoad discipulorum obligationcs pro praxi *vid. Examen raisonné*, vol, I, pag. 248: «Les élèves daivent à leur maîtres l'amour , le respect et l'obèissance dans ce qni concerne lesains ceux-ci doivent leur dunner. Au lieu de avoir pour vos prècepteurs, ou pour vos maîtres l'amour et le respect qui leur ètaient dus ne les avez-vous point haïs , mèprisès,et peut-être même injuriès ? (Si la haine, le mèprisou l'injure est grave et volontaire,pèchè mortel qui a double malice. *Bonacina*. Si elle ne est pas grave, pèchè vèniel).

« Ne les avez-vous point provoquès à la colère par des paroles affensantes ou autrement? (Si on les provoque avec dèlibèratian à une grave colère, pèchè mortel qui a double malice; si cependant les paroles ou la manière di agir à leus ègard ne pouvaient leur faire une grave injure, le pèchè oe serait que vèniel. Souvent les èlèves, à raison de leur âge et de leur lègèretè, sont excusables de pèchè mortel là où il y en aurait un s'il y avait de la reflexion et pleine deliberatione. *Sporer*.)

« Ne leor avez-vous pas volonteirament dèsobèi dans ce qu'ils avaient droit de vous commander, par exemple, dans ce qui concernait vos ètudes et vos devoirs de Religion ? (Si la chose est de peu d'importance , pèchè vèniel; mais si elle est d'une grande importance, et commandèe sèrieusement avec l'intention au moins implicite d'obliger *sub gravi*,et que d'ailleurs oo dèsobeisse avec pleine dèlibèration et avec connaissance de la gravitè de la matière, pècbè mortel.Souvant le dèfaut de rèflexion de la parte des èlèves reod le pèchè vèoiel.)

« N'avez-vous point obèi en murmurant,repoodant même avec arrogance?(Si en obèissant ainsi avec rèflexioo on fait une grave injure au maître, et qu'on ait pu le prèvoir , pèchè mortel; si l'injure o'est que lègere,pèchè vèniel.)

« Dans les temps d'ètude, au lieu d'ètudier conformèment à la volootè de vos maîtres , et de faire avèc soin vos devoirs de classe , ne vous êtes-vous point livrè à l'oisivetè et à la paresse ? (Si le perte de temps n'est pas ootable, pèchè veniel; mais si elle est coosidèrable, et qu'elle nuise notablement aux progrès des ètudes, elle est mortelle. *Garitia*. Le dèfaut de rèflexion peut souvent excuser de faute grave) — Ne vous êtes-vous pas quelquefois absentè des classes sans canse legitime et sans permissioo ? (Pèchè vèoiel : il ne serait mortel qu'autant qu'il y aurait un certain nombre d'absences qui nuiraient notablement aux ètndes , ou qui seraient reputèe un grave dèsordre , et qu'il y assez de rèflexion pour le connaître.

« Pendant les classes, au lieu d'être attentif aux lecons qu'on y donnat , ne vons êtesvous point laissè distraire volontairement,vous occupant à des choses vaiues et inutiles ? (Si cela arrive souvent et que l'on pnisse prèvoir que le progres des ètodes en souffrira gravement pèchè mortel ; si cela n'arrive quelquefois, et qu'on ne porte qu'un lèger que prèjudice aux ètudes, pèchè vèniel).

« Comment avez-vons sanctifièvos ètudes?.. Au lieu de vous y proposer la gloire de Dieu et votre sanctification, n'avez-vous pas ètudiè uniquement par des motifs de vanitè,d'orgueil d'ambition, etc. ? (Pèchè plus ou moins grave,selon,que le motif est plus òu moins mauvais, pour que le pèchè soit mortel , il faut qu'il y ait ce que les tbèologiens appellent *gravis inardinatio*, un grave dèsordre dans le motif: ètudier simplement par vanitè,pour exceller, pour se faire remarquer par sa science n'est qu'un pèchè vèniel.)

« Ne voas êtes-vous point trop livrè à la lectore des ouvrages totalement ètrangers à vos ètudes et à votre classe ? (Si l'on perd à cette lectore un temps considèrable,et que l'on s'apercoive que par là on nuit notablement à la science, à laquelle on se destine et aux progrès qu'on doit faire dans sa classe , pèchè mortel;si cette lectore ne porte passe aux propres ètudes un prejudice notable , pèchè seulement vèniel , pourvu toutefois que les livres ne soient ni contre la Religion ni contre les moeurs). »

(MM) Pag. 231.

Quid si famuli inculpabiliter damnum afferant domino in exequendis muniis sibi cammissis; vel in transferendis mobilibus et suppellectilibus? — Cum res pereat domino et donus censeatur agere per famulum , et revera agat; ipsi stant incommoda et damna, quae inculpabiliter famulus affert rei domesticae, nisi alia sit conventio — Ceterum qnoad famulus haec adhuc ad praxim maxime cooducentia notanda duximus cum toties laudato *Joann. Ambrosio Stapf*.

1. Rem esse valde periculosam, quod puellae rusticae majori commeditate vel vitae splendore attractae in urbes commigrent, ut ibidem aucillentur, praesertim ubi nemminen habeant, quem consulere possint. Quare facile est, ut vel impio seductori in praedam cadant, vel nimio luxui indulgentes in omnia vitia praecipites ruant.

2. Illi famuli acriter increpandi sunt, qui identidem atque occulte aliquid de cibis exquisitis surripiunt. Licet enim per se res non ita gravis videatur; attamen timendum est, ne sic ad domestica furta disponantur: praeterquamquod etiam gula peccant.

3. Admonendi sunt famuli, ut dum viribus valent, etiam in futurum sibi provideant, ne tempore infirmitatis aut senectutis adveniente, miserrime vitam agere cogantur. Utique nimium nos sollicitos esse dedecet, sed etiam dedecet inconsideratos esse; qui enim bona in juventute dissipat, inutiliter lugebit in senectute.

4. Curandum ut sua sorte contenti sint, neque contra Dei providentiam insurgant. Sciant terribile judicium instare iis, qui praesunt; et saepe magnam fortunam magnam esse servitutem. Sciant in humili vitam egisse tum Mariam Coeli Reginam, tum Christum Dominum Dominantium. Sciant omnes homiacs alios ab aliis dependere, unum Deum indipendentem esse. Sciant eorum statum plures Sanctos numerare, etc.— V. Siniscalchi, *Il giorno santificato*, p 2, c. ult.— Mons. Languet, *Della falsa felicità delle persone del mondo*. Roma 1817 — Bartoli, *La povertà contenta* — Sed prae ceteris Busson, *Istruzioni e consglio alle persone di servizio*. Milano 1844.

TRACTATUS QUARTUS

DE VITIIS ATQUE PECCATIS IN GENERE ET SPECIE AC DE CENSURIS

Postquam homo vidit quomodo sui in se actus efficiautur el quibus regulis directricibus ad hooestatem ordiueotor, necessarium imprimis esi, ut e regulis iilis ouoquam recedat, sicque malum evilet juxia illud: *declina a malo*. Sed quomodo a regulis iilis recedit homo, oisi per vitia ac peccata? Oportet igitur, ut de iis disputemus: eo Tractatus quartus. Duo autem hic maxime Iluunt: 1 ut homo peccatum in uatura sua agnoscat; 2 ut peccatorum praecipuas addiscat radices seu vitia principaliora, quae sunt veluti peccatorum omnia capita. Hic duplex disputatio: 1. *de peccatis in genere*; 2, *de peccatis in specie seu vitiis capitalibus*; ut autem magis a peccatis et vitiis abhorreat christianus, 3. addemus *de Censuris*, quae sunt poeoae, quibus ab Ecclesia in foro etiam externo quaedam graviora plectuntur.

DISPUTATIO PRIMA

De vitiis atque peccatis in genere

Q. 1. *Quid est peccatum?*

R. Peccatum improprie modo accipitur pro *hostia*, quae pro peccatis offertur: sic Apostolus ait, quod Christus « pro nobis peccatum fecit » [1]. Modo pro *occasione* peccati: sic Moyses vitulum aureum *peccatum* appellat [2]. Modo pro effectu ac simul occasionali causa peccati: sic Apostolus concupiscentiam *peccatum* dicit [3]. Modo pro *poena* peccatis debita: sic Daniel vult, ut peccata eleemosynis redimantur [4].

Proprie autem, sed generice acceptum peccatum idem est ac quilibet defectus. Unde in ordine naturali monstra dicunt tur *peccata naturae*; in artibus opera defectuosa dicuntur *peccata artis*; in moralibus vero actus humani vitiosi simpliciter *peccata* dicuntur; quo sensu hic a nobis accipitur peccatum. Celebris autem est peccati definitio, quam tradit Augustinus: *Peccatum est dictum vel factum vel concupitum contra legem Dei aeternam* [5]. Communiter tamen definiri

1 2 Cor. 5. 2 Exod. 33.
3 Rom. 7. 4 Cap. 4.
5 L. XXII contra Faust. c. 27. Nomine *facti* vel *dicti* venit etiam omissio; cum male agat qui omittit quod non debet — V. Liguori, *Op. Mor.* l. IV, n. 1.

solet peccatum: *Libera legis divinae violatio*, seu *actus libere positus vel omissus contra legem Dei* [1].

Dicitur: 1. *libera*; quia debet esse in voluntatis potestate actum illum ponere vel non ponere, alioquin nunquam erit peccatum; cum tam ad merendum quam ad demerendum requiratur illa *indifferentiae* libertas, qua homo agere possit et non agere: « Peccatum, *inquit Angelicus*, essentialiter consistit in actu li» beri arbitrii [2] — 2. *legis*; ubi enim non « est lex, nec praevaricatio [3] ». Et quidem legis divinae, quo nomine intelligitur lex omnis; nam quaevis violatio etiam legis humanæ adversatur legi divinae, clamante Apostolo: « Qui resistit potestati, « Dei ordinationi resistit [4] » — 3. *violatio*, ut indicetur formalis ratio peccati, quae consistit in voluntario hominis recessu a recta agendorum et omittendorum regula sive in privatione ordinis, et rectitudinis actionis vel omissionis, quae a lege deflectit, quaeque ideo bonitate convenienti caret [5].

« Haec definitio peccati (dices) non con« venit peccato originali, cum non fue« rit in nostra potestate illud ponere vel « non ponere; ideoque nobis nullimode « fuit liberum ». — R. Etsi originis peccatum non fuerit in potestate nostra, ut sumus personae singulares, fuit tamen in potestate nostra ut sumus membra totius naturae humanae, ideo liberum; cum nempe fuerit in potestate nostri capitis (quod sustinebat personam omnium peccare vel non peccare. Hoc enim ipso, quo Deus constituendo Adamum caput nostrum naturale et morale, illi commisit voluntates nostras moraliter, et ipsi nos illi commisimus. Unde tradita definitio omnia peccata comprehendit, ac legitima est.

Addes: « Datur peccatum soli naturali « rationi repugnans et mere philosophi« cum, uti vocant; ergo definitio non est « recta ». — Aliqui discrimen posuerunt inter actum humanum, qui soli naturali hominis rationi adversatur, et actum qui adversatur legi divinae: 1. peccatum philosophicum; 2. theologicum nuncupare. Verum haec opinio jure, ac merito tamquam erronea diris devota est ab Alexandro VIII sub n. 2. nam etsi non pugnet peccatum per mentis praecisionem, idest abstrahendo, considerari posse uti pure repugnans rectae rationi; nunquam tamen potest ab offensa Dei realiter separari; nam qui peccat contra rectam rationem, simul et indivisibiliter peccat contra legem Dei [6]. quia dictamen rectae rationis est intimatio legis aeternae necessario prohibentis quod dedecet naturam rationalem. Ad rem Alfonsus noster: « La ra« gione (della condanna di Alessandro Pa« pa) è chiara, perchè niuno può cono« scere che offenda la legge di natura sen« za avero una cognizione almeno im« plicita e confusa del supremo Legisla« tore che ha fatto questa legge di natura; « e ciò basta a formare il peccato morta« le teologico [7] ».

Q. 2. *Quomodo peccatum generatim dividitur?*

R. Prima et generalis peccati divisio est in *originale* et *personale*. Originale est quod ab ipsa origine nostra in Adamo contraximus, et definitur: « Peccatum « a primo parente in posteros per geno« rationem transmissum ». Personale est quod committimus propria nostra, phisica et actuali voluntate — « La differen« za che corre fra il peccato originale e « personale è questa, che il peccato per« sonale si commette colla volontà fisica« mente propria, l'originale fu commesso « colla volontà fisicamonte aliena e mo« ralmente propria. » Ita s. Alphonsus [8].

1 Vitium et peccatum etsi promiscue usurpentur, proprie tamen, uti notat Angelicus 1. 2. q. 71, differunt. Nam *peccatum* est ipse actus moraliter malus; *vitium* est habitus seu dispositio inclinans ad actum ipsum malum. Unde primum est quid pejus; cum actu male agere pejus sit, quam solum esse dispositum ad male agendum.

2 1. 2, q. 77, a. 6.

3 Rom. 4.

4 Rom. 13.

5 Non tamen peccatum est ipsum nihilum; *peccatum non est pura privatio*, ait S. Thomas, 1, 2, q. 72. a. 1, *sed est actus debito ordine privatus*.

6 Imo non tantum peccat in Deum uti *legislatorem* cujus leges aspernatur: sed etiam uti *judicem*, cujus poenas non pertimescit; uti *testem* cujus praesentiam non reveretur; uti *dominum*, cujus servitutem detrectat; uti *benefactorem*, cujus beneficia contemnit; uti *ultimum finem*, ipsum in creaturis collocans — Utique effective Deus laedi potest juxta illud Jobi. 3: *si peccaveris, quid ei nocebit?* At affective mala hominis voluntate utique offenditur, quatenus homo sanctissima jura Dei violat, ejusque amicitiam practice contemnit. Nonne directe etiam veritas per mendacium laeditur? attamen veritas in semetipsa semper remanet incorrupta; qui tamen mentitur, vere veritatem offendit.

7 *Apologie* ecc. v. n. 11.

8 *Opera Dogmatica*, contro gli increduli pretesi riformati, *sess.* 5

CAPUT PRIMUM

DE PECCATUM ORIGINALI

ART. I. DE PECCATI ORIGINALIS EXISTENTIA [1]

Q. *An peccati originalis existentia admittenda sit ?*

R. Peccati originalis existentiam praecipue negarunt IV saeculo Pelagiani; VII Armeni; VIII. Albanenses ; XIII. Albigenses; XVI Zuwingliani aliique ex Novatoribus; et negant adhuc Sociniani et increduli. Verum de fide catholica est, « peccatum originale in omnes et singulos homines transfundi, qui via naturali ex Adamo descendunt, nisi privilegio « speciali eximantur ».

Prob. 1. *Scriptura*: Regius Psaltes sic habet : « Ecce enim iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me « mater mea [2] ». Atqui hujusmodi iniquitas atque peccatum, in quo David conceptum se dolet, non aliud esse potest, quam peccatum originale: «Numquid David (ait s. Augustinus in haec verba) « de adulterio natus erat, de Jesse viro « justo et conjugo ipsius ? Quid est, quod « se dicit in iniquitate conceptum, nisi « quia trahitur iniquitas ex Adam? ». Et Apostolus sic scribit: « Sicut per unum « hominem peccatum in hunc mundum « intravit, et per peccatum mors; et ita « in omnes homines mors pertransiit, in « quo omnes peccaverunt [3] ». Docet hic Apostolus in Adamum peccatum in mundum intrasse non secus ac mortem: atqui mors intravit in omnes et singulos homines tam adultos quam parvulos absque ullo discrimine. Ergo etiam peccatum originale; neque enim in parvulis actuale esse potest.

2. *Patribus*: unanimis sane fuit et perpetuus eorum consensus hac in re. Duos proferimus , Augustinum et Athanasium. Primus contra Pelagium sic inquiebat [4] : « Non ego finxi originale peccatum, quod « Catholica fides credidit antiquitus; sed « tu, qui hoc negas, sine dubio es novus « haereticus «—Alter haec habet [5]: « Ob » Adami iniquitatem omnes , qui ab A- « damo oriuntur, in inquitatibus concipiuntur [6] ».

3. *Conciliis*: sufficiat omnium loco Tridentinum, cujus Patres sic decreverunt : « Si quis Adae praevaricationem sibi so- « li et non ejus propagini asserit nocuis- « se, et acceptatam a Deo sanctitatem et « justitiam quam perdidit,sibi soli et non « nobis etiam eum perdidisse: aut inqui- « natum illum per inobedientiae pecca- « tum,mortem et poenas corporis tantum « in omne genus humanum transfudisse , « non autem et peccatum quod est mors « animae, anathema sit, cum contradicat « Apostolo dicenti : per unum hominem « peccatum intravit in mundum ; et per « peccatum mors : et ita in omnes homi- « nes mors petransiit, in quo omnes pec- « caverunt [7] ».

4. *Ratione theologica*. Ac 1. Fides Catholica semper docuit Baptismum esse necessarium ad salutem aeternam : atqui nulla esset talis necessitas , si peccatum originale non existeret ; 2. Christus fuit Salvator atque Redemptor tam adultorum quam parvulorum : atqui sublato dogmate peccati originalis , talis dici non posset [8].

5.« Denique antiqnae traditionis vestigiis », quae apud omnes gentes etiam barbaras reperiuntur, uti ex historia apparet. Unde vol ipse Voltairius ultro fatetur: « Casus hominis est fundamentum

1 Quaestio pertinet ad ipsa religionis principia : cum. dicent Augustino in hoc *proprie Fides Christiana consistat, et hoc qui negat, ipsa Christianae Fidei subvertere fundamenta conatur* lib. 1 contra Julian. cap. 2: et l. II de pecc. orig. c. 24 . V. Perrone, qui in suis *Praelect.* ubi *de homine*,de more et argumentorum soliditate et eruditionis copia rem totam exsolvit. Il. Billuart , Alasia , Frassen, De-Rubeis, etc.

2 *Ps.* 50. In textu hebraico habetur numerus singularis *in iniquitate et in peccato*. Sed non officit quod ponatur plurale; tum quia peccatum originale est radix plurium peccatorum;tum quia in eo peccato plures fuerunt deformitates, nempe superbia, infidelitas inobedientia.gula etc. Attamen si quaeratur quodnam fuerit primum Adae peccatum.dicimus illud fuisse non inobedientiam, sed superbiam simul includens ac causans inobedientiam: audiens enim Adam, quod foret Deo similis comedendo de ligno vetito , in superbiam elatus ex motivo hujus assimilationis concepit voluntatem comedendi, et comedit.

3 Rom. 5.

4 *De nupt.* l. II, c. 12.

5 In Ps. 50.

6 De fide est omnes omnino homines ab uno Adamo derivare: hoc est contra Peyrerium. qui docuit Adamum et Evam esse tantummodo capita populi Israelitici. parentes autem gentilium alios fuisse homines antea creatos,quos proinde vocabat *Prae-Adamitas*. Sed hoc fabulorum est, ut patet ex toto Genesis contextu . et ex illo 1 Cor. 15: *factus est primus homo Adam in animam viventem*. Unde Augustinus Tract. 9 in Joann. *In ipso exordio Adam et Eva parentes omnium gentium erant non tantummodo Judaeorum* — *V*. Billuart. *De pecc. orig.* Digressio historica—Bergier, *Dizionario*,h.l.

7 Sess 5, can. 2.

8 V. Muzzarelli. *Il buon uso della logica*, Op. XXV: peccato originale.

« Theologiae omnium bene antiquorum « populorum [1] » (A).

Diximus:—1 «Qui via naturali ex Adamo descendunt » ut eximatur Christus: et alii qui per miraculum formarentur; nam isti tunc non descenderent per seminalem propagationem ab Adamo:« Revera, *ait Tridentinum*, homines nisi ex « semine Adae propagati nascerentur,non « nascerentur injusti; cum ea propaga« tione per ipsum dum concipiuntur,pro« priam injustitiam contrahant [2] »;—2.*nisi privilegio eximantur*, ut exempla fuit Maria;absit enim,ut hic includamus Virginem,« opus (ex Damiani) quod solus O« pifex supergreditur [3] ».

Objicies 1: « Concipi nulla ratione po« test, quomodo peccatum originale in « posteros traducatur;ergo repugnat illud « admittere ».

R. 1. Latet quidem nos modus:« Ego i« stam quaestionem profundam sentio,*in« quiebat d. Augustinus*; libet me et hic « exclamare quod Paulus: O altitudo di« vitiarum [4] »! Neque tamen idcirco fas est aliquid concludere contra peccati originalis existentiam:secus eodem argumento negari posset commercium animae cum corpore: quia minime innotescit,quomodo anima in corpus, et corpus vicissim in animam agat. Item negari posset adhaesio partium in corpore; cum modus non agnoscatur hujus adhaesionis. Unde hic « Magis curandum est,*ut ait idem s Doc« tor*, sive in parvulis sive in grandibus, « quo anima sanetur auxilio, quam quo « vitiata sit merito [5] »: sane qui cecidit non quaerit quomodo ceciderit, sed quomodo surgat.

R. 2. Ceterum ad exponendum impenetrabile hoc mysterium varia sunt excogitata systemata.Alii dicunt ideo peccatum originale traduci, quia anima infunditur in corpus vitiatum: sicut liquor in vase vitiato corrumpitur; sicut ipsa anima dolet, si conjungatur corpori vulnerato.Sed hoc non est admittendum;quia in hac hypothesi vitium corporis supponitur ante peccatum, cum tamen sit ipsius peccati effectus—Alii volunt inter Deum et Adamum interfuisse pactum, cujus haec conditio fuit, ut penes Adamum generis humani sors foret: admittunt insuper in omnibus posteris Adae interpretativam quandam voluntatem, vi cujus si extitissent, tale pactum libenter fuissent acceptaturi. Verum hoc pactum gratis omnino supponitur, et consensus voluntatis nondum existentis non potest puniri—S.Thomas, cujus sententia communis evasit,docet Adam constitutum a Domino fuisse « caput naturale et morale totius generis « humani,tum ad conservationem,tum ad « amissionem justitiae originalis » ita ut, eo perseverante in bono, omnes nati fuissent justi; eo autem praevaricante,omnes nascerentur justitia originali exuti. Atque hinc jure merito ajebat Augustinus,homines participes fieri peccati Adami « non « proprietate actionis,sed contagione pro« paginis ». Sicut Rex a populo electus cum titulo haereditatis, qui pactum fundamentale trasgrediens et a potestate excidens, totam dynastiam suam in ruinam trahit; ita Adam, caput morale totius generis humani constitutus omnes posteros suos, quorum sors et dignitas ejus fidelitati committebatur, secus perdidit [6].

Ex quo patet:— 1. Quare Adam nocuerit peccando, quin prodesse potuerit poenitendo. Nam ipse delevit quidem personale peccatum, quod in mala voluntate erat: at non potuit amplius auferre naturae corruptionem, quae a peccato necessario secuta est;— 2. quare cetera protoparentis peccata ad posteros debuerint transmitti; semel enim justitia originali amissa, protoparens non amplius agebat uti caput morale hominum. Sic explicatur illud Ezechielis: « Filius non portabit ini« quitatem patris [7], » et alia ejusmodi;— 3. quomodo originale peccatum posteris sit voluntarium et proprium: « Omnes ho« mines, *ait Angelicus* [8], qui nascuntur

1 *Phil. de l'hist.* ch. 17.
2 Trid. *sess.* 6, c. 3.
3 *Serm. de Nat. B. V.*
4 *Serm.* 294 *de Bapt. parv.*
5 L. V. *contra Julian.* c. 4.
6 Ab Adamo solo fuit transmissum originis peccatum ex Rom. 5, *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit*; et definivit Tridentinum, sess 3. can. 2. Unde illud Ecclesiastici. 25: *a muliere initium factum est peccati*, intellige occasionaliter, quia mulier induxit virum ad peccandum. Et praeceptum datum Evae de non comedendo ipsam spectabat tantum ut personam particularem, non ut caput morale generis humani. Qua pariter ratione communiter docent, quod si, non peccante Adamo, aliquis ex ejus posteris, puta Cain, peccasset, posteri Caini non contraxissent peccatum originale; quia solus Adam erat constitutus caput morale omnium. Imo probabilius est, quod si ipse Adam solum post natum filium peccasset, iste filius cum suis posteris peccatum originis non contraxisset. Ratio, quia illi tantum illud contrahunt, qui ab Adamo peccatore seminaliter propagantur; at in hypothesi, quando Adam peccavit, dictus filius jam erat generatus.
7 Cap. 18.
8 1, 2, q. 81, a. 1.

« ex Adam, possunt considerari, ut unus « homo, in quantum conveniunt in natura; quam a primo parente accipiunt...; « ita ut multi homines ex Adam derivati « sint tanquam multa membra unius cor« poris; actus autem unius membri cor« poralis, puta manus, non est volunta« rius voluntate ipsius manus, sed volun« tate animae, quae primo movet mem« brum. Unde homicidium quod manus « committit, non imputaretur manui ad « peccatum, si consideraretur manus se« cundum se, ut divisa a corpore; sed im« putatur ei, in quantum est aliquid ho« minis, quod movetur a primo principio « motivo hominis. Sic igitur inordinatio, « quae est in isto homine ex Adam gene» rato, non est voluntaria voluntate ipsius; « sed voluntate primi parentis, qui movet « motione generationis omnes qui ex ejus « origine derivantur, sicut voluntas ani» mae movet omnia membra ad actum. « Unde sicut peccatum actuale, quod per « membrum aliquod committitur, non est « peccatum illius membri, nisi in quan« tum illud membrum est aliquid ipsius « hominis, propter quod vocatur pecca« tum humanum: ita peccatum originale « non est peccatum hujus personae, nisi « in quantum haec persona recipit natu« ram a primo parente. Unde et vocatur « peccatum naturae secundum illud Ephe« siorum », 2: eramus natura filii irae [1].

« Sed (*dices*) Deus potuitne statuere, « ut voluntas Adae esset habenda pro vo« luntate nostra? » — R. Affirmative, et quidem absque ulla injustitia; quia cum Deus sit supremus omnium Dominus, *qui*, ut ait s. Augustinus, « Magis habet in sua « potestate voluntates nostras, quam nos « ipsi »: sicut nos possumus in alium transferre voluntatem nostram, ita Deus jure suo potuit, non requisito consensu nostro (cum tunc non essemus actu) transferre voluntates nostras in Adamum, non quatenus sumus singulares personae; sic enim quisque habet voluntatem propriam et est arbiter sui, sed quatenus sumus membra totius naturae ab Adamo propagandae. Simile quid contingit in humanis, dum Princeps includit voluntatem minoris in voluntate tutoris, quantum ad actus civiles; aut dum magistratus agit nomine totius communitatis cum Rege, et illi exhibet juramentum fidelitatis.

Objicies 2: Originali peccato semel « admisso, malae essent nuptiae; quia per « illas peccatum propagaretur ».

R. Cum Augustino: « Nuptiae institutae « sunt causa generandi, non peccandi [2], unde non est per se, sed tantummodo per accidens, quod originale peccatum ex generatione sequatur — Neque refert, quod inde proles nascatur infecta; nam, uti ait s. Thomas, « Melius est ei sic esse secun« dum naturam, quam nullo modo esse, « praesertim cum possit per gratiam damna« tionem evadere [3]. »

Neque injustus est Deus, qui transfusionem illam permittit; adest enim justa causa, nempe generis humani propagatio, cui abunde per redemptionem provisum fuit [4]. Unde Apostolus habet: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* [5]. Nempe sicut Adam fuit principium mortis, ita Christus est principium vitae, quamvis per accidens non omnes ejus beneficium experiantur [6] — Neque etiam pugnat, quod parentes baptizati amplius non habeant peccatum originale, illud tamen in posteros trasmittant; quia quum parentes generent secundum corpus, non secundum mentem, nec quatenus sunt per Baptismum renovati, sed quatenus de vetustate primi peccati aliquid in mortali corpore retinent; ideo,

1 Et s. Alphonsus: *Intanto dicesi aver noi peccato in Adamo, in quanto Adamo conteneva nella sua fecondità tutta la natura umana, e l'elezione della di lui volontà importava lo stato di essa natura prospero o infelice; e perciò egli peccando fece che tutta la sua specie nascesse colla macchia e col disordine causato dal suo peccato. Sicchè in Adamo la macchia della persona contaminò la natura, ma in noi la macchia della natura contamina le persone.*

2 L. IV de *Nupt.* c. 26.

3 1. 2. q. 83, a. 1.

4 V. Mueler, *La simbolica*, tom. I — Fran. a Breno, *Epitome manualis Missionariorum orientalium*, pars. I.

5 I Cor. 15.

6 « Fu domandato spesse fiate: *il perchè Dio mandi un' anima pura in un corpo brutto e contaminato dal peccato.* Il perchè, signori, voi lo avete veduto; non è Dio che mandi le anime, siete voi che le evocate; siete voi uomini dotati di una vita trasmessibile, investiti del diritto augusto della maternità; siete voi che sull'ordine della vostra carne chiamate gli spiriti a voi, e li costringete a ricevere insieme colla vostra imagine la vergogna e la gloria di essere vostra posterità. Se tal potere vi fosse stato tolto, sarebbe stato il decreto di morte del genere umano. Dio che voleva salvare l'umanità, vi ha lasciato la vita nella sua pienezza: egli ha mantenuto la legge della trasmissione ereditaria, senza la quale rimasti al nulla voi non interpellereste la sua giustizia e la sua sapienza; e adempiendo da parte sua tutto quel più che avea promesso, consente alla vostra miseria di contaminar le anime, ch'egli crea per voi, e alla vostra ingratitudine di bestemmiarlo pel male di cui voi medesimi siete autori — Lacordaire. *Conferenza* LVI.

licet baptizati et sancti, peccatum originale in prolem tradunt [1].

Objicies 3: « Peccatum originale est in « anima ; anima autem non est ab Adam « nec a parentibus per generationem, « sed a Deo creatur, ut decisum est in « Lateranensi sub Leone X, sess. 8. Ergo « dicendum est a Deo animam vitiari, si « revera ori inale peccatum in ea est ».

R. Peccatum originale traducitur per generationem, sed quatenus semen movet dispositive ad animam et ad ejus conjunctionem cum corpore, ex qua conjunctione fit hic homo, haec natura humana. Per generationem itaque habetur et traducitur natura ad Adam seminaliter propagata, consequenter per concomitantiam seu resultantiam traducitur et culpa; quia traducitur natura privata justitia originali. « Humana autem natu« ra, *ait Angelicus* [2], traducitur a pa« rente in filium per traductionem car« nis, cui postmodum anima infunditur; « et ex hoc infectionem incurrit, quod « sit cum carne traducta una natura. Si « enim ei uniretur non ad constituendam « naturam, sicut Angelus unitur corpori « assumpto, infectionem non reciperet ».

Hic grave monitum sit: si in omnibus theologicis disputationibus cavendum est a verborum novitate, ne inducatur confusio, novus cavillationibus aditus aperiatur, errori fiat locus, ac offendantur fideles, id in praesenti quaestione maxime cavendum : cum in ea proprie fides christiana consistat. Qui amant novas in Theologia inducere voces, seu *theenologias*, audiant Patres Africanos in Epistola ad Theodorum Papam: « Certum est, « quod tales sermonum novitates de malo amore « gloriae nascuntur. Deum sibi nonnulli volunt « acuti, perspicaces et sapientes videri, quaerunt « quid novi proferant (*B*) ».

Art. II.— De peccati originalis subjecto, natura et effectibus.

Q. 1. *Quodnam est subjectum peccati originalis?*

R. Peccati originalis subjectum sunt homines naturaliter ab Adamo derivati, ut patet ex generalibus tum Scripturae tum Patrum verbis: hinc Apostolus aperte docet, quod omnes in Adam peccaverunt. Est ergo contra fidem quod tradunt Calvanistae, nempe peccatum originis filiis fidelium non imputari, quia justitia parentum per eorum fidem ipsis communicatur ; tunc enim frustra ipsi babtizarentur, si per parentum fidem essent justificati. Quare merito Tridentinum : « Si quis parvulos recentes ab uteris « matrum baptizandos negat, etiamsi « fuerint a baptizatis parentibus orti, « aut dicit in remissionem quidem pecca« torum eos baptizari, sed nihil ex Adam « trahere originalis peccati, quod rege« nerationis lavacro necesse sit expiari.... « anathema sit [3] ».

Hoc tamen non impedit, quominus exceptionem faciamus pro Maria Virgine : « Niente osta, *ait Liguori*, alla verità di « un detto universale un' eccezione di « qualche oggetto particolare, che suolo « specificamente esprimersi quando si « vuol comprendere, per aver alcuna « special ragione di non essere compre« so ». Sic quamvis generales sint istae locutiones in Scripturis quoad actualia peccata: « Omnis homo mendax. non est « homo qui non peccat »; nullus tamen hic B. Virginem comprehendit. Imo de fide catholica est, « Beatissimam Virgi« nem, quamvis ex Adamo carnali gene« ratione descendat, a Deo tamen per « gratiam praevenientem ab originali « peccato fuisse praeservatam vi redem« ptionis futurae, eo instanti quo forma« ta fuit: ita ut labem peccati nunquam « de facto habuerit (C) ».

1. Id manifestum est ex verbis, quae Genesis 3 leguntur post protoparentum nostrorum lapsum, dum Deus serpentem seu diabolum originalis peccati auctorem alloquitur: « Inimicitias ponam inter te « et mulierem, et semen tuum et semen « illius; ipsa conteret caput tuum, et tu « insidiaberis calcaneo ejus ». In prima textus parte denuntiatur identitas inimicitiarum inter daemonem et semen mulieris, ac inter daemonem et mulierem ipsam; atqui inimicitiae inter daemonem et semen mulieris, id est Christum, fuerunt absolutae, perpetuae, quae nullam praecedentem amicitiam admittunt: ergo tales sint oportet etiam mulieris seu Mariae inimicitiae cum daemone; tales autem non fuissent, si B. Virgo vel unico instanti subjaculsset peccato. In secunda parte denuntiatur effectus praedictarum inimicitiarum, idest triumphus quem mulier virtute seminis sui, nempe Christi, plenum refert: sed hic triumphus plenus

1 Angelicus, 1, 2. q. 81, a. 3.
2 Q. 3 *de creat.* a. 3 ad 3.
3 Sess. 5, can. 4.

non fuisset si daemon veneno suo seu peccato mulierem infexisset; hac enim in hypothesi non *ipsa* caput contrivisset serpentis; sed daemon contrivisset caput mulieris, seu B. Virginis [1].

2. Id probat auctoritas Pontificum Sixti IV, Pii V, Pauli V, Gregorii XV et Alexandri VII, qui declararunt toto se animo piam sequi sententiam, Conceptionis Missam et Officium approbando, et indulgentias concedendo. Et Gregorius XVI, postulantibus Episcopis quam libentissimo facultatem tribuit, ut in Lauretanis Litaniis, et in ipsa Missae praefatione Immaculatus Virginis proclamaretur Conceptus, atque adeo lex credendi ipsa supplicandi lege statueretur. Tandem Pius IX proprium de Immaculata Conceptione Officium die 2 febr. anno 1849 pro Universa Ecclesia laetissimo prorsus animo concessit; dic autem 8 dec. anno 1854 Apostolicis Literis, *Ineffabilis Deus* dogmaticam definitionem toto plaudente catholico orbe, dedit, promulgavit: « Ad « honorem Sanctae et Individuae Trinitatis, ad decus et ornamentum Virginis « Deiparae, ad exaltationem Fidei catholicae et Christianae Religionis augmentum, auctoritate Domini nostri Jesu « Christi, beatorum Petri et Pauli, ac nostra declaramus, pronunciamus et definimus doctrinam, quae tenet Beatissimam Virginem Mariam in primo instanti suae Conceptionis fuisse singulari omnipotentis Dei gratia et privilegio, intuitu meritorum Christi Jesu Salvatoris humani generis, ab omni originalis culpae labe praeservatam immunem, esse a Deo revelatam, atque idcirco ab omnibus fidelibus firmiter constanterque credendam ».

3. Id firmant Concilia. Inter cetera Toletanum anno 634, ubi receptum fuit Breviarium a s. Hisidoro Archiepiscopo reformatum, in quo quidem B. M. Virginis *immunitas ab originali* praedicatur. Trullanum anno 692, quod quidem liturgia s. Jacobi Apostoli nuncupata utebatur; in ea autem Beata Virgo vocatur *sanctissima immaculata*. Et Nicaenum II generale (anno 787) definiit: « Si quis non confitetur sanctam semperque Virginem Mariam proprie ac vere Dei genetricem « sublimiorem esse omni visibili et invisibili creatura, anathema sit. » At quomodo Virgo posset dici *sublimior* omnibus creaturis etiam angelicis, si aliquando foedata fuisset a culpa originali, ideoque gratiae expers et Dei inimica? Tandem Tridentinum anno 1542 cum dogmaticum de peccato originali ederet Decretum solemniter declaravit, *non esse suae intentionis* in decreto ipso *comprehendere* Dei Genitricem Mariam. *Hac enim declaratione*, ait Pius Pp. IX citatis Literis; « Tridentini Patres, ipsam Beatissimam « Virginem ab originali labe solutam pro « rerum temporumque adjunctis satis innuerunt, atque adeo perspicue significarunt, nihil ex divinis Literis, nihil ex « traditione, Patrumque auctoritate rite « afferri posse, quod tantae Virginis praerogativae quovis modo refragetur ».

4. Habemus ss. Patrum testimonium, qui utique conceptis verbis id non adstruunt, cum nulla hac de re tum exorta esset controversia; sed veritatem ut certam supponunt ob generalia, quibus loquuntur, verba. S. Ephrem ait (anno 370:) « Immaculata et intemerata, incorrupta et « prorsus pudica, atque ab omni sorde « ac labe peccati alienissima Virgo [2] ». S. Joannes Damascenus (ex Calmet locupletissimus sententiarum totius graecae Ecclesiae testis, atque doctrinae praecedentium Patrum custos fidissimus) loquens de Virginis Conceptione aperte ait (anno 735): « Natura gratiam antevertere causa « non est, sed tantisper expectavit, dum « gratia fructum suum produxisset [3] ». S. Petrus Damiani (anno 1070) ait [4]: « Caro « Virginis ex Adam sumpta maculam « Adam non admisit (*D*). »

5. Adde universalis Ecclesiae praxim, nam ubique Festum Immaculatae Concetionis, ubique sodalitates, vel pia exercitia in honorem hujusce mysterii extabant, vel etiam nondum data dogmatica

1 In hebraico textu et samaritano, ac alexandrina versione loco *ipsa* legitur *ipsum* (semen nempe mulieris) aut *ipse* (Christus videlicet); sed hoc parum refert ad rei substantiam; non enim vis probationis pendet ex voce *ipsa* vel *ipsum*, sed ex inimicitia absoluta, et perpetua filii et matris adversus daemonem, ex qua sequitur et filium et matrem perfecte et plene de daemone triumphasse, licet ex diverso titulo, nempe filium virtute propria, matrem virtute Filii. Ceterum vero catholico est praeferenda lectio Vulgatae versionis quae authentica declarata a Tridentino atque proposita authentice fuit a Sixto V et Clemente VIII; et illius lectionis fundamenta gravissima exponunt Catholici controversistae et expositores, Bellarminus, Bonfrerius, etc.

2 In Orat. ad *Sanctiss. Dei Genitricem*.

3 Grat. 1 *de Nativ. Virg.*

4 Serm. *de Assumpt.*

ca definitione—Addo communem fidelium sensum, qui, dicente Cano, « In quaestione fidei haud levem facit fidem [1] »; impossibile est enim [2], quod omnes fallantur: idque maxime si locis ac tempore sint dissiti, indole dispares, ne moribus diversi, et tamen in unum semper conveniant—Adde factas revelationes, et acta per Deum prodigia, in cultum videlicet, B. M. Virginis sine labe originali conceptae—Adde tandem vel ipsam rationis congruentiam. Decuit enim, ut Deus sanctitatis amator sibi talem eligeret Matrem, quae omnino esset sancta. Decuit, ut Sanctorum Regina, inferorum Dominatrix, Domini Genitrix ne uno quidem instanti diceretur sub potestate daemonis constituta.

Q. 2. *In quonam peccati originalis natura collocanda est* [3]?

R. Circa naturam peccati originalis non una Catholicorum sententia. Plures antiqui illam reponunt in prava quadam ac morbida carnis qualitate, quae in animam transierit; sed hoc est potius effectus, quam essentia peccati—Alii peccati originalis naturam ponunt in habitu inclinante hominem in bonum commutabile, ut in ultimum finem; non tamen recte, haec enim inclinatio est effectus peccati, non vero ipsum peccatum. Alii aliter sentiunt. Sed communis evasit sententia Angelici, qui docet, quod originale peccatum formaliter est privatio justitiae originalis, quatenus superiorem animae partem rectificabat in ordine ad Deum. Materialiter autem est ipsa concupiscentia, seu carnis et virium inferiorum animae deordinatio. Quod ut bene intelligatur, sciendum est justitiam originalem nihil aliud fuisse, quam perfectam totius hominis rectitudinem, quae tria haec complectebatur—1. perfectam voluntatis subjectionem ad Deum, et conjunctionem cum eo per gratiam et charitatem; — 2. perfectam subjectionem inferiorum animae virium ad rationem, ita ut nullo unquam inordinato affectionum motu illa perturbatur; —3 subjectionem item corporis ad ipsam animam, et exemptionem a morte et a quovis morbo.

Ex quibus haec sequuntur:—1. peccatum originis formaliter sumptum in omnibus esse aequale, ex parte nempe aversionis a Deo et carentiae gratiae; cum aequaliter omnibus fuerit solutum vinculum originalis justitiae. Aliunde omnes voluntates aequaliter in Adami voluntate continebantur; nec ulla ratio est, cur ad unum magis, quam ad alium pertineat illius praevaricatio; — 2. peccatum originis materialiter sumptum diversum esse; « Soluto vinculo originalis justitiae, « *ait Angelicus*, sub quo quodam ordine « omnes vires animae continebantur, unaquaeque vis animae tendit in suum « proprium motum, et tanto vehementior, « quanto fuerit fortior. Contingit autem « vires aliquas animae esse fortiores in « uno, quam in alio propter diversae cor« poris complexiones [4]. » Veluti si diversis equis tollatur froenum; unusquisque eorum praeceps fertur; sed unus alio velocior, prout vivacius est temperamentum.

Q. 3. *Quot sunt peccati originalis effectus?*

R. *In praesenti vita* effectus peccati originalis et corpus et animam afficiunt; Tridentinum enim docet: « Totum Adam « per illam praevaricationis offensam se« cundum corpus et animam in deterius « commutatum fuisse [5] ».

1. Effectus ex parte corporis sunt aerumnae, morbi et ipsa mors; licet enim corpus nostrum ex contrariis compactum naturaliter esset corrumpendum; Deus tamen benignitate sua dederat per justitiae originalis donum, ut dissolutio impediretur lignum vitae vescendo [6]. « Posse non « mori Adamo praestabatur de ligno vitae, « non de constitutione naturae, » ait Au-

1 *De Loc. Theol* l. V, cap. ult.

2 V. Petavius, *De Incarnat.* l. XIV, c. 2, n. 10.

3 Plura hic sunt Novatorum placita, quae Catholicos repudiare ac condemnare debet: « Deve ripudiare e condannare l'opinione di Mattia Illirico « luterano, il quale asserisce essere il peccato ori« ginale la stessa sostanza dell'anima umana cor« rotta per lo peccato di Adamo, nel qual caso Dio « creatore dell'anima sarebbe nei posteri autore « del peccato—Deve ripudiare e condannare la o« pinione del Pighio, il quale sosteneva che il pec« cato originale è lo stesso peccato attuale di Adamo « a noi estrinsecamente imputato, poichè, come in« segna il prefato Concilio, esso è proprio di cia« scheduno, *inest unicuique proprium*—Deve ri« pudiare e condannare l'errore de' Pelagiani, i « quali riponevano il peccato originale nel solo « reato di pena; mentre la pena suppone la colpa— « Deve parimente rigettare e condannare l'asser« zione de' Luterani e dei Calvinisti, i quali affer« mano essere la concupiscenza il formale costitu« tivo del peccato originale; perchè posta una tale « ipotesi, il peccato originale rimarrebbe anche do« po il Battesimo, e non si torrebbe per esso che la « imputazione dello stesso peccato, contro la e« spressa dottrina della Chiesa ». Ita Giudice. *Dottrina teologica del peccato originale e suoi connessi* ecc. § 2. Genova 1850.

4 1, 2, q. 82, a. 4.

5 *Sess.* 5, can. 1.

6 Gen. 2.

gustinus [1]. At semel amissa originali justitia, corpus in poenam pristinae naturae restitutum est. Hinc aerumnae, morbi et ipsa mors; unde Apostolus: « Per peccatum mors [2]. »

2. Effectus ex parte animae quatuor sic enumerat Angelicus: quorum primus respicit rationem, secundus voluntatem, tertius irascibilem, quartus concupiscentiam. « Quatuor sunt potentiae animae quae « possunt esse subjecta virtutum, scilicet « ratio in qua est *prudentia*; voluntas in « qua est *justitia*; irascibilis, in qua est « *fortitudo*; concupiscibilis, in qua est « *temperantia* — In quantum ergo ratio « destituitur suo ordine ad verum, est « vulnus *ignorantiae*. In quantum vero, « voluntas destituitur ordine ad bonum, « est vulnus *malitiae*. In quantum irascibilis destituitur suo ordine ad arduum, « est vulnus *infirmitatis*. In quantum vero concupiscentia destituitur suo ordine « ad delectabile moderatum ratione, est « vulnus *concupiscentiae* [3]. » Quae vulnera per actuale peccatum fiunt pejora.

Diximus *in praesenti vita*. Quod autem spectat ad vitam futuram, de fide certum est, originale peccatum etiam solum a regno Coeli excludere juxta illud Joannis 3.: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei* (*E*).

CAPUT SECUNDUM

DE PECCATO PERSONALI

Q. 1. *Quomodo dividitur peccatum personale?*

R. Peccatum personale dividitur in actuale et habituale. Per peccatum actuale intelligimus peccatum in actu existens, idest ipsammet actionem peccaminosam; et hoc est contra Lutherum, qui dicebat peccatum actuale nihil aliud esse, quam « malum illud, quod in nobis producitur « a peccato originali [4] ». Per peccatum vero habituale intelligimus ipsam maculam animae inhaerentem ex actuali peccato, eamque deturpantem, donec poenitentia abstergatur [5]. Hic nostra quaestio est potissimum de peccato actuali.

« An (quaeres) ad omne peccatum « personae actuale requiratur actualis in « agente libertas; an vero praeter peccatum *liberum* admittendum sit etiam peccatum actuale necessarium? »

R. Si de fide est, ad merendum vel demerendum in praesenti naturae lapsae statu non sufficere libertatem a coactione, sed requiri libertatem a necessitate, clarissime haec sequuntur: 1. ad omne peccatum personae actuale constituendum necessario requiri actualem in agente libertatem; 2. ad haereticas Jansenistarum Scholas prorsus esse amandandam illam *peccati necessarii* doctrinam. « Sane nullus spiritualiter moritur (inquit An« gelicus) nisi propria voluntate pec« cando [6]. Ad culpam personae requiri« tur voluntas personae, ut patet in cul« pa actuali quae per actum personae « committitur [7]. Peccatum consistit in a« ctu liberi arbitrii [8]: incipit genus mo« rum ubi primum dominium voluntatis « invenitur [9] ». Quare merito Alexander VIII diris devovit illam Jansenistarum propositionem: « In statu naturae lapsae « ad peccatum formale et demeritum suf« ficit illa libertas qua voluntarium ac li« berum fuit in causa sua, nempe in ori« ginali et libertate Adami peccantis ». Accedit et ratio theologica: communi Catholicorum sensui repugnat illud ipsum *peccati necessarii* vocabulum; quippe quod rationi ipsi naturali adversetur. Quid enim est peccatum actuale *liberum*, nisi illud quod provenit a voluntate hominis non coacta ab ulla necessitate neque intrinseca, neque extrinseca antecedente? Quid vero erit peccatum *necessarium*, certe erit illud e contrario, quod provenit a voluntate hominis coacta ab aliqua necessitate intrinseca vel extrinseca? atqui nullum penes Catholicos datur peccatum hujusmodi. *Quis enim peccat* (cum d. Augustino rogamus) *in eo quod nullo modo caveri potest* [10]? Quare a Sede Apostolica jure damnatae fuere duae illae Michaëlis Baji Propositiones: 1. *Homo peccat etiam damnabiliter in eo quod necessario facit* (n. 6.) 2; *ad rationem et definitionem peccati non pertinet voluntarium* (n. 46.)

Q. 2. *Quomodo dividitur peccatum actuale?*

1 Lib. VI *de gen. ad litt.* c. 26. 2 Rom. 5.
3 I, 2 q. 85, a. 3.
4 De captivit. Babyl. c. 10.
5 V. Bouvacina, *De peccatis*.
6 I, 2 q. 73 a. 3.
7 In 2. Dist. 30, q. 2, a. 2.
8 I, 2. q. 1, a. 1.
9 In 2. Dist. 30 q. 2, a. 2.
10 *De lib. arbit.* l. III, c. 18 Vid. Audisio, *Introduz. agli studi Ecclesiastici*, l. III, c. 8.

R. Peccatum actuale multiplex dividitur, prout multiplici sub respectu consideratur. A nobis consideratur : 1. ratione causae occasionalis, quae est vel *externa* vel *interna*, prout nempe ipsi hominis naturae inhaeret vel non [1]; 2. ratione differentis speciei, et dicitur a Scholasticis *differentia peccatorum specifica* ; 3. ratione differentis gravitatis, et venit peccatum *mortale* et *veniale*; 4. ratione multiplicationis actuum, quibus unum idemque peccatum etiam eadem specie et gravitate potest iterum iterumque committi, et sic multiplicari: et haec in Scholis appellatur *differentia peccatorum numerica* ; 5. ratione modi, quo peccatum ipsum patratur, et venit peccatum tum *commissionis* et *omissionis*, tum *internum* et *externum*, nempe, *cordis*, *oris* et *operis*. Huc faciunt sequentes versus:

Causam, cum specie pondus, numerumque, modumque
Qualibet in culpa discutienda scias.

Articulus I. — De peccato actuali ratione causae occasionalis.

Q. 1. *Quotuplex causa peccati externa occasionalis ?*

R. Causa externa occasionalis peccati duplex: *diabolus* et *mundus*.

1. Diabolus ; certum est enim ipsum hominem « variis artibus captare pro « cujusque natura et moribus [2] »: et quantum potest eos contra legem Dei concitare, uti Evae et Jobi historia probat. Quare s. Petrus sic admonet [3]: « Sobrii estote et vigilate ; quia adversarius vester « diabolus tanquam leo rugiens circuit « quaerens quem devoret, cui resistite « fortes in fide [4] »; — 2. mundus, quem pariter esse externam peccati causam, probat quotidiana experientia; ipse enim nos ad peccatum inducit impiis dictis, exemplis pravis et sensuum illecebris: adeo verum est, « Quod mundus totus in maligno « positus est [5] » (*F*).

Nonne (dices) *ipse Deus est externa peccati causa?*— Deus nedum causa peccati esse possit, imo illud summopere detestatur : « Non Deus volens iniquitatem « tu es », ait R. Psaltes [6]. Et Jacobus: « Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo « tentatur; Deus enim intentator malorum « est [7] ». Quare merito Tridentinum habet contra Novatores, qui efficientem peccati causam in Deo impie collocabant : « Siquis dixerit non esse in potestate hominis vias suas malas facere ; sed mala « opera ita ut bona Deum operari non « permissive solum, sed etiam proprie et « per se , ita ut sit proprium ejus opus « non minus proditio Judae, quam vocatio Pauli , anathema sit [8] ». Sane peccatum consistit in ordinis perversione ; non ergo esse potest ab eo , qui ordo est et universa ordinavit [9].

Q. 2. *Quotuplex causa peccati interna occasionalis ?*

R. Triplex distinguitur causa peccati interna occasionalis : *Ignorantia*, *concupiscentia* et *malitia*. Prima est ex parte intellectus. Secunda ex parte appetitus. Tertia ex parte voluntatis—Ex iis autem oriuntur peccata ignorantiae, infirmitatis atque malitiae.

Q. 3. *An ignorantia et mala ex ignorantia sint peccata ?*

R. Certum est : — 1. quod ignorantia vincibilis eorum, quae quis scire potest et debet, peccatum est in se ipsa; quia est voluntaria negligentia scientiae legis. Hinc David ajebat : « Delicta juventutis meae « et ignorantias meas ne memineris , Domine [10] ». Quod quidem peccatum multiplicatur pro numero vicium, quibus ignorantia potest depelli et non depellitur. Species autem et gravitas peccati igno-

1 Ubi *causae* nomine non intelligitur causa efficiens peccati , quae alia non est nisi ipsa hominis voluntas; sed quidquid aliquo modo ad peccatum trahit: et ideo dicitur *causa occasionalis*.

2 Lactantius , *De vero cultu*, l. VI, c. 1. Ad rem etiam S. Leo M. *Serm. 16 in Nat. Domini* : « Dolum discutit consuetudines (daemon) , ventilat curas, scrutatur affectus; et ibi causas quaerit nocendi, ubi quemque viderit studiosius occupari ».

3 Ep. 1.c. 5.—V. *Bibbia* di Vence, vol. III, Dissert. *sui demonii*.

4 Qui sane futurorum cupidine succensus fortiter resistit, nedum jacturam. *sed faciet etiam cum tentatione proventum fidelis Deus est. qui non patietur vos tentari supra id quod potestis* (I Cor. 10) —Hoc ad rem ajebat Caesarius Arelatensis de daemone tentatore (*Serm. 18*) : « Alligatus est tanquam canis innexus catenis ... latrare potest , sollicitare potest, mordere omnino nisi volentem non potest ; non enim cogendo, sed suadendo nocet: non extorquet a nobis consensum, sed petit ».

5 Ep. 1 Joann. c. 5.

6 Ps. 5.

7 Cap. 1.

8 Sess. 6. c 6. Hodierni protestantes hanc impietatem non amplius tuentur.

9 S. Thomas, *Q. 5 de malo*, a. 1. Plura opponunt ex Scripturis, in quibus Deus dicitur *excaecare*, *in reprobum sensum tradere*, etc Sed facillime refelluntur, si totus contextus attendatur: Deus enim id non facit agendo, vel movendo; sed potius deserendo, non impediendo , permittendo. V. Bergier, *Dizionario*, V. Permettere. Item Deus *tentare* dicitur, sed non ad seducendum, bene vero ad probandum. Hinc ex Augustino, lib. II *de consensu Evangelistarum*, duplex tentatio distinguitur, videlicet *probationis* et *seductionis*.

10 Ps. 24.

rantiae sumitur ex speciali bonitate et gravitate praecepti ignorati; nam cognitio obligationum quae ad cujuscumque statum vel officium pertinent cadit sub eodem praecepto, ex quo ipsae obligationes sunt implendae; ideo enim praeceptum est, ut sciantur, ut possint adimpleri: hinc medicus, qui medicinae ignarus officium suum exercet, peccat contra justitiam; quia ex justitia tenetur artis salutaris scientiam habere, si velit illam exercere; — 2. haec *vincibilis ignorantia* non solum est peccatum in se ipsa, sed etiam et causa peccati; multa sane faciunt peccatores obcoecati, quae, depulsa ignorantia, non facerent. Unde Apostolus de Judaeis ajebant: « Si cognovissent, nunquam Do« minum gloriae crucifixissent [1] »; atqui Judaei Christum occidendo peccaverunt, ergo per ignorantiam peccaverunt: seu, quod idem est, ignorantia in illis fuit causa peccati.

Diximus *vincibilis*; nam ignorantia invincibilis non est peccaminosa neque in se neque in suis consectariis; etenim moralitatis fundamentum est voluntarietas, quae non reperitur in ignorantia invincibili; « Non enim tibi deputatur ad cul« pam quod invitus ignoras, *ait Augusti*« *nus*, sed quod negligis quaerere quod « ignoras » — Quatuor autem modis ignorantia fieri potest nobis voluntaria [2].

1. Per negligentiam: « Cum aliquis, *in*« *quit Angelicus*, propter laborem vel « propter alias occupationes negligit ad« discere id, per quod a peccato retrahe« retur, talis negligentia facit ignoran« tiam ipsam esse voluntariam et pecca« tum, dummodo sit eorum, quae quis sci« re tenetur et potest [3] ». Ubi animadvertendum, ignorantiam culpabilem non esse ejus qui involuntarie non advertit, sed ejus qui negligit, sive ejus qui actu a voluntate quodammodo imperato animum applicare recusat ad ea addiscenda, quao scire tenetur circa praeceptum quod urget. Negligentia enim, quae ignorantiam parit ex eodem d. Thoma, nihil est aliud « quam non applicare animum ad scien« dum id quod quis debet scire [4] », uti sunt ea, quae sunt proprii status et officii.

2. Per passionem; quando nempe quis vult deliberate eandem sequi, praevidens saltem confuse et in genere effectus pravos, qui inde solent oriri, licet in particulari minime eosdem agnoscat: qui enim vult causam, dicendus est velle etiam effectus omnes cum ea conjunctos, etsi particulatim eos non videat. Sic qui vult offensorem occidere, vult etiam (saltem confuse et in genere) mala, quae ab occisione proveniunt, v. g. filiorum ejus et domus ruinam.

3. Per habitum pravum: quando nempe quis pravum habitum emendare non curat efficaciter [5]. Tunc actus mali, qui ex malo habitu illo proveniunt, sunt prorsus voluntarii vel in causa, id est in prava illa consuetudine, quae voluntarie contrahitur (uti est de homine blasphemiis vel perjuriis assueto); vel potius quia, ut sentimus cum Antoine, hujusmodi peccatores male habituati, quamvis habeant cognitionem non ita expeditam, semper tamen habent cognitionem aliquam actualem suorum criminum sufficientem ad reddendos actus deliberatos et mortales [6].

4. Per inconsiderationem: est quando quis ita praecipitanter agit, ut advertenter negligat considerationem illam, quam res agenda meretur Nam homini, qui jam advertit in actione sua esse quidpiam magis considerandum, et tamen vult agere praecipitanter, merito imputantur errores omnes, qui inde oriuntur. Exemplum sit in Confessario, qui ut frequentiam attrahat poenitentium, perfunctorie munera sua implet quasi dimidiatas audiendo Confessiones, et incompleto judicio, citissime omnes absolvit; huic sane imputantur gravissimi errores, qui ex mala illa sacramenti administratione profluunt.

Q. 4. *Quid de peccatis infirmitatis?*

R. Peccata, quae eo concupiscentia proveniunt, dicuntur *peccata ex infirmitate*, quasi nempe sint totidem animi aegritudines. Verum concupiscentia in se spectata, quatenus ad objectum sensibile et illicitum nos inclinat, quin concurrat nostra voluntas, nullo modo peccatum est: est de fide contra Lutherum et Calvinum,

1 1 Cor. 2.
2 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. III, n. 28.
3 *Q 3 de malo*, a. 7.
4 1.2, q 76. a 3.
5 V Liguori, *Op. Mor.* l. V. n 4.
6 Cum isti parvipendunt peccatum, non fit in eorum animis illa sensibilis et memorabilis impressio, quae fit in alio habente conscientiam minus depravatam: et hinc evenit, quod in eorum memoria non remanet vestigium actualis illius cognitionis, quam satis antea habuerunt de peccato, aut vestigium est, adeo leve, ut interrogati de facili respondeant, quod non adverterint; sed cautus Confessarius non debet illis fidem praestare: plerumque enim sufficienter advertunt,

aliosque paucos haereticos [1]. Nullum sane est peccatum ubi nulla est libertas;atqui nulla libertas in hujusmodi concupiscentiae motibus,quibus non assentimur. Quare d. Augustinus: « Frustra dictum « est *post concupiscentias tuas non eas*,si « jam quisque reus est, quod tumultuan« tes et ad mala trahere nitentes sentit « eas [2] ». Hinc merito damnata est haec n. 75 Baji propositio: « Motus pravi con« cupiscentiae sunt pro statu hominis vi« tiati prohibiti praecepto *non concupi« sces*; unde homo eas sentiens et non con« sentiens, transgreditur praeceptum,*non « concupisces*; quamvis transgressio in « peccatum non imputetur ». Ex quo patet,improprie peccata vocari quae ex concupiscentiae proveniunt.

Non tamen negandum concupiscentiam frequentissimam esse peccati causam. Hinc Daniel ait: « Concupiscentia subver« tit cor [3]. *Et Jacobus inquit*: Unusquis« que tentatur a concupiscentia sua ab« stractus et illectus; deinde concupiscen« tia cum conceperit, parit peccatum [4] ». In quae quidem verba ait d. Augustinus: « Concupiscentia non parit nisi conce« perit, non concipit nisi illexerit,hoc est « ad malum perpetrandum obtinuerit vo« luntatis assensum [5] ».Est ergo in ipsam dimicandum fortiter, ne concipiat ac pariat peccatum.

Q. 5. *Quid de peccatis malitiae?*

R. Peccata, quae quis nec ignorantia deceptus nec concupiscentia incitatus, sed ex plena libertate committit,dicuntur malitiae: hinc malitia definiri solet, ut sit « deliberata quaedam voluntatis adhae« sio peccato,qua fit ut illud eligat et ve« lit ex solo et pravo in ipsum peccatum « affectu ». Peccata autem provenientia ex ignorantia affectata, vel ex passione libere excitata aequiparantur peccatis malitiae; cum prima earum radix sit sola prava voluntas,quae vel ignorantiam vel passionem procurat. Tale est peccatum illorum, qui « laetantur cum male fece« rint, et exultant in rebus pessimis [6]: *vel* « quasi de industria recesserunt ab eo « (*Deo*),et omnes vias ejus intelligere no« luerunt [7] » — Idem sentiendum est de peccatis commissis ex prava consuetudine, quam quis emendare non studet; nam « manifestum est, *inquit s. Thomas*,quod « quicumque peccat ex habitu, peccat ex « certa malitia [8] »; quia nempe peccat ex majori inclinatione voluntatis.

Peccatum malitiae ceteris paribus gravius est peccato infirmitatis; et hoc item gravius est peccato ignorantiae, ratione nempe voluntarii, quod plenius est in uno quam in altero.

Corollarium. — De tentationibus [9]

Q. *Quid est tentatio, et quid de ea?*

R. Tentatio generatim sumpta est « in« citamentum ad peccandum voluntati « nostrae propositum *seu* quasi stimulus « quidam, quo voluntas nostra allicitur « vel inclinatur ad violandum praece« ptum legis. » Potest esse vel a nostra corrupta natura vel a daemone simul et nobis ipsis, si nempe ab eo et simul a concupiscentia nostra originem habeat.In quocumque casu ea est levis vel gravis.

Sentire tentationem non est peccatum; cum eam impedire non sit in nostra potestate. Imo saepius est occasio meriti penes Deum, qui tentationes permittit in bonum nostrum, juxta illud: « Fili,acce« dens ad servitutem Dei sta in justitia « et timore, et praepara animam tuam ad « tentationem [10]. Certamen forte dedit il« li, ut vinceret [11].Faciet etiam cum ten« tatione proventum [12] ». — Peccatum vero est tentationi libero consentire; malum enim est malum voluntate approbare [13]:

Si agitur de tentatione gravi, remedia sunt [14]: 1. vigilantia et oratio, dicente Christo: « Vigilate et orate, ut non intre« tis in tentationem [15] »: vigilantia enim dignoscit diaboli insidias, oratio vero eas superat; — 2. sibi exhibere sub oculis Crucifixum, et eidem profiteri perfectam submissionem; haec enim protestatio dia-

1 Imo concupiscentia ad licita etiam impellit — V. *Cath Rom* p.3.c.10.§ 6.
2 L. V. *contra Jul.* c.3.
3 Dan. 13
4 Ep. Jacobi, c.1.
5 L. V.*contra Jul.* c.15.
6 Prov. 2.
7 Job 34.
8 1.2 q.78.a.2,
9 V. Knoll *Institut. Theol.*pars 2,sect.1,c.3.
10 Eccli. 2.
11 Sap 10.
12 I Corinth. 10.
13 Multi sensum et consensum,cogitationem rei malae et delectationem in re mala promiscue sumentes in magna idearum confusione versantur ac scrupulis torquentur; quos igitur animarum Directores ius.ruere debent. Item summopere praestat, ut omnes Confessarii accuratam sibi cognitionem acquirant circa tentationes, ut valeant poenitentibus opportuna remedia suppeditare — V. Sales, *La Filotea*, p. 4, c. 3 — Pinamonti, *Il Direttore delle anime*, c.6, et 7.
14 V. Liguori, *Homo Apostol* tum *tract.* III, un. 45 et seqq.: tum *App*, n, § 2—Stapf. *Theol. Mor.* §§ 606 et seqq.
15 Marc. 14.

boli vires infirmat; — 3. tentationem citius aperire proprio Directori spirituali: diabolus enim totus tenebrosus lucem timet; et ideo satis est pravorum machinationes pandere, ut evanescant: — 4. tentationem non tam facile aspicere in se, nec disputare cum tentatore, maxime si tentet contra fidem vel castitatem: quo enim magis in id animum intendimus, magis sensus obtenebrantur [1]; — 5. viriliter contra tentationem se habere; namnemo faciliusprosternitur, ut recte ait Stapf, quam qui vertigine laborans sese identidem lapsurum formidat: Adde; qui animo cadit, ille nihil tribuit divinae misericordiae.

Si vero agitur de tentatione levi, remedium magis opportunum erit, ut sine animi anxietate tentatio contemnatur; et actus eliciantur virtutum oppositarum, praesertim charitatis in Deum, quin ad eam animum convertamus: haec est enim uti ignis cineri suppositus, qui fodicatione accenditur magis — Celebris P. Pinamonti in suo Opere, *Il Confessore diretto*, remedia contra tentationem ad tria reducit; nempe ad *humilitatem*, qua fit gratiae locus; ad *orationem*, qua tribuitur gratiae donum; tandem ad *fortitudinem*, qua nempe gratiae cooperando consummatur victoria nostra.

Articulus II. — De distinctione specifica peccatorum et eorum differenti gravitate.

Q. 1. *Quaenam peccata specie differunt inter se?*

R. Ea peccata specie differunt inter se, quae non habent eandem malitiam, sed omnino diversam atque specialem, ut homicidium, furtum, blasphemia, etc. [2].

Putant autem aliqui differentiam peccatorum specificam desumendam esse ex oppositione, quae sit notabiliter major cum lege. Sed communiter id rejicitur cum s. Thoma [3]; nam majus et minus non diversificant speciem, seu non mutant malitiam, sed tantum augent, vel minuunt malitiam ipsam jam existentem. Unde dicimus, specificam differentiam repetendam esse ab oppositione specie diversa cum lege; peccatum enim constituitur per hanc oppositionem: si ergo oppositio sit specifice diversa, peccatum quoque diversum habebitur. Tunc vero oppositio cum lege est specie diversa, ideoque peccata specie inter se differunt: 1. *Quando diversae offenduntur virtutes;* 2. *quando diversa violantur officia ejusdem virtutis;* 3. *quando eadem laeditur virtus, sed modo contrario.* Res illustretur exemplis.

1. *Apostasia a fide, desperatio, odium Dei* differunt specie inter se. Quare? quia tribus virtutibus specie diversis opponuntur, nempe fidei, spei et charitati; — 2. *furtum, detractio, homicidium* inter se specie differunt. Quare? quia opponuntur diversis ejusdem virtutis officiis, nempe justitiae, quae jubet, ut nemo laedatur neque in bonis vitae, neque in bonis famae, neque in bonis fortunae; — 3. *prodigalitas* et *avaritia* pariter differunt specie inter se. Quare? quia opponuntur quidem eidem virtuti, nempe liberalitati; sed opponuntur modo plane opposito, prima nempe *per excessum*, altero vero *per defectum*. Hinc versus:

Virtutes laesae, diversa objecta modusque
Dant speciem peccatis, diversumque reatum.

Q. 2. *An detur peccatorum differentia ratione gravitatis?*

R. Fuit olim Stoicorum paradoxum, omnia peccata ratione gravitatis inter se aequalia esse [4]. Errorem tam monstruosum amplexus est saeculo IV Jovinianus, eumque tenuerunt etiam saeculo XVI Calvinus et Lutherus, quorum erat effatum: *Omnia peccata esse ex natura sua mortalia*, et *venialium* nomine ea tantum esse appellanda, quorum de facto venia obtineretur. Wiclephus vero docet, omnia peccata reproborum esse lethalia; contra

1 Quare opus est illico eam expellere vel invocando Jesu et Mariae nomina, vel signum Crucis in fronte et in pectore efformando, vel preces jaculatorias adhibendo; semper vero hostem acriter propulsando illis Christi verbis (Matth. 4): *Vade, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* — Plura de tentatione Rodriguez, *Esercizio della cristiana perfezione*. —Scaramelli, *Direttorio ascetico* – Da-Ponte. *Meditazioni.*

Haec etiam notamus cum Stapf agenda post pugnas maxime graviores. Qui infeliciter decertavit, ne concidat animo; sed sincere doleat, strenue ac viriliter acturus in posterum: *filioli mei, haec scribo vobis*, legitur I Joann. 2. *ut non peccetis; sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum.* Qui vero victor exstitit, ne sibi inaniter complaceat, vel sibi fidat, sed Deo agat gratias, atque ad nova bella se praeparet; non enim cessat ab insidiis suis serpens antiquus.

2 V. Liguori, *Opus Mor.* l. V, 32; et *Homo Ap.* tr. ??, n. 35.

3 1, 2, q. 16.

4 Cicero, *De offic. parad.* 3.

vero praedestinatorum peccata omnia ex divina ordinatione venialia esse: unde fit, ut peccata sint mortalia vel venialia non per se, sed tantum externa imputatione aut eventu. His accedere visus est insanus Jansenistarum praecursor Michaël Bajus, cujus haec propositio a Pio V, et Gregorio XIII damnata fuit: « Nullum est peccatum ex natura sua veniale; sed omne peccatum meretur poenam aeternam — » Verum catholica veritas docet, peccata vere et realiter inter se ac natura sua differre ratione gravitatis, sive considerentur in praedestinatis sive in reprobis.

Prob. 1 *ex Scripturis*. Jeremias de Israëlitis habet: « Pejus operati sunt quam « patres eorum [1]. Et Christus Pilato de Juda proditore dixit: « Qui me tradidit « tibi, majus peccatum habet » [2]. Et Joannes aperte distinguit « peccata ad mortem, et non ad mortem [3] ». Tandem ex Scripturis quaedam sunt peccata, quibus justi et praedestinati gratiam amittunt, quale fuit illud protoparentem nostrorum; quaedam vero, quibus gratia non amittitur juxta illud: « Non est homo « justus in terra, qui faciat bonum et non « peccet [4] ». Ergo peccata alia sunt gravia, alia levia natura sua; non autem externa imputatione, aut habita ratione ad committentem, quatenus nempe fidelis sit vel infidelis, praedestinatus vel reprobus.

2. *Ex Patribus* s. Hieronymus ex professo scripsit pro hac tuenda catholica veritate contra Jovinianum haereticum: eique summopere hac de re gratulatus est d. Augustinus, qui etiam habet ad rem: « De quotidianis brevibus, levibusque « peccatis, sine quibus haec vita non ducitur, quotidiana oratio satisfacit [5] ».

3. *Ex Conciliis*: Tridentinum docet, nos teneri in Confessione manifestare omnia mortalia, quae memoriae occurrunt; non item vero venialia [6]: quae sane doctrina stare non posset sine vera et reali peccatorum inter se differentia ratione gravitatis. Idem Concilium habet: « Licet in hac « mortali vita quantumvis sancti et justi « in levia saltem et quotidiana, quae etiam venialia dicuntur peccata, quandoque cadant, non propterea desinunt « esse justi [7] ».

4. *Ex ratione*: eodem modo, data proportione, disserendum de injuriis hominum in Deum, ac filiorum in patres et subditorum in Principes: atqui injuriae istae differunt ratione gravitatis, ergo et illae [8]. Adde ex Angelico: « Peccata sunt quaedam animae infirmitates; at sicut corporis infirmitates aliae sunt mortiferae quae mortem corpori inferunt, aliae non mortiferae quae corporis vires tantum imminuunt; ita animae infirmitates aliae sunt mortiferae quae gratiam tollunt, in qua est animae vita, aliae mortiferae quae gratia sanctificante animam non privant, sed tantum charitatis fervorem imminuunt [9]. »

Q. 3. *Undenam repetenda est gravitas peccatorum?*

R. Cum Angelico, peccata eo graviora esse ex suo genere, quo majori bono privant seu quo excellentiori virtuti opponunt, sive sit aequalis sive diversae speciei, ut patet per se.

Diximus: *Ex suo genere*; quia per accidens fieri potest, ut peccatum quod privat ex se bono specie majori, vel ex levitate materiae, vel ex imperfectione actus, vel ex eo quod non ita directe majori bono opponatur, sit levius peccato inferioris speciei. Sic sodomia et bestialitas perjurio utique graviora sunt; quia magis disconveniunt et magis prohibentur [10]. Imo fieri potest, ut idem actus magis disconveniat in uno, quam in alio, si nempe secundum plures circumstantias opponatur rationi et legi. Hinc ait s. Thomas: « Ceteris paribus, gravius peccat fidelis

1 Cap. 7.

2 *Joann*. c. 19. Qui textus probat contra Stoicos et Jovinianianum peccata alia aliis esse posse graviora, neque semper esse aequalia, licet in eadem specie mortali.

3 *Epist*. 1, c. 5. Hic damnantur Lutherus, Calvinus, Bajus venialia non admittentes.

4 Ecclesiastes, 7.

5 Ep. 29 ad eundem; Il. *Enchir*. c. 71.

6 Sess. 14 c. 5.

7 Sess. 6, c. 11.

8 Neque etiam peccata ita sunt inter se connexa, ut qui unum committit, et aliorum sit reus ut patet. Et illud, quod opponunt Jacobi, 2: *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*, est extra rem: ibi enim agitur de peccato ex parte aversionis, quasi sensus sit: qui Deum graviter offendit in uno, in ordine ad gratiae amissionem idem est, ac si eum offenderet in omnibus; quia jam per unum mortale amittimus vitam spiritualem. Hinc videant quomodo securi esse possint qui hoc vel illud praeceptum grave transgredientes, attamen nihil formidant, imo forsan sibi plaudunt, quia reliqua sua officia strenue peragunt, ea praesertim quae publice fiunt, sicque in humana societate honesti homines praedicantur.

9 2. 2. q. 88 a. 1.

10 2, 2, q. 14, a. 2 — V. Liguori, *Opus Moral*. l. V. n. 31.

« quam infidelis, tum propter notitiam veritatis ex fide, tum etiam propter Sacramenta fidei, quibus est imbutus, quibus peccando contumeliam facit[1]. *Hinc illud Domini*: « Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique...; tu vero homo unanimis; dux meus et notus meus: qui simul mecum dulces capiebas cibos; in domo Dei ambulavimus cum consensu[2]». Hoc maxime valet de Ecclesiasticis tot gratiis dignatis.

Q. 4. *Quomodo dividitur peccatum ratione gravitatis?*

R. Peccatum ratione gravitatis dividitur in mortale et veniale. Primum est « gravis transgressio legis divinae, per quam homo privatur gratia sanctificante et amicitia Dei, dignusque efficitur poena aeterna »: dicitur mortale seu lethale, quia animae mortem affert. Alterum est « transgressio levis ejusdem legis, minuens fervorem charitatis, et reddens hominem dignum poena temporali ». Dicitur veniale; quia veniam facile consequitur, non vero quasi sit res in se levis, ac non attendenda Si enim et veniali peccato Deus offenditur, hoc erit malum omnia alia superans post mortale peccatum.

Undenam vero petenda sit differentia inter peccatum mortale et peccatum veniale, non conveniunt inter se Theologi[3]. Censet Scotus in eo peccatum mortale discerni a veniali, quod prius sit contra praeceptum, alterum vero contra consilium; sed errat, quia quod est solum contra consilium, nullo modo peccatum est; nam, ut ait Apostolus[4]: « Ubi enim non est lex, nec praevaricatio » — Alii putant in hoc differre peccatum mortale a veniali, quod mortale sit contra legem, veniale vero praeter legem; sed etiam hallucinantur, quia omne peccatum eo ipso quo peccatum est, est contra legem, ut patet in mendacio jocoso, furto rei levis, etc. — Alii opinantur mortale esse contra finem, veniale vero contra media, quae sunt ad finem; sed falluntur, quia plura sunt venialia peccata, quae sunt contra ipsum finem, uti motus non pleni infidelitatis, etc.: item sunt plura mortalia peccata, quae versantur circa media, uti furtum, detractio, etc — Alii communius peccatum mortale in eo a veniali distingui volunt, quod prius sit aversio a Deo, et conversio ad creaturam, tanquam ad ultimum finem; posterius vero sit conversio ad creaturam, salvo tamen aliquo ordine ad Deum, tanquam ad ultimum finem — Alii demum cum Card. Gerdilio fortasse clarius differentiam peccati mortalis, et venialis ex eo repetunt, quod peccatum mortale sit contra legem, et sit etiam contra finem legis, nempe charitatem: dirimatque propterea conjunctionem illam, qua homo charitate Deo adhaeret, ut fini; veniale vero tametsi sit contra legem, non repugnet tamen fini legis, possitque adeo cum charitate, qua Deo jungimur, consistere.

Sic optime ratiocinatur Gerdil: quae contra alium fiunt in duplici sunt differentia: alia quippe consistere possunt cum amore et benevolentia erga illum, contra quem fiunt; alia vero cum tali amore et benevolentia consistere nullo modo possunt. Fac filium, aut servum, aut amicum, parentem, dominum, amicum debito amore ac reverentia prosequi, si aliquantulum fuerint negligentes in gerendis eorum rebus, si leve quoddam damnum eis attulerint, si leviusculum quoddam eorum erratum, quod ipsorum famae non noceat, patefecerint; haec certe talia sunt, ut conciliari possint cum vera benevolentia erga parentem, dominum et amicum; haec namque ab iis ipsis admittuntur, qui sincere et ex animo diligunt. Contra vero, si filius ille, famulus aut amicus gravem aliquam injuriam parenti, domino, aut amico afferant, si debitam obedientiam, et fidem proterve negaverint, si fortunae, famae, aut vitae insidias struxerint; profecto necesse est ipsos exuisse omnem amorem et benevolentiam; neque enim cum hoc animo amatur, neque fieri potest, ut quis eum amet, contra quem talia facit. Est ergo in ipsa rerum natura et communi hominum sensu constitutum et fixum discrimen: ut quae fiunt contra aliquem, alia omnem erga ipsum amorem excludant, alia cum debito amore consistant: quamvis per ea quis aliquantulum ab isto amore deflectat — Peccata itaque mortalia censenda sunt, quae ita sunt contra legem, ut sint etiam contra ipsius legis finem, charitatem nempe, quae cum iis consistere nullatenus potest; venialia vero peccata ea habenda sunt, quae sunt quidem contra legem, sed

Scotus non fuit a Scavini lectus. Vide Scotus 2. Sent. Dist. 21. q. 8.

1 2. 2. q. 10 a. 3.
2 Ps. 54.
3 Ita Talento in suis *Inst. Th. Mor.*
4 Rom. 4.

non contra finem, seu charitatem non tollunt, cujusmodi sunt mendacium jocosum, furtum rei levis, motus non deliberati etiam circa objecta gravia; haec enim committi possunt adhuc ab iis, qui sincere Deum diligunt, in eumque tanquam in ultimum finem conversi sunt.

§ I.— *De peccato mortali.*

Q. 1. *Quid requiritur ad peccatum mortale constituendum?*

R. Tria requiruntur: unum ex parte objecti; aliud ex parte voluntatis; tertium ex parte intellectus. Quae quidem tria praesumuntur in homine perfecta utente ratione, qui sit plane vigil et sui compos.

1. *Ex parte objecti* requiritur materiae gravitas, saltem ratione finis, si nempe finis sit magni momenti, ad quem id quod statuitur, plurimum conferat; ex objecto enim actus primam malitiam desumit.

2. *Ex parte voluntatis* requiritur perfectus consensus, ille nempe actus, quo voluntas objectum sibi ab intellectu propositum deliberate amplectitur. sane motus nostri in tantum sunt culpabiles, in quantum sunt voluntarii; in tantum autem sunt volontarii, in quantum sunt deliberati: porro ad peccatum mortale, quod est plena et consummata culpa, requiritur perfectum voluntarium (G) Consensus autem iste esse potest vel expressus, seu directe talis, quando nempe voluntas objectum ipsum in se directe, et expresse complectitur[1]; vel implicitus seu indirecte talis, quando nempe quis vult causam, ex qua necessario oritur effectus[2].

3. *Ex parte intellectus* requiritur advertentia malitiae actionis vel omissionis: quae quidem advertentia in genere considerata definiri potest, ut sit « consideratio, sive cogitatio malitiae et prohibi« tionis actus, aut saltem aliqua dubita« tio aut suspicio peccati aut peccandi « periculi ». Ubi notandum quod intellectus advertere potest, vel *plene*, quando nimirum nos mente expedita docernimus; vel *semiplene*, quando rem cognoscimus mente non plene expedita, quia forte sumus semidormientes, semiebrii, alio distracti, aut graviter mente commoti. Potest insuper intellectus noster rapi a delectabilitate objecti oblati, ita ut nihil malitiae in illo advertat. Huic autem triplici cognitioni tres motus correspondent: 1. *motus primo-primi*, qui antevertunt omnem advertentiam rationis, et hi sunt omnino culpae expertes; 2. *motus secundo-primi*, qui fiunt cum semiplema advertentia, voluntas in eos non consentit perfecta libertate requisita ad mortale; 3. *motus deliberati* qui fiunt cum plena advertentia intellectus clare discernentis malitiam moralem, saltem confuse in genere, et cum pleno consensu voluntatis: et hi sunt mortalia, si objecta sub gravi sunt vetita. Quod porro plena advertentia ad mortale constituendum sit necessaria, patet; nam homo per mortale fit reus aeterna poena, sed non est credibile infinitam Dei bonitatem velle, ut homo tantae poenae reus constituatur, nisi plene advertat ad peccati malitiam vel ejus periculi. Unde Angelicus: « Cum aliquis subito ex « aliqua passione in verba imaginata pro« rumpit, quorum significationem non « considerat, et tunc... non habet proprie « rationem blasphemiae[3] ».

Quaeres: *Qualis esse debet perfecta advertentia malitiae ad mortale constituendum? actualisne et expressa, qua quis nempe actionis suae malitiam actu cognoscit; an vero solummodo virtualis, qua cognosceret, si adverteret?*

Magna quaestio est[4] Nos diversas sen-

1 Ad mortale peccatum non requiritur, ut ejus malitia sit directe et in se volita; sed sufficit ut sit volita indirecte, hoc est ut voluntas advertenter se ferat in aliquod objectum graviter malum, etiamsi ejus malitiam secundum se aversetur. Qui dedecet naturam rationalem ac legem divinam velle aut acceptare ullo modo quod malum est et illicitum; et aliter agere, diabolicum esset.

2 Animadvertendum etiam est triplici modo posse voluntatem objectum malum attingere, nempe vel *positive* consentiendo in illud, nempe eum ex professo amplexando Vel ad illud *negative* se habendo, id est ei neque consentiendo neque dissentiendo. Vel denique ei *positive* resistendo, videlicet totis viribus illud repulsando — Primum semper malum est; tertium semper bonum; secundo aliquando bonum, aliquando malum, scilicet ratione periculi consensus — Liguori, *Opus Mor.* l. V, nn. 4 et seqq.

3 2.2.q.13,a.2.

4 Alii enim cum Antoine, Concina, Contionatore Tournely, Media, Lopez. Serra, Prado, Franzoja, etc. dicunt non requiri advertentiam actualem malitiae actus, sed satis esse virtualem et interpetrativam, in eo scilicet positam, quod homo teneatur, et possit malitiam actionis cognoscere. quamvis actualiter non advertat; alias essent immunes a culpa, qui obcoecati passionibus malum patrant, non amplius advertentes. Alii cum S. Antonino, Adriano VI, Gotti, Lyrano, Sayno. Sanchez, Salas, Sylvio, Suarez. Salmanticensibus tum scholasticis tum moralibus, Gammachaeo, Du-Val, Vasquez, etc. dicunt ad mortale requiri aliquam advertentiam, sive suspicionem malitiae actus vel in se vel in sua causa,

tentias facile conciliantes dicimus cum Billuart: quantum ad illos,qui operantur malum grave vel ex culpabili negligentia, vel passione, vel habitu in antecessum non retractatis, vel ex voluntatis inconsideratione, non requiritur actualis et expressa advertentia ad hoc,ut gravi culpa teneantur; hi enim jam voluntarie posuerunt causas inadvertentiae et obcoecationis circa malitiam suorum actuum, eamque inadvertentiam et obcoecationem ex his causis secuturam aut praevident, aut facile praevidere possunt et debent.

Sed quantum ad illos,qui ex oblivione, vel distractione naturali, aut alia causa simili aliquid operando non advertunt, ut censeatur vincibilis et voluntaria ista inadvertentia et non excusans a peccato, requiritur actualis dubitatio aut suspicio malitiae, saltem aliqua actualis cogitatio aut cognitio sive periculi, sive obligationis inquirendi; secus nihil esset assignabile, in quo quis dici queat posse animadvertere. Sane ex una parte intellectus noster, cum sit potentia necessaria, non se determinat ad considerandum aliquid; sed determinatur, praesertim vero a voluntate. At voluntas ex altera parte non potest determinare intellectum ad considerandum, nisi ex praevia aliqua cognitione; voluntas enim non fertur in incognitum. Ergo in iis qui non ponunt voluntarie causam inadvertentiae, nihil est assignabile, in quo dicantur posse advertere, quam dicta cogitatio aut cognitio; non ergo sufficit ad culpam advertentia virtualis, qua nempe malitia potest et debet cognosci; sed requiritur actualis et expressa advertentia,qua de facto malitia ipsa aliquo modo cognoscatur [1].

Opponunt 1: « Omnis ignorantia in eo, « qui tenetur et potest suam obligatio- « nem advertere, est vincibilis et propte- « rea culpabilis » — Sed recte respondent Sylvius et Suarez: qui omnino ignorat malitiam objecti, et adhuc obligationem advertendi, habet quidem potentiam remotam, sive physicam ad advertendum; sed caret potentia proxima et expedita, quae homini necessaria est ad cognoscendam deformitatem suarum actionum. « Quis enim « nesciat non esse in hominis potestate « quid sciat? » ait s. Augustinus [2]: unde nequit ipse naturaliter ac humano modo suam vincere ignorantiam. Agnoscet quidem suam actionem qua actio est, sed ignorabit eam qua mala est; sola enim cogitatio objecti in esse physico non est sufficiens principium ad discernendum, nec ad inquirendum objectum in esse morali, quod prorsus differt a physico.

Opponunt 2: « Si ad omnia peccata re- « quireretur actualis advertentia, incul- « pabiles reputandi essent Judaei crucifi- « gentes Dominum, pagani occidentes « Martyres, et haeretici innumera crimi- « na perpetrantes » — Sed uno verbo bis omnibus respondetur, nempe quod horum omnium ignorantia fuit et est omnino crassa: loquens enim Christus Dominus de Judaeis, dixit: « Si opera non fecissem « in eis, quae nemo alius fecit, peccatum « non haberent » [3]. Idem autem dicendum de infidelibus et haereticis, quibus ob suam malitiam vel supinam negligentiam omnes sui errores juste imputantur ad culpam.

Q. 2. *Quotuplex distinguitur peccatum mortale?*

R. Peccatum mortale tale est vel ex genere suo, vel ex accidenti.

Peccatum mortale *ex accidenti* est, cum actus aliquis venialis vel indifferens ex se fit mortalis per accidens: puta siquis aliquid perpetret veniale vel indifferens cum conscientia peccati mortalis.

Mortale vero *ex genere suo* est illud, quod in sua specie sistendo et absque nova malitia potest esse mortale: tale est v. g. furtum, quod licet ex levitate materiae fieri possit veniale, attamen sine accessiono alterius malitiae mortale esse potest — Mortale vero ex genere suo subdistinguitur in mortale *ex genere suo toto*; et in mortale *ex genere suo non toto*. Primum est illud, cujus objectum seu materia gravis est ex omni parte, et graviter dedecet naturam rationalem; quia scilicet pars quaelibet semper continet gravem inordinationem, uti est odium Dei [4].

saltem in confuso; nam nil volitum, quin sit praecognitum. Istae sententiae facile conciliantur per sententiam nostram — V. Liguori, qui de ea agit fusius tum in *Opere Mor.* l. V. n. 3; tum in *Homo Ap.* tr. III, n. 23.

1 Pro praxi debet Confessarius maxime venari ex moribus poenitentis, an inadvertentia, quam allegat, sit vincibilis necne. Si enim sit vitae liberioris, saeculi moribus serviens, salutis incurius, judicanda est plurimum vincibilis inadvertentia ac peccaminosa. Secus si persona sit timoratae conscientiae, neque agatur de peccatis externis circa primaria ac secundaria praecepta legis naturae. *Billuart.*

2 *De Spir. et lit.* c 35, n. 36.

3 Joann. 15.

4 Talia ordinarie judicantur *tum* ea, quae directe sunt contra Deum, aut aliquam ejus perfectionem:

Secundum est illud, intra cujus objectum vel materiam datur aliquid ex se grave et aliquid leve, aliquid nempe graviter et aliquid leviter inordinatum atque prohibitum. Hoc patet v. g. in furto, cujus quidem materia esse potest gravis vel levis.

An (quaeres) *peccatum ex genere suo mortale evadere possit veniale?*

Cum ad mortale requiratur materiae gravitas, perfectus consensus ac plena advertentia, sequitur fieri veniale, si in his deficiat.

1. *Ex parte materiae*; si enim parva est, tantummodo parvae inordinationis est capax. Excipe nisi res ex toto genere suo gravis sit; quia tunc in qualibet parte ejus gravis esset deformitas.

2. *Ex parte intellectus*; si nempe advertentia non sit, nisi imperfecta; nam pro modo cognitionis peccatum est. Imperfecta autem censebitur advertentia, cum is qui agit *vel* leviter apprehendit aliquid esse malum, *vel* post factum, re diligenter considerata, judicat se illud non fuisse factum si ita apprehendisset, *vel* demum vehementissima antecedenti passione, apprehensione aut distractione ita fuit perturbatus in agendo, ut ferme nesciverit quid perageret.

3. *Ex parte voluntatis*, si nempe ejus consensus non sit plenus ac perfecte liber; solo enim consensu voluntas nostra fit culpabilis. Consensus autem ipse censebitur imperfectus: — 1. si agens opus peccaminosum non sit executus, licet de facili illud exequi potuisset; — 2. si fuerit semidormiens, nec plene compos sui; — 3. si soleat ita esse animo comparatus, ut potius mori velit, quam mortaliter peccare. Haec enim satis demonstrant voluntarium non fuisse perfectum [1].

Q. 3. *Quibus regulis cognoscitur peccatum esse mortale?*

R. Tres extant regulae praecipuae a Theologis communiter admissae.

Prima regula est, ut recurratur ad sacras Literas: « Quae sint levia, quae gravia peccata non humano, sed divino « sunt pensanda judicio, ait Augusti« nus [2]. » Ea autem peccata existimanda sunt mortalia, quae in ss. Literis dicuntur *digna morte*, aut *excludere a Regno Coelorum*, vel enunciantur cum adjuncta particula vae. Quia expressiones hujusmodi significant deformitatem actionis profecto gravem. Sic Apostolus loqnens de operibus carnis ait: « Quae sunt for« nicatio, immunditia, impudicitia, luxu« ria ... praedico vobis sicut praedixi, « quoniam qui talia agunt, Regnum Dei « non consequentur [3]. »

Secunda regula est, ut, his deficientibus, recurratur ad ss. Patres, ad ss. Pontificum definitiones, atque ad Conciliorum Generalium decreta, si nempe in iis aliquod peccatum declaretur mortale, aut gravibus conspiciatur poenis affectum. Ab iis enim regula morum repetenda est, qui positi sunt in Ecclesia sancta Dei. Magistri.

Tertia regula est, ut consulantur Theologi doctrina et pietate insignes. Quae porro ab ipsis unanimiter habentur mortalia, etiam a nobis sic erunt existimanda; tunc enim non sentire quod ipsi, temeritatem sapit, cum Doctorum consensus sit veritatis indicium.

Item praestat considerare, an per culpam, de qua agitur, amor Deo, nobis et proximo exhibendus leviter vel graviter laedatur. Quod si adhuc res dubia sit, monet Gerson [4]: « Doctores non debent esse faci« les ad asserendum aliqua esse peccata « mortalia, ubi non sunt certissimi de re; « nam per hujusmodi assertiones rigidas « in rebus universis nequaquam eriguntur « homines a luto peccatorum; sed in illud « profundius, quia desperatius, demergan« tur »: « nam error quo creditur esse mortale quod non est mortale, ait Angelicus [5], ex conscientia ligat ad peccatum mortale [6] ». Hinc non bene se gerunt concionatores illi et Confessarii, qui faci-

ut sunt peccata contra fidem, spem, charitatem: item blasphemia, perjuriam. *Tum* ea, quae gravissime nocerent humanae dignitati, si admitterent temperamentum: ut sunt peccata contra castitatem, circa quam, admissa semel levitate, ob nostram proclivitatem, omni turpitudini pateret locus. *Tum* ea, quae in indivisibili consistunt et gradum non admittunt: ut jejunium naturale in sumptione Eucharistiae, etc.

1 V. Liguori, *Op. Mor.* l. V, n. 53 et seqq.; et l. VI, n. 476.

2 *Enchir.* c. 77.

3 Ad Gal. 5.

4 *De Vita Spir.* lect. 4.

5 *Quodl.* 9, a. 15.

6 « Percio (ad rem Gousset) quando si consultano i ministri della Religione o al tribunale della Penitenza od altrove, non si deve richieder sempre da essi che determinino con precisione il grado di enormità dei peccati, onde taluno si accusa, o intorno a cui li consulta. Quello che si ha diritto d'aspettarsi si è che decidano con esattezza, se la cosa è buona o cattiva, permessa o proibita, pericolosa o no. Questo conoscimento è necessario per saper quello che si debba fare o evitare, ed è sufficiente per regolare i costumi dei

le homines damnant de mortali, etsi gravis malitia evidenter non dignoscatur: vel eadem facilitate odiosam laxitatis notam tribuunt sententiis quae non apparent aperte improbabiles.

§ II. — *De peccato veniali.*

Etiam ad veniale costituendum praeter malitiam objectivam actus, requiritur advertentia mentis ad illam malitiam, et voluntatis consensus; repugnat enim committi peccatum absque ulla cognitione peccati ac voluntate peccandi.

Q. 1. *An plura venialia possint constituere unum mortale?*

R. Peccata venialia, utcumque multiplicata, per se loquendo, et ratione multiplicationis, nunquam possunt constituere peccatum mortale; quia mortale constituitur in ordine altiori, et plura individua unius speciei non possunt constituere speciem aliam. Sic v. g. mille mendacia jocosa vel officiosa, sunt mille peccata venialia; sed ne unum quidem mortale conficiunt. Hinc Tridentinum docet venialia non esse de necessitate Confessionis, neque gratiam extinguere [1].

Diximus *per se loquendo et ratione multiplicationis*; nam si materia vel effectus peccatorum venialium possunt in unum coalescere, ita ut fiat unum objectum grave relate ad idem praeceptum, tunc peccatum fiet utique mortale; sed non per se et multiplicatione actuum venialium, bene vero quia ultimus actus, etsi in se levis, ob continuationem cum aliis complet materiam gravem, seu uniuntur actus ad unum producendum effectum graviter inordinatum. Sic. v. g. qui eodem die festo plures per quadrantem absque causa excusante operi servili incumbit, singulis vicibus peccat venialiter; sed ultima vice, si per eam unitam aliis tempus notabile compleat ad constituendum mortale sufficiens, peccat mortaliter.

Q. 2. *Quot modis peccatum ex se veniale evadit mortale?*

R. Cum peccatum ex genere suo veniale illud sit, quod ex se ac sine addito alienae malitiae semper est tale, uti v. g. superfluitas in laetitia; ideo patet illud evadere mortale tantum ratione adjunctorum, quae novam malitiam illi tribuant — Varios modos sequens notat versus:

Damnum, finis, amor, discrimen spetus et error.

1. *Ratione gravis damni* tam spiritualis, puta scandali; quam temporalis proximo illati, uti si quis v. g. instrumentum parvi momenti auferendo in causa sit, cur artifex opus notabile perficere nequeat, aut in blasphemias erumpat. Etenim ob talem effectum gravem et praevisum actus graviter adversatur charitati et justitiae.

2. *Ratione finis mortaliter mali*, si quis v. g. ad seducendam puellam mendacium proferret officiosum. Nam actus ex se participat de malitia sui effectus, et suam a fine speciem sumit.

3. *Ratione mali affectus*; si quis v. g. rem venialiter malam aut indifferentem perficiens paratus animo sit eam facere, tametsi esset mala mortaliter. Satis enim ostendit suam voluntatem in malum: et quantum est in se, jam illam praefert divinae amicitiae.

4. *Ratione periculi proximi* labendi in peccatum mortale: uti si quis v. g. ex conspectu mulieris vel familiari cum eadem colloquio grave incurrat periculum labendi in turpia. Nam mortale est se exponere proximo periculo peccandi mortaliter; qui enim de fine tenetur, tenetur etiam de mediis necessariis ad illum.

5. *Ratione contemptus formalis* legis, vel superioris qua superior est: uti si quis violet praeceptum in re levi, quia renuit subjici praecepto vel superiori: contemptus redundat in Deum, a quo omnis potestas.

6. *Ratione conscientiae erroneae*, qua quis putet se peccare mortaliter; nam tunc ipse consentit in mortale apprehensum. Conscientia autem peccatum facit.

Q. 3. *Quid debet Confessarius, ut poenitentem liberet a venialibus?*

R. Duplex remedium Ascetici suppeditant: unum vocant *curativum* mali praeteriti; alterum *praeservativum* mali futuri.

1. Consistit in detestatione peccati mortalis, quam saepius in poenitentem

fedeli. Dal momento che sanno che una cosa è prescritta o proibita, spesse volte basta per indurli a farla, o lasciarla: quantunque non si possa dire precisamente, se v'abbia peccato mortale e veniale solamente».

[1] Sess. 14. c. 5 — V. Liguori, *Opus Mor.* l. V, n. 52 et seqq.

debet Confessarius excitare. Haec quo magis fuerit viva et vehemens, eo erit simul efficacior ac potentior ad elimanda venialia;—2. situm est in cognitione causarum, e quibus tanquam e fonte peccata venialia in poenitente proveniunt, ut eas extinguere valeat. Sic si Confessarius videat nimium divitiarum amorem esse causam venialium, eidam praescribat majores eleemosynas. Si nimiam ambitionem, praescribat fugam conversationem. Si nimiam animi divagationem in precibus ceterisque muniis, ei praescribat majorem collectionem et frequentiorem sollitudinem etc.

Articulus III — De distinctione numerica peccatorum [2].

Ea peccata dicuntur distingui numero, quorum malitia est multiplicata, ita ut peccata numerari possint, v. g. duo, tria furta, etc.

Q. 4. *Quandonam peccata numero distinguuntur ?*

R. Certum est ea peccata, quae specie differunt, a fortiori differre numero; nam si specie differunt, unum peccatum non est allud, et ideo habentur peccata numero multiplicata. Sic in uno parricidio duo sunt numero peccata: vel si ita placet, unum peccatum, sed duobus aequivalens; nam occisio hominis specie differt ab occisione patris :-unde tunc in uno actu duo clauduntur peccata, unum contra justitiam, alterum contra pietatem — Si vero peccata intra eandem speciem committantur, quandonam numero multiplicentur, non satis conveniunt. Ad solvendam omnem difficultatem tres regulas statuimus :

Regula 1: Tot sunt peccata numero distincta, quot sunt actus externi completi: ideo qui diversis actibus plures occidit, tot commisit homicidia numero distincta: nam singuli illi actus in se terminatur et complentur: unde sunt totidem actus voluntatis distincti.

Regula : 2 : Tot sunt peccata numero distincta in uno eodemque actu, quot sunt objecta distincta; quia ille actus, licet unicus, tot habet malitias distinctas. Hinc qui uno actu decem occidit homines, decem committit homicidia: qui pluribus unica vice scandalum praebet, plura committit peccata. Qui uno verbo de tota communitate detrahit, tot committit injustitias quot sunt personae in communitate [3]; quia unaquaeque jus distinctum habet ad famam. Qui unico actu optat ad plures foeminas accedere vel pluries ad eandem foeminam, tanto magis qui eadem nocte pluries eandem foeminam cognoscit, pluries peccat ; quaelibet enim fornicatio habet sub terminum completum. Qui unico actu vult per plures dies Horas omittere vel jejunium, plura peccata committit; quia singulis diebus est affixa propria obligatio. Et Sacerdos in mortali tot committit sacrilegia, quot uno actu ministrat Sacramenta, ut si una absolutione plures absolvat.

Regula 3: Tot sunt peccata numero distincta, quot sunt actus voluntatis moraliter interrumpti ; ubi enim actus voluntatis moraliter interrumpuntur, fiunt numero completi, et iteratione multiplicantur: nam voluntas est, *qua peccatur et recte vivitur* [4].

Sed (dices) *quando actus voluntatis censetur moraliter interruptus ?* Actus voluntatis censetur moraliter interruptus, quando nec formalitor nec virtualiter perseverat. Quod quidem contingit: 1. per *revocationem expressam:* haec enim impedit, ut actus posterior cum priore conjuugatur moraliter: v.g. tibi complacebas in delectatione mala; actum displicentiae elicis, sed postea ad eandem voluntario redis, duplex commisisti peccatum; 2. per *cessationem voluntariam:* v. g. consilium furandi initsti, sed postea ab illo proposito advertenter cessas, si dein illud renovas; novum committis peccatum diversum a primo ; cum novum a primo non dependeat ; 3. per *longum intervallum*, ita ut judicio prudentium idem actus voluntatis moraliter perseveraro non censeatur neque in se, neque in aliquo externo opere: v. g. malae delectationi sero

1 V. Pinamonti. *Il Direttore* etc. c. 5.

2 V. Liguori. *Opus Mor.* l. V, n. 37 — *Homo Ap. tract.* III, n. 37.

3 Qui unico actu blasphemat duodecim Apostolos ex Tournely, Cuncina, etc. probabiliter duodecim peccata committit, quia uniuscujusque Apostoli honorem laedit Sed non improbabiliter censent Salmant. Analectus, etc. id unum esse peccatum tantum, quia cum omnes blasphemiae in Sanctos malitiam desumant ex una relatione ad Deum, moraliter loquendo, unica injuria per talem blasphemiam mediate Deo infertur — Qui negat plures fidei articulos, unum committit peccatum ; nam cum unum sit objectum fidei, nempe veritas Dei revelantis, aeque infidelis est qui unum articulum negat ac qui omnes.

4 S. Augustinus, *De vera Religione.*

consensisti, et mane expergefactus consensum illum renovas, novo peccato reum te ipsum fecisti

Sed (quaeres) *quaenam mora seu intervallum censetur sufficiens ad actuum multiplicationem?* — Hic oportet accurate distinguere tum actus mere internos, uti est odium, mala delectatio; tum actus internos cum intentione eos externandi, uti est voluntas furandi, fornicandi; tum demum actus externe consummatos, uti est homicidium.

Si agatur 1. *de actibus mere internis*, illi multo facilius multiplicantur; quia tales actus simplicis voluntatis nihil habent, vi cujus perseverent. Unde tot habentur numero peccata quot iterantur actus etiam post brevem, etiam post naturalem, vel involuntariam cessationem. Idcirco poenitens in Confessione debet semper explicare, si potest, quot vicibus malae voluntati non consenserit. Si vero nequit, saltem indicare debebit tam tempus, quo cum malo illo animo perduravit, quam interruptiones, si fuerint notabiliter rarae vel frequentes [1].

Si agatur 2. *de actibus internis cum intentione eos externandi*, multiplicantur toties quoties propositum formaliter innovatur, quia tunc novus habetur voluntatis actus. Propositum autem idem censetur perdurare majori vel minori tempore, habita ratione intensitatis, item personae, aetatis, sexus, etc. Pro praxi si ultra biduum vel triduum perduraverit, id indicandum, ut numerus actuum internorum moraliter intelligatur a Confessario.

Si agatur 3: *de actibus, qui externe perficiuntur*, aliquando interrumpuntur moraliter, aliquando non. Interrumpuntur, si non respiciant actum completum: v. g. si quis plures percutit inimicum non habens animum eum occidendi, tunc omnes illae percussiones sunt distincta peccata; quia quilibet actus habet suam distinctam, completam atque totalem malitiam [2]. E contra non irrumpuntur, tam si actus procedant ab eodem impetu cum in eo fiant quid unum [3]: quam si actus illi moraliter ordinentur ad unum peccatum consummandum; nam tunc « Non « habent rationem peccati, nisi secun- « dum quod per unam voluntatem in « perversum finem ordinantur »: quapropter in illo fine ultimo omnes actus conveniunt [4].

Art. IV. — De peccato, ratione modi quo patratur.

Q. 1. *Quid de peccato commissionis et omissionis?*

R Peccatum commissionis est *transgressio praecepti negativi*, fitque agendo quod prohibetur a lege, v. g. furtum patrando — Peccatum omissionis est *transgressio praecepti positivi*, fitque omittendo quod a lege praecipitur, v. g. Missam die festo non audiendo, injunctum jejunium non servando, etc. Ubi notamus, ad omissionem requiri actum positivum ad deliberatum voluntatis; voluntas enim non peccat, nisi per talem actum, uti bene docet Gonet, Filliucius aliiquo. Omittens tamen quod facero quis tenetur, in ordine ad imputabilitatem moraliter censetur facere contra id quod facere tenetur.

Inter se differunt specie peccata commissionis et omissionis, etiam cum eidem adversantur praecepto: quia adversantur semper diverso modo. Sic differunt specie

1 Notant tamen aliqui actus bujusmodi mere internos non costituere, nisi unum peccatum mortale, quando ex eodem concupiscentiae impetu procedunt, etsi breve aliquod intervallum fluxerit inter ipsos.

2 Ita Navarrus, Lessius, Bonacina, Concina ac fuse Salmanticenses, *Tract.* vi, c. 8, n. 76; et *Tract.* xx, c. 12, n. 41, ubi ludipsum etiam ex ipso jure Canonico probant.

3 Unde Liguori, *Homo Ap.* tr. iii, n. 62. probabilier docet, tactus statim copulam subsequentes non esse de necessitate explicandos « semper ac tactus idem est de complacentia, quae habetur de copula) statim post copulam habeantur, et non dirigantur ad novam copulam; quia tunc verisimilier tactus illi adhibentur ad primae culpae complementum. Sed hic notandum cum Viva et communi, ut ipse asserit: omnia media externa adhibita ad exequendum peccatum, prout sunt tactus et verba obscoena. ac etiam iter susceptum, ascensus in domum meretricis, parare arma ad vindictam et ejusmodi, omnia haec explicanda sunt in Confessione tanquam peccata distincta numero, quando peccatum intentum executioni non mandatur; quia illae actiones jam externatae, omnes informantur a malitia pravi finis ». Attamen qui eodem iracundiae motu ac tempore pluries blasphemat, aliquem pluries percutit vel eadem concupiscentiae vehementia pluries se turpiter tangit, unum tantum committit peccatum.

4 S. Thomas, in 2, d. 41, q. 1, a. 1 — Unde siquis intendens occidere inimicum arma praeparat, viam carpit, inimicum quaerit, ac tandem occidit, etsi pluries repetat praedictam intentionem, unum peccatum committit. Item siquis ad copulam consummandam praemittit oscula, verba, etc. uno dumtaxat peccato gravatur. Itaque tunc sufficit dicere se homicidium vel copulam commisisse. Advertendum autem, quod siquis ex intentione furandi centum aureos, centenis vicibus moraliter interruptis ea surripiat, tunc centum peccata committit; quia singuli actus habent in se consummatam malitiam — V. Liguori, *Opus Mor.* l. V, n. 44.

inter se odium Dei et omissio actus amoris: ideoque qui Deum odisset, peccatum suum sufficienter non declararet dicendo, se contra charitatem divinam peccasse. Imo in hoc etiam differunt, quod peccatum commissionis ceteris paribus majorem habeat malitiam: est profecto gravius amplecti objectum malum, quam bono non adhaerere: v. g. gravius est odisse Deum, quam actum charitatis in Deum non elicere [1].

Quid (quaeres) *de iis actibus, qui adjungantur omissioni culpabili?*

Actus conjungi potest omissioni culpabili vel eam causando, vel tantummodo eam concomitando.

Si actus concomitanter tantum se habeat ad omissionem, quamvis ille sit cum praecepto incompossibilis; attamen nisi aliunde sit malus, nil de pravitate omissionis contrahit, quia in illam nullimode impellit: unde non est declarandus. Sic v. g. qui firmiter statuit omittere Sacrum, si postea tempore Sacri studet, puta ne otiosus remaneat, satis est si declaret omissionem Sacri; nam studium non participat de mala omissione, cum in eam non influxerit.

Quando vero actus est causa omissionis culpabilis, tunc si actus ille in se est bonus, solam malitiam contrahit omissionis et aliam non habet; cum nulli alteri praecepto adversetur praeter illud, cui opponitur omissio. Unde in Confessione sufficit omissionem declarare: v. g. siquis Sacrum festo die causa studendi omiserit, satis est, si iste dicat se Missam sine sufficienti ratione omisisse. Si vero ille actus jam est ex objecto malus, tunc duplex in omissione adest pravitas: alia ipsius omissionis, alia causae; et utraque aperienda est: v. g. qui ad furandum Missam omisit, utramque malitiam, nempe et omissionis Sacri et furti tenetur confiteri.

Q. 2. *Quandonam peccatum omissionis incipit imputari?*

R. Peccatum omissionis incipit imputari illo temporis puncto, quo advertentur ponitur illius causa, omissio sequatur necne, ut recte docent cum Angelico [2]; qui quia ponit causam omissionis, jam tunc interpretative vult omissionem ipsam. Si tamen peccaminosa omissio reapse sequatur, aperienda erit in Confessione cum ipsa causa, si haec suam habeat malitiam propriam: nam actus externatus est de necessitate Confessionis; cum inde notabiliter varietur ratio peccati, ac status peccatoris [3].

« Sed (*dices*) quid siquis de sua mala « voluntate doleat, sed non amplius habeat potestatem ejus effectum impediendi? ut si quis projiciat Breviarium in « mare, et postea se vere poeniteat; sed « amplius Breviarium habere non possit, « quo Officium recitet? » — Recte dicunt, talem peccasse, ac statim tot peccata commisisse, quot praevidit commissiones ex tali Breviarii projectione: illas igitur debet confiteri; nam illis praestitit consensum cum causam posuit [4]. Si tamen postea de hoc vere doleat, non tenetur (uti plures cum Alasia tuentur) confiteri omissiones illas revera secutas esse; nam illae non amplius sunt peccata in se spectate, cum retractatae fuerint [5].

Q. 3. *Quid de peccatis internis et externis?*

R. Peccata interna sunt quae tantum corde patrantur; externa quae etiam externo opere complentur. Inter peccata autem interna, quae sunt ipsae cogitationes pravae, distinguuntur *desiderium*, *gaudium* ac *delectatio*. Quae quidem tria diversa sunt, cum actum diverso modo attingant; et ideo ea, uti in se sunt, in Confessione aperienda erunt.

Essentialiter non differunt peccata interna ab externis quoad malitiam; nam

1 Alii cum d. Thoma (1, 2, q. 72, a.6) negant specie differre omissionem, et commissionem, si eidem praecepto adversentur, et ex eodem motivo: nam cata sicuti et ceteri actus humani habent suam speciem a fine. Attamen adhuc in hac sententia sunt seorsim confitenda: quia semper se habent ut partes integrales, ex quibus constituitur adaequate una species moralis — V. Billuart, *De peccatis*, art. 3.

2 2. 2, q. 79, a. 5.

3 Quod valet, etiamsi tempore quo omissio contigit, voluntas facta fuerit impotens ad illam vitandam; etenim effectus jam fuit sufficienter voluntarius in causa: et talis est fidelium praxis: sicque et peccati gravitas et illius consectaria aperiuntur. Hinc qui se inebriat praevideus tempore ebrietatis se omissurum Sacrum, tenebitur tam causam, quam illius effectum aperire, id est et ebrietatem et omissionem Sacri.

4 V. Ligunri, *Opus Mor.* l. IV, n. 149. et l. V, n. 10.

5 Si peccato consummato annexa sit censura, et quis antequam effectus sequatur, se retractaret, etsi esset reus affectus praecogniti; non tamen incurreret censuram, si tali omissioni sit imposita; quia censura requirit contumaciam eodem temporis momento, quo peccatum consummatur — V. Liguori, *Homo Ap.* tr. III, n. 45.

peccatum externum totam suam imputabilitatem sumit ab interno, estque ipsius peccati interni complementum [1]. Unde Augustinus ait: « Quidquid vis et non potes, factum Deus computat [2], » nempe voluntas pro facto reputatur. Ex his colligitur, peccata interna, sive omnes cogitationes peccaminosas esse vera et completa peccata. Hinc s. *Scriptura* eas graviter damnat: « Abominatio Domini cogitationes malae [3]. » Sane omnis affectus peccaminosum circa aliquod graviter malum, graviter disconvenit rationali naturae. Neque ad peccatum requiritur efficax consensus in opus; alioquin approbans alterius peccatum, non peccaret.

Dices: « Ex moderno adagio facultas « cogitandi est in homine essentialiter « libera: quomodo ergo quis poterit co« gitatione sua peccare? » — R. Retorquendo argumentum: facultas volendi est in homine essentialiter libera; quomodo ergo quis poterit voluntate sua peccare? Sed directe respondendo dicimus: triplici sensu objectum adagium accipi potest; 1. pro *immunitate a coactione*, id est a violentia extrinseca; 2. pro *immunitate a necessitate*, id est a violentia intrinseca; 3. pro *immunitate a quacumque lege morali*, quatenus homo possit se sine culpa malis etiam cogitationibus libere sordidare.

Porro si accipiatur priori sensu, adagium est verum; sed nobis non nocet: est quidem verum, quia verum est cogitandi facultatem in homine immunem esse a *coactione*, cum sit rationali hominum naturae intrinseca; nobis vero non nocet, quia id non impedit, quominus homo circa suam cogitandi facultatem leges habeat a Superioris auctoritate, quas idcirco transiliendo peccabit; non enim Superioris auctoritas est violentia extrinseca seu *coactio*.

Si accipiatur secundo sensu, adagium illud neque in Philosophia neque in Theologia admitti poterit; quia Philosophi ac Theologi unanimiter docent hominis intellectum esse facultatem per se imperatam, quae nempe in operationibus suis necessitatem patitur [4]: voluntas videlicet est quae in omnes intellectus operationes dominatur, si primas objectorum apprehensiones excipias: « Voluntas *(inquit* « *Angelicus)* movet alias potentias ani« mae ad suos actus: utimur autem aliis « potentiis, cum volumus [5]. » Ex quo oritur, quod homo peccet de malis cogitationibus, quia cum eas cohibere possit, advertenter tamen et libere admittit in corde suo: « Abominatio Domini cogitationes malae [6]: qui diligit iniquitatem, odit animam suam [7].

Si denique adagium accipiatur tertio sensu, quasi nempe homo nulla morali lege quoad operationes intellectus sui teneatur, ideoque nulla in eo admittenda sint peccata interna, tunc illud declaramus: 1. *Prorsus absurdum*; quia docet recta ratio leges honestatis afficere etiam interiores hominis potentias; 2. *legi naturae et divinae contrarium*, quia lex de non concupiscendis rebus malis et inhonestis in ipsa naturali et divina lege fundatur: *Non concupisces*; 3. *catholicae Fidei subversivum*, quia doctrina est Ecclesiae catholicae cogitationes malas « non« numquam animam gravius sauciare et « esse periculosiores iis, quae in manife« sto fiunt [8]. » Hinc legimus in Evangelio Christum Dominum Scribas et Pharisaeos, qui dicebant nullam habendam esse rationem eorum quae in corde hominis latent, sic indignanter locutum fuisse [9]: « Vae « vobis, Scribae et Pharisaei hypocritae, « quia similes estis sepulchris dealbatis, « quae a foris parent hominibus speciosa, « intus vero plena sunt ossibus mortuo« rum et omni spurcitia; sic et vos a fo« ris quidem paretis hominibus justi, in« tus autem pleni estis hypocrisi ed ini« quitate ». En quo nos ducunt moderni, ad aetatem Scribarum et Pharisaeorum (*H*).

Q. 4. *An liceat actionem ponere, ex qua quis praevidet malas cogitationes aut pravos concupiscentiae motus se esse passurum?*

R. Si actio illa necessaria est, utilis et honesta, non peccat qui eam ponit, secluso periculo consensus; quia tunc uti-

1 V. Viva. *in prop.* xxv *Alexandri VII*, ubi solide hanc veritatem tuetur.
2 In Ps. 37.
3 Prov. 15.
4 V. Antoine, *De act. hum Dissert. Prooem*, a. 2.
5 1, 2, q. 9, a. 1.
6 Prov. 15.
7 Psal. 10.
8 Ex Tridentino, *sess.* 14. cap. 5; idque vel quia facilius perpatrantur vel quia minoris curantur. Hoc advertant tum poenitentes, qui de illis leviter se accusant; tum Confessarii, qui de illis vix interrogant, vel nonnisi obiter — V. Careno, *Delle Regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti*, Esame x et xi.
9 Matth. 23.

tur jure suo, et tentationes inde exurgentes ac motus utpote non intenti, non censentur voluntarii. Si aliter esset, plures deberent suum officium relinquere, quod nimis grave est: hinc non peccant Confessarii, Chirurgi et similes, qui in sui muneris exercitio pravas patiuntur cogitationes vel motus, modo ab eorum consensu caveant — Quod si actio illa non esset necessaria, sed ex levitate tantum fieret, esset mortale peccatum illam ponere, si proximam contineret dispositionem ad turpes motus, vel pravas cogitationes, indeque proximum iis consentiendi periculum; nam qui vult causam, vult etiam effectum. Verum siquis actionem illam ponendo nec tales pravos motus intenderet nec adesset in eo periculum consensus, in plurium sententia venialiter tantum peccaret; hi namque motus in humanae vitae negotiis, utcumque honestis, frequenter oriri solent: unde non videntur sat voluntarii in causa, ut eos imputemus; secus omnis, vel honesta conversatio, esset fugienda (*I*).

Quid (quaeres) *si poenitens dubitet, an pravis cogitationibus consenserit, necne?*—Sequentes regulas tradunt Theologi: — 1. praesumendum est non consensisse, si agatur de eo, qui Deum timet et in animo dispositus est, ut mori mallet quam Deum offendere: e contrario peccatis assuetus, aut parum abhorrens a peccato, praesumi potest vere consensisse; in dubio enim prudens praesumptio petitur ex communiter contingentibus: communiter autem contingit, ut vir pius malo non consentiat, quin rite advertat, et dignoscat se peccato consentire; vir autem pravus non resistat sine pugna, quae tollit dubium circa consensum, aut dissensum; — 2. qui dubitat vigilans ne an dormiens, sui compos an impos quidpiam fecerit, judicatur non sat advertisse nec consensisse; qui enim vigilat satis sentit se vigilare;—3. si quis ubi primum reflectit ad pravas cogitationes au motus, statim sentiat dolorem, tristitiam, adversionem, horrorem, prudenter praesumitur in dubio non consensisse; — 4. si dubitans facile potuisset exequi peccatum quod menti obversatur, et tamen non est executus, consensisse non censetur; —5. si aetatis defectus adsit, puta si septennium nondum sit completum, perfecta saltem advertentia, et plenus consensus non praesumitur, ni malitia certe suppleat aetatem. Sola vero pravae cogitationis continuatio indicium non est praestiti consensus, quia diuturna esse potest tentatio, cui pro virili resistitur. Praefatae vero regulae omnimodam non praestant securitatem, et res ex circumstantiis dijudicanda erit; quare prudens Confessarius rite attendat poenitentis propensionem, agendi modum, et animi statum, ut inde rectum judicium efformare possit [1].

Q. 5. *In quo differunt desiderium, gaudium et delectatio ?*

R. In hoc differunt desiderium, gaudium et delectatio:

Desiderium respicit tempus futurum: et est actus voluntatis, quo quis deliberate intendit opus aliquod determinatum perficere. Dicitur efficax, quando quis media suscipit ad opus illud perficiendum: inefficax, si non proponit opus perficere; sed in hoc per voluntatem consentit, quod nempe illud esset perfecturus, si posset; v. g. si diceret: *Rem istam furto libenter compararem mihi, si possem.*

Gaudium e contrario seu *complacentia* respicit tempus praeteritum; et est cum quis de malo opere patrato sibi blanditur. Huc revocatur displicentia, malum data occasione non fecisse, v. g. puellam non seduxisse; advertendo illam tunc facile seduci potuisse.

Delectatio respicit tempus praesens et in re nostra habetur, quando quis per imaginationem reddit sibi praesens objectum peccati, et de illo delectatur deliberato consensu, ac si opus actu perficeret, quin tamen habeat desiderium illud reapse perficiendi. Ut siquis fingens se fornicari, in tali actu sibi praesentato delectetur, quin illud intendat perficere. Delectatio haec dicitur *morosa*, non quidem a temporis mora, cum etiam uno temporis puncto perfici possit; sed eo quod voluntas post plenam advertentiam in ea immoratur [2].

Q. 6. *An et quale peccatum est desiderium operis mali ?*

R. Quodlibet desiderium rei vel actionis malae, licet inefficax, illicitum est, utpote prohibitum nono et decimo Decalogi praecepto: «Non concupisces domum « proximi tui, nec desiderabis uxorem

1 Ita Laud. Taleuic.

2 Juxta alios delectatio *morosa* idem est ac delectatio *mentis*.

« ejus, non servum, non ancillam, non « bovem, non asinum, nec omnia quae il- « lius sunt »[1]. Sane turpe et inhonestum est velle atque desiderare quovis modo aliquid turpe et illicitum.

Malum autem desiderium est peccatum ejusdem speciei atque malitiae, cujus est opus ipsum, in quod desiderium fertur. Id constat ex his Christi verbis: « Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, « jam moechatus est eam in corde suo[2] » Ipsa naturalis ratio id suadet; quia actus internus suam sumit bonitatem atque malitiam ab objecto, in quod fertur et cujus circumstantia nota est; neque enim ab illo vel per abstractionem malitia separari potest. Quare desiderium etiamsi inefficax furandi rem gravem, occidendi vel fornicandi, erit peccatum gravi furti, homicidii vel fornicationis; ideo in Confessione omnia desideria sunt distincte aperienda. Non ergo sufficit, uti poenitens dicat generatim se impura desideria habuisse; sed debet specificare quid desideraverit, an copulam, an solum tactus vel aspectus; an cum persona in genere, et cujus sexus; an cum persona determinata, et quae; an libera, an matrimonio aut castitate detenta, vel consanguinitate aut affinitati sibi legata.

Quid (quaeres) *dicendam de illo qui optat quidem objectum graviter malum, sed sub conditione*, si liceret ?

Vel illa conditio *si liceret* aufert ab objecto malitiam, vel non. Si 1. non peccat saltem graviter qui se objectum malum optat. Esset si quis diceret: « Hodie man- « ducarem carnes, si non esset dies veno- « ris, vel sabbati: Horas canonicas omit- « terem, si non essent sub gravi praece- « ptae » ; nam conditio illa totam ab objecto malitiam excludit. Quia tamen hoc, ut plurimum, est periculum vel saltem otiosum, ideo vix excusatur a peccato veniali[3] — Si 2. tum graviter peccat qui eo desiderio tendit in objectum graviter malum, cum nempe per eam conditionem non auferatur malitia objecti, tota transfunditur in actum voluntatis. Et licet consensus conditionatus nihil ponat in objecto; in voluntate tamen ponit affectum committendi: ita peccaret graviter qui diceret : *Luxuriose viverem*, *si non esset peccatum*. Sic communiter et rationabiliter[4]. Item multo magis mortaliter pecca ret qui optaret absolute, ne esset prohibitum quod est intrinsece malum ; esset enim velle invertere ordinem et legem naturae, uti recte ajunt Salmanticenses.

Q. 7. *An*, *et quale peccatum est complacentia de re mala ?*

R. Gaudium (seu complacentia) de malo, malum est; cum includat illius approbationem. Adde : omnis virtus exigit, ut ipsa non contemnatur: illam autem contemnunt qui do illius violatione gloriantur, et sunt *qui laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis*[5].

Haec complacentia comprehendit totam malitiam et omnes species, quibus objectum induitur; cum secundum se tota in illud feratur. Unde qui sibi complacet de copula habita cum conjugata, de novo adulterium committit; quia tunc voluntas complectitur totum objectum pravum cum omnibus circumstantiis, nec ab illis praescindere potest. Item qui gaudet de copula sodomitica, committit sodomiam. Hinc docent: quando quis se jactat de peccato patrato, regulariter explicare debet in Confessione omnes species illius; quia in se jactando regulariter adjungit ad jactantiae malitiam atque peccatum scandali, etiam complacentiam de peccato commissio[6].

Q. 8. *An*, *et quale peccatum est delectatio de re mala ?*

R. Certum est delectationem deliberatam de objecto graviter malo esse peccatum mortale; quia graviter dedecet naturam rationalem: uti si quis in deliciis habeat, quod Deus graviter offendatur : *Perversae enim cogitationes separant a Deo*, ait Scriptura[7]. In probabiliori autem sententia delectatio morosa suam speciem sumit a qualitate objecti exterio-

1 Exodi, 20.
2 Matth. 5.
3 Si tamen non tantum hypothetice, sed etiam hic et nunc ac realiter malitia ab objecto possit excludi, tunc illud desiderare neque est periculosum neque culpabile. Sic etsi decimo Decalogi praecepto prohibeatur, ne quis alienum concupiscat, quia id intelligitur in damnum proximi, ideo bene possumus aliena desiderare inculpabiliter hoc sensu, ut ea legitime acquiramus sine proximi injuria vel damno: secus damnarentur contractus emptionis et venditionis; nemo enim emit, nisi quod se habere desiderat.
4 Sunt tamen qui satis probabiliter dicunt quod qui cupit quodcumque malum sub conditione, *si non esset malum*, nunquam concupiscit malum revera; sed tantum ostendit quandam inclinationem ad illud : quod ad mortale non attingit—V. Liguori, *Op. Mor.* l. V, n. 4; et *Homo Apost.* tr. III, n. 50.
5 Prov. 2.
6 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. IX, n. 9.
7 Sap. 1.

ris, quod sibi imaginatione repraesentat; non obstante enim quacumque praecisione a mente facta, videtur ferme impossibile, ut delectatio non complectatur objectum ut tale, et cognitum totum prout est. Hinc sanctus Thomas ait: « Delectatio alicujus operationis et ipsa operatio ad idem genus peccati reducuntur; sicut et operatio virtutis et delectatio de eadem ad eandem virtutem » [1]. Quare qui delectatur de objecto graviter malo, debet in Confessione aperire circumstantiam specialem illius objecti, in quod sua mala delectatio ferebatur: sic v. g. in materia irae, an fuerit de occidendo fratre an alio, uno an pluribus; in materia luxuriae, an de conjugata, moniali, consanguinea, etc.

Quamquam non est negandum, quod adhuc sit speculative loquendo valde probabilis contraria sententia, quam tenent Layman, Lugo, Roncaglia aliique, qui docent delectationem speciem suam sumere ab objecto dumtaxat in mente repraesentato: ac ideo si quis v. g. delectetur de copula cum conjugata ita cognita quidem, sed delectatio non sit *quia conjugata* sed *qua pulchra*, non committit adulterium; quia tunc circumstantia adulterii ex se non intrat in delectationem [2]. Verum in praxi non recedendum a prima sententia: atque ideo sine dubio semper explicandae sunt quoad delectationem omnes objecti circumstantiae, quia saltem adest periculum proximum objecto secundum se toti consentiendi et desiderandi; cum vix uno gradu delectatio et desiderium inter se distent [3].

Quid (dices) *si quis delectetur non jam de re ipsa mala, sed de simplici cognitione vel cogitatione rei malae?* — Alia est delectatio de opere malo, ita ut opus malum sit objectum delectationis, quae semper est mala; alia est delectatio de cogitatione objecti mali, ita ut non opus malum, sed ipsa cogitatio de opere sit per se objectum delectationis. Et haec vel potest esse bona, si adsit justa causa cogitandi, v. g. causa studii, consultationis, etc., cum abominatione objecti; vel potest esse venialiter mala, si fiat ex curiositate etc., vel potest esse aliquando etiam graviter mala, si adsit periculum proximum consensus. Ita s. Thomas qui ait [4]: « Sic igitur aliquis de fornicatione cogitans, de duobus potest delectari. Uno modo de ipsa cogitatione, alio modo de ipsa fornicatione cogitata...; cogitatio autem ipsa secundum se non est peccatum mortale, immo quandoque est veniale tantum, puta cum aliquis inutiliter cogitat de ea; quandoque autem sine peccato omnino, puta cum aliquis utiliter de ea cogitat, sicut cum vult de ea praedicare vel disputare, etc. ». Dicit autem esse mortale, quando *quis cogitans de fornicatione delectatur de ipso actu cogitato.* Et communiter s. Doctorem sequuntur s. Antoninus, Lessius, Sanchez, Bonacina cum Salmanticensibus.

An (quaeres) *licita sit delectatio de modo malae operationis?* — Si modus ille per se malus est, aut cum periculo gaudendi etiam de ipso objecto malo, v. g. siquis utatur fraudibus atque mendaciis ad seducendam puellam, clare patet delectationem de modo illo esse ex se malam; quia ejusdem ob ectum malum est — Si vero modus ille talis non est, delectatio nequit mala esse; praecisus enim a malo opere, modus malus non est. Neque peccare dixeris hominem ridentem de modo quo ebrius pede ob vinum vacillante procedit, vel de modo subtili et artificioso, quo quis usus est ad furtum. Etiam hoc sensu *laudavit Dominus villicum iniquitatis* [5].

Q. 9. *An liceat gaudere de opere malo ob bonum effectum secutum?*

R. Vel opus illud, quod a nobis vel ab aliis commissum fuit, est malum formaliter, quod nempe cum peccato perpetratum fuit; vel non:

Si 1, certum est non licere de eo delectari, non solum tanquam de peccato, sed neque tanquam de causa effectus boni inde secuti; objectum enim delectationis in hoc casu semper est malum. Si 2, aliqui docent fas esse de eo opere delectari non quidem per se, sed prout est causa boni effectus; quia tunc causa non attenditur nisi indirecte, neque fuit peccaminosa — Attamen in hoc casu alii tenent

1 Q. 15 *de verit.* a. 4—Liguori, *Opus Mor.* l. V, n. 28

2 Ad diversitatem desiderii et complacentiae, quae in omnium sententia objectum totum prout in se est ordinarie absorbent, sese nempe ferendo in objectum uti tale.

3 Saepe difficile est obtineri a poenitentibus, ut circumstantias objecti cogitati aperiant; tunc prudentes Confessarii priori opinioni innixi ab importunis quaestionibus abstinent.

4 1, 2, q. 74, a. 9.

5 Luc. 16.

oppositum et verius; quia actio illa, etsi non fuerit peccaminosa, fuit tamen objective mala: et approbando nam nunc voluntas malum formaliter facit; paucis quilibet effectus deliberate tendens, directe et immediate in objectum per se malum, totus imbuitur foeditate objecti. Hinc Innocentius XI damnavit hanc sub n. 44 propositiono: « Licitum est filio « gaudore de parricidio parentis a se in « ebrietate perpetrato, propter ingentes « divitias inde ex haereditate consecu- « tas [1] ».

Quid (dices) *de illo, qui non gaudet quidem de ipso opere malo, sed dumtaxat de effectu bono ab illo opere secuto?* — Per se loquendo, licet delectari do effectu bono secuto ab opere malo; nam tunc delectatio non fertur in objectum malum: sic licita est delectatio de consecutione haereditatis, quae ob mortem patris venit, qui injuste fuerit occisus. Hoc sensu Ecclesia gaudet de Redemptiono per Christum secuta ex Adami peccato exclamans: « Ob felix culpa, quae talem « meruit babere Redemptorem [2]! »

An (quaeres) *liceat sine peccato delectari de re, quae actu est mala utpote prohibita; sed tractu temporis erit bona erasura, cessante nempe prohibitione?* — Negative: nam delectatio reddit objectum sibi praesens, et ideo mala est, cum actu desit conditio illud cohonestans. Sic v. g. nefas erit sponso, nondum celebrato matrimonio, delectari de ejusdem usu, nam matrimonium est tantum in spe, delectatio esset in ro [3].

Corollarium — De peccati actualis effectibus.

Q. 1. *Quinam sunt effectus peccati mortalis?*

R. Praecipui effectus peccati mortalis sunt sequentes:

1. Gravis offensa Dei; peccator enim Dei voluntati contumaciter reluctans contra Omnipotentem roboratur, si non verbis, facto dicens: « Non serviam [4]. Hinc docet Angelicus peccatum habero « quan- « dam infinitatem malitiae ex infinitate « divinae Majestatis [5] ».

2. Jacturagratiae sanctificantis: gratia nobis tribuit, *ut filii Dei nominemur et simus*[6]: hoc porro per mortale amittimus; nam per illud efficimur inimici Dei et filii diaboli: Hinc Tridentinum: « Asseren- « dum est non modo infidelitate, per « quam et ipsa fides amittitur, sed etiam « quocumque alio mortali peccato, quam- « vis non amittatur fides, acceptam ju- « stificationis gratiam amitti [7] ».

3. Foedissima animae macula. Hanc per peccatum induci de fide est contra Lutheranos et Calvinianos, qui per solam imputabilitatem homines peccatores faciunt. Id constat ex Scriptura, ubi de Jerusalem peccatrice dicitur: « Maculata « es in iniquitate tua; *iterum*: si abluerit « ominus sordes filiarum Sion [8]. Et Tridentinum ait, hominem fieri *inquinatum per inobedientiae peccatum* [9]. Unde patet aliquid relinqui in anima peccatoris ad modum vulneris, quod licet uno ictu transeat, relinquit tamen in corpore deformitatem [10].

4. Cordis perturbatio et afflictio spiri-

1 Pariter non licet delectari de nocturna pollutione, quae venerit ex tactu vel ex turpi somnio; quia tunc ipsa fuisset objective mala. Secus, si ea venerit ex natura se naturaliter exonerant; nam quod a natura est, malum non est (Angelicus, *in 4 d.9*). Item neque licet delectari de Missa festo die ex oblivione relicta, neque de carnium comestione die jejunii facta ex inadvertentia; quia nempe bacres sunt, supposito praecepto, ex objecto malae. Ita Azor, Roncaglia, Sanchez, etc.—Liguori, *Opus Mor.* l. V. n. 20 et 27.

2 Ita etiam licet per se loquendo delectari de effectu pollutionis, quamvis voluntariae, nempe de exoneratione naturae; quia exoneratio naturae bonn est. *Salubrius tamen est cogitationem circa hanc rem divertere*, uti monet Gerson; ob periculum videlicet delectationis venerae, quae de facili cousurgere potest.

3 « Aliud est, ait Roncaglia, si sponsus desiderat simpliciter copulam futuram cum sponsa, quando sibi erit uxor; quia tunc optat rem ad tempus, quo revera illa sibi licita erit. Sed hoc non obstante ego subjungo, quod hujusmodi desideria, cum quis moratur in iis cogitationibus, magnum subest periculum delectationis praesentis; Ideoque debet Confessarius omnino prohibere, ne sponsi in hujusmodi desideriis morentur ». Ligoori *Homo Apost.* tr. III. n. 51—Curandum ut quam citissimo, sponsalibus initis, a sponsis matrimonium celebretur; ne sponsi in illa facili peccandi occasione relinquantur.

4 Jer. 2.

5 P. 3, q. 2. a. 2.

6 1 Joann. 3.

7 Sess. 6, cap. 15—Vid. Boudraod, *L'anima elevata a Dio*, t. I, lez. VIII e XVIII: ubi et gravissima peccati vulnera, et per excellentes divinae gratiae dotes vivide expressit.

8 Jer. 2; Isai. 4.

9 *Sess.* 5. can. 2.

10 In veniali tamen peccato haec macula non intervenit; sed tantum privatio fervoris charitatis, ut ait idem Angelicus in 1, d. 16. q. 2. a. 2—Differt macula a reatu poenae, quae maculam jam supponit; differt ab inclinatione ad malum, quae remanet adhuc, sublata macula. Juxta Angelicum (1, 2, q. 86, a. 1) consistit in privatione illius nitoris, qui exurgit ex debita conformitate facultatem animae ad legem atque ad Deum.

tus; sic enim habet Job: « Cor impii quasi maro fervens, quod quiescere non potest [1] Contritio et infelicitas in viis eorum, *inquit Realis Psaltes*, et viam pacis non cognoverunt [2] ». Et d. Augustinus: « Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te [3] ».

5. Amissio meritorum omnium, quae in statu gratiae anima jam sibi comparaverat; legitur enim de peccatore: « Omnes justitiae ejus, quas fecerat, non recordabuntur [4] ». Itemque inhabilitas, perdurante statu peccati, ad nova merita acquirenda in ordine ad vitam aeternam; quia, ut ait d. Augustinus, *ubi deest charitas*, *nihil est quod prosit ad gloriam* [5].

6. Poenae reatus: quo nomine non aliud intelligitur quam obligatio subeundae poenae proprio peccato debitae. Aequum est enim, ut qui ordinem violavit, ab ordinis Auctore puniatur, ne iniquitas adversus ordinem ejusque Auctorem praevaleat. Haec autem poena solvenda pro peccatis duplex est: una quae solvitur in praesenti vita, uti sunt diversa morborum genera, aerumnae, afflictiones, etc. [6]. Alia vero persolvenda in vita futura, vel temporanee in purgatorio, si peccatum fuerit quidem deletum quoad culpam, sed non totaliter quoad poenam; vel aeterne in inferno, si peccatum non fuerit deletum quoad culpam — Peccatum mortale inducere reatum poenae aeternae, de fide est contra Origenistas et Socinianos, quibus adhaerent increduli, et nonnulli ex protestantibus. Sane Christus sic reprobos allocuturus exhibetur: « Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et Angelis ejus [7]. *Quare d. Augustinus:* Quia vita Sanctorum sine fine erit, supplicium quoque aeternum finem procul dubio non habebit [8]. *Et Gregorius M.:* « Quia pius est (Deus) miserorum cruciatu non pascitur; quia autem justus est, ab iniquorum ultione in perpetuum non sedatur [9] ». Idque definitum est contra Origenistas in Concilio CP. II.

Ac merito; cum enim peccatum aeterne in anima damnatorum perseveret, aeterno puniendum est. Addo peccatum mortale habere quandam infinitatem malitiae ex parte infinitae personae quae offenditur, cum utique a laeso sit mensuranda culpa; ergo infinite puniendum saltem (si aliter non possit) extensive, id est quoad durationem. Hanc autem veritatem vel ipsi ethnici non pauci solo ipso lumine naturali cognoverunt; sic Tullius ajebat: « Justi quidem reditum patere ad supremam felicitatem, improbis vero devium quoddam iter esse seclusum a concilio Deorum [10] ». Imo haec veritas omnium populorum consensu firmatur, dicente ipso Seneca: « Quum de animorum immortalitate loquimur, non leve momentum apud nos habet consensus hominum timentium inferos [11] (J). Hinc versus:

Irritat, expoliat, foedat, praedatur et angit,
Poenaeque aeternae gravis affert noxa reatum.

An (quaeres) *unum peccatum possit esse poena alterius*? — Per se unum peccatum non est poena alterius; cum peccatum a libera hominis voluntate proficiscatur. Poterit esse per accidens, quatenus Deus in illius poenam auxilia subtrahit, quibus homo destitutus in peccata alia voluntarie labitur. Hinc in poenam superbiae gentiles « tradidit Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam [12] ».

Q. 2. *Quinam sunt effectus peccati venialis?*

R. Sex maxime numerantur effectus venialis peccati; nempe veniale:

1. *Deum offendit*: quo sensu veniale est

1 Job. 37.
2 P. 13.
3 Liber *Confessionum*.
4 Ezech. 18.
5 *De Verbis Domini*.
6 Deum frequenter etiam in hac vita punire peccata passim constat: uti ex diluvio, ex Sodomae incensione, ex historia Davidis Hinc illud Prov. 14: *miseros facit populus peccatum* — V. etiam c. 10.
7 Matth. 25. Poena autem aeterna damnatorum est duplex: damni et sensus. Prima habetur illis verbis: *discedite a me, maledicti*. Secunda illis: *in ignem aeternum*. Porro ut habet d. Hieronymus, *in uno igne omnia tormenta sentient damnati in inferno*. Quae poena erit damnatorum peccatis proportionata juxta illud Apoc. XVIII: *quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum* — Quamvis nos lateat quomodo ignis animas cruciare possit, tenent tamen Catholici cum Augustino (*De Civ. Dei*, l. XXI, c. 10) revera illum ignem esse materialem ac corporeum: nimis enim clara sunt verba Deut. 32, Job. 20, Isa 33 et 67, Jud. 16, Matth. 19 Luc. 16, etc. S. Antonius varias refert opiniones hac de re.
8 L. XXI, *De Civ. Dei*, c. 25.
9 L. IV *Mor* c. 19.
10 L. I Tusc. quaest.
11 Ep. 114 — V. Liguori, *Verità della fede*, p. 2. c. 19; Il. *Breve dissertazione contro gli errori dei moderni increduli*, c. 3; Il. *Dissertazione teologico-morali*, diss. 8.
12 Rom. 1.

aliquid pejus omnibus mundi malis collectim sumptis, ipsa etiam morte, ipso etiam inferno prout infernus est mera poena. Nam haec omnia sunt mala creaturae, peccatum vero veniale malum Dei est, quatenus ipsum offendit, etsi tamen ejus gratiam non extinguat [1].

2. *Minuit animae pulchritudinem*; sit quidem levis nebula, at quaelibet nebula aliquantisper lucem impedit.

3. *Minuit timorem Dei* ex una parte, ex altera auget *animi teporem*: homo juxta viam, quam semel elegit, facile progreditur.

4. *Impedit gratias speciales*, nosque reddit indignos peculiari illo Dei affectu, quo ipse prosequi solet justos in amore suo ferventes juxta illud: « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis[2] »

5. *Inducit reatum poenae* (per se temporalis) subeundae in hac vel in altera vita: aequitas sane postulat, ut quilibet reus puniatur. Diximus *per se temporalis*; sentit enim Angelicus, quod licet veniale, cum a Deo non separet, non mereatur poenam aeternam; poterit tamen per accidens, sive ratione irremissibilitatis in aeternum puniri, si reperiatur in damnatis non remissum quoad culpam [3].

6. *Disponit ad mortale*, praesertim si ex habitu committatur in eadem materia. Scriptum est enim: « Qui spernit modica, « paullatim decidet [4]. A minimis incipiunt qui ad maxima proruunt[5] ». Igitur periculose nimis negliguntur venialia, maxime ab iis. Qui ad majorem tenentur perfectionem, uti sunt Religiosi, Sacerdotes, et adolescentes ministerio Ecclesiastico proludentes—Hinc versus:

Offendit Dominum; decus imminuitque timorem;
Subtrahit auxilia; ad poenam et mortalia ducit.

1 V. Segneri. *Il Cristiano istruito*. p. 2, Rag. 22— Belleccio. *De pecc. veniali*, etc.
2 Matth. 7.
3 In 4, d. 22. q. 1. a. 1, ad 3. Diximus: *quoad culpam*; si enim remissum non sit quoad poenam, haec bene in inferno expiatur. *Nec propter hoc sequitur, quod sit in inferno redemptio, quia poena quae solvitur, non redimitur:* nempe est solutio, non condonatio. Idem Angelicus.
4 Eccli. 19.
5 S. Gregorius M.

DISPUTATIO SECUNDA

De peccato in specie seu de vitiis capitalibus

Q. *Quot sunt vitia capitalia?*

R. Vitia capitalia septem enumerat Angelicus: et sunt *superbia*, *avaritia*, *luxuria*, *gula*, *ira*, *invidia* et *acedia*. Dicuntur *capitalia*, non quia sint ceterorum peccatorum gravissima, vel semper mortalia; sed quia aliorum existimantur quasi causa, fons, caput et principium. Gregorius Magnus ea nuncupabat « exercitum « diaboli, cui superbia dominatur tan« quam regina [2].

CAPUT PRIMUM

DE SUPERBIA ET AVARITIA.

Q. 1. *Quid est superbia?*

R. Superbia definitur a s. Thoma: *Inordinatus appetitus propriae excellentiae* [3]. Nomine *appetitus* intelligitur amor, desiderium et complacentia. Sic autem dicitur, quasi tendens *supra id quod est*—Est autem superbia peccatum ex genere suo mortale: superbi enim ab Apostolo inter illos enumerantur *qui digni sunt morte* [4]. Est peccatum omnium primum juxta illud: *Initium omnis peccati est superbia* [5]. Est peccatum omnium maximum, ex parte maximae aversionis a Deo [6]. Est etiam peccatum ceteris periculosius; tum quia, dicente s. Gregorio Magno: « Alia vitia eas solummodo virtutes « impetunt, quibus ipsa destruuntur, ut

1 1. 2. q. 84, a. 4.
2 V. S. Bonaventura, *De pugna contra septem vitia capit.*—Toletus, *Instructio Sacerdotum, ac de septem peccatis mortalibus*—*Traité sur les sept péchés capitaux.*—Lyon—Liguori. *Op. Mor.* I, V, n. 65 et seqq.
3 2, 2, q. 162, a. 2.
4 Rom. 1.
5 Eccli. 10.
6 S. Thomas, 2, 2, q. 169, a. 6.

« videlicet ira patientiam...;superbia au« tem quasi generalis et pestiferus mor« bus corpus omne virtutum corrumpit [1]; « *tum quia, teste d. Augustino* [2], alia quae « cumquo iniquitas in malis operibus e« xercetur, ut fiant: superbia vero etiam « bonis operibus insidiatur, ut pereant [3].»

Superbia dividitur in perfectam, et in imperfectam. Perfecta committitur : 1. Quando quis prae superbia recusat Deo propriam dependentiam etiam in re minima; 2. quando quis putat bona quae habet, vel a se ipso habere, vel a Deo meritis propriis fuisse debita; 3. quando finis ultimus ponitur in propria excellentia ; vel quando propria illa excellentia in rebus graviter malis constituitur, aut quaeritur ab illis et in illis. Porro superbia perfecta est semper mortalis ; cum semper adversetur graviter Dei charitati, honori et excellentiæ—Imperfecta vero committitur , quando quis sine Dei aliorumque contemptu, et quin superioribus subjici recuset, *vel* plus aequo se extollit, *vel* in propria et de propria excellentia nimis sibi placet. Haec superbia non est , nisi venialis; quia non est graviter inordinata, neque graviter repugnat charitati.

Q. 2. *Quaenam sunt superbiae filiae*?

R. Superbia mater est foecundissima aliarum turpium noxarum, quas ejusdem filias vocant. *Ista mater nescit esse sterilis*, sic de superbia Augustinus ; *sed ubi fuerit, continuo parit*. Praecipuae ejus filiae sunt praesumptio, ambitio, vanagloria :

Praesumptio est inordinata cupiditas aliquid faciendi proprias vires excedens : et est lethalis, sive ratione gravis damni proximo illati, ut si quis v. g. praesumeret exercere officium Confessarii, Judicis, Medici et Advocati sine sufficienti scientia; sive ratione gravis injuriae , uti fuit illa Luciferi: *Ascendam,...similis ero Altissimo* [4].

Ambitio est inordinata cupiditas honoris , potentiae vel dignitatis. Est mortalis:—1. ratione damni, ut si quis alterum longe se digniorem arceret a dignitatis consecutione , unde et honor divinus et proximus detrimentum grave patiatur; — 2. ratione materiae, ut si quis ambiat grave aliquod munus , cui tum assequendo tum sustinendo impar sit et indignus; — 3. ratione modi , ut si quis honores velit adipisci per simoniam, per fraudem, per detractionem.

Vanagloria est inordinata cupiditas humanae aestimationis ac laudis. *Inordinata* ; nam appetitus gloriae per se pravus non est, cum dicat Dominus: *Luceat lux vestra coram hominibus* [5]. Imo ex Anglico neque inordinata per se mortalis est; attamen periculosa, quia disponit ad gravia peccata, *in quantum scilicet per inanem gloriam redditur homo praesumptuosus* , *et nimis de se ipso confidens* [6]—Huc faciunt hi versus:

Praesumens proprios excessit Lucifer orbes;
Deordinatos ambitio poscit honores;
Laxatis fraenis se gloria jactat inanis.

Quotuplicer (quaeres) *ea vanaegloriae cupiditate peccari potest*? — S. Thomas docet vanagloria peccari directe et indirecte [7].

1. Directe peccatur tam verbis , quam factis. *Verbis* dum quis inordinate de se ipso praedicat quod laudem et gloriam sibi comparet. Haec dicitur jactantia, et est mortalis, si cedat in grave proximi damnum, aut in gravem Supremi Numinis injuriam, aut sit de rebus graviter malis; nam approbatio operis eandem eum illo speciem induit. *Factis* vero, dum quis agit res novas et peregrinas ad laudem sibi comparandam: et dicitur *inventio novitatum*, quae si ad mores corrumpendos confert, erit mortalis; secus, si in nullius damnum vergat [8], erit tantum venialis — Hinc sequens versus:

Si jactes tua facta; velis novus esse videri.

2. Indirecte peccatur, dum quis alteri non vult necesse, nec inferior videri. Huc spectant: — 1. *pertinacia intellectus* qua quis mordicus adheret propriae opinioni.

1 L. XXXIV *Moral.* c. 17.
2 Ep. 211.
3 Quare justi maxime invigilent (cum eos praesertim superbia aggredi soleat), postquam et Angelum et primum hominem vicerit.
4 Isaiae, 14.
5 Matth. 5.
6 2. 2. q. 132, a. 3.
7 L. cit. a. 5. — V. Liguori, *Opus Moral.* l. V. nn. 66.

8 Ad hanc refertur *hypocrisis*, qua nempe quis simulat sanctitatem quam non habet, aut majorem quam habet. Quod erit saltem veniale, cum sit mendacium facti. Erit autem peccatum mortale , si eidem conjugatur *vel* contemptus virtutis, *vel* grave proximi damnum , *vel* si ad finem graviter malum dirigatur : ut siquis v. g. sanctitatem simulet ad proximum in re gravi decipiendum , *vel* ad beneficium acquirendum , etc. *Vid.* Stapf. § 109.

Et erit mortalis, vel si oppugnetur veritas magni momenti, vel si grave proximo damnum obveniat, ut si medicus v. g. cum gravi aegroti periculo firmus maneat, atque immobilis in sententia propria; —2. *discordia voluntatis*, nempe voluntatum contrarietas in rebus illis praesertim, in quibus oportet nos esse concordes. Haec licet sit venialis ex levitate materiae, ex genere tamen suo est mortalis, quia directe opponitur charitati, cujus defectus a regno Dii excludit. Diximus *voluntatis*; nam adhuc charitas subsistit in discordia intellectus, sive in discrepantia opinionum, quarum usus licet, ut fuit dissensio inter Paulum et Barnabam [1]; *Nam concordia, quae est charitatis effectus, est unio voluntatum, non unio opinionum* [2] —3. *Contentio verborum*, impugnatio nempe veritatis cum altercatione verborum. Haec pariter mortalis erit aut venialis, prout grave aut leve Dei honori et bono proximi damnum infertur; — 4. *inobedientia*, qua quis nempe ex contemptu exequi recusat illud quod ex praecepto debet. Unde illi versus:

Duritiea mentis, cordis discordia, et oris
Jurgia, mandatis nolle subesse probis.

Q. 3. *Quaenam sunt superbiae remedia?*

R. Superbiae, ejusque filiarum remedia praecipua sunt:

1. Humilitatem frequenter a Deo expostulare *qui est dives in omnes, qui invocant illum* [3]; — 2. proprium nihilum et innumeras corporis et animi miserias ante oculos indesinenter habere: *Quid autem habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* ait Apostolus [4]; — 3. poenas superbiae, et praemia humilitatis meditari: nam « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam [5]. Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur [6] »; — 4. mente agitare exempla J. C. qui *exinanivit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* [7] — 5. actus tam internos, quam externos humilitatis frequenter exercere; contraria contrariis curantur [8]. Hinc versus:

Ora, te, poenas, Christum meditare; retunde.

Q. 4. *Quid avaritia, quale peccatum, et quae ejus remedia?*

R. Avaritia (sic dicta ab Isidoro quasi *aeris aviditas*, quia pecunia omnia valet comparare) definitur: *inordinatus amor divitiarum*, seu temporalium, sive rerum quae pecunia aestimantur, ut ager, domus, etc. Qui nimius amor tam potest esse erga illa, quae jam possidentur, iis nimium adherendo; quam ergo illa, quae nondum habentur, ea nimia cupiditate inquirendo. Unde etiam egentes possunt esse avari; quia si carent facultate, possunt ardere cupiditate.

Est avaritia speciale peccatum; cum nempe habeat speciale objectum, nempe bona fortunae — Peccatum capitale; cum plurima alia ex illo oriantur juxta illud: « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem [9] »—Est etiam peccatum hoc sensu aliis periculosius: tum quia alia vitia in senectute vires amittunt, avaritia magis augetur; tum quia alia vitia satisfactione sedantur, uti gula cibo; non ita avaritia: « Avarus non implebitur pecunia », ait Ecclesiastes [10]. *Semper avarus eget* (inquiebat Poëta ethnicus); « nam crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit [11]. *Hinc Scriptura*: « avaro autem nihil est scelestius [12] »—Et est peccatum mortale, quando quis ad sibi comparandas, augendas aut conservandas divitias adhibet media graviter illicita; vel proprium in iis constituit finem ultimum; vel animo paratus est potius mortaliter peccare, quam aliquod in iisdem pati detrimentum, vel peccat reipsa mortaliter, v. g. alienum accipiendo aut detinendo, malam fidem in contractibus adhibendo, etc. Si vero quis divitias quidem nimis amet; sed nec velit facere nec

1 Act. 12.
2 Angelicus, 1, 2, q 37, a. 1.
3 Rom. 10.
4 I Cor. 4.
5 Jac. 4; et I Petr. 5.
6 Matth. 23.
7 Phil. 2.
8 V. Pinamonti, *Specchio che non inganna*, ecc.
9 I Tim. 6.
10 Cap. 5.

11 Poëtarum princeps Aligherius de avaritia sic habet:

Ed ha natura sì malvagia e ria,
Che mai non empie la bramosa voglia,
E dopo 'l pasto ha più fame che pria.
INFERNO, C. I, v. 97 et seqq.

12 Eccli. 10—Liguori, *Op. Mor.* l. V, n. 68.

facial quidpiam grave contra Deum aut proximum, peccabit tantum venialiter; cum sit quaedam tantum inordinatio [1].

Avaritiae autem filiae praecipuae sunt: —1. *durities cordis* super egenorum miseriis, eis non compatiendo, non opitulando, debita tarde solvendo, eos despiciendo, objurgationibus afficiendo, etc ;— 2. *inquieta sollecitudo* ex nimio amore divitias sibi comparandi, aut timore eas amittendi. Haec si retrahit a spiritualibus vel ab aliis obligationibus ex gravi praecepto implendis, mortalis erit;—3. *violentia*, rei nempe alienae per vim usurpatio;—4. *perfidia*, si ad ditescendum fides data violetur, et dicitur *fallacia*, si sit astuta deceptio alterius in verbo; *fraus*, nempe astuta alterius deceptio in factis; *perjurium*, si juramento firmetur deceptio alterius;— 5. *proditio*, nempe injusta rei vel personae manifestatio lucri causa, uti de Juda proditore legimus. Hinc versus:

Durus, sollicitus, violentus, perfidus, atque Proditor, auratus qui nimis ambit opes.

Avaritiae remedia sunt:—1. Oratio, quae *licet sit una, omnia potest*, ut ait Theodoretus —2. meditatio celsitudinis coelestium et vanitatis terrestrium, paupertatis Christi, mortis ejusque consectariorum: nam potest mortem « nibil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus « suis [2]; »—3. eleemosynarum largitio propriis facultatibus accommodata, miserorum visitatio, et in bonorum jactura divinae voluntati conformatio; venenum enim antidoto expellitur. Unde versus:

Oro, res pendo, miserisque superflua dono.

Avaritiae opponitur *prodigalitas*, quae consistit in defectu conservandi et excessu erogandi: est ex genere suo venialis, levior quam avaritia; quia minus abest a virtute liberalitatis. Potest tamen fieri mortalis, si inde gravia sequantur mala, ut si ideo impotentem te reddas ad debita solvenda, si tuis pauperiem crees, etc.

CAPUT SECUNDUM

DE LUXURIA.

Timidis gressibus ad materiam accedimus; de qua, si multa dicimus, castas offendimus aures; si pauca, instructio nostra deficit in re omnium frequentissima. Verum sicuti in ceteris, ita et in hac disputatione sequimur Alphonsum nostrum, etsi puritate angelus, zelo tamen animarum accensus, lubricam materiam tractare non omisit. Qui ait: « Utinam brevius « aut obscurius explicare me potuissem! « sed cum haec sit frequentior atque ab« bundantior Confessionum materia, pro« pter quam major animarum numerus « ad infernum delabitur, hinc opus mihi « fuit ad instructionem eorum, qui mora« lem scientiam cupiunt addiscere, ut cla« re (licet quo castissime fieri potuit) me « explicarem, et plurima particularia di« scuterem. Oro tamen studiosos, qui ad « munus audiendarum Confessionum se « parant, ut hunc Tractatum quemadmo« dum et alium de debito conjugali... le« gant ob hunc unice finem; omnem pror« sus curiositatem abjicientes, atque eo « tempore saepius mentem ad Deum ele« vent, et Virgini Immaculatae sese com« mendent, ne, dum aliorum animas Deo « student acquirere, ipsi suarum detri« mentum patiantur [3] ».

Art. I.—De luxuriae definitione, natura et divisione.

Q. 1. *Quid est luxuria et quale peccatum?*

R. Luxuria sic dicitur ab Isidoro, vel quasi sit *resolutio in voluptates*: vel quia proprium est hujus turpitudinis vires corporis animique *laxare* ac dissolvere: unde qui ei cedunt, dicuntur dissoluti. Definitur autem: *Inordinatus appetitus, vel usus delectationis venereae* [4]. Peccatum esse ex genere suo lethale constat ex Apostolo, qui aperte declarat, luxuriosos a regno Dei prorsus excludi [5] — Praeterea cum usus rei venereae institutus sit ad

1 Licet vero avaritia abstrahendo a consectariis et in se considerata ac in genere suo non sit nisi venialis, quia ex se avarus graviter nec Deum offendit nec proximum laedit, neque se ipsum corrumpit; tamen quia de facili ipsam comitatur hoc periculum vel Deum postponendi, vel proximum laedendi, vel propriam salutem negligendi, ideo in praxi non raro uti mortale peccatum habetur. Hinc illud Virgilii (*Eneid.* III): *quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames?* 2 Ps. 75.

3 *Opus Mor.* l. XXXIII, n. 415—V. *Annali delle Scienze Religiose*, Serm. 2, an. 1846, tom. III, p. 21 et seqq.

4 Venerea dicitur omnis delectatio ex se tendens ad generationem a Dea Venere; ideo quia illam generationi praesidem dicebant pagani.

5 Gal. 5.

propagationem et conservationem generis humani, censetur ex se materia gravis; ergo gravis pariter ex se erit censenda inordinatio in tali materia. Id insuper est contra dignitatem Christiani, cujus corpus sanctificatum est et factum templum Spiritus Sancti.

Imo est luxuria (vel etiam sola luxuriosa delectatio) gravis ex genere suo toto ex communi Doctorum, si sit cum plena advertentia ac deliberatione; tum quia in omni delectatione venerea ex Galeno et aliis fit quaedam seminis resolutio, et est veluti inchoata pollutio seu modus ad eam; tum quia naturam rationalem graviter semper offendit haec immunditia: unde merito Croix rejicit eorum opinionem, qui negant graviter peccare qui sponte consentit in motus leves carnales sponte obvenientes. Quod quidem demonstrat vix ignorantiam invincibilem hisce in turpitudinibus esse admittendam, et multo minus apud Christianos; idque magis, si agatur de externo peccato, v. g. pollutione. Unde qui peccata sua pluries confessus, crimen hoc reticuisset, et diceret se id ex ignorantia peccati fecisse, non de facili meretur fidem, sed potius videtur teneri ad iterandas Confessiones; si enim eum interroges, videbis homines ac lucem semper defugisse ad turpitudinem illam consummandam [1]: quod quidem probat, ejus ignorantiam vincibilem fuisse [2]. *Continuator Tournely.*

Q. 2. *Quomodo dividitur luxuria?*

R. Luxuria dividitur in *perfectam* seu *consummatam*, quae consistit in voluntaria humani seminis effusione; et in *imperfectam* seu *non consummatam*, in qua nulla intervenit humani seminis effusio. Luxuria perfecta iterum dividitur in *naturalem* et *non naturalem* sive *contra naturam*. Naturalis est voluntaria humani seminis effusio, servatis conditionibus, quas requirit natura actus necessarii ad hominis generationem: unde est conjunctio viri et foeminae modo generationis apto, sed extra conjugium. Non naturalis est voluntaria seminis effusio, in qua tales conditiones non servantur.—Quae omnia sexto et nono Decalogi praecepto prohibentur, quibus nempe vetitum est moechari et uxorem proximi concupiscere; nam qui prohibet aliquid, censetur etiam prohibere omnia quae ad illud conducere possunt: quod evenit in praesenti, uti fuse probant Salmanticenses.

§ 1.— *De luxuria perfecta et naturali.*

Sunt sex species luxuriae perfectae et naturalis; nempe 1. *fornicatio*, ad quam reducitur *meretricium* et *concubinatus*. 2. *stuprum;* 3. *raptum;* 4. *adulterium;* 5. *incestus;* 6 *sacrilegium*— Quinque species posteriores specialem continent malitiam luxuriae superadditam; cum deformitatem includant specie diversam, quae ideo in Confessione distincte aperienda est.

Q. 1. *Quid est fornicatio simplex* [3], *et an prohibita?*

R. Fornicatio simplex communiter definiri solet: *Concubitus soluti cum soluta ex mutuo consensu.* Quae fornicatio sub gravi prohibetur:

1. Jure divino (quod est contra Beguardos et Beguinos): sane Apostolus fornicarios dicit non habere haereditatem regni Dei [4]—Jure naturali (quod est contra Caramuelem et Durandum). Sane in fornicatione non servatur ordo rectae rationis, in quantum usus venereorum non fit secundum quod est conveniens ad bonum

1 Dices: *Non valet ratio ideo ipsum reum esse, quia se occultavit; nam homines ab omnium conspectu se subducunt quando res est de mingendo vel alvco evacuando: quae tamen mala non sunt, cum sint naturae necessitates* — R. Non tenet paritas; in secundo enim casu quisque interrogatus non refugit honestis verbis judicare, se in tenebris occultasse ad mingendum vel ventrem exonerandum. At numquid istae eadem facilitate aperiet, se et hominem et lucem fugisse ad pollutionem procurandam?

2 Quamvis autem cum pueris delinquentibus generatim non sit instituenda tam *severa imputatio, cum ejusmodi homunculi adhucdum solo fere sensu, ac phantasia ducantur; plerumque tamen haec judicii mitigatio tunc exceptionem patitur, ubi ab hac aetate graviter contra pudorem peccatur: Nam ejusmodi pueri puellaeque perbene sciunt tales spurcitias sub gravi prohiberi: tum vero innatas pudor vehementer reclamitat, et in plerisque qui ab ignorantia vel aliena seductione excusationem non merentur, multa animi perversitas detegitur.* Ait Stapf, § 71 — Hic etiam gravissimum monitum pro parentibus sit, nempe sedulo curare debent, ne una simul pueros puellasque ad animalium custodiam mittant: desides enim et otiosi cum sint, non raro evenit, ut talibus indulgeant, quae vel tunc vel postea in apertas turpitudines erumpent. Qua in re a Parochis ipsis est quammaxime invigilandum.

3 Dicitur *simplex* illa, quae transitorie exercetur cum una aut pluribus personis *solutis*. Sic dicitur ad eam discriminandam a fornificatione continuata cum eadem persona, uti evenire solet in concubinatu ac meretricio—*Soluti* autem hic dicuntur illi, uti ad rem observat Gousset, qui sunt liberi non solum a vinculo matrimonii sed etiam a mutua cognatione vel affinitate in gradibus prohibitis a voto continentiae, ab Ordine sacro et violentia.

4 Eph. 5.

prolis nasciturae; nam huic necessaria est educatio et institutio debita; et ad educationem hominis non solum requiritur cura matris a qua nutritur, sed multo magis cura patris a quo est instituendus, et difendendus et in bonis tam interioribus quam exterioribus promovendus. Sed pro hac mutua parentum cura, necessaria est certitudo prolis, et certa perpetuoque indivisa unio maris cum determinata foemina (quae unio matrimonium vocatur): quae cura impeditur per vagum concubitum, ut merito argumentatur Angelicus[1]. Et quamvis hoc incommodum in aliquo peculiari casu posset evitari, id esset per accidens; at natura attendit ad id quod communiter contingit. Et Deus uti auctor naturae debuit fornicationem pro omni casu vetare; alioquin homines cupiditatibus excoecati facile sibi fingerent incommodum illud multis in casibus defuturum, in quibus tamen reapse non deesset cum maximo prolis detrimento. Hinc d. Fulgentius: *Fornicatio numquam potest esse sine gravi peccato*[2]. Et Innocentius XI damnavit hanc n.48 propositionem: «Tam « clarum videtur fornicationem secundum « se nullam involvere malitiam, sed so- « lum esse malum, quia interdicta, ut « contrarium omnino rationi dissonum « videatur ».

Q. 2. *Quid est Meretricium*[3]?

R. Meretricium est *status mulieris, quae omnibus parata est sub mercede sui corporis copiam facere*. Mulieres meretricantes semper habitae sunt uti speciei humanae opprobrium: pessima certe est earum conditio ratione habitualis ac pravae animi dispositionis, scandali et nocumenti prolis. Ex quo constat eas incapaces absolutionis, donec larga experientia constet esse emendatas, et a lupanari remotas: sunt tamen a Confessario humaniter accipiendae si forte resipiscant. Etsi autem emendatae possint absolvi, non ita est de Eucharistiae susceptione, ad quam ut admittantur, de earum conversione ad scandalum auferendum publice constare debet; et si fieri possit, e loco turpitudinis prius adsportandae sunt.

Utrum vero in societate permitti possint meretrices, sunt qui probabiliter affirmant cum Augustino[4] et Angelico[5]: ne secus pejora peccata eveniant, nempe sodomiae, bestialitatis, mollitiei, etc. Verum practice loquendo contrarium est probabilius cum Bouvier, Gutierez, Navarro, Roncaglia, Scotti[6] et aliis plurimis; neque enim ideo illa mala vitantur. Imo vitium hoc frequentia augetur magis, ad malum sollicitatio crescit, excitantur rixae, hebetantur sensus, studia negliguntur, vilescunt nuptiae, etc. In omni autem casu non poterit permitti, nisi in vastis urbibus, uti probat P. Sarnelli[7]: et quidem vilissimum in locum meretrices sunt amandandae.

An (quaeres) *fornicatio, quam unus ex sponsis habet cum extranea persona, aliquid superaddat, ut talis fornicatio sit specie diversa a simplici fornicatione: ideo an sit explicanda in confessione haec circumstantia?* — Alii negant sponsi fornicationem cum extranea esse specie diversam a simplici fornicatione; quia talis concubitus dici nequit adulterium, cum per sola sponsalia nullum jus competat proprie dictum sponso in corpus sponsae, et vicissim. Unde talis fornicatio secundum ipsos est tantum circumstantia aggravans non necessario explicanda in Confessione. Alii censent diversam habere malitiam dumtaxat fornicationem sponsae; cum in sponso non ita gravis appareat inordinatio. Alii vero docent utriusque fornicationem habere malitiam specie diversam ratione injustitiae, quae committitur contra partem desponsatam. Licet enim ista nondum per sola sponsalia acquisiverit jus in corpus alterius, seu uti dicunt, jus in rem; acquisivit tamen jus ad ejus corpus, id est jus ad rem: unde talis circumstantia est aperienda — Tres dictae opiniones sunt omnes aeque probabiles[8].

Q. 3 *Quid de concubinatu?*

1 2.2, q 154 a.2.

2 Eph.1, c.4.

3 Nomen ductum est a *mercede*, quam faciunt illae, quae hunc statum turpiter profitentur. De hac mercede erit in *Tract. De Justitia*, diss. 2, c.1. art. 4.

4 Lib. IV *de Ord.* c.4.

5 Opusc. 10, l. IV. c.14.

6 Quamvis posterior sententia probabilior videatur, arbitramur tamen absolvendos esse magistratus urbium, qui bona fide asserunt, se malum istud tollere non posse. In dubiis namque non Confessarii est decernere quid agere debeant ii, quibus difficilia commissa sunt negotia, uti sunt judices, magistratus, duces exercitus, reges, aut ministri, etc. *Bouvier*.

7 *Opusculum*, De abusu meretrici — V. *Cod. poen. Albertinus*, l. II. t. VII — *C. A. poen.* p.2, §§ 245 et seqq. — Liguori, *Op. Mor.* l. III. n. 434.

V. Jus poenale Neapolitanum, Art 344 et seqq.

8 V. Liguori, *Opus Moral.* l. III, n. 447; et l. VI, n. 847.

« porali ; puta , si amasius debitor esset « concubinae in magna summa ?»—Probabiliter, amasius occasionem illico auferre non tenetur si non possit solvere sine magno detrimento suae famae vel sui status, ita ut in gravem necessitatem redigeretur. Verum semper expedit omnino , ut differatur absolutio usque ad emendationem; quia experientia nimis constat , quod (ea obtenta) difficulter occasio postea aufertur, et facillime reditur ad vomitum. Et si haec dilatio non juvat, occasio omnino auferenda est : nam omnes divitiae nihil sunt in comparatione animae [1].

Q. 4. *Quid est stuprum?*

R. Stuprum definitur: *illicita defloratio virginis, ipsa invita* [2]. Hoc autem peccatum habet malitiam specialem et propriam quia praeter fornicationem continet gravissimam injustitiam et injuriam oppressæ virgini irrogatam: stuprator enim aufert carnis integritatem , legitimas impedit puellae nuptias, eamque ponit in via meritricandi [3]— Stupri reus censetur etiamsi quis personam ebriam, fatuam aut dormientem sine praevio ejusdem consensu oppresserint; nam tunc persona illa censetur interpretative repugnare. Imo etiamsi virgo fraude (v. g. falsa matrimonii aut magnae dotis promissione vel gravi metu etiam reverentiali) fuerit ad malum inducta; quia licet ipsa quoque peccet consentiendo, talis tamen ejus consensus extortus fuit per gravem injuriam , nempe per vim moralem. Imo quamvis communiussit, stuprum per se non esse speciale peccatum a fornicatione distinctum , si virgo plane consentiat [4], quia consentienti proprie dicta injuria non irrogatur; erit tamen specie diversum a simplici fornicatione, si inde interveniat deducens ac moeror parentibus , in quorum custodia erat puella, juxta illud: *Filiae tibi sunt? serva corpus illarum* [5]. Et tunc erit declarandum, ratione damni, quod patratum est contra pietatem familiae debitam.

Pluribus in Synodis , ut in Novariensi (p. 324) reservata est *copula carnalis cum innupta vi metuve, aut ficta promissione dotis vel matrimonii extorta*. Imo etiam Codice poenali communi Albertino et militari graviter stuprator punitur aliquando etiam morte [6]. Ubi notandum jure Civili stuprum violentum sumi pro violatione mulieris cujuscumque, modo invitæ.

Q. 5. *Quid est raptus* ?

R. Raptus dupliciter committitur : vel violenter abducendo foeminam repugnantem de loco in locum matrimonii contrahendi causa; vel abducendo virum , aut foeminam libidinis explendae causa de loco tuto ad non tutum per vim aut metum gravem illatum aut ipsi personae raptae, aut iis quibus illa subest, id est parentibus aut tutoribus, aut viro. Si 1, raptus non solum grave peccatum est , sed est quoque impedimentum matrimonii dirimens; atque gravissimae poenae in ipsum jure Canonico constitutae sunt. Si 2, raptus nedum dirimat conjugium, imo ex Tridentino [7] raptor tenetur raptam ducere aut dotare, nisi sit meretrix vel malae famae: quod non tam est poena, quam justa compensatio. Est autem talis raptus peccatum mortale et luxuriae, cum nempe intentionem contineat adeo libidinosam; et injustitia tam contra personam ipsam, quae violenter abducitur, quam etiam contra parentes aut alios quoscumque, quarum in potestate persona illa constituta

1 Quod dicitur de concubina, idem ferme vale de alia muliere suspecta, cujus retentio scandalum daret, licet cum ea non pecceiur — V. Liguori. *Op. Mor.* l. III, nn. 433 et seqq *Et de Poenitentia*, ubi de *occasionariis et recidivis*.

2 Hic virginitas non sumitur pro virtute; sed pro integritate carnis, quatenus nempe foemina nunquam claustrum seu signaculum virginitatis, uti dicunt, violavit: unde stuprum adhuc est in illa quae delectationibus venereis , vel mollitie jam polluta fuit.

3 S. Thomas, 2. 2. q. 154. a 6.

4 Ita sentiunt Banuez Barbosa. Diana, Dicastillos, Lessius. Salmanticenses. Sanchez, Suarez, aliique contra Collet. Dens. Sylvium, Billuart. etc. Quod movet adversarios, est violatio claustri, cui porro bono puella non habet facultatem cedendi. Verum quod ab homine signaculum virginale rumpatur, virgine ipsa consentiente, et alia circumstantia praecisa, in eo solum natura offenditur , quod illa violatio fiat extra matrimonium (certo enim in matrimonio id liceret). Ergo malitiam in eo tantum stat quod concubitus fiat a viro non suo ; sed hoc induit tantummodo malitiam simplicis fornicationis. Adde in contraria sententia puella de delectationibus venereis se accusans, dicere deberet , an sit necne virgo. Similiter vir qui mulierem concupivit , declarare deberet an illam judicaverit virginem vel corruptam : hoc porro intollerabile foret, et communi poenitentium ac Confessariorum praxi adversatur. Hanc difficultatem sensit Billuart qui ideo cum Wiggers, Houdart, et Duelman vult, circumstantiam virginitatis in voluntario stupro addere quidem malitiam specialem ; sed tantum venialem . quae idcirco non est necessario aperienda Et testatur , se antequam huic opinioni adhaesisset, graves passum esse, et aliis creasse molestias in interrogationibus istis et raro sibi satisfactum.

5 Eccli. 7 — Vid. Liguori , *Homo Apost.* tr. IX, n. 14.

6 Art. 530, *C. A. poen.* q. 1, § 110 — *Cod. milit.* art. 289 et 294.

Jus Poenale Neapolitanum Art. 333 et seqq.

7 Sess. 24 , u. 6 — V. De matrimonio , ubi *de raptu*.

est — Si vero puella sponte discedat cum amasio, non raptus, sed de fuga appellatur, quae nullam addit malitiam specie distinctam a fornicatione [1].

Q. 6. *Quid est adulterium?*

R. Adulterium sic dictum, quasi « accessio ad alienum thorum, *definitur communiter*: concubitus illicitus viri cum « muliere: quorum alteruter vel uterque sit « conjugio ligatus » Committitur adulterium tribus modis: 1. dum solutus accedit ad conjugatam; 2. dum soluta accedit ad conjugatum; 3. dum conjugatus accedit ad conjugatam — Est autem peccatum grave tam contra castitatem, quam contra justitiam; nam ex Apostolo: « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem « non habet, sed mulier ». Unde idem Apostolus monet: « Nolite errare; neque fornicarii, neque adulteri... regnum Dei possidebunt [2] ». Hoc grande scelus vel ipsi gentiles detestati sunt ac prohibuerunt, uti Solon apud Graecos, Romulus apud Romanos. Quod si foemina adultera sit conjugata, gravius committit peccatum, quam si solus vir: idque ob incommoda graviora, quae inde solent exoriri, uti est incertitudo prolis, impedimentum generationis, etc. Si vero uterque sit conjugio ligatus, malum adhuc gravius erit; quia duplex ignoratur injuria in utriusque conjugem: ideoque in Confessione id erit omnino aperiendum — Poenae in adulteros ex jure Canonico sunt: 1. quod non possint adulteri compellere innocentem partem ad debitum reddendum: aequum est enim, *ut frangenti fidem nulla fides servetur*; 2. quod adsit jus in comparte innocenti divortium petendi; si tamen adulterium fuerit consummatum, certum, formale, alterutrius, non collaudatum neque remissum. Et Codice poenali Albertino modo carcere, modo reclusione modo operibus, duris adulter mulctatur pro rerum adjunctis [3].

Quid (quaeres) *si in adulterium uxoris maritus consentiat?* — Adhuc uxor erit adulterii rea, quia conjuges in hoc non possunt valide et efficaciter juri proprio renuntiare; cum renuntiare nequeant statui matrimonii, cui tale jus ex natura sua inviolabiliter inhaeret. Hinc ab Innocentio XI damnata est haec sub n. 50 propositio: « Copula cum conjugata, consentiente marito, non est adulterium; ideo « que sufficit in Confessione dicere se esse « fornicatum [4] ». — Notandum autem: in pluribus Synodis, uti in Novariensi (pag. 324), poena reservationis infertur marito, qui uxori legitimae « dictis, vel factis libere omnino praestat consensum, « ut alteri sui copiam faciat, si effectus « sequatur, id est copula ». In Codice vero poenali communi Albertino crimen reclusione punitur [5].

Q. 7. *Quid est incestus* [6] ?

R. Incestus definitur: « Concubitus illicitus inter personas cognatione sibi « invicem conjunctas ». Haec cognatio quadruplex distinguitur: oritur enim vel ex sanguinis communione, et dicitur consanguinitas; vel ex copula carnali, et dicitur affinitas; vel ex Baptismo ac Confirmatione, et dicitur cognatio spiritualis; vel ex adoptione legali, et dicitur cognatio legalis. Omnia autem haec semper prae oculis habenda; nam carnale peccatum cum talibus conjunctis perpetratum praeter luxuriae foeditatem, continet turpitudinem specialem; quia est contrarium reverentiae propinquis debitae. Hinc in sacra Scriptura incestus *res nefanda* dicitur, et *morte dignus* incestuosus [7]. Imo non solum copula, sed omnes etiam tactus impudici inter conjunctos induunt naturam incestus in Confessione necessario explicandi; semper enim est contra pietatem, quam ipsi conjuncti sibi mutuo debent [8] — Poena in incestum formalem et completum [9], ex jure Canonico in 1. et 3. affinitatis gradu, est privatio juris debiti petendi. Et in Synodis Dioecesanis ut plurimum (uti in Novariensi, pag. 322)

1 V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n. 144 — Ipse Codex poenalis communis Albertinus animadvertit in raptores, ut videre est art. 533 et seqq. — C. A. poen. p. 1. §§ 80 et 81.

2 1 Cor. 7. et 6; II. Eccli. 23.

3 Art. 523 et seqq: — *C. A poen.* p. 2. §§ 247 et 248. Jus Poenale Neap. Art. 326 et seqq.

4 Imo est commune et probabilius ipsum maritum etiam cum propria uxore adulterium committere posse, si nempe eam sodomitice cognoscat; nam hoc est contra bonum datae fidei, quod igitur est in Confessione explicandum. Liguori. *Op. Mor.* l. III, n 445.

5 Art. 538 — *C. A poen.* p. 2, § 256.

6 Juxta aliquos incestus ex generali vocabulo idem est ac *non castus*.

7 Lev. 20.

8 Copula inter personas, quae ob impedimentum honestatis publicae matrimonium secum inire non possunt, ad incestum revocatur. Similiter tutor, qui pupillam suam corrumpit, quandam speciem incestus admittit.

9 *Formalis* est quando ille qui peccat, scit eam personam, quacum peccat, sibi esse cognatione conjunctam; *Completus* est quando fit seminatio intra vas.

incestus reservatur si contingat inter consanguineos in 1. et 2. gradu lineae tum rectae tum transversalis; vel inter affines in 1. gradu; et inter cognatos spirituales. Gravissime tandem incestus punitur in ipso Codice poenali patrio [1].

Sed (quaeres) *an omnes memorati incestus differant inter se essentialiter, an vero sint ejusdem speciei* ?— Certum est incestus inter cognatos spirituales et legales, tum a se invicem, tum ab incestu inter consangnineos et affines differre; cum uterque attingat objectum specie diversum. Nempe incestus in cognatione legali quandam tantum babet similitudinem cum irreverentia erga parentes : per co pulam vero cum cognatis spiritualibus ex d. Thoma committitur *sacrilegium ad modum incestus*, cum ea propinquitas sit in reverentiam Sacramenti inducta [2] : unde in Confessione qualitas incestus vel legalis vel spiritualis est aperienda, ut tota ac propria malitia innotescat—Utrum vero specie etiam differant inter se incestus inter consanguineos et affines, alii probabiliter affirmant; quia una propinquitas est intrinseca ab identitate sanguinis, altera extrinseca a copula. Alii probabilius negant; cum materialiter se habeat, quod una sit a sanguine, altera a copula; quia uterque incestus semper eodem pietatis motivo prohibetur. Hinc Angelicus Doctor babet : *Ejusdem rationis inconvenientiam facit consanguinitatis et affinitas*.

Quid vero (dices) *de variis gradibus ejusdem incestus*? *Estne inter se diversae speciei gradus unus ab alio* , *ut debeat declarari graduum diversitas seu distantia in Confessione* [3]?— Quod primo pertinet ad cognationem legalem, varii bujus cognationis gradus , uti docent probabilius , inter se non differunt specie. Nam per se non adest naturalis ac diversa difformitas in uno, quam non sit in alio gradu: cum id positivo tantum jure inductum sit—Incestus pariter cum affinibus quoad diversos gradus est commune , esse ejusdem speciei ex paritate rationis; si tamen excipiatur incestus inter privignum et novercam, interque socerum et nurum, cujus qnidem illico concipitur horrenda deformitas —Tandem quod pertinet ad gradus consanguinitatis, quoad primum gradum lineae rectae, id est quoad incestum cum matre vel patre, videtur omnino tenendum , istum ab aliis differre specie ; cum hic exhibeat quandam et specialem inordinationem , atque deformitatem in se [4]. Imo recte dicunt Lugo et Continuator Tournely explicandum esse, an pater peccaverit cum filia; vel an cum matre filius, cujus culpa habet diversam malitiam ratione reverentiae matri debitae.

Quoad ceteros autem gradus consanguinitatis , disputant. Alii cum Lessio , Lugo et Sanchez dicunt , specie differre etiam primum gradum lineae transversalis; natura enim ipsa refugit maxime commixtionem inter fratres et sorores. Alii cum Laymano, Suarez et Vasquez tenent, omnes gradus usque ad quartum speciem diversam constituere; quia major debetur reverentia proximiori gradui, quam remotiori. Alii cum Cajetano, Navarro et Pontio docent , primo excluso lineae rectae , ceteros gradus specie non differre ; sed tantum continere circumstantiam aggravantem. Ratio , quia prohibitio commixtionis conjugalis inter personas, excepto primo gradu lineae rectae, non oritur ex lege naturali (olim enim filiis Adam licitum fuit cum suis sororibus copulari), sed ex prohibitione Ecclesiae ; porro per solum jus naturale specifica diversitas non constituitur. Pro hac ultima sententia videtur indubitanter esse Angelicus [5] , qui docet, quod praeter parentes, ceterae personae non habent ex se ipsis indecentiam, si conjungantur [6].

Q. 8. *Quid est sacrilegium in materia luxuriae* [7] ?

R. Sacrilegium in materia luxuriae est *violatio rei, loci vel personae sacrae per actum venereum*. Grande peccatum est : dictat enim recta ratio, sancta sancte tractanda esse ; et duplicem malitiam continet , nempe contra castitatem et contra Religionem.

1. Circa *rem* erit sacrilegium omnis a-

1 Art. 522—*C.A.poen*.p.2, §246.
Jus poenale Neap. Art. 345.
2 2.2,q. 154. a.10.
Jus poenale Neap. Art. 345.
3 V. Liguori, *Opus Morale* l. VI, n. 460.
4 De cognatione spirituali non loquimur, cum in ea nulla gradus distinctio.
5 2,2, q. 154, a. 9.
6 Secunda sententia est minu. probabilis; aliae aeque probabiles videntur ex S. Alphonso. *Op. Mor*. l. VI, n. 470.
7 V. Liguori, *Op. Mor*. l. III, nn. 453 et seqq. *Homo Ap*. tr. IX, nn. 20 et seqq. Poenae in sacrilegos latae V. *De Virtute Religionis* . disputatione 3. ubi de sacrilegio in genere. Hic agitur tam de perfecta, quam de imperfecta luxuria.

ctus luxuriosus, qui Christum Dominum laedat sub aliqua re specialiter exhibitum. Hinc sacrilegus erit quicumque actus luxuriosus tam interior quam exterior in eo, qui vel Eucharistiam gestat, vel Communionem distribuit, vel sacris indutus vestibus procedit; iste enim Christum ipsum speciali ratione iis in rebus exhibet. Item sacrilegus est qui infra mediam horam post Communionem se polluit gravem enim injuriam irrogat Christo in Sacramento. Non tamen committeret sacrilegium, qui turpiter peccaret Reliquias gestando; nam istae non specialiter Christum repraesentant [1].

2. Circa *locum* sacrilegium erit omnis actus luxuriosus exterior patratus in loco benedicto et deputato tum ad mortuos sepeliendos, tum ad officia divina celebranda, a tecto nempe usque ad pavimentum, exclusis tamen cellis, claustro, Sacrario, dormitorio, tecto super Ecclesiam, janua extra atrium ejusdem et atrio [2]. Excluduntur etiam Oratoria privata, cum non habeantur uti verae Ecclesiae. Sicuti vero per voluntariam sanguinis, ita et per seminis voluntariam effusionem polluta remanet Ecclesia, adeo ut esset abstinendum a Divinis (si id innotescat), donec ipsa reconcilietur [3]. Quod communius et probabilius dicunt valere etiam de copula maritali; quia semper graviter sanctitudini loci haec copula disconvenit [4].

3. Circa *personam* sacrilegium est omnis actus luxuriosus tam exterior, quam interior in persona vel cum persona voto castitatis ligata. Et si peccatum sit personae sacrae cum alia item sacra, duplex erit sacrilegium; quia dupliciter tunc offenditur Religio, peccato nempe proprio et peccato alterius, cui utrique uterque peccans cooperatur — Qui castitatis voto obstrictus alteri suadet peccatum carnale, sacrilegii item reus evadit, si illum ex positivo libidinis affectu suadeat; jam enim directe in illam peccaret. Secus si induceret alio fine; quia votum propriam tantum respicit castitatem; unde tunc tantum scandalo peccaret: ita Billuart, Dens [5], etc. — Religiosus professus, qui *sit etiam in Sacris*, *si castitatem laedit*, probabilius unum tantum committit sacrilegium; tum quia constitutus in Sacris probabilius et verius tantum ratione voti Ordini adnexi tenetur ad castitatem, uti colligitur ex jure Canonico [6]: tum quia talis, etsi teneretur ad castitatem ex solo Ecclesiae praecepto, attamen adhuc contra solam Religionem peccat; cum Ecclesia ex motivo tantum Religionis castitatem praecipiat, ideo unum tantum sit motivum illius servandae.

An (inquires) *verba, tactus et aspectus turpes in Ecclesia sint sacrilegia?* Affirmant probabilius, licet absit periculum pollutionis; si tamen illi actus externi sint graviter turpes. Nam tunc ipsi per se continent deformitatem externam gravem contra reverentiam loci sacri.

Sed quid (dices) *de luxuriosis et gravibus cogitationibus in Ecclesia habitis? suntne sacrilegia?* — Vel cogitationes hujusmodi continent desiderium deliberatum peccandi in ipsa Ecclesia, tametsi occulte; vel peccandi extra. Si 1, habetur sacrilegium ob rationem gravis irreverentiae erga domum Dei, quam *decet Sanctitudo in longitudinem dierum* [7]. Quod valet, quamvis extra Ecclesiam pravum illud desiderium habitum fuerit, quia terminum haberet ad locum sacrum.

1 Item neque qui Reliquias daret amasiae, illo tamen simplicis donationis, uti docent Salmanticenses, Filliucius, Azor aliique multi contra Concinam.

2 Item caveis fabricatis sub pavimento, nisi sit locus sepulturae vel divinorum officiorum, ait *Gousset*. Item turri campanarum, si ab Ecclesia et caemeterio sit sejuncta; et choro moaaliom ab Ecclesia separato.

3 C. unic. *de consecr. Eccl.* in 6°.

4 Merito tamen a mortali excusant conjuges, vel si diu remanere deberent in Ecclesia, nempe probabilius ad 20 vel 30 dies. Nam non censetur velle pia mater Ecclesia eos obligare ad abstinendum cum tanto incommodo.

5 Qui votum castitatis pluries iteravit, aut votum simplex voto solemni addidit, non ideo multiplex committit peccatum illud violando; unica quippe est obligatio. Ita Bouvier, qui tamen addit circumstantiam solemnitatis in voto notabiliter aggravare peccatum juxta probabilem multorum sententiam — Hinc etiam communius dicunt contra Voit, quod si Sacerdos inquinatus impuritatibus, dum ad Confessionem accedit, fingit se esse laicum, voto tamen castitatis obstrictum, valide confitetur; cum adhuc sufficienter adaperiat voti ligamen; solemnitas autem addita voto speciem non mutet, sed aggravet tantum. Utique totum verum Sacerdos non confitetur; adhuc tamen sufficienter aperit circumstantiam de necessitate aperiendam pro Sacramenti valore: unde si aliud non obstet, etiam dato quod mentitus sit iste Sacerdos, id tamen culpae venialis rationem non egreditur, sicque Sacramentum non infirmat. Neque obstat perfectionem a solemni voto importatam majorem esse debere illa laici simplici castitatis voto obstricti; cum haec major vel minor perfectio per peccatum amissa peccatum de una in aliam speciem non transferat. Ita Palaus, Lugo, ac Resolutio Casuum sub Benedicto XIV.

6 Cap. *Cum olim.* de Cler. conjug. — Liguori *Homo Apost.* tr. xx, n. 20.

7 Ps. 92.

Si 2, nulla erit sacrilegii macula; cum tunc peccatum non ordinetur ad Ecclesiae violationem. Ita Dens, Navarrus, Suarez aliique.

§ II.—*De luxuria perfecta non naturali seu contra naturam.*

Species luxuriae perfectae contra naturam sunt: 1. *pollutio* seu *mollities*; 2. *sodomia*; 3. *bestialitas*; 4. *indebitus concumbendi modus* [1]. Singulae species invicem differunt natura sua; quia specialem includunt deformitatem. Unde Alexander VII hanc sub n. 24 damnavit propositionem: « Mollities, sodomia et bestialitas « sunt peccata ejusdem speciei infimae, « ideoque sufficit dicere in Confessione, « se procurasse pollutionem. » Et haec omnia detestatur Apostolus, et *immunditiam* vocat [2].

Q. 1. *Quid est pollutio, quotuplex et an mala?*

R. Pollutio generatim accepta definitur communiter; « Humani seminis effusio « sine congressu cum alio [3] » — Pollutio dividi solet: 1. in *simplicem*, et ea est, quae nullam aliam malitiam habet adjunctam: ut cum quis nullo vinculo ligatus, sed solutus, in sua delectatione sistens se polluat; 2. in *qualificatam*, et est quando praeter suam, aliam malitiam habet, ut si quis, puta, vinculo castitatis ligatus uno actu se polluat cogitando de consanguinea conjugata. Peccat non tantum peccato pollutionis, sed etiam sacrilegii, incestus et adulterii: quae omnia sunt distincte aperienda; 3. in *voluntariam* tum in se, tum in causa, prout in se intenditur directe, vel in aliquo voluntarie posito, quod ipsam causet; 4. in *involuntariam*, si nempe absque cooperatione voluntatis contingat, sed ex causis mere naturalibus, v. g. ex superfluitate naturae, ex imbecillitate organorum, aut ex dispositione nervorum, etc. De hac porro nulla quaestio, cum peccaminosa non sit; sed habeatur uti naturalis effectus, prout sudor vel sanguinis effusio e naribus.

Certum est, pollutionem etiam simplicem voluntariam esse intrinsece ac graviter malam: repugnat enim fini, ad quem ordinatum est semen humanum: homo enim non potest membris suis uti, prout ipsi libet, sed in eum tantum finem qui est a naturae Auctore dispositus. Videlicet si fornicatio mala est, quia adversatur prolis educationi: a fortiori mala erit pollutio, quae adversatur ipsi prolis generationi. Hinc legimus Deum percussisse Onan (a quo turpissimum scelus nominari coepit); quia *semen fundebat in terram*, eo quod *rem detestabilem faceret*, quae nempe natura sua erat iniqua [4]. Hinc Apostolus ait: « Neque adul« teri, neque molles... regnum Dei possi« debunt [5] ». Hinc Innocentius XI damnavit hanc sub n. 49 propositionem: « Mollities jure naturae prohibita non « est ».

An (quaeres) *liceat ponere actionem de se honestam ac licitam, ex qua tamen praevidetur secutura pollutio?*

R. Si nulla adest causa necessitatis, utilitatis aut commoditatis ponendi illam actionem, etsi in se honestam ac licitam, nefas est eam ponere; nam rationalem creaturam dedecet sine justa causa pollutionem etiam indirecte admittere. Si vero aliqua honesta causa adest, actio illa licite poni potest, etsi in pollutionem influat. Dummodo tamen: 1. Pollutio ab agente nullo modo intendatur; intentio enim malamalûm opus facit; 2. quodcumque excludatur periculum in eam consentiendi; tunc enim habetur potius passio, quam actio, casu quo ipsa pollutio eveniat [6]. Neque certo tunc pollutio dici potest procedere

1 Ita Angelicus, 2 2, q. 154, a. 11. De modo indebito concumbendi, qui evenit quando servatur identitas speciei, sexus diversitas et debita organa naturae (sed tamen fit modo inordinato), erit de *Matrimonio*.

2 Rom. 12.

3 Sive effundatur foras, ut in maribus; sive intus defluat in matricem, ut in foeminis. Sed quoad foeminas audiatur *Examen Raisonné*: « in foeminis nullum proprie dictum semen vident nunc saltem generaliter medici in humore, qui ad intra vel extra in eis effunditur, et dicunt sat unanimiter Theologi (et etiam medici, ut mihi dixit celebris medicus auctor) illud semen improprie dictum non esse ad generationem necessarium. Quidquid sit, pollutae cognoscuntur foeminae cum etiam sine ulla effusione, magnum plus minusve ratione complexionis, experiuntur sensum voluptatis, qua completa, satiantur ac quiescunt. Sensus hic, qui incipit in partibus venereis, est spasmi et collapsus majoris vel minoris species; proprieque seminatio in foeminis, sive ejus indicium. In pluribus iteratur, saepe multoties iterata causa. *Theol. pract. et Billuart* ».

Si foemina ad se polluendam utatutur aliquo instrumento, haec circumstantia videtur explicanda, si eo utatur uti membro viri.

4 Gen. 38.

5 I Cor. 6.

6 Hic audiatur Cajetanus: « Doctores et confessores vacantes cognitionibus vel auditionibus operum turpium intuitu pietatis, non peccant subsequentibus corporalibus pollutionibus contra eorum voluntatem, quia licent possint, non tamen

ex malitia; cum procedat evidenter ex naturae infirmitate. Sane: quis incusaret Titium, qui ad commodius iter agendum equitat, ad commodius quiescendum in lecto elastico decumbit, si equitando vel sic quiescendo talem in se experiatur effectum, sed omni remoto periculo consensus? Ita Billuart, Bouvier, Gousset, aliique omnes cum d. Thoma, qui ad rem habet: « Nihil prohibet unius actus esse « duos effectus, quorum alter solum sit « in intentione; alius vero sit praeter in« tentionem [1]. »

Sed (quaeres) *quale peccatum committit qui absque justa vel necessitatis vel utilitatis vel commoditatis causa ponit actionem, ex qua praevidet pollutionem esse secuturam?* — Vel actio sine justa causa posita influit proxime et graviter in pollutionem, vel tantum remote et leviter. Si 1, actio erit peccatum mortale, licet in se pollutio intenta non sit; quia lex naturalis, pollutionem graviter prohibens, obligat etiam sub gravi ad non ponendas actiones proxime et per se in eam influentes. Si 2, non erit nisi culpa venialis, modo pollutio non fuerit intenta, nec extiterit consentiendi periculum; quia cum ea non sit volita in se, sed tantum in causa, eo gradu mala est, quo est mala ipsamet causa. In hoc scilicet casu pollutio, quae praevidetur secutura, a causa potius naturali videtur procedere, quam a causis illis leviter et remote in eam influentibus.

Porro actiones seu causae *proxime* in pollutionem influentes sunt eae, quae per se, directe et natura sua ad pollutionem tendunt, eo fere modo quo dicitur causa per se mortis inflictio vulneris lethalis; atque ideireo gravem culpam constituunt in genere luxuriae. Sunt v. g. voluntarius aspectus concubitus humani, colloquia inhonesta, lectio vel auditio rerum valde turpium, cogitationes morosae de rebus venereis, tactus turpes in pudendis et similia. Omnes ideo actiones istae, vel pollutiones, inde provenientes procul dubio peccata mortalia dicendae sunt, si absque causa proportionata, necessaria vel utili, actiones illae ponantur: quia natura sua tales sunt, ut valeant graviter incitare ad libidinem. Ita communiter cum s. Thoma.

Actiones vero seu causae in pollutionem influentes *remote* tantum illae dicuntur, quae per se ac directe non tendunt in pollutionem ac proinde non constituunt, nisi culpam levem in genere luxuriae: vel gravem quidem per se, sed non in genere luxuriae, bene vero in materia diversa. Est v. g. esus vel potus calidorum, equitatio, confabulatio inutilis cum puella, crapula, ebrietas aut carnium comestio nimis immoderata; item audire Confessiones foeminarum, studere rebus venereis; denique omnes aliae actiones sive licitae de se, sive illicitae extra genus luxuriae, ex quibus nihilominus solet oriri pollutio. Has porro, uti communiter et probabilius docent cum s. Antonino Anacletus, Elbel, Roncaglia, Salmanticenses, Sanchez, Syl-

debent subtrahere se ab operibus sanctis propter hujusmodi, quae sequuntur ex necessitate memoriae ».

1 2. 2, q. 61, a. 7 — « Hoc (ad rem concludit Alphonsus noster, *Hom. Apost.* tr. IX, n. 34) etiam praevisa pollutione (intellige semper involuntaria):

« 1° Licet Confessarius excipere Confessiones, « et tractatus legere de rebus turpibus. Item chi« rurgis aspicere et tangere partes foeminae ae» grotantis, ac studere rebus medicis: ita com« muniter d. Antoninus, Navarrus, Cajetanus, Pe« trocorensis, Sanchez, Bonacina, Anacletus, Spo« rer, Salmanticenses, Holzman et alii plures cum « d. Thoma. Idque admittunt Navarros, Hurtadus, « Roncaglia, Salmanticenses, Elbel, Sporer, etc. « etiamsi aliquis chirurgus ex officio medeus, vel « Parochus excipiendo Confessiones aliquoties in » pollutionem consenserit, modo proponat in fu« turum convenientibus mediis se praecavere ad « peccatum vitandum. Secus vero dicunt de *sim« plici Confessario*; hic enim tenetur eo casu « abstinere ab audiendis Confessionibus, si possit « sine gravi suo damno — Imo si Parochus vel chi« rurgus in iis occasionibus semper vel fere sem« per lapsus fuerit, et non appareat nova proba« bilis spes emendationis, hic omnino tenetur etiam « cum jactura vitae officium deserere.

« Sic etiam 2° dicunt quamplurimi, uti Cajeta« nus, Bonacina, Layman, Sanchez, Navarrus, « Filliucius, Salmanticenses, Sporer, Croix, Bu« sembaum, Villalobus, Ledesma, Marchantius, « Trullench, etc. licere iis, qui magnum patiun« tur pruritum in venereis, tactu illum abigere, « etiamsi pollutio sequatur. Recte vero id prohi« bet Roncaglia, si pruritus non sit valde mole« stus, quamvis permittat eum abigere cum aliqua « tantum commotione — Nihilominus non facile « credatur quibusdam puellis, quae tactibus se « polluere solent, praetextu hujusmodi ardoris; « nam si diligenter examinentur, cognoscetur il« le pruritus multoties potius excitatus fuisse, vel a « pravis cogitationibus prachabitis, vel ab habitu « pravo contracto se tangendi.

« 3° Dicunt etiam Castropalaus, Layman, San« chez, Armilla, Lessius, Azor, Navarrus, Vas« quez, Bonacina, Anacletus, et Salmanticen« ses, licere equitare causa utilitatis: et etiam « recreationis, ut subdunt Sanchez, Layman, « Castropalaus — Dicunt quoque Sanchez, Layman, « Castropalaus, Holzman, Sporer, etc. ex com« muni, unicuique licere decumbere in aliquo situ « ad commodius quiescendum.

« 4° Demum dicunt S. Antoninus, Lessius, To« letus, Pichler, Salmanticenses, Holzman, Spo« rer, etc. communiter, licere cibos aut potus « calidos moderate sumere, et honestas choreas « ducere ».

vester, Suarez aliique, non tenemur sub gravi evitare; ideo quia graviter non influunt nec per se in ipsam pollutionem.

Advertimus tamen actiones, quae per se remote tantum in pollutionem influunt, posse influere proxime in eandem *respective*, idest relate ad peculiarem alicujus infirmam dispositionem. Et tunc in eo tales actiones essent utique peccaminosae mortaliter, ut valde probabiliter docent Roncaglia et Salmanticenses [1]. Hinc qui frequenter pollutiones expertus est ex causis per se non graviter culpabilibus in materia turpi, puta ex curiosa inquisitione turpium verborum, ex aspectu picturae non ita honestae, ex coitu animalium, etc. tenetur eas sub gravi evitare. Unusquisque ergo conscientiam suam consulat, et ex propria inclinatione maximo vitiose acquisita, consideret ex qua causa sibi pollutionis vel malae delectationis periculum immineat, ut cognoscat quae causa respectu ipsius sit gravis, quae non.

Quid (dices) *si quis patiatur pollutionem involuntariam ex lectione turpi peracta ob simplicem curiositatem, absque prava intentione et sine periculo se delectandi de rebus quas legit?*—Licet speculative loquendo iste videatur a mortali posse excusari; in praxi tamen eum non excusamus, maxime si ob talem lectionem jam alias et frequenter pollutionem sit passus. Nam respectu illius personae lectio illa graviter in pollutionem influit.

Quid (inquies) *si semen humanum noceat? licetne illud expellere?* — Negative, non licet illud expellere; actio enim seminis administrata ad solam generationem a natura per liberum agentem permissa est. Neque juvat dicere, quod bene possunt expelli e corpore nostro ceteri humores superflui: disparitas est, quod ceteri humores dantur primario in bonum corporis, et ideo illius bono subduntur; at semen habet finem unicum a natura intentum, nempe generationem. Neque pars est superflua, sed virtus potentiae generativae [2]— Si tamen semen judicio medicorum transierit in materiam corruptam, tunc poterit medicinis expelli, etsi praeter intentionem sequátur aliqua veri seminis effusio, uti affirmant communius et satis probabiliter Billuart, Bouvier, Layman et Sanchez contra Bonacinam, Croix et Lugo; quia tunc illa veri seminis effusio per accidens sequeretur, cum non intendatur directe. Intellige tamen: 1. Si semen certo sit corruptum; in dubio non licet; nam verum semen est in possessionem: unde nostrum est probare illud certo esse corruptum, ut possimus sine peccato expellere; 2. si alia desint remedia; cum enim hoc periculosum admodum sit, non est tentandum, nisi in extremis; 3. si fieri possit sine sensu libidinis, qui semper malus est. Hinc non licet id procurare tactibus; quia confricatio de se tendit ad commovendos spiritus carnales, atque ad verum semen expellendum [3].

Q. 2. *Quid de pollutione in somnis habita?*

R. Pollutio in somno habita per se non est peccatum; quia in somno nulla libertas est. Diximus *per se*; nam erit mortalis: 1. si ante somnum directe aut formaliter fuerit procurata, v. g. vel ideo calidam potionem sumendo vel certo situ cubando; tunc enim esset pollutio voluntaria in causa; 2. si post somnum placuit, et approbata fuit ob delectationem veneream; tunc jam accederet formalis consensus— Hic tamen duo notanda sunt: 1. cum pollutio contingit in somno, et seminis emissio contingit in vigilia semiplena, tunc etsi quaedam adsit delectatio; cum tamen non sit plene deliberata, peccatum erit dumtaxat veniale; 2. si seminis emissio incoeperit in somno, sed consummetur in plena vigilia, modo non adsit in delectationem consensus vel proximum ejusdem periculum (quod ex praeterita experientia facile poterit judicari), non tenetur emissionem illam quis in se cohibere, ne se morbi periculo exponat, videlicet semen

1 Quod pertinet ad *motus inordinatos* hac de re, nempe de illis quibusdam partium genitalium commotionibus pollutionem plus minusve praeparentibus, si illae a voluntate nullimode pendent uti saepe evenit, nullusque illis praebeatur consensus, ab omni peccato sunt immunes. Hic unum notamus circa hujusmodi motus, qui a nobis non pendent: saepe non expedit positivo conatu eisdem obsistere. Tunc quippe phantasia ipsamet contentione exardescit.... Tutius est Deum placide invocare B. Virginem, Angelum custodem, Patronum aliosque Sanctos precari, ab objectis periculosis fugere, mentem ab imaginibus obscoenis tranquille evocare, alio convertere, et seria applicatione diversis et praesertim externis negotiis vacare.

2 Quod si apponas illud aliquando a natura expelli, non ideo aliquid concluditur: quod enim a natura fit, non est contra naturam, sed ab Auctore naturae; neque ideo fieri licite potest a nobis. Sic contra naturam non est, quod quis ex defectu virium moriatur: at esset, si quis ideo vires sibi vellet adimere — Liguori, *Op. Mor.* l. III, n. 484.

3 Nunc medici testantur semen non corrumpi, sed tantum non elaborari; ac proinde vanam esse hypotesim seminis corrupti et morbiferi.

corruptum violenter in se retinendo [1].

Q. 3. *Quid sentiendum de simplici distillatione?*

R. Hoc nomine intelligimus fluxum quemdam humoris medii urinam inter et verum semen, qui guttatim in parva quantitate decidit. Si distillatio haec evenit praeter intentionem, nempe sine ullo voluntario sensu carnis et sine spirituum commotione item voluntaria, nullum est peccatum; neque plus oportet de ea inquirere, quam de simplici alio quocumque corporis sudore—Si vero eveniat cum voluntario carnali sensu et cum spirituum generationi inservientium commotione, v. g. ex turpi colloquio, aspectu, tactu, etc. tunc erit peccatum mortale; esset enim inchoata pollutio. Adde: ipsa esse non potest sine magna carnis rebellione. Unde pro praxi recte advertit Sanchez, quod data opera etiam levem distillationem procurare mortale peccatum est; quia illa semper, vel ut plurimum, secum fert aliquam commotionem, et aliquantuli seminis effusionem, aut certe illius proximum periculum.

Q. 4. *Quid est sodomia et quale peccatum?*

R. Sodomia perfecta definitur communius ac probabilius cum d. Thoma [2]: *Concubitus ad non debitum sexum, nempe masculi ad masculum, vel foeminae ad foeminam.* Unde concubitus cum debito sexu, nempe masculi ad foeminam, sed extra vas naturale, erit adhuc sodomia, imperfecta tamen. Sodomia suum nomen accepit ab urbe Sodoma, quae in tanti criminis poenam igne a coelo delapso fuit una cum suis incolis tota consumpta [3]. Ex tali autem poena criminis gravitatem facile colligere est: et sane illud vehementissime natura refugit. Talem ignominiam graviter quoque insectatur Apostolus [4]. *Horrendum scelus* sodomiam appellat Pius V. Et Chrysostomus sodomitas eloquentia sua conterit, infamiores ipsis canibus eos dicens [5].

Debet autem necessario poenitens aperire in Confessione circa sodomiam: 1. qualis fuerit persona, quacum peccaverit, an sacra, conjugata, consanguinea vel affinis; idque ob specialem malitiam, quae tunc superadditur vel sacrilegii vel adulterii vel incestus; 2. in sententia probabiliori tenetur etiam aperire, an fuerit agens an patiens; quia in primo contingit pollutio, non semper in altero; 3. an persona complex sit diversi vel ejusdem sexus; nam in sententia communiori perfecta sodomia est diversae speciei ab imperfecta; cum sit major ac diversa deformitas contra naturam rationalem, non servare neque debitum sexum, neque debitum vas.

Jure Canonico, si sodomitae sint laici, excommunicationi subduntur ac declarantur infames [6]; si Clerici vel Religiosi, ex Bulla *Horrendus* s. Pii V, privantur omni officio, omni beneficio atque privilegio clericati. Verum sodomitae has poenas non incurrunt, nisi sodomia sit: 1. *perfecta*, nempe cum alio ejusdem sexus; 2. *completa*, nempe consummata intra vas: lex enim in odiosis est strictae interpretationis [7]; 3. *frequentata*, nam Bulla loquitur *de exercentibus sodomiam*. Hanc poenam probabilius incurrunt etiam patientes; cum ipsi quoque vere sint sodomitae [8]. Solet etiam ab Episcopis hoc crimen reservari, uti reservatum est in Synodo Novariensi (*pag. 321*), si tamen perfectum sit atque completum; ex Codice autem poenali Albertino sodomitae modo reclusione, modo operibus duris puniuntur pro circumstantiarum varietate [9].

Q. 5. *Quid est bestialitas, et quale peccatum?*

R. Bestialitas est *coitus cum bestia*. Nefandissimum scelus, et quidem gravius quocumque alio contra naturam; nam ibi non solum non servatur debitum vas aut sexus, sed neque debita species. In ejus autem execrationem statuebatur in Lege Veteri, ut homo simul et bestia trucidarentur [10]—In Confessione autem opus non

1 Adde illud retinere difficillimum esse: et ita communiter Theologi cum Concina. Expedit tamen pro avertendo quocumque periculo peccati, ut talis sese crucis signo muniat, ut mentem ad contraria convertat, ut SS. Jesu et Mariae Nomina invocet.

2 2.2, q. 154, a. 11.

3 Gen. 19.

4 Rom. 1.

5 Hom. 4. *in Ep. ad Rom.*

6 C. 4 *de Excess. prael.*

7 Etiam inter foeminas habetur completa sodomia, vel ope instrumenti, vel naturaliter eo modo, quo compleri potest, quoties nempe fit applicatio unius partis ad partem alterius cum aliqua seminatione intra vas. Ita Salmanticenses, Lurseli, etc.

8 Non tamen incurritur ipso facto, uti verius dicunt (licet id in lege exprimatur); quia nulla poena ac foro (vaas sit jure jam acquisito incurritur nisi post sententiam saltem declaratoriam; cum nimis sit durum, ut quis debeat in seipsum graviorem poenam exequi.

9 *Cod. poen. comm.* art. 439; et *milit.* art. 291.

10 Lev. 20. Tactus impudici cum bestia licet pro-

est explicare qualis fuerit bestia; cum in genere morum id non referat: item non est opus, ut communiter et probabilius docent Azor, Potestas, Renzi, Tournely, etc. contra Croix et Elbol, quod explicetur, an bestia illa fuerit mas aut foemella; quia hic tota essentialis deformitas consistit in accessu ad diversam speciem: unde qualitas bestiae, et sexus ac in re accidentalis est [1].

Bestialitas in omnibus ferme Synodis Dioecesanis reservata est, licet extra vas naturale expleatur, uti in Novariensi (*pag.* 321).

§ III. — *De luxuria imperfecta.*

Luxuria imperfecta consistit in delectationibus, osculis, amplexibus, tactibus, aspectibus, turpiloquiis, comoediis, saltationibus et similibus.

Q. 1. *Quid est, et quotuplex delectatio?*

R. Delectatio est *quietio appetitus in aliquo, quod placet.* Delectatio triplex est: alia spiritualia sive intellectualis; alia organica sive sensibilis; alia venerea sive carnalis. *Prima* est quietio appetitus spiritualis in bono extra sensus posito; talis est delectatio, quae exurgit ex contemplatione veritatis. De hac nulla quaestio in hac materia. *Secunda* est quietio appetitus sensitivi in aliqua impressione grata; oritur nempe ex conformitate rei sensibilis cum organo sensus, quin tamen ullo modo commoveantur spiritus genitales. Talis est delectatio visus ex re pulchra, auditus ex musica, tactus ex lenitate, gustus ex sapore, odoratus ex suavitate. *Tertia* vero est quietio appetitus sensitivi sese oblectantis circa res ad generationem tendentes. Est nempe ea, quae sentitur circa partes venereas, et oritur ex commotione spirituum genitalium [2].

An (quaeres) *in delectatione circa hanc materiam detur parvitas?*

R. 1. Quod pertinet ad delectationem veneream, in ea nullo modo datur parvitas extra conjugium; talis enim deliberata delectatio est quaedam semper inchoata pollutio, seu motus ad ipsam. Hinc Alexander VII damnavit hanc sub n. 40 propositionem: *Est probabilis opinio, quae dicit esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo ulterioris consensus et pollutionis.* Hinc non videmus quare non sit graviter improbandus qui delectando manum mulieris attractat, digitos contorquet, pedem premit, etc.

R. 2: Quod pertinet ad delectationem sensibilem, speculative loquendo, est probabilis opinio Billuart, Gousset, Collet, Sylvii et aliorum, qui docent dari utiquo parvitatem materiae in hac re; nam haec delectatio, sistendo ibi et ex se, mala non est; cum ipse Deus eam sensibus pro fine legitimo annexuerit: unde erit tantum mala ratione periculi, quod quidem potest etiam levo esse. Hinc leviter tantum peccaret, uti dicunt, qui aspicit pulchram mulierem, aut tangit ejus manum vel faciem, praecise propter delectationem mere organicam seu sensualem, consistentem in quadam conformitate rel visae vel tactae cum organo visus vel tactus; ita ut non sit aliud quam delectatio de re pulchra quae videtur, aut de re blanda, molli, tenera quae tangitur, absque alia cujuscumque rei turpis delectatione — Diximus *speculative loquendo*; nam in praxi est omnino tenendum contrarium cum Cajetano, Diana, Fillincio, Roncaglia et Salmanticensibus, quando delectatio sensibilis est cum plena advertentia et consensu circa objecta, quae hac de re periculum indu-

prie non sint peccata bestialitatis, tamen habent aliquam specialem turpitudinem, uti ait Elbel, saltem venialem. V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, n. 475. De bestialitate caute, sed tamen semper interrogandi libidini multum, et saepe etiam parum dediti; quia plures istorum aestimant illud sufficienter in pollutione declarari. Aliunde quot inveniuntur qui eum illud semel aut iterum commiserint (forsan solum in prima adolescentia et potius ex quadam puerili, quam ex vehementi, quam ordinarie supponit, libidine) de illo dintissime in Confessione taceant! *Examen raisonnè.*

1 Congressus cum daemone, ajunt communissime, reducitur ad bestialitatem: nam est congressus cum individuo alterius speciei, in quo est malitia bestialitatis. Imo est etiam culpa superstitionis, quia est societas cum daemone. Imo habetur etiam malitia fornicationis aut sodomiae affective, si daemon appareat in forma pueri, aut mulieris; et etiam adulterii aut incestus, si quis delectetur de coitu cum daemone uti cum parente vel conjugata — V. Liguori, *Homo Ap.* tr. ix. n. 28.

2 Eadem persona potest esse objectum hujus triplicis delectationis. Si illa amatur ob dona naturalia intellectus, est *delectatio spiritualis;* si amatur ob quandam excellentiam corporis, est *delectatio sensibilis*; si amatur ob voluptatem carnalem ad concupiscendam eam, est *delectatio venerea.* Hic etiam notamus, nomine *delectationis* intelligi omnes cogitationes malas in genere luxuriae, scilicet desiderium, gaudium et delectationem morosam proprie dictam, de quibus specialim *disp.* 1, c. 2.

Quia talis actio, quamvis poneretur ex animi levitate, per se tamen et natura sua ad venerem excitat vehementissime, et naturali honestati valde adversatur[2]. Diximus *regulariter*; quia si tactus hujusmodi contingerent inter impuberes ex levitate et loco, absque ulla delectationis venereae intentione, a mortali poterunt excusari; cum in hoc casu non videantur in eandem (saltem graviter) influere[3].

Quid (quaeres) *de illo, qui permittit se ab alio turpiter tangi?* — Admittens tactus graviter impudicos peccat dupliciter et mortaliter; tum quia consentit peccato alterius; tum quia se exponit periculo turpis affectionis. Peccat pariter lethaliter admittens oscula, amplexus et vel ipsam manus contrectationem, nisi fiat ex more patrio, aut alio fine honesto, et absque ullo affectu pravo; aliter enim id esse non posset sine periculo gravi consensus in ipsam delectationem turpem.

Q. 4. *Quid de aspectu partium inhonestarum corporis alieni?*

R. 1. Si aspectus partium inhonestarum refertur ad personas ejusdem sexus, non est per se mortale; quia nec videtur graviter honestati adversari, nec adeo ad luxuriam inclinare. Diximus *per se*; nam excipe: 1. si aspiciens sit ad turpia valde inclinatus; tunc illi periculum esset proximum: item est si pulcher adolescens aspiciatur nudus; 2. si aspectus sit nimis diuturnus; neque enim in hac naturae corruptione diu esse potest, quin concupiscentia stimulos acuat suos. Hinc reprehendendi graviter sunt simul natantes, detectis verendis [1].

R. 2. Si vero aspectus partium inhonestarum, cum voluntaria delectatione visus, refertur ad personam diversi sexus, vel ad humanum concubitum, hoc erit mortale (nisi visio contingeret e loco valde longinquo, et tempore brevissimo et absque turpi affectu). Talis enim visio ad luxuriam vehementer inducit, et maximam turpitudinem procul dubio includit [4]. Neque excusaris a gravi, si partes turpes velo tenuissimo et perlucido aspicias; quia talis aspectus potius libidinem auget.

Quid (quaeres) *si aspiciantur partes honestae personae pulchrae diversi sexus?* — Dicimus in primis cum d. Thoma diuturnum mulieris pulchrae aspectum in eo, qui inordinato amore erga eam feratur, esse peccatum grave ob grave, cui se exponit, libidinosae delectationis periculum: idem est de diuturno colloquio vano cum puella inordinatae dilecta. Si vero aspectus iste contingat ex simplici urbanitate, vel ex causa alia honesta, non erit peccatum; ve veniale, si aspectus sit diuturnus aut ex curiositate procedens, videlicet ratione alicujus periculi — Aspicere autem partes minus honestas, non tamen turpes mulieris, uti pectus, brachia, crura, partem superiorem pectoris, secluso periculo lapsus atque aspectus diuturnitate, non est mor-

1 Graviter est increpanda illorum juvenum procacia; qui manum ex proposito immittunt in sinum mulieris; affectus enim libidinosus si non antecedit, certe sequitur ex tali tactu, uti experientia docet: adde vel ipsam quae tangitur, non raro sic exponi pollutionis, vel libidinosae delectationis periculo. Ait Goritia: tactus uberum foeminae praesertim jam puberis, sunt mortales cum sunt pressi et morosi; veniales vero, si leves et fiant obiter, superficialiter sineque affectu libidinoso. Ita etiam de puella proprium sinum tangente.

3 Quod dicendum quoque est de ancillis vel nutricibus, quae dum induunt vel spoliant infantes aut adolescentes, partes eorum pudendas aspiciunt vel tangunt ex levitate; hoc enim ordinarie non est conjunctum cum gravi carnis commotione. Attamen ab hac prava consuetudine graviter sunt arcendae ancillae, quia si id in more habeant, turpem habitum se tangendi de facili vel ipsi adolescentes contrahunt, qui inde in profundum veniunt — V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII, nn. 419 et seqq.

3 Vigilandum item a potestate ecclesiastica et civili, ne natantes, postposita verecundia, alienis oculis, praesertim personarum diversi sexus, nudos se objiciant: quod quidem sine gravi scandalo ac periculo esse non solet. Notat Sanchez, explicandam esse in Confessione qualitatem personae, quae fuit turpiter aspecta: quia aspectus sicut et tactus ab objecto specificantur. Sed verius contradicit Croix: quomodo enim quis aspiciens turpiter consanguineam committit incestum, si aspiciat sine ullo ejus desiderio? Videlicet aspectus afficiunt immediate solam personam, et ideo proprie et natura sua non censentur in actum consummatum tendere, et esse quasi aliqua copulae affectiva inchoatio — Liguori, *Opus Mor*, l. III, n. 421.

4 Excusant a mortali Salmanticenses, si absit periculum commotionis, ratione aetatis puerilis vel etiam senilis vel frigidae complexionis; sed hoc nec admittendum puto; cum saltem ex visu turpi oriatur periculum concupiscendi. Sunt autem graviter increpandi pueri illi ac puellae sibi invicem verenda detegentes, etsi obiter et ex levitate et quin ulla adsit visus delectatio; id enim si non erit mortale, ad mortale sine dubio conducit. Morose autem aspicere commixtionem animalium periculosum est. Tangere genitalia brutorum (etiam ex curiositate, joco, vel levitate) usque ad effusionem seminis belluini, est mortale, cum hoc vehementer natum sit ad libidinem excitandam; per se tamen tangere, molliter tractare genitalia bruti non est, nisi veniale. Conjungentes vero equos, tauros et simile ad procreandam prolem, non peccant, etsi motus libidinis exurgat, modo ei non consentiant, cum sit res necessitatis, vel res utilitatis — V. Liguori, *Op. Mor.* l. III, nn. 419 et seqq.

Olfacere ex curiositate menstruum, semen et cetera foeda videtur quaedam inordinatio, gravis vel levis juxta periculum.

tale: cum in hoc grave periculum non sit.

Quid (dices) *de eo, qui aspicit picturas obscoenas?* — Iste per se et speculative loquendo non peccat, quotiescumque nulla sit delectatio turpis, neque proximum ejusdem periculum, quia revera artificialia minus movent, quam naturalia. In praxi tamen putamus difficulter a mortali posse excusari virum, qui partes inhonestas mulieris depictae morose aspiceret; difficulter enim iste liberare se poterit a turpi delectatione vel saltem a proximo ejusdem periculo, nisi aspiceret per tempus brevissimum et in magna loci distantia [1]. Quod vero pertinet ad illos, qui pingunt vel exponunt publice imagines obscoenas, scilicet detectis verendis vel tenui velo obductis, isti peccant gravissimo scandalo; cum picturae istae adolescentes valde ad libidinem provocent [2]. Monet Tridentinum: *Omnis lascivia vitetur ita, ut procaci venustate imagines nec pingantur nec ornentur* [3]. Quod etiam valet de iis, qui eas domi retinent omnium aspectui expositas; cum non solum sibi, sed aliis quoque pravam praebeant occasionem.

Q. 5. *An sit mortale turpia verba proferre?*

R. Affirmative: mortale est turpia verba proferre, si ea sint nimis lasciva, uti si nominentur pudenda alterius sexus, aut modus copulandi, maxime si fiat cum aliorum scandalo. quod adest ut plurimum, cum dicuntur coram puellis aut pueris; vel si sint cum periculo malae delectationis in se ipso. Unde ajebat Apostolus: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala* [4]. Si tamen proferantur ex joco aut ira inter personas, in quibus vel nulla vel levis carnis commotio excitari soleat, non sunt nisi venialia peccata; cum periculum sit valde remotum [5]. Hic etiam notandum dicteria, quae proferuntur a messoribus, vindemiatoribus, etc. remoto scandali periculo, de se non esse mortalia; quia ea proferens et audientes parum commoventur. Item neque semper videntur habenda ut mortalia tenera colloquia cum personis diversi sexus; quamvis non sit negandum ea esse periculis plena, praesertim si diuturna sint, aut si in locis solitariis fiant.

An (quaeres) *sit mortale verba obscoena audire.* — Quod dicitur de ea proferente, idem generatim dicendum de ea ex proposito audiente; cum aeque sit in morum corruptionem. Ceterum hac in re notamus : — 1. qui audiunt obscoena vel auctoritatem habent in proferens, vel non. Si auctoritatem habent, eos cohibere debent quantum moraliter possunt: si non habent, eos admonere tenentur: aut ad minus tacere debent, praesertim mulieres, quibus summopere cavendum est, ne turpibus assentire videantur: hinc enim libido virorum inflammari solet: — 2. non subito pronuntiandum est eos omnes, qui audientes turpiloquia (ex parte loquentis mortalia) parum rident, mortaliter peccare; fieri enim potest, ut de modo dicendi potiusquam de rebus ipsis rideant. Porro in hoc casu mortaliter non peccant, nisi grave praebeant scandalum, ut facile praeberent Religiosi et Clerici; — 3. quod de verbis turpibus diximus, pari ratione dicendum est de cantilenis inhonestis. Carmina valde turpia componere, cantare vel libenter audire, est mortale: item mortale est, si grave detur scandalum, v. g. si Clericus carmina etiam tantummodo aequivoca conficiat: aut coram aliis, et praesertim coram saecularibus ea cantet.

Quid (quaeres) *dicendum de adolescentibus et puellis, qui se invicem adamant, vulgo*: fanno all'amore? — R. Generatim loquendo isti omnes non sunt in-

1 Billuart cum aliis excusat a mortali, si aspectus fiant ex levitate, obiter, ex curiositate, aut si picturae infantes tantummodo repraesentent.

2 V. Bravi, *Della convenienza di trattare la scultura e la pittura in relazione all'attuale progresso de' lumi*. Bergamo — *Amico Cattolico*. Mil. tom. XXII. pag. 22 — *Memorie di Modena* ecc. tom. XII. ser. 3. art.: la decenza nelle belle arti — Cittadella, *Istruzioni al pittor cristiano*. Ferrara 1634 — *Civiltà Catt.* ser. 2. vol. XI. pag. 658 — Rosignoli, *La pittura in giudizio*.

3 Sess. 25 — V. Liguori, *Opus Mor.* l. III. n. 424.

4 I Corinth. 15 — V. Liguori, *Opus Mor.* l. III. n. 426.

5 Ut si ista nominentur inter conjugatos, qui venereis assueti parum ordinario moventur. Videant tamen conjugali, ne aliis gravi scandalo sint: «Rarum non est (ait *Stapf.* § 482), ut homines omni spurcitia repleti corruptionis suae initium a propriis parentibus repetant, quippe quorum pudendae conversationis testes fuerunt. Omnem fidem superat quae sit circa hanc materiam aetatis adhuc tenerae sagacitas: hinc summopere dolendum est ubi parentes proles suas sui jam quodammodo compotes vel in suo secum cubili teneant, vel coram ipsis inhoneste jocantur, etc. Hujusmodi impressiones tenello animo infixae haerent, et serius vel citius in foedissima ulcera prorumpunt» — Item graviter increpanda mater, quae filios omnino nudos una simul in lectulo collocat, cum tanto periculo pudoris ac verecundiae. Et maxime si masculos jam grandiusculos una cum ipsa dormire permittat, praetextu, quod lecto careat; id nullimodo permittendum.

distincte de gravi culpa damnandi, sed ordinarie puto ipsos difficulter esse extra occasionem proximam lethaliter peccandi. Id nimium experientia patet; nam ex centum adolescentibus vix duo aut tres in occasione a mortalibus inveniuntur immunes: etsi non in principio, saltem in progressu; tales enim adamantes prius conversantur invicem ob propensionem: deinde propensio fit passio: et passio, postquam radicem in corde fixerit, mentem obtenebrat, et eos in mille crimina ruere facit. Hinc Cardinalis Picus de Mirandula, Episcopus Albanensis, in sua Dioecesi per edictum suos admonuit Confessarios, ne tales adamantes absolverent, si, postquam ter ab aliis jam fuerint admoniti, ab hujusmodi amore sectando non abstinuissent, praesertim tempore nocturno aut diu aut clam aut intra domos (cum facili periculo osculorum et tactuum), aut contra parentum praeceptum, aut cum altera pars prorumpit in verba obscoena, aut cum scandalo (prout si in Ecclesia), aut cum conjugatis, claustralibus aut Clericis in Sacris [1].

Q. 6. *An peccent qui theatris intersunt*?

R. Theatra licet de se mala non sint, sed indifferentia, cum bene et male haberi possint, ordinarie tamen loquendo negari non potest ea esse plena periculi, maxime pro adolescentibus, quorum jam sanguis per se satis ebullit. Nam et luxus fovent et turpiter visum pascunt et animam enervant et passiones nimium acuunt; et quod non raro lugendum est, Religionem, ritus, catholicum ministerium atque ministros irrident, non sine maximo animarum scandalo ac ruina [2].

Ad meritum tamen quaestionis veniendo, dicimus nullum esse peccatum sive comoediis interesse sive eas agere, si honestae sint: *Officium histrionum, quod ordinatur ad solatium exhibendum hominibus, non est secundum se illicitum*, ait Angelicus [3]. Si vero comoediae sint aliquantisper turpes, eas audiens peccabit tantum venialiter, nisi jam expertus sit suam fragilitatem; nam pro modo periculi peccatum est. Si tandem comoediae sint notabiliter turpes vel in re vel in modo, notabiliter peccant interessentes ideo ut delectentur; cum talis delectatio nata sit ad venerem incitandam. Quoad illos vero, qui ob solam curiositatem vel solatium vanum intersunt, secluso periculo, licet nonnulli eorum aliquando forsan excusari valeant a mortali, si sint simplices spectatores; non excusantur tamen: 1. Adolescentes, et alii parum timoratae conscientiae, in quibus de facili semper adest delectatio turpis, vel saltem illius periculum; 2. Clerici et Religiosi, quos merito docet Benedictus XIV [4] non posse iis comoediis interesse absque scandalo gravi.

Diximus *si sint simplices spectatores*; nam semper mortaliter peccare dicendi sunt qui pecunia vel plausu ad comoedias notabiliter turpes concurrunt, quamvis sine ipsis comoedia adhuc fieret. Etenim etsi in hoc casu materialiter tantum; adhuc tamen positive concurrunt ad opus graviter malum [5]. A fortiori peccant qui comoedias notabiliter turpes impedire tenentur et possunt, neque tamen impediunt. A fortiori qui illas componunt vel repraesentant, cum moraliter certum sit multos inde ad peccatum incitandos. Neque liberantur ex eo quod scandalum non intendant, sed lucrum; opus enim de se illud satis intendit. Neque amissio magni lucri excusat; nam bonum corporis non valet bonum animae [6] — Attamen advertendum est, ab omni peccato excusari *milites*, qui interesse tenentur ad invigilandum; *famulos*, qui dominorum; *filios*, qui parentum; *uxores*, qui virorum indignationem paterentur gravem, si theatris adesse renuerent. Justa enim exstante causa, periculosa actio poni potest, salutaribus praesidiis peccandi periculum avertendo [7].

1 V. Liguori, *Praxis Conf.* § 63.

2 V. Ruffus, *Theatrum modernum bonis moribus exitiosum*. Mediolani 1770—Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, catt. 25—Fénélon, *Léttres sur les occupations de l'Académie* — Bossuet, *Maximes sur la comédie—Sentimenti di s. Carlo intorno agli spettacoli—Civiltà* ser. 2. vol. v: *del teatro italiano.*

3 2, 2. q. 168, a. 3.

4 *De Syn. Dioec.* l. XI, c. 10.

5 Aliter tamen dicendum de iis, qui remote tantum cooperantur, v.g. aulam theatralem verrendo, aedificium instaurando, etc. Ceterum notandum, theatra non ita forsan esse castitati exitiosa ut choreas: unde cum ab illis non possit populus averti, praestat ut bonae malis substituantur comoediis, quae nempe non sint *sacrarium Veneris, concistorium impudicitiae* (Tertull. *De spectat.* c. 17) vel sacrorum derisorium, ubi mysteriosi ritus, ubi sancti antistites, ubi monachi ac moniales, ubi omnia, quae in Ecclesia nonnisi venerabunde ac tremende spectanda sunt, in comica ac satyrica scena impudentissime ac sacrilege exhibentur. Haec neque permitti, neque agi, neque spectari possunt.

6 V. Liguori, *Opus Mor.* l. III, nn. 427 et seq.

7. V. Sales, *Filotea*, p. 3, cap. 33.

Q. 7. *An liceat choreas ducere?*

R. Choreae secundum se et ex natura sua, uti observat Salesius [1], si nempe fiant neque fine malo, neque cum periculo seipsum vel alios ad libidinem excitandi, neque cum aliqua mala circumstantia conjungantur, non sunt malae, nec actus libidinis; sed potius laetitiae. Hinc legitur, David quoque regem *saltasse viribus totis* [2] Unde s. Antoninus docet, choreas per se non esse prohibitas, modo fiant a saecularibus cum personis honestis et honesto modo [3] Verum in praxi sunt attente dissuadendae; quia ut plurimum fieri solent inter juvenes diversi sexus, intercedente etiam colloquio familiari, blanda manuum attrectatione, musici concentus suavitate, ceterisque, quae facillime concupiscentiae motus solent excitare, praesertim in adolescentibus, ut luctuosa docet experientia. Huc facit illud Ecclesiastici: « Cum saltatrice ne assiduus sis, nec audias illam, no forte pereas in efficacia illius [4]. « Et S. Ephrem: « Ubi citharae et chori, ibi mulierum perditio, ibi Angelorum tristitia et festum diaboli [5]. » Et d. Ambrosius ait: « Quid verecundiae ibi potest esse, ubi saltatur, strepitur, concrepatur [6]? « Vel ipse Petrarca vocat (Dialogo 24) « choream veneriles praeludium, libidinum stimulum, laxamentum licentiae, ibi liberae manus, liberi oculi, liberae voces ». Hinc merito Benedictus XIV concludit, quod etsi choreae in se videantur licitae; vix tamen in actu (quomodo nunc fiunt) permittit possunt [7]—Merito ergo Tridentinum Clericis gravissime prohibuit, ne nullo unquam tempore choreis interesse praesumant [8]. Et laicis saltem suadendum, ne iis intersint diebus festis, praesertim horis divino cultui destinatis [9].

Art. II. *De luxuriae filiabus et remediis.*

Q. 1. *Quaenam sunt luxuriae filiae?*

R. Luxuriae filias d. Thomas octo enumerat, quarum quatuor sunt ex parte intellectus, quatuor aliae ex parte voluntatis.

Ex parte intellectus sunt: 1. *Caecitas mentis*, qua luxuriosus non advertit ad sui operis foeditatem, dicente Daniele Propheta: *Species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum* [10]. Patet exemplo Bezae [11]; 2. *praecipitatio*, quae secum importat consilii subtractionem. Revera nullum habet consilium qui sua mala concupiscentia tenetur; 3. *inconsideratio* ad judicia Dei et poenas in luxuriosos constitutas; 4. *inconstantia*, nam luxuriosus nimis facile a bono proposito declina — Ex parte autem voluntatis sunt: 1. *amor inordinatus delectationis sensualis*, quo ita voluptates carnales diligit impudicus, ut ultimum finem in iis constituat; 2. *affectus saeculi praesentis*, in quantum luxuriosus vellet perpetuo voluptatibus suis hac in vita perfrui; 3. *horror, et desperatio saeculi futuri*; quia dum curat tam anxie delectationes carnis, delicias spirituales fastidit: ideo animo horret saeculum futurum, ubi desperat se voluptates carnales habiturum; 4. *odium Dei*, in quantum nempe Deus luxurioso spurcitias suas gravissime vetat. Hinc versus:

Caecutiens. praeceps, inconsideratus et instans;
Corpus, tempus amat; refugitque futura, Deumque

Q. 2. *Quaenam sunt luxuriae remedia?*

R. Luxuriae remedia alia sunt negativa, alia positiva:

Remedia negativa luxuriae sunt: — 1. fuga otii; *Multam enim malitiam docuit*

1 Loc. cit.

2 II Reg. 6.

3 Alicubi panicum et alia grana (jam feriali die praeparata) noctu solent pedibus excuti in festis choreas ducendo: quod quidem, quamvis detur, quod non sit contra sanctificationem festorum: attamen sine periculo animae non est, uti testantur. In Augustanis regionibus choreae publicae in foro solent duci, solemnioribus festis in pluribus vero locis homo solet personatus publice incedere certis anni diebus ante Quadragesimam.

Parochus in his aliisque similibus prudenter se gerat, ne volens malo occurrere, illud adaugeat intempestivo zelo; nam quidquid agat, non intermittentur: ideo potius invehat indirecte in choreas; et directe in peccata, quae committi solent in illas agenda. Ita Gury et Gousset.

4 Cap. 9. « Praeter luxuriam, ait *Stapf*, § 317, etiam alia peccata quasi turmatim ex hac arena procedunt, nimirum luxus quoad vestitum et indecentem ornatum corporis, vesana zelotypia, quae non raro in mutuas offensiones et cruentas rixas prorumpit, gula et ebrietas, destructio sanitatis, bonorum profusio, domestica furia, profanatio dierum sacrorum, innumera scandala, etc. Unde aliquis ex SS. Patribus saltationem definit esse *circulum, cujus centrum diabolus est.* »

5 S. Hier. *de scriptura Eccles.*

6 *De Virg.* l. III.

7 Notificatione xxxvii et lxxvi.

8 *Sess.* 24, c. 12 *de R.* sed quoad Clericos *vid. De Oblig.* diss. 1, c. 2, a. 1. § 2.

9 V. Gualier. *Trattato contro i balli e le canzoni oscene*—Turricelli. *Documenti per le giovani.* Lugano — Prae ceteris V. Gaume, *Catechismo di perseveranza*, p. 2, lez. 30; ubi pulchrum exemplum ac plurimae auctoritates.

10 Dan. 13.

11 In vita S. Franc. Salesii.

otiositas; [1] — 2. abstinentia a lectione librorum, qui agunt de rebus amatoriis, uti sunt pestiferi illi (vulgo *Romanzi*) qui toti sunt in profanis describendis amoribus. Quam fatale incendium, in teneris praesertim adolescentium animis, excitare nati sint, vix dici potest! — 3. in viris familiaritatis fuga cum mulieribus, licet hae probae, imo et devotissimae videantur [2]. *In medio mulierum noli commorari*; *de vestimentis enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri. Speciem mulieris alienae multi admirati reprobi facti sunt*; *colloquium enim illius quasi ignis exardescit* [3]. In mulieribus autem fuga familiaritatis cum viris, maxime juvenibus, uti patet: si enim vir ignis est qui incendit, mulier est palea, quae incenditur; aut vicissim. Caveat autem toto coelo puella, ne munuscula ab amasio accipiat; est enim grave peccatum, cum id mutuum amorem maxime excitet ac foveat. Quod si jam munera accepit, videat, ut statim ea vel restituat, vel pauperibus distribuat, vel flammis tradat [4]; — 4. *fuga occasionem* juxta illud Poëtae: *subtrahe ligna foco, si vis extinguere flammam*. Ed d. Augustinus: *Contra libidinis impetum apprehende fugam, si vis obtinere victoriam* [5]. — 5. fuga ebrietatis; nam *luxuriosa res vinum* [6]. Et Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* [7]. Hinc versus:

Otia, libri absint, mulierque, occasio, vinum.

Remedia vero positiva luxuriae sunt: — 1. oratio frequens: *Hoc genus daemoniorum non ejicitur, nisi in oratione et jejunio*, ait Christus de daemone impuritatis; — 2. frequens Confessio apud eundem Confessarium; quo enim magis infirmi status dignoscitur, eo magis remedium aptari potest. Item frequens devota Communio, qua manducatur panis Angelicus ac vinum bibitur *germinans virgines*; 3. memoria Novissimorum. Hinc ait s. Isidorus: *Sicut clavus clavum repellit; ita recordatio ardoris gehennae ardorem excludit luxuriae*; — 4. cultus constans et invocatio frequens B. V. Mariae sine labe conceptae; est enim *mater pulchrae dilectionis et sanctae spei*; — 5. custodia sensuum, praecipue oculorum [8]; clamat enim Augustinus: *Oculi vestri, etsi in aliquem jaciantur, figantur in neminem*: *nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos* [9]; — 6. mortificatio carnis, dicente Ambrosio: *Libido gravis ignis est*; *et ideo non demus ei alimenta luxuriae*: *pascitur enim conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate inflammatur* [10]. Hinc faciunt hi versus:

Prex, Sacra, Mors, Virgo: de oculis, de carne (triumphus.

Concludamus cum s. Alphonso: « In « hac materia sexti Praecepti oportet « quantum possibile est omnem adhibe- « re severitatem; cum in re tam labili « nulla cautela unquam nimia existima- « ri debeat: et plures opiniones, quae « speculative sunt probabiles, in praxi « improbabiles evadant. Hinc Confessa- « rius, ubi periculum poenitentium in- « spicit, licet actionem, quam illi vel- « lent perpetrare, de certo peccato mor- « tali damnare non valeat, tamen nullo « modo permittat. » *Homo Apost.* tract. IX, in fine (*K*).

CAPUT TERTIUM.

De Gula.

Q. 1. *Quid est peccatum gulae?*

R. Gula definitur a s. Thoma: *Inordinatus appetitus edendi et bibendi* [11]. Cum enim causa finalis edendi, atque bibendi sit necessitas et utilitas naturae, ordo rationis expostulat, ut cibus et potus su-

1 Eccli. 33.

2 Hoc maxime ab Ecclesiasticis cavendum est; V. *de Oblig.* disp. 1, c. 2.

3 Eccli. 42 et 9; II. 11, 25 et 26: et Prov. 7; et Job 31; et III Reg. 11.

4 Diximus *videat*; si enim munuscula data sint tantum ad alliciendam foeminae voluntatem et impetrandum usum sui corporis (non vero ex pacto implicito pro ipso usu corporis), non peccaret foemina contra justitiam illa retinendo, uti dicunt communiter, etsi non consentiat in copulam; quia non est datum pretium sub hoc pacto, sed simpliciter ad tentandum et vicendum ejus animum — Lig. *Op. Mor.* l. II. n. 76; et l. III, n. 712.

5 Serm. 350 *de Temp.*

6 Prov. 20.

7 Eph. 5.

8 V. Stapf. *Theol*, § 531.

9 Ep. 19.

10 *De poenit.* l. I, c. 4. Addunt aliquando suadendum esse matrimonium iis, qui nubere possunt, tanquam unicum, aut saltem tanquam efficacius remedium ut se valeant ab habitu masturbationis liberare — V. Salvatori, *Istruzione pei Confess.* § 9 — Segneri, *Inestimabili beni della santa purità, e danni incalcolabili del vizio contrario — Il Mostro della solitudine, Breve saggio dei gravi danni che esercita sull'uman genere*. Marietti, Torino — Debreyne, *Essai sur la théologie Morale*.

11 2, 2, q. 148, a. 1.

matur in ea quantitate et modo, quibus natura perficiatur et conservetur; non vero fiat infirma ei in sui destructionem proclivis: si quis ergo in edendo et bibendo committatur excessus, erit peccatum gulae. Committitur autem, vel per excessum in cibo et dicitur *commessatio* seu *crapula*; vel per excessum in potu et dicitur *ebrietas*. Quoad regulas morum eadem ferme est ratio; secunda tamen species frequentior esse solet, ac emendatu difficilior[1].

Gula, quae adversatur virtuti abstinentiae et sobrietatis, potest esse peccatum mortale multiplici sub respectu: 1. *ratione finis ultimi*, qui in cibi et potus delectatione constituatur. Tales erant olim Epicurei, et tales sunt hodie qui eorum vestigiis turpissime inhaerent, *quorum Deus venter est*[2]; 2. *ratione gravis damni* tum quoad animam, ut si quis praevideat se inde excitatum iri ad luxuriam; tum quoad corpus, si ideo grave sanitati detrimentum afferat; 3. *ratione impotentiae* servandi gravia praecepta, v. g. solvendi debita, alendi familiam. Qui enim negligit media, peccat in finem; 4. *ratione excessus graviter inordinati*, si quis v. g. vesceretur carne humana, aut humanum sanguinem liberet. Cum summa in hoc appareat naturae inordinatio, nisi forte per medicinam fuerint alterata; vel excuset casus necessitatis extremae[3]; 5. *ratione scandali gravis*, si Clericus v. g. commessationibus in loco publico nimis indulgeat cum aliorum scandalo — Extra hos casus gula erit tantum peccatum veniale; excessus quia si gravia haec mala absint est venialis ob materiae parvitatem, uti generaliter docent cum s. Thoma[4]. Et d. Augustinus ajebat: « Quoties aliquis in cibo vel potu « plus accipit, quam necesse est, ad mi« nuta peccata pertinere noverit[5]. »

Quinque modis admittitur peccatum gulae ex d. Gregorio: *Praepropere*, *laute*, *nimis*, *ardenter*, *studiose*.

1. *Praepropere*. Hinc peccant saltem venialiter qui ordinarium comedendi tempus absque causa antevertunt; tunc enim voluptati potius, quam necessitati, velle satisfacere videntur; 2. *laute*: id dicitur de iis, qui cibos nimis pretiosos aut liquores conquirunt ob solam delectationem, nisi eos excuset *vel* infirmitas, *vel* virium imbecillitas, *vel* proprii status conditio, *vel* peculiaris aliqua temporis circumstantia. *O vitissimam ventris servitutem! o inexplebilem cupiditatem!* ita hos perstringit Card Bona: *Tibi angustus est orbis, non sufficit ventri tuo quidquid natat in undis, quidquid latet in sylvis*; 3. *nimis*: intelliguntur hic voluptuosi illi, qui cibis potibusque ita indulgent, ut iisdem saginare se, vel ingurgitare videantur. Ilos sic insectabatur Lucilius: *Edite lurcones, comedones, edite ventres*[6]; 4. *ardenter* et ii sunt *qui*, ut ait s. Antoninus, *nimia aviditate cibum et potum sumunt: ad quod pertinere videtur comedere nimis rapaciter et festinanter*; 5. *studiose*, quod eos respicit, qui cibos nimio studio praeparatos inquirunt, ut magis iisdem delectentur.

Quid (quaeres) *dicendum de voluptate, quae in cibo potuque percipitur?* Si illa voluptas est tantummodo causa concomitans, nullum esse potest peccatum: cum talis delectatio ab ipso naturae Auctore tam cibo quam potui indita sit, ut homo ad ea sibi sumenda alliceretur, et suam sibi vitam sic sustentaret: « Non « solum cibo, *ait Augustinus*, sed etiam « cibi sapore indiget infirmitas corporis « nostri, non propter saturandam libidinem, sed propter tuendam salutem[7].

Si vero voluptas est causa finalis, erit saltem veniale peccatum; cum hoc pervertat aliquo modo naturae ordinem, dirigendo videlicet finem ad medium. Qua-

1 V. Salvatori, *Istruzione pratica* ecc. § 7.

2 Phil. 3.

3 Salmanticenses, *Tract.* xxv, c. 2, putant etiam esse veniale comedere carnes crudas animalium et recentes sine causa; cum hoc habeat quid ferini et belluini.

4 2, 2. q. 148, a. 2.

5 Serm. 4 *in die Animarum*. Ideo ajunt probabile esse, quod ex genere suo non sit mortale comedere aut bibere usque ad vomitum, praecluso scandalo ac damno gravi. Ita communius Salmanticenses, Cajetanus, Holzman, Navarrus aliique, nam praecluso scandalo gravi, itemque gravi damno, hoc esset tantum peccatum gulae, quod quidem ex se non est nisi leve. Alii tamen cum S. Antonino putant hoc esse grave juxta illud: *vae qui saturati estis* (Luc. 6); quod quidem exponunt de re in se spectata — Qui tamen vomitu se exonerat, ut iterum edat, vix ac ne vix quidem excusari potest a mortali; cum maximam deformitatem involvat — V. Liguori, *Opus Mor*. l. V. n. 72.

6 Certa autem regula hic haud potest adsignari, cum sit habenda ratio tam complexionis, quam laborum quos quisque sustinet: *tantum potest quis comedere et bibere*, verba sunt S. Antonini, *quanto credit se indigere ad sustentationem et executionem eorum quae sibi incumbunt agenda: ita ut non usque ad nauseam sumat, sed cum aliquali adhuc appetitu finem faciat* (pars. 2. t. vi, c. 1).

7 L. IV *contra Julianum*, c. 14 Ipse tamen Doctor (L. X c. 31 *Confessionum*) sic de naturae cur-

re merito ab Innocentio XI damnata est haec sub n. 8. proposito: « Comedere et « bibere usque ad satietatem ob solam « voluptatem non est peccatum, modo « non obsit valetudini; quia licite potest « appetitus naturalis suis actibus uti. » Hic faciunt Salesii verba: « Certo segno « di uno spirito goloso, villano, abbietto « ed infame è pensare ai cibi ed al man- « giare avanti il tempo della refezione, « ed anco più quando dopo di essa si « trattiene a pensare al gusto, che ha pre- « so nel mangiare, fermandovisi con pa- « role e pensieri ed infangando il suo « spirito nella ricordanza del piacere a « vuto [1].

Q. 2. *Quid est ebrietas, et quale peccatum?*

R. Ebrietas est *excessus in potu usque ad violentam rationis privationem*. Opponitur sobrietati, quae est virtus moderans inordinatum appetitum potus habentis vim inebriandi. Ut vero cognoscatur quale peccatum ebrietas sit, audiamus Angelicum: « Contingit (ebrietas) esse « tripliciter. Uno modo sic, quod nesciat « potum esse immoderatum et inebriare « potentem; et sic ebrietas potest esse si- « ne peccato. Alio modo sic, quod aliquis « percipiat potum esse immoderatum, non « tamen existimet potum esse inebriare « potentem; et sic ebrietas potest esse « cum peccato veniali. Tertio modo po- « test esse, quod aliquis bene advertat « potum esse immoderatum et inebrian- « tem...; et sic ebrietas est peccatum « mortale, quia secundum hoc homo vo- « lens et sciens privat se usu rationis [2] Et praefert vini delectationem rationis integritati: et ultro se projicit ad brutorum conditionem, Deique imaginem in se deturpat. Quod sane est gravis deformitas, et grande malum. Hinc Apostolus ebrios vocat *morte dignos* [3] (*L*).

Haec tria autem perfecto ebrietatis signa facile possumus indicare: 1. si quis non jam amplius sciat licitum ab illicito discriminare; 2. si loco stare nesciens, aut in vino ipso quasi sepultus talia pronentiet et faciat, quae nunquam nec pronuntiare nec facere antea consueverat, v. g. absurda et turpia proferens, familiam perturbans, uxorem filiosque verberans, etc.; 3. si ab ebrietate egressus ignoret quid in ea dixerit vel fecerit, nec ubi fuerit, nec quomodo demum redierit. Haec enim satis ostendunt usum rationis fuisse amissum.

An(quaeres) *liceat ad valetudinem curandam in morbo gravi potum sumere, si ex eo praevideatur secutura ebrietas* [4]?

R. Satis probabiliter, imo probabilius id affirmant licere Layman, Lessius, Salmanticenses, Sylvester, Sylvius, Sporer, Toletus aliique; hoc enim non est velle ebrietatem, sed tantum illam permittere. Ita licet matri sumere pharmacum directe tendens ad servandam suam vitam, quamvis indirecte eveniat ut praevideatur expulso foetus. Ita licet medicamen sumere ad expellendum semen morbiferum, etsi inde praeter intentionem cognoscatur materialiter secutura pollutio, uti docent communius cum Billuart. Ita licet membrum laesum abscindere, etsi certo previdestur sensus in illo casu sopiendos amittendumque usum rationis. Huic sententiae favet Angelicus, qui do-

ruptione, quam etiam in hac parte experimur. Ingemiscit: *Cum salus sit causa edendi et bibendi, adjungit se tanquam pedissequa periculosa jucunditas, et plerumque praeire conatur, ut ejus causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo*—V. etiam Kempis, *De imitatione Christi*, l. III. c. 26.

1 Sales. *Filotea*, c. 34,

2 2. 2, q. 150, a. 2.

3 Gal. 5. et Prov. 20 et 23: *Luxuriosa res vinum et tumultuosa ebrietas; cui vae? cujus patri vae? cui rixae? cui foveae? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino et student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus; ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet; oculi tui videbunt extraneas et cor tuum loquetur perversa*, etc. Item V. Eccli. 31.—Notamus; quod si quis advertenter sumat tantam vini portionem quae sit apta ad se inebriandum, nullo modo excusabitur a mortali, etiamsi, antequam sensibus destituatur somno se tradat, atque vini effectum effugiat. Tunc enim potio illa jam de se est intrinsece mala: cum de se apta sit ad privandum hominem usu rationis, et non sit nisi per accidens, quod ipse per somnum sensibus destituatur. Idem est dicendum, si non statim privatio usus rationis sit eventura, sed post unam vel alteram horam, cum nempe vini potator ad aerem prodibit; nam semper haberetur causa deliberate posita—Item peccant graviter, qui diu noctuque potantes ebrietatis periculo se exponunt; item qui ipsi multum bibentes alios ad aequales haustus provocant cum praeviso ebrietatis periculo — Item peccant graviter qui cum experti sint se inebriari in illis consortiis, tamen adhuc in iis versantur—Item qui praetextu patrii moris, aut boni affectus convivas urgent ac quasi ad bibendum necessitant cum ebrietatis periculo; secus si tantum liberalior potus offeratur. Liguori, *Opus Mor.* l. V. n. 78.

Quod vero dictum est de vino, paritate rationis valet de quocumque alio liquore inebriante; cum una deformitas sistat in amissione usus rationis—V. P. Gaetano da Bergamo, *Pratico esame sopra il vizio detto volgarmente dell'Osteria.*

4 Valde laborant in hac quaestione, licet videatur casus vix unquam accidere posse.

cet non licere, quod *homo absque necessitate reddat se impotentem ad utendum ratione*; ergo in necessitate, si fiat indirecte, per consequens licet.

Diximus *si fiat indirecte*, nempe si potus directe adhibeatur ex medico um praescripto ad corrigendos humores pravos. Directe enim ebrietatem intendere est prorsus illicitum; cum ea sit intrinsece mala [2]. Hinc bene docet Croix nunquam permitti posse se inebriare ad sensus sopiendos, ne cruciatus sentiantur; quia in hoc casu directe intenderetur ebrietas, tanquam medium removendi doloriferam operationem, vel morbi aut vulneris cruciatus.

Quid (dices), *si quis alicui mortem minetur, nisi bibat ad ebrietatem usque?* — Audiatur d. Augustinus: « Etiamsi ad « hoc veniretur, ut tibi diceretur: aut bi« bas aut morieris, melius erit ut caro « tua sobria occideretur, quam per ebrie« tatem anima moreretur [3] ». Sane privare se directe usu rationis est intrinsece malum [4]. Ita probabilius Azorius, Cajetanus, Tournely, Wigand aliique: contra multos, qui tenent tunc bibere ad ebrietatem licitum esse; nam tunc assumitur vini excessus, non animo se inebriandi, sed uti medium ad mortem fugiendam.

Sed (quaeres) *an saltem liceat aliquem ad ebrietatem inducere, si aliter impedire nullimode possit a graviori malo, v. g. a sacrilegio, ab homicidio, ab adulterio, etc.?* — Alii cum Lessio affirmant; hoc enim esset malum, quod amplius impediri non potest, diminuere. Alii cum Laymano dicunt licitum quidem esse ei apponere vinum meracissimum, ut ita se inebriet; non tamen ad ebrietatem eum inducere; etenim licet quidem malum permittere, non vero illud directe suadere. Alii cum Tournely neutrum concedunt; quia cum talis neutiquam de vino cogitet, est verum ac positivum malum curare, ut ipse se inebriet [5]. « His tamen non obstantibus, « *concludit s. Alphonsus* [6], prima senten« tia satis probabilis videtur mihi et aliis « viris doctis a me consultis, sive ebrie« tas sit materialis sive formalis (sive « nempo simpliciter eam permittamus, « sive ad eam etiam inducamus); quia li« citum est inducere alterum ad minus « malum, ut impediatur a majori ». Nempe tunc non jam est consulere malum; sed bonum, scilicet electionem minoris mali.

Q. 3. *Quid sentiendum est de malis in ebrietate admissis?*

R. Gravitas peccatorum, quae ab ebrio committuntur, accipi debet, uti patet, juxta mensuram advertentiae et voluntarietatis illorum in causa, scilicet in ebrietate. Si igitur mala ab ebrio nullo modo fuerint praevisa, ei imputari non possunt ad culpam; nam ea, quae non sunt in praevisione, neque sunt in cognitione, et ideo neque esse possunt in electione [7]. Si tamen mala in ebrietate admissa praevisa fuerunt aliquo modo, saltem confuse et in causa, tunc utique et merito im-

1 1, 2, q. 88, a. 5.

2 S. Thomas. 2, 2, q. 150, a. 2. Non est vero damnanda praxis medicorum, qui opium exhibent sensus sopiendi causa; cum virtus ejus primaria sit soporifera. Idem de aethere aspiratione hausto dicendum erit novum ac mirum inventum (periculosum tamen), quod physici *inspirationem aetheris* appellant: quo fit, ut tanto sopore obtorpescant nervi (graece *narcosi* a *narcé* sopor), ut infirmus dolorosissimas chirurgicas operationes sustinere possit, quin vel minimam molestiam patiatur; immo quin vel ipsos sensus amittat.

3 Serm. 232,

4 Neque tunc adest, uti recte dicunt, causa excusans sicut in casu praecedenti, quia ibi vinum est medium natura sua ordinatum ad morbum expellendum, seu remedium quod natura expostulat; adest enim in hoc casu periculum ab intrinseco, sive a morbo vexante. Quod autem licite quaerit natura, licite ipsi conceditur; quamvis per accidens sequatur alia ex parte malus effectus—Aliter est si vinum ordinatur a libero agente, nempe ab homine qui se ut mortem vitet, voluntarie vult se immodico vino ingurgitare. Quaenam porro proportio inter electionem hujusmodi, et evasionem mortis? si nulla proportio naturaliter esse potest, neque etiam eligi debet tanquam medium: et proinde licet in hoc casu velit ipse praescindere ab ebrietate secutura et velit tantum suae vitae conservationem tueri ex illa immodica vini sumptione; tamen, cum ista non sit naturaliter ad hoc ordinata, neque potest sub tali respectu intendi et eligi, et ideo semper remanet in ipsa malitia ebrietatis, quam nata est producere, et quae solummodo censetur a tali homine intendi. Neque etiam dicas, quod licite permittitur amissio usus rationis, cum agitur de morte vitanda quae est majus malum, sicuti quis potest permittere abscissionem manus; quia pars de se ordinatur ad conservationem totius corporis. Nam usus rationis non ordinatur ad corporis vitam, sed ad animae integritatem; unde paritas non tenet.

5 Certe tamen esset mortale alicui *sine justa causa* vinum quantum ipse velit suppeditare, si inde praevideatur ebrietas secutura, cum sit rei graviter malae cooperari. Dictum est *sine justa causa*; nam ex justa et rationabili causa illud ministrare liceret: sic v. g. licitum est cauponi dare vinum aut cervisiam se inebriaturis, si secus notabiliter laederetur in diminutione concurrentium, uti docent probabilius et satis communiter cum Billuart, qui *de Temperantia* haec verba ponit S. Thomae: *Licite possumus uti malitia alterius, vel etiam materiam, qua abuteretur, non subtrahere, sed praebere pro aliquo incommodo vitando*—V. *De Leg.* App. c. 2, a. 2, q. 5.

6 *Opus Mor.* l. V, n. 77; et l. II, n. 57—V. etiam dicenda *de scandalo*.

7 Angelicus, 1, 2, qq. 77, a. 7.

putantur utpote voluntaria in causa. Imo etsi non sequantur, adhuc imputantur coram Deo; nam cum se inebrians praevideret ea probabiliter ex ebrietate secutura, nec tamen se ab ebrietate voluit abstinere, ea voluisse censetur. Ajunt tamen ordinarie non imputari ad culpam contumelias *in hominem* ab ebrio prolatas, licet praevisas; quia illae non habentur dedecori, sed potius risu excipiuntur.

Diximus: 1. *ordinarie;* nam aliter esset, si quis proferat aliquod infame delictum; quia hoc esse non potest sine laesione famae; — 2. *in hominem*: nam prolatae in Deum semper sunt peccata. Quia ex una parte sunt voluntariae in causa: ex alia semper Deo sunt injuriosae et audientibus scandalo, qui semper ab eis cum horrore refugiunt [1].

Hic notandum ex Codice poenali Albertino homicidium in ebrietate patratum etiam a non assueto ebrietati, adhuc puniri, quamvis remissius [2].

Q. 4. *Quaenam sunt gulae filiae et remedia?*

R. Ad 1: Gulae filiae sunt quinque ex Gregorio Magno: — 1. *inepta laetitia*, sive immoderata quaedam hilaritas percepta ex rebus, quae nullam parere possunt delectationem; — 2. *scurrilitas*, sive immoderatum studium commovendi in aliis risum per jocos et ludicra; — 3. *immunditia*, sive impuritas verborum atque factorum: *venter cibo meroque distentus despumat in libidinem*, inquit s. Hieronymus [3]; — 4. *multiloquium*, seu nimia loquacitas, quae aliquando potest esse mortalis, si in gravem Dei vel proximi injuriam effundatur: quod hominibus gulae deditis non raro contingere solet. Certo certius *in multiloquio non deerit peccatum* [4]; — 5. *hebetudo mentis*; crapula enim et ebrietas ita mentis aciem obtundunt, ut homo fiat ineptus tam ad veritatis et rerum coelestium contemplationem, quam ad actiones quascumque, in quibus ingenii, consilii et prudentiae quidquam expostuletur, experientia teste [5]. Hinc versus:

Laetus, scurrilis, foedus, verbosus et hebes.

R. Ad 2: Gulae remedium efficax est, ut helluones considerent: — 1. mortem, quae tam ventri quam escis, et omnibus gulae voluptatibus finem erit impositura: *esca ventri et venter escis*, ait Apostolus. *Deus autem et hunc et has destruet* [6]; — 2. quot mala ex gula, nempe corporis morbi, mentis tenebrae, incitamenta luxuriae, memoriae obscuratio, ingenii hebetudo, etc.; — 3. optimum erit in mensa aliquid propriae voluptati subtrahere, quod praesertim palato sit gratius; — 4. praestabit meditari Dominum Jesum non solum in vita usum fuisse victu vulgari, sed morti proximum sitim acerbissimam voluisse pati pro nobis. Ubi *poculum bibiturus acceperis* (inquit Joannes Climacus) *memineris acetum et fel Jesu Christo oblatum, atque ita sobrietatis limites non transilies* [7]. Hinc versus:

Mors, mala, subtracta, in cruce Christus sitio dicens.

CAPUT QUARTUM

DE IRA, INVIDIA ET ACEDIA

Q. 1. *Quid est ira?*

R. Ira est *inordinatus appetitus vindictae, vel quasi vindictae.* Est ex genere suo mortalis, quia est directe contra charitatem; hic ab Apostolo ea numeratur inter opera excludentia a Regno Coelorum [8].

Dicitur *inordinatus appetitus*; nam debita cum moderatione et ordine appetere vel sumere mali vindictam, non est vitium, sed boni amor et zelus. Sic Christus Judaeos circumspexit *cum ira* [9]; *et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo*, nempe vendentes et ementes [10], Sic virtutis actum exercet judex a reo vindictam assumens, pater a filio, dominus a servo. Unde vindictam appetere uti est malum proximi prohibetur; non vero uti est medicinalis delinquentis correctio, aliorum exemplum, conservatio ordinis et violati juris vel irrogati scandali condigna reparatio — Additum est *vel quasi vindictae*, ad significandum posse hominem aliquando irasci inordi-

1 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. VIII, n. 8.
2 Art. 608 – C. A. poen. p. 2, §§ 267 et 268.
3 Ep. ad *Ocean.*
4 Prov. 10.
5 Hisce omnibus adde corporis infirmitates juxta illud Eccli. 37: *in multis escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram.* Et omnibus notum est illud: *plus occidit gula, quam gladius.*
6 Cor. 6.
7 V. Castelvetere, *Direttorio* etc. p. 4, c. 23.
8 Gal. 5.
9 Marc. 3—Liguori, *Op. Mor.* l. V, n. 79.
10 Joann. 2.

nate etiam in res inanimes, v. g. pictorem in penicillum, quasi manus suae conatibus male respondeat; agricolam in falcem, quasi fuerit ab ipsa laesus; studiosum in calamum, qui atramentum non effundit. In iis haberetur quasi vindicta.

Dupliciter ira fit culpabilis; ex parte objecti et modi:

1. *Ex parte objecti*: si quis appetat vindictam alicui, qui eam vel minime sibi meretur, vel ultra quam meretur, vel ob finem minime justum, profecto graviter laedit charitatem et peccabit mortaliter, nisi materiae levitas aut advertentiae defectus cum excuset.

1. *Ex parte modi:* si v. g. justam appetens vindictam nimis ardenter animo agitetur, vel nimis vehementer exterius irae suae signa manifestet. Id per se rationem peccati venialis non videtur excedere; cum excessus sit in passione ex se indifferenti. Sed per accidens fieri potest mortalis, vel ratione scandali, vel quando quis ira exardescens prorumpat deliberate in blasphemias, in contumelias graves, [1] etc.

Quaenam (quaeres) *sunt irae filiae*, *et remedia?*

R. Ad 1: Ira prout est genetrix aliorum vitiorum, tripliciter spectari potest, vel in quantum est in corde, vel in quantum est in ore, vel in quantum transit ad facta. *In quantum est in corde*, producit indignationem, nempe animi commotionem in aliquem; et mentis tumorem, nempe motum animi diversas vindictae vias excogitantis. *In quantum est in ore*, producit clamorem, inordinatam nempe locutionem atque blasphemiam. *In quantum transit ad facta*, generat contumeliam, maledictionem et rixam: ad has referuntur damna, quae ex ira solent proximo obvenire, uti est pugna, vulnus, mors. Quae omnia per se sunt mortalia; quia charitati et justitiae adversantur [2] — Hinc facit sequens versus:

Corde fremens, ore exilit, actu vulnerat ira.

R. Ad 2: Irae remedia precipua sunt: —1. orare, et Domini N. J. C. mansuetudinem meditari; oratio enim obtinet vires, Christi exemplum robur addit;—2. in ipso irae motu nihil neque agere neque loqui, sed expectare quod evanescat: *mala cuncta ministrat impetus*, ajebat Poëta;— 3. motus irae impedire, aut nascentes statim reprimere, et actus contrarios mansuetudinis, patientiae et humilitatis elicere; contraria enim contrariis curantur; — 4. secum animo reputare nos complura habere vitia, quae alios facile offendunt; quae tamen ab iis patienter ferenda sunt « Patienter illatam injuriam tolerat qui meminit, quod fortasse adhuc habeat, in « quo debeat ipse tolerari, ait s. Gregorius « Magnus [3] ». Hinc versus:

Ores, attendas, cohibe, tua vitia pendas.

Q. 2. *Quid est invidia et quale peccatum?*

R. Invidia definitur cum Angelico: « Tristitia de bono alterius, in quantum « est diminutivum gloriae propriae [4] ». — Invidia est profecto peccatum ex genere suo lethale; quia invidia per se est contra charitatem proximi, ac voluntatem Dei omnia bona distribuentis. Quare Apostolus peccatum invidiae reponit in eorum classe, quae excludunt a Regno Dei [5]. Imo aliquo sensu invidia peccatum diabolicum est juxta illud: « Invidia autem diaboli « mors introivit in orbem terrarum; Imitantur autem illi qui sunt ex parte il« lius [6] ».—Quot autem malorum sit causa invidia, Cain, Esau, fratrum Joseph, atque Saulis historia testatur: unde merito invidia inter vitia capitalia numeratur. Poterit tamen aliquando esse veniali vel ex parvitate materiae vel ex deliberatione actus [7] (*M*).

Quot modis (quaeres) *quis potest de proximi bono tristari?*

R. Quinque modis potest quis de bono alterius tristari:

1. Cum quis contristatur de bono alterius absolute, quia proximi bonum est: et dicitur odium inimicitiae, vel simpliciter odium seu aversio personae, cui volumus malum, quatenus ejus malum est. Quod quidem ex genere suo mortale est; cum directe opponatur praecepto diligendi proximum, alteri ex maximis Dei mandatis.

2. Cum quis contristatur de bono proximi relative; quia nempe ab eo timet aliquod malum: et dicitur timor. Qui erit licitus si malum sibi vel suis timeat infe-

1 S. Thomae, 2, 2, q. 158, a. 3.
2 Angelicus. 2, 2, q. 158, a. 7; et Prov. 15, v. 18.
3 3 *Mor*. c. 30.
4 2, 2, q. 36, a. 1.
5 Gal. 5.
6 Sap. 2.
7 V. Liguori, *Opus Mor*. l. V, n. 72.

rendum injuste: sic v. g. Esther et Mardochaeus contristabantur de exaltatione Amani; quia malum ingens tam sibi quam universo Judaeorum populo pertimescebant.

3. Cum quis contristatur de bono proximi, non quia illud proximus habeat, sed quia eodem ipse careat. Haec tristitia si sit circa bono spiritualia, dicitur aemulatio, et est laudanda, dicente Apostolo: *Aemulamini spiritualia* [1]. Si circa bona temporalia, erit bona vel mala, prout bonum vel malum erit ejusdem objectum.

4. Cum quis contristatur de bono alterius; quia talis boni eundem putat indignum: et est indignatio seu abominatio, qua aversamur personam ex displicentia ejus qualitatum, quia sunt malae aut noxiae, aut ingratae vel in se, vel nobis, vel aliis. Unde dicitur odium abominationis. Potest esse bonum, si a justitiae vel boni publici amore proficiscatur [2]: ut cum quis v. g. dolet, quia improbi promoventur ad dignitates ob damnum publicum, quod inde evenire potest. Erit tamen peccatum et quidem blasphemiae, si quis serio contristetur de Dei providentia, quod impiis bona largiatur.

5. Denique cum quis ideo contristatur de bono alterius, quia per illud ipse timet, ne aequetur; vel quia jam aequatur aut superatur, et sic imminuatur ejus excellentia. Haec est invidia proprie dicta, de qua habet Augustinus: *Amando quisque excellentiam suam vel paribus invidet, quod ei coaequentur: vel inferioribus, ne sibi coaequentur: vel superioribus, quod eis non coaequetur* [3]. Ad hanc revocatur gaudium de malo proximi, quatenus per illud ejus vulneratur e minuitur excellentia, et nostra augetur et fulget.

Q. 3. *Quaenam sunt invidiae filiae et remedia?*

R. Ad 1: Invidiae filiae sequentes numerantur a d. Thoma [4]: nempe *detractio, exultatio in proximi rebus adversis, susurratio, afflictio in prosperis rebus et odium* — Susurratio est sermo, quo sine causa aliquid refertur alicui personae de alia, quod quidem ex se aptum sit ad utriusque amicitiam disrumpendam. Est autem susurratio peccatum gravissimum contra justitiam juxta illud Scripturae: « Sex sunt quae odit Dominus, et « septimum detestatur anima ejus... eum, « qui seminat inter fratres discordias [5]. « Et iterum: susurro et bilinguis maledictus [6]. Hinc versus:

Detrahit, exultat, susurrat, et angitur, odit,

R. Ad 2: Invidiae remedia sunt haec quinque praecipua:

1. Pugnare contra superbiam; ait enim Augustinus: *Invidia filia est superbiae..; suffoca matrem, et non erit filia* [7]; — 2. considerare quod invidia invido tantum nocet juxta illud Poetae: *invidus alterius rebus macrescit opimis*; et Sapiens: *Putredo ossium invidia* [8]; — 3. quod *sicut... invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum* [9], ita per invidiam intrant in hominem peccata ac crimina sine numero, et cum iisdem mors animae; — 4. perpendere, quod omnes unius Dei et uniusEcclesiae sunt filii, membra unius et ejusdem corporis, cujus caput Christus, quorum proinde decet esse cor unum et animam unam; — 5. motibus invidiae prompte resistere per actus benevolentiae non tam verbis quam factis; ac gloriam humanam despicere juxta illud: *Non efficiamur inanis gloriae cupidi invicem provocantes, invicem invidentes* [10]. Hinc versus:

Tolle superbia; tibi quae damna et crimina gi-
(gnat,
Invide pende puer; quae Christi schismata m..n-
(bris;
Invidiam cohibe praestans contraria factis.

Q. 4. *Quid est acedia, quae acediae filiae ac remedia?*

R. Docet d. Thomas acediam accipi posse: 1. late pro fastidio et tepore animi in exercitio virtutum ob laborem aliquem et aliquam arduitatem ipsis inhaerentem. Esset si quis ob frigus, quod pati debet in auditione Missae, eam distracte audiat nimium difficultati incumbens; 2. stricte pro tristitia in Dei amicitia comparanda per mandatorum observan-

1 I Cor. 14.
2 V. Veith, *Sacra Scriptura in Ps.* n. 7. coroll.
3 *De Genesi ad lit.* c. 14. Quare si poenitens de invidia accuset, interrogandus erit qualis fuerit ejus tristitia de bono alterius; cum quaelibet res e suo objecto specificetur. Item docendus in quo invidia sita sit, ne forte peccet ex conscientia erronea putans esse invidiam, ubi invidia non est.
4 2, 2. q. 36, a. 4.
5 Prov. 6.
6 Eccli. 28.
7 *De Gen. ad lit.* c. 14.
8 Prov. 13.
9 Sap. 2.
10 Gal. 5.

tiam, et ideo amicitiam illam non curat [1] — Primo modo accepta acedia est venialis; quia non inficit rei substantiam: aliter esset, si inde omitteretur actus virtutis graviter praeceptae, v. g. recitatio Breviarii vel auditio Missae die festivo. Secundo modo accepta semper est ex genere suo lethalis, quia repugnat charitati Dei, avertit a bono spirituali et in peccata conjicit.

Acediae filiae praecipuae sunt:—1. *tepor* in servitio divino, ut negligens praeparatio ad Sacramenta suscipienda et administranda;—2. *evagatio mentis* in spiritualibus exercitiis; — 3. *pusillanimitas*, seu nimia virium diffidentia in suscipiendo quae ad Dei obsequium pertinent; — 4. *nausea*, seu odium rerum spiritualium, quo quis vellet eas ne esse quidem, aut Dei beneficia contemnit, v. g. desiderando se natum non fuisse, vel Christum non agnovisse; — 5. *desperatio* de salute aeterna;—6. *rancor*, quo eos nos fastidimus, qui spiritualia nos docent. Hinc versus:

Si tepidus, si mente vagus, si corde pusillus,
Nausea si fuerit, si desperatio, rancor.

Acediosi considerent: — 1. terribilem Dei vocem in acediosos prolatam: *utinam frigidus esses, aut calidus! sed quia tepidus es, et nec frigidus nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo* [2]; — 2. innumera beneficia sibi a Deo collata, quae sane gratitudinem fervidam expostulant; —3. vitam et mortem Christi, et Sanctorum actiones, ut eorum exempla in pietate inflammentur; — 4. brevem et exiguum laborem pro mercede in coelis immensa ac nunquam peritura juxta illud: *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis* [3]; — 5. quantum impendant pro mundo et corpore: ideoque quam sit opprobriosum, quod si non majorem, saltem aequalem fervorem impendant pro anima. Hinc sequentes versus:

Vox, benefacta Dei; Christus; revelandaque coeli
Gloria; quae mundo, quae carni munia praestas.

Quomodo (quaeres) *se gerere debet Confessarius cum tepido?* — Videat imprimis Confessarius in quo acediae gradu poenitens sit. Si non adeo sit progressus, eidem jubeat, ut omnia resumat pietatis officia neglecta, ad mentem ipsi revocans jacturam gratiae, ejus pretium et pericula teporis: neque omittat memorare terribiles Dei minas: *quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo*— Si vero sit in temporem valde progressus, curet eum excitare ad exercitia spiritualia convenienti modo peragenda, etiam domi, si nequeat alio se conferre; veritatum enim aeternarum consideratio salutariter terrendo ferventiores nos facit — Si autem in profundum jam venerit, caveat, ne de emendatione desperet; sed spem erigat, ac primo omni charitate utatur ostendens poenitenti emendationem redundaturam in maximam Dei gloriam. Quod si videat his argumentis se parum proficere, ad terrorem deflectat exponens gravissimis verbis teporis pericula, mortem tepidi valde periculosam et similia [4].

1 2. 2, q. 36, a. 4—V. Liguori, *Opus Mor.* l. V, n. 81.
2 Apocal 3.
3 Rom. 8.
4 Scaramelli. *Direttorio ascetico*, tr. 1, n. 82. etc. Stapf, § 635.

DISPUTATIO TERTIA

De censuris

CAPUT PRIMUM

DE CENSURÆ NOMINE, NATURA, DIVISIONE AC CONDITIONIBUS.

Q. 1. *Quid est censura?*

R. Censurae nomen a latinis repetendum est, penes quos vigebat olim *Censoris* officium; et ejus pars erat praecipua, ut delinquentium mores corrigeret atque notaret: nota autem ista, qua Censor personam vel ejus factum vel scriptum afficiebat, dicebatur *censura*. Hoc vocabulo Scriptores Ecclesiastici multis abhinc saeculis usi sunt ad poenam illam significandum, qua Ecclesia filios suos quorundam criminum reos corrigere nititur. Et hoc sensu censura definitur: « Poena spi« ritualis et medicinalis auctoritate Eccle« siae inflicta in foro externo, per quam « homini baptizato, delinquenti, et con« tumaci tollitur usus quorundam bono« rum primario spiritualium ».

Dicitur 1. *Poena*, nam censura supponit praecedentem culpam: *spiritualis* tamen; tum quia fertur a potestate spirituali; tum quia in spiritualem Christianorum utilitatem ordinatur: tum quia ligat in coelo et animas obligat, uti constat ex Bulla *Auctorem fidei*, qua contraria doctrina sub n. 48 damnatur uti *falsa, perniciosa, in articulo 23 Lutheri damnata, et ad minus erronea*; — 2. *medicinalis;* quia illa est Ecclesiae mens in censuris ferendis, ut Christianus a peccato suo resurgat; atque ad bonam, uti ajunt, vitae frugem sese convertat [1]; — 3. *auctoritate Ecclesiae inflicta*; sic indicatur necessarium esse actum aliquem ex parte Ecclesiasticae potestatis, ut censura inferatur: — 4. *in foro externo;* licet enim censura liget homines etiam in foro interno; a nemine tamen inferri potest, nisi in foro externo, et ab iis, qui externam in Ecclesia jurisdictionem exercent; — 5. *per quam homini baptizato*; quia Ecclesia nullam a Christo accepit jurisdictionem in judaeos, gentiles et turcas; *quid enim mihi*, ait Apostolus, *de iis, qui foris sunt, judicare* [2]? — 6. *delinquenti et contumaci*; cum enim censura sit poena, non alios, quam deliquentes, afficere debet. Cum vero sit medicinalis, debet in contumaces inferri, in illos videlicet, qui monita aspernantur, et in peccato maluntobstinate vitam peragere; — 7. *tollitur usus*; est enim de ratione censurae non bona ipsa, sed ipsorum usum tantummodo auferre. Sic censura suspensionis a beneficio privat Clericum redditibus Beneficii, non ipso Beneficio; — 8. *usus quorundam bonorum*. Hoc ut intelligatur, sciendum triplicis sunt genera bonorum in Ecclesia: alia procedunt *a capite*, ut merita Christi, gratia, fides, spes, charitas; alia procedunt *a corpore*, ut Sacramenta, sacrificia, communia suffragia; alia vero procedunt *a membris*, uti sunt preces ac bona opera singulorum fidelium. Jam vero censura non tollit usum bonorum prioris generis; cum ab Ecclesia non dependeant; item per se neque tertii generis, neque enim vult Ecclesia privatorum preces impedire; sed tantum bonorum secundi generis, aliquando quidem in toto, aliquando vero tantum in parte; — 9. *primario spiritualium*; haec enim poena, utpote spiritualis, si quandoque privat fructibus beneficiorum et communione fidelium etiam in civilibus, hoc non agit nisi secundarie et indirecte, nempe tantum per ordinem ad ipsa bona spiritualia.

Q. 2. *Quomodo censura dividitur?*

R. Tripliciter praesertim dividitur censura: 1. *ratione formae*, qua fertur, in censuram a jure et in censuram ab homine; 2. *ratione ministri*, ad quem pertinet absolvendi facultas, in reservatam et non

1 Aliquando tamen censurantur etiam illi, de quibus correptio desperatur, scilicet ad terrorem aliorum — V. Liguori, *Opus Mor.* l. VIII, n. 1.

2 1 Cor. 5.

reservatam; 3. *ratione actus*, quo ipsa infertur, in censuram latae sententiae et sententiae ferendae.

1. *Censura a jure* dicitur ea quae fertur per canones et per statuta Ecclesiastica. Haec, ut plurimum, generalis est et perpetua; *generalis*, quia omnes subditos delinquentes et contumaces complectitur; *perpetua*, quia durat quamdiu durat lex ipsa — *Censura* vero *ab homine* dicitur ea, quae fertur a legitimo superiore per modum mandati aut edicti, aut praecepti; vel per modum sententiae judiciariae ex facto, aut causa particolari; vel per sententiam privatam in determinatam, aut determinatas personas. Et est vel *generalis*, si generaliter et indeterminate feratur: v. g. in Clericos omnes; vel *particularis*, si feratur in personam particularem. Censura ab homine cessat morte vel renuntiatione superioris a quo illata (si tamen nondum contracta: nam contracta, tempore habili, non tollitur nisi per absolutionem superioris aut successoris superioris, a quo illata): et ideo dicitur etiam transitoria. Sic censurae, quae ab Episcopo feruntur in Synodo, cum sint a jure, perdurant etiam post ejus mortem; aliae vero si quae forte ab eo extra Synodum illatae fuerint, cum sint ab homine, cessant [1], advenlente morte illius aut renuntiatione; cum enim non sustineantur nisi ab homine, homine deficiente, et tales censurae deficere debent, nisi jam incursae sint.

2. *Censura reservata* est, cujus absolutionem sibi Superior reservavit: *non reservata*, cujus absolutio aliis ministris relicta est.

3. *Censura latae sententiae* est, quando lex vel Superior statuit eam incurrendam ipso facto, quo quis legem violaverit [2], v. g. hominem interfecerit. *Sententiae ferendae* est, cum lex Superior statuit, eam non esse incurrendam ipso facto, quo crimen patratur; sed quando per judicis sententiam ea infligenda declaratur.

Erit generatim censura latae sententiae si verba quibus infertur, excludant alterius cujuscumque actionem, seu ministerium. Ac 1. si adsint haec vocabula: *Ipso facto*, *ipso jure*, *eo ipso*, *ex tunc*, *illico*, *protinus*, *sine alia sententia* et similia; 2. si verba sint temporis vel praeteriti vel praesentis, v. g. *excommunicavimus*, *excommunico*; 3. si verba sint modi imperativi, v. g. *incidat in excommunicationem*, *maneat suspensus*, *interdictus*; 4. si in censura contra haeresim dicatur: *excommunicatus sit*, *anathema sit* [3]. Dicimus *in censura contra haeresim*; quia si haec eadem verba adhiberentur contra aliud crimen, sentiunt Layman atque Sanchez non continere censuram latae sententiae: quamquam aeque probabiliter id negent Turnely et Suarez [4] (*N*).

Erit vero censura sententiae ferendae 1. si verba, quibus infertur, includant alterius actionem et ministerium, v. g. *excommunicetur per Episcopum*; 2. si verba illa sint comminatoria tantum, v. g. *praecipimus sub poena excommunicationis*, *sub interminatione anathematis*: sed excipe, nisi aliud ex adjunctis colligatur; 3. si verba tempus exprimant futurum, v. g. *excommunicabitur*, *excommunicatus erit*—Si bis rite perpensis, adhuc sit dubium, utrum censura habeatur latae sententiae an ferendae, habenda erit uti ferendae; quia in dubiis circa poenas interpretatio benigna est praeferenda. Ita Continuator Tournely, Concina, Filliucius, Sanchez, etc.

Q. 3. *Quaenam conditiones requiruntur ad censuram?*

Aliae requiruntur ex parte illius, qui censuram infert. Aliae ex parte illius, in quem infertur. Aliae ex parte materiae, ob quam fertur. Aliae ex parte modi, qui servandus est in ea ferenda.

CAPUT SECUNDUM

DE IIS QUI CENSURAS INFERRE POSSUNT.

Q. 1. *An Ecclesia gaudeat potestate ferendi censuras?*

R. Affirmative: Ecclesia gaudet potestate ferendi censuras [5].

1 Excipe nisi Episcopus clare significet eas habendas esse ut perpetuas.

2 Sunt falsi nominis Canonistae, qui licet non audeant damnare hanc speciem censurarum, docent tamen, eam non fuisse in usu prioribus docem Ecclesiae saeculis. Id benedictus XIV (*De Syn. Dioec.* l. X, c. 1) erudite ostendit historicae veritati contrarium: imo excommunicatio severissima olim lata erat in idololatras homicidas, adulteros, relapsos etsi occulte, et in Clericos grave facinus occulte admittentes.

3 *Anathema*, si penultimam vocalem longam facias, rem designat in alto collocatam: et a Graecis adhibebatur ad sacra donaria ac vota designanda, quae in alto collocabantur. Si brevem, separationem indicat, ut in usu est in decretis fidei.

4 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. xix, n. 2.

5 Est de fide propositio definita tum in Concilio

Probatur 1. *ex Scripturis:* Christus Ecclesiae suae tradidit potestatem proprio e sinu ejiciendi filios delinquentes et contumaces iis verbis: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Amen dico vobis: quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in Coelo* [1]. Atqui haec potestas in se et ratione substantiae nihil est aliud, quam potestas ipsa inferendi censuras.

2. *Ex patribus*; sufficiat pro omnibus d. Augustinus, qui ait: *Nisi essent quaedam ita gravia, ut etiam excommunicatione plectenda sint, non diceret Apostolus: jam judicavi.... congregatis vobis et meo spiritu... tradere hujusmodi satanae* [2].

3. *Ex Conciliis*: sit Tridentinum, quod hanc supponens in Ecclesia potestatem dicit esse: « Nervum Ecclesiasticae disci« plinae ad continendos in officio populos « valde salutarem, et spiritualem gla« dium [3]. »

5. *Ex ipsa universali et perpetua Ecclesiae praxi*; ab aetate Apostolorum ad nostra usque tempora semper viguit in Ecclesia usus ferendi censuras. Sic Paulus Satanae tradidit incestuosum Corinthium; Hymenaeum et Alexandrum blasphemos [4]. Ejus porro vestigiis inhaerentes sequentibus saeculis eadem potestate usi sunt pedetentim Pontifices et Ecclesiae Praelati, uti ex historia constat [5].

5. Denique *ex ratione*. Quaelibet enim bene ordinata hominum societas habet potestatem arcendi e proprio sinu membra noxia; atqui Ecclesia est profecto societas bene ordinata; ergo hanc ipsam habet potestatem. Habere autem eam non potest, nisi a Christo fundatore sapientissimo, et ideo ea dicenda est *juris divini* [6].

Ergo etiamsi concederetur censurae nomen saeculis recentioribus in Ecclesia fuisse inductum, nihil inde consequeretur; cum sit indubitatum semper in usu fuisse rem eo nomine significatam. Sane semper in usu fuerunt in Ecclesia tum Latina tum Graeca vocabula *canonicae destructionis, poenae et gladii spiritualis*, *mucronis medicinalis*, etc.: quae idem sonant ac censura. Verum falsum est censurae nomen recenter fuisse inductum; Gratianus enim citat canonem Concilii Toletani anno 675, ubi legitur: « Quisquis autem horum decreto« rum violator extiterit, sex mensibus « communione privatus... sub poeniten« tiae ceasura permaneat corrigendus ». Quis autem dicere audeat recenter inductum nomen, quod et notissimum ac vulgare legimus usurpatum in Hispania jam a VII saeculo [7]?

Q. 2. *Quid requiritur, ut quis possit ferre censuras?*

R. Ut quis possit ferre censuras, requiritur: — 1. ut sit masculus; — 2. baptizatus; — 3. prima saltem tonsura insignitus. Ratio horum est, quia qui non est in Ecclesia superior, non est capax ecclesiasticae jurisdictionis; — 4. ut sit compos rationis, et libere agat; exercet enim actum liberum. Censura tamen lata metu gravi est valida; quia sufficienter voluntaria; — 5. ut habeat jurisdictionem expeditam quoad usum; alioquin frustra ageret, cum in exercitio ligatus sit; — 6. ut eam ferat in sibi subjectos, servando solemnitates essentiales; alioquin nulla esset censura, cum deficeret in substantialibus [8]; — 7.

Constantiensi contra Wiclephistas et Hussitas, qui *excommunicationem Papae vel cujuscumque praelati dicebant non timendam*; tum Bulla Leonis X contra Lutherum, qui ajebat *excommunicationes esse tantum externas poenas, nec privare homines communibus spiritualibus Ecclesiae orationibus.*

1 Matth. 18. Hoc sub n. 90 damnata est haec propositio Quesnelliana: *Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos pastores de consensu saltem praesumpto totius corporis.*

2 *De fide et oper.* c. 2.

3 Sess. 25, c. 3 de Ref.

4 1 Cor. 5; et 1 Tim. 1.

5 V. Devoti *Inst. Can.* L. IV, ubi ad rem plura coogerit eruditissimus Episcopus.

6 V. Scotti, *Teoremi* ecc. P. 2, Teor. VII — *Saggio Elementare di diritto pubblico ecclesiast.* Lugano 1844. t. I, pag. 291 — « La Chiesa (ad rem *Saggio intorno al socialismo*) coscienziosa non può assistere impassibile a ciò che ella dice esser la rovina dell'anima, sarebbe *vender Dio, trafficare de' suoi propri figli*. Quindi i suoi pastori alzano la voce, minacciano e poi colpiscono; « *la politica se ne può affligere, la ragione non ha che ad applaudire.* « Così il Lamartine, in occasione delle collisioni insorte negli ultimi anni del regno di Luigi Filippo fra alcuni Vescovi e il poter civile, intorno alle dottrine che insegnavansi a nome dello Stato nelle scuole, alle quali scuole esse ricusarono il ministero sagro (pag. 397) ».

7 *Decr.* pars. 1, Dist. 12, c. 13.

8 V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 12. Non negamus aliquando in ferenda censura modum non fuisse servatum, qua de re conque rebatur s. Damiani: at hoc est vitium hominis, non rei; et semper censura timenda foret, quia nostrum non est superiorum actis obsistere, sed iis obtemperare. Ceterum, ad rem Tridentinum *sess.* 25. cap. 3 de R.; *quamvis excommunicationis gladius sit ecclesiasticae disciplinae et ad continendos in suo officio populos valde salutaris; sobrio tamen magnaque circumspectione exercendus est: cum experientia doceat si temere aut levibus ex rebus incutiatur, magis contemni, quam formidari, et perniciem*

ut non feratur in propria causa personali; hoc enim in jure reputatur vindicta [1].

Q. 3. *Quinam ex Clericis censuras inferre possunt?*

R. Vel sermo est de potestate ordinaria, vel de delegata.

Si sermo est de potestate ordinaria, eam habent omnes, qui externam in Ecclesia jurisdictionem exercent:—1. s. Pontifex independenter a cujuscumque consensu. Unde merito lutherana illa Quesnelli propositio sub n. 90 a Clemente XI Bulla *Unigenitus* damnata fuit: « Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos Pastores de consensu saltem praesumpto totius corporis; » — 2. Archiepiscopi in Dioecesibus propriis, et etiam in Suffraganeis tempore visitationis, et cum agitur de causa ad eorum tribunal per appellationem delata; cum tunc de jure ordinario in Suffraganeos jurisdictione polleant;— 3. Episcopi in Dioecesi sua, modo tamen electi et confirmati et possessionem adepti sint; quia tunc tantum hodie habent jurisdictionem expeditam[2]. Item Cardinales in Ecclesia proprii tituli. Item Legati in territorio propriae Legationis; — 4. Vicarii Episcoporum generales, uti recte dicunt Fagnanus, Suarez, Tournely; unum enim cum Episcopis tribunal constituunt; — 5. Generales, Provinciales et Superiores locales Religionum respectu subditorum. Item Congregationes Religionum, Concilia et Capitula provincialia; — 6. Capitulum cathedralis Ecclesiae, Sede nempe Episcopali vacante, seu Vicarii capitulares; — 7. omnes qui per communem errorem cum titulo praesumpto habentur uti legitimi Superiores [3].

Si vero sermo est de potestate delegata, ea est in iis omnibus, quibus committitur ab eo qui habet ordinariam. Qua in re duo jure notanda sunt: — 1. quod delegata potestas expirat morte delegantis, nisi causa a delegato jam fuerit incepta, et quidem etiam per solam citationem; — 2. quod delegatus non potest alterum subdelegare, nisi vel expressam habuerit licentiam ab ipso delegante; vel sit delegatus a Pontifice; vel ad universali tatem causarum, uti jus loquitur [4].

Marsalius Patavinus docuit, ad censuram inferendam requiri etiam civilis Principis vel Reipublicae auctoritas; sed tanquam haeretica semper haec ejus doctrina in Ecclesia Catholica habita est [5]. Sane Christus non Principibus, non Reipublicae civili, sed solis Apostolis, in primis d. Petro, hanc potestatem tradidit. Et ea semper tam Pontifices, quam Episcopi usi sunt absque ulla dependentia ad auctoritate civili. Adde: Tridentinum solemniter ad rem hoc tulisse Decretum; « Nefas autem sit saeculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico judici, ne quem excommunicet, aut mandare ut latam excommunicationem revocet;.. eum non ad saeculares, sed ad ecclesiasticos haec cogitatio pertineat [6] » (O).

Q. 4. *An Parochi possint ferre censuras?*

R. In praxi recepta ac tenenda sententia, contra Thomassinum, negat. Audiatur d. Thomas: « Quia per excommunicationem (*id est per censuram; nomen enim excommunicationis primitus generatim sumebatur*) homo a communione fidelium separatur; ideo excommunicatio ad forum exterius pertinet. Et illi solum possunt excommunicare, qui habent jurisdictionem in foro judiciali. Et propter hoc soli Episcopi propria auctoritate, et majores Praelati possunt excommunicare; non Praesbyteri Parochiales [7] »: quippe qui non habent, nisi administrationem ad rectum Parochiae ordinem cum potestate tantum cognoscendi causas hominis ad Deum.

Quod autem de Parochis dictum est, illud a fortiori de simplicibus Sacerdotibus

potius parere quam salutem — *V.* Muzzarelli, *Il buon uso della Logica;* Opusc. Istoria Eccl § 11: uso ed abuso delle censure.

1 Can. 27. c. 23. q. 4.

2 V. *De Legibus*, c. 4 a. 1.

3 Quae omnia in jure definita habentur, ut videre est penes S. Alphonsum nostrum. *Opus Mor.* l. VII, nn. 9 et seqq. Haec censurandi potestas acquiri etiam potest:—1 praescriptione, ad quam requiruntur 40 anni, si adsit titulus coloratus; sin autem tempus immemorabile ex cap. 1 et 13 *de praescr.*;— 2 consuetudine ex cap. 13 *de off. jud. ord.*;—3 privilegio ex cap. 23 *de verb. sign.*

4 Ex cap. 3 *Si pro debilit*; et cap. 20 *Gratum*, de offic. jud. deleg.

5 V. Devoti, *Inst. Can.* lib. IV. § 12 nota 4 — Muzzarelli, *Il buon uso della logica* ecc. Opusc. IX; *la scomunica* — Liber. *Comandi chi può, obbedisca chi dee*, ecc. pag. 177 — Bianchi, *Polizia della Chiesa*. tom. III.

6 *Sess* 25, c 3 *de Ref* Potest etiam Episcopus contra aliquem de Capitulo procedere, quin Capitulum audiat: excipe nisi Capitulum sit exemptum, tunc enim ex Tridentino non potest Episcopus contra aliquem de Capitulo procedere, nisi cum duobus Canonicis conjudicibus a Capitulo ipso electis, et habentibus unam vocem, dum Episcopus habet alteram. V. Bouix. *De Capitulis*.

7 In 4, d. 18, q. 3, a. 3.

ceterisque Clericis inferioribus erit affirmandum [1].

Q. 5. *An saeculares valeant censuras inferre ?*

R. Certum est foeminas non posse censuras inferre, quia foeminae jurisdictionis Ecclesiasticae sunt incapaces. Imo neque ipse Pontifex probabilius potest cum illis dispensare, ut docent Salmanticenses, Sotus et d. Thomas contra Croix, Suarez et nonnullos alios. Ratio, quia potestas haec data est Apostolis et eorum successoribus, quibus nempe traditae sunt claves Ecclesiae; a potestas clavium nullo modo mulieribus tradi potest : « Mulier, *ait s. Thomas*, non potest habere « aliquam jurisdictionem ; quia non ha« bet neque clavem ordinis neque clavem « jurisdictionis [2] »— Quod vero pertinet ad viros saeculares, item pariter certum est, quod neque ipsi de potestate ordinaria valent censuras inferre; quia haec potestas tantum residet in ipsis Ecclesiae Superioribus. Communiter tamen docent Continuator Tournely et Salmanticenses, posse Pontificem saecularibus viris delegare hanc facultatem ex ea, qua praeditus est, plenitudine potestatis; cum radicitus non habeantur incapaces, ut foeminae.

Sed (dices) *quid de praelatis haereticis, excommunicatis atque suspensis* ? Generatim isti valide non possunt censuras inferre ; cum jurisdictionem non habeant expeditam quoad usum [3].

Diximus *generatim*; quia docent communiter eos, si non sint notorie tales, valide (etsi non licite) censuras inferre; cum Ecclesia ob bonum publicum eisdem adhuc usum jurisdictionis conservet. Imo Avila, Bonacina, Diana docent supradictos, etsi notorios, adhuc valide censuras ferre, quia ex Constitutione Martini V, ut quis jurisdictione privetur, requiritur ut sit vel denuntiatus nominatim, vel publicus Clerici percussor, adeo ut sit evitandus.

Q. 6. *An Episcopus, si sit extra Dioecesim, possit censurare suos* ?

R. Regulariter Episcopus non potest censurare suos extra Dioecesim existens ; quia nemo potest alieno territorio jurisdictionem contentiosam exercere. Diximus *regulariter*; in jure enim excipitur : 1. si contumacia sit tamen manifesta, ut non egeat cognitione causae ; tunc enim ipsa res per se interpellat. Vel si causa jam sit cognita in proprio territorio; jam enim Episcopus jus acquisivit; 2. si censura feratur per modum praecepti aut statuti ad vitanda delicta communia; cum nullus tunc interveniat strepitus judicialis; 3. si Episopus sit injuste expulsus a sua Dioecesi (modo ab Ordinario loci licentiam petat, licet eam non obtineat); neque enim sine culpa est jure suo privandus [4].

CAPUT TERTIUM.

DE CENSURAE SUBIECTO ET MATERIA

Q. 1. *Quodnam est subjectum censurae ?*

R. Subjectum censurae est *homo, viator, baptizatus, rationis capax et subditus* [5]; est enim censura actus jurisdictionis ad correctionem instituta voluntario delinquentis — Hinc versus:

Iste viator erit, sacro et Baptismate lotus,
Sitque sui compos, liganti subditus esto.

An (quaeres) *amentes et impuberes ligari possint censura ?*

R. Ad 1: Amentes, si ita perpetuo sunt, non possunt ligari ; cum habeantur uti pueri, qui sicut sunt incapaces culpae, ita et censurae. Si vero nonnisi ad tempus, amentes sint, ligari utique possunt; quia habitualiter capaces sunt contumaciae, li-

1 V. Gonzales. c. 3 *de off. et potest. jud. deleg.*— Bouix. *De Parocho*, pars i, c. 4—Benedictus XIV, *De Synodo*, i. V. c. 4 — Liguori, *Op. Mor.* l. VII, n. 107.

2 *Suppl.* q. 19, a. 3 — Unde si quando dicitur in jure abatissas sib subjectas ab officio vel beneficio suspendere posse, id intelligitur de simplici interdictione. non de proprie dicta censura—V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, c. 12.

3 C. *except.* de except. — V. Pavone. *Spicilegio* ecc. 314 et seqq.

4 V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII. n. 21.

5 Item debet esse persona particularis ac determinata, si sit excommunicanda. ex c. *Romana, de sent. excomm.* in 6. Ubi etiam notandum: — 1. jure sunt privilegiati Officiales Romanae Curiae, et Nuntii Apostolici (*cap.* 1 *de priv.* in 6), qui inde non possunt ab Episcopo loci censurari; — 2. etiam Reges ac Reginae, eorumque filii, quamvis in spiritualibus subjiciantur Episcopis, non possunt censura ligari, nisi a R. Pontifice ex privilegio, quod eis hodie communiter tribuunt Doctores, uti dicunt Salmanticenses cum S. Antonino, aliisque. (Liguori, *Homo Ap.* tr. xix, n. 4: *Op. Mor.* l. VII. n. 17). Aliter omnino dicendum de regiis consiliariis, de populorum repraesentatoribus, parlamentis, etc. illis nullum privilegium; neque aliunde Episcopalis potestas coërcenda, nisi certe extent argumenta. Adde id Regibus datum esse non ideo praecise quia leges ferunt; sed ob eorum singularem, sacram, et excellentissimam dignitatem. Est certum.

cet per accidens priventur ad tempus usu rationis. Hinc etiam ebrii et dormientes censuras incurrunt, si tempore quo erant rationis compotes, causam iisdem dederint.

R. Ad 2: Impuberes etsi doli capaces, ob eorum tamen infirmitatem non ligantur censura [1], nisi lex expresse exprimit, contrarium : uti exprimit, si fuerint ingressi Monialium Monasteria [2]; vel si Clericos graviter percusserint [3].

Item nemo scipsum censura ligare potest: nemo enim fit sui subditus vi coactiva, sed tantum directiva. Unde Episcopi et Cardinales non ligantur censuris a se latis: item ex privilegio neque suspensione et interdicto latis a jure, nisi illorum mentio fiat specialis [4].

Q. 2. *An Episcopus in propria Dioecesi existens possit ferre censuras in suum subditum, qui in aliena Dioecesi delinquit; vel in non subditum, qui delinquit in propria Episcopi Dioecesi?*

R. Ad 1: Si censura feratur per praeceptum particulare, subditus ligabitur etiam in aliena Dioecesi delinquens, ut probabilius tuentur Croix, Layman, Sporer et Suarez contra Continuatorem Tournely, Roncaglia, Avila et Holzman; ratio est, quia praeceptum immediate afficit personam ubicumque sit. Necesse tamen est, ut ipse ante transgressionem fuerit monitus, nempe ut sciat datum esse tale praeceptum sub poena censurae, ut sic dici possit contumax: quod quidem satis fit per particulare edictum. Esset v. g. si Episcopus speciali mandato typis dato Sacerdotibus poena suspensionibus ipso facto vetuerit, ne Missam absolvant breviorem horae quadrante [1]— Si vero lata sit per modum statuti quod afficit locum, non ligantur uti patet : quo sensu Bonifacius VIII ait, non incurrere excommunicationem latam contra furantes a suo Ordinario eum, qui extra ejus territorium furatur [5]. Excipe: nisi delictum censeatur commissum in propria Dioecesi, uti est de censura lata in eos, qui non resident vel ad Synodum non accedunt [6]. Vel si Episcopus censuret Clericum, qui tali Ecclesiae assistere debeat et extra Dioecesim sit, et rennat assistere; ratio autem est, quia peccatum non residentiae intra proprium territorium consummatur.

R. Ad 2: Etsi peregrini, qui peccant in aliena Dioecesi, non incurrant censuram, quam illius Dioecesis Episcopus jam inflixit in taliter peccantes, cum non sint ejus subditi; possunttamen hic et nunc censura puniri: quod jure merito costitutum est, ut sic coërceantur mali [7]. Sed requiritur, ut non agatur de persona exempta [8] : item ut Episcopus eum antequam e territorio discedat, citatione praeveniat; tunc enim non subditus ratione judicii inchoati subjectus illi remanet.

Q. 3. *Quomodo se gerere debet dubitans circa censuram?*

R. Cum distinctione: vel dubitat utrum censuram incurrerit; vel utrum ab ea sit absolutus, aut appellationem interposuerit— Si 1, praecluso scandalo, si dubium vinci non possit debita inquisitione, dubitans de censura se gerere potest perinde ac si eam minime incurrerit; quia ipse possidet in hoc casu propriam libertatem, et *in dubio melior est conditio possidentis*. Ita Layman, Roncaglia, Mazzotta, Holzman, Salmanticenses, Sanchez, etc. — Si 2, haberi debet tanquam censura innodatus ob contrariam rationem; cum possessio in hoc casu stet pro censura. Idem dicendum si dubitetur de potestate Superioris, qui illam jam pacifice teneat [9].

Q. 4. *An quis possit censuris pluribus simul innodari?*

R. Affirmative; sicut enim potest quis plura perpetrare peccata specie, numero et gravitate diversa, ita et diversis ligari censuris; est commune cum d. Thoma [10]. Imo probabilius propter unum delictum potest quis ligari a diversis, a jure et ab homine, a Papa et Episcopo, ita ut ab utroque debeat absolvi. Sicuti reus, catenis obstrictus ab uno, nihil prohibet quominus possit devinci novis catenis ab alio.

1 Hoc tamen currit, quando censura est generaliter lata vel a jure vel ab homine; censuram enim etiam impuberes incurrerent, si ea lata sit per modum praecepti, uti omnes dicunt—V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII. n. 14.

2 Tridentinum, *sess.* 2. c. 5.

3 C. *Pueris fin. de sent. excomm.*

4 C. *Quia periculosum de sent. exc.* in 6.

5 C. *Ut animar. de constit.* in 6.

6 V. Liguori. *Hom. Ap.* tr. xix. n. 5.

7 C. *fin. de foro compet.*—V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII, n. 25, et l. VI, n. 591—Bouix. *De judiciis*, p. 4.

8 Praelati regulares possunt censurare suos subditos quocumque loco existentes; quia eorum jurisdictio est magis personalis, quam territorialis — Etiam Episcopi possunt regulares licet exemptos censurare, nempe si delinquunt extra clausuram vel Ecclesiam propriam, quia esemptio respicit directe locum, non personas.

9 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII. nn. 66 et 67.

10 P. 3, q. 22, a. 6—*Vid.* Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 28. ubi plures effingit casus.

Hinc si quis Clericum occideret in loco, ubi homicidium sub censura Episcopali est prohibitum, esset censuratus a Papa et ab Episcopo; a Papa ob injuriam in Clericum, ab Episcopo ob homicidium in hominem.

Q. 5. *Quaenam est censurae materia?*

R. Censurae materia est *culpa mortalis, propria, externa, in genere suo completa, contra legem Ecclesiasticam, et contumaciae conjuncta.* Explicatur per partes definitio:

Dicitur 1. *Culpa*; nemo enim puniri debet, nisi peccaverit—Hic notandum, quod si quis esset innocens, sed contra ex probatis juste esset censura ligatus, quamvis in conscientia obstrictus non remaneat, nec fiat irregularis administrando in Sacris, in foro tamen externo se gerere debet uti censuratum, ad vitandum scandalum.

2. *Culpa mortalis*; poena enim debet esse culpae proportionata. Quare si quidquam praecipiatur sub censura gravi et totali, quod omnibus inspectis sit leve, illud non poterit obligare ad mortale, et censura non incurreretur [1].

3. *Culpa propria*; nam peccata (ideo et poena) suos auctores tenere debent. Si vero agatur de communitate, ea quidem ob patratum crimen per modum sententiae potest interdici; imo suspendi ob bonum commune, licet non singuli deliquerint (haec tamen suspensi esto potius dicenda inhabilitas, quam censura). Quod vero pertinet ad excommunicationem, cum ea sit poena gravissima, quae animam afficit, uti Episcopus valide in totam communitatem eam infligat, oportet ut singuli ex communitate deliquerint. Imo debent singuli, qui sunt in culpa, nominatim excommunicari [2].

4. *Externa*; censura enim est actus fori externi ad externam disciplinam pertinens. Neque Ecclesia de iis legem ferre potest, de quibus judicare non valet, uti sunt actus mere interni.

5. *In genere suo completa*, nisi aliud exprimatur. Ratio: odia restringenda sunt, favores ampliandi: quare censuram latam in homicidas non incurrit qui graviter aliquem percutit cum intentione eum interficiendi, si homicidium non sequatur. Eadem de causa censuram non incurrunt homicidium mandantes et consulentes: nisi censura expresse iis sit imposita, et praecise ob mandatum vel consilium; tunc jam delictum esset consummatum, semel dato illo consilio, vel mandato [3].

6. *Contra legem Ecclesiasticam*: quia censura est poena Ecclesiae constituta adversus eos, qui praecepta Ecclesiastica violaverint.

7. *Contumaciae conjuncta*, ita ut adhuc post monitionem delinquatur; secus censura non esset poena medicinalis, sed mere vindicativa. Hinc non debet imponi ob peccata mere praeterita in eos, qui ad meliorem frugem se receperunt, nisi agatur de suspensione et interdicto, quae aliquando infliguntur per modum purae poenae [4].

Quid (dices) *in dubio circa materiae gravitatem?*—In tali dubio obligat praeceptum Superioris censurantis; possidet enim ejus potestas. Idem est si dubium sit de justitia causae, qua Superior movetur ad ferendam censuram: hinc cui mandatur hujus censurae executio, eam exequi tenetur; quia ad inferiorem non causae cognitio, sed executio pertinet. Quod valet licet privatim sciat talem esse innocentem; si tamen secundum allegata et probata talis non sit [5], ne scilicet ordo judicii pervertatur.

Q. 6. *An censura possit esse injusta, sed valida?*

R. Si injustitia censurae se teneat tantum ex parte excommunicantis, uti si censuram ferat ob verum crimen, sed ex odio, ex invidia, ex privata vindicta, etc.; censura servanda est et timenda: *sententia pastoris*, ait s. Gregorius Magnus, *sive justa sive injusta sit, timenda est* [6]. Sane tunc deficit solummodo in accidentali.

1 Diximus 1: *Sub censura gravi et totali*; quia fatentur culpam venialem sufficere ad excommunicationem minorem (vel levem suspensionem aut leve interdictum), v. g. ad breve temporis spatium, et privantem aliquo tantum usu;— 2. *omnibus inspectis*, nam aliquando materia ex se levis potest fieri gravis ex adjunctis, uti scandali, periculi: quod dignoscitur, si prohibita sit sub censura latae sententiae, etc.—V. Liguori, *Opus Morale*, l. VII, n. 30. et *Homo Ap.* tr. xix, n. 4.

2 C. *Romana de sent. exc.* in 6.

3 V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 38, ubi alia disputat.

4 Porro ad contumaciam constituendam sufficit contemptus interpretativus auctoritatis Ecclesiasticae aliquid sub poena praecipientis, qualem habere censetur qui scit quidem legis illius transgressioni adnexam esse censuram, sed eam nihilominus committit.

5 C. *Pastoralis de off. et potest. jud. deleg.*

6 Hom. 6 *in Evang.*

Si vero censura injusta sit, quia deficit in substantialibus, nullius est roboris; si tamen in foro externo valida appareret, esset exterius servanda, ad vitandum scandalum et judiciorum perturbationem.

CAPUT QUARTUM

DE SOLEMNITATIBUS IN CENSURA FERENDA ET CAUSIS EXCUSANTIBUS.

Q. 1. *Quotupliciter ferri potest censura* ?

R. Ferri solet censura : — 1. Per modum legis generalis: tales sunt omnes censurae, quae in jure Canonico ac Pontificum Bullis habentur ; — 2. per modum praecepti particularis, ut si superior alicui minetur censuram, si tale opus agat ; — 3. per modum purae poenae sue punitionis peculiaris, ut si v. g. Episcopus Titium sacerdotem hic et nunc suspendat a celebratione, volens ita eum punire ob admissam ebrietatem; — 4. per modum sententiae judicialis, ut si quis v. g. furatus sit, et judex sententiam ipsi mandet, ut intra tot dies restituat, alias ipso facto incidat in excommunicationem.

Q. 2. *An censurae sit praemittenda monitio* ?

R. Generatim loquendo, censurae monitio a judice vel ab alio ejus nomine est praemittenda; cum enim censura sit poena medicinalis, necessario supponit contumaciam ; atqui nemo contumax dici potest, nisi fuerit de errore praemonitus Confirmatur ex illis Evangelii verbis: «Si autem « Ecclesiam non audiverit, sit tibi sicut « ethnicus et publicanus [2]; » ergo coërcitio fieri debet *in non audientes*, id est in contumaces. Sic etiam jure habetur [3].

Diximus *generatim loquendo*; nam si feratur censura per modum simplicis punitionis, nulla requiritur monitio, cum tunc haec habeat rationem purae poenae. Item est si feratur per modum legis generalis vel praecepti particularis, nulla requiritur monitio ; quia ipsa lex ac praeceptum jam satis monet — Monitio ergo proprie dicta tunc requiritur, cum censura imponitur per modum sententiae judicialis: et quidem requiritur trina monitio ; vel saltem una pro tribus, modo haec abbreviatio enuntietur, et tempus tribus monitionibus aequivalens concedatur, spatium nempe duorum pro singula, ideoque dierum sex [4]. Haec ad validitatem; ad licitatem requiritur etiam, ut censura scripto authentico feratur, adnotatis persona, censura, culpa et copia infra mensem censurando exhibita, si petat [5]. Neque ipsa ferri debet diebus feriatis, nisi contumacia sit admodum evidens [6].

Q. 3. *Quaenam causae excusant a censura ?*

R. Solent adsignari: *Ignorantia*, *metus*, *impotentia*, *consensus illius in cujus favorem censura lata est*, *et appellatio legitime interposita*.

1. *Ignorantia invincibilis* tum juris, tum facti, tum poenae: *juris* ut si scias a te percutiendum v. g. esse Clericum, sed nescias hanc percussionem adnexam habere excommunicationem; *facti* ut si scias hanc excommunicationem adesse, sed ignoras a te percussum esse Clericum ; *poenae*, ut si scias et percussionem Clerici ab Ecclesia prohiberi, et quem verberas esse Clericum, sed invincibiliter nescias, percussorem Clerici censuari ; nam semper deesset contumacia et censurae contemptus; voluntas enim non potest ferri in rem ignoratam: quare certum est excusare ignorantiam invincibilem. Imo hoc currit, etiamsi ignorantia sit concomitans, ut si quis v. g. percutit Clericum ignorans esse Clericum, sed eo animo ut adhuc percuteret, si sciret; nam ille licet censuram contemneret si sciret, actu tamen dici non potest, quod contemnat, cum ipse actu eam ignoret. Si vero ignorantia sit graviter culpabilis seu crassa, per se non excusat a censura, ut merito ac communiter docent ; quia haec involvit summam negligentiam in veritate indaganda et grave peccatum, et jam satis Ecclesiae contemnitur: talis esset ignorantia illius Clerici qui spectaculis scenicis interesse praesumit fortiter dubitans, an id sit sub censura prohibitum, quin aliquam de dubio expurgando curam agat. Diximus *per se*; nam plerumque ignorantia crassa seu su-

1 V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec*. lib. X c. 1, n. 7.
2 Matth. 18.
3 C. *Statuimus* de sent. excomm.
4 Sufficit v. g. si dicatur; *mandamus ut intra sex dies restituat, alias excommunicatur ipso facto*; tunc elapsis sex diebus sine restitutione, statim incurritur censura. Quod si periculum sit in mora, v. g. urgeret necessitas violentiam hic et nunc reprimendi, sufficeret una monitio, modo terminus designetur censuram incurrendi.
5 C. *Cum medicinalis 1 de sent. excomm.* in 6; et c. *Final de feriis.*
6 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII, nn. 52 et seqq., ubi late disserit.

pina excusat, cum plerumque in ea infligenda dicatur : *Qui hoc fecerit scienter, consulto, praesumpserit ausu temerario.* etc. [1].

2. *Metus*: metus (respective gravis) si agatur de praecepto ecclesiastico, plerumque tollit obligationem et inde censuram ; quia lex ecclesiastica in se sumpta non obligat cum tanto incommodo. Diximus *plerumque*; quia si metus incutiatur ad contemptum Religionis aut Ecclesiasticae potestatis, vel ad patrandum malum gravissimum, de se veluti includens talem contemptum,tunc lex ecclesiastica adhuc obligat;quia non agitur de sola observatione legis,sed de bono publico Religionis conservando [2]. Et Ecclesia potestatem habet, uti ait Suarez, obligandi in eo vel simili casu cum dicto rigore et ita expedit facere, igitur ita obligat; et si censuram imponit, maxime pro illo casu eam imponere censenda est [3]. Hoc notent nonnulli, qui ob temporale quod timent damnum,illico et sine ullo scrupolo omnium Ecclesiae legum violatores se constituunt vel violatoribus se subscribunt, adeo ut omnis ecclesiasticae potestatis vis penitus evanescat [4].

3. *Impotentia* sive physica sit, sive moralis ; quia ex regula juris: *nemo potest ad impossibilia obligari*. Hinc qui non habet unde restituat, vel non possit id agere sine gravi incommodo, non incurrit censuras latas in non restituentes.

4. *Consensus illius in cujus favorem censura lata est.* Casus esset si censura lata sit in debitorem, qui intra datum tempus debitum creditori non solvat, sed creditor ei proroget tempus [5].

5. *Appellatio legitime interposita* ; haec enim devolvit causam ad Superiorem, et suspendit usum jurisdictionis in inferiore. Ut tamen appellatio sit legittima, requiritur : 1. Ut adsit causa sufficiens ; nam appellationis remedium (dicente Innocentio III) *non est ad defensionem iniquitatis, sed ad praesidium innocentiae institutum*;2. ut fiat a judice inferiori ad Superiorem ; neque enim quod majus est, coërcetur a minori; 3. ut fiat ante illatam censuram ; etenim, re consummata, nullius est amplius consilio locus.

CAPUT QUINTUM

DE CENSURÆ CESSATIONE, SEU DE MODIS QUIBUS CENSURA DELETUR.

Q. 1. *Quot modis censura deleri potest?*

R. Multipliciter : nempe abrogatione, revocatione, cassatione, morte ferentis, morte censura irretiti, lapsu temporis et absolutione.

1. *Abrogatio* censurae fit, cum lex nova, vel legitima consuetudo revocat legem veterem, a qua censura illata erat—Abrogationis effectus non est, ut qui in censuram inciderit, statim incipiat ab eadem esse solutus (nam qui semel ligatus est, non liberatur sine obtenta absolutione); sed tantum ut si post legem abrogatam aliquid commiserit adversus ipsam, non amplius censuram incurrat.

2. *Revocatio* contingit in censura, quando Superior,causa melius perspecta, latam censuram revocat.

3. *Cassatio* fit auctoritate Superioris in judicio appellationis. In hoc differt ab ipsa revocatione, quod revocatio locum habeat extra judicium appellationis; cassatio vero in eo tantummodo.

4. *Morte ferentis* cessat censura, si sit ab homine. Sic v. g. si Praelatus sub censura alicui indixisset, ut se abstineret a certa aliqua re, si, praecepto illo nunquam violato, Praelatus moriatur vel etiam a jurisdictione suspendatur, aut ad aliam Ecclesiam transferatur, subditus post ejus mortem vel suspensionem aut translationem, etiamsi rem agat praecepto illo prohibitam, nullam censuram incurreret.

1 Et ideo tunc ad hanc incurrendam expresse requiritur scientia. Utrum autem in hoc casu excuset etiam ignorantia affectata,negant communius;quia haec includit dolum formalem et aequivalet scientiae.

2 Quando non intervenit haec ratio, metus excusat a censura; etsi adhuc non excusaret a culpa,ut cum res jam est prohibita jure naturae. Et ideo qui ob gravem metum patraret homicidium vetitum sub censura, peccaret quidem ; sed non incurret censuram, quia non peccaret contra jus Ecclesiae, contra cujus potestatem specialis injusta contumacia ad censuram requiritur. Excipe nisi aliter Ecclesia declaret, uti declaravit contra duellantes, quos vult incurrere poenas ecclesiasticas,etsi duellum acceptetur ex gravi metu.

3 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII, n. 44.

4 Ceterum non est tam facilis inquisitio, quando res instituitur de casu aliquo particulari,num scilicet liceat eo in casu agere, non obstante ecclesiastica lege,quin culpa incurratur ac censura:id pendet a variis locorum,temporum ac personarum circumstantiis, quae veniunt mature pensandae; quare sine consilio nihil est resolvendum. Plerumque etiam ad vitanda majora mala praestat dissimulare.

5 V. Liguori, *Op. Mor.* li VII, n. 63.

5. *Mors censura irretiti* intelligitur tamen de suspensione et excommunicatione minori; non vero de interdicto et excommunicatione majori, quae durat in privatione sepulturae, suffragiorum, etc.

6. *Lapsus temporis* censuram extinguit, si ad modum poenae ad tempus fuerit inflicta. Idem dicitur de censura *sub conditione*, quae suum jam habuerit implementum, ut ipsa res patet per se.

7. Numeratur *absolutio*, quae est relaxatio poenae formis ab Ecclesia praescriptis peracta. Haec adeo necessaria est, ut etiam praestita satisfactione et secuta emendatione (nisi interveniant causae mox dictae), adhuc censura etiam coram Deo maneat, quoadusque absolutio sequatur, uti patet ex hac sub n. 44 propositione ab Alexandro VII diris devota: *Quoad forum conscientiae, reo correpto ejusque contumacia cessante, cessant censurae.*

Q. 2. *Quot modis spectari potest absolutio a censura?*

R. Triplici modo: vel ratione fori, in quo conceditur; vel ratione modi, quo datur; vel ratione personae, cui vel a qua tribuitur [1].

1. Ratione *fori*: cum forum Ecclesiae sit duplex, interius et exterius; cumque censurae absolutio in utroque habeat locum; duplex ideo est absolutio, alia ad forum *interius*, alia ad *exterius* pertinet.

2. Ratione *modi* est multiplex. Alia est *pura* et *simplex*. Alia *sub conditione* vel de praeterito, v. g. si jam satisfecisti, ego te absolvo; vel de praesenti, v g. si nunc satisfacias, te absolvo; vel de futuro, v. g. si satisfacies in posterum, nunc pro tunc te absolvo. Alia *ad cautelam*, qua si forte quis ligatus est censura, ad cautelam absolvitur in foro interno. Alia *ad reincidentiam*; quae datur sub certo onere, quo non impleto, censura reviviscat. Alia *totalis*, qua censura ex integro tollitur tam in se, quam in omnibus suis effectibus. Alia *partialis*, qua non tolluntur nisi effectus quidam partiales, v. g. privatio vocis activae in electione canonica: et haec est absolutio improprie dicta.

3. Ratione *personae* considerari potest vel ex parte illius, qui absolutionem elargitur; vel ex parte illius, qui eam in se recipit. Qua in re hoc maxime requiritur, ut absolvens potestatem habeat censuram auferendi; et absolvendus nullo detineatur impedimento, quo quidem prohibeatur absolvi.

Q. 3. *Quinam a censuris absolvere possunt?*

R. In ipso mortis articulo seu periculo quilibet Sacerdos etiam nondum approbatus ad Confessiones (imo etiam excommunicatus, si alii desint), habet facultatem absolvendi a quibuscumque censuris, uti receptum est. Sane aequum est, ut omnis tunc reservatio cesset, atque omnibus modis juvetur moribundus. Exigenda tamen est ab infirmo (ut ratio suadet, et docent communissime [2]) promissio satisfaciendi parti laesae, et se praesentandi Superiori, si convaluerit: nempe pro congrua poenitentia ab eo suscipienda: secus ex jure reincidit in censuram [3] — Si vero non agatur de casu necessitatis, tunc distinguendum: vel sermo est de censuris non reservatis, vel de censuris reservatis.

1. Si sermo sit de censuris *non reservatis*, quilibet Sacerdos approbatus absolvere potest, *nisi censurae latae sint ab homine per sententiam specialem*; vel *etiam a jure sed in aliquam designatam communitatem*. Ita se habet Ecclesiae universalis usus, ut docent communiter Concina, Roncaglia, Salmanticenses et Tournely cum d. Thoma [4]; et colligitur ex jure [5], Idque affirmatur tam pro foro interno, quam pro externo; cum probabilius qui habet potestatem absolvendi in foro interno, id possit etiam extra Confessionem; quia haec absolutio magis externum forum respicit. Excipe tamen Episcopos, qui extra Sacramentum Poenitentiae nequeunt absolvere a censuris Papalibus occultis, uti declaravit Gregorius XIII. Diximus: 1. *Nisi latae sint ab homine per sententiam specialem*, nam in hoc casu vim retinent, ut ille solus eas valeat solvere qui easdem intulit, vel ejus delegatus, vel superior [6]; 2. *vel etiam a jure, sed in aliquam designatam communitatem*; eo enim in casu nemo potest absolvere qui in illam jurisdictione non pol-

1 V. Liguori. *Opus Mor.* l. VII, nn. 116 et seqq.
2 V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, nn. 83 et 91; atque l. VI, n. 585.
3 V. Pavone *La luce fra le tenebre*, nn. 75 et seqq.
4 Suppl. q. 12, a. 1.
5 C. *Nuper*, 29 *de sent. excomm.*
6 Nota: *per sententiam specialem*: etiam si censura sit quidem ab homine, sed per sententiam generalem absque ulla reservatione, est communissimum eas tunc aequiparari censuris latis a jure non specialiter reservatis.

leat; eum locus foro poenitentiali non subjiciatur.

2. Si vero sit sermo de censuris *reservatis*, ne frustranea evadat haec reservatio, dicendum est Sacerdotes etiam ad Confessiones approbatos nullam habere ex se facultatem super censuras istas, nisi speciali mandato ad id deputentur; ideo *id unum poenitentibus persuadere nitantur*, verba sunt Tridentini, *ut ad Superiores et legitimos judices pro beneficio absolutionis accedant.*

Quaeres: *Quinam sunt Superiores et legitimi judices, qui possunt a censuris reservatis valide absolvere?* — Generatim sunt qui possunt censuras inferre; nam per quas causas res nascitur, per easdem dissolvitur. Cui tamen generali principio haec specialia subdimus:

1. Episcopi possunt ex Tridentini decreto [1] absolvere subditos ab omnibus censuris R. Pontifici reservatis; modo tamen censurae contractae sint per delictum occultum, nec fuerint ad forum contentiosum deductae; et etiam suspensione et irregularitate excepta, quae oritur ex homicidio voluntario [2].

2. Concessa alicui facultate absolvendi a casibus Papalibus, non intelligitur simul ei concessa facultas absolvendi a casibus in Bulla *Coenae* expressis: quia in generali concessione non veniunt quae Superior sibi specialiter reservavit, uti sunt casus illi (*P*).

3. Concessa alicui facultate absolvendi etiam a casibus in Bulla *Coenae* expressis, non comprehenditur facultas absolvendi ab haeresi, quamvis occulta, uti tradit Benedictus XIV in Bulla *Convocatis*. Si tamen causa ad forum Episcopi deducta sit et resipiscat haereticus, Episcopus poterit eum tunc absolvere, uti dicunt auctores.

4. Vi juris communis potest Episcopus per se vel per alios absolvere in utroque foro ab omnibus casibus reservatis impeditos Romam adire, ut communiter habentur senes, pueri, filiifamilias, regulares, carceribus detenti, infirmi, mulieres, pauperes, impuberes, collegialiter viventes, obstricti cura alendi familiam vel gerendi publicum officium, et ceteri qui nequeunt Romam proficisci sine gravi damno suo vel suorum, sive temporali sive spirituali. Et tunc si impedimentum sit *perpetuum*, et tale habetur si durare possit per decennium, absoluti ab Episcopo omnino remanent liberi [3]; si sit *ad longum tempus*, nempe si duret per annum vel sex menses potest adhuc absolvere Episcopus, sed emitti debet (excepto impedimento aetatis puerilis) juramentum ab eo, qui absolvitur, de se nempe quantocius Superiori praesentando, sub poena reincidentiae; si sit *ad breve tempus*, nempe per dies, potest tantum absolvere Episcopus, si urgeat necessitas celebrandi aut communicandi, ad vitandam infamiam vel scandalum, in suo statu manente censura et cum obligatione se praesentandi Superiori, nam censura non pugnat cum statu gratiae, sed tantum Ecclesia facit poenitentem indispositum, et prohibet a Sacramentis: quae prohibitio desinit obligare ubi contra ipsam concurrat praeceptum fortius, vitandi grave sui damnum.

5. Demum concessa facultate ab Episcopo absolvendi a casibus reservatis, non intelligitur de iis peccatis, quibus adnexa est censura reservata. Secus si talis concessio fiat a R. Pontifice; quia omnes ca-

1 Sess. 24, c. 6 de Ref.

2 Ita Tridentinum ex cap. *Liceat*. 6, *sess*. 24. Ime Episcopi possunt absolvere et a papalibus occultis, etiam post Tridentinum reservatis, quia Concilium indefinite dat hanc facultatem: excipe si in aliqua posteriori Bulla adsit clausula derogatoria, ut si dicatur, *non obstantibus decretis cujusvis Concilii*, vel *nisi in mortis articulo*, etc. Possunt autem Episcopi ab hisce occultis casibus absolvere etiam alienigenas cum fiant subditi in Poenitentiae Sacramento. Hanc ipsam facultatem habent etiam Vicarii Capitulares, sede vacante — V. Ligeori, *Opus Mor*. l. VI, n. 593, etc.

Quaestio est. *An Episcopus possit absolvere ab excommunicatione lata in Confessarium qui complicem suum absolvit, si casus sit occultus*. Negat Diana, nam casus iste per se occultus est, et ideo si Episcopus posset ab illo absolvere, foret inutilis Pontificis reservatio. Sed alii plures probabiliter affirmant cum Salmanticensibus: nam eoe omnino redderetur inutilis reservatio; quamvis enim ordinarie loquendo casus ille occultus sit, potest tamen evenire ut publicus evadat ex divulgatione poenitentis, etc. Liguori, *Opus Mor*. l. VI. n. 556.

Illi casus reputantur occulti, qui in judicio non fuerunt probati, et aliqua tergiversatione celari possunt in victoria, ut si pauci, v. g. tribus aut quatuor personis discretis innotescerent tantum, aut si factum appareret dubium. V. Liguori, *Opus Mor*. l. VI, n. 593 — Crimen autem habetur *deductum ad forum contentiosum*, quando ibi probatum est saltem per unum testem, si tamen reus se purgavit a crimine in judicio, etiam malis artibus, poterit ab Episcopo absolvi tanquam de delicto occulto.

3 Ex c. *De certo* de sent. excomm. — Neque perpetuo impediti tenentur R. Pontificem vel per epistolam adire vel per procuratorem, cum nihil tale praescribatur. Quod autem ad Poenitentiariam fiat recursus, non concludit; hoc enim privilegium est favorabile, quo nemo uti tenetur; vel etiam ad illam fit recursus ob temporarium impedimentum, ut eo tunc cessante, obligatio minime reviviscat.

sus Papales sunt reservati cum censura et propter censuram, si duo excipiantur, uti videbimus de Poenitentia agendo — Pariter facultas concessa in Jubilaeo absolvendi ab omnibus reservatis intelligitur ex communi usu etiam a reservatis ab Episcopis [1].

Q. 4 *Quidnam requiritur in absolvendo a censura ?*

R. In absolvendo a censura haec jure requiruntur: 1. ut absolutionem postulet: *Nisi gratiam absolutionis imploret, non debet audiri, ne sententiam Ecclesiasticam contemnere videatur* [2]. Cum textus non dicat *non potest*, sed *non debet*; ideo ex Angelico censuratus, si emendatus, etiam renitens valde posset absolvi [3]; 2. ut primum satisfaciat parti laesae, in cujus damnum commissum est crimen cum censusa (nisi pars remittat):quod si non possit, juret se quamprimum poterit satisfactionem [4];3. ut si sermo sit de crimine enormi, v. g. de scandalosa Ecclesiae violatione, gravi Clericorum percussione, ante absolutionem juramentum exhibeat de tali crimine amplius non patrando [5]; tanta enim solemnitate et criminis enormitas magis aperitur, atque magis homines terrentur ab illo.

Etiam absens valide absolvitur ; absolutio enim a censuris non est Sacramentum, sed mera relaxatio vinculi ab Ecclesia impositi; quae potest etiam in absentes pronuntiari per nuntium, vel literam [6]. Non id tamen licet sine gravi causa, cum sit contra usum.

An (quaeres) *valida sit absolutio extorta per metum ?* — Si metus ille juste incussus est v. g. si absolutio extorta sit a judice, qui, cessante contumacia, nolit absolvere, absolutio valida est ; quia cogitur superior ad quod jam tenetur. Si vero metus sit injuste incussus, absolutio illa erit invalida: imo qui metum incutit, excommunicatione irretitur [7]. Pariter nulla est absolutio data ob falsam causam , quae sit principalis.

Q. 5. *Quaenam est forma pro censurae absolutione ?*

R. Ac valide absolvendum nulla requiritur determinata verborum vel actuum externorum forma; cum in jure nihil determinetur usurpandum sub poena nullitatis: unde sufficit ut Superioris voluntas signo aliquo sensibili manifestetur, ut alteri nota fiat. Sed ad licite absolvendum in foro interno ista adhibetur forma in Poenitentia consueta: *Absolvo te ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti* ; in foro vero externo adhibetur forma in Rituali descripta [8].

CAPUT SEXTUM.

DE SINGULIS CENSURAE SPECIEBUS

Ex recenti disciplina omnis censura revocatur *ad excommunicationem, suspensionem* et *interdictum*. Id deducimus ab illo Innocentii III responso : *Quaerenti quid per censuram Ecclesiasticam debeat intelligi.... respondemus , quod per eam non solum interdicti, sed suspensionis et excommunicationis sententia valeat intelligi* [9].

Articulus I. — De excommunicatione [10].

Q. *Quid est excommunicatio ?*

R. Excommunicatio pressius definitur *a communione exclusio*; sed communiter definiri solet *censura, per quam ab Ecclesiae communione aliquis separatur* : sive *bonis quae inter fideles communia sunt, vel ex parte vel ex toto privatur*. Diximus *bonis quae inter fideles com-*

1 V. Liguori, *Opus Mor*. l. VII, n. 81 et seqq.
2 C. *Per tuas* de sent. excommunicat.—Liguori, *Homo Apost*. tr. xix, n. 14.
3 P. 3. q. 24, a. 2.
4 C. *Odoard. de solut*. et c. 25 de verb. sign.
5 C. *de cetero*; et c. *ex tenore*, de sent. excomm. —V. Liguori, *Opus Morale*, l. VI, n. 337; l. VII, n. 116 etc.
6 *Decr*. 2, par. caus. 2, q. 1, c. 17 de manifesta.
7 C. unic. *de his, quae vi* in 6.
8 Collegiorum maxime Directores, si eveniat casus, quo aliquem alumnum debeant ab incursa censura absolvere, haec notent:—1 si agatur de censuris a jure latis nec reservatis, etsi alumnum possint etiam extra Confessionem absolvere. Id tamen non agant, nisi in Confessione juxta hodiernam praxim, adhibendo tantummodo formam consuetam: *absolvo te ab omni vinculo* etc.; quae absolutio valet etiam pro foro externo; —2 si censura est reservata, sed Director sit vel Episcopo vel a S. Poenitentiaria ad absolvendum delegatus (ut solet delegari in casu percussionis alicujus Clerici), tunc nonnisi secreto, et in Confessione absolvere potest: utatur autem supradicta forma; — Ad solemnem et publicam absolutionem, prout ea describitur in Rituali, procedere non debet sine mandato Episcopi , qui id tantum praecipere solet , quando crimen toti communitati maximo scandalo fuit. Hoc valet etiam pro ceteris a censura absolventibus.
9 C. 20 *de verb. signif*.
10 V. Liguori, *Opus Mor*. l. VII. nn. 133 et seqq. Olim triplex excommunicatio major; *simplex, anathema, et maranatha:* 1. solo verbo; 2. pluribus caeremoniis pronuntiabatur ; per 3m excommunicatus ab Ecclesia perpetuo arcebatur, solius Dei judicio relictus. Vid. Benedictus XIV, *De Synod*. l. X, c. 1.

munia sunt; quia tam Lutheri quam Jansenistarum in Pseudosynodo Pistoriensi sedentium doctrina tradens *excommunicationem esse poenam tantummodo externam, neque privare fidelem communibus spiritualibus Ecclesiae orationibus*, damnata est ab Ecclesia Catholica, in Lutheranis a Leone X Bulla *Exurge*, in Jansenistis a Pio VI Bulla *Auctorem fidei*; cum enim sit poena spiritualis, maxime spiritualia afficere debet.

Excommunicatio duplex est: 1. una major, quae semper intelligitur cum absolute fit mentio excommunicationis, et privat excommunicatum omni Ecclesiastica communione, sive omnibus bonis quae in Ecclesia communia sunt; 2. alia minor, quae eundem privat dumtaxat usu passivo seu receptione Sacramentorum.

§ I. — *De excommunicatione majori in genere*

Q. 1. *Quomodo distinguuntur excommunicatione majori irretiti?*

R. Distinguuntur in duas quasi classes: quarum alia complectitur eos qui dicuntur *non tolerati* et *vitandi*, quos scilicet fideles vitare tenentur; altera eos complectitur, quos vocant *toleratos* et *non vitandos*, quos nempe fideles non tenentur vitare. Hic notandum est, quod veteri disciplina omnes excommunicati erant aeque vitandi et non tolerati. Sed post *Extravagantem* Martini V *Ad evitanda scandala* anno 1418, hoc nomine non veniunt, nisi qui expresse et nominatim excommunicati sunt, atque uti tales denuntiati: necnon publici et notorii Clericorum aut Regularium percussores. Non adest ergo obligatio vitandi excommunicatos, etiam notorios, licet haereticos, nisi isti sint nominatim excommunicati, expressis nomine et circumstantiis personae, atque amplius nisi sint publico denuntiati, nempe declarati excommunicati in loco publico aut scripto aut voce [1] — Verum etsi ex juris dispositione non teneamur eos vitare, adsunt tamen circumstantiae peculiares, in quibus etiam isti vitandi sunt ex praecepto prudentiae vel charitatis, quoties nempe eosdem, non vitando adesset periculum scandali autem omni spiritualis, vel cum ex illorum fuga si ac prudens oriretur eorum emendationis: quae omnia in haereticis praesertim locum habere solent. Quare Apostolus inquiebat: *Haereticum hominem post unam, et secundam correptionem devita* [2]. In dubio, an quis sit vitandus, non tenemur eum vitare: etenim ex illo juris: *odia sunt restringenda* [3].

At (quaeres) *ipse toleratus poteritne cum fidelibus communicare?*

Vel ab ipsis fidelibus rogatur; vel nullimode rogatur. Si non rogatur, communicare non potest sine gravi peccato neque in Divinis neque in humanis; quia Martinus V facultatem communicandi concessit in favorem fidelium, non in gratiam excommunicati. Si vero rogatur ab ipsi fidelibus, tunc haud peccat cum iis communicando; ex quo enim facta fuit fidelibus ab Ecclesia facultas communicandi cum excommunicato tolerato, indirecte indultum est etiam excommunicato, ut communicare valeat sine peccato cum iis, a quibus rogatur. Hoc omne etiam de suspenso et de interdicto tollerato valet; nam Concilium Constantiense in Constitutione *Ad evitanda* universe loquitur de quacumque censura [4].

Q. 2. *Quinam sunt effectus excommunicationis majoris?*

R. Octo sunt effectus majoris excommunicationis: 1. *privatio activa* usus Sacramentorum, idest privatio facultatis ea conficiendi et ministrandi; 2. *privatio passiva* ejusdem usus, idest privatio facultatis ea sospiciendi; 3. *privatio* participationis publicorum suffragiorum et precum in Ecclesia communium; 4. *pri-*

1 Liguori, *Homo Ap.* tr. XIX, n. 15.

2 Tit. 3.

3 Cum Pius VII celebri Bulla. *Quam memoranda*, 10 junii 1809 (quam refert card. Pacca, *Memorie Storiche* ecc.) excommunicasset ipso facto qui usurpaverunt civilem R. Ecclesiae Principatum, quo quidem *divina providentia illam donatam voluit ad ejus dignitatem, atque ad liberum supremi Apostolatus exercitium tuendum*, ut ait Pius IX Encycl. 17 apr. 1848, illico dubitatum fuit, an essent vitandi, qui in contextu Bullae indicabantur his verbis: *mandantes, fautores, consultores, adhaerentes vel alii quicumque praedictorum executionem procurantes, vel per se ipsas exequentes* — Responsio fuit negativa: quia nonnisi generatim ipsi designabantur, nec ullius eorum erat nominatim denuntiatus, neque ipse Napoleon I, contra quem principaliter excommunicatio lata erat (*V. Correspondence Authent. de la Cour de Rome avec la France*, pag. 129). Haec autem excommunicatio jam erat incursa, utpote jam lata in Bulla *Coena*: sed iterum fuit renovata ad terrorem, etc.

4 Idque non modo in humanis negotiis licet, quod omnes fatentur; sed etiam in divinis, ut fert opinio probabilior. Neque enim facultas fidelibus concessa distinguit; sed universim data fuit, uti notant Sanchez, Sotus, Salmanticenses, etc. — V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 140.

vatio usus divinorum Officiorum; 5. *privatio* communionis forensis et civilis; 6. *privatio* jurisdictionis; 7. *privatio* sepulturae ecclesiasticae; 8. *inhabilitas* ad obtinenda Beneficia, Officia Ecclesiastica et Rescripta (*Q*).

N. 1. — Privatio activa et passiva Sacramentorum.

Q. 1. *An excommunicatus valide Sacramenta conficiat et ministret?*

R. Ad validam confectionem et administrationem quod attinet Sacramentorum, excommunicatus sive toleratus sive non, ea valide conficit et ministrat; nam ubi omnia ad Sacramentorum necessaria concurrunt, nequit Ecclesia illud invalidare. Excipitur *Poenitentia* pro excommunicato vitando; certum est enim a vitando invalide hoc Sacramentum administrari extra casum necessitatis; cum requiratur potestas non tantum Ordinis, sed etiam jurisdictionis, qua excommunicatus vitandus caret ex Ecclesiae praescripto extra dictum necessitatis casum.

Si vero quaeratur, an excommunicatus etiam licite Sacramenta conficiat atque ministret, distinguendum est inter toleratum et non toleratum; 1. toleratus potest utique licite Sacramenta conficere et administrare, quotiescumque a fidelibus expostuletur. Imo docent complures eundem posse etiam probabaliter celebrare, tametsi non expostuletur, si dies festus occurrat, neque alius adsit Sacerdos qui Missam valeat pro populo celebrare; nam tunc juste presumitur populus Missam petere ad implendum praeceptum; — 2. non toleratus nequit ne rogatus quidem Sacramenta conficere aut ministrare; quia omnis cum fidelibus communicatio expresse interdicta est a jure. Excipe nisi in ea circumstantia constituatur, in qua non administrans grave sit passurus incommodum, v. g. jacturam bonorum; cum Ecclesiae praecepta non obligent cum gravi incommodo. Item potest Viaticum et Extremam Unctionem ministrare infirmo, quando iste nequeat rite confiteri peccata ob infirmitatis suae indolem, ideoque nec rite et complete Poenitentiae Sacramentum suspicere: quia forte illis potest omnino indigere. Sane proximus in extremis constitutus omni, quo potest modo, juvandus est [1].

Quid (quaeres) *de il'o qui a vitando Sacramenta recipit?*—Qui a vitando Sacramenta scienter recipit sine necessitate, peccat graviter; cum transgrediatur praeceptum grave, et jure incurrit etiam in excommunicationem minorem. Imo qui scienter suscipit Ordinem ab Episcopo vitando, incurrit suspensionem ab illius exercitio [2].

Q. 2. *An excommunicatus possit Sacramenta suspicere?*

R. Si sermo sit de valida susceptione, certum est excommunicatum sive toleratum sive non toleratum valide omnia Sacramenta saltem quoad substantiam suspicere, excepto Sacramento Poenitentiae. Imo verius ne isto quidem excepto, si invincibiliter ignoret id sibi prohiberi, nec cetera desint requisita in excommunicato; cum ex una parte non sit indispositus, quia ignorando prohibitionem ignorat etiam suam indispositionem: et ex altera nequeat Ecclesia directe inhabiles reddere ad Sacramenta eos, qui jure divino habiles sunt.

Si vero quaeratur de licitate, dicimus cuilibet excommunicato sive vitando sive non, nefas esse Sacramenta suspicere, nisi eum excuset ignorantia invincibilis, vel metus gravis, qui non sit incussus in contemptum censurae. Alioquin frustraretur Ecclesiae lex in re gravi.

Quid (quaeres) *si Minister Sacramentum conferat excommunicato?*

Si Minister scienter confert Sacramentum excommunicato vitando, peccat graviter; quia communicat in Divinis cum indigno, et incurrit interdictum ab ingressu Ecclesiae, et excommunicationem minorem, imo aliquando etiam majorem [3].— Si vero Sacramentum scienter conferat excommunicato non vitando, peccabit quidem gravissime contra praeceptum divinum, quod prohibet Sacra-

1 Hic autem notandum est, quod excommunicatos illicite Sacramenta ministrans incurrit irregularitatem sive sit vitandus sive non. Nam Martinus V declarat irregularem quemlibet constitutum *in Sacris, qui post excommunicationem praesumpserit quasi in officio suo agere sicut prius*. Quod vero pertinet ad Baptismum et Nuptiarum benedictionem, irregularitas non tenet, si privatim tantummodo haec fiant; tunc enim non est proprie officium suum exercere — V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 166.

2 C. *Cum illorum*. § fin. de sent. excomm.

3 V. infra *de excomm. minori.*

menta indignis ministrari, tanto magis si altis id notum sit, cum tunc addatur etiam scandalum; non tamen peccabit vi censurae, idest contra legem Ecclesiasticam; quia haec probabilius non impedit communicationem cum excommunicatio tolerato neque in Divinis [1]. Hinc licet ministrare Sacramenta excommunicato qui sit in bona fide; quia tunc ea non dantur indigno: idem est si excommunicatus publice petat, et haec ejus indignitas sit occulta, ne prodigatur ejus fama.

Quid (dices) *si dubium sit, an quis absolutionem ab incursa censura jam sit consecutus, necne?* — Sacramentum fas erit et administrare si petat, maxime si ipse affirmet se fuisse absolutum; quia non est praesumendus velle de novo delinquere. Ita Croix, Suarez, etc.

N. 2. — Privatio suffragiorum, precum ac divinorum Officiorum

Q. 1. *An possint fieri suffragia pro excommunicatis?*

R. 1. Si sermo sit de precibus suffragiisque privatis, quae proveniunt ex bonis operibus, quae fideles proprio nomine et persona sua particulari peragunt, uti sunt jejunia, orationes aliaque, quae a privatis fidelibus, aut ab Ecclesiae ministris, sed in persona privata, fiunt, privatus quilibet certe potest pro excommunicatis etiam vitandis orare, et facere secreta suffragia etiam in Ecclesia et loco publico: imo Sacerdos uti persona privata potest etiam pro iis Sacrum offerre, vel eorum in specie meminisse in *Memento*, ad hoc nempe ut Deus eos convertat. Ratio est, quia excommunicati etiam vitandi privantur quidem communione Ecclesiæ hoc sensu quod Ecclesia sua bona non participet nisi iis, qui sunt ejus membra viva; at non privantur communione charitatis, quippequae omnes etiam Infideles amplectitur: unde est quidem prohibitum ipsis applicare merita Ecclesiae, quatenus Ecclesiae, non vero applicare opera charitatis.

R. 2. Si vero sermo sit de precibus ac suffragiis, quae fidelibus proveniunt ex operibus nomine Ecclesiae ab ejusdem ministro actis, uti sunt Missae, exequiae, Officia, aliaque pia opera, quia fiunt ab Ecclesiae Ministris prout sunt tales, et in nomine Ecclesiae (ad quae etiam Indulgentiae revocantur), tunc certum est haec pia opera non posse applicari excommunicatis vitandis, uti constat ex variis juris capitibus [2] et Ecclesiae usu. Hinc nullae sunt preces, quae pro talibus in personae Ecclesiae intercedentis pro ipsis, Deo offeruntur. Quod longe probabilius valet etsi taliter excommunicati contriti sint et in gratia, nec per ipsos stet quominus absolvantur; nam vinculum ab Ecclesia positum, ab ipsa Ecclesia auferendum est, ut habeantur apud ipsam absoluti— Tota quaestio est de excommunicatis non vitandis, an videlicet pro ipsis (praesertim si sint manifesti), possint offerri Sacrificia, fieri suffragia, et communes in Ecclesiae preces fondi ac Officia decantari: alii probabiliter negant cum Bellarmino, et Suarez; tum quia concessio facta a Concilio Constantiensi communicandi cum excommunicatis toleratis est tantum in favorem fidelium, non vero in levamen excommunicatorum; at hi multum sublevarentur, si liceret hoc modo pro iis orare; tum quia haec excommunicatio est tantum concessa ad vitanda scandala et pericula, et subveniendum timoratis: porro si ista suffragia fiant, nedum scandalum auferatur, augeretur.

Sed alii non minus probabiliter cum Navarro, Palao, Coninchio, Hurtado et Diana docent licitum esse pro illis offerri

1 En Extravagans Martini V in Concilio Constantiensi: *Insuper ad vitanda scandala et multo pericula, subveniendumque conscientiis timoratis, omnibus Christifidelibus tenore praesentium misericorditer indulgemus quod meno de ceeps a communione alicujus in Sacramentorum administratione vel receptione, aut aliis quibuscumque divinis vel extra: praetextu cujuscumque sententiae aut censurae ecclesiasticae a jure vel ab homine generaliter promulgatae, teneatur abstinere vel aliquem vitare aut interdictum ecclesiasticum observare. Nisi sententia vel censura hujusmodi fuerit in vel contra personam, Collegium, universitatem, Ecclesiam, communitatem, aut locum certum, vel certa, a judice publicata vel denuntiata specialiter et expresse. Constitutionibus Apostolicis et aliis in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque: salvo si quem pro sacrilegio et manuum injectione in Clerum, sententiam latam a canone adeo notorie constiterit incidisse, quod factum non possit aliqua tergiversatione celari, nec aliquo juris suffragio excusari. Nam a communione illius, licet denuntiatus non fuerit, volumus abstinere juxta canonicas sanctiones* — V. Bonacina, *De excommunicatione*. disp. 2, q. 2, punct. 2, § 2, ubi clare et fuse pro more.

Et inde additur ex Bolla Leonis X quinto Lateranensi inserta: *Per hoc tamen hujusmodi excommunicatos, suspensos et interdictos seu prohibitos, non intendimus in aliqua relevare, nec eis quomodolibet suffragari* — V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 135.

2 Cap. *Sacris*, et *a nobis de sent. excomm.*

Sacrificia, etc. etiam nomine Ecclesiae; quia leges favorabiles cum omni amplitudine intelligendae sunt; dum igitur fidelibus concessum fuit communicare cum toleratis, id concessum etiam fuit quoad divina Officia; ubi enim lex non distinguit, neque nos distinguere debemus. Nec obstat quod Concilium non intendat per hoc sublevare excommunicatos; quia hoc intelligendum est de sublevatione directa; nam indirecte et ex consequenti, ex hoc ipso quo aliis conceditur facultas cum iis communicandi, aliqua utique sublevatio conceditur. Quod autem additur fore scandalosum, si publice pro tolerato excommunicato Sacrificium offeratur vel aliud simile, generatim non est verum: imo saepe potest magna turbatio timeri, si id omittatur, uti esset (inquit Coninchius) si in aliquibus locis in Sacrificio vel alia prece publica semper nominetur Princeps vel Episcopus, sed statim eorum nomina omnes omitterent, postquam illi publice aliquod fecissent prohibitum sub excommunicatione latae sententiae [1].

Q. 2. *An excommunicatus possit divinis officiis interesse?*

Nota. Per officia divina hic intelliguntur: Missa, publicae processiones, Horae solemniter decantatae, solemnis benedictio, consecratio chrismatis, et similes coeremoniae, quae fiunt ex instituto Christi vel Ecclesiae; aut quae propriae sunt Ordinis clericalis, ut cantus Epistolae vel Evangelii cum ornamentis propriis, sepultura ecclesiastica, etc. Hoc autem posito:

R. Excommunicatus prohibetur sub mortali his interesse; quia censura privatur eorundem usu, nisi eum excuset ignorantia vel necessitas vitandi scandali. Unde excommunicatus si Sacrum faciat, et excommunicationis recordetur, tenetur illico ipsam Missam interrumpere, nisi jam consecraverit; quia tunc debet continuare Sacrificium, ne illud faciat mutilum. Hic duae ponuntur exceptiones: 1. *excipitur auditio concionis*; nam eam excommunicatus potest audire, cum in hoc nulla sit communicatio proprie dicta. Sed non potest per se eam peragere, nisi sit toleratus et ab aliis requiratur, vel ad hoc per se obligetur ex officio; quia tunc requiri praesumitur; — 2. *usus excipitur Sacramentalium;* nam ista licet summam venerationem et reverentiam mereantur, inter officia tamen divina non recensentur. Unde excommunicato non prohibetur eorum usus, non quidem ut participet fructum, quem producunt ex benedictione Ecclesiae; sed tantum, ut ea veneretur [2]. Ita potest uti imaginibus, Reliquiis, aqua benedicta et aliis rebus sacris, ut eas honorando, gratias, quibus indiget, obtineat — Hinc versus licentia poëtica dimensi:

Missa, preces publicae, processio, cantus Horarum,
Cunctaque per Clerum celebranda solemniter. Usus
Excipitur Sacramentalium, atque auditio Verbi.

Q. 3. *An obligatus ad Horas per excommunicationem liberetur?*

R. Negative: ob Horis non liberatur, nam *nemo debet reportare commodum a propria iniquitate.* Eas tamen recitando non debet dicere: *Dominus vobiscum*, sed *Domine, exaudi orationem meam*; quia illa formula importat quandam salutationem ad populum: secus venialiter peccaret. Sunt tamen qui censent, eum omnino non peccare etiam illam salutationem usurpando, si solus recitet; quia tunc est tantum privata oratio (uti ajunt) pro aliis — Imo Horas privatim recitare cum aliis non videtur, nisi veniale pro ipso vitando. Quia licet iste prohibeatur cum aliis communicare etiam in oratione privata; attamen, secluso scandali periculo et Eccle-

1 Ceterum si revera offendantur fideles, id non liceret; sed scandalum esset prius amovendum: quo remoto, ajunt, Parochum v. g. posse, si aliter gravissima timeat incommoda ac turbationes, excommunicatis toleratis funebres honores concedere, pro iis Sacrificia offerre, etc. quasi nempe in tali necessitate passive se habendo. Quod enim iis debeant suffragia negari, non est de jure divino, quod tantum vetat Sacramenta ipsis ministrari, ne sanctum detur canibus; nempe de jure naturali, cum orationes publicas agere per se bonum sit (modo tamen si agatur de suffragando defuncto, non constet ipsum esse mortuum impoenitentem): nam per suffragia honor Deo exhibetur, et si ea non prosunt defuncto, cedunt directe in commodum fidelium tum spirituale ob meritum charitatis, tum temporale ob stipendia, etc. quae hi percipere possunt ex oblationibus pro ipso oblatis. Unde prohibitio esset tantum ab Ecclesia: porro haec vel id non prohibet, vel si prohibet generatim, talis prohibitio in praesenti gravissimae necessitatis casu cessat, cum lex humana non obliget cum gravi incommodo — V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 164.

2 Imo neque eidem prohibetur Ecclesiae ingressus ad orandum private, quando divina Officia non celebrantur. Poterit etiam ingredi cum recitantur Officia divina, dummodo id fiat justa de causa, quae communionem in Divinis minime importet cum fidelibus, v. g. ut satellitum manus effugiat,

siae contemptu, non censetur materia gravis socium sibi sumere ad recitandum privatim Officium divinum vel Rosarium vel preces hujusmodi [1].

Q. 4. *An possit Sacerdos Sacra peragere, et fideles Sacris interesse una cum excommunicato?*

R. Affirmative, si excommunicatus sit toleratus; quia tunc ipsis permittitur cum tali excommunicato communicare. Si vero excommunicatus sit vitandus, hoc nefas est ob rationem contrariam. Hinc qui assistit eidem Missae, quam audit talis excommunicatus, incurrit minorem excommunicationem, et probabilius peccat mortaliter; quia audientes simul conveniunt in Missa in una oblatione.

Sed (dices) *quid agendum erit, si adsit talis excommunicatus vitandus in templo?*—Si monitus non velit egredi, tenentur Clerici eum (etsi Sacerdotio insignitum) expellere si possunt; sine percussione tamen et scandalo. Si non possunt, Divina Officia cessabunt: videlicet Sacerdos, si Missam celebrat, abrumpat extemplo, Canone nondum incboato. Si Canonem incboaverit, poterit (ceteris abeuntibus Sacrum perficere, vel in aliorum sententia aeque probabili illud adhuc abrumpere. Si vero jam consecraverit, solo ibi manente Ministro, pergat usque ad Communionem inclusive, et alia perficiat vel in Sacrario vel in alio loco decenti; quia integritas Sacrificii est de jure divino, ideo anteponenda Ecclesiastico juri— Excommunicatus autem nolens ad Sacerdotis monitionem ab Ecclesia egredi incurrit excommunicationem Papae reservatam. Idem dicendum de interdictis denuntiatis et de iis qui impediunt, quominus illi egrediantur [2].

N. 3.—Privatio communionis forensis atque civilis, item jurisdictionis et sepulturae Ecclesiasticae.

Q. 1. *Quid de privatione communionis forensis et civilis?*

R. Privatio communionis forensis [3] in eo consistit, quod excommunicatus privetur omni actu ad judicium pertinente in foro sive civili sive ecclesiastico, adeo ut nequeat esse judex, scriba, testis, notarius, advocatus, procurator; atque reo convento facultas semper erit in judicio eum repellendi, etiamsi non sit vitandus. Imo judex, si sit excommunicatus vitandus, privatur etiam jurisdictione, et idcirco ejus sententia prorsus erit invalida. Insuper excommunicatus nequit esse neque tutor, curator, neque executor testamentarius (si repellatur a parte cujus interest), neque licite inire contractus, neque licite testari; valide tamen haec potest.

Privatio communionis civilis importat prohibitionem communicandi cum fidelibus etiam in civilibus, ita ut nec ipse excommunicatus cum aliis; imo si sit vitandus, nec alii cum ipso communicare valeant in civilibus, per modum sive commercii sive societatis sive conversationis, adeo ut aliter incurrant minorem excommunicationem, nisi urgeat necessitas cum tali vitando communicandi [4].

Q. 2. *Quid de privatione jurisdictionis, et sepulturae ecclesiasticae?*

R. Ad 1: Excommunicatus vitandus pro foro tam interno quam externo privatur usu jurisdictionis, si quam antea habebat. Unde valide nequit eligere neque praesentare ad Beneficium, tanto minus illud conferre, neque leges condere, aut sententias dare: quae si ipse perageret, nulla prorsus essent. Diximus excommunicatus *vitandus*; quia si talis non esset, peccaret quidem graviter, si in re gravi jurisdictionem exerceret absque necessitate; sed valide tamen ageret, cum nullibi id invalidetur.

R. Ad 2: Excommunicatus vitandus privatur a jure sepultura Ecclesiastica, ita ut nequeat in loco sacro ejus cadaver tumulari: et si contrarium fiat, erui omnino debeat (si adhuc possit), et locus sacer reconciliari: excipe nisi decessisset cum signis poenitentiae, quo in casu absolvendus est, si pro eo veniam petant haeredes [5]. Qui scienter sepelire praesumunt excommunicatum vitandum, incurrunt ipso facto majorem excommunicationem: per *sepelientes* autem non intelliguntur qui funus associantur, aut ca-

1 Diximus *pro vitando*; nam si agatur de non vitando, ex dictis, nullo modo peccat, si iste recitet cum alio, a quo sit requisitus.
2 V. Lignori. *Opus Morale*, l. VII, n. 175.
3 V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 184. Haec amplius non admittitur pluribus in locis.
4 V. Infra de *minori excommunicatione*.
5 *Clement. I de sepul.*—V. Liguori, *Opus Morale*, l. VII, nn. 166 et seqq. Quando fit impossibile ut excommunicati vitandi eruantur, uti maxime evenit tempore belli, in quo tot confuse sepeliuntur, tunc satis est ut coemeterium postmodum reconcilietur, casu quo in exercitu fuerint milites taliter excummunicati.

movere, ut eam audiat, nisi agatur de impedimento levi: quia nemo tenetur ad impedimenta extraordinaria auferenda, ut se habilem reddat ad tale praeceptum Ecclesiasticum adimpleadum, quod quidem non obligat cum incommodo gravi — Secus tamen dicunt quoad Confessionem et Communionem; cum radicaliter hoc sit unum ex praeceptis divinis, erga quae teaemur tollere impedimenta omnia quoad possumus; nam praecepta divina magis urgent, quam humana, minusque humanam patiuntur interpretationem — Ceterum qui per anaum animo pertinaci et cum potestatis contemptu perseverat in eadem excommunicatione, sive ut jura loquuntur, *insordescit*, fit suspectus de haeresi; et contra cum uti talem procedi potest. Quod explicant Auctores etiam de aliis censuris [1].

§ II. — *De excommunicatione majori in particulari.*

Jure Ecclesiastico universali multae habentur excommunicationes latae sententiae, quarum aliae nemini; aliae Episcopo; aliae Pontifici reservantur, ut videre est penes s. Alphonsum[2]. Nobis principaliores adnotare satis erit, praeter eas quae adaotabimus in Tractatu *De Poenitentia*, ubi *de casibus reservatis*.

N. 1. — *Excommunicationes nemini reservatae.*

1. In extorquentem absolutionem a censuris (c. unic. *de iis quae vi* in 6); — 2. in contrahentes intra gradus prohibitos (*Clem. unic. de consang.*); — 3. in occupantes bona Ecclesiae vacantis (*c. generali de elect.* in 6; — 4. in mandantes occisionem alicujus Christifidelis (cap. 1 *de hom.* in 6); — 5. in Clericos dignitate praeditos, nec non in Sacerdotes sine licentia doceates legem vel medicinam (c. fin. *ne Cler. vel Monachi*). Item in Sacerdotes praefecturas laicales suscipientes (*c. Clerici cadem*). Item in Clericos alienantes vel locantes ultra triennium bona Ecclesiae (Extr. *Ambitiosae de rebus Eccl. non alienandis*); — 6. in ficte renuntiantes aut commutantes beneficia (*Pius V*); — 7. in raptores mulierum, et cooperantes (Tridentinum, sess. 24, c. 9); — 8. in docentes non esse necessariam Confessionem ante Eucharistiam in casu peccati (Tridentinum, sess. 13, can. 11); — 9. in ingredientes monasteria Monialium sine licentia in scriptis (Tridentinum, sess. 25, c. 5 de *Reg.*). Item in impedientes sine justa causa sanctam voluntatem mulierum accipiendi velum, vel emittendi votum. Item in cogentes (idem de cooperantibus) quamcumque mulierem invitam, praeterquam in casibus a jure expressis, ad ingrediendum Monasterium vel ad suscipiendum habitum Religionis, vel ad emittendam professionem (Tridentinum, sess. 25, c. 9; et sess. 25, c. 18).

N. 2. — *Excommunicationes Episcopo reservatae.*

1. In eum, qui leviter percutit Clericum (c. *pervenit de sent. excomm.*); — 2. in eos, qui procurant abortum foetus animati, effectu secuto (Bulla *Sedes Apostolica* Gregorii XIV 31 maji 1591) — 3. in eos, qui communicant in crimine criminosocum excommunicatis ab Episcopo, id est in crimine, propter quod aliquis fuit excommunicatus (c. *nuper 29, et duobus 55 de sent. excomm.*); — 4. in eos, contra quos Episcopus tulit talem sibi reservatam censuram, uti patet. Item in eos, qui in mortis periculo a non habente facultatem absolvendi a censura Episcopo reservata, non se eidem praesentaverint, si postea convaluerint (cap. *Eos qui de sent. excomm.* in 6); — 5. In incidentes in casus papales publicos, si perpetuo impediantur Romam adire pro absolutione, uti Infirmi, senes, mulieres (c. *de cetero de sent. excomm.*) Item in incidentes in casus papales occultos, qui siat extra Bullam *Coenae*. Ex Tridentino (sess. 24, c. 6 de Ref): *Liceat Episcopis in irregularitatibus omnibus et suspensionibus ex de icto occulto provenientibus, excepta ea, quae oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum, dispensare; et in quibuscumque casibus occultis etiam Sedi Apostolicae reservatis, delinquentes quoscumque sibi subditos, in Dioecesi sua per se ipsos aut Vicarium ad id specialiter deputandum, in foro conscientiae gratis absolvere, imposita poenitentia salutari. Idem et in haeresis crimine in eodem fo-*

1 Tridentinum, *sess.* 25, c. 3.
2 V. Liguol, *Opus. Mor.* l. VII, n. 157.
3 *Opus Mor.* l. VII, n. 208 et seqq.; et *Homo Ap.* tr. xix, n. 28 et seqq.

ro conscientiae eis tantum non eorum Vicariis sit permissum [1].

N. 3. — *Excommunicationes Pontifici reservatae.*

Contra Clericos ac *Religiosos:* — 1. in concionantes de tempore judicii novissimi contra sensum sanctorum Patrum (*Extr. Viam de r.* in 6);—2. in obtinentes a Papa Ecclesias parochiales cum juramento inserviendi personaliter infra certum tempus, sed postea juramentum non implentes. Ita Pius V Bulla *Inter multiplices* (sed observat Bonacina, quod hoc absolevit , quia hujusmodi juramentum non solet nunc Parochis deferri) ;— 3. in Moniales exeuntes claustra sine licentia obtenta (*Pius V*); — 4. in Religiosos, qui sine licentia Viaticum vel Extremam Unctionem ministrare vel Matrimonium solemnizare praesumunt (*Clem. 1 de priv*) ,— 5. in Confessarios absolventes complicem peccati turpis (*Benedictus XIV*).

Contra omnes in generali [2]: — 1. In haereticos, eorumque fautores — In scienter retinentes , legentes , imprimentes et defendentes libros haereticorum de Religione tractantes vel haeresim continentes — In schismaticos et apostatas — In surripientes bona Christianorum naufragantium — In falsificatores Literarum Apostolicarum — In vexantes Romipetas devotionis causa , aut alios pietatis causa peregrinos — In piratas in mari pontificio, eorumque fautores — In usurpantes jurisdictionem beneficiarum (Bulla *Coenae*); —2. in incendiarios ab homine excommunicatos et denuntiatos (c. *Tua nos de sent. excomm.*); — 3. in communicantes in crimine cum excommunicato a Papa (*c. nuper eod.*);— 4. in vexantes censurantes (c. *Quicumq. de sent. exc.* in 6); — 5. in violantes interdictum Papale (*Extr. Etsi de poen.*). Item in violantes interdictum, modis prohibitis (*Clem. Gravis de sent. exc.*) ; — 6. in simoniacos confidentiales (*Pius IV et Pius V*) ; — 7. in docentes aut sustinentes propositiones damnatas (*Decr. s. Congr.*); — 8. in perseverantes per annum in excommunicatione lata a Delegato Papae (c. *quaerenti de off. del.*) ; — 9. in ingredientes septa monasteriorum Monialium praetextu licentiarum (*Gregorius XIII*). Item in violantes clausuram Monialium aut Religiosorum ad malum finem, nempe libidinosum (*Decr. S. C jussu Clementis XIII*). Item in foeminas ingredientes clausuram Religiosorum (*Benedictus XIV*). Item in dantes vel accipientes aliquid grave ex pacto ob admissionem in Religionem (*Extrav. Com. I de Simonia*) : — 10. in defendentes praxim interrogandi nomen complicis in Secramentali Confessione (*Benedictus XIV*);— 11. in absolutos ab excommunicatione sub conditione, si eam postea non adimpleant (c. *eos qui* etc.); —12. in impedientes executionem Literarum s. Poenitentiariae (*Julius III*); — 13. in laicos collectores eleemosynarum pro Missis , si minora quam acceperint , stipendia tribuant (*Benedictus XIV*);— 14. in adscriptos sectis occultis et clandestinis: in eorum fautores: item in eos non denuntiantes (*Leo XII* , *ceterique dein Pontifices*); —15. in percussores Clericorum; de quibus sit:

Corollarium. — De Clericorum percussione [3].

In Concilio Latheranensi II (anno 1139 celebrato) contra Clericorum percussores celeberrimus latus est Canon his verbis: *Siquis* , *suadente diabolo* , *hujus sacrilegii reatum incurrerit*, *quod in Clericum vel Monachum violentas manus injecerit*, *anathematis vinculo subjaceat*, *et nullus Episcoporum illum praesumat a' solvere* (*nisi mortis argente periculo*),

1 Ubi viget Concilium Provinciale Romanum sub Benedicto XIII celebratum , est ista excommunicatio Episcopo reservata in medicos. qui post triuam infirmi visitationem a cura infirmi non abstineant , usque dum ipse Poenitentiam susceperit (*tit.* 23.c.1).

2 Diximus *omnes*; igitur et quacumque fulgenti dignitate praeditos; ubi enim lex non excipit, nullus excluditur. Hinc Clemens XIII et Bullam *Coenae* et ceteras Constitutiones ac Conciliorum statuta renovans Bulla *Pastoralis R. Pontificis*, anno 1759 , omnes includit, et addit ; *nullus per alium quam per R. Pontificem , nisi in mortis articulo constitutus* (*nec etiam tunc nisi de stando Ecclesiae mandatis et satisfaciendo cautione praestita*) *absolvi possit , etiam praetextu cujusvis facultatis et indultorum quibuscumque personis Ecclesiasticis.... nec non laicis etiam imperiali , regali et alia mundana excellentia fulgentibus.,.. concessorum* etc. Et Pius VII cum Napoleonem I excommunicavit (ut quoad posset hanc gravissimam poenam temperaret nec illum vitandum faceret) , ipsum non nominavit expresse — V. *De immunitate Ecclesiast.* Taurini 1850 — Bonacina in Bulla *Coenae*, disp. 1, q. 1, punct. IV.

3 V. Liguori, *Op. Mor.* 1, VII, n. 264; et *Homo Ap.* tr. XIX, n. 48.

donec Apostolico conspectui praesentetur, et ejus mandatum suscipiat. Inde natum privilegium canonis.

Praeter ipsos percussores cujuscumque sexus sint, conditionis et status, licet impuberes, modo rationis compotes sint et doli capaces, item licet Clerici [1], ex jure excommunicationem incurrunt [2]:

1. Quicumque percussionem efficaciter mandant, consulunt, vel in illam consentiunt, quando nempe isti per mandatum, consilium, consensum graviter influunt in percussionem, quae de facto contigerit. Excipe (in probabiliori saltem sententia) nisi ante executionem mandatum, consilium, consensum revocaverint, prout magis potuerint, percussionem impediendo: quia tunc non adest contumacia [3].

2. Qui ratam habent percussionem ipsam: sed si haec tria concurrunt: 1. si percussio facta sit nomine et in favorem ipsius, qui eam ratihabet; 2. si ratihabitio patefiat aliis externe; 3. si ratihabens actu, quo percussio contingit, aptus fuerit ipsi mandato vel consilio saltem habitualiter [4].

3. Qui percussionem non impediunt, cum ex justitia vel officio impedire tenentur, uti Principes, Praelati, judices, tutores, domini. Diximus *ex justitia vel officio*; nam qui tenentur tantum ex charitate, non censentur efficaciter in percussionem influere [5].

Q. 1. *Quinam huc veniunt nomine Clerici vel Monachi?*

R. Ad 1: Nomine *Clerici* venit omnis Clericus prima saltem Tonsura initiatus, licet excommunicatus, suspensus, interdictus: [6]: dummodo deferat habitum et alicui Ecclesiae inserviat [7]. Quod si habitum dimiserit neque post tres Praelati sui monitiones eundem resumpserit, privabitur tunc privilegio Canonis [8]. Item privatur etiam realiter degradatus.

R. Ad 2: Nomine *Monachi* intelligitur quilibet Religiosus utriusque sexus sive professus sive non, etiam conversus et novitius—Item omnes vitam agentes in communi sub Praelato ex Pontificis auctoritate saltem tacita, quamvis eorum Religio nondum sit approbata— Veniunt denique Haeremitae, qui voto aut pacto sese addicunt servitio alicujus loci sacri, sub Episcopi tamen obedientia et approbatione. Non tamen vagi illi, quos interdum videmus habitu singulari indutos huc illuc discurrentes ad eleemosynas colligendas, licet de Episcopi licentia alicui Ecclesiae inserviant. Ex decisione Rotae Romanae.

Q. 2. *Quid significant ea verba*: suadente diabolo?

R. Significant ad excommunicationem requiri, ut percussio sit mortaliter peccaminosa. Hinc a censura ista eximitur: 1. qui Clericum percutiendo non peccat graviter ex defectu advertentiae aut consensus ob subitam iram. Imo jure excusatur qui Clericum turpiter agentem cum sua matre, filia, serore aut uxore occidit; 2. qui percutit jocose vel casualiter, quamvis percussio sit gravis et sanguis effundatur a naribus, et quamvis cum aliqua etiam ira conjuncta sit, quae tamen non pertingat ad peccatum mortale; 3. qui percutit ad defensionem sui aut suorum, vel etiam ad defensionem bonorum temporalium; 4. qui auctoritate praefulget, uti Praelatus, magister, pater; et etiam frater aetate major, qui curam in Clericum exerceat, modo percussio sit moderata atque ad correptionem peracta [9].

Q. 3. *Quid indicant verba*: violentas manus injecerit.

1 ¶ An autem sit excommunicatus Clericus, qui seipsum percutit ira percussus, affirmant Layman, Navarrus, Suarez. Sed probabiliter negant Castropalaus, Toletus, Borbosa, Croix, Tournely, etc.: quia revera Canon videtur loqui tantum de diversa persona, quae Clericum laedit. Liguori, *Homo Ap.* tr. xix, n. 51.

2 C. *Pueris* de sent. excomm.—Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n 271.

3 C. *Quantae*; et c. *Mulieres* de sent. excomm.

4 C. *cum quis* de sent. excomm.

5 Cap. *Quantae*. 47. de sent. excomm.

6 Imo licet sit conjugatus, modo tamen cum unica tantum et quidem virgine contraxerit et clericalem habitum atque tonsuram deferat et alicui Ecclesiae de mandato Episcopi inserviat ex cap. 3 *de Cler. conj.* in 6. Quia tamen apud nos Clericus conjugatus non poterit clericalem habitum retinere, ideo nubendo censetur Clericatui renuntiasse.

7 Ex Continuatore Tournely immunis est a censura qui in mortuum Clericum desaevit, quia is non est vere Clerici percussor, sed Clerici cadaveris—Contrarium vero docet Alasia cum Felino, quia haec percussio est adhuc injuriosa statui clericali, ob quam rationem hic canon latus est: et sunt qui citant declarationem S C.

8 Attamen non perdunt hoc privilegium qui habitum clericalem non gestant, quia non possunt, ut in Anglia; modo tamen qui eos percutit, sciat ipsos Clericos esse; per ipsos enim non stat, si habitum non deferant.

9 ¶ Dicunt Bonacina, Filliucius, Layman, Molina, Salmanticenses, et Castropalaus, censuram non incurrere pueros tonsuratos aut in minoribus, qui se invicem pugnis percutiunt, licet sanguis e naribus emanet; quia tales percussiones non reputantur graviter injuriosae, cum proveniant primum ex levitate jocosa. Et hoc, addit Sotus, tenent, etsi percussio sit gravis; sed hoc intelligendum modo non fuerit deliberata.... Rationabi-

R. Significant requiri, ut percussio sit violenta, sive fiat manibus sive pedibus sive baculo sive alio quocumque modo, quae tamen revera cadat in personam, vel in rem ipsi personae adhaerentem: hinc qui lapidem injicit in Clericum quin eum tangat, non incurrit censuram; quia deest complementum seu realitas percussionis — Censetur autem percussio de se violenta, ac proinde sufficiens ad censuram incurrendam, quotiescumque sit graviter injuriosa ratione reverentiae Clerico exibendae, licet in se levis sit, et tactum physicum levissimum complectatur. Ratio est, quia in hoc canone interpretatio fieri debet late, utpote favorabilis coetui Ecclesiastico. Quare docent Theologi incurrere hanc censuram eos omnes: 1. qui vel expuant in faciem Clerici vel eundem luto contaminent, vel aqua per contemptum perfundant; 2. qui Clericum incarcerent vel in locum carceri similem conjiciant; 3. qui eum insequantur, ut in foveam cadat, vel ut ab equo excutiatur; 4. fur qui rebus Clerico adhaerentibus inferret, puta vestes, quas indutas habet lacerando, aliquid quod in manibus habet, injuriose rapiendo; sic enim persona ipsa laeditur. Ex his deducunt non incurrere hanc censuram neque eum qui actu subdulo aufert aliquid a Clerico v. g. marsupium cingulumque quo actu cingitur, etsi interveniat praecisio; neque eum qui vestes Clerici dormientis surripit aut lacerat; neque eum qui Clericum metu cogit, ut a certo loco exeat, modo metus incutiatur solum per verba, aut actiones quae personam ipsam non attingant; nam tunc est fraudulenta, non violenta manuum injectio.

Quid vero (dices) *si Clericus ipse in suimet percussionem, vel actionem injuriosam assentiatur?*—Percutiens adhuc incurrit excommunicationem latae sententiae; neque enim huic privilegio cedere potest Clericus, cum sit in favorem totius Ordinis. Clericus vero consentiens excommunicationem ferendae sententiae meretur ex jure.

Quid (quaeres) *de illo qui Clerico venenum praebet?*—Croix cum Beja et Sperelli ait venenum Clerico praebentem excommunicationem statim incurrere; quia venenum de se est aptum statim laedere. Verum communior opinio, quae nobis probabilior videtur, docet eam non incurri, nisi actu quo venenum laedere inceperit. Nam ad censuram incurrendam requiritur effectus secutus, nempe violentia illata; atqui antequam venenum laedere inceperit, nulla adest affectiva violentia, sed tantum actio apta ad violentiam. Ita Diana et Viva cum Squillante et Rencio.

Q. 4. *Quotuplex distinguitur percussio Clericorum?*

R. Triplex communiter: enormis, mediocris et levis.

Enormis est, cum magna intervenit vulneratio; vel magna sanguinis effusio, aliunde tamen quam a naribus; vel magna injuria — *Mediocris* est cum fit carnis contusio, qua sanguinis quidem copia effundatur, sed absque gravi laesione vel injuria, ut si extrahatur dens vel capillorum copia evellatur — *Levis* tandem (non quidem in se, quae nempe importet tantummodo peccatum veniale, cum ad incurrendam excommunicationem semper requiratur culpa gravis; sed relate ad mediocrem et enormem) dicitur ea, quae fit pugno, palma, manu, pede, digito, baculo, lapide, dummodo neque maculam ullam importet, neque carnium contusionem relinquat, neque sanguinis effusionem producat. Levis percussio potest gravius fieri ratione circumstantiarum: ac 1. ratione personae laesae, v. g. si sit Episcopus Praelatus, Judex vel alius in dignitate constitutus; 2. personae laedentis v. g. si officialis laicus auctoritative percutiat Clericum; 3. personae, coram qua percussio contingit, v. g. si coram Praelato; 4. gravis scandali; 5. loci et temporis v. g. si percussio fiat in Ecclesia, vel tempore functionum sacrarum; 6. injuriae in se valde gravis v. g. siquis Clerici vultum stercore foedaret. In dubio percussio est judicanda gravis ex ipso jure, ne occasio praebetur laedendi statum Ecclesiasticum.

Q. 5. *Quid requiritur, ut Clericorum percussores sint vitandi?*

R. Ut Clericorum percussores sint vitandi requiritur:

1. Ut eorum crimen sit notum non solum notorietate juris, sed etiam notorietate facti; 2. ut factum non possit ulla

liter vero Suarez, Sayrius, Sylvius, Salmanticenses, etc. excusant mulierem quae percutit Clericum qui eam sollicitat, cum illa non potest alia via se liberaro, etiamsi ille eam tentasset solis pravis verbis: intellige quando mulier pro tali sollicitatione est in periculo labendis. V. Liguori, *Homo Ap.* tr, xix, n 52.

1 Ex c. *contingit* de sent. excomm— V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 264.

tergiversatione celari: verba haec sunt Concilii Constantiensis. Ex hoc deducitur:

1. Neminem teneri vitare ac fugere illum Clericum percussorem, qui sibi quidem est notus ut talis, aliis tamen est occultus. Nam ut crimen sit notorium notorietate facti, requiritur, ut notum sit *vel* majori parti communitatis, *vel* magno personarum numero, *vel* saltem ut credatur in earum notitiam quamcito esse venturum.

2. Neminem teneri vitare Clericum percussorem, qui nondum in judicio fuerit ut talis *vel* confessus *vel* per sententiam declaratus; etenim ad inducendam obligationem vitandi percussorem illum requiritur, ut constet non solum de facto publice notorio, sed etiam de censura ob factum illud illata. At reus usquedum non fuerit in judicio confessus vel condemnatus, semper potest aliquo suffragio excusari, v. g. dicendo se id egisse ad defensionem sui vel suŏrum.

Q. 6. ***Quinam potest absolvere ab hac excommunicatione?***

R. Vel agitur de percussione levi, vel de mediocri, aut enormi — Si agitur de percussione *levi*, quamvis ea sit publica, ab illa absolvere possunt Episcopi, uti dicunt communiter [1]. Et cum Episcopis competat haec potestas de jure ordinario, eam habent etiam eorum Vicarii generales; quia unum cum ipsis tribunal faciunt — Si agitur vero de *mediocri* et *enormi* percussione, tunc si illa non est publica, eadem inest facultas Episcopis [2]; si est publica, nemo generatim potest absolvere, nisi Papa aut Legatus a latere [3], aut Legatus missus [4]. Diximus *generatim*, quia jure excipiuntur: 1. mulieres et impuberes, etsi post pubertatem petant absolutionem [5] 2. collegialiter viventes, si percussio non sit enormis [6]; 3. alii impediti adire Romam: qui omnes ab Episcopo absolvi possunt [7].

Pro absolutione ab hac censura recurritur ad s. Poenitentiariam, ex Bulla *Pastor bonus* Benedicti XIV.

Scholium. — De Monitoriis.

Q. *Quid est monitorium, et quid de illo?*

R. Monitorium seu publicum edictum, est *mandatum Ecclesiae seu Judicis ecclesiastici, quo sub excommunicatione praecipitur manifestatio auctorum criminis gravis Reipublicae, vel privato perniciosi* [8]. Obligat sub gravi, cum res gravi sit: et si delictum vergat in damnum commune etsi occultum, est revelandum, nisi adesset firmissima emendationis spes delinquentem corrigendo. Quod si vergat solummodo in damnum tertii, tunc tantum est revelandum, cum crimen probari potest. Si tandem non vergat in ullius damnum, nemo tenetur illud revelare, nisi praecedat infamia, sive rumor de illo; quia tunc neque judex potest de eo inquirere.

Qui autem delictum noverint sub secreto ad consilium praebendum, non tenentur ad denuntiationem, uti docet Angelicus [9]; quia jus positivum non potest juri naturae derogare [10].

§ III.— *De excommunicatione minori* [11].

Q. 1. ***Quando incurritur excommunicatio minor?***

R. Una tantum est causa, ob quam incurritur excommunicatio minor, et est quando fidelis communicat cum excommunicato vitando in casibus, qui memoriae juvandae causa his versiculis continentur:

Si pro delictis anathema quis efficiatur,
Os, orare, vale, communia, mensa negatur.

1. *Os*; et significat communicationem per colloquium aut literas: item quodcumque benevolentiae signum, uti esset dona mittere, vel acceptare, etiam privatim; 2. *Orare*: et significat omnem communicationem in Divinis, uti esset assistere publicis functionibus Missarum, processionum, funerum, etc.; 3. *Vale*: et significat quamlibet salutationem et honoris exhibitionem nisi haec fiant ad vitandum damnum

1 Ex c. *Pervenit, de sent. excomm.*
2 Ex c. *Liceat* 6 *in sess. 14 Trid.*
3 Ex c. *ad eminentiam, de sent. excomm.*
4 C. *poen. de Offic. Leg.*
5 C. *Muliere de sent. excomm.; et c. Pueris* fin. eod. tit.
6 C. *Quoniam de vita et hon. Cler.*
7 C *quamvis de sent. excomm.*
8 Excommunicatio imponitur vi monitorii non tantum ad revelanda aliqua crimina, sed vel ad restituendum alienum et similia — V. Lucius Ferraris, *Bibliot.* V. Monitorium.
9 2.2, q. 70, a. 1 — V. Liguori, *Opus Mor.* l. IV: n. 248; l. VII, n. 214.
10 V. Liguori, *Homo Apost.* tr. XIII, n. 73, ubi alia plura ad rem.
11 V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII. nn. 188 et seqq.

num atque indignitationem ipsius excommunicati [1]; 4. *Communio*: et significat omnem societatem, contractum, et cohabitationem per modum mutuae societatis; 5. *Mensa*: et significat societatem in eadem mensa [2], non tamen casu; nam mensae communionem nemo diceretur habere, qui ederet cum excommunicato in diversorio, ubi quisque sibi intendit.

Ad excommunicationem minorem incurrendam sufficit culpa venialis, quae tamen sit plene deliberata, quia ad incurrendam poenam requiritur actus perfectus in genere suo. Hinc licet in Confessione omitti possit peccatum veniale; non tamen omitti poterit illud, ob quod illata est excommunicatio minor; quia Sacramenti susceptionem impedit.

Q. 2. *Quale peccatum est communicare cum vitando?*

R. Regulariter est peccatum veniale communicare cum vitando, et regulariter minor tantum excommunicatio incurritur:

Diximus 1: *regulariter est peccatum veniale*. Peccat enim etiam mortaliter: 1. qui communicat in contemptum prohibitionis Ecclesiae; — 2. qui communicat in Divinis in re gravi; — 3. qui communicat in crimine criminoso, nempe in eodem crimine, ob quod ille fuit excommunicatus: esset v. g. si post excommunicationem latam ob furtum quis adhuc communicaret cum excommunicato, ut eidem consilium aut opem suppeditet, vel ne locum habeat restitutio, vel ne ab excommunicatione resipiscat; — 4. qui communicat valdo frequenter in rebus ipsis civilibus; quia tali modo communicans in periculum animae suae communicat [3].

Diximus 2. *regulariter minor tantum excommunicatio incurritur;* nam communicatio cum vitando importat etiam excommunicationem majorem: 1. Si Clericus scienter communicat in Divinis cum excommunicato nominatim a Pontifice et denunciato; — 2. si excommunicatio lata est contra aliquem, et simul contra partecipantes; — 3. siquis communicat in crimine criminoso. In his autem casibus qui communicat, non potest absolvi, nisi ab illo, a quo est absolvendus ipse principalis.

Legitimae tamen sunt causae communicandi cum excommunicato vitando, nempe:

Utile, lex, humile, res ignorata, necesse [4]

1. *Utile*: utilitas nempe tam ipsus excommunicati, v. g. ut aliquod spirituale auxilium recipiat; quam aliorum, v. g. ut ipsi ab eo recipient opem vel spiritualem vel temporalem; — 2. *Lex*: intelligitur lex matrimonialis, ob quam conjuges possunt invicem communicare et debitum petere et reddere. Excipitur tamen, si sint per divortium separati, divortio ipso perseverante, quia tunc non amplius mutua obsequia debentur; vel si excommunicatio lata sit ob dubium de matrimonii valore; vel propter compartis haeresim; vel si communicent in Divinis; — 3. *Humile* intelligitur subjecto, quae debetur majoribus, quae nempe adhuc licite eis exhibetur, etsi excommunicatis vitandis. Hanc igitur debent filii, etiamsi jam emancipatione donati, erga proprios parentes, et extenditur usque ad prenepotes atque affines in eodem genere. Idem dicatur de Religiosis, et Clericis erga Praelatos, de militibus erga Duces, de servis erga dominos et vicissim; sed in iis rebus, quae ex famulatu debentur; — 4. *Res ignorata* intelligitur quando quis ignorat aliquem esse excommunicatum, sive ignoret ipsum deliquisse, sive ignoret tali delicto adnexam censuram [5]. Est autem probabilius et communius excusare etiam ignorantiam crassam, uti eruitur ex jure [6], — 5. *Necesse*: intelligitur gravis necessitas tam spiritualis quam temporalis, tam ipsius communicantis quam excommunicati et aliorum; nam Ecclesiae leges de se non oblicant cum gravi incommodo.

Q. 3. *Quinam est effectus excommunicationis minoris?*

R. Duo recensentur: primus dicitur directus, alter indirectus [7]: — 1 *effectos dire-*

1 « Item communissime S. Antoninus, Navarrus, « Mai, Fillucius, Sotus, Avila, Sayrius, Bonacina, « Castrupalaus, Salmanticenses, Escobar, etc. ad- « mittunt probabile esse licere certa signa urba- « nitatis exhibere erga excommunicatum. Quia hu- « jusmodi actus non exhibentur ut ei honor prae- « stetur; sed ut inurbanitatis et contumeliae nota « vitetur, maxime si excommunicatus est superior, « aut persona publica, etc ». Ita Liguori, *Homo Ap.* tr. xix, n, 21.

2 Quam ipse vetat Apostolus, I Cor. 5.

3 Ex c. 7 *de except.*

4 V. Liguori. *Opus Mor.* l. VII, nn. 200 et seqq.

5 Ex c. *quoniam multos* 11, q. 3.

6 V. Liguori, *Op. Mor.* l. VII, n. 117.

7 C. *si celebr. de Cleric. excomm.*

ctus excommunicationis minoris consistit in privatione usus passivi Sacramentorum, ita ut graviter sit peccaturus qui excommunicatione minori illaqueatus ea suscipiat [1] – 2. *effectus indirectus* est inhabilitas sub gravi ad ecclesiastica beneficia recipienda. Electio tamen non esset irritata, sed irritanda; cum in textu habeatur: *Si scienter excommunicatus electus fuerit, ejus electio est irritanda*. Quae scientia esse debet, saltem in probabiliori sententia, ex parte ipsius electi, nempe quod recordetur se esse excommunicatum, dum sibi Beneficium confertur.

Ab excommunicatione autem minori absolvit omnis Sacerdos, qui ad Sacramentales Confessiones excipiendas sit approbatus: ita usus.

Articulus II.—De suspensione [2].

§ I. — *De suspensione in genere.*

Q. 1. *Quid est suspensio?*

R. Suspensio est *censura, qua Clericus functiones aliquas Ecclesiasticas exercere vetatur.* Ex quo patet: 1. suspensionis subjectum solum esse Clericum; 2. per hanc censuram non privari Clericum passiva Sacramentorum receptione, neque ingressu Ecclesiae, aut communibus suffragiis, neque Ecclesiastica sepultura. Hinc siquis sit suspensus ab audiendis Confessionibus, a Missa, etc. et haec suspensio sit riservata, simplex Confessarius non poterit quidem auferre suspensionem, sed bene poterit suspensum a peccato absolvere; atque ad Communionem admittere, si ipsum vere poeniteat de admisso scelere—Suspensio autem Clericum comitatur ubique; cum ea immediate afficiat personam [3].

Hanc poenam, utpote gravissimam, Praelati non debent infligere sine scriptura, ita ut si Superior oretenus Clerico suo dicat; *Ego te suspendo*, haec loquendi formula habenda sit potius uti simplex celebrandi prohibitio, quam veri nominis suspensio: et qui eam violaverit, gravis inobedientiae reus evadet, sed irregularitatem non incurret [4]—Neque suspensio incurritur, nisi ob peccatum mortale; cum poena debeat culpae proportionari: excipe si sit partialis; aut totalis, sed ad breve tempus, puta per hebdomadam; aut ferendae sententiae, nec indicta a jure: poterit tunc sufficere culpa venialis [5].

Q. 2. *Quotupliciter accipi potest suspensio?*

R. Triplici modo suspensio accipi potest ex communi DD. sensu:

1. *Ratione functionum*, quas Clericus exercere prohibetur Et alia est ab officio; alia a Beneficio; alia ab utroque totalis vel partialis, prout totaliter vel partialiter afficit Officium vel Beneficium—Porro suspensus pure, simpliciter et absolute, sive absque ulla determinatione, ut si dicatur *qui talia egerit, suspensionem incurrat*, intelligitur totaliter et ab utroque suspensus, ita ut ipsi sit interdictus omnis usus Ordinis ac jurisdictionis et fructuum Beneficii perceptio. Hinc Parochus suspensus pure et simpliciter nec Missam celebrare, nec praedicare, nec Officiis praeesse, nec Parochiam regere, nec Sacramenta ministrare potest. Sane nulla tunc est ratio, cur suspensio intelligatur magis de uno quam de alio [6]—Suspensus vero ab officio tantum (nempe ab actibus tum jurisdictionis, tum Ordinis [7], seu officii ad quod exercendum requiritur, ut quis sit Clericus) non censetur suspensus a beneficio: quare adhuc poterit illius fructus percipere. Si tamen 1. per alios impleat Beneficii onera; 2. delictum non sit

1 Dicimus *usus passivi*: nam commune est non peccare graviter, imo satis probabilius nec leviter qui ea irretitus Sacramenta ministrat; cum textus Canonicus dicat: *non videtur a collatione, sed a perceptione Sacramentorum remotus*. Excipe nisi sit sermo de eo, qui antequam Sacramentum ministret, debeat illud ipse suscipere: ut esset v. g. Sacerdos ministrans in Missa.

2 V. Liguori. *Op, Mor.* l. VII, n. 312; et *Homo Ap.* tr. xx, n. 61.

3 Ita Glossa, in Can. 41. q. 1, c. 7, 2 Part. Decr.

4 S. Congregatio Concilii in *Vercellen.* 18 aug. 1703 penes Monacelli *Formul. Legal. Prat. for. Eccl. Suppl* ad III tom. pag. 120. n. 6.

5 Si feratur in communitatem, tenet quidem in omnes quoad officia communia, sed non ut censura proprie dicta; bene vero ut quaedam inhabilitas seu prohibitio. At si lata sit in communitatem et in singulas ejus personas, erit vera censura, sed non afficiet nisi delinquentes; poena enim proprie dicta culpam supponit.

6 Excipiunt cum Suarez casum quo vel ratione materiae vel ratione causae, ob quam suspensio lata est, eruatur ipsam esse tantummodo partialem: sic, inquiunt, suspensio lata in male celebrantes, esset intelligenda de sola suspensione a celebratione Missae: vel lata in male administrantes beneficium esset suspensio a solo beneficio, ut sic in eo puniatur in quo quis deliquit. Verum si ex textu legis vel legislatoris mente id clare non eruatur quando imponitur suspensio absolute, de utraque et ab officio et beneficio intelligenda est: ubi enim superior non distinguit, neque nos distinguere debemus.

7 Suspensus ab Ordine superiori, non censetur suspensus ab inferiori et vicissim. Hinc suspensus a Presbyteratu potest adhuc canere Epistolam vel Epistolam vel Evangelium; Confessarius suspensus a Diaconatu potest adhuc absolvere, etc.

enorme; 3.per anni spatium in suspensione non *insordescat*—Tandem suspensus a Beneficio, nempe ab emolumentis et administratione Beneficii, non censetur suspensus ab Officio: neque ab aliis Beneficiis quae extra Dioecesim haberet, si Episcopus non exprimat; nam hodia sunt restringenda. Hinc etiam probabilius est, quod si suspensus a beneficio, tempore suspensionis aliud beneficium acquirit, ejus collatio non est irrita, cum nulla lege id sit expressum; ideo tantum irritanda [1].

2. *Ratione temporis*, quo perdurat, Et alia est temporanea, quae ad tempus; alia indefinita seu absoluta, quae obtinet donec tollatur.

3. *Ratione causae*, ob quam infligitur. Et alia est medicinalis, si ad emendationem; alia poenalis et impropria, si detur ad vindictam; alia denique ad cautelam—Haec porro suspensio, quae dicitur *ad cautelam*, in eo posita est, ut per Episcopale praeceptum Clericus arceatur ab exorcitio ministerii sacri, non quia criminis reus sit, aut do crimiue jam convictus vel confessus; sed quia non decet sancta tractari ab illo, contra quem fama publica male refert, vel jam criminis publici accusatio aut inquisitio judicialiter fuerit instituta: idque Episcopi prudentiae prorsus relinquendum est. Postulat nempe *politiae Ecclesiasticae* ratio, ut ad sacrorum exercitium non accedant, nisi ii, qui integrae vitae et bonae famae sint penes populum christianum: et hujus quidem censurae exempla habemus non pauca in jure [2]. Ex dictis sequitur 1 praedictam suspensionis speciem esse partialem, scilicet a solo exercitio Ordinis, a Beneficio; 2. eandem stricto censurae nomine appellari non posso; ideo non requiri ad eam formulas canonicas, quae pro censuris intligendis praescriptae sunt: nec irregularitatem incurri, si violetur; 3. eam graviter obligare, cum lata sit ob gravem causam.

Quid (quaeres) *importat* suspensio a Divinis *sine alio addito?*—Suspensio *a Divinis* juxta Fagnanum importat suspensionem ab omnibus divini Officiis, una excepta concione [3]. Juxta aliquos solam indicat suspensionem a celebranda Missa. Hac de re Goritia scribit: *Suspensus a Divinis nequit in choro recitare Psalmos, neque iis interesse: aut Officia divina audire tanquam Clericus. Quod si intersit tanquam Clericus et Minister ex officio, fit irregularis* (intellige, si solemniter Ordinem sacrum exerceat); *secus si id faciat tanquam laicus. Et hinc potest tanquam laicus audire Sacrum; non vero celebrare, aut coram se facere celebrare, etsi esset Episcopus.*

Verum (nisi alicubi forsan ea verba aliter explicet usus) ex Maynardi, Rotario, Suarez, Ursaja aliisque colligitur, suspensionem *a Divinis* eandem esse ac suspensionem *ab Officio*. Idque sane est Canonico juri conformius, ubi ea verba indiscriminatim videntur sumi ad unum significandum [4]. Unde sic intellecta suspensio a Divinis importat suspensionem ab omni officio ecclesiastico, sive illud ab Ordini, sivo a jurisdictione dependeat. Quare sic suspensus prohibetur celebrare Missam, audire Confessiones, vel alios ad Confessiones adprobare; item praedicare, solemniter benedicere et baptizare; canere Evangelium, imo etiam Epistolam cum vestibus sacris (licet sine vestibus eo plane modo, quo laici Epistolam cantant, adhuc possit); item beneficia conferre, excommunicare, divinis Officiis interesse ut Clericus sive in choro sive extra, v. g. processionibus funeribus, etc.; item quascumque, functiones agere nomine Ecclesiae. Poterit tamen divinis Officiis interesse ut laicus, et canere ut laici faciunt: an vero eo in casu possit distributiones accipere, affirmat Avila, quia illae dantur praesentibus; sed negat Bonacina, quia esto, quod iste sit praesens, non tamen est talis ex officio: porro distributiones dantur tantum ex officio praesentibus, qui nempe praesentes sunt tanquam viva membra Capituli.

1 « Suspensus a beneficio tenetur ad officia praestanda, etsi ab ipso beneficio proveniant, hinc tenetur ad Horas et cetera onera, quamvis fructus non percipiat, quia id sibi debet imputare. Non tamen privatur commodo quod provenit ex anniversariis, stipendiis Missarum, nec eo quod datur ob onus personale Clerici; quia haec non sunt fructus beneficii. Quoad distributiones, an eas possit percipere sic suspensus, disputant—Suspensus beneficio si sit pauper, et suspensio sit in crimen omnino, praeteritum uti dicunt Suarez et Renzi cum communi potest fructus sibi retinere. Imo dicunt Toroncly et alii, quod si beneficiatus est occulte suspensus et onera adimplet, potest retinere partem, quam deberet substituto; quia esset stipendium laboris—Suspenso a beneficio non est interdictum praesentare et conferre alia beneficia, licet jus ei competat ratione ipsius beneficii, ratio quia isti actus non sunt actus beneficii praecise, ut sic: sed potius officii et jurisdictionis ». Liguori, *Op. Mor.* l. 111, n. 316.

2 V. Berardi, *Commentaria in Jus Ecclesiasticum*, tom. 4. pag. 262.

3 In 5 Decr. c. *Responsio*. n. 20.

4 C. 1 *de sent. et re jud.* in 6.

Q. 3. *Quaenam est Episcopi potestas in suspensione ferenda?*

R. Ex jure tanta est Episcopi potestas in suspensione ferenda, ut eam valeat in Clericos sibi subditos irrogare non solum per modum censurae; sed etiam per modum simplicis punitionis ob crimen praeteritum, atque ex causis sibi notis,sive ut ajunt, *ex informata conscientia*, et absque praevia ulla Clerici monitione: sicque Clericum eundem prohibere tam ab ascensu ad Ordines, quam ab eorum exercitio, v. g. a celebratione Missae. Ita Tridentinum[1], et Benedictus XIV[2].Idem patet ex Bulla *Auctorem Fidei*, quae sub n. 49 propositionem Synodi Pistoriensis docentis *nullas et invalidas esse suspensiones ex informata conscientia*,solemniter damnavit uti *falsam,perniciosam, et in Tridentinum injuriosam*.

Imo potest etiam eodem modo Episcopus suspendere Parochum ab omni curae suae exercitio: et s. Congregatio Concilii *in Sagonensi* 21 junii anno 1625 declaravit irregularitatem contraxisseParochum, qui a proprio Episcopo *ex informata conscientia* ab omni suae Parocciae exercitio indeterminate suspensus, appellatione interposita, adhuc in celebratione et curae exercitio manebat[3] (*S*).

Q. 4. *Quinam sunt effectus suspensionis?*

R. Effectus suspensionis sunt:

1. Peccat graviter qui suspensus exercet actum sibi vetitum per suspensionem; quia violat in re gravi Ecclesiae praeceptum.Imo suspensus ab Ordine sacro non solum graviter peccat, sed etiam irregularitatem incurrit, si ejusdem Ordinis officium scienter et solemniter exerceat[4]. Attamen excusatur et a peccato et ab irregularitate, si gravis adsit causa functiones exercendi, et alioquin actus, qui ponitur, sit validus; praecepta enim Ecclesiae per se non censentur obligare cum tanto onere[5].Item excusatur tum ob censurae ignorantiam, quia ubi nulla est cognitio, nullum est peccatum; tum ob materiae parvitatem,v. g. si exerceret actum levem jurisdictionis, puta si benediceret mensam aut Ordinem non sacrum exerceret, vel sacrum, sed non solemniter. Ita s. Antoninus, Habert, Collet, Suarez, etc.;quia hoc non videtur esse tanta irreverentia[6].

2. Suspensus non toleratus et publicus exerceret invalide actus jurisdictionis; cum jure illa privatus existat: hinc si quis nominatim suspensus sit, invalide absolvit extra casum necessitatis. Toleratus vero (vel non toleratus, sed occultus) eam exerceret quidem valide; at illicite,nisi ab aliis sit requisitus.*Valide;* quia in communitatis bonum illius actus firmantur ab Ecclesia: *illicite*, quia illius tolerantia non est in sui, sed in aliorum gratiam tantum — Actus vero Ordinis a suspenso etiam non tolerato positi, si non dependeant a jurisdictione, sunt validi; quia Ecclesia nequit tollere potestatem Ordinis, sed tantum illius exercitium prohibere potest. Hinc si Sacerdos suspensus a celebratione Missae, celebret, verum Sacrificium facit, etsi gravissime peccet contra latam prohibitionem, grande sacrilegium committat, atque irregularitatem incurrat.

Sed (quaeres) *incurritne irregularitatem Clericus exercens actum, a quo erat suspensus, si suspensio lata sit pro tempore determinato?* — Alii absolute negant cum Avila; nam sic lata sententia habet rationem purae poenae, quao nullam inducit irregularitatem—Alii absolute affirmant cum Viva, si suspensio in scriptis lata sit, quia tunc ipsa induit

1 Sess. 14, c. 1.

2 *De Syn. Dioec.* l. XII, c. 8.

3 « Quae suspensio in his duobus ex Tridentino concluditur: interdicere assensum ad sacros Ordines, et suspendere ab iisdem Ordinibus, necnon a dignitatibus, officiis, gradibus, honoribus ecclesiasticis, ideoque a curae exercitiu. At probabilius suspensio a beneficio hoc modo non potest ab Episcopis ferri, cum de hoc nullum verum sit in Tridentino ». *Bouix.*

4 C. *Is, cui* de sent. exc. in 6 etc.

5 Ad rem *Continuator Tournely*; « Non fierit irregularis homo censuratus, si ex gravi metu ministraret in Sacris:quia censura aufert quidem usum Ordinis, ad eum vero inhabilem non facit.Unde infert Navarrus, homicidam post debitam contritionem et Confessionem, etiam nondum obtenta dispensatione, posse Sacrum facere, si probabiliter timeat se homicidii hujus suspectum fore,nisi celebret—Idem dicit tum de excommunicato occulto in simili periculo infamiaeconstituto;tum de Moniali, quae occultissime in censuram reservatam incidisset: ea enim, inquit, ante moram petendae absolutionis posset Choro interesse et communicare,cum aliae ad id tenentur, si ab iis abstinendo fama ejus aut Monasterii periclitaretur—Idem cum aliis dicunt Sayrius, Bonacina.Auctor Collat Andeg.Unde etiam colligunt excommunicatum occultum posse sine peccato et irregularitatis metu audire Sacrum, celebrare, absolvere, etc. ad vitandum grave scandalum, vel infamiam, vel detractionem, vel grave proximi periculum aut necessitatem. Nomine scandali, ait Suarez, non intelligo admirationem hominum cum frequenti sermocinatione de ea re; sed occasionem peccati, ut detractionis et judicii temerarii. »

6 V. Liguori, *Homo Ap.* tr. XIX, n. 64,

etiam rationem censurae: sic in jure Canonico quidam Clericus, qui fuerat suspensus ad tempus et tamen ministraverat, fuit expresse declaratus irregularis [1]. — Alii tandem (et mihi videtur absolute probabilius) distinguunt cum Roncaglia: vel suspensio lata est ob crimen futurum, aut etiam ob crimen praeteritum, quod tamen tractum habeat successivum (ut si quis pro injuria atroci jam irrogata satisfacere contumaciter detrectet); vel suspensio lata est ab homine ob meram punitionem criminis omnino praeteriti. In primo casu incurritur irregularitas, si violetur suspensio, quia haec revera habet rationem censurae: in altero non incurritur ob rationem contrariam. Exemplum autem ex jure desumptum non est ad rem: quia ibi agitur de suspensione lata a jure ipso per edictum generale [2].

Q. 5. *Quisnam absolvere potest a suspensione?*

R. Sacerdos suspensus potest absolvi a simplici Confessario a peccatis, antequam solvatur a censura per superiorem; ratio est, quia effectus suspensionis non est privare receptionem Sacramentorum. Sed requiritur, ut sit dispositus ad curandam liberationem suspensionis, et quod interea abstineat ab exercendo illo, a quo est suspensus.

Si suspensio rationem habeat censurae, tollitur ut excommunicatio scilicet per solam absolutionem et quidem superioris, si sit riservata, vel ab homine; attamen si lata ad certum tempus vel sub conditione, cessat per se, tempore illo transacto, vel statuta conditione impleta. Si vero sit imposita in perpetuum propter praeteritam culpam, tollitur ut mera poena per solam Praelati dispensationem, vel ejus delegati; ratio est, quod tunc non est vera censura.

Si suspensio occulta sit, tollitur per absolutionem illa generali forma *absolvo te ab omni vinculo* etc. Si sit publica, in foro interno eadem iterum adhibetur forma; in foro vero externo adhibenda est forma Ritualis, et fieri debet vel ab ipso superiore, vel ab ejus delegato tantum.

§ II. *De suspensionibus in particulari.*

Suspensiones praecipuae latae sententiae Papae reservatae.

I. *Contra Episcopos:* Porro suspensionem incurrunt: — 1. Ordinantes non subditum absque licentia sui Episcopi (*Trid.* sess. 23, c. 8 *de Reform.*); — 2. ordinantes Religiosos non professos (*s. Pius V.* Const. *Romanus Pontifex*); — 3. ordinantes Monachum sine licentia (*Decr.* part. 1. dist. 55, can. 2); — 4. conferentes tonsuram conjugato, aut infanti illiterato (*Sexti*, lib. 1, tit. 9, c. 4); — 5. conferentes Ordines extra Dioecesim sine licentia Episcopi loci, licet ordinatus sit subditus; — 6. conferentes Ordines sacros ante aetatem praescriptam (*Decretal.* lib. 1, tit. 11, cap. 14); 7. conferentes Ordines simoniace) *Extravag.* I. V, *de simonia*, cap. 2): — 8. submittentes laicis bona et iura Ecclesiae sine consensu Capituli et licentia R. Sedis (*Sexti*, l. III, tit. 9, c. 2); — 9. alienantes bona Ecclesiae (*Extravag. ambitiosae*, *de rebus Ecclesiae non alienandis*); — 10. ingredientes in monasteria Monialum sine necessitate.

II. *Contra Regulares.* Hi incurrunt suspensionem: — 1. non deferentes habitum regula determinatum; — 2. recipientes alumnos ad professionem ante annum probationis (*Sexti*, l. III, tit. 14, c. 2); —3. apostatae suscipientes Ordines sacros in apostasia (*Decret.* 1 V, tit. 9, c. 6); — 4. suscipientes Ordines sacros ante professionem (*s. Pius V.* Constit. *Romanus Pontifex*); — 5. introducentes mulieres in claustra Monialium (*s. Pius V*); —6 introducentes mulieres in sua monasteria.

III. *Contra Clericos:* incurrunt suspensionem: — 1. suscipientes duos Ordines majores eodem die, vel duobus diebus continuis (*Decret.* l. I, tit. 11, c, 13 et 15); — 2. suscipientes Ordines furtive, id est sine praevio examine et sine admissione ab Episcopo facta, — 3. recipientes Ordinem sacrum post matrimonium initum, etiam non consummatum (*Joann. XXII*, tit. 6); — 4. suscipientes Ordines sacros simoniace; — 5. celebrantes Missam sine Communione. (*Can. nullus de consec.* dist. 1.)

Suspensiones praecipuae latae sententiae Episcopis reservatae.

Sequentes praecipui casus exhibentur: 1. Susceptio Ordinis per saltum, vel ante aetatem praescriptam, vel non servatis

[1] C. 1 *de sent. et re jud.* in 6.

[2] V. Liguori, *Opus Mor.* l. VII, n. 311.

interstitiis (*Trid.* sess. 23, cap. 14 *de Reform.*); — 2. susceptio Ordinis ab Episcopo alieno sine dimissoria proprii Episcopi; vel a proprio Episcopo extra Dioecesim, sine Ordinarii licentia (*Trid.* sess. 23, c. 6 *de R.*); — 3. suscepto Ordinis sine titulo clericali, vel cum titulo ficto sine dispensatione; — 4. benedictio nuptialis a quocumque sacerdote, sine licentia Parochi sponsorum (*Trid.* sess. 24, c. 1 *de Reform.*); — 5. interruptio totalis Missae sine gravi causa; — 6. Ordinatio, sede vacante, cum dimissoria accepta a Vicario capitulari ante annum elapsum (*Trid.* sess. 7, c. 10 *de R.*; — 7. addo insuper omnes suspensiones papales occultas, et etiam publicas, quando recursus ad summum Pontificem est moraliter impossibilis.

Art III.– De Interdicto [1].

§. 1.— *De Interdicto in genere.*

Q. 1. *Quid est Interdictum?*

R. Interdictum est *censura*, *qua prohibetur usus divinorum Officiorum*, *aliquorum Sacramentorum*, *et sepulturae Ecclesiasticae*: illud possunt ferre omnes, qui possunt excommunicare. Ad interdicendum locum vel communitatem requiritur peccatum atrox commissum a capite, vel a principalibus. Sed si sit ad breve tempus, et in ordine ad unum vel alium usum, sufficit veniale.

Interdictum aliud est *locale*, quod immediate afficit locum; aliud *personale*, quod immediate afficit personam; aliud *mixtum*, quod immediate afficit et personam et locum. Utrumque subdividitur in *generale*, quod locum generalem, v. g. totam regionem, communitatem vel regnum complectitur; et in *particulare* quod complectitur locum peculiarem, v. g. datum Oratorium vel personas in dato loco degentes.

Porro interdicto populo, non intelliguntur interdicti qui non sunt pars populi, ut Clerici, studiosi, peregrini. Item interdicto Clero, non interdicuntur laici neque Religiosi, imo neque alii Clerici, qui ibi nullum habent officium, ita ut cum Clero unum corpus constituant—Quando interdictum est generale-locale, interdicta civitate, interdicuntur etiam suburbia et Ecclesiae exemptae Regularium: et omnes illud tenentur servare, etiam Episcopus qui tulit, uno excepto Pontifice. Licet autem in hoc casu iis, qui interdicto causam non dederunt, alio ire, ut divinis Officiis assistant. Si vero interdictum est generale personale, excipiuntur: 1. Episcopi, qui eximuntur etiam a suspensione generali; 2. innocentes, si alibi domicilium collocant; 3. exteri; 4. infantes et amentes doli incapaces, qui tamen privantur adhuc sepultura Ecclesiastica [2] (*T*).

Q. 2. *Quinam sunt effectus interdicti?*

R. Sunt sequentes tum ex jure [3], tum ex communi Doctorum:

1. Prohibitio divinorum Officiorum, eorum nempe, quae solemniter a Clericis exercentur in loco designato, excepta concione [4]. Idque singulis diebus, praeter dies Nativitatis Domini, Paschae, Pentecostes, Assumptionis et Conceptionis B. V., die et per octavam Corporis Christi [5]: tunc permittuntur divina Officia solemniter celebrari, admissis etiam personis interdictis (quae quidem tenentur iis festis Missam audire): modo qui causam interdicto dederunt, ad altare non accedant, neque ad offertorium, neque ad communionem [6].

2. Prohibitio administrandi Sacramenta, excepto Baptismo (qui potest dari etiam solemniter, sed non a specialiter interdicto); Confirmatione et Poenitentia non tamen in eorum gratia, qui causam vel favorem interdicto dederunt, vel qui specialiter intrdicti sunt, nisi praestent) satisfactionem, aut juratoriam cautionem)

1 V. Ligunri, *Opus. Mor.* l. VII, nn. 328 etc.; et *Homo Ap.* tr. XIX, nn. 58 etc.

2 C. 10, 16, 17 *de sent. exc.* in 6.

3 C. *Alma Mater* 24 de sent. exc. in 6.

4 « Nomine divinorum Officiorum tempore interdicti prohibitorum (*exc. si sententia* 16 *de sent. excomm. in* 6: et cap. *permittimus* 57 *h. tit.*) intelliguntur celebratio publica Missae, publica recitatio Horarum canonicarum in Choro, processiones publicae, benedictiones publicae templi, fontis baptismalis, cinerum, palmarum, candelarum, nuptiarum, solemnis aspersio aquae lustralis, professio solemnis in Religione et similia. Excepta *privata recitatione Horarum*, ad quam omnes obligati tenentur, licet interdicti; et *concione*, ad quam et per campanae pulsum possunt convocari interdicti, ut ad resipiscentiam inducantur, ex c. *Respons. de sent. exc.* » Ita L. Ferraris. *Bibl. h. tit.*

5 Cap. 2 *de interd.* In Ecclesiis tamen specialiter interdictis, in quibus Eucharistia servatur, fas est tantum semel in hebdomada Sacrum facere ad renovandam Eucharistiam—Si solum interdicatur altare, prohibentur functiones tantum in altari, non in Ecclesia.

6 Aliis diebus licet Religiosis ac Clericis in interdicto generali Officia celebrare, si ipsi interdicti non sint, et celebrent januis clausis, ac sine campanarum sonitu.

Interdicta personalia specialia.

1. In recipientem de manu laici Episcopatum vel aliam dignitatem. Item in dantem (c. *si quis* 16, q. 7): ab ingressu Ecclesiae; —2. in violantes interdictum generale locale (c. *Episc. de priv.* in 6): ab ingressu Ecclesiae; — 3. in conferentes Ordines simoniace (ita *Sixtus V*): ab ingressu Ecclesiae, et reservatum est;— 4. in Episcopos aliosque Praelatos recipientes beneficia in confidentiam (*Pius V*): reservatum est; —5. in Praelatos scholia edentes in Concilium Tridentinum (*Pius V*): ab ingressu Ecclesiae.

Interdica localia.

1. In territorium et loca illius, qui injuriose aut temere Episcopum percutit aut rapit, vel hoc fieri mandat (*Clem. I de poen.*);— 2. in regna, terras, loca eorum, qui impedire praesumunt Legatum seu Nuncium Pontificium, ne sibi subjectas terras ingrediatur (*Extr. super gentes de cons.*); — 3. in locum, in quo scienter sepultus fuit haereticus, aut ejus fautor (c. *quicumq. de haer.* in 6); —4. In civitatem, quae insequentibus hostiliter Cardinales auxilium praebet, vel delinquentes non punit intra mensem (c. *Felic. de poen.* in 6).

Scholium. —Censurae et aliae poenae ex Synodo Novariensi [1].

In commodum Clericorum Dioecesis Novariensis exhibemus sub uno oculo censuras et pecuniarias poenas adnotatas in Synodo postrema [2].

Excommunicationes — Excommunicatur *ipso facto* qui, denuntiato Confessario sollicitante et juramento emisso de silentio, aliquid contra ipsum revelaverit (quae censura Episcopo est reservata;(*pag.*347). Item Sacerdos, qui non approbatus ad Confessionem, hoc ministerium sibi vindicat extra necessitatem (non reservatur: *pag.* 126). Item qui neglectis denuntiationibus, aliisque omissis,coram Parocho inscio vel invito matrimonium contrahit non reservatur: (*pag.* 169). Sunt vero excommunicandi qui culpabiliter negligunt ultra octiduum, quominus puer baptizetur (*pag.* 81).

Suspensiones — Est *ipso facto* suspensus qui in Sacris constitutus vel comoedias agere vel in choreis publicis saltare, vel deposito habitu, per vias personatus incedere praesumpserit. Ecclesiasticus, qui in cauponis certis lusibus luserit (*pag.* 182) Sacerdos, qui Missas quas non celebravit, adnotat sciens et volens per fraudem (*pag.*120) Item civis aut oppidanus [3], scilicet in loco proprii domicilii commorans absque veste talari celebrat (*pag.* 113). Quae suspensiones sunt reservatae Episcopo; sed ultima tantum ad 15 dies. Suspenditur etiam *ipso facto* ab audiendis Confessionibus, quie extra necessitatem audet mulieris Confessionem excipere extra Confessionalem sedem (*pag.* 128). Sub poena autem suspensionis *ferendae* ad tres menses vetitum est in prima Missa munera a novo Sacerdote in Ecclesia colligi (*pag.* 111). Item sub suspensione *ferenda* vetitum est, tum ne Ecclesiasticus choreas sive publicas, sive privatas, et spectacula scenica adeat, vel ea permittat in aedibus ecclesiasticis etiam sub alieno nomine (*pag.* 182); tum ne Parochus agat festum Oratorii, nisi prius functionibus in parochiali Ecclesia expletis (*pag.* 109); tum ne contra incendia,vel tempestates deferatur Eucharistia (*pag.* 99).

Interdicta ferenda—In Oratoria, si in iis agatur festum, non expletis functionibus parochialibus (*pag.* 109); vel detur benedictio Sanctissimi sine licentia (*pag.* 117); vel in iis aut Sacrario commessatio habeatur (*pag.* 227).

Poenae pecuniariae — In ludentes certis lusibus (*pag.* 182). In habentes ancillas 40 annis minores (*pag.* 181). In non interessentes Congregationibus (*pag.* 34). In Reliquias contra praescriptum Rubricae deferentes (*pag.* 234). In Beneficii ar-

1 Est etiam suspensio ipso facto incorrenda et reservata in eos qui breviori quartae horae partis tempore Missam absolvere audent. Ex Edicto 20 junii 1849: quae suspensio ex ipsa Episcopi mente est a sola celebratione Missae.

2 Hic notandum:—1. censura non habetur uti reservata, nisi clare id sit a legislatore expressum;— 2. si censura ad tempus determinatum jam lata est, pro toto eo tempore est reservata;—3. si censura latae sententiae sit suspensio a Confessionibus audiendis, censetur reservata, cum nullus Sacerdos possit jurisdictionem tribuere; —4. poena pecuniaria uso non solvitur nisi post sententiam superioris declaratoriam.

3 Cum lex Synodalis dicat *oppidanus*, et res admodum odiosa sit, volunt hanc suspensionem non incurri ab habitatore parvae Paroeciae, loci aut pagi; oppidum enim in sua genuina significatione est locus, in quem homines multi habitandi causa conveniunt ac quasi parva civitas, ubi aliquis etiam publicae justitiae administer, uti esset judex, residet.

bores sine licentia caedentes *(pag.* 250). In beneficiatos inventarium non conficientes *(pag.* 247). In non adnotantes Missas, quas debent adnotare, vel non celebrantes tempore ac loco definitis *(pag.* 380). —Quae pecuniariae poenae Ecclesiasticos tantum afficiunt.

ADNOTATIONES

(A) Pag. 269.

Audiatur Roselly, *Della morte anteriore all'uomo*, c. 3, quoad originis peccatum: « Rovistate gli archivi delle nazioni: sul frontispizio d'ogni storia una misteriosa macchia ci cade sott'occhi, soggetto di tristezza e di dubbi... Le parti incivilite del globo, gli abitanti del vecchio mondo e de'nuovi continenti, delle isole, e dei monti hanno serbato l'impronta del misterioso avvenimento, che mutò l'umana condizione. Gli Indiani, i Chinesi, i Persiani, gli Scandinavi, i Tartari, i Tibetani, gli Egizi, i Greci, i Romani, i Galli, i messicani, gli Irochesi, la maggior parte delle tribù d'America e delle orde Africane, ci mostrano egualmente per castigo dell'uomo « la fatal disobbedienza, « inspirata dall'orgoglio a suggestione di un es- « sere malevolo. »

Idem Auctor in libro: *Cristo dinanzi al secolo* c. 10. habet ad rem: « I Persiani ne dicono: Il cielo era destinato per l'uomo, a patto che fosse umile, puro ne'suoi pensieri, nelle azioni —Il serpente, questo Abriman pieno di morte, scorse Oranosd dopo di aver fatto l'Ecrimè-Vèedio (il paradiso terrestre)— Abrimao e tutti i dews, videro l'uomo puro e ne furono costernati. Abriman affascinò il pensiero d'Adamo e di Eva, disordinò le loro disposizioni, ingannolli su quanto riguardava i dews, e sino alla fine quel crudele cercò solamente sedurli....

« I libri chinesi espongono un somigliante racconto. Al principio, l'uomo obbediva al Cielo, era tutto spirito — La terra produceva spontaneamente frutti in abbondanza. Non v'erano allora nè malattie, nè disgrazie, nè morte —Ma quando ebbe degenerato da un tale stato felice, gli uccelli e le bestie feroci, i vermi e i serpenti, tutti insieme ad un solo accordo mossero guerra all'uomo—E però l'antico proverbio dice: « Non prestar orecchio alla donna » La decadenza dei nostri primi genitori non fu dimenticata dai Tartari. Raccontano, che illuminati da sè stessi, senza privazioni come senza desiderii, godevano di una vita felice; che la terra produceva una pianta, la dolcezza della quale uguagliava quella del miele più puro, la cui bellezza incantava gli sguardi ; che non poterono resistere alla sua seduzione; che mangiarono di quella pianta funesta, e provarono lo stesso infortunio. I loro giorni furono accorciati, le loro forze si indebolirono, e per la prima volta provarono il tormento della paura.

« I Tiberiani attribuivano egualmente la perdita dei pregi primitivi della mente e del corpo al peccato di aver gustato della pericolosa pianta del Chime, dolce e bianca come lo zucchero: la conoscenza dello stato di nudità fu inspirata da questo frutto — Gli Scandinavi si ricordano l'albero della scienza del bene e del male. A detta loro un enorme frassino chiamato *idrasili* stende i suoi rami nel mondo intero e il serpente lo rode al disotto. Sciur (il serpente) salendo e discendendo lungo il frassino proferisce l'insidiosa parola: ecc. ecc. »

V. *Stevenson*, Viaggio nell'America del sud —*Sonerat*, Viaggio alle Indie — *Belzoni*, Viaggio in Egitto e in Nubia —*Bruce*, Viaggio in Abissinia—*Gomara*, Storia generale delle Indie occidentali e di Terra Nuova — Storia Generale dei viaggi—Il gran Dizionario chinese—Lettere edificanti ecc.—*Bergier*, Dizionario, Append. *V. Riparatore*—*Nicolas*, Studi filosofici intorno al Cristianesimo, *p. 1. l. II*, c. *4*— Gaume, Catechismo, parte 1ª — *Martinet*, Soluzione di gran problemi ecc.

(B) Pag. 261.

Quare, ut aliqua exempla proferamus:

1. Non eos probamus, qui peccatum originale *peccatum* dicunt, non vero *culpam*. « Le quali nozioni di *peccato* e di *colpa* (ad rem percelebris Audisio, *Introduzione agli studi Eccles.* l. III. c. 8) comunque si possano distinguere in astratto, non credo però mai nel caso concreto del peccato originale, nè di ve-

run'altra azione che sia un fatto umano ripugnante alla legge. Epperò s. Tommaso ha chiamato indistintamente colpa sia il peccato di origine, che l'attuale: « Ad culpam personae « requiritur voluntas personae, ut patet in culpa actuali, quae per actum personae committitur; ad culpam vero naturae, non requiritur nisi voluntas in natura illa » (in 2 dis. 30, q. 2, n. 2).

2. Neque illis subscribimus ullo modo, qui docent per originis peccatum nos damnari, non tamen illud nobis imputari. « Dicendosi (iterum cit. Auctor), che esso peccato ci danni senza esserci imputato, pare si offuschi l'*inest cuique proprium* del Tridentino. E di più osta a quel concetto universalissimo e giustissimo, l'imputazione dover di necessità precedere la condannazione; e nel modo, che in un individuo non vi può esser pena senza colpa, così non vi può esser condanna senza una vera e propria imputazione della medesima colpa—Quest'insegnamento è pure di s. Tommaso: « Poena « simpliciter semper habet rationem ad culpam « propriam, sed quandoque ad culpam actualem... quandoque vero ad culpam originalem. » Ed ancora: « Non autem punitur aliquis « in spiritualibus bonis sine propria culpa, ne- « que in praesenti neque in futuro ». Come sarà propria la colpa senza l'imputazione divina? —Finalmente mi pare questa essere la mente esplicita dei Padri Tritendini: « Si quis per J. « C. D. N. gratiam, quae in Baptismate con- « fertur, reatum originalis peccati remitti ne- « gat; aut etiam asserit non tolli totum id quod « veram et propriam peccati rationem habet; « sed illud dicit tantum radi aut non imputari, « anathema sit. » Apparisce 1.° doversi tenere per fede, che il peccato originale non è una semplice stortura, ma un reato che lega l'anima spiritualmente, e che i Teologi chiamano *reato di colpa*. 2.° Che questo reato con tutte le sue appartenenze di colpa e di pena eterna, vien tolto nel Battesimo. 3.° Ripugnare alla fede il dire, che nel Battesimo questo peccato venga solamente raso dall'anima, o a lei non imputato: « Radi aut non imputari. » Ora se la intendano col Tridentino quei pochissimi, i quali con nuova foggia di parlare affermano che nel peccato originale da noi contratto non sia nè reato di colpa nè imputazione. Dicano come sia fattibile che il Battesimo ci sciolga da un'offesa divina, che non ci si sia stata imputata; come esso sciolga ciò che non è mai stato legato; e finalmente, se il Concilio ha detto l'anatema a coloro che sostenevano non più imputarsi il peccato originale ai battezzati, dicano se sia conforme all' idea cattolica il pretendere, che niuna imputazione di quello sussista nè avanti nè dopo il Battesimo. »

(C) Pag. 271

Quoad B. Virginis Conceptionem V. *Salzano* Corso di storia Eccl. *l. XVII*, *n. 17*—*Liguori*, Opus Morale, Diasert. super censuris circa Imm. B. V. Conceptionem, *l. VII*, *n. 244*—*Frassen*, Scotus Academicus, *hic*—*Suarez*, hac disp.— *Card. Lambruschini*, Dissertazione polemica sull'Immacolato Concepimento di Maria. *Roma 1843*—*Cerri*, Triumphus B. M. Virginis Matris Dei in originale peccatum. *Taurini 1851*—*Perrone*, apud *De-Lucca* Annali ecc. *Roma*, *vol. 16*, *p. 328*; *et* Praelectiones Theologicae. *Edit. 25*, *anno 1857*, *vol. 3.*— *Mazzola in Ven. Seminario Novariensi olim Professor*, De Beata Virgine, *Disput. Historico — Theologicae*, ubi fuse veritatem prosequitur, ac solide undequaque tuetur — *Amico Cattolico*, Milano, serie 2., t. 1, p. 343 — *Collezione de' buoni libri a favore della Cattolica Religione*. Torino 1850, dispensa XI, nota 4; e dispensa 133: *riflessioni e cenni storici*, *e Bolla dogmatica della Immacolata. Concezione* — Knol, *Institutiones Theologicae*, vol. 2 — Ballerini, *Sylloge monumentorum ad mysterium Conceptionis Immaculatae Virginis Deiparae illustrandum.* Romae 1854 — Croiset, *Esercizi di pietà per tutti i giorni dell' anno*: *il mese di dicembre* — *Civiltà cattolica*, ser. 2., vol. 8 e 9— Passaglia, *De immaculato Deiparae Conceptu Commentarius theologicus*, Opus a Pio IX laudibus cumulatum.

Plures cum Galatino, Cusano, Ponte, Salazar, Catharino, Navarrino, Viva, Lugo, Egidio, Richerio fortiter tuentur, Mariam non solum a macula originali fuisse mundam, sed etiam ab ipso eam contrahendi debito exemptam, quamvis ab Adamo descendat per carnem. Nempe in aeterno Dei decreto de futura peccati originalis existentia, supposito Adami lapsu, eam comprehensam non fuisse; adhoc tamen dici debere redemptam, quia propter Christum fuit ab illa lege excepta, ideoque merito semper canitur, quod Deus eam praeservavit — Etsi hoc pie credi possit, et videatur probabile, nec certo repugnantiam involvat; tenent nihilominus communiter, Mariam in Adamo peccasse, et vi Conceptionis suae habuisse debitum culpam originalem contrahendi; originem enim habuit a natura corrupta. Neque ideo Mariae dignitas imminuitur; quia, ut ait Augustinus, l. VI *contra Jul. c. 4*. *Peccatum originale quatenus consideratur in actione alterius, alienum est*; *fit autem proprium tantum contagione propagi-*

nis, idest per contractionem actualem: quod de Maria dici nequit (*vide* Liguori, *Opera Dogmatica* sess. 5, n. 26).

Hic non abs re erit indicare piam societatem, cui ab *aurea corona* nomen, Immaculatae Conceptionis B. V. M. quam quidem Pius IX die 11 sept. 1853 libenter erexit, seque ejusdem patroonm declaravit Indulgentias sociis largiendo. Constat ex celebratione Sacrorum quae singulis mensibus ab uno et triginta Sacerdotibus praefinito die in Deiparae honorem erunt paragendae, orando insuper juxta mentem s. Pontificis. Cui bono etiam singuli fideles participare possunt, sub datis conditionibus, ut videre est in Regulis bojusce novae societatis.

(D) Pag. 272.

1. Cum tanti sit d. Thumae auctoritas (*quem*, ut graphice aiunt, *si solum scias, omnia scias, etsi cetera omnia ignores; si solum ignores, ignores omnia, etsi cetera omnia scias*), praestat ut ipsius Angelici auctoritatem proferamus circa exemptionem B. Virginis a peccato originali — Qua de re videatur P. Angelo Bigoni ministro generale dei Minori Conventuali *In lode di Maria SS. senza macchia concetta*, Dissertazione panegirica. Roma 1845. Is primis Patribus testimonium s. Doctoris addit, proferens haec genuina verba illius Opusculi, *Expositio Salutationis Angelicae*, quae quidem ipse suis oculis perlegit in Codice membranacco Vaticanae bibliothecae: *Ipsa* (Virgo) *fuit purissima quantum ad culpam, quia nec originale nec veniale peccatum incurrit* (Amico Cattolico, vol. 10, pag. 62; Mem. Modenesi, serie 3, fasc. 4). Unde non immerito ex antiquis etiam ac sincerioribus Codicibus probant, recentiores praesertim, textum qui babetur 3 p. q. 22. a. 2 contrarius, fuisse corruptum — Adde: quo utitur argumento Angelicus in *cit. loco*, nostram firmat sententiam; nam ibi probat Mariam fuisse in utero sanctificatam, quia Ecclesia celebrat ejus Nativitatem. Quid ergo nunc temporis dixisset, quo etiam celebratur Festum Conceptionis? dicere debuisset hac ipsa de causa et Virginis Conceptionem sanctam esse atque immaculatam. V. Opusculum Nicolai Cichovii, « Angelici Doctoris s. Thoma de B. « M. V. Deiparae immaculata Conceptione sen« tentiae». Patavi, 1720. Adde sine ulla difficultate objecta verba d. Thomae explicari posse de debito peccatum originis contrahendi, ut clarius ipse indicat 4, dist. 45, q. 1, a. 4, ad 3 — V. Joannes a s. Thoma, « Tract. de approbat, et auctoritate doctrinae Angelicae d. Thomae », disp. 2, a. 2 — Mariano Spada dell' ordine dei Predicatori, « Esame critico sulla dottrina dell'Angelico dottore s. Tommaso circa il peccato originale relativamente alla B. V. Maria ». — Francesco Gaude dell' ordine dei Predicatori, « De immaculato Deiparae conceptu eiusque dogmatica definitione in ordine praesertim ad scholam Thomisticam », Romae.

2. Opponunt auctoritatem d. Bernardi in celebri Epistola ad Canonicos Lugdunenses, in qua aperte videtur negare boc Virgini Privilegium. Sed respondemus cum P. Perrone: in confessio est — 1. s. Bernardum Canonicos illos redarguisse quod, inconsulta Sede Apostolica, festum de Virginis Conceptione adoptaverint; — 2. ipsum ex eo Virginis ortum sanctum fuisse deducere, quod solemnitas ejus Nativitatis in universa Ecclesia celebraretur; — 3. impetivisse Conceptionis cultum eo quod careret objecto: siquidem ex ipsius mente Virgo sancta esse non potuit priusquam conciperetur, quum nequiverit *ante sancta esse, quam esse*. Sed nec in ipso conceptionis momento id potuit: *Quomodo namque*, pergit, *aut sanctitatis absque spiritu sanctificante, aut Sancto Spiritui societas cum peccato fuit, aut certe peccatum quomodo non fuit ubi libido non defuit? nisi forte quis dicat de Spiritu Sancto eam, et non de viro conceptam fuisse: sed hoc hactenus inauditum* — Nempe ideo s. Doctor inficiatur sanctam Virginis Conceptionem, quia maritali complexu genita est. Unde patet, ipsum esse locutum de prima Virginis Conceptione quam *activam* dicunt, de ea nempe, in qua sancti B. Virginis parentes opere maritali invicem convenientes, praestiterunt ea, quae maxime spectabant ad ipsius corporis formationem, organizationem, et dispositionem ad recipiendam animam rationalem a Deo infundendam. Non autem de Conceptione *passiva*, seu de animationis momento, de quo bic agimus. Reapse boc sensu auctores s. Bernardo suppares *conceptionis* vocabulum usurpasse ostendit Mabillonius (*nota* 141, *in Epist* 74 *s. Bernardi*, col. LXII): unde legitime colligitur s. Doctor piae sententiae baud infensus. Imo cum ipse ex celebritate Festi de Natali Virginis die, quae jam in Ecclesia ubique vigebat, intulerit sanctam eam extitisse antè Nativitatem, merito concludimus ipsum sanctum pariter Conceptionem propugnaturum fuisse, si idem festum ubique celebrari, ut nunc fit, cognovisset.

(E) Pag. 274.

Incertum quae futura sit conditio eorum, qui cum solo originali moriuntur. Exules e-

runt a patria coelesti; sed quae erit eorum sors aeterna ?

Alii cum Sylvio, Petavio, Gregorio Ariminensi, qui ideo dictus fuit *tortor parvulorum*, etc. docent parvolos solo originali maculatos poena ignis, mitissima tamen, esse cruciandos: et probant ex Concilio Florentino, ubi habetur: *Credimus... illorum animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas.* Hoc dicunt Scripturae, latinis Patribus et fidelium persuasioni conformius — V. Bergier, *Dizionario*, V. Bambini — Berti, *Theol.* l. XIII, c. 8.

Alii cum Valentia, Bellarmino, etc: tenent tales infantes poena sensus non esse plectendos: cum banc Scriptura iis solum comminetur, qui actuali peccato tenentur. Attamen docent eos habituros esse perpetuam tristitiam de amissione beatitudinis, ad quam ab origine erant destinati; talis enim exclusio non potest esse sine dolore. Hanc sententiam communiorem appellat Bouvier, et ei videtur probabilior — V. Bellarminus, *De amissione gratiae*, l. VI, c. 6 et 7—Frayssinous, *Difesa del Cristianesimo*; conferenza: *la salute degli uomini*.

Alii cum Petro Lombardo, Soto, d. Bonaventura, Innocentio III, d. Thoma censent tales parvulos esse prorsus immunes a poena sensu; ratio est, ait Angelicus (*de malo*, q. 5, a 2), *quia poena sensus respondet conversioni ad creaturam, et in peccato originali non est conversio ad creaturam, et ideo peccato originali non debetur poena sensus.* Imo docet tales pueros nullam percepturos esse tristitiam de amissione gloriae; *nam sicut nullus sapiens*, ait (2,d 33,q:2, a. 1), *uffligitur de hoc quod non possit volare sicut avis, vel quia non est rex vel imperator, cum sibi non sit debitum; ita pueri non dolebunt de amissione visionis beatae, cum non sit debita, nec ad illam habeant proportionem.* Imo adhuc tradit, quod illi infantes participabunt de bonis naturalibus, *et de Deo gaudere poterunt naturali cognitione et dilectione.* Quod tamen Billuart explicat de dilectione naturali necessaria (eo enim amore quo quis necessario diligit seipsum, diligit etiam suum essendi principium); con autem de amore libero et amicabili. *Del resto*, ad rem s. Alphonsus (*Opera dogmatica*. sess. 5.n. 10). *prescindendo da questo godimento naturale, è molto equo, ed a me più probabile secondo la divina Misericordia, la sentenza, che essi nell'altra vita non ricevano nè premio, nè pena; e da questa sentenza non è discorde lo stesso s. Agostino*, l. III *de l. arb.* c, 23 .... *Tanto più che s. Gregorio Nazianzeno e s. Gregorio Nisseno scrissero lo stesso*, etc.

Alii cum Catharino docent eos parvulos post judicii diem esse in quodam paradiso terrestri collocandos, ubi sua sorte optime contenti beatitudine naturali perfruentur in Dei cognitione et amore fundata: qui amor erit liber efficax et perfectus in genere suo. Id ex parte defendit Cardinalis Sfondrati in libro. *Nodus praedistinationis dissolutus.* Romae 1696. Item lib cui titulus *Delle cose divine, e specialmente degli ultimi tempi del mondo, Ammonimenti di* Giovanni Le Royer, Suora ecc Rovigo 1852— Quae opinio etsi non sit communiter admissa, non est tamen confundenda cum haeresi Pelagianorum: isti quoque illis pueris naturalem beatitudinem concedunt, sed sine morte animae: unde juxta ipsos exclusio ab intuitiva Dei visione non habeat rationem poenae, quod negant Catholici.

Alii tandem eo usque progressi sunt, ut credant Deum in ultima judicii die gratiam Baptismatis illis infantibus elargiturum fore. Ita in libro, *Considerazioni sullo stato dei bambini morti senza Battesimo.* Lugano 1839 — Quid sit sentiendum de hoc singulari ac noviter excogitato medio, videant sapientes.

(F) *Pag. 275.*

Mundus quoad essentiam semper idem est, voluptatibus inhians, aeternitatis immemor, Dei inimicus, et varias pro diversis temporibus formas induit. Quaenam porro sit praesens forma spiritus mundani, quam alio nomine appellamus *genium saeculi*, aperte declaravit Pius IX tot machinationibus apta remedia suggerens. De hisce erit in Tractatu *de Justitia* atque de *Virtutibus Theologicis*

Hic interim haec notamus cum cl. Stapf. (*Th. Mor.* § 125): « Maxima calamitas in Ecclesiam Dei redundat, si ipsi sacrorum Ministri genio sui temporis turpiter assentiantur. Cum enim mundus spiritum veritatis non possit accipere (*Joann.* 14, 17): ille, qui hominibus placere gestit, Christi servus non est (*Gal.* 1, 10) .... Equidem quod ad animi cultum et morum comitatem attinet, Sacerdos ea neutiquam aspernabitur, quae *aevum* nostrum vere commendant; attamen, ut veterum aliquis monet, *nimium ne crede colori*; *fallit enim vitium specie virtutis et umbra.* Revera tentatio sectandi genium temporis non est minima, praesertim pro viris junioribus; egoismo enim vix aliud magis arridet, quam placere illis, qui ex moderno genio sentiunt. »

(G) *Pag. 281.*

Regius Psaltes (*Ps.* 18) etiam de alienis pec-

catis timet: *ab alienis parce servo tuo.* Quod tamen non ita accipiendum est, quasi nempe ad ea committenda non debeat concurrere nostra voluntas; quae sola est peccati sedes. Sed eo sensu, quia illa sub aliqua ratione etiam nobis debent imputari. Haec imputatio incurritur dupliciter: 1° *positive*, quandoquis alium ad peccatum inducit vel imperio vel consilio vel plausu vel per illecebras, ut si qui perversos libros evulgent, turpes imagines exponant; — 2° *negative*; si ob desidiam nostram alii peccatis libere indulgent. Ex qua parte parentes, magistratus, Parochi, qui suis non invigilant, horrendum plane judicium expectent. Ex his vero patet, hanc peccatorum alienorum imputationem immensum non raro orbem describere, prout notat *Stapf*, § 122.

(*H*) *Pag. 288.*

« *Non concupisces rem proximi tui*: haec est differentia inter legem divinam et mundanam, quod lex mundana judicat facta et dicta; divinam autem non haec tantum, sed etiam cogitata. Et ratio hujus est, quia illa est per homines, qui indicant ea quae apparent exterius; sed divina est a Deo, qui interius exteriusque conspicit. » Ita Angelicus (*Op. de* 10 *praeceptis*, dc IX). Hinc bene Balmes (*Il Protestantismo comparato al Cattolicismo*, l. XIII: « Se penetriamo nel sacrario del pensiero, ove non giunge pupilla d'uomo, aperto solo agli occhi di Dio, che significa libertà di pensare? Forsechè il pensiero non ha sue leggi, alle quali necessariamente dee soggettarsi, quando non voglia perdersi in un caos? può forse dipartirsi dalle norme di una sana ragione? può non udire i consigli del buon senso? può scordarsi che il suo soggetto è il vero? può disconoscere gli eterni principii della morale? » — *V. Collezione di buoni libri.* Torino, dispensa 16 — Bergier, *Dizionario* ecc. V. Libertà di coscienza, Tolleranza — *Saggio elementare di diritto pubblico Eccl.* vol. 1.

(*I*) *Pag. 289.*

Ad rem Careno (*Delle Regole* ecc. Es. XI). « Si può dare l'occasione al pensiero cattivo con un atto innocente, o indifferente. Per esempio, col conversare moderato e circospetto; col passeggiare e andare per le strade sebbene s'incontrino oggetti di pericolo alla castità, quando se ne ritiri prontamente lo sguardo: col leggere libri non cattivi, o vedere qualche rappresentazione per sè onesta. Se tutto ciò mi sveglia pensieri immondi; ma col divino aiuto so di resistere, non sono colpevole, perchè ho diritto a quelle azioni indifferenti. Potrei non guardare in faccia persone di altro sesso; potrei sequestrarmi onninamente da loro; ma ciò non è, che un consiglio. Così praticavano un san Brunone, un san Luigi Gonzaga, e alcuni altri Santi e Sante; ma essi avevano anche il corredo delle altre virtù, ed era in loro ammirabile ed edificante un tale contegno; ma se un Ecclesiastico, e ancor più in secolare non avesse quasi altra virtù, che di tenere gli occhi a terra, quando vi sono femmine, sarebbe una affettazione. Questi Santi tenevano gli occhi a terra; ma i loro pensieri ed affetti erano in cielo.

« Posso dare occasione colpevole alla tentazione, e l'atto mio che vi porge occasione, può essere o leggermente, o gravemente colpevole. Un atto di sfuggevole curiosità o nel guardare o nell'ascoltare, o nell'interrogare, ben può dipingermi delle turpi immaginazioni; ma so altronde, che se col divino aiuto resisto, non mi fa reo che di colpa veniale. Qualora però un atto per sè leggermente colpevole riuscisse a me un prossimo pericolo di rea compiacenza attesa la mia fragilità su tale materia, allora sono colpevole di grave peccato per ragione del pericolo prossimo relativo, a cui mi espongo.

« Posso dare occasione gravamente colpevole al pensiero cattivo. Fisso lo sguardo in una donna immodestamente vestita. Dico *fissare*: perchè se fosse un correre d'occhio accidentale, che poi si ritirasse prontamente, non sarebbe il caso nostro; allora diverrei reo di grave peccato, perchè questa indecente libertà di un guardare fisso è annessa e connessa col prossimo pericolo di rea compiacenza. Fissare l'occhio e non accendersi il cuore da fuoco impuro, sarebbe quel caso sì raro della polvere di un archibugio, che alle volte piglia fuoco al di fuori sull'acciarino e non si comunica colla polvere di dentro.

(*J*) *Pag. 293.*

« Ecco Virgilio (ad rem Causette, in suo sermone, *De inferno*) che danna Prometeo ad una pena eterna, sotto il rostro di un avoltoio che non si sazia mai. Platone condanna lo scellerato ad una eternità dolorosa. Celso dichiara questa credenza comune ai pagani ed ai cristiani. Lucrezio non si piglia il carico di formare la felicità del mondo, se non allorquando sarà passato in codice universale questo articolo di fede. Finalmente Voltaire medesimo è costretto di proclamar questo domma un'opinione di tutti i tempi e di tutti i paesi . . .

« Certamente che v'ha, se volete, dell'infinito nella pena del riprovato, ma v'aveva pur

l'infinito nella redenzione che egli calpestava, l'infinito nel Cielo che egli dispregiò, l'infinito nell'assoluzione che egli ricevette, l'infinito finalmente in tutti i Sacramenti che egli profanò. Ora, aggiungete tutti questi infiniti da un lato, mettete dall'altro l'infinito della pena, e ditemi chi la vincerà, se la giustizia o la bontà? Non si vogliono lacerare i dommi discutendoli, perocchè l'è un attentato contro la verità; prendete la verità della pena nel suo mezzo naturale, vale a dire in faccia della Redenzione e dell'Eucaristia e ditemi ciò che è assorbito, se la giustizia o la bontà? No: la bontà.. non è assorbita. È vero che Dio creò l'inferno, ma questa creazione, il dico sulla fede di un Santo, fu un atto di amore, perchè era nell'intenzione di preservarvi dal male. Un giorno la tentazione vi sorrise: voi avete detto a Dio col peccato mortale: Ritirati! Dio se ne andò; da poi quel momento non fu scagliato colpo di tuono all'anima vostra per toccarla. No, solamente la morte giunse, e quel giorno Dio non era con voi, e pel solo fatto, fu l'inferno; a tal che l'inferno non è altro che il peccato mortale continuato sino alla morte, non è più imputabile a Dio del peccato di tutti i giorni, che voi non fate alcun pensiero di imputargli. »

Item V. Lacordaire, *conferenza* LXXII — Sed maxime Nicolas, *Studi filosofici intorno al Cristianesimo*, vol. 3 in fine. Opus a Pio IX laudibus cumulatum — Item Rusca, *De inferno et statu daemonum ante mundi exitium*, libri quinque, in quibus tartarea civitas, paratorum ibi cruciatuum genera, ethnicorum etiam de his opiniones, etc. varia eruditione describuntur Mediol. 1621 — Patuzzi, *De futuro impiorum statu* — Liguori, *Dissertaz. Teologico Morali*, Dissertaz. VIII — Passaglia, *De aeternitate poenarum*, *deque igne inferni* — Martinet, *Soluzione de' gran problemi*. Ventura, *La ragione filosofica e la religione cattolica*, Confer. XXI: *eternità delle pene*; vol: 3. Milano 1857.

(*K*) *Pag. 315.*

Quoad luxuriae materiam, quaedam notanda specialius pro praxi, ac recto Confessariorum regimine.

1. Quoad *pollutionem*: nullum vitium est tam forsan emendatu difficilius et tam noxium sub omni respectu juvenibus et praesertim mascolis, quam habitus se polluendi. Etenim prava hac consuetudine deprehensi obdurantur, hebetantur, virtutes fastidiunt, Religionem contemnunt, eorum indoles fit tristia, fortitudinis incapax, nullius propositi tenax: vires corporis deficiunt, graves nascuntur infirmitates, advenit caducitas praematura, et saepe mors ignominiosa (*medicis et experientia quotidiana testibus*). Sollicite ergo studeant Confessarii eos, qui sibi creduntur, adversus tanta mala praemunire, vel ab infami habitu jamcontracto retrahere. Execrandus *masturbationis* habitua, si inveteratus sit, Confessarios in quandam desperationem conjicit; nam si (poenitentes) *severius* tractentur, timendum est, ne deinceps non redeant et pejores fiant; si *nimia indulgentia* anscipiantur, in coeno vitii torpentes manebunt. Summa igitur prudentia magnoquo zelo curare oportet, ut infelices isti poenitentes ad sacrum Poenitentiae tribunal saepe, v. g. singulis hebdomadis accedant, de culpis admissis doleant, et propositum amplius non peccandi frequenter renovent, orent, orent et iterum orent.

2. Quoad *fornicationem*: fornicatio fidelis cum infideli, puta cum hebraea aut mahometana, in communi sententia longe gravior est, quam cum catholica. Imo haec infidelitatis circumstantia, ex Continuatore Tournely, speciem mutat: quia sicut ab Ecclesia nubere prohibitum est christianis cum infedeli, in honorem catholicae fidei et ad semovendum perversionis periculum, ita eadem de causa prohibita censetur ab Ecclesia quaevis copula cum infideli, quae semper vergit in dedecus Religionis: ideo non est solum contra castitatem, sed etiam contra Religionis virtutem. Hanc tamen specialem circumstantiam mortalem esse alii negant.

3. Quoad *concubinatum*. Jure civili concubinatus tunc tantum putatur, quando concubinarii habitant eandem domum Non ita tamen jure Canonico, uti constat ex stilo Curiae Romanae, et ex Tridentino, Sess. 24, c. 8. (V. Salmanticenses, *tract.* XXVI, c. 2, punct. 2), — Concubinatus idem est ac *simul cubitum ire*; fornicatio vero deducta est a verbo *fornicor* sumpta denominatione ab eo quod meretricea in fornicibus, hoc est locis concameratis seu ad modum arcus fabricatis, honestatem nundinabantur. Hic advertendum, nomen *concubinae* non semper in malo sensu usurpari; in veteri Lege hoc nomine (tune permissa uxorum pluralitate) vocabatur vera uxor, sed secundaria quae scilicet honorem et domus administrationem non habeat — V. Veith, *Scriptura contra incredulos vindicata*, De libro Job, n. 126.

4. Quoad *sodomiam*. Perfecta est sodomia in quacumque parte corporis fiat congressus; quia ordinarie semper adest tunc affectus ad indebitum sexum. Ideo non est opus explicare in Confessione, an pollutio fuerit intra vel extra vas praeposterum; quamvis ad incurrendum reservationem requiratur seminatio intra vas, ut

ait P. Mazzota . . . . Pollotio babita tangendo pucrum vel mulicrem dormientem, absque tamen concubitu sive conjunctione corporum, non habet nisi simplicis pollutionis malitiam, ut probabilius dicunt Salmanticenses, Cajetanus, Azor, Bonacina, etc. Item qui polluitur tactibus alienis, jam dupliciter peccat cooperando peccato alterius; non tenetur tamen explicare, an tactibus maris vel foeminae, nisi ista babeat virum aut votum castitatis » Ligunri, *Homo Apost. tract.* IX, nn. 24 et 25 — Hic notandum etiam: non refert in quo vase coëant masculi aut foeminae inter se vel in anteriori vel in posteriori, vel in alia corporis parte; cum malitia sodomiae in affectu ad sexum indebitum consistat, atque in genere suo completa sit, dum fit applicatio membri genitalis ad partem corporis ejusdem sexus per modum concubitus. Si autem fieret tantum applicatio manus, pedis vel oris ad partes genitales alterius, etsi pollutio ex utraque parte sequatur, non reputaretur sodomia; quia non esset concubinatus. »

5. Quoad *turpia verba* proferentem, audiatur Stapf, § 310: « Qui turpia proferre amat, hoc ipso depravatum animum, et immunditiam cordis testatur, quandoquidem *ex obundontia cordis os loquitur* (Matth. 12). Tum vero in semetipso non minus quam in aliis sensum pudoris hoc firmissimum integritatis munimen subvertit ac destruit: unde irrumpenti libidini jam facilis accessus panditur. Denique neminem latere potest quot scandala inde oriantur, dum per hujsmodi verba salacia phantasia turpissimas imagines concipit, stimulus venereus irritatur, et nefandorum flagitiorum horror sensim abstergitur. Praesertim res est luctuosissima, si juventus adhuc incorrupta talia auribus usurpet, sicque pudendas illecebras, quas bucusque feliciter nescivit, pessime edocetur. Quamobrem jubet Apostolus: *Omnis immunditio nec nominetur in nobis, sicut decet Sanctos; aut turpitudo out stultiloquium aut scurrilitas, quoe ad rem non pertinet* (Eph. 5).»

6. Quoad *theatra* observandum, quod aliquando scenici ludi rure obtinent, et ab ipsis rudibus instituuntur vel ad ipsum divinum cultum augendum. De his habet Stapf, § 318: « Equidem hucusque nonnisi spectacula religiosa, et insuper non de nocte, sed tempore pomeridiano edi consueverunt. Sed praeterquamquod per haec spectacula tum in ipso loco, tum in vicinia cultus divinus et chrisiana institutio multum defraudentur, tot etiam abusus, et morum corruptelae inde resultant, ut pastores animarum de illis nonnisi dolere possint. Etenim *actores ipsi* exinde vanae ostentationi, petulantiae, ebrietati, aliisque vitiis assuefiunt; ex numero autem *spectontium* plurimi hac occasione corrumpuntur, dum praecipue utriusque sexus juventus liberius sibi indulget, finita comoedia ad tabernam divertit, et tum ibidem tum in reditu plurimis peccandi periculis exponitur ». Videat tamen Parochus, ne obstando majora provocet mala: curet, si fieri possit, ut partes foeminarum excludantur, et nullus vir veste foeminea utatur.

7. Quoad *remedia contra luxuriam* et maxime *pollutionem*: nullum remedium validius est, quam saepe confiteri, si credere est Philippo Nerio, b. Leonardo, etc. — V. Liguori, *Proxis Conf*, n. 77, ubi docet eos, qui hoc remedio non utuntur, emendationem sperare non posse, nisi per miraculum — Et liber, *Il Sacerdote Sontificoto*, n. 94, habet: « Rimirato pur con buona speranza per valide quelle Confessioni, dopo cui il penitente ha diminuito notabilmente le colpe, ancorchè sia poi ricaduto. Altrimenti questo sarebbe un confondere il frutto di una sola Confessione col frutto di molte, come chi non volesse distinguere il vantaggio di un buon rimedio preso una sola volta, dal vantaggio del medesimo preso a lungo tempo. Come adunque si dice efficace quella medicina, che presa oggi arresta di fatti e leva la febbre, beochè ritorni dopo qualche giorno, e il levarla costantemente è riservato alla continuazion del rimedio che oltre la febbre leva i cattivi umori, che tornerebbero a generarla di nuovo; così Dio non ha dato a ciascuna Confessione una forza illimitata per ogni maniera di effetto. Ogni Confessione ben fatta leva il reato di tutte le colpe accusate con buon dolore, ma non leva tutte le loro reliquie, la debolezza e proclività a ricadere; diminuisce, ma non doma del tutto la forza dei mal abito. Questo ulterior effetto è riserbato dal corso ordinario della presente provvidenza alla sola continuazion delle Confessioni che a poco a poco purgano anche dalle reliquie del peccato, e fortificano così che più dura costante e soda la sanità dell'anima. È per questo il Rituale Romano suggerisce per rimedio specifico a' recidivi la frequenza de' Sacramenti; e tutti i Santi e Maestri di spirito convengono ad inculcarla » — It. V. Gousset, *Giustificozione della Teol. di s. Alfonso*, c. IX — P. Ventora, *Le donne del Vangelo: appendice oll'Omelia*: La donna malata, o la pietà: *Il rimedio contro il vizio dello carne*: ubi maxime commendatur etiam frequens Eucharistiae susceptio.

Hic venit etiam maxime juvenibus commendanda devotio erga Angelicum juvenem Aloysium Gonzagam, quem Benedictus XIII Sanctorum fastis adscripsit, atque innocentiae et castitatis exemplar simul et patronum studio-

sae praesertim juventuti dedit. Qua in re cumulatissime faciet notisaima oratio. *O Luigi Santo*,pro qua Pius VII et partiales et plenariaa Indulgentias conceasit — Ita extollenda maxime pro atudiosia juvenibus devotio erga s. Thomam, qui fortiter dimicans ad tuendam suam puritatem, meruit sacro cingulo ab Angelis costringi, quo perpetuae virginitatis gratia donatus. Hinc nata devotio, et sub nomine *Militiae angelicae* inatituta de hoc aacro cingulo pia societas, quam plnres Pontificea Indulgentiis cumularunt. *V. Il giglio della purità conservata con varii mezzi, e specialmente con la divozione del sacro Cingolo dell' Angelico Dottore, s. Tommaso d'Aquino* Torino, Paravia 1843.

(*L*) *Pag. 317.*

Vitium ebrietatis prae reliquis formidandum est, quod praeter dissipationem bonorum, plerumque etiam officiorum neglectum, complura scandala, et sat numerosam catervam peccatorum pedissequam habere soleat, et quod in diram consuetudinem babeat, quae semel contracta aegerrime corrigitur. Hinc d. Hieronymus hominem ebriosum non solum mortuum sed etiam sepultum dicit. Et plerumque aliud remedium non restat,quam ut per longius tempus ab omni potu inebriante prorsus abstineant; si enim dulci huic veneno labia denuo admovent, omnium propositorum immemorea se iterum concitato naturae pruritui permittunt. Sunt etiam omnino prohibendi ab ingressu cauponarum.

Attamen prae reliquis hoc vitium in Sacerdote, praesertim pastore animarum, atrocitatem fere portentosam acquirit, dum nempe illi infra conditionem brutorum dejecti conspiciuntur, quos populi christiani duces et angelos esse oportet. Haec Sacerdotum perversitas jam ab Isaia (*cap. 28*) inter praecipua incitamenta computatur, quibus populus ad omnem impietatem, Deus vero ad acerbissimam vindictam provocetur — Qui vitae decuram ab hoc pessimo vitio vinci non vult, juvenis utatur modico vino, et sollicite caveat ab occasionibus. Saepe pia quidem, ast et maleaana ruricularum liberalitas Sacerdotem praecipue juniorem ad hoc vitium deflectit, dum nempe eidem ad suas aedes divertenti vinum adustum non tantum offerunt, sed obtrudunt etiam. (Ita Stapf, § 294 et seqq.) — *V.* Raineri, *Istruzioni*, ecc. t. 3, *rimedii contro l'ubbriachezza.*

(*M*) *Pag. 320,*

Invidiam ad vivum pingit Ovidius l. II *Metamorp.:*

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto;
Nusquam recta acies; livent rubigine dentes;
Pectora felle virent; lingua est suffusa veneno;
Risus abest, nisi quem visi movere dolores;
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis;
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum;carpitque, et carpitur una,
Suppliciumque suum est....

(*N*) *Pag. 324.*

Quoad censuram,quae ipso facto incurritur notamus: — 1. Etsi censura latae sententiae illico suum sortiatur effectum; aliquando tamen, ai agitur de magna re, Pontifex eam incursam esse declarat, ac quasi de novo infligit. Quod tamen non est de necessitate ; sed fit, ut aic magis terreantur homines et a malo arceantur vel etiam ut omnia tergiversatio de medio tollatur. Sic Pius VII excommunicavit Principatus Romani uaurpatores ; et tamen certum erat, ab istis excommunicationem fuisse incuraam,utpote latam jam in Bulla *Coenae* —2. qui alicui facto jam consummato,cui censura latae aententiae adnexa est, subscribunt vel illud approbant ac laudant simpliciter, non ideo censuram et ipsi incurrunt; sed illa solummodo ii ligantur, qui efficaciter ad factum illud concurrerunt, id est vel ad illud efficaciter ponendum vel ad illud efficaciter exequendum:excipe nisi in censurae comminatione aliter atatuatur ab ipso auperiore. Non est tamen dubitandum, quod tales laudatorea ac subscriptorea peccent, cum opus malum approbent. Et si forte primitus valeant excusari, putantes id aibi exemplo aliorum licere;cessat tamen haec bona eorum fides, atatim ac Ecclesia per suos Praelatos loquitur. Neque tunc amplius excusantur, aed eorum peccatum ex materiali in faciem Ecclesiae fit formale, si admissum publice non corrigant. Sane actum esset de magisterio Ecclesiae docentis, si quis tuto se egisse contendat; quia dictamen suae conscientiae secutus fuit : hoc est spiritum privatum velle sequi : hoc est Protestantium placita adoptare.

Aliquando etiam *bruta* dicuntur excommunicari vel anathematizari, ad significandum videlicet quandam adjurationem pro ipsorum interitu et expulsione;non autem in sensu genuino et proprio — Imo aliquando etiam *mortui* excommunicari dicuntur, sed improprie: hoc intelligitur vel de quadam execrationis specie ; vel de excommunicationis declaratione, quam ante mortem incurrerint; vel tandem de excommunicatione indirecta,qua nempe Ecclesia prohibet. ne orationes pro iis effundantur, aut alia iisdem praestentur externa ac publica christianae charitatis officia.

(O) Pag. 326.

Hinc etiam obi viget *Regium Placitum* quoad Bullas Pontificias,ab eo semper excipiuntur, ut debeot excipi illae,quae rectam vivendi normam atque mores respiciunt. Et hoa quidem respicit censura; cum ejus comminatio sit utique ad cootinendos homines, eorumque religiosos mores firmandos — *V.* Riceardi ; *Gemiti* etc. *Convers.* IV — *Civiltà Cattolica*, vol. VII, anno 1852, pag. 40: *L'Exequotur — Concordotum Austriacum*, art. 2. — Et *Allocutio* Pii IX habita in Concistorio 3 nov. 1855 aperte tradit *falsom jam opinionem , perversom , funestissimam, oppositam, operte divino Primatui et jam damnotum quae doeet placitum Regium necessarium esse pro rebus spiritualibus et ecclesiasticis negotiis.*

Dices: *Cum Eeclesia sit in Statu, nihil nisi dependenter ob ipso constituere potest* , *ne confusio inducatur*; *ergo leges et maxime puniliones nullius roboris esse debent* , *neque tollerondae sine Regis venia et probatione* — R. cum Nardi , *Elementi di dritto Eccl.* p. 2 , c. 2 , a. 1 : « Lo Stato non dee tollerare dentro di sè aleuo potere e governo , che s' aggiri nella sua stessa sfera , e non dipenda da lui. Noo è però neeessario che assorba ogni forza ed attività ; ma quelle soltanto , che si inferiscono alla ragione della sua esistenza . . . . Per lo che concludiamo: lo Stato e la Chiesa ooo sono compresi l' un nell'altra; ma coesistooo l' una per l'altro, come due peraone morali, gioridiche,libere, iodipeodeoti e perfette entrambe rivolte a promoovere la felicità del geoere umano,ma sotto diversi rapporti , e per diverse vie ». Uode unaquaeqoe potestas circa actos suos omnino libera est, et potest sicuti iodicere praecepta,ita etiam transgressores punire.... Ecco le belle parole dell' illustre Arcivescovo di Colonia testè rapito alla chiesa germaniea: « Che è la cosa Chiesa? si dice: *è una società nello Stato.* Una società forse come quelle di strade ferrate, di navigazione a vapore, di quelle che per esistere han bisogno esse e i loro statuti della sanzione dei governi, e che un loro deereto diseioglie ? O una società, ehe si raecoglie a pregare, e fuor del tempo e luogo della preghiera non si ravvisa ? O una società ccme quelle , che nel dividersi dalla Chiesa cattolica si gettarono nelle braccia dello Stato ? O forse anche un felice trovato un' utile istituzione politiea ?....

« La Chiesa cattolica nello Stato » ? Essa che non conosce altri limiti che quei della terra, altro termine ehe la durata del mondo ? Essa destioata ad aeeogliere , e come tenera madre educare tutti gli uomini reggenti e sudditi tutti, i popoli del mondo ; e beoedirne , a santificarne i legami sociali, i maaaimi come i minimi?—« La Chiesa cattolica nello Stato? » Ella che contro il voler del Sovrano io opposizione alle così dette *leggi di Stato*, per volere di Colui « cui è data ogoi podestà ne'cieli e sopra la terra » (*Matt.* XXVIII , 18) nacque , crebbe,si diffuse fra tutte le genti, ella una società oello Stato ? Forse in quegli Stati che sursero poichè la Chiesa ebbe fiorito e fruttificato per secoli ? O in qoelli che abbaodonarono la casa della lor madre?O sarà forse smembrata in molti Stati grandi e piccoli secondo i lor confini politici,come le Confessioni separate da lei ? — Ella , l' unica Chiesa cattolica nello Stato ? Il Regno de' eieli che non è di questo mondo, nei regni , che sono soltanto di questo e per questo mondo ? Ella, la immortale e immutabile nel motabile sott' ogni rapporto, nel continoamente, indefessamente mutato ? La costode delle cose supreme ed eterne nello Stato, che non guarda se non le terreoe? » (« Uober deo Frieden uoter der Kirche,und den Staaten; id est «Della pace tra la Chiesa e lo Stato» di Clemente Augusto bar.di Droste Vichering Arcivescovo di Colonia,pag. 7-9) Vid. etiam Annali religiosi, t. XII, pag. 207 — Civ. Catt. serie 2, vol. VI: L'autorità sociale —'Boyer, « Difesa della Chiesa catto« lica contro la eresia costituzionale, che sot« tomette la Religione al magistrato, rinnova« to in questi ultimi tempi. » Parigi 1840.

(P) Pag. 333.

Celebris Bulla *Coenoe* est antiqoissima,de cujus origine certo non costat : ab immemorabili publicabatur Romae singulis anois feria v in *Coena Domini*; ac propterea dicta fuit Bulla *Coenae*. Quae tamen, uti dicuot, nunquam fuit *reeepta* in Hispaoia, neque in Germaoia , neque Venetiis, neque in Gallia. Lata est propter tria: tum ut servetur « integritas fidei ca« tholicae; *tam* onio fidelium cum Christo e« jusque Vieario ; *tum* societaa » *inter ipsos fideles.* » Bullam exponunt inter ceteros Bonaeina; Duardus; Palaus;Abreu, « Instruetio Parochi.» Casus autem his versibus contrahuntur penes Edmundum Voit:

Haeretici; a Papa appellans: cum fure pirata;
Augens vectigal; vel Breve falsificans,
Hostibus arma ferens;seu victum qui amovet urbe
Quos Papa aut pietas aut sua causa ciat.
Praesulibus gravis, ad laicos et sacra trahentes;
Prelati, Ecclesiaeque usurpans jura , onus et qui
His statuit; laicus Clerum si crimine damnat
Sedis Apostolicae terras quique occupet atrox:
Hos omnes Domini Coenae anathema ligat

Etsi a tempore Clementis XIV, non amplius Romae publicetur Bulla *Coenae*, ut prius erat in more singulis annis; adhuc tamen pergit obligare, et passim ab omnibus citatur pro iis locis, ubi jam erat in vigore. Illa enim publicatio non erat necessaria conditio ad Bullam, cum id nullibi legatur praescriptum sed quaedam tantum solemnitas ideo inducta, tum ut nullus illius oblivisceretur, tum ut magis terrerentur mali. Sic plura quotannis contra sectas occultas, bonorum ecclesiasticorum usurpatores, decimarum detentores, etc. in Ecclesia Dei repetuntur Constitutiones ac Decreta, quae si non repeterentur, non ideo vim amitterent suam.

(Q) *Pag. 336.*

Res per se loquitur: qui in excommunicationem incidit, ideo est quia Ecclesiam non voluit audire; sed qui Ecclesiam non audit, ex Christi verbis, est habendus ut ethnicus ac publicanus. At numquid poterit ethnico Sacramentum rite ministrari, sepultura ecclesiastica donari, et alia bona Ecclesiae ei tribui? qui renuit Ecclesiae praesulibus se subdi, neque Ecclesiae bonis frui meretur. Necesse ergo est, ut primum se retractet a sua pervicacia: vel privatim, si ejus delictum occultum sit; vel publice; si ejus delictum fuerit publicum.

Neque sufficit protestari, se velle catholice vivere et mori; Ecclesiae non verbis tantum, sed maxime operibus obtemperandum est: unde quando Ecclesia aperte loquitur, absoluta et absque ulla conditione submissio nostra esse oportet — Neque etiam faceret, si quis protestaretur, se omnia peccata sua confessum fuisse, ideoque suae obligationi satisfecisse; nam Confessio est de foro interno, et nemo potest vel debet scire quid in Confessione actum sit. Sed quoad alia Ecclesiae Sacramenta res est de foro externo: hinc si publico censura nota est, publico debet esse nota, si aliud non obstat hic et nunc, retractatio, ne dicatur indignis Sacramenta ministrari (V. Allocutio Pii IX, 1 nov. 1850, In Concistoriali) — Norma autem haec esse solet, ut requiratur tum generalis fidei professio, tum et maxime expressa retractatio erroris, in quem quis lapsus merito creditur. Hinc refert Lucchesini, « L'incredulità convinta da suoi stessi seguaci, » quod ab Archiepiscopo Parisiensi Beaumont, uti insufficiens fuit declarata haec Voltairii retractatio: « Io sottoscritto dichiaro, che da quattro giorni essendo attaccato da vomito di sangue all' età d' ottantaquattro anni, e non avendo potuto andare alla Chiesa, il sig. curato di S. Sulpizio essendosi compiaciuto di aggiungere alle sue buone opere quella d' inviarmi il signor abate Gaultier, sacerdote, io mi sono confessato da lui, e che se Dio dispone di me, io muoio nella Religione cattolica in cui sono nato, sperando dalla Misericordia divina che si degnerà perdonarmi tutti i miei falli, e che se mai avesse scandolezzata la Chiesa, ne domando perdono a Dio e a Lei, 2 marzo 1778. In casa del signor marchese di Villette alla presenza del sig. abate Mignot mio nipote, e del sig. marchese Villevieille ». *Segnato* Voltaire. Si sottoscrissero pure il Mignot e il Villevieille. Dietro poi allo stesso foglio aggiunse: — « PS. Il signor « abate Gaultier avendomi avvertito che si di- « ceva fra certa gente, che protesterei contra « tutto quello che avessi fatto alla morte, di- « chiaro che questo è un antico scherzo attribui- « to da lungo tempo a molti più illuminati di « Voltaire. »

Si tot sint ac ita graves excommunicationis effectus, certe illam irridere non possunt qui sunt ex animo catholici. Excommunicatio nullam utique directam corpori coactionem infert: quid inde ? animam ligat. Quamquam et in hoc mundo censorarum contemptores saepe punit Deus. Hinc ad rem Salzano, *Storia Eccl.* lib. ult. « Avea già detto Napoleone nell' eccesso della sua superbia, che la scomunica del Papa non avrebbe potuto far cadere la baionetta dalle mani dei suoi soldati. Ma non si accorse lo indomito, che con Dio non si burla ; e guai a colui il quale se la prende colla Chiesa e maltratta i ministri del Santuario ! La campagna di Russia gli fu micidiale; il gelo, il freddo, il ghiaccio fecero cadere le baionette dalle mani de suoi soldati, e Dio si servì degli elementi per iscbiacciare quel superbo di cui erasi servito come d' istrumento per punire i popoli nei giorni del suo furore. Una notte sola consunse ventimila cavalli, e quattrocentomila combattenti furono spenti senza poter sguainar la spada; caso unico nella storia dei tempi ».

Hic etiam notare non abs re erit, nempe jansenianum esse dicere excommunicationem non incurri ab illo, qui intentionem non habet eam incurrendi, imo habet intentionem contrariam, servandi scilicet unionem cum Ecclesia per charitatem, qua etiam expulsur non intendit ab ejusdem sinu disjungi. Haec fuit tristissima et fallax Paschasii Quesnelli argutia ad eludendam Ecclesiae potestatem in censuris ferendis ; « Nunquam nos (inquiebat iste) eximus ab « Ecclesia, etiam quando hominum nequitia vi- « demur ab ea expulsi, quando Deo, Jesu Chri- « sto et ipsi Ecclesiae per charitatem affixi « sumus: » quae propositio sub numero 91 a sancta Sede damnata fuit. Et jure merito, nam quid, quaeso, discriminis est (in re quidem, si non in verbis) inter dictam Quesnellianam

sententiam et illam Martini Lutheri ; *excommunicationes sunt poenae externae* ? Atque ut discipulos suos ad conculcandas Ecclesia excommunicationes inflammaret magister audacissimus, haec addebat pravitatis haereticae plenissima verba: « Excommunicationis injustae metus nunquam debet nos impedire ab implendo officio nostro. Pati potius iniquam excommunicationem et anathema injustum quam prodere veritatem; est imitari sanctum Paulum: tantum abest ut sit erigere se contra auctoritatem et scindire unitatem » Proh Jupiter ! « Apage haec immitia poma » e scholia nostris in aeternum et ultra ! — Vel apud ipsos gentiles obtinebat haec spiritoalis poena, abeit ergo, ut eos audiamus , qui ideo Ecclesiam insectantur. « Si quis privatus aut publicus eorum decreto non steterit , sacrificiis interdicunt » (ita de Druidibus Sacerdotibus scribit Caesar , *de Bell. Gall.* l. VI , cap. 5). « Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum , ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; ab iis omnes decedunt;aditum eorum sermonemqne defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant ; neqne iis petentibus jus redditur, neque honor ullus communicatur ». Similia fere habet Tacitus in *Hist.* l. V,n. 5 — Apud Judaeos autem triplex erat excommunicatio : alia minor *separatio* (*niddui*) nuncupata , in qua triginta diebus naus Sacrorum erat interdictus; alia *anathema* (*cherem*), quae reum Synagoga et civili commercio extorrem faciebat ; alia excisio (schammata),quae 400 tubis promulgabatur, omnemque in Synagogam regressus spem praecidebat;imo juxta plures etiam sententiam mortis involvebat. V. Calmet , « Dictionarium histor. cronol. Sacrae Scripturae, » V. Excommunicatio,

Ultimo ponimus pro praxi quaedam s. Poenitentiariae responsa quoad eos qui bona Ecclesiarum usurparunt vel usurpatoribus auxilium dederunt , pro quibus adest excommunicatio latae sententiae quae responsio pro casibus similibus valere poterit.

Quaes. 1: « Se le persone che hanno in qualche modo cooperato (dictae videlicet usurpationi)possano ammettersi per padrini nei Sacramenti del Battesimo e della Cresima » — Risposta: La s. Penitenziaria maturamente considerati i proposti dubbi,risponde che dopo la Stravagante *Ad evitanda* di Martino V nella amministrazione o nel ricevimento dei Sacramenti, o in qualsiasi altro atto divino o no,non sono i fedeli tenuti ad evitare una persona sotto pretesto di una sentenza qualsiasi o di censura *a jure* o *ab homine* promulgata in termini generali, se questa censura e sentenza non sia stata pubblicata e denunciata specialmente ed espressamente contro una data persona,principalmente se se ne prevedono scandali o mali. Siccome poi gli scomunicati, sospesi,interdetti o proibiti di tal fatta non furono dalla detta Stravagante in nulla riabilitati , è chiaro che commetteranno peccato,e tanto più grave quanto maggiore sarà lo scandalo, se nonostante la censura, si attentano di comunicare coi fedeli nelle cose divine.

Quesito 2 : « Se il Parroco o chi per esso possa assistere al Matrimonio che le medesime persone intendessero contrarre , senza che prima abbiano fatto constare di essere debitamente assolte dalla contratta censura— « Risposta: » il Parroco richiesto di assistere al Matrimonio di un pubblico e notorio scomunicato, deve prima cercare di dissuadere i contraenti , e d'impedire o sospendere il Matrimonio finchè lo scomunicato non siasi riconciliato colla Chiesa.Che se queste sollecitudini avessero e riuscire vane , e sieno d' altronde per insorgere gravi scandali, nascerne pericoli pel Parroco con danno della sua stessa Parrocchia, quando si avesse a sospendere più oltre l'assistenza, potrà in tal caso il Parroco lecitamente assistere al Matrimonio di un pubblico e notorio scomunicato tollerato. Parimente potrà il Vescovo,concorrendo queste circostanze e prese le cautele opportune , dare al Parroco licenza di assistere a tale Matrimonio.

Quesito 3: « La s. Penitenziaria sotto il 5 settembre 1855 avendo risposto che i Vescovi ed i Parrochi *passive se habeant*,quando sia grave ed imminente il pericolo di pubblici guai, di uso della pubblica forza , se non si procede alla sepoltura delle persone suddette,se non fecero pubblica ritrattazione; si cerca se le mentovate parole si debbano riferire alla semplice tumulazione , di modo che si possa permettere che vengano sepolte in luogo sacro, oppure se , per evitare i temuti guai, possa il Parroco accordare gli onori funebri al defunto,non accompagnandolo alla Chiesa coll' intervento del Clero e delle confraternite, cantare la Messa » —Risposta: « Consultino il diritto divino ed ecclesiastico, e gli autori approvati (V. dicta de privatione suffragiorum) »

Quesito 4: « In alcuni Rescritti coi quali si accorda la facoltà di assolvere Intendenti ed Insinuatori che presero parte alla suddetta legge e la fecero eseguire colla forza , fra le condizioni che appongono, avvi quelle di riparare lo scandalo *eo meliori modo quo potest*. Questa condizione è variamente interpretata, e si sa che in alcuni luoghi taluni dei sudditi a nulla furono obbligati , e si

« ammisero ai Sacramenti. Si chiede se si « possa seguire un tale esempio per la sola « ragione che emettendosi dai medesimi impiegati una ritrattazione qualunque alla presenza di testimoni correrebbero rischio di essere destituiti dal loro impiego, che non potrebbero lasciare senza gravissimo danno proprio e della famiglia. »

Quesito 5: « Si cerca inoltre se nella circostanza in cui tali impiegati corrono rischio prossimo di essere destituiti dai loro impieghi, ove venisse a manifestarsi la loro ritrattazione, possa bastare che la facciano solo alla presenza del Vescovo o del Confessore. « Per evitare poi lo scandalo che per avventura verrebbe nel popolo, qualora si accostassero pubblicamente ai Sacramenti senza fare la ritrattazione in pubblico, si cerca se possa adottarsi il temperamento di somministrarli loro in privato, purchè sieno sempre disposti alla pubblica ritrattazione, in caso di pericolosa malattia, o di cambio di cose nello Stato. »

« Risposta ai due *Quesiti* precedenti. » Per la ritrattazione bastare, che si domandi perdono alla Chiesa stata lesa, e si ripari lo scandalo arrecato ai fedeli: il che si dee fare con prudenza e nel miglior modo che si possa per evitare i gravi danni che fossero per derivare al penitente: e inoltre bastare che la ritrattazione si faccia nelle mani del vescovo, e si deponga per esservi custodita nella Cancelleria vescovile, ed anche nelle mani del Confessore perchè questi la trasmetta al Vescovo come sopra, e quindi prudentemente e non senza discernimento si divulghi. Che se trattasi di infermi costituiti in pericolo di vita, basta una ritrattazione fatta secondo il già detto sopra, e sufficientemente pubblicata prima del ricevimento del Viatico. Che se essa non fosse ancora stata fatta, basta che si faccia dinanzi al Confessore e a due testimoni per essere quindi consegnata al Vescovo, e pubblicata dopo la morte dell' infermo. Del resto la s. Penitenzieria non crede essere in nessun modo conveniente che si abbiano ad ammettere segretamente alla partecipazione dei Sacramenti quelli che non fecero la ritrattazione come sopra pel vero scandalo de' pusilli che ne verrebbe ai fedeli dalla creduta pertinacia del penitente della censura.

Ques. 6: « Trattandosi poi d'impiegati i « quali sieno continuamente esposti ad eseguire nuovi atti voluti dalla esecuzione della legge, sarebbe a desiderarsi, che i vescovi venissero autorizzati ad accordar loro nei singoli casi le opportune facoltà, dopochè avessero ricorso alla s. Sede ».

Ques. 7: « Sono pure desiderabili più « ampie facoltà riguardo alla compra od affittamento dei beni stabili della Chiesa usurpati . . . » Risposta: la s. Penitenzieria risponderà con lettere separate.

« Dato a Roma, nella Penitenzieria, il 5 luglio 1857.

(R) Pag. 340.

Eamdem circa coemeteria jurisdictionem habet Episcopus, quam circa Ecclesias (*de immut. Eccl.* c. 2 in 6 *de sepult.* c. 13); sunt enim coemeteria loca religiosa ac sacra, speciali benedictione consecrata, ideoque ab humanis subducta: imo est veluti pars Ecclesiae, ad quam quidem spectat, cujus etiam loco sufficitur; coemeterium enim in suo sinu religiose recipit mortuos quos Ecclesia habuit vivos. Hinc Ecclesiae tantum esse debet dignos in eo recipere, indignos repellere. V. Gibert, « Corpus juris Canonici, Tract. de Eccles. » tit. 7, § 2. L. Ferraris, *Bibl. Canonica*, art. novissimus: *Coemeterium*— Affre, *Traité de la propriété des biens ecclésiastiques*. Paris 1837 — *Armonia*. Torino, anno 1854, n. 138, 16 novembre — *Il Cattolico di Lugano*, anno 1848 vol. XXXI.

Cum ecclesiastica sepultura pars sit catholicae communionis quae etiam post mortem manet, ideo merito ab illa repelluntur, qui viventes ea communione carebant, atque ab Ecclesia sejuncti ab hac vita publice migraverunt. Hinc e pluribus juris capitibus ecclesiastica sepultura privantur judaei, ethnici infideles omnes et infantes non baptizati; apostatae, haeretici, schismatici manifesti nominatim interdicti, excommunicati, suicidae, duellantes in torneamentis, usurarii manifesti, fures et latrones in crimine deprehensi et occisi, raptores Ecclesiarum si non satisfecerint, qui Paschate non communicaverint, uno verbo publici peccatores, quos constet impoenitentes decessisse. Qui hos temerarie sepelierint in catholico coemeterio, graviter delinquunt: imo si sepelierint aliquem infidelem, aut haereticum declaratum, aut excommunicatos vitandos, nempe vel publicos Clericorum percussores, vel nominatim declaratos excommunicatos, vel suicidas (can. *si quis*; Extr. *ad evitanda*, et Bulla *Detestabilem* Benedicti XIV), incurrunt etiam excommunicationem ipso facto: taliter sepulti, si adbuc fieri possit, sunt extrahendi ex sepultura, et coemeterium est reconciliandum; et interim sub gravi peccato prohibetur aliquem in eo sepeliri; quod si necessitas urgeat sepeliendi, locus sepulturae benedicatur, prout habetur in Rituali — V. Devoti, *Inst. Can. de sepultu-*

ris — L. Ferraris, *Bibl. Canonica*, V. Sepultura; Ecclesia, art. IV — Liguori, *Op. Mor.* l. I, *append.* 2, n. 91; l. VI, n. 363; *Homo Apost.* tract. XIX, n. 20; tract, XX, n. 91 — Nardi, *Elementi di diritto Ecclesiae*, § 518.

Pro praxi haec notamus: — 1. Contingere potest, ut quis Sacramentis fuerit privatus, non tamen ecclesiastica sepultura, ut si quis v. g. excommunicatus in ultimo vitae suo puncto sese poeniteat, nec amplius fiat locus Sacramentis; — 2. qui morte ab humana justitia plectuntur, sepeliendi sunt in loco sacro, si signa dederint poenitentiae, sed sine solemnitate: — 3. in dubio, an sit deneganda sepultura sacra, interrogandus Episcopus; si non potest interrogari, concedenda juxta illud: *In dubio odia restringenda*; idque magis, cum hodie tot incommoda ex denegatione sequantur, quibus praestat occurrere. Hinc etiam si Sacerdos solus testis fuerit repulsae moribundi, taceat, ni aliud obstet, ut sic vitet scandalum quantum fieri potest; — 4. mimis et comoedis sacra sepultura non est deneganda, cum nulla sit lex Canonica, quae eos sepultura ecclesiastica privet; — 5. cum benedicitur coemeterium pars aliqua extrema illius sine ulla benedictione relinquatur, ut inserviat pro sepultura infantium non baptizatorum, aliorumque, quibus denegatur sepoltura Ecclesiae: nec requiritur, ut illa pars per murum, vel quid alind separetur (etsi murum desiderent), modo discerni possit. Cum tamen nonnullis in locis contingat, ut sacrilege per vim sepeliantur in loco sacro qui sepeliendi non sunt; sapienter in illis locis statutum est ad praecavendam profanationem, ut omittatur totius coemeterii benedictio, sed ut singulis vicibus benedictio fiat ejus loci, in quo cadaver est deponendum. *Gousset, Gury*, etc. Ceterum quoad potest, servetur usus, et semper interrogetur Episcopus; — 6 « Si dovrebbe negare la sepoltura ecclesiastica a quelli che, ritenuti nell'opinion pubblica fra coloro che non si sono confessati nell'anno e non ricevettero l'Eucaristia a Pasqua, sono morti senza dare segno di contrizione. Ma stantechè in oggi per mala sorte, un troppo gran numero di persone vi ha che non adempiono il dovere della Confessione annua, nè quello della Comunione pasquale, si è in obbligo di modificare questo regolamento, restringendo il rifiuto della sepoltura ecclesiastica a quelle fra tali persone che, per empietà, avessero pubblicamente rifiutato i Sacramenti in punto di morte. Se, per esempio, l'ammalato avesse rimandato il prete bestemmiando alla presenza di quelli che il circondavano, senza che questi potesse ottenere di parlargli in privato prima della morte di lui, gli si rifiuterebbe la sepoltura ecclesiastica. Nulladimeno, nel caso che le persone che assistevano il moribondo, affermassero che prima di spirare e di perdere qualunque cognizione, ha domandato un prete o implorato i soccorsi della Religione, si potrebbe dargli sepoltura con le cerimonie e con le preghiere della Chiesa; — 7. « Può accadere, che il luogo destinato alla sepoltura dei fedeli sia profanato pel seppellimento d'un ebreo, d'un infedele, o d'uno scomunicato dinunziato. In questo caso, non si deve, secondo i Canoni, riconciliare il cimitero, se non dopo di aver dissotterrato il corpo che lo ha profanato. Se l'autorità civile si oppone al dissotterramento, non ostante le giuste e legittime instanze dell'autorità ecclesiastica, il Vescovo potrà permettere di riconciliare il cimitero con una nuova benedizione. La Chiesa non obbliga all'impossibile. Ma che farà il Parroco, se, prima di aver ricevuto la decisione dell'Ordinario, muore qualche fedele della sua Parrochia? Potrà egli accompagnare il corpo al cimitero e farvi la cerimonia religiosa? Lo potrà, a motivo dei gravi inconvenienti che avverrebbero non lo facendo; ma benedirà la fossa dove il cadavere debb'essere deposto. I tempi non sono i medesimi: non s'ha da far dunque maraviglia se le regole, in materia, di disciplina, variano nella loro applicazione » *Gousset* (V. *it. supra lit. Q.* ques. 3)

« L'illustre Vescovo di Liegi M. Montpeiller nella sua Pastorale per la corrente Quaresima (1857) stimò opportuno di trattare l'importantissima quistione del rifiuto dell'ecclesiastica sepoltura . . . . Esiste una legge ecclesiastica, che priva in certi casi i Cattolici degli onori religiosi della sepoltura; ora questa legge non è nè ingiusta nella sua fonte, nè nella pena che fulmina, nè nel suo scopo, ned è intollerante nella sua applicazione: — 1. Non è ingiusta *nella sua fonte*; la Chiesa che ha fatta questa legge, ha ricevuto da Dio medesimo il potere di promulgarla; Gesù Cristo ha detto alla Chiesa; « Ogni potere n'è stato dato « così in cielo come in terra (*Matt. 28*); tut« to ciò che legherete sulla terra, verrà lega« to nel Cielo; tutto ciò che scioglierete sulla « terra, verrà sciolto in cielo (*Matt. 18*); co« lui che non obbedisce alla Chiesa, sia consi« derato come un pagano (*Matt. 18*) », — 2. non è ingiusta *nella pena* che fulmina, perchè dessa è proporzionata al delitto e non viene applicata se non quando il delitto è pubblico e senza nessuna attenuazione d'ostensibile pentimento. Non è ingiusta perchè non è arbitraria: la pena si applica senza alcuna distinzione di grado, di fortuna, di talento, di

riputazione; — 3. non è ingiusta *nel suo scopo*, giacchè mira ad obbligar l'uomo con un salutare timore a rendere a Dio quello che dee a Dio; a compiere i suoi doveri da cristiano, e così assicurarsi l'eterna felicità; —4. non è una legge d'intolleranza *nella sua applicazione*, perchè essa non colpisce che coloro, i quali volontariamente e pubblicamente provocarono quella pena. Ed in vero che cosa fa la Chiesa rifiutando loro la sepoltura religiosa? la Chiesa li separa dai fedeli dopo la lor morte; ma essi eransi volontariamente separati dai fedeli durante la lor vita, e perseverarono volontariamente in questa separazione. La Chiesa, dopo la morte, dichiara che non li riconosce; ma essi medesimi dichiararono durante la lor vita colla loro condotta, che non riconosceano la Chiesa nè voleano essere da dei riconosciuti . . . La Chiesa in una parola applica loro quella pena, che essi inflissero a loro medesimi di piena volontà: questa pena sapevano che loro sarebbe toccata, eppure la elessero; dov'è dunque l'intolleranza? ....

« Del resto non è proibito di rendere al morto quei doveri che la sua condizione richiede; giacchè le leggi dell'umanità e della carità non vengono sospese a suo riguardo; e si può anche assistere alla sua sepoltura, purchè non sia accompagnata da cerimonie religiose d'altro culto, nè da parodie delle cerimonie del culto cattolico. » (Ita in Diario, L'*Armonia*, anno 1857, n. 59).

(*S*) *Pag. 349.*

Ante Tridentinum Episcopi facultatem non habebant Clericos sive excludendi sive suspendendi ab Ordinibus extrajudicialiter, sed tantum ob publice comprobata crimina, nempe per processum, hac facultate tunc fruebantur dumtaxat Regulares erga suos (*ex cap. ad aures de temp. ordin*). Sed Tridentinum in Cleri reformationem sapientissime intendens facultatem ipsam dedit etiam Episcopis indiscriminatim (*sess.* 14, c. 1), ut nempe Clericos suos possent ab Ordinibus tum excludere tum suspendere « ex « quacumque causa, etiam ob crimen occul- « tum, quomodolibet, extrajudicialiter », idest nullo formato processu, id est *ex informata conscientia*, nempe ex causis ab ipsa Episcopi conscientia perpensis et cognitis. Quae verba licet proferantur a Patribus solummodo in prima capitis parte, ubi agitur de exclusione; certum tamen est, ea esse etiam intelligenda de suspensione, uti docent communiter Fagnanus, Barbosa, Gonzales, De Luca, Giraldi cum Benedicto XIV, et pluries declaravit s. Congr. C. Item hae exclusiones et suspensiones possunt etiam esse perpetuae ex eadem s. Congr. Imo et declaravit « Episcopum in hujusmo- « di poenis decernendis non teneri dicere cau- « sam suspensionis seu delictum manifestare « ipsi reo, sed tantum Sedi Apostolicae, si « reus ad eam recursum habeat. »

Certum est autem, nullam dari appellationem ad Metropolitam in suspensionibus vel exclusionibus latis *ex informata conscientia*, cum tunc detur tantummodo recursus ad supremam Sedem, uti docet Benedictus XIV (*de Syn.*, l. XII, cap. 8). Potest Episcopus in hac censura ferenda formalitates ordinarii vel summarii processus judicii ex toto vel ex parte adhibere; nam Tridentinum ait posse *quomodolibet* censurare. Attamen in ferenda sententia exprimendum est, se agere vigore cap. 1, sess. 15 *Tridentini*; ne censeatur via ordinaria procedere, quo in casu essent necessariae solemnitates.

V. Opusc. « Intorno ai giudizi ex informa- « ta conscientia », Torino, Marietti 1850 — Ferraris, *Bibliot. Canon.* V. Suspensio, art. 1, n. 16 — Sed prae ceteris Bouix, *De judiciis*, t. 2, p. 2: qui hanc quaestionem undequaque resolvit; et multis quoque conatur tueri, Episcopum posse suspendere ex informata conscientia etiam quando delictum est omnino publicum; nam Tridentinum ait Episcopum posse procedere « extrajudicialiter ex quacum- « que causa, etiam ob occultum crimen »; porro illud *etiam* aperte supponit posse quando crimen non est occultum. Idque necessarium omnino; etsi enim delictum sit fama vulgatum, contingere potest ut aliquibus in locis formalitates servari nequeant absque difficultatibus, vel ob populi commotionem, vel ob gubernii minas vel ob temporum calamitatem etc. Id quoque tuetur Episcopus Lucionensis, Tract. « De sententia ex informata conscientia ». — Huic tamen adversatur vigens apud Romanos canonistas contraria persuasio; et Benedictus XIV de hac suspensione loquens, semper de occulto crimine loquitur.

(*T*) *Pag. 351.*

Audiendus Devoti circa Interdicti justitiam, *Inst. Can. h. loco*: « Apostata M. Antoninus De-Dominis, *De repub.* l. V, cap. 9, n. 38, et Paulus Sarpius *in tract. Theol. Venet.*, et peculiari opere *Dell'interdetto*, multa contra generale praesertim, ac locale interdictum scripserunt. Graviter tamen, ac solide contra hostes interdicti disserunt Bellarminus, « Ri- « sposta al trattato dei sette Teologi di Vene- « zia sopra l'interdetto di N. S. P. Paolo V. » Rutilius Benzonius, *de justit. pontif. inter-*

dict.; Baronius, « Paraenes, ad rempublic. » Venet.; Fagnanus, « de justit. et validit. cen« sur ». Pauli V. Videndi sunt etiam auctor Operis, » Conférences ecclésiastiques d'Angers pour l'année 1772, t. 1, p. 324; et cl. Zaccaria, diss. 3 della forza obbligatoria della disciplina n. 37 ».

Dices: « Per generale interdictum puniun« tur etiam innocentes: quod injustum est ». Audiatur iterum Devoti: « Novum atque insolens non est, quod pro alicujus crimine tota familia puniatur, quod multis ex sacris Literis petitis exemplis ostendit Gratianus initio qu. 3, caus. 24. Et in l. V, cod. ad l. jul. majest. etiam filii pro patris scelere poena afficiuntur. Confer. etiam Herodotum l. III. c. 118 et 119, pag. 108, edit. Londini 1679; Q. Curtium. Hist. Alex. M. l. VI, c. 11, n 20, pag. 411; et l. VIII, c. 6, n. 28, pag. 558....

« Fac duas esse respublicas, quarum altera sese alteri res quasdam, quibus ea caret, daturum promiserit, modo ipsa certa servet pacta, quae mutuo conventa sunt. Negligunt haec pacta ii, qui reipublicae sunt praepositi; quare altera respublica nihil praestat eorum, quae servatis pactis praestare debuisset. Magnum exinde capiunt detrimentum non solum reipublicae praefecti, qui pacta contempserunt, sed etiam ceteri, qui eadem republica contingent; quoniam carent rebus, quibus omnino indigent; et hi quidem quamquam nulla propria culpa teneantur, poenam tamen perferunt propter culpam praefectorum suorum. Quis jure reprehendat rempublicam, quae alteri non dedit res necessarias, quas tantum servatis pactis, dare debuisset? Omne vitium est praefectorum, qui pactis defuerunt, quod omnes eorum reipublicae subjecti, quamquam insontes, damnum capiunt; sed nullum est vitium alterius reipublicae, a qua, spretis contemptisque pactis, nihil dandum est — Simili modo inter ecclesiasticam, civilemque rempublicam pactum conventum videtur, ut altera alteri praebeat Sacramenta, et cetera ad aeternam salutem necessaria, modo haec sacros ministros alat, Ecclesiae legibus obediat, ceter absolvat, quae ad aeternam salutem consequendam ab Ecclesia necessaria judicantur. Si ii, qui praesunt civili reipublicae camque repraesentant, Ecclesiam contemnunt, neque mutuis pactis obtemperant, reprehendendam putabimus Ecclesiam quod neget civili reipublicae ea, quae tantum sub certis pactis danda sunt, praesertim cum id faciat Ecclesia, ut populi salutem curet? Adde: ut generale interdictum minus laedat innocuos, provisum, ut pueri atque ad vitae exitum properantes habeant, quae ad aeternam salutem necessaria sunt. »

APPENDIX I.

Series cronologica propositionum ab ap. sede damnatarum[1].

N. 1. — *Propositiones ad Alexandro VII proscriptae 10 jan. 1659.*

1. Concilium Tridentinum non obligat Regulares in Gallia ad obtinendas approbationes ab Episcopis, ut saecularium Confessiones audire possint: neque, ex illius Concilii auctoritate privilegia Regularium restringi possunt; cum in Gallia receptum non sit, praeterquam in decisionibus Fidei, neque etiam Bulla Pii IV pro confirmatione illius Concilii promulgata. *Est falsa, temeraria, scandolosa, in haeresim et schisma inducens, sacro Concilio Tridentina et Sedi Apostolicae injuriosa.*

1 Ad assequendum genuinem sensum damnatarum propositionum *vid.* Anacletus Reiffonstuel, *in initio ejusd. Teol.* Edit, Antuerpiae 1758; item *sub fin.*, ubi ea de re habetur *Dissertatio Massaei Kresslinger* — Carboneanus. *Notio critica sensus omnium propositionum Moralium ac Dogmaticarum* etc. — Campioni, *Instructio pro se praeparantibus ad audiendas Confessiones*, pars 2.a Romae 1704 — Sed prae omnibus vid. *eximiae sapientiae vir* (ut eum appellat Benedictus XIV. *Notif.* VII et XXII) Dominicus Viva. *Damnatae theses ab Alexandro VII, Innocentio XI et Alexondro VIII; necnon Jansenii ad Theologicam trutinam revocatae juxta pondus Sanctuarii.* Ed 8.a in qua Baji, Michaëlis De Molinos, et aliae item theses recensentur etc. Patavii, 1717.

2. Ubi Concilium Tridentinum est receptum, non possunt Episcopi restringere, vel limitare approbationes, quas Regularibus concedunt ad Confessiones audiendas, neque illas ulla ex causa revocare. Quinimmo Ordinum mendicantium Religiosi ad ea approbationes obtinendas non tenentur; et si ab Episcopis Religiosi non probentur, rejectio illa tantumdem valet, ac si approbatio concessa fuisset. *Complexe accepta est falsa, temeraria, scandalosa et erronea.*

3. Regulares Ordinum mendicantium semel approbati ab uno Episcopo ad Confessiones audiendas in sua Dioecesi, habentur pro approbatis in aliis Dioecesibus, nec nova Episcoporum indigent approbatione. Regulares habent potestatem absolvendi a peccatis Episcopo reservatis, etiamsi ab Episcopo auctoritas ipsis indulta non fuerit. *Quoad primam partem est falsa, et saluti animarum perniciosa: quoad secundam est falsa, auctoritati Episcoporum et Sedi Apostolicae injuriosa.*

4. Nullus in foro conscientiae Parochiae suae interesse tenetur, nec ad annuam Confessionem, nec ad Missas parochiales, nec ad audiendum verbum Dei, divinam legem, Fidei rudimenta, morumque doctrinam, quae ibi in Catechesibus annunciantur et docentur. *Quoad primam et secundum partem, simpliciter accepta, est erronea et temeraria: suppositis vero privilegiis Apostolicis, nullam meretur censuram. Et quoad tertiam partem de auditione verbi Dei servetur dispositio sacri Concilii Tridentini.*

5. Talem legem in hac materia nec Episcopi, nec Concilia Provinciarum vel Nationum sancire, nec delinquentes aliquibus poenis, aut Ecclesiasticis censuris mulctare possunt. *Suppositis itidem privilegiis Apostolicis, nullam meretur censuram; verum ista non est praedicanda, nec publice docenda, prout nec praecedens quarta.*

6. Regulares mendicantes petere possunt licite a Judicibus saecularibus, ut injungant Episcopis, quatenus ipsi mandata concedant ad praedicandum in Adventu et Quadragesima: quod si renuant facere Episcopi, decretum Judicum saecularium tantumdem valet, ac si permissio dictis Religiosis concessa fuisset. *Est falsa, erronea et in haeresim ac schisma inducens.*

Aliae ab eodem Alexandro VII damnatae 24 sept. 1665.

1. Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur elicere actum Fidei, Spei et Charitatis ex vi praeceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium.

2. Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.

3. Sententia asserens, Bullam *Coenae* solum prohibere absolutionem haeresis et aliorum criminum, quando publica sunt, et id non derogare facultati Tridentini, in qua de occultis criminibus sermo est, anno 1629, 18 julii in Concistorio Sacrae Congregationis Eminentissimorum Cardinalium visi et tolerata est.

4. Praelati Regulares possunt in foro conscientiae absolvere quascumque saeculares ab haeresi occulta, et ab excommunicatione propter eam incursa.

5. Quamvis evidenter tibi constet Petrum esse haereticum, non teneris denuntiare, si probare non possis.

6. Confessarius, qui in Sacramentali Confessione tribuit Poenitenti chartam postea legendam, in qua ad venerem incitat, non censetur sollecitasse in Confessione, ac proinde non est denunciandus.

7. Modus evadendi obligationem denunciandae sollicitationis est, si sollicitatus confiteatur cum sollicitante; hic potest ipsum absolvere absque onere denunciandi.

8. Duplicatum stipendium potest Sacerdos pro eadem Missa licite accipere, applicando petenti partem etiam specialissimam fructus ipsimet celebranti correspondentem, idque post Decretum Urbani VIII.

9. Post Decretum Urbani potest Sacerdos, cui Missae celebrandae tradantur, per alium satisfacere, collato illi minori stipendio, alia parte stipendii sibi retenta.

10. Non est contra justitiam pro pluribus Sacrificiis stipendium accipere, et Sacrificium unum offerre; neque etiam est contra fidelitatem, etiamsi promittam (promissione etiam juramento firmata) dandi stipendium, quod pro nullo alio offeram.

11. Peccata in Confessione omissa, seu oblita ob instans periculum vitae, aut ob aliam causam, non tenemur in sequenti Confessione exprimere.

12. Mendicantes possunt absolvere a casibus Episcopis reservatis, non obtenta ad id Episcoporum facultate.

13. Satisfacit praecepto annuae Confessionis, qui confitetur Regulari Episcopo praesentato, sed ab eo injuste reprobato.

14. Qui facit Confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto Ecclesiae.

15. Poenitens propria auctoritate substituere sibi alium potest, qui loco ipsius poenitentiam adimpleat.

16. Qui beneficium curatum habent, possunt sibi eligere in Confessarium simplicem

Sacerdotem non approbatum ab Ordinario.

17. Est licitum Religioso, vel Clerico calumniatorem, gravis crimina de se vel de sua Religione spargere minantem, occidere, quando alius modus defendendi non suppetit, uti suppetere non videtur, si calumniator sit paratus vel ipsi Religioso, vel ejus Religioni publice, et coram gravissimis viris praedicta impingere, nisi occidatur.

18. Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam Judicem a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare.

19. Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam.

20. Restitutio a Pio V imposita Beneficiatis non recitantibus, non debetur in coscientia ante sententiam declaratoriam Iudicis, eo quod sit poena.

21. Habens Cappellaniam collativam, aut quodvis aliud Beneficium Ecclesiasticum, si studio literarum vacet, satisfacit suae obligationi, si Officium per alium recitet.

22. Non est contra justitiam Beneficia Ecclesiastica non conferre gratis; quia, collator conferens illa Beneficia Ecclesiastica, pecunia interveniente, non exigit illam pro collatione Beneficii; sed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur.

23. Frangens jejunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inobedientia hoc faciat, puta quia non vult se subjicere praecepto.

24. Mollities, sodomia, et bestialitas sunt peccata ejusdem speciei infimae, ideoque sufficit dicere in Confessione, se procurasse pollutionem.

25. Qui habuit copulam cum soluta, satisfacit Confessionis praecepto dicens: Commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.

26. Quando litigantes habent pro se opiniones aeque probabiles, potest Iudex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio.

27. Si liber sit alicujus junioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet; rejectam esse a Sede Apostolica tanquam improbabilem.

28. Populus non peccat, etiamsi absque illa causa non recipiat legem a Principe promulgatam.

Damnatae ab eodem Alexandro VII
18 martii 1666.

29. In die jejunii, qui saepius modicum quid comedit, etsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit jejunium.

30. Omnes Officiales, qui in republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii, nec debent se certificare, an labor sit compatibilis cum jejunio.

31. Excusantur absolute a praecepto jejunii illi, qui iter agunt equitando, utcumque iter agant, etiamsi iter necessarium non sit, et etiamsi iter unius dei conficiant.

32. Non est evidens, quod consuetudo non comedendi ova et lacticinia in Quadragesima obliget.

33. Restitutio fructum ob omissionem Horarum suppleri potest per quascumque eleemosynas, quas antea Beneficiatus de fructibus sui Beneficii fecerit.

34. In die Palmarum recitans Officium Paschale satisfacit praecepto.

35. Unico Officio potest quis satisfacere duplici praecepto, pro die praesenti, et crastino.

36. Regulares possunt in foro conscientiae uti privilegiis suis, quae sunt expresse revocata per Concilium Tridentinum.

37. Indulgentiae concessae Regularibus,et revocatae a Paulo V, hodie sunt revalidatae.

38. Mandatum Tridentini factum Sacerdoti sacrificanti ex necessitate cum peccato mortali confitendi quamprimum, est consilium, non praeceptum.

39. Illa particula *quamprimum* intelligitur, cum Sacerdos suo tempore confitebitur.

40. Est probabilis opinio quae dicit, esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo consensus ulterioris et pollutionis.

41. Non est obligandus concubinarius ad ejiciendam concubinam, si haec nimis utilis esset ad oblectamentum concubinarii, vulgo *regalo*, dum deficiente illo, nimis aegre ageret vitam, et aliae epulae taedio magno concubinarium afficerent, et aliae famulae nimis difficile invenirentur

42. Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obligat ad non petendam sortem usque ad certum tempus.

43. Annuum legatum pro anima relictum non durat plusquam per decem annos.

44. Quoad forum conscientiae, reo correcto, ejusque contumacia cessante, cessant censurae.

45. Libri prohibiti *donec expurgentur*, possunt retineri usquedum adhibita diligentia corrigantur,

N. 2. — *Propositiones damnatae ab Innocentio XI 2. martii 1676.*

1. Non est illicitum in Sacramentis confe-

rendis sequi opinionem probabilem pro valore Sacramenti, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurendi. Hinc sententia probabili tantum utendum non est in collatione Baptismi, Ordinis sacerdotalis, aut Episcopalis.

2. Probabiliter existimo, Judicem posse judicare juxta opinionem etiam minus probabilem.

3. Generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extriseca quantomvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.

4. Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens ductus opinione minus probabili.

5. An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus.

6. Probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum charitatis erga Deum.

7. Tunc solum obligat, quando tenemur justificari, et non habemus aliam viam qua justificari possimus.

8. Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui.

9. Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus caret culpa ac defectu veniali.

10. Non tenemur proximum diligere actu interno et formali.

11. Praecepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos.

12. Vix in saecularibus invenies, etiam in Regibus superfluum statui. Et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam quando tenetur tantum ex superfluo statui.

13. Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali de vita alicujus tristari, et de illius morte naturali gaudere, illam inefficaci affectu petere et desiderare, non quidem ex displicentia personae, sed ob aliquod temporale emolumentum,

14. Licitum est absoluto desiderio cupere mortis patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis; quia nimirum ei obventura est pinguis haereditas.

15. Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex haereditate consecutas.

16. Fides non censetur cadere sub praeceptum speciale et secundum se.

17. Satis est actum fidei semel in vita elicere.

18. Si a potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri, ut Deo et fidei gloriosum, consulo; tacere, ut peccaminosum per se non damno.

19. Voluntas non potest efficere, ut assensus fidei in se ipso sit magis firmus, quam mereatur pondus rationum ad assensum impellentium.

20. Hinc potest quis prudenter repudiare assensum, quem habebat supernaturalem.

21. Assensus fidei supernaturalis, et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis; imo cum formidine, qua quis formidet, ne non sit locutus Deus.

22. Nonnisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita Remuneratoris.

23. Fides latae dicta est testimonio creaturarum, similive motivo ad justificationem sufficit.

24. Vocare Deum in testem mendacii levis non est tanta irreverentia, propter quam velit, aut possit damnare hominem.

25. Cum causa licitum est jurare sine animo jurandi, sive res sit levis, sive gravis.

26. Si quis vel solus vel coram aliis, sive interrogatus, sive propria sponte, sive recreationis causa, sive quocumque alio fine juret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid aliud quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur, nec est perjurus.

27. Causa justa utendi his amphibologis est, quoties id necessarium, aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum; ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens et studiosa.

28. Qui mediante commendatione vel munere ad Magistratum, vel Officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali praestare juramentum, quod de mandato Regis a similibus solet exigi, non habito respectu ad intentionem exigentis; quia non tenetur fateri crimen occultum.

29. Urgens metus gravis est causa justa Sacramentorum administrationem simulandi.

30. Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fusto percutiat, et post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat.

31. Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.

32. Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus, sed etiam ad quae jus inchoatum habemus, et quae nos possessuros speramus.

33. Licitum est tam haeredi quam legatario contra injuste impedientem, ne vel haereditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et jus habendi in Cathedram, vel Praebendam contra eorum possessionem injuste impedientem.

34. Licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur, aut infametur.

35. Videtur probabile, omnem foetum quamdiu in utero est, carere anima rationali, et tunc primum incipere eandem habere, cum paritur; ac consequenter dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi.

36. Permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.

37. Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt.

38. Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis

39. Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.

40. Contractus mohatra licitus est etiam respectu ejusdem personae, et cum contractu retrovenditionis praevie inito, cum intentione lucri.

41. Cum numerata pecunia praetiosior sit numeranda, et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam praesentem, quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari.

42. Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur, tanquam est benevolentia et gratitudine debitum; sed solum si exigatur, tanquam ex justitia debitum.

43. Quidni non nisi veniale sit, detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?

44. Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam et honorem defendat. Et si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.

45. Dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tanquam pretium, sed dumtaxat tanquam motivum conferendi, vel efficiendi spirituale; vel etiam quando temporale sit solum gratuita compensatio pro spirituali aut contra.

46. Et id quoque locum habet, etiamsi temporale sit principale motivum dandi spirituale; imo etiamsi sit finis ipsius rei spiritualis, sic ut illud pluris aestimetur, quam res spiritualis.

47. Cum dicit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, qui nisi quos digniores et Ecclesiae magis utiles ipsi judicaverint, ad Ecclesias promovent, Concilium vel primo videtur per hoc *digniores*, non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo pro positivo: vel secundo, locutione minus propria ponit digniores, ut excludat indignos, non vero dignos: vel tandem loquitur tertio, quando fit concursus.

48. Tam clarum videtur, fornicationem secundum se nullam involvere malitiam, et solum esse malum quia interdicta, ut contrarium omnino rationi dissonum videatur.

49. Mollities jure naturae prohibita non est: unde si Deus eam non interdixisset, saepe esset bona, et aliquando obligatoria sub mortali.

50. Copula cum conjugata, consentiente marito non est adulterium, ideoque sufficit in Confessione dicere, se esse fornicatum.

51. Famulus, qui submissis humeris scienter adjuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandum virginem, et multoties eidem subservit deferendo scalam, aperiendo januam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur.

52. Praeceptum servandi Festa non obligat sub mortali, seposito scandalo, et si absit contemptus.

53. Satisfacit praecepto Ecclesiae de audiendo Sacro, qui duas ejus partes, imo quatuor simul a diversis celebrantibus audit.

54. Qui non potest recitare Matutinum et Laudes, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur, quia major pars trahit ad se minorem.

55. Praecepto Communionis annuae satisfit per sacrilegam Domini manducationem.

56. Frequens Confessio et Communio, etiam in his, qui gentiliter vivunt, est nota praedestinationis.

57. Probabile est sufficere attritionem naturalem, modo honestam.

58. Non tenemur Confessario interroganti fateri peccati alicujus consuetudinem.

59. Licet sacramentaliter absolvere dimidiate tantum confessum, ratione magni concursus poenitentium, quali v. g. potest contingere in die magnae alicujus festivitatis, aut indulgentiae.

60. Poenitenti habenti consuetudinem peccandi contra legem Dei, naturae, aut Ecclesiae, etsi emendationis spes nulla appareat, nec est neganda, nec differenda absolutio,

dummodo ore proferat se dolere, et proponere emendationem.

61. Potest aliquando absolvi, qui in proxima occasione peccandi versatur, quam potest, et non vult omittere: quinimmo directe, et ex proposito quaerit aut ei se ingerit.

62. Proxima occasio peccandi non est fugienda, quanto causa aliqua utilis, aut honesta non fugiendi occurrit.

63. Licitum est quaerere directe occasionem proximam peccandi pro bono spirituali, vel temporali nostro, vel proximi.

64. Absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia Mysteriorum Fidei, et etiamsi per negligentiam etiam culpabilem, nesciat Mysterium Sanctissimae Trinitatis et Incarnationis D. N. J. C.

65. Sufficit illa Mysteria semel credidisse.

Ab eodem Innocentio XI damnatae 23 nov. ejusdem anni.

1. Deus donat nobis omnipotentiam suam, ut ea utamur, sicut aliquis donat alteri villam, aut librum.

2. Deus subjicit nobis suam omnipotentiam.

N. 3. — *Propositiones Michaelis de Molinos damnatae ab eodem Pp. Innocentio XI Const.* Coelestis, *20 nov. 1686* [1].

1. Oportet hominem suas potentias annihilare. Et haec est via interna.

2. Velle operari active, est Deum offendere, qui vult esse ipse solus agens, et ideo opus est se ipsum in Deo totum, et totaliter derelinquere, et postea permanere, velut corpus exanime.

3. Vota de aliquo faciendo sunt perfectionis impeditiva.

4. Activitas naturalis est gratiae inimica, impeditque Dei operationes et veram perfectionem, quia Deus operari vult in nobis sine nobis.

5. Nihil operando anima se annihilat, et ad ipsum principium rediit, et ad suam originem, dum est essentia Dei, in qua transformata remanet ac divinizata, et Deus tunc in seipso remanet, quia tunc non sunt amplius duae res unitae, sed una tantum; et hac ratione Deus vivit et regnat in nobis, et anima seipsam annihilat in esse operativo.

6. Via interna est illa, qua non cognoscitur nec lumen, nec amor, nec resignatio, et non oportet Deum cognoscere, et hoc modo recte proceditur.

7. Non debet anima cogitare nec de praemio, nec de punitione, nec de Paradiso, nec de inferno, nec de morte, nec de aeternitate.

8. Non debet velle scire, an gradiatur cum voluntate Dei, an cum eadem voluntate resignata maneat, necne: nec opus est ut velit cognoscere suum statum, nec proprium nihil, sed debet ut corpus exanime manere.

9. Non debet anima reminisci nec sui, nec cujuscumque rei, et in via interna omnis reflexio est nociva, etiam reflexio ad suas humanas actiones, et ad proprios defectus.

10. Si proprii defectus alios scandalizent, non est necessarium reflectere, dummodo non adsit voluntas scandalizandi: et ad proprios defectus non posse reflectere, gratia Dei est.

11. Ad dubia, quae occurrunt, an recte procedatur necne, non opus est reflectere.

12. Qui suum liberum arbitrium Deo donavit, de nulla re debet curam habere, nec de inferno, nec de Paradiso, nec debet desiderium habere propriae perfectionis, nec virtutum, nec propriae sanctitatis, nec propriae salutis, cujus spem expurgare debet.

13. Resignato Deo libero arbitrio, eidem Deo relinquenda est cogitatio et cura de omni re nostra, et relinquere, ut faciat in nobis sine nobis suam divinam voluntatem.

14. Qui divinae voluntati resignatus est, non convenit, ut a Deo rem aliquam petat; quia petere est imperfectio, cum sit actus propriae voluntatis et electionis, et est velle, quod divina voluntas nostrae conformetur, et non quod nostra divinae. Et illud Evangelii, *petite et accipietis*, non est dictum a Christo pro animabus internis, quae nolunt habere voluntatem. Imo hujusmodi animae eo perveniunt, ut non possint a Deo rem aliquam petere.

15. Sicut non debent a Deo rem aliquam petere, ita nec illi ob rem aliquam gratias agere debent, quia utrumque est actus propriae voluntatis.

16. Non convenit indulgentias quaerere pro poena propriis peccatis debita; quia melius est divinae Justitiae satisfacere, quam divinam misericordiam quaerere, quoniam illud ex puro Dei amore procedit: et istud ab amore nostri interessato; nec est res Deo grata, nec meritoria, quia est velle crucem fugere.

17. Tradito Deo libero arbitrio, et eidem relicta cura, et cogitatione animae nostrae, non est amplius habenda ratio tentationum, nec eis alia resistentia fieri debet nisi negativa, nulla adhibita industria, et si natura commovetur, oportet sinere, ut commoveatur, quia est natura.

18. Qui in oratione utitur imaginibus, figuris, speciebus, et propriis conceptionibus, non adorat Deum in spiritu et veritate.

19. Qui amat Deum eo modo, quo ratio ar-

[1] V. Bergier, *Dizionario*, etc. V. Molinosismo.

gumentatur, aut intellectus comprehendit, non amat verum Deum.

20. Asserere, quod in oratione opus est sibi per discursum auxilium ferre, et per cogitationes per quas Deus animam alloquitur, ignorantia est. Deus nunquam loquitur, ejus locutio est operatio, et semper in anima operatur, quando haec suis discursibus, cogitationibus et operationibus eum non impedit.

21. In oratione opus est manere in fide obscura et universali, cum quiete et oblivione cujusque cogitationis particularis, ac distincte attributorum Dei ac Trinitatis, et sic in Dei praesentia manere ad illum adorandum, et amandum eique inserviendum, sed absque productione actuum, quia in his Deus sibi non complacet.

22. Cognitio haec per fidem non est actus a creatura productus, sed est cognitio a Deo creaturae tradita, quam creatura se habere non cognoscit, sed postea cognoscit illam se habuisse; et idem dicitur de amore.

23. Mystici cum Bernardo in Scala Claustralium distinguunt quatuor gradus, Lectionem, Meditationem, Orationem et Contemplationem infusam. Qui semper in primo sistit, nunquam ad secundum pertransit. Qui semper in secundum persistit, nunquam ad tertium pervenit, qui est nostra contemplatio acquisita, in qua per totam vitam persistendum est, dummodo Deus animam non trahat, absque eo quod ipsa id expectet, ad contemplationem infusam; et hac cessante, anima regredi debet ad tertium gradum, et in ipso permanere absque eo quod amplius redeat ad secundum aut primum.

24 Qualescumque cogitationes in oratione occurrant, etiam impurae, etiam contra Deum, Sanctos, Fidem et Sacramenta, si voluntarie non nutriantur, nec voluntarie expellantur, sed cum indifferentia et resignatione tolerentur, non impediunt orationem Fidei, imo eam perfectiorem efficiunt, quia anima tunc magis divinae Voluntati resignata remanet.

25. Etiamsi superveniat somnus et dormiatur, nihilominus fit oratio, et contemplatio actualis; quia oratio et resignatio idem sunt, et dum resignatio perdurat, perdurat et oratio.

26. Tres illae viae, Purgativa, Illuminativa et Unitiva, sunt absurdum maximum, quod dictum fuerit in mystica; cum non sit nisi unica via, scilicet via interna.

27. Qui desiderat, et amplectitur devotionem sensibilem, non desiderat, nec quaerit Deum, nec seipsum, et male agit, cum eam desiderat, et eam habere conatur; quia per viam internam incedit, tam in locis sacris, quam in diebus solemnibus.

28. Taedium rerum spiritualium bonum est: siquidem per illud purgatur amor proprius.

29. Dum anima interna fastidit discursus de Deo et virtutes, et frigida remanet, nullum in se ipsa sentiens fervorem, bonum signum est.

30. Totum sensibile, quod experimur in vita spirituali, est abominabile, spurium et immundum.

31. Nullus meditativus veras virtutes exercet internas, quae non debent a sensibus cognosci. Opus est amittere virtutes.

32. Nec ante, nec post Communionem alia requiritur praeparatio aut gratiarum actio (pro istis animabus internis), quam permanentia in solita resignatione passiva, quia modo perfectiore supplet omnes actus virtutum, qui possunt et fiunt in via ordinaria. Et si hac occasione Communionis insurgunt motus humiliationis, petitionis, aut gratiarum actionis, reprimendi sunt quoties non dignoscatur, eos esse ex impulsu speciali Dei; alias sunt impulsus naturae nondum mortuae.

33. Male agit anima, quae procedit per hanc viam internam, si in diebus solemnibus vult aliquo conatu particulari excitare in se devotum aliquem sensum; quoniam animae internae omnes dies sunt aequales, omnes festivi. Et idem dicitur de locis sacris, quia hujusmodi animabus omnia loca aequalia sunt.

34. Verbis, et lingua gratias agere Deo non est pro animabus internis quae in silentio manere debent, nullum Deo impedimentum apponendo, quod operetur in illis; et quo magis Deo se resignant, experiuntur se non posse orationem Dominicam, seu *Pater noster*, recitare.

35. Non convenit animabus hujus viae internae, quod faciant operationes, etiam virtuosas, ex propria electione et activitate; alias non essent mortuae, nec debent elicere actus amoris erga B. Virginem, Sanctos aut Humanitatem Christi: quia cum ista objecta sensibilia sint, talis est amor erga illa.

36. Nulla creatura, nec B. Virgo, nec Sancti sedere debent in nostro corde, quia solus Deus vult illud occupare et possidere.

37. In occasione tentationum etiam furiosarum, non debet anima elicere actus explicitos virtutum oppositarum, sed debet in supradicto amore et resignatione permanere.

38 Crux voluntaria mortificationum pondus grave est, et infructuosum, ideoque dimittenda.

39. Sanctiora opera, et poenitentiae quas pergerunt Sancti, non sufficiunt ad removendam ab anima vel unicam adhaesionem.

40. B. Virgo nullum unquam opus exterius peregit, et tamen fuit Sanctis omnibus sanctior; igitur ad sanctitatem perveniri potest absque opere exteriori.

41. Deus permittit, et vult ad nos humilian-

dos, et ad veram transformationem perducendos, quod in aliquibus animabus perfectis, etiam non arreptitiis, daemon violentiam inferat earum corporibus, easque actus carnales committere faciat, etiam in vigilia, et sine mentis offuscatione, movendo physice illorum manus et alia membra contra eorum voluntatem. Et idem dicitur quoad alios actus per se peccaminosos, in quo casu non sunt peccata, quia in iis non adest consensus.

42. Potest dari casus, quod hujusmodi violentiae ad actus carnales contingant eodem tempore ex parte duarum personarum, scilicet maris et foeminae, et ex parte utriusque sequatur actus.

43. Deus praeteritis saeculis Sanctos efficiebat tyrannorum ministerio, nunc vero eos efficit Sanctos ministerio daemonis, qui causando in eis praedictas violentias facit, ut illi se ipsos magis despiciant, atque annihilent, et se Deo resignent.

44. Job blasphemavit, et tamen non peccavit labiis suis, quia fuit ex daemonis violentia.

45. Sanctus Paulus hujusmodi daemonis violentias in suo corpore passus est, onde scripsit: *Non quod volo bonum, hoc ago; sed quod nolo malum, hoc facio.*

46. Hujusmodi violentiae sunt medium magis proportionatum ad annihilandam animam, et eam ad veram transformationem et unionem perducendam; nec alia superest via; et haec est via facilior et tutior.

47. Cum hujusmodi violentiae occurrunt, sinere oportet, ut Satanas operetur, nullam adhibendo industriam, nullumque proprium conatum, sed permanere debet homo in suo nihilo, et etiamsi sequantur pollutiones, et actus obscoeni propriis manibus, et etiam pejora, non opus est se ipsum inquietari, sed foras emittendi sunt scrupuli, dubia et timores; quia anima fit magis illuminata, magis roborata, magisque candida, et acquiritur sancta libertas. Et prae omnibus non opus est haec confiteri, et sanctissime fit, non confitendo; quia hoc pacto superatur daemon, et acquiritur thesaurus pacis.

48. Satanas, qui hujusmodi violentias infert, suadet inde gravia esse delicta, ut anima se inquietet, ne in via interna ulterius progrediatur; unde ad ejus vires enervandas melius est ea non confiteri, quia non sunt peccata, nec etiam venialia.

49. Job ex violentia daemonis se propriis manibus polluebat, eodem tempore, quo mundas habebat ad Deum preces (sic interpretando locum ex cap. XVI Job).

50. David, Hieremia, et multi ex sanctis Prophetis hujusmodi violentias patiebantur harum impurarum operationum externarum.

51. In sacra Scriptura multa sunt exempla violentiarum ad actus externos peccaminosos, uti illud de Samsone, qui per violentiam seipsum occidit cum Philisthaeis, conjugium iniit cum alienigena, et cum Dalila meretrice fornicatus est; quae alias erant prohibita, et peccata fuissent. De Juditha, quae Olopherni mentita fuit. De Eliseo, qui pueris maledixit. De Elia, qui combussit Duces cum turmis Regis Acab. An vero fuerit violentia immediate a Deo peracta, vel daemonum ministerio, ut in aliis animabus contingit, in dubio relinquitur.

52. Cum hujusmodi violentiae etiam impurae absque mentis offuscatione accidunt, tunc anima Deo potest uniri, et de facto semper magis unitur.

53. Ad cognoscendum in praxi an aliqua operatio in aliis personis fuerit violenta, regula quam de hoc habeo, nedum sunt protestationes animarum illarum, quae protestantur se dictis violentiis non consensisse, aut jurare non posse quod in iis consenserint, et videre quod sint animae, quae proficiunt in via interna; sed regulam sumo a lumine quodam actuali cognitione humana ac Theologica superiore, quod me certo cognoscere facit cum interna certitudine, quod talis operatio est violenta, et certus sum quod hoc lumen a Deo procedit, et ad me pervenit conjunctum cum certitudine, quod a Deo proveniat et mihi nec umbram dubii relinquit in contrarium; eo modo quo interdum contingit, quod Deus aliquid revelando, eodem tempore animam certam reddit, quod ipse sit qui revelat, et anima in contrarium non potest dubitare.

54. Spirituales viae ordinariae in hora mortis se delusos invenient et confusos, et cum omnibus passionibus in alio mundo purgandis.

55. Per hanc viam internam pervenitur, etsi multa cum sufferentia ad purgandus et extinguendas omnes passiones, ita quod nihil amplius sentiant, nihil, nihil; nec ullam sentiant inquietudinem sicut corpus mortuum, nec anima se amplius commoveri sinit.

56. Duae leges, et duae cupiditates, animae una, et amoris proprii altera, tamdiu perdurant, quamdiu perdurat amor proprius: unde quando hic purgatus est et mortuus, ut fit per viam internam, non adsunt amplius illae duae leges et duae cupiditates, nec ulterius lapsus aliquis incurritur nec aliquid sentitur amplius, nequidem veniale peccatum.

57. Per contemplationem acquisitam pervenitur ad statum non faciendi amplius peccata, nec mortalia nec venialia.

58. Ad ejusmodi statum pervenitur, non

reflectendo amplius ad proprias operationes, quia defectus ex reflexione oriuntur.

59. Via interna sejuncta est a Confessione, a Confessariis et a casibus conscientiae, a Theologia et Philosophia.

60. Animabus provectis, quae reflexionibus mori incipiunt, et eo etiam perveniunt, ut sint mortuae, Deus Confessionem aliquando efficit impossibilem et supplet ipse tanta gratia perseverante, quantam in Sacramento reciperent: et ideo hujusmodi animabus non est bonum in tali casu ad Sacramentum Poenitentiae accedere, quia est in illis impossibile.

61. Anima cum ad mortem mysticam pervenit, non potest amplius aliud velle quam quod Deus vult; quia non habet amplius voluntatem, et Deus illi eam abstulit.

62. Per viam internam pervenitur ad continuum statum immobilem in pace imperturbabili.

63. Per viam internam pervenitur etiam ad mortem sensuum, quinimmo signum, quod quis in statu nihilitatis maneat, idest mortis mysticae, est si sensus exteriores non repraesentent amplius res sensibiles, unde sint ac si non essent, quia non perveniunt ad faciendum, quod intellectus se ad eas applicet.

64. Theologus minorem dispositionem habet, quam homo rudis ad statum contemplativum; primo quia non habet fidem adeo puram; secundo quia non est adeo humilis: tertio quia non adeo curat propriam salutem: quarto quia caput reseratum habet phantasmatibus, speciebus, opinionibus et speculationibus, et non potest in illum ingredi verum lumen.

65. Praepositis obediendum est in exteriore, et latitudo voti obedientiae Religiosorum tantummodo ad exterius pertingit: in interiore vero aliter res se habet, quia solus Deus et Director intrant.

66. Risu digna est nova quaedam doctrina in Ecclesia Dei, quod anima quoad internum gubernari debeat ab Episcopo; quod si Episcopus non sit capax, anima ipsum cum suo Directore adeat. Novam dico doctrinam, quia nec sacra Scriptura nec Concilia nec Canones nec Bullae, nec Sancti, nec Auctores eam unquam tradiderant, nec tradere possunt; quia Ecclesia non judicant de occultis, et anima jus habet eligendi quemcumque sibi benevisum.

67. Dicere, quod internum manifestandum est exteriori tribunali praepositorum, et quod peccatum sit id non facere, est manifesta deceptio: quia Ecclesia non judicat de occultis, et propriis animabus praejudicant his deceptionibus et simulationibus.

68. In mundo non est facultas, nec jurisdictio ad praecipiendum, ut manifestentur epistolae Directoris quoad internum animae, et ideo opus est animadvertere, quod hoc est insultus Satanae etc.

N. 4. — *Propositiones damnatae ab Alexandro VIII 24 augusti anno 1690.*

1. Bonitas objectiva consistit in convenientia objecti cum natura rationali; formalis vero in conformatione actuum cum regula morum. Ad hoc sufficit ut actus moralis tendat in suum finem ultimum interpretative: hunc homo non tenetur amare, neque in principio, neque in decursu vitae suae moralis.

2. Peccatum philosophicum seu morale, est actus humanus disconveniens naturae rationali et rectae rationi; Theologicum et morale est transgressio libera divinae legis. Philosophicum, quantumvis grave in illo qui Deum vel ignorat vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum; sed non offensa Dei, nec peccatum mortale dissolvens amicitiam Dei nec aeterna poena dignum.

Aliae ab eodem Alexandro VIII damnatae 7 dec. anno 1690.

1. In statu naturae lapsae ad peccatum formale et demeritum sufficit illa libertas, qua voluntarium, ac liberum fuit in causa sua, peccato originali, et libertate Adami peccantis.

2. Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali.

3. Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam.

4. Dedit semetipsum (Christus) pro nobis oblationem Deo, non pro solis electis, sed pro omnibus et solis fidelibus.

5. Pagani, Judaei, Haeretici, aliique hujus generis nullum omnino accipiunt a Jesu Christo influxum; adeoque hinc recte inferes, in illis esse voluntatem nudam et inermem, sine omni gratia sufficienti.

6. Gratia sufficiens statui nostro non tam utilis, quam perniciosa est, sic ut proinde merito possimus petere: a gratia sufficienti libera nos, Domine.

7. Omnis humana actio deliberata est Dei dilectio, vel mundi: si Dei, charitas Patris est; si mundi, concupiscentia carnis, hoc est, mala est.

8. Necesse est infidelem in omni opere peccare.

9. Revera peccat, qui odio habet peccatum mere ob ejus turpitudinem, et disconvenientiam cum natura rationali, sine ullo ad Deum offensum respectu.

10. Intentio, qua quis detestatur malum, et prosequitur bonum, mere ut coelestem obtineat gloriam, non est recta nec Deo placens.

11. Omne quod non est ex Fide christiana supernaturali, quae per dilectionem operatur, peccatum est.

12. Quando in magnis peccatoribus deficit omnis amor, deficit etiam Fides;et etiamsi videantur credere, non est Fides divina, sed humana.

13. Quisquis etiam aeternae mercedis intuitu Deo famulatur, charitate si caruerit, vitio non caret, quoties intuitu licet beatitudinis operatur.

14. Timor gehennae non est supernaturalis.

15. Attritio, quae gehennae, et poenarum metu concipitur, sine dilectione benevolentiae Dei propter se,non est bonus motus ac supernaturalis.

16. Ordinem praemittendi satisfactionem absolutioni induxit non politia, aut institutio Ecclesiae,sed ipsa Christi lex et praescriptio, natura rei idipsum quodammodo dictante.

17. Per illam praxim mox absolvendi, ordo Poenitentiae est inversus.

18. Consuetudo moderna quoad administrationem Sacramenti Poenitentiae, etiamsi eam plurimorum hominum sustentet auctoritas, et multi temporis diuturnitas confirmet; nihilominus ab Ecclesia non habetur pro usu, sed abusu.

19. Homo debet agere tota vita poenitentiam pro peccato originali.

20, Confessiones apud Religiosos factae plerumque vel sacrilegae sunt, vel invalidae.

21. Parochianus potest suspicari de mendicantibus,qui eleemosynis communibus vivunt, de imponenda nimis levi et incongrua poenitentia, seu satisfactione, ob quaestum seu lucrum subsidii temporalis.

22. Sacrilegi sunt judicandi, qui jus ad Communionem percipiendam praetendunt antequam condignam de delictis suis poenitentiam egerint.

23. Similiter arcendi sunt a sacra Communione, quibus nondum inest amor Dei purissimus, et omnis mixtionis expers.

24. Oblatio in Templo, quae fiebat a B. Virgine Maria in die Purificationis suae per duos pullos columbarum, unum in holocaustum, et alterum pro peccatis,sufficienter testatur,quod indiguerit purificatione, et quod Filius qui offerebatur, etiam maculis Matris maculatus esset, secundum verba legis.

25. Dei Patris sedentis simulacrum nefas est Christiano in templo collocare.

26. Laus, quae defertur Mariae ut Mariae, vana est.

27. Valuit aliquando Baptismus sub hac forma collatus: *In Nomine Patris etc.* praetermissis illis *Ego te baptizo.*

28. Valet Baptismus collatus a ministro, qui omnem ritum externum, formamque baptizandi observet,intus vero in corde suo apud se resolvit: *Non intendo facere, quod facit Ecclesia.*

29. Futilis, et toties convulsa est assertio de Pontificis Romani supra Concilium Œcumenicum auctoritate, atque in Fidei quaestionibus decernendis infallibilitate.

30. Ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clare fundatam, illam absolute potest tenere et docere, non respiciendo ad ullam Pontificiam Bullam.

31. Bulla Urbani VIII *In eminenti*,est subreptitia [1].

N. 5. — ***Propositiones super amore erga Deum purissimo damnatae ab Innocentio XII Brevi* Cum alias *21 martii anno 1699.***

1. Datur habitualis status amoris Dei, qui est charitas pura et sine ulla mixtione motivi proprii interesse. Neque timor poenarum, neque desiderium remunerationum habent amplius in eo partem. Non amatur amplius Deus propter meritum, neque propter perfectionem, neque propter felicitatem in eo amando.

2. In statu vitae contemplativae, seu unitivae amittitur omne motivum interessatum timoris et spei.

3. Id, quod est essentiale in directione animae, est non aliud facere,quam sequi pedetentim gratiam cum infinita patientia, praecautione et subtilitate: oportet se intra hos limites continere, ut sinatur Deus agere, et nunquam ad purum amorem ducere, nisi quando Deus per unctionem interiorem incipit aperire cor huic verbo quod adeo durum est animabus adhuc sibimet affixis, et adeo potest illas scandalizare, aut in perturbationem conjicere.

4. In statu sanctae indifferentiae anima non habet amplius desideria voluntaria, deliberata propter suum interesse,exceptis iis occasionibus, in quibus toti suae gratiae fideliter non cooperatur.

5. In eodem statu sanctae indifferentiae nihil nobis, omnia Deo volumus. Nihil volumus ut simus perfecti et beati propter interesse proprium; sed omnem perfectionem ac beatitu-

[1] In hac Bulla data 1641 Urbanus VIII confirmat Constitutiones Pii V et Gregorii XIII, quibus damnantur 79 propositiones Baji: iterum prohibet librum Cornelii Jansenii.

dinem volumus, in quantum Deo placet efficere, ut velimus res istas impressione suae gratiae.

6. In boc sanctae indifferentiae statu nolumus amplius salutem, nt salutem propriam, ot liberationem aeternam,ot mercedem nostrorum meritorum, ut nostrum interesse omninm maximum; sed esm volumus voluntate plena, ot gloriam et beneplacitnm Dei, ut rem quam ipse vult qnam nos vult velle propter ipsum.

7. Derelictio non est nisi abnegatio, seu sui ipsius renonciatio, quam Jesus Cbriatos a nobis in Evangelio requirit, postquam externa omnia reliquerimns. Ists nostri ipsorum abnegatio non est, nisi quod ioteresse proprium..... Extremae probationes, in qnibus haec abnegatio seu sui ipsins derelictio exerceri debet, aunt tentationes, qnibua Deus aemulator vult purgare amorem, nullum ei ostendendo perfogium,neqne ullsm spem quoad auum interesse propriom, etiam seternom.

8. Omnia sacrificia, qnae fieri solent ab animabua quammaxime disinteressatis circa aeternam beatitudinem, suot conditionalia.... Sed boc sacrificium non poteat esse absolutum io statu ordinario. Io uno extremarum probatioaum casu hoc sacrificium fit aliqoo modo absolutom.

9. In extremis probationibus potest animae invincibiliter persnasum esse persuasiooe reflexa,quae non est intimos conscientiae fundus, se juste reprobatam esae a Deo.

10. Tunc anima divisa a semetipsa expirat cum Cbristo in crnce dicens:*Deus,Deus meus, ut quid dereliquisti me*?In bac involontaria impressione deaperationis conficit sacrificium absolutom sni interesse proprii qnoad aeternitatem.

11. In hoc atato anima amittit omnem spem sui proprii interesse, sed numquam amittit in parto auperiori, id est in suis actibus directis et intimis,spem perfectam, quae est desiderium disintereasatum promisaionum.

12. Director tunc potest huic animae permittere,ut aimpliciter acquiescat jactorae sui proprii interesse, ut jostae condemnatiooi, quam sibi a Deo indicta credit.

13. Inferior Christi pars in Croce ono communicavit soperiori suss involnntarias perturbationes.

14. In extremis perturbationibus pro purificatione amoris fit quaedam separatio partis auperioris animao ab inferiori. In ista separatione actus partis inferioris manant ex omnino coeca et iovoluotaria pertnrbatioue;nam totum, quod est iovoluntarium et intellectuale, est partis superioris.

15. Meditatio constat discursivis actibus, qui a se invicem facile distinguuntur.... Ista compositio actoum discursivorum et reflexorom est propria exercitatio amoris Interessati.

16. Datur status contemplationis adeo sublimis adeoque perfectae,ut fiat spiritualis: ita ut quoties anima acto orat,sua oratio ait contemplativa, non discursiva. Tunc non amplios indiget redire ad meditationem, ejnsque actos methodicos.

17. Animae contemplativae privantnr intoitu distincto, sensibili et reflexo Jesu Cbristi duobns temporibos diversis....Primo in fervore nascente earum contemplationis....Secundo anima amittit iotuitum Jesu Chriati iu extremis probationibus.

18. In statu passivo exercentur omnes virtutes distiocte, non cogitando, quod sint virtutea; quolibet momento aliud non cogitatur, quam facere id quod Deus vult, et amor zelotypus aimul effecit, ne quis amplios sibi virtotem velit, nec nnquam sit adeo virtute praeditus, quam cum virtuti amplius affixos non est.

19 Potest dici in boc sensu,qood anima passiva, et disinteresaata nec ipsum amorem vult amplius, qnatenus est sua perfectio et sua felicitas,sed solum quatenus est id, quod Deus a nobis vult.

20. In confitendo debent animae trasformatae sua peccata detestari,et condemnare se,et desiderare remissionem anornm peccatorum,non ut propriam porificationem et liberationem,sed ut rem quam Deos vult et volt noa velle propter suam gloriam.

21. Sancti mystici excluserunt a statu animarum transformatarum exercitationes virtutnm.

22. Quamvis haec doctrioa(*de puro amore*) esset pura, et simplex perfectio Evangelica in oniversa traditione designata; antiqui Pastores non proponebaot passim multitudini justorum, nisi exercitationem amoris interessati eorum gratiae proportionatam.

23. Purus amor ipse solus constituit totam vitam ioteriorem, et tuoc evadit unicum principium et onicum motivom omoium actuum, qui deliberati et meritorii sunt.

N. 6. — *Quesnellii propositiones damnatae a Clemente XI Constitutione* Unigenitus, *8 sept. anno 1713* [1]

1. Quid aliud remanet animae, quae Deum

1 *V.* SS. N. D. Clementis Papae XI Constitutio *Unigenitus* theologice propugnata etc. Romae typ. Salvioni, tom. II. Celebris haec Constitutio tantam in Ecclesia auctoritatem sibi conciliavit, *ut*

atque ipsius gratiam amisit, nisi peccatum, et peccati consectiones, superba paupertas, et segnis indigentia, hoc est generalis impotentia ad orationem et ad omne opus bonum?

2. Jesu Christi gratia, principium efficax boni cujuscumque generis, necessaria est ad omne opus bonum: absque illa non solum nibil fit, sed nec fieri potest.

3. In vanum, Domine, praecipis, si tu ipse non das quod praecipis.

4. Ita, Domine: omnia possibilia sont ei, cui omnia possibilia facis eadem operando in illo.

5 Quando Deus non emollit cor per interiorem unctionem gratiae suae, exhortationes et gratiae exteriores non inserviunt, nisi ad illud magis obdurandum.

6. Discrimen inter foedus Judaicum et Christianum est, quod illo Deus exigit fugam peccati et implementum legis a peccatore, relinquendo illum in sua impotentia; in isto vero Deus peccatori dat quod jubet, illum sua gratia purificando.

7. Quae utilitas pro homine in veteri foedere, in quo Deus illum reliquit ejus propriae infirmitati, imponendo ipsi suam legem? Quae vero facilitas non est, admitti ad foedus, in quo Deus nobis donat quod petit a nobis?

8. Nos non pertinemus ad novum foedus, nisi in quantum participes sumus ipsius novae gratiae, quae operatur in nobis id, quod Deus nobis praecipit.

9. Gratia Christi est gratia suprema, sine qua confiteri Christum nunquam possumus, et cum qua nunquam illum abnegamus.

10. Gratia est operatio manus Omnipotentis Dei, quam nihil impedire potest, aut retardare.

11. Gratia non est aliud, quam voluntas omnipotentis Dei jubentis, et facientis quod jubet.

12. Quando Deus vult salvare animam, quocumque tempore, quocumque loco effectus indubitabilis sequitur voluntantem Dei.

13. Quando Deus vult animam salvam facere, et eam tangit interiori gratiae suae manu, nulla voluntas humana ei resistit.

14. Quantumcumque remotus a salute sit peccator obstinatus, quando Jesus se ei videndum exhibet lumine salutari suae gratiae, oportet, ut se dedat, accurrat, sese humiliet, et adoret Salvatorem suum.

15. Quando Deus mandatum suum, et suam aeternam locutionem comitatur unctione sui Spiritus, et interiori vi gratiae suae, operatur illam in corde obedientiam quam petit.

16. Nullae sunt illecebrae, quae non cedant illecebris gratiae, quia nihil resistit Omnipotenti.

17. Gratia est vox illa Patris, quae omnes interius docet, ad eos venire facit ad Jesum Christum; quicumque ad eum non venit, postquam audivit vocem exteriorem Filii, nullatenus est doctus a Padre.

18. Semen verbi, quod manus Dei irrigat, semper affert fructum suum.

19. Dei gratia nihil aliud est, quam ejus omnipotentia voluntas: haec est idea, quam Deus ipse nobis tradit in omnibus suis Scripturis.

20. Vera gratiae idea est, quod Deus vult sibi a nobis obediri, et obeditur; imperat, et omnia fiunt; loquitur tanquam Dominus, et omnia sibi submissa sunt.

21. Gratia Jesu Christi est gratia fortis, potens, suprema, invincibilis, utpote quae est operatio voluntatis omnipotentis sequela, et imitatio operationis Dei incarnantis, et resuscitantis Filium suum.

22. Concordia omnipotentia operationis Dei in corde hominis cum libero ipsius voluntatis consensu demonstratur illico nobis in Incarnatione, veluti in fonte atque archetypo omnium altarum operationum misericordiae et gratiae, quae omnes ita gratuitae, atque ita dependentes sunt, sicut ipsa originalis operatio.

23. Deus ipse nobis ideam tradit omnipotentis operationis suae gratiae, eam significans per illam qua creaturam a nihilo producit, et mortuis reddit vitam.

24. Justa idea, quam Centurio habuit de omnipotentia Dei, et Jesu Christi in sanandis corporibus solo motu suae voluntatis, est imago ideae quae haberi debet de omnipotentia suae gratiae in sanandis animabus a cupiditate.

25. Deus illuminat animam, et eam sanat aeque ac corpus sola sua voluntate: jubet, et ipsa obtemperatur.

26. Nullae dantur gratiae nisi per fidem.

27. Fides est prima gratia, et fons omnium aliarum.

28. Prima gratia, quam Deus concedit peccatori, est peccatorum remissio.

29. Extra Ecclesiam nulla conceditur gratia.

30. Omnes, quos Deus vult salvare per Christum, salvantur infallibiliter.

31. Desideria Christi semper habent suum effectum, pacem intimo cordium infert, quando eis illam optat.

quemadmodum ait Benedictus XIV *Encycl.* 10 oct. 1756 ad Episcopos Galliae, *nemo fidelium possit absque salutis aeternae discrimine a debita erga ipsam subjectione sese subducere, aut eidem ullo modo refragari.*

32. Jesus Christus se morte tradidit ad liberandum pro semper suo Sanguine primogenitos, idest electos, de manu Angeli exterminatoris.

33. Proh! quantum oportet bonis terrenis, et sibimet ipsis renuntiasse ad hoc, ut quis fiduciam habeat sibi, ut ita dicam, appropiandi Christum Jesum, ejus amorem, mortem et mysteria, ut fecit sanctus Paulus, dicens: *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me!*

34. Gratia Adami non producebat nisi merita humana.

35. Gratia Adami est sequela creationis, et erat debita naturae sanae et integrae.

36. Differentia essentialis inter gratiam Adami et status innocentiae, ac gratiam Christianam est, quod primam unusquisque in propria persona recepisset; ista vero non recipitur, nisi in persona Jesu Christi resuscitati, cui nos uniti sumus.

37. Gratia Adami, sanctificando illum in semetipso, erat illi proportionata; gratia Christiana nos sanctificando in Jesu Christo, est omnipotens, et digna Filio Dei.

38. Peccator non est liber nisi ad malum, sine gratia Liberatoris.

39. Voluntas, quam gratia non praevenit, nihil habet luminis, nisi ad aberrandum... est capax omnis mali, et incapax ad omne bonum.

40. Sine gratia nihil amare possumus, nisi ad nostram condemnationem.

41. Omnis cognitio Dei, etiam naturalis, etiam in Philosophis ethnicis, non potest venire nisi a Deo, et sine gratia non producit nisi praesumptionem, vanitatem et oppositionem ad ipsum Deum, loco affectuum adorationis, gratitudinis et amoris.

42. Sola gratia Christi reddit hominem aptum ad Sacrificium Fidei : sine hoc nihil, nisi impuritas; nihil, nisi indignitas.

43. Primus effectus gratiae baptismalis est facere, ut moriamur peccato, adeo ut spiritus, cor, sensus non habeant plus vitae pro peccato, quam homo mortuus habeat pro rebus mundi.

44. Non sunt, nisi duo amores; unde volitiones et actiones omnes nostrae nascuntur: amor Dei, qui omnia agit propter Deum, quemque Deus remuneratur; et amor, quo nos ipsos ac mundum diligimus, qui quod ad Deum referendum est, non refert, et propter hoc ipsum fit malus.

45. Amore Dei in corde peccatorum non amplius regnante, necesse est, ut in eo carnalis regnet cupiditas, omnesque actiones corrumpat.

46 Cupiditas aut charitas usum sensuum bonum, vel malum faciunt.

47. Obedientia legis profluere debet ex fonte, et hic fons est charitas. Quando Dei amor est illius principium interior, et Dei gloria ejus finis, tunc purum est quod apparet exterius; alioquin non est, nisi hypocrisia aut falsa justitia.

48. Quid aliud esse possumus, nisi tenebrae, nisi aberratio, et nisi peccatum sine fidei lumine, et sine Christo, et sine charitate?

49. Ut nullum peccatum est sine amore nostri, ita nullum est opus bonum sine amore Dei.

50. Frustra clamamus ad Deum: *Pater mi*, si spiritus charitatis non est ille, qui clamat.

51. Fides justificat quando operatur, sed ipsa non operatur nisi per charitatem.

52. Omnia alia salutis remedia continentur in fide, tanquam in suo germine et semine, sed haec fides non est absque amore et fiducia.

53. Sola charitas christiano modo facit (actiones Christianas) per relationes ad Deum et Jesum Christum.

54. Sola charitas est, quae Deo loquitur, eam solam Deus audit.

55. Deus non coronat nisi charitatem; qui currit ex alio impulsu et ex alio motivo, in vanum currit.

56. Deus non remunerat nisi charitatem, quoniam charitas sola Deum honorat.

57. Totum deest peccatori, quando ei deest spes; et non est spes in Deo, ubi non est amor Dei.

58. Nec Deus est, nec Religio, ubi non est charitas.

59. Oratio impiorum est novum peccatum, et quod Deus illis concedit, est novum in eos judicium.

60. Si solus supplicii timor animat poenitentiam, quo haec est magis violenta, eo magis ducit ad desperationem.

61. Timor nonnisi manum cohibet; cor autem tamdiu peccato adjicitur, quamdiu ab amore justitiae non ducitur.

62. Qui a malo non abstinet nisi timore poenae, illud committit in corde suo; et jam est reus coram Deo

63. Baptizatus adhuc est sub lege sicut judaeus, si legem non adimpleat, aut adimpleat, ex solo timore

64. Sub maledicto legis nunquam fit bonum, quia peccatur sive faciendo malum, sive illud nonnisi ob timorem evitando.

65. Moyses, Prophetae, Sacerdos, et Doctores Legis mortui sunt, absque se quod ullum Deo dederint filium; cum non effecerint, nisi mancipia per timorem.

66. Qui vult Deo appropinquare, nec de-

bet ad ipsum venire cum brutalibus passionibus, neque adduci per instinctum naturalem aut per timorem, sicut bestiae; sed per fidem et per amorem, sicut filii.

67. Timor servilis non sibi repraesentat Deum, nisi ut Dominum durum, imperiosum, injustum, intractabilem.

68. Dei bonitas abbreviavit viam salutis, claudendo totum in Fide et precibus.

69. Fides, usus, augmentum, et praemium Fidei totum est donum purae liberalitatis Dei.

70. Nunquam Deus affligit innocentes, et afflictiones semper serviunt vel ad puniendum peccatum, vel ad purificandum peccatorem.

71. Homo ad sui conservationem potest se dispensare ab ea lege, quam Deus condidit propter ejus utilitatem.

72 Nota Ecclesiae Christianae est, quod sit Catholica, comprehendens et omnes Angelos coeli, et omnes electos et justos terrae, et omnium saeculorum.

73. Quid est Ecclesia, nisi coetus filiorum Dei manentium in eo sinu, adoptatorum in Christo, subsistentium in ejus persona, redemptorum ejus sanguine, viventium ejus spiritu, agentium per ejus gratiam, et expectantium gratiam futuri saeculi?

74. Ecclesia, sive integer Christus, Incarnatum Verbum habet ut caput; omnes vero Sanctos ut membra.

73. Ecclesia est unus solus homo compositus ex pluribus membris, quorum Christus est caput, vita, subsistentia et persona: unus solus Christus compositus ex pluribus Sanctis, quorum est Sanctificator.

76. Nihil spatiosius Ecclesia Dei, quia omnes Electi e Justi omnium saeculorum illam componunt.

77. Qui non ducit vitam dignam Filio Dei et membro Christi, cessat interius habere Deum pro parte, et Christum pro capite.

78. Separatur quis a populo electo, cujus figura fuit populus Judaicus et caput est Jesus Christus, tam non vivendo secundum Evangelium, quam non credendo Evangelio.

79. Utile et necessarium est omni tempore, omni loco, et omni personarum generi studere, et cognoscere spiritum, pietatem, et Mysteria sacrae Scripturae.

80. Lectio sacrae Scripturae est pro omnibus.

81. Obscuritas sancti Verbi Dei non est laicis ratio dispensandi seipsos ab ejus lectione.

82. Dies Dominicus a Christianis debet sanctificari lectionibus pietatis, et super omnis sanctarum Scripturarum. Damnosum est velle Christianum ab hac lectione retrahere.

83. Est illusio sibi persuadere, quod notitia Mysteriorum Religionis non debeat communicari foeminis lectione sacrorum Librorum. Non ex foeminarum simplicitate, sed ex superba virorum scientia ortus est Scripturarum abusus, et natae sunt haereses.

84. Abripere e Christianorum manibus novum Testamentum, seu eis illud clausum tenere, auferendo eis modum illud intelligendi, est illis Christi os obturare.

85. Interdicere Christianis lectionem sacrae Scripturae, praesertim Evangelii, est interdicere usum luminis filiis lucis, et facere ut patiantur speciem quamdam excommunicationis.

86. Eripere simplici populo hoc solatium jungendi vocem suam voci totius Ecclesiae, est usus contrarius praxi Apostolicae et intentioni Dei.

87. Modus plenus sapientia, lumine, et caritate est dare animabus tempus portandi cum humilitate et sentiendi statum peccati, petendi spiritum poenitentiae et contritionis, et incipiendi ad minus satisfacere justitiae Dei antequam reconcilientur.

88. Ignoramus quid sit peccatum et vera poenitentia, quando volumus statim restitui possessioni bonorum illorum, quibus nos peccatum spoliavit, et detrectamus separationis illius ferre confusionem.

89. Quartusdecimus gradus conversionis peccatoris est, quod cum sit jam reconciliatus, habet jus assistendi Sacrificio Ecclesiae.

90. Ecclesia auctoritatem excomunicandi habet, ut eam exerceat per primos Pastores de consensu saltem praesumpto totius Corporis.

91. Excommunicationis injustae metus nunquam debet nos impedire ab implendo debito nostro. Nunquam eximus ab Ecclesia, etiam quando hominum nequitia videmur ab ea expulsi, quando Deo, Jesu Christo, atque ipsi Ecclesiae per charitatem affixi sumus.

92. Pati potius in pace excommunicationem et anathema injustum, quam prodere veritatem, est imitari sanctum Paulum: tantum abest, ut sit erigere se contra auctoritatem, aut scindere unitatem.

93. Jesus quandoque sanat vulnera, quae praeceps primorum Pastorum festinatio infligit sine ipsius mandato. Jesus restituit, quod ipsi inconsiderato zelo rescindunt.

94. Nihil pejorem de Ecclesia opinionem ingerit ejus inimicis, quam videre illic dominatum exerceri supra fidem fidelium, et foveri divisiones propter res, quae nec fidem laedunt, nec mores.

95. Veritates eo devenerunt, ut sint lingua quasi peregrina plerisque Christianis, et mo-

dus eas praedicandi est veluti idioma incognitum; adeo remotus est a simplicitate Apostolorum, et supra communem captum fidelium. Neque satis advertitur, quod hic effectus si unum ex signis maxime sensibilibus senectutis Ecclesiae, et irae Dei in filios suos.

96. Deus permittit, ut omnes potestates sint contrariae Praedicatoribus veritatis, ut ejus victoria attribui non possit nisi divinae gratiae.

97. Nimis saepe contingit, membra illa, quae magis sancte ac magis stricte unita Ecclesiae sunt, respici atque tractari tanquam indigna, ut sint id Ecclesia, vel tamquam ab ea separata: sed justus vivit ex Fide, et non ex opinione hominum.

98. Status persecutionis et poenarum, quas quis tollerat tanquam haereticus, flagitiosus et impsius, ultima plerumque probatio est, et maxime meritoria, utpotequae facit hominem magis conformem Jesu Christo.

99. Pervicacia praeventio, obstinatio in nolendo aut aliquid examinare, aut agnoscere se fuisse deceptum, mutant quotidie quoad multos in odorem mortis id quod Deus in sua Ecclesia posuit, ut in ea esset odor vitae, v. g. bonos libros, instructiones, sancta exempla.

100. Templus deplorabile quo creditur honorari Deus, persequendo veritatem ejusque discipulos, tempus hoc advenit... Haberi, et tractari a Religiosis Ministris, tanquam impium, et indignum omni commercio cum Deo, tanquam membrum putridum capax corrumpendi omnia in societate Sanctorum, est hominibus piis morte corporis mors terribilior. Frustra quis sibi blanditur de suarum intentionum puritate et zelo quodam Religionis, persequendo flamma ferroque viros probos, si propria passione est excoecatus, atque abreptus aliena, propterea quod nihil vult examinare. Frequenter credimus sacrificare Deo impium, et sacrificamus diabolo Dei servum.

101. Nihil spiritui Dei, et doctrinae Jesu Christi magis opponitur, quam communia facere juramenta in Ecclesia: quia hoc est multiplicare occasiones pejerandi, laqueos tendere infirmis et idiotis, et efficere ut nomen et veritas Dei aliquando deserviant consilio impiorum.

N. 7. — *Propositiones damnatae a Benedicto XIV Const. Detestabilem 10 nov. anno 1752* [1].

1. Vir militaris, qui nisi offerat vel acceptet duellum, tanquam formidolosus, timidus, abjectus, et ad Officia militaris ineptus haberetur, indeque officio, quo se suaque sustentat, privaretur: vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat, sive acceptet duellum.

2. Excusari possunt etiam honoris tuendi, vel humanae vilipensionis vitandae gratia, duellum acceptantes vel ad illud provocantes, quando certo sciunt pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam.

3. Non incurrit in Ecclesiasticas poenas ab Ecclesia contra duellantes latas Dux vel Officialis Militiae acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae et officii.

4. Licitum est, in statu hominis naturali, acceptare et offerre duellum, ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio earum jactura propulsari nequit.

5 Asserta licentia pro statu naturali, applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia Magistratus, justitia aperte denegatur.

N. 8. — *Propositiones Synodi Pistoriensis a Pio VI Bulla* Auctorem Fidei *28 augusti anno 1794 damnatae, excerptae ex Libro* Atti e decreti del Concilio Diocesano di Pistoia dell' anno 1786 [2].

1. *Propositio quae asserit* postremis hisce

[1] Praeter plurimas Constitutiones quas Benedictus XIV dedit Pontifex, sunt alia Opera quae in re morali maxime inserviunt, quaeque ipse edidit quidem uti privatus auctor, attamen quae plurimi sunt facienda cum sapientia plena sint. Sunt porro: —1. *De sacrificio Missae*, ubi omnia erudite vel quoad ipsas coeremonias discutit; —2. *De Festis*, italico sermone confectis, uti sapientibus et insipientibus escam tribuit; — 3. *Institutiones Ecclesiasticae*, ubi doctrinam et praxim habes undequaque exploratam eximiamque, sub numero 107, quae primum seorsum Bononiae italico sermone exaratae prodierunt, cum Auctor illi Ecclesiae praeesset; quaeque aliquando *Notificationum*, sed frequentius *Editorum* nomine donantur (etiam *Regole del buon governo*). In latinum versae sunt studio P. Idelfonsi a S. Carolo Scholarum Piarum: quent laborem liberaliter excepit ipse Pontifex, ac valde gratum habuit; 4. *De Synodo Dioecesana*, ubi praecipuae Teologiae sacrae opiniones, ac ab Episcopis tenendae normae in plena luce collocantur. Hoc Opus jampridem excogitatum et paratum, sed variis distractus curis Auctor non edidit, nisi septimo sui Pontificatus anno. Illa prima editio octo continebatur libris; ac paucos post annos aliam auctam vulgavit in tredecim libros.

Summatim ejus doctrinam exhibet Mansi, *Epitome Doctrinae Moralis et Canonicae ex Operibus Benedicti XIV*. ad calcem *Moralis* S. Alphonsi — It. vid. *Constitutiones selectae, nec non Bullae, Decreta, Epistolae.* etc. *Parochis, Confessariis*, etc. *utiliores ac necessariae*. Venet. 1773 — It. *De Syn. Dioec. Opus egregium.... contractum*. Venet. 1763.

[2] Hoc solemne ac dogmaticum Sanctae Aposto-

saeculis sparsam esse generalem obscurationem super veritates gravioris momenti spectantes ad Religionem, et quae sunt basis fidei et moralis doctrinae Jesu Christi *haeretica*.

2. *Propositio quae statuit* potestatem a Deo datam Ecclesiae, ut communicaretur Pastoribus, qui sunt ejus ministri pro salute animarum: — Sic intellecta ut a communitate Fidelium in Pastores derivetur Ecclesiastici ministerii ac regiminis potestas, *haeretica*.

3. *Insuper quae statuit* Romanum Pontificem esse caput ministeriale: — Sic explicata, ut Romanus Pontifex non a Christo in persona b. Petri, sed ab Ecclesia potestatem ministerii accipiat qua velut Petri successor, verus Christi Vicarius, ac totius Ecclesiae caput pollet in universa Ecclesia, *haeretica*.

4. *Propositio affirmans*, abusum fore auctoritatis Ecclesiae transferendo illam ultra limites doctrinae ac morum, et eam extendendo ad res exteriores, et per vim exigendo id quod pendet a persuasione et corde: *tum etiam*, multo minus ad eam pertinere exigere per vim exteriorem subjectionem suis Decretis: — Quatenus indeterminatis illis verbis *extendendo ad res exteriores* notet velut abusum auctoritatis Ecclesiae, usum ejus potestatis acceptae a Deo, qua usi sunt et ipsimet Apostoli in disciplina exteriore constituenda et sancienda, *haeretica*.

5. *Qua parte insinuat*, Ecclesiam non habere auctoritatem subjectionis suis Decretis exigendae aliter quam per media, quae pendent a persuasione: — Quatenus intendat Ecclesiam non habere collatam sibi a Deo potestatem non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed etiam jubendi per leges, ac devios contumacesque exteriore judicio, ac salubribus poenis coercendi atque cogendi, *inducens in systema alias damnatum ut haereticum* [1].

6. *Doctrina Synodi, qua profitetur* persuasum sibi esse Episcopum accepisse a Christo omnia jura necessaria pro bono regimine suae Dioecesis: — Perinde ac si ad bonum regimen cujusque Dioecesis necessariae non sint superiores ordinationes spectantes sive ad Fidem et mores, sive ad generalem disciplinam, quarum jus est penes summos Pontifices et Concilia Generalia pro universa Ecclesia, *schismatica*, *ad minus erronea*.

7. *Item in eo*, quod hortatur Episcopum ad prosequendam naviter perfectiorem Ecclesiasticae disciplinae Constitutionem, *idque* contra omnes contrarias consuetudines, exemptiones, reservationes, quae adversantur bono ordini Dioecesis, majori gloriae Dei, et majori aedificationi Fidelium: — Per id quod supponit Episcopo fas esse proprio suo judicio, et arbitrato statuere, et decernere contra consuetudines, exemptiones, reservationes, sive quae in universa Ecclesia, sive etiam in unaquaque provincia locum habent, sine venia et interventu superioris hierarchicae Potestatis, a qua inductae sunt aut probatae, et vim legis obtinent, *inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea*.

8. *Item quod et sibi persuasum esse ait*, jura Episcopi a J. C. accepta pro gubernanda Ecclesia nec alterari, nec impediri posse; et ubi contingerit horum jurium exercitium quavis de causa fuisse interruptum, posse semper Episcopum ac debere in originaria sua jura regredi, quotiescumque id exigit majus bonum suae Ecclesiae — In eo quod innuit jurium Episcopalium exercitium nulla superiori potestate praepediri aut coerceri posse, quandocumque Episcopus proprio judicio censuerit minus id expedire majori bono suae Ecclesiae, *inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea*.

9. *Doctrina quae statuit* reformationem abusuum circa Ecclesiasticam disciplinam in Synodis Dioecesanis ab Episcopo, et Parochis aequaliter pendere, ac stabiliri debere: ac sine libertate decisionis indebitam fore subjectionem suggestionibus et jussionibus Episcoporum, *falsa, temeraria, Episcopalis auctoritatis laesiva, regiminis hierarchici subversiva, favens haeresi Arianae a Calvino innovatae*.

10. *Item doctrina*, qua Parrochi aliive Sacerdotes in Synodo congregati pronuntiantur una cum Episcopo judices fidei, et simul innuitur judicium in causis fidei ipsis competere jure proprio, et quidem etiam per Ordinationem accepto, *falsa, temeraria, Ordinis hierarchici subversiva, detrahens firmitati definitionum judiciorumve dogmaticorum Ecclesiae, ad minus erronea*.

11. *Sententia enuntians* veteri majorum instituto ab Apostolicis usque temporibus ducto, per meliora Ecclesiae saecula servato, recep-

licae Sedis judicium fusis vindicat cel. Card. Gerdil. t. xiv *omnium ejus Operum*. Romae 1809. typis Poggioli — It. Can. Guasco, *Dizion. Ricciano Anti Ricciano*. Ediz. 2, Vercelli 1794 — It. passim *Dizion. Enciclopedico della Teologia*, *della Storia della Chiesa*, ecc. ecc. del celebre Ab. Bergier, cui quidem innumera ad rem nostram additamenta accedunt, opera praesertim perceleberis ac doctissimi Archiepiscopi Cardinalis Gousset — It. *Sermoni Istruttivi d'un vecchio Parroco della Toscana al suo popolo colle annotazioni di un giovane Coadiutore sopra la Bolla* Auctorem fidei. Vercelli, 1796. Quod quidem Opus est Patris Philippi a Rimello — It. *Le Provinciali all'italiana* per Crescimbeni. Lugano 1831.

1 V. Bened. XIV, Brevi *Ad assiduas* 1755.

tum fuisse ut decreta aut definitionis aut sententiae etiam majorum Sedium non acceptarentur, nisi recognite fuissent et approbatae a Synodo Dioecesana, *falsa, temeraria, derogans pro sua generalitate obedientiae debitae Constitutionibus Apostolicis, tum et sententiis ab hierarchia superiore legitima potestate manantibus, schisma fovens et haeresim.*

12. *Assertiones Synodi complexive acceptae* circa decisiones in materia fidei ab aliquot saeculis emanatas, quas perbibet velut decreta ab una particulari Ecclesia vel paucis pastoribus profecta, nulla sufficienti auctoritate suffulta, nata corrumpendae puritati fidei ac turbis excitandis, intrusa per vim, e quibus inflicta sunt vulnera nimium adhuc recentia, *falsae, captiosae, temerariae, scandalosae, in Romanos Pontifices et Ecclesiam injuriosae, debitae Apostolicis Constitutionibus obedientiae derogantes, schismaticae, perniciosae, ad minus erroneae.*

13. *Propositio relata inter acta Synodi,* quae innuit Clementem IX pacem Ecclesiae reddidisse per approbationem distinctionis juris et facti in subscriptione formularii ab Alexandro VII praescripti, *falsa, temeraria, Clementi IX injuriosa.*

14. *Quatenus vero ei distinctioni suffragatur,* ejusdem fautores laudibus extollendo, et eorum adversarios vituperando, *temeraria, perniciosa, summis Pontificibus injuriosa, schisma fovens et haeresim.*

15. *Doctrina, quae proponit* Ecclesiam considerandam velut unum corpus mysticum coagmendatum ex Christo capite, et fidelibus qui sunt ejus membra per unionem ineffabilem, qua mirabiliter evadimus cum ipso unus solus Sacerdos, una sola victima, unus solus adorator perfectus Dei Patris in spiritu et veritate: — Intellecta hoc sensu, ut ad corpus Ecclesiae non pertineant nisi fideles, qui sunt perfecti adoratores in spiritu et veritate, *haeretica.*

16. *Doctrina Synodi* de statu felici innocentiae, qualem eam repraesentat in Adamo ante peccatum, complectente non modo integritatem, sed et justitiam interiorem cum impulsu in Deum per amorem charitatis, atque primaevam sanctitatem aliqua ratione post lapsum restitutam: — Quatenus complexive accepta innuit statum illum sequelam fuisse creationis, debitum ex naturali exigentia, et conditionae humanae naturae, non gratuitum Dei Beneficium, *falsa, alias damnata in Bajo et Quesnellio, erronea, favens haeresi Pelagianae.*

17. *Prropositio his verbis enuntiata*: edocti ab Apostolo spectamus mortem non jam ut naturalem conditionem hominis, sed revera, ut justam poenam culpae originalis: — Quatenus sub nomino Apostoli subdole allegato insinuat, mortem quae in praesenti statu inflicta est veluti justa poena peccati per justam subtractionem immortalitatis, non fuisse naturalem conditionem hominis, quasi immortalitas non fuisset gratuitum beneficium, sed naturalis conditio, *captiosa, temeraria, Apostolo injuriosa, alias damnata.*

18. *Doctrina Synodi enuntians* post lapsum Adami Deum annuntiasse promissionem futuri Liberatoris, et voluisse consolari genus humanum per spem salutis, quam J. C. allaturus erat; *tamen* Deum voluisse ut genus humanum transiret per varios status, antequam veniret plenitudo temporum; *ac primum ut in statu naturae* homo relictus propriis luminibus disceret de caeca ratione diffidere, et ex suis aberrationibus moveret se ad desiderandum auxilium superioris luminis: — Doctrina, ut jacet, *captiosa,* atque intellecta de desiderio adjutorii superioris luminis in ordine ad salutem promissam per Christum, ad quod concipiendum homo relictus suis propriis luminibus supponatur sese potuisse movere, *suspecta, favens haeresi Semipelagianae.*

19. *Item quae subjungit,* hominem sub lege cum esset impotens ad eam observandam, praevaricatorem evasisse, non quidem culpa legis quae sanctissima erat, sed culpa hominis qui sub lege sine gratia magis magisque praevaricator evasit; *superadditque,* legem, si non sanavit cor hominis, effecisse ut sua mala cognosceret, et de sua infirmitate convictus desideraret gratiam mediatoris: — Qua parte generaliter innuit hominem praevaricatorem evasisse per inobservantiam legis, quam impotens esset observare: quasi impossibile aliquid potuerit imperare qui justus est, aut damnaturus sit hominem pro eo quod non potuit vitare, qui pius, est *falsa, scandalosa, impia, in Bajo damnata* [1].

20. *Qua parte datur intelligi* hominem sub lege sine gratia potuisse concipere desiderium gratiae Mediatoris ordinatum ad salutem promissam per Christum, quasi non ipsa gratia faciat ut invocetur a nobis, *Propositio, ut jacet, captiosa, suspecta, favens haeresi Semipelagianae* [2].

21. *Propositio quae asserit* lumen gratiae. quundo sit solum, non praestare, nisi ut cognoscamus infelicitatem nostri status, et gravitatem nostri mali: gratiam in tali casu pro-

1 S. Caesarius, *Serm.* 73—Augustinus, *De natura et gratia*, c. 43; *De gratia et libero arb.* c. 16; *Enarr. in Psal.* 56.

2 Concil. Arausicanum II, *can.* 5.

ducere eundem effectum, quem lex producebat: ideo necesse esse, ut Deus creet in corde nostro sanctum amorem, et inspiret sanctam delectationem contrariam amori in nobis dominanti: hunc amorem sanctum, hanc sanctam delectationem esse proprie gratiam J. C. inspirationem charitatis, qua cognita sancto amore faciamus: hanc esse illam radicem, e qua germinant bona opera, hanc esse gratiam Novi Testamenti, quae nos liberat a servitute peccati, et constituit Filios Dei: — Quatenus intendat eam solam esse proprie gratiam Jesu Christi quae creet in corde sanctum amorem, et quae facit ut faciamus, sive etiam qua homo liberatus a servitute peccati, constituitur Filius Dei; et non sit etiam proprie gratia Christi ea gratia, qua cor hominis tangitur per illuminationem Spiritus Sancti (*Trident.* sess. 6, cap. 5); nec vera detur interior gratia Christi cui resistitur, *falsa*, *captiosa*, *inducens in errorem in secunda Propositione Jansenii damnatum ut haereticum eumque renovans.*

22. *Propositio quae innuit* fidem a qua incipit series gratiarum, et per quam velut primam vocem vocamur ad salutem et Ecclesiam, esse ipsammet excellentem virtutem fidei, qua homines fideles nominantur et sunt: — Perinde ac prior non esset gratia illa quae ut praevenit voluntatem, sic praevenit et fidem, *suspecta de haeresi, eamque sapiens*, *alias in Quaesnellio damnata*, *erronea* [1].

23. *Doctrina Synodi* de duplici amore dominantis cupiditatis et charitatis dominantis, enuntians hominem sine gratia esse sub servitute peccati: ipsumque in eo statu per generalem cupiditatis dominantis influxum omnes suas actiones inficere et corrumpere: — Quatenus insinuat in homine dum est sub servitute, sive in statu peccati, destitutus gratia illa, qua liberatur a servitute peccati, et constituitur filius Dei, sic dominari cupiditatem, ut per generalem hujus influxum omnes illius actiones in se inficiantur et corrumpantur: aut opera omnia, quae ante justificationem fiunt, quacumque ratione fiant, sint peccata: — Quasi in omnibus suis actibus peccator serviat dominanti cupiditati, *falsa*, *perniciosa*, *inducens in errorem*, *a Tridentino damnatum ut haereticum*, *iterum in Bajo damnatum* art. 40.

24. *Quae vero parte* inter dominantem cupiditatem, et charitatem dominantem nulli ponuntur affectus medii a natura ipsa insiti, suapteque natura laudabiles, qui una cum amore beatitudinis, naturalique propensione ad bonum *remanserunt veluti extrema lineamenta, et reliquiae imaginis Dei* [2] — Perinde ac si inter dilectionem Divinam, quae nos perducit ad regnum, et dilectionem humanam illicitam, quae damnatur, *non daretur* dilectio humana licita, quae non reprehenditur, *falsa alias damnata* [3].

25. *Doctrina*, quae timorem poenarum generatim perhibet dumtaxat non posse dici malum si saltem pertingit ad cohibendam manum: — Quasi timor ipse gehennae, quam fides docet peccato infligendam, non sit in se bonus et utilis, veluti donum supernaturale, ac motus a Deo inspiratus praeparans ad amorem justitiae, *falsa*, *temeraria*, *perniciosa*, *divinis donis injuriosa*, *alias damnata contraria doctrinae Concilii Tridentini*, *tum et communi Patrum sententiae*, opus esse *juxta consuetum ordinem praeparationis ad justitiam ut intret timor primo*, *per quem veniat charitas*: *timor medicamentum*, *charitas sanitas* [4].

26. *Doctrina* quae velut fabulam Pelagianam explodit locum illum inferorum, (quem *Limbi puerorum* nomine fideles passim designant) in quo animae decedentium cum sola originali culpa poena damni citra poenam ignis puniantur: — Perinde ac si hoc ipso, quod qui poenam ignis removent, inducerent locum illum, et statum medium expertem culpae et poenae inter regnum Dei et damnationem aeternam, qualem fabulantur Pelagiani, *falsa*, *temeraria*, *in scholas catholicas injuriosa*.

27. *Deliberatio Synodi* quae praetextu adhaesionis ad antiquos Canones in casu dubii Baptismatis propositum suum declarat de omittenda formae conditionalis mentione, *temeraria*, *praxi*, *legi*, *auctoritati Ecclesiae contraria*.

28. *Propositio Synodi*, qua postquam statuit Victimae participationem esse partem Sacrificio essentialem, *subjungit*, non tamen se damnare ut illicitas Missas illas, in quibus adstantes sacramentaliter non communicant, ideo quia isti participant licet minus perfecte de ipsa Victima, spiritu illam recipiendo; — Quatenus insinuat ad Sacrificii essentiam deesse aliquid in eo Sacrificio, quod peragatur sive nullo adstante, sive adstantibus qui nec sacramentaliter, nec spiritualiter de Victima participant, et quasi damnandae essent ut illicitae Missae illae, in quibus solo Sacerdote communicante, nemo adsit qui sive sacramentaliter, sive spiritualiter communicet, *falsa*, *er-*

1 August. *de dono persev.* c. 16.
2 August. *De spirit. et lit.* c. 28.
3 August. *Serm.* 349 *de charit.*

4 August. *Epist. Joann.* c. 4; *In Joann.* tr. 41; *Enarr. in Ps.* 127; *Serm.* 157 et 161 *de verbis Dom.*; *Serm.* 349 *de charit.*

ronea, de haeresi, suspecta, eamque sapiens.

29. *Doctrinae Synodi*, qua parte tradere instituens fidei doctrinam de ritu Consegrationis, remotis quaestionibus scholasticis circa modum, quo Christus est in Eucharistia, a quibus Parochos docendi munere fungentes abstinere hortatur, duobus his tantum propositis: 1° Christum post Consegrationem vere, realiter, substantialiter, esse sub speciebus: 2° tunc omnem panis et vini substantiam ceasare, solis remanentibus speciebus; prorsus omittit ullam mentionem facere transubstantiationis, seu conversionis totius substantiae panis in Corpus, et totius substantiae vini in Sanguinem, quàm veluti articulum fidei Tridentinum Concilium definivit, et quae in solemni fidei professione continetur: — Quatenus per inconsultam istiusmodi, suspiciosamque omissionem notitia subtrahitur tum articuli ad fidem pertinentis, tum etiam vocis ab Ecclesia consacratae ad illius tuendam professionem adversus haereses, tenditque adeo ad ejus oblivionem inducendam, quasi ageretur de quaestione mere scholastica, *perniciosa, derogans expositioni veritatis*, *catholicae circa dogma transubstantiationis, favens haereticis.*

30. *Doctrina Synodi*, qua dum profitetur credere Sacrificii oblationem extendere se ad omnes ita tamen,ut in Liturgia fieri possit specialis commemoratio aliquorum tam vivorum quam defunctorum, precando Deum peculiariter pro ipsis; *dein continuo subjicit*: non tamen quod credamus in arbitrio esse Sacerdotis applicare fructus Sacrificii cui vult; imo damnamus hunc errorem veluti magnopere offendentem jura Dei, qui solus distribuit fructus Sacrificii cui vult, et secundum mensuram, quae ipsi placet: *unde et consequenter traducit veluti* falsam opinionem invectam in populum, quod illi, qui eleemosynam subministrant Sacerdoti sub conditione, quod celebret unam Missam,specialem fructum ex ea percipiant:— Sic intellecta, ut praeter peculiarem commemorationem et orationem, specialis ipsa oblatio seu applicatio Sacrificii, quae fit a Sacerdote, non magis prosit, ceteris paribus, illis, pro quibus applicatur, quam aliis quibusque: quasi nullus specialis fructus proveniret ex speciali applicatione, quam pro determinatis personis, aut personarum ordinibus faciendum commendat ac praecipit Ecclesia, speciatim a Pastoribus pro suis ovibus: quod veluti ex divino praecepto descendens a Sacra Tridentino Synodo diserte est expressum, *falsa, temeraria, perniciosa, Ecclesiae injuriosa, inducens in errorem alias damnatum in Wiclefo* [1].

[1] Benedicius XIV, Const. *Cum semper oblatas*, § 2.

31. *Propositio Synodi enuntians* convenienss esse pro divinorum Officiorum ordine et antiqua consuetudine, ut in unoquoque Templo unum tantum sit Altare, sibique adeo placere morem illum restituere, *temeraria, perantiquo, pio, multis abhinc saeculis in Ecclesia praesertim Latina vigenti*, *et probata mori injuriosa.*

32. *Item praescriptio vetans*, ne super Altaria sacrarum Reliquiarum thecae, floresve apponantur, *temeraria, pio ac probata Ecclesiae mori injuriosa.*

33. *Propositio Synodi, qua cupere se ostendit*, ut causae tollerentur, per quas ex parte inducta est oblivio principiorum ad Liturgiae ordinem spectantium, revocando illam ad majorem rituum simplicitatem, eam vulgari lingua exponendo et elata voce proferendo: — Quasi vigens ordo Liturgiae ab Ecclesia receptus, et probatus aliqua ex parte manasset ex oblivione principiorum, quibus illa regi debet, *temeraria, piarum aurium offensiva*, *in Ecclesiam contumeliosa, favens haereticorum in eam conviciis.*

34. *Declaratio Synodi*, qua postquam praemisit ordinem poenitentiae canonicae sic ad Apostolorum exemplum ab Ecclesia statutum fuisse, ut esset communis omnibus, nec tantum pro punitione culpae, sed praecipue pro dispositione ad gratiam, *subdit*, se in ordine illo mirabili et augusto totam agnoscere dignitatem Sacramenti adeo necessarii, liberam a subtilitatibus, quae ipsi decursu temporis adjunctae sunt: — Quasi per ordinem, quo sine peracto canonicae poenitentiae cursu hoc Sacramentum per totam Ecclesiam administrari consuevit, illus fuisset dignitas imminuta, *temeraria, scandalosa, inducens in contemptum dignitatis Sacramenti, prout per Ecclesiam totam consuevit administrari*, *Ecclesiae ipsi injuriosa.*

35. *Propositio his verba concepta*: si charitas in principio semper debilis est, de via ordinaria ad obtinendum augmentum hujus charitas oportet ut Sacerdos praecedere faciat eos actus humiliationis et poenitentiae, qui fuerunt omni aetate ab Ecclesia commendati: redigere hos actus ad paucas orationes, aut ad aliquod jejunium post jam collatam absolutionem, videtur potius materiale desiderium conservandi huic Sacramenti nudum nomen poenitentiae, quam medium, illuminatum et aptum ad augendum illum favorem charitatis, qui debet praecedere absolutione: longe quidem abaumus ab improbanda praxi imponendi poenitentias etiam post absolutiones adimplendas: si omnia nostra bona opera semper adjunctos habent nostro defectus, quanto magis vereri

debemus ne plorimus imperfectiones admiseremus in difficillimo et magni momenti opere nostrae reconciliationis? — Qoatenus innuit poenitentias, quae imponuntur adimpleadae post absolutionem, spectandas potius esse veluti supplementum pro defectibus admissis in opere nostre reconciliationis, quam ut poenitentiae vere sacramentales et satisfactorios pro peccatis confessis: quasi (ut vera ratio Sacramenti, non nodum nomen servetur) oporteat de via ordinaria, ut actus humiliationis et poenitentiae, qui imponnatur per modum satisfactionis sacramentalis, praecedere debeant absolutionem, *falsa, temeraria, communi praxi Ecclesiae injuriosa, inducens in errorem haereticali nota in Petro de Osma confixum.*

36. *Doctrina Synodi, qua postquam praemisit*: qnando habebantur signa non aequivoca amoris Dei Dominantis in corde hominis, posse illum merito judicari dignum, qui admittatur ad participationem Sanguinis Iesu Christi, quae fit in Sacramentis, *subdit*, suppositias cooversiones, qoae fiunt per attritionem, nec efficaces esse solere nec durabiles; *consequenter* pastorem animarum debere insistere signis non aequivocis charitatis dominantis, antequam admittat suos poenitentes ad Sacramenta, *quae signa, ut deinde tradit* § 17, Pastor dednecre poterit ex stabili cessatione a peccato et fervore in operibus; *quem insuper* fervorem charitatis *perhibet* (de Poenit. § 10) *velut dispositionem quae* debet praecedere absolutionem:— Sic intellecta, ut non solum contritio imperfecta, quae passim attritionis nomine donatur, etiam qua juncta sit cum dilectione, qua homo incipit diligere Deum tamquam omnis justitiae fontem, nec modo contritio charitate formata; sed et fervor charitatis dominantis, et ille quidem diuturno experimento per favorem in operibus bonis probatus, generaliter et absolute requiratur, ut homo ad Sacramenta, et speciatim poenitentes ad absolutionis beneficium admittantur, *falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, tutae ac probatae in Ecclesia praxi contraria, Sacramenti, efficaciae detrahens et injuriose.*

37. *Doctrina Synodi quae de auctoritate absolvendi accepta per Ordinationem enuntiat*, post institutionem Dioecesium et Parochiarum esse, ut quisque judicium hoc exerceat super personas sibi subditas, sive ratione territorii sive jure quodam personali, *propterea quod* aliter confusio inducaretur et perturbatio: — Qnatenus post post institutas Dioecesis et Parocbias enuntiat tantummodo, conveniens esse ad praecavendam confusionem, ut absolveodi potestas exerceatur super sobditos; sic intellecta tanqnam ad validum usum hujus potestatis non sit necessaria ordinaria vel subdelegata illa jurisdictio, sine qua Tridentinum declarat nullius momenti esse absolutionem a Sacerdotem prolatam, *falsa, temeraria, perniciosa, Tridentino contrariae et injuriosa, erronea.*

38. *Item doctrina*, qua postqnam Synodus professa est, se non posse non admirari illam adeo venerabilem disciplinam antiquitatis, qoae, *ut ait*, ad poenitentiam non ita facile et forte nonqnam eum admittebat, qui post primom peccatom et primam reconciliationem relapsus esset in culpam, *subjungit*, per timorem perpetuae exclosionis a communione et pace, etiam in articulo mortis magnum frenum illis injectum iri, qni parum considerant malum peccati, et minus illud timent, *contraria Canoni 13 Concilii Nicaeni I, decretali Innocentii I ad Exuperium Tholos., tum et decretali Coelestini I ad Episcopos Viennensis et Narbonen. provinciae, redolens pravitatem, quam in ea decretali sanctus Pontifex exhorret.*

39. *Declaratio Synodi* de peccatorum venialium Confessione; quam optare se ait non tantopere frequentari, ne nimium contemptibiles reddantur ejusmodi Coafessiones, *temeraria, perniciosa, Sanctorum ac piorum praxi a sacro Concilio Tridentino probatae contraria.*

40. *Propositio asserens*, Indulgentiam secundum snam praecisam notionem aliud non esse quam remissionem partis ejus poenitentiae, quae per canones statuta erat peccanti: — Quasi Indulgentia praeter nudam remissionem poenae canonicae non etiam valeat ad remissionem poenae temporalis pro peccatis actualibus debitae apud divinam Justitiam, *falsa, temeraria, Christi meritis injuriosa, dudam in articulo 19 Lutheri damnata.*

41. *Item in eo quod subditur*, Scholasticos suis subtilitatibus inflatos invexisse thesaurum male intellectum meritorum Christi et Sanctorum, et clarae notioni absolutionis a poena canonica substituisse confusam et falsam applicationem meritorum: — Quasi thesauri Ecclesiae, unde Papa dat Indulgentias, non sint merita Christi et Sanctorum, *falsa, temeraria, Christi et Sanctorum meritis injuriosa, dudum in articulo 17 Lutheri damnata.*

42. *Item in eo quod superaddit*, luctuosius adhac esse qnod chimerica isthaec applicatio transferri volita sit in defunctos, *falsa, temeraria, piarum aurium offensiva, in Romanos Pontifices, et in praxim et sensum universalis Ecclesiae injuriosa, inducens in errorem haereticali nota in Petro de Osma con-*

fixum, iterum damnatum in articulo 22 Lutheri.

43. *In eo demum*, quod impudentissime invehitur in tabellas Indulgentiarum, Altaria privilegiata, etc., *temeraria, piarum aurium offensiva, scandalosa, in summos Pontifices, atque in praxim tota Ecclesia frequentatam contumeliosa.*

44. *Propositio Synodi asserens*, reservationem casuum nunc temporia aliud non esse, quam improvidum ligamen pro inferioribus Sacerdotibus, et sonum sensu vacuum pro poenitentibus assuetis non admodum curare hanc reservationem, *falsa, temeraria, male sonans, perniciosa, Concilio Tridentino contraria, superioris hierarchicae potestatis laesiva.*

45. *Item* de spe quam ostendit fore, ut reformato Rituali, et ordine poenitentiae, nullum amplius locum habiturae sint hujusmodi reservationes: — Prout attenta generalitate verborum, innuit per reformationem Ritualis et ordinis poenitentiae factam ab Episcopo, vel Synodo, aboleri posse casus, quos Tridentina Synodus (*sess.* 14, *c.* 7) declarat Pontifices Maximos potuisse pro suprema potestate sibi in universa Ecclesia tradita peculiari suo judicio reservare, *Propositio falsa, temeraria, Concilio Tridentino, et summorum Pontificum auctoritati derogans et injuriosa.*

46. *Propositio asserens*, effectum excommunicationis exteriorem dumtaxat esse, quia tantummodo natura sua excludit ab exteriore communicatione Ecclesiae: — Quasi excommunicatio non sit poena spiritualis, ligans in Caelo, animas obligans, *falsa, perniciosa, in articulo 23 Lutheri damnata, ad minus erronea* [1].

47. *Item quae tradit*, necessarium esse juxta leges naturales et Divinas, ut sive ad excommunicationem sive ad suspensionem praecedere debeat examen personale, atque adeo sententias dictas *ipso facto*, non aliam vim habere, nisi seriae commioationis sine ullo actuali effectu, *falsa, temeraria, perniciosa, Ecclesiae potestati injuriosa, erronea.*

48. *Item quae pronuntiat*, inutilem ac vanam esse formulam nonnullis abhinc saeculis inductam absolvendi generaliter ab excommunicationibus, in quas fidelis incidere potuisset, *falsa, temeraria, Ecclesiae praxi injuriosa.*

49. *Item quae damnat* ut nullas et invalidas suspensiones ex informata conscientia, *falsa, perniciosa, in Tridentinum injuriosa.*

50. *Item in eo quod insinuat*, soli Episcopo fas non esse uti potestate, quam tamen ei defert Tridentinum (*sess.* 14, *c.* 1 *de R.*) suspensionis ex informata conscientia legitime infligendae, *jurisdictionis Praelatorum Ecclesiae laesiva.*

51. *Doctrina Synodi*, quae perhibet in promovendis ad Ordines hanc de more et instituto veteris disciplinae rationem servari consuevisse, ut si quis Clericorum distinguebatur sanctitate vitae, et dignus aestimabatur, qui ad Ordines sacros ascenderet, ille solitus erat promoveri ad Diaconatum vel Sacerdotium, etiamsi inferiores Ordines non suscepisset; neque tum talis Ordinatio dicebatur per saltum, uti postea dictum est:

52. *Item quae innuit*, non alium titulum Ordinationum fuisse, quam deputationem ad aliquod speciale ministerium, qualis praescripta est in Concilio Calced.; subjungens § 6, quamdiu Ecclesia sese his principiis in delectu sacrorum ministrorum conformavit, Ecclesiasticum ordinem floruisse; verum beatos illos dies transiisse, novaque principia subinde introducta, quibus corrupta fuit disciplina in delectu Ministrorum Sanctuarii:

53. *Item* quod inter haec ipsa corruptionis principia refert, quod recessum sit a vetere instituto, quo, ut ait § 3, Ecclesia insistens Apostoli vestigiis neminem ad Sacerdotium admittendum statuerat, nisi qui conservasset innocentiam baptismalem:

Quatenus innuit corruptam fuisse disciplinam per decreta et instituta: — 1. sive quibus Ordinationes per saltum vetitae sunt; — 2. sive quibus pro Ecclesiarum necessitate probatae sunt Ordinationes sine titulo specialis officii, veluti speciatim a Tridentino Ordinatio ad titulum patrimonii: salva obedientia, qua sic ordinati Ecclesiarum necessitatibus deservire debent iis obeundis officiis, quibus pro loco ac tempore ab Episcopo admoti fuerint, quemadmodum ab Apostolicis temporibus in primitiva Ecclesia fieri consuevit; — 3. sive quibus jure Canonico facta est criminum distinctio, quae delinquentes reddunt irregulares quasi per hanc distinctionem Ecclesia recesserit a spiritu Apostoli, non excludendo generaliter et indistincte ab Ecclesiastico Ministerio omnes quoscumque, qui baptismalem innocentiam non conservassent: *Doctrina singulis suis partibus falsa, temeraria, Ordinis pro Ecclesiarum necessitate et commoditate inducti perturbativa, in disciplinam per canones, et speciatim per Tridentini Decreta probatam injuriosa.*

54. *Item* quae veluti turpem abusum notat unquam praetendere eleemosynam pro celebrandis Missis et Sacramentis administrandis, sicuti et accipere quemlibet proventum dictum *stolae*, et generatim quodcumque stipendium et honorarium, quod suffragiorum, aut cujus-

[1] August. *Epist.* 250 *Auxilio Episc.*; *Tract.* 50 *in Joann. n.* 12.

libet parochialis functionis occasione offerretur: — Quasi turpis abusus crimine notandi essent Ministri Ecclesiae, dum secundum receptum et probatum Ecclesiae morem, et institutum utuntur jure promulgato a Apostolo accipiendi temporalia ab his, quibus spiritualia ministrantur, *falsa, temeraria, Ecclesiastici, ac Pastoralis juris laesiva, in Ecclesiam ejusque Ministros injuriosa.*

55. *Item qua vehementer optare se profitetur*, ut aliqua ratio inveniretur minutuli Cleri (quo nomine inferiorum Ordinum Clericos designat), a Cathedralibus et collegiatis submovendi, providendo aliter, nempe per probos et provectioris aetatis laicos, congruo assignato stipendio, ministerio inserviendi Missis et aliis officiis, veluti Acolythi, etc. ut olim, inquit, fieri solebat, quando ejus generis officia, non ad meram speciem pro majoribus Ordinibus suscipiendis redacta erant: — Quatenus reprehendit institutum, quo cavetur ut minorum Ordinum functiones per eos tantum praestentur exerceanturve, qui in illis constituti, adscriptive sunt (Concilium Provinciale IV Mediol.): idque ad mentem Tridentini (*sess.* 23, *c.* 17), ut sacrorum Ordinum a Diaconatu ad Ostiariatum functiones ab Apostolicis temporibus in Ecclesia laudabiliter receptae, et in pluribus locis aliquandiu intermissae juxta sacros Canones revocentur, nec ab haereticis tanquam otiosae traducantur, *suggestio temeraria, piorum aurium offensiva, Ecclesiastici Ministerii perturbativa, servandae quoad fieri potest in celebrandis Mysteriis decentiae imminutiva, in minorum Ordinum munera et functiones, tum in disciplinam per Canones et speciatim per Tridentinum probatam injuriosa, favens haereticorum in eam conviciis et calumniis.*

56 *Doctrina quae statuit* conveniens videri in impedimentis Canonicis, quae proveniunt ex delictis in jure expressis, ullam unquam nec concedendam, nec admittendam esse dispensationem, *aequitatis et moderationis canonicae a sacro Concilio Tridentino probatae laesiva, auctoritati et juribus Ecclesiae derogans.*

57. *Praescriptio Synodi quae generaliter et indiscriminatim veluti abusum* rejicit quamcumque dispensationem, ut plus quam unum residentiale beneficium uni, eidemque conferatur: item in eo quod subjungit, certum sibi esse juxta Ecclesiae spiritum plus quam uno beneficio, tametsi simplici, neminem frui posse, *pro sua generalitate derogans moderationi Tridentini*, sess. 7. c. 5; et sess. 24, c. 17.

58. *Propositio quae statuit* sponsalia proprie dicta actum mere civilem continere, qui ad matrimonium celebrandum disponit, eademque civilium legum praescripto omnino subjacere: — Quasi actus disponens ad Sacramentum non subjaceat sub hac ratione juri Ecclesiae; *falsa, juris Ecclesiae quoad effectus etiam e sponsalibus vi canonicarum sanctionum profluentes laesiva, disciplinae ab Ecclesia constitutae derogans.*

59. *Doctrina Synodi asserens*, ad supremam civilem potestatem dumtaxat originarie spectare contractui matrimonii apponere impedimenta ejus generis, quae ipsum nullum reddunt dicunturque dirimentia, *quod jus originarium praeterea dicitur cum jure* dispensandi essentialiter connexum, *subjungens*, supposito assenso vel conniventia Principum potuisse Ecclesiam juste constituere impedimenta dirimentiam ipsum contractum matrimonii: — Quasi Ecclesia non semper potuerit ac possit in Christianorum matrimoniis jure proprio impedimenta constituere, quae matrimonium non solum impediant, sed et nullum reddant quoad vinculum, quibus Christiani obstricti teneantur etiam in terris infidelium, in eisdemque dispensare, *Canonum* 3. 4. 9 et 12, *sess.* 24 *Concilii Trid. eversiva, haeretica.*

60. *Item rogatio Synodi* ad potestatem civile, ut e numero impedimentorum tollat cognationem spiritualem, atque illud quod dicitur *publicae honestatis*, quorum origo reperitur in collectione Justiniani, *tum ut* restringat impedimentum affinitatis et cognationis ex quacumque licita aut illicita conjunctione proveniensis ad quartum gradum, juxta civilem computationem per lineam lateralem et obliquam, ita tamen ut spes nulla relinquatur dispensationis obtinendae: — Quatenus civili potestati jus attribuit sive abolendi, sive restringendi impedimenta Ecclesiae auctoritate constituta, vel comprobata: item qua parte supponit Ecclesiam per potestatem civilem spoliari posse jure suo dispensandi super impedimentis ab ipsa constitutis vel comprobatis, *libertatis ac Potestatis Ecclesiae subversiva, Tridentino contraria ex haereticali supra damnato principio profecta.*

61. *Propositio quae asserit*, adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam ejus partem, fore semper honorem Divinum datum creaturae: — Quatenus per hoc verbum *directe* intendat reprobare adorationis cultum, quem fideles dirigunt ad humanitatem Christi, perinde ac si talis adoratio, qua humanitas ipsaque caro vivifica Christi adoratur, non quidem propter se, et tanquam nuda caro, sed prout unita Divinitati, foret honor Divinus impertitus creaturae, non potius una eademque adoratio, qua Verbum incarnatum cum propria ipsius carne adoratur, *falsa, captiosa, pio, ac debito*

cultui humanitati Christi a fidelibus praestito ac praestando detrahens, et injuriosa.

62. *Doctrina*, quae devotionem erga Sacratissimum Cor Jesu rejicit inter devotiones, quas notat velut novas, erroneas, aut saltem periculosas:—Intellecta de hac devotione, qualis est ab Apostolica Sede probata, *falsa, temeraria, perniciosa, piarum aurium offensiva, in Apostolicam Sedem injuriosa.*

63. *Item* in eo, quod cultores Cordis Jesu hoc etiam nomine arguit, quod non advertant Ss. Carnem Christi, aut ejus partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione aut praecisione a Divinitate adorari non posse cultu latriae:—Quasi fideles Cor Jesu adorarent cum separatione, vel praecisione a Divinitate, dum illud adorant uti est Cor Jesu. Cor nempe Personae Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exangue Corpus Christi in triduo mortis sine separatione a Divinitate adorabile fuit sepulchro, *captiosa, in fideles Cordis Christi cultores injuriosa.*

64. *Doctrina quae voluti* superstitiosam universe notat quamcumque efficaciam, quae ponatur in determinato numero precum et piarum salutationum:—Tanquam superstitiosa censenda esset efficacia, quae sumitur non ex numero in se spectato, sed ex praescripto Ecclesiae certum numerum precum, vel externarum actionum praefinientis pro Indulgentiis consequendis, pro adimplendis poenitentiis et generatim pro sacro et religioso cultu rite et ex ordine peragendo, *falsa, temeraria, scandalosa, perniciosa, pietati fidelium injuriosa, Ecclesiae auctoritati derogans, erronea.*

65. *Propositio enuntians*, irregularem strepitum novarum institutionum, quae dictae sunt Exercitia vel Missiones... forte nunquam aut saltem perraro eo pertingere, ut absolutam conversionem operentur; et exteriores illos commotionis actus qui apparuere, nil aliud fuisse, quam transeuntia naturalis concussionis fulgura, *temeraria, male sonans, perniciosa, mori pie, salutariter per Ecclesiam frequentato, et in verbo Dei fundato injuriosa.*

66. *Propositio asserens*, fore contra Apostolicam praxim et Dei consilia, nisi populo faciliores viae pararentur vocem suam jungendi cum voce totius Ecclesiae: — Intellecta de usu vulgaris linguae in liturgicas preces indulgendae, *falsa, temeraria, ordinis pro Mysteriorum celebratione praescripti perturbativa, plurium malorum facile productrix.*

67. *Doctrina prohibens* a lectione sacrarum Scripturarum nonnisi veram impotentiam excusare, subjungens ultro se prodere obscurationem; quae ex hujusce praecepti neglectu orta est super primarias veritates Religionis, *falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, alias in Quesnellio damnata.*

68. *Laudatio*, qua summopere Synodus commendat Quesnellii commentationes in novum Testamentum, aliaque aliorum Quesnellianis erroribus faventium opera, licet proscripta; eademque Parochis proponit, ut ea, tanquam solidis Religionis principiis referta, in suis quisque Paroeciis populo post reliquas functiones perlegant, *falsa, scandalosa, temeraria, seditiosa, Ecclesiae injuriosa, schisma fovens et haeresim.*

69. *Praescriptio*, quae generaliter et indistincte inter imagines ab Ecclesia auferendas, velut rudibus erroris occasionem praebentes, notat imagines Trinitatis incomprehensibilis, *propter sui generalitatem temeraria, ac pio per Ecclesiam frequentato mori contraria, quasi nullae extent imagines Sanctissimae Trinitatis communiter approbatae ac tuto permittendae* [1].

70. *Item doctrina et praescriptio* generatim reprobans omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imagini solent fideles impendere, et ad ipsam potius quam ad aliam confugere, *temeraria, perniciosa, pio per Ecclesiam frequentato mori, tum et illi providentiae ordini injuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis Sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult.*

71. *Item quae vetat*, ne imagines praesertim Beatae Virginis ullis titulis distinguantur praeterquam denominationibus, quae sint analogae Mysteriis, de quibus in Sacra Scriptura expressa fit mentio:—Quasi nec adscribi possent imaginibus piae aliae denominationes, quas vel in ipsismet publicis precibus Ecclesia probat et commendat, *temeraria, piarum aurium offensiva, venerationi Beatae praesertim Virgini debitae injuriosa* [2].

72. *Item qua velut* abusum extirpari vult morem, quo velatae asservantur certae imagines, *temeraria, frequentato in Ecclesia, et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria.*

73. *Propositio enuntians* novorum festorum institutionem ex neglectu in veteribus observandis, et ex falsis notionibus naturae et finis earundem solemnitatum originem duxisse, *falsa, temeraria, scandalosa, Ecclesiae injuriosa, favens haereticorum in dies festos per Ecclesiam celebratos conviciis.*

74. *Deliberatio Synodi* de transferendis in diem Dominicum festis per annum institutis: idque pro jure, quod persuasum sibi esse ait

1 Bened. XIV Brevi *Sollicitudini*, anno 1745.

2 S. August. *Epist. 78 Clero. senioribus et universae plebi Eccl. Hipponensis.*

Episcopo competere super disciplinam Ecclesiasticam in ordine ad res mero spirituales; ideoque et praeceptum Missae audiendae abrogandi diebus, in quibus ex pristina Ecclesiae lege viget etiamnum id praeceptum; tum etiam in eo, quod superaddit de transferendis in Adventum Episcopali auctoritate jejuniis per annum ex Ecclesiae praecepto servandis: — Quatenus adstruit Episcopo fas esse jure proprio transferre dies ab Ecclesia praescriptos pro festis, jejuniisve celebrandis: aut inductum Missae audiendae praeceptum abrogare, *Propositio falsa, juri Conciliorum Generalium, et summorum Pontificum laesiva, scandalosa, schismati favens.*

75. *Doctrina quae perhibet* beatis temporibus nascentis Ecclesiae juramenta visa esse a documentis Divini Praeceptoris, atque ab aurea Evangelica simplicitate adeo aliena, ut ipsummet jurare sine extrema et ineluctabili necessitate reputatum fuisset actus irreligiosus, homine Christiano indignus: *insuper* continuatam Patrum seriem demonstrare juramenta communi sensu pro vetitis habita fuisse: indeque progreditur ad improbanda juramenta, quae Curia Ecclesiastica Jurisprudentiae feudalis, ut ait, normam secuta in investituris, et in sacris ipsis Episcoporum Ordinationibus adoptavit; statuque adeo implorandam a saeculari potestate legem pro abolendis juramentis, quae in curiis etiam Ecclesiasticis exiguntur pro omni actu curiali, *falsa, Ecclesiae injuriosa, juris Ecclesiastici laesiva, disciplinae per Canones inductae et probatae subversiva.*

76. *Insectatio*, *qua Synodus* scholasticam exagitat, veluti eam, quae viam aperuit inveniendis novis, et inter se discordantibus systematibus, quoad veritates majoris pretii, ac demum adduxit ad probabilismum et laxismum: — Quatenus in scholasticam rejicit privatorum vitia, qui abusi ea potuerunt, aut abusi sunt, *falsa, temeraria, in sanctissimos viros et Doctores, qui magno Catholicae Religionis bono scholasticam excoluere, injuriosa, favens infestis in eam haereticorum conviciis.*

77. *Item in eo quod subdit*, mutationem formae regiminis Ecclesiastici, qua factum est, ut Ministri Ecclesiae in oblivionem venirent suorum jurium, quae simul sunt eorum obligationes, eo demum rem adduxisse, ut oblitterari faceret primitivas notiones Ministerii Ecclesiastici, et sollicitudinis pastoralis: — Quasi per mutationem regiminis congruentem disciplinae in Ecclesia constitutae, et probatae obliterari unquam potuerit, et amitti primitiva notio Ecclesiastici Ministerii, pastoralisve sollicitudinis, *Propositio falsa, temeraria, erronea.*

78. *Praescriptio Synodi* de ordine rerum tractandarum in collationibus qua posteaquam praemisit, in quolibet articulo distinguendum id quod pertinet ad fidem, et ad essentiam Religionis, ab eo quod est proprium disciplinae, *subjungit*, in hac ipsa (*disciplina*) distinguendum quod est necessarium, aut utile ad retinendos in spiritu fideles, ab eo quod est inutile, aut onerosius quam libertas filiorum novi foederis patiatur, magis vero ab eo, quod est periculosum et noxium, utpote inducens ad superstitionem, et materialismum: — Quatenus pro generalitate verborum comprehendat, ut praescripto examini subjiciat etiam disciplinam ab Ecclesia constitutam et probatam, quasi Ecclesia quae spiritu Dei regitur, disciplinam constituere posset non solum inutilem et onerosiorem, quam libertas christiana patiatur, sed et periculosam, noxiam, inducentem in superstitionem et materialismum, *falsa, temeraria, scandalosa, perniciosa, piarum aurium offensiva, Ecclesiae ac spiritui Dei quo ipsa regitur, injuriosa, ad minus erronea.*

79. *Assertio*, quae conviciis, et contumeliis insectatur sententias in scholicis catholicis agitatas, et de quibus Apostolica Sedes nihil aliud adhuc definiendum, aut pronunciandum censuit, *falsa temeraria, in scholas catholicas injuriosa, debitae Apostolicis Constitutionibus obedientiae derogans.*

80. *Regula* 1. quae statuit universe et indiscriminatim statum Regularem aut Monasticum natura sua componi non posse cum animarum cura, cumque vitae pastoralis muneribus, nec adeo in partem venire posse Ecclesiasticae Hierarchiae, quin ex adverso pugnet cum ipsiusmet vitae monasticae principiis, *falsa, perniciosa, in sanctissimos Ecclesiae Patres, Praesules qui regularis vitae instituta cum clericalis Ordinis muneribus consociarunt, injuriosa, pio, vetusto, probata Ecclesiae mori, summorumque Pontificum sanctionibus contrarias quasi Monachi quos morum gravitas et vitae, ac fidei institutio sancta commendat, non rite, nec modo sine Religionis offensione, sed et cum multa utilitate Ecclesiae Clericorum officiis aggregentur.*

81. *Item in eo quod subjungit*, sanctos Thomam et Bonaventuram sic in tuendis adversus summos homines Mendicantium Institutis versatos esse, ut in eorum defensionibus minor aestus, accuratio major desideranda fuisset, *scandalosa, in sanctissimos Doctores injuriosa impiis damnatorum Auctorum contumeliis favens.*

82. *Regula* 2ª. multiplicationem Ordinum, ac diversitatem naturaliter inferre perturbationem et confusionem: item in eo quod prae-

mittit § 4, Regularium fundatores, *qui post monastica instituta prodierunt*, Ordines superaddentes Ordinibus, reformationes reformationibus nihil aliud effecisse, quam primariam mali causam magisque dilatare:—Intellecta de Ordinibus, et institutis a S. Sede probatis, quasi distincta piorum munerum varietas, quibus distincti Ordines addicti sunt, natura sua perturbationem et confusionem parere debeat, *falso, calumnioso*, *in Sanctos fundatores eorumque fideles alumnos, tum et in ipsos summos Pontifices injuriosa.*

83. *Regula* 3ª., qua postquam praemisit, parvum corpus degens intra civilem societatem, quin fere sit pars ejusdem, parvamque monarchiam figit in statu, semper esse periculosum, subinde hoc nomine criminatur privata Monasteria, communis instituti vinculo sub una praesertim capite consociata, veluti speciales totidem monarchias civili reipublicae periculosas et noxias, *falso, temeraria, regularibus institutis o sancta Sede od Religionis profectum opprobatis injuriosa, favens haereticorum in eadem instituto insectationibus, et calumniis.*

84. *Art.* 1. De uno dumtaxat Ordine in Ecclesia retinendo, ac de seligenda prae ceteris Regula sancti Benedicti, cum ob sui praestantiam, tum ob praeclara illius Ordinis merita: sic tamen ut in his, quae forte occurrent temporum conditioni minus congrua, instituta vitae ratio apud Portum-Regium lucem praeferat ad explorandum quid addere, quid detrahere conveniat:

2. Ne compotes fiant Ecclesiasticae Hierarchiae, qui se huic Ordini adjunxerint, nec ad sacros Ordines promoveantur, praeterquam ad summum unus, vel duo, initiandi tanquam Curati, vel Capellani Monasterii, reliquis in simplici Laicorum ordine remanentibus:

3. Unum tantum in unaquaque civitate admittendum Monasterium idque extra moenia civitatis in locis abditioribus et remotioribus collocandum:

4. Inter occupationes vitae monasticae pars sua labori manuum inviolate servanda, relicto tamen congruo tempore Psalmodiae impendendo, aut etiam, si cui libuerit, literarum studio. Psalmodia deberet esse moderata, quia nimia ejus prolixitas parit praecipitantiam, molestiam, evagationem. Quo plus auctae sunt Psalmodia, orationes, preces, tantumdem peraequa proportione omni tempore imminutus fervior est, sanctitasque Regularium:

5. Nulla foret admittenda distinctio Monachos inter sive choro, sive ministeriis addictos; inaequalitas isthaec gravissimas omni tempore lites excitavit ac discordias, et a communitatibus Regularium spiritum charitatis expulit:

6. Votum perpetuae stabilitatis nunquam tolerandum. Non illud norant veteres Monachi qui tamen Ecclesiae consolatio, et Cristianismi ornamentum extiterunt. Vota castitatis, paupertatis, et obedientiae non admittentur instar communis et stabilis regulae. Siquis ea vota, aut omnia, aut aliqua facere voluerit, consilium, et veniam ab Episcopo postulabit, qui tamen nunquam permittet, ut perpetua sint; nec anni fines excedent. Tantummodo facultas dabitur ea renovandi sub iisdem conditionibus:

7. Omnem Episcopus habebit inspectionem in eorum vitam, studia, progressum in pietate; ad ipsum pertinebit Monachos admittere et expellere, semper tamen accepto conturbenalium consilio:

8. Regulares Ordinum, cui adhuc remanent, licet Sacerdotes in hoc Monasterium admitti etiam possent, modo in silentio et solitudine propriae sanctificationi vacare cuperent: quo casu dispensationi locus fieret in generali regula sub num. 2° statuta, sic tamen ne vitae institutionem sequantur ab aliis discrepantem, adeo ut non plus quam una, aut ad summum duae in diem Missae celebrentur, satisque ceteris Sacerdotibus esse debeat una cum communitate concelebrare —Vota perpetua usque ad annum 40 aut 45 non admittenda. Moniales solidis exercitationibus, speciatim labori addicendae: a carnali spiritualitate, qua pleraeque detinentur, avocandae: expendendum, utrum, quod ad ipsas attinet, satius foret Monasterium in civitate relinqui:

« Systema vigentis, atque jam antiquitus
« probatae ac receptae disciplinae subversivum
« perniciosum, constitutionibus Apostolicis, et
« plurium Conciliorum etiam Generalium, tum
« speciatim Tridentini sanctionibus oppositum
« et injuriosum, favens haereticorum in mona-
« stica vota, et regularia instituta stabiliori
« consiliorum Evangelicorum professioni addi-
« cta conviciis et calumniis ».

85. *Propositio enuntians* qualemcumque cognitionem Ecclesiasticae Historiae sufficere, ut fateri quisque debeat convocationem Concilii Nationalis unam esse ex viis canonicis, qua finiantur in Ecclesia respectivarum Nationum controversiae spectantes ad Religionem: —Sic intellecta, ut controversiae ad fidem et mores spectantes in Ecclesia quacumque subortae, per Nationale Concilium irrefragabili judicio finiri valeant, quasi inerrantia in fidei et morum quaestionibus Nationali Competeret, *schismatica, haeretico.*

Conclusio Bullae, ubi alia adnotantur.

« Ceterum per hanc espressam praefatarum propositionum et doctrinarum reprobationem, alia in eodem Libro contenta nullatenus approbare intendimus; cum praesertim in eo complures deprehensae fuerint propositiones et doctrinae sive illis, quae supra damnatae sunt affines, sive quae communis et probatae cum doctrinae et disciplinae temerariom comtemptum, tum maxime infensum in Romanos Pontifices et Apostolicam Sedem animum praeseferunt — Duo autem speciatim notanda censemus, quae de augustissimo Sanctissimae Trinitatis Mysterio § 2 decreti de fide, si non pravo animo, inprudentius certe Synodo exciderunt, quae facile rudes praesertim et incautos in fraudem impellere valent.

« 1. Dum posteaquam rite praemisit Deum in suo esse unum et simplicissimum permanere, continuo subjungens ipsum Deum in tribus Personis distingui, perperam discedit a communi, et probata in christianae doctrinae Institutionibus formula, qua Deus unus quidem in tribus Personis distinctis dicitur, non in tribus Personis distinctus; cujus formulae commutatione hoc vi verborum subrepit erroris periculum, ut Essentia distincta in Personis putetur, quam fides Catholica sic unam in Personis distinctis confitetur, ut eam simul profiteatur in se prorsus indistinctam; — 2. quod de ipsismet tribus divinis Personis tradit, eas secundum earum proprietates personales et incommunicabiles exactius loquendo exprimi seu appellari Patrem, Verbum et Spiritum Sanctum: quasi minus propria et exacta foret appellatio Filii tot Scripturae locis consecrata, voce ipsa Patris e coelo et a nube delapsa, tunc formula Baptismi a Christo praescripta, tum et praeclara illa confessione qua beatus ab ipsomet Christo Petrus est pronuntiatus: ac non potius retinendum esset quod, edoctus a b. Augustino, Angelicus praeceptor (1 *p. q.* 34 *a.* 2) vicissim ipse docuit, *in nomine Verbi eandem proprietatem importari quae in nomine Filii*, dicente nimirum Augustino (*de Trin. VII*, c. 2.): *eo dicitur Verbum quo Filius.*

« Neque silentio praetermittenda insignis ea fraudis plena Synodi temeritas, quae pridem improbatam ab Apostolica Sede Conventus Gallicani Declarationem anni 1682 ausa sit non amplissimis modo laudibus exornare, sed quo majorem illi auctoritatem conciliaret, eam in Decretum *de fide* inscriptum insidiose includere, articulos illos in illa contentos plane adoptare, et quae sparsim per hoc ipsum decretum tradita sunt, horum articulorum publica et solemni professione obsignare. Quo sane non solum gravior longe se nobis offert de Synodo, quam Predecessoribus nostris fuerit de Comitiis illis expostulandi ratio, sed et ipsimet Gallicanae Ecclesiae non levis injuriam irrogatur quam dignam Synodus extimaverit, cujus auctoritas in patrocinium vocaretur errorum quibus illud est contaminatum Decretum — Quamobrem quae Acta conventus Gallicani, mox ut prodierunt, Praedecessor Noster Venerabilis Innocentius XI per Literas in forma Brevis die 11 apr. 1682; post autem expressius Alexander VIII Constitutione *Inter multiplices* 4 aug. 1690 pro Apostolici sui muneris ratione improbarunt, resciderunt, nulla et irrita declararunt; multo fortius exigit a Nobis pastoralis sollicitudo recentem horum factam in Synodo tot vitiis affectam adoptionem veluti temerariam, scandalosam ac praesertim, post edita Praedecessorum Nostrorum Decreta, huic Apostolicae Sedi sommopere injuriosam reprobare ac damnare, prout eam praesenti hac nostra Constitutione reprobamus et damnamus ac per reprobata et damnata haberi volumus [1]. »

« Ad id genus fraudis pertinet, quod Synodus in hoc ipso Decreto *de fide* quamplures articulos complexa quos Lovaniensis Facultatis

1 Pontifex Benedictus XIV scribens ad supremum Hispaniae Inquisitorem 31 julii 1748 circa defensionem hujus declarationis a Bossuet confectam, ajebat: *Difficile profecto est aliud opus reperire, quod aeque observetur doctrinae extra Galliam ubique receptae de s. Pontificis ex cathedra definientis infallibilitate, de ejus excellentia super quodcumque Concilium oecumenicum, de ejus jure indirecto, si potissimum religionis et Ecclesiae commodum id exigat, super juribus temporalibus Principum supremorum. Vid. Memorie di religione e di morale e di Letterati.* Modena, t. XIV: *aforismi sui quattro articoli della dichiarazione del 1682 diretta ai giovani teologi* — Veith, *De Primatu R. Pontificis*, etc.

A Romano Pontifice quaesitum fuit: « N. Confessarius in Gallis consulit, num ipse queat et debeat absolvere illos Ecclesiasticos, qui subjicere recusant condemnationi, quam sancta Sedes edidit quatuor celeberrimarum propositionum cleri Gallicani. Ita multae tollentur quaestiones et conscientiae quiescunt » — Respondit per sacram Poenitentiariam ut sequitur: *S. Poenitentiaria, diligenter perpensa proposita quaestione, respondendum censuit: Declarationem conventus Gallicani anno 1682, ab Apostolica Sede improbatam quidem fuisse, ejusque conventus acta rescissa, et nulla atque irrata declarata; nullam tamen theologicae censurae notam doctrinae Declaratione illa contentae inustam fuisse: propterea nihil obstare quominus sacramentali absolutione donentur sacerdotes illi, qui bona fide et ex animi sui persuasione doctrinae illi adhuc adhaerent, modo absolutione digni aliunde videantur. Datum Romae, in sacra Poenitentiaria*, die 27 sept. 1835 — « Michael Cardinalis de Petro, Major Poenitentiarius ».

Theologi ad Iooocentii XI judicium detulerunt, tum et alios duodecim a Cardinali de Noailles Benedicto XIII oblatos, non dubitaverit ex reprobato II Ultrajectensio Concilio vanom vetusque commentom exsuscitare, temereque bis verbis jactare in vulgos, oempe universae Europae notissimum esse, eos articolos Romae severissimo examini sobjectos fuisse, et non solum a qualicumque censura immooes exiisse sed etiam a laodatis Romanis Pontificibus fuisse commendatos; cujus tamen assertae commendationis non modo nullum extat authenticom documentum, qoin potius eidem refragantur acta examinis, qoae in Nostrae supremae Inqoisitionis Tabolis asservantur, e quibus id tantom apparet, nollum super iis prolatum fuisse judicium ».

APPENDIX II.

Romanorum Congregationum responsa plurima ac novissima ad praxim maxime spectantia[1].

---

1. Absolutio — Illud *Deinde*, quod absolutioni peccatorom immediate praemittitur, recitaodum est simol com ipsa absolotione, veluti ejosdem cootextos. *S. R. C. in Viglevanensi*, 27 febr. anno 1847.

An dicendum sit in fine absolotionis mortuorum *requiescat*, vel *requiescant*? Qoando absolutio est pro uno defuncto, in singulari: pro pluribus, in plurali. In Missa vero semper *requiescant* *S. R. C.* 22, jan. anno 1678.

2. Administratio Sacramentorum — Tempore paschali in domo infirmi non dicitur *Vidi aquam*, nec oratio *Spiritum*, sed servandum Rituale. S. *R. C.* 11. febr. anno 1702.

Parochus, seclusa Episcopi reservatione, potest dare simplici Sacerdoti licentiam administrandi Sacramenta, excepta Poenitentia: neque sine causa probibendos est ab Episcopo. *S. C. E.* 20 aog. anno 1602.

Pro Sacramentorum administratione oil est accipiendum *hoc titulo*, etiam a sponte dantibos: qood autem offertum sponte, pro eleemosyna accipi potest. *S.C. C.* 1 febr. aono 1593.

Eucharistia omnino servanda est in qualibet Parochiali: qnod si redditus non sufficiant, instituatur quaestor, vel eleemosynarum collector. *S. C. E.* 14. martii anno 1614.

Curatus oon debet dare licentiam generalem, ut qoilibet Parochianus in ipso die Paschatis communicare possit in Ecclesiis Regularium *S. C. C.* die 7. sept. anno 1615.

An toleranda sit vel eliminanda consuetudo inveterata, Sacerdotem qui ad Altare aliquod ad celebrandum accedit, vel ab eo recedit sic sacris vestibus Sacrificii indotnm et jam prae manibus calicem habentem, ascendere in transito Altare, in qoo adest Ss. Eucharistia, ot ibi Communionem distribuat? Et quatenus non sit toleranda, utrum depositis planeta et manipulo in sacristia accedere possit com alba et stola? *S. R. C.* respondit, *si adsit necessitas, posse tolerari*: 12 martii 1836.

S. C. C. post maturam discussionem censoit non posse probiberi Regolaribus habentibus privilegia apostolica, ut a dominica Palmarum usque ad dominicam in Albis inclusive, non valeant ministrare saecolaribus Commonionem in suis Ecclesiis; posse tamen iisdem prohiberi, ut saecularibus die Paschatis administrent, etsi dicti saecolares fecissent satis praecepto Paschali: 11 junii 1650[2].

Prohibetur Regularibos administrare saecolaribus Sacramentom Commonioois ipso die Paschatis. *S. C. E.* 10. sept. 1627.

Laici non possont in die Paschatis de manu Regularium Sanctissimam Communionem accipere, etiamsi alia die satisfecerint praecepto. *S. C. C.* 31. jan. anno 1682[3].

1 An Decreta SS. Rituum Congregationis, dum eduntur, derogent cuicumque contrariae consuetudini etiam immemorabili: et in casu affirmativo, obligent in conscientia? *Affirmative*; *at recurrendum in particulari* — *S. R. C* 11 sept. 1847.

2 V. Benedictus XIV, *De Synodo Dioec.* l. IX. c. 16. Hoc tamen cum ait Regularibus concessum ob privilegia apostolica quae habent, non militat pro aliis qui regulares non sunt: qui utique prohiberi poterunt, sic judicante Episcopo, ne in propriis Ecclesiis non parochialibus, illis diebus Communionem distribuant.

3 Sed Roncaglia et Vigandi, in hoc peculiari casu, dicunt constantem esse consuetudinem in contrarium, quae jurisdictionem praebet. Liguori, *Op. Moral.* l. VI, n. 240: unde de novo esset urgenda legis observantia.

Quaeritur 1: An tempore Missae Sacrificii in administratione Viatici, praesertim in Xenodochiis liceat ab Altare recedere usque ad aegrotoruoi lectum recitando interim Psalmum *Miserere*,uti fieri solet extra Missam?—2. Utrum tempore etiam Sacrificii Missae administrari possit Sanctissimum Viaticum in paramentis oigris ? — 3. Quum occasione mortis alicujus Episcopi praescribat Coeremoniale Episcoporum, quod ipso sepulto, preces pro opportuna electione Deo fundantur, quaeritur utrum *Collecta* pro eligendo Episcopo continuari debeat usque ad diem Consecrationis, ao electionis tantum?

Ad 1: *Negative quoad Psalmum* Miserere *recitandum. Insuper animadvertendum, quod si Celebrans pro Viatici administratione intra Missam, Altare e conspectu suo amittat, hanc administrationem non licere* — Ad 2. *Affirmative* — Ad 3. *Collectam continuari debere usque ad diem electionis,qui est dies Consistorii secreti S. R. C.* 19 dec. anno 1829.

An in Communione fidelibus ministranda post versiculum *Panem de coelo*, dici omnino debeant ante Orationem alii versiculi *Domine exaudi*, et *Dominus vobiscum*? R.*Affermative*; 24 sept. 1842 [1].

In Communione Monialiom habentium fenestrellam in parte Evangelii, sacerdos debet descendere, et reverti per gradus anteriores, non lateralea Altaris. *S. C. R.* 15. sept. 1736.

Patenae suppositio per Sacerdotem cotta indutum in Communione generali quae per dignitates agitur, licita est *S. C. R.* 3. sept. 1661.

In infusione sacrorum Oleorum in aquam baptismalem servetor omnino Ritoale. *S. R. C.* 16. dec. 1726.

Super adultum valide baptizatum, si supplende sint coeremoniae, adhibentur illae quae pertinent ad Baptismum infantium. Si vero sopplendae sint super adultum ab haereticis baptizatum, servandae erunt illae, quae sunt pro Baptismo adultorum. *S. R. C.* 27. aug. 1836.

In aquam baptismalem infundi debent Olea sacra nondum renovata, si attentis omnibus temporum circumstantiis, difficulter recipi possint Olea noviter consecrata — In caso praedicto Baptisma conferri debet cum aqua recens consecrata, licet in ipsam infusa sint Olea praecedentis anni — Aqua sic benedicta in Sabato sancto, debet reservari usque ad vigiliam Pentecostes, in quo benedicitor fons cum novis Oleis. *S. R. C.* 23. sept. 1837.

Parochus, etiam absente indoltario, poteat in casu necessitatis celebrare in Oratorio privato, ut Viaticum ministret. *S. R. C.* 23. sept. 1836.

Omnes de Clero inservientes Missae Pontificali feria v in Coena Domini tenentur Communionem recipere de manu Celebrantis. *S. R. C.* 22 sept. 1837.

In Missis defunctorum eum paramentis oigria non ministretur Eucharistia per modum Sacramenti, extrahendo pyxidem e custodia; potest tantum ministrari per modum Sacrificii, prout est quando fidelibus praebetor Communio cum particulis in eadem Missa consecratis. Ita *S. R. C.* 2 sept. 1741.

Sed alia Decreta habentur, quae etsi semper prohibeant dare Communionem cum paramentis nigris ex particulis praeconsecratis ante vel post Missam, permittunt tamen si hoc fiat in ipsa Missa: in quo sententia consentit Benedictus XIV, *De sacrificio Missae*. Verom hac de re varia semper fuit Doctorum opinio, et pluries adhoc recursum est ad s. Congregationem; ultimo in Mutinensi 23 sept. 1837 sic quaesitum fuit:perdorat adhuc in quibusdam Ecclesiis mos commooicandi in Missa defunctorum com particuli praeconsecratis, quia Decreta hac de re oon censeotur a multis authentica aut saltem revocata: quaeritur 1. an idem mos possit permitti, vel saltem ab Episcopo prohibendus, adeo ut solum liceat communicare in dictis Missis cum particulis in ipsis Missis consecratis; 2. an saltem toleranda consuetudo celebrandi praedictas Missas in paramentis violaceis,ad hoc ut possit praeberi Communio com particulis praeconsecratis. —R. *ad 1 dilata*; *ad 2. serventur Rubricae*, quae dicunt Missas de requiem dicendas cum nigro colore [2].

Nequit negari Communio fidelibus extra Missam. *S. R. C.* 7 dec. 1844.

In communione extra Missam decet, quod bursa cum corporale deferatur a Sacerdote. *S. R. C.* 24 sept. 1842.

In Communione extra Missam semper adhibenda bursa cum corporale; et Rubrica Ritualis Romani pro hac praxi est praeceptiva; neque sufficit palla super Altare posita loco corporalis. Ita *S. R. C.* 28 feb. 1847.

In Commonione fideliom extra Missam, Sa-

1 Hac de re *vid.* Gardellini. *Decreta authentica S. R. C.* tom. vi. pag. 205. ubi rationem indicat, at que varias hac de re Auctorum opiniones notat quae hanc declarationem obtinebant.

2 Nullius momenti restat dicenda eorum opinio, qui in Missis defunctorum prohibitam etiam volunt renovationem aut meram consummationem SS Sacramenti, imo et apparitionem tabernaculi: cum circa ista omnia nunquam noscatur motam fuisse quaestionem; nec aliquis inveniatur in rebus liturgicis vel leviter versatus, qui hoc inficietur. Ita in libro *Manuale Decretorum* Ed. 3 Romae typis Propagandae, 1833, e 3.

cerdos antequam populo benedicat, osculari non debet Altare *S. R. C.* 15 martii 1833.

An die magni concursus ad Indulgentiam plenariam vel, jubilaeum possit ministrari Communio aliqua hora ante auroram, et post meridiem? — R. *In casu de quo agitur, offermotive a tempore ad tempus, quo in illa Ecclesia Missae celebrantur vel ad formam Rubricae vel ad formam Indulti*: 7 sept 1816.

Non est reprobandus Parochus qui defert Viaticum infirmo feria VI in Parasceve, dummodo privste et submissa voce, quinimo submississima voce recitet Psalmos consuetos, per vias publicas, etiamsi dicat *Gloria Patri*; quia in tali circumstantia actio talis nil babet esse cum functionibus Ecclesiae bujus diei: et considerandum est, quod defert, cum stola et pluviali albi coloris, quando in feria supradicta color paramentorum eat niger pro Ecclesiae functionibus; ideoque ai defert privatim pro aliqua necessitate, non est reprobandus, si populum Benedictione dimittat feria VI Parasceve, quia in publica Ecclesia non debet recondi: 15 maji 1745 *in Lucona*.

3. Adoratio — In adoratione Crucis feria VI In Parasceve celebrans et ministri debeot deponere etiam manipulum. *S. R. C.* 15 sept anno 1736.

4. Altare — Altare portatile tunc consecrationem amittit, quando frangitur, vel loco movetur sepulcbrum Reliquiarum. *S. R. C.* 5 martii, anno 1803.

Celebrari non potest super Altare, a quo fortim (non amota vel fracta mensa), subtractae fuerunt Reliquiae a militibus, nisi Altare de novo consacretur. *S. R. C.* 5. martii 1623.

Altare portatile cujus sepulcbrum, aliis remanentibus consecrationis vestigiis, invenitur sacris Reliquiis vacuum, est denuo consecrandum. Item est, si deleto tantum Episcopali sigillo super sepulcbrum bispanica cera impressa, obseratae adhuc inveniantur Reliquiae, quia non constaret de illarum identitate et authenticitate. *S. R. C.* 23 maji 1846.

Consuetudo denudandi Altaria post Vesperas a celebrante stola et cotta induto servari potest. *S. R. C.* 11 sept. 1847.

5. Anniversaria — An anniversaria perpetua in die obitus quotannis celebranda, si contingat transferri ultra aliquas octavas privilegiatas, gaudeant adbuc ut possint celebrari in duplici majori? *S. R. C.* respondit *negative*; 3 dec. anno 1701.

An in anniversario translato ob festum de praecepto variari debeat Oratio, in qua vitiatur veritas verborum, seu potius omittere sufficiat illa verba: *Cujus anniversarium depositionis diem commemoramur?* — R *Recitandam Orationem prout in Missali*. Ita *S. R. C.* 4 maji 1686.

6. Aqua lustralis — In ultimo majoris hebdomadae triduo removenda ne est a vasis Ecclesiae aqua benedicta? *Affirmative* *S. R. C.* 12 nov. anno 1831.

7. Benedictio — Quando si tratta di benedire una cosa, per cui non esiste nel Rituale Romano formola particolare, si potrà usare la formola che sta in supplemento del Rituale: *Deus cujus verbo sanctificantur omnia*? *S. R. C.* respondit: *negative*; anno 1851.

Ad benedictionem fontis in Oratione et Praefatione manus teneantur junctae. *S. R. C.* 25 sept. 1806.

Benedictio cum Ss. Sacramento non est danda in janua, non obstante consuetudine. *S. R. C.* 9 julii, anno 1687 [1].

Benedictio fontis facienda est etiam in vigilia Pentecostes, et quaevis contraria consuetudo declaratur abusus. *S. R. C.* 7 dec. 1844.

Consuetudo benedicendi aquam baptismalem extra vas baptisterii, retineri potest. *S. R. C.* 7 apr. 1832; modo antequam ponatur Chrisma, mittatur aqua in suum fontem.

Sacra Pixis in benedictione debet coperiri extremitatibus veli bumeralis. *S. R. C.* 23 febr. 1839.

In benedictione cum s. Pyxide potest omitti thurificatio, et est conformior Ecclesiae praxi: non tamen cum impertitur benedictio cum Ostensorio. *S. R. C.* 11 sept. 1847.

An conveniat cantare aliquas cantiones vulgari sermone, non tamen profanaa, in festivitate Ss. Sacramenti? *S. R. C.* respondit: *Non convenire*; 21 martii 1609.

An in benedictione populo impertienda eum Augustissimo Sacramento permitti possit cantus alicujus versiculi, vernacula lingua concepti, ante vel post benedictionem? *S. R. C.* respondit: *Permitti posse post benedictionem*; 3 aug 1839 [2].

Benedictiones mulierum post partum [3] et

---

1 Si aliquod contingat Festum feria VI majoris hebdomadae, potest dari Benedictio cum Sanctissimo, ante Completorium tamen; non postea, quia postea jam incaeptom est Officium tenebrarum.

2 Et talis revera est ferme ubique usus, ut ueupe post benedictionem, nondum reposito Sacramento, canatur: *Vi adoro*, Romae et alibi recitantur laudes, *Dio sia benedetto* etc.

3 Commendandae mulieres christianae, quae post partum *sive* ex reverentia erga Ecclesiam ac divina mysteria, quae in ipsa peraguntur, *sive* exemplo B. V quae ex humilitate legi purificationis se subjecit, cum non esset obnoxia, *sive* ad gratias Deo agendas pro incolumitate, ad tempus aliquod ab Ecclesiae ingressu se abstinent, nec in eam intrant, nisi a Parocho petita benedictione — V Innocentius III, *Epist. relata in c. unico de Purific.* p. part. l. III, *Dec.* l. XLVII. — S. Carolus, *Concil. Prov.* I, p. 2.

fontis Baptismalis fieri debent a Parochis. *S. R. C.* 10 dec. 1700.

Utrum liber, *Collectio sive apparatus absolutionum, benedictionum, conjurotionum*, etc. auctore Bernardus Sannig. ait prohibitus vigore decreti seu regulae Indicis? aliqui enim affirmant, alii negant. Et quid de aliis libria Benedictionum habentibua quidem aliquam approbationem, sed non illam istius Congregationis? *Illi soli libri odhibendi et in illis tantum benedictionibus, quae Rituali Romano sunt conformes.* Ita *S. R. C.* 7 apr. 1832.

Dum datur Benedictio cum Ss. Sacramento, Celebrans nihil dicere debet, nihilque vocibus modulari a cantoribus ad praescriptum Ritualis et Coeremonialis, non obstante quacumque contraria coosuetudine. *S. R. C.* die 9 feb. 1662.

In benedictione Sanctissimi Sacramenti ante orationem dici non debet *Dominus Vobiscum*. *S. R. C.* die 16 jan. 1663.

An Benedictio in articulo mortis impertienda sit pueris, qoi defectu aetatis primam Communionem nondum instituerunt? *S. R. C.* respondit *affirmotive*, 16 dec. 1826.

Cruces Altarium seu processionum non sunt benedicendae de praecepto. Potest tamen simplex Sacerdos eas benedicere privatim, sed non solemniter (ea oempe benedictione, qoae fit in pontificalibus vel publice cum populi concursu). *S. R. C.* 12 julii 1704.

En nova formula benedictionis *viae ferrcoe et curruum* nuperrime a S. C. Rituum approbata:

℣. *Adjutorium nostrum in nomine Domini* — ℟. *Qui fecit coelum et terram.*

℣. *Dominus vobiscum* — ℟. *Et cum spiritu tuo.*

Oremus. *Omnipotens sempiterne Deus, qui omnia elementa ad tuam gloriam, utilitatemque hominum condidisti; dignare quaesumus hanc viam ferream ejusque instrumenta bene ✝ dicere, et benigna semper tua providentia tueri; et dum famuli tui velociter properant in via, in lege tuo ambulantes, et viam mandatorum tuorum currentes, ad coelestem patriam feliciter pervenire valeant. Per Christum Dominum nostrum.* ℟. *Amen.*

Oremus. *Propitiare Domine Deus supplicationibus nostris, et bene✝dic currus istos dextera tua sancta; adjunge ad ipsos sanctos Angelicos tuos, ut omnes qui in eis vehentur, liberent et custodiant semper a periculis universis; et quemadmodum viro Æthiopi super currum suum sedendi et sacro eloquio legenti, per Apostolum tuum fidem et gratiam contulisti; ita famulis tuis viam salutis ostende, qui tua gratia adjuti bonisque operibus jugiter intenti, post omnes viae et vitae hujus varietates aeterna gaudia consequi mereantur. Per Christum Dominum nostrum.* ℟. *Amen.* — Deinde Sacerdos aspergat viam et currus aqua benedicta.

8. Bona Ecclesiastica — « N. N. Confessarius Dioecesis Mediolanensis, videns viros pios aeque ac doctos in diversam abire sententiam circa licitam retentionem Bonorum ecclesiasticorum, quae sub fine praeteriti saeculi ac sub initio praesentis a Gubernio laico usurpata fuerunt ac postmodum alienata (sunt enim qoi docent, exceptis iis bonis, qnae a Gubernio laico post Concordatum italicum occupata fuere, cetera posse tuta conscientia retineri; et sunt qui varias afferunt distinctiones: adeo ut alii omnem bujusmodi acquisitionem illegitimam, nee adhuc in ullo Concordato sancitam tradant): humiliter quaerit, utrum possint tuta conscientia retineri: 1. Bona ecclesiastica, quae a Gubernio laico in Longobardia usurpata fuere et alienata, ante primam Gallorum invasionem factam anno 1796: 2. Bona ecclesiastica, quae ante dictam invasionem occupata quidem, sed nondum alienata, in potestatem Gubernii Gallici devenerunt, ac deinde alienata ante vel post Concordatum italicum; 3. Bona ecclesiastica, quae a Gubernio gallico ante italicum Concordatum anni 1803 usurpata fuere, ac deinceps ante vel post ipsum Concordatum alienata; 4. Bona ecclesiastica post ipsum italicum Concordatum de novo usurpata? — Sacra Poenitentiaria, mature perpensis expositis, Oratori respondet, alienationes bonorum Ecclesiasticorum in ditione vulgo *regno italico* a Gallico Gubernio factas, Apostolica postmodum Auctoritate sanatas fuisse; ac propterea ipsa sacra Poenitentiaria declarat licere iis, qoi bona eadem acquisiverint (modo illorum alienatio fuerit omnino consentanea legibus, quae obtinebant, qoo tempore alienatio ipsa perfecta est), tanquam propria et in suum dominium ac potestatem translata habere, deque iis libere disponere. Verum sacra eadem Poenitentiaria ipsos bojusmodi Bonorum possessores ad se recurrentes hortari ac vehementer obsecrare solet ut, pro ea pietate ac Religione qoa catholicum qoemque flagrare decet, pia onera, si quae Bonis illis inhaerebant, adimplere non negligant. In reliquis autem recurrendum est in casibus particula-

Laudabilis haec consuetudo perantiqua est: imo ab ipsa veteri lege ipsam oriri satis patet ex c. 12 *Levitici*. Sed tunc erat in praecepto; hodie autem in laudabili usu — V. Catalanus. *Rit. Romanum Comment. exornatum* Barrufaldus, *Ad Rit. R. Commentarium*.

ribos — Datum Romae in Sacra Poenitentiaria, 7 julii 1845 ».

« In rescriptis s. Poenitentiariae, quae referuntur ad bona Ecclesiastica, vertente saeculo XVIII et ineunte saeculo XIX, a Gubernio laico in alta Italia usurpata, mentio plerumque fit cujusdam sanationis, quae Apostolica auctoritate facta est circa illegitimam eorundem possessionem. Ad dirimendas controversias de facili enascentes in re tam gravi, quaeritur: 1. *Quo praeciso tempore sanatio haec a Sede Apostolica benigna concessa sit? utrum unica tantum sanatio interfuerit (ea scilicet, quae in Concordato cum Republica cisalpina extat); an aliqua posterior sub regno Italico?* 2. *utrum ea sanatio sese extendat tantum ad bona quae tunc temporis jam divendita privatis fuerant; an etiam ad ea bona, quae occupata quidem tunc temporis non erant, sed postea sunt divendita, vel forte modo et in posterum divendentur?* 3. *utrum haec sanctio referatur etiam ad bona Ecclesiastica ante invasionem Gallorum usurpata et alienata?* Sacra Poenitentiaria, mature expensis expositis, Venerabili in Christo Patri Episc. Mantoae respondet: alienationes bonorum Ecclesiae in ditione vulgo Regno Italico, a Gallico gubernio factas ante Concordatum, a 16 sept. 1803, Apostolica postmodum auctoritate sanatas fuisse; ac propterea s. Poenitentiaria declarat licere iis, qui bona eadem acquisiverint, modo illorum alienatio fuerit omnino consentanea legibus, quae obtinebant quo tempore alienatio ipsa perfecta est tanquam propria et in suum dominium ac potestatem translata retinere, deque iis libere disponere. Verum eadem s. Poenitentiaria ipsos hujusmodi Bonorum possessores ad se recurrentes hortari ac vehementer obsecrare solet, ut, pro ea pietate ac Religione, qua catholicum quemque flagrare decet, pia onera si quae Bonis illis inhaerebant, adimplere non negligant — In reliquis autem, recurrat in casibus particolaribus indicando tempus et modum venditionis et acquisitionis, necnon valorem Bonorum, de quibus agitur; et pia onera ex testatorum dispositionibus iisdem bonis inhaerentia: 17 julii 1847 ».

Nota: Ut hoc plenios intelligatur, sciendum est, omnium bonorum Ecclesiae, uti confraternitatum, monasteriorum, beneficiatorum, legatorum, etc. quae tempore publicae perturbationis a Gubernio sacrilege usurpata sunt, et invalide alienata [1] (ad quascumque tandem manus ea Ecclesiastica bona devenerint), sommi Pontifices de plenitudine potestatis venditionem confirmasse etiam pro foro interno ad bonum pacis ac fidelium tranquillitatem; modo tamen illorum acquisitio facta sit juxta leges tunc vigentes [2]. Quod vero pertinet ad opera pia ipsis bonis adnexa, ut celebrandi Missas, elargiendi eleemosynam, etc. utrum teneantur acquisitores ad ea adimplenda, s. Poenitentiaria 20 martii anno 1818 de expressa Pontificis auctoritate Episcopo Bouvier respondit, dumtaxat *hortandos esse* [3]. Hinc autem advertunt: — 1. banc Pontificis convalidationem eos qui jam ea bona usurparunt, non liberasse ab ecclesiastica censura: unde adhuc erunt absolvendi. Attamen Leo XII Bulla *Gravissimae calamitates* 14 maji 1828 pro Regno Sabaudiae omnes sive laicos sive Ecclesiasticos absolvit a quibuscumque censuris et poenis, et ab irregularitate exinde fursan ab Ecclesiasticis viris incursa; — 2 bona, quae tempore Concordatorum adhuc a Gubernio erant occupata, habenda sunt ut alienata juxta responsionem s. Poenitentiariae: unde ea postmodum privati valide et licite emere poterant, quin ad pia onera tenerentur iisdem bonis adnexa [4]; in Concordatis enim pro omnibus hisce oneribus, jam fuerat imposita compensatio, supplendo de cetero ex thesauro Ecclesiae.

9. Breviaria, Missalia, Horae Diurnae — *Novarien.* Em et Reverend. Domine Observantissime.

Sacrorum Rituum Congregationi supplex exibitus fuit Libellus pro parte Sacerdotis Joseph De-Vecchi Caeremoniarii istius Cathedralis Novariensis et Rectoris Kalendarii Dioecesis, qui advertens ab anno 1788 ad hanc usque diem *Breviaria, Horas Diurnas, Missalia, Officia parva Beatae Mariae Virginis, Officia Hebdomadae majoris*, quae denuo prae-

1 V. *La restituzione dei beni Ecclesiastici necessario* ecc. Roma 1824.

2 Pro regno Galliarum habetur Breve 15 jan 1801: et 18 julii 1817 *Ubi primum* – Pro regno Italico Breve 16 sept. 1803. Specialim vero pro regno Sabaudiae tum Breve 20 dec. 1816; tum Bulla 14 maji 1828, *Vid.* etiam *Lit. Patent* 22 sept. 1818 — Pro Belgio habetur *Breve* 19 sept. 1833

3 Onera dictis bonis adnexa triplices generis distingui possunt: 1. Vel respiciunt onera spiritualia, v. g. fundationes Missarum, eleemosynarum elargitiones: et quoad haec bonorum possessores ex sancta Poenitentiaria tantum sunt hortandi; — 2. vel respiciunt onera temporalia erga Ecclesiam, v. g. census alicui Ecclesiae vel religiosae communitati debitos, et quoad haec, Pontifex bona condonando censetur etiam condonasse talia onera; quae erant veluti illorum pars aut saltem accessorium, et sic pluries eadem Poenitentiaria respondit; — 3. vel respiciunt onera temporalia erga privatos, et tunc Pontifex nec potuit nec voluit sancire spoliationem jurium, quae tertiis competere poterant: et sic oratiter respondisse fertur Pius VII. Ita Talento et Lyonnet.

4 Confirmatur ex l. 11 *Cod. de quadr. praescript.* Et pro Regno Pedemontano ex *RR. Constitut.* l. VI — t. x, § 8. Sed maxime ex Bulla *Gravissimae*.

lo mandantur, non continere Ordinariorum attestationes, quibus declaretor, *haec exemplaria concordare cum his, quoe hic Romae sunt impressa ad tramites Bullarum saneti Pii V, Clementis VIII et Urbani VIII*, quae in fronte Breviarii Romani reperiuntur, postulabat declarari, utrum etiam nunc servari debeant recensitae Constitutiones Pontificiae; et an trangressorea poenas inibi inflictas incurrant, praesertim ex eo, quod in praeaentiarum nullus supersit dobitandi locoa, quin emendata Exemplaria prae oculia in cusione habeantur, eo vel magis, quod maximo torqnerentur conscientiae tum eorum, qoi locrum ex venditione librorum liturgicorum percipiunt, tum Ecclesiasticorum, qui illis oti debent, quum nullibi reperiantur bisce attestationibus muniti: proptereaque cupiebat demum concedi, ut sine olla dubitatione quis horum librorum usum sibi permittere valeret.

Sacra vero Congregatio in ordinario Coetu ad Vatieanum die inferius posita coadunata relatione ab infrascripto Secretario facta, omnibus mature perpensis accurateqne consideratis, Eminentiae Vestrae acribendum esse censuit ac declarari: *Pontifieias Constitutiones in suo robore permanere, et abusum non esse tolerandum*. Haec ejusdem sacrae Congregationis mandata, lubentissimo animo dum exequor, Eminentiae Vestrae manus umillime de osculor. *Romae* 7 apr. 1832 — Eminent. Morozzo Episcopo Novariensi — Gardellini, n. 4541.

Deeretum Generale;... Hujusmodi declarationi minime acquiescentea qui primitus supplicarunt, et probe qnom intelligant contra legem latam non esse aliquo conatu pugnandum; iterum tamen iterunt, quo traderetur modus et forma qnoad usum eorumdem Librorum, quin inflictas poenas ulla ratione quis in se convertat. Hisce precibus similiter ut supra relatis in altera Ordinaria Congregatione ad Vatieanum pariter sud die 16 martii 1833 coacta Eminentissimi Patrea Sacris Ritibus tuendis praepositi satius duxerunt auper re judicium differre—Coadunata demum apud Vaticanas juxta morem eadem ss. Rituum Ordinaria Congregatio, in eaque jam tertio audita relatione a me infrascripto Secretario facta, omnibus accurate libratis, rescribendum et decernendum censuit: *Detur Generale Decretum juxta Mentem*. Mens est: ut Ordinarii locorum pro suo munere invigilent, ut denuo non cudantur sopradieti Liturgici libri aine attestatione a Pontificiis Constitutionibus praescripta, et quoad illos, qui hujusmodi attestatione destituuntur et ab anno praesertim 1788 ac deinceps cusi fuere, aliqood Exemplar ex supradictis examini probatae personae ecclesiasticae subjiciant, qoae illud conferat cum iis, qui in urbe juxta morem sont impressi (exceptis tum Breviario anno 1828 typis Contedini ac Missali anno 1826 praelo de Romanis cusis, in quibus nonnulla menda irrepserunt), acceptaque fideli relatione Revisoris, quando illud adamossim concordare cum praedictis inveniatur suo Clero declarent ipsi Ordinarii Breviaria, Missalia, etc. illius impressionis perfecta esse, adeo ut illis licite et sine olla dubitatione oti quis valeat.... *Atque ita deelaravit et servari mandavit*, die 26 apr. anno 1834 — Cardel. n. 4581.

« In Francia invalse l'aboso omai inveterato, ebe i fedeli ritengono tra mano tradotta in francese, non solo la sacra Scrittura specialmente il nuovo Testamento; ma eziandio le Messe e l'Ufficio in latino e francese, anzi lo stesso Ordinario della Messa; nè ai eura gran fatto prima di atamparli dell'approvazione Vescovile, dimodochè oggi in tutta la Francia appena è, se si trova un solo Rituale Romano, o un Volome biblico approvato canonicamente giusta le regole del Concilio Tridentino. Si eerca qnale cosa in ciò sia da tollerare, quale da riformare? *S. R. C. respondit* 1851, spectare ad Episcopum (ut nempe provideat juxta Ecclesiae mentem. *Armonia* n. 72 et 86, anno 1851.)

In Brixienai 27 febr. 1847 qnaesitum fuit: 1, an Breviariis, Missalibus, etc. memoratis in Decreto an 1834, debita attestatione destitutis, uti quia possit sine peceato et incurrendae excommunicationis periculo? 2. in casu negativo excusentur saltem ii de Clero qui iis libris utuntur, quia approbatis conformes eos arbitrentur, vel quia communiter adhibentur quocumque seclnso metu? an idem dicendum de Missalibus *de Requiem*? Responsum fuit *Episeopo Brixiensi, qui ad tramites Decreti exarari* 25 apr. 1834 *omnino provideat*.

10. **Canonicus** — An teneantur Canonici Cappam deponere tam intra quam extra Cathedralem, dum Verbum Dei praedicant vel dum Officium Sacerdotis assistentis in Missa novi relebrantis, aliasque qoascumqne funtiones exercent? — R. Negative *in propria Ecelesia, etiam in eaneianibus aliisque functionibus, excepta Sacramentorum administratione, in qua utendum superpellieea et stola*. Affirmative *extra propriam Eeclesiam*. Pluries *S. C. C*, et novissime 17 sept. 1822, confirmante Pio VII.

Utrum Canonicus assistens Choro, sed non decantans Canonicas preces, peceet mortaliter et teneatur ad restitutionem partis fructuum omissioni respondentis? Resp. *Canoni-*

cum in easu, juxta alias decreta, obligationi non satisfacere. 22 maji 1841.

Si justa causa intercedat, possunt Canonici extra Chorum, in aliqua Capella vel alio loco honesto in ipsa Ecclesia Officia divina celebrare. *S. C. C.* 18 nov. anno 1645.

Aliud est psallere in Choro, aliud caoere alta voce; ad hoc postremum sunt Canonici hortandi, non cogendi ab Episcopo, sed ad primum omnino tenentur. *S. R. C.* 23 nov. 1602.

Absens a Choro lucratur etiam distributiones, si *senio confectus* (S. C. penes Fagnanum), si *eoecus* (S. C. 29 jan. 1661); noo si *surdus* (12 martii 1619).

Canonicus, qui per aooos 40 *laudabiliter* Chorum frequentavit, potest abstinere a servitio quin amittat fructus aut distributiones, obtenda prius a S. C. absolutione. Si tameo cultus *detrimentum patiatur*, adhuc cogi potest ad inserviendum. S. C. 18 dec. 1718 [1].

Necessaria non est *licentia Episcopi*, utrium mensium spatio a Choro abesse possint Canonici, si in Dioecesi maneant, secus si extra Dioecesim. Sed Episcopus non debet licentia absque causa negare. S. C. C. 9 maji 1626.

Ad constitoendam absentiam trium mensium necesse non est, ut dies sint *continui*, sed sufficit ut sint *interpolati*. S. C. C. 10 maji 1573.

Tres menses vacationes permissi incidere non debent in Natale Domini, in Pascha, vel in similes magnas solemnitates earumque Octavas, scilicet Natalis Domini, Resurrectionis, Pentecostes et Corpori Christi; neque in tempus Adventus aut Quadragesimae. Neque Canonici ultra tertiam partem Capituli abesse possunt. S. C. C. 12 julii 1531.

Canonici Ecclesiae Cathedralis praecedunt Canonicos Collegiatae, etiam intra eandem collegiatam, non obstante consuetudine. S. R. C. 19 aug. 1619.

Canonici Ecclesiae Cathedralis interessentes concionibus, praesertim quadragesimalibus, debent esse induti habitu canonicali, dum sedent in propriis stallis. S. C. R. 31 martii 1703.

Post continuum et laudabile servitium annorum 40 in Ecclesia Metropolitana Senensi Fabius Ballatus consuetum jubilationis indultum obtinuit; et jam septem anni elapsi sunt, ex quo fruitur praedicto indulto; cumque idem modo obtinuerit Dignitatem Decanatus in eadem Ecclesia, et supplicaverit huic sacrae Congregationi pro continuatione praedicti indulti jubilationis, scriptum fuit Archiepiscopo pro informatione et voto. Archiepiscopus fuit in sensu, quod erat anouendum petitis et eo fortius, quia Oratoris merita et praestitum antecedenter continuum et laudabile servitium plene suadent ipsum, quamdiu poterit, non defuturum officio suo, in solemnioribus in quibus Decani praesentia maxime desideratur.

Super hoc articulo adest resolutio hujus S. C 22. *nov.* 1691 *in Fulginat.: « Joann. Bapt. De Justis attento servitio* 40 *annorum et ultra uti Canonicus et decanus Eccl. Cathedralis praestito, jubilationem obtinuit, nuper autem collato sibi a Sanctissimo Prioratu ejusdem Cathedralis, supplicat vel sibi novam jubilationem concedi, vel potius declarari eandem sibi prodesse jubilationem respectu prioratus. Audita relatione Episcopi Fulginat, et attento quadragenario exercitio et ultra laudabiliter at continuo praestito in eadem Cathedrali, censuit oratorem nova jubilatiane non indigere, sed jam obtendam sub die 18 dec. 1688 eidem suffragari etiam respectu Prioratus, de qua fuit nuper provisus, in omnibus et per omnia servata forma ejusdem indulti.* Quam resolutionem laudat et sequitur et modernus Scarfantonius in animadversionibus ad Cecoper, t. I, l. 11, tit. 6, n. 20 — Hic positis dignabantur EE. VV. decernere *ad indultam jubilationis eonessum Fubio Ballato olim canonico Ecclesiae Metropolitonae Senensis eidem suffragetur post obtendam in eadem Ecclesia dignitatem Decanatus in casu etc. Res* S. C. C. 16 martii 1726, *affirmative, dummodo in solemnioribus inserviat.*

II Cantus — An capellani de Massa debeant possidere cantum firmum, ita ut elegi non debeant, neque possint imperiti bujusmodi cantus? *Affirmative, et in posterum examinentur a depotandis per Ordinarium.*

An sit facienda reformatio Cappellanorum nunc existentium, qui carent peritia cantus firmi? R. *Lectum*: S. R. C. 13 dec. 1660 in Januen.

An conveniat inter Missarum solemnia canere Laudes idiomate sermone compositas. S. R. C. respondit: *Non convenire, imo omnino prohibendas, prout prohiberi mandavit*; 21 martii 1639.

An ad verba Invitatorii *Venite adoremus et procidamus ante Deum*, ad verba Symboli, *Et incarnatus est*, et alia similia genuflexionem requirentia, sit genuflectendum etiam a cantoribus ad ambonem aut Chorum regentibus dum ea proferuntur actualiter, et alii genuflectunt, vel post finitum versum qui ab ipsis cantatur, et aliorum tunc non canentium levationem? *Serventur Rubricae Missalis, Brevia-*

1 De canonicis jubilatis V. Benedictus XIV, *De Synod.* l. VIII. *Notificatio* cix, n. 64—Scarfantonius, t. 1, p. 134.

rii et Caeremonialis Episcoporum, sic tamen, ut quando mora genuflexionis est brevis haec fiat dum verba quae cantantur genuflexionem exquirunt. Quando autem mora est longa ne plurium vocum unisona modulatio inflectatur, genuflexio peragatur sub finem verborum; 8 martii 1738.

Cantores non possunt in Choro incipere Introitum Missae, priusquam Sacerdos celebraturus ad Altare pervenerit. S. R. C. 14 apr. 1753.

12. Capellanus — Si capitale pro Missis otiosum et infructiferum remaneat absque culpa Ecclesiae vel capellani: puta si capitale in censu consisteret qui fuit restitutus, donec capitale fuerit versum in bona frugifera, Ecclesia vel Capellanus non teoebitur ad Missas. S. C. 7 junii 1687.

Pereunte capitali Capellaniae, cessare quoque debet Missae celebrandae obligatio. S. C. *ibid.*

Si fundator, instituta Capellania, dicit ut Sacerdos celebrans oret pro se in Missa, ab applicatione non poterit abstinere; quia haec applicatio est optimum orationis genus. *S. C.* 1729.

Capellanus non tenetur per se ipsum celebrare, nisi id cautum sit in fondatione: non tenetur, si in fundatione dicatur tantum: *ut Missae celebrentur ab eo Capellano qui fuerit electus*, vel *haeres teneatur eligere Capellanum, qui in hebdomada celebret Missas quatuor*. Ita *S. C.* jan. 1669; 18 martii 1684.

Capellanus, qui tenetur quotidie per se ipsum celebrare; iis diebus quibus potest licite a celebratione vacare, non potest Missam pro se ipso vel pro alio celebrare, et tanto minus stipendium accipere *S. C.* 18 sept. 1683.

Ratione honestatis et causa devotionis Capellanus qui tenetur per se quotidie celebrare, potest semel in hebdomada per alium celebrare,*S. C.* 10 martii 1623 — Quoties autem hic possit in anno a celebratione abstinere, quin teneatur per alium celebrare *S. C.* distulit resolutionem (onde consulendi probati Auctores). *S. C.* 18 sept. 1683 — Sed quid si Capellanus onus habeat celebrandi quotidie,et si non celebret, solvat duos julios pro Missa non celebrata, poterit ex supradictis causis aliquando vacare? *Non posse*: *S. C.* 17 sept. 1665.

13. Color Paramentorum [1] — « Per distinguere l'uno dall'altro colore, conpo è avvisare al principale, che forma il fondo dei paramenti, e non ai ricami, ai disegni, ai fiori ed agli altri abbellimenti, i quali per quanto sovrabbondino, non varranno a diffinire un colore da quello differente. Quindi una Pianeta p. e. in fondo bianco ricca di ornature in rosso non potrà mai servire che pel primo colore non mai pel secondo. Similmente in quei paramenti che sono a più colori intessuti, e quello nebbesi attendere che prevale; e se ugualmente appariscono, io quei luoghi ed in quelle Chiese, da cui stentasi a far fronte alle occorrenti spese per provvedere tutti que' sacri arredi, che massimamente pel Sacrificio sono comandati, l'uso se non comporta » — (Post colorum diversitatem introductam Rubricistae puntant, extra casum necessitas, non licere uti veste in Sacrario, quae participet de singulis coloribus ita, ut in neutro illorum determinationem sumere particularem possit. Ast si unus ex ipsis praevaleat ceteris, vestis reputanda est coloris qui praevaleat, et tunc ut talis adhibenda).

« Se i Vesperi non saranno interi, allora si userà quel colore che conviene all' Uffizio, di cui si dice il Capitolo. Se l'Uffizio e la Messa discordano, il color dell'Altare seguirà l'Uffizio; il color poi delle vesti Sacerdotali sarà conforme alla Messa; la quale diversità suol succedere nella feria III delle Rogazioni,e nelle vigilie fra le Ottave. Per la Messa solenne poi conviene che eziandio il padiglione dell'Altare concordi col colore dei paramenti della Messa.

» Si ricerca, *se il color d' oro equivalga a tutti i colori*? Risponde affermativamente il padre Quarti, e dice, che l'oro ha in sè un lucido che assomiglia al bianco, e un che d'igneo che si avvicina al rosso. Quindi conchiude, che eccettuati il paonazzo e il nero, a tutti gli altri colori l'oro può equivalere [2] — ».

An liceat ubique terrarum in fimbriis et manicis Albarum et aliarum vestium sub velo transparenti fundum rubrum mittero; vel an sit privilegium Italiae, Hispaniae, etc.? *Negative*, 17 august. 1833.

An licitum sit ad celebrandam Missam ornamentis, uti quorum textura vitrea est mixto auro vel argento ? *Negative*; 11 sept. 1847.

Stola pro administranda Ss. Eucharistia popolo extra Missam, debet esse coloris Officio diei convenientis ex Rituali, S. R. C. 12 martii 1836 — Eaque e est praxis, ait Catalani, quam omnes fere tenent Ecclesiae, si Mediolanensem excipias, in qua ex d. Carolo (in Conc. prov. V.) Sacerdos uti debet Stola alba, si ritus est romanus: rubra vero, si ritus ambrosianus est.

1 V. *L'amico cattolico*. Milano 1845, vol. VIII et seqq. art. Del simbolismo dei colori nel monumenti cristiani e ne' riti della Chiesa.

2 V. Dielleb, *Dizionario liturgico* — P. Vincentius a Massa, *Institutiones liturgicae* — Morozzo, *Delle sacre cerimonie* ecc.

Stola et Ploviale pro administrando Viatico et benedictione Ss. Sacramenti in Ecclesia Romani ritus sint albi coloris ex R. Rituali.

1. An paramenta coloris flavi valeant pro quocumque colore, nigro excepto? 2. num paramenta confecta ex serico et aliis coloribus, floribusque intertexta, ita ut vix dignescatur color primarius et praedominans, usurpari valeant mixtim saltem pro albo, rubro et viridi? 3 num Planetae, Stolae et manipula possint confici ex tela linea vel gossypio vulgo *percollo*, coloribus praecipuis tincta aut depicta ?— S. R. C. 25 sept. 1838 respondit: *Ad 1. negative*; *ad 2. negative*; *ad 3 serventur Rubricae et usus omnium Ecclesiarum, quae ejusmodi Casulas non admittunt.*

In Missis votivis B. M. V. semper adhibendus color albus. S. R. C. 31 aug. 1839.

Casulae non comprehenduntur in Decreto generali, quo prohibetur usus gossypii in sacra suppellectile. S. R. C. 23 maji 1835.

Si ob Ecclesiae paupertatem paramenta distincta haberi non possint, recurrendum ad Episcopum pro facultate utendi planetis plurium colorum. Ita S. R. C. 23 maji 1846.

Missae defunctorum non possunt celebrari, nisi cum colore nigro (juxta Rubricas) vel saltem violaceo. *In Oritana* 21 Iulii 1670. Illud *saltem* Pitonina explicat pro casu Ecclesiae paupertatis tantum.

14. Confraternitas— In erectione confraternitatum vel novarum Ecclesiarum debet semper apponi clausula: *sine praejudicio jurium Parochialium*; quia jura Parochi illaesa servanda sunt, et ideo non aliter, quam sub ista conditione societates hujusmodi vel novae Ecclesiae erigendae sunt. S. C. E. *In Cojetana*; 12 dec. anno 1631.

Confraternitates in eorum Oratoriis possunt retinere sedem confessionalem, de licentia tamen Episcopi *In Papien*. 9 martii 1711.

Ordinarius seu Episcopus potest per se ipsum, vel per suum delegatum intervenire et assistere congregationibus confraternitatum et electionibus officialium, modo non faciat novitates. S. C. C. *in Novoricensi*; 16 aprile 1692.

1. An liceat Confratribus celebrare seu canere facere Missas in festivitatibus solemnioribus in eorum Ecclesia a Rectore seu Capellano Confraternitatis, privative ad Parochum et absque ulla ejus dependentia:2.an ibidem possint exponi facere Venerabile in singulis quartis Dominicis cujuslibet mensis et populo benedicere, absque licentia et dependentia dicti Parochi? — S. R. C. 9 martii 1711, respondit: *ad 1 affirmative ; ad 2 licere de licentia Episcopi*.

Diversae confraternitates ex speciali s. Sedis facultate ab Episcopis cum brevi formula fuerunt erectae; nomina confratrum et consororum in particularibus registris inscribuntur, sed ad directorem Arciconfraternitatis non mittuntur, nec administratores pro unaquaque fraternitate eliguntur. His positis,*quaeritur* 1. an aliqua determinata formula necessaria fuerit sub poena nullitatis? 2. an necesse sit sub eadem poena, ut administratores eligantur? 3. an Episcopus designare possit directorem uniuscujusque confraternitatis sive jam existentis, sive ab ipso ex speciali Apostolica facultate erectae?4. an director ab Episcopo sic designatus, eo ipso Rosaria cum applicatione Indulgentiarum, et Scapularia benedicere ac imponere possit ? — S. R. C. respondendum esse duxit: *Ad* 1. negative,*quia formula praescribitur tantum pro erectione sodalitatum a Regularibus peragenda. Ad* 2. negative, *quia administratorum electio erit tantum ad bonum sodalitatum regimen;minime vero ad validitatem erectionis necessaria. Ad 3.* affirmative. *Ad 4.* negative, *nisi in hujusmodi concessionibus facta sit mentio de facultate rectoribus pro tempore tradenda pro Rosariorum , Coronorum, seu Scapularium benedictione*. Die 18 novembre 1842.

15. Consecratio seu Dedicatio Ecclesiae — S. R. Congregationi proposita fuerunt sequentia dubia [1].

1. An jejunium in Pontificali Romano praescriptum iis, a quibus consecratur Ecclesia,sit ne strictae obligationis, seu potius tantum de consilio ? — 2. an sit locale tantum , an personale ; seu potius locale , et personale simul ? — 3. an si Ecclesia consecretur die feriali sit ne festum observandum in Populo tali die cum obligatione in hujusmodi loco abstinendi ab operibus servilibus,et audiendi Sacrum? — 4. an in loco consecrandae Ecclesiae officium de communi Dedicationis Ecclesiae sit celebrandum a Primis Vesperis die praecedenti recitandis inclusive, seu potius dumtaxat inchoandum finita scilicet in Vesperis subsequentibus ? — 5. an eo casu de feria, vel de festo occurrente Vesperae , Matutinum ac aliae Horae praecedentes Consecrationem Ecclesiae recitandae sint? — 6. Si Officium a primis Vesperis die praecedente Consecrationem celebrandum sit de comuni Dedicationis Ecclesiae; quaeritur: an Pastor, aut alius Sacerdos ruri , deficientibus alii Ecclesiis , in ipsa Ecclesia consecranda summo mane celebrans pro

1 De Ecclesiae dedicatione ejusque significatione V. Bellarminus,*De Ecclesia*—Bona,*Rerum Liturgicarum*. lib. I. cap. 24—Catalani, *Pontif. Rom.* — D. Thomas, Gaume, etc.

populi commoditate die Coosecrationis peragentae Missam de Cooaecrationis Ecclesiae celebrare valeat et teneatur ? — 7. Si nec valeat, nec teneatur, quaeritur,ad Missam de festo alias occurrente, aut de Dominica, et quo rito celebrari debeat ?

Et sacra eadem Congregatio, audito priua voto unius ex Apustolicarum Coeremoniarum Magistris scriptia exarato typisque vulgato,ad relationem Eminentissimi et Reverendissimi Domioi Cardinalia Arcbinto Ponentis rescribendum censuit. Ad 1, « Jejunium in Ponti« ficali Romano praeacriptum ease atrictae o« bligationia pro Episcopo consecrante, et « pro iis tantum, qui petunt sibi Eccleaiam « coosecrari idemqoe jejunium indicendum es« se die praecedente Consecrationi ad formam « Robricae Pontificalis. *Ad* 2,negative,quoad « primam partem,affirmative quoad secundam. « *Ad* 3, negative. *Ad* 4, negative quoad pri« mam partem, affirmative quod secundam.*Ad* « 5, Veaperas, Matutinum, Laudes et Horas « conaecratione praecedentes recitandas esse « vel de feria, vel de Sancto,prout descriptum « fuerit in Kalendario *Ad* 6, negative juxta « modum. Et modus est, ut ubi nulla alia ait « Ecclesia, vel Capella, Parochos aut Sacer« dos celebret post peractam Consecrationem ; « sio minus ea die se abstineat a Missae cele« bratione, et populus audiat Sacrum ab Epi« scopo decantandum. *Ad* 7, Missam non esse « celebrandam de Dedicatione Eccleaiae sed de « feria, vel de Sancto prout descriptum fuerit « in Kalendario. » Et ita declaravit ac ser« vari mandavit. *Die* 18 *julii* 1780. Gard. n. « 1251.

Vigiliae pro Dedicatione Ecclesiae sont faciendae juxta Pontificiale,id est celebrentur cum Matutino,Laudibus, Hymnis, Canticis de Communi, cum simili Oratione de Communi aine nomine expresso,com non sint partea Officii— Officium Dedicationis Ecclesiae, noo Altaris solom, inchoandum est, peracta consecratione, ab Hora Minori Tertia S. R. C. 7 dec. 1844 et 14 juoii 1845.

A Decretis omnino prohibetur io Beatorum honorem Ecclesias vel Altaria dicare. *In Vercellensi* S. R. C, 11 apr. 1840.

Officium Dedicationis Ecclesiae dirutae non amplius celebrandum : 15 sept. 1815. Oratoriom domesticum oon debet benedici : martii 1820.

16. Ecclesia. — Ecclesia consecrata,quae militaribus stationibus et excobiis per biduum inservivit,ao censenda profaoata,et ideo recociliandа ? *Affirmative ad cautelam*: S. R. C. 27 febr. 1847.

Per celebrationem Misaae in Eccleaia polluta oon potest dici ipsa Ecclesia reconciliata: 19 aug 1634.

Ecclesia reconciliata ab Episcopo non babente jurisdictionem, dicitur bene reconciliata S. C. C. 19 aug. 1634.

Si reparanda est Ecclesia,primo loco debent expendi reditos pro fabrica adaignati antequam compellantur particularea ; quod si Eccleaia reditus proprioa pro fabrica non babeat, tenentor Rector et beneficiati pro rata redituum. S. C E. 14 januarii, anno 1605.

Altaria juria patronatoa aine dote, paramentis et aliis necessariis, statuto brevi tempore dotentur, orneoturque a patronia; alioquio jure suo priventor, aot demoliantur. S. C. R. 16 jan. anno 1604.

Quoad feneatram in ipaia parietiboa Ecclesiae, ex qua prospici posait in Eccleaiam, indulgendnm eat Patrono; Parocho vero licet. S. C. S. *in Urbinat.* 10 martii. anno 1663.

Si a sancta Sede indultum locale Altaris privilegiati concedatur, neque olla facta ait mentio nec io supplici libello oec in rescripto de qualitate Altaris, aitne fixum vel portatile: an Altare censeri possit privilegiatom, etiamai sit portatile? *Resp.* S. C. C. negative; anno 1841.

17. Expositio Eucharistiae — An retioeri possit pallium coloria robri in Altari, in quo exponitor Ss. Sacramentum dominica Pentecostes, et duabos sequentibus feriis? *Obstant Decreta*: S. R. S. 19 dec. 1829.

Non licet illuminare Sacram Hostiam a parte postica Hoatensorii: 31 mar. 1821.

Toleraoda consoetodo, si adsit, recitandi preces pro defunctis in expositione Ss. Sacramenti; 16 dec. 1828.

Si qoandoque privata ex causa Ss. Eucharistia exponeoda videbitor, a taberoacolo oumquam extrahatur; sed Pixide velata in aperto ejusdem tabernaculi ostiolo cum assistentia alicujus Sacerdotis stola et superpelliceo induti, et com aex saltem lumioibus cereis collocetur. Quod idem io Ecclesiis Regulariom servari mandamos. S. C. *Episc. et Regular.* die 9 dec. 1820.

Super altare, in quo Ss. Sacramentum expositum est, crox de more collocari debet,cum imagine Crucifixi apposita: 14 martii 1707 [1].

18. Extrema Unctio — Q. 1. An Extrema Unctio cum stola super vestem communem absque cotta administrari possit? 2. an Sacer-

1 Cum autem hoc decretum non ita sit receptum, subdit Benedictus XIV; *quaelibet Ecclesia vel Dioecesis suam retineat consuetudinem.* De expositione 40 horarum vid. *Manuale decretorum*.Romae, cap. xi.

dos curam animarum exercens pro sua commoditate apud se in domo sua retinere possit Oleum infirmorum, saltem attenta consuetudine? —R. Ad 1. negative *ut ad proximum*; ad 2. negative et *servetur Rituale R. excepto tamen casu magnae distantiae ab Ecclesia, quo in casu omnino servetur etiam domi Rubrica quoad honestam et decentem tutamque custodiam*. S. R. C. 16 dec. 1826. Gard.n.4474.

Dubium propositum fuit a R. D. D. Episcopo Veronensi — *Utrum deficiente Oleo Infirmorum, liceat administrare sub conditione Sacramentum Extremae Unctionis Oleo a simplici Sacerdote benedicto saltem in casu extremae necessitatis, ut cum moribundus sensibus destitutus nullum doloris signum neque ante dedit, neque praebet?* — Semper responsum fuit: *Negative*: ita C. S. Officii 13 jan. 1611 coram Paolo V; 14 sept. 1842 coram Gregorio XVI; 12 jan. 1850 coram Pio IX.

19. Festa. — Patroni cujusvis provinciae, aut loci an sint de praecepto?

Cum nonnulli ex Parochis intra fines ducatus et Dioecesis Camerinensis unum dumtaxat principem Patronum in unoquoque loco sub utroque praecepto venerandum colendumque contenderent, scilicet Sanctum Venantium Camerinensem, posthabitis peculiaribus cujusque loci patronis principalibus, in quorum festis sese exemptos assererent ab onere applicationis pro populo, prout per plures annos egerant, petitum propterea fuit in Congregatione Ordinaria Sacrorum Rituum pro declaratione: *An festum utriusque principis patroni Status, scilicet Camerinensis, et uniuscujusque loci, celebrandum foret sub utroque praecepto? Et num Parochi omnes in praefatis festis tenerentur applicationi Missae pro populo? Ac tandem quid agendum pro hujusmodi applicationibus omissis?ut in supplici libello sequentis tenoris:*

Eminentissimi e Reverendissimi Signori. « Lo Stato di Camerino, che forma provincia « separata affatto dall'Umbria e dal Piceno, « venera come Protettore principale s. Venanzio M.e ne celebra la festa con rito doppio « di prima classe coll'ottava, e ne osserva la « festa di precetto. Quasi tutti i singoli paesi, « contenuti dentro i limiti di esso Stato, hanno « i rispettivi particolari Protettori principali « canonicamente eletti, confermati dalla S. C. « de' Riti e assegnati ai medesimi sempre dal « Calendario diocesano di Camerino col rito « conveniente a tali Santi di doppio di prima « classe coll'ottava, e con tale rito se ne cele- « bra effettivamente in ogni luogo la festa [1].

« Consta apertamente dalla Costituzione « della santa memoria di Urbano VIII, che co- « mincia *Universa*, non che da moltissimi cele- « bri autori e segnatamente dai Salmaticensi, « Ferrari, Merati, ec, che tanto l'una che l'altra « festa di tali Protettori, del Protettore cioè di « Provincia, e del Protettore del luogo conte- « nuto nella stessa Provincia, siano di precet- « to, con obbligo di ascoltare la Messa ed a- « stenersi dalle opere servili. Alcuni Parrochi, « ciò non ostante, sono fissi nel sostenere, che « solamente sia di precetto la festa del Protet- « tore della Provincia, e si dispensano dall'ap- « plicare *pro populo*, e permettono le opere « servili [2].

« Per togliere tali disordini, e quelli che da « essi derivano, si supplica, per la formale di- « chiarazione, che l'una e l'altra festa dello « Stato e Ducato di Camerino è precettiva, e « che sono tenuti i Parrochi a rimettere o ad « ottenere l'assoluzione per le Messe *pro po-* « *pulo* da esse tralasciate. Che ecc. »

Sacra eadem Rituum Congregatio ad relationem Emin. et Rever. D. Card. de Somalia eidem Congregationi praefecti ac relatoris, habita prius informatione de praemissis per Rever. Vicarium Capitularem Camerinen. scripto pandita, respondit *Servandum esse de praecepto utrumque festum, et Parochos teneri ad applicationem Missae* pro populo, et *ad D. Secretarium cum Sanctissimo*: die 22 martii 1817 — *Facta autem per me infrascriptum Secretarium de praemissis SS. D. N. relatione, Sanctitas sua S. C. sensum approbavit et confirmavit, atque in posterum servari mandavit, annuitque pro absolutione quoad praeteritum*: 25 martii 1817 *in Camerin*. Gardell. n. 4382.

Si Patronus sit solius Parochiae, non erit Festum de praecepto servandum, et Officium primae classis cum Octava recitandum solummodo erit a Sacerdotibus servitio Parochiae addictis (S. C. 15 sept. 1742 [3]). — De Patrono seu Titulari Ecclesiae debet fieri Officium ritu duplici primae Classis cum octava a Clero ipsi adscripto, etiamsi Ecclesia non fuerit consecrata. S. R. C. 21 martii anno 1711.

An Festum Titularis Capellarum publica-

1 Nomine *loci* non intelligitur pagus vel paroecia, sed locus ex Gavanto *accipitur pro multitudine cleri et populi, sive pro multis cleris et populis in uno loco, puta civitate, Dioecesi per diversas Ecclesias constitutis; ita ut si in eo multae adsint Ecclesiae vel provinciae, unus idemque sit principalis patronus.*

2 Pro tota Dioecesi Novariensis unus tantum habetur patronus de praecepto colendus, nempe d Gaudentius; quo igitur die a Parochis Missa pro populo est applicando.

3 Unde eo die nulla obligatio applicandi Missam pro populo; quia si festum a populo servatur, id est ex devotione, non ex praecepto.

rum et Oratoriorum quae existunt in aedibus Episcopalibus, Seminariis, Hospitalibus, domibus regularium, domibusque privatis celebrari debeant sub ritu duplici primae classis cum *Credo* et Octava? *Negative*, 12 nov. 1831.

In occurrentia Festorum ejusdem ritus primum locum babebit Officium Ecclesiae particolaris, secundom Ordinis seu Religionis, tertium Dioecesis, quartum Nationis, quintum Ecclesiae universalis: S. R. C. 23 junii 1736 *In Einsilden* [1].

An Communitas possit indicere *Festa de praecepto*, quae nec de consuetodine servantor, nec ab Ecclesia Romana praescribuntur, exigendo mulctam contra inobedientes? — S. R. C. respondit, *non posse*: 3 jonii anno 1630. Gardell. n. 713.

Festum de praecepto oon est introducendum; sed si populus voluerit illod celebrare abstinendo a servilibus, permittendum est; sed absque poenarum incurso. S. R. C. 11 maji 1638 *in Hortana*. Gardell. n. 903.

Solemnitas Festi fit die quo cadit, licet transferator Officium. S. C. 15 sept. 1668 *in Januen*. Gardell. n. 2300.

Si occorrat transferri Festom ss. Apost. Philippi et Jacobi ad tempos non Paschale, quae Missa celebranda? — S. R. C. re mature discusss censuit, *celebrandam esse prout jacet in Missali; demptis tamen in omnibus partibus* alleluja *ratione temporis paschalis in ea Missa oppositis*: 22 junii 1703.

Votum celebrandi nonnulla Festa de praecepto com vigilia et processione, licet ab Episcopo confirmatum, non obligat nisi voventes. S. R. C. 19 nov. anno 1650 *in Hipporegien*. Gardell. n. 1474.

Festa plura si occurrant eadem die, in bis agendis vel reponendis, baec regola et ordo servari debet: ut primum locum obtineat Festum Ecclesiae particolaris, secundom Ordinis vel Religionia, tertiom Dioecesis, qoartum Nationis, quintum Ecclesiae universalis. S. C. 23 jolii 1736. Gardell. n. 3895.

Festa quae ex immemorabili consuetudine celebrantur, possont continuari, si de Sanctis sint in Martyrologio Romano descriptis: sin minus, nequeont. Ita R. C. 7 maji 1746 *in Varsavien*. Gardell. n. 4032.

Qoum ex Pontificio Indulto quaedam Festa in Gallia celebranda sint dominica proxime occurrente, qoaeritur: 1. quae sit baec Dominica proxime occurrens? 2. an translatis sopradictis festis, translata intelligatur solemoitas tantum, an potiua ona cum solemnitate tota etiam octava translata censeatur pro Officiis in Choro? — Ad 1. *Dominica proxime occurrens est Dominica, quae Festum subsequitur*. Ad 2. *negative ad primam partem*; *affirmative ad secundom*. S. R. C. 17 julii 1830 Gard. n. 4509.

20. Funera — Parochi debent vocare ad funera Clericos destinatos ab baeredibus, non alios. S. C. R. *in Laudensi*, 20 aog. aono 1601.

Nulla confraternitas impediri debet, ne accedat ad funera, modo sine jurium parochialium praejudicio. S. C. E. *in Camerinensi*, 20 aug 1616.

Haeredes defunctorum possunt vocare numerum Sacerdotum sibi beoevisom (S. C. C. 5 maji 1617 *in Cassin.*). Qooties electio fit a Parocho, Clerici Ecclesiae debent externis praeferri. S. C. C. 23 aprilis 1699.

Cadavera io quacomque bora diei deferri possunt ad Ecclesiam; de oocte vero nonnisi de licentia Ordinarii S. C. C. 15 martii anno 1704.

Funus comitantes non permittantor expectare per viam, vel ad domum defuncti, non obstante contraria consuetudine, qood non adesset Clerus, sed solus Parochua. S. C. R. *in Thesino*, 28 apr. anno 1651.

Sepultura non debet retardari sub qoovis praetextu compositionis quartae foneralis. S. C. E. *in Cossinensi*, 5 maji anno 1616.

In depositione defunctorum in verbia illis: *Non intres in judicium* etc. quando est molier aut plures sunt defoncti, non possont verba *servo tuo* immotari in *serva tua*, aut *servis tuis* absqoe s. Rubricae laesione; et servandum est Rituale. S. R. C. 31 aug 1697.

In Exequiis Sacerdotum canenda sunt io absolutione responsoria et preces juxta Ritoale. S. R. C. 23 maji 1846.

21. Hymnus — Petiit Fr. Bernardinus de Ronghe Ord. S. Fraoc. qood S. R. C. immutare dignaretur conclosionem Hymni *Vexilla regis* et aliorum, qui recitantor a Dominica Passionis uaqoe ad feriam v in Coena Domini, dicendo *Deo Patri sit gloria, et Filio qui a mortuis* etc., et in Responsorio brevi ad Primam loco *qui sedes ad dexteram, Qui passus es pro nobis*. Respondit *Lectum*: S. R. C. 21 jan. 1662.

An si infra octavam alicojos Festi quod babet conclusionem Hymnorum propriam, occurrat festum quod excludat commemorationem octavae, continuanda nibilominus sit praedicta conclusio? *Affirmative*: 29 nov. 1755.

Sunt multi Hymni, qui babent conclosionem

1 Occurrente aliqua in Parocela solemnitate. Parochus Curet, ut rite flat Officiorum translatio, ut unumquodque Officium suum locum habeat, prout Rubricae praescribent; neque enim potest rem tanti momenti perfunctorie agere.

propriam; conclusio ista semperne adbibenda est etiam in Completorio? *Negotive, sed tontum in Festis Domini, et B. M. Virginis*: S. R. C. 12 nov. 1831.

Cum in Rubrica Breviarii tit. 2. de Hymnis, n. 4, mandetur, ut in conclusionibus Hymnorum infra octavas ibi notatas dicatur *Jesu tibi sit gloria* etc.; etiamsi dicantur Hymni de Sanctis, qui infra octavas praedictas celebrantur, nec aliud propterea excipiatur; quaeritur, an in Vesperis sabbati et in Officio Dominicae infra octavas sit dicendum *Jesu tibi sit glorio* — R. *Affirmative, dummodo Hymni sint ejusdem metri*: S. R. C. 23 aug. 1704.

Varia sunt Officia, quae Hymnos proprios habeot. Si quis Hymnus neque in Vesperis oeque in Laudibus potest recitari, potestne aut debet uniri Hymno Nocturni, ut fit in festo s. Martinae, ad hoc ut omnes Hymni recitentur? *Affirmotive, si Hymni sint historici; secus negotive*: S. R. C. 12 nov. 1831.

Au in primo anni die Hymnus *Veni Creator*, qui cantatur in Ecclesiis ad invocandum Sanctum Divinum Spiritum, debeat habere pro conclusinne: *Jesu, tibi sit gloria*, ratione Octavae Nativitatis: vel ista *Deo Patri ..ejusque soli Filio*? — R. 7 apr. 1832: concludendus cum stropba: *Deo Potri... ejusque soli Filio etc.*

Hymnus *Veni Creotor* extra tempus Pascale semper, etiam infra octavam Nativitatis, concluditur cum clausula quasi sibi propria *Deo Patri sit gloria, ejusque soli Filio*, etc., ut in Hymno Primae. S. R. C. 28 julii 1832.

Ultima stropba Hymni *Veni Creator Spiritus* est ne varianda quando dicitur extra tempus Paschale et Pentecosten? — R. *Juxto olias Decreta voriando pro temporum varietote*: S. R. C. 3 aug. 1839 [1].

Extra casum Processionis in Hymno *Te Deum* sufficit versus: *Benedicamus Patrem* etc. *Benedictus est* etc. *Domine exoudi* etc. cum unica Oratione *Deus cujus* etc. In processionibus vero suae preces cum tribus orationibus e Rituali praescriptae dicantur. S. R. C. 11 sept. 1847.

22. Imago— Imago B. M. V. in supplicantibus delata thurificanda est duplici tantum ducto. S. R. C die 28 julii 1789.

Sacra imago seu statua B. M. V. non est deferenda sub Baldachino. S. R. C. die 22 aug. 1744, et die 23 sept. 1820 *in uno Noveriensi*.

In aliquibus multisque Altaribus Deo, B. Virgini aut alicui Sancto dicatis apponi solet vel stabiliter, vel occasione festorum imago alterius Sancti quaeritur 1. an visitantes hujusmodi Altare lucrari possint Indulgentias concessas visitantibus Altaria postremi hujus Sancti; 2. an ratione harum imaginum in eorum festis possit dici *Credo* in Missa? 3. an in eorum festis celebrari queat Missa de bis Sanctis etsi in Kalendario Dioecesano non sint descripti, sed considerentur ut simplices? — Ad 1. *si oltoria sint consecrota, negative*; *secus offirmative, dummodo fiat de licentia Ordinarii*. Ad 2. et 3. *negotive*: 12 nov. 1831.

Sabbato Passsionis debent velari imagines et cruces, etiamsi occurrat eo die festum Titularis vel Patroni Ecclesiae. S. R. C. S. 16 nov. 1649.

Imagines Beatorum pingi ornarique possunt laureolis, radiis et splendoribus; non autem diademate juxta Decr. S. R. C. 19 febr. 1658 ab Alexandro VII confirmatum, et a Benedicto XIV renovatum; 6 sept. 1744 [2].

23 Indulgentia — In una Valentin. *proposito dubio*: an visitantes Ecclesias Ordinis s. Francisci die 2 augusti, lucrentur Indulgentiam plenariam toties (eodem die) quoties in eas ingrediuntur, ut parumper ibi orent? Et an requiratur, ut Communio fiat in eadem Ecclesia? — S. C. sub die 22 febr. 1847 respondit: affirmative *od primam partem*; negative *od secundum* Datum Romae ex Secretaria S. C. Indulg. 8 Iulii 1850. Et baec Indulgentia potest applicari defunctis: Gregorius XV. Brevi *Alias*, 11 jan. 1678 [3].

Se nelle Chiese Francescane che sono state tolte all'Ordine dalla soppressione Gallica, e che si tengono ora dai Preti, senza che però i Frati abbiano rinunziato a'loro diritti, si possano acquistare dai fedeli le Indulgenze del *Perdon d'Assisi* e le altre concesse pe'privilegi dell'Ordine? Si noti che in quelle regioni si tiene comunemente pel sì, e si dice che Pio VII abbia dato una dichiarazione, in proposito; ma non si sa quale sia — Resp. non constare

1 Nota: *Pro temporum*, non *pro Officii varietate*: unde pro hoc Hymno duae tantum designantur conclusiones: pro tempore Paschali et Pentecosten *Deo Patri sit gloria*, *Et Filio qui a mortuis*; pro aliis temporibus, quodcumque currat Officium, conclusio erit *Deo Patri sit Gloria Ejusque soli Filio. Cum spiritu Paraclito, Nunc et per omne saeculum. Amen*

2 Quoad imagines, depictas tabulas, et eorum benedictiones plura apud S. Carolum, in *Concil. Provincialibus*; apud Catalani, *Comment. in Pontific. Roman.*; et apud Quarti, *De Benedictionibus*.

3 De hac Indulgentia V. Benedictus XIV, *De Synodo* l. XIII, c. 18 — Ferraris, *Biblioth. Conc.* V. Indulgentia, art. 5. n. 50. — P. Waldingus. *Annales*, etc. — *Cenno storico sopra la celebre Indulgenza della porziuncula detta volgamente* Il perdon d'Assisi, *concessa alle Chiese dell'Ordine Francescano*. Milano tip Arvedi 1851. Haec Indulgentia in Basilica portiunculae non suspenditur anno Jubilaei; in aliis vero Ecclesiis Franciscani Ordinis eo anno suspenditur tantum pro vivis.

de Pii VII. declaratione, ideo *negative*: pro iis vero locis ubi affirmativum tenetur, ne scandalum in fideles oriantur, recurrendum ad Ap. Sedem pro concessione Indulgentiae (vulgo Portiunculae), exposita tamen causa in allato dubio citata. S. C. I. 29 martii 1841.

All'occasione che passò da Torino nel 1815 il S. Pontefice Pio VII, la Congregazione di S. Filippo gli domandò le indulgenze e privilegi ecc. che godeva detta Congregazione prima della soppressione. Il S. Padre rispose tali privilegi ed Indulgenze non essere cessate, poichè (son sue parole) *siete stati oppressi non soppressi*; la soppressione non è stata legale. Ora la detta Congregazione per sua maggior quiete e per norma ventura supplica V. Beatitudine a voler su ciò manifestare la suprema sua volontà — S. C. I. respondit: *Nulla Indulgentiarum seu privilegiorum nova concessione ob allatam in ipsis precibus rationem indigere*: 26 aug. 1840.

Utrum quis frui possit obtentis indulgentiis seu gratiis absque licentia, habilitatione, recognitione Ordinarii sui? *Affirmative, videlicet quoad usum et fruitionem*; *sed private tantum iisdem uti gratiis, modo in nullius gravemen cedant, aut scandali occasionem praebeant, et modo orator eas facultates sine licentia ... typis mandare non praesumat. S. C. I.* 12 dec. 1840.

Sanctitas Sua benigne declaravit: *Per Confessionem et Communionem die Paschatis peractam, et Indulgentiam plenariam Papali benedictioni adnexam lucrari, et satis praecepto Paschali fieri. S. I. C.* 12 martii 1841.

Per decretum s. Congregationis Indulgentiarum datum die 12 junii 1822, conceditur Confessionem sacramentalem peractam infra hebdomadam ante festivitatem suffragari posse ad Indulgentiam lucrandam: hinc quaeritur — 1. An verba *infra hebdomadam*, significent octo dies tantum, quae festivitatem immediate praecedunt; an vero hebdomadam illam totam et integram, quae ante festum decurrit, ita ut, ex. g. Confessio facta die dominica suffragetur ad lucrandam Indulgentiam die sabbati hebdomadae sequentis, in quam diem festum incideret, tametsi tunc 13 dies inter Confessionem et festivitatem intercessissent? —2. an Confessio octavo die ante festivitatem peracta, vi hujus indulti suffragetur tantum ad unam Indulgentiam lucrandam; an vero per hanc Confessionem aliae etiam lucrifieri possint Indulgentiae quae infra praedictum tempus occurrent, et ad quas lucrandas sacramentalis Confessio ceteroquin requireretur? — 3. an cum in Bulla vel Brevi, quo conceditur Indulgentia, Confessio tanquam conditio *sine qua non* praescribitur, necesse sit ut sacramentalis absolutio poenitentibus detur ad Indulgentiam lucrandam?

Ad *Dubium primum* affirmative, quoad 1. partem; negative quoad 2. Ad *secundum Dubium;* negative quoad 1. partem, affirmative quoad 2. Ad *Dubium tertium*; negative. Die 15 decembris 1841.

« Ad humillimas preces P. Peruzzo ex Ordine Minorum Conventualium s. Francisci, Sanctissimus Dominus Noster Pius Papa IX benigne inclinatus, omnibus utriusque sexus Christi-fidelibus corde saltem contrito Jaculatoriam *Gesù mio misericordia*, devote pronuntiantibus Indulgentiam centum dierum pro singulis vicibus animabus quoque in purgatorio detentis applicabilem tam a Leone XII, quam a Gregorio XVI fel. rec. vivae vocis Oraculo concessam, non modo confirmavit, verum etiam perpetuis futuris temporibus valituram esse voluit absque ulla Brevis expeditione. » Ita decretum Urbis et Orbis S. C. Indulg. ex Audientia Ss. 23 sept. 1846. Haec porro jaculatoria familiaris erat beato Leonardo [1].

Pius Pp. IX die 11 aug. 1851 ad preces P. Procuratoris Gener. Clericorum Regularium *De Samascha* largitus est Indulgentiam quinquaginta dierum *pro qualibet vice in perpetuum* universis Christi-fidelibus recitantibus *contrito saltem corde*, jaculatoriam sequentem (quocumque idiomate, dummodo versio sit fidelis): *dulcissime Jesu, ne sis mihi judex, sed Salvator*.

Decretum datum 11 dec. 2846. Ut devotissima Oratio *obsecro te*, *dulcissime Domine Jesu Christe*, etc. quae in recentioribus tabellis reperitur inter preces pro opportunitate Sacerdotis ante et post Missas recitandas, quaeque apocripham Indulgentiarum concessionem adnexam habet, non sine spirituali Sacerdotum celebrantium certo emolumento recitetur, plures romani Cleri Sacerdotes per hanc sacram Congregationem Indulgentiis, sacrisque Reliquiis praepositam Sanctissimo Domino Nostro PIO IX Pontifici Maximo

1 « V. *Proponimenti fatti dal b. Leonardo*. Milano Pogliani; N. 7 legitur: In quanto all'orazione di domanda per ottener l'aiuto di Dio in tutte le mie azioni mi farò familiare, anzi familiarissima la giaculatoria *Gesù mio, misericordia*: avendo prima fatta la convenzione con Dio, che ogni qual volta proferirò queste sante parole, intendo di domandar la sua grazia efficace per amarlo, e di rinnovare la pura intenzione per dargli gusto in ogni cosa, e adempiere la sua santissima volontà. Quindi è che la proferirò o mentalmente o vocalmente migliaia di volte il giorno, e questo ancora sarà un bel mezzo per tener il cuore sempre occupato in Dio, che è l'affar degli affari».

enixis precibus aopplicarunt, ut aliquam Indulgentiam, praefatam Orationem post peractom Missae Sacrificium rscitantibus, elargiri dignaretur. Quare Sanctitas Soa, precibus clementer exceptis, Sacerdotibus, qui ipsam Orationem inter alias preces pro gratiarum actione post Missam recitaverint, Indolgentiam trium sonorum benigne concessit ac mandavit, ut praesens Decretum in Sacrario cujuscumque Ecclesiae, seu Oratorii publice affigeretur, uaque dum apocrypha concessio in supradictis tabellia apposita emendetur. Praesenti in perpetuum valituro abaque ulla Brevis expeditione.

S. S. Pio IX concesse poco fa ad istanza di alcuni cattolici inglesi l'Indolgenza di 100 giorni a chiunque reciterà tre *Ave Maria* coll'invocazione dopo ciascuna: *auxilium Christianorum, ora pro nobis*. A chi poi l'avrà recitata ugni giorno per un mese, la stessa Santità Sua concede l' Indulgenza plenaria in un giorno a propria scelta, porchè confessatosi e comonicatosi preghi più particolarmente pei bisogni della Chiesa d'Inghilterra.

Pio IX concede con Decreto 5 agosto 1851 giorni quaranta d'Indulgenza, quante volte in qualunque tentazione si dirà con animo contrito e devoto a Maria: *Signora, mia Madre, ricordatevi ch' io sono vostro; conservatemi e difendetemi come cosa e proprietà vostra.*

Decretum, mandante Pio Pp. IX: 15 martii 1853: « Cum ad Indulgentias acquirendas persaepe contingat, ut inter praescriptas conditiones, vocales quoque preces injungantur, postulante Eminentissimo et Reverendissimo Domino Cardinali Jacopo Aloysio Brignole Pii Instituti Sordorum ac Mutorum in Urbe protectore, cum etiam plures Moderatores horum Institutorum idipsum enixe postulaverint, propositum fuit dubium huic sacrae Congregationi Indulgentiarum: « An et quomodo Surdo-Muti supplere valeant impotentiae, qua detinentur preces recitandi pro Indulgentiis acquirendis injunctas? » Re mature discussa tum prius ab uno ex praefatae Congregationis Consultoribus, tum demum ab Eminentissimis Patribus in comitiis generalibus apud Vaticanas Ædes die 17 februarii hujus anni habitis. Ipsi Eminentissimi Patres Ejusdem Consultoris Voto adhaerentes, responderunt: « Supplicandum Sanctissimo pro generali Decreto ab hac sacra Congregatione evulgando atque Apostolica Auctoritate firmando, cujus vi statuendum: Quod si inter opera pro lucranda Indulgentia praescripta sit visitatio alicujus Ecclesiae, Surdo-Muti Ecclesiam ipsam devote visitare teneantur, lucet mentem tantum in Deum elevent et pios affectus. Quod si intera opera sint publicae preces, Surdomuti possint lucrari Indulgentias iis adnexas corpore quidem conjuncti ceteris fidelibus in eodem loco orantibus, sed pariter mente tantum in Deum elevata, et piis cordis effectibus. Quod si agatur tandem de privatis orationibus, proprii Mutorom et Surdorum Confessarii valeant easdem orationes commutare in alia pia opera aliquo modo manifestata, prout in Domino expedire judicaverint. » Facta itaque de praefatis omnibus Sanctissimo D. N. Pio Pp. IX per me infrascriptum s. Congregationi Indulgentiarium Cardinalem Praefectum relatione in Audientia di 15 martii currentis anni, Sanctitas Sua non modo praedictum Votum approbavit, verum etiam bujusmodi Gratiam ac Concessionem peramanter elargitam per generale Decretum publicari mandaviti — Datum Romae ex Secretaria ejusdem s. Congregationis Indulgentiis sacriaque Reliquis praepositae. *F. Card* Asquinius *Praefectus.* »

Decretum, mandante eodem summo Pontifice, anno 1852: « Un decreto *urbis et orbis* publicato in nome di S. S. dal Cardinale Asquini, presidente della Congregazione delle Indulgenze, ordina che tutte le Indulgenze che furono o saranno concesse a feste, o che per le feste medesime furono o saranno concesse ad alcune Chiese e pubblici oratorii, eppure per orazioni, novene, settenari o tridui prima o dopo le soaccennate feste o durante il loro ottavario, s'intendano trasferite per quel giorno, in cui la celebrazione di dette feste sarà trasportata » (non autem ai transferatur festum unice quoad recitationem officii,16 sept. 1741).

Quando ad Indulgentiam est praescripta Confessio, uti conditio, non requiritur, ut poenitens recipiat absolutionem. S. C. 15 dec. 1841. Casus esse potest, si quis in venialibus recidivus, non obtinet a prudenti Confessario absolutionem.

Ad quaesitum: utrum annuli aurei vel argentei, decem nodis circumdati, quibus utuntur quaedam piae personae ad Rosarium B. V. recitandum, benedici possint cum appositis Indulgentiis? Respondit Eminentis. Card. Castracane Poenitentiarius major de mandato Sanctitatis Suae Gregorii XVI, *negative* (*Ami de la Religion* 27 aug. 1836).

Litaniae Sanctissimi Nominis *Jesu* suntne approbatae, Indulgentiisque dotatae? *Negative in omnibus* Ita S. C. *Ind.* 7 sept. 1850 [1].

[1] Idem dicendum de Litaniis *SS Cordis Jesu*, B. M. Virginis, *septem Dolorem* et hujusmodi, in Decretis enim de libris prohibitis § 4 prohibentur; *Litaniae omnes praeter antiquissimas et communes, quae in Breviariis Missalibus, Pontificalibus et Ritualibus continentur, et praeter Litanias de B. Virgine, quae in sacra aede Lauretana decantari solent.* Unde esto quod permit-

Episcopns N*** Galliae postulavit: 1. an corona dicta *S. Birgittae* necessario constare debeat sex decadibus; 2. an io singulis decadibus praeter decem *Ave Maria* et *Pater* dicendus sit *Credo*. Ratio dubitandi est, quod ex una parte id satis aperte innuatur in libro, *Raccolta di pie opere ed Indulgenze*, etc.; et quod si id non requiratur, corona S. Birgittae nonnisi nomine differt a simplici corona: ex altera parte baec opinio est usque nunc saltem in Gallia inaudita, et ex eodem libro supracitato, ad lucrandas Indulgentias sufficit recitare quinque decades sicut io simplici Rosario.

S. C. Indulgeotiarum 15 jan. 1839 respondit: ad 1. *affirmative*; ad 2. *affirmative*, si recitetur stricte loquendo corona S. Birgittae, de qua ipsamet autrix fuit, in memoriam (uti fertur) sexaginta trium annorum B. M. Virgiois; *negative* vero, si cum praedicta corona reciteotur quinque vel quindecim decades Rosarii, seu simplicis et communis coronae — Ex responsionibus autem patet realiter coronam S. Birgittae a simplici et communi corona differre, non tantum solo nomioe, ut supra putator in dubiis, cum ipsa quinque vel quindecim decadibus, ista sex decadibus taotum constare debet: et si simplici coronae seu Rosario saepe adnectantur Indulgentiae S. Birgittae nuncupatae, hoc nonnisi auctoritate Apostolica indulgetur. Differt quia una io memoriam componitur B. V. Mariae annorum, altera mysteria Nativitatis, Passioois et Gloriae Christi complectitur. Differt pro Indulgentiarum veritate, coram scilicet divae Birgittae quamplurium Indulgentiarum Leo X et Clemens XI coocessione ditarunt, ac Benedictus XIV eas coofirmavit et auxit pro recitantibus vel secum ipsum ferentibus: Rosarium vero seu simplex corona a Beoedicto XIII nonnullis Indulgeotiis pro ejusdem recitatione solum donata est. Differt etiam pro diversitate benedictionis qua utraque decoratur; una nempe a superiore S. Salvatoris seu S. Birgittae; altera vero a Patribus Ordinom Praedicatorum est omnino benediceoda.

Quaesitom fuit 1. qui obtinet facultatem benedicendi cruces, numismata et coronas precatorias cum applicatiooe Indulgentiarum, potestne ea facultate uti legitime coram publico, v. g. in Ecclesia vel oratorio coram fidelibus inibi congregatas et res benedicendas manu tenentibus, si in Indulto facultatis sit clausula *privatim*? — 2. quando in Indulto est clausula *in forma Ecclesioe consueta*, sufficit signum crucis manu efformare super res benedicendas absque pronuntiatione verborum formulae benedictionis et sine aspersione aquae benedictae? Resp. S. I. C. 8 junii 1843: ad 1. *negative*; ad 2. *offirmative*.

Indulgentia comitatur Crucifixum: unde hic potest de una in aliam crucem collocari sine indulgentiae praejudicio. Ita S.C.11 apr.1840.

Indulgentiae (etiam defunctis applicabiles) quae ab iis acquiruotur, qui coroons, rosaria, cruces, numismata ab habente facultatem benedicta tenent, sont [1]: « Chiunque reciterà *almeno una volta olla settimana* la Corona del Signore, o della B. V. M., o il Rosario, o la sua terza parte, o l'Uffizio divino, o quello della B. V., o dei Morti; ovvero i 7 salmi Penitenziali, o Graduali; oppure avrà per costume insegnare la Dottrina, o visitare i carcerati, o gli infermi di qualche Spedale, o di sovvenire i poveri, o d'intervenire alla Messa, o dirla essendo Sacerdote, *severamente pentita e confessato* da un Confessore approvato dall'Ordinario, *si comunicherà* in in qualsivoglia degli infrascritti giorni, cioè Natale del Signore, Epifania, Resurrezione, Ascensione, Pentecoste; e Feste della Ss. Trinità, del *Corpus Domini*, della Concezione, Natività, Annunziazione, Porificazione ed Assunzione della B. V. M., e di S. Gio. Battista, de'ss. Apostoli Pietro e Paolo, Andrea, Giacomo, Giovanni, Tommaso, Filippo e Giacomo, Bartolomeo, Matteo, Simone e Giuda, Mattia, di S. Giuseppe Sposo della B. V., e di tutti i Santi, e nell'istesso giorno divotamente pregherà Iddio per l'estirpazione delle eresie e de' scismi, per l'aumento della Fede Cattolica, per la pace e concordia fra Principi Cristiani e per altri bisogni di s. Chiesa, acquisterà in qualunque de'suddetti giorni Indulgenza Plenaria — Chi farà le stesse cose *nelle altre Feste* del Signore, e della Beata Vergine Maria, in ciascuno di detti giorni conseguirà l'Indulgenza di 7 anni e 7 quarantene; come altresì facendole *in qualunque Demenica*, o *Festo* dell'anno, guadagnerà ogni volta 5 anni e 5 quaraotene d'Indulgeoza; e predicandole in ogni altro giorno acquisterà 100 giorni d'Indolgenza — Inoltre chi sarà solito *almeno una volta olla settimana* di recitare la Corona, o il Rosario, o l'Ufficio della B. V. Maria, o de' Morti, o i Vesperi ed un Notturno almeno colle Laudi, o i 7 Salmi Poenitentiali colle Litanie e sue preci, qualunque volta ciò pratichi, guadagnerà 100 giorni d'indulgenza — Chiunque *in articolo di morte* raccomanderà divotamente a Dio l'Anima soa, e secondo l'Istruzione di Benedetto XIV espressa nella soa Costituzione *Pia Mater* dei 5 aprile

lantur in libris devotionis a privatis privatim usurpari; id tamen non liceret in sacra liturgia, nec publice.

[1] Quaetis Indulgentiae a Summis Pontificibus semel elecii confirmantur.

1747 sarà pronto a ricevere coo animo rassegnato dalle mani del Signore la morte, essendo *veramente pentito*, *confessato e comunicato*, o non potendo, *almeno contrito* iovocherà il Santissimo Nome di Gesù col cuore, oon potendo colla bocca, cooseguirà l' indulgenza Plenaria — Chi farà qualunque sorta di orazione preparatoria avanti la celebrazione della Messa, o avaoti la comunione, o la recita del Divino uffizio, o della B.V. Maria, acquisterà ogni volta 50 giorni d'Indulgenza. Chi visiterà i carcerati, o gl'infermi negli Spedali ajotandoli con qualche opera pia; ovvero in Chiesa insegnerà la Dottrina Cristiana, o l'insegnerà in casa ai propri figliuoli, pareoti e familiari, ogoi volta guadagnerà 200 giorni d' Iodulgenza. Chi al suono della campaoa di qualche Chiesa la mattina, o al mezzogiorno, o la sera reciterà le solite preci *Angelus Domini* etc., o ciò non sapendo, dirà un *Pater Noster*, ed un' *Ave Maria*, cooseguirà 100 giorni d' Indulgenza — Chi in giorno *di Venerdì* penserà divotameote alla Passione e Morte del divin Redentore, e dirà tre *Pater Noster*, e tre *Ave Maria*, guadaguerà 100 giorni d' Indulgenza — Chi veramente peotito de' suoi peccati coo fermo proposito di emendarseoe farà l' esame della coscienza, e reciterà con divozione tre *Pater Noster*, e tre *Ave Maria*, in onore della SS. Trinità, ovvero in memoria delle cinque Piaghe di N. S. G. C. dirà 5 *Pater Noster*, ed *Ave Maria*, acqoisterà l'Indulgenza di 100 giorni. Chi pregherà divotamente per i Fedeli che sono in transito, o almeno per essi dirà un *Pater Noster* ed un' *Ave Maria*, conseguirà 50 d' Indulgenza [1].

Fu domandato: 1. Se le persone che tengono facoltà da Roma, v. g. Altare privilegiato, di erigere un certo numero di *Via Crucis*, benedire croci, corone, crocifissi, medaglie, possano servirsi di questa facoltà senza prima farla vedere al Vescovo Diocesano? — 2. certi Curati nell' atto di dare l' Indulgenza plenaria in *articulo mortis*; non fauno recitare il *Confiteor* perchè già recitato nel dare il Sacramento: si domanda se così basta? — 3. quando si danno il Viatico e l'Olio santo insieme cun l'indulgenza *in articulo mortis*, è necessario dir tre volte il *Confiteor*—4. Un ammalato può ricevere le indulgenze *in articulo mortis* da diversi Sacerdoti che hanno quella facoltà? 5. se uo Sacerdote nell'applicar l' Indulgenza Plenaria trascurasse di servirsi della formola prescritta dal Papa (per non aver il libro), sarebbe ella valida? S. C. I. 5. febr. 1841 respondit ad 1. *negative* quoad erectionem Viae crucis; *affermative* relate ad alias facultates nisi aliter dispositum in concessione; ad 2. *negotive* josta praxim et Rubricas, nisi necessitas orgeat; ad 3 *affirmative* secundum praxim et rubricas; ad 4. *negative* in eodem articulo mortis ad 5. *negative*, quia formula non est tantum directivae sed praeceptiva.

24. Missa — Quando io Missa praescribitur tertia Oratio *ad libitum*, et Episcopi jussu apponenda est aliqua specialis Oratio seu Collecta, non debet praetermitti quae ad libitum; sed recitanda tertio loco aliqua Oratio ad libitum; et quarto loco quae jussu Episcopi dici debet. S. R. C. 17 aug. 1709.

An fieri debeat inclinatio capitis cum pronuntiatur nomen *Ss. Trinitatis*, ot fit cum pronuntiatur nomen *Jesus*? — *Congruere, ut fert praxis universalis, praesertim Urbis*: S. R. C. 7 sept. 1816.

In Ecclesiis, in quibus non solet quotidie Missa decantari, vel adest solus Parochos, quum clare Rubrica non loquatur, quaeritur, quae Missa legenda in processione s. Marci et Rogationum, praesertim si occurrat Officium

[1] Hic plura notanda — 1. Un Rosario, cui sieno annesse Indulgeuze, le conserva, fiochè noo si puo dire che è un medesimo rosario; se si perde la eroce, o alcuoi grani, si puo farne mettere altri, ed ancorchè fosse per tal modo successivameote rinnovato, noo perde la benedizioae. Se però è talmente guasto da noo esservi più che dei pezzi, non è più benedetto: come pure se si sconnettesse in modo che i grani, o una gran parte fossero separati; — 2. un rosario, o una medaglia o altro oggetto benedetto, perde la benedizione se si presta non già semplicemente, ma a questo fine e con animo che l'usuario acquisti l'Indolgenza; così pure la perde, se si dona, o si vende dopo esserselo fatto proprio per usarne per sè. L'intenzione della S. Sede usaodo di tal rigore, è d'inspirare maggior rispetto per le cose, cui ha annesso grazie spirituale; — 3. la S. Sede proibisce di annettere Indulgenze alle immagini si incise che dipinte, come pure alle croci, crocifissi, statuette, e medaglie di ferro, di piombo, di stagno, o di altre materie fragili, e facili a rompersi. Così non si denno benedire i rosari di vetro (eccettochè i grani non sieno di un vetro compatto e solido): per altro se si benedicono, non saranno benedette le corone, ma lo saranno le croci, o medaglie attaccatevi; — 4. per lucrare le Indulgenze ordinarie annesse alle croci, alle medaglie, ai rosari benedetti da chi ne ha ricevuta la facoltà, è d'uopo o tenerli avanti a sè nel pregare o portarle indosso, o averle collocate in un luogo decente della casa che si abita. Però se è un rosario, cui sieno annesse le Indulgenze di S. Brigida, si dee tenerlo in mano, e sgocciolarne i grani fra le dita, mano mano che si recitano le preghiere — V. *raccolta di orazioni e pie opere, per le quali sono concedute le Indulgenze*. Gousset, *Teologia morale*, tr. *delle Indulgenze* — Bouvier, tr. *delle Indulgenze* — M. Devie. *Rituale di Belley*, t. 1,—li. *vid. De Indulgent* Tr. *De Poenit*.

Il S. Pontefice Pio IX per organo della *S. C.* delle Indulgenze 14 maggio 1853 accorda che le croci, medaglie, crocifissi, statuette sieno anche di ferro, sebbene sino ad ora fossero vietate. — *V. Raccolta delle Indulgenze* dell'anno 1857.

duplex? — *Si fiat processio, legenda est Missa Rogationum; secus de festo cum commemoratione earundem:* S. R. C. 12. nov. anno 1831.

Qui celebrat Missam in Ecclesia Regularium, aut Monialium, in qua fit de festo duplici habente Missam propriam, quae non sit concessa omnibus, Missam dicat de Festo, sed cum Missali Romano, S. C. R. 9 julii 1668.

Deficiente Subdiacono pro Missa solemni, data necessitate, potest permitti per superiores, ut substituatur constitutus in minoribus Ordinibus ad cantandam Epistolam paratus absque manipulo. S. R. C. 5 julii 1698.

Una est Auctorum omnium sententia culpae mortalis reos esse qui cum ornatu Sacerdotali notabiliter immundo, et lacero Missam celebrant, nulla admissa necessitatis causa. Ex *Decr.* Pii VI, 25 dec. 1775.

Sacerdos celebraturus ad Altare, quod habet plures gradus, non debet necessario descendere usque ad planitiem, sed satis, ut ad pradellam descendat; 16 jun. 1663.

S. R. C. interrogata, an caecutientes privilegium habentes Missam votivam dicendi B. M.V. possint in die Nativitatis D. N. J. C. tres Missas votivas B. M. V. celebrare, respondit *negative* 11 apr. 1840.

« In variis Dioecesibus Belgii juxta doctrinam in seminariis traditam usus invaluit, ut his diebus, quibus per Rubricas licet Missas *de requiem* et votivas celebrare, Sacerdotes Missas privatas oblato manuali stipendio pro uno vel pluribus defunctis aut votivam in honorem alicujus misterii vel Sancti habentes, celebrent conformes officio quod illa die recitarunt ad satisfaciendum susceptae obligationi, dummodo fideles expresse non rogaverint dici Missas *de requiem* vel votivas.... An praefati Sacerdotes satisfaciant suae obligationi? et quatenus negative, ut dignentur Emm. Patres condonationem impertiri pro Missis tali modo exoneratis S. R. C. respondit: *Affirmative quoad Missas pro defunctis juxta generale Decretum 5 aug. 1662: in reliquis negative, et quoad praeteritum unusquisque consulat conscientiae suae.*

Decretum generale habet... *si ex benefactorum praescripto Missae hujusmodi celebrandae (* nempe privatae *de requiem) incidunt in festum duplex, tunc minime transferantur in aliam diem non impeditam, ne dilatio animabus suffragia expectantibus detrimento sit, sed dicantur de festo currenti cum applicatione Sacrificii juxta mentem eorum benefactorum, curentque Ecclesiarum rectores, sacristae aliique ad quos pertinet ut hujusmodi Decretum inviolate servetur... In eos autem qui contra facere ausi fuerint, vel promissa adimplere neglexerit, locum Ordinarii tum saeculares tum regulares pro modo culpae animadvertant* — Et facta SS. relatione, Sanctitas Sua annuit, et *cum applicatione Sacrificii satisfieri, ac benefactorum menti impleri voluit*. Dec. 5 aug. 1662.

Q. 1: Utrum Sacerdos satisfaciat obligationi celebrandi Missam pro defuncto, servando ritum feriae vel cujuscumque Sancti, etiamsi non sit semiduplex vel duplex?—2. Utrum qui privilegium habet personale pro quatuor Missis in singulis hebdomadis, debeat cum paramentis nigro colore celebrare diebus non impeditis, ut possit Indulgentiam plenariam pro animabus defunctorum lucrari?—3. Utrum qui celebrat in Altari privilegiato pro singulis diebus debeat semper uti paramentis nigris, diebus non impeditis, ut privilegii indulgentiam consequatur?—4. Utrum ad lucrandam Indulgentiam plenariam orationi *O bone et piissime Jesu* concessam, necesse sit aliam orationem addere pro intentione summi Pontificis? —5. Utrum ad indulgentias applicabiles crucibus, rosariis, etc., alius ritus sit necessarius praeterquam signum crucis a Sacerdote, qui hanc facultatem accepit, factum?—6. Utrum Indulgentia concessa cadat solum in Christo ex aere, ligno vel alia quoque materia facto, ita ut possit ex una cruce in aliam transferri, absque periculo amittendi Indulgentiam ipsi collatam? *S. C. Ind.* 2. apr. 1840 respondit ad 1. *affirmative*; ad 2. *affirmative;* ad 3. *ut in secundo;* ad 4. *negative;* ad 5. *negative;* ad 6; *affirmative*.

Parva Crux cum imagine Crucifixi posita super tabernaculum non est sufficiens in Missa, sed poni debet alia Crux in medio candelabrorum.—In Altari vero in quo adest magna statua Crucifixi, est sufficiens in Missa, et non indiget alia Cruce. S. R. C. die 26 junii 1663.

In Missis privatis nemini licet, praeterquam solis Episcopis, adhibere. Sacerdotem vel clericum ministrantem, qui missali assistat, calicem tegat detegat, in illum vinum et aquam infundat, aliaque perficiat quae nonnisi a Diacono solemniter administrante jure exercentur. Sed omnes (praeter Episcopos) debent calicem ad Altare deferre, illum detegere et cooperire in Missa privata, ad Sacrarium referre, missale aperire et claudere, et reliqua, S. R. C. die 18 aug. 1629 (13 jan. 1631). (5 julii 1631) (26 jan. 1658). (13 junii 1671). (20 julii 1686). (29 julii 1720). (31 maji 1817).

Sacerdos in Missa privata, sacris indutus paramentis, potest, finita Missa, cineres distribuere; non tamen sibimet imponere. S.R.C. 16 martii 1833.

Utrum in oratione super populum ad verba *Humiliate capita* etc. Sacerdos deceat se inclinare versus librum vel versus Crucem? *Servetur peculiaris Rubrica feriae IV Cinerum nihil praescribens*. S. R. C. 16 martii anno 1833.

Sacerdos non antea Incipiat *Te igitur*, in principio Canonis, quam fuerit profunde inclinatus S. R. C. 7 sept. 1816.

An etiam Sacerdos dicere debeat (submisse) in Missa solemni *Ita Missa est*, *Benedicamus Domino*, *et Requiescant in pace*, vel dicantur tantum a Diacono? Quoad *Ite Missa est*, negative (non est dicendum); quoad *Benedicamus Domino* et *Requiescant in pace* affirmative. S.R.C. 7 sept. 1816.

An Sacerdos Missam celebraturus, transiens ante Altare, ubi fit populi Communio, debeat permanere genuflexus, donec et quousque terminatur Communio? S. R. C. respondit *negative*: 5 julii 1598.

In elevatione Ss. Sacramenti in Missis solemnibus cani potest *Tantum ergo*, vel aliqua antiphona tanti Sacramenti propria. S. R. C. 14 apr. 1753.

Missa votiva de B. M. V. cum Gloria et Credo, sed sine Officio, potest celebrari in aliqua die ob publicam causam, et ob rationem concursus S. R. C. *in Claramontana*: 8 junii. apud Merati, n. 328.

Missa votiva solemnis, de B. M. V. potest celebrari in die Dominica ratione concursus populi. S. R. C. 20 nov. 1662 *apud Merati*, n. 297 Excipe tamen Dominicam privilegiatam, vel si sit duplex 1 vel 2 classis.

An quando non prohibentur Missae defunctorum, possit celebrari Missa *de Requiem* pro defunctis vage sumptis, id est pro quibus Communitas debet applicare aliquam vel aliquas Missas, quin celebrans sciat determinate sintne pro Sacerdote, pro laico, pro viro, pro foemina, etc.? *Affirmative*; *et dicenda est primo Oratio*: Deus, qui inter Apostolicos Sacerdotes, *ut habetur in Missali*. Ita S. R. C. 16 febr. 1781.

Si Missa celebratur pro aliquo vel aliquibus determinatis defunctis, qui celebranti pateant, primo loco dicitur Oratio pro iis, pro quibus Missa celebratur; secunda pro libitu Sacerdotis; tertia semper erit *Fidelium Deus*, Apud *Merati*.

In iis orationibus defunctorum, in quibus non adest litera N. in Breviario, aut Missali, non licet adjicere nomen defuncti nec in Officio, nec multo minus in Missa neque in absolutionibus; neque contra suffragatur consuetudo etiam immemorabilis. *Decretum* S.R.C. 7 apr. 1822 *in Viglevanensi* [1].

An in die sabbati Sancti post Missam solemne de die liceat celebrare Missam solemnem *de Requiem*, praesente cadavere? *Negative* S. R. C. 16 apr. 1831.

Missae cantate mortuorum infra Octavam Corporis Christi non sunt celebrandae, nisi praesente cadavere. S.R.C. 12 sept. 1691.

In Missis quotidianis pro defunctis possunt quidem dici plures Orationes quam tres, sed curandum, ut sint numero impares; et aliquando pro illa *Deus veniae largitor* impune subrogabitur alia, v. g. pro patre, pro matre, etc.. dummodo ultimo loco dicatur illa *Fidelium* — Insuper anniversaria adimplenda non sunt inter octavas privilegiatas S.R.C. 2 sept. 1741.

Tandem quoad Missas mortuorum non abs re erit sub uno veluti oculo ponere quae excerpsimus ex Diario, *Amico Cattolico*, vol. x pag. 311.

Quando si possano celebrare le Messe da morto.

Le Messe *private* dei defunti possono dirsi in tutti quei giorni, i quali non sono giorni di Domenica, nè di officio doppio per solennità del Signore o feste della B. V. M., o de' Santi; e ciò secondo il prescritto delle rubriche generali del Missale Romano. E neppur si possono dire Messe private da morto nelle ottave del Natale del Signore, dell'Epifania, della Pasqua, della Pentecoste e del Corpo di N. S. G. C., in tutta la settimana Santa, nella feria quarta delle Ceneri, e nelle vigilie di Natale e della Pentecoste. *Così risulta da' vari decreti della s. Congregazione de' Riti.*

Le Messe *solenni* de' defunti si possono cantare ne' giorni come segue:

— 1. Cadendo il giorno della morte o della deposizione di un defunto, se il cadavere è presente, possono le Messe solenni cantarsi in tutte le feste di rito doppio ed anche di precetto, tranne le seguenti solennità, cioè Natività di N. S., Epifania, triduo avanti la Pasqua, Ascensione, Pentecoste, Corpus Domini, Assunzione di M. V., Natività di S. Giov. Battista, SS. Apostoli Pietro e Paolo, Ognissanti, festa del santo patrone principale del luogo, festa della dedicazione della Chiesa maggiore o della Chiesa in cui deve celebrarsi la Mes-

1 In morte Regis vel Regina ad literam *N* usus est, ut non tantum Baptismi nomen, sed ipsa qualitas *regis vel reginae* proferatur, uti fit in Orationibus, quae pro ipsis recitantur, dum adhuc vivunt.

Quoad orationes quae fiunt pro Rege sive in Missa sive in benedictionibus V. *L'Armonia*, an. 1856, nn. 195 et 197.

sa, e nei giorni in cui è esposto il SS. Sagramento. Finalmente è proibito di celebrarsi Messa solenne de'defonti in tutte quelle parrocchie dove si celebra una sola Messa. — Se poi il cadavere non sia presente, può celebrarsi la Messa solenne in qualunque festa di rito doppio, tranne i giorni di precetto e le solennità sopraccennate.

— 2. Ne' giorni terzo, settimo e tredicesimo dopo la morte o la sepoltura di un defunto; o quando un Parroco o un Capitolo ricevesse la nuova della morte di un membro della Parrocchia o del Capitolo; o infine quando fosse un anniversario lasciato per testamento (non già fatto per devozione) può celebrarsi la Messa solenne da morto in qualunque giorno che non sia festivo o alcuno degli eccettuati.

Quando si devono celebrare Messe delle de requiem.

« 1. La Messa conventuale nelle collegiate od altre Chiese dove si celebra ogni giorno, deve cantarsi da morto in ogni prima feria del mese o seconda della settimana che non sia privilegiata o impedita, come prescrivono le rubriche del messale romano.

« 2. Nel giorno della Commemorazione dei morti tutte le Messe sì private che solenni devono celebrarsi *de requiem*, colla sola eccezione pel rito romano che, dove siaci l'obbligo di cantar Messa ogni giorno, non sia da omettere la conventuale dopo Terza, dell'ottava de' Santi o del Santo doppio minore. In detto giorno si legge la prima Messa che si trova nel messale dei morti, benchè l' applicazione sia all' arbitrio de' Sacerdoti; e se avessero a celebrarsi l'esequie di qualche defunto, si può cantare, essendo presente il cadavere, la Messa *in die obitus*, oltre a quella per tutti li fedeli defunti. S. C. R. 14 apr. 1646.

« 3. Quando si celebra Messa ad un Altare privilegiato in perpetuo o per un tempo determinato col dovere di applicarla in soffragio di uno o più defonti per qualche disposizione testamentaria o per ispontanea offerta dei divoti, si deve dire la Messa de' morti per l' acquisto dell' Indulgenze. Che se giusta le rubriche non si potesse, in tal caso si dee celebrare la Messa indicata nel Calendario, e si acquista pei defunti la stessa Indulgenza, come se fosse da morto. S. C. R. 10 lug. 1848. n. 4962.

« 4. Se poi l'Altare non è privilegiato, e per fondazione del beneficio o per istipendio manuale ricevuto, un Sacerdote dee applicare le Messe de' defonti, allora è tenuto a celebrare da morto, quando sia permesso dalle rubriche; e facendo diversamente non soddisfa al proprio dovere. S. R. C. 3 marzo 1761.

Communicantes in die et octava Pentecostes legi debet prout in antiquis Missalibus ab Urbano VIII recognitis, et retinenda lectio *innumeris linguis* non altera *igneis linguis*. S. R. C. 13 martii 1804.

Amictus, albae, mappulae, *si quiae ex gossipio habentur, adhiberi interea possunt usquedum consummantur, sed cum renovandae sunt, ne ex alia materia fiant, nisi ex lino vel cannabe. Sed* corporalia, pallae, purificatoria *post lapsum unius mensis a publicatione hujus decreti linea omnino sint, vel ex cannabe.* Ita *Decr. Gener.* 19 maji 1819.

Ad *quaesitum*. An amictus, albae et tobaleae, necnon palla et corporalia confici possint ex tela quadam composita ex lino et gossipio subtilissimo, quem vocant *mussulo; responsum fuit*, lectum [1].

Missa cantata in expositione Ss. Sacramenti erit votiva de Sacramento cum unica oratione (nisi occurrat aliqua Dominica vel feria, in qua sit facienda commemoratio), in duplicibus etiam majoribus. At in duplici primae et secundae classis item in Domini caprimae et secundae classis, Missa cantata erit de die, cum commemoratione Sanctissimi, sub unica conclusione tamen. Missae vero privatae, si sit semiduplex, possunt esse votivae de Sacramento cum praescriptis commemorationibus sine *Gloria* et *Credo*; at si sit duplex, Missae privatae erunt de die cum commemoratione Sanctissimi post omnes alias commemorationes. Et in duplicibus (et Dominicis) primae et secundae classis, nulla fit commemoratio S. R. C. 2 dec. 1684; 2 sept. 1741; et Rubricae Missalis.

Com post Offertorium ... celebrans incipit thurificare Crocem, inchoët verba *Dirigatur, Domine*, et prosequatur in incensatione Reliquiarum, Altaris, adeo ut eodem tempore finiantur verba et incensatio. *Coeremon. Episc.*

1 Occurrunt nonnunquam in responsionibus Sacrae Congregationis termini non ita facilis intelligentiae: explicantur — *Dilata*, seu differtur respondere, ut res maturiori esamini subjiciatur utpote difficilis solutionis — *affirmative et amplius: Negativae et amplius*, seu cum res fuerit in Sacra Congregazione plus acquo discussa et plenis votis prout jacet decisa, non amplius admittitur tale quaesitum — *Nihil*, seu non admittitur petitio utpote incongrua — *Relatum* vel *Lectum*, seu cum relatum vel lectum fuerit in Sacra Congregatione postulatum, non fuit admissum — *Reponatur*, seu non datur responsio, sed petito reponitur in Archivis S. Congregationis — *Detur decretum generale*, scilicet responsio obligans omnes — *Spectare ad Episcopum*, ut nempe ipse provideat juxta canonicas ordinationes.

l. I, c. 23, nn. 10 et *11*. *Rubr. Miss.* t. vii. n. 10.

In impositione thuris in thuribulum verba *ab illo benedicaris* dicantur, dum ponitur incensum; signum crucis efformetur post redditum cochlear. S. R. C. 18 dec. anno 1779.

Tam in principio Missae, quam post Communionem calicem velare debent totum in parte anteriori. *S*. R. C. 12 jan. 1669.

Potest quilibet Sacerdos addere in Missa nomen s. Joseph sponsi B. V. in oratione *A cunctis;* et hoc ante nomina ss. Apostolorum Petri et Pauli: 17 *sept*. 1815.

Oratio praecepta a Superiore si sit pro re gravi, dicenda erit in duplici primae classis sub unica conclusione, et in duplici secundae classis sub sua conclusione. Si non sit pro re gravi omittenda in duplici primae classis; in duplici vero secundae classis arbitrio Sacerdotis: 7 *sept*. 1816.

In Missa solemni celebrata cum cantu ante Ss. Sacramentum solemniter expositum in festo s. Cordis Jesu, omitti debet Commemoratio Ss. Sacramenti: 6 *sept*. 1834.

Cum ex decreto 26 jan. 1793 in oratione *A cunctis* ad literam N. sit nominandus patronus seu titularis Ecclesiae quaeritur; 1. An sit patronus principalis loci in quo celebratur, et quid si plures sint principales patroni; 2. qui nominandus si patronus vel titularis jam si sit nominatus in ipsa oratione, aut de eo sit celebrata Missa? *Ad 1, nomandus titularis Ecclesiae; ad 2, si jam nominatus fuit, omittenda nova nominatio* 12 nov. 1831.

Sacerdos pergens ad celebrandum et Calicem manu sinistra tenens, potest accipere aquam benedictam et se signare si comode fieri potest; sin minus, se abstineat*:* 27 *martii* 1779.

1. An in Ecclesiis Regularium aliisque Ecclesiis exempis, recitandae sint collectae ab Ordinario loci praescriptae? 2. an liceat Clero earundem Ecclesiarum ab iis recitandis cessare pro libitu, antiquam Ordinarius id jusserit? *Ad 1, affirmative; ad 2, negative*; 3 apr. 1821 *decreto generali* [1].

Moniales s. Agathae declarari petierunt an feria v in Coena Domini in eadem Ecclesia ultra Missam ordinariam liceat alteram lectam celebrare. S. R. C. 19 dec. 1654 respondit *non licere*.

In Ecclesiis, in quibus non asservatur Ss. Sacramentum, non licet celebrare Missam feria v. in Coena Domini, et in sepulchro idem Augustissimum Sacramentum asservari. S. R. C. 14 junii 1659.

An Parochi in Ecclesias alienas convenientes aut non convenientes possint (attenda consuetudine immemorabili aut saltem antiqua) Sacrum facere in die sabbati Sancti cum cantu, in propria Ecclesia aut sine cantu praetermissis benedictionibus ignis, cerei, prophetiis aliisque ritibus ipsa die praescriptis; aut non obstante eadem consuetudine idem Sacrum omittere teneantur. Et quatenus negative quoad secundam partem, sub qua poena statuenda contra Parochos aliosque Sacerdotes? — C. R. C. 12 apr. 1755 respondit: *Congruit, ut Missae in sabbato Sancto celebrandae ignis et cerei benedictio praecedat; antequam Missam, prophetiae omitti non debent, et Episcopus Parochos ad ignis et cerei benedictionem faciendam aliqua poena adigere poterit.*

« Un Édit de l'Ém. Cardinal Vicaire, en date du 2 avril 1852, rappelle que conformement aux décrets rendus à diverses reprises par la *s. Congregation des Rites*, il est défeudu à tous les prêtres de célébrer leurs Messes basses le jeudi, vendredi et samedi Saint, tant dans les oratoires particuliers que dans les Églises publiques. Quant à celles où se font les fonctions de la semaine Saincte, on ne doit y célébrer que la Messe conventuelle, aprè laquelle on place le Ss. Sacrement dans une chapelle ou sur un autel préparé à cet effet; c'est ce qu'on nomme vulgairement le *Sépulcre* ». (*Correspondance de Rome*, n. 96) *Vide* infra decreta generalia.

Sacerdotes etiam Regulares, diebus quibus Officia recitant sub ritu duplici celebrantes in alienis Ecclesiis, in quibus peragitur festum cum solemnitate et concursu populi, debent celebrare Missas, conformando se ritui, et colori earundem Ecclesiarum. In aliis vero diebus possunt se uniformare, sed non tenentur, nisi quando color fuerit dissimilis, quia non licet celebrare, v. g. de Sancto Confessore, cum colore rubro, neque de Martyre cum coloro albo. Si tamen in Ecclesia, in qua celebratur, non prohibentur Missae privatae defunctorum, tunc nemo tenetur se uniformare neque quoad colorem. S. R. C. 11 junii 1701; et *Decreto dato 7* maji 1746.

Missa concordare debet cum Officio quod quisque recitavit, dummodo cum colore Ecclesiae in qua celebrat, aptetur. In Oratorio autem privato semper concordare debet cum Officio*:* S. R. C. 12 nov. 1831.

Quaeritur 1. Episcopi teneanturne ad applicationem Missae pro ovibus post adeptam possessionem, an statim ac electi sunt in Concisto-

1 Si tamen jam cessaverit causa seu consecutus est effectus, et Ordinarius non soleat hujusmodi mandata revocare, tunc potest proprio motu collecta omitti; ut notatur in libro *Manuale Decretorum*. Romae 1853.

rio? 2. Vicarii Capitulares tenenturne ad hanc applicationem, Sede Vacante? — Ad 1, *post adeptum possessionem*. Ad 2, *Negative*. Ita S. R. C. 12 nov. 1831. Gard. n. 4520.

In Choro genuflectitur ab iis, qui non sunt praelati ad Confessionem cum suo Psalmo — In Missis autem Feriarum Adventus, Quadragesimae, Quatuor Temporum, et Vigiliarum, quae jejunantur, ac in Missis defunctorum, genuflectunt omnes etiam ad Orationes, et dicto per Celebrantem *Sanctus*, usque ad *Pax Domini*, et ad Orationes post Communionem, et super populum, excepta Vigilia Paschae, et Pentecostes, ac Nativitatis Domini, et Quatuor Temporum Pentecostes — Et similiter ab omnibus genuflectitur, quando elevatur Sacramentum. *Rubrica Missalis Romani*, num. 17.

Missarum onera relicta in determinata Ecclesia vel Capella non possunt alio transferri absque Sedis Apostolicae licentia. S. C. C. 30 sept. 1580

In Oratoriis privatis, in quibus pro infirma conceditur unica Missae celebratio, die Natalis Domini fas est Missas ab eodem Sacerdote celebrari. S. C. (Benedictus XIV, *De Synodo Dioec.* l. III, c 4. § 8.)

25 MONIALES — Post solemnem professionem dotis dominium irrevocabiliter in monasterium transfertur. Monialis professa e religione egrediens vel ad aliam transiens dotem repetere nequit. S. C. C. 3 martii 1792.

Non potest Ordinarius praeficere quantitatem dotis ita, ut moniales non possint amplius recipere, si sponte salvatur. S. C. 3 nov. 1604.

Monialis novitiae professio potest differri ultra annum, si dotem competentem monasterium adhuc non receperit. S. E. C. 31 maji 1597. Potest tamen admitti in professionem antequam salvatur dos. S. C. 14 febr. 1653.

Moniales debent recitare *Confiteor* absque ulla variatione, prout est in Breviario: 18 *aug.* 1629.

26 Negotiatio — S. Concilii Congregatio, referente Fagnano, in l. III *Decretal. de Cler. vel Mon.* c. multas, declaravit:

« Licere Clericis agros beneficiorum, et « patrimoniorum suorum colere absque reatu « illicitae negotiationis:

« Posse pro ejusdem culturae usu boves et « alia animalia necessaria coëmere illorum» que foetus justo praetio atque honesta ra» tione vendere:

« Posse pro sua et familiae sustentatione « eos, qui in propriis terris habent quercus « et castaneas, suos emere, eosque alere et « vendere; dummodo tamen in emendis, alendis, « distrahendis suibus nihil sordidum, aut in« decens ordini Clericali exerceant:

« Licere Clerico arborum in propriis bo« nis existentium folia alicui laico concedere « eo pacto, ut lucrum quod ex bombicibus « proveniet, inter utrumque dividatur. Ac pa« riter eidem licere earundem arborum foliis « utendo per se ipsum absque officii sui detri« mento, ac pro sua et familiae sustentatione, arti « sericae operam dare; dummodo tamen in arti« ficio hujusmodi personas non suspectas adhi« beat, et quoad hoc Episcopi licentiam, quae « gratis detur, obtineat:

« Clericos pauperes ob suam suorumque « necessitatem posse terras Ecclesiasticorum « conducere absque reatu illicitae negotiatio« nis: bona vero laicorum non posse, nisi ex« mera praecisa necessitate:

« Posse retinere et locare boves, oves et alia « animalia, quae habent ex successione vel de« cimis, necnon fructus illorum vendere:

« Posse Clericos, in casalibus tamen propriis « et non conductis, artem agriculturae per se« se, vel alios exercere. »

27. OFFICIUM — Quum duo vel plures Officium divinum recitant privatim, debent ne ad *Confiteor* omittere verba *vobis fratres* et *vos fratres*, *misereatur tui* et *misereatur vestri*, sicut quando unus tantum illud recitat? *Possunt sed non debent*: S. C. R. 12 nov. 1831.

Juxta Rubricam Breviarii et Decreta S. R. C. antiphona finalis B. Mariae V. praeter tempus paschale, dici debet stando omnibus diebus dominicis infra annum a primis Vesperis sabbati usque ad occasum solius ipsius dominicae. Quaeritur: 1. a qua hora sabbati incipiant primae vesperae tam in Quadragesima, quam in aliis temporibus? 2. an hic occasus solis possit intelligi usque ad crepusculum vespertinum more Indulgentiarum? 3. an a primis vesperis sabbati usque ad occasum solis in Dominica semper standum sit, etiamsi non recitetur Officium Dominicae, sed vel sabbati, vel feriae secundae? 4. utrum sit genuflectendum si post occasum solis Officium Dominicae recitetur? Resp. *Serventur Rubricae*; *et ad 1. consulantur Theologi* [1]; *ad 2. affirma-*

[1] Hora Vesperarum, ut communiter traditur, est illa quae subsequitur horam nonam, quae est media inter meridiem et occasum, estque diversa pro diversis temporibus; in aestate enim est hora quarta post meridiem, et in hieme non advenit nisi ad minus post duas horas cum quadrante a meridie. Liguori. *Opus Moral* l. IV. n. 174 — In Quadragesima tamen erit ante meridiem hora praestabilita: hora nempe circiter undecima. V. *De Horis canonicis*, ubi de tempore recitationis.

tive; ad 3. affirmative; ad 4. negative: S. R. C. 12 nov. 1831.

Aliqui in recitatione Divini Officii tam in Choro, quam privatim signum crucis sibi efformant, pectus percutiunt, caput detegunt et se inclinant etc. in his locis, in quibus rubrica id non praescribit, ut in fine Primae ad *Adjutarium*, ad *Dominus nos benedicat*; ad *Converte nos* initio Completorii, ad *Nunc dimittis*; ad *Benedicat nos* in fine completorii; ad *Dominus det nobis* ante antiphonam finalem B. M. V. Quaeritur quando haec omnia sint facienda tam in publica, quam in privata recitatione? *Serventur Rubricae*, quae scilicet nihil hujusmodi praecipiunt. S. R. C. 12 nov. anno 1831.

Dum Vesperae et Officia divina recitantur, exposito Ss. Sacramento, conveniens esset, ut ob reverentiam tanti Sacramenti tam Episcopus, quam Canonici et omnes praesentes, durante officio, starent semper capite detecto, et nunquam sederent. Quod si ob longitudinem Officii praestare non poterunt, non omittant saltem in signum reverentiae, detecto capite, existente Ss. Sacramento super Altari, divinis Officiis assisistere. *Coeremon. Episcoporum.*

In Commemorationibus communibus sive suffragiis Sanctorum, dum fit de aliquo Sancto principali cujus antiphonae habent in fine *alleluja*, utrum debeant recitari cum *alleluja* in dictis Commemorationibus? R. « Affirmative etiam in suffragiis per annum, quoties « hujusmodi antiphona contineat verba quae » exprimant gaudium, victoriam et similia; a« lias negative: 20 nov. 1738.

Pro suffragio B. M. Virginis in Ecclesiis eidem dicatis sub titulo quocumque sive Assumptionis, Conceptionis, etc. sufficit consueta antiphona: *Sancta Maria* etc.: 23 apr. 1695.

Aliqui Sacerdotes nulli adscripti Ecclesiae pro commemoratione quae praescribitur facienda de patrono vel titulari Ecclesiae, commemorationem faciunt de patrono vel titulari Cathedralis; alii vero de patrono vel titulari Parochialis sub quo degunt: quaenam praxis menti Rubricarum conformior? *Facienda est commemoratio Patroni civitatis vel loci*: 12 sept. 1840.

An quoties in Divino Officio locum habent commemorationes communes seu suffragia Sanctorum, fieri debeat commemoratio de patrono loci, an de titulari Ecclesiae, an de utroque? *Quum in Breviarii Romani rubricis tit. 35 habeatur quod facienda sit commemoratio de titulari vel patrono Ecclesiae, liquido apparet nil faciendum de patrono loci*: 23 sept. 1848.

Quando quis causa itineris vel studii vel aliis de causis extra patriam vel Dioecesim versatur, debetne recitare Officium sui Capituli, Ecclesiae vel beneficii vel etiam simpliciter Dioecesis, an vero officium illius loci, in quo reperitur? *Beneficiati tenentur semper ad officium propriae Ecclesiae; simplices vero Sacerdotes conformari possunt officio loci, ubi morantur. Vagi consultius est, ut Dioecesis propriae kalendaria utantur; quia secus magna confusio officiarum oriretur.* 12 nov. 1831.

An Clerus adscriptus alicui Ecclesiae Parochiali, choro tamen illius non obligatus, nec gaudens beneficio, et Clerus sub eadem Parochia tantum degens et alteri Ecclesiae non addictus, teneatur recitare particularia officia illius Paroeciae, id est Dedicationis, titularis vel alicujus Sancti ob insignem ejus reliquiam, eo quod in illa Ecclesia Parochiali fuerit inducta consuetudo recitandi praedicta Officia a Sacerdotibus et a Clericis adnotatis ante Bullam S. Pii V de Breviario Romano, editam anno 1568, ita ut si Officium juxta kalendarium suae Dioecesis dumtaxat celebrent, non adimpleant onus Horarum?—R. *Posse, sed non teneri, ideoque adimplere onus Horarum canonicarum se conformando in recitatione Officii kalendario Dioecesano*; 20 sept. 1806.

An in Officio parvo B. Virginis Tempore Paschali addi debeat antiphonis et versiculis *alleluja*? Recitetur dictum officium parvum, prout in Breviario Romano: 28 martii 1626.

S. Petri commemoratio pro suffragio uti Titularis vel Patroni sufficit illa communis cum s. Paulo. *S. R. C.* 16 oct. 1743.

In exequiis defuncti Sacerdotis crux locetur ad caput defuncti inter feretrum et Altare *S. R. C.* 13 sept. 1746. Pro Subdiaconis et Diaconis more laicorum.

Officium anniversarium vel septenarium vel trigenarium defunctorum post obitum; si cadat die dominico vel festivo, transfertur in diem sequentem cum eadem solemnitate. *S. R. C.* 23 martii 1603 [2].

Chorus universus ad Primam et Completorium debet replicare *misereatur* et *Confiteor*. *S. R. C.* 19 maji 1607.

In exequiis parvulorum feria v in Coena Domini, feria sexta et Sabato Sancto ante Vesperas, potest omitti *Gloria Patri* in Psalmis, qui dicuntur pro conformitate temporis. S. R. C. 16 jan. 1677.

2 Diebus quibus prohibetur Missa de requiem, adhuc cum causa recitari poterit Officium defunctorum, exceptis solemnitatibus I et II classis; ratio quia Missa potest suppleri applicando Missam de die; at Officium defunctorum non potest suppleri cum Officio de die. *Gavantus.*

Utrum Hebdomadarius signari debeat cum in Officio divino dicit: *Indulgentiam, absolutionem?* Congruere, ut fert praxis universalis praesertim urbis. S. R. C. 7 sept. 1816.

Preces feriales et antiphona finalis B. M. V. non solum in choro, sed etiam privatis flexis genibus suntne recitandae? *In choro tantum juxta rubricas.* S. R. C. 12 nov. 1831.

In Officio Defunctorum, quando recitatur integrum, nunquam eatomittendum Invitatorium *Genite exultemus*, etc. S. R. C. 9 maji 1739.

Duplicatio antiphonarum praeter diem commemorationis omnium defunctorum et diem depositionis defuncti, fiat in Officio defunctorum in diebus 3, 7, 30, et anniversario. S. R. C. martii 1738.

Post absolutionem quae fit super cadaver in die obitus, vel supra tumulum in die anniversaria, dicto *Requiescat in pace*, subjungi debet, *anima ejus*, etc. In commemoratione vero omnium defunctorum nihil est superaddendum. Ita S. R. C. 2 dec. 1684.

In exequiis Sacerdos circumiens feretrum per latus dexterum, seu tumulum (quod Graeci vocant *funus immaginarium*) ter hoc aspergit, in pede, medio et capite. Eodem modo incensat: incensum autem de more benedicitur. *Rituale, Cavalieri, Gavantus, Cotalanus.*

In exequiis solemnibus alicujus defuncti in trina aspersione et incensatione per quodlibet latus cadaveris vel tumuli seu caenotaphii, satius est si simplicitas in hoc effulgeat. In exequiis tamen non solemnibus, sive praesente corpore sive non, sufficit ut celebrans sine circuitione ter ducat aspersorium super feretrum vel tumulum, nempe in medio, a dextro et a sinistro. Ex *Manuali Ecclesiasticorum*, ut communiter fit.

In Exequiis, dum post Orationem celebrans dicit *Requiem aeternam*, facere debet manu dextera signum crucis super feretrum vel tumulum. *Ex Manuali Ecclesiasticorum.*

In absolutionibus ad tumulum, licet pro Sacerdote, quando cadaver non est praesens, crux collocanda est inter tumulum et fores Ecclesiae, et celebrans inter Altare et tumulum. *Caeremoniale Episcoporum*, lib. II. c. 11, § 15.

28. Ordines — Q. 1: In collatione primae tonsurae legitur in Pontificali: *quilibet quum tondetur dicit: Dominus*, etc. Haec verba suntne proferenda etiam ab Episcopo? 2. Quando Ostiarius, Archidiacono comitante claudit et aperit fores Ecclesiae, debetne claudere et aperire etiam cum clavi? 3. *Amen* quod Pontificale praescribit respondendum in traditione materiae vel sacrorum indumentorum in ordinatione, dicendum est ab ipso ordinando, vel ab abstantibus? 4. Diaconi et Subdiaconi in sacra Ordinatione, quando dicere debent *Confiteor*, ante vel postquam communicati sunt Presbyteri? — Ad 1. *proferat juxta morem.* Ad 2. *non est stricte necessarium.* Ad 3. *juxta consuetudinem ab ordinando.* Ad 4 *post Communionem Presbyterorum.* Ita S. R. C. 12 nov. 1831. Gard. n. 4520.

29. Processio — Parochus non potest sine licentia Episcopi processiones extraordinarias facere, neque sufficit licentia Vicarii Foranei. S. C. E. die 12 julii anno 1636.

An censeri debeant Professores Seminarii unum et idem corpus efformare cum Clericis Seminarii in publicis processionibus? *Negative, quia nullibi adest consuetudo*: S. R. C. die 17 julii 1830. Gard. n. 4512.

Genuflexio utroque genu est facienda ab omnibus transeuntibus ante SS. Sacramentum, patenter expositum, et si fuerit in pyxide S. R. C. 7 maji 1746.

Presbyteri et Clerici Cathedralis omnes faciunt unum corpus cum Canonicis, et sub una cruce debent incedere. S. R. C. 28. nov. 1609.

Quo loco procedere debeat concentus musicus, vulgo *la banda*, dum sacris processionibus intervenit? *Assignetur locus ab Episcopo, verum ante utrumque Clerum* (saecularem et regularem): 23 sept. 1837 *in Brundusina.*

In processionibus, in quibus defertur Ss. Sacramentum, vel lignum Sanctae Crucis, tum Clerus quam saeculares, detecto capite, incedere debent: in aliis vero processionibus, in quibus deferuntur reliquiae vel statuae Sanctorum, qui eas deferunt capite detecto, alii vero Clerici possunt incedere tecto capite cum bireto: 1 dec. 1657; et 25 sept. 1688.

Presbyter deferens reliquias incedit detecto capite, Episcopus cum mitra: 22 jan. 1639.

In processionibus Candelarum, Palmarum et similibus, quae fiunt per Ecclesiam sine Ss. Sacramento, non est pulsanda campanula ad elevationem Hostiae in Missa privata. Quod si pulsetur et advertatus elevatio, tunc genuflectendum est utroque genu a transeuntibus ante Altare ubi Missa celebratur, et deposito Ss. Sacramento, progrediendum est: similiter si alii transeant in elevatione Calici. S. R. C. 1 martii 1681.

Ubi processio Ss. Sacramenti in ejus festo die vel per octavam ea, qua decet solemni pompa nequiverit haberi, designabit Episcopus pro suo arbitrio et prudentia unicuique Ecclesiae aliquam ex sequentibus Dominicis, in qua celebrata Missa cum Commemoratione Ss. Sacramenti juxta Rubricas solemnis illius processio peragi possit. S. R. C. 8 maji 1749.

Non alba, sed tantum superpelliceum adhibendum in processionibus, quando induuntur Planetae, Dalmaticae et Tunicellae juxta Coeremoniale Episcoporum, lib. 1, c. 15 et 33. S. R. C. *in Motheranensi* (et tunc amictus est vestiendus post superpelliceum, quia superpelliceum seu cotta tenet locum rocheti, quod induitur ante omnia).

In processionibus, in quibus defertur solemniter Ss. Sacramentum, Thuriferarii cum thuribulis incedere debent facie, non dorso, ad Sacramentum semiversa in incessu. S. R. C. 15 sept. 1742 [1].

Assistentes Celebranti, et Clerici qui processiones dirigunt, non deferant biretum. S. R. C. 23 sept. 1837.

Quum in multis Breviariis et Ritualibus in Litaniis Sanctorum desiderentur preces pro arcendo flagello terraemotus, peste, fame et bello, quaeritur utrum recitari debeant, et quo loco apponendae? — R. *Affirmative, et ponendas esse post versum*: a fulgure et tempestate. S. R. C. 11 sept. 1847.

30. Praedicatio — Si Parochus est aptus ad declarandum Evangelium, compelli non potest ad aliud: et si universitas praetendit meliorem Praedicatorem, debet illum eligere cum Ordinarii approbatione, ac expensas subministrare. S. C. E. *in Firmana;* 15 junii anno 1590.

Non potest Parochus solitam eleemosynam praetendere nec titulo paupertatis, quando per se ipsum in sua Ecclesia, in qua praedicare solet, vellet conciones habere; quia hic proprium munus adimplet: nisi in casu, quo universitas vel nominator Parochum deputasset, aut sponte solvere vellet. S. C. E. 30 junii 1615.

In concione ante Ss. Sacramentum expositum concionator stet detecto capite, licet Sacramentum sit velatum: 22 *sept.* 1837 *in Mutinen.*

Ob supremum Ordinem et dignitatem Episcopalem non convenit, ut Episcopus concionaturus ab Ordinario etiam Cardinali ante concionem benedictionem petat; 28 apr. 1607 *in Neapolitana.*

Praedicante Episcopo, omnes alii concionatores sileant. Ita S. C. C. *approbante Urbano VIII*, 2 maji 1629 — Id non intelligitur respectu Parochorum, qui eadem die in Ecclesia Parochiali concionari possunt. S. C. C. 11 jan. 1631.

Quando in Missa solemni Concionator post salutationem Angelicam salutat Ministros Altaris seu facit reverentiam, non est incongruum, si ministri Altaris et ipse celebrans correspondeat salutationi concionatoris discooperiendo caput. S. R. C. 20 jan 1686.

Tolerari non debet consuetudo sive corruptela, occasione concionum sedere in gradibus Altaris majoris terga vertendo Sanctissimo Sacramento, sit vel non sit expositum. S. R. C. die 20 sept. 1806

31. Reliquiae — Eliminandus abusus superimponendi Sanctorum reliquias piasque imagines Tabernaculo, quo Augustissimum Sacramentum asservatur: neque ante ostiolum tabernaculi, etsi sit Reliquia s. Crucis. S. R. C. 31 martii 1821; 6 sept. 1845; *12* martii *1846.*

S. C. Indulgentiis sacrisque Reliquiis praeposita ad dubium, an praxis separandi Reliquias Sanctissimae Crucis D. N. J. C. a Reliquiis Sanctorum sit accurata et sequenda? Auditis Consultorum votis, rebusque mature perpensis, respondendum esse statuit: *affirmative.* Ita decretum 22 febr. 1847.

Insignes Reliquiae sunt Corpus, Caput, Brachium, Crus, aut illa pars corporis in qua passus est Martyr, modo sit integra et non parva, et legitime ab Ordinariis approbata. S.R. C. 8 apr. 1628.

Sanctorum Reliquiae quando exponuntur, ultra lampadem debent continuo super Altare ardere duo saltem lumina (non tamen nocte); alias non exponantur. S. C. 22 jan. *1701 in una Comoldulensium Montis coronae.*

An Sacerdos in Missa privata sacris indutus paramentis possit cineres distribuere, et Sanctorum Reliquias deosculandas praebere, ut mos est in Veronensi Dioecesi, expleta Missa? *Affirmative*: 16 martii 1833.

An sub Reliquia alicujus Sancti exposita publicae venerationi inter candelabra, debeat adhibèri Palla, ut fit in pluribus Ecclesiis? *Negative*: 7 apr. anno 1832.

Reliquia Ss. Crucis non est incensanda a celebrante genuflexo. S.R. C. 15 sept. 1736.

Non est genuflectendum a Capitulo et Clero processionaliter transeuntibus ante altare, in quo recondita est Reliquia Ss. Crucis. S. R. C. 15 sept. anno 1736.

Post expositionem Reliquiae Ss. Crucis, vel post ejus delationem in processione, benedicendus est populus cum ipsa. S. R. C. 15 sept. 1736.

Cum Rubrica Missalis praescribat, quod incensata Cruce, incensentur et Reliquiae, seu imagines Sanctorum, quaeritur an imagines

1 In processione SS. Sacramenti nulla reverentia vel genuflexio fieri debet in transitu ante Altare, etsi sit Altare majus et in eo reconditum sit SS. Sacramentum Tanto minus fieri potest reverentia ab incedentibus, ad invicem.

Sanctorum debeant habere inclusas Sanctorum reliquias, responsum fuit: *Non esse de necessitate in sculptis Sanctorum imaginibus in Altari dispositis sacras includere Reliquias ad hoc,ut incensata Cruce, valeant illae a celebrante thurificari*. S. C R. 11 martii 1744.

Beatorum reliquiae in processionibus non circumferantur. S R. C. 27 sept 1659 Tamen possunt in altari exponi.

32 Residentia — Parochus tenetur residere in loco, ubi est Ecclesia et in domo Parochiali: quae si non adsit, aedificetur, et interim babitet in aliqua domo sita in Parochia, quae quoad fieri poterit sit Ecclesiae vicinior. S. C. E. die 11 martii 1579.

Parochus residere debet in loco, ubi sita est Ecclesia Parochialis, licet ei datus sit Coadjutor ratione infirmitatis. S. C. E. 15 aug. 1607.

Parochus, qui lumen oculorum amisit, tenetur nibilominus residere. Ita S. C. C. die 11 apr.1620.

Qui plures babet substitutos in cura, non ideo censetur liber ab onere residentiae, et etiam administrandi per se ipsum Sacramenta. S. C. E. die 5 dec. anno 1614.

Cuilibet Parocho praesertim seni permittendus est Coadjutor, modo ipse quoque resideat. S. C. C. 31 martii 1604.

Parochus cogendus est habitare in domo Ecclesiae. S C. C. *in Fulginatensi*, 19 nov. *1718* et 13 jan. 1720. Petente Praeposito Pisciensi declarari, an posset compellere Parochos ad habitandum aedes conjunctas Ecclesiis parochialibus, s. Congregatio censuit posse compellere: si tamen aliquis casus occurrat, qui rationibus specialibus innitatur, rescribendum ad s. Congregationem Concilii —*Iterum interrogata respondit*. *6* apr. *1606*:Parochum teneri habitare in aedibus parochialibus, non tamen omittere fructus, si non habitet, modo in Parochia resideat: quod si ab Episcopo fuerit jussus et non habitet in domo Ecclesiae parochialis, poterit mulctari ab ipso Episcopo.

Parochus regularis tenetur habitare in domo Parochiali, non vero in monasterio distanti a cura; eoque potest ab Episcopo, ut apud Ecclesiam Parochialem resideat. S. C. C. 5 apr. 1621.

Ad quaesitum: *Ant.Parochus villae, in qua non est alius Sacerdos, etiamsi nullus infirmetur, sine Episcopi licentia gratis ubique concedenda, abesse possit a Parochia per duos vel tres dies, nullo idoneo relicto Vicario? Responsum fuit* negative: S. C. C. 8 februarii 1747.

Ad quesitum:*An saltem abesse possit a mane usque ad vesperas, et quid si hoc semel in hebdomada evenerit? Responsum fuit* affirmative, *dummodo non sit die festo, et nullus adsit infirmus, et raro id in anno contingat*, Ibidem.

Ad quaesitum: *An Parochi viciniores actu exercentes curam animarum possint invicem se substituere? Responsum fuit* negative, *si id fiat sine licentia Ordinarii*. Ibidem.

33. Sepultura Cadavera Episcoporum, Sacerdotum, Diaconorum aliorumque de Clero debent ne sepeliri cum vestibus proprio Ordini congruentibus; an sufficiat ut cum his in Ecclesia exponantur? *Servetur cujusque loci consuetudo*. Ita S. R. C. 12 nov. 1831.

In sepultura vel anniversario Sacerdotis dici potest tam prima Missa quae est pro Episcopis adsignata, ut Commemoratione omnium fidelium; quam secunda quae est in die obitus seu depositionis, dummodo Oratio pro eo designanda, *Deus, qui inter Apostolicos Sacerdotes*, omnium adhibeatur S. R. C. 29 jan. anno 1752.

34. Vasa sacra. An calices, aliaque vasa sacra unctione consecrata sive adbuc consecrationem retineant, sive non, antequam tradantur artifici reficienda vel fundenda, debeant a Sacerdote execrari? *Negative*: S. R. C. 20 apr. 1822.

35. Via Crucis [1] In erectione Viae Crucis benedicendae tantum sunt cruces, minime vero tabulae sive picturae. S. J. C. 24 aug. 1842

An qui habet facultatem erigendi Viam Crucis,benedictione tabularum et crucium prius facta, teneatur ipse tabulas collocare et stationes percurrere,ut valida sit erectio? Respondetur. *Nagative*: S. J. C. 1852.

Minime necessaria est facultas commutandi stationes seu cruces quoad locum, modo agatur de eadem Ecclesia, minimeque facultas necessaria est substituendi tabellas, modo tamen cruces superpositae omnes vel in majori numero perseverent; secus nova erectio requiritur. S. J. C. 20 aug. 1844.

An Indulgentiae in contemplatione Viae Crucis, si cruces vel tabulae tollantur pro murorum dealbatione, pro iisdem pictura exornandis, alisve causa, quamvis postea restituantur, cessent? *Negative*: *non cessant Indulgentiae, nisi pereunte materia*. Ita S. J. C. 21 martii 1836.

In statione Viae Crucis possunt substitui aliae cruces, quae ex ligno tantum esse debent, et in quibus tantum cadit benedictio(minime er-

1 Quoad *Viam Crucis*, v. Moderey. *De Indulgentiis*—Guillois. *Explication historique,dogmatique, morale, liturgique et canonique du Chatechisme* etc. vol. IV. Paris—Mons. Gaume. *Catechismo di perseveranza*. par. I, I. 49.

go in tabulis pictis seu imaginibus) absque Indulgentiarum cessatione, si tamen destructa seu substituta fuerit minor pars; secus nova canonica erectio requiritur. S. J. C. 14 junii 1845.

An quaedam stationes, v. g. prima, decimaquarta, et singulae aliae, si solae recitentur, habeat unaqueque Indulgentiam plenariam? *Negative* respondit S. J. C. 1842.

Ad consequendas Indulgentias pro visitatione quatuordecim stationum Viae Crucis, nihil aliud requiritur, quam divini Redemptoris passionem meditando, ex una ad aliam stationem se conferre, in quantum multitudo personarum praelaudatas stationes visitantium, vel capacitas loci, in quo eadem sunt erectae, permittant. Ita res est ex Bulla *Inter plurima* Benedicti XIII, 3 martii 1726, confirmata ob aliam Bullam *Exponit nobis* Clementis XII, 16 jan. 1731: et Decreto S.C. Ind. 3 apr. 1731; et etiam Brevi Benedicti XIV, *Cum tanta*, 30 aug. 1741. Hinc est quod *adoramus te, Christe; Pater noster; Ave; Miserere nostri, Domine*, sit tantum laudabilis consuetudo a piis Christi fidelibus in exsercitium visitationis stationum Viae Crucis introducta. In quorum quidem etc. Romae 22 sept. 1829 ex Congr. Indulg.

Non est de necessitate praecepti, ut ad acquirendas Indulgentias incipiendum sit exercitium Viae Crucis a cornu evangelii; haec tamen est consuetudo ac praxis generalis, quae piis est innixa congruentiae rationibus S. C. *Ind.* 13 martii 1837.

Decreta generalia circa Missas feria v, vi, *et sabbato majoris Hebdomadae* [1].

Decretum 1. Clementis XI decreto 15 martii 1712 prohibetur quodcumque solemne aut privatum Missae sacrificium feria vi. maioris hebdomandae, licet Festum Annunciationis B. V. contingat. Itemque Sanctitas Sua declarat hac interdictione quae feriae vi ratione facta est, haud permittere, ut feria v ac sabbato ejusdem hebdomadae majoris Sacra privatim instituantur, sed conventuale solummodo juxta ritum s. Ecclesiae et plura decreta sacrorum Rituum Congregationis: idque non obstante consuetudine: *vid.* Benedictus XIV, *Notificatione* XXXVIII. (Decreta s. Congreg. refert Cardel. sub nn. 1599. et 4160).

Attamen feria v potest Episcopus Regularibus concedere unam Missalem lectam pro infirmis, qui nequeunt interesse solemni *Decr. 27* martii *1773*—Item conceditur regularibus, ut feria v a superiore possit legi una Missa in privato oratorio, quod si desit, etiam in Ecclesia, sed januis clausis, ad hoc ut Communionem suis religiosis administret, si nempe apud ipsos non agantur functiones consuetae hebdomadae sancte. *Decret. 31 aug. 1839.*

Decretum 2. a Pio VII approbatum, 31 julii *1821*. Queritur 1, an toleranda sit consuetudo vigens in quibusdam Parochiis, praesertim ruralibus, celebrandi per Parochum Missam lectam feria v in Coena Domini, quin peragi valeant eadem feria et sequenti ceterae ecclesiasticae functiones praescriptae ob Clericorum defectum, vel potius abolenda?—2. an sabbato Sancto Missa ab Episcopo privatim celebranda in domestico sacello ratione ordinationis vel aliis Sacerdotibus si qui sint qui hujusmodi privilegio gaudeant, incboanda sit a Kyrie vel a Prophetiis? — 3. an ad eliminandos abusus, si qui irrepserint, sit consulendum SS. pro revocatione cujuscumque Indulti celebrandi privatim eadem Missam; firmo tamen remanente singulari privilegio aliquibus Ecclesiis, peculiaribus attentis circumstantiis, concesso unam vel alteram Missam lectam celebrandi post unicam solemnem de die?

Responsum fuit ad 1. « affirmative, et ad « mentem. Mens est, ut locorum Ordinarii « quoad paroecias in quibus haberi possunt tres « quatuorve saltem Clerici, sacras functiones « feriis v, et vi ac sabbato majoris hebdomadae peragi studeant, servata forma et Quoad « alias Paroecias quae Clericis destituuntur « indulgere valeant ob populi commoditatem, « ut Parochi (petita quotannis venia) feria v « in Coena Domini Missam lectam celebrare « possint, priusquam in Cathedrali, vel matrice conventualis incipiat; — *ad* 2. quoad Episcopos ratione ordinationis servetur praescriptum Pontificalis et decretum S. C. 21 martiis 1744, nempe Missa incipiatur a prophetiis. Quod alios, si qui privilegio gaudent, « more solito, sed sine Introitu, post campanarum sonitum; ad 3. affirmative juxta votum. « Videlicet consulendum SS. pro revocatione « cujuscumque indulti celebrandi privatim in « sabbato Sancto, firmo tamen singulari privilegio etc. ut in dubio [2] » Cardell. n. 4433.

[1] Si festum de praecepto incidat feriae, at quae aliae privatae Missae, praeter conventualem, ad arbitrium Episcopi permittuntur ad fidelium commoditatem. Si vero contingat feria vi vel sabbato, festum transfertur. Ita *S R C* ut refert Gardellini sub nn. 2300.3303.3055,3052 etc

[2] Hoc privilegium *pro hac singulari gratia in forma Brevis* concessit Innocentius XII Favore Ecclesiae tituli S. Mariae *de los remedios* Toletanae Dioecesis.

Regula celebrandae Missae Pro Sponso et Sponsa.

Missa pro Sponso atque Sponsa dici potest in duplicibus sive majoribus, sive minoribus, numquam vero in Dominicis, aliisque diebus festis de praecepto. In diebus vero Dominicis, aliisque diebus festis de praecepto duplicibus primae et secundae classis, dicitur Missa de Dominica, vel de festo cum commemoratione Missae pro Sponso et Sponsa. S. R. C. *20* decembris *1783*. « Et hoc decretum Pius Pp. VI « confirmavit, et ubique executioni dandum esse « praecipit die 7 januarii anno 1784» — Insuper S. R. C. die *28* februarii *1818* declaravit, Missam hanc esse votivam privatam; proindeque decrevit semper legendum esse sine *Gloria*, sine *Credo* cum tribus orationibus, et cum *Benedicamus Domino* in fine et ultimo Evagelio s. Joannis. *Atque praefatum Decretum Pius Papa VII approbavit, confirmavit, mandavitque pubblicis juris fieri: die 3 martiis anno 1818.*

Si Missa dicitur de Dominica, vel de festo, etc. et fiat tantum commemoratio pro Sponso et Sponsa, haec commemoratio non est facienda sub unica conclusione cum Oratione festi; sed sub altera conclusione: et fiat primo loco post alias a Rubrica praescriptas, sicque reliquis praestet, si quae sint a Superiore imperatae. S. R. C. 20 Ap. anno 1822.

Missa pro Sponso et Sponsa dicitur cum tribus Orationibus: *prima Oratio* ejusdem Missae votivae propria; *secunda Oratio* de eo, de quo factum est officium; *tertia* vero, quae aliunde dicenda foret secundo loco in Missa de officio. S. R. C. 28 februarii 1818.

Haec Missa pro Sponso et Sponsa dici nequit infra octavam Epiphaniae, in Vigilia Pentecostes; neque infra octavam Ss. Corporis Christi, quatenus privilegium concessum sit ad instar octavam Epiphaniae (ut in Novariensi Dioecesi). S. R. C. 20 aprilis anno 1822 — Insuper ex hoc decreto neque commemoratio pro Sponso et Sponsa potest fieri in Dominicis vel feriis privilegiatis, uti esset in Dominica Palmarum, in Dominica quarta Adventus, in vigilia Nativitatis, in quibus omittenda est vel ipsa Collecta imperata.

Color in Missa pro Sponso et Sponsa semper est albus. Si vero fiat tantum commemoratio pro Sponso et Sponsa, color erit vel de Dominica, de qoa fit officiom; vel de Sancto, de quo celebratur festum: Ita *Rubrica Missalis.*

Si mulier est vidua, debet omitti et Missa pro Sponso ac Sponsa, et commemoratio, et benedictio in ipsa Missa — Item tempore feriato haec omnia omitti debent; et si tunc celebretur Missa, ea sit de die, nihilque addatur. Ita S. R. C. 3 martii 1761.

Quando Sacrum pro Sponso et Sponsa fieri nequit, sit tunc Nuptiae faciendae fuerint, et sit permissa commemoratio pro Sponso et Sponsa non tantum dicitur Oratio pro Sponso et Sponsa; sed *aliae pariter Orationes pro benedictione Sponsi et Sponsae adduntur, quae post Orationem Dominicam etc. proferri consueverunt.* Ita Benedictus XIV *Notificatione* LXXX.

Si pro pluribus Sponsis una tantum dicitur Missa nihil in ipsa immutetur in Orationibus vel ceteris rebus.

APPENDIX III.

De nitore et munditio sacrae supellectilis [1].

Altaria bis singulis annis, cum sodum est, a finitis Missis ad vesperum spoliata sint, et soppedanea item amota, ut sicci aëris sentiant beneficium; quo tempore, tum Altaria ipsa undequaque mundentur, tum soppedaneorum pars, quae subter est. Cum mappae mutantur et pallia, Altaria ipsa quoque mundentur arundinae scopula; tela etiam cerata, quae sacro lapidi haeret leviter purgetur, sive lapis sit insertus, sive totum Altare capiens. Quod si

[1] Maximu sane debet esse observantia erga sacram supellectilem tanquam divino servitio mancipatam. Imo tanquam sanctimoniae participem, quae nimirum est sanctitatis instrumentum. unde et sancta vocatur in Scripturis, et Pontificiis legibus, Patrumque monumentis. *Non enim*, ut ait d. Hieronymus Ep. ad Theol. Alex. *inaniue ea sunt et quae quasi sensu carentia sanctimoniam non habere dicuntur; sed ex consortio Corporis et Sanguinis Domini sublimi majestate sunt honoranda.* — *Vid.* Bauldry *Manuale ss. Coeremoniarum.*

aliquo casu accideret ita rectum non esse, ob reverentiam sacri Chrisomatis ne purgetur tangaturve — Icones cum ornamentis suis, Eucharistiae *Tabernaculum*, et quaecumque hujusmodi picta vel inaurata adjuncta sunt Altaribus: item *Umbellae* superimpendentes singulis mensibus mundentur caudis vulpinis, aut arundinea scopa — *Suppedaneum Altaris* quotidie mundetur arundinea scopa, si in eo sit facienda Missa.

Candelabra, *Cruces*, *Thuribula*, et reliqua supellex argentea, quantum fieri possit, manibus nudis ne contrectetur; sed adhibito panno, aut velo, parte quae argentea non sit, capiatur. Antequam recondatur, excutiatur, si quid pulveris, cerae, aut maculae accesserit; et extergatur leviter, adhibito linteo et molli panno. Condita autem sit unaquaeque res theca sua, ne quid sordium capiat. Cum tamen aliquid purgatione egere visum fuerit, palea combusta, adhibito panno lineo, leniter praestabitur: Quod si quid valde sit denigratum, puta thuribulum ignis causa, aut etiam multa cera adhaeserit, in lixivia, cui sal sit admixtum, ebulliente, detergendum erit adhibito pennicillo ex setis suillis confecto: caveatur tamen, ne si quae pars inaurata sit, aurum vi salis deteratur; et consulantur periti.

Calices bini, *et Patenae* binae, saltem ubi duodecim Sacerdotes Missam faciunt, quintodecimo quoque die levi manu aqua tepida laventur; sexto quoque mense, sapone molliori; tuncque post quartam horae partem qua maneant in sole, calida lixivia bene abluantur, adhibendo penicillum aliquem ad saponem bene amovendum, praesertim ubi fuerit caelatura. Poterit etiam id fieri furfure cocto et tunc statim aqua munda bis, aut ter abluendi essent. Praestetur autem ab eo, qui in Sacris sit, et in vase ei usui, et lavandis Corporalibus, de quo supra, tantum destinato: quod ex ablutione superfuerit, in Sacrarium fundatur. Ubi vero minor sit numerus Sacerdotum, rarius id fieri poterit, ex proportione numeri Sacerdotum — *Supellex argentata*, aut *inargentata*, eadem cautione tractetur, qua argentea: si semper est exposita, octavo quoque die panno lineo tergatur molliter; si recondenda, sit tergatur tunc; poterunt etiam inaurata sapone, aut furfure purgari, ut dictum est de Calicibus. *Candelabra* et cetera *ex auricalcha*, tractentur adhibito panno, vel ferrae summitate capiantur: si perpetuo usu adhibeantur, terno quoque die a pulvere et cera, si forte defloxerit, mundentur; si reponenda sint, tunc quoque id fiat. Praeterea quarto quoque mense, si nunquam fuerint exposita, abstergantur diligenter pulvere pumiceo, aut eo quem dicunt *Tripoli* (quem aestive muscae fugiunt), adhibito corio bubalino: aut si utrumque desit, laterae in tenuissimum pulverem reducto, et loco corii, panno asperiore, quem dicunt *Saja*; nullo vero modo hoc ratione adhibenda erit aqua. Nitidiora fiunt (sed non diu durat nitor) si fricetur malo Medico, seu Massilico, vulgo *Arancia* aut *Limone*, vel Gallice, *Orange aut Liman*, et marmore trito; seu vice malorum, uvis agrestibus, vel herba arida, denique aqua bene abluantur, tum siccentur, et soli exponantur; aceto nunquam abstergantur. Recondita vero hujusmodi telaribus crassioris chartae, aut saccis lineis amicta habeantur, qui pulverem arceant, ut nitida semper et lucida appareant.

Lampades vitreae, quae sunt semper quotidiani usus, quintodecimo quoque die furfure, et aqua calida abstergantur — *Urceoli* praeter id quod quotidie fit, singulis mensibus diligenter purgentur, adhibito ovorum cortice bene contrito, cum ligneolo aliquo strumento, ad sordiculas bene eluendas, aut vero alia ratione, si quae aptior inveniatur. Opercula urceolorum quotidie, cum reponuntur, bene siccentur si madeant.

Pelviculae eorundem quotidie abstergantur siccenturque; si stanneae fuerint, tertio quoque mense lixivia ferventi laventur, et avena, vel farre vestito, seu ovorum cortice bene contrito fricentur; post iterum aqua lotae, in sole siccentur, et panno lineo mundo abstergantur — *Ænea vasa*, pro ablutione Calicum, etc. antequam adhibeantur, et post, bene abluantur: his vero singulis annis abstergantur accurate, si opus est, latere contrito, vel arena, et aqua; si stanno sunt illita, adhibeantur furfur et aqua — *Instrumentum ad Hostias* conficiendas, cum ex usus fuerit Sacristia, aut alias, oleo perfundat, et utramque partem, charta interposita, simul jungat, quae in exteriori parte fulgo haeresit, abradat; postea eandem partem crassiori panno tergat, et in loco decenti reponat.

Linea omnia Albae, Amictus, Superpellicea, Mappae, Panni et si quid aliud est divini coltos gratia paratum, separatim ab indumentis domesticis, cujuscumque laventur; quae tamen habentur ad manus, faciemque lavandam, et ad nares purgandas, hoc numero ne censeantur — Ternae *Altarium mappae*, superior quidem singulis mensibus, inferiores vero quater in anno mundae apponuntur — *Corporalia* bina tertia quaeque hebdomada, binae Albae decimo quinto quoque die,Ынguli alternis mensibus, manutergia Altarium, bini amictus, octo dierum spatio mutentur, et haec saltem, ubi duodecim Sacerdotes

Missam faciunt. Ubi autem pauciores sunt Sacerdotes, ex defectione numeri Sacerdotum poterit augeri pro rata parte numerus dierum; et e contra, ubi plurimi Sacerdotes, minuendos erit quoque numerus dierum — *Purificatoria* singulorum Sacerdotum (convenit enim uniquique suum) spatio octo dierum, vel ad summum quindecim. Superpellicea, quae usui vario Sacerdotalium, aut Clericalium ministeriorum destinata sunt, ad eandem fere rationem In suppedaneo armarii seu mensae, ubi Sacerdos consistit, sacra indumenta sumens, perpetuo stratus sit grassior pannus, ne qua parte Alba foedetur — *Lintea* Sacristiae ad manus extergendas singula hebdomada munda ponantur; tum valde humido coelo quotidie aiccentur admota igni.

Mappae ad sanctae Communionis usum, contractiores quidem alternis hebdomadis, majores vero alternis mensibus mutentur. Quod autem haec mutationem intervalla praefiriantur, non ideo tamen extraordinarie quoque non poterunt, si oporteat; puta, si ex labe, quae forte asperaa sit, aut alia de causa Praecipuis solemnitatibus munda omnia adhibeantur pulchriora — *Mappae Altarium*, finitis Missis, contengatur stragulis suis; prius vero leviter purissima scopula, ejus generis, quod vestimentis domesticis adhibeatur, proprie tamen ad eum usum destinata, purgentur, ipsa stragula singula hebdomada diligenti agitatione a pulvere mundentur: praeter, id, quod etiam quotidie mane eadem leviusexcuti debent; tum aëri tertio quoque mense exponantur.

Corporalia et Purificatoria, cum removentur, ut alia adhibeantur, ponantur in arcula, seu cauiatro ad eum tantum usum destinato; et antequam dentur foras ad lavandum, ab eo, qui sit in Sacris, laventur in proprio vase; de quo supra, lixivia, et sapone adhibito, et mox bis aqua sola abluantur. Quod ex levatione superest, in sacrarium fundatur — *Albae superpellicea* lavata, crispanda dentur: quotiea reponuntur, apte saltem contorqueantur, si non crispentur — *Corporalia* item dentur personis peritis, ut amydo inducta, ea durescere faciant, et complicent praescripta ratione; tempus huic operi aptum erit a mense majo ad octobrem — Recondantur autem haec linea omnia bene sicca et complicata, separatim suis locis, ut sint in promptu; apponanturque rosae siccae, et lavandula, aut similia; tum ad majorem munditiam et elegantiam; tum ut a tineis libera siut: nullis Sacerdos accedat Missam faciendam foedis calceis, aut crepidis; ideo semper habendae essent crepidae in Sacristia ad hunc usum — Habeatur etiam in Sacristia *scopula*, qua Sacerdotes, et Clerici utantur ad indumenta communia mundanda, antequam vestiant sacra.

Omnia indumenta distinctis propriis scriniis habeantur, et secundum coloris, pretiique varietatem; linea quoque pro genere, et pretio sint distincta, appositis schedulis — *Casulae* recludantur ductilibus capsis, quae in armaria inserantur; atque posita crassiore charta, quae fundum capsae contegat, appositisque siccis rosarum foliis et levandula, aut similibus, ponatur Casula cum Stola et Manipulo suo: mox aliae ejusdem generis pro magnitudine capsae. Addantur bursae Corporalium, et integumenta, si adsint, Miasalium. Recondantur vero Casulae bene extentae sine ruga, aut plicatura: eodem modo *Dalmaticae et Tunicellae*; super omnia autem alia charta sit, ut res mundiores serventur. Quae sunt ex aureo, vel argenteo panno, aut ornamenta habent auro vel argento asperiore, habeant pannum inter utramque superficiem, ne confricata corrodantur — *Pluvialia* maxime si aurea, vel argentea sint, vel recondantur in amplo armario extenta, vel plicata recondantur; ita tamen, ut nullo modo inflectatur pars pensilis, quae a tergo est (vulgo *Caputium*) et interponatur pannus, ut dictum est.

Quandocumque extrahuntur haec indumenta, supponatur eis mappa munda, imo et stragulum substernatur, si aliquo spatio relinquenda sint. Quae raro adhibentur, quandoque in sereno coelo explicata exponantur, ne forte muceacant, vel male oleant, sed non in sole: poterit id fieri mense majo, vel septembri, et semel in hyeme pro opportunite temporia.

Pallia Altarium semper habeantur, si fieri possit, suis telaribus extente affixa, ut supra diximus; poteruntque uni asserculorum structurae duo affigi, diverse coloris, ut pro diei conditione necesse non sit, nisi vertere telaris faciem; ita in amplo armario erecta habeantur, dempta linea filamentorum, (quam vocant frangiam), quae assuta non sit. Interponatur autem pannus, sive inter duas facies palliorum in armario, sive inter Pallii, et Altaris faciem, ad vitandam eam, quam diximus, confricationem. Commodum vero erit, pannum adeo esse latum, ut utramque telaris faciem, et sic pallia ab utraque parte affixa contegat; et ita in media sua parte affixus telari, nunc quidem hinc extendatur, et ab omni latere ligaculis connectatur; nunc vero ad unam partem tantum, prout duas facies telaris aut unam contegere oportuerit. Quod si plicanda fuerint, ita fiat, ut si quae Crucis species, aut imago affixa est, non inflectatur, cautioque adhibeatur, si oportet, interpositi panni.

Tapetia, crassioresque panni ad soli insternendi usum, cum recondenda sunt, prius purgentur cera, et si quid aliud sordidum adhaeserit, aëri post exponantur, et diligenter, exagitentur ad excutiendum pulverem ; scopula bene mundentur, et ita complicata, suis locis recordantur — *Sacristiae* fenestrae saepe pateant, sereno, siccoque coelo ; tum capsulae ductiles paullulum educantur ; et etiam quae intus sunt, sentiant aëres beneficium.

APPENDIX IV.

S. Apostolice sedis responsa quaedam recentiora circa jejunium data per organum s. Poenitentiariae [1].

1. Ad Quaesitum: « Utrum in diebus jejunii « possit inverti tempus comestionis, sumendo « serotinam refectiuoculam· infra horam X et « XI matutinam, prandium vero differendo ad « IV, vel V horam vespertinam? «—S. Poenitentiaria 19 jan. 1834 respondendum censuit: « Si inversionis supradictae rationabilis « aliqua extet causa, poenitentes qui hoc mo- « re utentur, non esse inquitandas.

2. Ad Quaesitum: « Se i padri di famiglia, « allorchè vi è nella famiglia medesima qual- « che persona dispensata ad usar cibi di gras- « so, possano estender la dispensa indistinta- « mente a tutti gl'individui della stessa fami- « glia? « — Sacra Poenitentiaria anno... respondendum censuit : « Infirmitatem et aliud « quodcumque rationabile impedimentum de « utriusque Medici consilio, non vero gulam , « avaritiam, sive generatim expensarum com- « pendium eximere posse a praecepto abstinen- « tiae in diebus esurialibus.

3. Ad Quaesitum: « Se nella Quaresima « essendo il capo di famiglia dispensato a man- « giar carne, ed il medesimo non potendo o « non volendo far due pranzi, uno di grasso « e l'altro di magro, i figli di famiglia e le « persone addette al suo servizio possono man- « giar carne? » — S. Poenitentiaria 16 jan. 1834 respondendum censuit: « Posse perso- « nis, quae sunt in potestate patrisfamilias, « cui facta est legitima facultas edendi car- « nes, permitti uti cibis patrisfamilias indultis: « adjecta conditione de non permiscendis lici- « tis atque interdictis epulis; et de unica co- « mestione in die iis, qui jejunare teneantur [2].

4. *Ad Quaesitum*: « Se coloro, i quali sono « dispensati dall'osservanza del digiuno per « causa di esercitare arte faticosa, possano « nella Quaresima, allorchè è concesso l'indul- « to di cibarsi di carne e di latticini (*pro uni- « ca comestione*), far uso delle carni e dei lat- « ticini tutte le volte che nel corso della gior- « nata hanno bisogno di mangiare, siccome nei « giorni di Domenica della stessa Quaresima, « nei quali non obbliga il digiuno?«—S. Poenitentiaria 16 jan. 1834, de mandato felicis recordationis Pii Papae VII respondit: *Fideles qui ratione aetatis vel laboris jejunare non tenentur licite posse in Quadragesima, cum indultum concessum est, omnibus diebus indulto comprehensis vesci carnibus aut lacticiniis per idem indultum permissis, quoties per diem edunt.*

Ad Quaesitum: *Utrum ii, qui ratione ae-*

1 Excerpta sunt ex perutili Opusculo: Righetti, *Del digiuno e della Quaresima*. Quanti autem ea facienda sint, vel ex hoc liquet quod Benedictus XIV Encyclica *Libentissime*, 10 jan. anno 1745, mentionem faciens de quaestionibus quae super Jejunio proponebantur, habet: *Sacro Tribunali nostrae Poenitentiariae rerum hujusmodi conscio ac peritissimo easdem quaestiones expendendas commisimus, quibus omnibus plene cumulateque, quoties opus fuit, satisfecit.*

2 « Egli è certo , ed ognuno lo comprende, che la situazione dei figli è ben diversa per questo riguardo da quella dei servi , essendo a questi , ordinariamente parlando , molto meno grave per ogni rapporto il danno che loro verrebbe per non mangiare secondo che questo padre di famiglia vuole: quindi è a dirsi che la S. Penitenziaria abbia contemplati nel suo rescritto quelli , e non questi. È vero che nel quesito si specificano precisamente anche questi ; ma è vero altresì che il rescritto di quel tribunale non li nomina. Che se potrebbe dirsi essere indicati i servitori , pure sotto quella espressione che vi si legge : *Personis quae sunt in potestate patrisfamilias* , sebbene però a vedersi qual fu il caso esposto alla suddetta Penitenziaria , il quale diede luogo e a quel quesito e a quel rescritto , giacchè può quello essere stato accompagnato da tali circostanze da mover quel tribunale a considerare pure quei servitori in ugual situazione dei figli, e perciò bisognosi anch'essi di ugual provvedimento (uti v. g. sine satis gravi incommodo alium dominum nequeant invenire) Ita. *Righetti*.

tatis vel laboris (addunt *paritate rationis: et infirmitatis) jejunare non tenentur: subjiciantur Legi de non permiscendis epulis carnis et piscium, cum per indultum carnes permittuntur?*—S. Poenitent. 13 feb. anno 1834 respondit: *Consulat* (quisque) *probatos auctores* [1].

6. Ad Quaesitum: *Un confessore domando alla Santità Vostra, se ai dispensati* (ad usum carnium) *nei giorni di venerdì e sabato fra l'anno, nei quali non vi è l'obbligo del digiuno, sia permesso la promiscuità dei cibi, non ostante lo risposta* di Benedetto XIV *all'Arcivescova di Saragozzo per organo della Segreteria dei Memoriali li 5 gennajo* 1755? —S. Poenitentiaria 15 febr. 1834, proposito dubio diligenter perpenso, factaque relatione Sanctissimo Domino Gregorio XVI, de ipsius Sanctitatis suae mandato respondit : *permitti.*

7. Ad Quaesitum: *Utrum in diebus jejunii tempore Adventus a Pio VI praescripti, permissis tamen lacticiniis, cui propter infirmitatem licitus est usus carnium, interdicta sit promiscuitas carnis et piscium?*— Sacra Poenitentiaria 8 jan. 1834 respondit: *affirmative*, *nempe non licere ejusmodi promiscuitatem.*

8. Ad Quaesitum: *Utrum Lege vetitae permixtionis cum carnibus comprehendantur pisces sale siccati (vulgo* salumi, *idest* alici, mosciame, caviale, aringa, tarantella, *alioque his similia*), *an potius misceri possint ad instar condimenti alterius ferculi* ? — S. Poenitentiaria 16 jan. 1834 respondit: *pisces sale siccatos,.. vetari miscere cum carnibus, quoties carnis et piscium mixtio vetita sit.*

9. Ad Quaesitum: *Utrum tempore jejunii cui licitus est usus carnium liceat miscere testacea marina, quae impropric* fructus maris *dicuntur, sed vulgo pisces censentur (idest* ostriche, telline, patelle, canolicchi, cappe, granchi, etc.)— Sacra Poenitentiaria 16 jan. 1834 respondit: *Testacea marina, quae improprie fructus mari dicuntur, sed vulgo pisces censentur, vetari miscere cum carnibus, quoties carnis et piscium mixtio vetita sit* [2].

10. Ad Quaesitum: *Quelli, che sono dispensati dalla qualità dei cibi, possono nei giorni di digiuno cibarsi di sola minestra di broda per provvedere alla loro salute, e nel resto far uso di cibi esuriali per conservare quanto si può l'osservanza della Legge dei cibi?*—S. Poenit. die 8 feb. anno 1828, attente consideratis expositis, respondit: *affirmative.*

11. Ad Quaesitum: *Utrum nempe tempore jejunii liceat mixtio carnis cum leguminibus?* — Poenitentiaria anno .... respondit: *Carnes cum quibuscumque leguminum speciebus misceri posse, extra omne dubium est.*

12. Ad Quaesitum: *Se i dispensati a cibarsi di grasso nei giorni , nei quali fanno uso di soli latticini, possano per condimento adoperare lo strutto* ? — Sacra Poenitentiaria 8 februarii anno 1828 , attente consideratis expositis, respondit: *affirmative.*

13. Ad Quaesitum: *Utrum, quum sive per Bullam Cruciatae, sive aliam ob causam conceditur indultum pro uso laridi liquefacti* (*vulgo* strutto) *solo titulo condimenti, ii qui ad jejunium tenentur , eo condimento licite uti possint in serotina etiam refectione*?—S. Poenitentiaria 16 jan. *1834* de expresso sanctae memoriae Papae Leonis XII oraculo respondit: *Quod ii, qui ad jejunium tenentur, licite uti possunt in serotino etiam refectione condimentis in indulto permissis, quia illa vi indulti olei locum tenent: dummodo in indulto non sit posita restrictio, quod ea condimenta adhiberi possint in unica comestione.*

14. Ad Dubium: *Utrum avis aquatilis, cui nomen fulica* (*vulgo* folaga) *inter pisces computanda sit , illaque vesci liceat iis diebus, quibus vetitae sunt carnes* ? *Religiosi Ordinis Minimorum s. Francisci a Paula, quibus carnes omnino interdictae sunt, ad tollendam perplexitatem, qua eorum conscientiae hac super re augebantur , supplicationem porrexerunt Pio VII, ut sibi concederetur* posse libere uti eo *cibo:* — Quibus per *s. Congregationem Regularis Disciplinae 22* feb. anno *1804 Sanctissimus, veris existentibus narratis, benigne* annuit PRO GRATIA *juxta petita, Constitutionibus Ordinis , aliisque omnibus non obstantibus, etc.*

APPENDIX V.

De synodo dioecesana notiones praecipuae [3]

« 1. *Natura del Sinodo.* La parola *Sinodo* considerata nella sua etimologia è il nome generico dei Concili; ma l'uso ne restrinse il significato determinandola particolarmente a

1 Alii docent illos quoque subjici; nam lex qualitatem ciborum respiciens omnes rationis usu utentes obligat, adeo ut si indultum non esset, etiam ab illis a carnibus esset abstinendum: unde tota diversitas eo tantum respicit, ut quae *une vice* comedere possunt jejunantes, ea *toties quoties* voluerint valeant comedere a jejunio liberati—Alii vero probabilius cum ipso Righetti contrarium tenent; nam Encyclicae Benedicti XIV, quibus ea mixtio prohibetur, de solis jejunantibus loquuntur; ergo non ultra sunt extendendae: alioquin si nimis essent urgendae, a jejunio dispensatis in unica tantum comestione essent indulgendae carnes; cum id semel tantum ibi indulgeatur.

2 Non si possono egualmente mangiare colla carne ranocchie, granchi, gamberi, lumache, tartarughe e simili, che si hanno come pesci. *Righetti.*

3 V. Benedictus XIV, *De Synodo Dioecesana*, ubi

rappresentare l' idea del Concilio diocesano. Noi appelliamo Sinodo *l'assemblea degli Ecclesiastici convocati dal loro Vescovo.* Il suo scopo è di correggere e di statuire: correggere le persone, togliere gli abusi, proporre norme acconce al mantenimento della disciplina. I sistemi presbiteriani hanno falsata la vera idea su la natura dei Sinodi, esagerando l'importanza di queste utili assemblee relativamente al governo della Diocesi; loro assegnando attribuzioni che ad esse punto non appartengono, assimilandole in tutto agli altri concili. Essi considerano i preti nel Sinodo in rapporto al loro Vescovo, non altrimenti che i Vescovi stessi nel Concilio provinciale in rapporto al loro Metropolitano. Essi aggiudicano ai membri del Sinodo, come un diritto loro inerente, il voto deliberativo nella formazione delle ordinanze e degli statuti; il Vescovo secondo essi non essendo che il presidente dell'assemblea, il primo tra i suoi eguali; e così pretenderebbero essi nientemeno che di spogliarlo della qualità di capo della Diocesi, di giudice e legislatore...

« Il Sinodo è, secondo lo spirito della Chiesa, una istituzione che ai membri del Clero impone degli obblighi, senza lor conferire, propriamente parlando, dei diritti.... Non si tratta qui di assemblea deliberativa, in cui s'impegnino discussioni, ove si contino suffragi, ove la maggioranza imponga la legge. Al solo Vescovo si appartiene di regolare la forma del Sinodo; egli sceglie il modo che gli sembra più conveniente per comunicar le sue istruzioni, per chiedere i ragguagli, e raccogliere i pareri ond'egli abbisognasse.... Gli è un fatto costante, che i regolamenti dei Sinodi emanavano mai sempre dai Vescovi; e che essi soli hanno mai sempre parlato in queste sante assemblee come capi e legislatori. In loro nome son tutti gli statuti sinodali; essi vengon letti, pubblicati e promulgati nel Sinodo, ma non fatti da esso. Trattandosi della partecipazione che vi abbian presa, o prender vi possano i preti, si parla sempre di pareri e consigli addimandati, non mai di decisivi suffragi ricevuti....

« Tracciando l'ordine a seguirsi nella celebrazione del Concilio diocesano, il Pontificale Romano accenna la lettura delle costituzioni da approvarsi: *Post haec leguntur constitutiones si quae sint, per Synodum approbandae.* Codesta approvazione in realtà non significa, se non se l'adesione spontanea del Clero ai decreti emanati dai Vescovi. Dal riferito testo del Pontificale tolgono il loro principale argomento gli Autori, tra cui Maultrot e Gilbert, i quali pretendono assegnare ai preti adunati a Sinodo il diritto al suffragio decisivo in ciò che riguarda le diocesane costituzioni. Ma questa interpretazione, secondo la dottrina di Benedetto XIV (*l.* XIII, c 1, *n* 11) è affatto erronea e conduce diritto agli errori di Ario e di Calvino. Dopo d'aver dimostrato la superiorità del Vescovo sui preti, superiorità con cui si collega il diritto di loro comandare, e statuire per conseguenza le leggi, a cui essi debbono conformarsi, dopo d'aver accennato i saggi temperamenti dalla Chiesa introdotti nell'uso di questo diritto [1], Benedetto XIV cita parecchie sentenze della s. Congregazione del Concilio, le quali riconoscono formalmente nel Vescovo intera podestà legislativa nel Sinodo, e che essendo posteriori al citato Pontificale, dimostrano in qual senso debbansene interpretare le espressioni....

« 2. *Oggetto dei Sinodi e loro utilità.* Noi troviamo l'oggetto dei Sinodi assai ben caratterizzato nelle belle parole, che in una di queste sante assemblee Massillon indirizzava ai suoi Preti: « Ben sarebbe a desiderarsi, dicea loro, che in queste sinodali adunanze non avessimo che ad animarci a vicenda e consolarci gli uni gli altri delle fatiche durate nell'esercizio del santo ministero, raccontando come già i discepoli dei primi tempi le maraviglie e le grazie cui viene operando tra i popoli alle spirituali nostre cure affidati, la parola del Vangelo. Instituite piuttosto allo scopo di provvedere ai bisogni dei fedeli, che non a quello di rimediare alle debolezze ed alle prevaricazioni dei ministri, queste sante assemblee presentar dovrebbero l'edificante spettacolo e la pubblica testimonianza del loro zelo; non mai l'affliggente censura della loro infedeltà, dei loro disordini. Sì, miei fratelli, i nostri santi predecessori, come nota s. Cipriano, chiamavano in date circostanze e intorno a sè raccoglievano i preti così delle campagne come della città Vescovile, per fortificarsi a vicenda contro alle seduzioni e persecuzioni del mondo, contro i nemici della fede, contro

sapienter atque erudite pro more suo omnia disputat ac resolvit — Gavantus. *Praxis Dioecesanae Synod.* — Card. Della Luzerne. *Dei diritti, e dei doveri rispettivi dei Vescovi e dei Preti* — Quae tamen hic notamus magna ex parte deprompsimus ex Tractatu Parisiensis Archiepiscopi Sibour quem edidit hac de re cum adhuc esset Episcopus Diniensis — It. videri potest Thomassinus *Antiqua et nova Eccl. disciplina* p. 2. l. III — L. Ferraris, Bibliot. *Canon.* V. Synodus, etc.

1 Solus quippe Episcopus in hisce comitiis jus habet a Christo collatum leges in Ecclesia ferendi; ipse solus positus est a Spiritu Sancto regere Ecclesiam Dei; ceteri autem veniunt tantum ut ipsius adjutorium. Quare proponere quidem poterunt et consulere quae definitione indigent, haud vero definire. Examinatorum tamen Synodalium delectus pertinet quidem ad Episcopum, sed a Synodo communiori suffragio probandus est.

i pericoli da cui erano circondati. Si chiamavano per deliberare con essi circa i bisogni della Chiesa, per udire i loro saggi pareri, per dissipare le loro dubbiezze: onde venivano tutti ad essere animati da un medesimo spirito, che dal primo pastore si diffondeva sopra tutto il ministero e governava tutto il gregge » (*Discorsi Sinodali*, disc. I, an. 1723).

« Tal'e si è l'oggetto dei Sinodi ; il mantenimento cioè delle sante regole di ecclesiastica disciplina. Per mantener diffatti queste sante regole, fa duopo rammentarne l'esistenza ed il vigore a coloro ai quali incombe l'obbligo di osservarle ; fa duopo correggere gli abusi per cui sia minata od abbattuta la disciplina; e ciò appunto si viene operando nel Sinodo. Il prelato pone sott' occhio ai Preti le loro obbligazioni e i doveri tutti del pastorale ministero; ei s'informa dei bisogni della Parrocchia, dei mezzi più acconci a provvedervi; gli si additano quivi gli abusi da correggere e le misure più efficaci ad estirparli. Allora è che illuminato da tanti consigli, e forte in certa maniera dell'assenso di tutti, il primo Pastore con autorità intera, ma temperata mirabilmente dalla carità, emana quelle leggi disciplinarie che si accettano con gioja e si adempiono come sancite da Dio medesimo. Nel Sinodo infine, secondocchè prescrive il diritto Canonico (*Decret.* I pars, dist. 18, c. 17), hannosi a promulgare le leggi di disciplina che nel recente Concilio nazionale o provinciale si fossero statuite.... Col segnalare l'oggetto del Sinodo, già ne abbiamo anticipatamente mostrata l'utilità....

« 3. *Antichità dei Sinodi.* Coloro i quali fanno salire sino al primo secolo della Chiesa l'istituzione del Concilio diocesano, confondono ordinariamente col Sinodo l' antico Presbiterio. Non v' ha dubbio che per lo spazio di tre secoli circa, i Vescovi ebbero appo di sè riuniti i Preti e i Diaconi, che al loro ministero si aveano associati, e che nella città episcopale risedevano; ma non è ugualmente certo che quelle antiche adunanze del Clero, e le assemblee sinodali propriamente dette, abbiano a riguardarsi come una sola e medesima cosa. L'antico Presbiterio non si è mai confuso coi Sinodi; ha sempre sussistito nel Clero della città episcopale, e si ridusse più tardi al Capitolo che tuttora lo rappresenta. Il nuovo diritto infatti ha conservato ai Capitoli le attribuzioni del Presbiterio antico; ha in parecchie circostanze obbligati i Vescovi a consultarli; ha fatto dei Capitoli il loro consiglio ordinario, il loro Senato...

« Ben altra cosa però è il Sinodo, l'assemblea cioè del Clero diocesano, e ben diversa ne è la origine. Le Parrocchie rurali cominciarono a stabilirsi nel terzo secolo: fin allora ogni comunità cristiana formatasi nella città ebbe un Vescovo per capo. A misura però che col propagarsi della fede si venivano fondando fuori della città altre comunanze di fedeli, sorgeva la necessità di assegnare a ciascuna di esse un particolare pastore ; e i Vescovi che erano i padri di quelle Chiese nascenti, erano solleciti di provvedere al bisogno. Così vennero a formarsi le Parrocchie e con esse le Diocesi, mercè l' unione e la subordinazione delle medesime alla Parrocchia episcopale. Indi l'origine dei pastori di secondo ordine ; conciossiachè da un tale stato di cose nacque tra il Vescovo e gli Ecclesiastici, a cui veniva egli affidando la cura delle anime, un nuovo ordine di rapporti che fondati sui principii della gerarchia, vennero poscia regolati dalla disciplina. In tal modo si vennero dunque formando i due cleri: quello della città Vescovile composto dei Preti, che associati al ministero e alla sollecitudine generale del Vescovo, viveano d' ordinario presso di lui e ne costituivano, a così dire, la famiglia; ed il Clero *extra-urbano* disperso per la Diocesi. L'assemblea di questo secondo Clero è appunto quella che propriamente appelliamo Sinodo.

« Sopra questa distinzione che non fecero nè il Tommasini, nè Benedetto XIV, nè la maggior parte di coloro, i quali hanno trattato dell' origine del Concilio diocesano, noi non avremmo cotanto insistito, se i moderni presbiteriani non avessero abusato dell' opinione che tende a confondere insieme le due istituzioni, di cui parliamo, nè avessero preteso di dedurne conseguenze, le quali mutano la natura dei Sinodi e ne esagerano la importanza (*v.* Luzerne, *Op. cit.* dissert. 4, c. I, a. 3)...

« 4. *Leggi della Chiesa, che ne prescrivono la celebrazione e l' intervento.* La legge sulla celebrazione dei Sinodi si trova nel Decreto di Graziano, d' onde passò con le decretali dei Papi Innocenzo III e Alessandro III nel nuovo giure pontificio (*Decreti* I part. dist. *18*, c. *16*). Il celebre Concilio ecumenico di Laterano celebrato da Innocenzo III prescrive che i Canoni dei concili provinciali vengano pubblicati nei Sinodi, che ogni Vescovo dovrà celebrare annualmente nella sua Diocesi (*Lateran.* IV, can. 6). Una prescrizione analoga, e ancor più stringente abbiamo dal Concilio di Basilea, nel quale fu statuito che il Sinodo diocesano debba convocarsi almeno una volta ogni anno, salva la consuetudine dei luoghi, ove già si tenesse due volte (*sess.* 15). Per ultimo il Concilio di Trento rinnovando i decreti di Laterano e di Basilea,

(*sess.* 24, *cap.* 11) fissò a questo riguardo la moderoa disciplina, coll'ordinare che ogni triennio si celebri il Concilio della provincia, e ad ogni anno quello della Diocesi [1], a cui tutti debbano intervenire anche gli esenti,e con rinnovare contro i trasgressori le pene stabilite da diversi Concili [2]. Hactenus cl. Sibour.»

5. *Officiales in Synodo selecti.* Praeter examinatores synodales (de quibus supra, et io Tractatu *de Ordine*, ubi *de concursu*) officiales qui in Dioecesana Synodo seligontur, sunt: 1. *Ospitiorum praefectus*, cujus officium est, ut clerici ad Synodum venientes honestis recipiantur ospitiis; 2. *unus vel duo promotores*, quorum unus urbanos, alter foraneus, eorumque munus est urgere synodales actiones, insistendo ut omnia debite perficiantur; 3. *secretarius* quem, monente Gavanto, decet esse aliquem ex Canonicis Cathedralis, isque alium sibi socium adciscat, qui *lector* dicitur, eo quod decreta legere debeat; 4 *notarius* qui solet esse Episcopi cancellarius, qui absentes notat et alia in Sinodo; 5 *praefecti synodalis disciplinae et scrutinii*: sint aliqui Sacerdotes maturae aetatis et pii, quorum officium est Clericorum mores investigare, omnia ad Episcopum deferendo; 6. *Clerici procurator*, qui omnium nomine, qua decet modestia, observationes facit, si quae sint faciendae super Decreta, etc.; 7. *Confessorii*, quibus Episcopus totam suam confert potestatem in foro conscientiae; 8. *magistri coerimoniae*, ut omnia in Synodo debita majestate pergantur; 9. *ostiorii* qui januis Ecclesiae praesunt, ut eas saecularibus claudant; 10. *duo vel tres judices*, qui mature ab Episcopo eliguntur una cum suo Vicario generali, ut criminales querelas excipiant, civiles lites audiant, et summarie judicium proferant.

6. *Synodalium Constitutionum auctoritas et firmitas.* Talis est earum firmitas ut in suo robore semper maneant, etsi Episcopus a quo editae, obierit, aut se Episcopatu abdicaverit, vel ad aliam sit Ecclesiam translatus; sane perpetuitas est de legis assentia. Non autem leges Synodales sunt perpetuae censendae, quasi sint immutabiles; possunt enim ab Episcopo vel ejus successore revocari, uti patet— Porro legi Synodali tenentur ii, qui in Dioecesi degunt subditi cujuscumque sint status ac conditionis, nisi per speciale privilegium Episcopale jurisdictione non subdantur. Immo Regulares ipsi, non obstante exemptionis privilegio, Dioecesanis legibus parere tenentur in iis, quae animarum curam respiciunt et Sacramentorum administrationem (*Tridentinum*, sess 25, c. 2 de Regul.). Insuper subjiciuntur Regulares iis decretis quae respiciunt ea, in quibus subsunt Episcopi delegatae jurisdictioni. Praeterea advertit Suarez scandali vitandi causa et evitandae deformitatis a ceteris Dioecesis membris teneri regulares Synodo parere, etsi per eorundem exemptionem immunes dicendi essent. Ulterius Capitula exempta juxta S. C. C. decreta Synodalibus Constitutionibus ligantur in iis omnibus, quae mores et disciplinae reformationem spectant. Ita Talento, *Tract. de Legibus*.

Sit ultimo Decretum S. R. Congregationis.

NOVARIEN

In causa Novarien, praeminentiarum inter Capitula et Canonicos Ecclesiae Cathedralis et Ecclesiae Collegiatae S. Gaudentii, atque aliarum Collegiatarum Dioecesis, propositis in S. R. C. ab Eminent, et Rever. D. Card. Colloredo infrascriptis dubiis, videlicet:

1. An in proxime habenda Synodo dioecesana Capitulum et Clerus Ecclesiae Cathedralis sedere debeant intra Presbyterium hinc inde a lateribus Episcopi, vel extra Presbyterium ante Episcopum in forma semicirculi?—2. quatenus sedere debeant intra Presbiterium hinc inde a lateribus Episcopi, an ibidem sedere debeant etiam Canonici Collegiatae S. Gaudentii post terga Canonicorum Cathedralis?— 3 quatenus iidem Canonici Ecclesiae Cathedralis sedere debeant intra Presbyterium ante Episcopum in forma semicirculi, an intelligi debeant de semicirculo perfecto et rigoroso, an vero satisfactum censeatur dispositioni Coeremonialis Episcoporum (*l.* I, c. *ult.*) si dicti Canonici occupent faciem anteriorem ex utraque parte?— 4. an eodem casu, quo Canonici Cathedralis

1 Etsi hodie cum ad Ecclesiarum bono subveniendum plura media magis in promptu sint, non ita frequentius Synodalia comitia habeantur negari tamen non potest ea adhuc plurimum conferre ad concordiam augendam, ad disciplinam sustinendam, etc.; ideoque adhuc esse omni modo commendanda Dioecesana Synodus in spiritualibus exercitiis si rite pro Ecclesiasticis habeantur, bene suppletur, saltem in parte, si aliter nequeat.

2 Nemini dubium, quin peccet qui sine causa legitima Synodo interesse negligit, si a jure vocetur; cum faciat contra praeceptum: imo ex Tridentino potest puniri. Synodo porro interesse debent Capitulum Cathedralis et Collegiatarum. Parochi omnes vel eorum Vicarii, ceterique Clerici saltem beneficiati, prout cujusque Dioecesis fert consuetudo. Ultima indictio dioecesanae Synodi pro Ecclesia Novariensi data 20 martii 1826 ab Eminentiss. Cardin. Morozzo felicissimae recordationis habeat: *Capitula, Dignitates, Canonicos omnes tum Cathedralis Ecclesiae tum Collegiatarum Civitatis ac Dioecesis, omnes animarum Rectores, quotquot etiam in hac civitate ac Dioecesi beneficia cujusvis generis et quocumque nomine obtinent, universos et singulos hisce literis monemus itaque in virtute sanctae obedientiae praecipimus, ut talibus praefinitis diebus (11, 12 et 13 julii 1826) per se ipsos non per substitutum in Cathedralem Ecclesiam conveniant, ac Synodo intersint.*

sedere debeant extra Presbyterium, Canonici Collegiatae S. Gaudentii sedere debeant post terga Canonicorum ex utraque parte vel tantum ex una?—5.an scamna sive sedilia Canonicorum Ecclesiae Cathedralis debeant esse elevata a pavimento per unum gradum? et quatenus affirmative; — 6. an hujusmodi scamna debeantur Canonicis Collegiatae sancti Gaudentii?—7.an dicta scamna pro Canonicis Ecclesiae Cathedralis vestiri debeant aliquo panno et cujus coloris? et quatenus affirmative; —8. an eundem ornatum cum eodem vel alio colore habere debeant sedilia pro Canonicis S. Gaudentii? — 9. an Collegiatis urbanis assignari possit locos intra Presbyterium, quatenus idem non sit capax aliarum Collegiatarum insignium Dioecesis?—10 an iisdem Collegiatis insignibus Dioecesis debeantur omnes praerogativae, quibus in Synodo gaudere possit collegiata S. Gaudentii, excepta sola praecedentia? —11.an et quibus Collegiatis Dioecesis praecedere debeat Collegiata Burgi-Manerii?

Eadem S. R. C. tam in voce quam scriptis partibus informationibus auditis, respondit ut infra, videlicet: ad 1. *Ad mentem: et mens est quod in casu de quo quaeritur, Synodus fiat extra Presbyterium; et quoad secundam partem circa sessionem, arbitrio Episcopi;* — ad 2.*provisum in primo*; ad 3. *satisfieri,si occupent faciem anteriorem ex utraque parte*; — ad 4.*sedere debere ex una tantum parte a dextris;*—ad 5. *affirmative;*—ad 6. *negative;* — ad 7. *cooperiantur scamna Canonicorum Cathedralis aliqua panno viridi;*—ad 8. *affirmative eodem colore viridi,*— ad 9. *provisum in primo;*—ad 10.*servetur solitum;*—ad 11 *praecedentiam competere Collegiatae Burgi-Manerii super alias Collegiatas*; *praeterquamquod super illas S.Julii, Gaudiani, Sanctorum Gervasii et Protasii Domusossulae, et S. Victoris Intri* Et ita decrevit, et servari mandavit Die 8 maji an. 1700 (V.Gard.*Coll. Decret*. n.3410).

APPENDIX VI.

Monita ad clerum quoad modum sese externe gerendi [1].

1. Quando un Prete è zelante trova sempre mezzi per ornare la sua Chiesa. Guardiamoci però dall'essere di coloro che fanno di tutto per avere un bel tempio; ma non mettono nessuno studio per formare un buon popolo.

2. Non bisogna trascurare d' insegnare il canto e le cerimonie ad alcuni giovanetti, che possono aiutare a celebrare gli offici con maggior decoro: ne risulta d'altronde un grande vantaggio per questi giovanetti, ed è che vengono alla Chiesa più volentieri.

3. Quanti Preti non si dannano per non voler prendere per guida che la loro indolenza, la loro poca fede, la loro debolezza, e l'esempio dei Confessori i più compiacenti! La facilità eccessiva nel tribunale di Penitenza è la tomba della Religione. Perciò un numero grande in confessioni riescono infruttive, ed a Pasqua non si scorge quasi veruna emenda nelle Parrocchie—Ogni assoluzione che diamo costa il sangue di G. C.: impediamone con forte petto la profanazione.

4 Un Prete spiegando un giorno al popolo le disposizioni assolutamente necessarie per ottenere la remissione dei peccati, fu a un tratto inspirato di fare un riflesso sopra sè medesimo, per vedere se praticava ciò che insegnava agli altri. Non istentò ad accorgersi che no: ei mise tosto in sicuro la sua coscienza con una confessione generale. Simili riflessioni quante non se ne ponno fare da tutti gli Ecclesiastici!

Un Ecclesiastico, qualsivoglia la sua dignità, se ama il suo dovere deve desiderare di essere ammonito, ringraziare coloro che hanno la carità di farlo: pregare anzi un confratello vicino ad avvertirlo de' suoi mancamenti, interrogarlo di tempo in tempo su quello che sa o che sente dire. Questa santa usanza, se si stabilisce, basterebbe per ricondurre e mantenere la regolarità nel Clero. S. Carlo Arcivescovo avea il suo monitore, e così s. Alfonso.

5. S. Francesco de Sales, mons. de la Motte e molti altri personaggi santi attaccavano eguale importanza alla Confessione delle persone pie, che a quella dei più grandi peccatori, a motivo delle lor preghiere, de' loro buoni esempi, ecc.

6. Non si capisce come certi Preti, che sono di una pulitezza ricercata su tutto il resto, si servano di corporali e di palle, che fanno orrore. *Credete voi*, disse mons. d'Amiens ad un Parroco, nella Chiesa del quale trovò corporali estremamente lordi, *credete voi la presenza reale*? Il Parroco risponde non essere persona, che la creda più sinceramente di lui. *Tanto peggio*, riprese vivamente il Vescovo, *imperocchè se non la credeste, voi non sareste*

1 Excerpta sunt magna ex parte lib. *Quadro dei principali doveri degli Ecclesiastici — Manuale Eccles proposto al Clero Novarese — Specchio del Clero* - Cadolini Arciv. *Lettere ed Istruz. pastorali* —Riccardi. *Dei doveri e dello spirito degli Ecclesiastici*, ecc.

che un eretica; ora *credendola voi siete un empio. Lo stato di questo pannolino sapra il quale voi ponete quel che credete il Corpo di G. C. ne è la prova.*

7. Non si può vedere senza indignazione il disordine, la confosinne ed il tumulto che regnano in gran numero di Sacristie. I Concili hanno ordinato espressamente il silenzio. Esse fan parte della casa del Signore; si può forse con sicurezza di coscienza farne un luogo di novelle, di trattenimenti affatto profaoi, e talvolta di discorsi indecenti?

8. Nulla di più comnne della maldicenza. Si direbbe che tutto sia permesso in questo genere: censure, critiche mordaci, falli nascosti che si rivelano, ecc. Ciò che v' ba di più increscevole e di più sorprendente si è, che non sogliamo farne veruno scrupolo, anche allora che ne riprendiamo gli altri.

9. Si va mormoraodo senza fine sulla moltitudine delle Censure, e così ci coatituiamo giudici de' superiori. Il dovere dei Preti riguardo a queste, egli è di schivarle; non ve n'è certamente alcuna, che non tenda all'ordine e al bene.

10. Che si debbe pensare di tanti Ecclesiastici che si degnano appena di aprire la s. Scrittura, o un libro di pietà, e si veggano sempre colle Gazzette in mano; tutte le conversazioni de' quali versano non sui mezzi di santificare i popoli, ma sugli avvenimenti politici e sugli intrighi del secolo? che trascurano doveri essenziali per perdersi in congbietture ed in vane speculazioni, non vedendo che di umano in tutto ciò che accade, senza mai risalire alla causa prima, che è Dio. Come è possibile di riconciliare questa iosaziabile avidità per le novelle collo spirito ecclesiastico?

Quanto è illusoria la sicurezza di qnegli Ecclesiastici, che non si fanno scrupolo delle continue loro distrazioni, della loro insensibilità per le cose sante, sotto pretesto, che ciò non è volontario; mentre intanto abbandonano la meditazione, la lettura di pietà, la mortificazione dei sensi, il ritiro, ecc.! Qui sta il volontario peccaminoso.

11. Vi sono Parrochi, che banno la vergognosa debolezza di comunicare alla loro servente gli affari più importanti della Parrocchia: *foemina cicada vocalior, litore loquacior*, dice il proverbio. Di queste cose in casa assoluto silenzio.

12. Non è opportuno, che il Parroco nelle sue prime prediche incominci dalle verità più terribili, affinchè non si sparga subito, che il nuovo Parroco vuol dannare tutto il mondo. Guardatevi pure dall'imitar coloro, *qui acetum semper habent in pectore.* Non sempre lo zelo è secondo la carità; alcune volte *est amor mei, non amor Dei*, direbbe s. Filippo.

13. Allorchè gli Ecclesiastici e specialmente i Parrochi sono uniti, avvertano di non parlare di cose di Confessione, molto più poi se vi fossero presenti secolari, i quali facilmente si scandalezzano. Quando si domanda consiglio, si parli intorno a ciò che ne può succedere, non intorno a ciò che ci è successo: la parola *confessione* non si dovrebbe profferir mai.

14. Ogni Parroco procuri, per quanto lo permettano le circostanze, di celebrare ogni mattina la santa Messa ad un'ora determinata, affinchè le persone del popolo possano più facilmente ascoltarla.

15. Buon segno se vi volete far Prete colla massima di s. Girolamo, *di vivere come se aveste a morir sempre; e studiare sempre, come se non aveste a morir mai.* Lo studio ricrea tutto l'uomo; l'ozio lo imbastardisce. Un Prete che non mantiene abitualmente le sue cognizioni teologiche collo studio, è senza dubbio nello stato abituale di colpa. O credi forse che i semplici lumi di buon senso bastino a decidere la massima parte dei casi di coscienza? Inganno gravissimo: il buon senso non ci farà conoscere i fatti positivi emanati dall'autorità.

16. Il mondo ci loda per la metà del bene che noi facciamo, e Iddio ci condannerà per l'altra metà che non facciamo. Le lodi e le cortesie sono pretta formalità; il rovescio della carta è ben altro.

17. Un Sacerdote in cura d'anime non si recherà di notte ad un ammalato che l' avea richiesto: alla mattina, se questi è tuttavia in istato di ricevere i Sacramenti, e' se ne farà gloria, e *ben me lo era immaginato*, dirà. Se muore senza Sacramenti, ne proverà qualche pena; anche se ne confesserà, ma penserà a togliere il principio di tanta funesta trascuraggine?—Altri non indugeranno d'andarvi subito chiamati, ma se il pericolo dell'infermo è passato, o se non pare loro urgente si mostreranno un po' indispettiti; donde seguirà che in altri incontri i parrocchiani saranno più timorosi, e non s'ardiranno di avvisarli.

18. Don Bartolomeo de'Martiri a quelli che lo esortavano ad aversi riguardo, rispondeva, che siccome essi lo scongiuravano a ricordarsi che era uomo, egli pregava loro che considerassero ch'egli era Vescovo; che non si usava avvertire un generale d'armata del rischio di essere ucciso per indurlo a fuggire gli incontri più pericolosi, poichè esso dee ben sapere che la sua qualità porta la necessità di tali cimenti. Non essere necessario che vivesse, sì bene facesse il suo dovere.

19. È da por mente che l' affetto dei beni

terreni non s'asconda talvolta sotto l'apparenza della virtù: *Potessi io divenir ricco*,dice taluno; *non mico per me che poco mi bisogna,ma per aver mezzo di for del bene al prossimo*, *che è pur coso tonto dolce! Io non vorrei già fare come torti oltri che fon tesoro, o spendono senza discrezione in vanità; io vorrei vivere con decoro*, *ma non profondere; e l' entrate mie ondrebbono a sollievo de' poveri, in ornar la chieso*, ecc. E con questi generosi fantasmi nella mente l'immaginaz one si spazia nelle cose del mondo, il cuore se ne affeziona e si riempie, o sorgono desiderii vivi ed inquieti; si passa a progetti, e se buon destro ne viene innanzi, non si lascia di tentarlo; e se per avventura l'intento riesce, in che ai risolvono le belle chimere immaginate? Primo pensiero è di ridur la casa secondo il proprio gusto, fornirla di tutte le comodità,addobbarla come porta l'uso delle famiglie principali: non è l' ultima quella di rassettarne il giardino e renderlo delizioso. D'un cavallo, d' un calesse non si vuol far senza; la cella dev'essere ben fornita di scelti vini per gli amici. Andando innanzi i bisegni moltiplicano, e allo stringer de' conti si resta attoniti al vedere, che lungi dall'esser in istato di far larghe limosine, appena rimane da pareggiare le spese: anzi si muore carico di debiti.

20. I fanciulli e la gente rozza sentono le cose più che non le coocepiscono: più ai sensi però,all'immaginazione e al cuore,che non alla mente è uopo di parlare.La sposizione semplice, ma viva dei fatti della Religione,li convince assai più dei raziocini più sottili—I fanciulli prima ancora che la lingua del loro paese, intendono la lingua naturale, che consiste nei movimenti degli occhi, del volto e di tutto il corpo, nel tono ed inflessione della voce, ecc. Se dunque intendete d'inspirare in essi il timore o l'amor di Dio bisogna vi mostriate voi medesimi nei vostri atti ben compreso.

21. Errore quello di affettare i movimenti ed i tratti sorprendenti di qualche predicator famoso o di qualche uomo apostolico, senza avere nè i talenti del primo nè la carità del secondo. Questi mezzi in mano esperta producono grandi effetti; ma solo dei ridicoli ne producono trattati da chi non sa usarli acconciamente.

22. Fa buon effetto, quando il Confessore sappia al racconto o alle risposte del penitente intramezzare qualche parola d'incoraggiamento, di ammonizione o d'istruzione.

23. Ogni Parroco deve stare grandemente avvisato, che i portamenti della sua famiglia o dei suoi domeatici non diano occasione a questo ripiglio, pur tanto facile a farsi alle sue pastorali riprensioni: *E' potrebbe prima forte in cosa sua! oh dovrebbe levar pulpito in casa!*—Molti Sacerdoti pur troppo sono cattolici nel predicare, ma eretici nel vivere, mentre col mal esempio cagionano più danno, che non facciano gli eretici nello insegnare i falsi dommi, poichè le opere hanno assai più forza, che non le parole: *Tonto groviores sunt hacreticis, quonto proevolent verbis* (s. Bernardo).

24. Pagate esattamente ciò di che siete debitore ai vostri domestici; se voi dovete ad essi arretrati,o danaro prestato,si conterranno meno a vostro riguardo, e prenderanno troppa autorità presso di voi.

25. Se avete a parlare della direzione della Parrocchia, ecc. facciasi nell'assenza dei domestici; e quando non sieno alla portata di poterli sentire. Sappiate, che la curiosità rende loro l' orecchia assai dilicata.

26. Un pastore, che marita i suoi parenti nella propria Parrocchia, d'ordinario si prepara una croce pesante.

27. Voi potreste avere de' cattivi confratelli nelle vicinanze: in tal caso, se eglino conservano ancora una certa riputazione, visitateli; ma di raro, per convenienza, e per una specie di necessità. Che se fossero di perduta fama, non li visitate,a meno che non fosse colla speranza di ridurli al dovere.

28. Un Parroco Cappellano o sacerdote che va troppo di frequente in alcune case della Parrocchia, che vi si familiarizza, che si permette in esse discorsi liberi, modi festevoli, specialmente se egli dà a conoscere dell'attenzione per una persona dell'altro sesso, a' egli è tanto imprudente da scherzare con essa, disfacendo il suo lavoro, togliendolo dalle di lei mani: levandole dal capo la cuffia o checche altro, cantando con essa, ecc.; non può più con vantaggio occuparsi in quella Parrocchia, non può dar più degli avvisi ai giovani, si rimane scandalezzato della sua condotta: gli uni lo dispregiano, gli altri lo imitano senza stimarlo; non si ha più quella confidenza di scoprirgli le secrete piaghe dell'animo, ecc.: può andarsene.

29. Date gli avvertimenti in tempo conveniente; se eglino sono intempestivi, divengono poco vantaggiosi, fors'anche ridicoli.

30. Se fa mestieri guardarsi dalla indifferenza filosofica rapporto alla istituzione di pratiche divote, conviene anche saper tenere un confine e specialmente non voler tutto stabilire in una volta, e se trattasi di istituzioni nuove occorre andare circospetti e con prudenza — Non sarà raro che il Parroco novello, prima di pensare ad introdurre pratiche di pietà di sopraggiunta, debba attendere a rimettere

quelle che sono di precetto per negligenza dei Parrochi predecessori e per abusi di consuetudini dimenticate. E questo negozio benchè addimandi da esso premura e risolutezza maggiore, non richiede meno prudenza e circospezione: essendochè il popolo spesso aderisce a tali consuetudini come quasi a privilegii di distinzione, e più difficilmente si reca ad assumere quello che gli è proposto come obbligatorio. Il saggio Parroco non si mette così facilmente a tali cimenti, se non ha consultato il proprio Vescovo: così ha il doppio vantaggio di operare con maggior sicurezza di coscienza e di fiancheggiare l'impresa dell' Autorità del Superiore. Siccome l'esperienza dimostra che assai spesso i principali oppositori di tali buone innovazioni sono i preti della Parrocchia; così importa soprattutto, che innanzi di mover nulla abbia il Parroco studiato il loro sentimento, e procacciato di rendersegli consenzienti e aiutatori.

31. S Alfonso fe' di tutto affinchè anche nelle chiesette rurali lontane dalla Parrocchia non vi mancasse la divina parola: *Se non si bussa allo orecchio*, ei diceva, *non si opre la porta al cuore.*

32. Il credito fa il Missionario, se questo manca, manca tutto. I preti del paese predicano anch'essi come i Missionari il medesimo Vangelo; ma non fanno gran frutto, perchè non godono il medesimo credito.

33. S Alfonso proibì a' Missionari l'ingerirsi in rapportare ai Vescovi qualche sconcerto che si sapesse esserci tra gli Ecclesiastici, massime se questo non era pubblico. Se i Missionari sono tenuti per ispie del Vescovo, e così fosse nata ruggine tra i Preti e Missionari, stimava perduta l'opera delle Missioni.

34. I popoli tengono i Missionari per santi; ma se pigliano soverchia familiarità con essi, conoscono che sono uomini, e perdendone il credito, rendonsi inutili le loro fatiche.

35. Questi palloni di vento, dicea s. Alfonso di coloro che adulteravano il ministero apostolico con frasche e fiori, *che predicano sè stessi e non Cristo crocifisso*; *se non nell' inferno*, *andranno a gonfiarsi per lo mena per anni ed anni nel fuoco del purgatorio.* Però voleva che si attendesse di proposito all' eloquenza: *quanto meno se ne sa*, *tanto meno si sa adattare allo stile semplice ed apostolica. I Padri greci e latini*, *perchè maestri in quest'arte, si adattavano a tutti, e nelle occasioni sapevano maneggiarla Ove manca l'arte, non può esserci che un predicare insipido e disordinato.*

APPENDIX VII.

Historia festorum de praecepto pro tota Ecclesia, eorumque reductionis, maxime pro regno Sabaudiae.

Cum tempore Urbani VIII per singulas Dioeceses atque Provincias festorum multitudo in dies cresceret non sine fidelium perturbatione atque rusticorum incommodo, laudatus Pontifex, pluribus abrogatis festis ex populorum placito inductis, quaenam essent de praecepto pro tota Ecclesia servanda sic determinavit Bulla *Universa* data anno 1642 idibus sept.: *Decernimus et declaramus infrascriptos dumtaxat dies pro festis ex praecepto colendos esse, quos nempe vel ab initio veneranda sacravit antiquitas, vel universalis Ecclesiae probavit consuetudo, vel omnium gentium unanimis pietas veneratur, Dominicos scilicet dies totius anni, Nativitatis D. N. J. C., Circumcisionis, Epiphaniae, Resurrectionis cum duabus sequentibus feriis, Ascensionis, Pentecostes cum duabus pariter sequentibus feriis; Ss. Trinitatis, Solemnitatis Corporis Christi et Inventionis s. Crucis; nec non festivitatum Purificationis, Annuntiationis, Assumptionis, et Nativitatis Deiparae Virginis; Dedicationis S. Michaelis Arcangeli, Nativitatis s. Joannis Baptistae, Ss. Petri et Pauli, s. Andreae, s. Jacob. s. Joannis, s. Thomae, ss. Philippi et Jacobi, s. Bartholomaei, s Matthaei, ss. Simonis et Judaei, et s. Matthiae Christi Domini Apostolorum; item s. Stephani protomartyris, ss. Laurentii martyris, s. Sylvestri papae et confessoris, sancti Joseph etiam confessoris, et s. Annae, Deiparae respective sponsi ac genetricis, solemnitatis Omnium Sanctorum, atque unius ex principalioribus in quacumque regna sive provincia et alterius pariter ex principalioribus in quocumque civitate, oppido vel paga, ubi hos patronos haberi et venerari contigerit*[1]. Hisce festivitatibus addendum est festum Conceptionis B. M. V. quod Clemens XI Bulla *Commissi nobis* 6 dec. 1708 iubet ubique locorum ab omnibus imposterum servandum esse de praecepto.

Haec festa omnia in sua viridi observantia

[1] Festum Patroni pro universo regno apud nos est S. Maurilii festum, die 15 junii: et festum Patroni pro universa Novariensi Dioecesi est festum S. Gaudentii, die 22 januarii. Sed festum S Maurilii dispensatum est Brevi Pii IX.

erant penes nos tempore Benedicti XIV, cum edidit Bullam *Cum semper*, 19 aug. 1644, in qua quidem omnibus animarum curam habentibus praecipit, ut dictis festivitatibus Missam pro populo applicarent [1]; narrat enim idem Pontifex Bulla *Non multi* 14 nov. 1748 instantias sibi relatas fuisse, ut supradictus numerus dierum festorum, ejus auctoritate minueretur: qua in re plurimum et acriter etiam disputatum fuit [2].

Sed Pontifex, omnibus mature perpensis, non judicavit generalem circa illorum festorum reductionem edere constitutionem: et prohibens sub gravissimis poenis hinc inde ultra disputare, edixit pro singularibus casibus esse providendum. Sic ipse Benedictus anno 1742 nonnulla festa reduxit pro Dioecesi Calaguritana; anno 1745 pro Dioecesi Niciensi; anno 1748 pro aliquibus locis in Siciliae regno: in hisce tamen reductionibus dispensatum fuit tantummodo quoad opera servilia, non quoad Missae auditionem: unde nulli dubium etiam in his festis reductis viguisse onus applicandi pro populo. Una tamen reductione data ab eodem Pontifice pro nonnullis locis Regni Poloniae 1 sept. 1745, ipse facultatem fecit, etiam quoad Missam dispensando, Episcopo Posnaniensi festa per hebdomadam in mensibus julii, augusti et septembris occurrentia, excepto festo Assumptionis, transferrendi in Dominicas: sed tunc expresse addidit: *Non intendimus aliquid innovari tam quoad servitium chori, quam quoad celebrationem divinorum officiorum.* Ex quibus verbis satis innuitur etiam juxta mentem ipsius Benedicti XIV, licet populus dispensetur ab auditione Missae, non ideo curatores animarum ab ea applicanda pro populo dispensari; haec enim verba in aliis festorum reductionibus per alios Pontifices actis leguntur: quae porro verba hunc sensum referre et Romanae Congregationes et ipsi summi Pontifices pluries declarantur (V. Tract. *De obligationibus, de Parochis*, ubi plura disputavimus): et constat etiam ex jure canonico, nam *Can. de iis* 13, dist. 12 legitur, quod *nomine divini officii maxime venit Sacrificii oblatio.*

Haec festa omnia (quae, sive reducta sive non important in omnibus curam animarum habentibus obligationem Missam applicandi pro populo) usque ad annum 1786 in Regno Sabaudiae integra perdurarunt: verum ab hoc anno res ita se habuit.

1786 Brevi Pii VI 27 maji 1786 festa reducta fuerunt; ac de praecepto permanserunt dies dominici, Nativitas D. N. J. C., Circumcisio, Epiphania, Resurrectio cum die sequenti, Ascensio, Pentecostes cum die sequenti, Corpus Christi, Purificatio, Annuntiatio, Assumptio, Nativitas, Conceptio, festum ss. Petri et Pauli, Omnium Sanctorum, s. Stephani protomartyris, s. Mauritii protectoris nostrae ditionis, et pro nostra Dioecesi s. Gaudentii.

1794. Instante Victorio Amodeo III, idem Pius VI Brevi 21 junii hujus anni restituit festa sanctorum Apostolorum, s. Josephi et s. Annae, haec nempe supradictis addens.

1796. Instante Carolo Emanuele, idem Pius VI Brevi 9 nov. 1796 restituit omnes dies festos abrogatos prima vice, anno videlicet 1786, insuper addens festum Septem Dolorum B. V. feria VI Passionis.

1798. « Invaso dalla Francia il Piemonte, gran numero di feste venne soppresse, conservate però le principali, ed instituitasi una in onore dei ss. Apostoli Pietro e Paolo e di tutti gli Apostoli il 16 di novembre, come si vede dalla Circolare dell'Arcivescovo di Torino, 17 dicembre 1798.

1799. Lo stesso Arcivescovo di Torino rimise le cose in primiero stato.

1800. Ritornati i Francesi in Piemonte, furono richiamate le stesse disposizioni della Pastorale del 1798, come risulta dalla Circolare di esso Arcivescovo 30 luglio 1800. Il famoso *Concordato* del 1801 fra Pio VII e Napoleone I, non riaguardava la Chiesa del Piemonte e della Liguria, ma si quelle di Francia e di Savoia e Nizza in allora alla Francia unite: quindi niuna innovazione intorno alle feste nella Chiesa ligure e subalpina.

1806. Nel 1806 furono conservate in Piemonte, oltre le 4 feste principali ritenute in Francia, la Circoncisione, l' Epifania, il Corpo del Signore, l' Annunciazione di Maria Santissima.

1814. Ristorato il principato Sabaudo, con Breve 9 novembre 1814 furono richiamate in vigore le mentovate disposizioni di Pio VI nel 1786, aggiuntavi la festa di s. Giuseppe.

1853. Li 6 settembre di quest'anno, con un Breve di S. S. Pio IX felicemente regnante, ad istanza di S. M. il re Vittorio Emmanuele II e del suo Governo, furono tolte dal Calendario le feste seguenti: *Circoncisione di N. S. G. C., Traslazione di s. Maurizio, Purificazione di M. V., s. Giuseppe, Maria SS. Annunciata, la seconda di Pasqua e di Penteco-*

[1] Si aliquid festum contingat in Dominica die, satis est una applicatio eo die facta. Item si plures unius Paroeciae sint Parochi, satis erit, ut unus ex illis applicet, per turnum videlicet.

[2] Fusius de hac re egit in libro, *De Canoniz. SS.* l. IV, par. 2, c. 16: *Dissertatio de festorum de praecepto imminutione.*

ste, e s. Stefano. [1] « Ait enim Pontifex : « In universa Sardiniae Regis ditione festos dies, quibus ex Ecclesiae praecepto audire Sacrum et abstinere ab operibus servilibus fideles teneantur, Auctoritate Nostra Apostolica, hos dumtaxat imposterum esse volumus ac declaramos, ac primum quidem omnes et singulos dies Dominicos, deinde sacros dies qui sequuntur, scilicet Nativitatis, Epiphaniae, Ascensionis Domini N. Jesu Christi, Conceptionis, Nativitatis, Assumptionis B. Mariae Virginis, Sanctissimi Corporis Christi, beatorum Apostolorum Petri et Pauli, Omnium Sanctorum, denique coelestis Patroni cuiusque Dioecesis vel Civitatis, aut Oppidi, iuxta morem ioibi servatum. Reliquos autem festos dies Ecclesiastico praecepto comprehensos in singulis Dioecesibus, quae Sardiniae Regis ditione continentur, ab eorum festorum numero expungimus, sic ut iisdem diebus fideles omnes minime teneantur obligatione Missam audiendi, et servilibus operibus vacare libere ac licite possint et valeant. Ex hac vero festorum dierum imminutione nihil innovatum volumus, ac mandamus circa sacrum liturgiam in Ecclesiis servandam; atque idcirco memoratis diebus tum Chori servitium et Missarum celebrationes, tum aliae ecclesiasticae functiones erunt, veloti antea, peragendae [2] ».

1 Ita in *Notificatione* Episcopi Monregalensis, 3 decem. 1853.

2 Hac de re V. Benedictus XIV, *De Canoniz. SS.* l. IV, p. 2 c. 16; et *De Synod. Dioec.* l. XIII, c. 13.—Ferraris, *Bibliot.* V. Festa—*Raccolta delle leggi e manifesti dell'anno* VII *e* VIII *republ.*—Henrion. *Storia Eccles.* l. XIII—Artaud. *Hist. de Pie VII* etc.—Prae ceteris Avog. C. Della-Motta. *Delle Feste sagre e loro variazione nel regno Subalpino.* Torino 1849, G. Marietti.

APPENDIX VIII.

Sacra utensilia quae Ecclesiae cathedrali debentur, decedente Episcopo; et quae debentur Episcopo ab Ecclesia cathedrali [1].

Ex sacris Canonibus Ecclesiae cathedrali debentur post mortem Episcopi plura utensilia ab eodem Episcopo decedente relicta, quod nuper confirmavit Pius IX literis apostolicis, *Cum illud plurimi*, 1. junii 1847, in hunc modum : *Sacra utensilia, quae vigore Constitutionis s. Pii V. incipientis*, Romanis Pontificis, *Ecclesiis cathedralibus debentur, haec esse edicimus: mitras scilicet, planetas, pluvialia, tunicellas, dolmaticas, sandalia, chirothecas, albas cum cingulis, lineos, amictus et his similia, item missalia, gradualia, libros cantus firmi et musicae, libros pontificales, alterum, cui titulus canon Missae; item calices, patenas, pyxides, ostensoria, thuribula; vas aquae benedictae cum aspersorio, pelvim cum urceo, vasa sacrorum oleorum, et urceolos una cum pelvibus et tintinnabulo, polmatorias, icones pacis, cruces archiepiscopales, candelabra cum cruce pro Altaris usu, baculum pastoralem, faldistorium, aliasque re sacras sive paramenta, sive ornamenta, sive vasa, si quae sunt etiam ex eorum natura usui profano congrua, dummodo non per accidens, sed permanenter divino cultui sacrisque functionibus fuerint destinata : exceptis annulis et crucibus pectoralibus etiam cum sacris Reliquiis, et iis omnibus utensilibus cujusvis generis, quae legitime probentur ab Episcopis defunctis comparata fuisse bonis ad Ecclesiam non pertinentibus, neque constet Ecclesiae fuisse donata. Volumus propterea teneri, oc debere Episcopos configere in forma authentica inventarium sacrorum utensilium, in quo pro rei veritate exprimant quando acquisita fuerint, et speciali nota describant, quae ex Ecclesiae reditibus et proventibus sibi compararunt, ne alias praesumi debeat ea omnia reditibus Ecclesiae comparata fuisse.*

Cum Episcopus vult exercere pontificalia tam in Ecclesia Cathedrali, quam in aliis, subministranda erunt a Canonicis a Sacristia Cathedralis paramenta sacra; nec tenetur de illis sibi providere, ut censuit C. S. particularis (*decretum refert* Scarfantonius, l. II, tit. 2). Et hanc sententiam communiter tenent. Quatenus vero Ecclesia cathedralis non haberet reditus sufficientes pro comparandis praedictis paramentis et pro restauratione Ecclesiae, tenetur Episcopus pro quarta parte fructuum suae mensae, et quoad reliquum tenentur contribuere Canonici. De cetero quando adsunt reditus destinati pro dicta comparatione supellectilium et reparatione Ecclesiae, ex eis facienda est reparatio, et comparanda sunt eadem supellectilia juxta consuetudinem, quae unice attendenda est.

1 Ita in recentissimo ac absolutissimo Opere, *Institutiones Juris Canonici in varios tractatus divisae* auctore D. Bouix. Parisiis apud Jacobum Lecoffre et Socios 1852: Tractatus De Capitulis par. 3 § 2, pag. 282—Scarfantonius, l. II, p. 52.

APPENDIX IX.

CONVENTIO

Inter SS. D. Pium IX S. Pontificem, et Majestatem Suam Caesaream Regiam Apostolicam Franciscum Josephum I Austriae Imperatorem; *25 sept. 1855* [1].

In nomine Sanctissimae et Individuae Trinitatis.

Art. 1. Religio Catholica Apostolica Romana in toto Austriae Imperio, et singulis, quibus constituitur Ditionibus, sarta tecta conservabitur semper cum iis juribus et prerogativis, quibus frui debet ex Dei ordinatione et canonicis sanctionibus.

Art. 2. Cum Romanus Pontifex primatum tam honoris quam jurisdictionis in universam, qua late patet, Ecclesiam jure divino obtineat Episcoporum, Cleri et populi mutua cum sancta Sede communicatio in rebus spiritualibus, et negotiis ecclesiasticis nulli *placetum regium* obtinendi necessitati suberit, sed prorsus libera erit.

Art. 3. Archiepiscopi, Episcopi, omnesque locorum Ordinarii cum Clero et Populo dioecesano pro munere officii pastoralis, libere communicabunt; libere item suas de rebus ecclesiasticis instructiones et ordinationes publicabunt.

Art. 4. Archiepiscopis et Episcopis id quoque omne exercere liberum erit, quod pro regimine Dioecesium, sive ex declaratione, sive ex dispositione sacrorum Canonum juxta praesentem et a sancta Sede approbatam Ecclesiae disciplinam ipsis competit ac praesertim:

a) Vicarios, Consiliarios et adjutores administrationis suae constituere ecclesiasticos quoscumque ad praedicta officio idoneos judicaverint.

b) Ad statum clericalem assumere et ad sacros Ordines secundum Canones promovere quos necessarios aut utiles Dioecesibus suis judicaverint, et e contrario quos indignos censuerint, a susceptione Ordinum arcere.

c) Beneficia minora erigere, atque collatis cum Caesarea Majestate consiliis, praesertim pro convenienti redituum assignatione, Paroecias instituere, dividere vel unire.

d) Praescribere preces publicas aliaque pia opera, cum id bonum Ecclesiae aut status populive postulet; sacras pariter supplicationes et peregrinationes indicere, funera aliasque omnes sacras functiones, servatis, quoad omnia canonicis praescriptionibus, moderari.

e) Convocare et celebrare ad sacrorum canonum normam Concilia provincialia et Synodos dioecesanas, earumque acta vulgare.

Art. 5. Omnis juventutis catholicae institutio in cunctis scholis tam publicis quam privatis conformis erit doctrinae Religionis catholicae Episcopi autem ex proprii pastoralis officii munere dirigent religiosam juventutis educationem in omnibus instructionis locis et publicis et privatis, atque diligenter advigilabunt, ut in quavis tradenda disciplina nihil adsit, quod catholicae Religioni morumque honestati adversetur.

Art. 6. Nemo sacram Theologiam, disciplinam catecheticam, vel Religionis doctrinam in quocumque instituto vel publico vel privato tradet nisi cum missionem, tum auctoritatem obtinuerit ab Episcopo dioecesano, cujus eandem revocare est, quando id opportunum censuerit. Publici Theologiae professores et disciplinae catecheticae magistri, postquam sacrorum Antistes de candidatorum fide, scientia ac pietate sententiam suam exposuerit, nominabuntur ex iis, quibus docendi missionem et auctoritatem conferre paratum se exhibuerit. Ubi autem theologicae facultatis professorum quidam ab Episcopo ad Seminarii sui alumnos in Theologia erudiendos adhiberi solent, in ejusmodi professores nunquam non assumentur viri, quos sacrorum antistes ad munus praedictum obeundum prae ceteris habiles censuerit. Pro examinibus eorum, qui ad gradum doctoris Theologiae vel sacrorum Canonum adspirant, dimidiam partem examinantium Episcopus dioecesanus ex doctoribus Theologiae vel sacrorum Canonum constituet.

Art. 7. In gymnasiis et omnibus, quas medias vocant, scholis pro juventute catholicae destinatis, nonnisi viri catholici in professores seu magistros nominabuntur, et omnis institutio ad vitae christianae legem cordibus inscribendam pro rei, quae tractatur, natura composita erit. Quinam libri in iisdem scholis ad religiosam tradendam instructionem adhibendi sint, Episcopi collatis inter se conciliis statuent. De Religionis magistris pro publicis gymnasiis mediisque scholis deputandis, firma manebunt quae hac de re salubriter constituta sunt.

Art. 8. Omnes scholarum elementarium pro catholicis destinatarum magistri inspectioni ecclesiasticae subditi erunt. Inspectores

[1] V. *Allocutio* Pii IX die 3 nov. 1855—Wiseman, *Conferenze sul concordato Austriaco*. Milano 1856. —*Civiltà Cattolica* Ser, 2, vol. XII; et Ser. 3: vol. I: Il *Concordato* — *Armonia*. Torino 1855, n. 261 et seqq.—*Amico cattolico*, Milano 1856 — Lettera Pastorale dell'Arciv. di Vienna 18 nov.; *Il.* dell'Arcivescovo di Milano 25 nov. 1855. *sul Concordato* — Margotti, *Le vittorie della Chiesa nel primo decennio del Pontificato di Pio IX*. Torino e Milano 1857: *tit. i Concordati*,

scholarum dioecesanos Majestas Sua Caesarea ex viris ab Antistite dioecesano propositis nominabit. Casu quo iisdem in scholis instructioni religiosae haud sufficienter provisum sit, Episcopus virum ecclesiasticum, qui discipulis catechismum tradat, libere constituet. In ludimagistrum assumendi fides et conversatio intemerata sit oportet. Loco movebitur, qui a recto tramite deflexerit.

Art. 9. Archiepiscopi, Episcopi, omnesque locorum Ordinarii propriam auctoritatem omnimoda libertate exercebunt, ut libros religioni, morumque onestati perniciosos censura perstringant, et fideles ab eorundem lectione avertant. Sed et Gubernium, ne ejusmodi libri in Imperium divulgentur, quovis opportuno remedio cavebit.

Art. 10. Quum causae ecclesiasticae omnes, et in specie quae fidem, Sacramenta, sacras functiones, nec non officia et jura ministerio sacro adnexa respiciunt, ad Ecclesiae forum unice pertineant, easdem cognoscet judex ecclesiasticus qui perinde de causis quoque matrimonialibus juxta sacros Canones et Tridentina in primis decreta judicium feret, civilibus tantum matrimonii effectibus ad judicem saecularem remissis. Sponsalia quod attinet, auctoritas ecclesiastica judicabit de eorum existentia, et quoad matrimonium impediendum effectibus, servatis quae idem Concilium Tridentinum et Apostolicae literae, quarum initium, *Auctorem fidei*, constituunt.

Art. 11. Sacrorum Antistibus liberum erit in Clericos honestum habitum clericalem eorum ordini et dignitati congruentem non deferentes, aut quomodocumque reprehensione dignos, poenas a sacris Canonibus statutas, et alias quas ipsi Episcopi convenientes judicaverint, infligere, eosque in monasteriis, seminariis, aut domibus ad id destinatis custodire. Iidem nullatenus impedientur, quominus censuris animadvertant in quoscumque fideles ecclesiasticarum legum, et Canonum transgressores.

Art. 12. De jurepatronato judex ecclesiasticus cognoscet: consentit tamen s. Sedes, ut quando de laicali patronatu agatur, tribunalia saecularia judicare possint de successione quoad eundem patronatum, seu controversiae ipsae inter veros et suppositos patronos agantur, seu inter ecclesiasticos viros, qui ab iisdem patronis designati fuerint.

Art. 13. Temporum ratione habita, Sanctitas Sua consentit, ut Clericorum causas mero civiles, prout contractuum, debitorum, haereditatum, judices saeculares cognoscant et definiant.

Art. 14. Eadem de causa s. Sedes haud impedit, quominus causae ecclesiasticorum pro criminibus seu delictis, quae poenalibus Imperii legibus animadvertuntur, ad judicem laicum deferantur, cui tamen incumbet Episcopum ea de re absque mora certiorem reddere. Praeterea in reo deprehendendo et detinendo ii adhibebuntur modi, quos reverentia status clericalis exigit. Quod si in ecclesiasticum virum mortis, vel carceris ultra quinquennium duraturi sententia feratur, Episcopo nunquam non acta judiciaria communicabuntur et condemnatum audiendi facultas fiet, in quantum necessarium sit, ut de poena ecclesiastica eidem infligenda cognoscere possit. Hoc idem, Antistite petente, praestabitur, si minor poena decreta fuerit. Clerici carceris poenam semper in locis a saecularibus separatis luent. Quod si autem ex delicto vel transgressione condemnati fuerint, in monasterio vel alia ecclesiastica domo recludentur.

In hujus Articuli dispositione minime comprehenduntur causae majores, de quibus *s. Concil. Trid.* sess. 24, c. 5 *de Reform.* decrevit. Iis pertractandis Sanctissimus Pater et Majestas Sua Caesarea, si opus fuerit, providebunt.

Art. 15. Ut honoretur Domus Dei, qui est Rex Regum et Dominus Dominantium, sacrorum Templorum immunitas servabitur, in quantum id publica securitas, et ea, quae justitia exigit fieri, sinant.

Art. 16. Augustissimus Imperator non patietur, ut Ecclesia Catholica, ejusque fides, liturgia, institutiones sive verbis, sive factis, sive scriptis contemnantur; aut Ecclesiarum Antistites, vel ministri in exercendo munere suo pro custodienda praesertim fidei ac morum doctrina, et disciplina Ecclesiae impediantur. Insuper efficax, si opus fuerit, auxilium praestabit, ut sententiae ab Episcopis in Clericos officiorum oblitos latae executioni demandentur.

Desiderans praeterea, ut debitus, juxta divina mandata, sacris ministris honor servetur, non sinet quidquam fieri, quod dedecus iisdem afferre, aut eos in contemptum adducere possit: immo vero mandabit, ut omnes Imperii sui Magistratus et ipsis Archiepiscopis, seu Episcopis, et Clero quacumque occasione reverentiam atque honorem eorum dignitati debitum exhibeant.

Art. 17. Seminaria episcopalia conservabuntur, et ubi dotatio eorum haud plene sufficiat fini, cui ad mentem s. Concilii Tridentini inservire debent, ipsi augendae congruo modo providebitur. Praesules dioecesani eadem, juxta sacrorum Canonum normam, pleno et libero jure gubernabunt, et administra-

bunt. Igitur praedictorum Seminariorum rectores et professores, seu magistros nominabunt, ei quotiescumque necessarium aut utile ab ipsis censebitur, removebunt. Adolescentes et pueros in iis efformandos recipient, prout Dioecesibus suis expedire in Domino judicaverint. Qui studiis in Seminariis bisce vacaverint, ad scholas alias cujuscumque instituti praevio idoneitatis examine, admittit, nec non, servatis servandis, pro qualibet extra Seminarium cathedra concurrere poterunt.

Art. 18. Sancta Sedes proprio utens jure novas Dioeceses erigeret, ac novas earundem peraget circumscriptiones, cum id spirituale fidelium bonum postulaverit. Veruntamen quando id contigerit cum Gubernio imperiali consilia conferet.

Art. 19. Majestas Sua Caesarea in seligendis Episcopis, quos vigore privilegii Apostolici a Serenissimis Antecessoribus suis ad ipsam devoluti a s. Sede canonice instituendos praesentat seu nominat, imposterum, quoque Antistitum imprimis comprovincialium consilio utetur.

Art. 20. Metropolitae et Episcopi, antequam Ecclesiarum suarum gubernacula suscipiant, coram Caesarea Majestate fidelitatis juramentum emittent sequentibus verbis expressum: *Ego juro et promitto ad Sancta Dei Evangelia, sicut decet Episcopum, obedientiam et fidelitatem Caesareo-Regiae Apostolicae Majestati et Successoribus suis: juro item et promitto, me nullam communicationem habiturum, nulliquo consilio interfuturum quod tranquillitati publicae noceat, nullamque suspectam unionem, neque intra neque extra Imperii limites conservaturum, atque si publicum aliquod periculum imminere resciverim, me ad illud avertendum nihil omissurum.*

Art. 21. In cunctis Imperii partibus Archiepiscopis, Episcopis et viris ecclesiasticis omnibus liberum erit de iis, quae mortis tempore relicturi sint, disponere juxta sacros Canones, quorum praescriptiones et a legitimis eorum haeredibus ab intestato successuris diligenter observandae erunt. Utroque tamen in casu excipientur Antistitum dioecesanorum ornamenta et vestes pontificales, quae omnis veluti mensae episcopali propria erunt habenda, et ideo ad successores Antistites transibunt. Hoc idem observabitur quoad libros, ubi usu receptum est.

Art. 22. In omnibus Metropolitanis, seu Archiepiscopalibus, suffraganeisque Ecclesiis Sanctitas Sua primam Dignitatem confert, nisi patronatus laicalis privati sit, quo casu secunda substituetur. Ad ceteras Dignitates et praebendas canonicales Majestas Sua nominare perget, exceptis permanentibus iis, quae liberae collationis episcopalis sunt, vel juri patronatus legitime acquisito subjacent. In praedictarum Ecclesiarum Canonicos non assumentur nisi Sacerdotes, qui et dotes habeant a Canonibus generaliter praescriptas, et in cura animarum, aut in negotiis ecclesiasticis, seu in disciplinis sacris tradendis cum laude versati fuerint. Sublata insuper erit natalium nobilium, seu nobilitatis titulorum necessitas, salvis tamen conditionibus, quas in fundatione adjectas esse constet. Laudabilis vero consuetudo Canonicatus publico indicto concursu conferendi, ubi viget, diligenter conservabitur.

Art. 23. In Ecclesiis Metropolitanis et Episcopalibus, ubi desint, tum Canonicus Poenitentiarius, tum Theologalis, in Collegiatis vero Theologalis Canonicus, justa modum a s. Concilio Tridentino praescriptum, sess. 5, cap. 1, et sess. 24, c. 8 *de Reform.*, ut primum fieri potuerit, constituentur, Episcopis praefatas praebendas secundum ejusdem Concilii sanctiones et Pontificia respective decreta conferentibus.

Art. 24. Parochiis omnibus providebitur publico indicto concursu, et servatis Concilii Tridentini praescriptionibus. Pro Parochiis ecclesiastici patronatus praesentabunt patroni unum ex tribus, quos Episcopus enuntiata superius forma proposuerit.

Art. 25. Sanctitas Sua, ut singularis benevolentiae testimonium Apostolicae Francisci Josephi Imperatoris et Regis Majestati praebeat, Eidem atque catholicis ejus in Imperio Successoribus indultum concedit nominandi ad omnes Canonicatus et Parochias, quae juripatronatui ex fundo religionis seu studiorum derivant isubsunt, ita tamen ut seligat unum ex tribus, quos publico concurso habito Episcopus ceteris digniores judicaverit.

Art. 26. Parochiis, quae Congruam (pro temporum et locorum ratione) sufficientem non habeant, dos, quamprimum fieri poterit, augebitur, et Parochis catholicis ritus orientalis eodem ac latini modo consuletur. Ceterum praedicta non respiciunt Ecclesias Parochiales jurispatronatus sive ecclesiastici, sive laicalis canonice acquisiti, quarum onus respectivis patronis incumbet. Quod si patroni obligationibus eis a lege ecclesiastica impositis haud plene satisfaciant, et praesertim quando Parocho dos ex fundo religionis constituta sit, attentis pro rerum statu attendendis, providendum erit.

Art. 27. Cum jus in bona ecclesiastica ex canonica institutione derivet, omnes qui ad beneficia quaecumque vel majora vel minora nominati seu praesentati fuerint, bonorum

temporalium eisdem adnexorum administrationem nonnisi virtute canonicae institutionis assumere poterunt. Praeterea in possessione Ecclesiarum Cathedralium bonorumque adnexorum, quae in canonicis sanctionibus et praesertim in Pontificali et Coeremoniali Romano praescripta sunt, accurate observabuntur, quocumque usu sive consuetudine in contrarium sublata.

Art. 28. Regulares qui secundum Ordinis sui constitutiones subjecti sunt Superioribus generalibus penes Apostolicam Sedem residentibus, ab iisdem regentur ad praefatarum costitutionum normam, salva tamen Episcoporum auctoritate juxta Canonum, et Tridentini praecipue Concilii sanctiones. Igitur praedicti Superiores generales cum subditis, cunctis in rebus ad ministerium ipsis incumbens spectantibus, libere communicabunt; libere quoque visitationem in eosdem exercebunt. Porro Regulares absque impedimento respectivi Ordinis, Instituti, seu Congregationis regulas observabunt, et juxta sanctae Sedis praescriptiones candidatos ad novitiatum, et ad professionem religiosam admittent.

Haec omnia pariter observabuntur quoad Moniales in iis, quae ipsas respiciunt.

Archiepiscopis et Episcopis liberum erit in proprii Dioecesibus Ordines seu Congregationes religiosas utriusque sexus juxta sacros Canones constituere; communicabunt tamen ea de re cum Guberoio Imperiali consilia.

Art. 29. Ecclesia jure suo pollebit novas justo quovis titulo libere acquirendi possessiones; ejusque proprietas in omnibus, quae nunc possidet, vel in posterum acquiret, inviolabilis solemniter erit. Proinde quoad antiquas novasque ecclesiasticas fundationes, nulla vel suppressio, vel unio fieri poterit absque interventu auctoritatis Apostolicae Sedis, salvis facultatibus a s. Concilio Tridentino Episcopis tributis.

Art. 30. Bonorum Ecclesiasticorum administratio apud eos erit, ad quos secundum Canones spectat. Attentis autem subsidiis, quae Augustissimus Imperator ad Ecclesiarum necessitatibus providendum ex publico Erario benigne praestabit, eadem bona vendi, vel notabili gravari onere non poterunt, nisi tum s. Sedes, tum Majestas Sua Caesarea, aut ii, quibus hoc munus demandandum duxerint, consensum tribuerint.

Art. 31. Bona quae fundos, uti appellant, Religionis et Studiorum constituunt, ex eorum origine ad Ecclesiae proprietatem spectant, et nomine Ecclesiae administrabuntur, Episcopis inspectionem ipsis debitam exercentibus juxta formam, de qua s. Sedes cum Majestate Sua Caesarea convenict.

Reditus fundi Religionis, donec collatis inter Apostolicam Sedem et Guberuium Imperiale consiliis, fundus ipse dividatur in stabiles et ecclesiasticas dotationes, erunt erogandi in divinum cultum, in Ecclesiarum aedificia, et in Seminaria, et in ea omnia, quae ecclesiasticum respiciunt ministerium. Ad supplenda quae desunt, Majestas Sua eodem quo hucusque modo imposterum quoque gratiose succurret; immo, si temporum ratio permittat, et ampliora subministraturus est subsidia. Pari modo reditus fundi studiorum nuice impendentur in catholicam institutionem, et juxta piam fundatorum mentem.

Art. 32. Fructus beneficiorum vacantium, in quantum hucusque consuetum fuit inferentur fundo Religionis, eique Majestas Sua Caesarea proprio motu assignat quoque Episcopatum et Abbatiarum saecularium per Hungariam et Ditiones quondam adnexas vacantium reditus, quos Ejusdem in Hungariae regno praedecessores per longam saeculorum seriem tranquille possederunt. In illis Imperii provinciis, ubi fuudus religionis haud extat, pro quavis Dioecesi instituentur Commissione mixtae, quae juxta formam et regulam, do quibus Sanctitas Sua cum Caesarea Majestate convenient, tam Mensae episcopalis, quam beneficiorum omnium bona vacationis tempore, administrabunt.

Art. 33. Cum durante praeteritarum vicissitudinum tempore, plerisque in locis Austriacae Ditionis, Ecclesiasticae decimae civili lege de medio sublatae fuerint, et attentis peculiaribus circumstantiis fieri non possit, ut earundem praestatio in toto Imperio restituatur, instantae Majestate Sua et intuitu tranquillitatis publicae, quae Religionis vel maxime interest, Sanctitas Sua permittit ac statuit, ut salvo jure exigendi decimas, ubi de facto existit, aliis locis earundem decimarum loco, seu compensationis titulo, ab Imperiali Gubernio assignentur dotes, seu in bonis fundisque stabilibus seu super Imperii debito fundatae, iisque omnibus et singulis tribuantur, qui jure exigendi decimas potiebantur: itemque Majestas Sua declarat dotes ipsas habendas omnino esse prout assignatae fuerint, titulo oneroso, et eodem ac decimae, quibus succedunt, jure percipiendas tenendasque esse.

Art. 34. Cetera ad personas et res ecclesiasticas pertinentia, quorum nulla in his articulis mentio facta est, dirigentur omnia et administrabuntur juxta Ecclesiae doctrinam et ejus vigentem disciplinam a s. Sede approbatam.

Art. 35. Per solemnem hanc Conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in Imperio Austriaco et singulis, qui-

bus constituitur, Ditionibus hactenus lata, in quantum illi adversantur, abrogata habebuntur: ipsaque Conventio, ut lex Status deinceps eisdem in Ditionibus perpetuo vigebit. Atque idcirco utraque Contrahentium pars spondet Se, Successoresque suos omnia et singula, de quibus conventum est, sancte servaturos. Si qua verum imposterum supervenerit difficultas, Sanctitas Sua et Majestas Caesarea invicem conferent ad rem amice componendam.

Art. 36. Ratificationum hujus Conventionis traditio fiet intra duorum mensium spatium a die hisce articulis apposita, aut citius, si fieri potest... (*ratificationes locum habuerunt: jam a die 25 sept. 1855 celebris haec Conventio obligare caepit*).

FINIS TOMI PRIMI.

INDEX TOMI PRIMI

TRACTATUS QUARTUS

DE VITIIS, ATQUE PECCATIS, AC DE CENSURIS

APPENDICES

AD TOMUM PRIMUM